

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทาง
และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน

Religious and Cultural Tourism of the South East Region : History, Routes,
and Network Strengthening in ASEAN Community

โดย

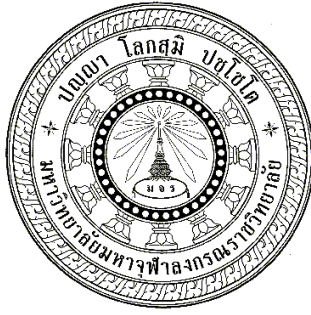
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง
รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์
พระมหาโชตนิพิฐพนธ์ สุทฺธจิตฺโต, ผศ.
นางปัญวาลี เสริมทรัพย์
ชายชาญ วงศ์ภักดี
พระครูสุเมธจันทสิริ, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760200

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทาง
และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน

Religious and Cultural Tourism of the South East Region : History, Routes,
and Network Strengthening in ASEAN Community

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง
รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์
พระมหาโชตนิพิฐพนธ์ สุธฤจิตโต, ผศ.
นางปัญวาลี เสริมทรัพย์
ชายชาญ วงศ์ภักดี
พระครูสุเมธจันทสิริ, ดร.

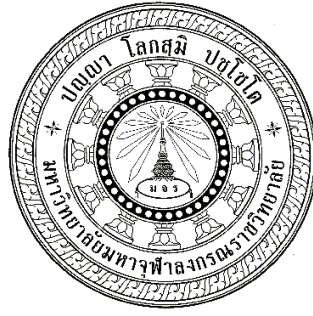
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760200

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Program

Religious and Cultural Tourism of the South East Region : History,
Routes, and Network Strengthening in ASEAN Community

By

Asst. Prof. Dr. Thanoo Srithong

Assoc. Prof. Dr. Taweesak Tongtip

Phramaha Chotnipitphon Sutthajitto, Asst. Prof.

Mrs. Punvalee Sermsupt

Mr. Chaichan Wongpakdee

Phrakhrusumethchandhasiri, Dr.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus

B.E. 2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760200

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน

ผู้วิจัย: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง, รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, พระมหาโชตินิพัทธ์พนธ์ สุทนต์โต ผศ., นางปัญวาลี เสริมทรัพย์, นายชายชาญ วงศ์ภักดี, และ พระครูสุเมธจันทสิริ, ดร.

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

ปีงบประมาณ: ๒๕๖๐

ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และเพื่อนำเสนอผลการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสม เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มย่อยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ๖ กลุ่ม จำนวน ๔๙๙ รูป/คน ในเขตพื้นที่การวิจัย ๑๒ แห่ง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา

ผลการวิจัยมีข้อค้นพบ ดังต่อไปนี้

๑) ประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยว พบว่า อีสานใต้ คือ จังหวัดในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย มีพื้นที่แบ่งเป็น ๕ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และ อุบลราชธานี ตั้งอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าที่ราบสูง มีกลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยในอีสานใต้ ๔ กลุ่มใหญ่ คือ (๑) กลุ่มชาติพันธุ์เขมร (๒) กลุ่มชาติพันธุ์กูย (๓) กลุ่มชาติพันธุ์ลาว (๔) กลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช มีเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมตามแนวเส้นทางเทือกเขาพนมดงรักที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดา หรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ เช่น อุทยานมหาวิหารหรือมุนิธัมมเต็จพระพุทธรูป (โต พรหมรังสี) ปราสาทพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาตุลฐานะจาโร วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) และวัดสิรินธรวนารามภูพร้าว

๒) การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ พบว่า มีแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการ ๖ แนวทาง ประกอบด้วย (๑) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (๒) แนวทางการจัดการ

ศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (๓) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความปลอดภัย (๔) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความสามารถในการรองรับของพื้นที่ (๕) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านทรัพยากรท่องเที่ยว (๖) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน

๓) การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้หลังการฝึกอบรมด้วยชุดกิจกรรมการฝึกอบรมภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารด้านการท่องเที่ยวสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ปรากฏว่าผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีคะแนนหลังเรียนด้วยชุดกิจกรรมการฝึกอบรมภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารด้านการท่องเที่ยวสูงกว่าคะแนนก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญที่ ๐.๐๕ (ค่า $t = ๒๒.๑๗$)

๔) การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ พบว่า เครือข่ายการท่องเที่ยวทั้งระดับชาติ ระดับเขตพื้นที่ และระดับชุมชน ควรจัดกิจกรรมให้เกิดความร่วมมือมากยิ่งขึ้น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาในด้านการรวมตัวกันและความเป็นอิสระของเครือข่าย ด้านการขยายผลการท่องเที่ยวไปยังชุมชนอื่น และด้านการเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกัน สำหรับด้านกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกับชุมชนต่างๆ และด้านความร่วมมือในการสร้างคุณภาพการบริการ ควรจัดกิจกรรมนำแหล่งท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จเป็นแม่บท ส่วนด้านความร่วมมือในการพัฒนาบุคลากรการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพตลอดถึงด้านการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน ควรสร้างกิจกรรมให้เกิดความตื่นรู้ด้านเครือข่ายการท่องเที่ยว

๕) สภาพปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน พบว่า สภาพปัญหาโดยรวมเป็นเรื่องเกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ไม่ดีพอ ทำให้มีผลกระทบต่อการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียนโดยรวม ส่วนประเด็นข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ จำนวน ๙ ยุทธศาสตร์ ๑๐ เป้าหมาย และ ๓๖ มาตรการ ได้แก่ (๑) ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการ มี ๑ เป้าหมาย ๑ มาตรการ (๒) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาศักยภาพชุมชนผู้ประกอบการท่องเที่ยว มี ๒ เป้าหมาย ๖ มาตรการ (๓) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาบุคลากรของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๕ มาตรการ (๔) ยุทธศาสตร์ด้านงบประมาณของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ (๕) ยุทธศาสตร์ด้านการประชาสัมพันธ์ของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๖ มาตรการ (๖) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการสถานที่ของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๕ มาตรการ (๗) ยุทธศาสตร์ด้านบริบทสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๔ มาตรการ (๘) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ (๙) ยุทธศาสตร์ด้านความเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวกับประชาคมอาเซียน มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ

Thematic Title: Religious and Cultural Tourism of the South East Region : History, Routes, and Network Strengthening in ASEAN Community

Researcher: Asst. Prof. Dr. Thanoo Srithong,
Assoc. Prof. Dr. Taweesak Tongtip,
Phramaha Chotnipitphon Sutthajitto, Asst. Prof.,
Mrs. Punvalee Sermsump,
Mr. Chaichan Wongphakdee, and
Phrakhrusumethchandhasiri, Dr.

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Surin Campus

Fiscal Year: 2560/2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research aimed to study history and routes, potentiality Development of the community and the entrepreneurs, English communication potentiality of the Entrepreneurs, the network strengthening, and analysis of the effective problems and strategies on religious and cultural tourism of the South East Region for economic cooperation in ASEAN Community. The research was a mixed research. Data was collected by studying documents, observations, interviews and small group discussions from 6 groups of 499 informants in 12 research areas of the lower northeastern region of Thailand. Descriptive data analysis was used in the research.

The findings were as follows:

1) The Southern Isan is a province in the lower northeastern region of Thailand comprising 5 provinces, namely, Nakhon Ratchasima, Buriram, Surin, Sisaket and Ubon Ratchathani where located in a region known as the plateau. There are 4 large Thai ethnic groups in the southeast comprising Khmer, Kui, Laos, and Thai Korat. There are religious and cultural travelling routes which linked to religious elements such as prophets or idols, religious teachings, religious objects, religious personnel, religious sites, and religious ceremonies for example the National Park of Somdej Phra Buddhachan Foundation (To Brommarangsi), Phimai Castle or Phimai Historical Park, Prasat Phanom Rung Historical Park or Phanom Rung, Wat Khao Sala or Buddhist Park of Khao Sala Atullathanajaro, Wat Pa A Jiang (Elephant Cemetery), Wat Prai Phatthana (Luang Pu Suang), and Wat Sirindhorn Wanaram Phu Prao.

2) The development of community capacity and entrepreneurs of religious and cultural tourism in the southeast Thailand were 6 ways to develop the potentiality of communities and entrepreneurs, consisting of (1) the potential management approach for accessing tourist destinations, (2) the management of the potential for tourism Facilitating (3) Guidelines for managing potential safety (4) Guidelines for managing potential in terms of supporting capability, and (5) guidelines for the management of potential tourism resources, (6) management approach potential involvement of the community.

3) The potentiality of English communication of religious and cultural tourism entrepreneurs in the northeast was 25.13 on post-test out of 30 full average marks. Therefore, learning achievement after training with the set of English language training activities was significantly in higher scores at 0.05 ($t = 22.17$) compared to the pre-test.

4) The network of religious and cultural tourism in the lower northeastern region of Thailand as a whole was lacking in stability. As for the tourism network enhancing aspect, all the levels of nation, provincial areas, and communities should organize various activities for bringing the greater cooperation to develop the aspect of the cooperation and independence of the network, the aspect of expanding tourism to other communities, and the aspect of learning experience together. For the aspect of work process, the aspect of connection to various communities, and the aspect of cooperation in creating service quality should be organized in accordance to the model activity. But the aspects of cooperation in the development of tourist personnel, and the managing and sharing of tourism resources should be stimulated to bring about awareness in tourism networks.

5) The problems and impact of religious and cultural tourism in the Northeastern of Thailand were mainly on the management problems as a whole. As for the issues of strategic proposals for religious and cultural tourism in the northeast Thailand and the economic cooperation in the ASEAN community, there are 9 strategies, 10 goals, and 36 measures, comprising; (1) management strategy consists of 1 goal and 1 measure, (2) capacity development strategies for the entrepreneurs consists of 1 goal and 5 measures, (3) personnel development strategy consists of 1 goal and 5 measures, (4) budget strategy consists of 1 goal and 3 measures, (5) public relation strategy consists of 1 goal and 6 measures, (6) tourist place management strategy consists of 1 goal and 5 measures, (7) environment strategy consists of 1 goal and 4 measures, (8) activity strategy consists of 1 goal and 3 measures, and (9) connection strategy to ASEAN tourism consists of 1 goal and 3 measures.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี โดยได้รับการสนับสนุนจาก ส่วนงานและบุคคลหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอเอนามท่านผู้มีอุปการคุณเหล่านั้นไว้ ณ ที่นี้ ดังนี้

๑. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยผู้อำนวยการ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ผู้ทรงคุณวุฒิ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ได้สนับสนุนงบประมาณในการทำ วิจัย ตลอดทั้งให้คำปรึกษา อำนวยความสะดวก และให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินการ วิจัยจนงานวิจัยนี้ได้สำเร็จลงอย่างสมบูรณ์

๒. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ โดยพระธรรมโมลี ดร. (ทอง อยู่ ญาณวิสุโท) รองอธิการบดีวิทยาเขตสุรินทร์ ผู้ช่วยอธิการบดีทุกฝ่าย ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยา เขตสุรินทร์ ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ คณาจารย์ทุกสาขาวิชา และ เจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย ที่ได้อำนวยความสะดวกในด้านการดำเนินการวิจัย

๓. ทีมงานนักวิจัยภายใต้แผนงานวิจัย ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พระมหาโชตินิธิฐพนธ์ สุทธิจิตโต อาจารย์ ผู้รับผิดชอบหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต นางปัญญลี เสริมทรัพย์ อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตร สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ นายชายชาญ วงศ์ภักดี อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรสาขาวิชาการ สอนภาษาอังกฤษ และ พระครูสุเมธจันทสิริ, ดร. ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตรสาขาวิชา การสอนภาษาอังกฤษ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ซึ่งเป็นคณะผู้วิจัยภายใต้แผนงานวิจัยในเรื่องนี้ ที่ได้ วางแผนและดำเนินการวิจัยร่วมกันในทุกขั้นตอนของการวิจัย

๔. ผู้เชี่ยวชาญที่ให้คำปรึกษา นักวิชาการที่คณะผู้วิจัยได้เชิญมานำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ การวิจัย และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งในการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และกลุ่มเป้าหมายที่เป็นบุคคล ที่ได้ ให้ข้อมูลด้านการวิจัย

๕. หน่วยงานต่าง ๆ ที่คณะผู้วิจัยได้เข้าไปขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลการวิจัย

๖. หัวหน้าหน่วยงาน นักวิชาการและเจ้าหน้าที่ในสถานที่ต่าง ๆ ที่ได้ให้ความร่วมมือ อำนวย ความสะดวกให้กับคณะผู้วิจัย

จึงขอขอบพระคุณทุกท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง และคณะ

๑๖ เมษายน ๒๕๖๓

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฐ
สารบัญภาพ.....	ท
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๑๖
๑.๓ ปัญหาการวิจัย	๑๗
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๑๗
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๙
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย	๒๑
๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย.....	๒๒
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๒๔
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ..	๒๔
๒.๑.๑ แนวคิดการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม	๒๔
๒.๑.๒ แนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม.....	๔๒
๒.๑.๓ แนวคิดผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม	๖๑
๒.๑.๔ แนวคิดการตลาดการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม.....	๗๖
๒.๑.๕ แนวคิดเกี่ยวกับโบราณคดี.....	๘๗
๒.๑.๖ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ ในอีสานใต้	๙๑
๒.๑.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้.....	๑๐๑
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรม	๑๐๗
๒.๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว	๑๐๘
๒.๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพชุมชน	๑๑๔
๒.๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการภูมิปัญญาท้องถิ่น	๑๑๘
๒.๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว	๑๒๕

๒.๒.๕	แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยว.....	๑๓๑
๒.๒.๖	แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยว.....	๑๓๘
๒.๒.๗	แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	๑๔๒
๒.๒.๘	ผลวิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา.....	๑๕๐
๒.๒.๙	แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพชุมชนและ ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรม ในอีสานใต้.....	๑๕๖
๒.๒.๑๐	งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการ ด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม.....	๑๕๘
๒.๓	แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของ ผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม.....	๑๖๐
๒.๓.๑	แนวคิดเกี่ยวกับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาอาชีพ.....	๑๖๑
๒.๓.๒	แนวคิดเกี่ยวกับทักษะการสื่อสาร.....	๑๗๔
๒.๓.๓	แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Learning).....	๑๘๖
๒.๓.๔	แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามจังหวะของตน (Self-Paced Learning).....	๑๙๔
๒.๓.๕	แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพการสื่อสาร ภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการการท่องเที่ยวทาง ศาสนาและวัฒนธรรม ในอีสานใต้.....	๒๐๕
๒.๓.๖	งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษ ของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม.....	๒๐๗
๒.๔	แนวคิดเกี่ยวกับเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม.....	๒๒๐
๒.๔.๑	แนวคิดการเสริมสร้างเครือข่าย.....	๒๒๐
๒.๔.๒	สภาพของเครือข่ายอีสานใต้ในระดับอาเซียน.....	๒๔๐
๒.๔.๓	สภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวในระดับพื้นที่.....	๒๔๘
๒.๔.๔	สภาพของเครือข่ายในระดับชุมชน.....	๒๕๘
๒.๔.๕	งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรม.....	๒๖๗
๒.๕	แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์ การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม.....	๒๘๐
๒.๕.๑	แนวคิดเกี่ยวกับปัญหาและผลกระทบการท่องเที่ยว เชิงศาสนาและวัฒนธรรม.....	๒๘๐
๒.๕.๒	แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม.....	๒๘๕
๒.๕.๓	แนวคิดทฤษฎีและหลักการวิเคราะห์ตาม SWOT.....	๒๙๑
๒.๕.๔	ประชาคมอาเซียน.....	๒๙๔
๒.๕.๕	ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย.....	๓๐๐
๒.๕.๖	ข้อเสนอแนะในการปฏิรูปด้านการท่องเที่ยว.....	๓๑๗

๒.๕.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ
 และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม
 ของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน๓๒๑

บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย ๓๒๔

๓.๑ รูปแบบของการวิจัย.....๓๒๔

 ๓.๑.๑ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)๓๒๔

 ๓.๑.๒ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)๓๒๕

 ๓.๑.๓ การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)๓๒๖

๓.๒ พื้นที่ในการวิจัย ๓๒๖

๓.๓ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ๓๒๗

๓.๔ เครื่องมือการวิจัย..... ๓๓๑

 ๓.๔.๑ การยกร่างเครื่องมือวิจัย..... ๓๓๑

 ๓.๔.๒ การตรวจสอบเครื่องมือวิจัย ๓๓๖

 ๓.๔.๓ การปรับปรุงเครื่องมือวิจัย..... ๓๓๖

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล..... ๓๓๖

 ๓.๕.๑ การเก็บข้อมูลด้วยแบบบันทึกเอกสาร ๓๓๖

 ๓.๕.๒ การเก็บข้อมูลด้วยแบบบันทึกการสังเกต ๓๓๖

 ๓.๕.๓ การเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์ ๓๓๗

 ๓.๕.๔ การเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามความต้องการเรียนรู้
 ทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษ..... ๓๓๘

 ๓.๕.๕ การเก็บข้อมูลด้วยแบบทดสอบสภาพความพร้อม
 ด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยว ๓๓๘

 ๓.๕.๖ การเก็บข้อมูลด้วยชุดฝึกทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษ
 เพื่อการท่องเที่ยว..... ๓๓๘

 ๓.๕.๗ การเก็บข้อมูลด้วยการจัดทำ SWOT Analysis..... ๓๓๘

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล ๓๓๘

 ๓.๖.๑ ประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนา
 และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๓๓๙

 ๓.๖.๒ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว
 ทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้..... ๓๓๙

 ๓.๖.๓ การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการ
 ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้..... ๓๓๙

๓.๗	สถิติที่ใช้ในการวิจัย.....	๓๓๙
๓.๗.๑	โปรแกรมสำเร็จรูป (SPSS).....	๓๓๙
๓.๗.๒	สถิติพื้นฐานที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๓๓๙
๓.๘	สรุปกระบวนการวิจัย.....	๓๔๑

บทที่ ๔ ผลการวิจัย..... ๓๔๒

๔.๑	ผลการวิจัยประเด็นประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้.....	๓๔๒
๔.๑.๑	ประวัติศาสตร์ และแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้.....	๓๔๓
๔.๑.๒	เส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้.....	๓๖๘
๔.๒	ผลการวิจัยประเด็นการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้าน การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้.....	๓๙๗
๔.๒.๑	ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรม ในอีสานใต้.....	๓๙๗
๔.๒.๒	แนวทางทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการ ด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้.....	๔๐๐
๔.๒.๓	ผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้.....	๔๐๓
๔.๓	ผลการวิจัยประเด็นการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของ ผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้.....	๔๐๔
๔.๓.๑	สภาพความพร้อมด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้.....	๔๐๔
๔.๓.๒	การพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้.....	๔๐๗
๔.๔	ผลการวิจัยประเด็นการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน.....	๔๐๙
๔.๔.๑	สภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน.....	๔๐๙
๔.๔.๒	แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน.....	๔๒๑
๔.๔.๓	วิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน.....	๔๒๖

๔.๕ ผลการวิจัยประเด็นการวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบและยุทธศาสตร์	
การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้	
กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน	๔๓๔
๔.๕.๑ วิเคราะห์สภาพปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนา	
และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจ	
ในประชาคมอาเซียน	๔๓๔
๔.๕.๒ วิเคราะห์ปัจจัยที่มีต่อการเสริมสร้างยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว	
ทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจ	
ในประชาคมอาเซียน	๔๔๗
๔.๕.๓ ผลการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis)	๔๓๙
๔.๕.๔ ผลลัพธ์สุดท้ายการวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว	
ทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือ	
ทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน	๔๕๑
๔.๖ สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากแผนงานวิจัย	๔๕๔

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ๔๕๗

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๔๕๗
๕.๑.๑ ประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนา	
และวัฒนธรรมในอีสานใต้	๔๕๗
๕.๑.๒ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว	
ทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้	๔๗๓
๕.๑.๓ การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของ	
ผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้	๔๗๘
๕.๑.๔ การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนา	
และวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน	๔๗๙
๕.๑.๕ ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนา	
และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจ	
ในประชาคมอาเซียน	๔๘๑
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๔๘๕
๕.๒.๑ อภิปรายผลการวิจัยด้านการศึกษาประวัติศาสตร์	
และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้	๔๘๕
๕.๒.๒ อภิปรายผลการวิจัยด้านการพัฒนาศักยภาพชุมชนและ	
ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้	๔๙๑
๕.๒.๓ อภิปรายผลการวิจัยด้านการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษ	
ของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้	๔๙๕

๕.๒.๔	อภิปรายผลการวิจัยด้านการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน	๔๙๖
๕.๒.๕	อภิปรายผลการวิจัยด้านการวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน	๔๙๙
๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๕๐๒
๕.๓.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๕๐๒
๕.๓.๒	ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปปฏิบัติ	๕๐๓
๕.๓.๓	ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๕๐๕
บรรณานุกรม	๕๐๖
ภาคผนวก	๕๒๘
ประวัติผู้วิจัย.....	๕๘๐

สารบัญญัตินี้

ตารางที่	หน้า
๒.๑ แสดงการเปรียบเทียบแนวคิดเน้นการขายกับเน้นการตลาด.....	๗๗
๒.๒ แสดงแนวคิดเน้นการผลิต เน้นผลิตภัณฑ์ และเน้นการขาย.....	๘๒
๒.๓ แสดงแนวคิดทางการตลาดสมัยใหม่.....	๘๔
๓.๑ แสดงประชากร กลุ่มตัวอย่าง วิธีการได้มากลุ่มตัวอย่าง และการเก็บข้อมูล.....	๓๓๐
๔.๑ แสดงความต้องการการเรียนรู้ทักษะการสื่อสารสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้.....	๔๐๕
๔.๒ แสดงผลการทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) ด้านความพร้อมด้านภาษาอังกฤษ ของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้.....	๔๐๖
๔.๓ แสดงการทดสอบหลังเรียน (Post-test) ด้านความพร้อมด้านภาษาอังกฤษ ของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้.....	๔๐๗
๔.๔ แสดงการเปรียบเทียบผลการทดสอบก่อนและหลังเรียนด้านการพัฒนาศักยภาพ ด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้.....	๔๐๘
๔.๕ แสดงตารางวิเคราะห์ปัจจัยภายใน (Internal Factors) และ ปัจจัยภายนอก (External Factors) ของการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมของอิสานใต้.....	๔๔๒
๔.๖ แสดงการวิเคราะห์ประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าหมาย มาตรการการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ในประชาคมอาเซียน ที่เชื่อมโยงกับการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis) ...	๔๔๕
๕.๑ ผลเปรียบเทียบผลการทดสอบก่อนและหลังเรียนด้านการพัฒนาศักยภาพ ด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้.....	๔๗๙

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
๑.๑ กรอบแนวคิดของแผนงานวิจัย.....	๒๑
๒.๑ โครงสร้างและผู้บริหารกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.....	๒๒๖
๒.๒ กลไกในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทย.....	๒๓๑
๒.๓ กลไกการขับเคลื่อนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔).....	๒๓๕
๒.๔ เครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม.....	๒๓๙
๒.๕ การท่องเที่ยวและเส้นทางระดับอนุภูมิภาคของอาเซียนเพื่อการพัฒนา การท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วม.....	๒๔๑
๒.๖ แนะนำเส้นทางท่องเที่ยว จังหวัดอุบลราชธานี.....	๒๔๕
๒.๗ เส้นทางระเบียงเศรษฐกิจแนวตะวันออก-ตะวันตก.....	๒๔๗
๒.๘ เขตพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่.....	๒๔๙
๒.๙ หน้าเพจสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดนครราชสีมา.....	๒๕๑
๒.๑๐ แผนที่เครือข่ายท่องเที่ยวดำบลท่าสว่าง.....	๒๖๒
๒.๑๑ เครือข่ายแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดอุดรรัมย์ และแขวงจำปาสัก.....	๒๖๓
๒.๑๒ หน้าเพจสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี.....	๒๖๕
๓.๑ แสดงผังกระบวนการวิจัย.....	๓๔๑
๔.๑ แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดนครราชสีมา มีจุดท่องเที่ยวอุทยานมหาวิหารหรือมุนินิ สมเด็จพะพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) และอุทยานประวัติศาสตร์ ปราสาทพิมายอยู่ด้วย.....	๓๖๙
๔.๒ แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์มีจุดท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำอยู่ด้วย.....	๓๗๖
๔.๓ แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์มีจุดท่องเที่ยววัดเขาศาลาและวัดป่าอ้าเจียง (สุสานช้าง).....	๓๘๒
๔.๔ แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษมีจุดท่องเที่ยววัดไพรพัฒนา(หลวงปู่สรวง).....	๓๘๙
๔.๕ แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดอุบลราชธานีมีจุดท่องเที่ยววัดสิรินธรวนารามภูพร้าว.....	๓๙๓
๔.๖ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT Analysis) เพื่อจัดทำข้อเสนอยุทธศาสตร์ การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้.....	๔๕๐
๔.๗ ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน.....	๔๕๓
๔.๘ สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากแผนงานวิจัย.....	๔๕๖
๕.๑ ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน.....	๔๘๔

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๒.๑ อุทยานมหาวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี).....	๙๑
๒.๒ อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย.....	๙๒
๒.๓ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง.....	๙๓
๒.๔ ปราสาทเมืองต่ำ.....	๙๔
๒.๕ พุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร.....	๙๖
๒.๖ วัดป่าอภัยเจียง (สุสานช้าง).....	๙๘
๒.๗ วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง).....	๙๙
๒.๘ วัดสิรินธรวรารามภูพร้าว.....	๑๐๐
๒.๙ หมู่บ้านช้างคชสาร.....	๑๕๓
๒.๑๐ หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง.....	๑๕๔
๒.๑๑ หมู่บ้านทำเครื่องเงินเขวาสินรินทร์.....	๑๕๕
๒.๑๒ บ้านท่าสว่าง หมู่บ้าน OTOP.....	๒๐๕
๒.๑๓ พิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปไม้โบราณวัดบ้านอำมือง.....	๒๐๗

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างประโยชน์ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมให้ กับประเทศเป็นอย่างมาก ถือเป็นสิ่งสำคัญที่มี ผลต่อกลไกการพัฒนาประเทศไทย การส่งเสริมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ต่างๆ ซึ่งนำมาสู่การสร้างอาชีพการจ้างงานทั้งในภาคการท่องเที่ยวโดยตรงและการจ้างงานในภาคอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องตามมาเกิดการกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนและท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งในภาพรวมแล้วจะนำไปสู่การสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจ และมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ

แนวคิดการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมทั้งสองรูปแบบนี้ต่างมีปัจจัยเกื้อหนุนและอิงอาศัยกัน กล่าวคือ รูปแบบการท่องเที่ยวทางศาสนา ได้นำเอาวัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นจากศาสนามาใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา และ รูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้นำเอาวัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นจากศาสนามาใช้เป็นส่วนหนึ่งของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การท่องเที่ยวทางศาสนาจัดเป็นสิ่งหนึ่งในวัฒนธรรม เนื่องจากศาสนาเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดและจัดตั้งขึ้นมา ศาสนาที่สำคัญของโลกส่วนใหญ่มีองค์ประกอบร่วมที่สำคัญ ๖ ประการ คือ ๑) ศาสดา ได้แก่ ผู้ให้กำเนิดตั้งศาสนาขึ้นมา (ยกเว้นศาสนาพราหมณ์-ฮินดู) เช่น พระพุทธเจ้าเป็นผู้ให้กำเนิดตั้งศาสนาพุทธ พระเยซูเป็นผู้ให้กำเนิดศาสนาคริสต์ เป็นต้น ๒) ศาสนธรรม ได้แก่ หลักธรรมของแต่ละศาสนาที่ถูกบันทึกไว้ในรูปแบบของคัมภีร์ เช่น คัมภีร์พระเวทในศาสนาพราหมณ์ฮินดู คัมภีร์พระไตรปิฎกในศาสนาพุทธ คัมภีร์ไบเบิลในศาสนาคริสต์ เป็นต้น ๓) ศาสนบุคคล ได้แก่ นักบวชในแต่ละศาสนา เช่น พราหมณ์ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระสงฆ์ในศาสนาพุทธ บาทหลวงในศาสนาคริสต์ เป็นต้น ๔) ศาสนสถาน ได้แก่ อาคารสถานที่สำหรับเป็นที่อยู่ของนักบวชหรือใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมในทางศาสนา เช่น วัดหรือเทวสถาน ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู วัดหรือวิหาร ในศาสนาพุทธ โบสถ์ ในศาสนาคริสต์ เป็นต้น ๕) ศาสนพิธี ได้แก่ การประกอบศาสนกิจหรือพิธีกรรมตามความเชื่อของแต่ละศาสนา เช่น พิธีสังสาร พิธีศราภ พิธีบูชาเทพเจ้าทั้งหลาย ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พิธีกรรมการบรรพชาและอุปสมบท พิธีกรรมเข้าพรรษาและออกพรรษา พิธีกรรมการทำบุญและเทศกาลต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา พิธีกรรมศีลล้างบาป ศีลบำบัดศนาหรือศีลจุ่ม ศีลกำลัง ศีลมหาสนิท ศีลแก้บาป ศีลเจิมคนไข้ ศีลบวช ศีลสมรส ในศาสนาคริสต์ เป็นต้น ๖) สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ อำนาจเหนือธรรมชาติ ส่วนของศาสนิกชนของแต่ละศาสนามีความเชื่อว่าศาสนาที่ตนนับถือมีอำนาจบันดาลสิ่งต่าง ๆ ที่ตนต้องการหรือปรารถนาให้สำเร็จได้ดังประสงค์ เช่น การเชื่อในอำนาจศักดิ์ของพระคิเว พระพรหม พระวิษณุ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การเชื่อในอำนาจศักดิ์ของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ วัตถุมงคลต่าง ๆ ของผู้นับพระพุทธศาสนาบางกลุ่ม การเชื่อในอำนาจศักดิ์ของพระยะโฮวา ของผู้นับถือศาสนาคริสต์ เป็นต้น ส่วนการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มิได้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติแต่เป็นสิ่งที่มนุษย์

สร้างขึ้นมาซึ่งโดยทั่วไปแล้ววัฒนธรรมได้เกิดขึ้นมาจากองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่ง สุพัตรา สุภาพ ได้ นำเสนอองค์ประกอบ ของวัฒนธรรมมี ๔ ประการ ประกอบด้วย ๑) องค์วัตถุ (Instrumental and symbolic objects) คือ วัฒนธรรมวัตถุที่สามารถสัมผัสจับต้องได้และมีรูปร่าง เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ โรงเรียน โรงงาน ภาพเขียน เครื่องจักร สถานที่มหรสพ สนามกีฬา โบสถ์ วิหาร หอดูดาว และส่วนที่ไม่มีรูปร่าง เช่น ภาษา สัญลักษณ์ในการติดต่อสื่อความหมาย หลักวิชาคำนวณ (ตัวเลข) มาตรการ ชั่ง ตวง วัด ๒) องค์การ (Association or Organization) หมายถึง กลุ่มที่มีการจัดอย่างเป็นระเบียบหรือ มีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีการวางกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับ และวัตถุประสงค์ไว้อย่างแน่นอน เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมที่ซับซ้อน เช่น ครอบครัว (กลุ่มเล็กที่สุด) สหพันธกรรมกร ลูกเสือ สภากาชาด วัด สหประชาชาติ (องค์การใหญ่ที่สุด) ฯลฯ โดยทั่วไปบุคคลที่มาร่วมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์บางอย่าง และวัตถุประสงค์ก็อาจจะเป็นเรื่องไม่ใหญ่ไม่โตก็ได้ เช่น สมาคมนักเรียนเก่ารวมกัน เพื่อผดุงรักษาชื่อเสียงของโรงเรียนหรืออาจจะเป็นเรื่องใหญ่ ๆ เช่น รวมกันเพื่อป้องกันประเทศชาติให้พ้นภัย ๓) องค์พิธีการ (Usage) เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การเกิด หมั้น แต่งงาน บวชนาค ตาย ปลูกบ้าน ขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ซึ่งศาสนาก็มีอิทธิพลอยู่บ้างไม่มากก็น้อย รวมตลอดถึงพิธีการแต่งกายและรับประทานอาหาร เช่น เวลาไปงานที่เป็นทางการของราชการ หญิงมักจะต้องแต่งชุดไทย ชายก็แต่งชุดเต็มยศ หรือการเลี้ยงดูอาการปัจจุบันในงานต่าง ๆ ก็มักจะออกมาในรูปบุพเพต์ ดินเนอร์ ชันโตก เป็นต้น โดยพิธีการเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาพของสังคม ๔) องค์คติ (Concepts) หมายถึง ความเข้าใจ ความเชื่อ ความคิดเห็นตลอกจนอุดมการณ์ต่าง ๆ เช่น ความเชื่อกรรมเป็นเครื่องชี้เจตนา ความเชื่อในเรื่องการมีผัวเดียวเมียเดียว (monogamy) ความเชื่อในเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ความเชื่อในเรื่องพระเจ้าองค์เดียว (monotheism) หรือหลายองค์ (polytheism) ตลอดจนอุดมการณ์ ทัศนคติ การยอมรับว่าสิ่งใดถูกผิด สมควรหรือไม่ ซึ่งแล้วแต่กลุ่มชนใดจะใช้เป็นมาตรฐานในการตัดสิน หรือเป็นเครื่องวัดในสภาพแวดล้อมของตน^๑

แนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมก็เหมือนแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยได้รับการตอบสนองเป็นอย่างดีทั้งภาครัฐและเอกชนในการตระหนักถึงการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม จึงก่อให้เกิดกระแสเรียกร้องหลัก ๓ ประการดังต่อไปนี้ ๑) กระแสความต้องการของชาวโลกให้เกิดจิตสำนึกการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเป็นกระแสความต้องการของประชาชนทั่วโลกให้เกิดการสร้างจิตสำนึกในแง่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมระดับท้องถิ่นจนถึงขอบข่ายกว้างขวางไปทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ระบบนิเวศเพื่อคงความหลากหลายทางชีวภาพไว้ ๒) กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวให้เกิดการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวเป็นกระแสความต้องการที่มีมากขึ้นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ต้องการได้รับความรู้ ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวมากกว่าความสนุกเพลิดเพลินเพียงอย่างเดียว เพื่อสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ ๓) กระแสความต้องการของชุมชนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นกระแสความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเป็นหลักประกันให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง และชุมชนท้องถิ่นยอมรับในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่จะได้รับเพื่อให้เกิดการ

^๑ สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี, หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

กระจายรายได้ที่เหมาะสม^๒ การท่องเที่ยว หมายถึง การจัดกิจกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความประทับใจ การบริการ และการสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ อธิบายศัพท์ "การท่องเที่ยว" (Tourism) ไว้ว่าเป็นคำที่มีความหมายค่อนข้างกว้างขวาง เพราะว่าไม่ได้ หมายถึงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความสนุกสนานบันเทิง องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประกอบไปด้วยการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของพื้นที่ในแง่ใดแห่งหนึ่ง กิจกรรมการท่องเที่ยวอาจเป็นการผสมผสานกันระหว่างการชมสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เมืองเก่า การชมการแสดงทางวัฒนธรรมและการรับจ่ายใช้สอยซื้อของที่ระลึกในตลาดโบราณ หรือแหล่งหัตถกรรมพื้นบ้าน ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงมีความหลากหลาย ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมี ๙ ประการ ประกอบด้วย ๑) เป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี โดยยึดหลักที่ว่าต้องอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ให้ดีที่สุดเพื่อให้สามารถสืบต่อถึงอนุชนรุ่นหลัง ๒) ต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการจัดการอย่างยั่งยืนทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมโดยยึดหลักไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือให้กระทบน้อยที่สุด ๓) ต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้อะไรซึ่งวิถีชีวิตของท้องถิ่นในแง่สังคมและวัฒนธรรมโดยยึดหลักที่ว่าต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย ๔) ต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้แก่ นักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่นโดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยว และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ๕) ต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ชุมชน ท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์ จากการท่องเที่ยวเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น ๖) ต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการตลาดของบริการท่องเที่ยวครบตามเกณฑ์แห่งการอนุรักษ์อย่างแท้จริง โดยยึดหลักให้ธุรกิจท่องเที่ยวเน้นในเรื่องอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ๗) ต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่เกิดความพึงพอใจโดยการเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ที่ได้รับทำให้ต้องการกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก โดยยึดหลักที่ว่าต้องมีกิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ๘) ต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่และความสะอาดของพื้นที่ โดยการยึดหลักที่ว่าต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ในทุก ๆ ด้าน และต้องดูแลรักษาความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยวอยู่เสมอ ๙) ต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว โดยยึดหลักว่าป้องกันรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวอย่างเข้มงวดเพื่อให้นักท่องเที่ยวอบอุ่นใจ^๓

การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้น ถือเป็น การท่องเที่ยวเพื่อการชมหรือสัมผัสสถาปัตยกรรมด้านศาสนา การท่องเที่ยววัด ศาสนสถาน และสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เป็น การท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมมากขึ้นมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากนิ

^๒ ราณี อธิชัยกุล และคณะ, การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวไทยอย่างยั่งยืน. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒๑-๑๒๔.

^๓ ทวีป ศิริรัมย์, การท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๔) หน้า ๗๔.

ยมเดินทางไปวัดเพื่อร่วมกิจกรรมทางศาสนาการปฏิบัติธรรม เป็นต้น ดังจะเห็นจากการเดินทางเชิงพุทธศาสนาได้ แพร่หลายไปในนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม ซึ่งมักใช้ ช่วงเวลาวันหยุดเทศกาล โดยเฉพาะช่วงเทศกาลวันสำคัญทางศาสนาจะมี การถือศีลปฏิบัติธรรม และประชาชนในท้องถิ่นบางส่วนได้สังเกตเห็นผลประโยชน์จึงเริ่มมีการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องหรือเข้ามาใช้พื้นที่ของวัดในการประกอบอาชีพดังกล่าวมากขึ้น^๔

อีสานใต้เป็นส่วนหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทย ประกอบด้วย จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี มีศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้ ตั้งอยู่ด้านหน้ามหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ เกิดขึ้นจากแนวคิดว่าความต้องการรวบรวมและจัดแสดงหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของแถบอีสานใต้ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง “ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอีสานใต้” ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้ ประกอบด้วยอาคาร ๒ หลัง คือ หอวัฒนธรรมสองชั้น ซึ่งสร้างด้วยสถาปัตยกรรมแบบปราสาทหินเขาพนมรุ้งผสมกับรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ และ อาคารหอประชุมพื้นที่อีสานใต้ คือ บริเวณลุ่มแม่น้ำมูล แอ่งโคราช หรือเรียกแถบทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเป็นที่ตั้งของจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และบางอำเภอของจังหวัดยโสธร ร้อยเอ็ดมหาสารคาม ขอนแก่น และชัยภูมิ พื้นที่ดังกล่าวมีชุมชนโบราณเป็นจำนวนมากแน่นที่สุด มีอิทธิพลวัฒนธรรมขอมแทรกอยู่ รวมถึงสิ่งก่อสร้างปราสาทที่สำคัญ เช่น ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินพนมรุ้ง ปราสาทเขาพระวิหาร นอกจากนี้ยังพบเตาเครื่องเคลือบ เครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมีอายุประมาณ ๘๐๐-๑,๒๐๐ ปี อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๙ มีการจัดแสดงนิทรรศการให้ความรู้มากมายที่ศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้ เช่น นิทรรศการภูมิศาสตร์แสดงสภาพภูมิศาสตร์อีสานใต้และจังหวัดบุรีรัมย์ นิทรรศการแหล่งที่ตั้งชุมชนโบราณของจังหวัดบุรีรัมย์ นิทรรศการโบราณวัตถุสมัยต่างๆ นิทรรศการประวัติศาสตร์จังหวัดสุรินทร์ นิทรรศการช้างกับส่วยแสดงอุปกรณ์เครื่องมือจับช้างป่า เครื่องประกอบพิธีกรรมของหมอช้าง นิทรรศการศาสนาและความเชื่อ แสดงพระพุทธรูปและเทวรูปสำริด นิทรรศการผ้าและวิถีชีวิต ผ้าทอฝีมือชาวอีสานใต้ ผ้าลายมัดหมี่ ห้องเตาเผาและเครื่องเคลือบดินเผา^๕ อีสานใต้ คือ อาณาบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล แอ่งโคราช แถบทุ่งกุลาร้องไห้ มีพื้นที่อยู่ในอาณาเขตของจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี การศึกษาความเป็นมาของอาณาบริเวณดังกล่าวในเบื้องต้นได้พบว่ามีร่องรอยของการตั้งถิ่นฐานชุมชนโบราณเกิดขึ้นหลายแห่ง มีกลุ่มปราสาทขอมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าไปเที่ยวชมในแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้อยู่หลายแห่ง เช่น มีปราสาทพิมาย อยู่ในพื้นที่ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา มีปราสาทพนมรุ้ง ตั้งอยู่ในพื้นที่ ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และปราสาทเมืองต่ำ ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลจระเข้มาก อำเภอประโคนชัย

^๔ จุฑาภรณ์ หินชู และสถาพร มงคลศรีสวัสดิ์, “แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคมวนารามอำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด”, วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑/๒๕๕๗: หน้า ๕๒-๕๓.

^๕ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (สำนักงานใหญ่), ศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้ (ข้อมูลและวิดีโอท่องเที่ยว), <http://thai.tourismthailand.org/>

จังหวัดบุรีรัมย์ มีปราสาทพระวิหาร ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบล เสาธงชัย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น นอกจากนี้แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มปราสาทขอมดั้งที่ได้กล่าวมาแล้วในอีสานใต้ ยังมีสถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญอยู่อีกหลายแห่ง เช่น วัดบ้านไร่(หลวงพ่อกุณ ปาสิสุทโธ) ตำบล กุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด และอุทยานมหาวิทยาลัย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) ตั้งอยู่ในพื้นที่ ตำบลมิตรภาพ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา พระเจ้าใหญ่วัดหงษ์ บ้านศรีษะแตร ในพื้นที่ตำบล มะเฟือง อำเภอพุทไธสง และ วัดบ้านกรวด (หลวงปู่ผาด ฐิติปญโญ) อยู่ในพื้นที่ตำบลบ้านกรวด อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ วัดบ้านป่าอากเจียง (สุสานช้าง) ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านตากกลาง ตำบลกระ โป อำเภอท่าตูม และวัดเขาสลาหรือพุทธอุทยานเขาสลาอตุลฐานะจาโร ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภู ลิงห์ และ วัดพระธาตุเรืองรอง ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ วัดหนองป่าพง ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลโนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ และวัดสิรินธรวนารามภูพร้าว ตั้งอยู่ใน พื้นที่ตำบลช่องเม็ก อำเภอสรินธร จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น อาณาบริเวณพื้นที่ของจังหวัด นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี ซึ่งมีแหล่งท่องเที่ยวกลุ่มอารยธรรมปราสาท ขอม วิถีวัฒนธรรมชุมชน และวิถีวัฒนธรรมทางศาสนา ซึ่งจะได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว ของแต่ละจังหวัดเพียงบางแห่ง ดังนี้

จังหวัดนครราชสีมา มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียง เช่น อุทยานมหา วิหาร สมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) ตั้งอยู่ในเขตบ้านโนนกลุ่ม ติดกับถนนมิตรภาพ ตำบลมิตรภาพ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา สร้างโดยสรพงษ์ ชาตรี พระเอกหนังในอดีต ดาราภาพยนตร์และ ดาราละครโทรทัศน์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนในวงการบันเทิงเป็นอย่างดี ความเป็นมาของวิหาร หลวงพ่อโต หรือ อุทยานมหาวิทยาลัย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) เกิดจาก สรพงษ์ ชาตรี ได้ ไปปฏิบัติธรรมกับ พระอาจารย์เปลี่ยน ปญญาทีโป ที่ วัดอรุณวิเวก จังหวัดเชียงใหม่ พระอาจารย์ ได้ให้ คำแนะนำให้ สรพงษ์ ชาตรี ไปอธิษฐานขอพรสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) ที่วัดระฆัง และทุก อย่างที่มีวามกังวลใจอยากจะมีขึ้นมาก็จะสำเร็จสมความปรารถนา สรพงษ์ ชาตรี จึงได้ปฏิบัติตาม คำที่พระอาจารย์ท่านแนะนำ และได้มีความต้องการที่จะสร้างรูปเหมือนของสมเด็จพระโตด้วย จึงได้ไปขอ คำปรึกษา พระครูปลัดนุตร์ รัตวิชิโย ซึ่งขณะนั้นท่านได้ปฏิบัติธรรมอยู่ที่วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่ง ขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ท่านจึงได้แนะนำให้สร้างรูปเหมือนของสมเด็จพระโตองค์ใหญ่ ที่สุดในโลก ดังนั้น สรพงษ์ ชาตรี จึงได้เริ่มประกอบพิธีเททองหล่อรูปเหมือนสมเด็จพระโต เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งมีหน้าตักกว้าง ๘ เมตร ๑ นิ้ว สูง ๑๓ เมตร มีน้ำหนัก ๖๑ ตัน ค่าก่อสร้าง ๙ ล้านบาทเศษ และได้สร้างมหาวิทยาลัยเป็นแบบกุฎาคาร (เรือนยอดเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป) ขึ้นถวาย พร้อมทั้งซื้อที่ดินประมาณ ๑๕๐ ไร่ และจัดภูมิทัศน์ส่วนต่าง ๆ ตามความเหมาะสม^๖ จุดเด่น ของสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้คือมีศาสนบุคที่ชาวพุทธทั่วไปให้ความศรัทธาเลื่อมใสได้แก่รูปเหมือนของ สมเด็จพระโตองค์ใหญ่ที่สุดในโลก ศาสนสถานได้แก่เรือนยอดเจดีย์เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่ มีความงดงาม มีกิจกรรมการทำบุญหลากหลายรูปแบบ มีการจัดภูมิทัศน์สวยงาม มีสาธารณูปโภค

^๖ วัดหลวงพ่โต จังหวัดนครราชสีมา, < <https://esan108.com/วัดหลวงพ่โต-โคราช.html> >, ๑๐ พ.ย.

พื้นฐานเพียงพอไว้รองรับสำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม จึงเป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวจากสถานที่ต่าง ๆ เข้ามาเยี่ยมชมในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก แหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมากอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดนครราชสีมา คือ ปราสาทพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ตั้งอยู่ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั่วไป คำว่า “พิมาย” *สมมาตร ผลเกิด* ได้ให้ทัศนะว่า คำนี้ มาจากคำว่า “วิมายะ” หรือ “วิมายปุระ” ที่ปรากฏอยู่ในจารึกภาษาสันสกฤตบริเวณรอบประตูทางเข้าของระเบียงคตด้านทิศใต้ของปราสาทหินพิมาย นั้น โดยสมมาตร ผลเกิด ได้ยกทัศนะของ ศาสตราจารย์ ดร. เอส เจ มังการัม (S.J. Mangalam) ผู้เชี่ยวชาญภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยเดคคัน (Deccan University) ประเทศอินเดียได้ให้ความหมายว่า หมายถึง ดินแดนแห่งการแลกเปลี่ยนสินค้า^๗ และ *พินิจ จันทร และคณะ* ได้ให้ทัศนะว่า อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นเมืองโบราณในแบบแผนของสถาปัตยกรรมขอมชื่อ พิมาย มาจากคำว่าวิมาย หรือวิมายปุระที่ปรากฏในจารึกบนแผ่นหินตรงขอบประตูระเบียงคตด้านหน้าของปราสาท จุดเด่นของเมืองคือปราสาทหินพิมาย เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย จากหลักฐานศิลาจารึกและรูปแบบการสร้างบ่งบอกว่า สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ในฐานะเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ รูปแบบของศิลปะเป็นแบบปาปวนผสมผสานกับศิลปะแบบนครวัด ซึ่งปราสาทนี้ได้ถูกดัดแปลงมาเป็นศาสนสถานทางศาสนาพุทธในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สถานที่บริเวณนี้นอกจากนี้จะมีปราสาทหินพิมายแล้ว ยังมีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมโบราณวัตถุศิลปะขอมที่น่าสนใจไว้มากมาย นอกจากนี้จังหวัดนครราชสีมายังมีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงน่าสนใจอีกหลายแห่ง เช่น อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ในพื้นที่ตำบลในเมือง เมืองนครราชสีมา ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน ในพื้นที่ตำบลด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

จังหวัดนครราชสีมา วัดบ้านไร่(หลวงพ่อกุณ) ตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

จังหวัดบุรีรัมย์ มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียง เช่น ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ตั้งอยู่บนยอดเขาพนมรุ้ง ซึ่งเป็นภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้ว ในท้องที่ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ *สรเชต วรคามวิชัย* ได้ให้ทัศนะว่า คำนี้เป็นคำเก่าแก่ดั้งเดิม เพราะมีปรากฏในศิลาจารึกที่พบในปราสาทหินเขาพนมรุ้งนั่นเองว่า “วนมรุจ” คำว่าวนม คือพนม เป็นภาษาเขมร แปลว่า “ภูเขา” คำว่า “รุจ” แปลว่า “ยิ่งใหญ่” หรือ “เด่น” เมื่อรวมกันก็จะให้ความหมายว่า ภูเขาที่ยิ่งใหญ่หรือเด่น และอาจมีความหมายว่า รู โพรง บ่อ หรือถ้าได้ด้วย^๘ และ *อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง* ได้นำเสนอข้อมูลไว้ว่า ปราสาทพนมรุ้งตั้งอยู่บนยอดเขาพนมรุ้ง ซึ่งเป็นภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้ว ในพื้นที่ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ เป็นโบราณสถานสมัยลพบุรีที่มีความงดงาม มีความสำคัญมากอีกแห่งหนึ่งในประเทศไทย สร้างขึ้นเพื่อถวายแด่องค์พระศิวะ เทพ

^๗ สมมาตร ผลเกิด, *ปราสาทพิมาย: เพชรน้ำเอกแห่งวิมายปุระ*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ดวงกลมพับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖.

^๘ พินิจ จันทร และคณะ, *เปิดประตูท่องเที่ยวอาเซียนเชื่อมโยง ๑๐ ประเทศเป็นหนึ่งเดียว*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญาชน, ๒๕๕๖), หน้า ๕๕.

^๙ สรเชต วรคามวิชัย, *ปราสาทหินพนมรุ้ง*, (บุรีรัมย์: เรวัตน์การพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๗.

เจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย เขาพนมรุ้งและปราสาทบายนอดเขาจึงเปรียบเสมือนเขา ไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระศิวะ และยังเป็นศูนย์กลางจักรวาลอีกด้วย กลุ่มอาคารบายนอดเขามี การก่อสร้างหลายยุคสมัยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๘ ชื่อ “พนมรุ้ง” มาจากภาษาเขมรว่า “วนรุง” แปลว่าภูเขาอันกว้างใหญ่ โดยคำนี้ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกอักษรขอมพบที่ปราสาทพนมรุ้ง และยัง ปรากฏชื่อผู้สร้างปราสาทคือ “นเรนทราทิตย์” เชื้อสายราชวงศ์มหิธรปุระผู้เกี่ยวข้องเป็นพระญาติกับ พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ผู้สร้างปราสาทนครวัด^{๑๐} จารึกนี้ทำให้ทราบเรื่องราวความเป็นมาของปราสาท พนมรุ้งได้อีกทางหนึ่งด้วย แหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมากอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดบุรีรัมย์ คือ ปราสาท เมืองต่ำ ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลจระเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้มีการ นำเสนอข้อมูลของปราสาทเมืองต่ำไว้ว่า ปราสาทเมืองต่ำ เป็นศาสนสถานที่ยกขึ้นตามความเชื่อทาง ศาสนาฮินดู สันนิษฐานว่าคงสร้างขึ้นเพื่อถวายพระศิวะ มีลักษณะเป็นศาสนสถานประจำเมืองหรือ ประจำชุมชน จากการศึกษาทางโบราณคดีพบที่มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในละแวกนี้เป็น ชุมชนขนาดใหญ่หลายชุมชน เช่น ชุมชนบ้านโคกเมือง โคกยายคาน โคกสลองตอง เป็นต้น โบราณวัตถุที่ขุดพบได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ภาชนะดินเผาเนื้อดิน เครื่องถ้วย ชามเคลือบสีน้ำตาลและเคลือบสีเขียว เป็นจำนวนมาก หลักฐานเหล่านี้แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของ ชุมชนที่มีอายุใกล้เคียงกับการสร้างปราสาท ซึ่งเป็นอิทธิพลศิลปะขอมแบบคลัง และแบบปาปวน กำหนดอายุประมาณครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๖ หรือราว ๑,๐๐๐ ปีมาแล้ว ตำแหน่งที่ตั้งของ ปราสาทเมืองต่ำ อยู่บนเส้นทางอารยธรรมขอมจากเมืองพระนครในประเทศกัมพูชา ขึ้นสู่ทางเหนือ ผ่านเทือกเขาพนมดงรัก ผ่านกลุ่มปราสาทตาเมือน จังหวัดสุรินทร์ ผ่านปราสาทเมืองต่ำสู่ปราสาทพนม รุ้ง ไปยังปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา อาจกล่าวได้ว่าชุมชนโบราณที่ปราสาทเมืองต่ำ มีความสัมพันธ์กับชุมชนโบราณใกล้เคียง บนเส้นทางอารยธรรมขอมจากเมืองพระนคร สู่ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือของไทย^{๑๑} นอกจากนี้จังหวัดบุรีรัมย์ยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงน่าสนใจอีกหลายแห่ง เช่น วัดเขาอังคาร ในพื้นที่ตำบลเจริญสุข อำเภอเฉลิมพระ เกียรติ วัดหงส์ (พระเจ้าใหญ่) บ้านศิระระแด ในพื้นที่ตำบลมะเพือง อำเภอพุทไธสง และ วัดบ้าน กรวด (หลวงปู่ผาด ฐิติปัญญา) อยู่ในพื้นที่ตำบลบ้านกรวด อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ และ วน อุทยานเขากระโดง ในพื้นที่ตำบลเสม็ด อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น เป็นแหล่งท่องเที่ยว ศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงซึ่งคุณนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติให้เข้ามาเที่ยวในแต่ละปี เป็นจำนวนมาก

จังหวัดสุรินทร์ มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียง เช่น วัดเขาศลา หรือ พุทธอุทยานเขาศลาอตุลฐานะจาโร ในพื้นที่ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ เกี่ยวกับสถานที่ ท่องเที่ยวแห่งนี้ *สำนักงานจังหวัดสุรินทร์* ได้ให้ข้อมูลว่า วัดเขาศลาหรือพุทธอุทยานเขาศลาอตุล ฐานะจาโร ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีป่าและภูเขาล้อมรอบ มีเนื้อที่ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๑๐,๘๖๕ ไร่ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้ และสมุนไพรหายาก รวมทั้งสัตว์ป่านานาชนิด เป็น

^{๑๐} อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง, แผ่นพับแนะนำอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง, ตำบลตาเป็ก อำเภอ เฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์, (รับแผ่นพับเมื่อ วันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑)

^{๑๑} ปราสาทเมืองต่ำ, แผ่นพับแนะนำปราสาทเมืองต่ำ, ตำบลจระเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์, (รับแผ่นพับเมื่อ วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑)

แหล่งกำเนิดต้นน้ำ ลำธาร มีทัศนียภาพงดงาม สภาพแวดล้อมดี เจียบ สงบ ร่มเย็น เหมาะกับการศึกษาปฏิบัติธรรมและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ภายในวัดแห่งนี้มีพระสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ มีรอยพระพุทธบาทบนหิน มีรูปหล่อพระพุทธรูปปางต่าง ๆ มีรูปหล่อพระเจจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงหลายรูป มีพระพุทธรูปมโหฬารมีสิริพิทักษ์ เป็นพระพุทธรูปปางนาคปรกสีทองขนาดใหญ่ มีหน้าตักกว้าง ๙ เมตร ประดิษฐานบนยอดเขา มองเห็นแต่ไกล^{๑๒} บุญขาน โทษณ์ ได้เขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับ วนอุทยานเขาศาลา ผานางคอย และน้ำตกไตรคีรี ว่า สถานที่แห่งนี้ตั้งอยู่ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต บริเวณใกล้ชายแดนไทย-กัมพูชาวนอุทยานเขาศาลาเป็นที่ประดิษฐานพระนาคปรก มีผานางคอยหน้าผาสูง มีบรรยากาศเหมาะแก่การชมวิว ทิวเขา ป่าไม้ บริเวณด้านล่างเป็นอ่างเก็บน้ำจรัส ห่างไปไม่กี่กิโลเมตรมีน้ำตกไตรคีรี เป็นน้ำตกที่อยู่ในลำห้วยรูน เดินทางจากอ่างเก็บน้ำจรัสโดยทางเรือ ๔๕ นาที เดินทางทางเท้าต่ออีกประมาณครึ่งชั่วโมงก็ถึงน้ำตกแห่งนี้ หรือหากเดินทางเท้าจากเขาศาลาระยะทางประมาณ ๓ กิโลเมตร ก็ถึงน้ำตกไตรคีรี^{๑๓} แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงของจังหวัดสุรินทร์อีกแห่งหนึ่ง คือ หมู่บ้านช้าง โดยมีวัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่สำคัญ ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ สุสานช้างแห่งนี้สร้างขึ้นจากแนวคิดของ พระครูสมุห์หาญ ปญฺญาโร เจ้าอาวาสวัดป่าอาเจียง โดยได้คิดสร้างสุสานช้างวัดวัดป่าอาเจียงแห่งนี้ เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้เขตชูเกียรติช้างไทย เป็นที่สำหรับเก็บรวบรวมกระดูกช้างที่เสียชีวิตแล้ว จุดเริ่มต้นแนวคิดนี้คือ เมื่อช้างได้เห็นช้างในชุมชนล้มตายลงในที่ใดก็ตามเจ้าของช้างมักฝังซากศพช้างไว้ในที่ตรงนั้นเนื่องจากช้างเป็นสัตว์มีขนาดใหญ่เคลื่อนย้ายได้ยากจึงต้องฝังไว้ในที่ช้างล้มตายลง เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้เกิดมีหลุมฝังซากศพช้างกระจายอยู่ทั่วไปในอาณาบริเวณของชุมชนหมู่บ้านตากกลาง โดยข้อเท็จจริงแล้วชุมชนบริเวณที่อยู่รอบ ๆ วัดป่าอาเจียงนี้ล้วนเป็นหมู่บ้านช้าง ในวันข้างหน้าหากไม่มีช้างเหลืออยู่เพื่อจะได้มีหลักฐานยืนยันคือสุสานช้างแห่งนี้จะเป็นหลักฐานยืนยันบอกให้รู้ว่าที่ตรงนี้เคยเป็นหมู่บ้านช้างและอีกประการหนึ่งสุสานช้างแห่งนี้ยังสามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตของคนและช้างในชุมชนนี้ได้อีกด้วย วัดป่าอาเจียงแห่งนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวซึ่งเดินทางมาจากสถานที่ต่าง ๆ เพื่อมาเยี่ยมชมวัฒนธรรมวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านช้างนี้ สำหรับหมู่บ้านตากกลางนี้เป็นชุมชนหนึ่งได้อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ซึ่งจำพรรษาในวัดป่าอาเจียงด้วย สำนักงานจังหวัดสุรินทร์ ได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตของชุมชนแห่งนี้ไว้ว่า หมู่บ้านช้างจังหวัดสุรินทร์ตั้งอยู่หมู่ที่ ๙ และ ๑๓ บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ นับเป็นหมู่บ้านชาวกูยเก่าแก่ที่เลี้ยงช้างมานานแต่เมื่อครั้งบรรพบุรุษ ซึ่งได้เลือกพื้นที่บริเวณที่ลำนํ้าชิมาสกับลำนํ้ามูลซึ่งเป็นป่าดงริมนํ้า กว้างใหญ่ มีอาหารเพียงพอแก่ช้าง การเลี้ยงช้างของชาวกูยไม่ได้เลี้ยงไว้เพื่อการทำงานหนักหรือใช้ชักลากไม้แบบทางภาคเหนือของไทย แต่เลี้ยงช้างเหมือนหนึ่งสมาชิกในครอบครัว ลูกชาวกูยบางคนก็เกิดมาพร้อมกับช้าง ความผูกพันระหว่างคนกับช้างจึงเป็นเรื่องราวที่แยกกันไม่ออก แม้จะไม่มีการออกไปจับช้างป่าอีกแล้ว แต่ช้างบ้านหลายรุ่นก็ตกถูกช้างออกมาอย่างสม่ำเสมอ เมื่อลูกช้าง

^{๑๒} สำนักงานจังหวัดสุรินทร์, มหัศจรรย์เมืองสุรินทร์, (สุรินทร์: โรงพิมพ์รุ่งอรุณเกียรติออฟเซ็ท, ๒๕๕๔), หน้า ๕๕.

^{๑๓} บุญขาน โทษณ์, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตามรอยอารยธรรมไพรทสมันเมืองสุรินทร์, (สุรินทร์: โรงพิมพ์ ส.พันธ์เพ็ญ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๔.

โตขึ้นมีอายุประมาณสองปีเจ้าของช่างก็ต้องนำมาฝึกเพื่อรับคำสั่งต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านช่างแห่งนี้ยังมีการจัดตั้งศูนย์คหศึกษาขึ้น มีกิจกรรมการแสดง และการให้ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงช้าง เช่น การคล้องช้าง พิธีเส้นไหมฝีปะกำ การแสดงความสามารถของช้างแสนรู้ ชมช้างเล่นน้ำ เป็นต้น ภายในหมู่บ้านยังได้จัดสร้างพิพิธภัณฑ์ช้างเพื่อรวบรวมเป็นมาเกี่ยวกับช้าง อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการคล้องช้าง และให้ความรู้ข้อมูลเกี่ยวกับช้าง ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ได้จัดทำโครงการ “นำช้างคืนถิ่น เพื่อพัฒนาท้องถิ่นบ้านเกิด” โดยการนำช้างเลี้ยงมาอยู่ในบริเวณหมู่บ้านช้างจำนวน ๒๐๐ เชือก เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนพื้นเมือง และการพัฒนาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง^{๑๔} นอกจากนี้จังหวัดสุรินทร์ยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงน่าสนใจอีกหลายแห่ง เช่น กลุ่มปราสาทตาเมือน (ปราสาทตาเมือนธม ปราสาทตาเมือนโต๊ด และปราสาททวยกริมหรืออัคคีศาลา) ในพื้นที่ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทศรีขรภูมิ ในพื้นที่ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทบ้านพลวงในพื้นที่ตำบลก้งแอน อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทตาควาย ในพื้นที่ตำบลบักโค อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง ในพื้นที่ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ หมู่บ้านทำประคำ ในพื้นที่อำเภอเขวาสินรินทร์ วัดบูรพาราม อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ วนอุทยานพนมสวาย ตำบลสวาย อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ สุสานหลวงปู่หงส์ พรหมปัญโญ วัดเพชรบุรี ในพื้นที่ตำบลสมุด อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ วัดเขาไต่ชะ อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น

จังหวัดศรีสะเกษ มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียง เช่น วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ วัดไพรพัฒนา เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ โดยประชาชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานระยะแรกนั้นมาจากอำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ การเข้ามาอยู่ครั้งแรกได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “ไพรบึงน้อย” ในช่วงเวลานั้นอาณาบริเวณนี้ฝ่ายรัฐบาลไทยได้มีการสู้รบกันกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ทำให้ราษฎรส่วนหนึ่งในหมู่บ้านนี้ได้แยกย้ายกันออกไปที่อื่น แต่ยังมีราษฎรอีกส่วนหนึ่งในหมู่บ้านนี้ไม่ยอมย้ายออกไป ต่อมารัฐบาลได้มีนโยบายให้ประชาชนจากที่อื่น ๆ ย้ายเข้ามาอยู่ตามแนวชายแดน เพื่อป้องกันการรุกรานและก่อความไม่สงบของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในพื้นที่นี้ จึงได้มีการจัดสรรที่ดินให้ราษฎรอยู่อาศัย และตั้งชื่อบ้านให้ใหม่ว่า “ไพรพัฒนา” โดยมี นายพิน บุญเยี่ยม ผู้ใหญ่บ้าน ในขณะนั้น ได้ปรึกษาพระสงฆ์และคณะกรรมการหมู่บ้านจึงได้ จัดตั้งสำนักสงฆ์ไพรพัฒนาขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ หลวงพ่อพุฒ วายาโม ได้มาจำพรรษาอยู่จึงดำเนินการขอจัดตั้งวัด จนกระทั่ง ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ดำเนินการจัดตั้งวัดเสร็จเรียบร้อย พร้อมทั้งได้มีการแต่งตั้งหลวงพ่อพุฒ วายาโม เป็นเจ้าอาวาสวัด และได้รับ พระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นพระครูสัญญาบัตร ในราชทินนาม “พระครูโกศลสิกขกิจ” และได้มีการพัฒนาวัดให้เจริญเรื่อยมา เช่น ก่อสร้างอุโบสถ ศาลาทม กุฏิหลวงปู่สรวง ประตูละบายชื่อวัดกุฎีเรือนรับรองมณฑปปราสาทหลวงปู่สรวง และศาลาการเปรียญ เป็นต้น สำหรับวัดไพรพัฒนา ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ตั้งอยู่ เลขที่ ๒๕๘ หมู่ที่ ๓ ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ มีพระครูโกศลสิกขกิจ หรือหลวงพ่อพุฒ วายาโม เป็นเจ้าอาวาส วัดไพรพัฒนาได้ขอประทานพระบรมสารีริกธาตุ จากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก อัญเชิญมา

^{๑๔} สำนักงานจังหวัดสุรินทร์, มหัทศจรยเมืองสุรินทร์, หน้า ๓๑.

ประดิษฐานไว้ ณ มณฑปปราสาทหลวงปู่สรวงวัดไพรพัฒนา และเป็นสถานที่ตั้งสรีระสังขารของหลวงปู่สรวง ซึ่งเป็นเกจิอาจารย์ที่พุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดศรีสะเกษ และประชาชนทั่วไป ได้มาเคารพกราบไหว้ ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนทั่วไป^{๑๕} จุดที่ตั้งดูตักท้วงเที่ยวให้เดินทางมาเยี่ยมชมวัดนี้คือศาสนบุคคลได้แก่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาซึ่งพุทธศาสนิกชนได้ให้ความเคารพและศรัทธาที่ชาวพุทธจังหวัดศรีสะเกษเรียกกันว่า “หลวงปู่สรวง เทวดาเดินดิน” ชาวพุทธจำนวนมากมีความศรัทธาในคุณงามความดี ความขลัง และศักดิ์สิทธิ์ ของหลวงปู่ ขอนำเอาเรื่องความขลังและศักดิ์สิทธิ์ของหลวงปู่มาเล่าไว้ให้เห็นสักตัวอย่าง เรื่องนี้ตั้งชื่อว่า “รอดตายเพราะเหรียญหลวงปู่สรวง” นายสุทธิ มายูร อยู่บ้านเลขที่ ๕๗ หมู่ ๗ ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้ร่วมบำเพ็ญกุศลศพหลวงปู่สรวงที่วัดไพรพัฒนา ได้รับแจกเหรียญหลวงปู่สรวงรุ่นแรกจากหลวงพ่อพุ่ม วายาโม เจ้าอาวาส แล้วนำมาเก็บติดตัวไว้ตลอดเวลา อีกสองปีต่อมาเมื่อ คือ พ.ศ. ๒๕๔๖ นายสุทธิ มายูร และบุตรชาย ได้ขับรถของเก่าเต็มคันรถจากบ้านเพื่อไปขายในจังหวัดสุรินทร์ เมื่อมาถึงบ้านโนนสันติสุข ตำบลพระแก้ว อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ มีรถ ๖ ล้อ บรรทุกหนังสือพิมพ์วิ่งชนท้ายเข้าอย่างจัง เป็นให้รถนายสุทธิ มายูร กระเด็นตกห่างออกไปจากจุดที่ชนประมาณ ๒๐๐ เมตร ไปกระแทกกับคันดินทำให้รถทั้งคันพังยับเยินเหล็กที่แทงเหล็กแหลมยาวที่ชนมาแทงจากหลังคาทะลุถึงหน้ารถ แต่นายสุทธิ มายูร และบุตรชายปลอดภัย ส่วนรถ ๖ ล้อ คันที่ชนมาชนนั้น พลิกคว่ำหลายตลบ คนขับและผู้ที่นั่งมาด้วยได้รับบาดเจ็บสาหัสทั้งสองคน ทันทีที่เจ้าหน้าที่ตำรวจมาถึงที่เกิดเหตุเมื่อเห็นสภาพรถพังยับเยินเกินที่จะซ่อมได้คิดว่าคนอยู่ในรถคันเล็กที่ถูกชนเสียชีวิตหมด จึงถามชาวบ้านที่มุงดูเหตุการณ์อยู่ในที่เกิดเหตุเห็นว่า “ศพอยู่ที่ไหน” นายสุทธิ มายูร ได้ยืนยันจึงพูดว่า “ผมเป็นคนขับรถเองครับ” ขณะพูดก็ได้ก้มลงหยิบดินโปยใส่ศีรษะของบุตรชาย โดยมีเหรียญของหลวงปู่สรวงอยู่ในมืออีกข้างหนึ่ง ตำรวจถามว่า “แขวนหลวงปู่อะไรจึงได้รอด” นายสุทธิ มายูร ตอบว่า แขนงหลวงปู่สรวงรุ่นแรก ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ของวัดไพรพัฒนา เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ยืนยันแสดงอาการตกตะลึงแล้วพูดว่า “อ้าว หลวงปู่สรวงแสดงฤทธิ์อีแล้ว” ส่วนความเสียหายที่เกิดขึ้น บริษัทมิตซัน จำกัด ได้แสดงความรับผิดชอบ โดยการซื้อรถคันใหม่ให้นายสุทธิ มายูร ทุกวันนี้รถที่ใช้ก็ยังติดรูปหลวงปู่สรวงด้วยความเลื่อมใสศรัทธาอย่างมากต่อหลวงปู่สรวง ถึงแม้หลวงปู่จะละสังขารจากโลกนี้ไปแล้ว แต่คุณความดีบารมีของหลวงปู่ ก็ยังปกป้องรักษาคุ้มครองดูแลลูกหลานผู้เลื่อมใสศรัทธาตราบเท่าอนัน^{๑๖} นี่เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของผู้ที่มีความศรัทธาในหลวงปู่สรวง นอกจากนี้จังหวัดศรีสะเกษยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงน่าสนใจอีกหลายแห่ง เช่น อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ วัดพระธาตุเรืองรอง ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ ปราสาทวัดสระกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ วัดป่ามหาเจดีย์แก้ว (วัดล้านขวด) ตำบลโนนสูง อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น

จังหวัดอุบลราชธานี มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงน่าสนใจ เช่น วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว ตำบลช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี คนทั่วไปมักเรียกว่า

^{๑๕} วัดไพรพัฒนา, < <https://sites.google.com/site/priputtana/prawati-wad-phir-phathna> >, ๓๑ ต.ค. ๖๑.

^{๑๖} มุลนิธิหลวงปู่สรวง วัดไพรพัฒนาราม , ๑๐ ปี ๑๐ ตี ได้รับบารมีหลวงปู่สรวง เทวดาเดินดิน ครอบรอบ ๑ ทศวรรษ แห่งการละสังขาร ๘ กันยายน ๒๕๕๓, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ม.ป.ท.: ๒๕๕๓), หน้า ๔๗-๔๘.

วัดเรืองแสง เนื่องจากเมื่อก่อนในบริเวณของภูเขาซึ่งเป็นสถานที่สร้างวัดนี้มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ที่นี้จะมีหินที่มีลักษณะแปลกไปจากภูเขาอื่นๆ คือ มีหินคล้ายลูกมะพร้าวเต็มไปหมด เมื่อทาบหินดูจะเห็นว่าภายในก้อนหินมีฝุ่นเม็ดเล็ก ๆ ใสแวววาวระยิบคล้ายเพชรและพลอย ชาวบ้านจึงมีความเชื่อว่าเป็นหินศักดิ์สิทธิ์ บางคนนำเอาก้อนหินนี้ใช้รักษาโรค เพราะเชื่อว่าเป็นมะพร้าวฤๅษีทำไว้ จึงเรียกภูเขาลูกนี้ว่า “ภูพร้าว” วัดแห่งนี้ตั้งอยู่บนยอดเขาสูง เมื่อนักท่องเที่ยวขึ้นไปบริเวณวัดตรงยอดเขาแล้วจะพบกับอุโบสถสีทองตั้งโดดเด่นอย่างสง่างาม ความเป็นมาของวัดสิรินธรวรารามภูพร้าว เริ่มขึ้นเมื่อพระอาจารย์บุญมาก ฐิติปญโญ เป็นพระสงฆ์ทางฝั่งประเทศลาวได้ธุดงค์เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในฝั่งประเทศไทย ได้มาพักปักกลดอยู่ในภูพร้าวแห่งนี้ ในราวปี พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๕๑๖ ท่านได้ขอปินชบาตสถานที่แห่งนี้จากหน่วยงานทางทหารและนายอำเภอพิบูลมังสาหารในขณะนั้น และขณะเดียวกันในราวปี พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๑๔ หน่วยงานทางทหาร ร่วมกับหน่วยงานราชฝ่ายพลเรือนก็ได้มีการสำรวจสถานที่ใกล้กับภูพร้าวแห่งนี้เพื่อสร้างสิรินธร เมื่อทางการอนุญาตให้สร้างวัดนี้จึงได้ตั้งชื่อของวัดแห่งนี้ว่า “วัดสิรินธรวราราม” ในระยะเริ่มแรก พระอาจารย์บุญมาก ฐิติปญโญ ท่านได้นำพาญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาสร้างศาลาหลังเล็ก ๆ พอเป็นที่พักและเป็นที่รองรับญาติโยมที่มาทำบุญขึ้นมาหนึ่งหลัง ปัจจุบันศาลาหลังดังกล่าวได้ผู้พังไปหมดแล้ว ต่อมาจึงได้สร้างศาลาหลังใหม่แทนหลังเดิม ซึ่งศาลาหลังใหม่ที่สร้างขึ้นนี้มีความงดงามเด่นสง่าเมื่อนักท่องเที่ยวขึ้นไปก็จะเห็นศาลาหลังใหม่อยู่บนยอดเขาภูพร้าวแห่งนี้ ขณะที่พระอาจารย์บุญมาก ฐิติปญโญ ได้เข้ามาปฏิบัติกรรมฐานในสถานที่นี้ได้เคยได้ปรารภกับลูกศิษย์ของท่านว่า “เธอคอยดูต่อไปในอนาคต จะมีผู้ใจบุญมาบำเพ็ญบารมีของเขาให้เต็มบริบูรณ์ เขาจะมาสร้างสถานที่แห่งนี้ให้รุ่งเรือง จะมีพระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา จำนวนมาก มาในสถานที่แห่งนี้ ประชาชน บัณฑิตจะแวะมาพักอาศัยมิได้ขาด”^{๑๗} สิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาเยี่ยมชมวัดนี้ คือ การได้ชมภาพเรืองแสงสีเขียวของต้นกล้วยฤๅษีซึ่งเป็นจิตรกรรมอยู่กับผนังด้านหลังอุโบสถ ช่วงเวลาที่เหมาะสำหรับการมาชมและถ่ายภาพ คือ ตั้งแต่ เวลา ๖.๐๐-๑๙.๓๐ น. แต่ภาพเรืองแสงนี้หากมองด้วยตาเปล่าจะเห็นเพียงเล็กน้อย ไม่เห็นเป็นสีเขียวชัดเจนเท่ากับภาพที่ถ่ายด้วยกล้องถ่ายภาพ นอกจากความมหัศจรรย์ของอุโบสถแล้ว วัดแห่งนี้ยังมีบริเวณด้านหลังอุโบสถเป็นจุดชมวิวิวทัศน์ฝั่งประเทศลาวและมองเห็นด้านสากลช่องเม็กรวมทั้งอ่างเก็บน้ำที่อยู่บริเวณเชิงเขาค่อยกับทะเลสาบ โดยเฉพาะในช่วงพระอาทิตย์ตกดินจะเห็นพระอาทิตย์ดวงโตซึ่งเป็นบรรยากาศที่สวยงามมาก สำหรับต้นกล้วยฤๅษีเรืองแสงเป็นการออกแบบของช่างคุณากร ปริญาบุญโณ โดยได้รับแรงบันดาลใจจากต้นไม้แห่งชีวิต ในภาพยนตร์เรื่องอวตาร โดยใช้สารเรืองแสงรอบต้น ตัวอุโบสถมีต้นแบบมาจากวัดเชียงทองประเทศลาว เสาแต่ละต้นลงลวดลายด้วยมือ โดยรอบนอกเป็นลายดอกบัวและสัตว์ทั้งหลายตามคติบัวสี่เหล่า ทางเข้าเป็นต้นสาละ หัวใจหลักเป็นการนำเสนองานพุทธศิลป์ที่เกิดจากความสงบ ความเพียร และความอดทน งานแต่ละชิ้นต้องคิดจากความคิดอันวิจิตรและขบคิดมาก่อนทั้งสิ้น ตรงกลางของอุโบสถ เป็นที่ตั้งของพระประธานคล้ายกับพระพุทธชินราชในจังหวัดพิษณุโลก แต่มีการนำส่วนรัศมีออกไป ทำฉากหลังเป็นต้นโพธิ์ เมื่อพระอาจารย์บุญมาก ฐิติปญโญ เจ้าอาวาสรูปแรกที่เป็นผู้สร้างวัดแห่งนี้ ท่านได้เดินทางกลับไปยังบ้านเกิดที่ประเทศลาว ทิ้งให้วัดแห่งนี้ร้างอยู่หลายปี จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๔๒ พระครูกรมล ลูกศิษย์ของท่านได้ค้นพบวัดอีกครั้งและ

^{๑๗} ประวัติวัดสิรินธรวรารามภูพร้าว, < <http://teerapat0.blogspot.com>, ๒ พ.ย. ๖๑.

บูรณะให้กลับมาเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมได้ดังเดิม ภายหลังจากพระครูกรมลละสังฆารไปในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ พระครูปัญญาก็เข้ามารับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดและสานต่องานสร้างวัดสิรินธรวนารามภูพร้าว แห่งนี้ต่อมา^{๑๔} นอกจากนี้จังหวัดอุบลราชธานียังมีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่น่าสนใจอีกหลายแห่ง เช่น วัดหนองป่าพง ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลโนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี วัดมหาวนาราม (วัดป่าใหญ่) ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี วัดถ้ำคูหาสวรรค์ ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี วัดดอนธาตุหรือวัดเกาะแก้ว (หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล) ตำบลทรายมูล อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

การศึกษาประวัติศาสตร์มีสาระสำคัญ มีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑) *ประวัติศาสตร์ที่ถูกบันทึกไว้ในเอกสารต่าง ๆ อาจมิใช่เรื่องราวที่เป็นข้อเท็จจริงทั้งหมด* เพราะบางอย่างอาจเป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ได้ใส่เพิ่มเติมเข้ามาในภายหลังโดยที่ผู้เขียนอาจมีนัยสำคัญอะไรบางอย่างที่แอบแฝงไม่สามารถนำข้อเท็จจริงบางอย่างมาเปิดเผยให้ทราบได้ หรือหากเปิดเผยอาจก่อให้เกิดผลกระทบในทางที่เสียหายหรือเป็นอันตรายต่อตนเอง บุคคลอื่น สังคม ประเทศชาติ หรือกรณีอื่น ๆ อีก ๒) *ประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา* เนื่องจากนักวิชาประวัติศาสตร์ได้มีการตั้งสมมุติฐาน วิเคราะห์ การตีความ สังเคราะห์ การเปรียบเทียบ การเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งมีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ๓) *ประวัติศาสตร์เป็นการนำความจริงมาแล้วหรือเขียนขึ้นใหม่* คือ ผู้เล่าหรือผู้เขียนประวัติศาสตร์มีสิทธิอย่างเต็มที่ที่จะใส่ดุลยพินิจ แสดงความคิดเห็นแย้ง คุณค่า ตลอดจนอารมณ์และรสนิยมของตนลงไปด้วย เพราะแต่ละคนอาจตีความ มีรายละเอียด และลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ แตกต่างกันได้ เป็นต้น

การศึกษาวัฒนธรรมเป็นการศึกษาสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ดังนั้นวัฒนธรรมเป็นได้ทั้งทัศนคติ ความรู้ คานิยม ประเพณี ความเชื่อ และพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ที่ได้เรียนรู้และถูกถ่ายทอดต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ดังนั้นในบางสังคมจึงอาจมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย บุคคลอยู่ในวัฒนธรรมใดก็จะมีค่านิยมในสิ่งที่ปฏิบัติตนไปตามวัฒนธรรมนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตหรือแบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคม วัฒนธรรมจึงไม่จำเป็นต้องเหมือนกันทุกสังคม ในการคบหาสมาคมกับบุคคลต่างวัฒนธรรม ผู้ที่จะไปคบหากับบุคคลต่างวัฒนธรรมจึงไม่ควรยึดถือว่าวัฒนธรรมของตนเองดีกว่าวัฒนธรรมของบุคคลอื่น ซึ่ง รัชนิกร เศรษฐ์ ได้ศึกษาแนวคิดของนักวิชาการที่เฝ้าหม่อมองไว้ในแหล่งข้อมูลต่าง ๆ แล้วนำลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรมมาสรุปไว้ที่น่าสนใจดังนี้ ๑) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและปรับปรุงขึ้นจากธรรมชาติและมนุษย์จะเรียนรู้วัฒนธรรมจากกันและกัน ๒) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีการสืบต่อเนื่อง เป็นมรดกทางสังคมที่มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง มนุษย์ได้เรียนรู้วัฒนธรรมจากทั้งคนที่ตายไปแล้วและยังมีชีวิตอยู่ โดยได้รับความรู้นั้นไว้เป็นมรดกตกทอดกันมาเป็นลำดับ ๓) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีลักษณะเพิ่มพูนหรือขยายตัวด้วยการค้นพบสิ่งใหม่ การประดิษฐ์ และการแพร่กระจายเพื่อจะสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา และประสบการณ์ของมนุษย์จะถูกสะสมเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ ๔) วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วมของกลุ่มหรือสังคม มิใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ ๕) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มียุ่แล้วก่อนบุคคลจะเกิดและมีชีวิตในสังคม วัฒนธรรมจะยังคงอยู่ต่อไปหลังจากบุคคลนั้นได้ตายไปแล้ว นอกจากลักษณะที่สำคัญ

^{๑๔} ประวัติวัดสิรินธรวนารามภูพร้าว, < <http://teerapat0.blogspot.com> >, ๒ พ.ย.๖๑.

ดังกล่าวแล้ว วัฒนธรรมยังมีลักษณะอื่น ๆ ที่สำคัญอีก ๒ ประการ คือ ๑) วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสม่ำเสมอ ลักษณะของวัฒนธรรมจะค่อย ๆ ผ่านรูปแบบวัฒนธรรมหนึ่งไปเป็นอีกวัฒนธรรมหนึ่งอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ แต่อัตราซ้ำเร็วจะแตกต่างกันไปตามช่วงเวลา

ต่าง ๆ ๒) วัฒนธรรมมีหน้าที่แต่ละส่วน ไม่ว่าจะ เป็นลักษณะการทางวัฒนธรรม (Culture trait) ซึ่งเป็นส่วนที่เล็กและมีลักษณะง่ายที่สุดของวัฒนธรรม หรือวัฒนธรรมซ้อน (Culture complex) ซึ่งเป็นการรวมลักษณะการทางวัฒนธรรมหลาย ๆ อย่างไว้กลายเป็นวัฒนธรรมซ้อน หรือสถาบัน (Institution) ซึ่งประกอบด้วยวัฒนธรรมซับซ้อนหลาย ๆ อย่าง ต่างก็ทำหน้าที่สำคัญในตัวของมันเองอย่างสมเหตุสมผลและจำเป็นในขอบข่ายของวัฒนธรรม ซึ่งส่วนนั้น ๆ เป็นส่วนประกอบอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น^{๑๙}

เส้นทางการท่องเที่ยว หมายถึง ที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาทั้งในทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ ทางเดินรถ ทางเท้า ทางข้าม ทางร่วม ทางแยก ทางลาด หรือ ทางโค้ง เป็นต้น บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ให้ความหมายการท่องเที่ยวว่า หมายถึง การเดินทางของบุคคลจากสถานที่ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่ประจำไปยังสถานที่อื่นเป็นการชั่วคราวและเดินทางกลับไปสถานที่อาศัยเดิม โดยการเดินทางนั้นไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพโดยตรง มีวัตถุประสงค์ เพื่อการพักผ่อน หรือหาความรู้ ครอบคลุมถึงการเดินทางเพื่อธุรกิจที่ผู้เดินทางยังมีได้ตั้งหลักแหล่งถาวร และไม่ได้รับรายได้เพื่อยังชีพจากเจ้าของถิ่นปลายทาง ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวมีลักษณะการเดินทางตามเงื่อนไขสากล ๓ ประการ คือ ๑) เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว ๒) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ และ ๓) เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตาม ที่ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้^{๒๐} ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว ได้นำเสนอความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นการศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์ อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของสังคม โดยสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าหรือสภาพแวดล้อมอย่างธรรมชาติ ที่สามารถแสดงออกให้เห็นถึงความสวยงามและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะ เป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี ในยุคปัจจุบัน การแข่งขันในตลาดโลกได้ให้ความสำคัญในการนำเอาวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งในตัวผลิตภัณฑ์หรือบริการที่ตนจำหน่ายเพื่อสร้างความแตกต่างจากคู่แข่ง ซึ่งสอดคล้องกับกระแสเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creative Economy) ที่กำลังมาแรง ผู้อ่านคงจะเริ่มมีคำถามในใจว่าแล้วการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คืออะไร การท่องเที่ยวแบบไหนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและประเทศต่างๆในโลกมีนโยบายอย่างไรกับรูปแบบการท่องเที่ยวดังกล่าว ต่างประเทศ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวอเมริกันและยุโรป ต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในประเทศนั้น โดยเฉพาะประเทศ

^{๑๙} รัชนิกร เศรษฐ์, โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย, หน้า ๔-๕.

^{๒๐} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕-๖.

ในแถบเอเชียและแอฟริกา รวมถึงชื่อของที่ระลึกที่เป็นงานหัตถกรรมและงานฝีมือที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในประเทศนั้น การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม^{๒๑}

ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) เป็นการรวมตัวกันของ ๑๐ ประเทศ ในทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้นำอาเซียนได้ร่วมลงนามในปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียนเห็นชอบให้จัดตั้งประชาคมอาเซียน คือ เป็นองค์กรระหว่างประเทศระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีจุดเริ่มต้นโดยประเทศไทย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ ได้ร่วมกันจัดตั้งสมาคมอาสา (Association of South East Asia) เมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๐๔ เพื่อการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แต่ดำเนินการไปได้เพียง ๒ ปี ก็ต้องหยุดชะงักลงเนื่องจากความผกผันทางการเมือง ระหว่างประเทศอินโดนีเซียและประเทศมาเลเซีย จนเมื่อมีการฟื้นฟูสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างสองประเทศ จึงได้มีการแสวงหามติความร่วมมือกันอีกครั้ง และสำเร็จภายในปี พ.ศ. ๒๕๖๓ (ค.ศ. ๒๐๒๐) แต่ต่อมาได้ตกลงร่นระยะเวลาจัดตั้งให้เสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ (ค.ศ. ๒๐๑๕) ในปีนั้นเองจะมีการเปิดกว้างให้ประชาชนในแต่ละประเทศสามารถเข้าไปทำงานในประเทศอื่น ๆ ในประชาคมอาเซียนได้อย่างเสรีเสมือนดังเป็นประเทศเดียวกัน ซึ่งจะมีผลกระทบต่อ การประกอบอาชีพและการมีงานทำของคนไทย ภาษาทางการที่ใช้ในการติดต่อประสานงานระหว่างประเทศสมาชิก คือ ภาษาอังกฤษ คำขวัญของอาเซียน ได้แก่ "หนึ่งวิสัยทัศน์ หนึ่งเอกลักษณ์ หนึ่งประชาคม" (One Vision, One Identity, One Community) อัตลักษณ์อาเซียน ได้แก่ อาเซียนจะต้องส่งเสริมอัตลักษณ์ร่วมกันของตนและความรู้สึกเป็นเจ้าของในหมู่ประชาชนของตนเพื่อให้บรรลุชะตา เป้าหมาย และคุณค่าร่วมกันของอาเซียน^{๒๒}

กรอบความร่วมมือการท่องเที่ยวในอาเซียน (ASEAN Tourism) กลุ่มประเทศอาเซียน เห็นว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีบทบาทอย่างสำคัญทางยุทธศาสตร์ (Strategic role) ต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจของภูมิภาคอาเซียนและช่วยพัฒนาอาเซียนจากความหลากหลาย ทางวัฒนธรรมสังคม รวมถึงแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์รวมถึงการส่งเสริมภาพลักษณ์ของอาเซียน (Advancing the rich and diverse Social, cultural and historical and image of ASEAN) กลุ่มอาเซียน จึงกำหนดแผนการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจให้เป็นประชาคมเดียวกัน หรือ ASEAN Economic Community ภายในปีพ.ศ. ๒๕๕๘ (ค.ศ. ๒๐๑๕) ๑๐ ผลการดำเนินงานประชาคมอาเซียน ๒๕๕๗ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาอันเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน ของอาเซียนทั้งในด้านเศรษฐกิจ การค้าการลงทุนและการบริการสำหรับด้านการท่องเที่ยวอาเซียนได้ร่วมกันกำหนดแผนการรวมกลุ่มสาขาการท่องเที่ยวของอาเซียน (Roadmap for Integration of Tourism Sector) ขึ้น โดยแผนการรวมกลุ่มสาขาท่องเที่ยวดังกล่าวจะมีส่วนสำคัญต่อการเร่งรัดการเปิดเสรีการเคลื่อนย้ายแรงงานฝีมือในระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียน การบริการในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในภูมิภาครวมถึงมาตรการต่างๆ ในการอำนวยความสะดวกในการเดินทางของนักท่องเที่ยว เช่น กระบวนการออกวีซ่าให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน การยกเว้นวีซ่า ให้คนชาติอาเซียนการเร่งรัดการจัดทำ ASEAN Single Visa และมาตรการการส่งเสริมการลงทุนในอุตสาหกรรม และมาตรการ การส่งเสริมตลาดร่วมกันเพื่อประชาสัมพันธ์อาเซียนในฐานะ

^{๒๑} ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว, < <http://tourism-dan1.blogspot.com/>>, July 2018.

^{๒๒} องค์ความรู้ "ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community : AEC) <<http://www.thai-aec.com/>>, ๑๒/๑๐/๒๕๕๘, หน้า ๑-๒.

แหล่งท่องเที่ยวร่วมกัน (ASEAN Single Destination) ส่วนด้านกลไกการดำเนินงานตามกรอบความร่วมมืออาเซียนด้านการท่องเที่ยว แบ่งเป็น ๓ ระดับ ดังนี้ ๑) การประชุมรัฐมนตรีท่องเที่ยวแห่งอาเซียน (ASEAN Tourism Ministers' Meeting) กำหนดจัดการประชุมปีละ ๑ ครั้ง ๒) การประชุมเจ้าหน้าที่อาวุโสด้านการท่องเที่ยวแห่งอาเซียน (ASEAN National Tourism Organizations' Meeting) กำหนดจัดการประชุมปีละ ๒ ครั้ง ๓) การประชุมระดับคณะทำงาน (ASEAN Working Group Meetings) จัดการประชุมปีละ ๒ ครั้ง โดยแบ่งเป็นคณะทำงาน ๓ คณะ ได้แก่ ๓.๑) คณะทำงานด้านการตลาดและการสื่อสาร (Marketing and Communication Working Group) สำหรับประเทศไทย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเป็นประธานคณะทำงานและเวียดนาม เป็นรองประธาน ๓.๒) คณะทำงานด้านการพัฒนาสินค้า (Product Development Working Group) มาเลเซียเป็นประธานและพม่าเป็นรองประธาน ๓.๓) คณะทำงานด้านการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ (Quality Tourism Working Group) ฟิลิปปินส์เป็นประธาน และสิงคโปร์เป็นรองประธาน^{๒๓}

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้กำหนดนโยบายการบริหาร ๔ ด้าน คือ ๑) โปร่งใสในกระบวนการจัดซื้อจัดจ้างโดยกระทำอย่างเปิดเผย ตรวจสอบได้ ๒) ลดความซ้ำซ้อน มีการแบ่งภารกิจงานที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน ๓) บูรณาการประสานการดำเนินงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ๔) รวดเร็ว เน้นการประสานงานตรง ดำเนินการรวดเร็ว เห็นผลชัดเจนเป็นรูปธรรม ส่วนนโยบายในด้านการท่องเที่ยวมีเป้าหมายสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว ๒.๒ ล้านล้านบาท ในปี ๒๕๕๘ โดยมีแนวทางการดำเนินงาน ๙ แนวทาง ดังนี้ ๑) ในปี ๒๕๕๘ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาจะประกาศให้เป็นปีท่องเที่ยววิถีไทยซึ่งจะมีการบูรณาการร่วมกับกระทรวงวัฒนธรรมจัดทำ ภาพยนตร์เพื่อประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวไทยและฟื้นฟูภาพลักษณ์ของประเทศไทยในสายตาของนักท่องเที่ยว ๒) ใช้สื่อ Social Media เป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์และเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายนักท่องเที่ยว โดยใช้สถานที่ท่องเที่ยวแหล่งอารยธรรมและวิถีชีวิตคนไทยเป็นประเด็นหลักในการเผยแพร่เช่น การถ่ายภาพแหล่งท่องเที่ยวทั่วไทย การร่วมมือกับภาคเอกชนเผยแพร่แหล่งท่องเที่ยว ในสื่อ Online การสร้างสรรค์ตัวการ์ตูนผ่าน Sticker Line เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวมากขึ้น เป็นต้น ๓) มุ่งตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพมากกว่าการเน้นปริมาณนักท่องเที่ยว โดยเน้นกลุ่ม Niche Market โดยเฉพาะกลุ่ม Medical Tourism, Long Stay, Spa การทำศัลยกรรมความงาม และการผ่าตัดแปลงเพศ ๔) ปรับระบบการให้บริการอำนวยความสะดวกนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะกระบวนการตรวจคนเข้าเมืองซึ่งจะมีการบูรณาการร่วมกับ ทอท. ตม. เพื่อกระชับเวลาการตรวจลงตรา และการไหลตกระเป่าของนักท่องเที่ยว ๕) ปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว ทั้งเส้นทางท่องเที่ยว ห้องน้ำในแหล่งท่องเที่ยว และทางลาดสำหรับผู้พิการ และเน้นการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงเมืองหลักไปยังเมืองรอง ๖) พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โดยเน้นเป็นกลุ่มจังหวัดท่องเที่ยว แล้วให้กระจายไปยังพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวรองที่มีศักยภาพ ๗) สร้างความเชื่อมั่นให้กับนักท่องเที่ยวด้วยเครือข่ายอาสาสมัครช่วยเหลือนักท่องเที่ยว อาสาสมัครตำรวจท่องเที่ยว มัคคุเทศก์ท้องถิ่น เจ้าบ้านน้อย โดยเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนและประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหาร

^{๒๓} กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, ผลการดำเนินงานประชาคมอาเซียน ๒๕๕๗ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๙-๑๐.

จัดการแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบการเป็นเจ้าบ้านที่ดี ๘) ส่งเสริมให้ประเทศไทย เป็น Destination ในอาเซียน โดยเฉพาะช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์และส่งเสริมการท่องเที่ยวในวันธรรมดา ตามโครงการวันธรรมดาที่ไม่ธรรมดา (ททท.) เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่มากขึ้น ๙) ร่วมมือกับภาคเอกชนและสถาบันการศึกษาพัฒนาบุคลากรด้านบริการในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวตามกรอบความร่วมมือของอาเซียน (MRA)^{๒๔}

จากข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว ข้อมูลด้านศาสนาและวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของอีสานใต้ที่ตั้งที่ได้นำเสนอมาแล้วนี้เป็นสิ่งยืนยันให้เห็นถึงร่องรอยเกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรมที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาแล้วในดินแดนแถบนี้ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทางและการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน ซึ่งคำตอบที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้จะก่อให้เกิดคุณค่าต่อวิถีชีวิตของชุมชนในด้านศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ เกิดคุณค่าทางวิชาการ คือ ได้ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียนในด้านการท่องเที่ยว ประการสำคัญคือเป็นการสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้กับสถาบันของชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ในเขตพื้นที่อีสานใต้ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันทางศาสนา หน่วยงานของรัฐต่าง ๆ อีกทั้งงานวิจัยนี้ยังได้รับตีพิมพ์เผยแพร่เป็นผลงานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและเผยแพร่ไปยังหน่วยงานในเครือข่ายของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีอยู่ทั่วประเทศ ตลอดจนหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง นำเอาผลการวิจัยนี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการวางแผนเพื่อพัฒนาได้ด้วย คณะผู้วิจัยได้เห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ที่จะได้รับดังกล่าวจึงได้ทำวิจัยในเรื่องนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๑.๒.๒ เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๑.๒.๓ เพื่อพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๑.๒.๔ เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน

๑.๒.๕ เพื่อนำเสนอผลการวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

^{๒๔} อ่างแล้ว, กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, ผลการดำเนินงานประชาคมอาเซียน ๒๕๕๗ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, หน้า ๔-๕.

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ ประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีแนวทางการพัฒนาอย่างไร

๑.๓.๓ การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีผลการพัฒนาเป็นอย่างไร

๑.๓.๔ องค์การภาครัฐ ชุมชน และประชาคมจะมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน อย่างไร

๑.๓.๕ ปัญหาผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ควรมียุทธศาสตร์อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้มีขอบเขตในการศึกษา ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน” ครั้งนี้ มุ่งศึกษาในมิติ ดังนี้ ๑) ประวัติศาสตร์ เส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๒) การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๓) การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๔) การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และ ๕) การนำเสนอยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

๑.๔.๒ ขอบเขตโครงการย่อย ประกอบด้วย

๑.๔.๒.๑ โครงการเรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้”

๑.๔.๒.๒ โครงการเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้”

๑.๔.๒.๓ โครงการเรื่อง “พัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้”

๑.๔.๒.๔ โครงการเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน”

๑.๔.๒.๕ โครงการเรื่อง “การวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน”

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ตามเส้นทางและสถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๕ จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และ อุบลราชธานี โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑.๔.๓.๑ จังหวัดนครราชสีมา ประกอบด้วย (๑) อุทยานมหาวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ตำบลสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว (๒) ปราสาทพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย

๑.๔.๓.๒ จังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบด้วย (๑) ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ตำบลตาเป๊ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ (๒) ปราสาทเมืองต่ำ ตำบล จระเข้มาก อำเภอประโคนชัย

๑.๔.๓.๓ จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย (๑) วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลา อตุลฐานะจาโร ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต (๒) วัดป่าอานเจียง (สุสานช้าง) ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม (๓) หมู่บ้านช้างคชสาร ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม (๔) หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง (๕) หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ (๖) วัดบ้านอาม็อง (พิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูปไม้โบราณวัดบ้านอาม็อง) ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง

๑.๔.๓.๔ จังหวัดศรีสะเกษ ประกอบด้วย วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์

๑.๔.๓.๕ จังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วย วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว ตำบลช่องเม็ก อำเภอสิรินธร

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

๑.๔.๔.๑ การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

๑) กลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓๒ รูป/คน ได้แก่ นักวิชาการประวัติศาสตร์ ๒ คน นักวิชาการด้านศาสนา ๕ คน นักวิชาการด้านวัฒนธรรม ๕ คน นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว ๑๕ คน ผู้เชี่ยวชาญด้านชุดฝึกทักษะภาษาอังกฤษ ๕ คน

๒) ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ จำนวน ๓๕ รูป/คน ได้แก่ ผู้บริหารการท่องเที่ยว ๑๕ คน ผู้บริหารราชการที่เกี่ยวข้อง ๑๐ คน ผู้บริหารองค์การบริหารท้องถิ่น ๑๐ คน

๓) กลุ่มผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว จำนวน ๓๐ รูป/คน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน นักการเมือง ครู ๑๐ คน พระสงฆ์ ประชาชนชุมชน ๒๐ รูป/คน

๔) กลุ่มนักท่องเที่ยวจากแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงอีสานใต้ ๑๑ พื้นที่ จำนวนพื้นที่ละ ๓๐ รูป/คน รวมจำนวน ๓๓๐ รูป/คน

๕) กลุ่มผู้ประกอบการการท่องเที่ยว จำนวน ๓ พื้นที่ ได้แก่ (๑) หมู่บ้านช้างคชสาร ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม (๒) หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง (๓) หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จำนวนพื้นที่ละ ๑๕ รูป/คน รวมจำนวน ๔๕ รูป/คน

๑.๔.๔.๒ การวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการผู้เข้าร่วมปฏิบัติการฝึกทักษะทางภาษาอังกฤษ ๑๕ คน

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา ได้แก่ เดือนตุลาคม ๒๕๕๙ ถึง กันยายน ๒๕๖๐

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม หมายถึง การเดินทางเพื่อความเพลิดเพลินและซึมซับในคุณค่าของวิถีความเชื่อในศาสนาธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธี และความศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงการแสดงออกทางกิจกรรมของประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ในแหล่งท่องเที่ยวอีสานใต้ ๕ จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี

ประวัติศาสตร์ หมายถึง ประวัติศาสตร์ คือ เรื่องราวว่าด้วยความเป็นไปของคน สถานที่ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงใดช่วงหนึ่งผ่านมาแล้วในอดีต ในงานวิจัยนี้ หมายถึง เรื่องราวว่าด้วยความเป็นไปของคน สถานที่ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงใดช่วงหนึ่งผ่านมาแล้วในอดีต เรื่องราวดังกล่าวเกี่ยวข้องกับที่มาของแนวคิด ความหมาย หลักการสำคัญ ประเภท วิธีการ และการประยุกต์ใช้แนวคิดด้านประวัติศาสตร์ในเขตอีสานใต้ ๕ จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี

เส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนา หมายถึง ที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจในระยะเวลานั้น ๆ จากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง โดยเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนามีความเชื่อมโยงกับสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว เช่น สาธารณูปโภคพื้นฐาน สิ่งปลูกสร้าง สถานที่และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดาหรือสัญลักษณ์แทน ศาสดา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธี และความศักดิ์สิทธิ์ องค์ประกอบดังกล่าวทำให้เกิดศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมไปถึงประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับที่มาของแนวคิด ความหมาย หลักการสำคัญ ประเภท วิธีการ และการปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ในแหล่งท่องเที่ยวอีสานใต้ ๕ จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี

เส้นทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หมายถึง ที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์เพื่อชมแหล่งวัฒนธรรมทั้งที่เป็น *ด้านวัตถุธรรม* คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น ของกิน ของใช้ บ้านเรือน โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นต้น *ด้านคติธรรม* คือ วัฒนธรรมที่เป็นหลักการดำเนินชีวิต เช่น เสียสละ ขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อุตุน กตัญญู เป็นต้น *ด้านเนติธรรม* คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย เช่น กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่ง ประกาศ ประเพณี ดินงาม เป็นต้น หรือ *ด้านสหธรรม* คือ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคม เช่น มารยาทในที่พัก สถานที่ท่องเที่ยว ศาสนสถาน การติดต่อและสื่อสารกับบุคคลในสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น เรื่องราวดังกล่าวเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับที่มาของแนวคิด ความหมาย หลักการสำคัญ ประเภท วิธีการ และการประยุกต์ใช้แนวคิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวในอีสานใต้ ๕ จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี

ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม หมายถึง ผลที่เนื่องมาจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง หรือผลลัพธ์ที่ทำให้กระเทือนไปถึงสิ่งอื่นหรือเหตุการณ์ที่จะตามมา ซึ่งผลกระทบนี้สามารถเกิดขึ้นได้ ๒ ด้าน ได้แก่ ๑) *ด้านบวก* คือ ผลกระทบเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลดี เช่น *ด้านสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว* คือ มีการสร้างหรือดูแลรักษาสาธารณูปโภคพื้นฐาน สิ่งปลูกสร้าง สถานที่และสภาพแวดล้อมให้อยู่ในสภาพดี มั่นคง สะอาด ปลอดภัย และยั่งยืน *ด้านศาสนา* นักท่องเที่ยวมีความเคารพในศาสดา(สัญลักษณ์แทนศาสดา) ศาสนธรรม ศาสนบุคคล

ศาสนสถาน ศาสนพิธีของศาสนา *ด้านวัฒนธรรม* คือ วัฒนธรรม ทั้งด้านวัตถุธรรม คติธรรม เนติธรรม และสหธรรม ได้มีการอนุรักษ์สืบทอดไม่ให้เกิดสูญหายไป ทำให้เกิดงานเทศกาลท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมากขึ้น ทำให้ประเทศได้มีโอกาสเผยแพร่เอกลักษณ์ของชาติมากขึ้น เป็นต้น ๒) *ด้านลบ* คือ ผลกระทบเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลเสียหาย เช่น *ด้านศาสนา* ขาดความเคารพในศาสนา(สัญลักษณ์แทนศาสนา) ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธีของศาสนา หรือ *ด้านวัฒนธรรม* คือ วัฒนธรรม ทั้งด้านวัตถุธรรม คติธรรม เนติธรรม และสหธรรม ขาดการการอนุรักษ์สืบทอดทางด้านวัฒนธรรม ไม่ทำให้เกิดงานเทศกาลท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมากขึ้น ทำให้ประเทศขาดโอกาสเผยแพร่เอกลักษณ์ของชาติมากขึ้น เป็นต้น

อีสานใต้ หมายถึง พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย ๕ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี

การพัฒนาศักยภาพชุมชน หมายถึง การดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของหมู่บ้านข้างคชสาร อำเภอท่าตูม หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง และหมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ให้ดีขึ้นใน*ด้านความพร้อมด้านแนวทางพัฒนา และด้านผลกระทบ*

ด้านความพร้อม หมายถึง สภาพความพร้อมในด้านพื้นที่ ด้านความสะดวกในการเข้าถึง ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านสภาพแวดล้อม และด้านการมีส่วนร่วมของหมู่บ้านข้างคชสาร อำเภอท่าตูม หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง และ หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

ด้านแนวทางพัฒนา หมายถึง แนวทางการจัดการศักยภาพของหมู่บ้านข้างคชสาร อำเภอท่าตูม หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง และ หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ในด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านความปลอดภัย ด้านความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน

ด้านผลกระทบ หมายถึง ผลทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมทั้งทางด้านบวกและด้านลบที่เกิดขึ้นแก่หมู่บ้านข้างคชสาร อำเภอท่าตูม หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง และ หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว หมายถึง เจ้าของกิจการหรือผู้ที่คิดริเริ่มจัดกิจการที่ให้บริการนักท่องเที่ยวทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ หมู่บ้านข้างคชสาร ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ และพิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูปไม้โบราณวัดบ้านอามือง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

การเสริมสร้างเครือข่าย หมายถึง การสนับสนุน การแสวงหาแนวทางเสริม และการประสานความร่วมมือเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนใน*ด้านสภาพเครือข่าย ด้านแนวทางเสริมสร้างเครือข่าย และด้านการวิเคราะห์การเสริมสร้างเครือข่าย* ระหว่างชุมชนหรือองค์กร บนพื้นฐานความเป็นอิสระ ให้เกิดความเข้มแข็ง มีพลัง เป็นที่ยอมรับสามารถต่อรองกับหน่วยงานภายนอกได้

ด้านสภาพเครือข่าย หมายถึง สภาพที่เป็นอยู่ของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับชาติ ระดับจังหวัด และระดับชุมชน

ด้านแนวทางเสริมสร้างเครือข่าย หมายถึง แนวทางการส่งเสริมและสนับสนุนเพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมระดับชาติ ระดับจังหวัด และระดับชุมชน ในด้านบุคคล ด้านการประสานระหว่างเครือข่าย ด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างเครือข่าย ด้านกระบวนการทำงาน และด้านผู้นำ วิทยุทัศน์ นโยบาย ยุทธศาสตร์

ด้านการวิเคราะห์การเสริมสร้างเครือข่าย หมายถึง การวิเคราะห์สภาพและแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ใน ๒ ด้านหลัก ได้แก่ การวิเคราะห์สภาพเครือข่ายระดับชาติ ระดับจังหวัด และระดับชุมชน และการวิเคราะห์แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายระดับชาติ ระดับจังหวัด และระดับชุมชน

เครือข่ายการท่องเที่ยวในประชาคมอาเซียน หมายถึง เครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ในเขตอีสานใต้ ๕ จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี กับประชาคมอาเซียน

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน มีกรอบแนวคิดของแผนงานวิจัย ดังนี้

แผนภูมิที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดของแผนงานวิจัย

จากแผนภูมิที่ ๑ อธิบายได้ว่า แนวคิดการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมของอีสานใต้: ประวัติศาสตร์ เส้นทางและการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน เป็นกรอบแนวคิดหลักของแผนงานวิจัยในการแสวงหาคำตอบการวิจัยในครั้งนี้ โดยมีการเชื่อมโยงกับโครงการย่อยซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของแผนงานวิจัย ๕ วัตถุประสงค์ ประกอบด้วย ๑) ประวัติศาสตร์และเส้นทาง การท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ซึ่งเป็นการหาคำตอบด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ เส้นทาง การท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ และผลกระทบของการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๒) ศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ซึ่งเป็นการหาคำตอบด้านสภาพความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ แนวทางพัฒนา ศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ และผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๓) ศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ซึ่งเป็นการหาคำตอบด้านสภาพความพร้อมด้านภาษาอังกฤษเพื่อส่งเสริม การท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ศักยภาพด้านภาษาอังกฤษเพื่อส่งเสริม การท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ และประสิทธิภาพด้านภาษาอังกฤษเพื่อส่งเสริม การท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๔) เครือข่ายการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ซึ่งเป็นการหาคำตอบด้านสภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และประสิทธิผลการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และ ๕) ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ซึ่งเป็นการหาคำตอบด้านสภาพปัญหาการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ผลกระทบการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้จากงานวิจัย

หลังจากได้ทำวิจัยเรื่องนี้สำเร็จแล้วจะก่อให้เกิดประโยชน์ดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ประโยชน์ที่ได้รับโดยตรง หมายถึง คำตอบที่ได้รับจากการวิจัยในครั้งนี้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ คือ ได้ชุดความรู้ข้อมูลการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมของอีสานใต้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน ได้สารสนเทศประวัติศาสตร์และเส้นทาง การท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ได้สารสนเทศการพัฒนา ศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ได้สารสนเทศการพัฒนา ศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ได้สารสนเทศเครือข่ายการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และได้สารสนเทศปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

๑.๗.๒ ประโยชน์ที่ได้รับโดยอ้อม หมายถึง ประโยชน์ที่จะเกิดจากการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ภายหลังจากการทำวิจัยเรื่องนี้เสร็จแล้ว คือ

ด้านวิชาการ ได้องค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ด้านประวัติศาสตร์ เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และสารสนเทศปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

ด้านนโยบาย รัฐบาลสามารถนำองค์ความรู้ที่เป็นผลการวิจัยนี้ไปใช้กำหนดนโยบาย ส่งเสริม พัฒนา และบริหารจัดการ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ผลงานวิจัยนำเผยแพร่ในวารสาร เมื่อได้ทำวิจัยเรื่องนี้เสร็จแล้ว จะนำพิมพ์เผยแพร่ในวารสารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และนำเผยแพร่ในการสัมมนาผลงานวิจัยระดับนานาชาติที่มหาวิทยาลัยจัดขึ้นด้วย

หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันอุดมศึกษาอื่นสามารถนำองค์ความรู้เกี่ยวกับชุดความรู้ข้อมูลการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน ได้สารสนเทศประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ได้สารสนเทศการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ได้สารสนเทศการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ได้สารสนเทศเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และได้สารสนเทศปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แผนงานวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และเพื่อนำเสนอผลการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วางกรอบในการศึกษา แนวคิด ทฤษฎี และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการทำวิจัย โดยได้แบ่งประเด็นการสืบค้นออกเป็น ๖ หัวข้อใหญ่ ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

แต่ละหัวข้อจะได้ทำการสืบค้นและนำเสนอเนื้อหาตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

๒.๑.๑ แนวคิดการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

เพื่อให้เกิดความชัดเจนในประเด็นของแนวคิดการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม คณะผู้วิจัยได้แบ่งหัวการศึกษาออกเป็น ๖ หัวข้อ คือ ๑) ที่มาของแนวคิดการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ๒) ความหมายประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ๓) หลักการสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ๔) ประเภทการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ๕) วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ๖) การประยุกต์ใช้แนวคิดประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม แต่ละหัวข้อจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

๒.๑.๑.๑ ที่มาของแนวคิดการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

เกี่ยวกับที่มาของแนวคิดของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมนี้แบ่งเนื้อหาในการศึกษาออกเป็น ๒ ประเด็น คือ ๑) ที่มาของแนวคิดการศึกษาประวัติศาสตร์ และ ๒) ที่มาของแนวคิดการศึกษาวรรณกรรม ซึ่งจะได้ศึกษาตามลำดับดังนี้

๑) ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวว่าด้วยความเป็นไปของคน สถานที่ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตัวอย่างประวัติของบุคคล เช่น ประวัติ “ท้าวสุรนารี” มีนามเดิมว่า “โม” เป็นชาวเมืองนครราชสีมาโดยกำเนิด ถือกำเนิดเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๑๔ มีบิดาชื่อกิม มารดาชื่อบุณมา “โม” ถือกำเนิดในปี พ.ศ. ๒๓๓๙ เมื่ออายุได้ ๓๕ ปี ได้สมรสกับ นายทองคำขาว พนักงานกรมการเมือง นครศรีธรรมราช ต่อมา นายทองคำขาว ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น “พระภักดีสุริยเดช” ตำแหน่งรองปลัดเมืองนครราชสีมา นางโม จึงได้เป็น คุณนายโม ต่อมาเมื่อ “พระภักดีสุริยเดช” ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็น “พระยาสุริยเดช” ตำแหน่งปลัดเมืองนครราชสีมา คุณนายโมจึงได้เป็น คุณหญิงโม ท่านหญิงโมไม่มีทายาทสืบสายโลหิต แต่ท่านได้สร้างวีรกรรมอันยิ่งใหญ่ไว้ให้กับประวัติศาสตร์ชาติไทย คือ สามารถรวบรวมชาวบ้านเข้าสู่รับกับกองทัพของเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ไม่ให้อริเข้าตีกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของไทยได้เป็นผลสำเร็จ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าสถาปนาคุณหญิงโม ให้เป็นท้าวสุรนารี ท่านถึงแก่อสัญกรรมเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๙๕ สิริรวมอายุได้ ๕๖ ปี ปัจจุบันท้าวสุรนารี เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวจังหวัดนครราชสีมา ผู้คนทั่วไปมักแวะเวียนกันมากราบไหว้ไม่ขาดสาย ทั้งกลางวัน และกลางคืน เพื่อรำลึกถึงคุณงามความดีที่ท่านได้สร้างไว้ให้กับชาติไทย เป็นต้น กรณีเรื่องราวว่าด้วยความเป็นไปของสถานที่ และสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อื่นๆ ก็จะมีลักษณะคล้ายกับเรื่องราวว่าด้วยความเป็นไปของคน ดังที่ได้ยกตัวอย่างมาแล้วนี้ นักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี ได้ให้แนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์ไว้อย่างน่าสนใจว่า

“เมื่อเราหยิบผลงานทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาอ่าน สิ่งแรกที่เราพบไม่ใช่ข้อเท็จจริงที่ประกอบกันเป็นประวัติศาสตร์ล้วน ๆ หากแต่อาจเป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ได้เรียบเรียงขึ้นมามากกว่า ผลงานทางประวัติศาสตร์หรือบันทึกต่าง ๆ ที่เราอ่าน จึงอาจไม่ใช่ข้อเท็จจริงโดยเนื้อแท้ เพราะได้กลายรูปมาเป็นการคัดเลือก ตัดทอน หรือรวบรวมเรื่องเพื่อทำความเข้าใจก่อนที่จะเขียนขึ้นมานั่นเอง”^๑

แนวคิดการศึกษาประวัติศาสตร์จากทัศนะดังกล่าวมีสาระสำคัญ คือ ๑) ประวัติศาสตร์ที่ถูกบันทึกไว้ในเอกสารต่าง ๆ อาจมิใช่เรื่องราวที่เป็นข้อเท็จจริงทั้งหมด เพราะบางอย่างอาจเป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ได้ใส่เพิ่มเติมเข้ามาในภายหลังโดยที่ผู้เขียนอาจมีนัยสำคัญอะไรบางอย่างที่แอบแฝงไม่สามารถนำข้อเท็จจริงบางอย่างมาเปิดเผยให้ทราบได้ หรือหากเปิดเผยอาจก่อให้เกิดผลกระทบในทางที่เสียหายหรือเป็นอันตรายต่อตนเอง บุคคลอื่น สังคม ประเทศชาติ หรือกรณีอื่น ๆ อีก ๒) ประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา เนื่องจากนักวิชาประวัติศาสตร์ได้มีการมีตั้งสมมุติฐาน วิเคราะห์ การตีความ สังเคราะห์ การเปรียบเทียบ การเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งมีความ

^๑ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ), **ปรัชญาประวัติศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.๒๕๒๗), หน้า ๑-๘.

เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ๓) ประวัติศาสตร์เป็นการนำความจริงมาเล่าหรือเขียนขึ้นใหม่ คือ ผู้เล่าหรือผู้เขียนประวัติศาสตร์มีสิทธิอย่างเต็มที่ที่จะใส่ดุลยพินิจ แสดงความคิดเห็นแย้ง คุณค่า ตลอดจนอารมณ์และรสนิยมของตนลงไปด้วย เพราะแต่ละคนอาจตีความ มีรายละเอียด และลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ แตกต่างกันได้ เป็นต้น

๒) ที่มาของแนวคิดการศึกษาวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ดังนั้นวัฒนธรรมเป็นได้ทั้งทัศนคติ ความรู้ คานิยม ประเพณี ความเชื่อ และพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ที่ได้เรียนรู้และถูกถ่ายทอดต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ดังนั้นในบางสังคมจึงอาจมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย บุคคลอยู่ในวัฒนธรรมใดก็จะมีแนวโน้มเอียงในการที่จะปฏิบัติตนไปตามวัฒนธรรมนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตหรือแบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคม วัฒนธรรมจึงไม่จำเป็นต้องเหมือนกันทุกสังคม ในการคบหาสมาคมกับบุคคลต่างวัฒนธรรม ผู้ที่จะไปคบหากับบุคคลต่างวัฒนธรรมจึงไม่ควรยึดถือว่าวัฒนธรรมของตนเองดีกว่าวัฒนธรรมของบุคคลอื่นเกี่ยวกับเรื่องที่มาของแนวคิดการศึกษาวัฒนธรรมนี้มีนักวิชาการได้ให้ทัศนะไว้ดังนี้

รัชนิกร เศรษฐโช ได้ศึกษาแนวคิดของนักวิชาการที่ให้มุมมองไว้ในแหล่งข้อมูลต่าง ๆ แล้วนำลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรมมาสรุปไว้อย่างน่าสนใจดังนี้ ๑) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและปรับปรุงขึ้นจากธรรมชาติและมนุษย์จะเรียนรู้วัฒนธรรมจากกันและกัน ๒) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีการสืบต่อเนื่อง เป็นมรดกทางสังคมที่มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง มนุษย์ได้เรียนรู้วัฒนธรรมจากทั้งคนที่ตายไปแล้วและยังมีชีวิตอยู่ โดยได้รับความรู้นั้นไว้เป็นมรดกตกทอดกันมาเป็นลำดับ ๓) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีลักษณะเพิ่มพูนหรือขยายตัวด้วยการค้นพบสิ่งใหม่ การประดิษฐ์ และการแพร่กระจายเพื่อจะสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา และประสบการณ์ของมนุษย์จะถูกสะสมเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ ๔) วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วมของกลุ่มหรือสังคม มิใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ ๕) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มียู่แล้วก่อนบุคคลจะเกิดและมีชีวิตในสังคม วัฒนธรรมจะยังคงอยู่ต่อไปหลังจากบุคคลนั้นได้ตายไปแล้ว นอกจากลักษณะที่สำคัญดังกล่าวแล้ว วัฒนธรรมยังมีลักษณะอื่น ๆ ที่สำคัญอีก ๒ ประการ คือ ๑) วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสม่ำเสมอ ลักษณะของวัฒนธรรมจะค่อย ๆ ผ่านรูปแบบวัฒนธรรมหนึ่งไปเป็นอีกรูปแบบหนึ่งอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ แต่อัตราเร็วจะแตกต่างกันไปตามช่วงเวลาต่าง ๆ ๒) วัฒนธรรมมีหน้าที่แต่ละส่วน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการทางวัฒนธรรม (Culture trait) ซึ่งเป็นส่วนที่เล็กและมีลักษณะง่ายที่สุดของวัฒนธรรม หรือวัฒนธรรมซ้อน (Culture complex) ซึ่งเป็นการรวมลักษณะการทางวัฒนธรรมหลาย ๆ อย่างไว้กลายเป็นวัฒนธรรมซ้อน หรือสถาบัน (Institution) ซึ่งประกอบด้วยวัฒนธรรมซับซ้อนหลาย ๆ อย่าง ต่างก็ทำหน้าที่สำคัญในตัวของมันเองอย่างสมเหตุสมผลและจำเป็นในขอบข่ายของวัฒนธรรม ซึ่งส่วนนั้น ๆ เป็นส่วนประกอบอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น^๒

สรุปที่มาของแนวคิดการศึกษาวัฒนธรรม จากที่มาของแนวคิดการศึกษาวัฒนธรรมที่ที่นักวิชาการนำเสนอไว้ทำให้เห็นว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างและปรับปรุงขึ้นจากธรรมชาติ เป็นมรดกทางสังคมที่มีการสืบต่อถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นสิ่งที่มี

^๒ รัชนิกร เศรษฐโช, *โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๔-๕.

ลักษณะเพิ่มพูนหรือขยายตัวด้วยการค้นพบสิ่งใหม่เพิ่มพูนขึ้นต่อเนื่องอยู่เรื่อย ๆ เป็นสมบัติร่วมของกลุ่มหรือสังคม เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในแต่ละสังคมก่อนบุคคลจะเกิดและยังคงอยู่ต่อไปหลังจากบุคคลนั้นได้ตายไปแล้ว เป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาแต่อัตราซ้ำเร็วจะแตกต่างกันไปตามช่วงเวลาต่าง ๆ และมีหน้าที่แต่ละส่วน ซึ่งประกอบด้วยวัฒนธรรมซับซ้อนหลาย ๆ อย่าง ต่างก็ทำหน้าที่สำคัญในตัวของมันเองอย่างสมเหตุสมผล

๒.๑.๑.๒ ความหมายของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

เกี่ยวกับความหมายของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมนี้แบ่งเนื้อหาในการศึกษาออกเป็น ๒ ประเด็น คือ ๑) ความหมายของประวัติศาสตร์ และ ๒) ความหมายของวัฒนธรรม ซึ่งจะได้สืบค้นและนำเสนอตามลำดับดังนี้

๑) ความหมายของประวัติศาสตร์ มาจากสองศัพท์ คือ “ประวัติ” หมายถึง เรื่องราวความเป็นมาของบุคคล สถานที่ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง “ศาสตร์” หมายถึง ระบบวิชาความรู้ มักใช้ประกอบหลังคำอื่น เช่น วิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เป็นต้น สำหรับศัพท์ในภาษาอังกฤษ คือ history เป็นศัพท์ที่มาจาก “historia” ในภาษากรีก มีความหมายว่า “การเรียนรู้” ประวัติศาสตร์เป็นการบอกเล่าเกี่ยวกับเรื่องราวที่ผ่านมาแล้วในอดีต ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ข้อเท็จจริงเหล่านี้อาจปรากฏในเรื่องเล่า หลักฐานทางโบราณคดี ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือการสันนิษฐานจากเรื่องเล่า และหลักฐานทางโบราณคดีที่มีการสำรวจพบในสถานที่ต่าง ๆ แล้วนำมาเล่าหรือเขียนเรียบเรียงให้เห็นถึงเรื่องราวเหล่านั้น

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า ประวัติและประวัติศาสตร์ไว้ดังนี้ “ประวัติ” หมายถึง เรื่องราวว่าด้วยความเป็นไปของคน สถานที่ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ประวัติศรีปราษฎ์ ประวัติวัดมหาธาตุ เป็นต้น “ประวัติศาสตร์” หมายถึง วิชาว่าด้วยเหตุการณ์ที่เป็นมาหรือเรื่องราวของประเทศชาติเป็นต้นตามบันทึกไว้เป็นหลักฐาน^๓ ตามความหมายนี้ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวหรือเหตุการณ์ความเป็นมาของบุคคล สถานที่ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นต้น

นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ปรีชา ศรีวัลย์ ได้ให้ทัศนะว่า ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวของมนุษย์ ตั้งแต่เริ่มปรากฏตัวขึ้นมาในพื้นที่พิภพจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เป็นเรื่องราวที่บันทึกว่ามนุษย์ได้ทำอะไรมาแล้วบ้าง หรือได้พยายามทำอะไรมาบ้างเป็นบันทึกความเป็นอยู่ของมนุษย์ในยุคสมัยต่าง ๆ เช่น การปกครอง ความเป็นอยู่ ศาสนา ศิลปะ และวิทยาศาสตร์^๔

จากข้อมูลที่สืบค้นและได้นำเสนอไว้ทั้งหมดนี้สรุปความหมายของประวัติศาสตร์ได้ว่า “ประวัติศาสตร์ คือ เรื่องราวว่าด้วยความเป็นไปของคน สถานที่ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงใดช่วงหนึ่งที่ผ่านมาแล้วในอดีต”

๒) ความหมายของวัฒนธรรม จากการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับความหมายของวัฒนธรรมพบว่าได้มีผู้ศึกษาและให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๖๕.

^๔ ปรีชา ศรีวัลย์, ประวัติศาสตร์สากล สมัยโบราณ สมัยกลาง สมัยใหม่ และโลกปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

สมชัย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์ ให้ทัศนะว่า คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นภาษาบาลีและสันสกฤต “วัฒน” เป็นภาษาบาลีแปลว่า ความเจริญงอกงาม ส่วนคำว่า “ธรรม” เป็นภาษาสันสกฤต หมายถึง “ความดี” ซึ่งถ้าแปลตามรากศัพท์ก็คือ “สภาพอันเป็นความเจริญงอกงาม หรือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม” วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งหมายรวมถึงความคิด ศิลปะ วรรณคดี ดนตรี ปรัชญา ศีลธรรม จรรยา ภาษา กฎหมาย ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีและสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งได้ถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อ ๆ มา เป็นเรื่องของการเรียนรู้จากคนกลุ่มหนึ่งไปยังคนอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งถ้าสิ่งใดดีก็เก็บไว้ สิ่งใดควรก็แก้ไขให้ดีขึ้น เพื่อจะได้ส่งเสริมให้มีลักษณะที่ดีประจำชาติต่อไป ในลักษณะนี้ วัฒนธรรมจึงเป็นกาแสดงออกซึ่งความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน สรุปลแล้ว วัฒนธรรมหมายถึงการดำเนินชีวิตของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ความก้าวหน้า และศีลธรรมของประชาชน^๕

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของวัฒนธรรมและวัฒนธรรมไว้ดังนี้ คำว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง ความเจริญ ความงอกงาม คำว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง สิ่งที่ทำให้ความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมการแต่งกาย, วิถีของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา^๖ เป็นต้น

นันทนา กปิลกาญจน์ ให้ความหมายของวัฒนธรรมและวัฒนธรรม คือ คำว่า วัฒนธรรม ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Culture มาจาก Cultura ในภาษาละติน ซึ่งหมายถึงความเจริญทางด้านจิตใจ ความคิดความรู้ศึกของมนุษย์กลุ่มหนึ่ง ๆ ในสมัยหนึ่ง ๆ อันเป็นลักษณะประจำชาติใดชาติหนึ่งโดยเฉพาะ มีความหมายคลุมถึงลักษณะสังคม การเมือง เศรษฐกิจ หลักความคิด ปรัชญา ศาสนา ศิลปวิทยา ซึ่งเป็นสิ่งรวมในแบบแผนเดียวกันของมนุษย์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง สรุปลได้ว่า วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์คิดขึ้น หรือปรุงแต่งขึ้นจากสภาพธรรมชาติและเป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มสังคมนั้น ๆ ตามปกติแล้ววัฒนธรรมนี้เราจะไม่มีการไปตัดสินว่าวัฒนธรรมใดดีกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง เพราะเหตุว่ามนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อช่วยในการดำรงชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมนั้น ๆ เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมในส่วนต่าง ๆ ของโลกย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมต่าง ๆ แม้แต่ในออสเตรเลียมีชนพื้นเมืองเดิมคือพวกออบอริจินีส (Aborigines) มีวัฒนธรรมโบราณผิดกับพวกผิวขาว ซึ่งอยู่ในทวีปเดียวกัน แต่มีวัฒนธรรมสมัยใหม่ซึ่งเจริญกว่าพวกออบอริจินีสมาก^๗ เป็นต้น

บุญเกิด พิมพัวร์เมธากุล และนภาพร พิมพัวร์เมธากุล, ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมและวัฒนธรรมทำไว้ในหนังสือพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานดังนี้ คำว่า “วัฒนธรรม” เขียนตรงคำว่า “วัฒนธรรม” ในภาษาไทย สำหรับในภาษาถิ่นอีสานคำนี้หมายถึง ความเจริญความงอกงาม คำว่า

^๕ สมชัย ใจดี และ ยรรยง ศรีวิริยาภรณ์, *ประเพณีและวัฒนธรรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๑.

^๖ อ่างแล้ว, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*, หน้า ๑๐๕๘.

^๗ นันทนา กปิลกาญจน์, *ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก (ฉบับปรับปรุง)*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. ๒๕๔๒), หน้า ๕.

“วัดพระมหาธาตุ” เขียนตรงกับคำว่า “วัฒนธรรม” ในภาษาไทย สำหรับในภาษาถิ่นอีสานคำนี้หมายถึง สิ่ง que แสดงถึงความเจริญงอกงามของหมู่คณะ,วิถีชีวิตของคนในสังคมหรือชุมชนหนึ่ง ๆ^๕

พระราชบัญญัติ วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ มาตรา ๔ ในพระราชบัญญัตินี้ “วัฒนธรรม” หมายความว่า วิธีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีต ประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญา ซึ่งกลุ่มชนและสังคมได้ร่วมสร้างสรรค์ สังคม ปกป้อง สืบทอด เรียนรู้ ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ทั้งด้านจิตใจและวัตถุ อย่างสันติสุขและยั่งยืน^๖

จากข้อมูลที่สืบค้นและได้นำเสนอไว้ทั้งหมดนี้สรุปความหมายของวัฒนธรรมได้ว่า “วัฒนธรรม หมายถึง สิ่ง que ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ วิธีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณี พิธีกรรม ภูมิปัญญา ศิลปะ วรรณคดี ดนตรี ประชญา ศิลธรรม จรรยา ภาษา กฎหมาย ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีและสิ่งต่าง ๆ ซึ่งกลุ่มชนและสังคมได้ร่วมสร้างสรรค์ สังคม ปกป้อง สืบทอด เรียนรู้ ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ทั้งด้านจิตใจและวัตถุ อย่างสันติสุขและยั่งยืน”

๒.๑.๑.๓ หลักการสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

เกี่ยวกับหลักการสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมนี้แบ่งเนื้อหาในการศึกษาออกเป็น ๒ ประเด็น คือ ๑) หลักการสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ และ ๒) หลักการสำคัญของการศึกษาวัฒนธรรม ซึ่งจะได้ทำการสืบค้นและนำเสนอตามลำดับดังนี้

๑) หลักการสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ จากการสืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ในเบื้องต้นพบว่า มีนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับหลักการสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ดังต่อไปนี้

นันทนา กปิลกาญจน์ ให้ทัศนะว่า วิชาประวัติศาสตร์ ไม่ใช่วิชาที่ศึกษาเฉพาะสิ่งที่บันทึกอยู่ในตำราหรือในหนังสือประวัติศาสตร์เท่านั้น ประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้จดบันทึกนั้น มีมากกว่าประวัติศาสตร์ที่จดบันทึกเอาไว้เป็นหมื่นเป็นแสนหรือเป็นล้านเท่า วิชาประวัติศาสตร์จึงมีลักษณะพิเศษ (Unique) ของตัวเอง เป็นวิชาที่มีชื่อว่า Dynamic ไม่ใช่วิชาที่ตายแล้วอย่าง que คนจำนวนไม่น้อยเข้าใจ บุคคลผู้มีความคิดว่าวิชาประวัติศาสตร์คือสิ่งที่ตายไปแล้วอาจจะเป็นคนที่ไม่สนใจต่อสิ่งใดมากนักออกไปจากเหตุการณ์เฉพาะหน้า เป็นความจริงที่ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์จะต้องอาศัยความจำเป็นสำคัญ ใครก็ตามที่อ่านประวัติศาสตร์ได้ ก็สามารถเข้าใจวิชาประวัติศาสตร์ได้โดยไม่ต้องเรียนก็ศึกษาด้วยตนเองได้ แต่ผู้ que ศึกษาประวัติศาสตร์ควรจะคำนึงในแง่ประวัติศาสตร์ (Historically-minded) ด้วย ซึ่งการคำนึงในแง่ประวัติศาสตร์จะทำให้ผู้ศึกษาเป็นคนมีความรู้แตกฉานยิ่งขึ้น รู้จักเปรียบเทียบความแตกต่างของสภาพแวดล้อมอันจะช่วยกระตุ้นให้ผู้ศึกษาสามารถวิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีต โดยการพยายามเข้าใจถึงพฤติกรรม จะช่วยทำให้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อสังคมในปัจจุบันได้ แต่การศึกษาประวัติศาสตร์ในหนังสือ

^๕ บุญเกิด พิมพัวร์เมธากุล และ นภาพร พิมพัวร์เมธากุล, **พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน**, (ขอนแก่น: หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๕), หน้า ๗๑๒.

^๖ พระราชบัญญัติ วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓, <http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_dl_link.php?nid=๑๖๔๘>, June ๒๐๑๘.

แต่ละเล่มมีเหตุและผลแตกต่างกัน มีความคิดหลายแนวแปลก ๆ ออกไป และในการถ่ายทอดรายละเอียดอาจคลาดเคลื่อนไปบ้าง โดยที่ประวัติศาสตร์นั้น ก็คือการนำความจริงมาเขียนอีกครั้งหนึ่ง ผู้แต่งจะใส่ดุลยพินิจ คุณค่า ตลอดจนอารมณ์และรสนิยมของตนลงไปด้วย หรือมีฉะนั้นผู้แต่งแต่ละคน ใช้หนังสืออ้างอิง (Reference) แตกต่างกันไป ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์มีสิทธิอย่างเต็มที่ที่จะแสดงความคิดเห็นขัดแย้งได้ เนื่องจากแต่ละคนมีการตีความหมาย (Interpretation) ของรายละเอียดลำดับเหตุการณ์แตกต่างกัน”^{๑๐} จุดมุ่งหมายของประวัติศาสตร์เพื่อจะเล่าถึงเรื่องราวที่มนุษย์ได้ทำไว้ รวมทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว ตลอดจนสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นในด้านศิลปะ สงคราม การเมือง การปกครอง กฎหมาย ศาสนา ปรัชญา วิทยาศาสตร์ อุตสาหกรรมอีกทั้งความหวังและความหวาดเกรงของมนุษย์ และการต่อสู้เพื่อจะยังชีวิตให้ดีขึ้น การศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ ในสมัยที่มนุษย์ยังไม่รู้จักการเขียนหนังสือหรือจดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษรนั้น เป็นสมัยที่เรียกว่า สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยที่มนุษย์รู้จักการเขียนหนังสือและรู้จักบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้เป็นหลักฐานแล้วเรียกว่า สมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งเริ่มเมื่อประมาณ ๕,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาลมาแล้ว เหตุการณ์ต่าง ๆ ในสมัยนี้เรียกว่าเหตุการณ์ในสมัยประวัติศาสตร์ สมัยประวัติศาสตร์เป็นสมัยที่อาจเรียกได้ว่า “Age of Recorded History” ซึ่งแบ่งเป็น ๔ สมัย ได้แก่ ๑) สมัยโบราณ เริ่มตั้งแต่ความเจริญของอียิปต์ เมโสโปเตเมีย ปาเลสไตน์ เปอร์เซีย อินเดีย จีน กรีซ และโรม ไปสิ้นสุดเมื่อจักรวรรดิโรมันตะวันตกถูกพวกอนารยชนทำลายใน ค.ศ. ๔๗๖ ๒) สมัยกลาง (The Middle Ages) เริ่มจากการที่อนารยชนรุกรานและครอบครองดินแดนที่เคยมีอารยธรรมในครั้งโบราณ ซึ่งทำให้ศิลปะวิทยาการซึ่งเคยรุ่งเรืองอยู่หยุดชะงักลงชั่วคราว จนเรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่าสมัยมืดมน (Dark Ages) แต่หลังจากที่ชาลมาญ (Charlemagne) ขึ้นเป็นจักรพรรดิ ถือเป็นการเริ่มความสว่างของสมัยกลาง มีความเจริญหลายอย่างที่เกิดขึ้นในสมัยกลางนี้และถือเป็นรากฐานของอารยธรรมปัจจุบัน สมัยกลางสิ้นสุดลงเมื่อมีการฟื้นฟูศิลปะวิทยาการ (Renaissance) หรือ ค.ศ. ๑๔๕๓ อันเป็นปีที่จักรวรรดิโรมันตะวันออกสูญเสียด่านอานาจแก่พวกออตโตมัน (Ottoman) Turk ซึ่งแผ่อานาจจากเอเชียเข้าไปในยุโรป ๓) สมัยใหม่ เริ่มตั้งแต่มีการสำรวจดินแดนและน่านน้ำใหม่ และโคลัมบัส (Columbus) ค้นพบอเมริกาใน ค.ศ. ๑๔๙๒ ไปจนถึงสงครามโลกครั้งที่ ๑ (ค.ศ. ๑๙๑๔-๑๙๑๘) ๔) สมัยปัจจุบัน นับระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ (ค.ศ. ๑๙๑๘) จนถึงสงครามเย็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ในปัจจุบัน^{๑๑}

ปรีชา ศรีวาลัย ได้นำเสนอทัศนะในเกี่ยวกับความสำคัญของประวัติศาสตร์ โดยได้ตั้งเป็นประเด็นคำถามขึ้นว่า ทำไมเราจึงต้องเรียนประวัติศาสตร์ จากประเด็นคำถามดังกล่าว นักวิชาการท่านนี้ก็ได้ให้เหตุผลถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ไว้ ๕ ข้อ ดังนี้ ๑) ถ้าเราทราบเรื่องราวในอดีต เราก็จะสามารถเข้าใจปัจจุบันได้ดีขึ้น เพราะปัจจุบันนั้นสืบเนื่องมาจากอดีต ๒) ช่วยให้เราเห็นคุณค่าและซาบซึ้งถึงความสำเร็จของบรรพบุรุษของเราในอดีตที่ได้สร้างสรรค์เหลือมรดกตกทอดมาสู่เรา ๓) เป็นเรื่องราวที่น่าสนใจและประทับใจที่ทรงคุณค่าอย่างมหาศาลในชีวิต และผลงานของผู้บุกเบิกกิจการงานในด้านต่าง ๆ ที่ประกอบเป็นวิถีชีวิตที่สลับซับซ้อนในปัจจุบัน ๔) ประวัติศาสตร์ทำให้เราเข้าใจพลเมืองของชาติต่าง ๆ ได้ดีขึ้น เพราะว่าชนชาติต่าง ๆ ในหลายประเทศได้มีส่วนร่วมเป็น

^{๑๐} นันทนา กปิลกาญจน์, *ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก(ฉบับปรับปรุง)*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๔-๕.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

อันมากในวิถีชีวิตที่สลับซับซ้อนในปัจจุบัน ๕) ประวัติศาสตร์ส่งเสริมให้ใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยการรวบรวมหลักฐานและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นแล้วนำมาพิจารณาตัดสินใจ^{๑๒}

สรุปว่าหลักการสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ คือ ๑) ประวัติศาสตร์ศึกษาได้จากแหล่งข้อมูลทั่วไปและในเอกสารต่าง ๆ เช่น แหล่งข้อมูลที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ อักษรจารึก หนังสือ ตำรา หรือจากบุคคลที่ได้อยู่และเห็นเหตุการณ์นั้นซึ่งเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต เป็นต้น ๒) ประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา เนื่องจากนักวิชาประวัติศาสตร์ได้การมีตั้งสมมุติฐาน วิเคราะห์ การตีความ สังเคราะห์ การเปรียบเทียบ การเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีตแตกต่างกันซึ่งเป็นอย่างนี้เรื่อยมาอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้วิชาประวัติศาสตร์ไม่หยุดอยู่กับที่ มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาเสมือนว่าเป็นสิ่งมีชีวิต ๓) ประวัติศาสตร์เป็นการนำความจริงมาเล่าหรือเขียนขึ้นใหม่ คือ ผู้เล่าหรือผู้เขียนประวัติศาสตร์มีสิทธิอย่างเต็มที่ที่จะใส่ดุลยพินิจ แสดงความคิดเห็นแย้ง คุณค่า ตลอดจนอารมณ์และรสนิยมของตนลงไปด้วย เพราะแต่ละคนอาจตีความ มีรายละเอียด และลำดับเหตุการณ์แตกต่างกัน ๔) ความสำคัญของประวัติศาสตร์ ทำให้ทราบเรื่องราวในอดีต เพื่อนำมาปรับใช้ในการแก้ปัญหาปัจจุบันได้ เกิดความเข้าใจ ประทับใจ เห็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษสร้างสรรค์ไว้ ประวัติศาสตร์ส่งเสริมให้มนุษย์ใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยการนำเอาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นแล้วนำมาพิจารณาเพื่อใช้ประกอบในการตัดสินใจ เป็นต้น

๒) หลักการสำคัญของวัฒนธรรม การสืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ในเบื้องต้นพบว่ามีนักวิชาทางสังคมวัฒนธรรมไทยได้นำเสนอลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมไว้ดังต่อไปนี้

ผจงจิตต์ อธิคมนันท์ ให้ทัศนะว่า ความเข้าใจในวัฒนธรรมจะเด่นชัดขึ้นเมื่อได้พิจารณาลักษณะต่าง ๆ ของวัฒนธรรม ดังนี้ ๑) เป็นแบบแผนสำคัญที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การเรียนรู้เป็นเรื่องสำคัญทำให้มนุษย์สร้างสิ่งที่เราเรียกว่า วัฒนธรรมเกิดขึ้น มนุษย์จะต่างจากสัตว์เนื่องจากการกระทำต่าง ๆ เป็นเรื่องของกาเรียนรู้ ส่วนสัตว์จะใช้สัญชาตญาณ เช่น การเรียนรู้จักจะมีลักษณะสั่งสมจากประสบการณ์ที่มนุษย์ได้เผชิญในชีวิต ไม่ได้ถูกถ่ายทอดทางชีวภาพหรือพันธุกรรม การเรียนรู้จักเกิดจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มของสังคม ๒) เป็นสิ่งสืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นมรดกทางสังคมซึ่งส่งต่อ ๆ กันมาหลายช่วงอายุ ซึ่งคนรุ่นต่อมาได้นำมาใช้ปฏิบัติ ทำให้คงอยู่ไม่สูญหายแต่อาจปรับเปลี่ยนไป เช่น ภาษา การกิน การแต่งกาย เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้น ๆ จะขึ้นอยู่กับภาวะสังคมในขณะนั้น ๆ ๓) เป็นของส่วนรวมในสังคม มิใช่ของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ ช่วยกันคิดสร้างสรรค์ ร่วมกันปฏิบัติทำให้วัฒนธรรมนั้นอยู่ยืดยาว เช่น ภาษา การแต่งกาย วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนจำนวนมากหรือของสังคมทั้งหมด ดังนั้น การทำความเข้าใจเรียนรู้วัฒนธรรมถ้าเรารู้จักตนเองในปัจจุบันได้ดี ก็เพราะเรารู้อดีตของเราว่าคลี่คลายเป็นวิวัฒนาการมาอย่างไร ความเข้าใจในรากเหง้าเหล่านั้นและการสานต่อปรับเปลี่ยนก็จะทำให้วัฒนธรรมคงอยู่ ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความภาคภูมิใจ^{๑๓}

^{๑๒} ปรีชา ศรีวาลัย, ประวัติศาสตร์สากล สมัยโบราณ สมัยกลาง สมัยใหม่ และโลกปัจจุบัน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

^{๑๓} ผจงจิตต์ อธิคมนันท์, สังคมและวัฒนธรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๖-๙.

สรุปได้ว่าหลักการสำคัญของวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมเป็นแบบแผนสำคัญที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ เป็นสิ่งสืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นมรดกทางสังคมซึ่งส่งต่อ ๆ กันมาหลายชั่วอายุ และเป็นของส่วนรวมในสังคม หากคนในสังคมมีความเข้าใจถึงหลักการสำคัญเหล่านี้ มีการสานต่อกันจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งต่อ ๆ กันอย่างไม่ขาดสายก็จะทำให้วัฒนธรรมคงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไปในสังคมนั้น

๒.๑.๑.๔ ประเภทของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

เกี่ยวกับประเภทประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมนี้ได้แบ่งเนื้อหาในการศึกษาออกเป็น ๒ ประเด็น คือ ๑) ประเภทของการศึกษาประวัติศาสตร์ และ ๒) ประเภทของการศึกษาวัฒนธรรม ซึ่งจะได้ทำการสืบค้นและนำเสนอตามลำดับดังนี้

๑) ประเภทของประวัติศาสตร์ สามารถแบ่งได้ตามหลักฐานทาง

ประวัติศาสตร์ ซึ่งหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หมายถึง ร่องรอยการกระทำ การพูด การเขียน การประดิษฐ์ การอยู่อาศัยของมนุษย์ หรืออาจกล่าวได้ว่าอะไรก็ตามที่มนุษย์ได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ด้วยมีร่องรอยที่ทำให้เข้าถึงและรับรู้เรื่องราวเหล่านั้นได้สามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ทั้งสิ้น ดังนั้นเมื่อแบ่งประเภทของการศึกษาประวัติศาสตร์โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์มาเป็นเกณฑ์สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ได้ดังนี้ ๑) แบ่งตามยุคสมัย คือ ใช้ช่วงเวลาเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง ซึ่งสามารถแบ่งย่อยได้อีก ๒ อย่าง คือ (๑) หลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือ หลักฐานที่เกิดขึ้นในสมัยที่ยังไม่มีการบันทึกเป็นอักษร เช่น ซากโครงกระดูกมนุษย์ ซากสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับ ร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ตลอดจนความพยายามที่จะถ่ายทอดประสบการณ์ของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ในลักษณะของการบอกเล่าต่อ ๆ กันมา เป็นนิทานหรือตำนานซึ่งเราเรียกว่า “มุขปาฐะ” (๒) หลักฐานสมัยประวัติศาสตร์ คือ หลักฐานสมัยที่มนุษย์สามารถประดิษฐ์ตัวอักษร และบันทึกในวัสดุต่าง ๆ มีร่องรอยที่แน่นอนเกี่ยวกับสังคมเมือง มีการรู้จักใช้เหล็ก และโลหะอื่น ๆ มาเป็นเครื่องมือใช้สอยที่ปราณีต มีร่องรอยศาสนสถานหรือรูปเคารพในศาสนาอย่างชัดเจน ๒) แบ่งตามลักษณะหรือวิธีการบันทึก สามารถแบ่งย่อยออกไปได้อีก ๒ อย่าง คือ (๑) หลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร ได้แก่ จารึก ตำนาน พงศาวดาร จดหมายเหตุ บันทึกความทรงจำ เอกสารทางวิชาการ ชีวประวัติ จดหมายส่วนตัว หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร กฎหมาย วรรณกรรม ตำรา วิทยานิพนธ์ งานวิจัย ในการศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย มีการเน้นการฝึกฝนทักษะการใช้หลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร เป็นส่วนใหญ่ จนอาจกล่าวได้ว่าหลักฐานประเภทนี้เป็นแก่นของงานทางประวัติศาสตร์ไทย (๒) หลักฐานไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ หลักฐานโบราณคดี เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ เงินตรา หลักฐานจากการบอกเล่า ที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” หลักฐานด้านภาษา เกี่ยวกับพัฒนาการของภาษาพูด หลักฐานทางศิลปกรรม ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ หลักฐานประเภทโสตทัศน ได้แก่ ภาพถ่าย ภาพสไลด์ แผนที่ โปสเตอร์ แถบบันทึกเสียง แผ่นเสียง ภาพยนตร์ ดวงตราไปรษณียากร ๓) แบ่งตามลำดับความสำคัญสามารถแบ่งย่อยออกไปได้อีก ๒ อย่าง คือ (๑) หลักฐานขั้นต้นหรือหลักฐานปฐมภูมิ (Primary sources) หมายถึง หลักฐานที่บันทึก สร้าง หรือจัดทำขึ้น โดยผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้นโดยตรง หรือบ่งบอกให้รู้ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นจริงๆ ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น สนธิสัญญา บันทึกคำให้การ จดหมายโต้ตอบ และที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ภาพเขียนสีผนัง

ถ้า เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับ เจดีย์ (๒) หลักฐานชั้นรองหรือหลักฐานทุติยภูมิ (Secondary sources) หมายถึง หลักฐานที่เกิดจากการนำหลักฐานชั้นต้นมาวิเคราะห์ ตีความเมื่อเวลาผ่านไป แล้ว ได้แก่ ตำนาน พงศาวดาร เป็นต้น^{๑๔}

สรุปประเภทการศึกษาประวัติศาสตร์ เมื่อใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์มาเป็นเกณฑ์สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ ๑) แบ่งตามยุคสมัย คือ ใช้ช่วงเวลาเป็นเกณฑ์ ได้แก่ หลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์และหลักฐานสมัยประวัติศาสตร์ ๒) แบ่งตามลักษณะหรือวิธีการบันทึก ได้แก่ หลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรและหลักฐานไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ๓) แบ่งตามลำดับความสำคัญ ได้แก่ หลักฐานชั้นต้นหรือหลักฐานปฐมภูมิและหลักฐานชั้นรองหรือหลักฐานทุติยภูมิ เป็นต้น

๒) ประเภทของวัฒนธรรม วัฒนธรรมคือ สิ่ง que แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน ได้มี นักวิชาการ เช่น ประชิต สุกฤษณ์พัฒน์ ได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมแบ่งเป็น ๔ ประเภท ดังนี้ ๑) วัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต ๒) คติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ ได้มาจากปรัชญา ศาสนา เช่น ความเพียร ประหยัด เสียสละ สามัคคี ซื่อสัตย์ การตรงต่อเวลา การใช้ปัญญาในทางที่ถูกที่ควร เป็นต้น ๓) เนติธรรม คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณี ที่ยอมรับนับถือว่ามีสำคัญพอกับกฎหมาย เช่น การรู้สิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย ใช้สิทธิของตนตามกฎหมายโดยสุจริต ไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น และไม่ละเมิดกฎหมาย เป็นต้น ๔) สหธรรม คือ วัฒนธรรมทางสังคมที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน รวมทั้งระเบียบมารยาทที่ติดต่อเกี่ยวข้องกับคนในสังคม เช่น การเข้าแถวรับบริการต่าง ๆ การเคารพระเบียบกฎเกณฑ์ขณะเข้าประชุม มารยาทในการไปร่วมงานพิธีการต่าง ๆ มารยาทในการต้อนรับแขก การพูดในโอกาสต่าง การรับประทานอาหาร เป็นต้น^{๑๕}

สมชัย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์ ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมไว้ ๔ ประเภท ได้แก่ เนติธรรม สหธรรม วัตถุธรรม และคติธรรม แต่ละประเภทสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ ๑) เนติธรรม เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับระเบียบหรือกฎหมายที่จำเป็นต่อคนส่วนใหญ่ ตัวอย่างของเนติธรรมที่กล่าวถึง ได้แก่ ประเพณี คือ ความประพฤติที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นระเบียบแบบแผนที่เห็นว่าถูกต้อง หรือเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ และมีการปฏิบัติต่อ ๆ กันมา เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การหมั้นหมาย การแต่งงาน การบวช การตาย การปลูกบ้าน เป็นต้น ๒) สหธรรม เป็นวัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นมารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ ตัวอย่างของสหธรรมที่กล่าวถึง เช่น มารยาทการเคารพต่อชาติเมื่อมีเสียงเพลงชาติ มารยาทการเคารพในศาสนา มารยาทการทำความเคารพในพระมหากษัตริย์ มารยาทในการ

^{๑๔} <https://www.baanjomut.com/library_๒/extension-๔/assortment_of_historical>, March 2019.

^{๑๕} ประชิต สุกฤษณ์พัฒน์, วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖), หน้า ๘-๙.

แสดงความเคารพทั่วไปมีอยู่หลายแบบแตกต่างกันออกไป ซึ่งต้องพิจารณาถึงเหตุการณ์ สถานที่ เวลา ฐานะของบุคคล เป็นสิ่งประกอบด้วยว่าควรจะแสดงความเคารพแบบใด เช่น การเคารพพระสงฆ์ เมื่อเราพบท่านอยู่ที่กุฏิสงฆ์ ก็แสดงความเคารพด้วยการกราบ หากพบพระสงฆ์ในขณะที่เดินอยู่ตามถนน ก็แสดงความเคารพด้วยการยกมือไหว้ เป็นต้น ๓) วัตถุธรรม เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เครื่องมือเครื่องใช้ ถนน ยานยนต์ สาธารณสถาน ศาสนวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้น ๔) คติธรรม เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิตในด้านศีลธรรม จิตใจ ความเชื่อ เป็นการสร้างเสริม ปรับปรุง พัฒนา เจตคติ ค่านิยม ความคิดริเริ่ม ตลอดจนการแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้ดีขึ้น สังคมที่มีความเป็นปึกแผ่น มั่นคงปลอดภัย สามัคคี มักเป็นสังคมที่มีคนส่วนใหญ่ในสังคมเป็นคนมีคติธรรมประจำใจซึ่งเป็นปัจจัยอย่างสำคัญที่ทำให้คนในสังคมนั้น มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีคุณภาพชีวิตที่ดีงาม และทำให้สังคมเกิดสันติสุข^{๑๖} เป็นต้น

สรุปประเภทของวัฒนธรรม จัดแบ่งได้เป็น ๔ ประเภท คือ ๑) วัตถุธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ เกี่ยวกับปัจจัยสี่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ ๒) คติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจได้มาจากปรัชญา ศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ๓) เนติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีการปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมา ๔) สหธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นมารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ ตัวอย่างของการเคารพต่อชาติเมื่อมีเสียงเพลงชาติ การเคารพในศาสนา การเคารพในพระมหากษัตริย์ การเคารพในบุคคล สถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น

๒.๑.๑.๕ วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

ในเรื่องเกี่ยวกับวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมนี้ได้จัดแบ่งเนื้อหาในการศึกษาออกเป็น ๒ ประเด็น คือ ๑) วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ และ ๒) วิธีการศึกษาวัฒนธรรม ซึ่งจะได้ทำการสืบค้นและนำเสนอตามลำดับดังนี้

๑) วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ หมายถึง กระบวนการศึกษา ค้นคว้าเรื่องราวหรือเหตุการณ์ทาง ประวัติศาสตร์ โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ในสังคม โดยศึกษาจากเอกสารที่เป็นเอกสารชั้นต้นและชั้นรองเป็นหลัก ประกอบการเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นกระบวนการเสริมในการเก็บรวบรวมข้อมูลและเป็นกระบวนการที่นักประวัติศาสตร์พยายามใช้ทดสอบ ความจริงของงานที่ได้จากการรวบรวมของบุคคลอื่น เพื่อความเที่ยงธรรม ความชัดเจน มีค่าความเชื่อมั่นสูง และสามารถใช้เป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์สังคมได้ สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ คือกระบวนการเก็บข้อมูลที่ถูกรวบรวมและจัดเก็บอย่างเป็นระบบ ต้องอาศัยวิธีการ ศึกษาที่เป็นแบบเฉพาะ มีขั้นตอนต่าง ๆ ช่วยให้เกิดลำดับการคิดอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยหลักฐาน ประเภทต่าง ๆ อธิบายเรื่องราวความเป็นมาของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เพื่อเข้าใจความเป็นมาในอดีต ให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด^{๑๗} ซึ่งประกอบด้วย

^{๑๖} สมชัย ใจดี และ ยรรยง ศรีวิริยาภรณ์, *ประเพณีและวัฒนธรรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๖-๙.

^{๑๗} <<http://www.satit.up.ac.th/BBC๐๗/AroundTheWorld/hist/๒๐.htm>>, June 2018.

ขั้นตอนที่สำคัญ ๕ ขั้นตอน คือ ๑) การกำหนดหัวเรื่องที่จะศึกษา ๒) การรวบรวมหลักฐาน ๓) การประเมินคุณค่าของหลักฐาน ๔) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ข้อมูล ๕) การเรียบเรียงหรือการนำเสนอ แต่ละขั้นตอนมีคำอธิบายให้เห็นรายละเอียดดังนี้ (๑) การกำหนดหัวเรื่องที่จะศึกษา การศึกษาเรื่องราวในประวัติศาสตร์เริ่มจากความสงสัย อยากรู้ ไม่พอใจกับคำอธิบายเรื่องราวที่มีมาแต่เดิม ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงเริ่มจากการกำหนดเรื่องหรือประเด็นที่ต้องการศึกษาซึ่งในตอนแรก อาจกำหนดประเด็นที่ต้องการศึกษาไว้กว้างๆ ก่อน แล้วจึงค่อยจำกัดประเด็นลงให้แคบ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในภายหลัง เพราะบางเรื่องขอบเขตของการศึกษาอาจกว้างมากทั้งเหตุการณ์ บุคคล และเวลา การกำหนดหัวเรื่องอาจเกี่ยวกับเหตุการณ์ ความเจริญ ความเสื่อมของอาณาจักร ตัวบุคคลในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง อาจยาวหรือสั้นตามความเหมาะสม ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่า เป็นช่วงเวลาที่สำคัญ และยังมีหลักฐานข้อมูลที่ต้องการศึกษาหลงเหลืออยู่ หัวข้อเรื่องอาจปรับให้มีความเหมาะสมหรือเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าหากหลักฐานที่ใช้ในการศึกษามีน้อยหรือไม่น่าเชื่อถือ (๒) การรวบรวมหลักฐาน การรวบรวมหลักฐาน คือ การรวบรวมหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่จะศึกษา ซึ่งมีทั้งหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร และหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร—หลักฐานทางประวัติศาสตร์แบ่งออกเป็นหลักฐานชั้นต้นหรือหลักฐานปฐมภูมิกับหลักฐานชั้นรองหรือหลักฐานทุติยภูมิ (๒.๑) หลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลักฐานร่วมสมัยของผู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์โดยตรง ประกอบด้วยหลักฐานทางราชการทั้งที่เป็นเอกสารลับ เอกสารที่เปิดเผยกฎหมาย ประกาศ สุนทรพจน์ บันทึกความทรงจำของผู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ หรืออัตชีวประวัติผู้ที่ได้รับผลกระทบกับเหตุการณ์ การรายงานข่าวของผู้รู้ ผู้เห็นเหตุการณ์ ทัศนศิลป์ ภาพยนตร์ ภาพถ่ายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นต้น (๒.๒) หลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) เป็นหลักฐานที่จัดทำขึ้นโดยอาศัยหลักฐานชั้นต้น หรือโดยบุคคลที่ไม่ได้เกี่ยวข้อง ไม่ได้รู้เห็นเหตุการณ์ด้วยตนเอง แต่ได้รับรู้โดยผ่านบุคคลอื่น ประกอบด้วยผลงานของนักประวัติศาสตร์หรือหนังสือประวัติศาสตร์ รายงานของสื่อมวลชนที่ไม่ได้รู้เห็นเหตุการณ์ด้วยตนเอง ทั้งหลักฐานชั้นต้นและหลักฐานชั้นรองจัดว่ามีคุณค่าแตกต่างกัน คือ หลักฐานชั้นต้นมีความสำคัญมาก เพราะเป็นหลักฐานร่วมสมัยที่บันทึกโดยผู้รู้เห็น หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์โดยตรง ส่วนหลักฐานชั้นรองเป็นหลักฐานที่สร้างขึ้นภายหลังโดยใช้ข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้น แต่หลักฐานชั้นรองจะช่วยให้เข้าใจหลักฐานชั้นต้นได้ง่ายขึ้น ละเอียดขึ้นอันเป็นแนวทางไปสู่หลักฐานข้อมูลอื่นๆ ซึ่งปรากฏในบรรณานุกรมของหลักฐานชั้นรองทั้งหลักฐานชั้นต้นและชั้นรองสามารถ ค้นคว้าได้จากห้องสมุด ทั้งของทางราชการ และของเอกชน ตลอดจนฐานข้อมูลในเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (website) การค้นคว้าเรื่องราวในประวัติศาสตร์ที่ดีควรใช้หลักฐานรอบด้าน โดยเฉพาะหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะศึกษา อย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะใช้หลักฐานประเภทใดควรใช้ด้วยความระมัดระวัง เพราะหลักฐานทุกประเภทมีจุดเด่นจุดด้อยแตกต่างกัน (๓) การประเมินคุณค่าของหลักฐาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ค้นคว้ามาได้ ก่อนที่จะทำการศึกษาจะต้องมีการประเมินคุณค่าว่าเป็นหลักฐานที่แท้จริง เพียงใด การประเมินคุณค่าของหลักฐานนี้เรียกว่า “วิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์” ซึ่งมีอยู่ ๒ วิธี ดังต่อไปนี้ (๓.๑) การประเมินคุณค่าภายนอกหรือวิพากษ์วิธีภายนอก ซึ่งหมายถึง การประเมินคุณค่าของหลักฐานจากลักษณะภายนอกของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ บางครั้งก็มีการปลอมแปลงเพื่อการโฆษณาชวนเชื่อ ทำให้หลงผิด หรือเพื่อเหตุผลทางการเมือง การค้า ดังนั้น จึงต้องมีการประเมินว่าเอกสารนั้นเป็นของจริงหรือไม่ ในส่วนวิพากษ์วิธีภายนอกเพื่อประเมินหลักฐานว่า

เป็นของแท้ พิจารณาได้จากสิ่งปรากฏภายนอก เช่น เนื้อกระดาษ กระดาษของไทยแต่เดิมจะหยาบ และหนา ส่วนกระดาษฝรั่งดังที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เริ่มเข้ามาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ทางราชการจะใช้กระดาษฝรั่งหรือสมุดฝรั่งมากขึ้นในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับตัวพิมพ์ดีดเริ่มใช้มากขึ้นในกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถ้าปรากฏว่ามีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้ตัวพิมพ์ดีด ก็ควรสงสัยว่าหลักฐานนั้นเป็นของปลอม (๓.๒) การประเมินคุณค่าภายในหรือวิพากษ์วิธีภายใน เป็นการประเมินคุณค่าของหลักฐานจากข้อมูลภายในหลักฐานนั้น เป็นต้นว่า มีชื่อบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ ในช่วงเวลาที่หลักฐานนั้นทำขึ้นหรือไม่ ดังเช่น หลักฐานซึ่งเชื่อว่าเป็นของสมัยสุโขทัยแต่มีการพูดถึงสหรัฐอเมริกาในหลักฐาน นั้น ก็ควรสงสัยว่าหลักฐานนั้นเป็นของสมัยสุโขทัยจริงหรือไม่ เพราะในสมัยสุโขทัยยังไม่มีประเทศสหรัฐอเมริกา แต่น่าจะเป็นหลักฐานที่ทำขึ้นเมื่อคนไทยได้รับรู้ว่ามีประเทศสหรัฐอเมริกา แล้ว หรือหลักฐานเป็นของเก่าสมัยสุโขทัยจริง แต่การคัดลอกต่อกันมา มีการเติมชื่อประเทศสหรัฐอเมริกา เข้าไป เป็นต้น วิพากษ์วิธีภายในยังสังเกตได้จากกรกล่าวถึงตัวบุคคล เหตุการณ์ สถานที่ ถ้อยคำ เป็นต้น ในหลักฐานว่ามีความถูกต้องในสมัยนั้น ๆ หรือไม่ ถ้าหากไม่ถูกต้องก็ควรสงสัยว่าเป็นหลักฐานปลอมแปลง หลักฐานที่แท้จริงเท่านั้นที่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ ส่วนหลักฐานปลอมแปลงไม่มีคุณค่าใด ๆ อีกทั้งจะทำให้เกิดความรู้ที่ไม่ถูกต้องด้วย ดังนั้น การประเมินคุณค่าของหลักฐานจึงมีความสำคัญและจำเป็นมาก (๔) การสังเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ข้อมูล เมื่อทราบว่าเป็นหลักฐานนั้นเป็นของแท้ ให้ข้อมูลที่เชื่อถือจริงหรือความจริงในประวัติศาสตร์ ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ก็จะต้องศึกษาข้อมูลหรือข้อสนเทศในหลักฐานนั้นว่าให้ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์อะไรบ้าง ข้อมูลนั้นมีความสมบูรณ์เพียงใด หรือข้อมูลนั้นมีจุดมุ่งหมายเบื้องต้นอย่างไร มีจุดมุ่งหมายแอบแฝงหรือไม่ ข้อมูลมีความยุติธรรมหรือไม่ จากนั้นจึงนำข้อมูลทั้งหลายมาจัดหมวดหมู่ เช่น ความเป็นมาของเหตุการณ์ สาเหตุที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ความเป็นไปของเหตุการณ์ ผลของเหตุการณ์ เป็นต้น เมื่อได้ข้อมูลเป็นเรื่อง เป็นประเด็นแล้ว ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์เรื่องนั้นก็จะต้องหาความสัมพันธ์ของประเด็นต่าง ๆ และตีความข้อมูลว่ามีข้อเท็จจริงใดที่ซ่อนเร้น อำพราง ไม่กล่าวถึงหรือในทางตรงกันข้ามอาจมีข้อมูลกล่าวเกินความเป็นจริงไปมาก (๕) การเรียบเรียงหรือการนำเสนอ การเรียบเรียงหรือการนำเสนอจัดเป็นขั้นตอนสุดท้ายของวิธีการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งมีความสำคัญมาก โดยผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จะต้องนำข้อมูลทั้งหมดมารวบรวมและเรียบเรียงหรือนำ เสนอให้ตรงกับประเด็นหรือหัวเรื่องที่ตนเองสงสัย ต้องการอยากรู้เพิ่มเติม ทั้งจากความรู้เดิมและความรู้ใหม่ รวมไปถึงความคิดใหม่ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งเท่ากับเป็นการรื้อฟื้นหรือจำลองเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่ อย่างถูกต้องและเป็นกลางในขั้นตอนการนำเสนอ ผู้ศึกษาควรอธิบายเหตุการณ์อย่างมีระบบและมีความสอดคล้องต่อเนื่อง เป็นเหตุเป็นผล มีการโต้แย้งหรือสนับสนุนผลการศึกษาวิเคราะห์แต่เดิม โดยมีข้อมูลสนับสนุนอย่างมีน้ำหนัก เป็นกลาง และสรุปการศึกษาว่าสามารถให้คำตอบที่ผู้ศึกษาที่มีความสงสัย อยากรู้ได้เพียงใด หรือมีข้อเสนอแนะให้สำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาต่อไปอย่างไรบ้าง จะเห็นได้ว่าวิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างมีระบบ มีความระมัดระวัง รอบคอบ มีเหตุผลและเป็นกลาง ซื่อสัตย์ต่อข้อมูลตามหลักฐานที่ค้นคว้ามา อาจกล่าวได้ว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์เหมือนกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ จะแตกต่างกันก็เพียงวิธีการทางวิทยาศาสตร์สามารถทดลองได้หลายครั้ง จนเกิดความแน่ใจในผลการทดลอง แต่เหตุการณ์

ทางประวัติศาสตร์ไม่สามารถทำให้เกิดขึ้นใหม่ได้อีก ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ที่ดีจึงเป็นผู้ฟื้นฟูอดีตหรือจำลองอดีตให้มีความถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุด โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อที่จะได้เกิดความเข้าใจอดีต อันจะนำมาสู่ความเข้าใจในปัจจุบัน^{๑๘}

สรุปวิธีการทางประวัติศาสตร์ มี ๕ ขั้นตอน คือ ๑) ขั้นตอนการกำหนดหัวเรื่องที่จะศึกษา ๒) ขั้นตอนการรวบรวมหลักฐาน ๓) ขั้นตอนการประเมินคุณค่าของหลักฐาน ๔) ขั้นตอนการวิเคราะห์สังเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ข้อมูล และ ๕) ขั้นตอนการเรียบเรียงหรือการนำเสนอ สำหรับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่ใช้ศึกษาประวัติศาสตร์ไทย แหล่งข้อมูลมักได้มาจาก กลุ่มจารึก จดหมายเหตุ พงศาวดาร เอกสารการปกครอง บันทึกเหตุการณ์ของบุคคล จดหมาย หนังสือพิมพ์ งานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ และวิทยานิพนธ์ ตำรา นวนกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

๒) วิธีการศึกษาวัฒนธรรม การศึกษาประกอบไปด้วยทฤษฎีหรือวิธีการที่หลากหลาย สาขาของวัฒนธรรมศึกษาเป็นการศึกษาเชิงสหวิทยาแบบบูรณาการเพราะมีหลากหลายมิติที่ต้องการพยายามทำความเข้าใจประเด็นทางวัฒนธรรมให้ลุ่มลึกและต่างไปจากการศึกษาแบบเดิมในเรื่องนี้ ปฐม หงส์สุวรรณ ได้ใช้วิธีการการศึกษาตำนานโดยใช้มิติของวัฒนธรรมศึกษา ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อนำแนวคิดทางวัฒนธรรมศึกษามาประยุกต์ใช้กับข้อมูลคติชนประเภทตำนานปรัมปราในฐานะที่เป็นภาษาพิเศษแบบหนึ่ง ของบรรพชนที่ต้องการสื่อสารให้คนรุ่นหลังได้เข้าใจ อันเป็นการนำเสนอแนวทางวิเคราะห์ข้อมูลคติชนอีกแบบหนึ่งซึ่งได้เลือกศึกษาจากบางสำนักคิดในกลุ่มวัฒนธรรมศึกษา โดยแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มความคิด คือ ๑) ตำนานกับการศึกษาเชิงวิวัฒนาการนิยม ๒) ตำนานกับการศึกษาเชิงหน้าที่นิยม ๓) ตำนานกับการศึกษาเชิงโครงสร้างนิยม และ ๔) ตำนานกับการศึกษาเชิงเชิงสัญลักษณ์นิยม^{๑๙} หลักการนี้จะนำมาใช้สำหรับวิธีการศึกษาวัฒนธรรมได้ โดยปรับจากวิธีการศึกษาตำนานมาเป็นวิธีการศึกษาวัฒนธรรม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (๑) วิธีศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิดเชิงวิวัฒนาการนิยม(Evolutionism) คือ สำนักคิดในกลุ่มวิวัฒนาการนิยม เชื่อเรื่องวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตว่ามีลำดับขั้นพัฒนาที่วิวัฒนาการจากสิ่งมีชีวิตชั้นต่ำไปสู่สิ่งมีชีวิตชั้นสูง สำนักคิดนี้ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากงานด้านวิทยาศาสตร์ที่ค้นพบเรื่องลำดับขั้นพัฒนาการของสิ่งมีชีวิต คือจากการเป็นพืชและสัตว์ชั้นต่ำไปสู่ชั้นที่สูงขึ้นแบบขั้นบันได และมีนัยว่า พัฒนาการในขั้นที่สูงกว่าจะดีกว่าเหนือกว่าชั้นที่ต่ำลงมาเนื่องจากมีลักษณะที่สลับซับซ้อนมากขึ้น ด้วยความเชื่อนี้ในด้านการศึกษาสังคมศาสตร์จึงนำมาประยุกต์ใช้ โดยมองว่าสังคม วัฒนธรรม กลุ่มชนชั้นทั้งหลายของมนุษย์ก็มีการเรียงตัวเป็นลำดับขั้นแบบขั้นบันไดเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงมีคนบางกลุ่มบางสังคมและบางวัฒนธรรมที่มีการวิวัฒนาการมาในลำดับขั้นที่สูงกว่า (๒) วิธีศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิดเชิงหน้าที่นิยม (Functionalism) หน้าที่นิยม หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำที่มนุษย์คิดขึ้นมา ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา และในที่สุดสิ่งเหล่านี้ก็เป็นที่ยอมรับกันในสังคม ซึ่งแนวความคิดหลักของนักคิดสำนักหน้าที่นิยมเชื่อว่าชนบทรอบนิยามสถาบันหรือลักษณะทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนในแต่ละสังคมล้วนแต่มีความหมายและหน้าที่ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะมองเป็นเรื่องแปลกก็ตาม เพราะไม่มีลักษณะทางวัฒนธรรมใดที่ไม่มีหน้าที่ และลักษณะทางวัฒนธรรมที่ไม่มีหน้าที่ก็จะคงอยู่ในสังคมปัจจุบันไม่ได้ เช่น ถ้าสังคมใด

^{๑๘} <<https://sites.google.com/site/sichaphathistory๖/khan>>, June 2019.

^{๑๙} ปฐม หงส์สุวรรณ, กาลครั้งหนึ่ง : ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔-๕.

สังคมหนึ่งเกิดภาวะแห้งแล้งหรือประสบปัญหาเกี่ยวกับฟ้ากับฝน การเดินระบำการเช่นสรวงบุชา
 อำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อขอฟ้าขอฝนให้บันดาลความอุดมสมบูรณ์แก่ชุมชนและบ้านเมือง สิ่งเหล่านี้
 จึงล้วนมีจุดหมายในสังคมนั้น ๆ (๓) วิธีศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิดเชิงโครงสร้างนิยม
 (Structuralism) เป็นวิธีการศึกษาเพื่ออธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์และแบบแผนความสัมพันธ์
 ระหว่างส่วนต่าง ๆ ในวัฒนธรรม ซึ่งอาจเป็นภาษา ตำนาน ศิลปะ หรือจารีตประเพณี ทฤษฎี
 โครงสร้างนิยมที่จะนำเสนอไว้ในนี้มี ๒ แบบ คือ การวิเคราะห์แบบ (syntagmatic structural
 analysis กับ paradigmatic structural analysis ผู้คิดค้นทฤษฎีแบบแรกคือ Vladimir Propp นัก
 คติชนวิทยาชาวรัสเซีย ที่พยายามหาวิธีการศึกษานิทานให้เป็นระเบียบแบบแผนมากยิ่งขึ้น โดยมี
 จุดหมายที่จะเรียนรู้แบบแผนที่เป็นระบบของนิทานพื้นบ้านในกลุ่มชนต่าง ๆ มีข้อสังเกตว่าแบบในการ
 วิเคราะห์ โครงสร้างทั้ง ๒ แบบ คือ syntagmatic กับ paradigmatic มีลักษณะแนวคิดที่เหมือนและ
 แตกต่างกัน ส่วนที่เหมือนกัน คือ นักโครงสร้างทั้งสองสำนักคิดเชื่อเหมือนกันว่าตำนานหรือนิทานแต่
 ละประเภทในแต่ละสังคมนั้นดำเนินไปบนโครงสร้างอันเดียวกัน หรือมีโครงสร้างที่วางอยู่บนแกนอัน
 เดียวกัน ความแตกต่างในเนื้อหาของนิทานหรือนิทานในแต่ละสำนวนเป็นความแตกต่างของกันและ
 กัน ส่วนที่ต่างกัน คือ การวิเคราะห์โครงสร้างของตำนานหรือนิทานแบบ syntagmatic เป็นการ
 วิเคราะห์โครงสร้างส่วนประกอบต่าง ๆ ของตำนานหรือนิทานโดยพิจารณาโครงสร้างของตัวบทเป็น
 หลัก โดยไม่ต้องสนใจสถานการณ์แวดล้อมหรือบริบททางสังคมวัฒนธรรมแต่อย่างใด ขณะที่การ
 วิเคราะห์โครงสร้างแบบ paradigmatic ให้ความสำคัญกับบริบทสถานการณ์แวดล้อมทางสังคม
 วัฒนธรรม โดยนำนิทานหรือตำนานมาสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการตีความจากแง่คิด
 ต่าง ๆ ทางวัฒนธรรม สะท้อนให้เห็นว่า การวิเคราะห์โครงสร้างแบบนี้เป็นการวิเคราะห์ความคิดของ
 มนุษย์ โดยอาศัยข้อมูลทางคติชนวิทยาเหล่านั้นมาเป็นตัวเชื่อมโยง (๔) วิธีศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิด
 เชิงสัญลักษณ์นิยม (Symbolism) คือ ในการศึกษาทางด้านคติชนวิทยาพบว่า การศึกษาระบบ
 สัญลักษณ์ที่มีอยู่ในคติชนนั้น เป็นการศึกษาที่ใช้ระบบแนวคิดอย่างหนึ่งหรือของอย่างหนึ่งแทนแนวคิด
 อย่างอื่นหรือของอย่างอื่นซึ่งนักคิดซึ่งนักคิดคติชนวิทยาจะศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่
 กลุ่มชนใช้ เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงแนวความคิดอารมณ์และจิตใจของกลุ่มชน ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงสภาพ
 หรือลักษณะของสังคมที่แท้จริง แสดงให้เห็นว่า สัญลักษณ์เป็นผลผลิตจากจิตใจที่เกิดจากจินตนาการ
 ของมนุษย์ ไม่ว่าจะป็นตำนาน นิทาน วรรณคดี หรือคติความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า มนุษย์
 นั้นเองที่ เป็นผู้สร้างสัญลักษณ์ต่าง ๆ ขึ้นมา^{๒๐}

สรุปวิธีการศึกษาวัฒนธรรมประกอบไปด้วยทฤษฎีหรือวิธีการที่หลากหลาย
 การศึกษาเชิงสหวิทยาแบบบูรณาการเพราะมีหลากหลายมิติที่ต้องพยายามทำความเข้าใจประเด็นทาง
 วัฒนธรรมให้ลุ่มลึก วิธีการศึกษาวัฒนธรรมสามารถนำเอา ๑) วิธีศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิดเชิง
 วิวัฒนาการนิยม คือ มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตว่ามีลำดับขั้นพัฒนาที่วิวัฒน์จาก
 สิ่งมีชีวิตชั้นต่ำไปสู่สิ่งมีชีวิตชั้นสูง ซึ่งวัฒนธรรมเปรียบได้กับสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่งย่อมมีการพัฒนาชั้นต่ำ
 ไปสู่ชั้นสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ ๒) วิธีศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิดเชิงหน้าที่นิยม คือ เชื่อว่าชนบทรรมนิยม
 สถาบัน หรือลักษณะทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนหรือสังคมล้วนแต่มีความหมายและหน้าที่ที่สัมพันธ์

^{๒๐} อ้างแล้ว, ปฐม หงส์สุวรรณ, กาลครั้งหนึ่ง : ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม, หน้า ๘-๑๐,

พฤติกรรมหรือการกระทำที่มนุษย์คิดขึ้นมาและปฏิบัติสืบทอดกันมาจึงล้วนมีจุดหมายในสังคมนั้น ๆ ๓) วิธีศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิดเชิงโครงสร้างนิยม คือ มีความเชื่อว่าวัฒนธรรมแต่ละประเภทในแต่ละสังคมนั้นดำเนินไปบนโครงสร้างอันเดียวกัน หรือมีโครงสร้างที่วางอยู่บนแกนอันเดียวกัน ความแตกต่างในเนื้อหาของเป็นความแตกต่างของกันและกัน วิธีการศึกษาจึงให้ความสำคัญทั้งในด้านรูปแบบของโครงสร้างและด้านเนื้อหาวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการตีความจากแง่คิดต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมในแต่ละชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ ด้วย ๔) วิธีศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิดเชิงเชิงสัญลักษณ์นิยม คือ มีความเชื่อว่าระบบแนวคิดอย่างหนึ่งหรือของอย่างหนึ่งแทนแนวคิดอย่างอื่นหรือของอย่างอื่น แสดงให้เห็นว่า สัญลักษณ์เป็นผลผลิตจากจิตใจที่เกิดจากจินตนาการของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นตำนาน วรรณกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ หรือคติความเชื่อต่าง ๆ ล้วนมีความหมายและมีจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ด้วย จึงควรศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่กลุ่มชนใช้ เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงแนวความคิดอารมณ์และจิตใจของกลุ่มชน ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงสภาพหรือลักษณะของสังคมที่แท้จริง เป็นต้น

๒.๑.๑.๖ การประยุกต์ใช้แนวคิดประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

สำหรับคำว่าประยุกต์หมายถึงนำความรู้ในวิทยาการต่าง ๆ มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์เหมาะสมกับที่ได้คิดมุ่งหมายไว้ ในการประยุกต์ใช้แนวคิดประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมได้แบ่งประเด็นศึกษาออกเป็น ๒ หัวข้อ คือ ๑) การประยุกต์ใช้แนวคิดประวัติศาสตร์ ๒) การประยุกต์ใช้แนวคิดวัฒนธรรม แต่ละหัวข้อจะได้ศึกษาตามลำดับดังนี้

๑) การประยุกต์ใช้แนวคิดประวัติศาสตร์ แนวคิดการศึกษาประวัติศาสตร์จากทัศนะของนักวิชาการที่นำเสนอมาแล้วในช่วงต้นของเอกสารนี้ได้มีสาระสำคัญ ๓ ประการด้วยกัน คือ (๑) ประวัติศาสตร์ที่ถูกบันทึกไว้ในเอกสารต่าง ๆ อาจมิใช่เรื่องราวที่เป็นข้อเท็จจริงทั้งหมด เพราะบางอย่างอาจเป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ได้ใส่เพิ่มเติมเข้าไปในภายหลังโดยที่ผู้เขียนอาจมีนัยสำคัญอะไรบางอย่างที่แอบแฝงไม่สามารถนำข้อเท็จจริงบางอย่างมาเปิดเผยให้ทราบได้ หรือหากเปิดเผยอาจก่อให้เกิดผลกระทบในทางที่เสียหายหรือเป็นอันตรายต่อตนเอง บุคคลอื่น สังคม ประเทศชาติ หรือกรณีอื่น ๆ อีก (๒) ประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา เนื่องจากนักวิชาประวัติศาสตร์ได้การมีตั้งสมมุติฐาน วิเคราะห์ การตีความ สังเคราะห์ การเปรียบเทียบ การเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งมีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา และ (๓) ประวัติศาสตร์เป็นการนำความจริงมาเล่าหรือเขียนขึ้นใหม่ คือ ผู้เล่าหรือผู้เขียนประวัติศาสตร์มีสิทธิอย่างเต็มที่ที่จะใส่ดุลยพินิจ แสดงความคิดเห็นแย้งคุณค่า ตลอดจนอารมณ์และรสนิยมของตนลงไปด้วย เพราะแต่ละคนอาจตีความ มีรายละเอียด และลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ แตกต่างกันได้ เป็นต้น

สรุปคือเพื่อให้เกิดประโยชน์และมีความน่าเชื่อถือในการประยุกต์ใช้ควรนำวิธีการทางประวัติศาสตร์มาปรับใช้ให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์ วิธีการทางประวัติศาสตร์มี ๕ ขั้นตอน ดังนี้ คือ ๑) ขั้นตอนการกำหนดหัวเรื่องที่จะศึกษา ๒) ขั้นตอนการรวบรวมหลักฐาน ๓) ขั้นตอนการประเมินคุณค่าของหลักฐาน ๔) ขั้นตอนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ข้อมูล และ ๕) ขั้นตอนการเรียบเรียงหรือการนำเสนอ สำหรับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่ใช้ศึกษาประวัติศาสตร์ไทย แหล่งข้อมูลมักได้มาจาก กลุ่มจารึก จดหมายเหตุ พงศาวดาร เอกสารการปกครอง บันทึกเหตุการณ์

ของบุคคล จดหมาย หนังสือพิมพ์ งานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ และวิทยานิพนธ์ ตำนาน วรรณกรรมต่าง ๆ เป็นต้น คำอธิบายแต่ละขั้นตอนได้เคยนำเสนอมาแล้วในที่นี่จึงไม่ขอนำมาอธิบายซ้ำอีก

๒) การประยุกต์ใช้แนวคิดวัฒนธรรม ที่ผ่านมามีได้นำเสนอไว้ว่าวิธีการศึกษาวัฒนธรรมประกอบไปด้วยทฤษฎีหรือวิธีการที่หลากหลาย เป็นการศึกษาเชิงสหวิทยาแบบบูรณาการ ซึ่งได้เสนอกลุ่มแนวคิดไว้ ๔ กลุ่มด้วยกัน คือ วิธีศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิดเชิงวิวัฒนาการนิยม วิธีศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิดเชิงหน้าที่นิยม วิธีศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิดเชิงโครงสร้างนิยม และ วิธีศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิดเชิงเชิงสัญลักษณ์นิยม แนวคิดของกลุ่มต่าง ๆ สามารถประยุกต์ใช้ได้ดังนี้ (๑) การประยุกต์ใช้แนวคิดเชิงวิวัฒนาการนิยม กลุ่มนี้มีความเชื่อเรื่องวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตว่ามีลำดับขั้นพัฒนาที่วิวัฒนาการจากสิ่งมีชีวิตชั้นต่ำไปสู่สิ่งมีชีวิตชั้นสูง ซึ่งวัฒนธรรมเปรียบได้กับสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่งย่อมมีการพัฒนาชั้นต่ำไปสู่ชั้นสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ สามารถนำมาปรับใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมให้เป็นประโยชน์ได้ดังนี้ ด้านวัตถุธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ เกี่ยวกับปัจจัยสี่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ เช่น ชั้นแรกเริ่มมนุษย์ไม่รู้จักรถหรือเครื่องนุ่งห่มขึ้นมาใช้เองเมื่อต้องอยู่กับอากาศหนาวเหน็บหรือร้อนจัด ก็จะคิดหาวิธีนำเอาใบไม้หรือหนังสัตว์มาห่อหุ้มร่างกายไว้เพื่อป้องกันความหนาวเหน็บหรือร้อนจัด ชั้นต่อมาก็พัฒนาขึ้นมาเป็นใช้ใบไม้หรือหนังสัตว์ห่อหุ้มร่างกายเพื่อป้องกันเหลือบยุ้ง หรือแมลงต่าง ๆ ชั้นต่อมาก็พัฒนามาเป็นการถักหรือการทอเครื่องนุ่งห่มจากขนสัตว์ จากปอ จากฝ้าย จากเส้นไหม หรือวัสดุอื่น แต่ยังสามารถไม่ละเอียดประณีตมากนัก เพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มปกปิดอวัยวะต่าง ๆ และป้องกันความละเอียด ชั้นต่อมาเมื่อมนุษย์ได้มีวัสดุเครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตเครื่องนุ่งห่มที่ทันสมัยมากขึ้น ทำให้ได้มีคุณภาพและละเอียดสวยงามขึ้นตามลำดับ จนปัจจุบันได้มีการผลิตเครื่องนุ่งห่มในรูปแบบอุตสาหกรรมและเชิงพาณิชย์ จากตัวอย่างของวัฒนธรรมการทำเครื่องนุ่งห่มนี้ก็ได้มีการจากขั้นต่ำไปสู่ขั้นเรื่อย ๆ ตามลำดับ ในกรณีวัฒนธรรมอื่น เช่น คติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจได้มาจากปรัชญา ศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เนติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมา และ สหธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นมารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ ตัวอย่างของการเคารพต่อชาติเมื่อมีเสียงเพลงชาติ การเคารพในศาสนา การเคารพในพระมหากษัตริย์ การเคารพในบุคคล สถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น ก็จะมีลักษณะของการพัฒนาเป็นขั้น ๆ เช่นเดียวกับเครื่องนุ่งห่มดังที่ได้ยกเป็นกรณีตัวอย่างไว้ให้เห็นมาแล้วในเรื่องของวัตถุธรรม เป็นต้น (๒) การประยุกต์ใช้แนวคิดเชิงหน้าที่นิยม กลุ่มนี้มีความเชื่อว่าชนบทรอบนิยาม สถาบัน หรือลักษณะทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนหรือสังคมล้วนแต่มีความหมายและหน้าที่ที่ทั้งสิ้น พฤติกรรมหรือการกระทำที่มนุษย์คิดขึ้นมาและปฏิบัติสืบทอดกันมาจึงล้วนมีจุดหมายในสังคมนั้น สามารถนำมาปรับใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมให้เป็นประโยชน์ได้ดังนี้ ด้านวัตถุธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ เกี่ยวกับปัจจัยสี่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ เช่น การสร้างศาสนสถานขึ้นมาในที่แห่งหนึ่งไม่ว่าจะเป็นของศาสนาใด ๆ มักจะมีสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องแสดงให้เราทราบบางสิ่งบางอย่างซึ่งมีความหมายและจุดมุ่งหมายที่นอกเหนือไปจากตัวของสัญลักษณ์เหล่านั้น เช่น ศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งมีความเชื่อในพหุเทวนิยม ก็จะมีสัญลักษณ์เกี่ยวกับเทพเจ้าต่าง ๆ เช่น พระศิวะ พระวิษณุ พระพรหม เป็นต้น อยู่ใน

บริเวณศาสนสถานเหล่านั้นด้วย ความหมายของพระศิวะคือทรงเป็นมหาเทพผู้เป็นใหญ่ในจักรวาล เป็นหนึ่งใน ตริอมูรติหรือเทพสามองค์ ซึ่งเป็นมหาเทพสูงสุดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือ พระศิวะ พระวิษณุ พระพรหม สำหรับพระศิวะเป็นเทพสูงสุดที่มีหน้าที่คอยขับไล่ทำลายสิ่งชั่วร้ายให้ห่างไกล และทำให้เกิดความตึงตังเป็นศิริมงคลเกิดขึ้น ผู้ที่มีความทุกข์ไม่ว่าจะเป็นในทางใด หากบวงสรวงบูชา ขอพรให้พ้นทุกข์ พระศิวะก็จะประทานพรให้ผู้นั้นได้พ้นจากห้วงแห่งความทุกข์ เป็นต้น สำหรับพระพรหมเป็นเทพสูงสุดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีหน้าที่ในการสร้างโลกและให้กำเนิดสิ่งต่าง ๆ ในจักรวาล สร้างสรรค์ เป็นผู้มีความเมตตา กรุณา เป็นต้น สำหรับพระวิษณุเป็นเทพสูงสุดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีหน้าที่ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อย และความสมดุลของโลกและจักรวาล เป็นต้น จะเห็นว่าสัญลักษณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่มีความหมายและหน้าที่ทั้งสิ้น ในกรณีวัฒนธรรมอื่น เช่น คติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจได้มาจากปรัชญา ศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เนติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมา และ สหธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นมารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ ตัวอย่างของการเคารพต่อชาติเมื่อมีเสียงเพลงชาติ การเคารพในศาสนา การเคารพในพระมหากษัตริย์ การเคารพในบุคคล สถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น ก็จะมีลักษณะของการพัฒนาเป็นขั้น ๆ เช่นเดียวกับพระศิวะ พระพรหม และพระวิษณุ ดังที่ได้ยกเป็นกรณีตัวอย่างไว้ให้เห็นมาแล้วในเรื่องของวัฒนธรรม เป็นต้น (๓) การประยุกต์ใช้แนวคิดเชิงโครงสร้างนิยม กลุ่มนี้มีความเชื่อว่าวัฒนธรรมแต่ละประเภทในแต่ละสังคมนั้นดำเนินไปบนโครงสร้างอันเดียวกัน หรือมีโครงสร้างที่วางอยู่บนแกนอันเดียวกัน ความแตกต่างในเนื้อหาเป็นความแตกต่างของกันและกัน วิธีการศึกษาจึงให้ความสำคัญทั้งในด้านรูปแบบของโครงสร้างและด้านเนื้อหาของวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการตีความจากแง่คิดต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมในแต่ละชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ ด้วย สามารถนำมาปรับใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมให้เป็นประโยชน์ได้ดังนี้ ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ เกี่ยวกับปัจจัยสี่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ เช่น โบราณสถานกลุ่มปราสาทขอมในรูปแบบที่เป็นอโรคยาศาลหรือโรงพยาบาลที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ที่ปรากฏตามเส้นทางอารยธรรมขอมในเขตอีสานใต้ของประเทศไทยส่วนใหญ่ยังมีโครงสร้างที่เหมือนกันหมด คือ สร้างปราสาทหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ด้านหน้าทำเป็นมุขยื่นออกมา มีกำแพงทำด้วยศิลาแลงล้อมรอบตัวปราสาทประธาน มีบรรณาลัยหรือห้องสมุดอยู่ทางด้านในกำแพงศิลาแลงตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของตัวปราสาทประธาน ด้านหน้าของปราสาทประธานมีทางเดินรูปกากบาทยาวมาถึงโคปุระ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือนอกแนวกำแพงศิลาแลงมีบารายหรือสระน้ำเป็นผังรูปสี่เหลี่ยม หากได้ไปพบโบราณสถานกลุ่มปราสาทขอมในที่ใดตามเส้นทางของวัฒนธรรมขอมที่มีโครงสร้างในลักษณะเดียวกันนี้ก็ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเป็นปราสาทในกลุ่มอโรคยาศาล ในกรณีวัฒนธรรมอื่น เช่น คติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจได้มาจากปรัชญา ศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เนติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมา และ สหธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น

เป็นมารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ ตัวอย่างของการเคารพต่อชาติเมื่อมีเสียงเพลงชาติ การเคารพในศาสนา การเคารพในพระมหากษัตริย์ การเคารพในบุคคล สถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น ก็จะมีลักษณะเช่นเดียวกับบอโรคยาศาลดั่งที่ได้ยกเป็นกรณีตัวอย่างไว้ให้เห็นมาแล้วในเรื่องของวัตรธรรม เป็นต้น (๔) การประยุกต์ใช้แนวคิดเชิงเชิงสัญลักษณ์นิยม กลุ่มนี้มีความเชื่อว่าระบบแนวคิดอย่างหนึ่งหรือของอย่างหนึ่งแทนแนวคิดอย่างอื่นหรือของอย่างอื่น แสดงให้เห็นว่า สัญลักษณ์เป็นผลผลิตจากจิตใจที่เกิดจากจินตนาการของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นตำนาน วรรณกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ หรือคติความเชื่อต่าง ๆ ล้วนมีความหมายและมีจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ด้วย จึงควรรักษาความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่กลุ่มชนใช้ เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงแนวความคิดอารมณ์และจิตใจของกลุ่มชน ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงสภาพหรือลักษณะของสังคมที่แท้จริง สามารถนำมาปรับใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมให้เป็นประโยชน์ได้ดังนี้ ด้านวัตรธรรม ได้แก่ วัตรธรรมทางวัตถุเกี่ยวกับปัจจัยสี่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ เช่น สัญลักษณ์ที่ปรากฏในธงชาติของประเทศต่าง ๆ ผู้ที่ผลิตสัญลักษณ์ขึ้นมาล้วนได้ใส่จินตนาการเอาไว้ด้วย ตัวอย่างธงชาติไทย สีแดงเป็นสัญลักษณ์แทนชาติ สีขาวเป็นสัญลักษณ์แทนศาสนา สีน้ำเงินเป็นสัญลักษณ์แทนกษัตริย์ หรือสัญลักษณ์ที่วิจิตรมีความสัมพันธ์กับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สัญลักษณ์ธรรมจักรมีความสัมพันธ์กับศาสนาพุทธ สัญลักษณ์ไม้กางเขนมีความสัมพันธ์กับศาสนาคริสต์ เป็นต้น ในกรณีวัฒนธรรมอื่น เช่น คติธรรม ได้แก่ วัตรธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจได้มาจากปรัชญาศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เนติธรรม ได้แก่ วัตรธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมา และ สหธรรม ได้แก่ วัตรธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นมารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ ตัวอย่างของการเคารพต่อชาติเมื่อมีเสียงเพลงชาติ การเคารพในศาสนา การเคารพในพระมหากษัตริย์ การเคารพในบุคคล สถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น ก็จะมีลักษณะเช่นเดียวกับสัญลักษณ์ที่ปรากฏในธงชาติและสัญลักษณ์ที่มีความสัมพันธ์กับศาสนาต่าง ๆ ดังที่ได้ยกเป็นกรณีตัวอย่างมาแล้วในเรื่องของวัตรธรรม เป็นต้น

สรุปการประยุกต์ใช้แนวคิดวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นด้านวัตรธรรม คติธรรม เนติธรรม หรือสหธรรม สามารถนำแนวคิดเชิงวิวัฒนาการนิยม แนวคิดเชิงหน้าที่นิยม แนวคิดเชิงโครงสร้างนิยม หรือแนวคิดเชิงเชิงสัญลักษณ์นิยม มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของเรื่องที่ศึกษาได้

๒.๑.๒ แนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับเส้นทางการท่องเที่ยวได้เกิดขึ้นมาเป็นเวลานานแล้วจากการสืบค้นข้อมูลในเบื้องต้นได้พบว่า การจัดระบบการเดินทางท่องเที่ยวของชาวตะวันตกนั้นเกิดขึ้นประมาณสมัยอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ (The Great Empires) คือ อาณาจักรเปอร์เซีย เอสซีเรีย กรีก อียิปต์ และโรมัน การเดินทางได้ถูกนำมาใช้โดยกองทหารหรือกลุ่มพ่อค้า และผู้แทนรัฐบาลต่าง ๆ ในอดีตเป็นเหตุผลสำคัญ รวมทั้งเพื่อการติดต่อคมนาคมระหว่างรัฐบาลกลางกับอาณานิคมต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลออกไป นอกจากนี้การเดินทางยังมีความจำเป็นสำหรับพวกช่างศิลป์และสถาปนิก ที่ถูกเรียกมาใช้จากดินแดนห่างไกล เพื่อการออกแบบและก่อสร้างพระราชวังที่ยิ่งใหญ่ดงามหรือหลุมศพขนาดมหึมาของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ในขณะที่เดียวกันการเดินทางยังช่วยทำให้เกิดมีการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ที่สำคัญๆ เช่น

ถนน ลำคลอง ผู้จัดบันทึกระยะทาง สถานีไปรษณีย์ หลักบอกระยะทาง บ่อน้ำหรือแอ่งน้ำดื่ม ในสถานที่พักและร้านอาหาร ซึ่งมีอยู่ตามเส้นทาง ในยุคของอาณาจักรกรีกโบราณ มนุษย์เดินทางไปชมการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก (Olympic Games) ซึ่งเป็นการแข่งขันกีฬาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่ต้องการใช้สถานที่พักและบริการอาหารอย่างดี เป็นจำนวนมากไว้คอยบริการ ยุคนี้เริ่มมีการใช้เงินในการแลกเปลี่ยนสินค้าบ้างแล้ว ทำให้สะดวกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการต่าง ๆ เป็นต้น

สมัยอาณาจักรบาบิโลน (Babylonian Kingdom) และอาณาจักรอียิปต์ (Egyptian Kingdom) มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์โบราณวัตถุ (Historic Antiquities) ๒,๖๐๐ ปีมาแล้วในอาณาจักรบาบิโลน มีการจัดงานเทศกาลทางด้านศาสนา มีการสำรวจพบหลักฐานจากข้อความที่นักเดินทางเขียนไว้ที่ผนัง หรือสิ่งก่อสร้าง การเดินทางของคนทั่วไปในทางบกมักนิยมใช้ ลา ล่อ อูฐ หรือเกวียน (Wagons) แต่สำหรับทหารหรือเจ้าหน้าที่รัฐมักนิยมใช้ ม้า หรือรถม้าสองล้อ (Chariots) เป็นพาหนะ

สมัยจักรวรรดิกรีกและจักรวรรดิโรมัน มีการปกครองเป็นแบบนครรัฐ (City State) ทำให้ไม่มีผู้นำสั่งการให้สร้างถนน จึงนิยมเดินทางด้วยเรือ การท่องเที่ยวสมัยนั้นมีทั้งเดินทางเพื่อแสวงหาความรู้ เนื่องจากสมัยกรีกนี้มีนักปราชญ์เป็นจำนวนมาก อาทิ อริสโตเติล พลาโต เป็นต้น การเดินทางเพื่อท่องเที่ยวดูการกีฬา โดยเฉพาะในกรุงเอเธนส์สมัยกรีกมีการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกโบราณให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชมการแข่งขันด้วย สมัยนี้จึงมีการสร้างที่พักแรมเป็นห้องนอนแคบ ๆ เกิดขึ้นตามเส้นทางเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าพักหลับนอนด้วย ในสมัยโรมัน ได้รวบรวมจักรวรรดิกรีก เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรและได้นำเอาวัฒนธรรม ธรรมเนียม ความหรูหราต่าง ๆ ไปพัฒนาเป็นแบบโรมัน เป็นสมัยที่มีการท่องเที่ยวรุ่งเรืองที่สุดในยุคโบราณ จนมีนักวิชาการปัจจุบันกล่าวว่า “แม้ว่าชาวโรมันจะมีชาติแรกที่เดินทางไปเยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ เพื่อความเพลิดเพลินก็ตาม แต่ชาวโรมันก็เป็นชนชาติแรกที่แท้จริงที่สร้างวัฒนธรรมการท่องเที่ยวระบบมวลชนเป็นครั้งแรก” (Mass Tourism) ชาวโรมันนิยมเดินทางไปชมความสำเร็จของวิทยาการของกรีก อนุสาวรีย์ต่าง ๆ รูปแกะสลัก ตลอดจนงานเทศกาล โครงสร้างพื้นฐานถูกสร้างขึ้นอย่างเป็นระบบ ทั้งถนนหนทาง ที่พักแรม (Inns) ร้านอาหาร การรักษาความปลอดภัย เป็นต้น

สมัยกลางหรือยุคมืด (Middle Age or Dark Age) ประมาณ ค.ศ.๕๐๐-๑๕๐๐ เป็นช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำ ศาสนาเข้ามามีบทบาทในการกำหนดการดำเนินชีวิตของผู้คน วันหยุด (Holy Days) เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น คนชั้นกลางและชั้นสูงนิยมเดินทางเพื่อแสวงบุญ ในระยะทางไกลในเมืองต่าง ๆ ตามหลักฐานที่ปรากฏเป็นนิทานเรื่อง Canterbury's tales เป็นต้น

ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) ลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวในยุคนี้ คือ เกิดการพัฒนาทางการค้า ผู้คนเริ่มใฝ่รู้เกี่ยวกับเรื่องของยุโรปสมัยก่อน โดยเฉพาะชาวอังกฤษที่ร่ำรวย นิยมส่งบุตรชายออกเดินทางไปต่างประเทศพร้อมกับผู้สอนประจำตัว (Travelling Tutors) เป็นระยะเวลา ๓ ปี เรียกว่าแกรนด์ทัวร์ (Grand Tour) โดยมีจุดหมายที่ประเทศ อิตาลี อาจเรียกแกรนด์ทัวร์ว่า เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาก็ได้

สมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ สังคมเริ่มเปลี่ยนจากเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม เกิดการล่าอาณานิคมขึ้น ที่พักแรมได้รับการพัฒนามาตามลำดับ กลายมาเป็นโรงแรมแทนที่ inns ต่าง ๆ การโยกย้ายถิ่นฐาน ไปยังดินแดนใหม่ ๆ นอกยุโรป อาทิ ไป อเมริกา มีการพัฒนาประดิษฐ์เครื่องจักรไอน้ำ กับเรือกลไฟแบบกังหันข้างผสมใบ ทำให้เกิดการเดินทางได้เร็วขึ้น

มีการพัฒนากิจการรถไฟ และในปี ค.ศ. ๑๘๔๑ โทมัส คูก (Thomas Cook) ได้จัดนำเที่ยวทางรถไฟแบบครบวงจรเป็นครั้งแรก ที่อังกฤษ ในขณะที่ เฮนรี เวลส์ ก็จัดกิจการนำเที่ยวขึ้นในอเมริกาเช่นกัน

ยุคศตวรรษที่ ๒๐ การท่องเที่ยวยังคงขยายตัวต่อเนื่อง ความสะดวกสบายมีมากขึ้น ทั้งการเดินทาง ที่พักแรม เงินตรา เอกสารการเดินทาง ผู้คนหันมานิยมเดินทางด้วยรถยนต์ส่วนตัวมากขึ้น ทำให้การเดินทางด้วยรถไฟลดน้อยลง พัฒนาของอุตสาหกรรมการบิน ที่เริ่มขึ้นในยุโรป ปี ค.ศ. ๑๙๑๙ และเริ่มขนส่งผู้โดยสาร ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ผู้คนได้ออกเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมสถานที่สำคัญทางการสงคราม อาทิ หาดนอร์ม็องดีที่ฝรั่งเศส^{๒๑} เป็นต้น

สำหรับในเอเชียโดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งรวมถึงดินแดนของประเทศ ไทยด้วยในสมัยโบราณเรียกดินแดนส่วนนี้ว่าสุวรรณภูมิ เป็นแหล่งหลอมรวมทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ๒ กระแสหลัก คือ อินเดียและจีน วัฒนธรรมอินเดียเกิดจากพ่อค้าอินเดียเข้ามาติดต่อค้าขาย พร้อมกับนำวัฒนธรรมและศาสนาของตนมาเผยแพร่และตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนแถบนี้ด้วย หนังสือ Les Etats hindouises แปลเป็นไทยว่า “รัฐที่ได้รับวัฒนธรรมอินเดีย” ของ เซเดส์ ได้แสดงให้เห็นว่าการเผยแพร่วัฒนธรรมอินเดียนั้นเกิดจากการเพิ่มปริมาณการค้าระหว่างอินเดียกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๕ นิคมการค้าของชาวอินเดียเกิดขึ้นตามเมืองท่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อน ณ เมืองท่าเหล่านี้ ทำให้กลุ่มนักบวชและพราหมณ์ชาวอินเดียมีโอกาสเข้ามาเผยแพร่ วัฒนธรรมของตน และตั้งถิ่นฐานได้โดยสะดวกในเวลาต่อมา^{๒๒} กลุ่มพราหมณ์ ได้สอนหลักวิชาต่าง ๆ ให้คนพื้นเมือง เช่น การเมือง การค้า กฎหมาย เกษษกรรม วิชาคำนวณ โหราศาสตร์ ปรัชญา ศาสนา วรรณคดี ศิลปะ และวิชาการทำเสน่ห์^{๒๓} เป็นต้น ได้ทำให้เกิดรูปแบบทางการเมืองการปกครองขึ้นแก่ ภูมิภาคนี้อย่างกว้างขวาง อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย แผ่ขยายครอบคลุมพื้นที่สุวรรณภูมิในแถบอินโดจีนในอดีตทั้งหมด และช่วงเวลานั้นก็ได้ปรากฏอาณาจักรหนึ่งขึ้นในประวัติศาสตร์ ชื่อว่า “พูนัน”

จดหมายเหตุจีนได้ระบุว่าอาณาจักรพูนันนี้มีอายุอยู่ระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑ โดยร่วมยุคสมัยเดียวกับอาณาจักรอมราวดีในอินเดีย^{๒๔} มีอิทธิพลครอบคลุมพื้นที่กว้างขวาง รวมทั้ง แถบชุมชนอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จุดนี้เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญสำหรับเป็นเส้นทางติดต่อระหว่าง พูนันกับอินเดีย โดยมีแม่น้ำด้านทิศตะวันตกสายสำคัญที่ใช้เป็นเส้นทางคมนาคม ได้แก่ แม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีนมีปากน้ำแยกเป็น ๒ ทาง คือ ที่บริเวณจังหวัดสุพรรณบุรี และที่จังหวัด อ่างทองและสิงห์บุรี แม่น้ำทั้งสองนี้เป็นเส้นทางสัญจรติดต่อกับประเทศพม่าและอ่าวเบงกอลได้ด้วย เหตุนี้อุทอง ในจังหวัดสุพรรณบุรี จึงเป็นเมืองสำคัญในการเดินทางติดต่อระหว่างอินเดียบกับพูนัน^{๒๕}

^{๒๑} <<https://tourismatbuu.wordpress.com/อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว/ความเป็นมาความเป็นมาของการท่องเที่ยว | Tourism Of World>>, July ๒๐๑๘.

^{๒๒} ดี.จี.อี.ฮอลล์, วรณยูพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, และคณะแปล, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการ, **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิศดาร เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙.

^{๒๓} บริบาลบุรีภัณฑ์, หลวง, **ชุมชนโบราณคดี**, (กรุงเทพมหานคร: เขษมบรรณกิจ, ๒๕๐๓), หน้า ๑๗๑.

^{๒๔} สุภัทรดิศ ดิศกุล, **ศิลปะในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๓.

^{๒๕} พิริยะ ไกรฤกษ์, **ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๒๒๑.

พูนันเป็นอาณาจักรยุคแรกในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^{๒๖} ซึ่งมีร่องรอยของความเจริญรุ่งเรือง เป็นอาณาจักรที่ครองความยิ่งใหญ่ในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาในภาคกลาง ลุ่มน้ำโขง และยังแผ่อิทธิพลไปจนสุดแหลมมลายู มีอายุอยู่นานนับถึง ๔ ศตวรรษ^{๒๗} สอดคล้องกับจดหมายเหตุของจีนสมัยราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. ๑๐๔๕ – ๑๑๐๑) ได้บันทึกเรื่องราวราชทูตจีนเดินทางไปพูนัน ในช่วงปีพุทธศักราช ๗๙๓ โดยได้บันทึกว่า พระเจ้าพินมันแห่งพูนันยกกองทัพเรือข้ามอ่าวไทยไปปราบอาณาจักรอีก ๑๐ กว่าแห่ง รวมทั้งตันซุน หลังจากนั้นทรงโจมตีอาณาจักรจินหลิน^{๒๘} ช่วงแห่งการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของพูนันนั้นเป็นช่วงแห่งความรุ่งเรือง เพราะได้รับวัฒนธรรมและศาสนาจากอินเดีย มีกษัตริย์บางพระองค์ของพูนันสืบเชื้อสายมาจากอินเดีย ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้รูปแบบทางศิลปะของพูนันส่วนใหญ่อยู่ภายใต้อิทธิพลของศิลปะอินเดีย ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบพูนันปรากฏอยู่ในรูปแบบโบราณสถานของประเทศกัมพูชาในสมัยก่อนพระนครซึ่งยังคงเหลืออยู่จนถึงปัจจุบัน^{๒๙} ดังนั้นพูนันคืออาณาจักรยิ่งใหญ่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านวัฒนธรรมในยุคหนึ่งซึ่งส่งต่อให้กับอาณาจักรทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี สุโขทัย ล้านนา ออยุธยา เป็นต้น ในเวลาต่อมา สำหรับในงานวิจัยนี้มิได้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวในประเทศไทยทั้งหมดแต่มุ่งศึกษาเฉพาะในเขตอีสานตอนใต้ของประเทศไทยเท่านั้นจึงมิได้นำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวในภูมิภาคอื่นของประเทศไทยไว้ ณ ที่นี้ด้วย ดังนั้น เพื่อให้เกิดความชัดเจนในประเด็นของแนวคิด ทฤษฎีเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คณะผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการศึกษาออกเป็น ๖ หัวข้อ ดังนี้ คือ ๑) ที่มาของแนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๒) ความหมายเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๓) หลักการสำคัญแนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๔) ประเภทเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๕) วิธีการแนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๖) การประยุกต์ใช้แนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมแต่ละหัวข้อจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

๒.๑.๒.๑ ที่มาของแนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมการท่องเที่ยวทั้งสองรูปแบบนี้ต่างมีปัจจัยเกี่ยวพันและอิงอาศัยกัน กล่าวคือ รูปแบบการท่องเที่ยวทางศาสนา ได้นำเอาวัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นจากศาสนามาใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา และ รูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้นำเอาวัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นจากศาสนามาใช้เป็นส่วนหนึ่งของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สำหรับที่มาของแนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมได้แบ่งประเด็นศึกษาออกเป็น ๒ หัวข้อ ดังนี้ คือ ๑) ที่มาของแนวคิดการท่องเที่ยวทางศาสนา ๒) ที่มาของแนวคิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แต่ละหัวข้อจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

^{๒๖} เริงวุฒิ มิตรสุริยะ, “อุษาคเนย์” ประวัติศาสตร์อาเซียน ฉบับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทวิชั่น พรินท์ส จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๘๓.

^{๒๗} น. ณ ปากน้ำ, ศิลปะแห่งอาณาจักรไทยโบราณ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๐), หน้า ๒๑๙.

^{๒๘} พิริยะ ไกรฤกษ์, ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย, หน้า ๑๘๗.

^{๒๙} ดี.จี.อี.ฮอลล์. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิศดาร เล่ม ๑. หน้า ๓๖.

๑) ที่มาของแนวคิดการท่องเที่ยวทางศาสนา ศาสนาเป็นจัดเป็นสิ่งหนึ่งในวัฒนธรรม เนื่องจากศาสนาเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดและจัดตั้งขึ้นมา ศาสนาที่สำคัญของโลกส่วนใหญ่มักมีองค์ประกอบร่วมที่สำคัญ ๖ ประการต่อไปนี้ คือ (๑) ศาสดา คือ มีผู้ให้กำเนิดตั้งศาสนาขึ้นมา (ยกเว้นศาสนาพราหมณ์-ฮินดู) เช่น พระพุทธเจ้าเป็นผู้ให้กำเนิดตั้งศาสนาพุทธ พระเยซูเป็นผู้ให้กำเนิดศาสนาคริสต์ เป็นต้น (๒) ศาสนธรรม คือ มีหลักธรรมของแต่ละศาสนาที่ถูกบันทึกไว้ในรูปแบบของคัมภีร์ เช่น คัมภีร์พระเวทในศาสนาพราหมณ์ฮินดู คัมภีร์พระไตรปิฎกในศาสนาพุทธ คัมภีร์ไบเบิลในศาสนาคริสต์ เป็นต้น (๓) ศาสนบุคคล คือ มีนักบวชในแต่ละศาสนา เช่น พราหมณ์ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระสงฆ์ในศาสนาพุทธ บาทหลวงในศาสนาคริสต์ เป็นต้น (๔) ศาสนสถาน คือ อาคารสถานที่สำหรับเป็นที่อยู่ของนักบวชหรือใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมในทางศาสนา เช่น วัดหรือเทวสถาน ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู วัดหรือวิหาร ในศาสนาพุทธ โบสถ์ ในศาสนาคริสต์ เป็นต้น (๕) ศาสนพิธี คือ มีการประกอบศาสนกิจหรือพิธีกรรมตามความเชื่อของแต่ละศาสนา เช่น พิธีสังสการ พิธีศราพท์ พิธีบูชาเทพเจ้าทั้งหลาย ในศาสนาพราหมณ์ –ฮินดู พิธีกรรมการบรรพชาและอุปสมบท พิธีกรรมเข้าพรรษาและออกพรรษา พิธีกรรมการทำบุญและเทศกาลต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา พิธีกรรมศีลล้างบาป ศิลบำบัดศนาหรือศิลจุ่ม ศิลกำลัง ศิลมหาสนิท ศิลแก้บาป ศิลเจิมคนไข้ ศิลบวช ศิลสมรส ในศาสนาคริสต์ เป็นต้น (๖) ศักดิ์สิทธิ์ คือ มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ส่วนของศาสนิกชนของแต่ละศาสนามีความเชื่อว่าศาสนาที่ตนนับถือมีอำนาจบันดาลสิ่งต่าง ๆ ที่ตนต้องการหรือปรารถนาให้สำเร็จได้ดังประสงค์ เช่น การเชื่อในอำนาจศักดิ์ของพระศิวะ พระพรหม พระวิษณุ ในศาสนาพราหมณ์ –ฮินดู การเชื่อในอำนาจศักดิ์ของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ วัดถุ่มงคลต่าง ๆ ของผู้นับพระพุทธศาสนา บางกลุ่ม การเชื่อในอำนาจศักดิ์ของพระยะโฮวา ของผู้นับถือศาสนาคริสต์ เป็นต้น สรุปที่มาของแนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนามีที่มาจากองค์ประกอบของแต่ละศาสนา เช่น ศาสดา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธี และ ความศักดิ์สิทธิ์ องค์ประกอบดังกล่าวทำให้เกิดศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศิลปวัตถุ ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย สิ่งเหล่านี้ คือ วัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นจากศาสนา ซึ่งได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนแต่ละสังคมตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งได้กลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่ปรากฏอยู่ในสังคมและอาณาบริเวณต่าง ๆ ของโลก ทำให้ผู้คนเดินทางเข้าไปท่องเที่ยว ต่อมาเมื่อมีการสร้างเส้นทางเชื่อมโยงสถานที่ต่าง ๆ เหล่านี้จึงทำให้เกิดเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาในเวลาต่อมา

๒) ที่มาของแนวคิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้กล่าวมาแล้วว่า มิได้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติแต่เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งโดยทั่วไปแล้ววัฒนธรรมได้เกิดขึ้นมาจากองค์ประกอบต่าง ๆ ในทิวทัศน์นั้นเองเกี่ยวกับประเด็นนี้ สุพัตรา สุภาพ ได้นำเสนอองค์ประกอบของวัฒนธรรมมี ๔ ประการ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (๑) องค์กรวัตถุ (Instrumental and symbolic objects) คือ วัฒนธรรมวัตถุที่สามารถสัมผัสจับต้องได้และมีรูปร่าง เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ โรงเรียน โรงงาน ภาพเขียน เครื่องจักร สถานที่มหรสพ สนามกีฬา โบสถ์ วิหาร หอดูดาว และส่วนที่ไม่มีรูปร่าง เช่น ภาษา สัญลักษณ์ในการติดต่อสื่อความหมาย หลักวิชาคำนวณ (ตัวเลข) มาตรา ชั่ง ตวง วัด (๒) องค์กร (Association or Organization) หมายถึง กลุ่มที่มีการจัดอย่างเป็นระเบียบหรือมีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีการวางกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับ และวัตถุประสงค์ไว้อย่างแน่นอน เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมที่ซับซ้อน เช่น ครอบครัว (กลุ่มเล็กที่สุด) สหพันธ์กรรมกร ลูกเสือ สภากา

ชาติ วัด สหประชาชาติ (องค์การใหญ่ที่สุด) ฯลฯ โดยทั่วไปบุคคลที่มาร่วมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์บางอย่าง และวัตถุประสงค์ก็อาจจะเป็นเรื่องไม่ใหญ่โตก็ได้ เช่น สมาคมนักเรียนเก่ารวมกัน เพื่อผดุงรักษาชื่อเสียงของโรงเรียนหรืออาจจะเป็นเรื่องใหญ่ ๆ เช่น รวมกันเพื่อป้องกันประเทศชาติให้พ้นภัย (๓) องค์พิธีการ (Usage) เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การเกิด หมั้น แต่งงาน บวชนาค ตาย ปลูกบ้าน ขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ซึ่งศาสนาก็มีอิทธิพลอยู่บ้างไม่มากนักน้อย รวมตลอดถึงพิธีการแต่งกายและรับประทานอาหาร เช่น เวลาไปงานที่เป็นทางการของราชการ หญิงมักจะต้องแต่งชุดไทย ชายก็แต่งชุดเต็มยศ หรือการเลี้ยงดูอาการปัจจุบันในงานต่าง ๆ ก็มักจะออกมาในรูปบุพเพต์ ดินเนอร์ ชันโตก เป็นต้น โดยพิธีการเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาพของสังคม (๔) องค์คติ (Concepts) หมายถึง ความเข้าใจ ความเชื่อ ความคิดเห็นตลอกจนอุดมการณ์ต่าง ๆ เช่น ความเชื่อกรรมเป็นเครื่องชี้เจตนา ความเชื่อในเรื่องการมีผัวเดียวเมียเดียว (monogamy) ความเชื่อในเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ความเชื่อในเรื่องพระเจ้าองค์เดียว (monotheism) หรือหลายองค์ (polytheism) ตลอดจนอุดมการณ์ ทัศนคติ การยอมรับว่าสิ่งใดถูกผิด สมควรหรือไม่ ซึ่งแล้วแต่กลุ่มชนใดจะใช้เป็นมาตรฐานในการตัดสิน หรือเป็นเครื่องวัดในสภาพแวดล้อมของตน^{๓๐} องค์ประกอบดังกล่าวส่วนหนึ่งได้กลายมาเป็นวัฒนธรรมซึ่งจำแนกได้เป็น ๔ ประเภท คือ วัตถุประสงค์ คติธรรม เนติธรรม และ สหธรรม ซึ่งได้กลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในอาณาบริเวณต่าง ๆ ของโลก ทำให้ผู้คนเดินทางเข้าไปชม ต่อมาเมื่อมีการสร้างเส้นทางเชื่อมโยงสถานที่ต่าง ๆ เหล่านั้น จึงทำให้เกิดเป็นเส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในเวลาต่อมา

สรุปที่มาของแนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมีที่มาจากแนวคิดองค์ประกอบของวัฒนธรรม องค์ประกอบดังกล่าวส่วนหนึ่งได้กลายมาเป็นวัฒนธรรมซึ่งจำแนกได้เป็น ๔ ประเภท คือ ๑) วัตถุประสงค์ คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เกี่ยวกับปัจจัยสี่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ ๒) คติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจได้มาจากปรัชญา ศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ๓) เนติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีการปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมา ๔) สหธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นมารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ เช่น การเคารพต่อชาติเมื่อมีเสียงเพลงชาติ การเคารพในศาสนา การเคารพในพระมหากษัตริย์ การเคารพในบุคคล สถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ได้กลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมและอาณาบริเวณต่าง ๆ ของโลก ทำให้ผู้คนเดินทางเข้าไปท่องเที่ยว ต่อมาเมื่อมีการสร้างเส้นทางเชื่อมโยงสถานที่ต่าง ๆ เหล่านั้นจึงทำให้เกิดเป็นเส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในเวลาต่อมา

๒.๑.๒.๒ ความหมายของเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

คำว่า “ทางหรือเส้นทาง” มีความหมายว่า ที่สำหรับเดินไปมา แนวหรือพื้นที่สำหรับใช้สัญจร เช่น ทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ ทางเดินรถ ทางเท้า ทางข้าม ทางร่วม ทางแยก

^{๓๐} สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย คำนิยม ครอบครั้ว ศาสนา ประเพณี, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๑) หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

ทางลาด ทางโค้ง เป็นต้น ส่วนคำว่า “ท่องเที่ยว” มีความหมายว่าเที่ยวไป ดังนั้น “เส้นทาง การท่องเที่ยว” จึงมีความหมายว่า “ที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาทั้งในทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ ทางเดิน รถ ทางเท้า ทางข้าม ทางร่วม ทางแยก ทางลาด หรือ ทางโค้ง” เป็นต้น เกี่ยวกับความหมายของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมนี้แบ่งเนื้อหาในการศึกษาออกเป็น ๒ ประเด็น คือ ๑) ความหมายเส้นทาง การท่องเที่ยวทางศาสนา และ ๒) ความหมายเส้นทาง การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งจะได้ นำเสนอ ดังนี้

๑) ความหมายเส้นทาง การท่องเที่ยวทางศาสนา ประเด็นที่ต้องทำความเข้าใจก่อน คือ ความหมาย การท่องเที่ยวคืออะไร และ ความหมาย การท่องเที่ยวทางศาสนา คืออะไร เมื่อเข้าใจในสองประเด็นชัดเจนแล้วก็จะทำความเข้าใจความหมายเส้นทาง การท่องเที่ยวทางศาสนา ได้ง่ายขึ้น รายละเอียดของความหมาย การท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวทางศาสนา มีดังต่อไปนี้

๑.๑) ความหมาย การท่องเที่ยว เกี่ยวกับประเด็นที่ว่า การท่องเที่ยว คืออะไร จากการสืบค้นพบว่า ได้มีผู้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ให้ความหมาย การท่องเที่ยวว่า หมายถึง การเดินทางของบุคคลจากสถานที่ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่ประจำไปยังสถานที่อื่นเป็นการชั่วคราวและเดินทางกลับไปสถานที่อาศัยเดิม โดยการเดินทางนั้นไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพโดยตรง มีวัตถุประสงค์ เพื่อการพักผ่อน หรือหาความรู้ ครอบคลุมถึงการเดินทางเพื่อธุรกิจที่ผู้เดินทางยังมีได้ตั้งหลักแหล่งถาวร และไม่ได้รับรายได้เพื่อยังชีพจากเจ้าของถิ่นปลายทางดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวมีลักษณะการเดินทางตามเงื่อนไขสากล ๓ ประการ คือ ๑) เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว ๒) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ และ ๓) เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตามที่ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้^{๓๑}

พิมพรรณ สุจารินพงศ์ ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยว คือ การที่มนุษย์เดินทางออกจากที่พัก ไปยังสถานที่อื่น ๆ ในระยะเวลาสั้น ๆ และมีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในระหว่างพักอาศัยชั่วคราวในสถานที่ ท่องเที่ยวโดยมีวัตถุประสงค์ การท่องเที่ยว ดังต่อไปนี้ ๑) ท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ และเดินทางไปเยี่ยมญาติมิตร ๒) เดินทางเพื่อไปประชุมสัมมนา ๓) เดินทางเพื่อวัตถุประสงค์อื่น ๆ เช่น การศาสนา การศึกษา เล่นกีฬา และรักษาสุขภาพ^{๓๒}

วรรณ วรชัญฉวี ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวมิได้มีความหมายเพียงการเดินทางเพื่อ พักผ่อนหย่อนใจ หรือความสนุกสนานเท่านั้น แต่มีความหมายรวมถึงการเคลื่อนย้ายของประชากรจากแห่งหนึ่ง ไปสู่อีกแห่งหนึ่ง รวมทั้งการเดินทางภายในประเทศ และการเดินทางระหว่างประเทศ การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน มีกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ได้รับความรู้ ความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ฉะนั้น การท่องเที่ยวในปัจจุบันจึงขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ๓ ประการ คือ ๑) เดินทางจากที่อยู่อาศัยไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว

^{๓๑} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕-๖.

^{๓๒} พิมพรรณ สุจารินพงศ์, มัคคุเทศก์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๕.

๒) เดินทางด้วยความสมัครใจ ๓) เดินทางด้วยจุดหมายใด ๆ ก็ได้ที่มีใช้เพื่อการประกอบอาชีพ หรือหารายได้^{๓๓}

จากความเห็นต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ตีข้อสรุปความหมายการท่องเที่ยว คือ การเดินทางของมนุษย์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่งในระยะเวลาสั้น ๆ โดยขึ้นอยู่กับเงื่อนไข คือ ๑) เดินทางจากที่อยู่อาศัยไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว ๒) เดินทางด้วยความสมัครใจ ๓) เดินทางด้วยจุดหมายใด ๆ ก็ได้ที่มีใช้เพื่อการประกอบอาชีพ หรือหารายได้ เช่น การเดินทางเพื่อการพักผ่อน การเดินทางเพื่อไปชมการแข่งขันกีฬา การเดินทางเพื่อการศึกษา การเดินทางเพื่อประชุมสัมมนา การเดินทางเพื่อเยี่ยมเยือนญาติ การเดินทางเพื่อเยี่ยมเยือนเพื่อน การเดินทางเพื่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม เป็นต้น

๒) การท่องเที่ยวทางศาสนา เกี่ยวกับประเด็นที่ว่า การท่องเที่ยวทางศาสนา คืออะไร แม่ชีกาญจนา เตรียมธนาโชค ได้นำเสนอเกี่ยวกับความหมายการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาหรือเชิงศาสนาไว้ว่า หมายถึง การเดินทางโดยมีเหตุผลทางศาสนาเป็นหลัก ถือเป็น การปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ยุคแรก ๆ เหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้ว อาจไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบันการเดินทางลักษณะนี้จะรวมกิจกรรมอื่น นอกเหนือจากกิจกรรมทางพุทธศาสนา แต่มักเป็นความเชื่อในการทำกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งอาจรวมถึงการเดินทางไปสักการะ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือประกอบพิธีกรรม แต่นักท่องเที่ยวในกลุ่มนี้ยังให้ความสนใจเข้าชมความงามหรือเข้าไปพักผ่อน สงบจิตสงบใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมที่วุ่นวายในปัจจุบันนี้

การท่องเที่ยวเชิงศาสนาครอบคลุมขยายความรวมถึงการท่องเที่ยวเชิงจิตใจ โดยถือว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Tourism) กล่าวคือเป็นการท่องเที่ยวที่ประกอบไปด้วยศรัทธา เป็นการท่องเที่ยวที่ผู้เดินทางอาจไปตามลำพังหรือเป็นกลุ่ม เพื่อไปนมัสการสิ่ง ที่เคารพในศาสนา การเดินทางเผยแพร่ศาสนาหรือเดินทางเพื่อความสบายใจ ตลอดจนการเดินทางไปยังสถานที่สำคัญทางศาสนาพุทธของพุทธศาสนิกชน มิใช่เป็นเพียงการไปเยือนเท่านั้น หากเป็นการปฏิบัติธรรมเพื่อปรับเปลี่ยนภายใน จากสิ่งที่ “ได้เห็น และเป็นสิ่งบันดาลใจให้เกิดการเรียนรู้แล้วเปลี่ยนแปลง เป็นกระบวนการภายในที่นำไปสู่ความตื่นตระหนกผ่าน การปฏิบัติมากกว่าเพียงการได้ผ่านพบ ทุกการเดินทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา พึงสร้างเสริมให้ผู้เข้าร่วม ได้ค้นคุณค่าที่แท้ของสถานที่ แล้วสามารถนำมาเพื่อการขับเคลื่อนเพื่อการคลี่คลายในตน ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ของศรัทธา สู่อุบัติธรรม การปฏิบัติธรรม ซึ่งการเดินทางในลักษณะนี้เกิดขึ้นมานับแต่ครั้งพุทธกาล

รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและจิตใจที่เกิดในปัจจุบัน จำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) การเดินทางท่องเที่ยวเชิงศาสนาเพื่อความสบายใจ เป็นการเดินทางท่องเที่ยวที่อยู่ในระดับที่ไม่ลึกซึ้งเท่ากับอีกรูปแบบหนึ่ง ผู้เดินทางท่องเที่ยวพึงพอใจเพียงแค่นี้ได้ไปถึง ได้สักการบูชาในสถานที่อันศรัทธา ในบางครั้งมีการเน้นจำนวนโดยไปให้ได้จำนวน สถานที่มาก ๆ อาจจะใช้เวลาภายใน ๑ วัน เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นถึงความสบายใจ การแก้ไขความไม่สบายใจ ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความรื่นเริงบันเทิงในประเพณีวัฒนธรรมทางศาสนา เช่น ท้าวไร่ไหว้พระ ๙ วัด

^{๓๓} วรธนา วงษ์วานิช, ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๗.

เดินทางสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งในและต่างประเทศ การแสวงบุญ ไหว้พระทำบุญ ในสถานที่ต่าง ๆ เช่น แสวงบุญเขาคิชฌกูฏ งานบุญบั้งไฟพญานาค งานแห่เทียนพรรษา งานชักพระ เป็นต้น ๒) การเดินทางท่องเที่ยวเชิงศาสนาเพื่อยกระดับจิตใจ เป็นการเดินทางท่องเที่ยวที่ลึกซึ้ง ไม่ฉาบฉวย มากกว่าการไปกราบไหว้บูชาเพื่อพบเห็นหรือขอพร มีความใฝ่รู้ ศึกษา แสวงหาความรู้ เกิดแง่คิด เกิดข้อธรรม เพื่อพัฒนาและยกระดับจิตใจให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปหรือในระดับที่ลึกซึ้งมาก คือการเดินทางไปเพื่อเรียนรู้ ปฏิบัติ ในสถานที่ ที่ใดที่หนึ่งในระยะเวลาหนึ่ง อาจเป็นระยะเวลาช่วงสั้น ๓-๕ วัน หรือ ๗ วัน หรือยาวนานกว่านั้น เป็นการสั่งสมปัญญาทางศาสนา เพื่อทุกข์ที่ลดลง เช่นการเดินทางทัศนศึกษาเที่ยวไปในสถานที่ทางศาสนาต่าง ๆ การเดินทางไปปฏิบัติธรรมในสถานที่ต่าง ๆ^{๓๔} ตามข้อมูลที่น่าเสนอนี้ทำให้ได้ข้อสรุปการท่องเที่ยวทางศาสนา คือ การเดินทางของมนุษย์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่งในระยะเวลาสั้น ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นจากศาสนา เช่น วัฒนธรรมซึ่งมีที่มาจากองค์ประกอบของแต่ละศาสนา เช่น ศาสดา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธี และความศักดิ์สิทธิ์ องค์ประกอบดังกล่าวทำให้เกิดศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมไปถึงประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อนำความหมายการท่องเที่ยวทางศาสนาไปเชื่อมโยงกับความหมายเส้นทางการท่องเที่ยวซึ่งได้เคยนำเสนอไว้แล้วก่อนหน้านี้สามารถนำมาสรุปเป็นความหมายเส้นทางการท่องเที่ยวได้ดังต่อไปนี้

สรุปความหมายเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนา หมายถึง ที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจในระยะเวลาสั้น ๆ จากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง โดยเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนามีการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมซึ่งมีที่มาจากองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธี และความศักดิ์สิทธิ์ องค์ประกอบดังกล่าวทำให้เกิดศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมไปถึงประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวนั้นด้วย เป็นต้น

๒) ความหมายเส้นทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเด็นที่ต้องทำความเข้าใจก่อน คือ ความหมายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมคืออะไร เมื่อได้เข้าใจในประเด็นนี้ชัดเจนแล้วก็จะทำความเข้าใจความหมายเส้นทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ง่ายขึ้น เกี่ยวกับความหมายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนี้มีผู้เสนอไว้ในที่ต่าง ๆ ซึ่งสืบค้นมาได้ดังนี้

ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว ได้นำเสนอความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์ อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของสังคม โดยสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าหรือสภาพแวดล้อมอย่างธรรมชาติ ที่สามารถแสดงออกให้เห็นถึงความสวยงามและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี ในยุคปัจจุบัน การแข่งขันในตลาดโลกได้ให้ความสำคัญในการนำเอาวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งในตัวผลิตภัณฑ์หรือบริการที่ตน

^{๓๔} กาญจนา เตรีมธนาโชค, “การท่องเที่ยวสู่แดนพุทธภูมิตามหลักบุญกิริยาวัตถุ”, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, หน้า ๑๔-๑๕.

จำหน่ายเพื่อสร้างความแตกต่างจากคู่แข่ง ซึ่งสอดคล้องกับกระแสเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creative Economy) ที่กำลังมาแรง ผู้อ่านคงจะเริ่มมีคำถามในใจว่าแล้วการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คืออะไร การท่องเที่ยวแบบไหนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและประเทศต่างๆในโลกมีนโยบายอย่างไรกับรูปแบบการท่องเที่ยวดังกล่าว ต่างประเทศ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวอเมริกันและยุโรป ต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในประเทศนั้น โดยเฉพาะประเทศในแถบเอเชียและแอฟริกา รวมถึงชื่อของที่ระลึกที่เป็นงานหัตถกรรมและงานฝีมือที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในประเทศนั้น การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม^{๓๕}

นุชนารถ รัตนสุวงศ์ชัย ได้นำเสนอความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ว่า คำว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กำหนดขึ้นมาอย่างชัดเจนในการประชุมสภาโบราณสถานระหว่างประเทศ (International Council on Monuments and Sites: ICOMOS) ที่เมืองออกซ์ฟอร์ดประเทศอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมานักวิชาการได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้อย่างหลากหลาย อย่างไรก็ตามความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่าง ๆ ล้วนมีจุดเน้นในทำนองเดียวกันคือ “รูปแบบการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวได้รับแรงดลใจหรือสิ่งกระตุ้นให้เดินทางไปยังจุดหมายปลายทางเพื่อสังเกต เรียนรู้ มีประสบการณ์ร่วม และตระหนักคุณค่าวัฒนธรรมของชุมชนในจุดหมายปลายทางนั้น ซึ่งครอบคลุมถึงงานสร้างสรรค์ ประเพณีขนบธรรมเนียม และกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจุดหมายปลายทาง ทั้งนี้นักท่องเที่ยวและคนในชุมชนต้องเคารพ เรียนรู้ และเข้าใจวัฒนธรรมของกันและกันเพื่อให้เกิดมิตรภาพและสันติภาพระหว่างชุมชนอย่างยั่งยืน”^{๓๖}

จากข้อมูลที่น่าเสนอไว้ทำให้สรุปความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ว่า หมายถึง การเดินทางของมนุษย์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่งในระยะเวลาสั้น ๆ เพื่อชมแหล่งวัฒนธรรมทั้งที่เป็น ด้านวัตถุธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ เกี่ยวกับปัจจัยสี่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ ด้านคติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจได้มาจากปรัชญา ศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านเนติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมา หรือ ด้านสทธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นมารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ เป็นต้น เมื่อนำความหมายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไปเชื่อมโยงกับความหมายเส้นทางการท่องเที่ยวซึ่งได้นำเสนอไว้แล้วก่อนหน้านี้สามารถนำมาสรุปเป็นความหมายเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ดังนี้

^{๓๕} ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว, <<http://tourism-dan๑.blogspot.com/>>, July ๒๐๑๘.

^{๓๖} นุชนารถ รัตนสุวงศ์ชัย, “กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”, การประชุมวิชาการระดับชาติ “มนุษยศาสตร์ในทศวรรษใหม่ : พลวัตแห่งองค์ความรู้กับพหุลักษณะทางวัฒนธรรม” วันที่ ๑๘-๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๔ ณ อาคารวชิราวุธานุสรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, อ้างใน, <<https://www.tci-thaijo.org/index.php/abc/article/download/๕๔๑๙๗/๔๔๙๘๗>>, July ๒๐๑๘.

สรุปความหมายเส้นทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หมายถึง ที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์เพื่อชมแหล่งวัฒนธรรมทั้งที่เป็น ด้านวัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เกี่ยวกับปัจจัยสี่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ ด้านคติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจได้มาจากปรัชญา ศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านเนติธรรม คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมา หรือ ด้านสทธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นมารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ เป็นต้น

๒.๑.๒.๓ หลักการสำคัญแนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

ได้เคยกล่าวมาแล้วว่าการท่องเที่ยวหมายถึงการเดินทางของมนุษย์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่งในระยะเวลาสั้น ๆ โดยขึ้นอยู่กับเงื่อนไข คือ เดินทางจากที่อยู่อาศัยไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว การเดินทางด้วยความสมัครใจ เดินทางด้วยจุดหมายใด ๆ ก็ได้ที่มีใจเพื่อการประกอบอาชีพ หรือหารายได้ เช่น การเดินทางเพื่อการพักผ่อน การเดินทางเพื่อไปชมการแข่งขันกีฬา การเดินทางเพื่อการศึกษา การเดินทางเพื่อประชุมสัมมนา การเดินทางเพื่อเยี่ยมเยือนญาติ การเดินทางเพื่อเยี่ยมเยือนเพื่อน หรือการเดินทางเพื่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้นหลักการสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดของเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมเป็นการสร้างที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์เพื่อชมแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการ (๕A Model) โดย เท็ดชาย ช่วยบำรุง ได้นำเสนอไว้ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้สืบค้นและนำมาสรุปไว้ดังต่อไปนี้ คือ ๑) สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) ๒) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ๓) การเข้าถึง (Accessibility) ๔) กิจกรรม (Activity) ๕) การบริการเสริมทางการท่องเที่ยว (Ancillary Services)^{๓๗} แต่ละองค์ประกอบมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) แหล่งท่องเที่ยวควรมีสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวหรือมีลักษณะชวนใจ มีเสน่ห์เฉพาะตัว เช่น แหล่งท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิต โดยส่วนใหญ่การนำเสนอประวัติศาสตร์ในรูปของทรัพยากรการท่องเที่ยวจะอยู่ในรูปของ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ คือ (๑) สงคราม เช่น สะพานข้ามแม่น้ำแคว ตั้งอยู่ที่ตำบลท่ามะขาม อำเภอเมืองจังหวัดกาญจนบุรี เป็นสถานที่ทางประวัติศาสตร์ เป็นสะพานที่สำคัญของเส้นทางรถไฟสายมรณะ สร้างขึ้นสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยกองทัพญี่ปุ่นได้เกณฑ์เชลยศึกฝ่ายสัมพันธมิตรได้แก่ ทหารอังกฤษ อเมริกัน ออสเตรเลีย ฮอลันดา และนิวซีแลนด์ ประมาณ ๖๑,๗๐๐ คน และกรรมกรชาวจีน ญวน ชาว ไทย พม่า อินเดีย อีกจำนวนมาก มาก่อสร้างทางรถไฟสายยุทธศาสตร์ เพื่อเป็นเส้นทางผ่านไปสู่ประเทศพม่า ซึ่งเส้นทางช่วงหนึ่ง จะต้องข้ามแม่น้ำแควใหญ่ จึงต้องมีการสร้างสะพานขึ้น การสร้างสะพานและทางรถไฟสายนี้ เต็มไปด้วยความยากลำบาก ความทารุณของสงครามและโรคภัยตลอดจนการขาดแคลนอาหาร ทำให้เชลยศึกหลายคนต้องเสียชีวิตลง เป็นต้น (๒) โบราณสถาน

^{๓๗} เท็ดชาย ช่วยบำรุง, การท่องเที่ยวไทยนานาชาติปี พ.ศ. ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย ๒๕๕๑), หน้า ๑๑.

ศาสนา เช่น ปราสาทหินพิมายในจังหวัดนครราชสีมาปราสาทหินพิมายคงเริ่มสร้างขึ้นสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ในฐานะเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ รูปแบบของศิลปะเป็นแบบบาปวนผสมผสานกับศิลปะแบบนครวัด ซึ่งหมายถึงปราสาทนี้ได้ถูกดัดแปลงมาเป็นสถานที่ทางศาสนาพุทธในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นอกจากนี้ยังมีศาสนสถานอื่น เช่น ปราสาทหินเขาพนมรุ้งในจังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มปราสาทหินตาเมือนในจังหวัดสุรินทร์ และปราสาทหินเขาพระวิหารในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น (๓) บุคคลสำคัญหรือสถานที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ เช่น อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ในจังหวัดนครราชสีมา พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ตั้งอยู่บริเวณวงเวียนสี่แยกถนนสายบุรีรัมย์-สตึก สร้างขึ้นในปี ๒๕๓๙ เพื่อเฉลิมพระเกียรติแก่พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งเมืองบุรีรัมย์ เมื่อครั้งยังเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก โดยอนุสาวรีย์มีขนาดเท่าครึ่งขององค์จริงและฉลองพระองค์แบบนักรบตามขัตติยราชประเพณี ประทับอยู่บนคอช้างศึก หล่อด้วยโลหะสัมฤทธิ์ ตั้งอยู่บนฐานกว้าง ๔ เมตร ยาว ๘.๘๐ เมตร และสูง ๑๐ เมตร อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวางในจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง (ปุม) เจ้าเมืองประทายสมันต์ (เมืองสุรินทร์) ท่านแรกเป็นผู้วางรากฐานการก่อตั้งเมืองสุรินทร์ ในสมัยอยุธยา มีชาวไทยพื้นเมืองกลุ่มหนึ่งที่เรียกตนเองว่าส่วยหรือกวยหรือกวย เป็นกลุ่มชนที่มีความรู้ความสามารถในการจับช้างป่ามาเลี้ยงไว้ใช้งานในเขตจังหวัดสุรินทร์ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๓๐๒ มีช้างเผือกแตกโขงออกจากเมืองหลวงหนีเข้าป่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (สมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์) แห่งกรุงศรีอยุธยาได้โปรดเกล้าฯ ให้ติดตามช้างเผือก เชียงปุมซึ่งเป็นหัวหน้าชาวกวยที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านเมืองที่ได้ช่วยเหลือในการติดตามช้างเผือก เชียงปุมจึงได้โปรดเกล้าฯ ให้เป็นหลวงสุรินทรภักดี ให้ปกครองหมู่บ้านเดิมขึ้นตรงต่อเมืองพิมาย เป็นต้น (๔) ชั้นชั้นการปกครอง (รัฐบาลหรือพระมหากษัตริย์) เช่น พระราชวังบางปะอิน ตั้งอยู่ในตำบลบ้านเลน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ห่างจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาไปทางทิศใต้ประมาณ ๑๘ กิโลเมตร เป็นพระราชวังเก่าแก่ที่สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา สร้างขึ้นโดยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เนื่องจากเป็นที่ประสูติของพระองค์ ใช้เป็นสถานที่ที่ทรงใช้ประทับแรม ของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นต้น

๒) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) มีสิ่งอำนวยความสะดวกและให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เช่น ที่พัก ร้านอาหาร สถานที่ออกกำลังกายสถานบันเทิง ห้างสรรพสินค้า ตลอดจนมีบริการให้ข่าวสารข้อมูลกับนักท่องเที่ยว บริการต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกสบายที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเดินทางมาเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้นได้มากขึ้น

๓) การเข้าถึง (Accessibility) มีเส้นทางคมนาคมเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้สะดวกสบาย เนื่องการคมนาคมขนส่งที่สะดวกสบายเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการเลือกสถานที่เที่ยวของนักท่องเที่ยว เพราะทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวที่นั่น ๆ ได้อย่างสะดวก ปลอดภัย และรวดเร็ว ไม่ว่าจะเดินทางโดยเส้นทางบกด้วยรถยนต์มีสถานีขนส่งผู้โดยสารหรือรถไฟ ทางน้ำ มีเรือ มีท่าเทียบเรือและอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ หรือทางอากาศ มีท่าอากาศยานที่ทันสมัย มีสนามบินเข้าออกมาก ระเบียบการให้บริการเข้าออกสะดวกสบาย ไม่เป็นอุปสรรคกับการเดินทางท่องเที่ยวและมีความยืดหยุ่นมากขึ้น

๔) กิจกรรม (Activity) สถานที่ท่องเที่ยวมีกิจกรรมท่องเที่ยวหลากหลาย และกิจกรรมเหล่านั้นสามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ ในระหว่างที่นักท่องเที่ยวอยู่ในสถานที่ท่องเที่ยวนั้นสามารถเข้าร่วมในกิจกรรมเหล่านั้นได้อย่างสะดวกสบาย เช่น งานประเพณีวิถีชีวิตความของคนในชุมชน การแสดงศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ชนเผ่า เป็นต้น ตัวอย่างของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทยในประเภนี้ ได้แก่ งานย่าโมหรืองานฉลองวันแห่งชัยชนะของท้าวสุรนารีซึ่งจะจัดขึ้นระหว่างวันที่ ๒๓ มีนาคม - ๓ เมษายน ของทุกปี ณ บริเวณลานอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีและสนามหน้าศาลากลางจังหวัดนครราชสีมา งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งจะจัดขึ้นระหว่างวันที่ ๓ - ๕ เมษายน ของทุกปี งานแสดงช้างจังหวัดสุรินทร์ซึ่งจะจัดขึ้นในระหว่างอาทิตย์ที่สามของเดือนพฤศจิกายนของทุกปี และประเพณีแห่เทียนพรรษาหรือวันสารทของจังหวัดสุรินทร์ซึ่งจะจัดขึ้นในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ของทุกปี งานเทศกาลทุเรียนภูเขาไฟศรีสะเกษซึ่งจะจัดขึ้นในช่วงเดือนมิถุนายนของทุกปี และประเพณีแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานีซึ่งจะจัดขึ้นในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ของทุกปี เป็นต้น

๕) การบริการเสริมทางการท่องเที่ยว (Ancillary Services) เป็นบริการเพิ่มเติมให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ เช่น อินเทอร์เน็ต สถานที่ให้บริการโทรศัพท์ โรงพยาบาล ธนาคาร ไปรษณีย์ ห้องน้ำสาธารณะในสถานที่ท่องเที่ยว รถรับส่ง เป็นต้น หน่วยงานที่รับผิดชอบสถานที่ท่องเที่ยวต้องดำเนินการจัดให้มีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เพื่อให้บริการและอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวให้ได้รับบริการเสริมทางการท่องเที่ยวที่ดีซึ่งจะทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ

สรุปหลักการสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดของเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมเป็นการสร้างที่ใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์เพื่อชมแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการ (๕A Model) ดังนี้ คือ ๑) สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) ๒) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ๓) การเข้าถึง (Accessibility) ๔) กิจกรรม (Activity) ๕) การบริการเสริมทางการท่องเที่ยว (Ancillary Services) เป็นต้น

๒.๑.๒.๔ ประเภทเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

รูปแบบการท่องเที่ยวในประเทศไทย มีหลากหลายประเภท ประกอบด้วย

๑) เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism) หมายถึง การสร้างที่ใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์เพื่อชมแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา รวมถึง สถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ กำแพงเมือง คูเมือง พิพิธภัณฑสถาน วัด ศาสนสถาน และสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางด้านศิลปะ สถาปัตยกรรม และประวัติศาสตร์ เช่น ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีเมืองเสมา ตำบลเสมา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดนครราชสีมา ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีปราสาทหินเขาพนมรุ้ง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีปราสาทตาเมือน อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีปราสาทสระกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น

๒) เส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและประเพณี (cultural and traditional tourism) สร้างที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์เพื่อชมแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและคุณค่าทาง ศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสมและ ถ่ายทอด เป็นมรดกสืบทอดกันมา แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ประกอบด้วย งานประเพณี วิถีชีวิตความ เป็นอยู่ ของผู้คน การแสดงศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ขนเฝ้า เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ กลุ่มปราสาทหินที่มีอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี งานประเพณียามหรืองานฉลองวันแห่งชัยชนะของท้าวสุรนารีของจังหวัด นครราชสีมา งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจังหวัดบุรีรัมย์ งานแสดงช้างและประเพณีแห่เทียนพรรษาของ จังหวัดอุบลราชธานี วิถีชีวิตชนสามเฝ้า คือ วิถีชีวิตชนเฝ้าเขมร วิถีชีวิตชนเฝ้ากวย วิถีชีวิตชนเฝ้าลาว ใน จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น

๓) เส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนา (Religion tourism) หมายถึง สถานที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์ เพื่อชมแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและคุณค่าทาง ศาสนา โดยเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนามีการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมซึ่งมีที่ จากองค์ประกอบของศาสนา ได้แก่ ศาสนา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธี และ ความ คักดีสิทธิ์ องค์ประกอบดังกล่าวทำให้เกิดศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมไปถึงประเพณีและ พิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวนั้นด้วย เช่น ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศิลปวัตถุ ใน ศาสนาที่นับถือผี ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระพุทธศาสนานิกายมหายาน ที่ปรากฏตามกลุ่มปราสาทใน จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี เป็นต้น วัด วิหาร พระพุทธรูป หรือ พระสงฆ์ ที่ชาวพุทธมีความเลื่อมใสศรัทธา เช่น พระเจ้าใหญ่วัดหงส์ บ้านศีร์ษะแตร ตำบลมะเฟือง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดบุรีรัมย์ พระเจ้าใหญ่อินทร์แปง พระพุทธรูปสำคัญของวัดมหาวนาราม ตำบล ในเมือง อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น หลวงพ่อคุณ ปริสุทโธ วัดบ้านไร่ ตำบลกุดพิमान อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา หลวงปู่ผาด จิตติปัญญา วัดบ้านกรวด อ.บ้านกรวด จังหวัด บุรีรัมย์ หลวงปู่ดูลย์ อตุโล วัดบูรพาราม ตำบลในเมือง อำเภอมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ หลวงปู่ เครื่อง สุภทโท วัดสระกำแพงใหญ่ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ หลวงปู่ชา สุภทโท วัดหนอง ป่าพง ตำบลโนนผึ้ง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว ได้นำเสนอว่า ประเทศต่าง ๆ ได้เล็งเห็นความสำคัญของ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในการสร้างรายได้ให้กับประเทศของตนอย่างมหาศาล จึงนำวัฒนธรรมมา เป็นส่วนหนึ่งในกลยุทธ์ของประเทศ เช่น ประเทศเกาหลีได้มีการจัดตั้งหน่วยงานอิสระที่สนับสนุน ภาคเอกชนในการส่งออกสินค้าวัฒนธรรมซึ่งเราจะเห็นโฆษณาการท่องเที่ยวของเกาหลีที่เน้นการ สัมผัสวัฒนธรรมและเทคโนโลยี รวมถึงการโฆษณาแฝงในภาพยนตร์ซีรี่ส์ต่างๆของเกาหลี ในขณะที่ ประเทศสิงคโปร์ก็พยายามใช้ความหลากหลายของเชื้อชาติ เป็นจุดขายในการท่องเที่ยวเช่นกัน ภายใต้ แนวคิดที่ว่า Uniquely Singapore โดยมีการฟื้นฟูแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนสิงคโปร์เชื้อชาติจีน อินเดียและมลายูในประเทศให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วยสิ่ง ดึงดูดการท่องเที่ยวหลัก ดังนี้ คือ (๑) ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์ (๒) โบราณคดี และพิพิธภัณฑ์ (๓) งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิม (๔) ศิลปะ ทัศนกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูป

ปั้นและแกะสลัก (๕) ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา (๖) ดนตรี การแสดงละคร ภาพยนตร์ (๗) ภาษาและวรรณกรรม (๘) วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย อาหาร (๙) ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน เทศกาลต่าง ๆ (๑๐) ลักษณะงานและเทคโนโลยี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้เฉพาะท้องถิ่นนานาประเทศกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น^{๓๘}

สรุปแนวคิดที่ได้จากรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมดังกล่าวสามารถนำมาจัดเป็นประเภทเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้ (๑) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่ง ธรรมชาติได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศการท่องเที่ยวเชิงนิเวศธรณีวิทยา การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงดาราศาสตร์ (๒) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณี การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (๓) รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา การท่องเที่ยวเชิงศาสนา การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมกลุ่มน้อย การท่องเที่ยวเชิงกีฬา การท่องเที่ยวแบบผจญภัย การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์หรือฟาร์มสเตย์

๒.๑.๒.๕ วิธีการแนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

ในวันที่ ๔-๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ การประชุมระดับโลกขององค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติและองค์การยูเนสโกว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ในหัวข้อเรื่อง “การสร้างความเป็นหุ้นส่วนใหม่” UNWTO/UNESCO World Conference on Tourism and Culture: “Building a new Partnership” ณ จังหวัดเสียมเรียบประเทศกัมพูชา ที่ประชุมได้มีการกล่าวถึงการสร้างความร่วมมือกันสองด้าน คือ ด้านการท่องเที่ยวและด้านวัฒนธรรม เพื่อให้เอื้อประโยชน์แก่กันและกันทั้งในมิติด้านนโยบายและการนำไปปฏิบัติ รวมถึงการวางแผนการสร้างการท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ เพื่อใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสร้างการรับรู้และเพิ่มคุณค่าให้กับมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) โดยได้มีการหยิบยกตัวอย่างการสร้างเส้นทางสายวัฒนธรรม (Heritage Route) ที่ได้รับความนิยมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในเรื่องนี้ พงษ์พันธ์ มอญพันธ์ พนักงานวางแผนกองวิจัยการตลาดของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งได้เป็นผู้เดินทางเข้าร่วมประชุมครั้งนี้ด้วยและได้สรุปรายงานสาระสำคัญจากที่ประชุมไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

เส้นทางสายวัฒนธรรม หรือ Heritage Route เป็นเส้นทางการเดินทางที่เชื่อมต่อแหล่ง ท่องเที่ยวที่มีลักษณะหรือความเป็นมาที่ข้องเกี่ยวกัน อาจจะใช้รูปแบบ ของสถาปัตยกรรมรูปแบบเดียวกัน หรือเป็นแหล่งกระบวนการผลิตเดียวกัน แต่ใจความสำคัญของการรวมตัวกันของแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้นเป็น เส้นทางสายวัฒนธรรมคือการเชื่อมโยงความเป็นมาของแหล่งต่าง ๆ ให้เกิด เป็นเรื่องราว (Theme) เพื่อให้เกิดความสนใจจากนักท่องเที่ยว ยกตัวอย่าง เช่น การเชื่อมโยงเส้นทางสายไหม (Silk Road) ที่มีความสำคัญทางการค้า มาแต่อดีต ระยะทางกว่า ๕,๐๐๐ กิโลเมตร โดยองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือที่เรารู้จัก

^{๓๘} ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว, < <http://tourism-dan๑.blogspot.com/>>, July ๒๐๑๘.

กันดีในชื่อของ องค์การ ยูเนสโก ได้ประกาศให้เส้นทางสายไหมเป็นเส้นทางสายวัฒนธรรม โดยผนวกเอามรดกโลกทางวัฒนธรรมไว้ในเส้นทางดังกล่าวทั้งสิ้น ๓๓ แห่ง ผ่านประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชียและยุโรป

การนำเอาแหล่งผลิตสินค้าชนิดเดียวกันมาสร้างเรื่องราว เพื่อดึงดูดความสนใจก็สามารถพบได้ เช่น การพัฒนาความร่วมมือของกลุ่ม ประเทศผู้ผลิตอัญมณีในการสร้างเส้นทางเชื่อมโยง และนำไปสู่ความร่วมมือ ในการพัฒนาเครื่องมือทางการตลาด ไม่ใช่เพียงแค่ด้านการท่องเที่ยว แต่รวมถึง ช่องทางในการขายสินค้าผ่านสื่อออนไลน์ ซึ่งสามารถสร้างความสนใจให้นักท่องเที่ยวและผู้บริโภคได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ จากการประชุม World Conference on Tourism and Culture ได้มีประกาศปฏิญญาเสียมเรียบ (Siem Reap Declaration) โดยมีใจความสำคัญส่วนหนึ่งชี้ให้เห็นถึงความ สำคัญในการสร้างความร่วมมือระหว่างเส้นทางสายวัฒนธรรมทั้งสิ้น ๕ ข้อ ดังนี้ (๑) การสร้างความร่วมมือในระดับภูมิภาค และระดับชาติ ในการสร้างความเชื่อมโยงของโบราณสถาน รวมถึงมรดกโลกที่ได้ขึ้นทะเบียน โดยยูเนสโก ให้เกิดเป็นเส้นทางท่องเที่ยว และ เส้นทางเชื่อมต่อ หรือเส้นทางการแข่งขัน (๒) สร้างเครือข่ายระดับภูมิภาคหรือระดับสากลระหว่างองค์กรภาครัฐด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว รวมถึงหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น การต่างประเทศ การคมนาคม และการตรวจคนเข้าเมือง เป็นต้น (๓) สร้างระบบการจัดการและความร่วมมือระหว่างพรมแดนในระดับภูมิภาคและระดับชาติ เพื่อยืนยันมาตรฐานและความมั่นคงของประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับจากการ เดินทางผ่านเส้นทางสายวัฒนธรรม (๔) ดูแลระบบการจัดการ การพัฒนาทางการท่องเที่ยวและกิจกรรมการตลาด ตลอดเส้นทางสายวัฒนธรรม และ (๕) สร้างความเชื่อมั่นว่าชุมชนท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในฐานะผู้ถือผลประโยชน์ร่วม ในการก่อตั้งและบริหารจัดการการท่องเที่ยวผ่าน เส้นทางสายวัฒนธรรม

จากการกำหนดเส้นทางสายวัฒนธรรมดังกล่าว การสร้างเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างประเทศ ดูจะเป็น อีกหนึ่งเครื่องมือทางการท่องเที่ยวในการสร้างสินค้า เพื่อเสนอขายแก่นักท่องเที่ยวในภูมิภาค ซึ่งภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอีกหนึ่งภูมิภาคที่มีแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่มีความเชื่อมโยงกัน ทั้งในทางสถาปัตยกรรมและจุดประสงค์ในการสร้าง คือสร้างเพื่อเป็นการใช้ประโยชน์เชิงศาสนา ดังจะเห็นได้จากรูปแบบสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา และสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมขอม เป็นต้น ทั้งนี้ เมื่อเกิดการรวมตัวกันของประเทศ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเปิดเสรีการเดินทางภายในภูมิภาค การท่องเที่ยวเชื่อมโยงจึงเป็นอีกหนึ่งทางเลือกทางการท่องเที่ยวในการสร้างสินค้า ตามรอยของวัฒนธรรม สืบเนื่องจากการประชุม World Conference on Tourism and Culture ณ เมืองเสียมเรียบ ราชอาณาจักรกัมพูชา วัฒนธรรม ถือเป็นสิ่งที่ล้ำค่าของแต่ละท้องถิ่น และวัฒนธรรมเหล่านี้ ล้วนเป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเรียนรู้และสัมผัสความแตกต่างทางวัฒนธรรม ที่เขาเหล่านั้นไม่สามารถพบได้ใน

พื้นที่ของตนเอง ดังนั้น การนำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายหลัก จึงเป็นสิ่งที่ผู้ดูแลด้านการท่องเที่ยวของแต่ละประเทศให้ความสำคัญเป็นลำดับต้น ๆ

ในปัจจุบันการท่องเที่ยวเชื่อมโยงมีการพูดถึงอย่างแพร่หลายในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว แต่ประเด็นมุ่งเน้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจะพุ่งไปที่การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกตลอดเส้นทางการเดินทางมากกว่าการสร้างเรื่องราวและผูกแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะเดียวกัน เพื่อขายร่วมกัน การสร้างเรื่องราวของเส้นทางจึงเป็นอีกหนึ่งสิ่งที่ควรพิจารณาและนำเสนอให้กับนักท่องเที่ยวอย่างเป็นจริงเป็นจัง หากต้องการใช้การท่องเที่ยวเชื่อมโยงเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยวในภูมิภาค ยกตัวอย่างเช่น การนำเส้นทางพุทธศาสนาไปใช้เป็นจุดขายของเส้นทางสายวัฒนธรรม โดยกำหนดเส้นทางผ่านมรดกโลกที่ได้ขึ้นทะเบียนกับองค์การยูเนสโก เช่น กลุ่มเมืองโบราณอาณาจักรพุกองในประเทศพม่า เมืองประวัติศาสตร์อยุธยาและเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัย ในประเทศไทย เมืองหลวงพระบางในประเทศลาว เมืองพระนครหรือที่รู้จักกันในนามของ นครวัด ของประเทศกัมพูชา เป็นต้น การเชื่อมโยงเส้นทางผ่านแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าว ในปัจจุบันได้มีการพัฒนาการเชื่อมโยงอยู่แล้ว ผ่านเส้นทางต่าง ๆ เช่น เส้นทาง East-West Corridor (เชื่อมต่อประเทศไทย-ลาว-เวียดนาม) เส้นทาง New Trade Line (เชื่อมต่อประเทศไทย-ลาว-เวียดนาม) เป็นต้น แต่ไม่ได้มีการผูกเรื่องราวของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดการเพิ่มมูลค่าให้เกิดความน่าสนใจให้แก่นักท่องเที่ยว ทำให้กระแสการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจึงยังไม่เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวทั้งในและนอกภูมิภาคมากนัก อย่างไรก็ตาม การจะพัฒนาการท่องเที่ยวเชื่อมโยงที่มีประสิทธิภาพ จะต้องเกิดจากการร่วมมือกันของหลาย ๆ ภาคส่วน ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องทางการเดินทาง รวมถึงการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวในการเดินทางผ่านแดนจากประเทศหนึ่งไปยังอีกประเทศหนึ่งโดยใช้เวลาน้อยที่สุด ทั้งนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ทำการสำรวจปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเดินทาง เชื่อมโยงจากประเทศไทยไปยังประเทศเพื่อนบ้าน พบว่า ปัญหา ส่วนใหญ่มักเกิดจากความไม่สะดวกในเรื่องเอกสารผ่านแดน และการเชื่อมต่อจากแหล่งท่องเที่ยวหนึ่งไปยังอีกแหล่งหนึ่ง จึงทำให้ ขาดความคล่องตัวในการเดินทาง ทั้งนี้ หากประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านสนใจในการพัฒนาเส้นทางสายวัฒนธรรมและนำมาใช้ให้เป็นรูปธรรม การพิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาในลำดับแรก ๆ เพื่อปรับปรุงจุดอ่อนในการพัฒนาเส้นทางเชื่อมโยง ในแง่ของการตลาด การนำเสนอสินค้าทางการท่องเที่ยวคงไม่สามารถนำเสนอขายต่อนักท่องเที่ยวได้ หากดำเนินการเพียงมิติเดียวแต่ต้องสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับตัวสินค้าโดยการเสริมแต่งเรื่องราวให้เกิดคุณค่า และชี้ให้นักท่องเที่ยวเห็นความสำคัญเพื่อให้เกิดความต้องการในการเดินทาง ทั้งนี้ กลุ่มประเทศลุ่มแม่น้ำโขงเป็นกลุ่มประเทศที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ซึ่งในอดีตกาลประเทศเหล่านี้เคยถูกควบรวมเป็นอาณาจักรเดียวกัน จึงไม่แปลกที่วัฒนธรรมจะคล้ายคลึงมากจนบางครั้งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ วัฒนธรรมเหล่านี้ถือเป็นมูลค่าที่สามารถใช้เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวจากประเทศอื่น ๆ ทั่วโลกให้หันมาสนใจและเดินทางมาท่องเที่ยวในภูมิภาค ประโยชน์ที่ได้คงไม่ได้จำกัดอยู่

แค่ประเทศใดประเทศหนึ่งแต่กระจายไปยังทุกภาคส่วน ซึ่งการกระจายรายได้นี้นับเป็นอีกหนึ่งเป้าประสงค์ขององค์การการท่องเที่ยวโลกที่ต้องการให้การท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน อันจะนำไปสู่การลดปัญหาความยากจนอีกด้วย^{๓๙}

สรุปวิธีการแนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ได้จากการประชุมนี้ คือ การสร้างความร่วมมือในระดับภูมิภาคและระดับชาติ ในการสร้างความเชื่อมโยงของโบราณสถาน รวมถึงมรดกโลกที่ได้ขึ้นทะเบียน โดยยูเนสโก ให้เกิดเป็นเส้นทางท่องเที่ยว และ เส้นทางเชื่อมต่อ หรือเส้นทางการแข่งขัน สร้างเครือข่ายระดับภูมิภาคหรือระดับสากลระหว่างองค์กรภาครัฐ ด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว รวมถึงหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น การต่างประเทศ การคมนาคม และการตรวจคนเข้าเมือง เป็นต้น สร้างระบบการจัดการและความร่วมมือระหว่างพรมแดนในระดับภูมิภาคและระดับชาติ เพื่อยืนยันมาตรฐานและความมั่นคงของประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับจากการเดินทางผ่านเส้นทางสายวัฒนธรรม ดูแลระบบการจัดการ การพัฒนาทางการท่องเที่ยวและกิจกรรมการตลาด ตลอดเส้นทางสายวัฒนธรรม และ สร้างความเชื่อมั่นว่าชุมชนท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในฐานะผู้ถือผลประโยชน์ร่วม ในการก่อตั้งและบริหารจัดการการท่องเที่ยวผ่านเส้นทางสายวัฒนธรรม

๒.๑.๒.๖ การประยุกต์ใช้แนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

จากแนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ได้นำเสนอมาแล้วเป็นการสร้างที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์เพื่อชมแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ คือ มีสิ่งดึงดูดใจ มีสิ่งอำนวยความสะดวก การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้สะดวก มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย มีบริการเสริมทางการ แนวคิดดังกล่าวมีสาระสำคัญ ๕ ประการ คือ (๑) การสร้างความร่วมมือในระดับภูมิภาค และระดับชาติ (๒) สร้างเครือข่ายระดับภูมิภาคหรือระดับสากลระหว่างองค์กรภาครัฐด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว (๓) สร้างระบบการจัดการและความร่วมมือระหว่างพรมแดนในระดับภูมิภาคและระดับชาติ (๔) ดูแลระบบการจัดการ การพัฒนาทางการท่องเที่ยวและกิจกรรมการตลาด ตลอดเส้นทางสายวัฒนธรรม และ (๕) สร้างความเชื่อมั่นว่าชุมชนท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในฐานะผู้ถือผลประโยชน์ร่วม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ดังนี้

๑) การสร้างความร่วมมือในระดับภูมิภาค และระดับชาติ คือ สร้างความเชื่อมโยงของ โบราณสถาน รวมถึงมรดกโลกที่ได้ขึ้นทะเบียน โดยยูเนสโก ให้เกิดเป็นเส้นทางท่องเที่ยว และเส้นทางเชื่อมต่อหรือเส้นทางการแข่งขันเพื่อเข้าสู่สถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งมีสิ่งดึงดูดใจ สิ่งอำนวยความสะดวก การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว และการบริการเสริมทางการท่องเที่ยว เพื่อให้ทุกประเทศได้มีความร่วมมือกันในการพัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศให้เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกสบาย มีความ

^{๓๙} พงษ์พันธ์ มอญพันธ์, เส้นทางการท่องเที่ยว หรือ Heritage Route, <<http://www.etatjournal.com/web/menu-read-tat/menu-๒๐๑๕/menu-๓๒๐๑๕/๖๖๖-๓๒๐๑๕-heritage-route>>, July ๒๐๑๕.

ปลอดภัยในการเข้าไปเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับชาติให้มีมาตรฐานฐานเท่าเทียมกันหรือใกล้เคียงกัน เป็นต้น

๒) สร้างเครือข่ายระดับภูมิภาคหรือระดับสากลระหว่างองค์กรภาครัฐด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว คือ หน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ด้านการต่างประเทศ มีฐานข้อมูลการท่องเที่ยวในทุกกระดับ เพื่อให้บริการกับหน่วยงานหรือองค์กรอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ การคมนาคมมีการสร้างเครือข่ายระดับภูมิภาคหรือระดับสากลระหว่างองค์กรภาครัฐด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว และ ด้านการตรวจคนเข้าเมือง มีการสร้างเครือข่ายระดับภูมิภาคหรือระดับสากลระหว่างองค์กรภาครัฐด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว องค์กรดังกล่าวมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลระหว่างกันในรูปแบบที่องค์กรนั้น ๆ ยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมที่เป็นตัวของตัวเอง มีการทำงานแบบดาวกระจายในระดับภูมิภาคและระดับสากล มีความเท่าเทียมกัน มีความไว้วางใจกัน มีช่องทางการสื่อสารกันที่มีความหลากหลาย มีกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีการพึ่งพาซึ่งกันและกันมากกว่าที่จะแข่งขันกัน เป็นต้น

๓) สร้างระบบการจัดการและความร่วมมือระหว่างพรมแดนในระดับภูมิภาคและระดับชาติ คือ เพื่อยืนยันมาตรฐานและความมั่นคงของประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับจากการเดินทางผ่านเส้นทางสายวัฒนธรรม เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคต หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการด้านพรมแดนต้องยึดหลักของความสมดุลระหว่างความมั่นคงในระดับสากลกับการให้บริการที่มีประสิทธิภาพ ผู้รับบริการคือนักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ เช่น การใช้ระบบสารสนเทศสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวที่เดินทางข้ามพรมแดนเพื่อการท่องเที่ยวในระดับภูมิภาคและระดับชาติ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมีประสบการณ์และมีความชำนาญในด้านการใช้กฎระเบียบและวิธีการผ่านเข้าออกบริเวณด้านพรมแดนแต่ละแห่งเป็นอย่างดีและดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่พรมแดนทั้งในระดับภูมิภาคและในระดับชาติ จำนวนเจ้าหน้าที่ที่มีเพียงพอที่จะให้บริการได้อย่างมีประสิทธิภาพ บริเวณที่ตั้งของด่านพรมแดนที่มีอยู่ทั้งในระดับภูมิภาคและในระดับชาติมีการจัดการที่ดีและมีประสิทธิภาพ เป็นต้น

๔) ดูแลระบบการจัดการ การพัฒนาทางการท่องเที่ยวและกิจกรรม การตลาด ตลอดเส้นทางสายวัฒนธรรม คือ มีการดูแลระบบการจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น มีการบริการด้านอาหารและเครื่องดื่มที่สะอาดและถูกสุขลักษณะ มีห้องน้ำที่สะอาดถูกสุขลักษณะ มีระบบเตือนภัยหรือระบบรักษาความปลอดภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สิน มีการจัดเตรียมสถานที่ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการ มีการจัดสถานที่จำหน่ายของที่ระลึกให้แก่นักท่องเที่ยว มีการจัดการด้านที่พักผ่อนเหมาะสม เช่น ม้านั่ง ศาลาพักผ่อน เป็นต้น มีระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์สาธารณะ ไปรษณีย์ที่เพียงพอต่อการบริการนักท่องเที่ยว มีบริการด้านการปฐมพยาบาลเบื้องต้น มีการจัดการขยะและบำบัดของเสีย เป็นต้น การพัฒนาการท่องเที่ยวต้องทำให้เกิดการท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว มีการบริหารจัดการโดยปกป้องรักษาระบบนิเวศน์ ศาสนา วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ท้องถิ่นของแต่ละภูมิภาคและในประเทศที่นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวนั้นด้วย กิจกรรมการตลาด โดยถือปรัชญาการจัดการที่มุ่งเน้นไปสู่ความต้องการของนักท่องเที่ยวโดยอาศัยการวิจัยการตลาด การพยากรณ์ การ

คัดเลือกทรัพยากรการท่องเที่ยวที่กำลังอยู่ในความต้องการเพื่อให้ธุรกิจได้รับประโยชน์สูงสุดในการเสนอบริการแก่นักท่องเที่ยวตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ เป็นต้น

๕) สร้างความเชื่อมั่นว่าชุมชนท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในฐานะผู้ถือ

ผลประโยชน์ร่วม ในการก่อตั้งและบริหารจัดการการท่องเที่ยวผ่านเส้นทางสายวัฒนธรรม คือ การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจกำหนดปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชน กลุ่มองค์กรชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และการควบคุมดูแลกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับสามารถกำหนดการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามความจำเป็นอย่างมีศักดิ์ศรี และสามารถพัฒนาศักยภาพของประชาชน ชุมชนในด้านภูมิปัญญา ทักษะ ความรู้ ความสามารถ และการจัดการ ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอิสระ การทำงานต้องเน้นในรูปแบบกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน เนื่องจากพลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานพัฒนาต่าง ๆ บรรลุสำเร็จตามความมุ่งหมายได้ เหล่านี้จะเป็นการสร้าง ความเชื่อมั่นว่าชุมชนท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในฐานะผู้ถือผลประโยชน์ร่วม ในการก่อตั้งและบริหารจัดการการท่องเที่ยวผ่านเส้นทางสายวัฒนธรรม เป็นต้น

สรุปการประยุกต์ใช้แนวคิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมมีสาระสำคัญ ๕ ประการ คือ ๑) การสร้างความร่วมมือในระดับภูมิภาค และระดับชาติ ๒) สร้างเครือข่ายระดับภูมิภาคหรือระดับสากลระหว่างองค์กรภาครัฐด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ๓) สร้างระบบการจัดการและความร่วมมือระหว่างพรมแดนในระดับภูมิภาคและระดับชาติ ๔) ดูแลระบบการจัดการ การพัฒนาทางการท่องเที่ยวและกิจกรรมการตลาด ตลอดเส้นทางสายวัฒนธรรม และ ๕) สร้างความเชื่อมั่นว่าชุมชนท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในฐานะผู้ถือผลประโยชน์ร่วม ในการก่อตั้งและบริหารจัดการการท่องเที่ยวผ่านเส้นทางสายวัฒนธรรม

๒.๑.๓ แนวคิดผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวมีผลกระทบหลายด้านทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ผลกระทบดังกล่าวมีทั้งในด้านบวกและลบ เช่น ด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบในด้านบวก คือ ทำให้เกิดรายได้เป็นเงินตราจากนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดอาชีพอันเป็นผลมาจากการให้บริการกับนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการจ้างงานในภาคธุรกิจการท่องเที่ยว ทำรัฐบาลมีรายได้จากการเก็บภาษี ค่าทำเนียมต่าง ๆ ช่วยให้อุตสาหกรรมภายในประเทศที่มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวมีรายได้จากการขายสินค้าพื้นเมืองและการให้บริการกับนักท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ผลกระทบในด้านลบ คือ ทำให้ค่าครองชีพของคนในพื้นที่เพิ่มสูงขึ้น ทำให้มีค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศเพื่อตอบสนองความต้องการนักท่องเที่ยวต่างชาติเพิ่มขึ้นจึงทำให้สูญเสียรายได้ส่วนหนึ่งออกไปนอกประเทศ รายได้จากภาคธุรกิจการท่องเที่ยวไม่สม่ำเสมอคงที่คือจะเป็นไปตามฤดูกาลการท่องเที่ยว เป็นต้น ด้านสังคม ผลกระทบในด้านบวก คือ ทำให้คนในสังคมมีโอกาสได้พักผ่อน ทำให้เกิดสันภาพและกระตุ้นความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างบุคคลที่เดินทางไปท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ทำให้บุคคลเห็นถึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมประเพณีของในท้องถิ่นตนเอง ทำให้คุณภาพของคนในสังคมดีขึ้น ทำให้เกิดการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานและการให้บริการที่มีความสะดวกสบายในแหล่งท่องเที่ยวและบริเวณใกล้เคียง

ช่วยเสริมอาชีพให้คนในท้องถิ่น การกระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่น การจ้างงาน ทำให้คุณภาพชีวิตคนดีขึ้น ช่วยลดปัญหาการอพยพแรงงานเข้าไปทำงานในเมืองได้ทางหนึ่งด้วย ผลกระทบในด้านลบ คือ ความรู้สึกที่ไม่ดีต่อคนในท้องถิ่นจากนักท่องเที่ยว โครงสร้างครอบครัวเปลี่ยนแปลง การเลือนหายของอาชีพดั้งเดิมในท้องถิ่น ก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรม การมีค่านิยมผิดๆ จากการเลียนแบบนักท่องเที่ยว ปัญหาโสเภณี ยาเสพติด โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ เป็นต้น ด้านสิ่งแวดล้อม ผลกระทบในด้านบวก คือ ทำให้เกิดการพัฒนาทางภูมิทัศน์หรือภูมิสถาปัตยกรรม ทำให้กลุ่มอนุรักษ์หรือเกิดโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว ทำให้สังคมหันมาใส่ใจสภาพแวดล้อมรอบตัวมากขึ้น มีการสร้างระบบกำจัดของเสียในแหล่งท่องเที่ยว หรือสถานประกอบการเกี่ยวกับภาคธุรกิจการท่องเที่ยว ที่อยู่ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวให้สภาพดีและมีความสะอาดปลอดภัยกับผู้ที่จะเข้าเที่ยวและผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น ผลกระทบในด้านลบ คือ พื้นที่ธรรมชาติบางส่วนถูกทำลาย เพื่อการสร้างที่พักในแหล่งธรรมชาติ กิจกรรมนันทนาการบางประเภทมีผลกระทบต่อธรรมชาติ ตัวอย่างกรณีการตั้งที่พักในแหล่งท่องเที่ยวมีการขุดดิน มีการตัดต้นไม้ ตัดหญ้า อาจส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์ของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ หากไม่มีการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ดีจะทำให้เกิดมีมลภาวะต่าง ๆ คือ มลภาวะทางดิน น้ำ และอากาศ มีสิ่งปฏิกูลหรือควันทoxicที่เกิดจากนักท่องเที่ยวหรือผู้ประกอบการทิ้งลงไปในดิน น้ำ และปล่อยออกไปสู่อากาศ ทำให้ดินสกปรก น้ำเน่าเสีย มีมลพิษในอากาศ เป็นต้น ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นตัวอย่างของผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวทั่วไป ด้านการท่องเที่ยวในทางศาสนาและวัฒนธรรมก็จะมีผลกระทบเกิดขึ้นเช่นเดียวกัน ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ชัดเจนจะได้แบ่งประเด็นการสืบค้นออกเป็น ๖ หัวข้อ คือ ๑) ที่มาของแนวคิดผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๒) ความหมายผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๓) หลักการสำคัญผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๔) ประเภทผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๕) วิธีการผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๖) การประยุกต์ใช้ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม แต่ละหัวข้อจะได้สืบค้นและนำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑.๓.๑ ที่มาของแนวคิดผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

กระแสแนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นที่สังคมโลกให้ความสนใจ เนื่องจากที่ผ่านมาหลายประเทศประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน ทั้งมลภาวะทางดิน ทางน้ำ ทางอากาศ และทางเสียง เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ในวันจะมีความรุนแรงมากขึ้น สิ่งทั้งหลายประเทศเริ่มตระหนักให้ความสนใจ คือ สภาวะโลกร้อน สภาพอุณหภูมิโดยเฉลี่ยของโลกสูงขึ้น นักวิทยาศาสตร์ได้ให้ทัศนะไว้ค่อนข้างสอดคล้องกันว่ามนุษย์เองได้เป็นส่วนหนึ่งของสาเหตุทำให้เกิดภัยธรรมชาติต่าง ๆ เนื่องจากสาเหตุของโลกร้อนส่วนหนึ่งเกิดจากภาคธุรกิจบางประเภทได้ปล่อยก๊าซจากโรงงาน อุตสาหกรรมหรือท่อไอเสียรถยนต์ขึ้นไปทำลายชั้นโอโซนอันเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อโลกทำให้เกิดสภาวะโลกร้อน คือ สภาพอุณหภูมิโดยเฉลี่ยของโลกสูงขึ้น หลายประเทศจึงให้ความสนใจในด้านวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมโลก ดังนั้น วันที่ ๕-๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๑๕๑๕ ได้มีการจัดประชุมใหญ่ระดับโลกขึ้นที่ กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน โดยรัฐบาลของสวีเดนเป็นเจ้าภาพ เรียกการประชุมนี้ว่า "การประชุมสหประชาชาติเรื่องสิ่งแวดล้อมของมนุษย์" หรือ "UN Conference on the Human Environment" มีผู้ร่วมประชุมกว่า ๑,๒๐๐ คน จาก ๑๑๓ ประเทศ มีผู้เข้าร่วม

สังเกตการณ์อีกกว่า ๑,๕๐๐ คน จากหน่วยงานของรัฐ องค์การสหประชาชาติ และสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ เพื่อร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหาล้างแวล้อมที่ประเทศต่าง ๆ เผชิญอยู่ ผลจากการประชุมได้มีข้อตกลงร่วมกันหลายอย่าง เช่น การจัดตั้งโครงการล้างแวล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP: United Nations Environment programmed) มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่กรุงไนโรบี ประเทศเคนยา และรัฐบาลหลายประเทศ ได้รับข้อตกลงจากการประชุม ไปจัดตั้งหน่วยงานด้านล้างแวล้อมขึ้นในประเทศของตน และเพื่อเป็นการระลึกถึงจุดเริ่มต้นของการร่วมมือกันจากหลายประเทศในด้านล้างแวล้อม องค์การสหประชาชาติได้เห็นถึงความสำคัญเรื่องนี้จึงประกาศให้วันที่ ๕ มิถุนายน ของทุกปีเป็นวันล้างแวล้อมโลก แต่ละปีจะมีการออกคำขวัญวันล้างแวล้อมโลก มีการจัดกิจกรรมและรณรงค์ให้ตระหนักถึงปัญหาในกระแสซึ่งทุกประเทศทั่วโลกต่างเผชิญร่วมกัน^{๕๐}

ด้านการท่องเที่ยวเป็นการทำธุรกิจประเภทบริการ หมายถึง ธุรกิจที่อำนวยความสะดวกสบายให้กับผู้บริโภค ซึ่งมีความยืดหยุ่นอยู่กับภาคธุรกิจประเภทบริการอื่นอีกหลายประเภท เช่น ธุรกิจการรักษาพยาบาล ธุรกิจขนส่ง ธุรกิจที่พักอาศัย ธุรกิจการสื่อสาร ธุรกิจให้บริการบริการเสริมความงาม ธุรกิจเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ธุรกิจการศึกษา ธุรกิจบันเทิง ธุรกิจการเงินและธนาคาร เป็นต้น ปัจจุบันผู้คนที่อาศัยในประเทศมีรายได้สูง มีการศึกษาดี มีมาตรฐานการครองชีพสูง คนในสังคมมักหันมาให้ความสำคัญกับธุรกิจบริการมากขึ้น ดังนั้น ธุรกิจบริการจึงมีความจำเป็นและเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่ออำนวยความสะดวกสบายให้กับลูกค้า นอกจากธุรกิจการท่องเที่ยวแล้วยังยึดโยงกับธุรกิจประเภทการให้บริการแล้วยังได้ยึดโยงไปถึงธุรกิจที่มีได้อยู่ในประเภทบริการอื่นอีก เช่น ธุรกิจเกษตร ธุรกิจอุตสาหกรรม ธุรกิจเหมืองแร่ ธุรกิจพาณิชย์ ธุรกิจก่อสร้าง และธุรกิจอาหาร เป็นต้น เนื่องจากธุรกิจต่าง ๆ เหล่านี้ได้มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนปัจจัยการผลิตหรือเป็นแหล่งการผลิตสินค้าและบริการเพื่อมาจำหน่ายหรือให้บริการกับลูกค้าที่เข้ามาเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ดังนั้นเกี่ยวกับที่มาของแนวคิดผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม จึงต้องให้ความสำคัญและใส่ใจกับภาคธุรกิจบริการหรือธุรกิจที่เชื่อมโยงกับภาคธุรกิจการเที่ยวเหล่านี้ ดังนั้น "การประชุมสหประชาชาติเรื่องล้างแวล้อมของมนุษย์" จึงได้มีข้อตกลงร่วมกันหลายอย่าง เช่น การจัดตั้งโครงการล้างแวล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP: United Nations Environment programmed) มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่กรุงไนโรบี ประเทศเคนยา และรัฐบาลหลายประเทศ ได้รับข้อตกลงจากการประชุม ไปจัดตั้งหน่วยงานด้านล้างแวล้อมขึ้นในประเทศของตน และเพื่อเป็นการระลึกถึงจุดเริ่มต้นของการร่วมมือกันจากหลายประเทศในด้านล้างแวล้อม องค์การสหประชาชาติได้เห็นถึงความสำคัญเรื่องนี้จึงประกาศให้วันที่ ๕ มิถุนายน ของทุกปีเป็นวันล้างแวล้อมโลก แต่ละปีจะมีการออกคำขวัญวันล้างแวล้อมโลก มีการจัดกิจกรรมและรณรงค์ให้ตระหนักถึงปัญหาในกระแสซึ่งทุกประเทศทั่วโลกต่างเผชิญร่วมกัน แนวคิดดังกล่าวได้ครอบคลุมไปถึงผลกระทบการท่องเที่ยวทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ศาสนาและวัฒนธรรมด้วย เป็นต้น

สรุปที่มาของแนวคิดผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม มีที่มาจากกระแสแนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดลอมเป็นประเด็นที่สังคมโลกให้ความสนใจ เนื่องจากหลายประเทศในโลกได้ประสบกับปัญหาล้างแวล้อมหลายด้าน ทั้งมลภาวะทางดิน ทางน้ำ ทางอากาศ และทางเสียง

^{๕๐} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, วันล้างแวล้อมโลก, < <https://th.wikipedia.org/wiki/> >, July ๒๐๑๘.

ปัญหาเหล่านี้นับวันจะมีความรุนแรงมากขึ้น องค์การสหประชาชาติได้เห็นถึงความสำคัญเรื่องนี้จึงประกาศให้วันที่ ๕ มิถุนายน ของทุกปีเป็นวันสิ่งแวดล้อมโลก แต่ละปีจะมีการออกคำขวัญวันสิ่งแวดล้อมโลก มีการจัดกิจกรรมและรณรงค์ให้ตระหนักถึงปัญหาในกระแสซึ่งทุกประเทศทั่วโลกต่างเผชิญร่วมกัน แนวคิดดังกล่าวได้ครอบคลุมไปถึงผลกระทบการท่องเที่ยวทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ศาสนาและวัฒนธรรม ให้ผู้เกี่ยวข้องนำไปใช้บริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดประสิทธิภาพได้ด้วย

๒.๑.๓.๒ ความหมายผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

ผลกระทบมักเป็นผลที่เนื่องมาจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งหรือ ผลลัพธ์ที่ทำให้กระเทือนไปถึงสิ่งอื่นหรือเหตุการณ์ที่จะตามมา ซึ่งผลกระทบนี้สามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในด้านบวกหรือด้านลบ เช่น ด้านบวก คือ ผลกระทบเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลดีทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น และ ด้านลบ คือ ผลกระทบเมื่อเกิดขึ้นแล้วส่งผลทำให้เกิดการสูญเสียทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น ผลกระทบอาจเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายหรือมิใช่กลุ่มเป้าหมายก็ได้ อาจเกิดขึ้นกับสิ่งต่าง ๆ โดยตรงหรือโดยอ้อมก็ได้ อาจเกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นหรือระยะยาวก็ได้ อาจเกิดขึ้นในลักษณะที่มีความรุนแรงในขอบเขตที่กว้างขวางหรือไม่มีลักษณะของความรุนแรงในขอบเขตที่กว้างขวางก็ได้ อาจเป็นเชิงภาวะวิสัย (Objective Impact) คือ ผลกระทบที่ไม่เกี่ยวข้องหรือไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกนึกคิดของคน เช่น การดำเนินนโยบายคุ้มครองกำเนิดจะทำให้สัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นไม่ว่าใครจะรับรู้หรือไม่ก็ตาม หรือ อาจเป็นเชิงอัตวิสัย (Subjective Impact) คือ ผลกระทบในความรู้สึกนึกคิดของคน เช่น การดำเนินนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการขยายตัวของโสเภณี การเลือนหายของอาชีพดั้งเดิมในท้องถิ่น ก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ เป็นต้น หากผลกระทบดังกล่าวได้ทำให้กระเทือนไปถึงการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมทั้งในด้านบวกหรือด้านลบแล้ว ก็จะเรียกว่าเป็นผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น

สรุปความหมายผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม หมายถึง ผลที่เนื่องมาจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งหรือ ผลลัพธ์ที่ทำให้กระเทือนไปถึงสิ่งอื่นหรือเหตุการณ์ที่จะตามมา ซึ่งผลกระทบนี้สามารถเกิดขึ้นได้ทั้งด้านบวกและลบ ๑) ด้านบวก คือ ผลกระทบเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลดี เช่น ด้านศาสนา ความเคารพในศาสนา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธีของศาสนา ด้านวัฒนธรรม ทำให้เกิดงานเทศกาลท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมากขึ้น วัฒนธรรมได้มีการอนุรักษ์สืบทอดไม่ให้เกิดเลือนหายไป ทำให้ประเทศได้มีโอกาสเผยแพร่เอกลักษณ์ของชาติมากขึ้น เป็นต้น ๒) ด้านลบ คือ ผลกระทบเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลเสียหาย เช่น ด้านศาสนา ขาดความเคารพในศาสนา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธีของศาสนา หรือ ด้านวัฒนธรรม เช่น ไม่ทำให้เกิดงานเทศกาลท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมากขึ้น ไม่ได้สืบทอดวัฒนธรรม ประเทศขาดโอกาสได้เผยแพร่เอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรมของชาติ เป็นต้น

๒.๑.๓.๓ หลักการสำคัญผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

หลักการสำคัญของผลกระทบโดยทั่วไปสังเกตได้จากผลลัพธ์ที่ทำให้กระเทือนไปถึงสิ่งอื่นหรือเหตุการณ์ที่จะตามมา เช่น หลักการสำคัญของผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ในด้านบวกสังเกตได้จากทำให้เกิดรายได้เป็นเงินตราจากนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดอาชีพอันเป็นผลมาจาก

การให้บริการกับนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการจ้างงานในภาคธุรกิจการท่องเที่ยว ทำรัฐบาลมีรายได้จากการเก็บภาษี ค่าทำเนียมต่าง ๆ ช่วยให้ท้องถิ่นภายในประเทศที่มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวมีรายได้จากการขายสินค้าพื้นเมืองและการให้บริการกับนักท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ในด้านลบสังเกตได้จาก ทำให้ค่าครองชีพของคนในพื้นที่เพิ่มสูงขึ้น ทำให้มีค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศเพื่อตอบสนองความต้องการนักท่องเที่ยวต่างชาติเพิ่มขึ้นจึงทำให้สูญเสียรายได้ส่วนหนึ่งออกไปนอกประเทศ รายได้จากภาคธุรกิจการท่องเที่ยวไม่สม่ำเสมอคงที่คือจะเป็นไปตามฤดูกาลการท่องเที่ยว เป็นต้น หลักการสำคัญผลกระทบของการท่องเที่ยวทางด้านสังคม ในด้านบวก สังเกตได้จาก ทำให้คนในสังคมมีโอกาสได้พักผ่อน ทำให้เกิดสันภาพและกระตุ้นความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างบุคคลที่เดินทางไปท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ทำให้บุคคลเห็นถึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของในท้องถิ่นตนเอง ทำให้คุณภาพของคนในสังคมดีขึ้น ทำให้เกิดการพัฒนาสาธารณสุขปโภคพื้นฐานและการให้บริการที่มีความสะดวกสบายในแหล่งท่องเที่ยวและบริเวณใกล้เคียง ช่วยเสริมอาชีพให้คนในท้องถิ่น การกระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่น การจ้างงาน ทำให้คุณภาพชีวิตคนดีขึ้น ช่วยลดปัญหาการอพยพแรงงานเข้าไปทำงานในเมืองได้ทางหนึ่งด้วย ในด้านลบสังเกตได้จากความรู้สึกที่ไม่ดีต่อคนในท้องถิ่นจากนักท่องเที่ยว โครงสร้างครอบครัวเปลี่ยนแปลง การเลือนหายของอาชีพดั้งเดิมในท้องถิ่น ก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรม การมีค่านิยมผิดๆ จากการเลียนแบบนักท่องเที่ยว ปัญหาโสเภณี ยาเสพติด โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ เป็นต้น หลักการสำคัญผลกระทบของการท่องเที่ยวทางด้านสิ่งแวดล้อม ในด้านบวก สังเกตได้จากทำให้เกิดการพัฒนาทางภูมิทัศน์หรือภูมิสถาปัตยกรรมดีขึ้น ทำให้กลุ่มอนุรักษ์หรือเกิดโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว ทำให้สังคมหันมาใส่ใจสภาพแวดล้อมรอบตัวมากขึ้น มีการสร้างระบบกำจัดของเสียในแหล่งท่องเที่ยว หรือสถานประกอบการเกี่ยวกับภาคธุรกิจการท่องเที่ยว ที่อยู่ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวให้สภาพดีและมีความสะดวกปลอดภัยกับผู้เข้ามาเที่ยวและผู้พักอาศัยอยู่บริเวณนั้น ในด้านลบ สังเกตได้จากพื้นที่ธรรมชาติบางส่วนถูกทำลาย เพื่อการสร้างที่พักในแหล่งธรรมชาติ กิจกรรมนันทนาการบางประเภทมีผลกระทบต่อธรรมชาติ ตัวอย่างกรณีการตั้งที่พักในแหล่งท่องเที่ยวมีการขุดดิน มีการตัดต้นไม้ ตัดหญ้า อาจส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์ของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ หากไม่มีการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ดีจะทำให้เกิดมีมลภาวะต่าง ๆ คือ มลภาวะทางดิน น้ำ และอากาศ มีสิ่งปฏิกูลหรือควันทันพิษที่เกิดจากนักท่องเที่ยวหรือผู้ประกอบการทิ้งลงไปบนดิน น้ำ และปล่อยออกไปสู่อากาศ ทำให้ดินสกปรก น้ำเน่าเสีย มีมลพิษในอากาศ สำหรับผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมก็ใช้หลักการสังเกตในลักษณะเดียวกันกับด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อมดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

บริบทของการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อศาสนานั้นศาสนานั้นจะส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบสำคัญของศาสนาดังต่อไปนี้ คือ ศาสดาหรือสัญลักษณ์แทนศาสนา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธีของศาสนา และ ความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นหลักการสำคัญผลกระทบของการท่องเที่ยวทางด้านศาสนา จึงอิงอาศัยอยู่กับองค์ประกอบสำคัญเหล่านี้ ส่วนการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมนั้นจะส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรมดังต่อไปนี้ คือ วัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เกี่ยวกับปัจจัยสี่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ คติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจได้มาจากปรัชญา ศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เนติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบ

ประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมา สหธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นมารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ เช่น การเคารพต่อชาติเมื่อมีเสียงเพลงชาติ การเคารพในศาสนา การเคารพในพระมหากษัตริย์ การเคารพในบุคคล สถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ได้กลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมและอาณาบริเวณต่าง ๆ ของโลก ทำให้ผู้คนเดินทางเข้าไปท่องเที่ยว ต่อมาเมื่อมีการสร้างเส้นทางเชื่อมโยงสถานที่ต่าง ๆ เหล่านี้จึงทำให้เกิดผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ตัวอย่างหลักการสำคัญของแนวคิด ๒ ประการต่อไปนี้ สามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการบริหารจัดการการเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมได้ คือ (๑) แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และ (๒) แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ซึ่งแนวคิดดังมีหลักการสำคัญดังนี้

๑) แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อม และผู้ที่มาท่องเที่ยวนั้นจะต้องเป็นบุคคลเฉพาะกลุ่มโดยรู้และไม่ทำลายสภาพแวดล้อม เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรชุมชน หรือสิ่งทีน่าจะทำให้การท่องเที่ยวนั้นเสียหาย ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นี้รวมไปถึงรูปแบบการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือการท่องเที่ยวธุรกิจไมซ์ (MICE Business Travel) หมายถึง การท่องเที่ยวขนาดใหญ่ ๔ ธุรกิจ ได้แก่ ธุรกิจการจัดประชุมขององค์กร (Meetings) การท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัล (Incentives) การจัดประชุมนานาชาติ (Conventions) และ การจัดงานแสดงสินค้า (Exhibitions) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีหลักการที่สำคัญ ๓ ประการ ดังนี้ (๑) ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว คือ จะต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หรือทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ให้คงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุด ไม่ถูกทำลายไป (๒) ด้านท้องถิ่นหรือคนในชุมชน คือ ผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนต้องกระตุ้นจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นหรือในชุมชนให้พยายามดูแลรักษา และปกป้องทรัพยากรการท่องเที่ยวเหล่านั้น โดยไม่กระทำการที่เป็นผลเสียต่อทรัพยากรการท่องเที่ยว เพียงเพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตน (๓) ด้านนักท่องเที่ยว คือ ให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว เพื่อตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ที่ตนเดินทางเข้าไปเยือน และให้ความร่วมมือแก่ชุมชนในท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อันเป็นมรดกตกทอดของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้คงสภาพดีอยู่ต่อไปนาน ๆ ^{๔๑}

๒) แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยว รวมถึงการจัดบริการอื่น ๆ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยต้องดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชุมชน ต้องตระหนักดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชุมชน ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกภาคส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ต้องชี้นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวนั้น ๆ การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน มีหลักการสำคัญ ๑๐ ประการดังต่อไปนี้ (๑) อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี (Using

^{๔๑} สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เล่มที่ ๒๗, “เรื่องที่ ๓ หลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ”, <<http://kanchanapisek.or.th/kpb/sub/book/book.php?book=๒๗&chap=๓&page=t๒๗-๓-infodetail๐๓.html>>, August ๒๐๑๘.

Resource Sustainable) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากร ทั้งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างดั้งเดิมอย่างเพียงพอหรือใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้อย่างประหยัด ต้องคำนึงถึงต้นทุนอันเป็นคุณค่าและคุณภาพของธรรมชาติ ต้นทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประกอบอยู่ด้วย (๒) ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็นกับการลดการก่อของเสีย (Reducing Over-consumption and Waste) รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องร่วมกันวางแผนกับผู้เกี่ยวข้องของการจัดการ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพหรือจัดหาทรัพยากรอื่นที่มีคุณสมบัติมีคุณภาพเหมือนกันหรือใช้ทดแทนกันได้เพื่อ ลดการใช้ทรัพยากรที่หายาก เช่น สิ่งก่อสร้างที่ใช้ไม้จากธรรมชาติหากคิดให้ลดการใช้ไม้ลงโดยใช้วัสดุที่มีคุณสมบัติคล้ายไม้สังเคราะห์ประกอบก็เป็นลดการใช้ไม้หรือลดการตัดต้นไม้ลงได้ เป็นต้น (๓) รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติสังคมและวัฒนธรรม (Maintain Diversity) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องวางแผนขยายฐานการท่องเที่ยวโดยการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลายทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม โดยเพิ่มคุณค่าและมาตรฐานด้านบริการ ให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาเที่ยวในแหล่งเที่ยวนั้นนานขึ้นอีกหรือกลับไปเที่ยวซ้ำอีก โดยการหากิจกรรมที่หลากหลายมาไว้บริการนักท่องเที่ยว (๔) รวมมือกับองค์กรอื่นเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating Tourism into Planning) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องประสานแผนการพัฒนากับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การพัฒนาการทำงานในสถานที่ท่องเที่ยวเดียวกันมีศักยภาพเพิ่มขึ้น (๕) ส่งเสริมกิจกรรมและพัฒนาเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวในท้องถิ่น (Supporting Local Economy) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีการประสานงานกับหน่วยงานในท้องถิ่นส่งเสริมกิจกรรมโดยสรรหาถึงความโดดเด่นของทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นเพื่อนำมาจัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าเที่ยวชมมากขึ้น เพื่อกระจายรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น (๖) การพัฒนาบุคลากร (Training Staff) มีการให้ความรู้ การฝึกอบรม การศึกษาดูงานกับผู้เกี่ยวข้องอยู่เสมอ เพื่อเป็นการยกระดับมาตรฐานการให้บริการการท่องเที่ยว เช่น การฝึกอบรม พนักงานเสิร์ฟในร้านอาหารให้รู้วิธีการเสิร์ฟอาหารที่เป็นมาตรฐานสากล การฝึกแม่บ้านให้การต้อนรับแบบโฮมสเตย์ การอบรมมัคคุเทศก์ ความหมายธรรมชาติ อบรมมัคคุเทศก์ความหมายด้านวัฒนธรรม เป็นต้น (๗) จัดเตรียมข้อมูลหรือคู่มือด้านการท่องเที่ยว (Marketing Tourism Responsibly) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องร่วมกับผู้เกี่ยวข้องของจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว ข่าวสารการบริการให้พร้อม มีเพียงพอต่อการเผยแพร่ ซึ่งอาจจัดทำในรูปแบบสื่อทัศนูปกรณ์รูปแบบต่าง ๆ เช่น คู่มือการท่องเที่ยว ที่เป็นเอกสารแผ่นพับ หนังสือคู่มือ วิดีโอ แผ่นซีดีรอม เป็นต้น (๘) การประเมินผลหรือการวิจัย (Undertaking Research) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวและผู้ประกอบการจะต้องมีการประเมินผล การตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดยการ สอบถามผู้ให้บริการโดยตรง การสอบถามความเห็นจากใบประเมินผล หรือการวิจัยตลาดการท่องเที่ยว เพื่อทราบผลของการให้บริการเพื่อนำมา ปรับปรุงและแก้ไขการบริหารจัดการ การให้บริการกับนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป^{๔๖} (๙) การมีส่วนร่วมและการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น (Involving Local Communities) ผู้รับผิดชอบการ

^{๔๖} วรธนา วงษ์วานิช, ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔๗-๑๔๘.

พัฒนาการท่องเที่ยวร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบองค์รวมโดยเข้าร่วมทำในลักษณะหน่วยงานร่วมจัดและประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นด้วย (๑๐) หนึ่งประชุมและปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Consulting Stakeholders and the Public) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องประสานกับภาคีได้แก่ ชุมชนหรือประชาคมในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันการศาสนา หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในพื้นที่ เพื่อประชุมปรึกษาหารือ ทั้งการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยว การประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการตลาด โดยการจัดประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อร่วมปฏิบัติให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เป็นการลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่ต่างกัน เช่น ค่าโดยสารในท้องถิ่น ควรเป็นมาตรฐานเดียวกัน การใช้สาธารณูปโภคต่าง ๆ ควรมีมาตรฐานอย่างเดียวกัน^{๔๓}

สรุปหลักการสำคัญผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ได้จากแนวคิดแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และแนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนดังนี้ (๑) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีหลักการที่สำคัญ คือ ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว จะต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หรือทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ให้คงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุด ไม่ถูกทำลายไป ด้านท้องถิ่นหรือคนในชุมชน คือ ผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนต้องกระตุ้นจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นหรือในชุมชนให้พยายามดูแลรักษา และปกป้องทรัพยากรการท่องเที่ยวเหล่านั้น โดยไม่กระทำการที่เป็นผลเสียต่อทรัพยากรการท่องเที่ยว เพียงเพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตน และ ด้านนักท่องเที่ยว คือ ให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว เพื่อตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ที่ตนเดินทางเข้าไปเยือน และให้ความร่วมมือแก่ชุมชนในท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อันเป็นมรดกตกทอด ของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้คงสภาพที่อยู่ต่อไปนาน ๆ (๒) แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนมีหลักการที่สำคัญ คือ อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็นกับการลดการก่อของเสีย รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติสังคมและวัฒนธรรม ร่วมมือกับองค์กรอื่น เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว ส่งเสริมกิจกรรมและพัฒนาเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวในท้องถิ่น การพัฒนาบุคลากร จัดเตรียมข้อมูลหรือคู่มือด้านการท่องเที่ยว การประเมินผลหรือการวิจัย การมีส่วนร่วมและการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น และหนึ่งประชุมและปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน

๒.๑.๓.๔ ประเภทผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

ได้กล่าวมาแล้วว่าผลกระทบของการท่องเที่ยวที่ต่อศาสนาและวัฒนธรรม นั้นเกิดขึ้นได้ทั้งในด้านบวกและด้านลบ ด้านบวก คือ ผลกระทบเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลดี เช่น ด้านศาสนา ความเคารพในศาสนา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธีของศาสนา ด้านวัฒนธรรม ทำให้เกิดงานเทศกาลท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมากขึ้น วัฒนธรรมได้มีการอนุรักษ์สืบทอดไม่ให้เลือนหายไป ทำให้ประเทศได้มีโอกาสเผยแพร่เอกลักษณ์ของชาติมากขึ้น เป็นต้น ด้านลบ คือ

^{๔๓} หลักการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน, <<http://lib.dtc.ac.th/article/tourism/๐๐๐๗.pdf>>, August ๒๐๑๘.

ผลกระทบเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลเสียหาย เช่น ด้านศาสนา ขาดความเคารพในศาสนา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธีของศาสนา หรือ ด้านวัฒนธรรม เช่น ไม่ทำให้เกิดงานเทศกาลท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมากขึ้น ไม่ได้สืบทอดวัฒนธรรม ประเทศขาดโอกาสได้เผยแพร่เอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรมของชาติ เป็นต้น เพื่อให้เกิดความชัดเจนในประเด็นนี้จะได้แบ่งการสืบค้นออกเป็น ๒ หัวข้อ คือ (๑) ผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อศาสนาและวัฒนธรรมด้านบวก (๒) ผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อศาสนาและวัฒนธรรมด้านลบ ซึ่งจะได้สืบค้นและนำมาเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๑) ผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อศาสนาและวัฒนธรรมด้านบวก คือ ผลกระทบเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลดีต่อศาสนาและวัฒนธรรมโดยรวมดังต่อไปนี้ (๑) ด้านศาสนา พิจารณาจากองค์ประกอบของศาสนาต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เป็นสิ่งดึงดูดใจ (Attraction) ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา ซึ่งมีอยู่ดังนี้ คือ (๑.๑) ศาสดา คือ ผู้ให้กำเนิดศาสนาและเป็นผู้ประกาศหลักคำสอนของศาสนานั้น เพื่อให้ศาสนิกของตนนับถือปฏิบัติ สืบต่อกันเรื่อยมา เช่น พระพุทธเจ้าในศาสนาพุทธ พระเยซูในศาสนาคริสต์ พระนบีมุฮัมมัดในศาสนาอิสลาม เป็นต้น ยกเว้นศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จะไม่มีศาสดาเหมือนศาสนาอื่น ๆ สำหรับในศาสนาพุทธถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าจะได้เสด็จนิพพานไปนานแล้วแต่ชาวพุทธได้มีการสร้างพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ไว้เป็นตัวแทนพระศาสดา จะเห็นได้ว่าตามแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่มีพระพุทธรูป ซึ่งชาวพุทธให้ความเคารพศรัทธาต่าง ๆ เช่น พระแก้วมรกต ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร หลวงพ่อพระพุทธโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม หลวงพ่อพระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก หลวงพ่อพระใส จังหวัดหนองคาย หรือ หลวงพ่อพระเจ้าใหญ่ อินทร์แดง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น (๑.๒) ศาสนธรรม คือ คำสอนของศาสนาต่าง ๆ ที่ถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์ หรือคำสอนของนักบวชหรือพระสงฆ์ผู้ที่มีคนในศาสนานั้น ๆ เคารพศรัทธา ถูกเผยแพร่ไว้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น หอพระไตรปิฎก ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โรงมหรสพทางวิญญูณของท่านพุทธทาสภิกขุ ที่สวนโมกข์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี คำสอนของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต วัดป่าบ้านผือ จังหวัดสกลนคร คำสอนหลวงปู่ชา สุภทโท วัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น (๑.๓) ศาสนบุคคล คือ นักบวชหรือศาสนิกผู้สืบทอดและปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนานั้น ๆ เช่น ในแหล่งท่องเที่ยวในพุทธศาสนาของไทยจะมีพระสงฆ์ที่ชาวพุทธให้ความศรัทธาเลื่อมใสหลายแห่ง เช่น พระครูบาศรีวิชัย ที่ดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต วัดป่าบ้านผือ จังหวัดสกลนคร คำสอนหลวงปู่ชา สุภทโท วัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี หลวงพ่อคุณ วิสุทโธ วัดบ้านไร่ อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ ที่สวนโมกข์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น (๑.๔) ศาสนสถาน คือ เทวาลัยหรือวัดซึ่งเป็นที่สถิตของเทพเจ้าหรือเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์หรือนักบวชของศาสนานั้น ๆ ในพระพุทธศาสนามีวัดหลายแห่งที่มีความสวยงามเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวชม เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดารามที่กรุงเทพมหานคร วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ วัดร่องขุน จังหวัดเชียงราย วัดสิรินธรวรารามภูพร้าว จังหวัดอุบลราชธานี วิหารหลวงพ่อโต อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น (๑.๕) ศาสนพิธีของศาสนา คือ พิธีกรรมในศาสนา เช่น ในพระพุทธศาสนาได้มีพิธีกรรมสำคัญหลายอย่างที่นำไปสู่การก่อเกิดเป็นประเพณีสำคัญซึ่งดึงดูดให้

นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวชม เช่น ประเพณีสงกรานต์หรือลอยกระทงที่มีขึ้นในทุกภาคของประเทศไทย ประเพณีแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี ประเพณีไหลเรือไฟของจังหวัดนครพนม ประเพณีโพนตาวงของจังหวัดสุรินทร์ ประเพณีสารทเดือนสิบ ของจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น (๑.๖) สิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ อำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ในศาสนาพุทธชาวพุทธส่วนหนึ่งและมีอยู่จำนวนมากมีความเชื่อว่า พระพุทธรูป เจดีย์หรือพระธาตุ รูปเคารพต่าง ๆ มีความศักดิ์สิทธิ์ คือ มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถลดบันดาลให้ผู้ที่มีความศรัทธาขอสิ่งที่ตนปรารถนาได้ ดังนั้น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เหล่านี้จึงเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวจำนวนมากให้เข้าไปเที่ยวชมและเคารพกราบไหว้ เช่น พระแก้วมรกต หลวงพ่อพุทธโสธร หลวงพ่อวัดไร่ขิง หลวงพ่อพระพุทธรูปชินราช หลวงพ่อพระใส หลวงพ่อพระเจ้าใหญ่อินทร์แปง พระธาตุคุดยสุเทพในจังหวัดเชียงใหม่ พระธาตุหริภุญชัยในจังหวัดลำพูน พระธาตุพนมในจังหวัดนครพนม พระมหาธาตุเจดีย์ในจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น องค์ประกอบของศาสนาที่สำคัญเหล่านี้หากได้มีการบริหารจัดการที่ดีตามหลักแนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือแนวความคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนก็จะส่งผลกระทบต่อศาสนาโดยรวม เป็นต้น (๒) ด้านวัฒนธรรม ทำให้เกิดงานเทศกาลท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมากขึ้น วัฒนธรรมได้มีการอนุรักษ์สืบทอดไม่ให้เกิดสูญหายไป ทำให้ประเทศได้มีโอกาสเผยแพร่เอกลักษณ์ของชาติมากขึ้น เช่น (๒.๑) ด้านวัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ นักท่องเที่ยวมีโอกาสได้เที่ยวชมและได้สัมผัสความงดงามเกี่ยวกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ (๒.๒) ด้านคติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจได้มาจากปรัชญา ศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น นักท่องเที่ยวมีโอกาสได้เที่ยวชมและได้สัมผัสกับคติธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ (๒.๓) ด้านเนติธรรม คือ วัฒนธรรมทางกฎหมายรวมทั้งระเบียบประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีการปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมา นักท่องเที่ยวมีโอกาสได้เที่ยวชมและได้สัมผัสกับวัฒนธรรมที่เป็นเนติธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ (๒.๔) ด้านสพธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นมารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ เช่น การเคารพต่อชาติเมื่อมีเสียงเพลงชาติ การเคารพในศาสนา การเคารพในพระมหากษัตริย์ การเคารพในบุคคล สถานที่ต่าง ๆ นักท่องเที่ยวมีโอกาสได้เที่ยวชมและได้สัมผัสกับวัฒนธรรมที่เป็นสพธรรมต่าง ๆ เป็นต้น องค์ประกอบของวัฒนธรรมที่สำคัญเหล่านี้หากได้มีการบริหารจัดการที่ดีตามหลักแนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือแนวความคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนก็จะส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมโดยรวม ทำให้เกิดงานเทศกาลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากขึ้น วัฒนธรรมได้รับการฟื้นฟู มีการอนุรักษ์ สืบทอดอย่างยั่งยืน เป็นต้น

๒) ผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อศาสนาและวัฒนธรรมด้านลบ คือ

ผลกระทบเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลเสียหายต่อศาสนาและวัฒนธรรมโดยรวมดังต่อไปนี้ (๑) ด้านศาสนา ได้กล่าวมาแล้วว่าองค์ประกอบของศาสนาต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เป็นสิ่งดึงดูดใจ (Attraction) ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา ซึ่งมีอยู่ดังนี้ (๑.๑) ศาสดา คือ ผู้ให้กำเนิดศาสนาและเป็นผู้ประกาศหลักคำสอนของศาสนานั้นเพื่อให้ศาสนิกของตนนับถือปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมา สำหรับในศาสนาพุทธได้มีการสร้างพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ไว้เป็นตัวแทนองค์พระศาสดาตามแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาไว้ตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ (๑.๒) ศาสนนธรรม คือ คำสอนของศาสนาต่าง ๆ ที่ถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์ หรือคำสอนของนักบวชหรือพระสงฆ์

ผู้ที่มีคนในศาสนานั้น ๆ เคารพศรัทธา ถูกเผยแพร่ไว้ในรูปแบบต่าง ๆ (๑.๓) ศาสนบุคคล คือ นักบวช หรือศาสนิกผู้สืบทอดและปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนานั้น ๆ (๑.๔) ศาสนสถาน คือ เทวาลัยหรือ วัดซึ่งเป็นที่สถิตของเทพเจ้าหรือเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์หรือนักบวชของศาสนานั้น ๆ (๑.๕) ศาสนพิธี ของศาสนา คือ พิธีกรรมในศาสนา เช่น ในพระพุทธศาสนาได้มีพิธีกรรมสำคัญหลายอย่างที่น่าไปสู่การ ก่อเกิดเป็นประเพณีสำคัญซึ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวชม และ (๑.๖) สิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ อำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ในศาสนาพุทธชาวพุทธส่วนหนึ่งและมีอยู่จำนวนมากมีความเชื่อว่า พระพุทธรูป เจดีย์หรือพระธาตุ รูปเคารพต่าง ๆ มีความศักดิ์สิทธิ์ คือ มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถดลบันดาล ให้ผู้ที่มีความศรัทธาขอสิ่งที่ยื่นพรารถนาได้ ดังนั้น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เหล่านี้จึงเป็นสิ่งดึงดูด นักท่องเที่ยวจำนวนมากให้เข้าไปเที่ยวชมและเคารพกราบไหว้ เป็นต้น องค์ประกอบของศาสนาที่ สำคัญเหล่านี้หากมิได้มีการบริหารจัดการที่ดี หรือมิได้มีการบริการจัดการให้สอดคล้องกับหลักแนวคิด การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือแนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนก็จะส่งผลกระทบต่อในเชิงลบ คือ ทำให้ เกิดผลเสียหายต่อศาสนาโดยรวม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั่งงามที่มีอยู่ในแต่ละศาสนา แต่ละ ท้องถิ่นถูกแทรกแซงทำลายลงไปโดยนักท่องเที่ยว มีการแสดงออกทางพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อศา สนาวัตถุ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธี รวมไปถึงการลักลอบค้าขายหรือนำเอา โบราณวัตถุที่มีค่าทางศาสนาออกนอกพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและนำออกนอกประเทศโดยผิด กฎหมาย เป็นต้น (๒) ด้านวัฒนธรรม คือ ได้กล่าวมาแล้วว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น มี องค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ด้านวัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ ด้านคติธรรม คือ วัฒนธรรมที่ เกี่ยวข้องหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจได้มาจากปรัชญา ศาสนา หรือภูมิปัญญา ท้องถิ่น ด้านเนติธรรม คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบทอด กันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกัน เรื่อยมา และ ด้านสทธรรม วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น เป็น มารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้มีนักวิชาการของไทย คือ วรรณ วลัยภณ ได้ให้ ทศนะเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวไว้ว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ได้ ใกล้ชิดติดต่อกัน และมีความสัมพันธ์กันทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ก่อให้เกิดผลกระทบ ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมดังต่อไปนี้ (๒.๑) ปัญหาเรื่องโรคติดต่อ คือ เมื่อการท่องเที่ยว เจริญก้าวหน้า ทำให้มีนักท่องเที่ยวหลั่งไหลเข้าสู่บริเวณท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น ปัญหาตามมาก็คือ ปัญหา โรคติดต่อ เช่น กามโรคและโรคเอดส์ เป็นต้น (๒.๒) ปัญหาอาชญากรรม ได้แก่ การล่อลวง นักท่องเที่ยว การปล้นจี้ ชิงทรัพย์ การขโมยทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวตามสถานที่ต่าง ๆ และตาม แหล่งท่องเที่ยว (๒.๓) ปัญหาค่าครองชีพ คือ ปัญหานี้จะเกิดขึ้นบริเวณเมืองใหญ่ ๆ หรือเมืองซึ่งเป็น แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ๆ เช่น กรุงเทพฯ ภูเก็ต พัทยา เชียงใหม่ เป็นต้น มักจะประสบปัญหาค่าครอง ชีพสูง ราคาสินค้าอุปโภคและบริโภคจะมีราคาแพง และส่งผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่นและผู้ ประกอบอาชีพในสาขาอื่น ๆ ด้วย ปัญหานี้ยังรวมถึงอัตราค่าบริการนำเที่ยว ค่าคมนาคมขนส่ง ค่าบริการ การเข้าชมสถานที่ท่องเที่ยว ที่พัก รวมทั้งสินค้าของที่ระลึก ซึ่งมักจะมีราคาสูงมากกว่า แหล่งอื่น (๒.๔) ปัญหาการกระจายการพัฒนาพื้นที่ คือ การพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่ง อำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น การพัฒนาระบบไฟฟ้า ระบบการคมนาคมขนส่ง โทรศัพท์ สนามบิน มักจะดำเนินการเฉพาะพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเป็นส่วนใหญ่ ส่วนบริเวณอื่น ๆ มักจะได้รับการดูแล

เอาใจใส่หรือการปรับปรุงพัฒนาน้อย ก่อให้เกิดความรู้สึกว่า พื้นที่ใดที่มีได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวมักถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร (๒.๕) ปัญหาค่านิยม คือ การให้ความสำคัญกับลักษณะของค่านิยมต่าง ๆ ตามสังคมตะวันตก และละทิ้งขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม สิ่งเหล่านี้เป็นวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมยุคใหม่ เป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญก้าวหน้าของโลกในปัจจุบัน (๒.๖) ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าของท้องถิ่นกับนักท่องเที่ยว คือ พฤติกรรมบางอย่างของนักท่องเที่ยว เช่น การแต่งกายไม่สุภาพเข้าไปในศาสนสถาน หรือปูชนียสถาน หรือการกระทำที่ไม่เหมาะสมอันรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของนักท่องเที่ยวเหล่านี้ จะก่อให้เกิดความขัดแย้งกับคนในท้องถิ่น เนื่องจากความแตกต่างด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีบางประการ ซึ่งเรื่องนี้อาจจะแก้ไขได้โดยการให้ข้อมูลต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยว (๒.๗) ปัญหาด้านงานศิลปหัตถกรรม คือ คุณค่าของงานศิลปหัตถกรรมได้รับผลกระทบกระเทือนจากความเห็นแก่ได้ของผู้ผลิตและจำหน่ายโดยอาจลดมาตรฐานการผลิตลง มีการลอกเลียนแบบศิลปหัตถกรรม โดยไม่คำนึงถึงความประณีตและคุณภาพสินค้า มุ่งแต่ด้านการค้ามากเกินไป ทำให้ผลงานทางศิลปะและฝีมือนั้นด้อยคุณค่าไม่ได้รับความนิยมนเท่าที่ควร^{๔๔} ปัญหาเหล่านี้หากมิได้มีการบริหารจัดการที่ดีหรือมิได้มีการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับหลักแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือแนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนก็จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ ทำให้เกิดผลเสียหายต่อวัฒนธรรมโดยรวม เช่น ไม่ทำให้เกิดงานเทศกาลท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมากขึ้น ทำให้วัฒนธรรมขาดการฟื้นฟู สืบทอด และคงอยู่อย่างยั่งยืน ประเทศขาดโอกาสได้เผยแพร่เอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรมของชาติ เป็นต้น

สรุปประเภทผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม แบ่งได้เป็น ๒ ด้าน คือ ๑) ผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อศาสนาและวัฒนธรรมด้านบวก เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลดีต่อศาสนาและวัฒนธรรมโดยรวม ด้านศาสนา คือ องค์กรประกอบทางศาสนาที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ศาสดาหรือสัญลักษณ์แทนศาสดา ศาสนธรรม ศานบุคคล ศานสถาน ศาสนพิธี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้รับการบริหารจัดการดูแลให้อยู่ในสภาพดีและมีความยั่งยืน ด้านวัฒนธรรม คือ องค์กรประกอบทางวัฒนธรรมที่มีในแหล่งท่องเที่ยว เช่น วัดพุทธธรรม คติธรรม เนติธรรม และสหธรรม ก็ได้รับการบริหารจัดการดูแลให้อยู่ในสภาพดีและมีความยั่งยืน ๒) ผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อศาสนาและวัฒนธรรมด้านลบ เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลเสียหายต่อศาสนาและวัฒนธรรมโดยรวม ด้านศาสนา คือ องค์กรประกอบทางศาสนาที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ศาสดาหรือสัญลักษณ์แทนศาสดา ศาสนธรรม ศานบุคคล ศานสถาน ศาสนพิธี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่ได้รับการบริหารจัดการดูแลให้อยู่ในสภาพดีและมีความยั่งยืน ด้านวัฒนธรรม คือ องค์กรประกอบทางวัฒนธรรมที่มีในแหล่งท่องเที่ยว เช่น วัดพุทธธรรม คติธรรม เนติธรรม และสหธรรม ก็ไม่ได้รับการบริหารจัดการดูแลเอาใจใส่ให้อยู่ในสภาพดีและมีความยั่งยืน

๒.๑.๓.๕ วิธีการผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

จากการสืบค้นเอกสารได้พบแนวคิดเกี่ยวกับวิธีการซึ่งเกี่ยวข้องกับผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นของ “สมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Pacific Asia Travel Association)” หรือ PATA โดย วรรณภา วงษ์

^{๔๔} อ้างแล้ว, วรรณภา วงษ์วานิช, ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว, หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

วานิช ได้นำเสนอข้อมูล สมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกกับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยได้เล็งเห็นความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะประเทศในแถบเอเชียและแปซิฟิกเป็นแหล่งที่มีสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ที่โดดเด่น และเป็นองค์ประกอบสำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในภูมิภาคนี้ PATA จึงได้วางแผนสร้างความยั่งยืนกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในแถบนี้ จึงกำหนดแนวทางหรือวิธีการในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้เพื่อให้สมาชิกและผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวยึดถือเป็นแนวทางดังนี้ คือ ๑) นำข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในอันที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรที่ไม่สามารถนำกลับมาใช้ได้ อีก ๒) ให้มีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ไว้ซึ่งแหล่งที่อยู่อาศัยของพันธุ์พืชและสัตว์ รวมทั้งแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งอาจได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยว ๓) ให้การสนับสนุนองค์กรที่เกี่ยวข้องในการระบุพื้นที่ที่มีคุณค่าแก่การอนุรักษ์และการกำหนดขอบเขตของการพัฒนาเพื่อจะอนุรักษ์พื้นที่ดังกล่าวไว้ ๔) ดำเนินถึงความถูกต้องของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อจะนำมาใช้ประโยชน์ด้านการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ๕) ปฏิบัติตามอนุสัญญาสากลว่าด้วยสิ่งแวดล้อม ๖) ปฏิบัติตามกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ รวมทั้งในระดับรัฐ และระดับท้องถิ่น ๗) สนับสนุนให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวยอมรับในนโยบาย การวางแผนระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่น รวมทั้งให้ความร่วมมือในกระบวนการวางแผนดังกล่าวด้วย ๘) ให้โอกาสประชาชนในระดับท้องถิ่นได้มีส่วนร่วม และเสนอแนะเกี่ยวกับการวางแผนการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความร่วมมือในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ๙) ให้มีความสำนึกในความรับผิดชอบต่อผลกระทบที่ตามมาจากโครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ ของการท่องเที่ยว และให้ดำเนินการทุกอย่างที่จำเป็นในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น ๑๐) ส่งเสริมการปฏิบัติที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดระบบกำจัดของเสีย การแปรสภาพของสิ่งที่ใช้แล้วให้กลับมาใช้ได้ อีก และการใช้พลังงานต่าง ๆ ให้ได้ประโยชน์สูงสุด ๑๑) ส่งเสริมและสนับสนุนโครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ ทางการท่องเที่ยวให้เกิดความสำนึกและเข้าใจในหลักการต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ๑๒) ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเกิดความเข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณี คุณค่า ทางวัฒนธรรม และความเชื่อถือของท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเข้าใจในความสัมพันธ์ที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม ๑๓) เพิ่มความเข้าใจและความสำนึกที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมแก่นักท่องเที่ยว โดยให้ข้อมูลที่ถูกต้องและเหมาะสม ๑๔) กำหนดนโยบายและหลักปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมสำหรับธุรกิจต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาสำคัญซึ่งแต่ละประเทศกำลังประสบอยู่และพยายามแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะความเจริญก้าวหน้าทางเทคนิคและวิชาการ ทำให้สามารถติดต่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้มาก เพราะการท่องเที่ยวจะเปลี่ยนแปลงและพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวไปตามความเจริญก้าวหน้าของโลก อันจะมีผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีการวางแผนและร่วมมือกันในด้าน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและควบคุมการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ^{๔๕}

^{๔๕} อ่างแล้ว, วรรณภา วงษ์วานิช, ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว, หน้า ๑๓๙-๑๔๐.

สรุปวิธีการผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม จากการสืบค้นข้อมูลที่ผ่านมาทำให้ทราบว่าผลกระทบเกิดขึ้นได้ในสองแนวทาง ได้แก่ ผลกระทบในทางบวก คือ เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลดีต่อศาสนาและวัฒนธรรมโดยรวม และ ผลกระทบในทางลบ คือ เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลเสียหายต่อศาสนาและวัฒนธรรมโดยรวม ดังนั้นเพื่อให้ผลกระทบเป็นไปในทางบวก สมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก หรือ PATA จึงกำหนดแนวทางหรือวิธีการในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้เพื่อให้สมาชิกและผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวยึดถือเป็นแนวทางมีสาระสำคัญ โดยให้นำข้อปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่ใช้แล้วให้นำกลับมาใช้ได้ อีก มีการอนุรักษ์พันธุ์พืช สัตว์ แหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรม สนับสนุนองค์กรที่เกี่ยวข้องให้มีพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวให้คำนึงถึงความถูกต้องของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ปฏิบัติตามอนุสัญญาสากลว่าด้วยสิ่งแวดล้อม ปฏิบัติตามกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ ระดับรัฐ และระดับท้องถิ่น สนับสนุนให้ท้องถิ่นและประชาชนมีส่วนร่วมในทุกระดับ มีความรับผิดชอบในการแก้ปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยว เช่น การจัดระบบกำจัดของเสีย การแปรสภาพของสิ่งที่ใช้แล้วให้กลับมาใช้ได้ อีก และการใช้พลังงานต่าง ๆ ให้ได้ประโยชน์สูงสุด สร้างความเข้าใจนักท่องเที่ยวในขนบธรรมเนียม ประเพณี คุณค่า ทางวัฒนธรรม และความเชื่อของท้องถิ่น กำหนดนโยบายและหลักปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมกับธุรกิจต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

๒.๑.๓.๖ การประยุกต์ใช้ผลแนวคิดกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

การนำหลักแนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมมาปรับหรือประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ ผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำหลักการสำคัญเกี่ยวกับผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมมาปรับใช้ได้ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการประยุกต์ใช้ดังกล่าวจะได้แบ่งประเด็นในการนำเสนอเป็น ๒ หัวข้อ คือ (๑) การประยุกต์ใช้ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนา และ (๒) การประยุกต์ใช้ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จะได้นำเสนอต่อไปนี้

๑) การประยุกต์ใช้ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนา ที่ผ่านมามีข้อเสนอไว้แล้วว่า บริบทของการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อศาสนานั้นจะส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบที่สำคัญของศาสนาดังต่อไปนี้ คือ ศาสดาหรือสัญลักษณ์แทนศาสนา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธีของศาสนา และความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นหลักการสำคัญผลกระทบของการท่องเที่ยวทางด้านศาสนา จึงอิงอาศัยอยู่กับองค์ประกอบสำคัญเหล่านี้ เพื่อให้ผลกระทบที่เกิดขึ้นในทางบวกเป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์จึงควรนำเอาวิธีการที่ได้นำเสนอไว้ในแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และแนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเข้าปรับหรือประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา คือ (๑) แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นำมาประยุกต์ใช้ ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวจะต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาให้คงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุด ไม่ถูกทำลายไป ด้านท้องถิ่นหรือคนในชุมชน ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบหรือผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนต้องสร้างจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นหรือในชุมชนให้ดูแลรักษา และปกป้องทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยไม่กระทำการใด ๆ ที่ก่อให้เกิดเป็นผลเสียต่อทรัพยากรการท่องเที่ยว เพียงเพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตน

ด้านนักท่องเที่ยง ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการท่องเที่ยวควรมีกิจกรรมหรือสื่อในรูปแบบต่าง ๆ ให้มีความรู้ความเข้าใจกับนักท่องเที่ยง เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ที่ตนเดินทางเข้าไปเยือน และให้ความร่วมมือกับชุมชนในท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศาสนา อันเป็นมรดกตกทอดของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้คงสภาพที่อยู่ต่อไปนาน ๆ (๒) แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน นำมาปรับหรือประยุกต์ใช้เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา ดังนี้ คือ ให้มีการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี ลดการใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็นและลดการก่อของเสีย รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมร่วมมือกับองค์กรอื่นพัฒนาการท่องเที่ยว ส่งเสริมกิจกรรมและพัฒนาเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวในท้องถิ่น การพัฒนาบุคลากร จัดให้มีข้อมูลหรือคู่มือด้านการท่องเที่ยว มีการประเมินผลหรือการวิจัยการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมและสร้างเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น มีการประชุมกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกันอยู่อย่างสม่ำเสมอ

๒) การประยุกต์ใช้ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม บริบทของการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมนั้นจะส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบที่สำคัญของศาสนา ดังต่อไปนี้ ด้านวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอุปโภคและบริโภคต่าง ๆ โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ คติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจได้มาจากปรัชญา ศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เนติธรรม คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีการปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมา สหธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นมารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ เช่น การเคารพต่อชาติเมื่อมีเสียงเพลงชาติ การเคารพในศาสนา การเคารพในพระมหากษัตริย์ การเคารพในบุคคลสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ได้กลายมาเป็นวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมและอาณาบริเวณที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เพื่อให้ผลกระทบที่เกิดขึ้นในทางบวกเป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์จึงควรนำเอาวิธีการที่ได้นำเสนอไว้ในแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และแนวคิดว่าท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเข้าปรับหรือประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ (๑) แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นำมาประยุกต์ใช้ ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยงจะต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้คงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุด มิให้ถูกทำลายไป ด้านท้องถิ่นหรือคนในชุมชน ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบหรือผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนต้องสร้างจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นหรือในชุมชนให้ดูแลรักษา และปกป้องทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยไม่กระทำการใด ๆ ที่ก่อให้เกิดเป็นผลเสียต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพียงเพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตน ด้านนักท่องเที่ยง ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการท่องเที่ยวควรมีกิจกรรมหรือสื่อในรูปแบบต่าง ๆ ให้มีความรู้ความเข้าใจกับนักท่องเที่ยง เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่ตนเดินทางเข้าไปเยือน และให้ความร่วมมือกับชุมชนในท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อันเป็นมรดกตกทอดของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้คงสภาพที่อยู่ต่อไปนาน ๆ เป็นต้น (๒) แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน นำมาปรับหรือประยุกต์ใช้เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ดังนี้ คือ ให้มีการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี ลดการใช้ทรัพยากรที่เกินความ

จำเป็นและลดการก่อของเสีย รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม ร่วมมือกับองค์กรอื่นพัฒนาการท่องเที่ยว ส่งเสริมกิจกรรมและพัฒนาเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวในท้องถิ่น การพัฒนาบุคลากร จัดให้มีข้อมูลหรือคู่มือด้านการท่องเที่ยว มีการประเมินผลหรือการวิจัย การท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมและสร้างเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น มีการประชุมกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกันอยู่อย่างสม่ำเสมอ

สรุปการประยุกต์ใช้ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวสามารถนำแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และแนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเข้าปรับหรือประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้เป็นประโยชน์ในทางบวกดังนี้ (๑) แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นำมาประยุกต์ใช้เพื่อบริหารจัดการใช้บริหารจัดการ เช่น ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทำให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวคงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุด ด้านท้องถิ่นหรือคนในชุมชน มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการท่องเที่ยวควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยไม่กระทำการใด ๆ ที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ด้านนักท่องเที่ยว ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการท่องเที่ยวควรมีกิจกรรมหรือสื่อในรูปแบบต่าง ๆ ให้ความรู้เข้าใจกับนักท่องเที่ยว เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นมรดกของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้คงสภาพที่อยู่ต่อไปนาน ๆ (๒) แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน นำมาปรับหรือประยุกต์ใช้เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ ให้มีการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี ลดการใช้ทรัพยากรเกินความจำเป็นและลดการก่อของเสีย รักษาและส่งเสริมความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม ร่วมมือกับองค์กรอื่นพัฒนาการท่องเที่ยว ส่งเสริมกิจกรรมและพัฒนาเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวในท้องถิ่น การพัฒนาบุคลากร จัดให้มีข้อมูลข่าวสารหรือคู่มือด้านการท่องเที่ยว มีการประเมินผลหรือการวิจัยการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมและสร้างเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น มีหน้าที่รับผิดชอบการท่องเที่ยวร่วมประชุมกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกันสม่ำเสมอ

๒.๑.๔ แนวคิดการตลาดการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

เกี่ยวกับที่มาของแนวคิดการตลาดการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในหัวข้อนี้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจน จะได้แบ่งประเด็นในการสืบค้นออกเป็น ๖ หัวข้อหลักดังนี้ คือ ๑) ที่มาของแนวคิดการตลาด ๒) ความหมายการตลาด ๓) หลักการสำคัญของการตลาด ๔) ประเภทของการตลาด ๕) วิธีการของการตลาด และ ๖) วิธีการประยุกต์ใช้แนวคิดการตลาด ซึ่งจะได้สืบค้นดังนี้

๒.๑.๔.๑ ที่มาของแนวคิดการตลาด

จากการสืบค้นเกี่ยวกับประเด็นที่มาของแนวคิดการตลาดสามารถแบ่งได้เป็น ๕ แนวคิด โดย เรวัต วิยวาสนา ได้สรุปสาระสำคัญของแต่ละแนวคิดไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

๑) แนวคิดแบบมุ่งเน้นการผลิต (The Production Concept) แนวคิดนี้เน้นปริมาณการผลิต ผู้ผลิตเน้นการปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตให้มีจำนวนมากและมีต้นทุนต่ำ เพื่อจำหน่ายในราคาต่ำ เน้นกำไรมาก ๆ ส่งผลให้ผู้บริโภคไม่มีโอกาสเลือกสินค้า

๒) แนวคิดแบบมุ่งเน้นผลิตภัณฑ์ (The Product Concept) แนวคิดนี้ผู้ผลิตให้ความสำคัญกับคุณภาพ ประสิทธิภาพของสินค้าที่ผลิตสูงขึ้นกว่าแนวคิดที่ ๑ และมุ่งพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งมักจะเกิดขึ้นในช่วงที่มีคู่แข่งในตลาดมาก ทำให้มีสินค้าจำนวนมากราคาใกล้เคียงกัน

๓) แนวคิดแบบมุ่งเน้นการขาย (The Selling Concept) แนวคิดนี้เน้นแก้ปัญหาการขายสินค้าที่มีอยู่ด้วยวิธีการขายในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการบริโภคสินค้าส่วนมากใช้กับการขายผลิตภัณฑ์ที่ผู้ซื้อไม่เคยซื้อมาก่อน เป็นสินค้าที่ขายยาก เป็นแนวคิดที่มีลักษณะเริ่มจากภายในไปสู่ภายนอก (Inside-Out)

๔) แนวคิดแบบมุ่งเน้นการตลาด (The Marketing Concept) แนวคิดนี้เน้นความต้องการของผู้บริโภคเป็นสำคัญ เป็นแนวคิดหลักของการดำเนินธุรกิจทั่วไปในปัจจุบัน มีการศึกษาวิเคราะห์ถึงความจำเป็น ความต้องการของผู้ซื้อก่อนแล้วจึงนำข้อมูลที่ได้รับมาดำเนินการผลิตสินค้าหรือบริการออกสู่ตลาด เพราะความต้องการของผู้บริโภค มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา บริษัทเน้นการได้รับกำไรในระยะยาว เป็นแนวคิดที่มีลักษณะเริ่มจากภายนอกเข้าสู่ภายใน (Outside-In) หลักการสำคัญของแนวคิดมุ่งเน้นการตลาด คือ (๑) การตอบสนองความต้องการของลูกค้า (Meeting Customer Needs) (๒) การใช้ความพยายามทางการตลาดของทุกฝ่ายให้ เกิดการประสานสัมพันธ์กัน (Coordinating Marketing Efforts Across the Organization) (๓) การดำเนินงานเพื่อหวังผลกำไรในระยะยาว (Working for Long Term Profits) ขอให้ดูความแตกต่างของแนวคิดมุ่งเน้นการขายและแนวคิดมุ่งเน้นการตลาดจากตารางที่ให้ไว้ต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๑ แสดงการเปรียบเทียบแนวคิดเน้นการขายกับเน้นการตลาด

แนวคิดมุ่งเน้นการขาย	แนวคิดมุ่งเน้นการตลาด
๑. เน้นความต้องการขายของผู้ขาย (Seller' Oriented)	๑. เน้นความต้องการของผู้บริโภค (Consumer' Oriented)
๒. เริ่มต้นจากผลิตภัณฑ์ที่บริษัทมีอยู่แล้ว เริ่มทำการขาย ส่งเสริมการขาย สู่ความต้องการของผู้บริโภค (Inside Out)	๒. เริ่มจากการพิจารณาถึงความต้องการของผู้บริโภค ก่อนจึงนำเสนอผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองความต้องการนั้น (Outside-In)
๓. เน้นกำไรจากยอดขายสูงสุด	๓. เน้นกำไรสูงสุดจากความพึงพอใจของผู้บริโภค
๔. ใช้การวางแผนระยะสั้น ไม่เน้นการเติบโตอย่างยั่งยืน ขององค์กร ทำให้องค์กรอยู่ได้ไม่นาน	๓. ดำเนินงานตามแผนระยะยาว เพื่อการเติบโตขององค์กรในอนาคต

๕) แนวคิดการตลาดเพื่อสังคมแนวคิดมุ่งเน้นการตลาดเพื่อสังคม (The Societal marketing Concept) เป็นแนวคิดที่เน้นผลกระทบที่เกิดขึ้นในสังคมควบคู่ไปกับการตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคและวัตถุประสงค์ขององค์กร

สำหรับแนวคิดที่ ๑-๓ จัดเป็นแนวคิดทางการตลาดแบบดั้งเดิม จะเน้นเฉพาะผู้ขายหรือผู้ผลิต ส่วนแนวคิดที่ ๔-๕ เป็นแนวคิดหลักของการดำเนินธุรกิจทั่วไปในปัจจุบัน^{๔๖}

สรุปที่มาของแนวคิดการตลาดที่ได้นำเสนอมีอยู่ ๕ แนวคิด คือ แนวคิดแบบมุ่งเน้นการผลิต แนวคิดแบบมุ่งเน้นผลิตภัณฑ์ แนวคิดแบบมุ่งเน้นการขาย แนวคิดแบบมุ่งเน้นการตลาด และแนวคิดการตลาดเพื่อสังคมแนวคิดมุ่งเน้นการตลาดเพื่อสังคม ซึ่งได้นำเสนอสาระสำคัญไว้แล้ว

๒.๑.๔.๒ ความหมายการตลาด

จากการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับการตลาดได้พบว่าประกอบด้วยปัจจัยหลายชนิด เช่น ผู้ซื้อ ผู้ขาย สินค้าและบริการ ดังนั้นการเข้าใจความหมายของการตลาดจึงมีความจำเป็นในการศึกษาแนวคิดการตลาด ในเรื่องนี้ สุดาพร กุณพลบุตร ได้ให้ความหมายของคำว่า “ตลาด” และ “การตลาด” ไว้ที่น่าสนใจ เพื่อให้เข้าใจความหมายของคำทั้งสองได้ชัดเจนจึงได้แบ่งการนำเสนอเป็น ๒ หัวข้อ คือ ๑) ความหมายของตลาด ๒) ความหมายของการตลาด จะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

๑) ความหมายของตลาด คำว่า “ตลาด (Market)” ในความหมายดั้งเดิมหมายถึงสถานที่แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เช่น ตลาดพระโขนง ตลาดประตูน้ำ เป็นต้น ส่วนในความหมายปัจจุบันมิได้หมายถึงสถานที่ แต่หมายถึงองค์ประกอบต่าง ๆ รวมกันและก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ โดยประกอบด้วยบุคคล (Individuals) หรือ องค์กร (Organization) ซึ่งมีความสนใจที่จะซื้อสินค้าเพื่อตอบสนองความจำเป็น ความต้องการและเพื่อสร้างความพึงพอใจตามที่ตนคาดหวัง และมีปัจจัยที่จะซื้อหาสิ่งที่ต้องการไม่ว่าจะเป็นเงิน เวลา หรือสิ่งต่าง ๆ ที่ใช้แลกเปลี่ยนสิ่งที่ต้องการ และประกอบด้วยบุคคลและองค์กรซึ่งมีความสนใจที่จะขายสิ่งที่ผู้ซื้อต้องการ เมื่อสององค์ประกอบนี้รวมกัน จึงเกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ต้องการซื้อและผู้ต้องการขาย นอกจากนี้ตลาดยุคปัจจุบันอาจไม่ต้องการสถานที่ (Place) พบปะเพื่อแลกเปลี่ยนเช่นในอดีต แต่สามารถทำการแลกเปลี่ยนที่ไม่ปรากฏสถานที่แน่ชัด ได้แก่ การทำการซื้อขายทาง อิเลคทรอนิกส์ (e-commerce) ถือว่าเป็น market space กล่าวคือมีพื้นที่ไม่จำกัดขอบเขต จากทุกหนทุกแห่งในพื้นที่พิภพ มากกว่าที่จะเป็น market space ซึ่งหมายความเพียงแค่สถานที่ในการจำหน่ายสินค้า ในปัจจุบันแบ่งการพิจารณาตลาดออกเป็น ๔ แบบ คือ (๑) ตลาดผู้บริโภคทั่วไป (consumer markets) หมายถึงตลาดที่ผู้บริโภคสินค้าและบริการเพื่อนำไปใช้ส่วนตัว (end users) เช่น การที่แม่บ้านซื้อยาสีฟันไปใช้ในบ้าน หรือพ่อบ้านซื้อรถยนต์เพื่อขับพาลูก ๆ ไปส่งโรงเรียน แม่บ้านและพ่อบ้านจึงเป็นตลาดขององค์กรธุรกิจที่ผลิตสินค้าจำหน่าย และผู้ซื้อที่ซื้อมาเพื่อใช้งาน (๒) ตลาดผู้บริโภคที่เป็นองค์กรธุรกิจ (business to business markets) หมายถึงตลาดที่ผู้บริโภคซื้อสินค้าของกิจการ เพื่อไปทำการผลิตหรือจำหน่ายต่อไป เช่น การที่บริษัทคอลเกตปาล์มโอเล็ฟ ซื้อวัตถุดิบเพื่อไปผลิตยาสีฟันจำหน่าย หรือบริษัทนิสสันซื้อวัสดุเพื่อนำไปประกอบรถยนต์จำหน่าย บริษัทรถยนต์จึงเป็นตลาดของ

^{๔๖} กีเรวดี ไวยวาสนา, แนวคิดเกี่ยวกับการตลาดและกระบวนการทางการตลาด, < http://www.elfms.ssu.ac.th/rewadee_wa/file.php/๑/Media_IMC_๑-๖๐/Ch๑_marketing_concept.pdf >, July ๒๐๑๘.

บริษัทที่จำหน่ายวัตถุดิบ ผู้ผลิตกระเป๋ากุชชีซื้อวัตถุดิบเพื่อผลิตกระเป๋ากุชชี บริษัทกุชชีจึงเป็นผู้บริโภคที่เป็นองค์การธุรกิจ (๓) ตลาดผู้บริโภคที่ไม่หวังผลกำไร (nonprofit markets) หมายถึงผู้บริโภคซึ่งเป็นองค์กรที่ไม่ได้มุ่งหวังกำไร เช่น โรงพยาบาลของรัฐที่บริการโดยไม่หวังผลกำไร โรงพยาบาลเหล่านั้นต้องการยารักษาโรคเพื่อใช้รักษาผู้ป่วย โรงพยาบาลก็จะเป็นตลาดของบริษัทยา (๔) ตลาดภายในองค์กร (internal markets) หมายถึงการที่บริษัทหนึ่งมีบริษัทในเครือหลายบริษัท และบริษัทในเครือเป็นผู้จำหน่ายสินค้าหรือบริการให้กับบริษัทในเครือ เช่น บริษัทปูนซีเมนต์จำหน่ายปูนซีเมนต์ให้กับบริษัทในเครือ เพื่อนำไปใช้ผลิตอ่างอาบน้ำ

๒) ความหมายการตลาด (Marketing) หมายถึงกระบวนการในการวางแผนและดำเนินการในด้านแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับ ผลิตภัณฑ์ ราคา การจัดวางจำหน่ายและการส่งเสริมการจำหน่าย ในสินค้าและบริการ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและทำให้เกิดความพอใจต่อบุคคลและองค์การตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ เช่น การที่บริษัทน้ำผลไม้ไทย ทำการตลาดสินค้า น้ำผลไม้พร้อมดื่ม บริษัทต้องมีกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยอย่างน้อย ๔ ประการ คือ (๑) ผลิตภัณฑ์ (Product) มีผลิตภัณฑ์ที่จะจำหน่าย เช่น น้ำอวดลม น้ำสับปะรด น้ำอุ่น โดยต้องพิจารณาร่วมกับผลิตภัณฑ์ของกิจการอื่นที่จะแข่งขันกันในการจำหน่ายให้แก่ผู้บริโภค (๒) ราคา (Price) ได้แก่ระดับของมูลค่าที่จะใช้แลกเปลี่ยนกับผลิตภัณฑ์ของกิจการ มีทั้งการแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้ากับสินค้า หรือแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้ากับเงินตรา เช่น น้ำผลไม้กล่องละ ๑๕ บาท (๓) สถานที่ (Place) ได้แก่สถานที่สำหรับแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย เช่น ผู้ซื้อเดินไปที่ร้านขายน้ำอวดลม และสั่งซื้อน้ำสับปะรดตราผลไม้ไทยหนึ่งกล่อง และจ่ายเงินให้กับผู้ขาย หรือเดินไปที่ตู้จำหน่ายน้ำอวดลม (vending machine) และหยอดเหรียญลงไปแล้วได้น้ำผลไม้มา ปัจจุบันการแลกเปลี่ยนยังเกิดออนไลน์ได้ แล้วโอนเงินและส่งของภายหลัง (๔) การส่งเสริมการจำหน่าย (Promotion) เป็นการกระตุ้นให้ผู้ซื้อต้องการซื้อสินค้าของกิจการ เช่น การที่เล่นกีฬาหมาเหนื่อย ๆ แต่มีน้ำหลายชนิดให้เลือกทำอย่างไรจึงจะส่งเสริมให้ผู้บริโภคซื้อผลิตภัณฑ์ของกิจการ ดังนั้นการตลาดจึงต้องเกี่ยวข้องกับปัจจัยทั้งสี่อย่าง แต่นักการตลาดจะมีข้อจำกัดทั้งจากปัจจัยภายนอกองค์กรเอง เช่น งบประมาณ นโยบายของกิจการ กำลังคน และปัจจัยอื่น ๆ ทำให้ต้องดำเนินงานภายใต้ข้อจำกัดที่มีให้ได้ผลดีที่สุด โดยมีแรงกดดันจากภายนอกที่จะต้องเอาชนะให้ได้ เช่น คู่แข่ง การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี อำนาจต่อรองของผู้บริโภคและอื่น ๆ โดยการใช้ทรัพยากรที่มีเพื่อจัดหาปัจจัยทั้งสี่ให้มีผลดีที่สุดต่อกิจการ จึงเรียกปัจจัยทั้งสี่นี้ว่า “ส่วนผสมทางการตลาด (Marketing mixed)”^{๔๗}

สรุปความหมายการตลาด หมายถึง กระบวนการในการวางแผนและดำเนินการในด้านแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับ ผลิตภัณฑ์ ราคา การจัดวางจำหน่ายและการส่งเสริมการจำหน่าย ในสินค้าและบริการ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและทำให้เกิดความพอใจต่อบุคคลและองค์การตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การตลาดมีกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านการตลาด คือ องค์ประกอบโดยตรงที่เกี่ยวข้องกับสินค้าหรือบริการที่นำเสนอต่อผู้บริโภคอย่างน้อย ๔ ประการ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ (Product) ราคา (Price) สถานที่ (Place) และการส่งเสริมการจำหน่าย (Promotion)

^{๔๗} สุภาพร กุณชลบุตร, **หลักการตลาดสมัยใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๗-๙.

๒.๑.๔.๓ หลักการสำคัญของการตลาด

ปัจจุบันหลักการตลาดได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องส่วนผสมทางการตลาดที่เรียกว่า “หลัก ๔P” อย่างมาก เรื่องนี้ นักการตลาดได้นำเสนอหลักสำคัญของของการนำหลัก ๔P เข้ามาช่วยในการเริ่มต้นทำธุรกิจออนไลน์ โดยใช้เข้ามาช่วยในการสำรวจตลาด หลัก ๔P หรือ Marketing Mix สามารถเรียกเป็นภาษาไทยได้ว่า “ส่วนผสมทางการตลาด” เป็นทฤษฎีหนึ่งที่ยอมรับใช้ในการวางแผนการตลาด โดยแบ่งออกเป็น ๔ ส่วนหลักๆ ได้แก่ Product, Price, Place และ Promotion เราต้องวางแผนให้แต่ละส่วนมีความสอดคล้องและไปในทิศทางเดียวกัน ส่วนผสมทางการตลาดนั้น (Marketing Mix) มีส่วนประกอบด้วยกันทั้งหมด ๔ อย่าง ได้แก่ ๑) ผลิตภัณฑ์ (Product) ๒) ราคา (Price) ๓) ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) และ ๔) การส่งเสริมการขาย (Promotion) หลักการสำคัญแต่ละส่วนประกอบนักการตลาดได้ให้รายละเอียดไว้ดังนี้

๑) ผลิตภัณฑ์ (Product) ธุรกิจมีองค์ประกอบหลักซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอย่างแรก คือ ผลิตภัณฑ์สินค้า (Goods) หรือบริการ (Service) สำหรับในส่วนสินค้านั้นแบ่งออกเป็นสินค้าประเภทจับต้องได้ และสินค้าประเภทจับต้องไม่ได้ สำหรับการบริการนั้นแบ่งออกเป็นบริการแบบมีส่วนร่วม และการบริการแบบไม่มีส่วนร่วม ดังนั้น สินค้าและบริการจึงนับได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินธุรกิจอย่างแท้จริง โดยต้องมีคุณลักษณะสำคัญ คือ คุณภาพ (Quality) สำหรับในส่วนของคุณภาพนั้นยังมีความหมายรวมถึง ด้านความเหมาะสมในการใช้งาน คุณภาพการออกแบบ และคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนดไว้อีกด้วย นอกจากนี้คุณภาพยังเป็นตัวบ่งชี้สำคัญถึงภาพลักษณ์ของธุรกิจเราอีกด้วย

๒) ราคา (Price) การกำหนดราคานั้นว่าเป็นกลยุทธ์สำคัญอีกอย่างหนึ่งของการดำเนินธุรกิจ โดยมักจะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ เช่น ขนาดของตัวธุรกิจ ประเภทของสินค้าที่ต้องการจำหน่าย ค่าใช้จ่ายต่างๆ สิ่งแวดล้อมทางการตลาด กฎหมาย ความเปลี่ยนแปลงของราคาวัตถุดิบ หรือแม้แต่วิธีการจัดจำหน่าย ต้นทุนการผลิต และการส่งเสริมการขาย เป็นต้น สำหรับธุรกิจขนาดเล็กนั้น การกำหนดราคาขายของสินค้าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากราคานั้น เป็นสิ่งที่ใช้วัดค่า และประโยชน์ของตัวสินค้า และยังเป็นตัวกำหนดว่าเราจะสามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดไปในทิศทางใด จะสามารถขายสินค้าอย่างไร จำนวนเท่าไร ราคาขายจะเป็นเครื่องบ่งชี้สำคัญของความสามารถในการทำกำไรของธุรกิจนั้น ทั้งนี้เนื่องจากกำไรนั้นคำนวณจาก รายรับหักลบด้วยต้นทุน และรายรับได้จากปริมาณจำนวนที่ขายคูณด้วยราคาต่อหน่วย อีกหนึ่งกลยุทธ์การขายสินค้าที่นิยมนำมาใช้กัน อย่างแพร่หลาย ได้แก่ การให้ส่วนลด (Discount) การขายเชื่อ (Credit) และการฝากขาย (Consignment) และยังมีนโยบายการตั้งราคามาใช้อีกด้วย นโยบายตั้งราคาแบ่งออกเป็น (๑) นโยบายราคาเพียงราคาเดียว (One Price Policy) เป็นการเสนอขายสินค้า หรือบริการในราคามาตรฐานเดียวกัน ไม่ว่าจะซื้อมากหรือน้อยก็ตาม เช่น ราคาน้ำมัน ค่าขนส่งสินค้า ค่าตามน้ำหนัก หรือธุรกิจขายสินค้าราคาเดียวทั้งร้าน (ทุกอย่าง ๒๐ บาท) (๒) นโยบายราคาที่แตกต่างกัน (Variable Price Policy) มีเหตุมาจากความแตกต่างในด้านคุณลักษณะเฉพาะของสินค้าหรือตัวบริการ และการเจรจาต่อรองของลูกค้า นั่นจึงเป็นเหตุให้มีการตั้งราคาขายแตกต่างกัน เช่น สินค้าที่มีคุณภาพดีกว่าจะมีราคาที่สูงกว่า สินค้าที่คุณภาพรองลงมา เช่น ราคาตัวชมภาพยนตร์ที่นั่งธรรมดา กับที่นั่งพิเศษ เสื้อผ้าแบรนด์ดังกับเสื้อผ้าไม่มีแบรนด์ (๓) นโยบายกำหนดราคาขายแบบแพ็คเกจ (Multiple

Unit Package Pricing Policy) เป็นการกำหนดราคาขายโดยเปรียบเทียบความแตกต่างในด้านปริมาณสินค้าที่ซื้อ อธิบายง่าย ๆ คือถ้าซื้อในจำนวนมากราคาจะถูกกว่าซื้อในจำนวนน้อย เช่น เครื่องดื่ม บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป สินค้าประเภทอุปโภคบริโภค (๔) นโยบายกำหนดราคาตามสายราคา (Price Lining-Policy) เป็นรูปแบบการกำหนดราคาสินค้า แบบต่อเนื่องตามขนาด และปริมาณของสินค้า โดยแบ่งตามขนาด ใหญ่ กลาง เล็ก ทั้งนี้เพื่อความสะดวกแก่พนักงานขาย และตัวลูกค้าเอง เช่น นำยาบ้วนปาก ยาสีฟัน (๕) นโยบายกำหนดราคาเชิงจิตวิทยา (Psychological-Pricing Policy) ธุรกิจอาจจะใช้วิธีการกำหนดราคาให้น่าสนใจ โดยอาศัยหลักจิตวิทยาซึ่งเชื่อว่ามีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมการซื้อสินค้าของลูกค้า หรือผู้บริโภค เช่น สินค้าที่มีราคาลงท้ายเหมือนกัน ๕๙, ๘๙, ๙๙ หรือสินค้าที่มีป้ายกำกับ เช่น สินค้าขายดี (๖) นโยบายกำหนดราคาจําจำนวน (Unit Pricing-Policy) เป็นรูปแบบการตั้งราคาให้แตกต่าง โดยอ้างอิงจากน้ำหนักของสินค้าต่อหน่วยเป็นเกณฑ์ เช่น ซื้อสินค้าที่มีน้ำหนักที่แตกต่างกัน ๑๐๐, ๕๐ และ ๓๐ กรัม ตัวสินค้าจะมีราคาไม่เท่ากัน

๓) ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) การนำสินค้าไปให้ถึงมือของลูกค้า

โดยยึดหลักความมีประสิทธิภาพ ความถูกต้อง ความปลอดภัย และความรวดเร็ว วิธีขายหรือกระจายสินค้าที่สามารถทำให้เกิดผลกำไรมากที่สุด ต้องกระจายสินค้าให้ตรงกลุ่มเป้าหมายมากที่สุด หากเป็นสินค้าที่ขายไปหลายๆ แห่งวิธีการขาย หรือการกระจายสินค้านั้นจะมีความสำคัญมาก โดยหลักการของการเลือกวิธีกระจายสินค้านั้นไม่ใช่ขายให้มากสถานที่ ที่สุดจะดีเสมอ เพราะมันขึ้นอยู่กับว่า สินค้าของท่านคืออะไร และกลุ่มเป้าหมายท่านคือใคร

๔) การส่งเสริมการจำหน่าย (Promotion) ความสำเร็จทางด้านธุรกิจ คือ การขายสินค้า หรือบริการให้ได้มากที่สุด แต่มักจะปัญหาว่าต้องทำอะไร การส่งเสริมการขาย จึงมีบทบาทสำคัญที่ช่วยให้ยอดขายเพิ่มมากขึ้น กิจกรรมดังกล่าวประสบความสำเร็จ และมีประสิทธิภาพ เมื่อธุรกิจทราบว่าลูกค้าต้องการอะไร มีรสนิยมแบบไหน เพื่อที่จะสามารถสร้างโปรโมชั่นที่ตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้โดยตรง แต่การส่งเสริมการขายนั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับงบประมาณด้านค่าใช้จ่ายอย่างมาก และควรจะต้องพยายามให้ได้ผลลัพธ์กลับคืนอย่างคุ้มค่าที่สุด ซึ่งมีอยู่หลายวิธีที่สามารถช่วยได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมดังนี้ (๑) การโฆษณา (Advertsing) อาจจะใช้คำพูด หรือข้อความ โดยมีความหมายที่จะให้ลูกค้ามีความรู้สึกดีต่อสินค้า หรือบริการนั้น รวมทั้งจงใจให้เกิดความต้องการอยากทดลองสินค้า หรือบริการของเรา (๒) การขายโดยตรง (Direct Sales) เป็นการขายโดยเข้าไปติดต่อถึงตัวลูกค้าโดยตรง โดยการอธิบายรายละเอียดต่างๆ ของสินค้าให้ลูกค้าได้ทราบ หรือที่เรียกว่าการเสนอขาย โดยต้องอาศัยเทคนิค และวิธีการที่น่าสนใจ (๓) การส่งเสริมการขายทางด้านลูกค้า (Consumer Promotion) เป็นรูปแบบในการสร้างสิ่งดึงดูดใจให้กับตัวลูกค้าโดยตรง เช่น การลด แลก แจก แถม หรือการเล่นเกมส์เพื่อชิงรางวัล เป็นการกระตุ้นให้ลูกค้าเกิดความสนใจ และมีความหวังในประโยชน์ที่ได้รับจากตัวสินค้า หรือบริการของเรา (๔) การบริการ (Service) เป็นรูปแบบการให้บริการทั้งก่อน และหลังการขาย (การอธิบายคุณลักษณะที่ดี และการใช้สินค้าก่อนลูกค้าจะทำการซื้อ เพื่อเป็นการเชื้อเชิญให้เกิดสนใจ) การบริการขณะขาย (การสาธิตให้ลูกค้าได้ชมก่อนที่จะตัดสินใจซื้อสินค้า หรืออาจจะเป็นการให้ลูกค้าทดลองด้วยตัวเองก่อน) และบริการหลังการขายสินค้าให้กับลูกค้า (เช่นการซ่อมบำรุง หรือตรวจสอบสินค้าเมื่อลูกค้าได้ซื้อไปแล้วโดยทำอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความประทับใจระยะยาว) แม้ในบางธุรกิจอาจจะไม่สามารถปรับเปลี่ยน ทั้ง ๔P ได้

ทั้งหมดในระยะสั้นได้ ก็ไม่เป็นปัญหาเพราะ เราสามารถค่อยๆ ปรับกลยุทธ์จนได้ส่วนผสมทางการตลาดที่เหมาะสมที่สุดได้^{๔๘}

สรุปหลักการตลาดบางที่เรียกว่าส่วนผสมทางการตลาดคือ ได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องส่วนผสมทางการตลาดที่เรียกว่าหลัก “๔P” เป็นทฤษฎีหนึ่งที่ยอมรับใช้ในการวางแผนการตลาด โดยมีส่วนประกอบสำคัญทั้งหมด ๔ อย่าง ได้แก่ ๑) ผลิตภัณฑ์ (Product) ๒) ราคา (Price) ๓) ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) และ ๔) การส่งเสริมการจำหน่าย (Promotion)

๒.๑.๔.๔ ประเภทการตลาด

การตลาด คือ กระบวนการของการสื่อสารคุณค่าของผลิตภัณฑ์หรือบริการไปยังลูกค้า การตลาดอาจถูกตีความว่าเป็นศิลปะแห่งการขายสินค้าในบางครั้งแต่การขายนั้นเป็นเพียงส่วนเล็ก ๆ ส่วนหนึ่งของการตลาด การตลาดอาจถูกมองว่าเป็นหน้าที่ขององค์การและกลุ่มกระบวนการเพื่อการผลิต การส่งสินค้าและการสื่อสารคุณค่าไปยังลูกค้า และการจัดการความสัมพันธ์ต่อลูกค้า ในทางที่เป็นประโยชน์แก่องค์การและผู้ถือหุ้น การจัดการการตลาดเป็นศิลปะของการเลือกตลาดเป้าหมาย ตลอดจนการได้มาและการรักษาลูกค้า ผ่านทางการจัดหาคุณค่าของลูกค้าที่เหนือกว่าสิ่งอื่นใด มีมิโนทัศน์ห้าอย่างหลัก ๆ ที่องค์การสามารถเลือกเพื่อนำไปดำเนินการธุรกิจได้แก่ มิโนทัศน์เน้นการผลิต เน้นผลิตภัณฑ์ เน้นการขาย เน้นการตลาด และเน้นการตลาดองค์รวม ซึ่งองค์ประกอบสี่อย่างของการตลาดองค์รวมคือ การตลาดความสัมพันธ์ การตลาดภายใน การตลาดครบวงจร และการตลาดรับผิดชอบต่อสังคม กลุ่มของภาระหน้าที่ที่สำคัญต่อการจัดการการตลาดที่ประสบผลสำเร็จประกอบไปด้วย การมองการตลาดเชิงลึก การติดต่อเชื่อมโยงกับลูกค้า การสร้างตราสินค้าที่มั่นคง การสร้างผลิตภัณฑ์ที่ตอบสนองลูกค้า การส่งสินค้าและการสื่อสารคุณค่า การสร้างความเจริญเติบโตในระยะยาว และการพัฒนากลยุทธ์และแผนการตลาด สวยและรวยมาก แนวคิดเกี่ยวกับการตลาดแบ่งได้เป็น ๒ ยุค คือ ๑) แนวคิดในยุคก่อน ๒) แนวคิดสมัยใหม่ แต่ละยุคมีการอธิบายดังนี้

๑) แนวคิดในยุคก่อน แนวคิดการตลาดพัฒนามาจากแนวคิดในยุคก่อนหน้านี ซึ่งก็คือแนวคิดเน้นการผลิต เน้นผลิตภัณฑ์ และเน้นการขาย

ตารางที่ ๒.๒ แสดงแนวคิดเน้นการผลิต เน้นผลิตภัณฑ์ และเน้นการขาย

แนวคิด	ตัวขับเคลื่อนผลกำไร	กรอบเวลาของโลกตะวันตก	การอธิบาย
การผลิต	วิธีการผลิต	ค.ศ. ๑๙๕๐	หน่วยธุรกิจที่เน้นการผลิตมีความเชี่ยวชาญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการผลิตสินค้าและบริการให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ดังนั้นจึงทำให้หน่วยธุรกิจแสวงหาผลประโยชน์จากการประหยัดต่อขนาด จนกว่าจะถึงขนาดการผลิตต่ำสุดที่มีประสิทธิภาพแนวคิดเน้นการผลิตอาจสามารถนำมาใช้ได้เมื่ออุปสงค์ของสินค้าและบริการนั้น ๆ สูง กอปรด้วยความเชื่อมั่นที่ดีว่ารสนิยมของผู้บริโภคจะไม่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (เหมือนกับแนวคิดเน้นการขาย)

^{๔๘}< <https://www.branddoodee.com/การตลาดแบบ-4p-คืออะไร/>, July ๒๐๑๙.

ตารางที่ ๒.๒ แสดงแนวคิดเน้นการผลิต เน้นผลิตภัณฑ์ และเน้นการขาย (ต่อ)

แนวคิด	ตัวขับเคลื่อนผลกำไร	กรอบเวลาของโลกตะวันตก	การอธิบาย
ผลิตภัณฑ์	คุณภาพของผลิตภัณฑ์	ค.ศ. ๑๙๖๐	หน่วยธุรกิจที่เน้นผลิตภัณฑ์เกี่ยวข้องกับให้ความสำคัญกับคุณภาพของผลิตภัณฑ์ที่ตนผลิต หน่วยธุรกิจก็ยังตั้งข้อสมมติว่าตราบเท่าที่ผลิตภัณฑ์ของตนมีมาตรฐานสูง ประชาชนจะซื้อและอุปโภคบริโภคผลิตภัณฑ์ของพวกเขา
การขาย	วิธีการขาย	ค.ศ. ๑๙๕๐-๑๙๖๐	หน่วยธุรกิจที่เน้นการขายให้ความสำคัญต่อการขายและการส่งเสริมผลิตภัณฑ์เฉพาะอย่างเป็นหลัก และไม่สนใจว่าผู้บริโภคจะต้องการหรือไม่ ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้เกิดการขายผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่แล้วในตลาด และการใช้เทคนิคการส่งเสริมเพื่อให้บรรลุยอดขายสูงสุดเท่าที่เป็นไปได้ แนวคิดเน้นการขายอาจเหมาะกับสถานการณ์ที่หน่วยธุรกิจมีผลิตภัณฑ์เก่าเก็บอยู่ในคลังสินค้า หรือไม่ก็สถานการณ์ที่อุปสงค์ของผลิตภัณฑ์สูง ซึ่งความเปลี่ยนแปลงปรสนิยมของผู้บริโภคที่จะทำให้อุปสงค์ลดลงมีผลกระทบเพียงเล็กน้อย
แนวคิด	ตัวขับเคลื่อนผลกำไร	กรอบเวลาของโลกตะวันตก	การอธิบาย
การตลาด	ความจำเป็นและความต้องการของลูกค้า	ค.ศ. ๑๙๖๐ ถึงปัจจุบัน	แนวคิดเน้นการตลาดอาจเป็นแนวคิดที่สามัญที่สุดที่ใช้ในการตลาดร่วมสมัย หน่วยธุรกิจที่เน้นการตลาดให้ความสำคัญกับการวางรากฐานแผนการตลาดในเรื่องมโนทัศน์การตลาด นำไปสู่การผลิตสินค้าที่ตรงตามรสนิยมของผู้บริโภครายใหม่ เพื่อที่จะทำเช่นนั้น หน่วยธุรกิจต้องทำการวิจัยการตลาดเพื่อประเมินความต้องการของตลาด ทำการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อปรับให้เข้ากับสารสนเทศที่เผยแพร่ และจากนั้นจึงใช้เทคนิคการส่งเสริมเพื่อให้ประชาชนทราบว่าหน่วยธุรกิจมีผลิตภัณฑ์ดังกล่าวขายอยู่
การตลาดองค์รวม	ทุกสิ่งสำคัญต่อการตลาด	คริสต์ทศวรรษที่ ๒๑	การตลาดองค์รวมคือแนวคิดที่มองว่าการตลาดเป็นกิจกรรมที่ซับซ้อน และยอมรับว่าทุกสิ่งสำคัญต่อการตลาด มุมมองอย่างกว้างและครบวงจรมีความสำคัญต่อการพัฒนา การออกแบบ และการทำให้กิจกรรมและการดำเนินการทางการตลาดสัมฤทธิ์ผล องค์ประกอบสี่อย่างที่บ่งบอกถึงลักษณะการตลาดองค์รวม ได้แก่ การตลาดความสัมพันธ์ การตลาดภายในการตลาดครบวงจร และการตลาดรับผิดชอบต่อสังคม

๒) แนวคิดสมัยใหม่ แนวคิดทางการตลาดสมัยใหม่นี้ได้กล่าวรวมถึงการตลาดความสัมพันธ์ที่มุ่งเน้นลูกค้าเป็นสำคัญ การตลาดเชิงธุรกิจหรือการตลาดเชิงอุตสาหกรรมที่มุ่งเน้นองค์กรหรือสถาบัน และการตลาดเชิงสังคมที่มุ่งเน้นประโยชน์ต่อสังคม นอกจากนี้ การตลาดรูปแบบใหม่นี้ ได้ใช้อินเทอร์เน็ตซึ่งเรียกว่า การตลาดผ่านอินเทอร์เน็ต (Internet Marketing) หรืออีกหลายชื่อ ตัวอย่างเช่น การตลาดอิเล็กทรอนิกส์ (e-marketing), การตลาดออนไลน์ (online marketing), การตลาดดิจิทัล (digital marketing) ที่หมายถึงการตลาดผ่านเว็บไซต์ค้นหาข้อมูล

(search engine website) การโฆษณาบนหน้าจอคอมพิวเตอร์ (desktop advertising) การตลาดยุคสมัยใหม่นี้พยายามทำกลยุทธ์การแบ่งกลุ่มลูกค้าให้เป็นไปอย่างสมบูรณ์ซึ่งถือเป็นกระบวนการหนึ่งของการตลาดแบบดั้งเดิม อีกทั้งยังเป็นการกำหนดกลุ่มเป้าหมายให้มีความแม่นยำชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งในบางครั้งเรียกว่า การตลาดเฉพาะบุคคล (personalized marketing) หรือการตลาดแบบหนึ่งสินค้าต่อหนึ่งลูกค้า (one-to-one marketing) อีกประการหนึ่ง การตลาดผ่านอินเทอร์เน็ตนั้นบางครั้งถูกพิจารณาในมุมมองกว้างมากขึ้น เพราะว่าการตลาดผ่านอินเทอร์เน็ตนั้นไม่ได้หมายถึงการทำตลาดอยู่บนโลกอินเทอร์เน็ตเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงการตลาดผ่านอีเมล สื่อไร้สาย และการผลักดันผู้คนที่ได้บริโภคสื่ออย่างวิหฤ ป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ซึ่งเป็นการตลาดแบบดั้งเดิมเข้าไปสู่อินเทอร์เน็ตหรือหน้าเว็บไซต์ต่าง ๆ อีกด้วย^{๔๔}

ตารางที่ ๒.๓ แสดงแนวคิดทางการตลาดสมัยใหม่

แนวคิด	ตัวขับเคลื่อน ผลกำไร	กรอบเวลาของ โลกตะวันตก	การอธิบาย
การตลาด ความสัมพันธ์/ การจัดการ ความสัมพันธ์	การสร้างและ รักษา ความสัมพันธ์ที่ ดีต่อลูกค้า	ค.ศ.๑๙๖๐ ถึง ปัจจุบัน	เน้นความสัมพันธ์โดยรวมระหว่างผู้จัดจำหน่ายและ ลูกค้าโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บริการลูกค้าในสิ่งที่ดี ที่สุดเท่าที่จะทำได้พร้อมทั้งสร้างความจงรักภักดีของ ลูกค้า
การตลาดเชิง ธุรกิจ/การตลาด เชิงอุตสาหกรรม	การสร้างและ รักษา ความสัมพันธ์ที่ ดีระหว่าง องค์กร	ค.ศ. ๑๙๘๐ ถึง ปัจจุบัน	ในการทำการตลาดระหว่างธุรกิจหรือองค์กรนั้น ผลิตภัณฑ์ที่สำคัญจะเน้นด้านสินค้าที่ใช้ในอุตสาหกรรม (Industrial goods) เช่น วัตถุดิบในการผลิต เป็นต้น หรือสินค้าประเภททุน (Capital goods) เช่น เครื่องจักรในการผลิต เป็นต้น โดยจะเน้นในสอง ประเภทนี้มากกว่าสินค้าอุปโภคบริโภค (customer products / end products) รวมถึงกิจกรรมทาง การตลาดต่าง ๆ ทั้งการจัดโปรโมชั่น การโฆษณา และ การสื่อสารกับลูกค้านั้นก็แตกต่างกันด้วย
การตลาดเชิง สังคม	คุณประโยชน์ ต่อสังคม	ค.ศ.๑๙๙๐ ถึง ปัจจุบัน	มีคุณลักษณะคล้ายกับการทำการตลาดโดยทั่วไปแต่มี เจือใจเพิ่มเติมว่า จะต้องเป็นกิจกรรมทางการตลาดที่ ลดความเป็นอันตรายต่าง ๆ ที่จะเกิดต่อสังคม ทั้งตัว สินค้า กระบวนการผลิตสินค้า และกระบวนการขาย
การสร้างตรา สินค้าหรือแบ รด์	คุณค่าของตรา สินค้าหรือแบ รด์	ค.ศ. ๑๙๘๐ ถึง ปัจจุบัน	ในบริบทนี้ การสร้างตราสินค้าหรือแบรนด์จะสะท้อน ถึงปรัชญาของบริษัท และการตลาดเป็นเสมือน เครื่องมือหนึ่งของการสร้างตราสินค้าด้วย

^{๔๔} < <https://th.wikipedia.org/wiki/ประเภทการตลาด> >, July ๒๐๑๙.

สรุปประเภทของการตลาด คือ แนวคิดเกี่ยวกับการตลาดแบ่งได้แบ่งเป็น ๒ ยุค คือ ๑) แนวคิดในยุคก่อน เน้นการผลิต ผลิตภัณฑ์ การขาย การตลาด และการตลาดองค์กรรวม ๒) แนวคิดสมัยใหม่ เน้นการตลาดความสัมพันธ์ การตลาดเชิงธุรกิจ การตลาดเชิงสังคม และการสร้างตราสินค้าหรือแบรนด์

๒.๑.๔.๕ วิธีการของการตลาด

จากแนวคิดการตลาดที่ได้นำเสนอมาแล้ว การตลาดเป็นกระบวนการในการวางแผนและดำเนินการในด้านแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับ ผลิตภัณฑ์ ราคา การจัดวางจำหน่ายและการส่งเสริมการจำหน่าย ในสินค้าและบริการ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและทำให้เกิดความพอใจต่อบุคคลและองค์การตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จากหลักการข้างต้นนี้สามารถนำแนวคิดการตลาดไปปรับใช้กับการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมได้อย่างน้อยใน ๔ ประการ คือ ๑) ด้านผลิตภัณฑ์ (Product) ๒) ด้านราคา (Price) ๓) ด้านสถานที่ (Place) และ ๔) ด้านการส่งเสริมการจำหน่าย (Promotion) การปรับใช้ในแต่ละด้านมีดังต่อไปนี้

๑) ด้านผลิตภัณฑ์ (Product) การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมเป็นการสร้างที่สำหรับใช้สัจธรรมเที่ยวไปมาของมนุษย์เพื่อชมแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมด้านผลิตภัณฑ์ที่นำเสนอขายให้แก่ลูกค้าซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวที่สำคัญจึงมี ๕ ประการ (5A Model) คือ (๑) สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) แหล่งท่องเที่ยวควรมีสิ่งดึงดูดความสนใจของ นักท่องเที่ยวหรือมีลักษณะชวนใจ มีเสน่ห์เฉพาะตัว (๒) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) มีสิ่งอำนวยความสะดวกและให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เช่น ที่พัก ร้านอาหาร สถานที่ออกกำลังกายสถานบันเทิง ห้างสรรพสินค้า ตลอดจนมีบริการให้ข่าวสารข้อมูลกับนักท่องเที่ยว บริการต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกสบายที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเดินทางมาเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้นได้มากขึ้น (๓) การเข้าถึง (Accessibility) มีเส้นทางคมนาคมเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้สะดวกสบาย เนื่องการคมนาคมขนส่งที่สะดวกสบายเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการเลือกสถานที่เที่ยวของนักท่องเที่ยว เพราะทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวที่นั่น ๆ ได้อย่างสะดวก ปลอดภัย และรวดเร็วระเบียบการให้บริการเข้าออกสะดวกสบาย ไม่เป็นอุปสรรคกับการเดินทางท่องเที่ยวและมีความยืดหยุ่นมากขึ้น (๔) กิจกรรม (Activity) มีกิจกรรมท่องเที่ยวหลากหลายและกิจกรรมเหล่านั้นสามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ ในระหว่างที่นักท่องเที่ยวอยู่ในสถานที่ท่องเที่ยวที่นั่นสามารถเข้าร่วมในกิจกรรมเหล่านั้นได้อย่างสะดวกสบาย เช่น งานประเพณี วิถีชีวิตความของคนในชุมชน การแสดงศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ชนเผ่า เป็นต้น (๕) การบริการเสริมทางการท่องเที่ยว (Ancillary Services) เป็นบริการเพิ่มเติมให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ เช่น อินเทอร์เน็ต สถานที่ให้บริการโทรศัพท์ โรงพยาบาล ธนาคาร ไปรษณีย์ ห้องน้ำสาธารณะในสถานที่ท่องเที่ยว รถรับส่ง เป็นต้น ดังนั้นเพื่อให้ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวเป็นที่พึงพอใจของลูกค้าที่เป็นนักท่องเที่ยวจึงควรนำหลักการสำคัญของการตลาดด้านผลิตภัณฑ์ (Product) มาปรับใช้ คือตั้งอยู่บนฐานแนวคิดที่ว่า “สินค้าและบริการ” เป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินธุรกิจอย่างแท้จริง ด้านผลิตภัณฑ์ที่เสนอขายให้กับลูกค้าที่เป็นนักท่องเที่ยวต้องมีคุณลักษณะสำคัญ คือ คุณภาพ (Quality) สำหรับในส่วนของคุณภาพนั้นยังมีความหมายรวมถึง ด้านความเหมาะสมในการใช้งาน คุณภาพการออกแบบ และคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ คุณภาพเป็นตัวบ่งชี้สำคัญถึงภาพลักษณ์ของการดำเนินธุรกิจ

๒) ด้านราคา (Price) สิ่งที่อยู่จัดการธุรกิจการ ท่องเที่ยวต้องคำนึงในการ จัดทำเรื่องราคามือถือประกอบที่สำคัญ ๑๑ ประการ ดังนี้ คือ (๑) คุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว (Product quality) (๒) ลักษณะเด่นเฉพาะของแหล่งท่องเที่ยว (Product distinctiveness) (๓) ขอบเขตของการแข่งขัน (Extent of competition) (๔) วิธีการขายแหล่งท่องเที่ยว (Method of distribution) (๕) ลักษณะเฉพาะของตลาด (Character of market) (๖) ต้นทุนของแหล่งท่องเที่ยว และบริการ (Cost of product and/or service) (๗) ต้นทุนในการขายแหล่งท่องเที่ยว (Cost of distribution) (๘) กำไรที่ต้องการ (Profit margin desired) (๙) ฤดูกาลท่องเที่ยว (Seasonality) (๑๐) ราคาลดพิเศษเพื่อส่งเสริมการขาย (Special promotional prices) และ (๑๑) ข้อควรคำนึง ทางด้านจิตวิทยา (Psychological considerations) ดังนั้นเพื่อให้ราคาดังกล่าวเป็นที่พึงพอใจของ ลูกค้าที่เป็นนักท่องเที่ยวจึงควรนำหลักการสำคัญของการตลาดด้านราคา (Price) มาปรับใช้ คือ ตั้งอยู่บน ฐานแนวคิดที่ว่า “ราคาขายจะเป็นเครื่องบ่งชี้สำคัญของความสามารถในการทำกำไรของธุรกิจ” ทั้งนี้ เนื่องจากกำไรนั้นคำนวณจาก รายรับหักลบด้วยต้นทุน และรายรับได้จากปริมาณจำนวนที่ขายคุณด้วย ราคาต่อหน่วย อีกหนึ่งกลยุทธ์การขายสินค้าที่นิยมนำมาใช้กัน อย่างแพร่หลาย ได้แก่ การให้ส่วนลด (Discount) การขายเชื่อ (Credit) และการฝากขาย (Consignment) เป็นต้น

๓) ด้านสถานที่ (Place) ได้แก่ที่สำหรับแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย เป็นกระบวนการหรือช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าและบริการไปให้ถึงลูกค้าโดยรวดเร็ว และสะดวก ที่สุด กระทำได้โดยการขายตรง ขายผ่านตัวแทน ขายส่ง ขายปลีก หรือใช้วิธีการหลายอย่างผสมผสาน ในการจัดจำหน่าย เช่น จัดจำหน่าย โดยบริษัทตัวแทนจำหน่าย (Travel agent) เป็นต้น ในด้านธุรกิจ การท่องเที่ยว ช่องทางการ จัดจำหน่ายจากหน่วยผลิต (Suppliers) ได้แก่ ที่พัก ร้านอาหาร หน่วย ธุรกิจทางด้านการขนส่ง ร้านขายของที่ระลึก สถานบันเทิง เป็นต้น ดังนั้นเพื่อให้สถานที่พึงพอใจ ของลูกค้าที่เป็นนักท่องเที่ยวจึงควรนำหลักการสำคัญของการตลาดด้านสถานที่ (Place) มาปรับใช้ คือ ตั้งอยู่บนฐานแนวคิดที่ว่า “มีคุณภาพ ประสิทธิภาพ สะดวก ความรวดเร็ว ถูกต้อง และความ ปลอดภัย” เป็นต้น

๔) ด้านการส่งเสริมการขาย (Promotion) เป็นการกระตุ้นให้ผู้ซื้อ ต้องการซื้อสินค้าของกิจการ เช่น การที่เล่นกีฬาเบาๆ แต่มีน้ำหลายชนิดให้เลือก ทำอย่างไรจึง จะส่งเสริมให้ผู้บริโภคซื้อผลิตภัณฑ์ของกิจการ^{๕๐} ความสำเร็จทางด้านธุรกิจ คือ การขายสินค้า หรือ บริการให้ได้มากที่สุด ซึ่งมีอยู่หลายวิธีที่สามารถช่วยได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมดังนี้ (๑) การโฆษณา (Advert sing) (๒) การขายโดยตรง (Direct Sales) (๓) การส่งเสริมการขายทางด้านลูกค้า (Consumer Promotion) และ (๔) การบริการ (Service) การส่งเสริมการขาย จึงมีบทบาทสำคัญที่ ช่วยให้ออดขายเพิ่มมากขึ้น กิจกรรมดังกล่าวประสบความสำเร็จ และมีประสิทธิภาพ หากได้นำ หลักการตลาดด้านการส่งเสริมการขาย (Promotion) มาปรับใช้ คือ เมื่อธุรกิจทราบว่าลูกค้า ต้องการอะไร มีรสนิยมแบบไหน เพื่อที่จะสร้างความพึงพอใจและโปรโมชันที่ตอบสนองความต้องการ ของลูกค้าสามารถนำหลักการตลาดด้านการส่งเสริมการขาย เช่น การโฆษณา การขายโดยตรง การส่งเสริมการขายทางด้านลูกค้า และ การบริการ ที่ได้กล่าวมาแล้วมาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสม

^{๕๐} อ่างแล้ว, สุภาพร กุณชลบุตร, หลักการตลาดสมัยใหม่, หน้า ๗-๙.

สรุปการประยุกต์ใช้แนวคิดการตลาด คือ การนำเอาหลักการตลาดมาปรับใช้ในการวางแผนและดำเนินการในด้านแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับ ด้านผลิตภัณฑ์ (Product) ด้านราคา (Price) ด้านสถานที่ (Place) และ ด้านการส่งเสริมการขาย (Promotion) ในสินค้าและบริการ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและทำให้เกิดความพึงพอใจต่อบุคคลและองค์การตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

๒.๑.๕ แนวคิดเกี่ยวกับโบราณคดี

๒.๑.๕.๑ ที่มาของแนวคิดโบราณคดี

แม้ว่าศาสตร์โบราณคดีสมัยใหม่จะเพิ่งได้รับการพัฒนามาเมื่อไม่กี่ร้อยปีมานี้ แต่ความพยายามที่จะรื้อฟื้นร่องรอยทางประวัติศาสตร์และบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานของมนุษย์เกิดขึ้นมาหลายพันปีแล้ว ครั้งแรกสุดเท่าที่ปรากฏหลักฐานเกิดขึ้นที่อียิปต์ เมื่อราว ๑,๕๕๐-๑,๐๗๐ ปีก่อนคริสตกาล ในสมัยจักรวรรดิอียิปต์ หรือราชอาณาจักรใหม่ (New Kingdom Egypt) โดยฟาโรห์สมัยนั้นโปรดให้ขุดและบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งพิงซ์ที่สร้างถวายฟาโรห์คาฟรา (Khafra หรือ Khafre ครองราชย์เมื่อ ๒,๕๕๘-๒,๕๓๒ ปีก่อนคริสตกาล) ฟาโรห์ในราชวงศ์ที่ ๔ สมัยราชอาณาจักรเก่า (Old Kingdom, อยุ่ราว ๒,๕๗๕-๒,๑๓๔ ปีก่อนคริสตกาล) ของอียิปต์โบราณ แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรกล่าวถึงเหตุการณ์ในครั้งนี้ แต่จากหลักฐานโบราณคดี เช่น ร่องรอยบนสฟิงซ์ รวมถึงโบราณวัตถุบางชิ้น ชี้ให้เห็นว่าสฟิงซ์แห่งนี้เคยถูกทรายฝังถึงในระดับหัวหรือไหล่ ก่อนที่จะมีการขุดทรายออกและบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยหลัง นั่นคือสมัยราชอาณาจักรใหม่นั้นเอง นักสะสมและศึกษาของเก่า (Antiquarian) ที่โด่งดังในยุคแรกๆ คือ กษัตริย์อัสเซอร์บานิपाल (Ashurbanipal) แห่งจักรวรรดิอัสซีเรียใหม่ (Neo-Assyrian Empire) ครองราชย์เมื่อ ๖๖๘-๖๒๗ ปีก่อนคริสตกาล โดยพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอสมุดขึ้นในพระราชวังนิโนอิฟพะ หรือนินเวห์ (Nineveh) ที่เป็นที่รู้จักกันในชื่อ The Library of Ashurbanipal (ปัจจุบันอยู่ในประเทศอิรัก) เพื่อเก็บตำราและแผ่นจารึกอักษรรูปเล่มที่ทำมาจากดินเหนียวหลายหมื่นชิ้น ที่พระองค์ทรงรวบรวมมาจากดินแดนต่างๆ ในเมโสโปเตเมีย โดยเฉพาะของบาบิโลเนีย กษัตริย์อัสเซอร์บานิपालทรงเป็นกษัตริย์หนึ่งในไม่กี่พระองค์ที่ทรงอ่านอักษรคูนิฟอร์มของอัครคาเตียนและซูเมอร์ได้ โดยพระองค์ทรงศึกษาจารึกเหล่านั้นร่วมกับบัณฑิตที่ทรงจ้างมาเพื่อศึกษาและคัดลอกจารึกโดยเฉพาะ เรื่องราวในจารึกมีทั้งที่เกี่ยวกับราชวงศ์ พระบรมราชโองการ พงศาวดาร กฎหมาย สัญญา การปกครอง ตำรายา ดาราศาสตร์ ศาสนาความเชื่อ โชคลาง โหราศาสตร์ เวทมนตร์คาถา บทสวดมนต์ และวรรณกรรมต่างๆ เช่น มหากาพย์กิลกาเมช (Epic of Gilgamesh) การขุดค้นเพื่อสืบค้นประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรคือการขุดค้นของกษัตริย์นาบอนิดัส (Nabonidus) หรือ นาบูนาอิด (Nabû-na'id) กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งจักรวรรดิบาบิโลเนียใหม่ (Neo-Babylonian Empire) ครองราชย์เมื่อ ๕๕๖-๕๓๙ ปีก่อนคริสตกาล พระองค์ทรงขุดค้นภายในซิกกูรัต (Ziggurat) แห่งหนึ่งในเมืองเออร์ (Ur) (ปัจจุบันอยู่ในประเทศอิรัก) ที่สร้างอุทิศถวายกษัตริย์นาราม-ซิน (Naram-Sin) แห่งอัครคาเตียน (ครองราชย์ราว ๒,๒๕๔-๒,๒๑๘ ปีก่อนคริสตกาล) โดยทรงขุดลึกลงไปจนถึงศิลาฤกษ์ (foundation stone)^{๕๑} วัตถุประสงค์ของการขุดค้นคือเพื่อสืบประวัติสถานที่ แต่อาจมีเหตุผลด้านการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง คือ

^{๕๑} Bahn, Paul G, *The Cambridge Illustrated History of Archaeology*, (Cambridge : Cambridge University Press, ๑๙๙๙), p. ๒-๔.

เพื่อยืนยันความเป็นหน่อเนื้อกษัตริย์และการสืบสันตติวงศ์มาจากบรรพกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของพระองค์ ทั้งนี้ระหว่างการเดินทางพบซากฟอสซิลและทรงรวบรวมโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นไว้ด้วย นอกจากนั้นยังทรงสนับสนุนอายุของสิ่งก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ซิกกูรัตแห่งนี้ แม้ว่าพระองค์จะไม่ใช่นักโบราณคดี แต่วิธีการขุดค้นหลายอย่างก็คล้ายคลึงกับวิธีการขุดค้นทางโบราณคดีสมัยใหม่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ จนมีนักวิชาการบางท่านยกย่องพระองค์เป็น “นักโบราณคดีคนแรกของโลก” ยิ่งไปกว่านั้นกษัตริย์นาโบนิดส์ยังอาจมีอิทธิพลต่อพระธิดา คือเจ้าหญิงเอนนิกาลดิ (Ennigaldi หรือ Ennigaldi-Nanna) ผู้ก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานเจ้าหญิงเอนนิกาลดิ (Ennigaldi-Nanna's museum) ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นพิพิธภัณฑสถานที่เก่าแก่ที่สุดของโลก (อายุราว ๕๓๐ ปีก่อนคริสตกาล) อยู่ในพระราชวังในเมืองเออร์ (Ur) พิพิธภัณฑสถานนี้เป็นพิพิธภัณฑสถานส่วนพระองค์ที่รวบรวมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุสมัยต่างๆ ในดินแดนเมโสโปเตเมีย ทั้งยังมีการจัดทำทะเบียนวัตถุภายในพิพิธภัณฑสถาน (เป็นทะเบียนวัตถุในพิพิธภัณฑสถานที่เก่าแก่ที่สุดในโลก) และเจ้าหญิงเองยังทรงเป็นภัณฑารักษ์ (curator) ประจำพิพิธภัณฑสถานด้วย^{๕๒} ช่วงเวลาหลังจากนั้นก็ปรากฏหลักฐานในหน้าประวัติศาสตร์ว่ามีผู้คนสะสมและขุดเอาหลักฐานทางโบราณคดีขึ้นมาใช้ประโยชน์อยู่หลายครั้ง ทั้งเป็นวัตถุเพื่อนำไปใช้ยืนยันและปะติดปะต่อเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ รวมถึงนำไปใช้เพื่อประโยชน์ของตนเอง อาทิ การยืนยันทางสายเลือดและการค้า ดังเช่นบันทึกของ Strabo of Pontus (มีอายุอยู่เมื่อ ๖๒ ปีก่อนคริสตกาล – ค.ศ. ๒๔) ที่กล่าวถึงทหารโรมันของจูเลียส ซีซาร์ (Julius Caesar) ได้ขุดเอาโบราณวัตถุจากหลุมศพในเมืองโครินธ์โบราณ (Ancient Corinth) ของกรีกขึ้นมาและภายหลังนำไปขายในราคาสูง เนื่องจากเป็นสิ่งของมีค่าและหายาก^{๕๓} กระทั่งในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการแห่งอิตาลี (Italian Renaissance) ที่นักวิชาการโบราณคดีส่วนใหญ่กล่าวกันว่าเป็นรากเหง้าของศาสตร์โบราณคดีสมัยใหม่ โดยในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ชนชั้นสูงและชนกลางของยุโรปนิยมไปที่อิตาลีเพื่อศึกษาและสะสมศิลปวัตถุสมัยกรีก-โรมันไว้เป็นสมบัติส่วนตัว เพื่อความรู้และความงามทางศิลปะ มิใช่เพื่ออวดสถานภาพของตน (Antiquarianism) ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ผู้คนเหล่านี้จึงข้ามไปเก็บโบราณวัตถุ-ศิลปวัตถุในภูมิภาคอื่นด้วย โดยเฉพาะในวันออกไกลและอีิปต์ การเก็บสะสมสิ่งของเหล่านี้ไปสู่การขุดหาโบราณวัตถุตามโบราณสถานและเนินดินต่างๆ แต่ไม่อาจกล่าวได้ว่าเหตุการณ์ในช่วงเวลานี้เป็นต้นแบบการขุดค้นทางโบราณคดีอย่างไรก็ดี ในสมัยนี้มีบางคนมุ่งมั่นศึกษาโบราณวัตถุสถานและจารึกต่างๆ อย่างจริงจัง เช่น ชิรียาโก เดอ พิชซิคอลลี (Ciriaco de' Pizzicollì) ชาวอิตาลี ผู้เป็นทั้งพ่อค้า นักการทูต และที่ปรึกษาของพระสันตะปาปายูจีนที่ ๔ (Eugene IV) พิชซิคอลลีเดินทางเข้าไปหลายประเทศในแถบเมดิเตอร์เรเนียน เช่น อิตาลี ซีเรีย อีิปต์ เขาได้แปลและทำสำเนาจารึกภาษาละติน วาดรูปทำแผนผังโบราณสถานหลายแห่ง และยังสามารถเขียนบรรยายรายละเอียดของโบราณวัตถุสถานที่เขาได้พบ อีกทั้งยังได้ตั้งคำถามและสนับสนุนประวัติของหลักฐานทางโบราณคดีเหล่านั้น นักวิชาการบางท่านจึงถือว่าพิชซิคอลลีเป็น

^{๕๒} Bertman, Stephen, *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, (New York : Facts on File, ๒๐๐๓), p. ๔๗.

^{๕๓} Crewin, Aedeon, *The World Encyclopedia of Archaeology*, (Buffalo : Firefly Books, ๒๐๐๗), p. ๔๖.

"ผู้วางรากฐานวิชาโบราณคดีสมัยใหม่คนแรก" หรือเป็น "นักโบราณคดีคนแรก"^{๕๔} นอกจากนั้นในสมัยนี้ยังมีการก่อตั้งสมาคมที่มีบทบาทในการก่อสร้างตัวของโบราณคดีในระยะต่อมา เช่น The Society of Antiquaries of London (๑๕๗๒) ซึ่งทำหน้าที่บันทึกและสงวนรักษาสมบัติของอังกฤษ คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ในยุโรปอยู่ในยุคเรืองปัญญาหรือยุคสว่าง (Age of Enlightenment) เป็นยุคสมัยของการใช้เหตุผลและการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ เกิดการทดสอบและท้าทายกันระหว่าง นักวิชาการหัวก้าวหน้ากับคริสตจักร ในขณะที่เดียวกันการเก็บสะสมของเก่าก็ยังเป็นแฟชั่นที่แพร่หลายไปทั่วยุโรป จนหลายครั้งถึงขั้นขุดโบราณสถานเพื่อหาโบราณศิลปวัตถุต่างๆ ที่สำคัญคือการขุดค้นเมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ณ เมืองปอมเปอี (Pompeii) และเมืองเฮอคิวเลเนียม (Herculaneum) ประเทศอิตาลี การขุดค้นเมืองโบราณสมัยโรมันในครั้งนี้กระตุ้นให้เกิดความสนใจในวิชาโบราณคดีอย่างกว้างขวาง^{๕๕}

สรุปได้ว่า โบราณคดี มีความเป็นมาตั้งแต่ในสมัยจักรวรรดิอียิปต์ ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ผู้คนเหล่านี้จึงข้ามไปเก็บโบราณวัตถุ-ศิลปวัตถุในภูมิภาคอื่นด้วย โดยเฉพาะในวันออกใกล้และอียิปต์ และมีพัฒนาการการบันทึกและสงวนรักษาสมบัติของอังกฤษ คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ในยุโรปอยู่ในยุคเรืองปัญญาหรือยุคสว่าง (Age of Enlightenment) เป็นยุคสมัยของการใช้เหตุผลและการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ เกิดการทดสอบและท้าทายกันระหว่าง นักวิชาการหัวก้าวหน้ากับคริสตจักร ในขณะที่เดียวกันการเก็บสะสมของเก่าก็ยังเป็นแฟชั่นที่แพร่หลายไปทั่วยุโรป และกระจายไปยังทุกส่วนของโลก

๒.๑.๕.๒ ความหมายของโบราณคดี

นิยามของ โบราณคดี หรือ มีมากมายหลากหลายเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่แตกต่างกัน โบราณคดี มาจากคำบาลี-สันสกฤต คือคำว่า ปุราณ ที่แปลว่า เก่า แก่ สมาสกับ คติ ที่แปลว่า ความรู้ หรือเรื่องราว แปลตามรูปศัพท์อาจมีความหมายว่า "เรื่องราวเก่าแก่" ซึ่งมีนัยหมายถึงการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวสมัยโบราณนั่นเอง Archaeology มีรากศัพท์มาจาก arkhaiologia ในภาษากรีก ซึ่งมีความหมายว่า "การศึกษาสิ่งทีเก่าแก่" (the study of ancient things) โดยเป็นคำผสมระหว่าง arkhaios ที่แปลว่า เก่าแก่ (ancient) และ -logia ที่แปลว่า ศาสตร์ วิชา หรือความรู้ (-logy) ดังนั้น หากแปลตามรากศัพท์แล้ว Archaeology จึงเป็นศาสตร์ที่ศึกษาความเก่าแก่ของสิ่งต่างๆ^{๕๖}

ศัพท์านุกรมโบราณคดีของสำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ให้ความหมายของ "โบราณคดี" ว่า โบราณคดี คือ วิชาที่ว่าด้วยการศึกษาเรื่องราวและพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีต โดยศึกษาจากหลักฐานต่างๆที่พบบนดิน ใต้ดิน และใต้น้ำ ได้แก่ โบราณวัตถุ และโบราณสถาน แล้วนำหลักฐานเหล่านี้มาวิเคราะห์วิจัยและแปลความเพื่อบอกเล่าเรื่องราวในอดีต โดยมีระเบียบวิธีการศึกษา

^{๕๔} Thomas, David Hurst, *Archaeology: Down to Earth*, (California : Thomson/Wadsworth, 2007), p. ๓๖.

^{๕๕} Crewin, Aedeon, *The World Encyclopedia of Archaeology*, (Buffalo: Firefly Books, ๒๐๐๗), p. ๑๖.

^{๕๖} สว่าง เลิศฤทธิ์ (ธนิช เลิศชาญฤทธิ์), *โบราณคดี : แนวคิดและทฤษฎี*, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๔๗), หน้า ๕๓.

กระบวนการศึกษา และเทคนิควิธีเป็นของตนเอง ทั้งเทคนิคภาคสนาม เช่น การสำรวจทางโบราณคดี การขุดค้นทางโบราณคดี เป็นต้น และเทคนิคในการวิเคราะห์วิจัย^{๕๗}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ ให้ความหมายของ “โบราณคดี” ว่า โบราณคดี คือ วิชาที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับโบราณวัตถุและโบราณสถาน^{๕๘}

โบราณคดี (Archaeology) คือ วิชาที่ว่าด้วย การศึกษาเรื่องราวในอดีตของมนุษย์ โดยผ่านทางการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดี ที่ได้มาจากการสำรวจ การขุดค้น (โบราณวัตถุ) การขุดแต่ง (โบราณสถาน) และการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ประเภทต่าง ๆ เช่น ศิลปจารึก จดหมายเหตุ พงศาวดาร โดยทั่วไป จะต้องใช้ศาสตร์ด้านอื่น ๆ ประกอบในการวิเคราะห์และตีความหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากกระบวนการข้างต้น เพื่อให้เรื่องราวในอดีตของมนุษย์มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ศาสตร์เหล่านั้น เช่น ประวัติศาสตร์ศิลปะ ธรณีวิทยา สัตววิทยา พฤกษศาสตร์ เรณูวิทยา การกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ที่ประเทศไทย มีการเปิดสอนคณะโบราณคดี ที่มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ เป็นเพียงที่เดียวในประเทศไทย^{๕๙}

สรุปได้ว่า โบราณคดี คือศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องราวของมนุษย์ในอดีต รวมทั้งเรื่องราวของบรรพบุรุษมนุษย์ โดยผ่านกระบวนการการค้นพบและการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบ

๒.๑.๕.๓ วิธีการศึกษาของโบราณคดี

การศึกษาโบราณคดี เป็นการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งเช่นเดียวกับการศึกษาทางสังคมศาสตร์ การศึกษาทางโบราณคดีเป็นการศึกษาจากหลักฐานต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว การที่จะทราบเรื่องราวของมนุษย์ในยุคใดในสมัยใดได้ละเอียดมากน้อยเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับหลักฐานที่พบ การแปลความหมายและการวางตัวเป็นกลาง ไม่มีอคติในเรื่องของชาตินิยมของนักโบราณคดี เรื่องราวที่ได้จึงจะถูกต้องกับความเป็นจริงมากที่สุดจึงจะต้องตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด โบราณคดีอาจแบ่งออกเป็น ๔ ขั้นตอน คือ

๑. การสำรวจ (survey) การสำรวจ เป็นการตรวจหาแหล่งโบราณคดี อาจทำได้โดยการตรวจสอบจากภาพถ่ายทางอากาศ การศึกษาจากเอกสารและการเดินสำรวจเพื่อเป็นการรวบรวมหลักฐานสำหรับประเมินค่าของแหล่งโบราณคดีนั้น ๆ ในการวางแผนขุดค้นต่อไป

๒. การขุดค้น (excavation) การขุดค้น เป็นกรรมวิธีขั้นที่สองของการศึกษาทางโบราณคดีเพื่อให้ได้หลักฐานที่ถูกต้องมากที่สุด การขุดค้นจะต้องทำอย่างระมัดระวังเพื่อให้ได้หลักฐานที่ถูกต้องมากที่สุด เพื่อไม่ให้เป็นการทำลายหลักฐานที่ทับถมอยู่ในดินเป็นเวลาหลายร้อยหลายพันปีจึงต้องมีการบันทึกอย่างละเอียด และการวาดภาพหรือถ่ายภาพประกอบด้วย

^{๕๗} สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, ศัพทานุกรมโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๓๖.

^{๕๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด), ๒๕๕๖.

^{๕๙} ปรีชา กาญจนาคม, โบราณคดีเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๗.

๒. การวิเคราะห์ (analysis) การวิเคราะห์หลักฐานที่ได้จากการขุดค้น จะต้องนำมาวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการเพื่อหาแบบอย่างของรูปร่างของสิ่งของที่ขุดได้เพื่อประโยชน์ในการศึกษาต่อไป

๓. การแปลความหมาย (interpretation) การแปลความหมายเป็นการเขียนรายงานเป็นการรวบรวมหลักฐานต่าง ๆ ที่ได้จากการสำรวจการขุดค้น และการวิเคราะห์แล้วนำมาแปลความหมายเพื่อเขียนเป็นรายงานพิมพ์ออกเผยแพร่และจัดนิทรรศการสรุปเรื่องราวของมนุษย์ในยุคนั้น สมัยนั้นต่อจากนั้นก็เป็นการรักษาโบราณศิลปวัตถุที่ค้นพบซึ่งได้แก่ การจัดพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าแนวทางการศึกษาวิชาโบราณคดีโดยทั่วไป

ดังนั้น การศึกษาโบราณคดีเป็นการศึกษาเรื่องอดีตของมนุษย์ ตั้งแต่ที่มีมนุษย์ เกิดมาบนโลก แล้วมนุษย์ทำอะไรได้บ้างในอดีต ฉะนั้นเราก็จะมองโบราณคดีได้ทั้งระยะสั้นและระยะยาว สั้นก็คืออดีต อย่างเช่น เมื่อวานนี้ก็คืออดีตของเราแล้ว ฉะนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อวาน ก็คือสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างไว้ และเราก็ต้องเก็บสิ่งเหล่านี้ไว้เพื่อให้เรารู้ว่า มนุษย์มีความเป็นมาอย่างไร เพื่อปัจจุบันและอนาคต เนื่องจากอดีต ไม่ได้บันทึกทุกอย่างเกี่ยวกับมนุษย์ไว้ให้เรารู้ ฉะนั้นงานโบราณคดี จะเข้ามาช่วยทำให้เรารู้เรื่องมนุษย์ จากสิ่งที่มนุษย์ไม่ได้บันทึก ไม่ได้จด แล้วก็ไม่สามารถจะบอกได้ออกมานั้นคือกระบวนการ การศึกษาของเรา โบราณคดีจึงครอบคลุมทุกสาขาวิชา นักโบราณคดี^{๖๐}

๒.๑.๖ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ ในอีสานใต้

๒.๑.๖.๑ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ ในจังหวัด

นครราชสีมา

๑) อุทยานมหาวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

วิหารหลวงพ่อโต พรหมรังสี อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ประวัต

ความเป็นมาของอุทยานมหาวิหาร สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) เริ่มจาก คุณสรพงศ์ ชาตรี เป็นพุทธมามกะ ผู้ซึ่งได้ปฏิบัติธรรมกับพระอาจารย์เปื้อน ปัญญาไปที่ไป วัดอรุณวิเวก จ.เชียงใหม่ ซึ่งพระอาจารย์ได้แนะนำคุณ สรพงศ์ ชาตรี ให้ไปอธิษฐานจิตขอพร บารมีสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังฯ แล้วการทำงานทุกอย่างที่กังวลอยู่จะสำเร็จดังประสงค์ทุกประการ เพราะหลวงปู่โต มีลูกหลานเป็นเทพบุตรเทพธิดา จะได้พากันมาราบไหว้บูชาสักการะและช่วยให้งานนั้นๆ สำเร็จดังปรารถนา คุณสรพงศ์ ชาตรีจึงได้ไปอธิษฐานจิตขอ บารมีตามที่พระอาจารย์แนะนำ พร้อมทั้งจะจัดสร้างรูปเหมือนหลวงปู่ จึงไปปรึกษาหลวงปู่พระครูปลัดนุตร์ รัตนวิโช ซึ่งปฏิบัติธรรมอยู่ที่วัดป่าแม่ลาย อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม ซึ่งท่านแนะนำให้จัดสร้างรูปเหมือนองค์ใหญ่ที่สุดในโลก จึงคิดถึงพิธีการ

ภาพที่ ๒.๑ อุทยานมหาวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

<http://www.siamfreestyle.com/photos/nakornratchasima>

^{๖๐} จดหมายข่าวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), “โบราณคดี”, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๘๐ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๖), หน้า ๕-๗.

หล่อรูปเหมือนหลวงปู่โต ด้วยเหตุนี้ จึงได้ประกอบพิธีเททองหล่อส่วนองค์หลวงปู่เสด็จเรียบร้อยแล้วเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๓ รูปหล่อองค์สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) หน้าตักกว้าง ๘ เมตร ๑ นิ้ว สูง ๑๓ เมตร หนัก ๖๑ ตันค่าก่อสร้าง ๙ ล้านบาทเศษ และได้จัดสร้างมหาวิหารเป็นแบบกุฎาคาร (เรือนยอดเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป) ขึ้นถวาย พร้อมทั้งซื้อที่ดินประมาณ ๑๕๐ ไร่ และจัดภูมิทัศน์ส่วนต่างๆตามความเหมาะสม^{๖๑}

๒) ปราสาทพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย เป็นปราสาทหินทรงขอมโบราณแบบบา

ปวน ตั้งอยู่ในอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ประกอบด้วยปราสาทหินในสมัยอาณาจักรขอมที่ใหญ่โตและงดงาม สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เพื่อใช้เป็นเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ และเปลี่ยนเป็นพุทธศาสนานิกายมหายานในเวลาต่อมา ปราสาทหินพิมาย สร้างขึ้นตามความเชื่อเกี่ยวกับสวรรค์ และโลกมนุษย์ ลักษณะผังของปราสาทหินพิมายนั้นสร้างขึ้นคล้ายเขาพระสุเมรุ มีองค์ปราสาทประธาน ซึ่งอยู่ใ

ภาพที่ ๒.๒ อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

[https://th.wikipedia.org/wiki/](https://th.wikipedia.org/wiki/อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย)

อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

กลางของเทวสถาน เป็นเสมือนทางเชื่อมระหว่างโลกกับสวรรค์ บวระเสเทททพมาย เบนบวระเสเททททที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย เป็นหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในอำเภอพิมาย และจังหวัดนครราชสีมา เมืองพิมายเป็นเมืองที่สร้างตามแบบแผนของศิลปะเขมร มีลักษณะเป็นเวียงสี่เหลี่ยม ชื่อ พิมาย น่าจะมาจากคำว่า วิมาย หรือ วิมายปุระ ที่ปรากฏในจารึกภาษาเขมรบนแผ่นหินตรงกรอบประตูระเบียงคดด้านหน้าของปราสาท จากหลักฐานศิลาจารึกและศิลปะสร้างบ่งบอกว่าปราสาทหินพิมายคงเริ่มสร้างขึ้นสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ในฐานะเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ รูปแบบของศิลปะเป็นแบบบาปวนผสมผสานกับศิลปะแบบนครวัด ซึ่งหมายถึงปราสาทนี้ได้ถูกดัดแปลงมาเป็นสถานที่ทางศาสนาพุทธในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เมื่ออิทธิพลของวัฒนธรรมขอมเริ่มเสื่อมลงหลังรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และมีการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยในเวลาต่อมา เมืองพิมายคงจะหมดความสำคัญลง และหายไปในที่สุด เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับเมืองพิมายเลยในสมัยสุโขทัย

ตัวอุทยานตั้งอยู่ปากทิศตะวันออกของแม่น้ำมูล และอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา อ.พิมาย บนพื้นที่ ๑๑๕ ไร่ วางแผนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๕๖๕ เมตร ยาว ๑,๐๓๐ เมตร ลักษณะพิเศษของปราสาทหินพิมาย คือ ปราสาทหินแห่งนี้สร้างหันหน้าไปทางทิศใต้ ต่างจากปราสาทหินอื่น ๆ ที่มักหันไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าเพื่อให้หันรับกับเส้นทางตัดมาจากเมืองยโสธรปุระ เมืองหลวงในสมัยนั้นของอาณาจักรขอม ซึ่งเข้ามาสู่เมืองพิมายทางทิศใต้^{๖๒}

^{๖๑} อุทยานมหาวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี), Phuketguidebook,

<<http://phuketguidebook.blogspot.com/2017/04/blog-post.html>>, 13 March 2017.

^{๖๒} อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, <<https://th.wikipedia.org/wiki/>>, October 2019.

๒.๑.๖.๒ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ ในจังหวัดบุรีรัมย์

๑) ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หรือปราสาทหินพนมรุ้ง เป็นหนึ่งใน

ปราสาทหินในกลุ่มราชมรรคา เป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่บนเขาพนมรุ้ง ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๒ ตำบลตาเป็ก อำเภอลำทะเมนชัย ห่างจากตัวเมืองบุรีรัมย์ลงมาทางทิศใต้ประมาณ ๗๗ กิโลเมตร ประกอบไปด้วยโบราณสถานสำคัญ ซึ่งตั้งอยู่บนยอดภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้ว สูงประมาณ ๒๐๐ เมตรจากพื้นราบ (ประมาณ ๓๕๐ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง) คำว่า พนมรุ้งนั้น มาจากภาษาเขมร คำว่า วนรุ้ง แปลว่าภูเขาใหญ่ ในเขตอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ สร้างขึ้นโดยมีรูปแบบของศิลปะเขมร

ภาพที่ ๒.๓ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง
<https://www.museumthailand.com/th/museum/Phanomrung-Historical-Park>

โบราณที่มีความงดงามมากที่สุดแห่งหนึ่ง ความงดงามและความยิ่งใหญ่ ของปราสาทแห่งนี้ปรากฏให้เห็นได้ในรูปของงานสถาปัตยกรรม การจำหลักกลวดลายการเลือกทำเลที่ตั้งบนยอดเขามีแผนผังตามแนวแกนที่มืองค์ประกอบของสิ่งก่อสร้าง ต่าง ๆ เรียงตัวกันเป็นแนวเส้นตรงพุ่งเข้าหาจุดศูนย์กลาง คือ ปราสาทประธาน จากงาน ก่อสร้างที่ยิ่งใหญ่นี้ชวนให้เกิดความสงสัยและอัศจรรย์ใจเป็นอย่างยิ่งว่า คนในสมัยโบราณสร้างปราสาทหลังนี้ขึ้นมาได้อย่างไร ปัจจุบันปราสาทหินพนมรุ้งกำลังอยู่ในเกณฑ์กำลังพิจารณาเป็นมรดกโลก เช่นเดียวกับปราสาทหินในกลุ่มราชมรรคา ปราสาทหิน พนมรุ้งเป็นหนึ่งในปราสาทหินขอมของไทยที่มีชื่อเสียงมากที่สุด เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของจังหวัดบุรีรัมย์และ ถือเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของจังหวัดบุรีรัมย์ รวมถึงเป็นภาพพื้นหลังตราสัญลักษณ์ของสโมสรฟุตบอลบุรีรัมย์ยูไนเต็ด ปราสาทหินพนมรุ้งสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดูลัทธิไวศวะซึ่งนับถือพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุดเพื่อเป็นเทวาลัยที่ประทับของพระศิวะ พระองค์ที่ประทับอยู่บนยอดเขาไกรลาส ดังนั้นการที่ปราสาทแห่งนี้สร้างขึ้นบนยอดเขาพนมรุ้ง จึงเป็นการสะท้อนถึงการนับถือ ศาสนาฮินดูลัทธิไวศวะนิกายได้เป็นอย่างดี เขาพนมรุ้งจึงเปรียบเสมือนเขาไกรลาสที่ประทับของพระศิวะ องค์ประกอบและแผนผังของ ปราสาทพนมรุ้งได้รับการออกแบบให้มีลักษณะเป็นแนวเส้นตรง และเน้นความสำคัญเข้าหาจุดศูนย์กลาง นั่นคือปราสาทประธาน ซึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออกด้านขวาของบันไดทางขึ้นสู่ศาสนสถานมีอาคารที่เรียกว่าพลับพลาอาคารนี้อาจจะเป็นอาคารที่เรียกกัน ในปัจจุบันว่าพลับพลาเปลื้องเครื่องซึ่งเป็น ที่พักจัด เตรียมองค์ของพระมหากษัตริย์ ก่อนเสด็จเข้าสู่การสักการะเทพเจ้าหรือประกอบ พิธีกรรมในบริเวณศาสนสถาน

สะพานนาคราช เป็นทางเดินทั้งสองข้างประดับด้วยเสามียอดคล้ายดอกบัวตูมเรียกว่าเสานางเรียงจำนวนข้างละ ๓๕ ต้น ทอดตัวไปยังสะพานนาคราช ซึ่งฝั่งกากบาทยกพื้นสูง ราวสะพานทำเป็นลำตัวพญานาค ๕ เศียร สะพานนาคราชนี้ ตามความเชื่อเป็นทางที่เชื่อมระหว่างโลกมนุษย์ กับเทพเจ้า สิ่งที่น่าสนใจคือ จุดกึ่งกลางสะพาน มีภาพจำหลักรูปดอกบัวแปดกลีบ อาจหมายถึงเทพประจำทิศทั้งแปด ในศาสนาฮินดู หรือเป็นจุดที่ผู้มาทำการบูชา ตั้งจิตอธิษฐาน จากสะพานนาคราชชั้นที่ ๑ มีบันไดจำนวน ๕๒ ขั้นขึ้นไปยังลานบนยอดเขา ที่หน้าซุ้มประตูระเบียงคดทิศ

ตะวันออก มีสะพานนาคราชชั้นที่ ๒ ระเบียงคดก่อเป็นห้องยาวต่อเนื่องกัน เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ารอบลาน ปราสาทแต่ไม่สามารถเดินทะลุถึงกันได้ เพราะมีผนังกันอยู่เป็นช่วง ๆ มีซุ้มประตูกึ่งกลางของแต่ละด้าน ที่มีมุขระเบียงคดทำเป็นซุ้ม กากบาท ที่หน้าบันของระเบียงคดทิศตะวันออกด้านนอก มีภาพจำหลักรูปฤๅษีซึ่งหมายถึงพระศิวะในปางที่เป็นผู้รักษาโรคภัยไข้เจ็บ และอาจรวมหมายถึง นเรนทราทิตย์ ผู้ก่อสร้างปราสาทประธานแห่งนี้ด้วย

ตัวปราสาทประธาน ประกอบด้วยตัวปราสาทประธานซึ่งตั้งอยู่ตรงศูนย์กลางของลานปราสาทชั้นใน มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมมณฑป คือ ห้องโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เชื่อมอยู่ทางด้านหน้าที่ส่วนประกอบของปราสาทประธานตั้งแต่ฐานผนังด้านบนและด้านล่าง เสากรอบประตู เสาดิฉนัง ทับหลัง หน้าบัน ซุ้มชั้นต่าง ๆ ตลอดจนกลีบขนุน ก่อด้วยหินทรายสีชมพูมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมกว้าง ๘.๒๐ เมตร สูง ๒๗ เมตร ด้านหน้าทำเป็นมณฑป โดยมีอันตรालะหรือฉนวนเชื่อมปราสาทประธานนี้ เชื่อว่า สร้างโดยนเรนทราทิตย์ซึ่ง เป็นผู้นำปกครอง ชุมชนที่มีปราสาทพนมรุ้งเป็นศูนย์กลางราว พุทธศตวรรษที่ ๑๗ ภายในเรือนธาตุตรงกึ่งกลางเรียกว่าห้องครรภคฤหะเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพที่สำคัญที่สุด ในที่นี้คือ ศิวลึงค์ซึ่งแทนองค์พระศิวะ เป็นที่น่าเสียดายว่า ประติมากรรมชิ้นนี้ได้สูญหายไป เหลือเพียงแต่ท่อโสมสูตร คือร่องน้ำมนต์ที่ใช้รับน้ำสรงจากการสักการะศิวลึงค์เท่านั้น นอกจากความสวยงามของตัวปราสาทแล้วเรายังได้เพลิดเพลินไปกับการชมศิลปะขอมโบราณผ่านภาพแกะสลักโบราณที่ประณีตละเอียดอ่อน ของหน้าบันและทับหลัง มีภาพจำหลักแสดงเรื่องราวในศาสนาฮินดู เช่น ศิวนาฏราช (ทรงพ้อนรำ) ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์อวตารของ พระนารายณ์ เช่น พระรา(ในเรื่องราวเกียรตี) หรือพระกฤษณะ ภาพพิธีกรรม ภาพชีวิตประจำวันของฤๅษี เป็นต้น โดยเฉพาะ ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ เป็นทับหลังที่ถูกขโมยไปเมื่อราวปี.ศ. ๒๕๐๓ และได้กลับคืนมาในปี.ศ. ๒๕๓๑^{๖๓}

๒) ปราสาทเมืองต่ำ

ปราสาทเมืองต่ำ เป็นหนึ่งในกลุ่มปราสาทมรดกโค เป็นศาสนสถานที่สร้างตามคติความเชื่อทางศาสนาฮินดู สันนิษฐานว่าสร้างขึ้น เพื่อถวายพระศิวะ มีลักษณะเป็นศาสนสถานประจำเมืองหรือประจำชุมชน ตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดปราสาทบูรพาภิราม ตำบลจระเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ คำว่า เมืองต่ำ ไม่ใช่ชื่อดั้งเดิม แต่เป็นชื่อที่ชาวพื้นเมืองเรียกโบราณสถานแห่งนี้ เพราะปราสาทแห่งนี้ตั้งอยู่บนพื้นราบส่วนปราสาทพนมรุ้งตั้งอยู่บนเชิงเขา ซึ่งทั้งปราสาทเมืองต่ำและปราสาทพนมรุ้งอยู่ไม่ห่างกันมาก คือห่างกันเพียง ๘ กิโลเมตร นอกจากนี้ วัสดุส่วนหนึ่งจากโบราณสถาน และโบราณวัตถุ ของปราสาทเมืองต่ำ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงนำมาเป็นส่วนประกอบในการทำพระเครื่อง ที่เรียกว่า "พระ

ภาพที่ ๒.๔ ปราสาทเมืองต่ำ

<https://www.google.com/search?q=ภาพปราสาทเมืองต่ำ>

ภาพปราสาทเมืองต่ำ

^{๖๓} อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง, www.paiduaykan.com, <<https://www.paiduaykan.com/province/Northeast/buriram/phanomrung.html>>, 20 October 2019.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต ประทับ ณ ปราสาทเมืองต่ำ เป็นศาสนาสถาน ศิลปะขอมแบบบาปวน อายุประมาณ พ.ศ. ๑๕๕๑-๑๖๓๐ หรือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗

องค์ประกอบภายในปราสาทเมืองต่ำ ประกอบด้วย ๑) สระน้ำโดยรอบ ปราสาทหินสระน้ำระเบียงคดสระน้ำ ๔ สระ ล้อมรอบระเบียงคดมีลักษณะเป็นรูปตัวแอล (L) ก่อสร้างด้วยศิลาแลงเป็นขั้นบันไดลงไปถึงก้นสระ ขอบสระด้านบนแกะสลักด้วยหินทรายเป็นลำตัวนาคร ที่มีมุก สระสลักเป็นนาคร ๕ เศียร สระน้ำทั้ง ๔ สระนี้ ใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ๒) ภาพสลักดอกบัวแปดกลีบ บริเวณพื้นกลางห้องภายในซุ้มประตูด้านทิศตะวันออก มีการสลักเป็นลายเส้นรูปดอกบัว ๘ กลีบ ซึ่งอาจหมายถึงจุดกำหนดในการตั้งจิต อธิษฐานบูชาเทพเจ้า หรือหมายถึงการจำลองแผนผังของจักรวาล อันประกอบด้วยทิศสำคัญทั้ง ๘ ทิศ กลุ่มปราสาทอิฐ และปราสาทประธาน ที่เหลือแต่ส่วนฐาน ๓) ระเบียงคดและซุ้มประตู ระเบียงคด เป็นแนวกำแพงชั้นในของโบราณสถาน ก่อสร้างด้วยหินทรายเชื่อมต่อกันโดยรอบ ล้อมรอบกลุ่มปราสาทอิฐ ภายในห้องกว้าง ประมาณ 2 เมตร พื้นปูด้วยศิลาแลง ที่บริเวณกึ่งกลางของระเบียงคดทุกด้าน ก่อสร้างเป็นซุ้มประตูในแนวเดียวกันกับซุ้มประตูของกำแพงแก้ว ๔) ปราสาทแถวหน้าองค์ทิศเหนือ ปราสาทแถวหน้าองค์ทิศเหนือ ก่อสร้างด้วยอิฐ เดิมมีลวดลายปูนปั้นประดับ ทับหลังทำจากหินทรายสลักภาพพระศิวะคู่กับพระอุมาประทับนั่งเหนือ โคนนที เรียกภาพตอนนี่ว่า "อุมาเหศวร" ๕) ปราสาทแถวหลังองค์ทิศเหนือปราสาทแถวหลังองค์ทิศเหนือ ก่อสร้างด้วยอิฐ เดิมเคยมีลวดลายปูนปั้นประดับ ทับหลังทำจากหินทรายสลักภาพพระกฤษณะยกภูเขาโคววรรณะ เพื่อปกป้อง คนเลี้ยงวัวและฝูงวัวให้พ้นภัยจากพายุฝน ๖) ปราสาทแถวหลังองค์ทิศใต้ปราสาทแถวหลังองค์ทิศใต้ ก่อสร้างด้วยอิฐ เดิมมีลวดลายปูนปั้นประดับ ทับหลังทำจากหินทรายสลักภาพเทพเจ้าประทับนั่งเหนือหงส์ สันนิษฐานว่าเทพเจ้านี้หมายถึงพระวรุณเทพผู้รักษาทิศตะวันตก ๗) ปราสาทประธาน ปราสาทประธานตั้งอยู่ตรงกลางเยื้องมาข้างหน้าเล็กน้อย ระหว่างปราสาทบริวารทั้งสองมีขนาดใหญ่กว่าปราสาทบริวารอีก ๔ องค์ ทับหลังเป็นหินทราย ปัจจุบันปราสาทประธานได้ถล่มลงมาแล้วคงเหลือเฉพาะฐานที่ก่อด้วยศิลาแลง ลักษณะอาคารใช้อิฐเป็นวัสดุ ก่อสร้างหลัก พบเพียงฐานเป็นศิลาแลง และหน้าบันซึ่งสลักจากหินทราย เป็นภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ศิลปะปาปวน สันนิษฐานว่าตัวปราสาทเป็นปราสาทหินทราย นอกจากนี้ยังได้พบหลักฐานลวดลายปูนปั้นประดับ ซึ่งสร้างถวายพระศิวะเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เพราะได้มีการขุดพบศิวลึงค์ ซึ่งเป็นรูปเคารพแทนองค์พระศิวะ และพบทับหลังสลักพระศิวะ ในปาง "กัลยาณะสุนทระมุรติ" ส่วนบนของทับหลังจำหลักภาพฤษีนั่งประนมมือเป็นแถว จำนวน ๗ ตน ๘) กลุ่มปราสาทอิฐเป็นอาคารสำคัญที่สุด ตั้งอยู่ตรงกลางของตัวปราสาทเมืองต่ำ ใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพและประกอบพิธีบวงสรวงเทพเจ้าประกอบด้วยปราสาทอิฐ ๕ องค์ ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกันองค์ปราสาทก่อด้วยอิฐเรียงเป็น ๒ แถว แถวหน้า ๓ องค์ และแถวหลัง ๒ องค์ กลุ่มปราสาทอิฐ ๕ องค์นี้แสดงสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุศูนย์กลางจักรวาลปราสาทประธาน ส่วนตรงกลางคือส่วนปราสาทประธาน ซึ่งได้ปรักหักพังเหลือเพียงฐาน ๙) บรรณาลัย บรรณาลัย ๒ หลัง ก่อสร้างด้วยอิฐ อยู่บริเวณด้านหน้าของกลุ่มปราสาทอิฐ ข้างละ ๑ หลัง ลักษณะเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขและประตูทางเข้าด้านทิศตะวันตกด้านเดียว ส่วนผนังหลังคาพังลงหมดเหลือเพียงกรอบประตูและทับหลัง จากรูปแบบของอาคารเป็นสถานที่เก็บรักษาคัมภีร์ ตำราทางศาสนา หรืออาจเป็นสถานที่ประดิษฐานรูปเคารพ ๑๐) ปราสาทประกอบ ปราสาทประกอบอีก ๔ หลังเป็นปราสาทอิฐ ปัจจุบันได้รับการบูรณะใน

สภาพสมบูรณ์ และมีหน้าบันด้านหน้าอยู่ครบ โดยปราสาทแถวหลังองค์ทิศใต้ มีหน้าบันเป็นภาพพระ
 วรอุณหเทพรประทับเหนือหงษ์ ปราสาทแถวหลังองค์ทิศเหนือเป็นภาพพระกฤษณะ (ร่างอวตารของพระ
 วิชาญ) ยกภูเขาโควธรณะ ปราสาทแถวหน้าองค์ทิศใต้เป็นภาพพระอินทร์ ปางมหाराชลีลาสนะ (นั่ง
 ชั้นเข้า) ประทับเหนือหน้ากาล ส่วนปราสาทแถวหน้าองค์ทิศเหนือ เป็นภาพพระศิวะคู่พระอุมา
 ประทับบนโคนนทีในปางอุมาเหศวร^{๖๔}

๒.๑.๖.๓ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ ในจังหวัดสุรินทร์

๑) วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร

พุทธอุทยาน วัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร ตำบลจรัส อำเภอบัวเชด

จังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีป่า
 และภูเขาล้อมรอบ มีเนื้อที่ครอบคลุม
 ประมาณ ๑๐,๘๖๕ ไร่ ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วย
 พันธุ์ไม้และสมุนไพรหายาก รวมทั้งสัตว์ป่า
 นานาชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็น
 แหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธาร มีทัศนียภาพที่
 งดงาม สภาพแวดล้อมเงียบสงบร่มเย็น เหมาะ
 กับการศึกษาปฏิบัติธรรมและท่องเที่ยวเชิง
 อนุรักษ์ที่สำคัญยิ่ง ผืนป่าบางส่วนติดชายแดน
 ไทย-กัมพูชา ถึงแม้ว่าจะมีร่องรอยการตัดไม้ทำ
 ลายป่าให้เห็นอยู่บ้าง แต่อย่างไรก็ตามป่าทั้ง
 ผืนแห่งนี้จัดได้ว่าอุดมสมบูรณ์มากที่สุดในอีสานใต้ของประเทศไทย

ภาพที่ ๒.๕ พุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร

<https://puanboy1614gmailcom.wordpress.com>

m/2016/02/07/วัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร/

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในสมัยนั้น
 (ปัจจุบัน กรมป่าไม้ อยู่ในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) ได้ประกาศบริเวณพื้นที่
 ป่าเป็นเขตพุทธอุทยาน ให้ดำเนินโครงการส่งเสริมพระพุทธศาสนา เพื่ออนุรักษ์ป่าไม้และพัฒนา
 สิ่งแวดล้อม ตามความคิดริเริ่มของพลเอกเชษฐา ฐานะจาโร เมื่อครั้งดำรงตำแหน่ง ผบ.กกล.สุรนารี
 โดยมี เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงครองสิริ
 ราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ คณะกรรมการวัดได้มีมติในการจัดสร้างพระอุโบสถเพื่อเป็น
 อนุสรณ์เนื่องในมหามงคลวโรกาสครั้งนั้น ลักษณะพระอุโบสถเป็นทรงไทยประยุกต์ ขนาดกว้าง ๓๐
 เมตร ยาว ๖๐ เมตร ผลจากพลังศรัทธาสามัคคี และความมานะพยายามของพระครูภาวนาวิฑฒน
 (เย็น นนฺทิพโล) เจ้าอาวาส ตลอดจนคณะสงฆ์ ศิษยานุศิษย์ และ พุทธศาสนิกชนทั่วไป ที่ได้ร่วม
 เสียสละกำลังกาย และทุนทรัพย์ อุปถัมภ์การก่อสร้างจนแล้วเสร็จ โดยไม่ใช้งบทางราชการแต่อย่างใด
 และได้รับพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑ เพื่อให้เป็นการสมบูรณ์ตาม
 แบบพระธรรมวินัย และทางวัดได้ทำพิธีผูกพัทธสีมาปิดทองฝังลูกนิมิต ในวันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๗
 โดยมี พลเอกเชษฐา ฐานะจาโร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในขณะนั้นมาเป็นประธานในพิธี

^{๖๔} ปราสาทเมืองต่ำ, <<https://th.wikipedia.org/wiki/>>, October 2019.

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ นอกเหนือจากมีพิธีผูกพัทธสีมาปิดทองฝังลูกนิมิตแล้ว ก่อนหน้านี้ในวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๗ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้เลือกพุทธอุทยาน วัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโรแห่งนี้เป็นหนึ่งในวัดต่าง ๆ ที่เข้าร่วม โครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ เพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่สมัครใจมาปฏิบัติธรรม โดยไม่ถือเป็นวันลาตามมติคณะรัฐมนตรีในการพัฒนาบุคลากรโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา^{๖๕}

๒) วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง)

วัดป่าอาเจียง ตั้งอยู่ในหมู่บ้านคนเลี้ยงช้างบ้านหนองบัว นอกจากจะเป็นศูนย์รวมใจของชุมชนแล้ว ยังเป็นสุสานช้างแห่งเดียวในโลกด้วย ซึ่งบริเวณที่ฝังกระดูกช้าง ได้สร้างหมวกนักรบโบราณประดับไว้ด้านบน เพื่อเป็นการยกย่องว่าช้างก็คือหนึ่งในนักรบไทยที่ต่อสู้เพื่อบ้านเมืองมาตั้งแต่อดีต รวมไปถึงมีการเก็บประวัติช้างแต่ละเชือกเอาไว้อย่างครบถ้วน นอกจากนี้ภายในวัดยังมีกลุ่มทอผ้าไหมชาวกูย ศาลาเอราวัณ และยังเป็นแหล่งรวบรวมความรู้และประวัติศาสตร์เกี่ยวกับชาวกูย การเลี้ยงช้าง และช้างลักษณะต่างๆ รวมไปถึงให้ชาวพุทธได้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวกับช้างด้วย^{๖๖}

เมืองช้างหรือจังหวัดสุรินทร์ ที่คนทั่วไปรู้จักกันในนาม เมืองที่มีช้างเลี้ยงมากที่สุดในโลก นับตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นถิ่นฐานของชนชาวกูยในจังหวัดสุรินทร์ คือที่บ้านตากกลาง ต.กระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ ซึ่งในปัจจุบันเรียกกันติดปากว่า “หมู่บ้านช้าง” ซึ่งที่นี่นอกจากจะเป็นหมู่บ้านที่มีการเลี้ยงช้างมากที่สุดในจังหวัดสุรินทร์แล้ว ยังเป็นแหล่งเรียนรู้อารยธรรมโบราณของชาติพันธุ์ชาวกูยในจังหวัดสุรินทร์อีกด้วย ซึ่งชาวบ้านที่นี่ได้ร่วมกันอนุรักษ์ไว้ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกายในชุดพื้นเมือง ตลอดจนเครื่องมือใช้ต่างๆที่ยังมีหลงเหลืออยู่ และที่นี่ยังเป็น “สุสานช้าง” ซึ่งนับว่าเป็นหนึ่งเดียวในโลกที่มีการนำช้างมาฝังไว้ที่นี่มากที่สุดแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ที่ “วัดป่าอาเจียง” บ้านหนองบัว ต.กระโพ

“สุสานช้าง” วัดป่าอาเจียง บ้านหนองบัว ต.กระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ ตั้งอยู่บนเนื้อที่ ๘๐ ไร่ ที่ยังคงมีไม้ป่าต่างๆพรรณที่ชาวบ้านและวัดได้ร่วมกันอนุรักษ์ไว้ ส่วนลึกเข้าไปภายในก็จะเป็นบริเวณของวัดป่าอาเจียง ซึ่งมีพิพิธภัณฑศาลาเอราวัณซึ่งเป็นที่เก็บรวบรวมเรื่องราวต่างๆของพระพุทธศาสนาและพราหมณ์ ศาลประกำซึ่งเป็นที่เก็บเครื่องมือเครื่องมืองานต่างๆเกี่ยวกับการจับช้างคล้องช้าง พิพิธภัณฑชาวกูยซึ่งเป็นที่เก็บรวบรวมเรื่องราวความเป็นมาต่างๆ และเครื่องมือเครื่องใช้ของชนชาติพันธุ์ชาวกูย และที่นี่ยังเป็น “สุสานช้าง” ขนาดใหญ่ หนึ่งเดียวในโลก ที่มีการนำเอากระดูกช้างที่เสียชีวิตแล้วมาฝังไว้ โดยทำเป็นเจดีย์รูปหมวกครอบเอาไว้บนหลุมฝัง เนื่องจากหมวกเป็นสัญลักษณ์ของนักรบ และเพื่อให้รู้ว่าเป็นช้างเชือกใด ชื่ออะไร ซึ่งมีอยู่มากมายที่นี่ โดยผู้ที่จะให้รายละเอียดในเรื่องราวต่างๆ ของวัดป่าอาเจียงแห่งนี้ ก็คือ ดร.พระครูสมุห์หาญ ปัญญาโร เจ้าอาวาสวัดป่าอาเจียง ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งวัดป่าแห่งนี้ขึ้นมาจากนิมิตของท่าน เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๐ โดย ดร.พระครูสมุห์หาญ ได้เปิดเผยเรื่องราวประวัติความเป็นมาของวัดป่าอาเจียงแห่งนี้ว่า “ความเดิมอาตมาได้ทำโครงการช้างคืนถิ่นมาก่อน แต่พอช้างคืนถิ่นมา ช้างต่างบ้านต่างเมืองก็มาอยู่ร่วมกันจน

^{๖๕} วัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร, <<https://watkaosala.page.tl/>>, July 2019.

^{๖๖} วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง), <<http://i-san.tourismthailand.org/5063/>>, October 2019.

แทบไม่มีที่อยู่ ก็เลยมาอยู่ใกล้ๆ กับบริเวณนี้ซึ่งเดิมเป็นป่าช้าคนและช้าง ก็เลยกลัว ก็เลยคิดว่าเมื่อเราชวนเขามาแล้ว ก็เลยต้องมาอยู่ที่นี่เป็นเพื่อนเขา เขาจะได้มีพระอยู่ใกล้ๆ จะได้อบอุ่น เพราะเขามาอยู่กันทั้งครอบครัว ซึ่งต่อมาก็ขออนุญาตสร้างเป็นวัด เดิมที่อยู่ข้างล่างซึ่งเป็นป่าช้ามาก่อนถึง ๑๖ ปี จนมาถึงปี พ.ศ.๒๕๕๐ จึงได้ขออนุญาตสร้างวัดตรงนี้ ก็มาอยู่ใกล้กับพวกช้างขึ้น ซึ่งก็จะมีวัดอยู่ตรงนี้ สวนสัตว์อยู่ตรงนี้ ศูนย์เกษตรอยู่ตรงนี้ใกล้กันซึ่งก่อนที่จะมาสร้างวัดก็ได้มีมิตมาก่อนว่า ช้างที่อาตมาเคยเลี้ยงเคยดูแลซึ่งอาตมาบวชก็เลย ขายไปไม่ได้ดูแลแต่ว่าก่อนเขาเสียชีวิต อาตมาก็เลยนึกว่าทำไมหนอถึงได้ฝันเห็นช้างอยู่เรื่อยๆ และทุก

ภาพที่ ๒.๖ วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง),
https://www.innnews.co.th/regional-news/news_433827/

ครั้งที่ฝันเห็นเขาก็จะร้องไห้อยากจะมาอยู่กับเรา อยากจะมาอยู่กับ หลวงพ่อ อยากจะมาอยู่ด้วย เอาเขากลับมาคืนเถอะๆ พอเห็นนิมิตบ่อยๆก็เลยไปถามเจ้าของ ถึงได้รู้ว่าช้างเกิดอุบัติเหตุและเสียชีวิตไปแล้ว อาตมาเลยขอซื้อกระดูกมา เพื่อมาฝังไว้ แล้วก็หาเพื่อนช้างทั้งหมดที่ใครเขาศรัทธาบริจาค ก็จะมาเก็บไว้ที่สุสานร่วมกัน จนกลายเป็นสุสานช้างในปัจจุบัน ซึ่งต่อมาก็ได้มีเจ้าของช้างที่ช้างเสียชีวิตแล้ว ได้นำเอากระดูกมาฝังไว้ที่นี่ ซึ่งในปัจจุบันมีอยู่จำนวน ๑๓๓ เชือก โดยชาวบ้านที่นี่มีความเชื่อและผูกพันว่า เมื่อช้างของคนในหมู่บ้านนี้ไปเสียชีวิตอยู่ที่อื่นก็ต้องนำเอากระดูกกลับมาฝังไว้ที่นี่ แต่ก่อนจะนำเอากระดูกมาฝัง จะต้องฝังร่างช้างเอาไว้อย่างน้อย ๕ ปี เพื่อที่จะให้เนื้อหนังย่อยสลายไปก่อน จึงจะนำเอากระดูกกลับมาฝังไว้ที่นี่ได้ เพื่อที่จะได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ในทุกๆปีในวันช้างไทย เสมือนสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัว ทั้งหมดนี้ จึงเป็นที่มาของสุสานช้างแห่งนี้และที่วัดป่าอาเจียงแห่งนี้ ยังเป็นที่รวมรวบรวมเครื่องใช้ต่างๆที่ใช้ในการคล้องช้าง ซึ่งได้นำมาเก็บรวบรวมเอาไว้ที่พิพิธภัณฑ์ศาลประจำ และยังมีพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมอารยธรรมของชาติพันธุ์ของชาวกูยมาไว้ที่นี่ ให้ทุกคนได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้อีกด้วย ซึ่งที่นี่เปิดให้เข้าชมฟรีทุกวันโดยไม่มีค่าใช้จ่าย และยังสามารถเข้ามาศึกษาธรรมะได้จากพิพิธภัณฑ์เอราวัณที่กำลังก่อสร้างใกล้จะแล้วเสร็จเร็วๆนี้อีกด้วย”^{๖๗}

๒.๑.๖.๔ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ ในจังหวัดศรีสะเกษ

๑) วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง)

วัดไพรพัฒนา ตั้งอยู่ที่ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ เดิมทีเป็นที่พำนักของหลวงปู่สรวง นักบุญแห่งดินแดนอีสานใต้ พระผู้บำเพ็ญเพียรตามแนวเขตชายแดนไทย-กัมพูชา อันมีเมตตาบารมีช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากจนเป็นที่รักและศรัทธาของผู้คน รวมไปถึงลูกศิษย์ลูกหาทั่วไป จนเป็นที่เรียกขานกันว่า “เทวดา เดินดิน” ภายหลังจากที่หลวงปู่ละสังขาร

^{๖๗} วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง), <https://www.innnews.co.th/regional-news/news_433827/>, October 2019.

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ สรีระสังขารของหลวงปู่ไม่เปื่อยไม่เน่า จนลูกศิษย์ได้นำไปบรรจุไว้ในโลงแก้วเพื่อให้ลูกศิษย์ลูกหาและนักท่องเที่ยวได้มากราบไหว้ขอพรและลอดใต้โลงแก้วเพื่อความเป็นสิริมงคล^{๒๘}

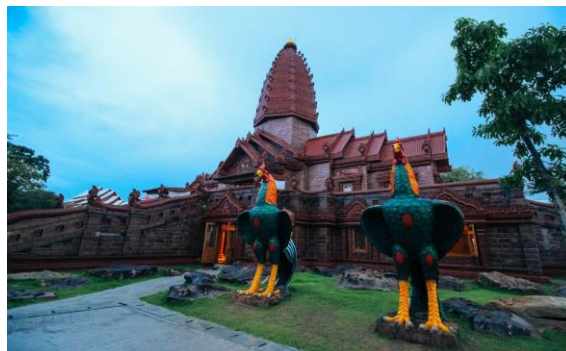
หลวงปู่สรวงแต่เดิมเป็นชาวกัมพูชาและได้เดินทางมาอยู่บริเวณอำเภอ

ขุนหาญและอำเภออุษันต์ แถบชายแดนตามเชิงเขาพนมดงรัก (พนมดงเร็ก) ซึ่งเป็นเขตกั้นกลางระหว่างประเทศกัมพูชา ท่านเป็นผู้ทรงศิลปะปฏิบัติธรรมอยู่เสมอ และได้พักอาศัยอยู่ตามกระท่อมในไร่นาของชาวบ้านโคก และเวียนไปในที่ต่างๆ นานๆ ก็จะกลับมาให้เห็น ณ ที่เดิมอีก ในสายตาและความเข้าใจของชาวบ้านในสมัยนั้นมองท่านว่าเป็นผู้มีคุณวิเศษแตกต่างจากบุคคลทั่วไปและเรียกขานท่านว่า

“ลูกเอื้อวเป๊าะ” หรือ “ลูกตาเป๊าะ”

(เป็นภาษาเขมร หมายถึงพระดาบสที่เป็นผู้

รักษาดีอยู่ตามถ้ำตามป่าเขา) ในสมัยนั้น มีป่าเขาอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยป่าไม้และสัตว์ป่านานาพันธุ์ มีลูกศิษย์ติดตามหลวงปู่เดินธุดงค์ตามป่าเขาแถบชายแดนไทย ตลอดจนถึงประเทศเขมร แต่ก็อยู่กับหลวงปู่ได้ไม่นานก็ต้องกลับบ้าน เนื่องจากทนความยากลำบากไม่ไหว หลวงปู่จึงเดินธุดงค์ไปในที่ต่างๆ โดยล้าพัง ทำให้ไม่มีใครทราบถิ่นกำเนิดและอายุของหลวงปู่ที่แท้จริง รู้เพียงแต่ว่าหลวงปู่เป็นชาวเขมรต่ำ ได้เข้าอาศัยในประเทศไทยนานแล้ว คนแก่คนเฒ่าผู้สูงอายุที่เคยเห็นท่านต่างพูดว่า พอจำความได้ก็เห็นท่านอยู่ในลักษณะเหมือนที่เห็นในปัจจุบันนี้ ผิดไปจากเดิมบ้างเล็กน้อยเท่านั้น อีกทั้งหลวงปู่เป็นคนพูดน้อยและไม่เคยเล่าประวัติส่วนตัวให้ใครฟัง จึงไม่มีใครทราบประวัติและอายุที่แท้จริงของท่านได้ ชาวบ้านแถบนี้เห็นหลวงปู่บ่อยๆ ที่ป่าบ้านตะเคียนราม วัดตะเคียนราม (อำเภอภูสิงห์) แถวบ้านลุมพุก ตำบลกันทรารมย์ อำเภออุษันต์ และตามหมู่บ้านอื่นๆ รอบชายแดน ท่านจะอยู่แถบนี้โดยตลอด แต่ก็จะไม่อยู่เป็นประจำในทีใดทีหนึ่ง บางทีหายไป ๒-๓ ปีก็จะกลับมาใหม่อีกครั้งโดยที่ไม่รู้ว่าหลวงปู่ไปไหน มาระยะหลังๆ นี้พบหลวงปู่เป็นประจำอยู่ในกระท่อมนาข้างต้นโพธิ์ บ้านชะยอง วัดโคกแก้ว บ้านโคกเจริญ กระท่อมนาระหว่างบ้านละลม กับบ้านจะบก กระท่อมนาบ้านรุน (อำเภอบัวเชด) และบ้านอื่นๆ ใกล้เคียง^{๒๙}

ภาพที่ ๒.๗ วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง),
<https://thailandtourismdirectory.go.th/th/info/attraction/>

^{๒๘} วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง), <<https://www.rakbankerd.com/travel/view.php?id=395&type=2>>, October 2019.

^{๒๙} วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง), <<https://thailandtourismdirectory.go.th/th/info/attraction/detail/itemid/4980>>, October 2019.

๒.๑.๖.๕ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ ในจังหวัด อุบลราชธานี

๑) วัดสิรินธรวรารามภูพร้าว

วัดสิรินธรวรารามภูพร้าว หรือนิยมเรียกกันว่า วัดเรืองแสง ตั้งอยู่ที่

ตำบลช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี เป็นวัดที่ตั้งอยู่บนเนินเขาสูง โดยจำลองสภาพแวดล้อมของวัดป่าหิมพานต์หรือเขาไกรลาส บริเวณบนยอดเขาจะมองเห็นพระอุโบสถสีปัดทองตั้งเด่นเป็นสง่า จุดเด่นของวัดคือการได้มาชมภาพเรืองแสงเป็นสีเขียวของของต้นกัลปพฤกษ์ที่เป็นจิตรกรรมที่อยู่บนผนังด้านหลังของอุโบสถในยามค่ำคืน ซึ่งช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการมาชมและถ่ายภาพคือ ตั้งแต่เวลา๖.๐๐-๑๙.๐๐ น. ซึ่งหาก

ภาพที่ ๒.๘ วัดสิรินธรวรารามภูพร้าว

<https://www.google.com/search?>

โชคดีก็จะได้เห็นดวงดาวมากมายเต็มท้องฟ้าอีกด้วย แต่ภาพเรืองแสงนี้หากมองด้วยตาเปล่าจะเห็นเพียงเล็กน้อย จะไม่เห็นเป็นสีเขียวชัดเจนเท่ากับภาพที่ถ่ายด้วยกล้องถ่ายภาพ เพราะฉะนั้นนักท่องเที่ยวบางท่านที่มาเก็บภาพความงดงามผ่านสายตาต้องเผื่อใจไว้เล็กน้อยนอกจากความมหัศจรรย์ของพระอุโบสถแล้ว วัดแห่งนี้ยังมีจุดชมวิวิวทิวทัศน์ซึ่งเป็นวิวลำน้ำโขง และบริเวณด้านหลังพระอุโบสถเป็นจุดชม วิวิวทิวทัศน์ของฝั่งประเทศลาวและมองเห็นด้านสากลช่องเม็กอย่างสวยงามรวมทั้งอ่างเก็บน้ำที่อยู่บริเวณเชิงเขาคล้ายกับทะเลสาบ โดยเฉพาะในช่วงพระอาทิตย์ตกดินเราจะได้เห็นพระอาทิตย์ดวงโตซึ่งเป็นบรรยากาศที่สวยงามมาก สำหรับต้นกัลปพฤกษ์เรืองแสงเป็นฝีมือการออกแบบของช่าง คุณากร ปริญญาบุญโณ ผู้ลงมือติดโมเสกแต่ละชิ้นด้วยตัวเองโดยมีแรงบันดาลใจมาจากต้นไม้แห่งชีวิต ในภาพยนตร์เรื่องอวตาร โดยใช้สารเรืองแสง หรือสารฟลูออเรสเซนต์รอบต้น คุณสมบัติของสารฟลูออเรสเซนต์จะรับแสงพระอาทิตย์ ในตอนกลางวันพร้อมกับที่ศิลปินชิ้นนี้ ได้หันหน้าไปทางทิศตะวันออก หรือหันข้างไปทางทิศตะวันตก ก็เลยเหมือนเป็นฉากกัน พลังงาน ในช่วงเวลาตอนกลางวัน แล้วจะฉายแสงออกมาในตอนกลางคืน คือเป็นการคายพลังงานออกมา ตัวอุโบสถมีต้นแบบมาจากวัดเชียงทองประเทศลาว เสาแต่ละต้นลงลวดลายด้วยมือโดยรอบนอกเป็นลายดอกบัวและสัตว์ทั้งหลายตามคติบัว ๔ เหล่าทางเข้าเป็นต้นสาละ ส่วนตัวอุโบสถมีต้นแบบมาจากวัดเชียงทอง ประเทศลาว แต่มีความกว้างมากกว่า ๑ เท่า และความยาวมากกว่า ๒ เท่าเสาแต่ละต้นลงลวดลายด้วยมือ โดยรอบนอกเป็นลายดอกบัวและสัตว์ทั้งหลายตามคติบัว ๔ เหล่าหัวใจหลักของการทำพุทธศิลป์ คือ การนำเสนอ งานศิลปะที่เกิดจากความสงบ ความเพียรความอดทน และวิสัยทัศน์ งานแต่ละชิ้นต้องคิดจากความคิดอันวิจิตรและขบคิดมาก่อนทั้งสิ้นอย่างแนวความคิดการจำลองให้วัดเป็นเขาพระสุเมรุตรงกลางของพระอุโบสถ เป็นที่ตั้งของพระประธานแต่เดิมที่คล้ายกับพระพุทธรชินราช ในจังหวัดพิษณุโลก แต่มีการนำเพียงส่วนรัศมีออกไป เพื่อให้แลดูกลมกลืนกันยิ่งขึ้นพร้อมกับได้ทำฉากหลังเป็นต้นโพธิ์ โดยเบื้องบนติดด้วยแผ่นพระทองส่วนการสร้างวัดนั้น ท่านพระอาจารย์บุญมากเป็นผู้ริเริ่ม ท่านเป็นคนฝั่งลาวจำปาสักเข้ามาเผยแพร่อบรมสมาธิทางฝั่งไทยและได้ปักกลดที่ภูพร้าวแห่งนี้ในปี พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๔๙๘ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ท่านได้ขอขมขานบาทพื้นที่ให้เป็นวัดจากทางหน่วยทหารและทางราชการ อ.พิบูลย์มั่งงาหาร ทางอำเภอจึงให้ตั้งชื่อว่าวัดสิรินธรวราราม

หลังจากนั้นท่านพระอาจารย์บุญมากต้องกลับประเทศลาวทิ้งให้วัดร้างหลายสิบปี จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๔๒ พระครูกรมล ลูกศิษย์ของท่านได้ค้นพบวัดอีกครั้งและบูรณะให้กลับมาเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ได้ตั้งเดิมหลังจาก พระครูกรมลละสังขารไปในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ พระครูปัญญาภิเษกเข้ามารับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดและสานต่องานสร้างวัดต่อไป อย่างต้นกัลปพฤกษ์ เรื่องแสงเพลิงสร้างเสร็จเมื่อปีที่แล้ว ส่วนพระอุโบสถยังมีการแต่งเติมอยู่เรื่อยๆ^{๗๐}

๒.๑.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

การวิจัยเรื่องศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ และศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ผู้วิจัยได้วางกรอบการสืบค้นรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยได้แบ่งประเด็นการสืบค้นออกเป็น ๓ หัวข้อ คือ ๑) ด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ๒) ด้านเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม และ ๓) ด้านผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม แต่ละหัวข้อจะได้สืบค้นนำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑.๗.๑ ด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

จากการสืบค้นรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมได้พบว่ามีรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

ชญานันท์ อัครธรรมานนท์ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง วิเคราะห์คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์ในการจาริกแสวงบุญจุดสังเวชนียสถานของชาวพุทธไทย ผลการวิจัยพบว่า การจาริกแสวงบุญเกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาที่จะไปแสดงความเคารพบูชา ณ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน เพื่อพุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ และสังฆานุสสติ บำเพ็ญบุญกุศริยา ศึกษาพุทธประวัติ พุทธธรรม เชื่อมโยงจุดสังเวชนียสถานกับการปฏิบัติธรรม เป็นการประกาศ เผยแผ่และสืบอายุพระพุทธศาสนาให้มั่นคงต่อไป และมีอานิสงส์คือความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า การจาริกแสวงบุญจุดสังเวชนียสถานของชาวพุทธไทยส่วนมากจะจัดเป็นรูปแบบคณะทัวร์ (Tour Group) โดยมีระบุรายการการท่องเที่ยวไว้ เช่น สถานที่ท่องเที่ยว ที่พักแรม ระยะเวลาในการท่องเที่ยว ในการจาริกแสวงบุญแต่ละแห่ง และมีพระวิทยากรและผู้จัดทัวร์เป็นผู้นำกิจกรรม^{๗๑} ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในงานวิจัยเรื่องนี้คือการจาริกแสวงบุญเพื่อแสดงความเคารพบูชา ณ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน เหล่านี้เป็นการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่มีความเชื่อมโยงกับประวัติของบุคคลซึ่งเป็นศาสดาในศาสนาพุทธ เป็นต้น

กาญจนา เตรียมธนาโชค ได้ทำการวิจัยเรื่อง การท่องเที่ยวสู่แดนพุทธภูมิตามหลักบุญกุศริยาวัตร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการท่องเที่ยวสู่แดนพุทธภูมิตามหลักบุญกุศริยาวัตร พัฒนารูปแบบและกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่แดนพุทธภูมิตามหลักบุญกุศริยาวัตร และเสนอผล

^{๗๐} วัดสิรินธรวรารามภูพร้าว, <<http://teerapat0.blogspot.com/>>, October 2019.

^{๗๑} ชญานันท์ อัครธรรมานนท์ “วิเคราะห์คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์ในการจาริกแสวงบุญจุดสังเวชนียสถานของชาวพุทธไทย”, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ,

การท่องเที่ยวสู่แดนพุทธภูมิสู่แดนพุทธภูมิตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ผลการวิจัยค้นพบเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม คือ เป็นประวัติศาสตร์ที่ถูกบันทึกไว้ในรูปของคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้แก่ สถานที่ประสูติ มีปรากฏอยู่ใน สัมปาพนิยสูตร มหาปทานสูตร สถานที่ตรัสรู้ มีปรากฏอยู่ใน โพธิราชกุมารสูตร ปฏิจจสมุปาบทสูตร สถานที่แสดงธรรม มีปรากฏอยู่ใน อัมมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลักษณะสูตร สถานที่ปรินิพพาน มีปรากฏอยู่ใน มหาปรินิพพานสูตร การท่องเที่ยวสู่แดนพุทธภูมิตามหลักบุญกิริยาวัตถุ เป็นการเดินทางไปยังสังเวชนียสถาน โดยการนำพระสูตรมาเป็นแนวทางเพื่อสั่งสมบุญกิริยาวัตถุ ในการไปเยือนนั้นเป็นการไปเพื่อพัฒนาจิตใจ เรียนรู้ของจริง ดูของจริง ลงมือทำ กระบวนการท่องเที่ยวสู่แดนพุทธภูมิตามหลักบุญกิริยาวัตถุ จึงมีกิจกรรมหลักอยู่ ๖ กิจกรรม คือ ๑) กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ ทำสมาธิ อุทิศส่วนบุญกุศล ๒) การถวายสังฆทาน ๓) การฟังธรรม ๔) การสนทนาธรรม ๕) การพิจารณาอาหาร ๖) การพิจารณาธรรมอยู่เนื่อง ๆ แต่ละกิจกรรมล้วนมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ ลงมือปฏิบัติและเห็นผลจากการปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ^{๗๒}

๒.๑.๗.๒ ด้านเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

จากการสืบค้นรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมได้พบว่ามีรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

วีระพงศ์ เกียรติไพรยศ และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง การจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามเส้นทางโบราณสถานล้านนาที่ปรากฏในวรรณกรรมชินกาลมาลีปกรณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานล้านนาที่ปรากฏในวรรณกรรมชินกาลมาลีปกรณ์ ศึกษาคุณค่าและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานล้านนาที่ปรากฏในวรรณกรรมชินกาลมาลีปกรณ์ และ เสนอรูปแบบและวิธีการจัดการเส้นทางการเรียนรู้แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานล้านนาที่ปรากฏในวรรณกรรมชินกาลมาลีปกรณ์ สำหรับประเด็นรูปแบบและวิธีการจัดการเส้นทางการเรียนรู้แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานล้านนาที่ปรากฏในวรรณกรรมชินกาลมาลีปกรณ์ แบ่งได้เป็น ๓ รูปแบบ คือ (๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยวทั้ง ๑๔ แห่ง คือ พื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ๑๐ แห่ง และพื้นที่จังหวัดเชียงราย ๔ แห่ง ซึ่งแต่ละแห่งจะต้องมีการจัดทำป้าย เอกสารแผ่นพับ เพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว (๒) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงการปฏิบัติธรรม พบว่า จากแหล่งท่องเที่ยวทั้ง ๑๔ แห่ง ในปัจจุบันมีเพียงแห่งเดียวที่พร้อมรองรับการปฏิบัติธรรม คือ วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ แต่เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวทั้งหมดเป็นวัดจึงควรมีการจัดการท่องเที่ยวเชิงการปฏิบัติธรรม (๓) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรม พบว่า มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีประเพณีวัฒนธรรมประจำปีที่น่าสนใจจากวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ๙ แห่ง สรุปประเพณีวัฒนธรรม ดังนี้ (๓.๑) ประเพณีแห่พระ (๓.๒) ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุเจดีย์ (๓.๓) ประเพณีสลากภัต (๓.๔) ประเพณีบูชาเสาอินทขิล (๓.๕) ประเพณีตักบาตรเป็งปูด (ตักบาตรเที่ยงคืนของวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ที่ตรงกับวันพุธ) (๓.๖) สวดสะเดาะหันพเคราะห์ (๓.๗) งานกตัญญู และ (๓.๘) งานอายุวัฒนมังคล จากรูปแบบที่กล่าวมา เสนอให้มีการจัดการแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานล้านนาที่ปรากฏในวรรณกรรมชินกาลมาลีปกรณ์ ดังนี้ (๑) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โดยใช้

^{๗๒} กาญจนา เตรียธนาโชค, “การท่องเที่ยวสู่แดนพุทธภูมิตามหลักบุญกิริยาวัตถุ”, (สาวิภาลิกขาลัย คณะมนุษยศาสตร์, ๒๕๖๐), หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

หลัก ๓E คือ (๑.๑) การเรียนรู้ (Education) (๑.๒) กิจกรรม (Employment) และ (๑.๓) เศรษฐกิจ (Economic) (๒) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงการปฏิบัติธรรม โดยใช้หลักในการจัดการ คือ (๒.๑) จัดการให้ความรู้ (Educating Management) (๒.๒) การจัดการข้อมูล (Data Management) (๒.๓) การจัดการสถานที่ (Location Management) (๒.๔) การจัดการเวลา (Time Management) และ (๒.๕) จัดการการปฏิบัติ (Practice Management) (๓) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงประเพณี วัฒนธรรม โดยใช้หลักในการจัดการ คือ (๓.๑) จัดการให้ความรู้ (Educating) และ (๓.๒) การมีส่วนร่วม (Participation)^{๗๓}

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร พบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้ง ๙ วัด ในกรุงเทพมหานคร มีขีดความสามารถในการรองรับทางการท่องเที่ยวทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม โดยวัดให้ความสำคัญกับคุณค่าของสิ่งแวดล้อมในเชิงรูปธรรม พุทธศิลปกรรม และมีการนำความรู้ทางพระพุทธศาสนาเผยแพร่แก่นักท่องเที่ยว สำหรับรูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานครพบว่า มี ๔ รูปแบบ คือ ๑) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะของการเที่ยวชมสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และการเที่ยวชมบริเวณวัด (เชิงวัฒนธรรม) ๒) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะของการท่องเที่ยวตามเทศกาล ประเพณี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา (เชิงวัฒนธรรม) ๓) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาความรู้ (เชิงนามธรรมการเรียนรู้) และ ๔) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในเชิงลึก เช่น การฝึกสมาธิ การฟังธรรม^{๗๔} เป็นต้น

๒.๑.๗.๓ ด้านผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

จากการสืบค้นรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมได้พบว่ามีรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

จิราณูช โสภากและคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง ศักยภาพการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกของประเทศไทย กรณีศึกษา: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร และอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า แหล่งท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ถือเป็นแหล่งโบราณสถานที่มีความดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว เนื่องจากเป็นแหล่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เป็นมรดกโลก การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกในภาพรวมหน่วยงานภาครัฐยังมีบทบาทมากกว่าชุมชนในท้องถิ่น ด้านปัญหาที่เกิดจากที่ตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ได้พบปัญหาที่แตกต่างกันดังนี้ คือ ๑) อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มีพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตเมือง เมื่อชุมชนเมืองได้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากทำให้เกิดปัญหาการรุกรานพื้นที่มรดกโลก ๒) อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร มีพื้นที่ตั้งแยกออกไปจากชุมชนเมือง มิได้มี

^{๗๓} วีระพงศ์ เกียรติไพโรยศ และคณะ, “การจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามเส้นทางโบราณสถานล้านนาที่ปรากฏในวรรณกรรมชินกาลมาลีปกรณ์”, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย, ๒๕๖๐), หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

^{๗๔} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และคณะ, “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร”, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒), หน้า บทคัดย่อ.

ปัญหาการลุก้าพื้นที่มรดกโลกเหมือนกับที่เกิดกรณีของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาแต่ก็ได้ประสบปัญหาด้านพื้นที่ทับซ้อนกับที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของคนในชุมชน^{๗๕} เป็นต้น

จිරนนท์ ทองสมักร ได้เขียนบทความเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ทิศทางของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะต้องประกอบด้วย เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีส่วนได้เสีย หากมีการพัฒนาที่เหมาะสมก็จะเอื้อต่อกระบวนการปลูกจิตสำนึกให้ผู้มีส่วนได้เสียในชุมชน นักท่องเที่ยวและผู้กระการด้านธุรกิจการท่องเที่ยว ร่วมกันรักษาสมดุลของทรัพยากรการท่องเที่ยว เกิดการเรียนรู้และเผยแพร่เอกลักษณ์ของท้องถิ่น สร้างงาน สร้างรายได้ ให้ชุมชน สนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยว ไม่ทำลายทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งในปัจจุบันและอนาคต^{๗๖} เป็นต้น

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร ในประเด็นปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวในวัดมีหลายปัญหา ตั้งแต่การแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อสถานที่ โอกาส และวัฒนธรรมอันดีงามของไทยและระเบียบวัด โดยส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ การไม่ช่วยรักษาสภาพแวดล้อม และขาดความเป็นระเบียบในการเที่ยวชม โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวไทย การรูก้าของร้านขายสินค้าและบริการภายในวัด จนเกิดข้อขัดแย้งกับชุมชน ไปจนถึงการแสวงหาผลประโยชน์ของผู้ให้บริการบางกลุ่ม ทั้งนี้ ผลการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวไทยส่วนใหญ่มีความเห็นว่า วัดทั้ง ๙ วัด สามารถเป็นสถานที่ท่องเที่ยวได้ โดยวัดสามารถจัดการเพื่อรองรับทางการท่องเที่ยวได้ เช่น มีการดูแลและอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และสถาปัตยกรรมภายในวัดในระดับดี รองลงมาได้แก่ มีการใช้ประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยวภายในวัดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม การจัดพื้นที่ภายในวัด เช่น สถานที่ไหว้พระ สถานที่ถ่ายรูป หรือที่นั่งสมาธิ ไหว้พระ สวดมนต์ การให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของวัดหรือทางพระพุทธศาสนา การกำหนดเขตพื้นที่ในการรองรับนักท่องเที่ยวและการเที่ยวชมภายในวัด ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า วัดถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทย แต่ก็จะต้องมีการวางระบบการจัดการให้เหมาะสม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน^{๗๗}

พรหมินทร์ พวงมาลาจรัส และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืน บ้านแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า สภาพการณ์ด้านการท่องเที่ยวได้เปลี่ยนไปในทิศทางที่ถูกต้องและชัดเจนขึ้น มีรูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นขั้นเป็นตอน ชาวบ้านมีความเข้าใจในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืน ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมีมาตรฐานในการดำรงชีวิตมากขึ้น

^{๗๕} จิราหนู ไสกา และคณะ, “ศักยภาพการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกของประเทศไทย กรณีศึกษา : อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน”, (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

^{๗๖} จิรนนท์ ทองสมักร, “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ทิศทางของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”, วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๖), หน้า ๙๑-๑๑๔.

^{๗๗} อ่างแล้ว, พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ และคณะ, “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร”, หน้า ๔๓.

ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติได้รับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในหมู่บ้าน มีผลงานของภูมิปัญญาชาวบ้าน มีแนวทางที่ถูกต้องในการจัดสรรรายได้ให้กับชุมชนและประชาชน หมู่บ้านได้รับการตกแต่งปรับปรุงให้สวยงาม ได้เส้นทางการเดินป่า ในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เห็นศักยภาพของชุมชนในด้านการท่องเที่ยวและองค์ความรู้ของชุมชนในด้านต่างๆ มีการกำหนดกฎระเบียบ ข้อบังคับ กลุ่ม^{๗๘}

สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งสืบค้นมาแล้วทั้งหมดในหัวข้อนี้แบ่งประเด็นการสืบค้นออกเป็น ๓ ด้าน คือ ด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ด้านเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม และ ด้านผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม แต่ละด้านสรุปได้ดังนี้

๑) ด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม คือ (๑) ประวัติศาสตร์ศึกษาได้จากแหล่งข้อมูลทั่วไปและในเอกสารต่าง ๆ แหล่งข้อมูลที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ อักษรจารึก หนังสือ ตำรา หรือจากบุคคลที่ได้อยู่และเห็นเหตุการณ์นั้นซึ่งเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต เช่น การท่องเที่ยวแบบจาริกแสวงบุญในสังเวชนียสถานของชาวพุทธไทย ผู้ทำวิจัยได้สืบค้นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธาทำให้อยากเดินทางไปดูสถานที่จริงการเดินทางที่สะดวกคือจัดในรูปแบบของการท่องเที่ยวในทางศาสนาและวัฒนธรรมแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้นก็เป็นเรื่องที่ทำให้ความรู้และความบันเทิงใจเกี่ยวกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ อักษรจารึก หนังสือ ตำรา หรือจากบุคคลที่ได้อยู่และเห็นเหตุการณ์นั้นซึ่งเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต เป็นต้น (๒) ประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา เนื่องจากนักวิชาประวัติศาสตร์ได้มีการมีตั้งสมมุติฐาน วิเคราะห์ การตีความ สังเคราะห์ การเปรียบเทียบ การเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีตแตกต่างกันซึ่งเป็นอย่างนี้เรื่อยมาอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้วิชาประวัติศาสตร์ไม่หยุดอยู่กับที่ มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาเสมือนว่าเป็นสิ่งมีชีวิต เห็นได้จากการวิจัยจะเห็นว่ามีองค์ความรู้ องค์ความรู้ใหม่เพิ่มเติมอยู่เสมอ การท่องเที่ยวแบบจาริกแสวงบุญแต่ละแห่งในระยะแรกมีพระวิทยากรและผู้จัดทัวร์เป็นผู้นำกิจกรรม แต่การวิจัยต่อ ๆ มาได้พบว่ามี การให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมในกิจกรรมมากขึ้น เช่น การไหว้พระสวดมนต์ ทำสมาธิ อุทิศส่วนบุญกุศล การถวายสังฆทาน การฟังธรรม การสนทนาธรรม การพิจารณาอาหาร และการพิจารณาธรรมอยู่เนื่อง ๆ แต่ละกิจกรรมเหล่านี้ทำให้ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์และการปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา (๓) ประวัติศาสตร์เป็นการนำความจริงมาเล่าหรือเขียนขึ้นใหม่ คือ ผู้เล่าหรือผู้เขียนประวัติศาสตร์มีสิทธิอย่างเต็มที่ที่จะใส่ดุลยพินิจ แสดงความคิดเห็นแย้ง คุณค่า ตลอดจนอารมณ์และรสนิยมของตนลงไปด้วย เพราะแต่ละคนอาจตีความ มีรายละเอียด และลำดับเหตุการณ์แตกต่างกัน เช่น พระวิทยากรและผู้จัดทัวร์เป็นผู้นำกิจกรรม จะนำเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ อักษรจารึก หนังสือ ตำรา หรือจากบุคคลที่ได้อยู่และเห็นเหตุการณ์นั้นซึ่งเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต มาเล่าหรือเขียนใหม่ตลอดทั้งใส่ดุลยพินิจ การตีความ แสดงความคิดเห็นแย้ง คุณค่า ตลอดจนอารมณ์และรสนิยมของตนลงไปด้วย ทำให้ผู้ท่องเที่ยวเห็นความสำคัญของเรื่องราวในอดีต เพื่อนำมาปรับใช้ในการแก้ปัญหาปัจจุบันได้ เกิดความเข้าใจ ประทับใจ เห็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษสร้างสรรค์ไว้ เนื่องจากประวัติศาสตร์

^{๗๘} พรมมินทร์ พวงมาลาจารย์ และคณะ, “รูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืน บ้านแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่”, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔), หน้า บทคัดย่อ.

ส่งเสริมให้มนุษย์ใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยการนำเอาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นแล้วนำมาพิจารณาเพื่อเป็นข้อมูลใช้ประกอบในการตัดสินใจในการแก้ปัญหา

๒) ด้านเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ ที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์เพื่อชมแหล่งวัฒนธรรมทั้งที่เป็น ด้านวัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เกี่ยวกับปัจจัยสี่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ ด้านคติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจได้มาจากปรัชญา ศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านเนติธรรม คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนส่วนใหญ่ซึ่งมีการปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมา หรือ ด้านสพธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคมซึ่งใช้ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นมารยาทและคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ เป็นต้น จากการสืบค้นข้อมูลในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าการแบ่งเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมออกเป็น ๓ แบบ คือ (๑) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นลักษณะการท่องเที่ยวชมศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศิลปวัตถุ โดยใช้หลัก ๓E คือ การเรียนรู้ (Education) กิจกรรม (Employment) และ เศรษฐกิจ (Economic) (๒) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรม รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะของการท่องเที่ยวตามเทศกาล ประเพณี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักในการจัดการ คือ จัดการให้ความรู้ (Educating) และการมีส่วนร่วม (Participation) และ (๓) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงการปฏิบัติธรรม รูปแบบและกิจกรรมเป็นการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในเชิงลึก เช่น การฝึกสมาธิ การฟังธรรม โดยใช้หลักในการจัดการ คือ จัดการให้ความรู้ (Educating Management) การจัดการข้อมูล (Data Management) การจัดการสถานที่ (Location Management) การจัดการเวลา (Time Management) และ จัดการการปฏิบัติ (Practice Management)

๓) ด้านผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ ผลที่เนื่องมาจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งหรือ ผลลัพธ์ที่ทำให้กระเทือนไปถึงสิ่งอื่นหรือเหตุการณ์ที่จะตามมา ซึ่งผลกระทบนี้สามารถเกิดขึ้นได้ทั้งด้านบวกและลบ ด้านบวก คือ ผลกระทบเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลดี ด้านลบ คือ ผลกระทบเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดผลเสียหาย จากการสืบค้นข้อมูลในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าการแบ่งผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมออกเป็น ๓ ด้าน คือ (๑) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ มีผลกระทบ ๒ ด้าน ผลกระทบด้านบวก คือ หากมีการพัฒนาที่เหมาะสมก็จะเอื้อต่อกระบวนการปลูกจิตสำนึกให้ผู้มีส่วนได้เสียในชุมชนนักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการด้านธุรกิจการท่องเที่ยว ร่วมกันรักษาสมดุลของทรัพยากรการท่องเที่ยว เกิดการเรียนรู้และเผยแพร่เอกลักษณ์ของท้องถิ่น สร้างงาน สร้างรายได้ ให้ชุมชน สนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยว ไม่ทำลายทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งในปัจจุบันและอนาคต ผลกระทบด้านลบ คือ แหล่งท่องเที่ยวที่มีพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตเมือง เมื่อชุมชนเมืองได้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากทำให้เกิดปัญหาการรุกร้าพื้นที่ทางประวัติศาสตร์สำหรับแหล่งท่องเที่ยวมีพื้นที่ตั้งแยกออกไปจากชุมชนเมืองได้ประสบปัญหาด้านพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ทับซ้อนกับที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของคนในชุมชน ทำให้เกิดผลกระทบด้านลบเนื่องจากทำให้เกิดความขัดแย้งกันเกิดขึ้นระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบการท่องเที่ยวกับชุมชน (๒) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรม และรวมถึงด้านที่ (๓) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงการปฏิบัติธรรม มีผลกระทบ ๒ ด้าน ผลกระทบด้าน

บวก คือ หากมีการพัฒนาที่เหมาะสมก็จะเอื้อต่อกระบวนการปลูกจิตสำนึกให้ผู้มีส่วนได้เสียในชุมชน นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการด้านธุรกิจการท่องเที่ยว ร่วมกันรักษาสมดุลของทรัพยากรการท่องเที่ยว เกิดการเรียนรู้และเผยแพร่เอกลักษณ์ของท้องถิ่น สร้างงาน สร้างรายได้ ให้ชุมชน สนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยว ไม่ทำลายทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งในปัจจุบันและอนาคต มีการดูแลและอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และสถาปัตยกรรมภายในวัด มีการใช้ประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยวภายในวัดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม การจัดพื้นที่ภายในวัด เช่น สถานที่ไหว้พระ สถานที่ถ่ายรูป หรือที่นั่งสมาธิ ไหว้พระ สวดมนต์ การให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของวัดหรือทางพระพุทธศาสนา การกำหนดเขตพื้นที่ในการรองรับนักท่องเที่ยวและการเที่ยวชมภายในวัด ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า วัดถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทย แต่ก็จะต้องมีการวางระบบการจัดการให้เหมาะสม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ผลกระทบด้านลบ คือ การแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อสถานที่ โอกาส และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น และระเบียบของวัด โดยส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ การไม่ช่วยรักษาสภาพแวดล้อม และขาดความเป็นระเบียบในการเที่ยวชม โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวไทย การรुक้าของร้านขายสินค้าและบริการภายในวัด จนเกิดข้อขัดแย้งกับชุมชน ไปจนถึงการแสวงหาผลประโยชน์ของผู้ให้บริการบางกลุ่ม

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

ในการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องครอบคลุม ๗ หัวข้อ ประกอบด้วย

- ๒.๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว
- ๒.๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชน
- ๒.๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ๒.๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
- ๒.๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับจัดการท่องเที่ยว
- ๒.๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมกรท่องเที่ยว
- ๒.๒.๗ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
- ๒.๒.๘ ผลวิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา
- ๒.๒.๙ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยเรียงลำดับในการนำเสนอตามหัวข้อดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

๒.๒.๑.๑ ความหมายของการพัฒนา

นักวิชาการหลายท่านกล่าวถึงความหมายของ “การพัฒนา (Development)” ไว้ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Directed change) หรือวางแผนเอาไว้ล่วงหน้า (Planned change) ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นจะต้องเป็นการกระทำเชิงบวกที่กลุ่มหรือชุมชนสร้างขึ้น จึงกล่าวได้ว่า การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนา (Desired change)^{๗๙}

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ได้กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึง ความเจริญงอกงาม การเติบโตในแง่ของแนวความคิด แนวทางหรือวิธีการต่างๆ มีหลักการพื้นฐานที่จะทำให้บุคคลที่จะทำให้บุคคลหรือประชาชนทั่วไปของสังคมมีความงอกงามทางสติปัญญา ตลอดจนสามารถทำงาน หรือดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข มีขีดความสามารถในการเพิ่มผลผลิต รายได้และยกระดับความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น โดยการพัฒนาย่อมสัมฤทธิ์ผลได้ก็ต่อเมื่อปัจเจกบุคคลมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างแท้จริง^{๘๐}

ดิเรก ฤกษ์ห่วย ได้กล่าวว่าการพัฒนามีลักษณะเป็นกระบวนการในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของบุคคล ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมที่มุ่งให้เกิดความเสมอภาค สามารถสร้างให้เกิดการกระจายทางเศรษฐกิจสังคมอย่างทั่วถึง ทั้งรายได้ของคนในชุมชนและการบริการต่างๆ ที่รัฐพึงให้แก่ประชาชน ทำให้มีช่องว่างระหว่างชุมชนในชนบทและในเมืองให้น้อยที่สุด^{๘๑}

सानิตย์ บุญชู กล่าวว่า การพัฒนาคือสิ่งที่มีผลกระทบต่อปัจเจกบุคคลไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งที่ปัจเจกชนแต่ละคนต้องการที่จะยกระดับของตัวเองให้ดีขึ้นเท่านั้น แต่เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาคือ การยกระดับคุณภาพชีวิตของทุกคนในสังคมให้มีมาตรฐานสูงที่ขึ้นตั้งนั้นควรมุ่งเน้นให้การพัฒนาบรรลุไปสู่เป้าหมาย ในทิศทางที่เกิดประโยชน์กับคนส่วนใหญ่และการพัฒนาที่ควรนำไปใช้กับกลุ่มหรือชุมชนนั้น^{๘๒}

การพัฒนาในบริบทที่เกี่ยวข้องกับชุมชน จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพเหตุการณ์ต่างๆ ให้ชุมชนดีขึ้น ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมโดยมีการกำหนดทิศทางการพัฒนาที่ชัดเจนและแน่นอน รวมทั้งกำหนดอัตราการเปลี่ยนแปลง (Rate of change) ที่ชุมชนต้องการ^{๘๓}

^{๗๙} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓), หน้า ๔๒.

^{๘๐} นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัทยมหิดล, ๒๕๔๗), หน้า ๓๒.

^{๘๑} ดิเรก ฤกษ์ห่วย, การทำการเปลี่ยนแปลง : เน้นกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรม, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๖๐.

^{๘๒} สานิตย์ บุญชู, ความรู้ทั่วไปในการพัฒนาชุมชน เอกสารทางวิชาการ หมายเลข ๑ สาขาพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒.

^{๘๓} ทวี ทิมขำ, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนไสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๖.

ดังนั้นหลักการสำคัญของการพัฒนาแบบยั่งยืนนั้นควรมองจากมิติทางสังคม ๔ ประการคือ ๑) คงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ๒) การตัดสินใจใดๆ ของชุมชนและการจัดองค์กรทางสังคมต้องสอดคล้องกับหลักการนิเวศวิทยาท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนของสถาบันทางสังคม ๓) การพัฒนาควรเริ่มต้นจากระดับล่างของชุมชนท้องถิ่น โดยชุมชนควรได้รับสิทธิในการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและควบคุมทรัพยากรของตนเอง ๔) การพัฒนาเป็นไปเพื่อความยุติธรรมทางสังคม ซึ่งหมายถึงความมั่นคงของการดำรงชีวิต ต้องครอบคลุมกลุ่มชนผู้ยากไร้ในปัจจุบันและอนุชนรุ่นหลัง^{๘๔}

๒.๒.๑.๒ หลักการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยว

อุทิศ ชาวเฮียร์ ได้กล่าวว่า การวางแผนเป็นการคิดล่วงหน้าเพื่อกำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งรวมกันในลักษณะของระบบรวม โดยมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน มีการศึกษาวิเคราะห์ถึงผลดีและผลเสียทั้งทางตรงและทางอ้อมของแนวทางในการดำเนินงานแต่ละด้าน ในขณะที่เดียวกันก็มีการกำหนดวิธีการในการติดตาม ควบคุม และประเมินผลแนวปฏิบัติดังกล่าวให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ เช่น จุดมุ่งหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือการจัดให้มีแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ที่ได้รับการจัดการอย่างมีความรับผิดชอบในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาระบบนิเวศที่ยั่งยืนโดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ (carrying capacity) ของพื้นที่ เป็นต้น^{๘๕}

นำชัย ทนุผล ได้ให้ความเห็นว่าการวางแผนเป็นงานในลักษณะสหวิทยาการ (multi-disciplinary) ที่อาศัยผู้เชี่ยวชาญหลายสาขาหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนานั้นๆ ร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลรวมทั้งระดมสมองในการกำหนดแนวทางปฏิบัติ ทั้งในแง่การกำหนดเป้าหมายรวม (common goal) และแนวทางดำเนินการไปสู่เป้าหมาย การวางแผนเป็นงานที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของคนทุก ๆ กลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) จากการนำเอาแนวทางที่กำหนดขึ้นไปปฏิบัติจริง หากเป้าหมายและแนวทางทุกส่วนเกิดจากการระดมสมอง โอกาสที่แผนงานจะได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องก็จะเป็นไปได้มาก ปัญหาในแง่ของการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติก็น่าจะน้อยลง^{๘๖}

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้กล่าวถึงการวางแผนว่าเป็นการพิจารณาและกำหนดแนวทางปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายที่ปรารถนา แนวทางในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวควรมีการปฏิบัติตามขั้นตอนดังนี้

^{๘๔} นำชัย ทนุผล, “การพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนบ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่อำเภอสันทราย วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจ”, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๓), หน้า ๘๐-๘๒.

^{๘๕} อุทิศ ชาวเฮียร์, การวางแผนกลยุทธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๗๓.

^{๘๖} นำชัย ทนุผล, แนวคิดและวิธีการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เอกสารประกอบการสอนคณะธุรกิจ การเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๖.

๑) การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีการวางแผนในลักษณะของแผนรวมมากขึ้นคือต้องมีความรับผิดชอบต่อความต้องการด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นจึงต้องให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว

๒) การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวควรที่จะมีการปรึกษาแบบประชาธิปไตยมากขึ้นคือการวางแผนควรที่จะมาจากความคิดของหลายๆ คน ซึ่งแต่ละคนอาจมีแนวคิดไม่เหมือนกันจึงต้องนำข้อแตกต่างของแนวคิดเหล่านี้มาก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการวางแผนพัฒนา

๓) การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวควรกำหนดรูปแบบให้นักท่องเที่ยวเข้าสู่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ คือ การวางแผนไม่ควรชักนำนักท่องเที่ยวทั้งหมดให้เข้ามาให้เดินทางในช่วงเวลาเดียวกันควรกระจายไปในช่วงเวลาต่างๆ อย่างสม่ำเสมอเพื่อมิให้เกิดความแออัดเกินขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว

๔) การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวต้องสามารถวัดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมได้ คือการวางแผนจะต้องป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวจึงต้องมีการทบทวนผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งโครงการเล็กและโครงการใหญ่

๕) การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวต้องสามารถวัดผลกระทบทางเศรษฐกิจได้ คือการวางแผนพัฒนาย่อมต้องการผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยต้องเป็นตัวจัดสรรผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไปสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม

๖) การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวต้องสามารถกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว คือการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องไม่ก่อผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมจึงต้องกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความสมดุลของสิ่งแวดล้อมซึ่งความสมดุลเป็นข้อจำกัดของการพัฒนา^{๘๗}

นำชัย ทนุผล ได้กล่าวว่า นักวางแผนส่วนใหญ่จัดระดับของการวางแผนออกเป็น ๓ ระดับ คือ การจัดระดับโดยอาศัยการมองพื้นที่เป็นหลัก (area approach) หรือการมองจากวัตถุประสงค์เป็นหลัก (objective approach) สำหรับการจัดระดับของแผนจากการพิจารณาพื้นที่เป็นหลักสามารถจำแนกได้เป็นแผนภูมิภาค แผนระดับพื้นที่ และแผนระดับบริเวณ ในขณะที่การจัดระดับของการวางแผนจากการพิจารณาวัตถุประสงค์สามารถจำแนกได้เป็นแผนนโยบาย แผนการจัดการพื้นที่ และแผนโครงการ ทั้งนี้การจัดระดับของลักษณะการพิจารณาหลักการจำแนกทั้งสองลักษณะต่างมีระดับของรายละเอียดและเนื้อหาที่ใกล้เคียงกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) แผนนโยบายและแผนระดับภูมิภาคคือกรอบและทิศทางในการดำเนินงานในลักษณะกว้างๆ ซึ่งมักมีหลายวัตถุประสงค์หรือหลายแผนงาน (programs) รวมกัน ซึ่งมักเป็นลักษณะนามธรรม แผนนโยบายนี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือหรือทางเสื่อให้แก่ผู้บริหารระดับสูงในการตัดสินใจดำเนินงานด้านต่าง ๆ

^{๘๗} อ่างแล้ว, บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, หน้า ๖๘.

๒) แผนการจัดการพื้นที่และแผนระดับพื้นที่เป็นแผนที่จัดทำขึ้นโดยการเอานโยบายมาประยุกต์เข้ากับเงื่อนไขเฉพาะของพื้นที่เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการและแนวทางการจัดการที่สอดคล้องกับนโยบายและเงื่อนไขเฉพาะของพื้นที่แผนในระดับนี้จะประกอบไปด้วยแผนงานย่อยๆ หลายแผนงาน ส่วนจำนวนและสาระของแผนงานนี้จะขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะพื้นที่ ความซับซ้อนของปัญหาในการจัดการตลอดจนข้อจำกัดในการบริหารงานของแต่ละพื้นที่ แผนการจัดการพื้นที่และแผนระดับพื้นที่จะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือกำหนดทิศทางการดำเนินงาน และระดับความสำคัญของการดำเนินงานในแต่ละส่วนให้กับผู้บริหารระดับกลางหรือผู้จัดการที่ทำหน้าที่บริหารจัดการในพื้นที่ได้ยึดถือปฏิบัติ

๓) แผนโครงการและแผนระดับบริเวณ สำหรับแผนโครงการและแผนระดับบริเวณกลับมีรายละเอียดของเนื้อหาและวิธีการปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งแผนที่แตกต่างกัน โดยแผนโครงการเป็นแผนที่จัดทำขึ้นโดยนำเอาโครงการและ/หรือกิจกรรมที่เสนอแนะไว้ภายใต้แผนงานต่าง ๆ ในแผนการจัดการระดับพื้นที่มาจัดทำรายละเอียดเพื่อขออนุมัติงบประมาณมาดำเนินการ และกำหนดผู้รับผิดชอบโครงการ การวางแผนระดับบริเวณจึงเป็นงานออกแบบที่อาศัยผู้ชำนาญการเฉพาะด้าน เช่น ภูมิสถาปนิก สถาปนิก และวิศวกรโยธาหาวิเคราะห์พื้นที่วิเคราะห์ผู้ใช้ประโยชน์เพื่อกำหนดโปรแกรมในการพัฒนา จากนั้นจึงออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวก จัดวางระบบสาธารณูปโภคระบบทางสัญจร การออกแบบและตกแต่งภูมิทัศน์ เมื่อได้รับการอนุมัติจึงจัดทำแผนโครงการพัฒนาพื้นที่ตามแผนระดับบริเวณเพื่อขออนุมัติงบประมาณมาดำเนินการพัฒนาต่อไป^{๘๘}

พลอยศรี โปราณานนท์ ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยปราศจากการวางแผนที่รอบคอบและรัดกุมมักจะก่อให้เกิดปัญหาที่มีผลกระทบต่อสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวได้ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาในหลาย ๆ ด้าน เช่น นำความเสียหายและความเสื่อมโทรมมาสู่ชุมชนแหล่งท่องเที่ยว และอาจนำมาซึ่งความไม่พอใจของนักท่องเที่ยวอันจะส่งผลกระทบต่อตลาดการท่องเที่ยวรวมถึงทำให้เศรษฐกิจลดต่ำลง ดังนั้นการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับจึงมีความสำคัญที่จะนำไปสู่ผลสำเร็จในการพัฒนาการท่องเที่ยว ความสำคัญสำหรับการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาอย่างผสมผสานกับทุกส่วนในระบบทั้งปัจจัยด้านอุปสงค์และอุปทาน ปัจจัยด้านกายภาพและองค์กร ระบบการท่องเที่ยวนี้จะนำมาซึ่งผลประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ^{๘๙}

จากแนวคิดและหลักการข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะต้องอาศัยกระบวนการวางแผน และมีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนโดยต้องอาศัยแนวทางการศึกษาเกี่ยวกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่นควบคู่กันไป คือจะทำอย่างไรในการพัฒนาเพื่อให้ท้องถิ่นสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ ขณะเดียวกันก็ยังคงดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของตนเอง และได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมในปัจจุบันและยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องในอนาคต ทั้งนี้ยังรวมถึงการพัฒนาและการรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอีกด้านหนึ่งนอกเหนือจากทางสังคมก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

^{๘๘} อ่างแล้ว, นำชัย ทุนผล, แนวคิดและวิธีการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เอกสารประกอบการสอนคณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้, หน้า ๑๓๑-๑๓๕.

^{๘๙} พลอยศรี โปราณานนท์, การท่องเที่ยวเบื้องต้น, (เชียงใหม่: มิ่งเมือง, ๒๕๕๔), หน้า ๗๖.

๒.๒.๑.๓ วิธีการและรูปแบบการมีส่วนร่วมการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
ของชุมชนท้องถิ่น

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้กล่าวถึงวิธีการและรูปแบบการมีส่วนร่วมการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่นไว้ว่า เป็นวิธีการสร้างโอกาสให้แก่ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม วิธีการให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนสามารถกระทำได้หลายวิธีดังต่อไปนี้ คือ

วิธีการที่ ๑ การร่วมประชุมในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นวิธีการร่วมแก้ปัญหาของการพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชุมชนท้องถิ่น เพื่อจะสอบถามความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

วิธีการที่ ๒ การให้คำปรึกษาในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นวิธีการให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการบริหารโครงการท่องเที่ยว เพื่อความมั่นใจว่ามีเสียงของชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และร่วมในการตัดสินใจพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

วิธีการที่ ๓ การสำรวจความคิดเห็นในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นวิธีการสำรวจความคิดเห็นของชุมชนท้องถิ่น โดยให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นมีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

วิธีการที่ ๔ การประสานงานร่วมกันในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นวิธีการให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนกลุ่มไปร่วมงานบริหารจัดการหรือร่วมในคณะกรรมการที่ปรึกษาในฝ่ายประชาชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

วิธีการที่ ๕ การไต่สวนสาธารณะในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นวิธีการไต่สวนข้อมูลจากชุมชนท้องถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นก่อนที่รัฐบาลจะตัดสินใจในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

วิธีการที่ ๖ การออกเสียงประชามติโดยตรงในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นการตอบคำถามของรัฐบาลโดยให้ประชาชนทุกคนในชุมชนท้องถิ่นออกความคิดเห็นโดยตรงต่อรัฐบาล และให้ทุกคนเป็นผู้ตัดสินใจแทนรัฐบาลในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่นเป็นการให้โอกาสแก่สมาชิกของชุมชนท้องถิ่นอย่างเท่าเทียมกันในการเข้าร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่กระตุ้นให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะเจ้าหน้าที่หรือพนักงาน มีการเรียนรู้ร่วมกันและเข้าร่วมประชุมตัดสินใจในการพัฒนาการท่องเที่ยวในขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่ของรัฐก็ต้องฝึกฟังความคิดเห็น ปัญหา และความต้องการของชุมชนท้องถิ่นด้วย เพื่อมิให้ชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทในการวางแผนกำกับดูแล ควบคุมการท่องเที่ยวให้มากขึ้น อันจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของเกิดความรักความหวงแหน และสร้างจิตสำนึกในการดูแลปกป้องรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน จึงต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนทุกขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการศึกษาค้นหาปัญหาทางการท่องเที่ยวและสาเหตุแห่งปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น รวมตลอดถึงความต้องการของชุมชนท้องถิ่นด้วย

ขั้นตอนที่ ๒ ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนตั้งแต่ร่วมกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อให้ได้แผนงานหรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สามารถแก้ไขปัญหาหรือลดปัญหาของชุมชนท้องถิ่นและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว พร้อมทั้งตอบสนองความต้องการของชุมชนท้องถิ่นได้ด้วย

ขั้นตอนที่ ๓ ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่นมากที่สุด

ขั้นตอนที่ ๔ ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยวตามขีดความสามารถของตนเองหรืออาจร่วมลงทุนในรูปสหกรณ์ได้

ขั้นตอนที่ ๕ ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานตามแผนงานหรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจนบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ พร้อมทั้งมีส่วนร่วมในการปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ขั้นตอนที่ ๖ ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม ประเมินผล แผนงานหรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ได้ร่วมกันจัดทำขึ้น

แนวทางการสร้างและสนับสนุนการมีส่วนร่วมการบริหารงานของชุมชนนั้นมีรูปแบบอยู่หลายสถานะสิ่งที่จะส่งผลต่อการเกิดบรรยากาศเพื่อทุกคนและยังจะนำไปสู่ความสำเร็จของเป้าหมายที่ต้องการนั้นมีความจำเป็นในทิศทางของการสร้างและสนับสนุน ได้แก่ ๑) การพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบ ซึ่งเป็นการที่บุคคลในฐานะต่างๆ ต้องก่อความรู้สึกรักและสร้างแรงกระตุ้นต่อบุคคลอื่นๆ ให้มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ บนพื้นฐานแห่งความที่บุคคลมีความมั่นใจว่าเหตุและผลทางความคิดจะได้รับการสนับสนุน ๒) การริเริ่มลักษณะแห่งพฤติกรรมบุคคล เป็นข้อคิดแห่งการสร้างรูปลักษณ์ถึงการแสดงออกของบุคคล ลดและขจัดปมความคิดแย้งและความกลัวจากพฤติกรรมบุคคลให้ลดน้อย สร้างความกล้าต่อการแสดงออก ๓) การเปิดโอกาสเพื่อการแลกเปลี่ยน ย่อมเป็นผลดีต่อกลุ่มได้ในระดับกระทำ เพราะโอกาสเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นใดๆ หรือประสบการณ์มักถูกปิดกั้นด้วยคำสั่งหรือความคิดเบื่องบน การเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แลกเปลี่ยนย่อมส่งผลต่อเหตุและผลในการพัฒนาความคิดต่างๆได้ ๔) การสนับสนุนแนวคิดที่สามารถเป็นแบบอย่างได้ ซึ่งการสนับสนุนแนวคิดเหล่านั้นสามารถดำเนินการในทิศทางของงบประมาณหรืออื่นใด เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลแห่งการสร้างสถานะบุคคลให้ไว้วางใจองค์กรให้ความร่วมมือต่อองค์กรได้มาก ๕) สถานการณ์เพื่อการบริหารหรือจัดการ ผู้บริหารต้องคำนึงถึงสถานการณ์ในการจัดการงานด้วยเสมอ เพื่อผลสูงสุด การเลือกแบบการบริหารใดๆย่อมส่งผลต่อการมีส่วนร่วมได้ ปัจจุบันการบริหารส่วนใหญ่ มุ่งแบบการมีส่วนร่วม เพราะเป็นการเปิดโอกาสแห่งบรรยากาศการริเริ่มสร้างสรรค์ ๖) การมองหาความคิดเฉพาะในส่วนที่ดี เป็นมุมมองของการบริหารที่ต้องการผลสัมฤทธิ์ว่าเมื่อบุคคลใดเสนอแนวคิดเพื่องานแล้วควรได้เห็นความเหมาะสมและทิศทางของการเสนอของบุคคลอื่นๆด้วยดี มิใช่มุ่งแนวทางเพื่อความขัดแย้งหรือสร้างฐานการไม่ยอมรับให้เกิดขึ้น ๗) จูงใจให้เกิดการสร้างกระบวนการความคิดให้เกิดในทุกกลุ่มงาน การ

สร้างแรงจูงใจยอมเป็นผลต่อบุคคลที่ก้าวมาสู่การต้องการมีส่วนร่วมเสมอหากผลตอบแทนเหล่านี้
คุณค่าและประโยชน์ต่อตน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปฏิภริยาของบุคคลโดยรวมขององค์กรด้วยจะทำให้ได้
เพียงใด^{๙๐}

จากแนวความคิดดังกล่าว จึงสรุปได้ว่า การบริหารจัดการการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม
ร่วมโดยให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม ใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีระบบ ระเบียบ และแบบแผน
ซึ่งหากมีการจัดการและการบริหารที่ดี ก็จะสามารถใช้พื้นที่ ที่เป็นทรัพยากรนั้นได้โดยไม่ได้ทำให้มัน
เสื่อมโทรมลง การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงจำเป็นต้องมีการวางนโยบายที่ชัดเจนและมีความ
สอดคล้องกับความคิดเห็นและเหตุผลของคนในท้องถิ่นเพื่อจะได้ได้รับการส่งเสริมในระดับชาติ
นโยบายควรเจาะจงลงไปในแต่ละด้านโดยพิจารณาปัจจัยที่สำคัญพื้นฐานของชุมชน ถ้าเป็นไปได้ก็ควร
ที่จะให้มีการแข่งขันเพื่อเพิ่มจุดเด่นในตลาด การสร้างแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อม ให้มีการใช้
ทรัพยากรอย่างยั่งยืนตลอดไป การตอบสนองนั้นต้องไม่มีการกีดกัน ในการมีส่วนร่วมของประชาชนใน
พื้นที่ด้วย

๒.๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพชุมชน

๒.๒.๒.๑ ความหมายของการพัฒนาศักยภาพชุมชน

สนธยา พลศรี ได้ให้ความหมายของ การพัฒนา ว่าการพัฒนาโดย
ความหมายจากรูปศัพท์จึงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดความเจริญเติบโตองงาม และ
ดีขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจ ความหมายดังกล่าวนี้เป็นที่มาของความหมายในภาษาไทยและเป็นแนวทางใน
การกำหนดความหมายอื่น ๆ^{๙๑}

ปกรณ ปรียากร ได้ให้ความหมายของ การพัฒนาว่า การพัฒนาที่เข้าใจ
โดยทั่วไปมีความหมายใกล้เคียงกับความหมายจากรูปศัพท์ คือ หมายถึง การทำให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบ หรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพ
เดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็นระบบ^{๙๒}

สนธยา พลศรี กล่าวว่านักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของการพัฒนาโดย
เน้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม คือ มนุษย์ กลุ่มทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งมี
ลักษณะเช่นเดียวกับความหมายในทางพุทธศาสนา คือ การเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสิ่งแวดล้อมให้มี
ความสุขและมีลักษณะเช่นเดียวกับความหมายทางการวางแผนคือด้วยวิธีการจัดสรรทรัพยากรของ
สังคมอย่างยุติธรรมและมีประสิทธิภาพ ซึ่งนักวางแผน เรียกว่า การบริหารและการจัดการนั่นเอง การ
พัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงอย่างมีกระบวนการโดยมีจุดมุ่งหมาย^{๙๓}

^{๙๐} อ่างแล้ว, บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, หน้า ๘๗-๙๖.

^{๙๑} สนธยา พลศรี, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๒.

^{๙๒} ปกรณ ปรียากร, ทฤษฎีและแนวคิดว่าเกี่ยวกับการพัฒนาในการบริหารการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร:
สามเจริญพานิช, ๒๕๕๔), หน้า ๕.

^{๙๓} อ่างแล้ว, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, หน้า ๕.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ศักยภาพ หมายถึงความสามารถหรือคุณสมบัติที่มีแฝงอยู่ในสิ่งต่าง ๆ อาจจะทำให้พัฒนาและทำให้ประจักษ์แจ้งขึ้นได้ โดยสามารถนำสิ่งที่แฝงอยู่นั้นมาพัฒนาให้เกิดสิ่งที่ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่”

ศิริภา คุณพระเนตร ได้ให้ ความหมายของศักยภาพว่า หมายถึง ความพร้อมของสิ่งต่างๆ ที่จะแสดงพลังอำนาจหรือความสามารถในการกระทำการต่างๆ ในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดการพัฒนาและบรรลุผลตามเป้าหมายที่ต้องการ^{๙๔}

เสรี พงศ์พิศ ได้ให้ความหมายของ ศักยภาพว่า หมายถึง ความสามารถที่ยังไม่พัฒนาหรือยังไม่พัฒนาเต็มที่ ศักยภาพเป็นพลังภายใน พลังที่ซ่อนไว้หรือพลังแฝงที่ยังไม่ได้แสดงออกมาให้ปรากฏหรือออกมาบ้างแต่ยังไม่ทั้งหมดด้านความสามารถที่ซ่อนไว้^{๙๕}

สนธยา พลศรี ให้ความหมายของชุมชนว่า ชุมชน หมายถึงกลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่นมีความเกี่ยวข้องกันสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพัน เอื้ออาทรกันภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกันร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน^{๙๖}

ประเวศ วะสี ได้อธิบายความเป็นชุมชนว่า ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์^{๙๗}

ศักยภาพชุมชน หมายถึง การพัฒนาขีดความสามารถของชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วยการพัฒนาขีดความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ และองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งและมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองจากการนำทรัพยากรที่มีของมนุษย์มาสร้างประโยชน์คืนสู่ชุมชน^{๙๘}

สรุปได้ว่า การพัฒนาศักยภาพชุมชน หมายถึง การนำเอาความสามารถที่ซ่อนเร้นภายในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างมีกระบวนการ มนุษย์เราเมื่อต้องการทำงานบางอย่างจำเป็นต้องมีความรู้ในสิ่งนั้น ๆ มีความพยายามและมุ่งมั่นในการที่จะทำงานให้ดีที่สุด มีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับงานที่ทำให้มากที่สุด ทำให้มีมุมมองที่กว้างกว่าเดิม มีการจัดทำข้อมูล จัดเรียงลำดับความสำคัญของข้อมูลอย่างมีระบบ ผลสุดท้ายงานที่ทำก็จะเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด

^{๙๔} ศิริภา คุณพระเนตร, “ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา หมู่บ้านเสมชาย ตำบลบางครก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการประกอบการ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๕), หน้า ๒๗.

^{๙๕} เสรี พงศ์พิศ, *ร้อยคำที่ควรรู้*, (กรุงเทพมหานคร: พลังปัญญา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๐.

^{๙๖} สนธยา พลศรี, *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๒.

^{๙๗} ประเวศ วะสี, *การพัฒนาชุมชนแนวใหม่เพื่ออนาคตที่ยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗.

^{๙๘} สายพิน สันทัด, ทรงชัย สอนรัตนชัย และ ปารีชาติ กฤษณะเศรษฐี, “การศึกษาความต้องการของการพัฒนาศักยภาพของชุมชน”, งานวิจัยสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑), หน้า ๕.

๒.๒.๒.๒ หลักการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพชุมชน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ไต่หาความหมายว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นต้องมาจากความสมัครใจของชุมชน โดยเฉพาะการสมัครใจในการต้อนรับนักท่องเที่ยว เพราะการท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนจะมีส่วนสร้างผลกระทบทั้งทางบวกหรือลบ ดังนั้น จะเป็นผลดีอย่างไรหากชุมชนมีการประเมินศักยภาพการท่องเที่ยวว่ามีอุปทานทางการท่องเที่ยวเป็นเช่นไร^{๙๙}

วรรณพร วนิชชานุกร ไต่กล่าวว่าการกำหนดให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นนับว่าเป็นโอกาสในการคืนอำนาจการจัดการทรัพยากรให้กับผู้เป็นเจ้าของ ดังนั้นคนในท้องถิ่นจึงควรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ นับตั้งแต่การท่องเที่ยวควรจะเป็นในลักษณะใด ปริมาณของนักท่องเที่ยวที่ชุมชนต้องการ การกำหนดอัตราการขยายตัวที่สม่ำเสมอ ตลอดจนมีหน้าที่ควบคุมดูแลคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรให้อยู่ในสภาพที่ดีอยู่เสมอ ผลตอบแทนของชุมชนในท้องถิ่นเกิดจากการตกลงร่วมกันของแต่ละแห่งควรเป็นรูปแบบใด^{๑๐๐}

สมควร สุรภาพพิศิษฐ์ ไต่สรุปลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วม ได้แก่ การรวม ประชุมวางแผนดำเนินการโดยการแสดงความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะ การรวมดำเนินงานตามแผนงานที่กำหนดไว้โดยการเสียสละกำลังแรงงาน วัสดุ บริจาคเงิน หรือทรัพยากรใดๆ ที่มี อยู่ในชุมชน การรวมในการแบ่งปันผลประโยชน์ คือ การเข้าร่วมในการใช้ประโยชน์ และการรวมในการติดตามผลงาน^{๑๐๑}

สมชาย สนั่นเมือง ไต่กล่าววาทิศทางและแนวทางในการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นจะต้องมีการร่วมมือในการใช้ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการรองรับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้มีความสมบูรณ์ครบถ้วน ได้แก่ ๑) ระดับนโยบาย จะต้องมีการหาทางให้สมาชิกในชุมชนทุกชุมชน ทุกคน ทุกระดับ รับทราบนโยบายการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ๒) ระดับแผน จะต้องหาทางให้ชุมชนเข้าใจแบบแผนการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้ชัดเจน ทุกระดับของแผน ๓) ระดับปฏิบัติ ให้สมาชิกชุมชนกลุ่มต่าง ๆ ทุกชุมชนในเขตพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวศึกษา แผนปฏิบัติ แนวทาง และวิธีการปฏิบัติให้เข้าใจ จนสามารถให้ความร่วมมือและปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง มีการแนะนำอย่างใกล้ชิดทุกขั้นตอนของการปฏิบัติ จนกว่าจะมั่นใจได้ว่าสมาชิกชุมชน ทุกชุมชน ทุกคน ทุกระดับ ดำเนินการไปถูกต้องแล้ว ๔) มีการติดตามผลและให้การแนะนำอย่างต่อเนื่อง^{๑๐๒}

สรุปได้ว่า หลักการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพชุมชนนั้นต้องมาจากความสมัครใจของชุมชน คนในท้องถิ่นจึงควรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ โดยมีขั้นตอนการมีส่วนร่วม ได้แก่ การรวม ประชุมวางแผนดำเนินการโดยการแสดงความคิดเห็นและให้

^{๙๙} อ่างแล้ว, บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, หน้า ๔๗.

^{๑๐๐} วรรณพร วนิชชานุกร, นิเวศท่องเที่ยวการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์, (กรุงเทพมหานคร: ทรรศน์ศิลป์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๖.

^{๑๐๑} สมควร สุรภาพพิศิษฐ์, “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ ปีที่ ๕๐ จังหวัดนครราชสีมา”, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๕๓.

^{๑๐๒} สมชาย สนั่นเมือง, ชุมชนท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว, จุลสารการท่องเที่ยว, ๑๗ (๒) ๒๕๔๑, หน้า ๒๕.

ขอเสนอแนะ การรวมดำเนินงานตามแผนงานที่กำหนดไว้ รวมถึงการร่วมมือในการใช้ทรัพยากร
แหล่งทองเที่ยวเพื่อการรองรับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

๒.๒.๒.๓ กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพชุมชน

หลักการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนหรือประชาชน หมายถึง การเปิด
โอกาสให้ชุมชนหรือประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาค
ราชการนั้น International Association for Public Participation ได้แบ่งระดับของการสร้างการมี
ส่วนร่วมของประชาชนเป็น ๕ ระดับ ดังนี้

๑) การให้ข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนในระดับ
ต่ำที่สุด แต่เป็นระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาคราชการจะเปิดโอกาสให้ประชาชน
เข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ วิธีการให้ข้อมูลสามารถใช้ช่องทางต่าง ๆ เช่น เอกสาร
สิ่งพิมพ์ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อต่าง ๆ การจัดนิทรรศการ จัดหมายข่าว การจัดงาน
แถลงข่าว การติดประกาศ และการให้ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

๒) การรับฟังความคิดเห็น เป็นกระบวนการที่เปิดให้ชุมชนมีส่วน
ร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐด้วยวิธี
ต่าง ๆ เช่น การรับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ การแสดงความ
คิดเห็นผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

๓) การเกี่ยวข้อง เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการ
ปฏิบัติงาน หรือร่วมเสนอแนะทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ เพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชนว่าข้อมูล
ความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการบริหารงานของ
ภาครัฐ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพิจารณาประเด็นนโยบายสาธารณะ เป็นต้น

๔) ความร่วมมือ เป็นการให้ชุมชนผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วม
โดยเป็นหุ้นส่วนกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่าง
ต่อเนื่อง เช่น คณะกรรมการที่มีฝ่ายประชาชนร่วมเป็นกรรมการ เป็นต้น

๕) การเสริมอำนาจแก่ชุมชน เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนใน
ระดับสูงที่สุด โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ
โครงการกองทุนหมู่บ้านที่มอบอำนาจให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด การทำโครงการและกิจกรรม
ต่างๆที่เกิดจากความต้องการของประชาชน เป็นต้น

ดังนั้นจากข้อความที่กล่าวมาทำให้รู้ว่าทั้งทางภาครัฐและภาคประชาชนควร
มีการสร้างหลักการมีส่วนร่วมเข้าด้วยกัน เพื่อให้ต่างฝ่ายได้รับรู้ถึงปัญหาและความต้องการไปพร้อม
กัน ประชาชนก็จะได้มีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้นในการทำกิจกรรมและการพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีความ
เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมเป็นหลักประกันที่สำคัญที่จะทำให้ประชาชนทุกคนดำเนินชีวิต
อยู่ในชุมชนได้อย่างยั่งยืน^{๑๐๓}

^{๑๐๓} ยูพาพร รูปงาม, การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานงบประมาณ ในการปฏิรูป ระบบราชการ, ภาค
นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕, <[https://www.gotoknow.org/
posts/479864](https://www.gotoknow.org/posts/479864)>, October 2019.

WHO and UNICEF ได้เสนอกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนหรือประชาชนในการดำเนินกิจกรรมไว้ ๔ ขั้นตอนดังนี้ ๑) การวางแผนประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาจัดอันดับความสำคัญตั้งเป้าหมายกำหนดการใช้ทรัพยากรกำหนดวิธีติดตามประเมินผลและประการที่สำคัญคือต้องตัดสินใจด้วยตนเอง ๒) การดำเนินงานประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการบริหารการใช้ทรัพยากร และมีความรับผิดชอบในการควบคุมจัดสรรทางการเงิน ๓) การใช้ประโยชน์ประชาชนต้องนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งตนเองและการควบคุมทางสังคม ๔) การได้รับประโยชน์ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่ฐานที่เท่าเทียมกันซึ่งเป็นผลประโยชน์ส่วนตัวสังคมหรือในรูปวัตถุก็ได้^{๑๐๔}

สรุปได้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพชุมชนประกอบด้วย ๗ ระดับ ดังนี้ ๑) การให้ข้อมูลข่าวสาร ๒) การรับฟังความคิดเห็น ๓) การเกี่ยวข้อง ๔) ความร่วมมือ ๕) การเสริมอำนาจแก่ชุมชน ๖) การใช้ประโยชน์ ๗) การได้รับประโยชน์

๒.๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๒.๓.๑ ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า “ภูมิปัญญา” (Wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Folk Wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom) ได้มีหน่วยงานทางการศึกษา นักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญได้ใช้คำทั้ง ๒ คือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” และ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ควบคู่กันไปแต่บางครั้งใช้คำใดคำหนึ่งเท่านั้น ภูมิปัญญาเป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสังคมขนาดใหญ่พอควรและดำรงอยู่ได้ยาวนานย่อมต้องมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคม เก่าแก่สังคมหนึ่ง จึงปรากฏภูมิปัญญาเช่นนี้อยู่จำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านี้นอกจากแสดงความเป็นไทย เป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งแล้วยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญและพัฒนาการของคนในชาตินั้น ทั้งนี้เพราะภูมิปัญญาเป็นสิ่งละเอียดอ่อนชาติที่เจริญมีสังคมที่สงบสุขร่มเย็นไม่ระส่ำระสาย และมีความเป็นอิสระจึงจะสามารถสร้างสรรค์และสั่งสมภูมิปัญญาเฉพาะตนขึ้นมาได้ การกล่าวถึงเรื่องภูมิปัญญามักจะหมายถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมส่วนยอด ส่วนปลายสุดของสถาบันสังคม (Social Institution) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมแต่ละสังคมและสถาบันสังคมนั้นจะต้องดำรงอยู่คู่กับกลุ่มคนซึ่งเรียกว่าองค์การทางสังคม (Social Organization) องค์การทางสังคมนี้ดำรงตนเป็นเอกเทศไม่ได้จำเป็นต้องมีสถาบันสังคมเป็นองค์ประกอบที่เหนียวแน่น สถาบันสังคมและองค์การทางสังคมนี้ เมื่อผนึกเข้าด้วยกันเป็นหน่วยรวมอันเดียวกันแล้วมีชื่อเรียกว่าโครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ซึ่งสามารถแยกเป็นส่วนต่าง ๆ ตามหน้าที่เฉพาะได้แต่ละส่วนมีหน้าที่เฉพาะเรียกว่าหน่วยทางสังคม (Social Unit) ดังนั้น แต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วยคนหลายคน และระเบียบแบบแผนสำหรับเป็นแนวทางปฏิบัติของคนเหล่านั้น หากจะทำให้ชัดขึ้นแต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วยองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ (๑) ตำแหน่งทางสังคม (๒) หน้าที่ (๓) แบบแผนพฤติกรรมซึ่งประกอบด้วย ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม

^{๑๐๔} WHO and UNICEF, Report of the international conference on primary healthcare, (New York: N.P.Press, ๑๙๗๘), p. ๔๑.

อุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคม และ (๔) องค์วัตถุจากโครงสร้างของหน่วยสังคมนี้สังกัดกับเรื่อง ภูมิปัญญาเป็นเนื้อหาสาระส่วนหนึ่งหรือหลาย ๆ อย่างผสมผสาน นอกจากนั้นยังอาจกล่าวเพิ่มเติมต่อไปได้อีกว่าภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษา และวัฒนธรรม^{๑๐๕}

๒.๒.๓.๒ ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ให้ความหมายคำว่า “ภูมิปัญญา” ว่า หมายถึง (๑) ความรู้เกี่ยวกับเรื่องใด ๆ มีลักษณะเป็นข้อมูลเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย เป็นต้น (๒) ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใด ๆ หรือ หน่วยสังคมใด ๆ ความเชื่อดังกล่าวอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากพิสูจน์แล้วความเชื่อก็ กลายเป็นความรู้ความเชื่อบางอย่างอาจพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรกสวรรค์ตายแล้วไปไหน ผีมีจริง หรือไม่ และ (๓) ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหาป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการ สร้างหรือดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว เป็นต้น^{๑๐๖}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายคำว่า “ภูมิปัญญา” ไว้ว่า หมายถึงพื้นความรู้ความสามารถ^{๑๐๗}

เสรี พงศ์พิศ ได้ให้ความหมาย “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญา ชาวบ้าน” หมายถึง “รากฐานของความรู้ของชาวบ้านซึ่งเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ ภูมิ ปัญญามีสอง ลักษณะ คือ ส่วนที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ ปรัชญาการดำเนินชีวิต คุณค่า และ ความหมายของทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตประจำวัน กับส่วนที่เป็นรูปธรรม เช่น การทำมาหากิน หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี”^{๑๐๘}

รัตนะ บัวสนธิ ได้ให้มุมมองอีกมิติว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงกระบวนการ ทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเองต่อโลกและสิ่งแวดล้อมซึ่งกระบวนการทัศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอน ทางศาสนา คติ จารีตประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับ บริบททาง สังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนตัวที่เป็น ชุมชนและ ปัจเจกบุคคลซึ่งกระบวนการทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกออกได้ ๓ ลักษณะคือ ลักษณะที่ ๑ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม ลักษณะที่ ๒ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ลักษณะที่ ๓ ภูมิ ปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพา ตนเองจากการศึกษาความหมายภูมิปัญญาข้างต้น สรุปว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถของบุคคลในท้องถิ่นที่ได้เรียนรู้มีประสบการณ์สั่งสม เลือกรรปรับตัวจนเป็นความรู้ที่

^{๑๐๕} เรื่องเดช ปันเขียนขัตย์, นิทานพื้นบ้านลาว เล่ม ๑, (นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อ พัฒนาชนบท, มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๔), หน้า ๑-๕.

^{๑๐๖} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท. ๒๕๕๕), หน้า ๓.

^{๑๐๗} อ้างแล้ว, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๖๑๙.

^{๑๐๘} เสรี พงศ์พิศ, วัฒนธรรมกับการพัฒนาชนบท, ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๕-๑๔๖.

สามารถนำไปแก้ปัญหาหรือสร้างเสริมให้มีการดำรงชีวิตประจำวันที่ดีขึ้น จากนั้นนำไปถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ทั้งวิธีการบอกเล่าสั่งสอนและการปฏิบัติ^{๑๐๙}

กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการทัศนของบุคคลที่มีต่อตนเองต่อโลกและสิ่งแวดล้อมซึ่งกระบวนการทัศนดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอน ทางศาสนา คติ จารีตประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของคนในส่วนที่เป็นชุมชนและปัจเจกบุคคล^{๑๑๐}

วอเรน (Warren) อ้างถึงใน พระครูวินัยธรประจักษ์ จกกรมโม ได้ใช้คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นและให้ความหมายว่าเป็นระบบเกษตรกรรมในท้องถิ่น ซึ่งพัฒนามาแล้วช่วงระยะเวลาหนึ่ง ด้วยรูปแบบของการเพาะปลูกที่มีพื้นฐานมาจากความรู้ด้านการเกษตร ที่ได้ปฏิบัติกันมาในท้องถิ่นนั้น ระบบดังกล่าวมีความสมดุลลงตัวโดยปรับเปลี่ยนให้เข้ากับ สภาพแวดล้อมและอาจได้รับอิทธิพลจากนวัตกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตัวระบบเอง รวมทั้งรับมาจากภูมิปัญญาที่อื่น ทั้งระบบเกษตรกรรมระดับชาติ และนานาชาติ นอกจากนี้วอเรน ยังใช้คำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น แทนกันได้กับคำว่า วัฒนธรรมเพื่อหลีกเลี่ยงความหมายที่มีกนิยมนกันทางตะวันตกว่าหมายถึง ระบบที่หยุดนิ่งไม่เปลี่ยนแปลง^{๑๑๑}

ประเวศ วะสี กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ วัฒนธรรมพื้นฐานของเรา การพัฒนาควรจะต้องอยู่บนพื้นฐานที่มั่นคง ของเราเอง และหาสิ่งอื่นมาตกแต่งประดับประดาที่เหมาะสมหาใช่การพัฒนาที่ขาดลอยจากฐานเดิม ของตนเอง ซึ่งจะทำให้โยกคลอนได้ง่าย รัฐบาลและสาธารณชนควรทำความเข้าใจความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่งเสริมสนับสนุนให้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาของชาติเพื่อความสมบูรณ์ของการศึกษา อันจักเป็นการฟื้นฟูบูรณะพลังของชาติ เพื่อความสมานฉันท์ของคนในชาติ การพัฒนาอย่างได้สมดุล และยั่งยืน และสานตีสู่ของสังคมไทย^{๑๑๒}

๒.๒.๓.๓ ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้จำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านตามอัตถประโยชน์ได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

- ๑) ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ ภูมิปัญญาชาวบ้านประเภทเพื่อการ

^{๑๐๙} รัตนะ บัวสนธิ, “การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในภาคกลางตอนบน”, สาขาวิจัยและพัฒนาหลักสูตร, บัณฑิตวิทยาลัย, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖๔.

^{๑๑๐} กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ, **วิถีไทย**, (กรุงเทพมหานคร: เจริญเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕๘-๒๕๙.

^{๑๑๑} พระครูวินัยธรประจักษ์ จกกรมโม, **พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๙.

^{๑๑๒} ประเวศ วะสี, **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่มที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป, ผู้จัดการออนไลน์, ๒๕๕๘), หน้า ๘๖.

ยังชีพมีขึ้นเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด อยู่อย่างมีความสุขสบายตามอัตภาพเป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการเสาะหาปัจจัยพื้นฐานมีการยังชีพของสังคมปฐมฐานยุคที่มนุษย์เสาะหาปัจจัยด้วยวิธีเก็บเกี่ยวและการใช้แรงงาน ได้แก่ วิธีทำมาหากิน วิธีเสาะหาและจัดการเกี่ยวกับปัจจัย ๔ คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อยๆ เพิ่มพูนงอกงามขึ้นจนดูเหมือนเป็นสิ่งสามัญ เช่น (๑) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำกิน เริ่มแต่ภูมิปัญญาการเก็บเกี่ยว เช่น ภูมิปัญญาการหาของป่า ล่าสัตว์ ตีผึ้ง การทำและใช้เครื่องจับสัตว์น้ำ เช่น นก ปลา เสือ ช้าง เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อยพัฒนาขึ้นเป็นอาชีพ มีรูปแบบของเครื่องมือเครื่องใช้เฉพาะตัว เฉพาะท้องถิ่นขึ้น หน้าไม้ ภูมิปัญญาในการเลือกพันธุ์ข้าวทำนา การไถ คราด หว่าน ดำ เป็นต้น (๒) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เช่น การสร้างบ้านเรือนแบบ เครื่องผูก ภูมิปัญญาการเลือกใช้วัสดุ วิธีเย็บผูก ผูก Grimm ถัก Grimm ผูกเงื่อน (๓) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมโภชนาการ ได้แก่ ภูมิปัญญาในการเลือกสรรอาหาร วิธีปรุงและวิธีถนอมอาหาร (๔) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ภูมิปัญญาในการนำสิ่งต่างๆ มาปกปิดร่างกายให้อบอุ่น เช่น ภูมิปัญญาในการทำหีบเป็นเครื่องมือทอเปลือกไม้ ทำเป็นผ้า การทำและใช้ดินเผาเพื่อปั้นฝ้าย การคิดทำฝ้ายและกึ่งสำหรับงานทอ ภูมิปัญญาในงานถักร้อย ปัก ขุน เป็นต้น (๕) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับยารักษาโรค ได้แก่ การนำสมุนไพร สัตว์ แร่บางชนิดมาใช้เป็นตัวยา การผสมยา วิธีปรุงยา การใช้ยา เป็นต้น (๖) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน ผู้คนทุกหมู่เหล่าต่าง ๆ พยายามจะให้ตนมีชีวิตที่ยืนมั่นคง จึงทุ่มเทใช้สติปัญญาและสิ่งเอื้ออำนวยต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุความต้องการซึ่งสามารถจำแนกเป็นกลุ่มย่อย ๆ ได้เป็นภูมิปัญญาการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาที่หลบเลี่ยงอันตราย ภูมิปัญญาการรวมพลังและการพึ่งพิง ภูมิปัญญาทำและใช้ศาสตราวุธ ภูมิปัญญาการดูแลบำรุงรักษาชีวิตและทรัพย์สิน เป็นต้น

๒) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้างพิทักษ์ฐานะและอำนาจ ผู้คนทุกหมู่เหล่าย่อมอาศัยฐานะและอำนาจเพื่อช่วยในการดำรงชีวิต ทั้งนี้ย่อมแตกต่างกันไปตามโครงสร้างของสังคม ชีตจำกัดของการศึกษา ชีตความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและยุคสมัย โดยภูมิปัญญากลุ่มนี้มีทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและตำแหน่งหน้าที่ อาจจำแนกย่อย ได้ดังนี้ (๑) ภูมิปัญญาการสร้างและการขยายฐานอำนาจ ภูมิปัญญาที่เด่นชัด คือ ขยายวงศาความญาติให้ได้มาก ๆ เพื่อจะได้พวกพ้องพึ่งพิงและเพิ่มแรงงาน (๒) ภูมิปัญญาการรักษาฐานะและอำนาจ เป็นการบำเพ็ญบุญบารมีเพื่อผดุงอำนาจวาสนา เป็นภูมิปัญญาที่อาศัยหลักคุณธรรมโดยให้ทำแต่กรรมดี (๓) ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณะประโยชน์ คือ ภูมิปัญญาที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน เช่น การร่วมกันกำหนดการสัญจรระหว่างหมู่บ้าน การร่วมกับหาเงินบำรุงวัด เป็นต้น (๔) ภูมิปัญญาที่ให้ตระหนักรู้ว่านักปราชญ์เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่ายิ่ง ทั้งนี้เพื่อที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษ คือ สิ่งที่เป็นปัญญาชน ชาวบ้าน ใช้วิสัยทัศน์เฉพาะตัวสร้างสรรค์ขึ้นต่างจากกลุ่มอื่น^{๑๑๓}

ศิริพงษ์ นวลแก้ว ได้จำแนกประเภทหรือสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้าน ไว้ ๗ ด้าน ดังนี้ (๑) ภูมิปัญญาด้านการเกษตร (๒) ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจ (๓) ภูมิปัญญาด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ (๔) ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาหมู่บ้าน

^{๑๑๓} สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, บทบาทของสถานศึกษากับภูมิปัญญาไทย, วารสารห้องสมุด, (ม.ป.ท.: ๒๕๕๕), หน้า ๓๔.

(๕) ภูมิปัญญาด้านศิลปะ (๖) ภูมิปัญญาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม และ (๗) ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม^{๑๑๔}

สุรเชษฐ์ จิตวิบูล ได้แบ่งประเภทและลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น ๓ ประเภท ดังนี้ (๑) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพซึ่งมีลักษณะการประกอบอาชีพแบบพุทธเกษตรกรรมหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจัดความสมดุลสอดคล้องกับธรรมชาติ มุ่งการพึ่งพาตนเองเป็นกระแสหลักมากกว่าการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ได้แก่ การทำสวนเกษตร การทำเกษตรผสมผสาน และการทำเกษตรธรรมชาติ (๒) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ซึ่ง ได้แก่ ความเชื่อ คำสอน ค่านิยม ประเพณีที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิต (๓) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือ สิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาป่าไม้ชุมชน การรักษาโรคด้วยสมุนไพร^{๑๑๕}

พัชรินทร์ สิริสุนทร ได้ศึกษาถึงประเภทของภูมิปัญญา ทำให้ทราบว่า คุณลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญาสามารถจำแนกได้ ๒ ประการ ได้แก่ ลักษณะภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมซึ่งลักษณะภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ความเชื่อ แนวคิด ค่านิยม ปรัชญา การดำเนินชีวิต เป็นต้น ส่วนลักษณะภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ เครื่องดนตรี ศิลปหัตถกรรม อุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น^{๑๑๖}

จิราภรณ์ เวฬุวนารักษ์ จำแนกประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ออกเป็น ๑๐ ประเภท ดังนี้ ๑) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา จากความหลากหลายทางการนับถือศาสนาและพื้นฐานทางความเชื่อที่ต่างกันในประเทศไทยทำให้ภูมิปัญญาประเภทนี้มีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม ภูมิปัญญาประเภทนี้มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสังคมโดยเฉพาะประเพณีและพิธีกรรมที่เป็การเพิ่มขวัญกำลังใจนับเป็นสิ่งที่สังคมที่คนไทยในท้องถิ่นสร้างขึ้นเพื่อเอื้อต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมอย่างมีความสุข ๓) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน เพื่อถ่ายทอดงานศิลปะที่มีลักษณะที่มีคุณค่าเฉพาะถิ่นด้วยการสร้างสรรค์งานจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาประยุกต์ใช้ ๔) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน การนำเทคนิคการถนอมอาหารและการปรุงอาหารมาใช้เป็นภูมิปัญญาอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตเพื่อให้อาหารที่มีมากเกินความต้องการสามารถเก็บไว้บริโภคได้เป็นเวลานานยิ่งขึ้น ๕) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน ส่วนใหญ่จะใช้อุปกรณ์ในการเล่นที่ประดิษฐ์มาจากธรรมชาติซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ การละเล่นพื้นบ้านถือว่าการผ่อนคลายโดยเฉพาะในวัยเด็กซึ่งชอบความสนุกสนานเพลิดเพลิน ๖) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม เกิดจากการสร้างสรรค์ของคนในท้องถิ่นซึ่งแต่ละภาคในประเทศไทย

^{๑๑๔} ศิริพงษ์ นวลแก้ว, การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดแม่ฮ่องสอน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๔๒.

^{๑๑๕} สุรเชษฐ์ จิตวิบูล, หลักสูตรและการจัดการมัธยมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓.

^{๑๑๖} พัชรินทร์ สิริสุนทร, ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ : แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี พรินท์ (1991) จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘.

สามารถพบหลักฐานจากร่องรอยของศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏทั่วไป เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น ๗) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน ส่วนใหญ่จะแสดงออกถึงความสนุกสนานและยังเป็นคติสอนใจสำหรับคนในสังคมที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาคสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น เพลงพื้นบ้านของแต่ละชุมชน เป็นต้น ๘) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาสำคัญเพราะเป็นปัจจัยที่จำเป็นต่อมนุษย์ ภูมิปัญญาประเภทนี้เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของคนในอดีตและถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง ๙) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประดิษฐกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องมือหรือสิ่งของเครื่องใช้ที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทยในแต่ละภาคนั้นถือเป็นประดิษฐกรรมและหัตถกรรมชั้นเยี่ยม ๑๐) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ คนไทยจำนวนไม่น้อยมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่โดยเฉพาะการทำนา ทำไร่ จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ปัญหาหรืออำนวยความสะดวกให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูกและเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร^{๑๑๗}

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้กล่าวถึงการศึกษาสาขาหรือประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่าสามารถแยกประเภทเป็นสาขาต่าง ๆ ได้ทั้งสิ้น ๑๑ สาขา ดังนี้ ๑) สาขาเกษตรกรรม ๒) สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ๓) สาขาการแพทย์แผนไทย ๔) สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ๕) สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน ๖) สาขาสวัสดิการ ๗) สาขาศิลปกรรม ๘) สาขาการจัดการองค์กร ๙) สาขาภาษาและวรรณกรรม ๑๐) สาขาศาสนาและประเพณี ๑๑) สาขาการศึกษา^{๑๑๘}

ปราณี ดันตยานุบุตร กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถสะท้อนออกมาใน ๓ ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เป็นลักษณะสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่อไปนี้ คือ ๑) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน หมายถึง ความสัมพันธ์กับคนในครอบครัว ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านในชุมชน ความสัมพันธ์เหล่านี้ได้ก่อให้เกิดภูมิปัญญาในด้านจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณีตามที่บรรพบุรุษได้สั่งสอนมา เช่น ลูกควรปฏิบัติอย่างไรกับพ่อแม่ ญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้าน นอกจากนี้ ยังมีกฎหมายข้อปฏิบัติและข้อห้ามอย่างชัดเจน รวมถึงมีการแสดงออกทางประเพณี พิธีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่และการบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น ๒) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ได้ก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาในหลายด้าน เช่น การพึ่งพาอาศัยธรรมชาติตั้งแต่อาหารการกิน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค หรือกล่าวได้ว่า ปัจจัยสี่ของชาวบ้านนั้นเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ นอกจากนี้ ชาวบ้านยังให้ความเคารพธรรมชาติ โดยเชื่อว่ามีเทพเจ้าสถิตอยู่ในสถานที่ทุกแห่ง ดังนั้น หากจะทำอะไรจึงต้องขออนุญาตทำด้วยความเคารพซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญา ดังเช่น งานบุญพิธีเกี่ยวกับข้าว ดิน น้ำ ป่า เขา รวมถึงสัตว์ บ้านเรือน และเครื่องใช้ต่าง ๆ ๓) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ มนุษย์เป็นเพียงสิ่งเล็ก ๆ ส่วนหนึ่งของจักรวาล ซึ่งเต็มไปด้วยความเร้นลับ มีพลังและอำนาจที่ไม่อาจอธิบายได้ รวมถึงปู่ย่า ตายาย ญาติพี่น้องและผู้ล่วงลับ

^{๑๑๗} จิราภรณ์ เวฬุวนารักษ์, ภูมิปัญญาท้องถิ่นคืออะไร มีกี่ประเภท อะไรบ้าง,

<http://jirapomaon616.blogspot.com/2013/03/blog-post_12.html>, October 2019.

^{๑๑๘} คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, การประกันคุณภาพของสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๔๖.

ไปแล้ว ดังนั้น ภูมิปัญญาที่แสดงออกมาจึงปรากฏในรูปแบบของการทำบุญและรำลึกถึงสิ่งเหนือธรรมชาติจนทำให้เกิดเป็นภูมิปัญญาไทยในด้านต่าง ๆ^{๑๑๙}

๒.๒.๓.๔ ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญและมีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อความอยู่รอดของสังคมในท้องถิ่นนั้นๆ ภูมิปัญญาทำให้ชาติและชุมชนผ่านพ้นวิกฤติและดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนไว้ ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงามที่จรจรชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาเพื่อพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิม เพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับยุคสมัย ดังนั้น ภูมิปัญญาจึงมีคุณค่าไม่เพียงแต่ต่อท้องถิ่นและผู้คนเท่านั้น แต่ยังมีเอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนและมั่นคง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมดั้งเดิมจึงเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะของแต่ละสังคม อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่เหมาะสมทรงคุณค่าและมีความสำคัญเพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อีกทั้งยังช่วยสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และอำนวยความสะดวกในการทำงานเพื่อพัฒนาชนบทของกลุ่มบุคคล เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยใช้เป็นแนวทางในการทำงานให้สอดคล้องและผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย เป็นธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมาได้ ชาติไปเป็นลักษณะความสัมพันธ์ภายใน โดยชาวบ้านเองเป็นวิถีชีวิตในสังคมหรือชุมชนนั้นๆ มีความหลากหลายตามสภาพท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม สังคมไทยเดิมนั้นนับถือศาสนาพุทธและมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก จึงมีความรวมของลักษณะทางภูมิปัญญาหลากหลาย พอสรุปได้ดังนี้ ๑) เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ทักษะความเชื่อและพฤติกรรม ๒) แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ๓) เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต ๔) เป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อ การอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม ๕) เป็นแกนหลักหรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ๖) มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง ๗) มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา ๘) มีวัฒนธรรมเป็นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์ ๙) มีบูรณาการสูง ๑๐) มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง ๑๑) เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม^{๑๒๐}

ทัศนีย์ ทองไชย ได้กล่าวถึง ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้ ๑) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาแต่อดีต ๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ๓) ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณีวิถีชีวิตของการทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ๔) ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้เกิดความ

^{๑๑๙} ปราณี ตันตยานุบุตร, ภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓-๑๕.

^{๑๒๐} อ่างแล้ว, สุชิงค์ พงศ์ไพบูลย์, บทบาทของสถานศึกษากับภูมิปัญญาไทย, หน้า ๓๗-๓๘.

สงบสุขทั้งในชุมชน หมู่บ้าน หรือในส่วนตัวของชาวบ้านเอง ๕) ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณีหรือภูมิปัญญาของชุมชน ในการลดการพึ่งพาตนเองจากสังคมภายนอก ๖) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนของตนแล้วจะทำให้คนในชุมชนนั้น ๆ ทราบถึงความต้องการของตนเอง จะเป็นการทำให้บุคคลเหล่านั้นเข้าใจตนเองและเป็นการปลูกสำนึกในการรับรู้ในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ๗) นโยบายการศึกษาหลักสูตรได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรในการพัฒนาหลักสูตรโดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาส่งเสริมการเรียนการสอนและพัฒนาเนื้อหาสาระ กระบวนการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้ครอบคลุมความรู้เป็นวิทยาการสมัยใหม่ ๘) ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาและนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ เป็นการเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างภาคทฤษฎีด้วยการนำเอาวัฒนธรรมและเทคโนโลยีเข้ามาใช้ เป็นการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่ ๙) ในสภาวะปัจจุบันโลกเข้าสู่ยุคเทคโนโลยีแห่งข่าวสาร ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษาจะต้องมีความสามารถที่จะกล้าเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ ที่จะทำให้ผู้เรียนได้รับการบริการทางการศึกษาอย่างสมบูรณ์ สามารถทำงานกับเทคโนโลยีได้บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะอดีตที่ผ่านมามุ่งให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจที่เน้นด้านปริมาณของผลผลิตเพียงอย่างเดียวจนลืมนำผู้ที่อยู่เบื้องหลังแห่งความสำเร็จคือภูมิปัญญาของคนในสังคมหรือท้องถิ่นนั่นเอง^{๑๒๑}

๒.๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

๒.๒.๔.๑ ความหมายของการท่องเที่ยว

บุญเลิศจิต ตั้งวัฒนา และศรีธัญญา วรากุลวิทย์ ได้ให้นิยามความหมายการท่องเที่ยว (Tourism) ไว้ว่า การท่องเที่ยวหมายถึงการเดินทาง (Travel) ที่มีเงื่อนไข ๓ ประการคือ ๑) การเดินทาง (Travel) ที่ไม่ได้ถูกบังคับหรือมิใช่เพื่อสินค้า ๒) จุดหมายปลายทาง (Destination) ที่จะไปอยู่เป็นการชั่วคราวแล้วต้องเดินทางกลับที่อยู่หรือภูมิลำเนาเดิมของปรากฏการณ์ และความสัมพันธ์ต่างๆที่เกิดขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ของนักท่องเที่ยวผู้ประกอบการธุรกิจรัฐบาลผู้เป็นเจ้าของบ้าน ๓) ชุมชนผู้เป็นเจ้าของบ้านในกระบวนการดึงดูดใจและต้อนรับขับสู้นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนอื่น ๆ^{๑๒๒}

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ตีพิมพ์บทความในวารสารเรื่องการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวได้กล่าวถึงความหมายของการจัดการการท่องเที่ยวมีใจความสำคัญว่ากระบวนการในการจัดการท่องเที่ยวมีรูปแบบในลักษณะที่มีองค์ประกอบ ๓ ด้านได้แก่ด้านทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว ด้านบริการการท่องเที่ยวและด้านตลาดการท่องเที่ยว วรรณ วทัญญู ได้ให้ความหมายในพจนานุกรม Webster's Third New International Dictionary ของคำว่าการท่องเที่ยว (Tourism) และนักท่องเที่ยว (Tourist) ไว้ดังนี้การท่องเที่ยว (Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวหรือการเดินทาง

^{๑๒๑} ทศนีย์ ทองไชย, ภูมิปัญญาท้องถิ่นการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา, (พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๔.

^{๑๒๒} อ่างแล้ว, บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, หน้า ๒๔.

เพื่อความสำราญใจหรือการบริการธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว (Tourist) หมายถึงนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่เดินทางจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งเพื่อใฝ่หาสุขารมณ์^{๑๒๓}

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยว (Tourism) หมายถึงลักษณะการเดินทางท่องเที่ยวตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้เป็นสากล ๓ ประการคือเป็นการเดินทางจากที่อยู่ปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราวเป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจและเป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆก็ตามที่มีค่าใช้จ่ายเพื่อประกอบอาชีพ^{๑๒๔}

หม่อมหลวงศุภ ชุมสาย ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวหมายถึงการเดินทางพักผ่อนหย่อนใจเพื่อความสนุกสนานยังรวมถึงการเคลื่อนย้ายประชากรจากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่งทั้งภายในและระหว่างประเทศเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดความรู้ความเพลิดเพลินและความสัมพันธ์อันดีร่วมกัน^{๑๒๕}

สรุปได้ว่าการท่องเที่ยวหมายถึงการเดินทางโดยมีจุดประสงค์ที่ต่างกันและขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ ๓ ประการ กล่าวคือ การเดินทางจากถิ่นที่อยู่อาศัยไปยังที่อื่นชั่วคราวทั้งระยะไกลและระยะใกล้ การเดินทางด้วยความสมัครใจ และการเดินทางด้วยจุดมุ่งหมายที่ต่างกันออกไป

๒.๒.๔.๒ ความสำคัญของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการขนาดใหญ่ที่ทำรายได้ให้แก่ประเทศไทยได้เป็นจำนวนมากมหาศาลไม่ใช่เพียงคนไทยในประเทศเท่านั้นแต่ยังรวมถึงนักท่องเที่ยวชาติต่างประเทศซึ่งจะนำเงินตราต่างประเทศเข้ามาใช้จ่ายในการเดินทางท่องเที่ยวในประเทศเป็นค่าที่พักค่าอาหารซื้อของที่ระลึกใช้ด้านการบริการต่างๆมากมายซึ่งเป็นผลให้เศรษฐกิจของท้องถิ่นและชาติโดยรวมแล้วมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างรวดเร็ว นับว่าเป็นรายได้จำนวนมากที่ช่วยลดการขาดดุลการค้าของประเทศได้ในช่วงปี ๒๕๒๙-๒๕๓๒ ภาวการณ์ท่องเที่ยวของประเทศไทยมีการขยายตัวในอัตราสูงอย่างต่อเนื่องทั้งด้านจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในประเทศและรายได้จากการท่องเที่ยวจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มจาก ๒.๔๔ ล้านคนในปี ๒๕๒๘ เป็น ๔.๘ ล้านคนในปี ๒๕๓๒ หรือเพิ่มขึ้นเท่าตัวในช่วง ๕ ปีขณะที่รายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มจาก ๓๑,๗๖๘ ล้านบาทในปี ๒๕๒๘ เป็น ๙๖,๓๘๕ ล้านบาทในปี ๒๕๓๒ ซึ่งเท่ากับเพิ่มขึ้น ๓ เท่าตัวการเพิ่มขึ้นในอัตราสูงติดต่อกันของรายได้จากการท่องเที่ยว

ในระยะดังกล่าวกลายเป็นแรงผลักดันสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจส่วนรวมของประเทศในช่วงดังกล่าวขยายตัวอย่างรวดเร็วการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมธรรมชาติของมนุษย์ที่มีพัฒนาการมาเป็นลำดับยังมีความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่โดยเฉพาะการคมนาคมขนส่งก็ยังทำให้การเดินทางท่องเที่ยวขยายวงกว้างขวางออกไปโดยมีวัตถุประสงค์ต่างๆไม่ว่าเพื่อธุรกิจเพื่อนันทนาการและเพื่อศึกษาหาความรู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้เคยเห็นการท่องเที่ยวนั้นประกอบไปด้วยธุรกิจที่เกี่ยวข้องโดยตรงได้แก่ธุรกิจการขนส่งธุรกิจด้านที่พักและอาหารธุรกิจการนำเที่ยวและการธุรกิจ

^{๑๒๓} วรณา วงษ์วานิช, แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานบ้านปราสาทจังหวัดนครราชสีมา, (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖.

^{๑๒๔} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, อุตสาหกรรมท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร: กองวิชาการและแผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๕.

^{๑๒๕} อ่างแล้ว, ศุภ ชุมสาย, ม.ล. และ ญิบพันธ์ พรหมโยธี, ปฐมบทวิชาการท่องเที่ยว, หน้า ๔๐.

การค้าของที่ระลึกธุรกิจเหล่านี้จะขายบริการให้นักท่องเที่ยวโดยตรงและยังมีธุรกิจที่เกี่ยวข้องทางอ้อมเช่นการผลิตสินค้าเกษตรกรรมการผลิตสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นต้นการซื้อบริการของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศถือได้ว่าเป็นการส่งสินค้าออกเพราะเป็นการซื้อด้วยเงินตราต่างประเทศ การผลิตสินค้าคือบริการต่างๆที่นักท่องเที่ยวซื้อก็จะต้องมีการลงทุนซึ่งผลประโยชน์จะตกอยู่ในประเทศและจะช่วยให้เกิดงานอาชีพอีกหลายแขนงรายได้ของการท่องเที่ยวจะกระจายออกไปสู่หลายอาชีพและหลายท้องถิ่นโดยเฉพาะในแหล่งท่องเที่ยวซึ่งรายได้จากการท่องเที่ยวทำให้เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจในด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณีนั้นเมื่อมีการท่องเที่ยวเป็นสิ่งนำไปการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมเจ้าของท้องถิ่นก็จะตระหนักถึงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของคนในแง่ของการเป็นทรัพยากรท้องถิ่นที่ควรได้รับการอนุรักษ์

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวโดยแยกเป็นด้านต่างๆไว้ดังนี้

๑) ความสำคัญของการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจของประเทศ

๑.๑) การท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศเป็นจำนวนมากตั้งแต่ปี ๒๕๒๕ เป็นต้นมาการท่องเที่ยวสามารถทำรายได้ในรูปของเงินตราต่างประเทศมากเป็นอันดับ ๑ เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้จากสินค้าออกอื่น

๑.๒) รายได้จากการท่องเที่ยวจะมีผลทบทวีคูณในการสร้างรายได้หมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นซึ่งจะทำให้ผลผลิตส่วนรวมของประเทศมีค่าทวีกว่า ๒ เท่าตัว

๑.๓) การท่องเที่ยวก่อให้เกิดหมุนเวียนและการกระจายรายได้ไปสู่ภูมิภาค เมื่อเกิดการเดินทางท่องเที่ยวเข้าไปถึงแหล่งท่องเที่ยวในชนบทการพัฒนาความเจริญก็จะไปถึงภูมินาคนั้นๆก่อให้เกิดการสร้างสรรคสิ่งใหม่ๆในท้องถิ่นเช่นโรงแรมภัตตาคารร้านค้าสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆมีผู้ลงทุนในหลายๆรูปแบบทำให้เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพอย่างกว้างขวางเป็นการสร้างรายได้สู่ประชาชนอย่างแท้จริง

๑.๔) การท่องเที่ยวมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิตและนำเอาทรัพยากรของประเทศโดยเฉพาะของท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในอัตราที่สูงในรูปของการผลิตสินค้าพื้นเมืองและสินค้าของที่ระลึกตลอดจนการบริการในท้องถิ่น

๑.๕) การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่สิ้นเปลืองวัตถุดิบผลผลิตขายได้ตลอดเวลาแล้วแต่ความเหมาะสมและความสามารถของผู้ขาย

๑.๖) การท่องเที่ยวช่วยกระตุ้นให้เกิดการผลิตเป็นวงจรหมุนเวียนภายในประเทศทำให้เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพของประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อมเป็นการลดการว่างงานลงประชากรมีรายได้เพิ่มขึ้นซึ่งส่งผลให้รัฐบาลได้รับรายได้ในรูปของภาษีอากรประเภทต่างๆ^{๑๒๖}

^{๑๒๖} วรรณภา วงษ์วานิช, ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๙), หน้า ๓๘-๔๒.

๒) ความสำคัญของการท่องเที่ยวต่อสังคม

๒.๑) การท่องเที่ยวมีส่วนในการส่งเสริมความสัมพันธ์ของมนุษยชาติ ก่อให้เกิดสันติภาพความเป็นมิตรไมตรีและความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าของบ้านและผู้มาเยือน

๒.๒) การท่องเที่ยวมีบทบาทในการพัฒนาสร้างสรรค์ความเจริญทางสังคม ให้เกิดแก่ท้องถิ่นทำให้มีการก่อสร้างใหม่ ๆ มีการลงทุนทางด้านการผลิตเพื่อรองรับการบริการแก่ผู้มาเยือนท้องถิ่นทำให้ประชาชนมีรายได้มีงานทำจึงทำให้ยู่ดีกินดีมีความสุขโดยทั่วกัน

๒.๓) การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดความภาคภูมิใจความสำนึกและความตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการรักษาเอกลักษณ์ของชาติก่อให้เกิดความรู้สึกรักหวงแหนและรักแผ่นดินที่อยู่อาศัยของตน

๒.๔) การท่องเที่ยวช่วยขจัดปัญหาความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท ช่วยขจัดปัญหาการหลังไหลและเคลื่อนย้ายเข้ามาหางานทำหรือเสี่ยงโชคในเมืองของประชาชนในชนบท

๒.๕) การท่องเที่ยวช่วยให้ประชาชนในชนบทรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์รู้จักให้ทรัพยากรในท้องถิ่นมาผลิตและประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ในรูปของสินค้าพื้นเมืองและของที่ระลึกไว้สำหรับขายผู้มาเยือนเป็นการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวเพิ่มขึ้น

๓) ความสำคัญของการท่องเที่ยวต่อการเมือง จะนำสู่ความเป็นเพื่อนร่วมโลกที่จะช่วยสร้างสรรค์สัมพันธ์ไมตรีและความสงบสันติสุขในโลก การเดินทางท่องเที่ยวก่อให้เกิดความรู้สึกรักความมั่นคงปลอดภัยเพราะการที่นักท่องเที่ยวจะเลือกเดินทางไปเยือนที่ใดที่นั่นจะต้องมีความปลอดภัยเพียงพอ การท่องเที่ยวเป็นวิถีทางที่มนุษย์ต่างสังคมจะได้พบปะรู้จักทำความเข้าใจกันการเดินทางไปมาหาสู่กันภายในประเทศทำให้ได้รู้จักคุ้นเคยรู้ปัญหาพึ่งพาอาศัยกันเป็นการสร้างความรักสามัคคีสมานฉันท์ของคนในชาติในทำนองเดียวกันการเดินทางท่องเที่ยวระหว่างประเทศจะเป็นการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมเสริมสร้างความเข้าใจอันดีที่

สรุปว่าความสำคัญของการท่องเที่ยวนอกจากจะมีส่วนขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจของประเทศแล้วยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสาธารณสุขของประเทศโดยเฉพาะในท้องถิ่นอันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นั่นสาธารณสุขในประเทศที่ได้รับการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวประกอบด้วยถนน สะพานไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์สถานพยาบาลการรักษาความปลอดภัยการสุขภาพ

๒.๒.๔.๓ องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

วรรณภา วงษ์วานิช ได้สรุปสาระสำคัญขององค์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้ว่า องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศต่างๆ เพราะจะช่วยกระตุ้นให้เกิดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวแล้วยังเกิดผลดีต่อนักท่องเที่ยวมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ

๑) นักท่องเที่ยวเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของธุรกิจการท่องเที่ยวซึ่งประกอบด้วยสิ่งต่างๆ ได้แก่ (๑) ลักษณะของนักท่องเที่ยวจำแนกออกตามลักษณะของเพศอายุอาชีพ ระดับการศึกษารายได้เชื้อชาติหรือสัญชาติ (๒) การกระจายของนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเป็นนักท่องเที่ยวจากที่ใดบ้างจำนวนมากน้อยเท่าใด (๓) กิจกรรมต่างๆ ของนักท่องเที่ยวเช่น

เพื่อการประชุมการพักผ่อนหย่อนใจการกีฬาการเจรจาธุรกิจหรือการเยี่ยมญาติ (๔) ฤดูกาลท่องเที่ยว (๕) ทักษะคตินักท่องเที่ยว

๒) สิ้นค้าท่องเที่ยวหรือสถานที่ท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวไปเที่ยวแล้วเกิดความประทับใจ (Attraction) เพราะมีสิ่งที่มีคุณค่าด้านต่างๆหลายอย่างที่ทำให้ความรู้ความเพลิดเพลินแก่นักท่องเที่ยวเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าต่างๆ ได้แก่ (๑) คุณค่าทางวัฒนธรรมมีสิ่งที่น่าสนใจด้านโบราณคดีประวัติศาสตร์สถาบันทางการเมืองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอนุสาวรีย์สิ่งก่อสร้างใหม่ๆ (๒) วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศนั้นๆเช่นขนบธรรมเนียมประเพณีศิลปะต่างๆ การละเล่นพื้นเมืองและหัตถกรรมต่างๆ (๓) ทิวทัศน์หรือทัศนียภาพต่างๆ (๔) สถานที่พักผ่อนหย่อนใจต่างๆ (๕) ความประทับใจจากลมฟ้าอากาศ

๓) การคมนาคมขนส่งหมายถึงการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวซึ่งต้องพิจารณาสิ่งต่างๆ ได้แก่ (๑) รูปแบบของการคมนาคมขนส่ง (๒) สภาพการเดินทางความสะดวกปลอดภัยรวดเร็วและมีมาตรฐาน (๓) จำนวนคุณภาพและมาตรฐานของยานพาหนะ (๔) แบบแผนการเดินทางของนักท่องเที่ยว (๕) บริเวณหรือสถานที่ให้บริการแก่ผู้โดยสารหรืออุปกรณ์อำนวยความสะดวกในการใช้ยานพาหนะ

๔) ข้อมูลข่าวสารและการบริการเป็นเอกสารเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆของนักท่องเที่ยวเพื่อจูงใจนักท่องเที่ยวมาเที่ยวมากขึ้น ได้แก่ (๑) การโฆษณาประชาสัมพันธ์เพื่อชักจูงให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยว (๒) ส่งเสริมและให้ความรู้ใหม่ๆโดยเผยแพร่เอกสารการนำเที่ยวแก่ชุมชน (๓) อบรมการนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์ (๔) รายละเอียดเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง (๕) จัดทำแผนที่เส้นทางและแผนที่ท่องเที่ยวของสถานที่ท่องเที่ยวแต่ละแห่ง (๖) การบริการด้านต่างๆ เช่นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวอาหารและเครื่องดื่มของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมืองบริการด้านสถานที่จอดรถ เป็นต้น

๕) ความปลอดภัยและการอำนวยความสะดวกในด้านการเข้าเมืองความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ธุรกิจการท่องเที่ยวจะต้องคำนึงถึงมากที่สุดซึ่งจะกระทำได้หลายอย่าง ได้แก่ (๑) การแนะนำเจ้าของท้องถิ่นให้ช่วยเหลือนักท่องเที่ยว (๒) การแนะนำนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับเรื่องการป้องกันและระมัดระวังตน (๓) กำหนดมาตรการต่างๆเพื่อความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว (๔) ขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆในการอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว (๕) จัดหน่วยงานพิเศษเพื่อช่วยเหลือและให้บริการด้านต่างๆ ให้แก่นักท่องเที่ยว (๖) การอำนวยความสะดวกในด้านการเข้าเมืองควรจะมีการอำนวยความสะดวกเพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจตั้งแต่ก้าวแรกที่เดินทางเข้าประเทศนั้นๆโดยให้ความสะดวกในเรื่องต่อไปนี้ ได้แก่ ระเบียบพิธีการเข้าเมืองเช่นการทำวีซ่าและศุลกากร การขนส่งกระเป๋าผู้โดยสาร การบริการการขนส่งระหว่างท่าอากาศยานหรือสถานีขนส่งกับที่พัก

๖) องค์ประกอบด้านโครงสร้างพื้นฐานได้แก่การไฟฟ้าการประปาการสื่อสารสถานพยาบาลและโรงพยาบาลทันสมัยสะดวกรวดเร็วปลอดภัยและคำรักษาอยู่ในอัตรายุติธรรมรวมทั้งความสามารถในการกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูล

๗) การสนับสนุนอื่นๆเป็นการเพิ่มความสะดวกสบายให้แก่นักท่องเที่ยวเช่นการเงิน การธนาคารระเบียบต่างๆสถานที่ศึกษาหรือแหล่งค้นคว้าทางด้านต่างๆความร่วมมือระหว่างประเทศ ตลอดจนความสุภาพอ่อนโยนและมีไมตรีต่อกัน^{๑๒๗}

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้วิเคราะห์ขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity Analysis) ของพื้นที่ในการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวหมายถึงปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุดที่สามารถอยู่ได้ด้วยความปลอดภัยและได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสมในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวหนึ่งๆ โดยไม่ทำให้สภาพแวดล้อมถูกทำลายหรือถูกทำลายน้อยที่สุดยังคงรักษาสภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดีไว้มากที่สุดทั้งนี้การพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องไม่กระทบต่อความจำเป็นพื้นฐานและความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในท้องถิ่นด้วยลักษณะของขีดความสามารถในการรองรับ ประกอบด้วย

๑) ความสามารถในการรองรับทางด้านเศรษฐกิจ (Economic carrying capacity) โดยไม่กระทบต่อการลงทุนและค่าครองชีพของชาวบ้านในพื้นที่

๒) ความสามารถในการรองรับทางด้านศักยภาพ (Physical carrying capacity) ปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุดที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางกายภาพของทรัพยากรท่องเที่ยว

๓) ความสามารถในการรองรับทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Culture Carrying Capacity) ปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุดที่ไม่ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมศาสนาประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่นถูกทำลายด้วยการให้บริการเพื่อตอบสนองความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

๔) ความสามารถในการรองรับสิ่งแวดล้อม (Environmental Carrying Capacity) เป็นระดับปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุดที่จะไม่ทำให้สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวถูกทำลายหรือถูกใช้อย่างไม่เป็นธรรมต่อคนท้องถิ่น

๕) ความสามารถในการรองรับด้านความรู้สึก (Perceptual Carrying Capacity) เป็นระดับปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุดที่จะไม่ทำให้ความเป็นส่วนตัวของทั้งสองฝ่ายคือคนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวขาดความรู้สึกเป็นส่วนตัว การควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์และกฎกติกาในการกำหนดขีดความสามารถ (Control of Resource usage Based on the Carrying Capacity) สามารถดำเนินการได้หลายลักษณะคือ การจำกัดปริมาณการใช้ประโยชน์ การกระจายการใช้ประโยชน์ การรวมการใช้ประโยชน์ การจำกัดระยะเวลาการใช้ประโยชน์ การจำกัดฤดูกาลในการใช้ประโยชน์ และการจำกัดขนาดของกลุ่มนักท่องเที่ยว เป็นต้น^{๑๒๘}

สรุปได้ว่าการท่องเที่ยวมีองค์ประกอบแตกต่างกันและมีความสัมพันธ์กันนอกจากนี้ ยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมนอกระบบเช่นลักษณะทางกายภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยวภูมิอากาศชุมชนกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆในพื้นที่ระบบนิเวศป่าไม้ แหล่งน้ำและอากาศตลอดจนการบริหารและจัดการพื้นที่ท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมนอกระบบเหล่านี้อาจส่งผลต่อการท่องเที่ยวได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมการจัดการท่องเที่ยวจึงเป็นการกระทำอย่างมี

^{๑๒๗} อ่างแล้ว, วรรณภา วงษ์วานิช, ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว, หน้า ๔๗-๕๐.

^{๑๒๘} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒), หน้า ๔๑-๖๐.

เป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการทฤษฎีและแนวคิดที่เหมาะสมยิ่งไปกว่านั้นต้องคำนึงถึงข้อจำกัดต่างๆของสังคมและสภาพแวดล้อม

๒.๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยว

๒.๒.๕.๑ ความหมายของการจัดการการท่องเที่ยว

มนัส สุวรรณ และคณะ ได้ให้หลักการในการจัดการการท่องเที่ยวโดยพิจารณาการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบและบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายจะต้องพิจารณาระบบย่อยและองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยว บทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์ประกอบและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น รวมถึงการพิจารณาสภาพแวดล้อมของระบบการท่องเที่ยวไปด้วย ได้แก่

- ๑) ทรัพยากรทางการท่องเที่ยว (Tourism Resource) ซึ่งประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวตลอดจนทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว
- ๒) การบริการการท่องเที่ยว (Tourism Services) อันได้แก่ การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวที่มีพื้นที่หรือกิจกรรมที่มีผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้นๆ
- ๓) การตลาดท่องเที่ยว (Tourism Marketing) โดยเป็นส่วนของความ ต้องการในการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และประชาชนในพื้นที่ ซึ่งหมายรวมถึงกิจกรรม รูปแบบหรือกระบวนการท่องเที่ยว

นอกจากหลักการในการจัดการท่องเที่ยวซึ่งกล่าวในเบื้องต้นแล้วแนวทางการบริหาร และจัดการท่องเที่ยวยังสามารถนำมาวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยวได้ ประกอบไปด้วย ๑) แนวทางการบริหารและจัดการ ๒) แนวทางการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว ๓) แนวทางการบริหารและจัดการด้านสวัสดิภาพและความปลอดภัย ๔) แนวทางการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๕) แนวทางการให้ประชาชนกลุ่มและองค์กรอื่นๆมีส่วนร่วม^{๑๒๙}

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้ให้ความหมายของการจัดการท่องเที่ยว หมายถึง การวางแผนการท่องเที่ยวและดำเนินการให้เป็นไปตามแผนโดยมีการจัดการบริหาร งานบุคคล การอำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสม เพื่อให้เป็นตามแผนที่ได้วางไว้ รวมทั้งมีกระบวนการแผนการท่องเที่ยวด้วย^{๑๓๐}

อารีย์ นัยพินิจ และ จิรัชญา มณีเนตร ได้กล่าวถึง การจัดการการท่องเที่ยวที่ควรจะดำเนินการในความรับผิดชอบของหน่วยงานที่ดูแลสถานที่ท่องเที่ยวนั้น มีอยู่ ๕ ภารกิจหลัก ดังนี้

- ๑) การโฆษณาและประชาสัมพันธ์ หน่วยงานที่รับผิดชอบในด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยวควรมีบทบาทในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวให้สาธารณะชนได้รับรู้และทราบให้มากที่สุด
- ๒) การสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นการสำรวจหาข้อมูลในแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ เพื่อเป็นข้อมูลในการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่

^{๑๒๙} มนัส สุวรรณ และคณะ, โครงการศึกษาแนวทางและการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่รับผิดชอบของ องค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล, (กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖.

^{๑๓๐} อ่างแล้ว, บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, หน้า ๕๔-๕๖.

๓) การปรับปรุงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เป็นการจัดทำแผนงานโครงการ เพื่อปรับปรุงพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่ประทับใจของนักท่องเที่ยว

๔) การบริหารแหล่งท่องเที่ยว เป็นการกำหนดแนวทางในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่อย่างเหมาะสม และเกิดประโยชน์สูงสุด

๕) การรักษาความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว เป็นการวางระบบในการดูแลรักษาระบบปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่รับผิดชอบ^{๑๓๑}

สรุปว่า การจัดการการท่องเที่ยว คือ การกระทำหรือปฏิบัติอย่างมีเป้าหมายเพื่อสอดคล้องกับหลักการทฤษฎี และแนวคิดที่เหมาะสมโดยคำนึงถึงสภาพที่แท้จริงรวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ทางสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทางมาตรการ และแผนปฏิบัติการที่ดีต้องคำนึงกรอบความคิดที่กำหนดไว้

๒.๒.๕.๒ การจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ร่ำไพพรรณ แก้วสุริยะ ได้กล่าวถึง หลักการในการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ตามหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวโลก ไว้ดังนี้

๑) อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี หมายถึง มีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากร ทั้งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพใช้อย่างประหยัด คำนึงถึงต้นทุนด้านคุณค่าและคุณภาพของธรรมชาติและต้นทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒) ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็นควบคู่กับการลดการก่อของเสียคือการร่วมกันวางแผนกับผู้ที่เกี่ยวข้องจัดการการใช้ทรัพยากร อย่างมีประสิทธิภาพ และจัดหาทรัพยากรอื่นที่มีคุณสมบัติ มีคุณภาพเหมือนกัน หรือใช้ทดแทนกันได้ เพื่อลดการใช้ทรัพยากรที่หายาก

๓) รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม คือ ต้องมีการวางแผนขยายฐานการท่องเที่ยว โดยรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็น แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยการเพิ่มคุณค่าและมาตรฐานการบริการ เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวในสถานที่นั้นนานขึ้นหรือกลับไปเที่ยวซ้ำอีก

๔) ประสานแผนการท่องเที่ยว คือ การประสานแผนการพัฒนา กับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนตำบลหรือ เทศบาล) แผนพัฒนาของสำนักงานโยธาและแผนสิ่งแวดล้อม แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาของกระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อให้การทำงานในสถานที่ท่องเที่ยวมีศักยภาพ

^{๑๓๑} อารีย์ นัยพินิจ และ รัฐชญา มณีเนตร, การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว หมู่บ้านบุไทรโฮมสเตย์ อำเภอน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา, (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), หน้า ๗๐.

๕) นำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น คือ การประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นโดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรในท้องถิ่น นำไปประชาสัมพันธ์เพื่อให้ท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรในท้องถิ่น นำไปประชาสัมพันธ์เพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปเที่ยวเป็นการสร้างรายได้กระจายสู่ประชากรที่ประกอบการในท้องถิ่น

๖) การมีส่วนร่วมการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวเกี่ยวกับท่องเที่ยว คือ มีส่วนร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบองค์รวม โดยเข้าเป็นหน่วยงานร่วมจัด ร่วมวิเคราะห์หรือร่วมแก้ปัญหาพร้อมส่งเสริมการขยาย การท่องเที่ยว ร่วมประเมินผลการท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนี้ต้องประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่น

๗) จัดประชุมและปรึกษาหารือกับผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน คือ ต้องมีการประสานกับพหุภาคี เพื่อร่วมประชุมปรึกษาหารือในการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยว การประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาที่เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและด้านกาตลาดเพื่อร่วมปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน

๘) การพัฒนาบุคลากร คือ การให้ความรู้ การฝึกอบรม การส่งพนักงานดูงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้พนักงานมีความรู้ มีแนวคิด และวิธีการปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาบุคลากรในองค์กร และช่วยยกระดับมาตรฐานการบริหารจัดการท่องเที่ยว

๙) การจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว คือ มรการจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวและการบริการการให้พร้อม มีเพียงพอต่อการเผยแพร่ซึ่งอาจจัดทำในรูปแบบสื่อทัศนูปกรณ์รูปแบบต่างๆ

๑๐) ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย คือ การช่วยแก้ปัญหาและเพิ่มคุณค่ารวมถึงคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว การลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยว ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ต้องมีการประเมินผล การตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัย เพื่อนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการก่อให้เกิดการบริการอย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๓๒}

สรุปได้ว่า การจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน หมายถึง การดำเนินกิจกรรมอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการแนวคิด และทฤษฎีที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่างๆของสังคมและสภาพแวดล้อม และ การจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน คือ การบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้พัฒนาในทุกๆด้านอย่างรอบคอบ ระมัดระวัง เกิดผลดีต่อเศรษฐกิจสังคม และความงดงามทางสุนทรียภาพ มีการจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมที่ชาญฉลาด เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและยาวนาน หลักการในการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนตามหลักการของการพัฒนา การท่องเที่ยวโลก ได้แก่ อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี ลดการบริโภค และใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็น

^{๑๓๒} ราไพพรรณ แก้วสุริยะ, หลักการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน, <<http://lib.ac.th./Article/tourism/๐๐๐๗.pdf>>, June 2018, หน้า ๖๔.

ควบคู่กับการลดการก่อของเสีย รักษาและส่งเสริม ความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม ประสานแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่นจัดประชุมและปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน การพัฒนาบุคลากร การจัดเตรียมข้อมูลบริการข่าวสารการท่องเที่ยว และประเมินผล ตรวจสอบละเอียด เพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการเพื่อก่อให้เกิดการบริการอย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๒.๕.๓ ปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยว

ความสำคัญของอุปสงค์การท่องเที่ยว อุปสงค์การท่องเที่ยวเป็นตัวผลักดันสำคัญที่ทำให้เกิดการซื้อขายสินค้าทั่วไป และสินค้าการท่องเที่ยวอย่างอื่น ๆ โดยเฉพาะธุรกิจย่อยที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เช่น โรงแรม บริษัทนำเที่ยว สายการบิน ช่วยเพิ่มการสร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่น ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้มีความพร้อมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว และทำให้ธุรกิจท่องเที่ยวมีการขยายตัวมากขึ้น

ความเจริญก้าวหน้าของท้องถิ่นโดยเฉพาะในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภคต่างๆ จะเป็นสิ่งจูงใจให้นักลงทุนสนใจมาลงทุนทางธุรกิจมากขึ้น ทั้งประชาชนและนักลงทุนต่างก็พยายามให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวมากขึ้นเพื่อผลทางด้านรายได้และรายได้จากการท่องเที่ยว ก็สามารถกระจายรายได้ไปสู่ผู้ประกอบการรายย่อยในลักษณะทวีคูณ (Multiplier Effect) อันก่อให้เกิดการเพิ่มรายได้และนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ นักการตลาดในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว จึงจำเป็นต้องใช้กิจกรรมการตลาดเป็นเครื่องมือในการผลักดันให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวมากขึ้น พยายามให้อุปสงค์การท่องเที่ยวคงที่ หรือเพิ่มขึ้น ดังนั้นกิจกรรมการตลาดจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมและพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

ปัจจัยที่ทำให้เกิดอุปสงค์การท่องเที่ยวแตกต่างกันที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพมีหลายประการ ตลอดจนมีผลต่อจำนวนนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ปริมาณการขยายตัวของธุรกิจย่อยในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว และพฤติกรรมการซื้อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว จะเป็นทั้งปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมได้หรือควบคุมได้ยาก ซึ่งประกอบธุรกิจสามารถจะคาดการณ์ได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับตลาดการท่องเที่ยวบ้าง และสามารถเตรียมกิจกรรมทางการตลาดเพื่อแก้ไขสถานการณ์ต่างๆที่อาจเปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยที่สำคัญมีดังนี้

๑) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (Economic Factors) สภาพเศรษฐกิจของท้องถิ่นและประเทศ มีผลกระทบต่อการซื้อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวมาก เป็นปัจจัยสำคัญที่ในระดับอุปสงค์แตกต่างกัน ประเทศที่มีเศรษฐกิจดีย่อมเอื้ออำนวยให้คนเดินทางมากขึ้นเพื่อไปเจรจาติดต่อธุรกิจไปประชุม ไปศึกษาหาความรู้ หรือไปพักผ่อน ปริมาณการซื้อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวกระทำได้ในปริมาณสูงตามอำนาจการซื้อ (Purchasing Power) แต่ประเทศที่กำลังพัฒนาหรือการพัฒนาเศรษฐกิจยังไม่ดีนัก จะทำให้นักท่องเที่ยวมีอำนาจการซื้อต่ำ และไม่ใช่เป้าหมายหลักทางการตลาดของธุรกิจท่องเที่ยว การดึงดูดลูกค้าเป้าหมายหลัก ผู้ประกอบธุรกิจจำเป็นต้องพัฒนารูปแบบของการบริการ ละพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกให้เหมาะสมกับสภาพและฐานะของกลุ่มลูกค้าที่มีเศรษฐกิจดี และมีอำนาจการซื้อสูง จะเห็นได้จากการพัฒนาสินค้าและบริการของธุรกิจโรงแรมมีความแตกต่างกันทางการแข่งขัน

สูงมาก อัตราการเข้าพัก (Occupancy Rate) ที่เพิ่มขึ้นแสดงว่ากิจกรรมทางการตลาดประสบความสำเร็จ สามารถทำให้อุปสงค์การท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นได้ตัวอย่างข้างล่างนี้ เป็นกลุ่มประเทศพัฒนาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและเป็นผู้ที่ “ให้” การท่องเที่ยวและกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งเป็นผู้ “รับ” การท่องเที่ยว

๒) ปัจจัยทางประชากรศาสตร์ (Demographic Factors) ลักษณะของประชากรได้แก่ ขนาดและองค์ประกอบของครอบครัว อายุ เพศ การศึกษา ประสบการณ์ รัศมีรายได้ อาชีพ เชื้อชาติ สัญชาติ ซึ่งโดยรวมแล้วจะมีผลต่อรูปแบบของอุปสงค์และปริมาณการซื้อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวประเทศที่พัฒนาแล้วครอบครัวขนาดเล็ก มีบุตรน้อย ต้องทำงานทั้งสามีภรรยา มีปัญหาการหย่าร้าง มีรายได้พอจะเดินทางท่องเที่ยว และมีพันธะน้อยลง ประเทศที่กำลังพัฒนาเริ่มมีลักษณะครอบครัวแบบนี้ ผู้ประกอบธุรกิจควรปรับปรุงรูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสมกับลักษณะต่างๆ ของประชากรเช่น กลุ่มคนอายุเกิน ๕๕ ปี หรือเกษียณอายุแล้ว กลุ่มนี้มีความพร้อมทั้งทางด้านการเงิน เวลาและสุขภาพที่แข็งแรง แต่ไม่ต้องการเดินทางแบบสมบุกสมบัน การนำเที่ยวแบบพักผ่อนและรักษาสุขภาพจึงเป็นรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับลักษณะผู้ซื้อในวัยนี้มาก นอกจากนี้ในส่วนของประเทศไทยทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวสูงอายุ ได้แก่ ความสวยงามตามธรรมชาติ ความเป็นมิตรของประชาชน ความปลอดภัย วัฒนธรรมประเพณี คุณภาพของที่พักรักษาและสิ่งอำนวยความสะดวก และการบริการที่เอาใจใส่ องค์การสหประชาชาติได้ประมาณว่า ราวปี ค.ศ. ๒๐๒๕ สัดส่วนประชากรผู้สูงอายุของโลกจะมีประมาณร้อยละ ๑๙ ของประชากรทั้งหมด หรือคิดเป็นจำนวนราว ๑.๖ พันล้านคน นอกจากการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวจะแตกต่างกันเนื่องจากอายุแล้วการศึกษาก็ทำให้เพิ่มปริมาณอุปสงค์ด้วย จะเห็นได้ว่า มีการจัดรายการนำเที่ยวเพื่อไปศึกษาดูงานต่างประเทศ (Study Tour) ให้แก่เยาวชนและการจัดนำเที่ยวแบบความสนใจพิเศษ (Special Travel) เพิ่มขึ้นทุกปี

๓) ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ (Geographic Factors) ลักษณะภูมิศาสตร์ของประเทศผู้ซื้อมีผลกระทบทำให้อุปสงค์ของนักท่องเที่ยวแต่ละชาติแตกต่างกัน และเป็นสิ่งที่กำหนดประเภทของจุดหมายปลายทางท่องเที่ยวที่ผู้ซื้อต้องการไป เช่น นักท่องเที่ยวที่มาจากประเทศที่แวดล้อมด้วยทะเลย่อมต้องการไปเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเทศภูเขา เมืองนักท่องเที่ยวจากประเทศที่มีอากาศหนาว เช่น ชาวสแกนดิเนเวีย นิยมไปพักผ่อนในประเทศที่มีอากาศอบอุ่นหรือชายทะเล เช่น นิยมไปแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน นอกจากลักษณะทางภูมิประเทศ และภูมิอากาศจะทำให้รูปแบบอุปสงค์ต่างกันแล้ว ผู้พักอาศัยในเมืองใหญ่มักนิยมเดินทางแบบเข้าไป เย็นกลับ (Day Visit) มากกว่าคนในชุมชนเล็กๆ ผู้ประกอบธุรกิจจัดนำเที่ยว และโรงแรมควรพิจารณาลักษณะทางภูมิศาสตร์ของลูกค้าย่อยว่าส่วนใหญ่มาจากประเทศใดและจุดหมายปลายทางท่องเที่ยวใดจะจูงใจลูกค้าได้มาก เพื่อพัฒนาสินค้าและบริการและส่งเสริมการตลาดให้ตรงกับกลุ่มเป้าหมาย

๔) ปัจจัยทางวัฒนธรรมสังคม (Socio - Cultural Factors) ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมจะหล่อหลอมความคิด ทัศนคติ และทัศนคติมารการบริโภคผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว สังคมตะวันตกมีลักษณะเปิดเผยจะเปิดโอกาสให้ผู้หญิงชาวตะวันตกเดินทางท่องเที่ยวได้บ่อยและไกล

มากกว่าผู้หญิงเอเชีย และตะวันออกกลาง ซึ่งไม่นิยมเดินทางโยล่ำพัง หรือท่องเที่ยวแบบผจญภัยมากเกินไป การท่องเที่ยวแบบผจญภัยจึงเหมาะสำหรับนักท่องเที่ยววัยหนุ่มสาวชาวตะวันตก นอกจากนี้คือค่านิยมของการมีบ้านพักหลังที่สอง (secondary Residence) เพื่อพักผ่อนในชนบทหรือชายทะเล ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นและมีคุณค่าต่อชีวิต ส่วนประเทศในแถบเอเชียที่เจริญพัฒนาไปมาก เช่น ประเทศญี่ปุ่น หญิงสาวโสดชาวญี่ปุ่น และอยู่ในวัยทำงาน (Office Lady) จะมีรสนิยมในการท่องเที่ยวแบบหรูหรา สะดวกสบาย นับเป็นลูกค้าเป้าหมายสำคัญอีกกลุ่มหนึ่งนอกเหนือไปจากคู่ฮันนีมูน (Honeymooners) ซึ่งนิยมเดินทางไปพักผ่อนต่างประเทศหลังจากการแต่งงานมาก สรุปได้ว่าทัศนคติและวัฒนธรรมของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งสามารถกำหนดรสนิยม ค่านิยม ปริมาณ ระดับและรูปแบบของการซื้อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวได้

๕) ปัจจัยทางการเมืองและกฎหมาย (Political and Regulatory Factors) การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองและระเบียบกฎหมายต่างๆของประเทศอาจทำให้การตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงและ/หรืออาจทำให้อุปสงค์การท่องเที่ยวแตกต่างกัน เนื่องจากมีความรู้สึกปลอดภัยหรือไม่ปลอดภัยในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ เช่น เกิดภาวะสงคราม การปฏิวัติการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถ้านักท่องเที่ยวหวั่นเกรงเรื่องความปลอดภัย อุปสงค์จะลดลง มีผลต่อการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น สายการบินต้องระงับเส้นทางบินชั่วคราว อัตราการเข้าพักโรงแรมลดลงจนอาจต้องปลดพนักงาน การท่องเที่ยวภายในประเทศ (Inbound Tours) ลดลงแม้แต่ตลาดท่องเที่ยวภายในประเทศเองก็หยุดชะงัก การฟื้นฟูตัวต้องใช้เวลาพอสมควร สำนักงานการท่องเที่ยวของประเทศ (National tourist Office) จำเป็นต้องรีบประชาสัมพันธ์เพื่อฟื้นฟูภาพลักษณ์ธุรกิจภาคเอกชนต้องเร่งการส่งเสริมการตลาดและการขายนอกจากนี้ประเทศที่มีกฎหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวช่วยสร้างความมั่นใจแก่นักท่องเที่ยวได้ว่า จะได้รับการบริการที่มาตรฐาน ไม่ถูกหลอกลวงและได้รับสิทธิการคุ้มครองการบริโภคด้วย เช่น ประเทศไทยมี พ.ร.บ. ธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ.๒๕๓๕ นักท่องเที่ยวสามารถร้องเรียนขอให้ชดใช้ได้ถ้าไม่ได้รับการบริการตามข้อตกลงที่ธุรกิจนำเที่ยวได้ให้ไว้กฎหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวจึงมีส่วนสำคัญในการเพิ่มหรือลดอุปสงค์ และกฎหมายอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน เช่น พ.ร.บ. เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะช่วยรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวไว้ได้นานที่สุด ให้นักท่องเที่ยวชื่นชมและอยากกลับมาเยือนอีก

๖) ปัจจัยทางสื่อสารมวลชน (Mass Media Communication Factors) ข้อมูลข่าวสารทุกชนิดจากสื่อมวลชนสามารถสร้างความเชื่อถือ มั่นใจ หรือไม่มั่นใจ ในการตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยว ช่วยสร้างความรู้จัก ค้นเคย การต่อต้าน หรืออยากรู้อยากเห็นมากขึ้น และช่วยในการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว ทั้งนี้ข่าวสารทางลบ เช่น ปัญหาการเรื่อง การต่อสู้ระหว่างชนชาติ โรคระบาด ความไม่ปลอดภัยของแหล่งท่องเที่ยวเป็นผลกระทบอย่างรุนแรงต่อการเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยว ปัญหาภาพลักษณ์ทางลบของไทย เช่น ปัญหาโสเภณีเด็ก โรคเอดส์ การจราจร ทำให้นักท่องเที่ยวเปลี่ยนใจ เบี่ยงเบนการซื้อรายการนำเที่ยวไปยังประเทศอื่นที่มีลักษณะภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมใกล้เคียงกับประเทศไทยแทน สื่อมวลชนที่ดีและมีประสิทธิภาพมากที่สุด คือ โทรทัศน์ และ

กิจกรรมเวลาว่างที่คนในสังคมปัจจุบันทำมากที่สุด คือ การดูโทรทัศน์ การส่งเสริมและการโฆษณา ธุรกิจการท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยวทางสื่อโทรทัศน์ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดอุปสงค์ที่หลากหลายและช่วยให้ตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเร็วขึ้น

๗) ปัจจัยทางการเปรียบเทียบราคา (Comparative Prices) การเปรียบเทียบการท่องเที่ยวทำให้นักท่องเที่ยวมีอุปสงค์แตกต่างกัน โดยการเปรียบเทียบราคาของผลิตภัณฑ์กับบริษัทที่เป็นคู่แข่ง หรือกับราคาปีก่อนหน้านี้ ราคาจะแสดงคุณค่าของผลิตภัณฑ์ประกอบกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวก่อนหน้านี้อันทำให้อุปสงค์แตกต่างไปจากเดิม ราคาการท่องเที่ยวของประเทศต้นทางและปลายทางที่จะไปก็มีผลกระทบต่ออุปสงค์ ถ้าแตกต่างกันมาก นักท่องเที่ยวที่มีอำนาจการซื้อสูงจึงจะสามารถไปได้ และถ้าราคาการท่องเที่ยวที่จุดหมายปลายทางไม่แพงมากนักก็จะดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาได้ในระยะเริ่มแรก เมื่อมีความนิยมชมชอบก็ราคาการท่องเที่ยวของไทยมีราคาถูกสามารถที่จะเป็นคู่แข่งทางการตลาดการท่องเที่ยวได้

๘) ปัจจัยทางการเคลื่อนย้ายส่วนบุคคล (Personal Mobility Factors) การเดินทางส่วนตัวโดยเฉพาะทางรถยนต์ช่วยให้การท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic Tourism) และเดินทางไปยังประเทศที่มีพรมแดนติดต่อกันเจริญเติบโตมาก เช่น การเดินทางท่องเที่ยวของชาวยุโรป การเดินทางแบบส่วนตัว (Free Individual Traveler) มีเป็นจำนวนมากในช่วงวันหยุดพักผ่อนหรือสุดสัปดาห์ เนื่องจากถนนหนทางเชื่อมติดต่อกันโดยตลอด ประมาณได้ว่าประชากรทุกๆ ๑,๐๐๐ คนในประเทศสหรัฐอเมริกา มีรถยนต์ส่วนตัว ๖๐๐ คน ในเยอรมนีตะวันตก (ปี ๑๙๙๐) มีรถยนต์ส่วนตัว ๕๐๐ คัน ในประเทศอังกฤษและประเทศในยุโรปอื่น ๆ มีรถยนต์ส่วนตัว ๔๐๐ คน การเดินทางส่วนตัวเป็นอุปสงค์ที่แตกต่างกันมาก ก่อให้เกิดธุรกิจที่พักแรม ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก และธุรกิจ อำนวยความสะดวกต่างๆ ให้แก่นักท่องเที่ยวในรูปแบบที่แตกต่างกัน มีราคาหลากหลายตามอุปสงค์ของลูกค้า นอกจากนี้การมีรถยนต์ส่วนตัวจะทำให้เกิดเสรีภาพในการเดินทางทั้งในเรื่องการเตรียมการ เวลาและสถานที่ มีการวางแผนการเดินทางให้เหมาะสมกับสภาวะส่วนตัวมากขึ้น และอาจจะทำให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการท่องเที่ยวได้ เช่น จากการหยุดพักผ่อนนานๆ ในช่วงฤดูร้อนมาเป็นท่องเที่ยวในวันหยุดสั้นๆ ทำให้มีโอกาสเดินทางได้บ่อยขึ้น หรือ เดินทางแบบเข้าไปเย็นกลับ (Excursion or Day Visit) แทน

๙) ปัจจัยทางเทคโนโลยีการสื่อสารและคมนาคมขนส่ง (Technology of Communication and Transportation) เทคโนโลยีการสื่อสารและการคมนาคมขนส่งสามารถอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการจองและการออกบัตรโดยสารโดยผ่านระบบคอมพิวเตอร์ (CRS) ลูกค้าได้รับความชัดเจน และรวดเร็วในการซื้อ นอกจากนี้คือการใช้คอมพิวเตอร์ในธุรกิจโรงแรม เช่น การเข้าพัก (Check In) การคืนห้องพัก (Check Out) การเก็บเงินค่าที่พัก การมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยย่อมแสดงถึงการบริการของธุรกิจใดที่รับความสะดวกสบายมากที่สุด^{๑๓๓}

^{๑๓๓} อ่างแล้ว, ราไพพรรณ แก้วสุริยะ, หลักการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน, หน้า ๗๖-๗๘.

๒.๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยว

๒.๒.๖.๑ ความหมายของพฤติกรรมนักท่องเที่ยว

นักวิชาการได้ให้ความหมายของพฤติกรรมนักท่องเที่ยวไว้หลายท่าน ดังนี้

จักรกฤษณ์ เรื่องเวช ได้ให้ความหมายของ พฤติกรรม หมายถึง กิจกรรมหรืออาการกระทำต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิต หรือการตอบสนองที่บุคคลนั้นแสดงออกมาทั้งภายในและภายนอกตัวบุคคล โดยอาจแสดงออกมาทั้งที่รู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ได้ ซึ่งบุคคลอื่นสามารถสังเกตเห็นได้ เช่น การเดิน การพูด การหัวเราะ เรียกว่า พฤติกรรมภายนอก หรือเป็นการกระทำที่บุคคลอื่นมองไม่เห็นด้วยตา เช่น การคิด การฝัน ต้องสังเกตโดยใช้เครื่องมือในการตรวจสอบพฤติกรรม พฤติกรรมประเภทนี้เรียกว่า พฤติกรรมภายใน^{๑๓๔}

สร้อยยศ บุญไข ได้กล่าวว่า พฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคลนั้นไม่รวมเฉพาะสิ่งที่แสดงปรากฏออกมาภายนอกเท่านั้นแต่ยังรวมถึงสิ่งที่อยู่ภายในใจของบุคคล ซึ่งคนภายนอกไม่สามารถสังเกตเห็นได้โดยตรง เช่น ค่านิยม (Value) ที่ยึดถือเป็นหลักการในการประเมินสิ่งต่าง ๆ ที่ศรัทธาหรือเจตคติ (Attitude) ที่เขามีต่อสิ่งต่าง ๆ ความคิดเห็น (Opinion) ความเชื่อ (Belief) รสนิยม (Taste) และสภาพจิตใจ ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะบุคลิกภาพของบุคคล เป็นเหตุปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรม^{๑๓๕}

สรุปได้ว่า พฤติกรรม หมายถึง กิริยาอาการต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิตที่แสดงออกเมื่อเผชิญกับสิ่งเร้า โดยการตอบสนองที่สิ่งมีชีวิตแสดงออกมานั้นอาจมาได้จากทั้งภายในและภายนอก อาจแสดงออกมาโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ได้

๒.๒.๖.๒ หลักการเกี่ยวกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยว

กมลทิพย์ ประสิทธิ์นราพันธุ์ ได้กล่าวถึง พฤติกรรมนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวแบ่งตามลักษณะทางจิตวิทยาจะสามารถแบ่งนักท่องเที่ยวเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ดังนี้

๑) กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นผู้ตาม (Psychometrics) เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีพฤติกรรม ดังนี้

๑.๑) ต้องการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมายปลายทางที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั่วไป การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวที่มีเสียงอันตรายน้อย

๑.๒) ต้องการแหล่งท่องเที่ยวปลายทางที่มีแสงอาทิตย์ส่องสว่าง มีกีฬากลางแจ้งที่สนุกสนาน รวมทั้งสามารถทำกิจกรรมที่ทำให้ผ่อนคลายความเครียด

๑.๓) มีกิจกรรมการเดินทางท่องเที่ยวที่ไม่ต้องอาศัยแรงกายมาก สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้โดยสะดวกง่ายดาย เช่น สามารถขับรถเข้าไปจอดในลานจอดรถของแหล่งท่องเที่ยวได้ และเดินไม่มาก ไม่ต้องเดินไกลหรือลำบากในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

^{๑๓๔} จักรกฤษณ์ เรื่องเวช, “พฤติกรรมนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในศูนย์ศึกษาธรรมชาติและอนุรักษ์ป่าชายเลนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (จังหวัดชลบุรี)”, วารสารการศึกษาศึกษาและการพัฒนาสังคม, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๐), หน้า ๖๗-๘๐.

^{๑๓๕} สร้อยยศ บุญไข, “พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของผู้ประกอบการบนเกาะช้าง จังหวัดตราด”, สาขาพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

๑.๔) ต้องการบรรยากาศในการเดินทางท่องเที่ยวที่เป็นที่คุ้นเคย ใกล้เคียงกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของตนในถิ่นที่พำนักอยู่

๑.๕) การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวต้องจัดให้มีบริการต่าง ๆ อย่างครบครัน ทั้งด้านที่พัก อาหาร และเครื่องดื่ม การเดินทาง และความปลอดภัย โดยต้องกำหนดเวลาในโปรแกรมการท่องเที่ยวและการจัดการให้เป็นไปตามกำหนดการ

๒) กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นผู้นำ (Allocentric) เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีพฤติกรรมการท่องเที่ยว ดังนี้

๒.๑) ต้องการเข้าไปยังแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่ยังไม่มีนักท่องเที่ยวเข้าไปท่องเที่ยวมากนัก หรือยังไม่มีเลย ต้องการรู้สึกว่าเป็นผู้ค้นพบ ได้รับประสบการณ์ใหม่ ตนเองได้เข้าไปในสถานที่ที่ยังไม่เคยมีผู้เข้าไปท่องเที่ยวหรือมีก็น้อย

๒.๒) ต้องการแหล่งท่องเที่ยวในจินตนาการ และแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวของบุคคลอื่น

๒.๓) ต้องการกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีการออกกำลังมาก ๆ มีกิจกรรมที่ต้องออกแรงตื่นเต้น สร้างประสบการณ์ใหม่ ๆ ให้ตนเองตลอดเวลา

๒.๔) การเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวต้องให้เวลาน้อยเพราะต้องการใช้เวลาในการแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ และทำกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าจะใช้เวลาอยู่ในยานพาหนะในการเดินทาง

๒.๕) สถานที่พักและอาหารที่จัดให้เพียงแค่อำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต มีอาหารและเครื่องดื่มที่แปลกใหม่(ไม่เป็นอันตราย) และมีนักท่องเที่ยวพักอยู่จำนวนน้อย หรือไม่มีเลย

๒.๖) ต้องการพบปะพูดคุยเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ จากบุคคลในท้องถิ่นที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่วัฒนธรรมความเชื่อที่แตกต่างกับของตนเองและไม่เคยรู้มาก่อน

๒.๗) การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวจะต้องทำให้รู้สึกที่ไม่ถูกเร่งรัดมากเกินไป มีความยืดหยุ่น มีเวลาส่วนตัวที่จะทำห้ค้นหาค้นหาสิ่งที่ตนเองสนใจ^{๑๓๖}

๒.๒.๖.๓ ประเภทและลักษณะของพฤติกรรมนักท่องเที่ยว

ประเภทและลักษณะของนักท่องเที่ยว สามารถจำแนกได้ ๕ อย่าง ดังต่อไปนี้

๑) พิจารณาจากลักษณะร่วมทางพฤติกรรมและบทบาททางสังคม

โคเฮิน (Cohen) ได้นำแนวคิดทางลักษณะร่วมทางพฤติกรรมและบทบาททางสังคมมาจัดประเภทของนักท่องเที่ยวเป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้

๑.๑) นักท่องเที่ยวที่เดินทางเป็นกลุ่ม (Organized mass tourists) นักท่องเที่ยวที่ซื้อรายการนำเที่ยวเกี่ยวกับบริษัทจัดนำเที่ยวที่ได้เตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านการเดินทางที่พักมี้ออาหาร สถานที่ท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์หรือผู้นำเที่ยวไม่ต้องวางแผนการ

^{๑๓๖} กมลทิพย์ ประสิทธิ์นราพันธุ์, “พฤติกรรมกรท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอุทยานแห่งชาติเอราวัณของนักท่องเที่ยวชาวไทย จังหวัดกาญจนบุรี”, สาขาวิชาการตลาด, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๗), หน้า ๒๐.

เดินทาง นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ต้องการเพียงการพักผ่อนความสนุกสนานความเพลิดเพลินแปลกใหม่ และไม่คาดหวังที่จะได้รับความรู้หรือทำความคุ้นเคย เข้าใจกับคนและวัฒนธรรมท้องถิ่น

๑.๒) นักท่องเที่ยวที่เดินทางเป็นกลุ่มอิสระหรือบุคคล (Individual mass tourists) นักท่องเที่ยวที่มีความชำนาญในเส้นทางท่องเที่ยว และสามารถเดินทางเองโดยไม่ต้องมีผู้นำเที่ยวคอยดูแล แต่ยังให้บริษัทจัดนำเที่ยว จัดรายการนำเที่ยวตามแผนการเดินทางหรือความประสงค์ นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีความต้องการคล้ายกับกลุ่มแรก คือ ต้องการเดินทางไปยังสถานที่ที่มีชื่อเสียงสวยงามและสะดวกสบาย ต้องการที่พักผ่อน และได้รับความสนุกสนานจากการเดินทาง

๑.๓) นักสำรวจ (Explorer) คือ นักท่องเที่ยวที่หลีกเลี่ยงเส้นทางสถานที่ และกิจกรรมของนักท่องเที่ยวทั่วไป นิยมแสวงหาแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางใหม่ด้วยตนเอง ซึ่งแตกต่างจากสองกลุ่มแรก นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ไม่คาดหวังที่จะได้รับความสะดวกสบายหรือความสนุกสนาน แต่ต้องการที่จะบรรลุความมุ่งมั่นของตนเอง (Self-actualization) จึงพอใจที่จะศึกษาและทำความเข้าใจวัฒนธรรมของคนท้องถิ่น และเปิดใจกว้างสำหรับประสบการณ์ใหม่ๆ

๑.๔) นักเดินทางท่องเที่ยวแบบพเนจร (Drifter) นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีพฤติกรรมคล้ายกับนักสำรวจ คือ การเดินทางโยกย้ายไม่ซื้อรายการนำเที่ยวกับบริษัทนำเที่ยวไม่สนใจไปสถานที่ที่มีชื่อเสียง ปลอดภัยกิจกรรมหรือประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวทั่วไปนิยม ไม่เดินทางไปตามที่ต่างๆ ในฐานะนักท่องเที่ยวแต่จะไปในฐานะเช่นเดียวกับคนท้องถิ่น แต่นักเดินทางท่องเที่ยวแบบพเนจรมีพฤติกรรมต่างจากนักสำรวจ คือ นักเดินทางท่องเที่ยวแบบพเนจรไม่เพียงแต่ศึกษาและเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นเท่านั้น แต่รวมไปถึงการใช้ชีวิตความเป็นอยู่เช่นเดียวกับท้องถิ่นหรือสังคมนั้น เพราะต้องการแสวงหาความหมายและคุณค่าของชีวิต และต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมท้องถิ่น^{๑๓๗}

๒) พิจารณาจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

สมิธ (Smith) กล่าวถึง ทฤษฎีการแบ่งแยกนักท่องเที่ยวคล้ายกับของ Cohen แต่ Smith จำแนกประเภทของนักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มย่อยออกมากกว่า Cohen โดยจำแนกเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวตั้งแต่กลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในตลาดการท่องเที่ยว เช่น กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางตามลำพังในแบบของฮิปปี ไปจนถึงกลุ่มนักเดินทางแบบนักธุรกิจโดย Smith แบ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวออกเป็น ๗ กลุ่ม

๒.๑) Explorer นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ต้องการที่จะค้นพบความแปลกใหม่และต้องการมีปฏิสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีจำนวนไม่มากนัก และสามารถที่จะยอมรับและเข้าใจในบรรทัดฐานของท้องถิ่นได้

๒.๒) Elite นักท่องเที่ยวที่ชอบท่องเที่ยวไปในสถานที่แปลกใหม่ ใช้สิ่งอำนวยความสะดวกเท่าที่มีในท้องถิ่น นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีจำนวนไม่มากนัก และมีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้ง่าย

^{๑๓๗} Cohen, E., "Toward a Sociology of International Tourism", Social Research 39(1), (1972), p. 164., Retrieved from <https://www.google.com/search?q=Cohen>, February 2019.

๒.๓) Off-beat นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้พยายามที่จะหลีกเลี่ยงจากสถานที่ท่องเที่ยวที่มีคนมากๆ ไม่ต้องการความวุ่นวาย นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้เต็มใจที่จะอยู่จ่ายกินง่าย

๒.๔) Unusual เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ชอบสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวรอบนอกเป็นครั้งคราว ชอบสำรวจบริเวณที่ห่างไกลและชอบเสี่ยงภัย ต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกในระดับง่ายๆ แต่ต้องสนองตอบความต้องการขั้นพื้นฐานอย่างเพียงพอและบริการที่ดีครบถ้วน

๒.๕) Incipient mass เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ชอบเดินทางตามลำพัง กลุ่มเล็กๆ ต้องการทั้งความสะดวกสบายและสิ่งที่เป็นของแท้ นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามความนิยมของแหล่งท่องเที่ยวและความต้องการการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้น

๒.๖) Mass tourist เป็นนักท่องเที่ยวที่มีรายได้ระดับคนชั้นกลางและค่านิยมทำให้เกิดกลุ่มนักท่องเที่ยวแบบฟองสบู่ ก่อให้เกิดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีปฏิสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นน้อยลง

๒.๗) Charter เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่แสวงหาการพักผ่อนหย่อนใจและความสนุกสนานสถานที่ใหม่ๆ แต่มีความรู้สึกที่คุ้นเคยนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะเดินทางครั้งละหลายๆคนโรงแรมที่พักพร้อมอำนวยความสะดวกต่างๆจะต้องมาตรฐานแบบตะวันตกเพื่อไม่ให้มีการตำหนิหรือต่อว่าภายหลัง^{๑๓๘}

๓) พิจารณาจากแนวคิดในเรื่องศูนย์กลางของนักท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดพฤติกรรม

พล็อก (Plog) ได้นำเสนอประเภทของนักท่องเที่ยวโดยใช้หลักของ Cognitive normative model มาก่อน Cohen ซึ่งทั้งคนใช้แนวความคิดเชิงสังคมวิทยาในเรื่องของศูนย์กลางแนวคิดนี้ถือว่าในแต่ละสังคมจะมีจุดเด่น หรือข้อดีข้อเสีย ซึ่งจุดเด่นนี้ถือเป็นข้อดีของสังคมเป็นค่านิยมที่ติงามของสังคม Plogได้นำเสนอรูปแบบของนักท่องเที่ยว โดยแยกเป็น ๓ ข้อ ได้แก่

๓.๑) นักท่องเที่ยวที่มีรสนิยมแตกต่างไปจากค่านิยมปกติของสังคม (Allocentric) ซึ่งเรียกค่านิยมที่เป็นปกติของคนทั่วไปว่า Centric ผู้ที่มีค่านิยมผิดปกติจะท่องเที่ยวตามใจปรารถนา ซึ่งแตกต่างไปจากบุคคลอื่นทั่วไป การพักอาศัยจะอยู่ปะปนกับคนในท้องถิ่นนั้นๆ

๓.๒) นักท่องเที่ยวที่ทำตามค่านิยม แต่บางครั้งก็ตามใจตัวเอง (Mudcentric) บุคคลกลุ่มนี้จะเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกและเริ่มเป็นที่รู้จักบ้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้มาเยือนกับเจ้าของถิ่นมีลักษณะเป็นเชิงพาณิชย์มากขึ้น

๓.๓) นักท่องเที่ยวที่ทำตามค่านิยมหรือบรรทัดฐานของสังคม (Psychocentric) เป็นนักท่องเที่ยวแบบมหาชนซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวปกติธรรมดาที่รู้จักกันทั่วไป การท่องเที่ยวเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบครัน สามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้น มีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานดีขึ้นและเป็นที่รู้จักมากขึ้น นักท่องเที่ยวกลุ่มหนึ่งที่เรียกว่า Mid-centric จะเริ่มเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวมากขึ้น และเมื่อชุมชนนี้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมกันมากขึ้น

^{๑๓๘} Op. Cilt., Cohen, E., "Toward a Sociology of International Tourism", p. 167.

นักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ที่จะเข้ามาแทนก็คือ Psycho-centric ซึ่งได้แก่ นักท่องเที่ยวที่รู้จักกันดีโดยทั่วไป แหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวจะกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดการลงทุนจากต่างชาติและแรงงานเพิ่มขึ้น นักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่จะมีความรู้สึกได้มาเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่คุ้นเคยกับความสะดวกสบายต่างๆ สภาพแวดล้อมจะเปลี่ยนแปลงไปจนไม่มีความเป็นธรรมชาติเหลืออยู่มาก นักท่องเที่ยวในระยะแรกดึงดูดนักท่องเที่ยวในกลุ่ม Allocentric

๔) พิจารณาจากประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว

ความต้องการที่แสวงหาความสนุกสนานเพลิดเพลินหนีความเบื่อหน่าย และความจำเจของชีวิตประจำวัน การเดินทางเป็นความเพลิดเพลินการพักผ่อนเป็นการฟื้นฟูพลังงานร่างกายและจิตใจ การจาริกสมัยใหม่แสวงหาความหมายของชีวิตของสังคมอื่น เพลิดเพลินกับความเป็นธรรมชาติของสังคมนั้น แสวงหาแผนชีวิตเป็นทางเลือกใหม่ อยากเข้าไปมีส่วนร่วมกับวิถีชีวิตของสังคมอื่น และการออกไปจากโลกแห่งความจำเจในชีวิตประจำวันไปสู่ศูนย์กลางที่เป็นตัวเลือกทางด้านจิตวิญญาณ

๕) พิจารณาจากแบบชีวิต

การที่เข้าใจพฤติกรรมทางสังคม นอกจากจะต้องเข้าใจในอิทธิพลของปัจจัยทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และประชากรศาสตร์แล้วนั้น จะต้องเข้าใจถึงปัจจัยทางด้านแบบแผนชีวิตประกอบด้วย เพราะผู้บริโภคจะตัดสินใจแสดงพฤติกรรมในรูปแบบใดขึ้นอยู่กับบรรทัดฐาน และค่านิยมหรือกลุ่มนั้นยึดถือเป็นแนวทางแห่งพฤติกรรม แบบแผนชีวิตเป็นปรากฏการณ์ภายในตัวบุคคล ซึ่งเป็นตัวกำหนดแบบแผนการกระทำต่างๆ และจำแนกแบบแผนชีวิตออกเป็น ๔ แบบ โดยใช้ตัวแปร ๒ ตัว คือ ระดับการบริโภค (Level of consumption) และแนวโน้มที่จะทำงานหรือพักผ่อน (Work/leisure orientation) เมื่อนำตัวแปรทั้งสองมาพิจารณาตามแผนภูมิจะให้เห็นแบบแผนชีวิต ๔ แบบ ซึ่งหมายถึง นักท่องเที่ยว ๔ ประเภท ซึ่งหมายถึง นักท่องเที่ยว ๔ ประเภท ได้แก่ กลุ่มรักสนุก (Hedonist) กลุ่มนิเวศนิยม (Ecological Person) กลุ่มจริยธรรมโปรเตสแตนต์ (Protestant ethics) และกลุ่มประโยชน์นิยม (The utilitarian)^{๑๓๙}

๒.๒.๗ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒.๒.๗.๑ ความหมายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

เกร็ก ริชาร์ด (Greg Richard) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ ภูเขาสำคัญและเป็นคุณลักษณะชั้นนำของสิ่งที่ได้รับการเรียกว่า การท่องเที่ยวใหม่ มีความยืดหยุ่น มีความละเอียดอ่อนทางวัฒนธรรม มีลักษณะเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมของการท่องเที่ยวคือสิ่งที่จะแทนที่การท่องเที่ยวแบบเดิมที่เป็นการท่องเที่ยวแบบมวลชน

ผวจิตต์ อธิคมน์นทะ อธิบายความหมายและลักษณะของวัฒนธรรมว่าวัฒนธรรมคือ สิ่งอันเป็นวิถีชีวิตของสังคม คนในสังคมมีส่วนร่วมและคิดเห็นอย่างไร มีความเชื่ออย่างไรถึงแสดงออกให้ปรากฏเห็น เป็นรูปภาพ ประเพณี กิจกรรมงาน การละเล่น ศาสนา เป็นต้น ตลอดจนถึง

^{๑๓๙} Plog, Stanley, *Why Destination Areas Rise and Fall in Popularity*. The Cornell Hotel and Restaurant Administration. Vol.๑๔,๔: (๑๙๗๔), P. ๕๕-๕๘.

ต่างๆที่คนในสังคมมีส่วนสร้างขึ้น เช่น สิ่งอันจำเป็นแก่วิถีชีวิต และการครองชีพ ได้แก่ ปัจจัยสี่ เครื่องมือ เครื่องใช้ ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งแสดงปรากฏให้เห็นเป็นสิ่งที่ต่างๆซึ่งมีการสะสม เป็นความรู้ในความทรงจำ จดไว้ในหนังสือและสิ่งต่างๆที่สร้างขึ้นและถ่ายทอดไว้ให้แกกัน เป็นมรดก ตกทอดสืบต่อกันมาชั่วอายุคน มีการเพิ่มเติมเสริมสร้างขึ้นใหม่และปรับปรุงสิ่งเก่าให้เข้ากันได้และมีความเจริญก้าวหน้า โดยวัฒนธรรมจะมีลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑) เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ การเรียนรู้เป็นเรื่องสำคัญทำให้ มนุษย์สร้างสิ่งที่เราเรียกว่า วัฒนธรรม เกิดขึ้น มนุษย์จะต่างจากสัตว์ เนื่องจากการกระทำต่างๆเป็นเรื่องของการเรียนรู้ เช่น การหิวผอม การแปร่งฟัน การเย็บผ้าเขียนหนังสือ ฯลฯ ส่วนสัตว์จะใช้สัญชาตญาณการเรียนรู้ นั้น จะมีลักษณะสั่งสมจากประสบการณ์ ที่มนุษย์ได้เผชิญในชีวิตไม่ได้ถูกถ่ายทอดทางชีวภาพหรือพันธุกรรมการเรียนรู้ที่เกิดจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มสังคม

๒) เป็นสิ่งที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ เป็นมรดกทางสังคม ซึ่งส่งต่อกันมาหลายช่วงอายุคนซึ่งคนรุ่นต่อมาได้นำมาใช้ปฏิบัติทำให้คงอยู่ไม่สูญหาย แต่อาจปรับเปลี่ยนไป เช่น การแต่งกาย ภาษา ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้น จะขึ้นอยู่กับภาวะสังคมในขณะนั้นๆ

๓) เป็นส่วนรวมในสังคม มิใช่เป็นผู้นั่งผู้ใดโดยเฉพาะแต่จะช่วยกันคิดสิ่งสร้างสรรค์ร่วมกันปฏิบัติ ทำให้วัฒนธรรมนั้นยืดยาว เช่น ภาษาการแต่งกาย และวัฒนธรรม จึงเป็นวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนจำนวนมากหรือของสังคมนั้น^{๑๔๐}

งามพิศ สัตย์สงวน กล่าวว่า วัฒนธรรม คือ พฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ รวมทั้งผลที่เกิดจากการเรียนรู้ และนักมานุษยวิทยาใช้เป็นเครื่องมือ เพื่อทำความเข้าใจ ประเพณีและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของมนุษย์ในสังคมต่างๆ ทั่วโลก รวมทั้งเข้าใจตัวเองและสังคม โดยได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรม ออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) วัฒนธรรมวัตถุ (Material Culture) ซึ่งได้แก่ สิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีต่างๆ เช่น ตู้เย็น หม้อหุงข้าว แก้วน้ำ มีด โต๊ะ รถ เครื่องบิน โทรศัพท์ โทรทัศน์ จรวด บ้าน วัด หอประชุม เป็นต้น ไปจนถึงเครื่องจักรกลประเภทต่างๆ

๒) วัฒนธรรมไม่เกี่ยวกับวัตถุ (Non Material Culture) หมายถึง อุดมการณ์ ค่านิยม แนวคิดในเรื่องการแข่งขันอย่างมีเหตุผล ประเพณี การปฏิบัติสืบต่อกันมา และเป็นที่ยอมรับกันในชนกลุ่มของตนว่า ดีงาม เหมาะสม เช่น ศาสนา ความเชื่อ ความสนใจ ทักษะ ความรู้ ความสามารถ ซึ่งเป็นนามธรรมที่มองเห็นไม่ได้ วัฒนธรรมประเภทนี้แบ่งเป็น ๕ ประเภท ได้แก่ (๑) สถาบันสังคม (๒) ศิลปะ (๓) ภาษา (๔) พิธีกรรมและ (๕) วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม เช่น ศาสนา ความเชื่อทางสังคม นิยม ประเพณี และกฎหมาย^{๑๔๑}

^{๑๔๐} ผจงจิตต์ อธิคมนันท์, การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖-๓๗.

^{๑๔๑} งามพิศ สัตย์สงวน, หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๔.

ยศ สัตตสมบัติ ได้สรุปลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของวัฒนธรรมไว้ ๖ ประการดังต่อไปนี้

- ๑) วัฒนธรรมเป็นความคิดร่วมและค่านิยมทางสังคม ซึ่งเป็นตัวกำหนดมาตรฐานของพฤติกรรม
 - ๒) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ ได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหรือกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงการอบรมสั่งสอน ของพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ และประสบการณ์ต่างๆที่มนุษย์ได้รับการสั่งสมมาจากการเป็นสมาชิกสังคม จากกระบวนการต่างๆที่มนุษย์สามารถเข้าใจได้ว่าตนควรมีพฤติกรรมอย่างไรในแต่ละสถานการณ์
 - ๓) วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์ พฤติกรรมของมนุษย์มีต้นกำเนิดมาจาก การใช้สัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นเงินตรา สัญลักษณ์ไฟจราจร หรือสัญลักษณ์ทางศาสนาและรวมถึงภาษา ซึ่งเครื่องมือสื่อความหมายทั้งหมดนี้ สามารถถ่ายทอดความรู้นั้นไปยังคนรุ่นหลังต่อไปได้
 - ๔) วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ในลักษณะนี้ วัฒนธรรมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เช่น สอนให้มนุษย์รู้จักหารอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ วางกฎเกณฑ์ให้มนุษย์ดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผน เพื่อให้สังคมทำงานไปได้อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ยังช่วยให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และเป็นพื้นฐานของการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีเพื่อความเจริญก้าวหน้าและความอยู่รอดของมนุษย์
 - ๕) วัฒนธรรมคือกระบวนการที่มนุษย์กำหนดนิยามความหมายให้กับสิ่งมีชีวิตและสิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัว ซึ่งอาจแสดงออกได้ในรูปแบบของศาสนา พิธีกรรม แนวคิดพื้นฐานของระบบการเมือง ก่อให้เกิดการสร้างสถาบัน หรือองค์กรขึ้นมา เพื่อรองรับการนิยามความหมายต่างๆและเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา
 - ๖) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง หากมีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลาที่อาจจะมีสาเหตุจากความคิดและค่านิยมที่มีวัฒนธรรมอื่น การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความพยายามที่จะควบคุมธรรมชาติและใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น^{๑๔๒}
- สรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง การประพฤติปฏิบัติที่สืบทอดกันมาโดยมุ่งกระทำ ความอยู่ดี มีสุขของคนและสังคม โดยส่วนรวมวัฒนธรรม จึงต้องเชื่อมโยงระหว่างสภาพในอดีตสู่ปัจจุบันและสู่อนาคต ต้องเชื่อมโยงระหว่างคนในสังคม ซึ่งมีวัยต่างกัน ต้องเชื่อมโยงระหว่างสภาพตนเองต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และสภาพรอบโลก และต้องเชื่อมระหว่างคนกับธรรมชาติ วัฒนธรรมจะพัฒนาออกมาได้ ต้องอาศัยความเชื่อมโยงและความเข้าใจในหลากหลาย ความแตกต่าง และจุดร่วมของวัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมของชาติและวัฒนธรรมของโลก

^{๑๔๒} ยศ สัตตสมบัติ, *มนุษย์กับวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๔.

๒.๒.๗.๒ แนวคิดและหลักการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา กล่าวว่า แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมก็เหมือนแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยได้รับการตอบสนองเป็นอย่างดีทั้งภาครัฐและเอกชนในการตระหนักถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม จึงก่อให้เกิดกระแสเรียกร้องหลัก ๓ ประการดังต่อไปนี้คือ

๑) กระแสความต้องการของชาวโลกให้เกิดจิตสำนึกการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเป็นกระแสนี้ความต้องการของประชาชนทั่วโลกให้เกิดการสร้างจิตสำนึกในแง่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมระดับท้องถิ่นจนถึงขอบข่ายกว้างขวางไปทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ระบบนิเวศเพื่อคงความหลากหลายทางชีวภาพเอาไว้

๒) กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวเป็นกระแสนี้ความต้องการที่มีมากขึ้นในหมู่นักท่องเที่ยวที่ต้องการได้รับความรู้ ความเข้าใจ เรื่องการท่องเที่ยวมากกว่า ความสนุกเพลิดเพลินเพียงอย่างเดียว เพื่อสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวรูปแบบใหม่

๓) กระแสความต้องการของชุมชนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเป็นหลักประกันให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง และชุมชนท้องถิ่นยอมรับในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่จะได้รับ เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ที่เหมาะสม

กุลธิดา สามะพุทธิ กล่าวว่า หลักการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมควรมีการวางแผนในพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยต่างๆอีกมากซึ่งแนวคิดทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สามารถประมวลเป็นหัวข้อสำคัญได้ ดังต่อไปนี้^{๑๔๓}

๑) การตัดสินใจวางแผนและพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ต้องคำนึงถึงคุณค่าทางด้านกายภาพ และวัฒนธรรมของพื้นที่

๒) การกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวภายในชุมชน ต้องคำนึงถึงศักยภาพในชุมชนต้องคำนึงถึงศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว ทั้งในแง่ของกายภาพ ระบบการบริการต่างๆ และความเปราะบางทางวัฒนธรรม

๓) การพัฒนาการท่องเที่ยวต้องยึดความสมดุลทางวัฒนธรรมและวิถีชุมชนเป็นหลัก ซึ่งไม่ได้เกิดผลกระทบในเชิงลบต่อคุณภาพของมรดกวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

๔) การท่องเที่ยวจะต้องเป็นการจัดการและการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

๕) ชุมชนควรมีบทบาทในการวางแผน เพื่อการท่องเที่ยว และอนุรักษ์ชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น

^{๑๔๓} กุลธิดา สามะพุทธิ, การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : ทางเลือกใหม่ของการเดินทาง, (กรุงเทพมหานคร: มปป.), หน้า ๗๓.

๗) ประชาชนในชุมชนควรจะได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวอย่างเท่าเทียมกัน ผลประโยชน์ที่ได้รับอาจอยู่ในรูปแบบที่แตกต่าง
บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้กล่าวถึงหลักของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ประกอบด้วย ๔ ประการ ดังนี้

๑) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ คุณค่าประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวนั้น เพื่อเป็นข้อมูลให้นักท่องเที่ยวในการเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ในการเข้าชม ในขณะเดียวกันก็จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

๒) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการปลูกฝังสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษา และดึงชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนด้วย และได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ เช่น การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก การขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

๓) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจวัฒนธรรมและการได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๔) เป็นการท่องเที่ยวที่มีความเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้านหรือของชุมชนอื่นรวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของตนเองด้วย นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญอยู่ ๔ ประการ ประกอบไปด้วย

๔.๑) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี โดยยึดหลักที่ว่าต้องอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ให้ดีที่สุด เพื่อให้สามารถสืบต่อถึงอนุชนคนรุ่นหลัง

๔.๒) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน ทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักที่ว่าด้วยไม่ได้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือให้กระทบน้อยที่สุด

๔.๓) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้คงไว้ซึ่งวิถีชีวิตของท้องถิ่นในแง่สังคมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักที่ว่าจะต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว ต้องการศึกษ ความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย

๔.๔) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยว พร้อมทั้งมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๔.๕) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์ โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ชุมชนท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมในการจัดการ การท่องเที่ยวและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น

๔.๖) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการตลาด ของการบริการท่องเที่ยวครบตามเกณฑ์แห่งการอนุรักษ์อย่างแท้จริง โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ธุรกิจท่องเที่ยวเน้นในเรื่องอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๔.๗) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ เพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ที่ได้รับ ทำให้ต้องการกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก โดยยึดหลักที่ว่าต้องมีกิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามการคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๔.๘) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ และความสะอาดของพื้นที่ โยดยึดหลักที่ว่าต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ในทุกๆด้าน และต้องดูแลรักษาความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยวอยู่เสมอ

๔.๙) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว โดยยึดหลักที่ว่าต้องป้องกันรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวอย่างเข้มงวด เพื่อให้นักท่องเที่ยวอุ่นใจ^{๑๔๔}

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา กล่าวว่า จากแนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นได้นำไปสู่หลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ๔ ประการ คือ

๑) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญคุณค่าประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้น เพื่อเป็นข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวในการเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ในการเข้าชม ในขณะที่เดียวกันก็ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

๒) เป็นการท่องเที่ยวที่ปลูกฝังสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษา และดึงชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนด้วย และได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ เช่น การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก การขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

๓) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรมและได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

^{๑๔๔} อ่างแล้ว, บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, หน้า ๒๑๐-๒๑๒.

๔) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน หรือของชุมชน
อันรวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของตนเอง^{๑๔๕}

วรรณภา วงษ์วานิช กล่าวว่า การท่องเที่ยวรูปแบบนี้จัดขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เยี่ยม
ชมเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของท้องถิ่น เนื่องในเทศกาลต่างๆเป็นการสืบทอด
และรักษามรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นไว้ โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว
เพื่อประโยชน์ของท้องถิ่น ซึ่งมีหลักเกณฑ์ที่สำคัญ คือ ๑) เป็นประเพณีหรือวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์
ที่เด่นของแต่ละท้องถิ่นและสมควรที่จะดำรงรักษาไว้สืบต่อไป ๒) เจ้าพื้นที่ร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ
ทั้งด้านการวางแผน การจัดการ และการอนุรักษ์ ๓) มีวิทยากรและมัคคุเทศก์ประจำท้องถิ่น ๔) มุ่งให้
นักท่องเที่ยวได้รับทั้งความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความประทับใจ และประสบการณ์ในการ
ดำรงชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากเดิม^{๑๔๖}

๒.๒.๗.๓ วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหา
ประสบการณ์ใหม่อันประกอบด้วยการเรียนรู้ การสัมผัส การชานชมกับเอกลักษณ์ความงดงามของ
วัฒนธรรม คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของกลุ่มชนอื่น ความแตกต่างทางวัฒนธรรม
ของชนต่างสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านศิลปะสถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ เรื่องราวและคุณค่า
ทางประวัติศาสตร์ รูปแบบวิถีชีวิต ภาษา การแต่งกาย การบริโภค ความเชื่อ ศาสนา จารีตประเพณี
ล้วนแต่เป็นสิ่งดึงดูดใจที่สำคัญ ช่วยกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดการ
ท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่ต้องรับผิดชอบต่อบัจจัยพื้นฐานทางวัฒนธรรม อยู่ ๔ ประการคือ ๑) เพื่อมุ่งเน้น
คุณค่าของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ๒) เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องดูแลรักษาให้คงไว้ถึง
คุณภาพสิ่งแวดล้อมและคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ๓) เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจ
สูงสุด แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเคารพวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย ๔) เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์
ตอบแทนอย่างเพียงพอ พร้อมทั้งปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้น

๒.๒.๗.๔ ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา กล่าวว่า จากหลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ได้กล่าว
ไปแล้ว นำไปสู่ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญอยู่ ๔ ประการ คือ

๑) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้
ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี โดยยึดหลักที่ว่าต้องอนุรักษ์
ทรัพยากรทางวัฒนธรรมไว้ให้ดีที่สุด เพื่อให้สามารถสืบต่อถึงอนุชนรุ่นหลัง

๒) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการ
จัดการอย่างยั่งยืนทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักที่ว่าด้วยไม่ได้เกิดผลกระทบต่อ
สิ่งแวดล้อมหรือให้กระทบน้อยที่สุด

^{๑๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๖.

^{๑๔๖} วรรณภา วงษ์วานิช, ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
๒๕๔๖), หน้า ๘๗.

๓) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้คงไว้ซึ่งวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นในแง่สังคมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาแตกต่างด้านสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย

๔) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความรู้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยว พร้อมทั้งมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๕) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์ โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอันเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น

๖) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการตลาดของบริการท่องเที่ยวครบตามเกณฑ์แหล่งอนุรักษ์อย่างแท้จริง โดยยึดหลักที่ว่าจะต้องให้ธุรกิจท่องเที่ยวเน้นในเรื่องอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๗) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ เพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ที่ได้รับ ทำให้ต้องการกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก โดยยึดหลักที่ว่าต้องมีกิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๘) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ และความสะอาดของพื้นที่ โดยยึดหลักว่าต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ในทุกๆด้าน และต้องดูแลรักษาความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยวอยู่เสมอ

๙) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว โดยยึดหลักว่าต้องป้องกันรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวอย่างเข้มงวด เพื่อให้นักท่องเที่ยวอบอุ่นใจ

๒.๒.๗.๕ องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่นและย้อนกลับมามองตัวเองอย่างเข้าใจในสรรพสิ่งของโลกที่ไม่สามารถแยกตัวออกจากกันได้ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ฉะนั้นองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญจึงควรมี ๖ ด้านอิงตามองค์ประกอบของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ดังต่อไปนี้คือ

๑) องค์ประกอบด้านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะด้าน อันประกอบด้วย สิ่งดึงดูดใจอยู่ ๑๐ ประการคือ (๑) ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏให้เห็น (๒) โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานต่างๆ (๓) สถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิมในท้องถิ่นและสิ่งปลูกสร้าง ผงเมืองรวมทั้งซากปรักหักพัง (๔) ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้น และแกะสลัก (๕) ศาสนา รวมถึงพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา (๖) ดนตรี การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่างๆ (๗) ภาษาและวรรณกรรม รวมถึงระบบการศึกษา (๘) วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย การทำอาหาร ธรรมเนียมการรับประทานอาหาร

(๙) ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียม และเทศกาลต่างๆ (๑๐) ลักษณะงานหรือเทคโนโลยีต่างๆ ที่มีการนำมาใช้เฉพาะท้องถิ่น

๒) องค์ประกอบด้านกระบวนการการศึกษาสิ่งแวดล้อม เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อม โดยมีการศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้ผู้อยู่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

๓) องค์ประกอบด้านธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้บริการทางการท่องเที่ยวโดยผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว และได้รับผลตอบแทนกำไรสู่ธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งประกอบธุรกิจท่องเที่ยวจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๔) องค์ประกอบด้านการตลาดท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการตลาดท่องเที่ยวคุณภาพ โดยแสวงหานักท่องเที่ยวคุณภาพให้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวคุณภาพได้รับรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างพึงพอใจ อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๕) องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยให้ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือจัดการการท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบ และได้รับผลประโยชน์ตอบแทนเพื่อกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น

๖) องค์ประกอบด้านการสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องคำนึงถึงการปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องทางการท่องเที่ยวแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยมีการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม^{๑๔๗}

๒.๒.๘ ผลวิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT) ของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาไว้ดังนี้

๒.๒.๘.๑ จุดแข็ง

๑) ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีจำนวนแหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนสถานจำนวนมาก มีวัดในพระพุทธศาสนามากถึง ๓๓,๙๐๒ แห่ง ทั้งนี้ในส่วนของวัดทางพุทธศาสนาได้มีการจำแนกระดับของวัดในกลุ่มพระอารามหลวง มีทั้งหมด ๒๗๒ แห่ง แจกแจงออกเป็นระดับต่าง ๆ ๓ ระดับ คือ พระอารามหลวงชั้นเอก ชั้นโท ชั้นตรี ซึ่งแต่ละแห่งจัดได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มีความสวยงามทางด้านประติมากรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และ ประณีตศิลป์ เนื่องจากพระอารามหลวงเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ หรือพระบรมวงศานุวงศ์ เช่น สมเด็จพระบรมราชาธิราช สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช หรือทรงบูรณปฏิสังขรณ์ หรือมีผู้สร้างน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นวัดหลวง

^{๑๔๗} อ่างแล้ว, บุญเลิศจิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, หน้า ๘๖-๘๘.

และวัดที่ที่ราษฎรสร้าง หรือบูรณปฏิสังขรณ์ และขอพระราชทานให้ทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง เช่น วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร เป็นต้น นอกจากนี้ในวัดที่มีศักยภาพหรือมีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ จากการรวบรวมโดย www.thaitambon.com ที่มีการคัดเลือกวัดต่าง ๆ ในแต่ละตำบลของแต่ละจังหวัด พบว่ามีวัดหรือศาสนสถานที่ถูกส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นจำนวนมาก ประมาณ ๒,๒๐๐ แห่ง ซึ่งกระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วทุกภูมิภาค

๒) วัดที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มีชื่อเสียงโดยเฉพาะวัดในระดับอารามหลวงส่วนใหญ่ มีความพร้อมด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้แก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ มีจุดบริการขายดอกไม้ธูปเทียน ที่จอดรถ ห้องน้ำ ป้ายอธิบายต่าง ทั้งภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ และมีการพัฒนาภูมิทัศน์อยู่ตลอดเวลา ด้านของการจัดการได้มีการแบ่งเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส มีการจัดการที่ชัดเจน เป็นสัดส่วนอย่างดี มีการปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ทำให้บรรยากาศร่มรื่น สามารถเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจได้อีกด้วย

๓) เมื่อพิจารณาจำนวนและความพร้อมของผู้ที่ทำหน้าที่เผยแพร่พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา พบว่า ในประเทศไทยมีบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นจำนวนมาก และมีบุคลากรพร้อมสำหรับรองรับการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของประเทศไทย อย่างไรก็ตามอาจยังไม่สามารถรองรับกับความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติได้เนื่องจากข้อจำกัดด้านภาษา

๒.๒.๘.๒ จุดอ่อน

๑) ปัจจุบันวัดที่ได้รับการสนับสนุนด้านการท่องเที่ยว แต่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับในการท่องเที่ยวอย่างแท้จริงยังมีอยู่ไม่มากนัก ดังนั้นในช่วงเทศกาลสำคัญประจำปีของประเทศไทย เช่น เทศกาลวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ จะมีนักท่องเที่ยวมาทำกิจกรรมตามวัดที่มีชื่อเสียงต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ทำให้เจ้าหน้าที่ของวัดไม่สามารถดูแลเรื่องความสะดวกสบายเรียบร้อยได้อย่างทั่วถึง ทั้งในเรื่องสถานที่จอดรถ ความสะอาดของทางเดินเท้า หรือห้องน้ำ เป็นต้น ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความไม่ประทับใจ

๒) งบประมาณจากภาครัฐ ในการใช้จ่ายดูแลศาสนสถานต่าง ๆ ในประเทศไทยยังมีอยู่จำกัด ไม่เพียงพอสำหรับการทำนุบำรุงดูแลรักษาสภาพแวดล้อมภายในวัด จึงจำเป็นต้องมีการบริจาคจากบุคคลทั่วไปหรือนักท่องเที่ยวซึ่งบางครั้งทำให้เสียภาพลักษณ์ของศาสนสถาน

๓) วัดที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวหลายแห่งยังขาดแคลนพระสงฆ์หรือบุคลากรที่สามารถทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ด้านศาสนาพุทธให้กับชาวต่างชาติ เนื่องจากปัจจุบันพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่หรือคนดูแลภายในวัดหรือศาสนสถานต่าง ๆ ส่วนใหญ่ไม่สามารถพูดภาษาต่างประเทศได้ ทำให้ไม่สามารถสื่อสารกับชาวต่างชาติที่สนใจในศาสนาพุทธที่มาท่องเที่ยวตามวัดต่าง ๆ ได้

๒.๒.๘.๓ โอกาส

๑) ปัจจุบันคนไทยในเมืองประสบปัญหาความเครียดจากเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาจากภาวะเศรษฐกิจ และปัญหาภายในครอบครัว ทำให้คนส่วนใหญ่นิยมหันมาหาทางแก้ไข

ปัญหาด้วยการเข้าวัดหรือมาสนใจศึกษาทางธรรม หรือไปนมัสการเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงตามจังหวัดต่าง เพื่อเป็นสิริมงคลกับชีวิตมากขึ้น

๒) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยวของ กทม. เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาอย่างจริงจัง โยมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวประเภทนี้อย่างต่อเนื่อง เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวไหว้พระให้ครบ ๙ วัด ภายใน ๑ วันในช่วงปีใหม่ที่กรุงเทพฯ หรือการท่องเที่ยววัดในเขตภาคกลาง และในเขตภาคเหนือ

๓) จากเดิมที่กลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงศาสนาส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่มีอายุมากกว่า ๕๐ ปี และผู้ที่เกษียณอายุการทำงานแล้ว แสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงศาสนาหรือที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวแบบอิมมูญ เป็นการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ แต่ปัจจุบันจากการสำรวมนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อความสนใจในการท่องเที่ยวจำนวน ๘๔๑ คน พบว่า มีสัดส่วนของนักท่องเที่ยวที่เคยทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาสูงถึงร้อยละ ๔๘.๙ และนักท่องเที่ยวที่ไปท่องเที่ยวเชิงศาสนาเมื่ออยู่ทุกช่วงอายุ พบว่า นักท่องเที่ยวที่มีอายุอยู่ในช่วง ๒๑-๓๐ ปี มีสัดส่วนของการไปท่องเที่ยวเชิงศาสนาสูงที่สุดถึงร้อยละ ๒๔.๘ รองลงมาคืออายุมากกว่า ๕๐ ปีขึ้นไป (ร้อยละ ๒๐.๐) อายุ ๔๑-๕๐ ปี (ร้อยละ ๑๙.๒) อายุ ๓๑-๔๐ (ร้อยละ ๑๘.๗) และอายุต่ำกว่า ๒๑ ปี (ร้อยละ ๑๗.๓) ตามลำดับ นอกจากนี้ในกลุ่มตัวอย่างของนักท่องเที่ยวต่างชาติ ๔๙๐ คน พบว่ามีสัดส่วนของนักท่องเที่ยวที่เคยทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาถึงร้อยละ ๔๔.๗

๔) ในปัจจุบันกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มีนโยบายที่จะให้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ในแหล่งชุมชนต่าง ๆ ซึ่งจะมีส่วนช่วยทำให้เกิดความเชื่อมโยงของวัดกับคนในชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นทำให้คนมีความสนใจในศาสนาเพิ่มมากขึ้น และสามารถส่งผลต่อไปถึงการท่องเที่ยวเชิงศาสนาได้ด้วย

๒.๒.๘.๔ อุปสรรค

๑) การเข้าสู่ตลาดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของผู้ประกอบการนำเที่ยวนั้น ผู้บริหารจะต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับศาสนพิธีเป็นอย่างดี ทราบประวัติสถานที่นำนักท่องเที่ยวไป ซึ่งในประเทศไทยมีผู้นำเที่ยวศาสนาที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านศาสนา และมีบริษัทนำเที่ยวเชิงศาสนาไม่มากนัก เนื่องจากหัวหน้าทัวร์หรือผู้นำเที่ยวต้องเป็นผู้ที่ชื่นชอบ สนใจ และมีความรอบรู้เรื่อง วัด สถานที่ต่าง ในแต่ละจังหวัดรวมทั้งเรื่องธรรมะ และประวัติศาสตร์ในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นอย่างดี

๒) การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาใหม่ ๆ ยังมีน้อย ทำให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนายังกระจุกตัวอยู่ที่กรุงเทพฯ และเมืองท่องเที่ยวหลัก ๆ เช่น เชียงใหม่ ภูเก็ต พระนครศรีอยุธยา เท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยมีศาสนสถานที่สำคัญกระจายอยู่ทั่วประเทศ ทำให้ขาดโอกาสในการขยายฐานนักท่องเที่ยว

๓) ในภูมิภาคเอเชียมีหลายประเทศที่นับถือศาสนาพุทธ และมีศาสนสถานที่มีความสวยงาม เช่น ประเทศญี่ปุ่น จีน เกาหลี เป็นต้น หรือแม้กระทั่งศาสนสถานของศาสนาอื่น เช่น วัดของศาสนาฮินดูที่เกาะบาหลี่ ประเทศอินโดนีเซีย ทำให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาของประเทศไทยมีคู่แข่งจากประเทศเพื่อนบ้าน นอกจากนี้ยังมีหลายประเทศที่ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนาของ

ตนเองผ่านสื่อโทรทัศน์ในรายการละครหรือภาพยนตร์ต่าง ๆ เช่น ประเทศเกาหลีส่งเสริมวัด Temple Stay ผ่านละครชุดเรื่อง “Full House” เป็นต้น^{๑๔๘}

๒.๒.๙ แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ในอีสานใต้

แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญเพื่อการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ในอีสานใต้ ประกอบด้วย ชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๓ แห่ง ได้แก่

๒.๒.๙.๑ หมู่บ้านช่างคชสาร ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

หมู่บ้านช่างคชสาร หรือ ศูนย์คชศึกษา หรือ หมู่บ้านช้าง บ้านตากกลาง เป็น

สถานที่นักท่องเที่ยวสามารถเดินชมวิถีความเป็นอยู่ ความผูกพันของคนในชุมชนและช้าง รวมทั้งประเพณี และวัฒนธรรมที่น่าชื่นชมอย่างใกล้ชิด ชาวบ้านตากกลาง แต่ละครัวเรือนจะมีช้างที่เลี้ยงไว้อาศัยอยู่ร่วมกัน จนช้างที่พวกตนเลี้ยงไว้เปรียบเสมือนเป็นส่วนหนึ่งในครอบครัวของตน ก่อให้เกิดสายใยความผูกพันที่แน่นแฟ้นขึ้นระหว่างคนกับช้าง ณ บ้านตากกลาง จ. สุรินทร์ ได้ชื่อว่าเป็นหมู่บ้านช้างเลี้ยงใหญ่ที่สุดในโลก ชาวบ้านตากกลางดั้งเดิมเป็น ชาวส่วย (กูย) ที่มีความชำนาญในการคล้องช้างป่า ฝึกหัดช้าง และเลี้ยงช้าง ชาวบ้านตากกลางยังคงเลี้ยงช้าง และฝึกช้างเพื่อไปร่วมแสดงในงานช้างของจังหวัดทุกปี ลักษณะการเลี้ยงช้างของชาวบ้านตากกลาง เหมือนการเลี้ยงช้างไว้เป็นเพื่อน นอนร่วมชายคาเดียวกับตน รวมทั้งยังสามารถเดินทางชมจุดบริเวณที่แม่น้ำชี และแม่น้ำมูลไหลมารวมกัน ซึ่งห่างออกไปเพียง ๓ กิโลเมตร มีทัศนียภาพที่งดงามน่าพักผ่อนหย่อนใจ และชวนให้ศึกษาในเชิงของธรรมชาติด้วย

ภาพที่ ๒.๙ หมู่บ้านช่างคชสาร,

<<https://travel.mthai.com/region/northeast/57348.html>>

ศูนย์คชศึกษา หรือ หมู่บ้านช้าง บ้านตากกลาง จ.สุรินทร์ เป็นศูนย์รวมของสมาชิกช้างทั้งในบ้านกะโพ ตากกลาง และจากหมู่บ้านอื่น ๆ ในจังหวัดสุรินทร์มากกว่า ๒๐๐ ตัว ซึ่งจัดให้เป็นวิถีชีวิตที่อยู่ในพื้นที่เดียวกันของคนกับช้างโดยมีทั้งบ้าน เรือนของชาวบ้านหรือที่เรียกว่าควานช้าง และมีที่อยู่ของช้างอยู่ทั่วบริเวณเป็นวิถีชีวิตที่น่าทึ่งมากๆ ไม่ว่าจะเราจะเดินไปบริเวณไหนเราก็จะพบเห็นช้างอยู่แทบทุกที่ ซึ่งช้างแต่ละตัวก็เป็นช้างแสนรู้น่ารัก ไม่ดุร้าย และสามารถเข้ากับคนได้ง่าย ช้างบ้านตา

^{๑๔๘} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, กรอบนโยบายของคณะกรรมการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔, หน้า ๔-๖, <<http://thai.tourismthailand.org/>>, October 2019.

กลางเป็นช่างบ้านที่เชื้อง นอนร่วมชายคาเรือนเดียวกันกับคน เป็นสิ่งมหัศจรรย์ที่ช่างกับคนอยู่รวมกันได้ อย่างมีความสุข โดยศูนย์คชศึกษา หรือ หมู่บ้านช่างบ้านตากกลาง มีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

๑) สนามแสดงช่างแสนรู้ จะมีการแสดงความสามารถอันเฉลียวฉลาดและน่ารักของช่างในศูนย์ฯ อาทิ ช่างเต็นร์ ร้า ช่างวาดรูป ช่างปาลูกโป่ง ช่างเตะฟุตบอล ฯลฯ โดยจะเปิดการแสดงทุกวัน วันละ ๒ รอบ คือ ๑๐.๓๐ น. และ ๑๔.๓๐ น. ไม่เว้นวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ หรือวันหยุดนักขัตฤกษ์

๒) อาคารพิพิธภัณฑ์ เป็นสถานที่แสดงเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับช่าง อาทิ วิวัฒนาการของช่าง ช่างในยุคต่างๆ โครงกระดูกช่าง โรคที่เกี่ยวข้องกับช่าง เครื่องมือในการคล้องช่าง ภาพวิธีการจับช่างในรูปแบบต่างๆ ลักษณะสำคัญของช่าง อาหารและยาสมุนไพรช่าง วิถีความผูกพันระหว่างคนกับช่าง พิธีการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับช่าง ขั้นตอนวิธีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับช่างที่เสียชีวิต วัฒนธรรมการแต่งกายของชาวกวยหรือกวย เป็นต้น

๓) ศาลปะกำ ที่เป็นเสมือนเทวาลัยสิ่งสถิตของวิญญาณบรรพบุรุษ และผีปะกำ ตามความเชื่อของ ชาวกวย หรือ กวย นิยมปลูกสร้างไว้ในชุมชนคุ้มบ้าน นักท่องเที่ยวสามารถไหว้ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์จาก ศาลปะกำ กันได้ ซึ่งเชื่อกันว่า ขอสิ่งได้ ได้สมปรารถนาที่ตั้งใจไว้

๔) วังทะเล ห่างจากหมู่บ้านช่างเพียง ๓ กิโลเมตร ที่นี่เป็นบริเวณที่แม่น้ำมูลไหล และลำน้ำชี มาบรรจบกัน ก่อนไหลลงสู่แม่น้ำโขง ที่จังหวัดอุบลราชธานี “วังทะเล” เป็นสายน้ำที่แวดล้อมไปด้วยป่าที่กว้างใหญ่ไพศาล ก่อให้เกิดเป็นทัศนียภาพที่งดงามซึ่งหาชมได้ยาก ยังมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ อีกทั้งยังเป็นที่พักผ่อนของช่างในหมู่บ้าน ยามเย็น^{๑๕๙}

๒.๒.๘.๒ หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

บ้านท่าสว่าง ตั้งอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผ้าไหมแห่งเดียวของประเทศ เป็นหมู่บ้านที่มีฝีมือในการทอผ้าไหมโบราณที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์ ด้วยเทคนิคการทอผ้ายกทองแบบโบราณผสมผสานกับลวดลายที่วิจิตรงดงาม โดยการทอผ้าแต่ละผืนต้องใช้คนทอเป็นจำ

ภาพที่ ๒.๑๐ หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง-จ.สุรินทร์
<https://www.edtguide.com/tat/452489/>

นวนมากและใช้เวลาในการทอนานหลายเดือน มีลวดลายที่ละเอียดสวยงามเป็นเอกลักษณ์ เนื้อละเอียดนุ่มแน่นชนิดจับต้องได้จนได้รับการคัดเลือกให้เป็นผ้าไหมยกทองโบราณมอบให้กับผู้นำเอเปค

^{๑๕๙} หมู่บ้านช่างคชสาร, <<https://travel.mthai.com/region/northeast/57348.html>>, October 2019.

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖ จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้านหัตถกรรมที่สำคัญของจังหวัดสุรินทร์ ผ้าไหมบ้านท่าสว่าง มีจุดเด่นพิเศษกว่าที่อื่น คือ “ไหมน้อย” ที่ละเอียดนุ่มนวล สาวและทอได้ยากยิ่ง จนเริ่มจะเลือนหายไป แทบไม่มีใครทราบว่าจะช่างที่นี้ทอไหมน้อยได้จนกระทั่งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระราชปรารภว่า “สมัยก่อนผ้าไหมไทยมีความนุ่ม เนียน แน่น มาก ทำอย่างไรจึงจะได้ผ้าชนิดนั้นคืนกลับมา” เหล่าข้าราชการบริพารก็ออกเสาะหา จนได้พบผ้าทอไหมน้อยที่บ้านท่าสว่าง เมื่อทอขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเป็นที่พอพระทัย จึงพระราชทานเงินส่วนพระองค์ สร้างโรงทอผ้าตามรูปแบบราชสำนักโบราณขึ้นที่บ้านท่าสว่างแห่งนี้ เมื่อเข้ามาภายในหมู่บ้าน จะพบกับร้านขายผ้าไหม เรียงรายกันตามเส้นทางถนนหลายร้าน ทั้งในรูปแบบของผ้าถุง เสื้อ กระเป๋า กางเกง การทอไหมน้อยมีขั้นตอนที่ยากกว่าการทอผ้าไหมแบบอื่น เริ่มตั้งแต่สาวไหมเส้นละเอียดมาฟอก ต้มแล้วย้อมสีธรรมชาติด้วยแม่สีหลักสามสี คือ สีแดงจากครั่ง สีเหลืองจากแก่นแกล และสีครามจากเมล็ดคราม ซึ่งสีครามนี้ย้อมได้ยาก สมัยก่อนต้องไปย้อมที่บ้านหมอคราม และวิชาที่สูญไปหมด ต้องทดลองฟื้นฟูกันขึ้นมาใหม่ เมื่อได้เส้นไหมย้อมสีแล้ว ยังต้องทำไหมทอง ปั่นเส้นด้ายควบกับเส้นเงินแท้เพื่อทอเป็นผ้ายกทองด้วยลวดลายที่ซับซ้อน จึงต้องใช้ตะกอหรือเส้นไหมจำนวนมาก ตั้งแต่ร้อยถึงเป็นพัน ผ้าไหมน้อยยกทองผืนงามที่สุดใช้ถึง ๑,๔๐๖ ตะกอ แขนลงมาบนก็ทอหลังใหญ่ที่ออกแบบพิเศษ ต้องชุดหลุมบริเวณที่ตั้งก็ถลึงไป ๒-๓ เมตร เพื่อรองรับความยาวของตะกอ มีช่างทอคนหนึ่งอยู่ในหลุม คอยสอดตะกอ ใช้ช่างทอถึง ๔ คนต่อหนึ่งผืน ทอได้วันละ ๔-๕ เซนติเมตร ใช้เวลานานกว่าจะออกมาเป็นลวดลายอย่างราชสำนักประยุกต์ มาเป็นลายเทพนม ลายหิ้งห้อยชมสวน ลายก้านขดเต็นรำ ลายครุฑยุคนาค ผสานกับลายผ้าพื้นเมืองสุรินทร์^{๑๕๐}

๒.๒.๙.๓ หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์-บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

หมู่บ้านทำเครื่องเงินเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ หมู่บ้านทำเครื่องเงิน

เขวาสินรินทร์ หรือกลุ่มหัตถกรรมเครื่องเงินบ้านโชค ตั้งอยู่ที่กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ ครอบคลุมเนื้อที่ทั้งหมด ๕ ตำบล โดยชื่อตำบลและกิ่งอำเภอ มาจากภาษาท้องถิ่น คำว่า เขวา เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง นักท่องเที่ยวสามารถชมงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านโบราณ เลือกซื้อเครื่องประดับเงิน สินค้าทำมือจากหมู่บ้านที่มีชื่อเสียง และโดดเด่นในด้านการผลิตประคำเงินที่มีเอกลักษณ์ ชาวบ้านเรียก

ภาพที่ ๒.๑๑ หมู่บ้านทำเครื่องเงินเขวาสินรินทร์ จ.สุรินทร์
<https://www.thailandtopvote.com/เที่ยว/เที่ยว-77-จังหวัด/46868/>

^{๑๕๐} หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง, <<https://www.paiduaykan.com/travel/บ้านท่าสว่าง>>, November 2019.

กันว่า ประเก็มนิยมนำมาทำเป็นเครื่องประดับที่มีความสวยงาม จนเป็นงานหัตถศิลป์ขึ้นชื่อ และเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว ประเก็ม เครื่องเงิน บ้านโชค คำว่าประเก็ม เป็นภาษาเขมร ซึ่งใกล้เคียงกับภาษาไทยว่า ประคำ ใช้เรียกเม็ดเงิน เม็ดทองชนิดกลม ที่นำมาร้อยเป็นเครื่องประดับ ประเก็ม สุรินทร์ เป็นลูกกลมทำด้วยเงิน เช่นเดียวกับที่อื่นๆ แต่สิ่งที่แตกต่าง คือมีหลากหลายรูปแบบและลวดลาย เนื่องจากทำด้วยแผ่นเงินบางๆ ที่ตีเป็นรูปต่างๆ พร้อมกับอัดครั้งไว้ภายใน ทำให้สามารถแกะลายได้สะดวก ประเก็มมีตั้งแต่ขนาดเล็กที่สุดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณครึ่งเซ็นติเมตร ไปจนถึงขนาดใหญ่ประมาณ ๒.๕-๓ เซ็นติเมตร มีหลายลวดลาย เช่น ลูกเงิน หมอนแปดเหลี่ยม กรวย แมงดา มะเฟือง ตะโพน ฟักทองจรรย์ (ตะกรุด) ส่วนใหญ่จำลองมาจากธรรมชาติ เช่น ลายตาราง ลายกลีบบัว ลายดอกพิกุล ลายดอกจันทร์ ลายพระอาทิตย์ ลายดอกทานตะวัน ลายตากบ ประเก็มส่วนใหญ่จะรมดำเพื่อให้ลายเด่นชัด ความสวยงามของประเก็มจึงอยู่ที่ลายที่แกะด้านนอก และความแวววาวของเนื้อโลหะเงิน

หมู่บ้านโชคตำบลเขวาสินรินทร์ กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ นับเป็นหมู่บ้านแรกที่ทำประเก็มขึ้น เมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว เชื่อว่าสืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่อพยพมาจากเขมร โดยสมัยก่อนมีการทำทั้งเครื่องเงิน และเครื่องทองด้วย บ้านโชคอยู่เลยบ้านทอผ้าไหมเขวาสินรินทร์เพียง ๒ กิโลเมตร ดังนั้นที่บ้านผ้าไหมนอกจากจะมีผ้าไหมให้ซื้อแล้ว ยังมีประเก็มหลากหลายรูปแบบเป็นกำไลข้อมือ สร้อยประคำ ที่ใช้ประเก็มแบบเดียวกันล้วนๆ หรือหลายชนิดผสมกัน หรือผสมกับวัตถุดิบอื่นๆ เช่น มุกนิล ลูกปัดหิน ให้เลือกซื้อด้วย แต่ถ้าอยากชมการทำเครื่องเงิน ก็ต้องไปดูที่หมู่บ้านโชค ถ้าไม่ตรงกับงานเทศกาลหรือฤดูกาลทำนาก็จะพบเห็นชาวบ้านทำประเก็มกันเป็นกลุ่มๆ ตามบ้าน^{๑๕๑}

๒.๒.๑๐ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

๒.๒.๑๐.๑ งานวิจัยในประเทศ

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำเสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้องการวิเคราะห์ปัญหา และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ตามรายละเอียดดังนี้

บุษบา สิทธิการ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแหล่งท่องเที่ยววัดพระธาตุคุดอยสุเทพราชวรมหาวิหาร ผลการวิจัยพบว่า ๑) ในช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ โดยเฉพาะเรื่องขยะและการจราจร ถือว่ามีการเปลี่ยนแปลงและมีความรุนแรงของปัญหามากที่สุด และต้องแก้ไขโดยเร่งด่วน นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงด้าน น้ำ อากาศ มลพิษ และเสียง ในทางลบ ความรุนแรงของปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งต้องดำเนินการแก้ไขโดยเร็ว ๒) ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเป็นผลสืบเนื่อง จากการสร้างสาธารณูปโภค โดยเฉพาะ

^{๑๕๑} หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์-บ้านโชค, <<https://sites.google.com/a/surinpakdee.ac.th/prakha-haeng-khe-wasin-ri-nthr2/khwam-ru-phun-than-keiyw-kab-prakha/>>, October 2019.

การสร้างและขยายถนนศรีวิชัย การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นสาเหตุทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวประชาชนในพื้นที่และจำนวนรถเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้กิจกรรมของวัด ความเชื่อของคนเชียงใหม่ รวมทั้งการขาดการจัดการที่มีประสิทธิภาพของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่จอดรถ การจัดการขยะ น้ำเสีย ตลอดจนการจัดการระเบียบในการขายสินค้า ก็เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ^{๑๕๒}

อภิรักษ์ ไพบูลย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประเภทวัด: กรณีศึกษา วัดใหม่ทุ่งคา ต.กำแพงเพชร อ.รัตภูมิ จ.สงขลา ผลการวิจัย พบว่า ผลการศึกษาข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดใหม่ทุ่งคา พบว่า กลุ่มตัวอย่างให้ความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ศักยภาพด้านกิจกรรมและสิ่งดึงดูดใจผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดใหม่ทุ่งคาโดยชุมชนมีส่วนร่วม พบว่า ควรมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกสมาธิ ศิลป ปฎิญา การบริหารสมาธิให้แก่ผู้ที่สนใจ จัดบรรยายธรรมะทางวิทยุชุมชน จัดเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชน โดยให้วัดใหม่ทุ่งคาเป็นศูนย์กลาง ควรมีการรื้อฟื้นประเพณีเก่าๆ ที่สูญหายไปแล้ว ควรประชาสัมพันธ์วัดใหม่ทุ่งคาให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยว อีกทั้งควรมีการเพิ่มช่องทางการประชาสัมพันธ์ โดยจัดทำเว็บไซต์ (website) เป็นของวัดใหม่ทุ่งคาโดยเฉพาะ จัดทำโบว์ชัวร์ (Brochure) หรือคู่มือการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว และในการมีส่วนร่วมของชุมชนพบว่า องค์กรชุมชนไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านในชุมชน หน่วยงานราชการต่าง ๆ มีทัศนคติที่ดีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดใหม่ทุ่งคา มีความยินดี พร้อมที่จะช่วยเหลือและเข้ามามีส่วนร่วมในด้านของการบริหารจัดการและการปฏิบัติการ^{๑๕๓}

พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องพุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว พบว่าพุทธศิลป์เป็นตัวแทนของศิลปกรรมไทย ที่สะท้อนให้เห็นความรุ่งเรืองทางอารยธรรมของคนไทยภายใต้ร่มเงาแห่งบรรพบุรุษพุทธศาสนา จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่าของสังคมไทย วัดซึ่งเป็นสถานที่ตั้งและมีความใกล้ชิดกับพุทธศิลป์ มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบต่อการคงอยู่ของพุทธศิลป์ ซึ่งพระสงฆ์ผู้รับผิดชอบในวัดเหล่านั้น จึงยังคงรักษาพุทธศิลป์อันล้ำค่าไว้ได้ การที่พุทธศิลป์เป็นแหล่งท่องเที่ยวพุทธศิลป์ จึงกลายเป็นกระบอกเสียงในการประชาสัมพันธ์ให้ชาวโลกได้รู้จักเมืองไทย และหลังไหลเข้ามาสู่เมืองไทยเพื่อการท่องเที่ยวชมมีผลเชิงบวกในทางเศรษฐกิจต่อสังคมไทยและแม้แต่การเข้ามาเที่ยวชมพุทธศิลป์ของนักท่องเที่ยวชาวไทยด้วยกันเอง ก็เป็นกิจกรรมที่ส่งผลให้เศรษฐกิจมีความเคลื่อนไหวในเชิงบวกด้วยเช่นกัน^{๑๕๔}

^{๑๕๒} บุชบา สิทธิการ, “การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพและปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแหล่งท่องเที่ยววัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร”, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๓.

^{๑๕๓} อภิรักษ์ ไพบูลย์, “แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประเภทวัด : กรณีศึกษา วัดใหม่ทุ่งคา ต.กำแพงเพชร อ.รัตภูมิ จ.สงขลา”, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๕๑), หน้า ๔.

^{๑๕๔} พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง, “พุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว”, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๙.

เพทาย บำรุงจิตต์ และคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยศักยภาพและความพร้อมของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมจังหวัดเชียงรายเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ผลการวิจัยพบว่า ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น ๖ กลุ่ม คือ เมืองโบราณ ผลิตภัณฑ์ศิลปะ ประเพณี และวัฒนธรรมนักท่องเที่ยวมีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ชาวไทยสนใจเกี่ยวกับความงดงามของสถาปัตยกรรมกิจกรรม ความเก่าแก่การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมแก่ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเอกลักษณ์และความอศยาศัยไมตรีของคนเชียงราย ในขณะที่กลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติสนใจในเรื่องทัศนียภาพความงดงามตามธรรมชาติ วัฒนธรรมที่แตกต่าง วิถีชีวิตของคนจังหวัดเชียงรายตลอดจนสามเหลี่ยมทองคำ ส่วนด้านศักยภาพนั้นปรากฏว่ามีความพร้อมในด้านการจัดการบริหารผลิตภัณฑ์สิ่งแวดล้อมและการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวส่วนด้านการบริหารบุคลากรการตลาดการประชาสัมพันธ์ และการบริการยังมีส่วนที่จะต้องได้รับการปรับปรุงพัฒนาฝึกอบรมเพิ่มเติมจากผู้มีความรู้และองค์กรต่าง ๆ ^{๑๕๕}

อำคา แสงงาม ได้ศึกษาการศึกษาศักยภาพทรัพยากรและการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตทุ่งกุลาร้องไห้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนและเพื่อศึกษาการจัดการและส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้พื้นที่วิจัย ๘ หมู่บ้านคือบ้านเมืองบัวบ้านกุ่มน้อยและบ้านกุ่มกาสิงห์อำเภอเกษตรวิสัยวัดกู่พระโกนาอำเภอสวรรณภูมิชุมชนบ่อพันขันอำเภอนองฮีป่าทามกุดเป่งอำเภโพนทรายจังหวัดร้อยเอ็ดบ้านเมืองเตาอำเภพยัคฆภูมิพิสัยจังหวัดมหาสารคามและบ้านโนนมวยอำเภอุมพลบุรีจังหวัดสุรินทร์กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาได้แก่กลุ่มผู้รู้จำนวน ๒๒ คนกลุ่มผู้ปฏิบัติจำนวน ๙๖ คนและกลุ่มผู้ใช้บริการจำนวน ๒๔ คนรวม ๑๔๒ คนซึ่งได้มาโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจงเครื่องมือวิจัยได้แก่แบบสำรวจแบบสัมภาษณ์แบบสังเกตแบบบันทึกการประชุมกลุ่มย่อยและแบบบันทึกการประชุมเชิงปฏิบัติการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้เทคนิคแบบสามเส้านำเสนอผลการวิจัยพบว่าประวัติการท่องเที่ยวมีการผลิตเกลือที่บ่อพันขันสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายส่งผลให้ขอมเข้าไปสร้างชุมชนและสร้างกู่ในทุ่งกุลาร้องไห้เมื่อวัฒนธรรมขอมเสื่อมคนลาวเข้าไปอยู่แทนที่เดิมของขอมได้ถือเอากูเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เกิดเป็นประเพณีเฉพาะถิ่นปีพ.ศ. ๒๕๑๐ ประชาชนอพยพเข้าไปอยู่ในทุ่งกุลาร้องไห้มากขึ้นและยากจนรัฐเข้าไปพัฒนาและส่งเสริมให้ปลูกข้าวหอมมะลิปี ๒๕๓๔ รัฐบูรณะกู่พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและเริ่มมีนักท่องเที่ยวเข้าไปชุมชนจึงส่งเสริมตั้งกลุ่มทอผ้าโรงสีข้าวการจัดการป่าปี ๒๕๔๕ และได้เปิดหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงการเกษตรตั้งแต่ปี ๒๕๔๘ เป็นต้นมา ^{๑๕๖}

พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสกโก (ช่างเมือง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร ผลการวิจัยพบว่า ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร สรุปได้ดังนี้ ๑) ปัญหาและอุปสรรคด้านการพัฒนาศาสนา

^{๑๕๕} เพทาย บำรุงจิตต์ และคณะ, “ศักยภาพและความพร้อมของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม จ.เชียงราย”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๓.

^{๑๕๖} อำคา แสงงาม, “การศึกษาศักยภาพทรัพยากรและการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตทุ่งกุลาร้องไห้”, (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓), หน้า ๒๐๑.

สถาน มีปัญหาเรื่องความสะอาด มูลนกที่สกปรก ศาสนสถานแคบไป ไม่สะดวกสบายกับการใช้สอย ไม่มีทางสำหรับคนพิการ และแผนผังของวัดยังไม่ค่อยสะดวก เรียบร้อยเท่าที่ควร ๒) ปัญหาและอุปสรรคด้านการพัฒนาศาสนบุคคลหรือบุคลากรของวัด มีปัญหาเรื่องเจ้าหน้าที่ทางวัดมีน้อย แต่งกายไม่ค่อยเรียบร้อย และไม่มีเจ้าหน้าที่ของวัดคอยให้คำแนะนำ หรือให้ข้อมูลข่าวสารหรือประวัติความเป็นมาของวัด ๓) ด้านการพัฒนากิจกรรมภายในวัด มีปัญหาเรื่องกิจกรรมในวัด ดอกไม้ที่ใช้ไหว้พระไม่ค่อยสด และการจัดกิจกรรมไม่ตรงกับวันหยุด จึงไม่สะดวกในการมา ๔) ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีปัญหาเรื่องความสะอาด ขยะมูลฝอย มูลสุนัข ต้นไม้มีน้อย ไม่คอยร่มรื่น ห้องน้ำ ห้องสุขาค่อนข้างสกปรก สำหรับข้อเสนอแนะ สรุปได้ดังนี้ ๑) ด้านการพัฒนาศาสนสถาน ควรมีเจ้าหน้าที่ทำความสะอาดมาก ๆ หรือมีเจ้าหน้าที่ทำความสะอาดอยู่ประจำแต่ละสถานที่ของวัด หรือตามจุดต่าง ๆ เพื่อความสะอาดของวัดโดยรวม ต้องหาวิธีป้องกันไม่ให้ถ่ายมูลให้สกปรก เช่น ทาน้ำมัน หรือนำตาข่ายมากั้นไว้ ควรมีการขยาย หรือจัดสถานที่ใหม่ให้กว้าง หรือให้คำนึงถึงการใช้งานเป็นหลัก ทำทางสำหรับคนพิการ เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกให้ผู้พิการได้มาทำบุญ อาจเป็นเพราะการสร้างวัดมีการสร้างมาแต่เก่าก่อน ก็ควรมีการจัดวางแผนผังใหม่๒) ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาศาสนบุคคลหรือบุคลากรของวัด ควรมีเจ้าหน้าที่ของทางวัดให้มากกว่านี้ เพื่อประจำจุดต่าง ๆ ของวัดในการให้บริการแก่ประชาชนผู้มาเที่ยววัด และเจ้าหน้าที่ของทางวัดควรแต่งกายเป็นชุดฟอร์มของทางวัด หรือแต่งกายในชุดสุภาพ ไม่ควรแต่งชุดกางเกงขาสั้น เสื้อยืดแบบธรรมดา มีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำ ให้ข้อมูลข่าวสารหรือบอกเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของวัด กับประชาชนที่มาท่องเที่ยววัด ๓) ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนากิจกรรมภายในวัด ต้องมีการเปลี่ยนดอกไม้ให้สดเสมอในทุก ๆ วัน ควรมีการประกาศประชาสัมพันธ์ให้ทราบถึงการจัดกิจกรรมในวัด และควรเลือกวันในการจัดกิจกรรมให้ตรงกับวันหยุด ๔) ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ควรมีเจ้าหน้าที่ทำความสะอาดเพื่อจะประจำอยู่ในจุดต่าง ๆ ของวัด และควรมีถังขยะวางไว้ในที่ต่าง ๆ ของวัด เพื่อความสะดวกในการทิ้งขยะ และความเป็นระเบียบเรียบร้อย^{๑๕๗}

สหโชค สุภาพพูล ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางการตลาดของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดตาก พบว่า จังหวัดตากมีจุดแข็งในด้านสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นของวิถีชีวิตศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น มีศักยภาพด้านการตลาดการท่องเที่ยว ควรพัฒนาจุดแข็งในด้านผลิตภัณฑ์ เนื่องจากจังหวัดตากมีความเอกลักษณ์ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นศาลเจ้าตากสินที่มีชื่อเสียงในจังหวัดตาก ในเรื่องของความเชื่อ การสักการบูชา ความศรัทธาขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีความเป็นวิถีของคนในท้องถิ่น ในด้านลักษณะทางกายภาพ^{๑๕๘} จังหวัดตากมีลักษณะทางกายภาพที่ได้เปรียบหลายอย่าง สามารถเป็นทั้งแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การมีวัดเขาถ้ำเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อของจังหวัดตาก ชาวเมืองตากนิยมขึ้นมาปิดทองสักการะรอยพระพุทธรูปบาทในเทศกาลสงกรานต์ ในด้านกระบวนการ

^{๑๕๗} พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสโกโก (ช่างเมือง), “การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร”, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗๓-๑๗๕.

^{๑๕๘} สหโชค สุภาพพูล, “การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางการตลาดของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดตาก”, (พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๘), หน้า ๒๑๑.

จังหวัดตากมีการจัดรูปแบบการให้บริการนักท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ การจัดเตรียมข้อมูลให้นักท่องเที่ยว ทางเว็บของจังหวัดเป็นต้น

๒.๒.๑๐.๒ งานวิจัยต่างประเทศ

अबดุลละ เอ็ม อัลเฮมูด (Abdulla M. Alhemoud) ได้ศึกษาแผนการท่องเที่ยวเชิงตลาดประเทศคูเวตและประเทศอื่นๆนำไปสู่คุณภาพการบริการที่จะปรับปรุงที่พักหรือโรงแรมให้เหมาะสมกับชาวต่างประเทศพบว่าการท่องเที่ยวมีส่วนเพิ่มให้ความสำคัญกับพื้นที่บริการโดยนักท่องเที่ยวได้เสียเงินค่าบริการกระจายรายได้สู่การปรับปรุงความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติซึ่งจะส่งปัจจัยภายในประเทศที่จะพัฒนาเทศกาลท่องเที่ยว^{๑๕๙}

อามาน (Aman) ได้ศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ดอยอินทนนท์สวนอุทยานแห่งชาติกรณีศึกษาข้อห้ามของพันธมิตรแม่กลางหลวงจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งคนในหมู่บ้านได้ร่วมกันกำหนดขึ้นที่สวนอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์เรียกกันว่ากฎระเบียบแม่กลางหลวงโดยร่วมกันทำธุรกิจการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีเป้าหมายหลักคือการมีรายได้เพิ่มเติมขึ้นทั้งนี้ได้จัดเตรียมความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นเพื่อที่จะให้คนนอกมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง^{๑๖๐}

อูเมอร์ ฟารูก (Umer Farooq) ได้ศึกษาการส่งเสริมการเรียนรู้โดยชุมชนเกี่ยวกับที่ตั้งภูมิศาสตร์และการติดตั้งเว็บไซต์คำนวณการทำปฏิกริยาด้วยคอมพิวเตอร์ต่อการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยองค์กรชุมชนการมีส่วนร่วมออกแบบเว็บไซต์พัฒนาการเรียนรู้ซึ่งกระตุ้นความสนใจต่อเทคโนโลยีทำให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกันและมีความเป็นไปได้สำหรับการร่วมกันจัดการความรู้อย่างมีพลวัตซึ่งเป็นความรู้ภายในสังคมชุมชน^{๑๖๑}

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

ในการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร หนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศโดยได้ครอบคลุม ๔ หัวข้อ ประกอบด้วย

๒.๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาอาชีพ

๒.๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับทักษะการสื่อสาร

๒.๓.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Learning)

^{๑๕๙} Abdulla M. Alhemoud, "A Tourism Marketing Plan for Kuwait and Others GCC Countries", *Journal of International Business and Entrepreneurship Development*, 1(1) (2015), p. 52.

^{๑๖๐} Aman, S., "Community Base Tourism in Doilnthanon National Park Case study of Ban Mae Klang", Doctoral Dissertation, (Chiangmai: The University of Chiangmai, Thailand, 2015), p. 102.

^{๑๖๑} Umer Farooq and others, "Supporting Community-based Learning : Case Study of a Geographical Community Organization Designing Its Website", *Behavior Information Technology*, 26(1) January-February 2010, p 67.

๒.๓.๔ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามจังหวะของตน (Self-Paced Learning)

๒.๓.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศและต่างประเทศ

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาอาชีพ

๒.๓.๑.๑ ที่มาของแนวคิดการฝึกอบรม

The Critical Event Model (CEM) เป็นแนวคิดการฝึกอบรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ใช้แนวความคิดการฝึกอบรมของ Prof.Dr.Leonard Nadler ที่เรียกว่า The Critical Event Model (CEM) โดยสร้างขึ้นมาจากชุดของกิจกรรม (series of events) ที่ควรมีในการออกแบบโปรแกรมการฝึกอบรมสำหรับการปฏิบัติงานต่างๆ ในองค์กรซึ่งจะเปลี่ยนแปลงได้ตามเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกองค์กร การเปิดกว้างของโมเดล CEM จะทำให้มีความยืดหยุ่นตามความซับซ้อนขององค์กรหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง Nadler กล่าวว่า “ เป็นไปได้ที่จะจำแนกและกำหนดปัจจัยความผันแปรต่างๆ ทั้งหมด (all the variables) ในขั้นตอนของการออกแบบโปรแกรม การออกแบบโปรแกรมเป็นเพียงการนำไปสู่การปฏิบัติ หรือ นโยบายแบบกว้าง ๆ โดยที่การปฏิบัติหรือนโยบายนี้อาจจะถูกกลืนไปหรือเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในวัฒนธรรมขององค์กร ” โมเดล CEM ประกอบด้วย ๘ กิจกรรมที่ต่อเนื่องกัน และมี ๑ กิจกรรมร่วม (common event) คือ การประเมินผลและผลสะท้อนกลับ (evaluation and feedback) กิจกรรมร่วมนี้จะเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมทั้ง ๘ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) การระบุความต้องการขององค์กร (Identify the needs of the organization) ประกอบด้วย (๑) มุ่งเน้นการมีประสิทธิภาพขององค์กร และ (๒) เพื่อเพิ่มคุณค่าการบริการสาธารณะ

๒) การกำหนดภาระหน้าที่ของงาน (Specify job performance) ได้แก่ (๑) ธรรมชาติของงาน และ (๒) แหล่งข้อมูล ได้แก่ ผู้ปฏิบัติงาน ผู้ควบคุมงาน ผู้จัดการ และที่ปรึกษา (๓) วิธีการให้ได้ข้อมูล แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ สังเกต (๔) การประเมินผลและให้ผลย้อนกลับ (๕) การจัดประชุมหารือร่วมกัน (๖) ภาระหน้าที่ของงานควรทำอย่างไร

๓) การระบุความต้องการของผู้เรียน (Identify learner needs) ได้แก่ (๑) ความต้องการของผู้เรียน แหล่งข้อมูล (๒) วิธีการให้ได้ข้อมูล สัมภาษณ์ผู้เรียนที่มีศักยภาพ กล่าวคือ $P-KD = N$, P ภาระหน้าที่งาน KD คือความรู้หรืองานที่ทำและ N คือความต้องการ (๓) การประเมินผลและให้ผลย้อนกลับทำการตรวจสอบจากคนกลุ่มเดิม เห็นด้วย หรือไม่ความต้องการสำคัญหรือไม่ ฝึกอบรมแก้ปัญหาได้ไหม

๔) การกำหนดวัตถุประสงค์ (Determine Objectives) ได้แก่ (๑) วัตถุประสงค์ ประกอบด้วยวัตถุประสงค์ทั่วไป และวัตถุประสงค์เฉพาะ (๒) รูปแบบของวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย ด้านทักษะพิสัย (Psychomotor) ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive) และด้านจิตพิสัย (Affective) (๓) การกำหนดวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย พฤติกรรมการแสดงออก (Performance) เงื่อนไข (Condition) และเกณฑ์ (Criterion) (๔) การประเมินผลและให้ผลย้อนกลับ ต้องคำนึงถึง

วัตถุประสงค์โครงการ จุดประสงค์การเรียนรู้ ความต้องการขององค์กรสะท้อนในวัตถุประสงค์ และ ภาระหน้าที่ของงาน

๕) การสร้างหลักสูตร (Build Curriculum) ทฤษฎี Organism การเรียนรู้ เกิดจากสภาพแวดล้อมจริงที่มีการเปลี่ยนแปลง เน้นกระบวนการมากกว่าการผลิต Mechanistic Model เน้นปริมาณความรู้ที่ได้รับเหมาะกับทักษะการเลือกและการจัดเนื้อหาวิชา พิจารณาจากความสำคัญ มีประโยชน์ มีความเกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่ของงาน แก้ปัญหาองค์กร เรียงลำดับเนื้อหา แผนการฝึกอบรม จุดประสงค์รายวิชา การเตรียมการ ระยะเวลา เนื้อหาสาระ วิทยากร การประเมินผลและให้ผลย้อนกลับเนื้อหาวิชาตอบสนองวัตถุประสงค์ ดังนี้ ความต้องการของผู้เรียน ภาระหน้าที่ของงาน ความต้องการขององค์กร ควรสร้างหลักสูตรเองหรือซื้อหลักสูตรฝึกอบรม

๖) การเลือกวิธีการฝึกอบรม (Select Instructional Strategies) ได้แก่ วิทยากรเป็นศูนย์กลางหรือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ สอนแบบเดี่ยวหรือกลุ่ม วิทยากร ความสามารถต่ำหรือสูง สอนผู้เรียนที่มีแรงจูงใจต่ำหรือสูง ทบทวนการเปลี่ยนแปลง เพราะการเลือก วิธีการฝึกอบรมมีผลกับเนื้อหาสาระ

๗) การประเมินผลและให้ผลย้อนกลับ ประกอบด้วย (๑) วิเคราะห์โดยผู้ควบคุมงาน (๒) ผู้จัดการด้านการเงิน และผู้เชี่ยวชาญ (๓) แผนการฝึกอบรมตอบสนองความต้องการของผู้เรียนหรือไม่ (๔) แก้ปัญหาขององค์กรได้หรือไม่

๘) จัดหาทรัพยากรในการฝึกอบรม (Obtain Instructional Resources) ได้แก่ การมีผู้รับผิดชอบดำเนินการบริหารโครงการ เพื่อทำหน้าที่อำนวยความสะดวก ติดต่อวิทยากร ดูแลวัสดุอุปกรณ์ และจัดการด้านประมาณการค่าใช้จ่ายฝึกอบรม

ส่วนการประเมินผลและให้ผลย้อนกลับ เป็นการประเมินด้านผู้ทำหน้าที่ การเงิน ด้านผู้ควบคุมงาน และด้านแก้ปัญหาหรือไม่^{๑๖๒}

๒.๓.๑.๒ ความหมายของการฝึกอบรม

การฝึกอบรมเป็นวิธีการพัฒนาบุคคลที่ได้รับความนิย้อย่างแพร่หลายตรงกับภาษาอังกฤษว่า Training และมีผู้ให้ความหมายของการฝึกอบรมไว้ต่างกัันดังนี้

ชูชัย สมितिไกร ได้กล่าวว่าการฝึกอบรม คือ กระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างหรือเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความสามารถ และเจตคติ อันจะช่วยปรับปรุงให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพสูงขึ้น การฝึกอบรมจึงเป็นโครงการที่ถูกจัดขึ้นมาเพื่อช่วยให้พนักงานมีคุณสมบัติในการทำงานสูงขึ้น เช่น เป็นหัวหน้างานที่สามารถบริหารงานและบริการผู้ได้บังคับบัญชาได้ดีขึ้น เป็นต้น^{๑๖๓}

^{๑๖๒} Leonard Nadler and Zeace Nadler, *Designing Training Programs : The Critical Events Model*, (Routledge, 1994), p. 183-185, <https://books.google.co.th/books/about/Designing_Training_Programs.html?id=v-UvHwlu7z4C&redir_esc=y>, December 2019.

^{๑๖๓} ชูชัย สมितिไกร, *การฝึกอบรมบุคลากรในองค์กร*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

เริงลักษณ์ โรจนพันธ์ กล่าวไว้ว่า การฝึกอบรม คือการพัฒนาบุคคลให้เรียนรู้ และเข้าใจวิธีการใหม่ ๆ และให้ทัศนคติที่เหมาะสมในการปฏิบัติงาน^{๑๖๔}

วิจิตร อวากุล ได้ให้ความหมายของการฝึกอบรม คือการพัฒนาหรือฝึกฝน บุคคลให้เหมาะสม หรือเข้าทำงานหรือทำงานการฝึกอบรมสำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียน มี เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม ๓ ประการ ได้แก่ ๑) สนับสนุนให้บุคคลสามารถทำงาน ในตำแหน่งหน้าที่ ที่ตนปฏิบัติอยู่อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลอย่างเต็มที่ เนื่องจากบุคคลที่กำลัง ปฏิบัติงานอยู่นั้นอาจจะมีปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงาน และไม่สามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่ ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเต็มที่ การฝึกอบรมสำหรับการศึกษานอกระบบ โรงเรียนจะมีส่วนช่วยในส่วนนี้ โดยการช่วยให้บุคคลนั้นสามารถแก้ปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ และฝึกฝน ทักษะต่างๆ ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการทำงานของตนเองได้ ๒) พัฒนาบุคคลให้ถึงขีด ความสามารถของตน ที่ตนควรจะพัฒนาไปถึง การฝึกอบรมสำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะมี ส่วนช่วยในการพัฒนาศักยภาพ ความสามารถของบุคคลที่เข้ารับการฝึกอบรม ให้เจริญงอกงามไปใน ทิศทางและปริมาณที่บุคคลนั้นควรจะพัฒนาไปถึง ๓) พัฒนาความรู้ ทักษะ และทัศนคติของผู้เข้ารับ การฝึกอบรมสำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้เหมาะสมโดยใช้วิธีการฝึกอบรมเป็นสื่อในการนำ ความรู้ความเข้าใจ และเทคโนโลยีใหม่ๆ ไปสู่ผู้เข้ารับการอบรม ทำให้ผู้รับการอบรมเป็นผู้ที่ทันต่อ การเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ตลอดจนมีทัศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้องเป็นคนที่มีสมบูรณ์ สามารถมีความรู้มีความเป็นอยู่อย่างมีความสุขและดำรงชีวิตในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงได้อย่าง เหมาะสมและถูกต้อง^{๑๖๕}

จากความหมายของการฝึกอบรมที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ข้างต้น สรุปได้ว่าการ ฝึกอบรมมีความสำคัญต่อการปฏิบัติงานมาก เนื่องจากการอบรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพ การปฏิบัติงานในหน้าที่ ซึ่งต้องนำเอามาตรฐานการปฏิบัติหน้าที่นั้นจัดลงสู่การฝึกปฏิบัติจริงในสถานที่ ปฏิบัติงานหรือในห้องอบรม ดังนั้นการฝึกอบรมจึงมีความหมายไปในทางกระบวนการเรียนรู้ในการ ปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดการเรียนหรือเพิ่มพูนความรู้ให้มากขึ้น เสริมสร้างทักษะ และแลกเปลี่ยนทัศนคติตามความมุ่งหมายที่กำหนดไว้

๒.๓.๑.๓ จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรม

การฝึกอบรม โดยทั่วไปมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาความรู้ พัฒนาทักษะ และ พัฒนาทัศนคติไปในทางที่พึงปรารถนา เมื่อบุคคลได้รับการฝึกอบรม และกลับไปปฏิบัติหน้าที่แล้วจะ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงความรู้ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการปฏิบัติงานทำให้การ ปฏิบัติได้ผลดีขึ้น

สมคิด บางโม กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมไว้คล้ายคลึงกัน ดังนี้ ๑) เพื่อเพิ่มพูนความรู้และแนวคิดใหม่ๆ วัตถุประสงค์ในข้อนี้เน้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้รับความรู้

^{๑๖๔} เริงลักษณ์ โรจนพันธ์, **เทคนิคการฝึกอบรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรี นครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๙), หน้า ๔๒.

^{๑๖๕} วิจิตร อวากุล, **การฝึกอบรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๔๒.

หลักการ ทฤษฎีในเรื่องที่เข้ารับการฝึกอบรม การฝึกอบรมจึงเป็นการบรรยาย อภิปราย สรุปเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับความรู้ นั้น อบรมที่เกี่ยวกับความรู้ แนวคิดหรือทฤษฎีใหม่ๆ ซึ่งเกิดจากการทดลอง ค้นคว้าแล้วนำความรู้ นั้นมาเผยแพร่ให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ทราบเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับความรู้และแนวคิดใหม่ๆที่เกิดขึ้น ๒) เพื่อเพิ่มทักษะและประสบการณ์ในการทำงาน จุดมุ่งหมายเน้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้มีความชำนาญความคล่องแคล่วในการปฏิบัติงาน ๓) เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เหมาะสม เน้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนให้เป็นพฤติกรรมที่ดี เป็นที่ต้องการของสังคม เพื่อโน้มน้าวจิตใจให้ประพฤติให้ถูกต้องเพื่อไม่ให้เกิดอันตรายกับผู้อื่น ๔) เพื่อเปลี่ยนเจตคติให้สอดคล้องกับความต้องการขององค์กร การที่บุคคลเข้ามาอยู่ในองค์กร บุคลากรจะต้องมีเจตคติตรงกับเจตคติขององค์กร องค์กรที่ดีจะต้องมีบุคลากรที่มีความตั้งใจตรงกัน ในการจัดองค์การให้บรรลุเป้าหมาย องค์กรจึงมีหน้าที่จะต้องปรับเปลี่ยนเจตคติของบุคลากรทุกคนให้มีเจตคติตรงกับองค์กร การฝึกอบรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนเจตคติจึงเป็นการอบรมที่เน้นทางด้านจิตใจ โดยถือเป้าหมายขององค์กรเป็นเกณฑ์จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมไว้คล้ายคลึงกัน^{๑๖๖}

สมชาติ กิจยรรยง และอรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง ได้กล่าวว่า การฝึกอบรมเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการพัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานหรือมีความสามารถในการประกอบอาชีพ การอบรมออกเป็น ๒ ประเภท คือ การอบรมภายนอกสำนักงานหรือการฝึกอบรมภายนอก และการฝึกอบรมในโรงงานและเมื่อพิจารณาในเชิงวัตถุประสงค์^{๑๖๗}

โอเดียเน่ และ จอร์จ (Odiome, George S.) ได้แบ่งการฝึกอบรมได้ ๓ ประเภทคือ (๑) การฝึกอบรมขั้นต้นเป็นการฝึกอบรมขั้นต้นให้บุคคลมีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติงานในหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม (๒) การฝึกอบรมเพื่อแก้ปัญหา เป็นการเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานให้สูงขึ้นมุ่งเน้นแก้ปัญหาระหว่างการปฏิบัติงาน (๓) การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาเป็นการฝึกอบรมในขั้นสูงเน้นการมุ่งอนาคตช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถพัฒนางานให้ก้าวหน้าขึ้นหากพิจารณาวัตถุประสงค์ในเชิงความคิดพื้นฐานนั้น^{๑๖๘} ฮันท์ ดีเอ (Hunt, D.A.) กล่าวเพิ่มเติมว่า การฝึกอบรมเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เข้าอบรมเปลี่ยนทัศนคติ มีการเพิ่มสมรรถภาพและมีผลพลอยได้อื่นๆเพื่อให้เกิดการพัฒนาของหน่วยงาน^{๑๖๙}

ร็อทเวลล์ และ วิลเลียม เจ (Rothwell, William J.) ได้แบ่งเทคนิคที่ใช้ในการฝึกอบรมออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ (๑) เทคนิคถ่ายทอดวิธีการและการปฏิบัติได้แก่ การอ่าน การฟังบรรยาย การเรียนด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป การสาธิตและการฝึกปฏิบัติที่ศนศึกษาาระบบสอนงานการเรียนจากเครื่องช่วยสอน (๒) เทคนิคการแก้ปัญหา คิดค้นด้านวิชาการและการปฏิบัติได้แก่

^{๑๖๖} สมคิด บางโม, *เทคนิคการฝึกอบรมและการประชุม*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: วิทยพัฒน์, ๒๕๔๔), หน้า ๖๓-๖๔.

^{๑๖๗} สมชาติ กิจยรรยง และอรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง, *เทคนิคการจัดฝึกอบรมอย่างมีประสิทธิภาพ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๓๙), หน้า ๗๒.

^{๑๖๘} Odiome, George S., *Training by Objectives : An Economic Approach to Management Training*, (New York : MacMillan, 2017), p. 58.

^{๑๖๙} Hunt, D.A., *Learning Style and the Interdependence of Practice and Theory*, *Phi Delta Kappan* ๙ (May) 1981, p. 647.

อภิปราย กรณีศึกษา วิจัยค้นคว้า ทดลองปฏิบัติการ สัมมนาปฏิบัติการ บทบาทสมมติหรือเกมส์ บริหารโครงการ ศึกษาแบบคลินิกและการระดมสมองจากเทคนิคการฝึกอบรมดังกล่าวมีหลายชนิดที่ต้องมีการนำความคิดวิธีเชิงระบบมาใช้เพื่อให้การฝึกอบรมเกิดผลดีในทางปฏิบัติการฝึกอบรมที่มีการนำความคิดวิธีเชิงระบบเป็นการนำชุดของการคิดรวบยอดที่จะต้องปฏิบัติการร่วมกัน โดยผู้ให้การฝึกอบรมจะเขียนรูปแบบสำหรับการฝึกให้เป็นไปตามโครงการฝึกอบรมของตนเองซึ่งแต่ละรูปแบบก็มักจัดกิจกรรมคล้ายๆ กันแต่การนำเสนออาจต่างกันไปอย่างไรก็ตาม^{๑๗๐}

บัคเลย์ และ เคเพิล (Buckley and Caple) ได้เสนอว่าทุกรูปแบบมักประกอบด้วย ๔ กิจกรรมหลัก ดังนี้ ๑) ผู้เข้ารับการอบรม ๒) โครงการอบรม ๓) เปลี่ยนทัศนคติเพิ่มประสิทธิภาพ ผลพลอยได้อื่น ๔) การพัฒนางานของหน่วยงาน^{๑๗๑}

สรุปได้ว่าการฝึกอบรมบุคลากรเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งของการพัฒนาองค์การและบุคลากร ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มพูนความรู้และแนวคิดใหม่ ๆ เพิ่มทักษะและประสบการณ์ในการทำงานปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เหมาะสม และเปลี่ยนเจตคติให้สอดคล้องกับความต้องการขององค์กร

๒.๓.๑.๔ ประเภทของการฝึกอบรม

ชูชัย สมितिไกร ได้กล่าวว่า การฝึกอบรมบุคลากรมีอยู่ด้วยกันหลายประเภท และสามารถจำแนกตามเกณฑ์ต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

๑) แหล่งของการฝึกอบรม จำแนกตามแหล่งของผู้รับผิดชอบการฝึกอบรม ซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ (๑) การฝึกอบรมภายในองค์การการฝึกอบรมแบบนี้เป็นสิ่งที่องค์การจัดขึ้นเองภายในสถานที่ทำงาน (๒) การซื้อการฝึกอบรมจากภายนอก การฝึกอบรมประเภทนี้เป็นการจ้างองค์การฝึกอบรมภายนอกให้เป็นผู้จัดการฝึกอบรมแทน หรืออาจจะส่งพนักงานเข้ารับการฝึกอบรมซึ่งจัดขึ้นโดยองค์การภายนอก

๒) การจัดประสบการณ์การฝึกอบรม เป็นการฝึกอบรมที่ผู้เข้ารับการอบรมกำลังปฏิบัติงานอยู่หรือหยุดพักการปฏิบัติงานเพื่อเข้ารับการอบรมในห้องเรียน แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ (๑) การฝึกอบรมในงาน การฝึกอบรมประเภทนี้จะกระทำโดยการให้ผู้รับการฝึกอบรมลงมือปฏิบัติจริง ๆ ในสถานที่ทำงานจริง (๒) การฝึกอบรมนอกงาน ผู้รับการฝึกอบรมประเภทนี้จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในสถานที่ฝึกอบรมโดยเฉพาะ และต้องหยุดพักการปฏิบัติงานภายในองค์การไว้เป็นเวลาชั่วคราว จนกว่าการฝึกอบรมจะเสร็จสิ้น

๓) ทักษะที่ต้องการฝึกหมายถึงสิ่งที่การฝึกอบรมต้องการเพิ่มพูนหรือสร้างขึ้นในตัวผู้รับการอบรม ประกอบด้วย การฝึกอบรมทักษะด้านเทคนิค คือการฝึกอบรมที่มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานด้านเทคนิค และการฝึกอบรมทักษะด้านการจัดการอันได้แก่ การฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะด้านการจัดการและบริหารงาน

^{๑๗๐} Rothwell, William J., *Beyond Training and Development : State of Art Strategies for Enhancing Human Performance*, (New York: American Management Association, 1996, p. 112.

^{๑๗๑} Buckley and Caple, *The Theory and Practice of Training*, 3th Ed., (London : Kogen, 1995, p. 78.

๔) ระดับชั้นของพนักงานที่เข้ารับการฝึกอบรม หมายถึง ระดับความรับผิดชอบในงานของผู้เข้ารับการอบรม อาจแบ่งเป็น ๔ ระดับ กล่าวคือ (๑) การฝึกอบรมระดับพนักงานปฏิบัติการ คือการฝึกอบรมที่จัดให้แก่พนักงานระดับปฏิบัติการ (๒) การฝึกอบรมระดับหัวหน้างานคือการฝึกอบรมที่มุ่งเน้นกลุ่มพนักงานที่ดำรงตำแหน่งเป็นผู้บริหารระดับต้นขององค์การ (๓) การฝึกอบรมระดับผู้จัดการ (Managerial training) กลุ่มเป้าหมายของการฝึกอบรมประเภทนี้ คือ กลุ่มพนักงานระดับผู้จัดการฝ่ายหรือผู้จัดการระดับกลางขององค์การ และ (๔) การฝึกอบรมระดับผู้บริหารชั้นสูง (Executive training)^{๑๗๒}

๒.๓.๑.๕ รูปแบบการฝึกอบรม

การฝึกอบรมอาชีพเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการทำงาน (Competency-Based –Training) ของ Blank การฝึกอบรมอาชีพนี้เป็นรูปแบบที่เน้นถึงลักษณะงานว่ามีขั้นตอนและต้องการทักษะความสามารถอย่างไร ซึ่งจะเป็นมาตรฐานทักษะที่กำหนดขึ้นสำหรับความต้องการในลักษณะงานนั้นๆ โดยเน้นรูปแบบการเรียนรู้ตามกระบวนการขั้นตอนที่ออกแบบไว้โดยหลักสูตรจะต้องสามารถนำไปสู่การสร้างทักษะความสามารถให้เกิดขึ้นได้แก่บุคคล ซึ่งจะเน้นที่การเตรียมความพร้อมของบุคคลก่อนเข้าสู่การจ้างงานในตำแหน่งงานที่องค์กรทั่วไปต้องการ ทั้งนี้ตัวแบบจะประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ Blank กล่าวว่าโมเดลนี้มีปรัชญาพื้นฐาน ๒ ข้อ ดังนี้ ๑) เชื่อว่าความสามารถของมนุษย์ในการทำงานสามารถมองเห็นได้ แต่ความรู้ ทักษะ และความพยายามจะมีคุณค่าน้อยและไม่มีผลที่เห็นได้ชัด ๒) การรู้แจ้งนั้นสามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคน คือทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ดีถ้ามีวิธีการสอนที่มีประสิทธิภาพและให้เวลาที่เพียงพอ รูปแบบการฝึกอบรมด้านอาชีพของ Blank ประกอบด้วยกระบวนการพัฒนา ๑๒ ขั้นตอน โดยช่วงแรกประกอบด้วย ๔ กิจกรรม (ขั้นตอนที่ ๑-๔) เป็นการอธิบายถึงทักษะความสามารถที่ต้องการในงานนั้นๆ ซึ่งการทำงานจะต้องมีการแยกแยะ คัดเลือก และมีการกำหนดถึงคุณสมบัติ ส่วนช่วงหลังประกอบด้วย ๘ กิจกรรม (ขั้นตอนที่ ๕-๑๒) เป็นช่วงของการออกแบบหลักสูตรฝึกอบรม เป็นการพัฒนาโปรแกรมการฝึกอบรมเพื่อเตรียมให้เข้าสู่การทำงานดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) กำหนดและบรรยายลักษณะเฉพาะของอาชีพขั้นตอนนี้จะเป็นการกำหนดและบรรยายถึงสายงานอาชีพที่เฉพาะเจาะจงเพื่อให้เราสามารถจัดเตรียมโปรแกรมการฝึกอบรมได้ตรงกับความต้องการ โดยไม่ใช่เป็นลักษณะโปรแกรมที่มีลักษณะกว้างๆ เท่านั้น เพื่อให้ผู้เรียนได้มีทางเลือกในการเข้าอบรมในโปรแกรมสายอาชีพต่างๆ ได้ตามที่ต้องการ โดย Blank กล่าวว่า “เมื่อผู้เข้าฝึกอบรมจะเข้าสู่การจ้างงาน ซึ่งเป็นอาชีพเฉพาะจึงควรจัดโปรแกรมฝึกอบรมทักษะเฉพาะ ไม่ใช่งานอาชีพกว้างๆ” ข้อมูลสายอาชีพนั้นเราสามารถค้นหาได้จากแหล่งต่างๆ เช่น Dictionary of Occupational Title ของ US. Labor Department โดยจะมีรายชื่อของสายอาชีพต่างๆ รวมทั้งคำบรรยายลักษณะงานประกอบเอาไว้ นอกจากนี้เรายังสามารถหาข้อมูลเหล่านี้ได้จากแหล่งอื่นๆ เช่น นายจ้าง พนักงาน สหภาพแรงงาน และฝ่ายจัดการในสายอาชีพนั้นๆ รวมทั้งแหล่งประชาสัมพันธ์ทางด้านจัดหางาน หรือจากวิทยากรผู้บรรยายก็ได้คำบรรยายลักษณะงานที่ได้มาจาก

^{๑๗๒} ชูชัย สมิติไกร, การฝึกอบรมบุคลากรในองค์การ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๘๙-๙๐.

การคัดเลือกในตอนต้น เพื่อนำมากำหนดเป็นโปรแกรมฝึกอบรมนั้น ควรจะเป็นคำบรรยายที่มุ่งเน้นในสภาพของความสมจริงในตลาดแรงงาน และต้องมีองค์ประกอบของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขการทำงานต่างๆ ไป ความสามารถพิเศษที่จำเป็นต้องการใช้เพื่อปฏิบัติงานให้สำเร็จ ระดับการฝึกอบรมที่ต้องดำเนินการจัดขึ้น รวมทั้งข้อกำหนดเรื่องใบอนุญาตประกอบอาชีพอีกด้วย

๒) กำหนดพื้นฐานทั่วไปที่จำเป็นของผู้เรียนระบุเงื่อนไขสำคัญที่ผู้เรียนจะต้องมีหรือปฏิบัติให้ได้ก่อน เพื่อเป็นการประกันความสำเร็จในการเรียนรู้ เช่น ความรู้ ทักษะ ความถนัดที่จำเป็น เพื่อช่วยให้ผู้ให้คำปรึกษาสามารถชี้แนะผู้เรียนในการเลือกโปรแกรมการเรียนให้เหมาะสมกับตนเอง เช่น ถ้าเลือกเรียนในสาขาช่างเขียนแบบก็จะต้องมีสายตาที่ดี หรือสาขาช่างไฟฟ้าก็จะต้องสามารถใช้แชนและสายตาให้สัมพันธ์กันดีเป็นอย่างดี โดย Blank กล่าวว่า “ผู้ที่ประสบความสำเร็จในการทำงานจะต้องมีความสามารถที่จำเป็นและเจตคติที่ดี”

๓) กำหนดและตรวจสอบหน้าที่ซึ่งต้องปฏิบัติจริงในงาน ระบุและตรวจสอบหน้าที่ซึ่งต้องปฏิบัติได้จริงของงานนั้นๆ เพราะว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานความสามารถของพนักงานในการปฏิบัติงานได้สำเร็จ ดังนั้นตัวแบบจึงถูกสร้างขึ้นมาจากลักษณะงานที่พนักงานจะต้องปฏิบัติจริงเมื่อถูกจ้างงานเข้าสู่องค์กร ซึ่งเป็นสิ่งที่นายจ้างต้องการและจะเป็นคุณค่าที่สนองตอบความต้องการของลูกค้าหรือผู้บริโภคโดยตรง ซึ่งการวิเคราะห์ลักษณะงานต่างๆ นี้ ก็อาจจะทำได้โดยการสังเกตจากการทำงานโดยตรงหรือการสอบถามข้อมูลจากพนักงานก็ได้ นอกจากนี้การใช้คลังข้อมูลลักษณะงานจากสถาบันต่างๆ ก็สามารถช่วยในการตรวจสอบด้วยเช่นกัน รวมทั้งหากมีการร่วมมือระหว่างนายจ้างและพนักงานก็จะช่วยให้ขั้นตอนของการกำหนดลักษณะหน้าที่ของงานมีความสมบูรณ์มากขึ้น

๔) วิเคราะห์คุณสมบัติที่จำเป็นของงาน จะเป็นการวิเคราะห์คุณสมบัติ ซึ่งหมายถึง ความรู้ ทักษะ และทัศนคติของบุคคลที่จำเป็นต้องใช้ในการปฏิบัติงานนั้นๆ ให้สำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดย Blank กล่าวว่า “การวิเคราะห์งานเป็นกระบวนการอธิบายและเขียนทักษะความรู้ และทัศนคติของบุคคลที่แสดงออกซึ่งความสามารถจากผู้ที่ไม่สามารถทำงานได้” ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๖ ประการที่จะนำไปใช้ในการวางบทเรียนคือขั้นตอนการปฏิบัติจริง ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบของงานนั้นๆ

๕) การเขียนเป้าหมายสุดท้ายของผลงานที่ต้องการ (TPO) คือวัตถุประสงค์ปลายทาง จะบรรยายถึงผลลัพธ์สุดท้ายที่จะต้องปรากฏออกมาเพื่อแสดงว่างานนั้นบรรลุผลแล้วซึ่งระบุถึงผลงาน ระดับของคุณภาพที่ต้องการและเกณฑ์การประเมินความเชี่ยวชาญของงานนั้นๆ นอกจากนี้ในเป้าหมายหรือผลลัพธ์สุดท้ายของผลงานที่ต้องการแต่ละรายการก็จะระบุถึงอะไรบางอย่างที่ต้องทำมีเงื่อนไขแวดล้อมอะไรบ้าง ระดับคุณภาพต้องทำได้ดีอย่างไรการเขียนเป้าหมายหรือผลลัพธ์สุดท้ายของผลงานที่ต้องการอาจจะใช้ข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ก็ได้แต่ควรจะต้องผ่านการตรวจสอบจากคณะที่ปรึกษา ก่อนเพื่อดูว่าเป้าหมายหรือผลลัพธ์สุดท้ายของผลงานที่ต้องการนั้นถูกต้องสอดคล้องกับระดับความสามารถในลักษณะงานของผู้ปฏิบัติงานเข้าใหม่ในแต่ละอาชีพที่ต้องการหรือไม่ และเป้าหมายหรือผลลัพธ์สุดท้ายของผลงานที่ต้องการที่ได้เขียนไปแล้วควรได้รับการปรับปรุงอยู่เสมออีกด้วยโดยคำแนะนำของผู้ที่เชี่ยวชาญ และข้อมูลที่ได้รับจากประสบการณ์ของผู้เรียนที่ผ่านมา

๖) การจัดเรียงลำดับงานและผลลัพธ์สุดท้ายที่ต้องการโดยการเขียนรายชื่อถึงคุณสมบัติ โดยจะลำดับกิจกรรมซึ่งจะต้องปฏิบัติกิจกรรมให้ได้ก่อนที่จะเริ่มกิจกรรมต่อไป โดยจะมีการให้ผลย้อนกลับด้วย

๗) การพัฒนาแบบทดสอบวัดผลงานขั้นตอนนี้จะเป็นการพัฒนาแบบทดสอบจากเป้าหมายหรือผลลัพธ์สุดท้ายของผลงานที่ต้องการ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นฐานของงานในสายอาชีพนั้นๆ และช่วยให้มั่นใจได้ว่าความสามารถที่วัดและประเมินไปนั้นสามารถนำไปใช้กับงานได้จริง โดยจะมีเหตุผลสำคัญต่างๆ ในการใช้แบบทดสอบคือแบบทดสอบจะพัฒนามาจากจุดประสงค์ปลายทางโดยใช้ ๔ วิธีคือ (๑) กำหนดระดับความสามารถของผู้เรียนแต่ถ้าปฏิบัติได้ก็ไม่ต้องทดสอบ และจะทำให้ทราบว่าจะเริ่มเรียนจากกิจกรรมใดก่อน เพื่อระบุถึงระดับความเข้าใจเบื้องต้นของผู้เรียน (๒) ทดสอบย่อยเพื่อเป็นการให้ผลย้อนกลับแก่ผู้เรียนเพื่อจะช่วยให้ผู้เรียนปรับปรุงตนเองให้สอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ (๓) ประเมินความเชี่ยวชาญในระดับพื้นฐานต่างๆ ในแต่ละขั้นที่จำเป็นจะใช้ผลสรุปเพื่อดูความสามารถในการปฏิบัติกิจกรรม (๔) ประเมินการตัดสินใจเกี่ยวกับโปรแกรมการอบรมเช่นเรื่องวัสดุอุปกรณ์ประสบการณ์และวิทยากร คณะกรรมการมาตรฐานจะตั้งคะแนนโดยผ่านเกณฑ์ตามระดับในสาขาอาชีพ และคะแนนตามค่าเฉลี่ยกลุ่มจะขึ้นอยู่กับกลุ่มที่จะตัดสินคะแนนของแต่ละคน โดย Blank เสนอว่าการใช้คะแนนตามเกณฑ์มาตรฐานดีกว่าการใช้คะแนนตามค่าเฉลี่ยกลุ่มระหว่างกระบวนการและผลผลิต คือในระหว่างอบรมหรือการปฏิบัติกิจกรรมก็สามารถทดสอบได้ โดยเน้นที่วิธีการ กระบวนการ หรืออาจเน้นที่ผลผลิตที่ได้ ซึ่งบางครั้งอาจวัดทั้งกระบวนการและผลลัพธ์

๘) การเขียนแบบทดสอบ ทั้งประเภทแบบวัดความจำและวัดการเรียนรู้ แต่จะต้องสามารถวัดให้สัมพันธ์ได้โดยตรงกับงานและประเมินถึงความชำนาญของผู้เรียนได้โดยการทดสอบภาคปฏิบัติจะวัดได้โดยตรง แต่การทดสอบแบบเขียนตอบจะเป็นการประเมินความรู้ ความคิดรวบยอด และความจริงในทักษะการปฏิบัติ ดังนั้นแบบทดสอบควรมีหลายรูปแบบเช่นการเขียนตอบ

๙) พัฒนาแบบแผนแนวทางการเรียนรู้ โดยทั้งนี้แนวทางการเรียนรู้จะออกแบบเพื่อช่วยให้ผู้เรียนแต่ละคนสามารถบรรลุเป้าหมายสุดท้ายที่ต้องการได้ซึ่งในแนวทางนั้นจะประกอบด้วยส่วนสำคัญคือการแนะนำการเรียนรู้โดยชุดฝึกอบรมจะมีหลายส่วนที่ออกแบบมาเพื่อช่วยให้ผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์ปลายทาง และสามารถที่จะศึกษาด้วยตนเองได้โดยชุดแนะนำการเรียนรู้จะประกอบด้วยส่วนประกอบ ๗ ส่วน ดังนี้ (๑) ข้อมูลแสดงรายละเอียดของงานซึ่งจะบอกว่าจะอะไรบ้างที่ต้องเรียนรู้ (๒) บทกล่าวนำซึ่งจะบอกว่าการงานนั้นมีความสำคัญอย่างไรเหตุผลที่ต้องเรียนเป็นคำแนะนำ เบื้องต้นบอกถึงความสำคัญความจำเป็นนั่นเอง (๓) เป้าหมายหรือผลลัพธ์สุดท้ายที่เฉพาะเจาะจง รวมทั้งความเชี่ยวชาญในงานที่ต้องการ เป็นจุดประสงค์ปลายทาง บอกเงื่อนไข วิธีการปฏิบัติ และเกณฑ์มาตรฐาน (๔) เป้าหมายที่สามารถบรรลุได้ ซึ่งจะแจกแจงงานออกมาเป็นส่วนย่อยๆ เพื่อมีขั้นตอนที่ง่ายในการเรียนรู้หรืออาจจะระบุถึงความต้องการที่จะให้นักเรียนค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมโดยอ่านหนังสือจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ เป็นจุดประสงค์ย่อยจะแบ่งงานออกเป็นกิจกรรมย่อย เรียงตามลำดับขั้น โดยให้ผู้เรียนอ่านหรือศึกษาจากสื่อและให้ข้อมูลย้อนกลับโดยแหล่งที่จะพัฒนาเพื่อเสนอข้อมูลที่มีประสิทธิภาพทั้งทักษะ ความรู้ รวมถึงการใช้เวลา เงิน พลังงาน ในการพัฒนาและนำไปใช้คือหนังสือ นิตยสาร เอกสารคำสอน และสื่อต่างๆ เช่น สไลด์ ภาพยนตร์ วีดิโอ และเทปคาสเซ็ท (๕) การ

ตรวจสอบด้วยตัวเองจะเป็นโอกาสให้ผู้เรียนได้ตรวจสอบการเรียนรู้ได้ทันทีจะรู้ผลคะแนนทันทีซึ่งจะเหมาะกับการทดสอบย่อยเป็นระยะ (๖) แบบทดสอบเพื่อประเมินความรู้ในงานที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ เป็นแบบชนิดเขียนตอบ (๗) แบบวัดผลงานเพื่อประเมินความสามารถที่เกิดขึ้นจริงๆในการปฏิบัติงาน เป็นแบบทดสอบภาคปฏิบัติ เพื่อประเมินทักษะการปฏิบัติงาน

๑๐) การตรวจสอบ, ทดลอง และปรับปรุงแนวทางการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการนำเอาแนวทางการเรียนรู้ที่นำมาตรวจสอบและทดลองใช้กับผู้เรียนเพื่อหาข้อบกพร่องและนำมาปรับปรุงพร้อมทั้งทำให้สามารถกำหนดเวลามาตรฐานที่เหมาะสมในการทดสอบได้ เริ่มโดยการทดลองแบบทดสอบกับผู้เรียน ๑ - ๒ คน โดยตรวจสอบความเข้าใจของภาษาต่อจากนั้นจะทดลองปฏิบัติชุดแนะแนวการเรียนรู้กับผู้เรียน ๓ - ๕ คน และนำมาปรับปรุงรูปแบบการเขียนต่อจากนั้นจะมีการนำไปให้ผู้เรียนกลุ่มใหญ่อ่าน แล้วขอคำแนะนำ

๑๑) การพัฒนาระบบการบริหารงานการจะต้องเป็นการจัดการระบบในเรื่องของแผนและโปรแกรมการเรียนการสอนแก่ผู้เรียนเช่น การใช้ตารางแผนงาน ตารางเรียน เอกสารบันทึกผลการเรียน แบบประเมินเพื่อเป็นการเก็บข้อมูลความก้าวหน้าความเชี่ยวชาญจากการเรียนรู้และนำไปตัดสินใจเป็นผลการเรียนต่อไปนอกจากนี้การจัดเตรียมความพร้อมของสภาพแวดล้อมทั่วไปทางกายภาพก็ช่วยให้เกิดผลโดยตรงต่อการเรียนรู้ได้

๑๒) การนำโปรแกรมการฝึกอบรมไปดำเนินการและประเมินผลจะต้องขึ้นอยู่กับธรรมชาติของโปรแกรมและลักษณะองค์การที่จะนำไปใช้ โดยดำเนินการเป็นระบบที่สอดคล้องกันว่าต้องอบรมอะไรโดยใคร เมื่อไรและต้องมีค่าใช้จ่ายเท่าใดก่อนจะนำไปใช้ซึ่งผู้สอนสามารถใช้องค์ประกอบการเรียนรู้ในการปฏิบัติงานการเรียนการสอนที่ประกอบด้วยข้อมูลเช่นเดียวกับขั้นตอนต่างๆในตัวแบบดังที่ได้กล่าวมาแล้ว รวมทั้งขั้นตอนการประเมินผลโปรแกรมด้วย ซึ่งจะประเมินทั้งประสิทธิผลและประสิทธิภาพการเรียนรู้ที่ต้องการ ดังจะเห็นได้ว่ารูปแบบการฝึกอบรมด้านอาชีพตามแนวคิดนี้จะสามารถช่วยตอบสนองความต้องการฝึกอบรมของสายอาชีพต่างๆ โดยใช้ความสามารถเฉพาะในงานหนึ่งๆ เป็นพื้นฐานในการพัฒนาตัวแบบในการฝึกอบรมและการกำหนดวัตถุประสงค์การเรียนรู้จะมาจากรายละเอียดของความสามารถที่จำเป็นในงานเท่านั้นการพัฒนาหลักสูตรในการฝึกอบรมจะมุ่งเน้นที่การกำหนดลักษณะเฉพาะของงานความสามารถที่จำเป็นและการออกแบบการเรียนรู้โดยผู้เรียนสามารถเข้าไปเรียนรู้และออกจากโปรแกรมได้ตามความพอใจเพราะได้เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้อย่างไรก็ดีอุปสรรคของการฝึกอบรมแบบนี้คือความยากลำบากในการตกลงเกี่ยวกับพื้นฐานเบื้องต้นของงานเกี่ยวกับสายอาชีพและตอบสนองความต้องการต่างๆขององค์กรที่หลากหลายจึงทำให้ต้องมุ่งความสนใจลงไปเฉพาะงานที่สำคัญๆเท่านั้นจึงจำเป็นต้องใช้ต้องใช้แรงจูงใจเพื่อรักษาความก้าวหน้าในการเรียนรู้

เวลล่า (Vella) ได้เสนอหลักการพื้นฐานในการจัดการฝึกอบรมเพื่อให้ผู้ใหญ่เรียนรู้ได้ดีนั้นมีทั้งหมด ๑๒ ประการด้วยกันคือ ๑) วิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (Needs Assessment) ๒) สร้างบรรยากาศแห่งความปลอดภัย (Safety) ซึ่งได้แก่ ความไว้วางใจในสมรรถภาพของโปรแกรมและผู้ฝึกอบรม ความเชื่อมั่นในความเป็นไปได้ของจุดประสงค์ของการเรียนรู้ การยินยอมให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ความเชื่อมั่นในผลลัพธ์ของกิจกรรมการเรียนรู้ที่ง่าย ชัดเจน และมีความสัมพันธ์กับงานที่ทำ และเชื่อมั่นในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม

๓) มิตรสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ฝึกอบรมกับผู้เรียนทางด้านการเรียนรู้และการพัฒนาบุคคลด้วยวิธีการแสวงหาและความกระตือรือร้น ๔) ให้ความสนใจอย่างระมัดระวังต่อการจัดลำดับของเนื้อหาเพื่อการเรียนรู้ และการเสริมแรงที่เหมาะสมทั้งโปรแกรมการเรียนรู้ทางด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ รวมทั้งการเสริมแรงเพื่อให้เกิดการกระทำซ้ำทางด้านความรู้ ความจริง ทักษะ และเจตคติอย่าง หลากหลาย มีความสัมพันธ์กันและมีความน่าสนใจ ๕) สร้างการปฏิบัติการและมีผลสะท้อนกลับที่รวมอยู่ด้วยกัน ภายในเป็นการเรียนรู้ด้วยการกระทำเพื่อให้เกิดความรู้ ทักษะ และเจตคติให้เกิดการเรียนรู้ด้วยกระบวนการ ได้แก่ การกระทำ การสะท้อนกลับ การตัดสินใจ การเปลี่ยนแปลง และการปฏิบัติสิ่งใหม่ ๖) การยอมรับผู้เรียนในฐานะที่สิ่งที่จะต้องเรียนรู้ หมายถึง การเรียนรู้ซึ่งกันและกันให้เกิดการตัดสินใจ ยึดผู้เข้ารับการฝึกอบรมเป็นสำคัญ วิทยากรเป็นผู้อำนวยการความสะดวก ๗) ยึดมั่นการพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ทางด้านความรู้หรือความคิด เจตคติหรือความรู้สึกและทักษะต่าง ๆ หรือการกระทำ ๘) สร้างการเรียนรู้อย่างฉับพลัน เกิดประโยชน์ทั้งด้านความรู้ เจตคติ และทักษะ ๙) สร้างบทบาทที่ชัดเจน (Clear Roles) และบทบาทของการพัฒนา ทั้งทางด้านการสื่อสารระหว่างผู้เข้ารับการอบรมกับ วิทยากร ๑๐) การเรียนรู้ร่วมกันด้วยการทำงานเป็นกลุ่ม (Teamwork) โดยจัดให้เป็นกลุ่มเล็กจำนวน หลายกลุ่มเพื่อให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดความรู้สึกปลอดภัยเป็นลักษณะเพื่อนช่วยเพื่อน ๑๑) ความผูกพันระหว่างผู้เรียนกับสิ่งที่ได้เรียน (Engagement) ทั้งภาระการเรียนรู้ ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความผูกพัน ๑๒) สามารถประเมินและตรวจสอบได้ (Accountability) เป็นการสร้างความชัดเจนว่าสิ่งที่จัดให้เกิดการเรียนรู้ มีทักษะที่ได้รับการพัฒนาและอื่น ๆ^{๑๗๓}

แพททริก (Patrick) ได้เสนอถึงระบบที่ใช้ในการฝึกอบรมมีขอบเขตที่ชัดเจน อยู่ ๒ ประการ คือ ประการแรก การฝึกอบรมสามารถดำเนินงานเป็นระบบที่สมบูรณ์ ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ เช่น การเลือกบุคลากรและการเลือกสิ่งที่ต้องการ การฝึกอบรมจะมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับระบบอื่น ที่สืบเนื่องมาจากอาชีพการงานหรือปัญหาการศึกษาการฝึกอบรมจึงต้องมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับระบบที่เกี่ยวข้องกัน ประการที่สอง การฝึกอบรมสามารถพัฒนาขึ้นให้เป็นระบบเฉพาะตนได้ โดยการวิเคราะห์แยกออกเป็นระบบย่อย และทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ร่วมกันจากการกำหนดและปรับหน้าที่ให้แตกต่างกันในการพัฒนาโปรแกรมการฝึกอบรม ดังนั้น แบบจำลองระบบฝึกอบรมจึงต้องมีข้อกำหนดที่มากกว่าแบบจำลองระบบการเรียนการสอนโดยทั่วไป โดยระบบการฝึกอบรมควรประกอบด้วยกระบวนการที่สำคัญ ๑๐ ขั้นตอนด้วยกัน ๑) กำหนดสิ่งที่ต้องการเปลี่ยนแปลงโดยสรุปจากปัญหา และความต้องการขององค์กร ที่เกิดขึ้นมาจากอุปกรณ์ใหม่ การปรับคณะทำงานใหม่ การพัฒนาใหม่ ๆ การปฏิบัติงานมีความซับซ้อนมากขึ้น และระดับของทักษะการปฏิบัติงานยังไม่พอเพียงในการทำงานให้มีคุณภาพหรือมีปริมาณตามต้องการ ซึ่งจะสามารถแก้ไขปรับปรุงจากการฝึกอบรมหรืออบรมเพิ่มเติมให้กับบุคลากร ความต้องการที่กำหนดขึ้นนี้จะต้องมีความจำเป็นอย่างยิ่ง มีความชัดเจน และเป็นพฤติกรรมที่ไม่คลุมเครือหรือเป็นวัตถุประสงค์เชิงทักษะปฏิบัติ จากเป้าหมายของโปรแกรมการฝึกอบรม ๒) คัดเลือกผู้เข้ารับการอบรมการคัดเลือกนี้ดำเนินการใน ๒ กรณี คือถ้าเป็นบรรยากาศทางอุตสาหกรรมหรือเศรษฐกิจในประเด็นที่ไม่จำเป็นต้องอบรมมากนัก

^{๑๗๓} Vella, Jane, *Learning to Listen Learning to Teach : The Power of Dialogue in Educating Adults*, (San Francisco : Jossey-Bass, 1994), p.97-101.

สามารถเลือกอบรมแบบเพิ่มเติมความรู้สำหรับบุคลากรระดับสูงและไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงงาน แต่ถ้าเป็นผลที่เกิดขึ้น โดยไม่มีความสำคัญกับธุรกิจการค้าขายต้องเลือกการฝึกอบรม ๓) พัฒนาเกณฑ์การวัดผลนำวัตถุประสงค์และเป้าหมายการฝึกอบรมมาเป็นข้อกำหนดความเหมาะสมของเกณฑ์การตรวจสอบ ซึ่งสามารถนำไปใช้ประเมินทักษะปฏิบัติของผู้เข้าอบรมแต่ละระดับขั้นตามโปรแกรมการฝึกอบรมที่ได้ ๔) กำหนดวัตถุประสงค์การฝึกอบรมกำหนดขึ้นจากสิ่งที่คุณคาดหวังว่าจะสามารถถ่ายทอดด้วยปฏิสัมพันธ์กับระหว่างบุคลากรได้ ในด้านความรู้ ทักษะ และสิ่งที่ต้องการอื่นๆ ด้วยการวิเคราะห์งานที่ปฏิบัติและภาระหน้าที่ที่ต้องเข้าใจและนำไปปฏิบัติตามต้องการ ๕) เนื้อหาการฝึกอบรมที่ให้พิจารณาขึ้นจากเนื้อหาสาระที่เหมาะสมต่อการถ่ายทอดให้ผู้เข้ารับการอบรม ตามวัตถุประสงค์การฝึกอบรมที่กำหนดไว้ ๖) ออกแบบวิธีการและเครื่องมือฝึกอบรมนำเนื้อหาสาระการฝึกอบรมมาพิจารณาออกแบบการฝึกอบรมให้มากที่สุดเท่าที่ผู้เข้าอบรมจะรับได้โดยออกแบบให้ครอบคลุมความสำคัญและลึกซึ้งมาก ในด้านโครงสร้างและลำดับขั้น การใช้เครื่องมือฝึกอบรม ๗) โปรแกรมการฝึกอบรมเป็นการรวบรวมวิธีการ เครื่องมือและกิจกรรมการฝึกอบรมที่ได้ออกแบบเอาไว้ มาประกอบรวมเข้ากับหลักจิตวิทยาการฝึกอบรมและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดเป็นลำดับขั้นของฝึกอบรม ๘) การแบ่งระดับพิจารณาจากความสำคัญที่สุดของตัวบ่งชี้ในการประเมินผลและโปรแกรมการฝึกอบรม เป็นเกณฑ์ในการแบ่งทักษะปฏิบัติของผู้เข้ารับการอบรม ๙) ผู้เข้ารับการอบรม (Trainees) ผู้เข้ารับการอบรมที่เลือกเข้ารับการอบรมจะประกอบไปด้วยบุคลากรที่มีขีดความสามารถหลากหลาย ต้องทำการทดสอบเพื่อประเมินความสามารถที่กำหนดให้นำไปใช้กับภาระงานใหม่ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ ความสามารถในบางครั้งก็มีความเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบอื่นที่อยู่ภายนอกกระบวนการฝึกอบรม ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมแรงจูงใจ และความสนใจของผู้เข้ารับการอบรม เช่น ระดับของค่าจ้าง สถานภาพในการปฏิบัติงาน ทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการถ่ายทอดอย่างเป็นธรรมชาติ และมีความสัมพันธ์อย่างมากทางจิตวิทยาอันเป็นปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างความรู้ และทักษะในการดำรงชีวิตของบุคคลตามที่ต้องการกับโปรแกรมการฝึกอบรม การตัดสินใจเลือกผู้เข้ารับ การฝึกอบรมจะมีผลกระทบต่อทั้งวัตถุประสงค์และเนื้อหาสาระ รวมทั้งการออกแบบขั้นตอนของการฝึกอบรม ๑๐) ข้อมูลย้อนกลับการพัฒนากระบวนการฝึกอบรมจะต้องกำหนดให้สามารถปรับปรุงและเพิ่มเติมบางสิ่งเข้าไปในหน่วยย่อยของระบบได้ โดยนำเกณฑ์การวัดผลมากำหนดระดับผลสัมฤทธิ์ของผู้เข้ารับการอบรม หากผลสัมฤทธิ์ในระดับใดยังไม่เป็นไปตามต้องการก็สามารถนำผลที่ได้ไปปรับปรุงและเพิ่มเติมในวัตถุประสงค์ เนื้อหา วิธีการ และเครื่องมือที่ใช้ในการฝึกอบรมรวมทั้งการคัดเลือกผู้เข้ารับการอบรมได้^{๑๗๔}

เดสเลอร์ (Dessler) ได้กล่าวถึงขั้นตอนในการฝึกอบรมและกระบวนการพัฒนา ๕ ขั้นตอนไว้ดังนี้ ๑) ขั้นวิเคราะห์ความต้องการ (๑.๑) รวบรวมทักษะที่เป็นงานเฉพาะที่ต้องปรับปรุงในการปฏิบัติงานและการผลิต (๑.๒) วิเคราะห์ผู้เข้าอบรมเพื่อให้แน่ใจว่าแผนการฝึกอบรมเหมาะสมกับคุณสมบัติของผู้เข้าอบรมด้านการศึกษา ประสบการณ์ ทักษะ ทศนคติ และแรงจูงใจส่วนตัว (๑.๓) ใช้งานวิจัยเพื่อพัฒนาความรู้เฉพาะด้าน และวางแนวทางการปฏิบัติงาน ๒) ขั้นตอนออกแบบเนื้อหาที่จะสอน (๒.๑) รวบรวมจุดประสงค์ วิธีการสอน สื่อ คำอธิบายลักษณะ และการจัด

^{๑๗๔} Patrick, John, *Training Research & Practice*, (London: Academic Page, 1992, p.85-87.

เรียงลำดับของเนื้อหา การยกตัวอย่าง การทำแบบฝึกหัด และกิจกรรม จัดเป็นหลักสูตรเพื่อช่วยการเรียนรู้ และจัดแผนสำหรับการพัฒนาความรู้ (๒.๒) จัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมสำหรับการอบรม เช่น วีดีโอ เอกสาร ประกอบการอบรม คู่มือ เป็นต้น (๒.๓) ดำเนินการฝึกอบรมด้วยความรอบคอบ มีคุณภาพ และมีประสิทธิผลโดยยึดความสำคัญของแผนงานทั้งหมด และแก้ไขข้อบกพร่องให้เรียบร้อย (๓) ขั้นทำให้เกิดความเที่ยงตรง ฝึกซ้อมการนำเสนอและจริงต่อผู้เข้าอบรมเพื่อให้แน่ใจว่าแผนงานมีความเรียบร้อยและมีประสิทธิผล (๔) ขั้นปฏิบัติดำเนินการฝึกอบรมและฝึกปฏิบัติ ซึ่งมุ่งนำเสนอความรู้ และทักษะในการปฏิบัติงาน (๕) ขั้นประเมินผลและติดตามผลประเมินความสำเร็จตามแผนงาน ดังต่อไปนี้ (๕.๑) ปฏิบัติงานที่กฏปฏิบัติของผู้เรียนที่มีต่อการฝึกอบรม (๕.๒) การเรียนรู้ใช้เครื่องมือ การป้อนกลับ หรือใช้การวัดผลก่อนและหลังว่าผู้เรียนได้เรียนรู้อะไรบ้าง (๕.๓) พฤติกรรมหัวหน้า บ้านที่กฏปฏิบัติการปฏิบัติงานของผู้เรียนโดยวัดทักษะและการนำความรู้ใหม่ไปใช้ในการปฏิบัติงาน (๕.๔) ผลลัพธ์ พิจารณาปรับปรุงผลการปฏิบัติงาน และประเมินความต้องการการฝึกอบรมเพิ่ม ซึ่งจะเป็นการประเมินความสำเร็จหรือความล้มเหลวของแผนงาน^{๑๗๕}

๒.๓.๑.๖ กระบวนการฝึกอบรม

กระบวนการฝึกอบรมตามแนวคิดของ Garry Mitchell มุ่งองค์ประกอบ ๑๑

ข้อดังนี้

๑) หน้าที่และจุดประสงค์การฝึกอบรม ได้แก่ ๑๐ ขั้นตอนของการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพดังนี้ (๑) กำหนดบรรยากาศสำหรับการเปลี่ยนแปลง (๒) นิยามวัตถุประสงค์ของสิ่งที่ตั้งใจจะเปลี่ยนแปลงในด้านผลลัพธ์ที่ต้องการซึ่งไม่ใช่เป็นวิธีการ (๓) หาวิธีการที่จะละลายสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน (๔) พัฒนารูปแบบการสอนแนวทางใหม่ๆซึ่งเป็นที่ต้องการ (๕) หาวิธีการจะทำให้แนวทางใหม่ได้คงอยู่ตลอดไป (๖) นำวิธีการในขั้นตอนที่ ๓ มาปฏิบัติ (๗) นำการฝึกอบรมที่วางแผนไว้มาปฏิบัติในขั้นตอนที่ ๔ (๘) นำวิธีการในขั้นตอนที่ ๕ มาปฏิบัติ (๙) ประเมินประสิทธิภาพในการเปลี่ยนแปลงที่เป็นอยู่มาปรับเท่าที่จำเป็น (๑๐) ทำกระบวนการทั้งหมดซ้ำแล้วซ้ำอีกจนบรรลุผลตามที่ต้องการตามกฎ ๓ ข้อของการเรียนรู้ของ Edward L. Thorndike กล่าวคือ กฎแห่งความพร้อม กฎแห่งผล และกฎแห่งการฝึกหัดและนำไปใช้ การปฏิบัติทำให้เกิดความสมบูรณ์ภายใต้หลักแห่งการเรียนรู้ ประกอบด้วย บุคคลเรียนรู้เมื่อมีความพร้อม บุคคลจะเรียนรู้ได้ดีในสิ่งที่สามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ บุคคลเรียนรู้จากความผิดพลาดของตนเอง บุคคลจะเรียนรู้ได้ง่ายหากมีความคุ้นเคยกับเนื้อหา บุคคลชอบการเรียนรู้ในลักษณะที่แตกต่างกัน บุคคลเรียนรู้ขั้นตอนการฝึกฝนอย่างเป็นระบบ บุคคลไม่สามารถเรียนรู้ได้ในสิ่งที่เขาไม่เข้าใจ บุคคลเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติ บุคคลจะเรียนรู้ได้ดีเมื่อเขาสามารถเห็นความก้าวหน้าของตน บุคคลมีเอกลักษณ์และมีความแตกต่างระหว่างบุคคล

๒) โครงสร้างของการฝึกอบรม ได้แก่ วิธีการกำหนดวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรม การกำหนดระดับความสำเร็จ และการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ (๒.๑) วิธีการกำหนดวัตถุประสงค์ ได้แก่ SMART กล่าวคือ Specific ดำเนิน

^{๑๗๕} Dessler, G., *Human Resource Management*, 7th Ed. (Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, 1997, p58-60.

กิจกรรมที่เฉพาะเจาะจง Measurable ดำเนินกิจกรรมที่วัดและประเมินผลได้ Action performed by the Trainee ดำเนินกิจกรรมที่ทำให้เกิดการพัฒนา/เปลี่ยนไปของผู้รับการอบรม Realistic การดำเนินกิจกรรมที่เป็นจริงได้ และ Time Frame การดำเนินกิจกรรมมีกำหนดเวลาที่เหมาะสมกับความสำเร็จ

๓) บทบาทของผู้ฝึกอบรม (การวางแผน และการเตรียมการฝึกอบรม) บทบาทของผู้นำ ๑๐ บทบาท มีดังนี้ (๓.๑) กำหนดวาระและรักษาเวลา (๓.๒) รักษาวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม (๓.๓) ปกป้องสิทธิของผู้เข้าอบรม (๓.๔) การฟัง (๓.๕) การสรุป (๓.๖) การอ้างอิง (๓.๗) มุ่งประเด็นสนใจของกลุ่ม (๓.๘) จัดการผู้ท้าทายต่อภาวะผู้นำ (๓.๙) หาสาเหตุของสมาชิกที่เงียบ (๓.๑๐) มีความเด็ดขาด กล่าวคือ ผู้ฝึกอบรมต้องมีบทบาทของความเป็นผู้นำที่ชัดเจน ผู้ฝึกอบรมต้องเลือกรูปแบบคำถาม ๖ แบบ ปลายปิด ปลายเปิดไม่เจาะจง เจาะจงทิ้งช่วงย้อนกลับ ผู้ฝึกอบรมต้องรู้จักพฤติกรรมที่ไม่ใช้ภาษาท่าทาง ระยะห่าง การใช้ระดับเสียงที่เหมาะสม การเน้นคำ และการแต่งกาย ผู้ฝึกอบรมต้องรู้จักสร้างความน่าเชื่อถือ

๔) การเตรียมการวิเคราะห์ความต้องการ การวิเคราะห์ความต้องการมีระดับขั้นที่แตกต่างกัน ซึ่งได้พิจารณาทั้งประโยชน์ส่วนหลักและประโยชน์ส่วนเสริม และชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างวิธีการค้นหาความต้องการทั้งในเชิงรุกและเชิงรับ ซึ่งกระบวนการเริ่มตั้งแต่การรวบรวมข้อมูล โดยหากมีการดำเนินการที่เหมาะสม จะสามารถกำหนดขนาด ขอบเขตของวัตถุประสงค์เป้าหมายของโครงการฝึกอบรมได้อย่างถูกต้องและยังจะช่วยให้การพิจารณาต้นทุนโครงการอย่างสมเหตุผลนอกจากนี้ยังพิจารณาไปถึงทักษะการวิเคราะห์ผลกระทบด้านการเมืองภายในองค์กร อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ฝึกอบรมและผลที่จะเกิดกับองค์กร หากมีการจัดทำโครงการฝึกอบรม

๕) การประเมินความมีประสิทธิภาพ การประเมินเป็นการรวบรวมข้อมูลที่ทำให้เห็นว่าโครงการฝึกอบรมนั้นดำเนินไปได้ด้วยดี มี ๓ ระดับ คือ การประเมินผลระยะสั้น การประยุกต์ใช้ในการทำงาน และประเมินแบบข้อสรุปสำคัญ ซึ่งสิ่งสำคัญที่สุดของวัตถุประสงค์ การประเมินนอกจากจะชี้ให้เห็นว่าเราทำงานได้ดีเพียงใดแล้ว ยังช่วยในการวินิจฉัยสถานการณ์และวิธีทำให้ปฏิบัติงานได้ดียิ่งขึ้นด้วย

๖) การสืบค้นเนื้อหาข้อมูลเพื่อการฝึกอบรม ประกอบด้วย แหล่งข้อมูลพื้นฐาน ๓ ลักษณะ ได้แก่ (๖.๑) ข้อมูลจากแหล่งที่เป็นเอกสารสิ่งพิมพ์ (๖.๒) ข้อมูลที่เป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (๖.๓) ข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญในแขนงต่างๆ

๗) การเขียนโปรแกรมการฝึกอบรม การเขียนโปรแกรมการฝึกอบรมมี ๑๓ องค์ประกอบ ได้แก่ (๗.๑) งบประมาณ (๗.๒) การดูแล และการสนับสนุนจัดการ (๗.๓) การต่อยอดจากโครงการเก่า (๗.๔) การประชาสัมพันธ์โปรแกรม (๗.๕) เหตุผลอันเหมาะสมในการจัดการฝึกอบรม (๗.๖) เป้าประสงค์การจัดการ (๗.๗) แผนการรับสมัครผู้เข้าร่วมโปรแกรม (๗.๘) ผู้เข้าอบรม (๗.๙) วัตถุประสงค์การอบรม (๗.๑๐) การตัดสินใจหาผู้อบรมโปรแกรม (๗.๑๑) เครื่องมือการประเมิน (๗.๑๒) ระเบียบวาระการอบรม (๗.๑๓) คู่มือการอบรมและแบบฝึกหัด

๘) ทางเลือกในการสร้างโปรแกรม ประกอบด้วย โปรแกรมสำเร็จรูปที่ปรึกษาจากภายนอก การจัดฝึกอบรม หรือสัมมนาภายนอกองค์กร

- ๙) การใช้โสตทัศนูปกรณ์ที่เหมาะสมกับการฝึกอบรม
- ๑๐) การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการฝึกอบรม
- ๑๑) การจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เหมาะสมกับการฝึกอบรม

จากการศึกษารูปแบบและองค์ประกอบต่างๆของการฝึกอบรมสำหรับผู้ใหญ่ผู้วิจัยจึงสนใจเลือกใช้รูปแบบการฝึกอบรม Critical Events Model เพราะเป็นการออกแบบมาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพขององค์ที่เหมาะสมกับการนำไปใช้ในการฝึกทักษะการสื่อสารสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยว โดยเริ่มจากการระบุความต้องการ ดำเนินตามขั้นตอน ประเมินผลทุกขั้นตอนอีกทั้งยังเป็น Model ที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้ในการศึกษาที่มุ่งสู่เป้าหมาย การมีชีวิตที่ดีของบุคคลากรในองค์กรต่างๆ โดยจะเริ่มด้วยความต้องการขององค์กร เพื่อนำมาตัดสินว่าการจัดฝึกอบรมเป็นสิ่งที่สนองตอบที่เหมาะสมต่อความต้องการขององค์กรหรือไม่ โมเดลนี้จะถูกสร้างถ้าการฝึกอบรมจะแก้ปัญหาขององค์กร โมเดล CEM ถูกออกแบบเพื่อช่วยเสริมประสิทธิภาพขององค์กร โมเดล CEM มีความเป็นเหตุเป็นผลและตรงไปตรงมา ในการออกแบบประสบการณ์การฝึกอบรมที่สนองตอบแก่ความต้องการขององค์กร โมเดลนี้จะมีขั้นตอนการตรวจสอบความสมเหตุสมผล เปิดกว้างในรูปแบบของการประเมินผลและผลสะท้อนกลับ ที่เชื่อมกับทุกกิจกรรมในโมเดล การตรวจเช็คแต่ละขั้นด้วยหัวหน้างาน และผู้จัดการเป็นสิ่งที่ประกันว่า จะได้สิ่งที่สนองตอบต่อความต้องการขององค์กร มีการให้คำปรึกษาแก่ผู้ที่ควรเข้ารับการอบรม เพื่อให้เกิดความเหมาะสมที่ตระหว่างการฝึกอบรมและผู้เข้าอบรม การนำโมเดล CEM ไปใช้ในการพัฒนายังเป็นสิ่งที่ยังมีจุดอ่อนอยู่มาก เพราะว่าเป็นโมเดลที่มีหลักอยู่ที่ ความต้องการขององค์กร ผลของการปฏิบัติงานและการเปรียบเทียบความต้องการเรียนรู้กับผลการปฏิบัติงาน แต่จากนิยามการพัฒนาข้างต้น จะทำให้กิจกรรมของโมเดล CEM เกิดความไม่ชัดเจน เว้นเสียแต่จะมีการปรับปรุงโมเดล CEM ก่อนนำไปใช้ในการพัฒนา ถ้าจุดประสงค์คือการปรับปรุงประสิทธิภาพขององค์กร และผลลัพธ์ที่ต้องการคือการทักษะที่ได้รับการพัฒนา โมเดล CEM สามารถนำมาใช้เพื่อให้เกิดการตกลงตลอดกระบวนการวางแผน การเปิดกว้างของโมเดลจะรองรับแง่มุมต่างๆ ที่ไม่สามารถคาดเดาได้ในพฤติกรรมของคน

๒.๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับทักษะการสื่อสาร

๒.๓.๒.๑ ที่มาแนวคิดเกี่ยวกับทักษะการสื่อสาร

เป็นที่ทราบกันดีว่าภาษาเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างความเข้าใจและการปฏิสัมพันธ์กัน แต่มีได้หมายความว่าความรู้ตัวภาษาเพียงอย่างเดียวจะเพียงพอเนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทยมีเพิ่มขึ้นทุกปี และมีความหลากหลายทั้งในด้านเชื้อชาติ วัฒนธรรม และภาษา ดังนั้น หากบุคลากรในภาคการท่องเที่ยวไม่มีความรู้และความตระหนักถึงความแตกต่างเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้ผู้บริหารขององค์กร/หน่วยงานทั้ง ภาครัฐและเอกชนหรือสถานประกอบการต่างๆ จะมีความตื่นตัวมากขึ้นในการจัดทำนโยบายเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษซึ่งถือเป็นภาษาหลักในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคลากรกับนักท่องเที่ยว/ลูกค้าชาวต่างชาติ แต่พบว่าการจัดอบรมเหล่านั้นไม่อาจเอื้อประโยชน์ให้กับผู้เข้ารับการ อบรมมากนัก เนื่องจากมิได้มีการนำปัจจัยสำคัญเข้ามาประกอบการกำหนดเนื้อหาหรือหลักสูตร ปัจจัยที่ว่านี้คือ “ความต้องการ” ของผู้ใช้ภาษา การวิเคราะห์

ความต้องการของผู้ใช้ภาษาจะเป็นการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการในการใช้ภาษาของผู้เรียน และจัดลำดับความสำคัญของความต้องการดังกล่าวเพื่อใช้ประกอบการออกแบบหลักสูตรหรือการกำหนดเนื้อหา ข้อมูลที่ได้จะประกอบด้วย ๑) สถานการณ์ในการใช้ภาษา ๒) เป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการใช้ภาษา ๓) ประเภทของการสื่อสาร เช่น การเขียน การพูด เป็นทางการ ไม่เป็นทางการ และ ๔) ระดับของความสามารถที่ต้องการ Richards, J. C., et.al.^{๑๗๖} ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น แล้วว่าการอบรมเพียงเพื่อให้รู้ภาษาเพียงอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอ และไม่อาจช่วยให้บุคลากรในภาคการท่องเที่ยวสื่อสารกับนักท่องเที่ยว/ลูกค้าชาวต่างชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ สิ่งสำคัญที่มาพร้อมกับภาษาคือวัฒนธรรม หลายครั้งที่เราพบว่ามีการถ่ายโอนวัฒนธรรมของไทยไปใช้กับภาษาอังกฤษ เช่น การถามนักท่องเที่ยวว่า ”จะไปที่ไหน” หรือ ”กินข้าวหรือยัง” วัฒนธรรมเหล่านี้แสดงถึงความเป็นห่วงเป็นใยของคนไทย แต่กลายเป็นการ ”รุกราน” ความเป็นส่วนตัวของนักท่องเที่ยวโดยไม่ตั้งใจและก่อให้เกิด cultural interference คือการใช้ความเคยชินวัฒนธรรมของตนเองไปสื่อสารกับผู้ที่มาจากวัฒนธรรมอื่น

สการ์เซลล่า และ อ็อกซฟอร์ด อา แอว (Scarcella, R.C. and Oxford, R. L.) ให้ความเห็นว่า ทำให้นักท่องเที่ยวชาวอิตาลีถึงมีการโบกมือโบกมือในลักษณะของคนที่กำลังมีอาการโกรธประกอบการพูดและคิดไปว่าเขากำลังโกรธทั้งๆที่นั่นคือการใช้ภาษาท่าทางปกติ สำหรับคนอิตาลีเลียนตัวอย่างเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยยังขาดความตระหนักเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมและอาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดในการสื่อสารระหว่างกัน ที่มากกว่านั้นคืออาจนำไปสู่ความทรงจำด้านลบการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมอาจเป็นได้ทั้งการสื่อสารในระดับบุคคลหรือระหว่างกลุ่มที่มีเชื้อชาติและภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน^{๑๗๗}

บาร์นลันด์ ดีน (Barnlund, Dean) ได้กล่าวว่า การตระหนักรู้เกี่ยวกับความแตกต่างนี้เกี่ยวข้องกับความสามารถในการใช้ภาษาอย่างมีนัยสำคัญทั้งในแง่ของการใช้ภาษาที่ถูกต้องในการสร้างประโยคตามหลักไวยากรณ์เพื่อให้สามารถสื่อความได้เข้าใจและจะต้องสามารถใช้ประโยคเหล่านั้นให้เหมาะสมกับเวลา สถานที่ และเหมาะสมกับระดับของคู่สื่อสาร นอกจากนี้ยังจะต้องฟังด้วยความเข้าใจและรู้วิธีการโต้ตอบบทสนทนาในสถานการณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการร้องขอ การกล่าวขอโทษ การกล่าวขอบคุณ และการเชื้อเชิญ เป็นต้น^{๑๗๘} ในขณะที่ Scarcella, R. C. and Oxford, R. L. กล่าวว่า สถานการณ์เหล่านี้เป็นสิ่งที่บุคลากรในภาคการท่องเที่ยวต้องพบอยู่เป็นประจำ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นสถานการณ์ประจำวันซึ่งต้องการภาษาที่เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะช่วย ”เติมเต็ม” การสื่อสารระหว่างกัน หรือช่วยให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมไปถึงการหลีกเลี่ยงความล้มเหลวในการสื่อสาร (คือการใช้ยุทธวิธีทางการสื่อสารนั่นเอง เช่น การใช้วัจนภาษาในส่วนของการใช้สีหน้า ท่าทาง น้ำเสียง หรือการมองตา การอธิบายหรือให้ข้อมูลต่างๆ โดยใช้

^{๑๗๖} Richards, J. C., et.al, *New Interchange : English for International Communication*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1997, p. 75-76.

^{๑๗๗} Scarcella, R. C. and Oxford, R. L., *The Tapestry of Language Learning : The Individual in the Communicative Classroom*, (Boston: Heinle & Heinle, 1992, p.102.

^{๑๗๘} Barnlund, Dean C., *Barnlund's Transaction Model of Communication*, 2017, < <http://davis.foulger.info/research/unifiedModelOfCommunication.htm>>, p. 19.

ภาษาของตนเองในกรณีที่ไม่สามารถใช้คำเฉพาะได้ การขอให้กล่าวซ้ำ การแสดงออกถึงการเป็นผู้ฟังที่ดี เป็นต้น สิ่งต่างๆเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องสอดแทรกเข้าไปในการอบรมเพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องและสืบเนื่องมาจากความรู้ความเข้าใจด้านภาษาและวัฒนธรรม^{๑๗๙}

ในกระบวนการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศ ยุทธวิธีในการสื่อสาร นับเป็นสมรรถนะทางการใช้ภาษาของแต่ละคน และมีการแบ่งกลุ่มต่างๆ กันไป ถือว่ายุทธวิธีในการสื่อสารเป็นกระบวนการทางสังคม Tarone ถือว่าคนที่ใช้ยุทธวิธีดังกล่าวอาจจะใช้วิธีใดวิธีหนึ่งในสามวิธีต่อไปนี้เป็น ๑) ใช้ภาษาเดิมหรือภาษาแม่ของตนเป็นหลัก หรือ ๒) ใช้ภาษาที่สองหรือภาษาต่างประเทศเป็นหลัก หรือ ๓) ใช้วิธีหลีกเลี่ยงการสื่อสาร^{๑๘๐} ในขณะที่ Faerch, C. and Kasper, G เชื่อว่ายุทธวิธีในการสื่อสารด้วยภาษาต่างประเทศของคนเราเป็นกระบวนการทางจิตวิทยา กล่าวคือคนเราจะมีแนวทางในการสื่อสารเป็นสองแนวทาง แนวทางหนึ่งคือการผลักดัน และอีกแนวทางหนึ่งคือการหลีกเลี่ยง แนวทางแรกเกิดขึ้นเนื่องจากคนเรามีกลไกในตัวที่จะผลักดันให้การสื่อสารประสบผลสำเร็จจึงใช้ความพยายามทุกทางที่จะทำให้การสื่อสารประสบผลสำเร็จส่วนอีกแนวทางหนึ่งคือไม่มีแรงผลักดันเมื่อมีปัญหาในการสื่อสารจึงเลือกที่จะหลีกเลี่ยงไม่เผชิญหน้าเพื่อเป็นการตัดปัญหา^{๑๘๑} ในขณะที่นักภาษาศาสตร์อีกกลุ่มหนึ่งเช่น Kellerman, E., Bongaerts, T. and Poulisse, N. ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “Strategies and System in L2 Referential Communication” (๑๙๘๗) ว่าคนเราจะใช้กระบวนการในการสร้างรูปแบบทางการสื่อสารมาชดเชยสิ่งที่ไม่สามารถสื่อได้ในภาษาที่สองโดยอาจใช้วิธีการบรรยายหรืออธิบายสิ่งที่ต้องการพูดเป็นภาษาอังกฤษ หรือพยายามใช้ความหมายใกล้เคียงมาพูดถึง เป็นต้น อย่างไรก็ตามทั้งสามคนไม่ได้พูดถึงการหลีกเลี่ยง^{๑๘๒}

๒.๓.๒.๒ ความหมายของการสื่อสาร

การสื่อสารเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคล ตลอดจนสังคมที่พวกเขาเกี่ยวข้องอยู่ไม่ว่าจะทำการสื่อสารเป็นเครื่องมือให้บรรลุจุดประสงค์ทั้งสิ้นมนุษย์ได้พยายามคิดค้นและพัฒนาวิธีการและรูปแบบของการสื่อสารอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยโบราณภาษาพูดภาษาเขียนตลอดจนเครื่องมือหรือเทคนิควิธีการต่างๆ ล้วนเกิดจากความพยายามของมนุษย์ที่จะปรับปรุงการสื่อสารในสภาพสังคมปัจจุบันที่มนุษย์จะต้องเกี่ยวข้องกันมากขึ้นการสื่อสารก็ยังมี ความสำคัญต่อบุคคลและสังคมมากขึ้น การให้คำนิยามของการสื่อสารอย่างมีความหลากหลาย เนื่องจากยังไม่มีนิยามใดที่ถือว่าสมบูรณ์และเป็นที่ยอมรับทั่วกันเนื่องจากการนิยามความหมายของ

^{๑๗๙} Op. Cit., Scarcella, R. C. and Oxford, R. L., *The Tapestry of Language Learning : The Individual in the Communicative Classroom*, p.112.

^{๑๘๐} Tarone, E., “Communication strategies, foreigner talk and repair in inter language”, *Language Learning*, Vol.30.No.2, 1980, p.417.

^{๑๘๑} Faerch, C. and Kasper, G., “Two ways of Defining Communications Strategies” *Language Learning*. Vol.34, 1984, p. 45.

^{๑๘๒} Kellerman, E., Bongaerts, T. and Poulisse, N., *Strategy and System in L2 Referential Communication*, In R. Ellis (ed.) *Second Language Acquisition in Context*, (London: Prentice Hall, 1987), p. 68.

การสื่อสารโดยนักวิชาการเกิดจากการรับรู้ที่แตกต่างกัน บางท่านอาจพิจารณาจากองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกันหรือที่เหมือนกันได้ตั้งนั้น คำนิยามจากการสื่อสารจึงอาจเสนอเป็นลำดับ ดังนี้

สวานิต ยมาภัยกล่าวว่า การสื่อสารหมายถึง การนำเรื่องราวต่างๆที่เป็นข้อเท็จจริงข้อคิดเห็นหรือความรู้สึกโดยอาศัยเครื่องนำไปโดยวิธีใดวิธีหนึ่งให้ไปถึงจุดหมายปลายทางที่ต้องการจนทำให้เกิดการกำหนดรู้ความหมายแห่งเรื่องราวนั้นร่วมกันได้^{๑๘๓}

คูลเลอร์ (Cooley) ได้ให้นิยามการสื่อสารไว้ว่า เป็นกลไกที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในการดำเนินชีวิตอยู่และก้าวหน้าออกไปหรืออีกนัยหนึ่งก็หมายถึงสัญลักษณ์ทางจิตใจทั้งหมดรวมทั้ง วิธีที่จะถ่ายทอดและรักษาลักษณะนั้นๆไว้^{๑๘๔}

เบอร์เรลสัน และ สตีเน (Berelson and Steiner) ให้คำนิยามโดยเน้นคุณสมบัติของการผ่านข้อมูลของการสื่อสารไว้ว่า การสื่อสารหมายถึง การส่งผ่านข้อมูลสารสนเทศ ความคิดอารมณ์และทักษะโดย การใช้สัญลักษณ์ต่างๆเช่น คำ ภาพคำ ภาพประกอบ กราฟ เป็นต้น นิยามนี้ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางจากนักวิชาการท่านอื่นด้วย^{๑๘๕}

ปรมะ สตะเวทิน กล่าวว่า การสื่อสารคือกระบวนการของการถ่ายทอดสารจากบุคคลหนึ่งซึ่งเรียกว่าผู้ส่งสารไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่าผู้รับสารโดยผ่านสื่อและได้กล่าวสรุปถึงข่าวสารที่ดีในหลักนิเทศศาสตร์ ไว้ว่าข่าวสารข้อมูลที่ดีตามหลักของเฮนรี เอส บรินเกอร์ส (Henry S. Brinkers) จะต้องประกอบไปด้วยลักษณะสำคัญ ๖ ประการคือ ๑) มีความถูกต้อง (Accuracy) ๒) มีความตรงกับกรณี (Relevant) ๓) มีความเหมาะสมกาล (Timely) ๔) มีความบริบูรณ์พอเพียง (Sufficiency) ๕) ไม่มีอคติ (Lack of Bias) ๖) มีจำนวนพอเพียง (Adequacy)^{๑๘๖}

สุภัทรา อักษรานุเคราะห์ กล่าวว่า ความสามารถในการสื่อสารหมายถึงความสามารถที่ใช้ผลิตภาษาและเป็นกระบวนการสื่อความหมายผู้พูดจะต้องถ่ายทอดความคิดความรู้สึกออกมาเป็นรหัสของภาษาหรือเป็นคำพูดให้ผู้อื่นเข้าใจผู้พูดยังได้แสดงถึงวัฒนธรรมและสภาพของผู้พูดคือแสดงจุดมุ่งหมายในการพูดว่าต้องการพูดอะไรพูดกับใครที่ไหนและพูดอย่างไร ฯลฯ ให้ถูกต้องเหมาะสมตามสถานการณ์ นอกจากนี้ผู้พูดยังต้องมีความคล่องแคล่วและ ความถูกต้องชัดเจน^{๑๘๗} ซึ่งสอดคล้องกับ วิภาดา รัตนวิจักขณ์ ที่ได้สรุปว่าการสื่อสารเป็นการแสดงออกทางวาจาเพื่อสื่อความหมายความต้องการของผู้พูดการพูดจะมีประสิทธิภาพหรือประสบผลสำเร็จได้นั้นผู้พูด

^{๑๘๓} สวานิต ยมาภัย, **หลักการพูดขั้นพื้นฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๕๓.

^{๑๘๔} Cooley, W.W., **Multivariate Data Analysis**, (New York: John Wiley & Sons, Inc., 1971), p. 102.

^{๑๘๕} Berelson, Bernard and Gary A Steiner, **Human Behavior**, (New York: Harcourt, 1964), p. 211.

^{๑๘๖} ปรมะ สตะเวทิน, **เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและทฤษฎีการสื่อสาร** หน่วยที่ ๑-๘, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗), หน้า ๙๓.

^{๑๘๗} สุภัทรา อักษรานุเคราะห์, **การสอนทักษะภาษาอังกฤษ**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔๒.

ต้องคำนึงถึงการออกเสียงรูปแบบทางภาษาการเลือกใช้สำนวนที่ถูกต้องตามหน้าที่ของภาษาให้สมกับบทบาทและสถานภาพทางสังคมตลอดจนการใช้ท่าทางที่เหมาะสม^{๑๘๘}

วิไลพร ธนสุวรรณ ได้กล่าวถึงความสำคัญของการพูดว่า การพูดเป็นการแสดงออกซึ่งความคิดความต้องการทางหนึ่งเช่นเดียวกับการเขียนและการพูดเป็นการแสดงออกทางวาจาโดยใช้ภาษาเพื่อการเรียนพูดภาษาต่างประเทศเป็นกรรมวิธีค่อนข้างจะต้องใช้เวลาเพราะนักเรียนต้องเรียนรู้การฝึกออกเสียงคำต่างๆและเลียนแบบตามครูผู้สอนควรเริ่มจากการฝึกพูดประโยคสั้นๆให้สัมพันธ์กับสถานการณ์จริงนอกจากนี้พวกเขาต้องจำโครงสร้างประโยคพื้นฐานเพื่อสร้างความมั่นใจในการพูดในการฝึกพูดจะแก้ไขข้อผิดพลาดระหว่างการฝึกเท่านั้น เมื่อถึงขั้นการพูดเสรีควรดูความสามารถในการสื่อสารได้เข้าใจเท่าทันการทำกิจกรรมในการเรียนการสอนภาษาล้วนแต่เกี่ยวข้องกับการพูดทั้งสิ้นเช่นการว่าตามครูการฝึกการตอบคำถามหรือทำแบบฝึกหัดอื่น ๆ กิจกรรมดังกล่าวเป็นส่วนเสริมทักษะการพูดยิ่งกว่านั้นครูต้องจัดกิจกรรมเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกใช้ภาษาอย่างแท้จริงในสถานการณ์ต่างๆให้ถูกต้องตามวัฒนธรรมของเจ้าของภาษา^{๑๘๙}

๒.๓.๒.๓ ความสำคัญของการสื่อสาร

๑) ความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในระดับจุลภาคมี ๘ ประเภท คือ (๑.๑) ความสำคัญต่อชีวิตประจำวัน เช่น การพูดคุยกับผู้คนรอบข้าง การอ่านหนังสือพิมพ์การฟังวิทยุ เป็นต้น (๑.๒) ความสำคัญต่อความเป็นสังคมเพราะภาษาทำให้คนติดต่อสื่อสารกันและทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันเป็นสังคมและเป็นเครื่องมือที่ช่วยประสานคนในสังคมให้มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน (๑.๓) ความสำคัญต่อการสร้างความร่วมมือระหว่างบุคคลให้ประสานพลังในการทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน (๑.๔) ความสำคัญต่อการแสวงหาความรู้ช่วยให้มนุษย์สามารถสังสมข้อมูลข่าวสารและความรู้ต่างๆเพื่อพัฒนาตนและสังคมส่วนรวม (๑.๕) ความสำคัญเกี่ยวกับการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับตนเอง คือ ภาษาแสดงตัวตน (What You Say is What You Are) ทำให้รับรู้ว่าเป็นคนอย่างไรและจะสามารถปรับตัวเองให้พัฒนาขึ้นได้อย่างไร (๑.๖) ให้ความบันเทิงกับบุคคลช่วยให้มนุษย์ได้ผ่อนคลายจากการทำงาน เป็นต้น (๑.๗) ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการรักษาพยาบาลในฐานะเป็นสื่อระหว่างแพทย์พยาบาลผู้ป่วยและญาติของผู้ป่วย เป็นต้น (๑.๘) เป็นประโยชน์ต่อการบำบัด (Psychotherapy) โดยการสื่อสารผ่านสื่อลักษณะต่างๆเช่นการใช้ดนตรีบำบัด (Music Therapy) เป็นต้น^{๑๙๐}

๒) ความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตมนุษย์ในระดับมหภาค ได้แก่ ความสำคัญต่อการปกครองและการเมืองในฐานะเป็นเครื่องมือของรัฐบาลเช่นเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนเข้าใจหรือใช้สำรวจความต้องการของประชาชน ความสำคัญต่อการเมืองระหว่างประเทศ เช่นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศการดำเนินนโยบายระหว่างประเทศ ความสำคัญต่อการเสริมสร้างประชาธิปไตย ความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศโดยการให้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นแก่

^{๑๘๘} วิภาดา รัตนวิจักขณ์, การพัฒนากิจกรรมการฟัง-พูดตามแนวคิดแบบผสมผสานสำหรับวิชาภาษาอังกฤษธุรกิจโรงแรม, บัณฑิตวิทยาลัย, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๖๒.

^{๑๘๙} วิไลพร ธนสุวรรณ, เทคนิคการสอนภาษาอังกฤษ, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๐), หน้า ๘๖.

^{๑๙๐} จันทิมา เขียวแก้ว, เอกสารการสอนชุดวิชาการสื่อสารหน่วยที่ ๑, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๖๐), หน้า ๗.

ประชาชนจนสามารถพัฒนาและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ความสำคัญต่อการถ่ายทอดวัฒนธรรม ความสำคัญต่อการศึกษาในฐานะเป็นเครื่องมือที่สำคัญต่อการให้ศึกษาแก่คนในสังคม ความสำคัญต่อธุรกิจและอุตสาหกรรมเช่นการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลสินค้า เป็นต้น และความสำคัญต่อการเสริมสร้าง ประสิทธิภาพในการบริหารองค์กร เช่น กลยุทธ์การบริหารงานของผู้บริหาร เป็นต้น^{๑๙๑}

จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าการสื่อสารมีความสำคัญเพียงใดการสื่อสารมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตมนุษย์ในทุกกิจกรรมของการดำเนินชีวิตทั้งในระดับจุลภาคและระดับมหภาคเพราะฉะนั้นการศึกษาให้เข้าใจในกระบวนการสื่อสารจึงถือว่ามีมีความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพื่อจะได้นำเอาความรู้มาพัฒนาทักษะและกระบวนการสื่อสารให้สูงยิ่งขึ้นไป นอกจากนี้ ผู้ส่ง สื่อสาร และผู้รับสาร เป็นองค์ประกอบขั้นพื้นฐานของการสื่อสารและทำให้ทราบว่าผู้ส่งสารกับผู้รับสารจะต้องมีทักษะในการสื่อสารที่ดีพอสมควรนั่นก็คือผู้ส่งสารกับผู้รับสารจะต้องมีความสามารถในการสื่อสาร

๒.๓.๒.๔ การสร้างความสามารถในการสื่อสาร

ถึงแม้มนุษย์จะมีความสามารถในการสื่อสารติดตัวมาตั้งแต่กำเนิดแต่พอเข้าสู่ช่วงวัยต่างๆ ความสามารถในการสื่อสารของแต่ละบุคคลก็แตกต่างกันไปจึงมีนักการศึกษาได้พยายามคิดค้นวิธีสร้างความสามารถในการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพโดยนักภาษาศาสตร์ต่างก็มีความคิดเห็นในเรื่องดังต่อไปนี้ความสามารถในการใช้ภาษาโดยแบ่งได้ดังนี้

๑) การรู้ภาษา (Linguistic competence) คือการรู้ภาษาของตนเองโดยใช้กฎเกณฑ์ ในไวยากรณ์เป็นหลักในการเรียบเรียงประโยคที่ถูกต้อง

๒) การใช้ภาษา (Linguistic Performance) คือการใช้ภาษาในเหตุการณ์ต่างๆซึ่งบางครั้งอาจเป็นประโยคที่เรียบเรียงไวยากรณ์ไม่ถูกต้องนัก ในการสนทนาปัจจัยสำคัญที่ทำให้การสนทนาดำเนินไปได้ดีคือการใช้ภาษาในการมีปฏิสัมพันธ์กันของกลุ่มสนทนาเนื่องจากเป็นปฏิสัมพันธ์ที่จะทำให้คู่สนทนาได้ใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันเกี่ยวกับประเด็นนี้ วิจิตรา แสงพลสิทธิ์ ให้ความหมายของ ความสามารถในการฟังเป็นการได้ยินแล้วสามารถติดตามเรื่องราวของสิ่งที่ได้ยิน จนสามารถเข้าใจและจับใจความต่างๆมาคิดได้อย่างดี ว่าจะ คล้อยตามหรือโต้แย้ง^{๑๙๒} ในขณะที่ ธิดา โมสิกรัตน์ อธิบายความหมายของความหมายในการฟังว่าเป็นความสามารถเชิงกระบวนการที่มนุษย์สามารถใช้สมรรถภาพของร่างกายสมองและจิตใจเชื่อมโยงเสียงที่ได้ยิน^{๑๙๓}

๒.๓.๒.๕ การจัดกิจกรรมเพื่อการสื่อสาร

ฮาร์เมอร์ (Harmer) กล่าวว่า หลักในการจัดกิจกรรมเพื่อการสื่อสารจะต้องมีลักษณะสำคัญ ๖ ประการดังนี้ ๑) ทำให้ผู้เรียนมีความต้องการที่จะสื่อสาร คือต้องเกี่ยวข้องกับตัวผู้เรียน ๒) มีวัตถุประสงค์ในการสื่อสาร ๓) เน้นเนื้อหามากกว่ารูปแบบ ขณะที่ผู้เรียนกำลังปฏิบัติกิจกรรมความสนใจจะต้องอยู่ที่สารหรือสิ่งที่จะสื่อไม่ใช่อยู่ที่ว่าจะพูดว่าอย่างไร ๔) มีความหลากหลาย

^{๑๙๑} อ่างแล้ว, เอกสารการสอนชุดวิชาการสื่อสารหน่วยที่ ๑, หน้า ๙.

^{๑๙๒} วิจิตรา แสงพลสิทธิ์, ไทย ๑๐๑ การใช้ภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๗), หน้า ๓๒.

^{๑๙๓} ธิดา โมสิกรัตน์, ลักษณะของการแสดงความคิดเห็นในประมวลสาระชุดวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร หน่วยที่ ๙, (นนทบุรี: สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๗), หน้า ๖๒.

ของภาษากิจกรรมนั้นต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ใช้ภาษาหลายรูปแบบ (๕) ไม่มีการแทรกแซงจากครู ในขณะที่ผู้เรียนกำลังปฏิบัติกิจกรรมผู้สอนไม่ควรแก้ไขภาษาทุกครั้งถึงแม้ว่าผู้เรียนจะใช้ภาษาหรือ ออกเสียงผิดพลาดบ้างก็ตาม ๖) ไม่ใช่สื่อที่ควบคุมการใช้ภาษาสื่อที่ใช้ในกิจกรรมเพื่อการสื่อสาร จะต้องไม่เป็นสื่อที่บังคับหรือควบคุมให้ผู้เรียนใช้ภาษาแบบใดแบบหนึ่งโดยเฉพาะ^{๑๙๔}

แกรน (Grant) กล่าวว่า กิจกรรมเพื่อการสื่อสารหมายถึง กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้ฝึกไปแล้วไปใช้ในชีวิตจริงได้ ดังนั้นกิจกรรมภาษาเพื่อการสื่อสารเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียนที่ผู้เรียนต้องการที่จะสื่อสารขณะที่ใช้ภาษาอยู่นั้นผู้เรียนมุ่งความสนใจที่ความหมายมากกว่ารูปแบบของภาษาจึงทำให้การสื่อสารเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้และทำให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้อย่างมีความหมายและสามารถนำไปใช้ในสถานการณ์จริง^{๑๙๕}

ลิทเทิลวูด (Littlewood) กล่าวว่า กิจกรรมภาษาเพื่อการสื่อสารหมายถึง กิจกรรมที่นักเรียนได้ใช้ความรู้เกี่ยวกับภาษาที่เรียนและฝึกเพื่อสื่อความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ กิจกรรมที่ใช้ในการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ ถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยพัฒนาความสามารถ ด้านการสื่อสารของผู้เรียนได้ อีกทั้งยังมีส่วนช่วยในการเรียนภาษาเป็นธรรมชาติ ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจ ในการเรียนภาษาสามารถนำไปใช้ในสถานการณ์จริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดย ลิทเทิลวูด (Littlewood) และฟินอกเซียโร และบรัมฟิต (Finocchiaro; & Brumfit) ได้เสนอรูปแบบของกิจกรรมการพูดเพื่อการสื่อสาร โดยแบ่งออกเป็นกิจกรรมเพื่อการสื่อสารตามหน้าที่ทางภาษาและ กิจกรรมเพื่อการปฏิสัมพันธ์ในสังคม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) กิจกรรมเพื่อการสื่อสารตามหน้าที่ทางภาษา แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้ ๑.๑) กิจกรรมการแลกเปลี่ยนข้อมูลในวงจำกัด เช่นกิจกรรมการเลือกรูปภาพกิจกรรมการจับคู่ กิจกรรมการหาลำดับและตำแหน่งที่ตั้ง ๑.๒) กิจกรรมการแลกเปลี่ยนข้อมูลในวงกว้างเช่นกิจกรรมการสื่อสารเกี่ยวกับรูปแบบหรือรูปภาพ กิจกรรมการสื่อสารเกี่ยวกับแบบจำลองกิจกรรมการค้นหาความแตกต่าง และกิจกรรมไปตามทิศทางที่บอก เป็นต้น ๑.๓) กิจกรรมการแลกเปลี่ยนข้อมูลและหาข้อสรุปจากข้อมูล เช่นกิจกรรมการลำดับเรื่องราวกิจกรรมการรวบรวมข้อมูลเพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหา ๑.๔) กิจกรรมการหาข้อสรุปจากข้อมูล ได้แก่กิจกรรมการแก้ปัญหา กิจกรรมประเภทนี้จัดเป็นกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ที่ผู้เรียนทุกคนจะได้รับข้อมูลที่เหมือนกันจึงไม่จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกันแต่ผู้เรียนต้องร่วมกันอภิปรายและประเมินเกี่ยวกับข้อมูลที่ได้รับเพื่อนำมาใช้ในการตัดสินใจหรือหาทางแก้ไขปัญหา

๒) กิจกรรมเพื่อการปฏิสัมพันธ์ในสังคมกิจกรรมประเภทนี้มีจุดประสงค์ เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกภาษาตามที่ทางภาษาเช่นเดียวกับกิจกรรมประเภทที่ ๑ แต่กิจกรรมนี้ยังมีความสำคัญกับการใช้ภาษาให้ถูกต้องและเหมาะสม กับสถานการณ์รวมถึงบริบทของการใช้ภาษาในการจัดกิจกรรมประเภทนี้ผู้สอนสามารถกระทำได้ ดังนี้ ๒.๑) การใช้ห้องเรียนเป็นบริบททางสังคมมีแนวทางในการจัด ดังนี้ ๒.๑.๑) ผู้สอนควรใช้ภาษาอังกฤษในการจัดการชั้นเรียน ๒.๑.๒) ผู้สอนควรใช้

^{๑๙๔} Harmer, J., "What is Communicative?", *English Language Teaching Journal*, April 1982, p. 166.

^{๑๙๕} Grant, N., *Making the Most of Your Textbook*, (London: Longman, 1988), p. 87.

ภาษาอังกฤษเป็นสื่อกลางในการสอน ๒.๑.๓) ผู้สอนควรจัดบทเรียนการสนทนาหรืออภิปรายความคิดเห็นเป็นภาษาอังกฤษ ๒.๑.๔) ผู้สอนควรจัดให้ผู้เรียนได้ฝึกพูดสนทนาหรือแสดงบทบาทสมมุติโดยหัวข้อเรื่องควรเป็นเรื่องใกล้ตัวนักเรียนเช่นประสบการณ์ต่างๆในโรงเรียน ๒.๒) การใช้สถานการณ์จำลองและการแสดงบทบาทสมมุติสามารถให้ผู้เรียนทำกิจกรรม ได้แก่ การแสดงบทบาทสมมุติตามบทสนทนาที่กำหนด การแสดงบทบาทสมมุติประเภทนี้ผู้เรียนจะต้องผลัดเปลี่ยนกันพูดตามบทสนทนาที่ได้รับ กิจกรรมภาษาเพื่อการสื่อสารนับว่าเป็นส่วนสำคัญที่สุด ในการสอนภาษาเพื่อการสื่อสาร^{๑๘๖}

จอห์นสัน และ มอร์โร กล่าวว่า การให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมภาษาเพื่อการสื่อสารเท่านั้น จึงจะทำให้ นักเรียนสามารถสื่อสารหมายถึงกิจกรรมที่นักเรียนมีจุดประสงค์และความต้องการที่จะสื่อสารซึ่งเกิดจากตัวนักเรียนเองโดยแสดงออกทางเนื้อหา มากกว่ารูปแบบ และสามารถเลือกใช้ภาษาแต่ละแบบได้ถูกต้อง^{๑๘๗}

สรุปได้ว่าหลักการจัดกิจกรรมเพื่อการสื่อสารถือว่าเป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการเรียนการสอนกิจกรรมที่จัดต้องเป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนมีความต้องการ มุ่งเนื้อหา (Content) มากกว่ารูปแบบ (Form) และเน้นกิจกรรมเพื่อการสื่อสารตามหน้าที่ทางภาษาและกิจกรรมเพื่อการปฏิสัมพันธ์ในสังคม

๒.๓.๒.๖ ขั้นตอนการสอนภาษาเพื่อการสื่อสาร

ไบรเน่ (Byrne) ได้เสนอขั้นตอนการสอนทักษะการฟังพูดภาษาอังกฤษ โดยมีขั้นตอน ดังต่อไปนี้ ๑) ขั้นตอนนำเสนอเนื้อหา ผู้สอนต้องให้ความรู้ทางภาษาซึ่งผู้เรียนจำเป็นต้องใช้เพิ่มความสามารถในด้านภาษาและนำเสนอเนื้อหาในบริบทของการใช้ภาษาต่างๆ เช่น ให้ผู้เรียนอ่าน เนื้อเรื่องบทสนทนา ที่ประกอบด้วยกลวิธีในการสื่อสารและให้ผู้เรียนสังเกตตลอดจนสรุปกฎเกณฑ์การใช้ภาษาจากเนื้อเรื่อง หรือบทสนทนานั้นๆแต่ไม่ควรใช้เวลามากในขั้นตอนนี้เพราะการนำเสนอความรู้ทางภาษาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้เป้าหมายสำคัญอยู่ที่ทักษะการใช้ภาษา ๒) ขั้นตอนการฝึกฝนหลังจากที่ได้ความรู้ทางภาษาแล้วผู้เรียนจะได้ฝึกการใช้ภาษาแต่เป็นการฝึกแบบควบคุมโดยผู้สอนอาจให้ผู้เรียนฝึกออกเสียงตามทั้งชั้นการฝึกแบบกลไกการฝึกแบบเด่น โครงสร้างประโยคในขั้นตอนนี้ผู้สอนควรให้มีการฝึกอย่างมีความหมาย อาจใช้รูปภาพมาประกอบและกระตุ้นให้ผู้เรียนได้ฝึกใช้ภาษาโดยเป็นการใช้ภาษาที่เกิดจากความเข้าใจเป้าหมายของขั้นตอนนี้ อยู่ที่ความถูกต้องในการใช้ภาษา ๓) ขั้นตอนการใช้ภาษา ในขั้นตอนนี้ผู้สอนจะเป็นผู้แนะนำหรือให้คำปรึกษาและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนนำความรู้ทางภาษาไปใช้ในการสื่อความหมายได้อย่างเสรีไม่ถือว่ามีข้อผิดพลาดต่างๆที่อาจเกิดขึ้นกับผู้เรียนในการใช้ภาษาว่าเป็นเรื่องสำคัญตราบดีที่ผู้เรียนยังสามารถสื่อความได้ เพราะเป้าหมายสำคัญของขั้นนี้อยู่ที่ความคล่องในการใช้ภาษาและความสามารถในการสื่อความหมาย^{๑๘๘}

^{๑๘๖} Littlewood, W. *Drama, Techniques in Language Learning*, (London: Cambridge University Press, 2001), p. 110-113.

^{๑๘๗} Johnson, k., *Communicative Syllabus Design and Methodology*, (Oxford: Pergamon Press, 1986), p. 97.

^{๑๘๘} Byrne, D., *Teaching Oral English*, (Singapore: Longman, 1990), p. 112-114.

สก๊อต ได้เสนอขั้นตอนในการฟังพูดภาษาอังกฤษไว้ ๓ ขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) ชั้นบอกวัตถุประสงค์ผู้สอนควรบอกให้ผู้เรียนรู้ถึงสิ่งที่จะได้เรียนเช่นบอกให้ผู้เรียนทราบถึงหน้าที่ทางภาษาผู้เรียนจะได้รับการนำเสนอและฝึกฝน ๒) ชั้นเสนอเนื้อหาในบริบทผู้สอนควรให้ผู้เรียนสังเกตลักษณะของภาษาความหมายของข้อความที่จะพูดซึ่งจะต้องขึ้นกับบริบทเช่นผู้พูดเป็นใครมีความรับผิดชอบต่อกุศลชนอย่างไรสิ่งที่พูดสถานที่พูดและเนื้อหาในการสนทนามีอะไรบ้าง ๓) ชั้นการฝึกและการถ่ายโอนควรให้มีการฝึกฝนทันทีหลังจากเสนอเนื้อหาอาจจะฝึกพูดพร้อมๆกันหรือเป็นคู่ผู้สอนควรฝึกให้ผู้เรียนได้ฟังภาษาหลายรูปแบบและต้องเป็นสำนวนที่เจ้าของภาษาใช้จริงและควรส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ใช้ภาษาอย่างมีอิสระใกล้เคียงกับสถานการณ์จริงเช่นการแสดงบทบาทสมมติ และสถานการณ์จำลอง เป็นต้น^{๑๙๙}

สมิตรา อังวัฒนกุล ได้สรุปขั้นตอนการสอนภาษาเพื่อการสื่อสารไว้ในหนังสือวิธีการสอนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศไว้ ๓ ขั้นตอนหลักดังนี้ ๑) ชั้นนำเสนอเนื้อหาเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและวิธีใช้ภาษาที่เหมาะสมกับสถานการณ์ควบคู่กับการเรียนรู้กับกฎเกณฑ์ทางภาษาด้วยการนำเสนอเนื้อหาอาจดำเนินการโดยเข้าสู่เนื้อหาผู้สอนเสนอบริบทหรือสถานการณ์แก่ผู้เรียนโดยใช้ภาพหรือแผนที่หรือเล่าเรื่องให้ฟังจากนั้นเสนอเนื้อหาให้ผู้เรียนฟังหรืออ่านเรื่องซึ่งอาจเป็นเรื่องราวหรือบทสนทนาที่มีความบริบทหรือสถานการณ์กำกับในเนื้อหาจะต้องมีคำศัพท์รูปแบบภาษาที่ต้องการนำมาฝึกและควรมีคำศัพท์สำนวนหรือรูปแบบภาษาที่ผู้เรียนรู้จักแล้วบ้าง เพื่อช่วยให้เข้าใจเรื่องที่อ่านหรือฟัง จากนั้นผู้สอนจะกระตุ้นผู้เรียนโดยการตั้งคำถามเพิ่มเติมโดยผู้สอนตั้งคำถาม ๒-๓ ข้อให้ตอบเพื่อตรวจสอบว่าผู้เรียนมีความรู้ อยู่มากน้อยเพียงใด ถ้าผู้เรียนตอบได้หรือบอกคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องได้ก็ไม่จำเป็นต้องเสียเวลากับการนำเสนอมากนักถ้าผู้สอนเห็นว่าผู้เรียนไม่เข้าใจก็ใช้การอธิบายอธิบายเนื้อหาทางภาษาที่จำเป็น อาจนำเสนอรูปแบบการใช้ภาษาที่หลากหลายนำเสนอวิธีการใช้และให้ความหมายถ้าจำเป็นอาจใช้ภาษาแม่ของผู้เรียนในการอธิบาย ๒) ชั้นการฝึก ให้ผู้เรียนฝึกการใช้ภาษาที่เพิ่งเรียนรู้ใหม่ในลักษณะการฝึกแบบควบคุมโดยผู้สอน เป็นผู้นำในการฝึก เน้นให้ผู้เรียนจดจำรูปแบบของภาษาเน้นความถูกต้องของภาษาและให้ผู้เรียนทำความเข้าใจความหมายและวิธีการใช้รูปแบบภาษานั้นๆ การฝึกขั้นนี้จะเริ่มด้วยการฝึกแบบกลไกอาจเป็นการฝึกหัดโครงสร้างในรูปแบบต่างๆโดยให้ทำซ้ำๆตามตัวอย่างจนกระทั่งสามารถจดจำและใช้รูปแบบภาษานั้นได้ แต่ยังไม่เน้นในด้านความหมายให้ผู้เรียนฟังประโยคตัวอย่างจากเทปหรือจากเสียงครูผู้สอน ๑-๓ ครั้งจากนั้นให้ผู้เรียนฝึกพูดตาม เป็นกลุ่มย่อยๆหรือทีละคนรูปแบบการฝึกที่ใช้ อาจจะเป็นการฝึกเชื่อมโยงประโยคการพูดบทสนทนาสั้นๆการฝึกการขยายประโยคการใช้คำแทนการฝึกตามสถานการณ์ต่างๆ เป็นต้นผู้สอนจำเป็นต้องเตรียมสถานการณ์สำหรับฝึกไว้หลายรูปแบบให้ผู้เรียนค่อยๆถ่ายโอนโครงสร้างทางภาษาจากสถานการณ์หนึ่งไปสู่อีกสถานการณ์หนึ่งที่คล้ายกันแล้วจึงให้สถานการณ์ใหม่เพื่อฝึกการใช้ให้คล่อง ๓) ชั้นการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารการฝึกขั้นนี้สำคัญที่สุดเพราะการฝึกใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารเป็นตัวกลางเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้ภาษาในชั้นเรียนกับการนำภาษาไปใช้จริงนอกชั้นเรียนให้นักเรียนได้ลองใช้ภาษาในสถานการณ์ต่างๆด้วย

^{๑๙๙} Scott Roger, *Speaking in Keiyh' Johnson and Keith Morrow in Communication in the Classroom*, (London, Longman Group Ltd, 1981), p. 114.

ตนเอง ผู้สอนเป็นผู้ แนะนำแนวทางให้เท่านั้น ผู้เรียนสามารถใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารอย่างเป็นอิสระ ไม่จำเป็นต้องใช้ภาษาตามรูปแบบที่กำหนดเหมือนการฝึกแบบควบคุม การฝึกใช้ภาษาในลักษณะนี้มีประโยชน์ในแง่ที่ช่วยให้ทั้งผู้สอนและผู้เรียนได้รู้ว่าผู้เรียนเข้าใจและเรียนรู้ภาษาไปมากน้อยเพียงใด การถือว่าผู้เรียนได้เรียนรู้แล้วอย่างแท้จริงก็คือการที่ผู้เรียนสามารถใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารได้เองโดยอิสระ นอกจากนี้ผู้เรียนจะได้มีโอกาสนำความรู้ทางภาษาที่เคยเรียนมาแล้วมาใช้ตามรูปแบบที่กำหนดมาให้เหมือนกับการฝึกแบบควบคุมซึ่งการได้เลือกใช้ภาษาเองนี้จะช่วยสร้างความมั่นใจในการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารให้แก่ผู้เรียนได้เป็นอย่างดีอีกใช้วิธีการฝึกในรูปแบบต่างๆโดยผู้สอนเป็นผู้ริเริ่มหรือจัดการขั้นเริ่มต้นของการจัดกิจกรรมให้เช่นอธิบายวิธีการทำกิจกรรมจัดกลุ่มผู้เรียนหลังจากนั้นผู้เรียนจะเป็นผู้ทำกิจกรรมเองทั้งหมดผู้สอนจะคอยให้คำแนะนำช่วยเหลือเมื่อผู้เรียนมีปัญหาในการทำกิจกรรม และเป็นผู้ให้ข้อมูลป้อนกลับหรือประเมินผลการทำกิจกรรมในภายหลัง^{๒๐๐}

๒.๓.๒.๗ องค์ประกอบของความสามารถในการสื่อสาร

รูปทอง กว้างสวาสดี ได้แยกองค์ประกอบความสามารถทางการสื่อสารไว้ดังนี้

๑) ความสามารถทางด้านไวยากรณ์หรือโครงสร้างหมายถึงความรู้ทางด้านไวยากรณ์หรือโครงสร้างทางด้านภาษาได้แก่ความรู้เกี่ยวกับคำศัพท์โครงสร้างของคำประโยคตลอดจนการสะกดและการออกเสียง

๒) ความสามารถทางด้านสังคมหมายถึงการใช้คำและโครงสร้างประโยคได้เหมาะสมตามบริบทของสังคมเช่นการขอโทษการขอบคุณการถามทิศทางและข้อมูลต่างๆและการใช้ประโยคคำสั่ง เป็นต้น

๓) ความสามารถในการใช้โครงสร้างภาษาเพื่อสื่อความหมายด้านการพูดและเขียนหมายถึงความสามารถในการเชื่อมระหว่างโครงสร้างภาษากับความหมายในการพูดและการเขียนตามรูปแบบและสถานการณ์ที่แตกต่างกัน

๔) ความสามารถในการใช้กลวิธีในการสื่อความหมายหมายถึงการใช้เทคนิคเพื่อให้การสื่อสารประสบความสำเร็จโดยเฉพาะการสื่อสารด้านการพูดถ้าผู้พูดมีกลวิธีในการที่จะไม่ทำให้การสนทนานั้นหยุดลงกลางคันเช่นการใช้ภาษาท่าทางการขยายความโดยใช้คำศัพท์คำอื่นที่ผู้พูดนึกไม่ออก เป็นต้น สรุปแล้วความสามารถในการใช้ภาษานั้นจะต้องประกอบด้วยความรู้หลักของภาษาตั้งแต่ระดับเสียงคำและประโยคไปจนถึงการที่สามารถนำหลักการเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของสังคมที่ใช้ภาษาร่วมกันรวมทั้งความเหมาะสมของจังหวะอารมณ์และสถานการณ์ของการสื่อสาร^{๒๐๑}

๒.๓.๒.๘ การวัดและประเมินผลทักษะการพูดภาษาอังกฤษ

การวัดและประเมินผลการพูดภาษาอังกฤษเป็นการตรวจสอบความรู้ความสามารถของผู้เรียนสามารถทำได้หลายวิธีและสามารถดำเนินการได้ทั้งก่อนเรียนระหว่างเรียน

^{๒๐๐} สมิตรา อังวัฒน์กุล, แนวคิดและเทคนิควิธีการสอนภาษาอังกฤษ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๑๓-๑๑๕.

^{๒๐๑} รูปทอง กว้างสวาสดี, สัมมนาหลักสูตรและการสอนภาษาอังกฤษ, (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๕), หน้า ๙๗.

และหลังเรียนทั้งนี้ควรให้สอดคล้องกับเนื้อหาสาระที่เรียนด้วยมีนักการศึกษาหลายท่านได้เสนอแนวทางในการประเมินผลการพูดภาษาอังกฤษโดยกำหนดองค์ประกอบของการพูดที่จะประเมินไว้ดังนี้

ออลเลอร์ ได้แบ่งองค์ประกอบของการพูดเป็น ๕ ด้านคือสำเนียงไวยากรณ์ สอบความคล่องแคล่วและความสามารถเข้าใจคำพูดผู้อื่น เรียกชื่อว่าแบบ FSO The foreign service institute^{๒๐๒}

ลินเดอร์ แบ่งองค์ประกอบของการพูดเป็น ๔ ด้านคือ ความคล่องแคล่ว ความสามารถ พูดให้ผู้อื่นเข้าใจความคล่องแคล่วปริมาณของข้อมูลที่สามารถสื่อสารได้คุณภาพของข้อความที่นำมาสื่อสารและความพยายามในการสื่อสาร

เพ็ญแข วงศ์สุริยา กล่าวถึงการประเมินผลการพูดว่ามีจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมหลักหรือพฤติกรรมที่ต้องการคือพูดภาษาอังกฤษในระดับสื่อสารได้เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินมีหลายรูปแบบเช่นการถามตอบการสัมภาษณ์การอภิปรายการสังเกต เป็นต้นโดยต้องมีเกณฑ์การให้คะแนนเป็นหลักการประเมิน^{๒๐๓}

วาเล็ทท์ ได้แนะนำวิธีการทดสอบทักษะการพูดในการสื่อสารไว้ ๒ ลักษณะคือการพูดที่มีการควบคุมสามารถทดสอบได้โดยการให้ตัว ที่สามารถมองเห็นได้เช่นมีรูปภาพเป็นสื่อการให้ตัวแนะนำที่เป็นคำพูดเช่น ผู้สอนพูดประโยคแล้วแสดงคำตอบ ด้วยสีหน้าท่าทางและให้ผู้เรียนตอบตามลักษณะท่าทางนั้นอาจจะให้ผู้เรียนพูดเปลี่ยนประโยคตามที่กำหนดให้บทบาทและคำแนะนำเกี่ยวกับชนิดของการสนทนาที่ผู้เรียนต้องเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยให้ผู้ฟังสนทนาและพูดรายงานเรื่องที่ฟังให้แสดงเป็นผู้สัมภาษณ์และจดบันทึกข้อมูลจากการผู้สัมภาษณ์ส่วนอีกลักษณะหนึ่งเป็นการพูดแบบอิสระในสถานการณ์การสื่อสารอย่างแท้จริงโดยให้ผู้เรียนบรรยายเหตุการณ์ในภาพชุดให้พูดตามหัวข้อที่กำหนดให้พูดบรรยายวัตถุอย่างหนึ่งโดยใช้ภาษาที่เรียนการสนทนาและการสัมภาษณ์ เป็นวิธีที่เหมาะสม นิยมใช้และเป็นธรรมชาติมากที่สุด^{๒๐๔}

พินอคคิโอโร ได้แนะนำวิธีการทดสอบทักษะการพูดไว้ว่าให้พูดประโยคสั้นๆ ตามเทปให้อ่านออกเสียงประโยคต่างๆให้บรรยายลักษณะของวัตถุสิ่งของต่างๆ จากภาพที่กำหนดให้บรรยายเหตุการณ์ต่างๆพูดตามหัวข้อที่กำหนดให้และให้นักเรียนตอบคำถามในการสัมภาษณ์สรุปว่าการประเมินผลการพูดจะต้องพิจารณาเลือกวิธีการทดสอบให้เหมาะสมกับผู้เรียนและจุดประสงค์ของการประเมินนอกจากนี้จะต้องมีเกณฑ์การพิจารณาทักษะการพูดประกอบด้วยในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้เลือกวิธีการทดสอบการพูดโดยใช้สัมภาษณ์ โดยผู้สอนจะเป็นผู้ป้อนคำถามและสนทนากับผู้เรียน

^{๒๐๒} Oller, John W, *Language Test at school : A Pragmatic Approach*, (London: Longman Inc., 1976), p. 320.

^{๒๐๓} เพ็ญแข วงศ์สุริยา, *การพัฒนาความสามารถในการฟัง-พูดภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารโดยสถานการณ์จริงของนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรชั้นสูงชั้นปีที่ ๑*, (สกลนคร: สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตสกลนคร, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

^{๒๐๔} Valette, Rebecca M, *Modern Language testing*, 2nd ed., (New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1977), p. 119.

ผู้เรียนต้องใช้ความสามารถทางภาษาทั้งในด้านการฟังและความสามารถในการพูดโต้ตอบให้ถูกต้องและเหมาะสม^{๒๐๕}

สุภัทรา อักษรานุเคราะห์ ได้กล่าวว่าความสามารถในการพูดหมายถึงความสามารถที่ใช้ในการผลิตภาษาและเป็นกระบวนการสื่อความหมายผู้พูดต้องถ่ายทอดความคิดความรู้สึกออกมาเป็นรหัสของภาษาหรือเป็นคำพูดให้ผู้อื่นเข้าใจและนอกจากจะใช้การเน้นหนักในคำและระดับเสียงสูงต่ำในประโยคเพื่อสื่อความหมายแล้วผู้พูดยังได้แสดงถึงวัฒนธรรมและสภาพของผู้พูดคือแสดงจุดมุ่งหมายในการพูดว่าต้องพูดอะไรพูดกับใคร ที่ไหนและพูดอย่างไร และต้องให้เหมาะสมกับสถานการณ์นอกจากนี้ผู้พูดยังต้องมีความคล่องและความถูกต้องชัดเจน และกำหนดหลักเกณฑ์ในการประเมินผลการพูดไว้ดังนี้ ๑) ความคล่องแคล่วคือความราบรื่นความต่อเนื่องและความเป็นธรรมชาติในการพูด ๒) ความเข้าใจคือความสามารถที่จะพูดให้ผู้อื่นเข้าใจได้ ๓) ปริมาณของข้อมูลที่สามารถสื่อสารได้คือปริมาณของข้อมูลที่สามารถพูดให้ผู้ฟังเข้าใจได้ ๔ คุณภาพของข้อความที่นำมาสื่อสารคือความถูกต้องของภาษาที่พูด^{๒๐๖}

ออยเลอร์ จอร์น ดับเบิลยู อธิบายถึงเกณฑ์การให้คะแนนความสามารถในการพูดดังนี้เทคนิควิธีที่เป็นที่นิยมของ FSI ซึ่งเป็นสถาบันการสอบ สัมภาษณ์ภาษาต่างประเทศ ได้กำหนดเกณฑ์การให้คะแนนความสามารถด้านการพูดซึ่งแบ่งประเภทความสามารถ ดังนี้

๑) ด้านการออกเสียง มี ๕ ระดับ ได้แก่ ระดับ ๑ ออกเสียงในลักษณะที่ไม่สามารถเข้าใจได้ ระดับ ๒ ออกเสียงผิดมากยากแก่การเข้าใจต้องย่ำบ่อย ๆ ระดับ ๓ ใช้เสียงเปล่งทำให้ต้องตั้งใจฟังและออกเสียงผิดผิดทำให้เข้าใจผิดบางครั้ง ระดับ ๔ ใช้เสียงเปล่งในบางที่และออกเสียงผิดในบางครั้งแต่ยังเข้าใจ ระดับ ๕ ไม่มีการออกเสียงผิดที่ฟังชัดเจนแต่ยังไม่เหมือนเจ้าของภาษา ระดับ ๖ ออกเสียงเหมือนเจ้าของภาษาไม่มีร่องรอยว่าเป็นต่างชาติเลย

๒) ด้านไวยากรณ์ มี ๖ ระดับ ได้แก่ ระดับ ๑ ใช้ไวยากรณ์ผิดหมดยกเว้นสำนวนที่เตรียมไว้ล่วงหน้า ระดับ ๒ พูดผิดมากแสดงให้รู้ว่ามีความรู้ด้านไวยากรณ์น้อยทำให้สื่อสารไม่ได้ ระดับ ๓ พูดผิดบ่อยครั้งแสดงถึงความสามารถน้อยมากในการใช้รูปประโยคที่สำคัญและทำให้ผู้ฟังเกิดความรำคาญและฟังไม่เข้าใจเป็นบางครั้ง ระดับ ๔ มีที่ผิดบ้างในบางครั้งแสดงถึงความไม่สามารถใช้รูปประโยคบางประโยคได้แต่ไม่ถึงกับพูดแล้วไม่เข้าใจ ระดับ ๕ ผิดโครงสร้างไวยากรณ์น้อยมาก ระดับ ๖ ผิดไม่เกิน ๑ หรือ ๒ ครั้งในระหว่างสัมภาษณ์

๓) ด้านคำศัพท์ มี ๖ ระดับ ได้แก่ ระดับ ๑ ใช้คำศัพท์ผิดแม้เป็นบทสนทนาที่ง่าย ๆ ระดับ ๒ ใช้คำศัพท์ในวงจำกัดในเหตุการณ์ประจำวัน ระดับ ๓ บางครั้งใช้คำศัพท์ไม่ถูกต้องใช้ศัพท์ในวงจำกัดทำให้ผู้พูดคุยเรื่องการทำงานอาชีพและเรื่องสังคมทั่วไปไม่ได้ ระดับ ๔ รู้คำศัพท์ทางด้านการทำงานอาชีพอย่างเพียงพอที่จะพูดคุยในเรื่องที่ตนสนใจเป็นพิเศษรู้คำศัพท์ทั่วไปช่วยให้สามารถพูดคุยในเรื่องทั่วไปได้แต่ยังมีการพูดซ้ำและวกวน ระดับ ๕ รู้ศัพท์ทางด้านการทำงาน

^{๒๐๕} Finochiaro, Mary, and Christopher Brumfit. *The Functional National Approach : From Theory to Practice*, (New York: Oxford University Press, 1983), p. 79.

^{๒๐๖} สุภัทรา อักษรานุเคราะห์, *การสอนทักษะทางภาษาและวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๕๓.

และวิชาชีพกว้างและแม่นยำสามารถใช้ภาษาในสถานการณ์สังคมต่างๆได้ ระดับ ๖ ใช้คำศัพท์ถูกต้อง และกว้างขวางเทียบเท่ากับเจ้าของภาษาที่ได้รับการศึกษาดี

๔) ด้านความคล่องแคล่วในการใช้ภาษา มี ๖ ระดับ ได้แก่ ระดับ ๑ พูดตะกุกตะกักและไม่ปะติดปะต่อ จนทำให้พูดสนทนาไม่รู้เรื่องเกือบทั้งหมด ระดับ ๒ พูดซ้ำมากและติดตะกุกตะกักไม่สม่ำเสมอยกเว้นประโยคสั้นๆที่พูดทุกวัน ระดับ ๓ พูดซ้ำและไม่คล่องบ่อยครั้งบางประโยคพูดได้ไม่จบความ ระดับ ๔ พูดซ้ำไม่คล่องในบางครั้งทำให้ต้องพูดใหม่ซ้ำและติดขัดในเรื่องการใช้คำศัพท์ ระดับ ๕ พูดได้คล่องแต่ยังติดเรื่องความเร็วและราบเรียบในการพูด ระดับ ๖ พูดได้ทุกเรื่องทั้งเรื่องงานและเรื่องทั่วไปได้คล่องแคล่วและราบเรียบเหมือนกับเจ้าของภาษา

๕) ด้านความเข้าใจ มี ๖ ระดับ ได้แก่ ระดับ ๑ เข้าใจการสนทนาเรื่องนั้นๆ ได้น้อยเกินไปแม้สถานการณ์ที่ธรรมดาที่สุด ระดับ ๒ เข้าใจเมื่อพูดซ้ำและเป็นเรื่องพื้นๆด้านสังคมและการท่องเที่ยวที่ทุกคนรู้แล้วยังต้องให้พูดพูดซ้ำและเรียบเรียงความสั้นๆ ระดับ ๓ เข้าใจเรื่องง่ายๆเกี่ยวกับตนเองโดยตรงต้องพูดซ้ำซ้ำหรือพูดซ้ำบางครั้ง ระดับ ๔ เข้าใจภาษาที่ผู้พูดมีการศึกษาใช้เป็น การพูดตัวต่อตัวค่อนข้างดีแต่ผู้พูด ยังต้องพูดซ้ำและเรียบเรียงความใหม่ ระดับ ๕ เข้าใจภาษาของผู้พูดที่มีการศึกษาใช้ในทุกเรื่องยกเว้นผู้พูดใช้สำนวนการพูดหรือพูดเร็วมากและออกเสียงไม่ชัด ระดับ ๖ เข้าใจภาษาพูดทุกอย่างที่ใช้ในภาษาแบบทางการสำนวนการพูดเหมือนกับเจ้าของภาษา^{๒๐๗}

สรุปได้ว่าการประเมินผลการพัฒนาทักษะการพูดภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารผู้วิจัยวัดจากพฤติกรรมด้านต่างๆ คือ ด้านการออกเสียง ด้านไวยากรณ์ ด้านคำศัพท์ ความคล่องแคล่ว และความเข้าใจ

๒.๓.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Learning)

การจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์จะเกิดผลเป็นที่ประจักษ์จนสามารถทำให้เกิดการยอมรับและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้นั้นการจัดการเรียนรู้จะต้องกำหนดจัดประสบการณ์การเรียนรู้ตามสภาพจริงของสถานการณ์จริง

๒.๓.๓.๑ ที่มาของแนวคิดการเรียนรู้ตามสภาพจริง

แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตามสภาพจริง เป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจเป็นอย่างมากแนวคิดนี้เสนอโดย Newmann ซึ่งเป็นผู้อำนวยการศูนย์การจัดระบบและปฏิรูปโรงเรียน (Center on Organization and Restructuring of Schools of Schools ใช้อักษรย่อว่า CORS) และคณะได้พัฒนาแนวความคิดนี้ขึ้นจากศึกษาวิจัยในช่วงระหว่างปี คริสตศักราช ๑๙๙๐-๑๙๙๕ เป็นเวลาห้าปี โดยศึกษาของนักเรียนมากกว่า ๒,๕๐๐ ชั้น ที่รวบรวมมาจาก ครูโรงเรียนมัธยมและประถมศึกษามากกว่า ๑,๕๐๐ แห่ง ทั่วทั้งประเทศสหรัฐอเมริกา และทำการวิจัยภาคสนามในโรงเรียน ๔๔ แห่งใน ๑๖ รัฐ พบว่า งานของนักเรียนส่วนใหญ่มีระดับของความเป็นสภาพจริงต่ำ และงานของนักเรียนก็ไม่แสดงให้เห็นถึงหลักฐานของการสร้างความรู้เช่น ทักษะการวิเคราะห์ หรือไม่ได้ใช้วิธีการต่างๆในการสืบเสาะหาความรู้ ซึ่งเป็นหลักฐานของการสืบเสาะทางวิชาการและผู้วิจัยได้เสนอแนะว่าในการที่จะปรับปรุงการเรียนรู้ของผู้เรียนนั้นจะต้องเน้นไปที่องค์ประกอบ ๔ ประการคือ การเรียนรู้

^{๒๐๗} Oller, John W, *Language Test at School : A Pragmatic Approach*, (London: Longman Inc., 1976), p. 320-326.

ของผู้เรียน การเรียนรู้ตามสภาพจริง ความสามารถในการจัดระบบของโรงเรียน และการสนับสนุนจากภายนอก ศูนย์การจัดระบบและปฏิรูปโรงเรียนจึงได้พัฒนาการสอนโดยเน้นให้ผู้เรียนมีการคิดเพื่อพัฒนาความเข้าใจที่ลึกซึ้ง และการประยุกต์ใช้การเรียนรู้ทางวิชาการกับปัญหาที่เป็นจริง^{๒๐๘} Newmann ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับแนวคิดการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic learning) ไว้ว่า การเรียนรู้ตามสภาพจริงเกี่ยวข้องกับการสอนทักษะต่างๆ ในบริบทจริง อันจะก่อให้เกิดศักยภาพการทำงานที่สูงซึ่งประกอบด้วย การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การนำตนเองในการเรียนรู้ (self-directed learning) และการรับผิดชอบตนเอง^{๒๐๙} Avery,S ได้กล่าวถึงลักษณะของการเรียนรู้ในการเรียนรู้ตามสภาพจริงจะเป็นกระบวนการที่เป็นพลวัต ซึ่งผู้เรียนได้สร้างความรู้และการจัดระบบข้อมูลที่ได้มาจะนำไปสู่การเพิ่มความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้น โดยได้รับอิทธิพลจากบริบท การเรียนรู้ตามสภาพจริง ทำให้ผู้เรียนได้สำรวจ อภิปรายและสร้างความรู้ที่มีความหมายและสัมพันธ์กับบริบทที่เป็นปัญหาในชีวิตที่เกี่ยวข้องและเป็นที่น่าสนใจของผู้เรียน เช่นการเรียนรู้จะมิงงานตามสภาพจริงเป็นศูนย์กลาง ในกระบวนการเรียนรู้จะรู้จะต้องมีการสนับสนุนช่วยเหลือ ของครู ผู้เรียนจะได้รับการกระตุ้นให้สืบเสาะหาความรู้ และมีโอกาสแสดงความสามารถ เป็นต้น นอกจากนี้ การเรียนรู้ตามสภาพจริงยังเป็นกระบวนการเรียนการสอนที่ต้องการให้ผู้เรียนสร้างความรู้ในแนวทางของคอนสตรัคติวิสต์ ซึ่งในการสร้างความรู้ที่ผู้เรียนจะต้องสร้างความเข้าใจ และสร้างความรู้ที่มีความหมายจากประสบการณ์ของตนเอง การเรียนรู้ตามสภาพจริงนั้นไม่ได้เป็นเพียงการสะสมรวบรวมข้อมูลธรรมดาแต่ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้ที่จะกำหนดขอบเขตและค้นหาข้อมูลที่จำเป็นหลังจากนั้นก็ทำความเข้าใจข้อมูลที่มาเพื่อนำไปประยุกต์ใช้หรือเพื่อสังเคราะห์ให้เป็นความรู้ใหม่เพื่อแก้ปัญหาต่อไป ผู้เรียนจะต้องไตร่ตรองในสิ่งที่ได้กระทำไปแล้ว เพื่อประเมินประสิทธิภาพการแก้ปัญหาของตนเองด้วย^{๒๑๐}

ดังนั้นถ้าจะให้ผู้เรียนสามารถประยุกต์ใช้ความรู้ในสถานการณ์ใหม่ได้ ครูจะต้องกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้การเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจใหม่ ซึ่งครูจะต้องทำมากกว่าการบรรยาย และให้ผู้เรียนท่องจำเนื้อหา โดยต้องจัดกระบวนการเรียนการสอนที่ใช้กลยุทธ์ที่มีความหมายสำหรับการแก้ปัญหาตามสภาพจริง

๒.๓.๓.๒ ความหมายของการเรียนรู้ตามสภาพจริง

นิวแมนน์ (Newmann) ได้กล่าวถึง การเรียนรู้ตามสภาพจริงว่า เป็นการผสมผสานระหว่างกิจกรรมและการปฏิสัมพันธ์ ซึ่งครูใช้ในการสอนและการประเมินผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้คิดได้พัฒนาความเข้าใจที่ลึกซึ้ง และสามารถประยุกต์ใช้การเรียนรู้ทางวิชาการกับปัญหาที่สำคัญและอยู่ในโลกที่เป็นจริงได้^{๒๑๑}

แพตตัน (Patton) กล่าวว่า การเรียนรู้ตามสภาพจริง เป็นการเรียนการสอนที่ผู้เรียนสร้างความหมายจากประสบการณ์ของตนเอง ทำให้ความรู้และความเชื่อที่ได้จะมาจาก

^{๒๐๘} Newmann, F., *Authentic Pedagogy Boosts Student Achievement*, p. 12, <http://www.wcer.wise.edu/Publication/wcer_Highlights>, August 2019.

^{๒๐๙} Ibid., p. 16.

^{๒๑๐} Avery,S; et al., *Personal Knowledge Management Framework for Integration and Partnerships*, <http://millikin.edu/pkm/pkm_ascue.html>, August 2019.

^{๒๑๑} Op. Cit., Newmann, F., *Authentic Pedagogy Boosts Student Achievement*, p. 17.

เรียนรู้ของตนเอง และเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตจริงและคุณค่าต่อตนเอง ซึ่งนอกเหนือไปจากสภาพภายในโรงเรียน ภายใต้กระบวนการสืบสอบทางวิชาการ^{๒๑๒}

แบล็คเบิร์น (Blackburn) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ตามสภาพจริงว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ไม่ใช่แค่การเรียนรู้ทักษะพื้นฐาน แต่เป็นการรวบรวมทักษะต่างๆ ที่มีอยู่ไปปฏิบัติงานที่ต้องการ การคิดที่ซับซ้อน และความรู้ที่ลึกซึ้งที่ใช้ในการแก้ปัญหาและการสร้างสรรค์งานต่างๆ ผลงานเหล่านี้สามารถนำไปใช้ได้จริงในสถานการณ์นอกห้องเรียน ส่วนแนวทางหรือกรอบในการจัดกิจกรรมการเรียน การสอนนั้นสามารถใช้เกณฑ์ ๓ ประการ เป็นแนวทางในการจัด คือ กิจกรรมการเรียนการสอนจะต้องประกอบด้วย การสร้างความรู้การสืบสอบทางวิชาการ และการให้คุณค่านอกเหนือจากโรงเรียน^{๒๑๓}

ทิสนา แคมมณี ได้ให้นิยามความหมายของการเรียนรู้ตามสภาพจริงว่าเป็นการดำเนินการที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้โดยการให้ผู้เรียนได้เผชิญสถานการณ์จริงปัญหาจริงในบริบทจริงและร่วมกันศึกษาเรียนรู้แสวงหาความรู้ข้อมูลและวิธีการต่างๆ เพื่อที่จะแก้ปัญหาและได้รับผลในชีวิตจริงโดยได้กำหนดตัวบ่งชี้ไว้ ดังนี้ ๑) มีการนำผู้เรียนเข้าไปเผชิญสถานการณ์จริงปัญหาจริงในบริบทจริง ๒) มีการร่วมกันคิดวิเคราะห์ปัญหาแสวงหาความรู้ข้อมูลและวิธีการต่างๆ จากแหล่งความรู้ที่หลากหลายศึกษาทำความเข้าใจความรู้และข้อมูลและนำข้อมูลความรู้มาใช้ในการตัดสินใจแก้ปัญหา ๓) มีการตัดสินใจกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกัน ๔) ได้รับผลการตัดสินใจและการกระทำของตนจากสังคมตามเกณฑ์มาตรฐานในชีวิตจริง ๕) มีการอภิปรายแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจสะท้อนความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของตน ๖) มีการวัดและประเมินผลทั้งทางด้านความรู้ทักษะและเจตคติ^{๒๑๔}

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ ได้เสนอหลักการการเรียนรู้ตามสภาพจริงว่าเป็นกระบวนการสร้างความรู้ด้วยตัวของผู้เรียนเองมีครูช่วยจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เอื้ออำนวยให้เกิดการสร้างความรู้โดยผู้เรียนเป็นฝ่ายกระทำ (Learning is Doing) มากกว่าการถ่ายทอดความรู้จากครูสู่ผู้เรียนซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (๒๕๔๑) ที่นำเสนอแนวคิดการเรียนรู้ตามสภาพจริงว่าเป็นการจัดการเรียนการสอนแบบมีส่วนร่วมโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญมุ่งหมายให้ผู้เรียนฝึกกระบวนการคิดวิเคราะห์สังเคราะห์และปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดการเรียนรู้เกิดปัญญาสามารถแก้ปัญหาเองได้หรือเป็นการเรียนรู้ไปพร้อมกับการปฏิบัติจริง^{๒๑๕}

Marilyn L ได้ระบุถึงการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Learning) ตามขั้นตอน ดังนี้ ๑) การเชื่อมโยงกับโลกของความเป็นจริง ๒) ระบุปัญหา ๓) การสำรวจอย่างต่อเนื่อง

^{๒๑๒} Patton, M., **Authentic instruction**, <<http://www.net&c501208@showme.missouri.cdu.htm>>, p. 8., October 2019.

^{๒๑๓} Blackburn, J., **Authentic Learning and Teacher evaluation**, <<http://www.JUEDNE/!!J.htm>>, October 2019.

^{๒๑๔} ทิสนา แคมมณี, “การจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง : โมเดลชิปปา (CIPPA)”, วารสารวิชาการ, ๒(๕) พฤษภาคม ๒๕๕๒, หน้า ๗.

^{๒๑๕} สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ และคณะ, **แนวทางการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย**, (นครราชสีมา: สถาบันการศึกษาและพัฒนาต่อเนื่องสิรินทร, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๒.

๔) ใช้แหล่งเรียนรู้และมุมมองที่หลากหลาย ๕) ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือ ๖) การสะท้อนให้เห็นความรู้ที่ได้เรียนรู้ ๗) จัดระบบที่เชื่อมโยงความคิด ๘) การประเมินแบบบูรณาการ ๙) สรุปคุณค่าของสิ่งที่เรียนรู้ ๑๐) มีการบรรยายให้เห็นถึงประโยชน์และคุณค่าของสิ่งที่ได้เรียนรู้^{๒๑๖}

นอกจากแนวคิดดังกล่าวแล้วกรมการศึกษาออกโรงเรียน ได้เสนอว่าการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริงผู้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ต้องมีความตระหนักในประเด็นต่อไปนี้ ๑) การเรียนของผู้เรียนมีใช้อยู่ที่การสอนและระยะเวลาที่ยาวนานแต่เป็นแก่นแท้ของการเรียนอยู่ที่การเรียนรู้ของผู้เรียน ๒) การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกแห่งทุกเวลาอย่างต่อเนื่อง ๓) บรรยากาศและสิ่งแวดล้อมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ควรพิจารณาจัดให้เหมาะสม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความศรัทธาซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ๔) การเรียนรู้ที่ดีจะเกิดจากการสัมผัสและสัมพันธ์ คือผู้เรียนควรได้มีโอกาสสัมผัสของจริงในสถานการณ์จริงได้ทดลองทำโดยใช้กระบวนการกลุ่มซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการอยู่ร่วมกันในสังคมและการแก้ปัญหาอย่างมีสติ ๕) ผลการเรียนรู้สามารถนำไปสู่กระบวนการปฏิบัติจริงในชีวิตได้

สรุปได้ว่าการประเมินตามสภาพจริงเป็นการวัดและประเมินผลแนวใหม่เน้นกระบวนการและผลงานซึ่งสามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตได้ดังนั้นการประเมินเน้นตามสภาพจริงหรือใกล้เคียงกับชีวิตจริงงานที่ให้ทำควรเป็นงานที่ซับซ้อนในการประเมินตามสภาพจริงนั้นมีความคล้ายคลึงกับการประเมินจากการปฏิบัติแต่อาจจะมีผลซึ่งในการประเมินมากกว่าเนื่องจากเป็นสถานการณ์จริง หรือต้องจัดสถานการณ์ให้ใกล้เคียงซึ่งจะเกิดประโยชน์กับผู้เรียนมากเพราะจะทำให้ทราบความสามารถที่แท้จริงของผู้เรียนว่ามีจุดเด่นและข้อบกพร่องในเรื่องใดอันจะนำไปสู่การแก้ไขที่ตรงประเด็นที่สุด

๒.๓.๓.๓ หลักการของการประเมินผลจากสภาพจริง

หลักการสำคัญที่ใช้ในการประเมินตามสภาพจริง ประกอบด้วย

๑) การประเมินความก้าวหน้าและการแสดงออกของนักเรียนแต่ละคนบนรากฐานของทฤษฎีทางพฤติกรรมการเรียนรู้ด้วยเครื่องมือประเมินที่หลากหลาย ได้แก่ ๑.๑) การประเมินผลจากสภาพจริงจะต้องมีรากฐานบนพัฒนาการและการเรียนรู้ทางสติปัญญาที่หลากหลาย ๑.๒) การประเมินผลจากสภาพจริงและการพัฒนาหลักสูตรที่เหมาะสมจะต้องจัดทำให้ส่งเสริมซึ่งกันและกันคือจะต้องพัฒนามาจากบริบทที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมที่นักเรียนอาศัยอยู่และที่ต้องเรียนรู้ให้เห็นกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก ๑.๓) ความรู้ในเนื้อหาสาระทั้งในทางกว้างและลึกจะนำไปสู่การพัฒนาให้นักเรียนเรียนรู้มากขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนได้บรรลุเป้าหมายสนองความต้องการและเสริมสร้างศักยภาพของผู้เรียนอย่างเต็มที่ ๑.๔) การเรียน การสอน การประเมินจะต้องหลอมรวมกันและการประเมินต้องประเมินต่อเนื่องตลอดเวลาที่ทำการเรียนการสอนโดยผู้เรียนมีส่วนร่วม ๑.๕) การเรียน การสอน การประเมิน เน้นการปฏิบัติจริงในสภาพที่สอดคล้องหรือใกล้เคียงกับธรรมชาติความเป็นจริงของการดำเนินชีวิต งาน / กิจกรรมการเรียนการสอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้คิดงานด้วยตนเอง

^{๒๑๖} Marilyn L., *Creating and Sustaining the Constructivist Classroom*, (California: Corwin Press, 2009), p. 142.

๒) การเรียนการสอนจะต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาศักยภาพให้เต็มที่สูงสุดตามสภาพที่เป็นจริงของแต่ละบุคคล (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ) หลักการประเมินตามสภาพจริงเน้นการประเมินเพื่อพัฒนานักเรียนให้เต็มที่ตามศักยภาพของตนเอง การเรียน การสอน และการประเมินต้องเกี่ยวเนื่องกันและเน้นการปฏิบัติจริงในสภาพที่ใกล้เคียงหรือสภาพที่เป็นจริงในชีวิตประจำวันเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองโดยมีลักษณะของงานตามสภาพจริงที่ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติ^{๒๑๗}

วิกกินส์ จี พี (Wiggins, G. P.) ได้กล่าวถึงลักษณะงานที่เป็นจริงนั้นต้องมีลักษณะ ดังนี้ (๑) เป็นงานที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงทั้งงานจริงหรืองานที่เหมือนจริงที่ใช้วัดความรู้และความสามารถ ต้องเป็นสถานการณ์ในโลกแห่งความเป็นจริง (๒) ต้องใช้การตัดสินใจและสร้างนวัตกรรมผู้เรียนต้องใช้ความรู้และทักษะขั้นสูงที่จะสร้างหรือแก้ปัญหางานนั้น ๆ ต้องมีการวางแผน และหาวิธีแก้ปัญหามากกว่างานปกติ (๓) ผู้เรียนต้องปฏิบัติมากกว่าการท่องจำ การอธิบาย หรือ การสาธิต ผู้เรียนต้องปฏิบัติงานได้หลักการทางวิทยาศาสตร์ หลักวิชาต่างๆ (๔) ถ้าเป็นสถานการณ์จำลองที่ให้ผู้ปฏิบัติต้องทำในสถานปฏิบัติงานในสถานที่เหมือนจริง (๕) เป็นงานที่ซับซ้อนที่ผู้เรียนต้องใช้ความรู้และทักษะในการปฏิบัติงานเป็นอย่างมาก (๖) เป็นงานที่ผู้เรียนมีโอกาสปฏิบัติได้รับการแนะนำมีผลย้อนกลับเพื่อแก้ไขปรับปรุงผลงาน ดังนั้นงานตามสภาพจริงนั้นต้องมีในชีวิตจริงผู้เรียนต้องใช้ความรู้และทักษะขั้นสูงในการปฏิบัติงานมีโอกาสปฏิบัติจริงและยังได้รับคำแนะนำเพื่อปรับปรุงผลงานด้วย^{๒๑๘}

๒.๓.๓.๔ ขั้นตอนการประเมินตามสภาพจริง

ส.วาสนา ประवालพฤษ์ ได้กล่าวถึงการประเมินตามสภาพจริงว่ามีขั้นตอน ดังนี้ ๑) กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการประเมินต้องสอดคล้องกับสาระมาตรฐานจุดประสงค์การเรียนรู้และสะท้อนพัฒนาการด้วย ๒) กำหนดขอบเขตในการประเมินต้องพิจารณาเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนเช่นความรู้ ทักษะและกระบวนการ ความรู้สึก คุณลักษณะ เป็นต้น ๓) กำหนดผู้ประเมินโดยพิจารณาผู้ประเมินว่าจะมีใครบ้างเช่น นักเรียนประเมินตนเอง เพื่อนนักเรียน ครูประจำชั้น ผู้ปกครอง หรือผู้เกี่ยวข้อง เป็นต้น ๔) เลือกใช้เทคนิคและเครื่องมือในการประเมินควรมีความหลากหลายและเหมาะสมกับวัตถุประสงค์ วิธีการประเมิน เช่น การทดสอบ การสังเกต การสัมภาษณ์ การบันทึกพฤติกรรม แบบสำรวจความคิดเห็น บันทึกจากผู้เกี่ยวข้อง แฟ้มสะสมงาน เป็นต้น ๕) กำหนดเวลา และสถานที่ที่จะประเมิน เช่น ประเมินระหว่างนักเรียนทำกิจกรรมระหว่างทำงาน กลุ่ม โครงการ วันใดวันหนึ่งของสัปดาห์ เวลาว่าง พักกลางวัน เป็นต้น ๖) วิเคราะห์ผลและวิธีการจัดการข้อมูลการประเมินเป็นการนำข้อมูลจากการประเมินมาวิเคราะห์ โดยกำหนดสิ่งที่จะวิเคราะห์ เช่น กระบวนการทำงาน เอกสารจากแฟ้มสะสมงาน เป็นต้น รวมทั้งระบุวิธีการบันทึกข้อมูลและวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ๗) กำหนดเกณฑ์ในการประเมินเป็นการกำหนดรายละเอียดในการให้คะแนนผลงานว่าผู้เรียนทำอะไรได้สำเร็จ หรือ ว่ามีระดับความสำเร็จในระดับใด คือ มีผลงานเป็นอย่างไรการ

^{๒๑๗} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, *คู่มือการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน*, (กรุงเทพมหานคร: ครูสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๙), หน้า ๒๔-๒๖.

^{๒๑๘} Wiggins, G. P., *Educative Assessment : Designing Assessments to Inform and Improve Student Performance*, (San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1998), p. 87-89.

ให้คะแนนอาจจะเป็นภาพรวม หรือ แยกเป็นรายได้ ให้สอดคล้องกับงาน และจุดประสงค์การเรียนรู้^{๒๑๙}

๒.๓.๓.๕ เป้าหมายของการเรียนรู้ตามสภาพจริง

เป้าหมายของแนวคิดการเรียนการสอนตามสภาพจริงไม่ได้เป็นเพียงการให้ผู้เรียนรู้ข้อมูล แต่เป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เรียนต้องตีความ และประยุกต์ใช้ความรู้เหล่านั้น โดยมีเป้าหมายในการเรียนรู้ที่สามารถสรุป ได้ดังนี้

จอร์จ เอ็ม (George M.) ได้กล่าวถึงเป้าหมายการเรียนตามสภาพจริงซึ่งประกอบด้วย ๑) ผู้เรียนได้รวบรวมความรู้จากหลายๆ แหล่งที่เหมาะสมกับสภาพปัญหาที่ใกล้ตัว ๒) ผู้เรียนสามารถสร้างเครื่องมือวัดที่สะท้อนวิถีชีวิตวัฒนธรรมของตนเอง เช่นเดียวกับการเกิดการเรียนรู้แจ้ง และได้รับประสบการณ์ส่วนบุคคล ๓) ผู้เรียนสามารถสร้างความเข้าใจในปัญหาของตนเอง ๔) ผู้เรียนสามารถเข้าถึง สร้างความเข้าใจ และจัดการกับปัญหาที่ซับซ้อนภายในโลกที่ตนอาศัยอยู่ได้ ๕) ผู้เรียนได้ศึกษาวิจัยปลະສິບສາສະໜາชาติที่เป็นจริงของเหตุการณ์ ๖) ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นอยู่ของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมของตนเอง^{๒๒๐}

เร็นซูลลี (Renzulli) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้ตามสภาพจริงมีจุดประสงค์ ๔ ประการ ดังนี้ คือ ๑) เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในระดับสูง และวิธีการที่ใช้ในศาสตร์สาขาเฉพาะนั้นๆ ๒) เพื่อพัฒนาผลผลิตหรือการบริการที่แท้จริง ที่สามารถนำเสนอต่อผู้ที่เกี่ยวข้องได้โดยตรง ๓) เพื่อพัฒนาทักษะการนำตนเองในการเรียนรู้ ทักษะการวางแผน การค้นหาและการนิยามปัญหา การจัดระบบ การใช้ประโยชน์ทรัพยากร การจัดการเวลา ความร่วมมือ การตัดสินใจการประเมินตนเองและอื่นๆ ๔) พัฒนาการมีพันธกิจต่องาน ความเชื่อมั่นในตนเอง ความรู้สึกประสบความสำเร็จในการใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความสามารถในการปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียนคนอื่นหรือผู้ใหญ่^{๒๒๑}

๒.๓.๓.๖ ลักษณะของการเรียนรู้ตามสภาพจริง

กอร์ดอน อาร์ (Gordon R.) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้ตามสภาพจริงเป็นการผสมผสานระหว่างการเรียนรู้ตามสภาพจริงและการประเมินผลที่ให้ความสำคัญอย่างมากกับมาตรฐานของคุณภาพทางสติปัญญา ซึ่งให้ผลที่เรียกว่าผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนตามสภาพจริงการเรียนการสอนตามสภาพจริงเป็นการสอนที่มีเป้าหมายในการรักษาความเป็นอิสระ และส่งเสริมความคิดอย่างมีวิจญาณของผู้เรียน ช่วยให้นักเรียนพึงพอใจกับการที่จะต้องอยู่ร่วมกัน และได้รับประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันในงานทางด้านสติปัญญาที่ซับซ้อน การเรียนการสอนตามสภาพจริงส่งเสริมโอกาสที่เท่าเทียมกันในการเรียนรู้ทุกคนที่มีภูมิหลังทางสังคมที่แตกต่างกัน ลักษณะสำคัญของการเรียนการ

^{๒๑๙} ส.วาสนา ประवालพุกษ, การวิจัยในชั้นเรียนและแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอนในคู่มือพัฒนาโรงเรียนด้านการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑-๔๒.

^{๒๒๐} George M., *Authentic learning*, <<http://apex.gmu.edu/immersion/knowledgebase/strategies/constructivesm/authentic.htm>>, August 2019.

^{๒๒๑} Renzulli, *The Multiple Menu Model : A Practical Guide for Developing Differentiated Curriculum*, (Mansfield Center CT: Creative Learning Press, 2000), p. 112.

สอนตามสภาพจริงคือ การสอนที่เน้นสถานการณ์และปัญหาในโลกที่แท้จริง เป็นห้องเรียนตามแนวคิดของคอนสตรัคติวิสต์ และมีการประเมินศักยภาพ (performance assessment)^{๒๒๒}

เร็นซูลลี (Renzulli) ได้กล่าวถึงแก่นสำคัญของการเรียนรู้ตามสภาพจริงว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในสภาพที่แท้จริง ในห้องทดลองของการวิจัย ในสำนักงานธุรกิจหรือในโรงถ่ายทำภาพยนตร์ เป้าหมายขององค์กรเหล่านี้ก็คือ การผลิตผลงานหรือการบริการ ส่วนองค์ประกอบต่างๆ เช่น ทรัพยากรทั้งหลาย ข้อมูล กำหนดการและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นต่างมุ่งไปสู่เป้าหมายขององค์กรที่กำหนดไว้ประการประเมินผลก็คือ คุณภาพของผลิตหรือการบริการที่มองจากมุมมองของลูกค้าหรือผู้บริโภคการมองหาข้อมูลใหม่ การทำการทดลอง การวิเคราะห์ผลลัพธ์หรือการเตรียมการรายงานผลเน้นอยู่ในปัจจุบันไม่ใช่เก็บไว้ใช้ในอนาคตที่ห่างไกล^{๒๒๓}

นิวแมนน์ (Newmann) ได้กล่าวถึงหลักการที่สำคัญสำหรับการเรียนการสอนตามสภาพจริงที่ครูจะต้องคำนึงถึงก็คือ ๑) บริบททางการเรียนรู้ ๒) ความเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้และพฤติกรรมที่ต้องการ ๓) การมองความรู้ในฐานะของเครื่องมือมากกว่าเป้าหมาย ๔) การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกัน ๕) อิทธิพลของวัฒนธรรมที่มีต่อการเรียนรู้ ๖) ครูต้องมีมุมมองว่าผู้เรียนเป็นนักค้นคว้าที่กระตือรือร้น ๗) การให้ความสำคัญกับการสอนความรู้น้อย แต่เน้นที่การเกิดการเรียนรู้ของแต่ละคน ๘) การเน้นให้ผู้เรียนแก้ปัญหาที่ซับซ้อน มีการสร้างหลักการใหม่ ๙) ผู้เรียนต้องยอมรับแนวทางการแก้ปัญหาที่หลากหลายต่อปัญหาใดปัญหาหนึ่ง ๑๐) การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจะเกิดขึ้น เมื่อความหมายนั้นถูกสร้างขึ้นจากการได้รับประสบการณ์ที่มีรากฐานมาจากความจริงมากกว่าการสอนในห้องเรียนทั่วไป ๑๑) ผู้เรียนจะเป็นผู้ทำและเป็นผู้ค้นคว้าทั้งภายในและนอกห้องเรียน ๑๒) ครูจะไม่ใช้แหล่งความรู้เพียงแหล่งเดียวในกิจกรรมการเรียนการสอน แต่จะประกอบไปด้วยครูและผู้เรียนคนอื่นๆ ผู้ปกครอง ผู้เชี่ยวชาญที่เข้ามาช่วยเหลือในกระบวนการเรียนรู้ ๑๓) การเรียนรู้ตามสภาพจริงจะต้องกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ หลักการเหล่านี้เป็นหลักการทั่วไปของการเรียนรู้ตามสภาพจริง ซึ่งครูสามารถนำหลักการเหล่านี้มาผสมผสานใช้ได้มากกว่าหนึ่งหลักการ ในการเรียนการสอนครั้งหนึ่งๆ^{๒๒๔}

กอร์ดอน อาร์ (Gordon R.) ได้กล่าวว่าการเรียนรู้ตามสภาพจริงเป็นการเรียนรู้ปัญหาในโลกที่เป็นจริง เป็นห้องเรียนตามแนวคิดคอนสตรัคติวิสต์และการประเมินศักยภาพ โดยนำเสนอลักษณะของการเรียนรู้ตามสภาพ ประกอบด้วย ๑) การเรียนรู้ตามสภาพจริงต้องการให้ผู้เรียนแก้ปัญหาอย่างกระตือรือร้น เนื่องจากชีวิตจริงเกี่ยวข้องกับปัญหาต่างๆ ที่จะต้องแก้ไขและตัดสินใจ เหตุการณ์ในชีวิตจริงเป็นความคิดรวบยอดที่ต้องทำความเข้าใจและเป็นเรื่องราวธรรมดา เช่น การคิดว่าจะรับประทานอะไรเป็นอาหารเช้า หรือเรื่องราวซับซ้อนเช่นการคิดหาวิธีการที่จะลดจำนวนประชากรในชุมชน ซึ่งเหตุการณ์ในชีวิตจริงต้องตัดสินใจและกระทำในสิ่งที่ให้ผลที่เป็นรูปธรรม ๒) ในสถานการณ์ของการเรียนรู้ตามสภาพจริงบุคคลจะต้องทำงานด้วยกัน ผู้เรียนจะเคลื่อนที่ไปเรื่อยๆ พุด

^{๒๒๒} Gordon R., *A Curriculum for Authentic Learning*, The Education Digest, 1998, <<http://www.car.chula.ac.th>>, February 2019.

^{๒๒๓} Op. Cit., Renzulli, *The Multiple Menu Model: A Practical Guide for Developing Differentiated Curriculum*, p. 116.

^{๒๒๔} Op. Cit., Newmann, F., *Authentic Pedagogy Boosts Student Achievement*, p. 122.

กับคนอื่น ๆ มีส่วนร่วมในกิจกรรมทั้งทางกายภาพและทางสมอง ต้องเสาะแสวงหาแหล่งทรัพยากรที่ช่วยแก้ปัญหา ไม่ว่าจะเป็นผู้เรียนด้วยกัน หนังสือหรืออินเทอร์เน็ตหรือทรัพยากรรอบๆ ตัวที่ทำให้สามารถแก้ปัญหาได้ ๓) สถานการณ์การเรียนรู้ตามสภาพจริงเกี่ยวข้องกับความรู้ทักษะ และเจตคติทั้งหมดของบุคคลหนึ่งในขณะเดียวกัน เหตุการณ์ในชีวิตจริงต้องใช้ทักษะที่จัดระบบแล้วในการจัดการกับแหล่งทรัพยากรเพื่อตัดสินใจว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร โดยใช้ความรู้ที่มีอยู่เพื่อสร้างผลลัพธ์ที่สอดคล้องกับความรู้ ทักษะและเจตคติถูกพัฒนาขึ้นในบริบทของงานจริงๆ ๔) การเรียนรู้ตามสภาพจริงเป็นการเรียนรู้ความรู้ที่จำเป็นต่อชีวิต และมีความหมายต่อผู้เรียน แต่ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นไม่จำเป็นที่ทุกๆ องค์ประกอบของงานจะต้องมีสภาพที่เป็นจริงแต่ต้องให้ความหมายกับผู้เรียนในลักษณะที่เชื่อมโยงกับโลกที่เป็นจริงในระดับหนึ่งเป็นการให้ความสนใจกับทักษะที่อยู่ในชีวิตจริง เช่น การตัดสินใจและการแก้ปัญหาที่โยงงานของผู้เรียนเข้ากับประสบการณ์ในชีวิตจริง ๕) ในบรรยากาศของการเรียนรู้ตามสภาพจริง กิจกรรมจะต้องเชื่อมโยงกันระหว่างความรู้ ทักษะและเจตคติที่ได้เรียนรู้ และสามารถนำไปใช้ได้บริบทหนึ่งและบริบทอื่น ๆ หลักสูตรจะไม่มีลักษณะเป็นแท่งแต่จะเป็นเกลียวที่หมุนขึ้นไปโดยมีแต่ละประสบการณ์ที่ได้สร้างขึ้นก่อนหน้าเป็นฐาน เหมือนกับผู้เรียนค่อยๆ เพิ่มความเข้าใจและพัฒนาทักษะมากขึ้นเรื่อยๆ ๖) ในการเรียนรู้ตามสภาพจริง ผู้เรียนจะต้องแสดงการเรียนรู้ของตนเองสู่สาธารณะและมักใช้มาตรฐานคุณภาพในชีวิตจริงในการตัดสินใจผลการเรียนรู้ ปัญหาในสภาพจริงจะไม่ใช่คะแนนแบบทดสอบ แต่เป็นบ่งชี้ที่เป็นจริงที่ผู้เรียนจะต้องรับผิดชอบ เช่น ผู้เรียนเสนอโครงการไปสู่กรรมการของชุมชน และมีการตอบสนองจากคณะกรรมการและอาจจะรับรองโครงการนั้น^{๒๒๕}

จากแนวคิดของนักการศึกษาดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่าการเรียนรู้ตามสภาพจริงเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งทางด้านความรู้ ทักษะปฏิบัติและเจตคติที่เกิดจากการฝึกหัดหรือประสบการณ์ของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันไปการจัดการเรียนรู้ให้แก่มหาวิทยาลัยต้องเน้นการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้โดยให้ผู้ใหญ่ได้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองจากการได้รับประสบการณ์ที่สอดคล้องกับความรู้ที่มีอยู่ด้วยกระบวนการคิดวิเคราะห์สถานการณ์ซึ่งเป็นวิธีการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้ใหญ่ได้แก่เพราะเป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนรับรู้สภาพจริงซึ่งปัญหาและสถานการณ์ที่เป็นรูปธรรมโดยตรงและลงมือปฏิบัติส่งผลให้ผู้เรียนได้รับความรู้ ความคิด ทักษะ และเจตคติใหม่ ๆ ซึ่งเป็นวิธีการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยคิดว่าเหมาะสมที่จะนำไปใช้ในการฝึกอบรมผู้ประกอบการท่องเที่ยวในเขตอีสานใต้เพื่อให้เกิดทักษะในการทำงานด้านการเสนอขายสินค้าและบริการให้นักท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

^{๒๒๕} Gordon, R., *Balancing Areal-world Problems with Real-world Results*, <<http://www.car.chula.ac.th>>, March 2019.

๒.๓.๔ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามจังหวะของตน (Self-Paced Learning)

๒.๓.๔.๑ ที่มาแนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามจังหวะของตน

นักการศึกษาได้กล่าวถึงที่มาของแนวความคิดการจัดการเรียนรู้ตามจังหวะของตนดังนี้

ลิตเติลวูด (Littlewood) ได้กล่าวไว้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตามจังหวะของตนมาจากความเชื่อที่ว่า ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองได้ สามารถตัดสินใจด้วยตนเองได้ซึ่ง ได้อธิบายส่วนประกอบและลักษณะการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศด้วยตนเองไว้ดังนี้ ลักษณะการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศด้วยตนเองประกอบด้วยแรงจูงใจ ความเชื่อมั่นในตนเอง ความรู้และทักษะ ลักษณะการเรียนรู้ภาษาด้วยตนเอง มี ๓ ประเภท คือ ๑) การเรียนรู้ด้วยตนเองในฐานะผู้ใช้ภาษาในการสื่อสาร ๒) การเรียนรู้ภาษาด้วยตนเองในฐานะนักเรียน ๓) การเรียนรู้ภาษาด้วยตนเองในฐานะปัจเจกบุคคลซึ่งบุคคลสามารถมีลักษณะการเรียนรู้ด้วยตนเองในฐานะต่างๆ นี้ได้ตามบริบท หรือวัตถุประสงค์ของแต่ละบุคคล^{๒๒๖}

พัชรี มะแสงสม กล่าวว่าการเรียนรู้ตามจังหวะของตนคือกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนมีเสรีภาพในการใช้ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองมีความตระหนักและรับผิดชอบต่อการเรียนของตน ผู้เรียนจะทำการวางแผนและกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ เลือกแหล่งข้อมูล เลือกวิธีการเรียนรู้ และประเมินผลด้วยตนเองโดยอาจปรึกษาหรือขอความช่วยเหลือจากครูผู้สอนหรือบุคคลอื่นก็ได้^{๒๒๗}

วีระ ไทยพานิช ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการเรียนรู้ตามจังหวะของตน ๑) นักเรียนสามารถเรียนรู้ตามความสามารถของตนเอง ๒) เป็นการคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ๓) นักเรียนมีอิสระมากกว่าการสอนแบบปกติ ๔) เป็นการจูงใจนักเรียนและนักเรียนจะชอบบรรยากาศในโรงเรียนมากขึ้น ๕) ครูมีเวลาที่จะทำงานกับนักเรียนเป็นรายบุคคลเมื่อนักเรียนต้องการ^{๒๒๘}

เจ็ฟฟรี (Jeffries) ได้กล่าวว่าการเรียนรู้ตามจังหวะของตนคือการเรียนรู้ที่ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองไม่ว่าจะเป็นกลุ่มหรือเพียงคนเดียวซึ่งการศึกษาค้นคว้านี้อาจเป็นส่วนหนึ่งของวิชาที่เรียนโดยไม่มีครูมาควบคุมโดยตรงการเรียนแบบนี้ทำให้ผู้เรียนต้องใช้ความรับผิดชอบอย่างมากต่อสิ่งที่เรียนวิธีการเรียนและเวลาในการเรียน ซึ่งจะสามารถช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินตนเองได้อีกด้วย^{๒๒๙}

^{๒๒๖} Littlewood, W., "Defining and Developing Autonomy in East Asian context", *Applied Linguistics*, 1999, ๒๐(๑), p. 71.

^{๒๒๗} พัชรี มะแสงสม, *ปัจจัยบางประการที่สัมพันธ์กับความพร้อมในการเรียนรู้ด้วยตนเอง*, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ถ่ายเอกสาร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๗.

^{๒๒๘} วีระ ไทยพานิช, *๕๗ วิธีสอน*, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาเทคโนโลยีทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๘๔.

^{๒๒๙} Jeffries, C., *A-Z of Open Learning National Extension College Trust*, (London: Longman, 1990), p. 85.

บอริช (Borich) กล่าวถึงการเรียนรู้ตามจังหวะของตนเองคือวิธีเรียนและวิธีสอนที่กระตุ้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ของตนเองอย่างกระตือรือร้นเพื่อให้ได้ความรู้ โดยผู้เรียนใช้ทักษะกระบวนการเรียนรู้ในระดับสูงได้แก่การใช้เหตุผลการคิดปัญหาและการคิดวิเคราะห์ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อน^{๒๓๐}

เชียริน (Sheerin) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ตามจังหวะของตนเองว่าเป็นวิธีการสนับสนุนผู้เรียนให้มีความเป็นอิสระตั้งนั้นการเรียนรู้โดยพึ่งพาตนเองแนวคิดที่จะช่วยให้ผู้เรียนปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้จากการยึดครูผู้สอนเป็นหลักไปสู่วิธีการเรียนรู้ด้วยตนเองคือการส่งเสริมให้ผู้เรียนสร้างจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ของตนเองและดำเนินการเพื่อไปยังจุดมุ่งหมายนั้นสรุปได้ว่า ความสำคัญของการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นลักษณะการเรียนรู้ที่เกิดจากความต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องมีความพร้อมในการเรียนรู้และสามารถพึ่งพาตนเองมีความรับผิดชอบต่อตนเองซึ่งการเรียนรู้ของมนุษย์ทุกคนต้องเรียนรู้ให้ทันกับเหตุการณ์ของโลกปัจจุบันและในอนาคตที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจึงจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง และจำเป็นต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต แนวคิดการเรียนรู้ตามจังหวะของตนเอง มีขั้นตอนดังนี้

๑. วิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนของผู้เรียน
๒. ตั้งวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ของตนเอง
๓. วางแผนการเรียนรู้ของตนเองเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้
๔. เลือกสื่อและกิจกรรมการเรียนรู้
๕. เรียนรู้โดยไม่ต้องมีผู้ควบคุมหรือผู้สอน
๖. ประเมินผลความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของตนเองโดยไม่ต้องมีผู้ควบคุม

หรือผู้สอน การประเมินความต้องการของตนเอง การกำหนดจุดมุ่งหมาย การกำหนดสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ โดยกำหนดระดับความยากง่าย ชนิดของสิ่งที่ต้องการเรียน พิจารณาเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายที่ต้องใช้ในการเรียน ความต้องการความช่วยเหลือ แหล่งทรัพยากร ประสบการณ์ ที่จำเป็นในการเรียน การจัดการในการเรียนโดยกำหนดปริมาณเวลาที่ต้องการเรียนรู้ของตนเองว่าจะเริ่มเรียนเมื่อใดเป็นเวลานานเท่าไรในแต่ละหน่วยการเรียนรู้ปริมาณเวลาที่ต้องการให้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับผู้เรียนปริมาณเวลาที่ต้องการให้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียนปริมาณเวลาที่ต้องการให้กับกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองของแต่ละคนโดยกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ตามประสบการณ์ที่ผ่านมา พร้อมทั้งกำหนดว่ากิจกรรมควรสิ้นสุดเมื่อใดนอกจากนี้การเลือกวิธีการเรียนและสื่อการเรียนการสอน อุปกรณ์การสอน เทคนิคการสอนทรัพยากรการเรียนรู้ที่ต้องใช้การกำหนดวิธีการควบคุมสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและทางด้านอารมณ์การกำหนดวิธีการตรวจสอบตนเองโดยกำหนดวิธีการรายงาน/บันทึกการสะท้อนตนเองจะใช้แบบไหนการให้ออกาสได้ฝึกตัดสินใจการแก้ปัญหาและการกำหนดนโยบายการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถกำหนดเองให้ชัดเจนขึ้นการกำหนดขอบเขตบทบาทของผู้ช่วยเหลือการกำหนดวิธีการประเมินผลการเรียนโดยเลือกประเภทของการทดสอบลักษณะของการ ประเมินผลการเรียนรู้ที่จะใช้วิธีการประเมินความถูกต้องของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการติดตามประเมินผลรูปแบบการเรียนรู้ตามจังหวะของตนเองมีหลายหลายเช่นการทำ

^{๒๓๐} Borich, G.D., *Effective Teaching Method*, (New York: Macmillan, 1992), p.98.

สมุดบันทึกส่วนตัวเพื่อใช้บันทึกข้อมูลความคิดเรื่องราวต่างๆที่เราได้เรียนรู้หรือเกิดขึ้นในสมองของเรา สมุดนี้จะช่วยเก็บสะสมความคิดที่ละน้อยเข้าไว้ด้วยกันเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเพิ่มเติมให้กว้างไกลออกไปการกำหนดโครงการเรียนรู้รายบุคคลที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้าว่าจะเรียนรู้อย่างไร โดยพิจารณาว่าความรู้ที่เราจะแสวงหานั้นช่วยให้เราถึงจุดประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ทำให้เกิดความพึงพอใจ ความสนุกสนานที่จะเรียนหรือไม่ ประหยัดเงินและเวลามากน้อยเพียงใด โดยกำหนดกิจกรรมการเรียนที่เหมาะสม การสร้างห้องสมุดของตนเอง หมายถึงการรวบรวมรายชื่อ ข้อมูล แหล่งความรู้ต่างๆ ที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์ตรงกับความสนใจเพื่อใช้ในการศึกษาค้นคว้าต่อไป การหาแหล่งความรู้ในชุมชน เช่น ผู้รู้ ผู้ชำนาญในอาชีพต่างๆ ห้องสมุด สมาคม สถานที่ราชการ ฯลฯ ซึ่งแหล่งความรู้เหล่านี้จะเป็นแหล่งสำคัญในการค้นคว้า การหาเพื่อนร่วมเรียน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้กัน การเรียนรู้จากการฝึกและปฏิบัติ ซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้และประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ ลักษณะของผู้ที่มีการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีความสมัครใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง (Voluntarily to Learn) มิได้เกิดจากการบังคับ แต่มีเจตนาที่จะเรียนด้วยความอยากรู้ ใช้ตนเองเป็นแหล่งข้อมูลของตนเอง (Self Resourceful) นั่นคือผู้เรียนสามารถบอกได้ว่าสิ่งที่ตนจะเรียนคืออะไร รู้ว่าทักษะและข้อมูลที่ต้องการหรือจำเป็นต้องใช้มีอะไรบ้าง สามารถกำหนดเป้าหมาย วิธีการรวบรวมข้อมูลที่ต้องการ และวิธีการประเมินผลการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องเป็นผู้จัดการการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ด้วยตนเอง (Manage of Change) ผู้เรียนมีความตระหนักในความสามารถ สามารถตัดสินใจได้ มีการรับผิดชอบต่อหน้าที่และบทบาทในการเป็นผู้เรียนรู้ที่ดี รู้ "วิธีการที่จะเรียน" (Know how to Learn) นั่นคือ ผู้เรียนควรทราบขั้นตอนการเรียนรู้ของตนเอง รู้ว่าเขาจะไปสู่จุดที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างไร มีบุคลิกภาพเชิงบวก มีแรงจูงใจ และการเรียนแบบร่วมมือกับเพื่อนหรือบุคคลอื่น ตลอดจนการหาข้อมูลในการเรียนรู้จากแหล่งที่ตนเองสะดวกและสนใจ ดังจะเห็นได้ว่าได้ว่าลักษณะและประเภทของการเรียนรู้ตามจังหวะของตนเป็นวิธีการเรียนที่ผู้เรียนต้องการที่จะเรียนรู้ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลและประเมินผลการเรียน มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และมีวิธีการเรียนรู้ที่ดี เรียนรู้ได้ง่ายโดยได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองทำให้ผู้เรียนมีอิสระในการเรียนโดยมีจุดมุ่งหมายในการเรียน ครูผู้สอนเป็นเพียงผู้คอยชี้แนะและจัดเตรียมวัสดุ-อุปกรณ์ไว้ให้ และเรียนรู้ตามความสามารถโดยใช้เวลาในการเรียนที่แตกต่างกันและประโยชน์ของการเรียนรู้ด้วยตนเองช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามความสนใจความสามารถ โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล และมีอิสระในการตัดสินใจเลือกเรียนและสามารถประเมินผลการเรียนรู้ของตนเองได้ตลอดจนสามารถสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ที่ช่วยส่งเสริมการเรียนของผู้เรียนได้เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ผู้สอนกำหนดไว้^{๒๓๑}

สรุปได้ว่าการเรียนรู้ตามจังหวะของตนเป็นรูปแบบวิธีการเรียนที่ให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนได้ตามต้องการ ความสนใจความสามารถโดยยึดหลักความแตกต่างระหว่างบุคคลในการรับความรู้ของแต่ละคนซึ่งมีไม่เท่ากัน ดังนั้นจึงเป็นการเรียนรู้ที่ใช้เวลาที่แตกต่างกันในการเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งการเรียนลักษณะนี้ทำให้

^{๒๓๑} Sheerin, S., *An Exploration of the Relationship between Self-Access and Independent Learning*, (London: Longman, 1997), p. 126.

ผู้เรียนมีจุดมุ่งหมายมีการวางแผนในการเรียนมีความรับผิดชอบต่อการเรียนและรู้วิธีการเรียนที่เข้าใจได้ง่ายรู้จักจัดสรรเวลาในการเรียนได้อย่างเหมาะสมตลอดจนรู้จักประเมินผลการเรียนได้ด้วยตนเอง

๒.๓.๔.๒ ความหมายของการเรียนรู้ตามจังหวะของตน

พัชรี พลาวงศ์ ได้กล่าวถึง ความหมายของการเรียนรู้ตามจังหวะของตนว่าเป็นการเรียนรู้รูปแบบหนึ่งที่มีโครงสร้างอย่างเป็นระบบสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนได้ การเรียนรู้ด้วยตนเองจะช่วยให้ผู้เรียนมีอิสระในการเลือกเรียนตามเวลาสถานที่เรียนระยะเวลาในการเรียนแต่ละบทในเนื้อหาของบทเรียนก แต่จะต้องอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของโครงสร้างในบทเรียนนั้น เพราะในแต่ละบทเรียนจะมีวิธีเรียนที่ชี้แนะไว้ในคู่มือการเรียน (Study Guide)^{๒๓๒}

สมคิด อิศระวัฒน์ ได้กล่าวถึงความหมายของการเรียนรู้ตามจังหวะของตนว่าเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีความคิดริเริ่มด้วยตนเองโดยอาศัยความช่วยเหลือหรือไม่ก็ได้ ผู้เรียนวิเคราะห์ความต้องการที่จะเรียนรู้ด้วยตนเองกำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้ แยกแยะ เจาะจงแหล่งข้อมูลในการเรียนรู้ คัดเลือกวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสม และประเมินผลการเรียนรู้นั้น ๆ^{๒๓๓}

วิไล องค์กรงสุข ได้กล่าวถึงความหมายของการเรียนรู้ตามจังหวะของตนว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการเรียนการสอนโดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนหรือเรียนตามความสามารถ ความสนใจของตนเอง โดยคำนึงถึงหลักของความแตกต่างระหว่างบุคคล ได้แก่ ความแตกต่างในด้านความสามารถทางสติปัญญา ความต้องการและความสนใจในการเรียนรู้ด้านร่างกาย อารมณ์ และ สังคม โดยการเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นการประยุกต์ร่วมกันระหว่างเทคนิคและสื่อการสอนให้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล^{๒๓๔}

กริฟฟิน (Griffin) ได้กล่าวถึงความหมายของการเรียนรู้ตามจังหวะของตนว่าเป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เฉพาะของบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยมีเป้าหมายไปสู่การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของตนเอง และความสามารถในการวางแผนปฏิบัติหรือค้นคว้าด้วยตนเอง^{๒๓๕}

ชม ภูมิภาค ได้ให้ความหมายไว้ว่า ในการเรียนรู้ตามจังหวะของตนเป็นการสร้างสื่อมัลติมีเดียซึ่งมีลักษณะเป็นสื่อเสริมความรู้ที่ใช้เรียนด้วยตนเอง จึงควรพิจารณาความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งนักการศึกษาได้นำหลักจิตวิทยามาใช้โดยคำนึงถึงความต้องการความถนัดและความสนใจของผู้เรียนเป็นสำคัญ เอกัตบุคคลมีความแตกต่างกันหลายด้าน กล่าวคือความสามารถ สติปัญญา ความต้องการ ความสนใจ ร่างกาย อารมณ์ สังคมและความแตกต่างระหว่างบุคคลด้านอื่น ๆ^{๒๓๖}

^{๒๓๒} พชรี พลาวงศ์, การเรียนด้วยตนเอง, วารสารรามคำแหง, ๕๔ (กุมภาพันธ์) ๒๕๒๖, หน้า ๘๓

^{๒๓๓} สมคิด อิศระวัฒน์, รายงานการวิจัยลักษณะการอบรมเลี้ยงดูเด็กไทยซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง, วารสารการศึกษานอกโรงเรียน ๑ (ธันวาคม ๒๕๓๘), หน้า ๒๕.

^{๒๓๔} วิไล องค์กรงสุข, การพัฒนาบทเรียนคอมพิวเตอร์มัลติมีเดียเรื่องการผลิตรายการโทรทัศน์, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ถ่ายเอกสาร, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๑.

^{๒๓๕} Griffin, R.W., Management 6th Ed, (U.S.A.: Houghton Mifflin Company, 1999), p. 117.

^{๒๓๖} ชม ภูมิภาค., “เทคโนโลยีการสอนรายบุคคล”, เทคโนโลยีสื่อสารการศึกษา, (๑) ๒๕๔๓, หน้า ๑๐๐.

เฮลีย์ (Healey) กล่าวว่า การเรียนรู้ตามจังหวะของตน หมายถึง การที่ผู้เรียนสามารถใช้กลวิธีการเรียน ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่ามีประสิทธิภาพได้ด้วยตนเอง^{๒๓๗}

โฮเล็ค (Holec) ให้ความหมายการเรียนรู้ตามจังหวะของตนว่า คือความสามารถในการทำหน้าที่รับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง^{๒๓๘}

ลิตเติล (Little) ได้ให้คำจำกัดความว่า การเรียนรู้ตามจังหวะของตนเป็นความสัมพันธ์ทางจิตวิทยาที่สำคัญของ ผู้เรียนที่มีต่อกระบวนการเรียน และเนื้อหาที่เรียน ได้แก่ความสามารถในการคิดอย่างสร้างสรรค์ การตัดสินใจ และ การแสดงออกอย่างมีอิสระ^{๒๓๙}

จากการศึกษาความหมายของการเรียนรู้ตามจังหวะของตน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การเรียนรู้ตามจังหวะของตนเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้เนื้อหาต่างๆ ได้ด้วยตนเอง โดยที่ผู้เรียนจะสามารถเรียนรู้ตามความสามารถและประเมินผลความสามารถของตน โดยที่มีครูคอยเป็นผู้ชี้แนะแนวทางให้แก่ผู้เรียนเท่านั้น และผู้เรียนสามารถกำหนดระยะเวลาสถานที่การเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

๒.๓.๔.๓ หลักการเรียนรู้ตามจังหวะของตน

หลักการเรียนรู้ตามจังหวะของตน มีรายละเอียด ดังนี้

กิบบอนส์ (Gibbons) ได้ศึกษาชีวประวัติของผู้เชี่ยวชาญที่มีชื่อเสียงทางด้าน การแสดง นักประดิษฐ์ นักสำรวจ นักอักษรศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ และผู้บริหาร จำนวน ๒๐ คน ซึ่งไม่ได้รับการศึกษาเล่าเรียนตามชั้นเรียนปกติสูงกว่าระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยศึกษาลักษณะของการเรียนรู้ด้วยตนเองของบุคคลดังกล่าว แล้วนำมาประมวลเป็นหลักการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนี้

ข้อ ๑ ในการศึกษาตามจังหวะของตนผู้ศึกษาเป็นผู้ควบคุมตนเอง ในขณะที่การศึกษาอย่างเป็นทางการ (Formal Education) จุดควบคุมอยู่ที่สถาบันการศึกษา ตัวแทน หรือสิ่งกำกับการสอนเพื่อให้ศึกษาด้วยตนเองจะช่วยนักศึกษาให้รู้จักควบคุมสิ่งที่อยู่ภายในตัวเองเพื่อการเรียนรู้ของตน

ข้อ ๒ การศึกษาตามจังหวะของตน มักจะเป็นความพยายามที่แน่วแน่ในความรู้เฉพาะด้านอย่างใด อย่างหนึ่งมากกว่าการศึกษาหลายๆ แขนงวิชา การสอนให้รู้จักศึกษา ค้นคว้าด้วยตนเอง ช่วยให้นักศึกษาสามารถแยกแยะ และมีความชำนาญในกิจกรรมบางอย่างหรือหลายอย่างที่เป็นต่อชีวิต

ข้อ ๓ การศึกษาตามจังหวะของตน มักจะเป็นการประยุกต์ การศึกษา คือการเรียนรู้เพื่อนำไปใช้กับงาน การสอนการเรียนรู้ด้วยตนเอง เกี่ยวข้องกับ

^{๒๓๗} Healey, D., “Learner Choices in Self-directed Second-language Learning”, Ph.D. Dissertation, University of Oregon, (Ann Arbor, MI: Dissertation Services, 1993), p. 96.

^{๒๓๘} Holec, H., **Autonomy and Foreign Language Learning**, (Oxford: Pergamon, First published, (Strasbourg: Council of Europe, 1981), p. 132.

^{๒๓๙} Little, D., **Learner Autonomy 1 : Definition, Issues and Problems**, (Dublin: Authentik, 1991), p. 84.

การศึกษาทางทฤษฎีที่สัมพันธ์กับการฝึกฝนทางเทคนิค และการนำไปดัดแปลงใช้อย่างเหมาะสม เป็น การเรียนรู้เพื่อประโยชน์ปัจจุบัน

ข้อ ๔ ผู้ศึกษาตามจังหวะของตน เป็นคนที่เรียนรู้ด้วยแรงจูงใจของ ตนเอง นั่นคือ การผูกพันกับตนเอง กับเนื้อหาวิชาที่ตนเลือกแม้จะพบว่ามีอุปสรรคก็ตามการศึกษา ด้วยตนเองช่วยให้ผู้เรียนรู้ตระหนักถึงความต้องการของตน และมีเป้าหมายของตนเองมากกว่าที่จะให้ ผู้อื่นมาวางเป้าหมายให้

ข้อ ๕ สิ่งจูงใจสำหรับการศึกษาตามจังหวะของตนได้แก่ ความสำเร็จ ซึ่งเป็นรางวัลที่ประเมินคุณค่าได้โดยตนเอง การสอนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตามจังหวะของ ตนจึงเป็นการให้ประสบการณ์เพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ต้องการรู้จักวางแผน และการเลือกใช้ วิธีการที่มีประสิทธิภาพในการที่จะทำให้งานนั้นสำเร็จ

ข้อ ๖ ผู้ศึกษาตามจังหวะของตนมักจะตัดสินใจในรูปแบบต่างๆทั้ง ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการและวิธีการเฉพาะตน ซึ่งสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างดีที่สุด ซึ่ง ข้อสรุปอาจจะได้จากการศึกษา การสังเกต ประสบการณ์ การเข้าเรียนในบางวิชา การฝึกอบรม การสนทนา การฝึกหัด การลองผิดลองถูก การฝึกหัดกิจกรรมให้ผลดี การประสานระหว่างกลุ่ม เหตุการณ์และโครงการ

ข้อ ๗ การเรียนรู้ตามจังหวะของตน เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความ เชื่อ โดยปกติจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคลิกลักษณะของคน การประสานสัมพันธ์ ความมีระเบียบวินัย ในตนเอง ความบากบั่น ขยันขันแข็ง ไม่เห็นแก่ตัว การรู้สึกเกรงใจผู้อื่น และมีหลักการอย่างเข้มแข็ง

ข้อ ๘ ผู้ที่เรียนรู้ตามจังหวะของตนจะมีแรงขับ (Drive) ความคิด อิสระมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดการสอนการศึกษาด้วยตนเอง เกี่ยวข้องกับการเสริมแรงขับเคลื่อน ความ กระตือรือร้น โดยมีความคิดอิสระไม่ขึ้นกับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ความเป็นผู้ริเริ่มมากกว่าที่จะประพฤติ ตามผู้อื่น และมักทำอะไรเป็นแบบของตนเองมากกว่าทำคล้าย ๆ ผู้อื่น

ข้อ ๙ ผู้ที่เรียนรู้ตามจังหวะของตนมักจะใช้การอ่านและ กระบวนการทักษะอื่น ๆ ในการเข้าถึงข้อมูลและคำแนะนำที่เขาต้องการเพื่อโครงการเหล่านั้น การ สอนเพื่อการศึกษาด้วยตนเองเกี่ยวข้องกับการฝึกฝนทักษะ เช่น การอ่านและการจำ โดยเฉพาะอย่าง ยิง ในเวลาที่นักศึกษามีความต้องการอย่างเต็มที่ที่จะเข้าถึงข้อสนเทศ

ข้อ ๑๐ การเรียนรู้ตามจังหวะของตนเป็นท่วงทีที่เกิดจาก ประสบการณ์สำคัญหลายประการตั้งแต่วัยเด็กประสบการณ์และการพัฒนาจนกระทั่งกลายเป็นจุดของ การเลือกในชีวิตของคนการสอนเพื่อการศึกษาด้วยตนเองจึงเป็นการช่วยเหลือผู้เรียนที่จะจำแนกท่วงที แนวทางที่เกิดขึ้นในชีวิตเพื่อกำหนดวิถีทางที่ตนเลือกและสร้างวิถีทางใหม่ที่ตนปรารถนา^{๒๔๐}

ซิดซงค์ ส.นันทนาเนตร ได้กล่าวถึง เครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนมี ลักษณะการเรียนรู้ตามจังหวะของตน ทำได้ด้วยวิธีการต่อไปนี้ คือ

๑. สัญญาการเรียน (Learning Contract) เป็นสิ่งที่กำหนดขึ้น ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ซึ่งเป็นลักษณะการสอนรายบุคคลที่ให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบมีระเบียบวินัย

^{๒๔๐} Gibbon, How to Design a Program Evaluation, (Newbury Park: Sagh, 1980), p. 124.

ในตนเองเป็นตัวของตัวเองให้มาก โดยการให้สำรวจและค้นหาความสนใจที่แท้จริงของตนเอง แล้วให้ผู้เรียนเลือกเรียนตามความสนใจ (Personal Interest) “สัญญาการเรียน” นี้จะช่วยให้ผู้เรียนรู้ด้วยตนเองได้มากขึ้นเพราะได้เปิดเผยตัวเองได้เต็มที่และพึ่งพาตนเองได้มากที่สุด

๒. การเรียนรู้จากกลุ่มเพื่อน (Peer Learning Group) สิ่งที่ได้จากการเรียนรู้จากกลุ่มเพื่อน คือ ประสบการณ์ที่ต่างคนต่างนำมาแลกเปลี่ยนกัน ประสบการณ์ของตนเอง อาจช่วยชี้แนะเพื่อนได้และในทางตรงข้ามประสบการณ์ของเพื่อนก็อาจช่วยชี้แนะตัวเองพร้อมกัน นี่ก็จะเป็นการเรียนการสอนที่มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นระหว่างครูหรือผู้สอนหรือผู้อำนวยความสะดวก กับ ผู้เรียนในกลุ่มด้วย

๓. ทักษะเกี่ยวกับเวลา (Time Commitment) การกำหนดระยะเวลาตายตัว กับกิจกรรมต่างๆ จะช่วยให้ผู้เรียนตระหนักถึงคุณค่าของเวลาที่จะเรียนรู้สิ่งต่างๆ และการนำไปใช้ได้ทันทีในชีวิตประจำวัน

๔. ประโยชน์ของการเรียนรู้ (Perceived Benefits) ผู้เรียนจะรู้ด้วยตนเองได้มากขึ้น หากการเรียนรู้เป็นการแก้ปัญหา มิใช่การจดจำแค่เนื้อหาการจัด โปรแกรมการเรียนจึงจำเป็นต้องสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นการให้ความรู้ทักษะที่จำเป็นและทันต่อเหตุการณ์สถานการณ์ที่เป็นอยู่

๕. การเตรียมความพร้อมในการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Preparation of Self-Directed Learning) นั่นคือ ผู้เรียนต้องมีความสนใจเต็มใจที่จะเรียนด้วยตนเองเพราะการเรียนรู้ด้วยตนเองนี้เป็นเรื่องภายในจิตใจอยู่ในจิตสำนึกของผู้เรียนเป็นการเปลี่ยนแปลงที่อยู่ภายในตัวผู้เรียนมากกว่าการจัดการภายนอก^{๒๔๑}

๒.๓.๔.๔ กลวิธีและกระบวนการเรียนรู้ตามจังหวะของตน

เวินเด็น (Wenden) ได้กล่าวถึงกลวิธีการเรียนรู้ภาษาอังกฤษหรือภาษาต่างประเทศต่างๆ ไว้ว่า ต้องใช้กลวิธีเรียนเฉพาะ ซึ่งเป็นความคิด หรือพฤติกรรม ที่ผู้เรียนแต่ละคนใช้ เพื่อช่วยให้เข้าใจ เรียนรู้ และจดจำความรู้ใหม่ได้ในการเรียนภาษาอังกฤษ นักเรียนต่างชาติใช้กลวิธี การเรียนรู้ภาษาอังกฤษต่างๆ เช่น การฟังเพลง ดูละครโทรทัศน์ภาษาอังกฤษ การเดาความหมายของสำนวนใหม่ๆ และการ คาดเดาส่งที่จะเกิดขึ้นต่อไปจากความรู้เดิมที่ได้เรียนรู้แล้ว การใช้เทคนิคเหล่านี้ต้องเกิดมาจากจิตใต้สำนึก ด้วยความตั้งใจ ที่จะพัฒนาทักษะการเรียนภาษาอังกฤษของตนเองให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ดังนั้นการใช้กลวิธีเรียนภาษานี้ จะช่วยให้เกิด พัฒนาการเรียนรู้ภายในตัวผู้เรียน ทำให้สามารถจดจำและสามารถนำความรู้มาใช้ได้ในสถานการณ์ใหม่ กลวิธีเรียนภาษาอังกฤษ หรือภาษาต่างประเทศ จึงเป็นเครื่องมือที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้ภาษาด้วยตนเอง และสำหรับการพัฒนาความสามารถในการใช้ทักษะการสื่อสารด้วย ในด้านของผู้เรียนการใช้กลวิธีเรียนภาษา ภาษาอังกฤษมีความจำเป็นเพื่อการควบคุม และทำให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองด้วย กลวิธีเรียนภาษา ภาษาอังกฤษต้องใช้ด้วยความคิดอย่างมีสติ และต้องเป็นส่วนที่ผู้เรียนได้เลือกสรรแล้ว^{๒๔๒}

^{๒๔๑} ชิดชงค ส. นันทนาเนตร, การเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓, หน้า ๑๒๗.

^{๒๔๒} Wenden, A., *Learner Strategies for Learner Autonomy*, (London: Prentice Hall, 1998), p. 73.

โคเฮิน (Cohen) ได้กล่าวว่า การถ่ายโอนกลวิธีการ เรียนจากทักษะภาษาหนึ่งไปยังการเรียนรู้ภาษาอื่นๆ เป็นเป้าหมายหนึ่งของการใช้กลวิธีการเรียนภาษา โดยได้กล่าวเพิ่มเติมจากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การใช้กลวิธีการเรียนภาษามีลักษณะสำคัญ ได้แก่ ๑) ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองได้ ๒) ช่วยเพิ่มบทบาทของผู้สอนภาษาให้กว้างขึ้น ๓) เป็นการเรียนรู้จากปัญหา ๔) เกี่ยวข้องกับหลายๆ ด้าน มิใช่เฉพาะด้านความรู้ความเข้าใจเท่านั้น ๕) สามารถสอนให้ผู้เรียนได้ ๖) มีความยืดหยุ่น ๗) เป็นผลมาจากปัจจัยหลายประการ^{๒๔๓}

กอร์ (Gore) ยังได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนการสอนภาษาที่สองที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองได้ ต้องมีส่วนประกอบที่สำคัญคือ ต้องมีการเตรียมผู้เรียนให้มีการเรียนรู้นอกห้องเรียนและมีเวลาเรียนเพิ่มเติมจากเวลาที่ กำหนดในรายวิชาด้วย ผู้สอนที่มีประสิทธิภาพต้องสามารถสื่อให้ผู้เรียนเข้าใจว่าตนเองสามารถที่จะเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ด้วยการฝึกใช้กลวิธีการเรียนภาษาที่ถูกต้องเหมาะสม ผู้ที่จะสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองได้ต้องรู้จักประเมินความต้องการ ในการเรียนภาษาที่สองของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง รู้จักรวบรวมคำศัพท์ต่างๆ สำหรับตนเอง รู้จักเลือกและวางแผนการ ใช้อุปกรณ์การเรียนที่เหมาะสมสำหรับตนเองได้ สามารถตรวจสอบความก้าวหน้าในการเรียนภาษาของตนเองรวมทั้ง ประเมินระดับความสามารถและความสำเร็จของตนเองได้ นอกจากนี้ กอร์ (Gore) ได้กล่าวว่า ผู้ที่สามารถเรียนรู้ภาษาอังกฤษได้ด้วยตนเองต้องมีลักษณะพฤติกรรมตามกระบวนการ ดังต่อไปนี้

๑. การประเมินความต้องการของตนเอง (Assessing needs) ว่ามีความจำเป็นต้องใช้ภาษาอังกฤษมากแค่ไหน

๒. การกำหนดจุดมุ่งหมาย (Setting goals) ว่าต้องการเรียนรู้การใช้ภาษาอังกฤษในระดับใด เช่น เรียนจนถึง ระดับไหนเพื่อให้เหมาะสมกับงาน สามารถนำไปใช้ในงานที่เราทำอยู่ได้ และทำให้เกิดประโยชน์ได้การกำหนดสิ่งที่ต้องการ เรียนรู้ โดยกำหนดระดับความยากง่ายระดับภาษาอังกฤษที่ต้องการเรียนเพื่อนำไปใช้ในที่ทำงานให้เกิดประโยชน์สูงสุด พิจารณาเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายที่ต้องใช้ในการเรียน (ในกรณีที่ต้องการเรียนหลักสูตรระยะสั้น) ความต้องการความช่วยเหลือแหล่งทรัพยากร ประสบการณ์ ที่จำเป็นในการเรียน

๓. การจัดการการเรียน โดยกำหนดปริมาณเวลาที่ต้องการให้อาจารย์สอน ปริมาณเวลาที่ต้องการให้มีปฏิสัมพันธ์ ระหว่างอาจารย์กับผู้เรียน ปริมาณเวลาที่ต้องการให้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน ปริมาณเวลาที่ต้องการให้กับ กิจกรรมการเรียนด้วยตนเองของแต่ละคน โดยกำหนดกิจกรรมการเรียนตามประสบการณ์ที่ผ่านมา พร้อมทั้งกำหนดว่า กิจกรรมควรสิ้นสุดเมื่อใด เนื่องจากการศึกษาภาษาอังกฤษจำเป็นจะต้องทุ่มเทเวลาในการเรียนรู้ หากผู้เรียนต้องการสร้าง ความคุ้นเคยกับภาษาที่เรียน

๔. การเลือกวิธีการเรียนและสื่อการเรียนการสอน อุปกรณ์การสอน เทคนิคการสอน ทรัพยากรการเรียนรู้ที่ ต้องใช้ ผู้เรียนสามารถเลือกวิธีการเรียนรู้อังกฤษได้ เนื่องจากผู้เรียนจะทราบระดับความเข้าใจของตนเองว่าวิธีใดที่ จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้น

^{๒๔๓} Cohen, A. D., (๑๙๙๘). *Strategies in Learning and Using a Second Language*, January 1999, 3(4), <<http://www.tesol.org/wordpress/issues/volume๓/ej๑๒/ej๑๒๑๐/>>, p. 213.

เช่น วิธีการที่ทำให้รู้คำศัพท์ภาษาอังกฤษมากขึ้น บางคนจะสามารถจำได้มากกว่า การที่ผู้สอนให้เล่นเกมทายคำศัพท์ ถ้าจะให้หนึ่งห้องทีละคำ อาจจะจำได้แค่ระยะหนึ่งเท่านั้น พอผ่านไปก็อาจจะลืมได้อีก หรือการได้พูดคุยกับเพื่อนชาวต่างชาติบ่อยๆ จะทำให้มีทักษะในการพูดที่ดีขึ้น อีกอย่างคือการกำหนดวิธีการควบคุม สิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และทางด้านอารมณ์ ให้เกิดบรรยากาศที่ดี น่าเรียน ผู้เรียนจะเกิด ความรู้สึกรักเรียนและเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองได้

๕. การกำหนดวิธีการตรวจสอบตนเอง โดยกำหนดวิธีการรายงาน/บันทึก การสะท้อนตนเอง การให้โอกาสได้ ผักตัดสติใจ การแก้ปัญหา การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถ กำหนดความคิดที่ชัดเจนขึ้น ผู้เรียนควรจะเขียนบันทึกการ พัฒนาของตนเองด้วยว่าสามารถใช้ ภาษาอังกฤษได้ดีขึ้นหรือไม่หลังจากที่เรียนแล้ว

๖. การกำหนดขอบเขตบทบาทของผู้ช่วยเหลือ ผู้ที่ช่วยเหลือจะช่วยเหลือ ในระดับหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการ พัฒนาด้วยตนเองเท่านั้น ผู้เรียนควรจะตระหนักว่าเรียนรู้ด้วย ตนเองเป็นหนทางที่ดีที่สุด^{๒๔๔}

นูนัน (Nunan) กล่าวไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นกระบวนการ ปฏิสัมพันธ์และต้องการความ กระตือรือร้นของผู้เรียนซึ่งประกอบด้วยลักษณะดังต่อไปนี้คือ ๑) ต้อง ตอบสนองต่อความสามารถที่หลากหลายของผู้เรียนและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้กำหนดวัตถุประสงค์ ในการเรียนของตนเองได้ ๒) ให้ผู้เรียนได้รู้จักวิธีการเรียนที่มีประสิทธิภาพหลายๆ วิธี ๓) ช่วยให้ ผู้เรียนสามารถบอกวิธีการเรียนรู้ที่ดีของตนเองได้ ๔) สอนวิธีการเรียนควบคู่ไปกับการสอนเนื้อหาวิชา ๕) สามารถปรับเปลี่ยนจำนวนเนื้อหาและอุปกรณ์การเรียนการสอนได้ตามต้องการ ๖) ต้องวางแผน การจัดการเรื่องอารมณ์ของผู้เรียนด้วย ๗) ต้องวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน และความร่วมมือกันในการ เรียนรู้ ๘) ต้องคำนึงถึงความสนใจและความรู้เดิมของผู้เรียนด้วย ๙) ผักใช้กลวิธีการเรียนและ เครื่องมือในการเรียนที่หลากหลาย ๑๐) มีวิธีการประเมินที่หลากหลาย ๑๑) ต้องพัฒนาการประเมิน ตนเองให้กับผู้เรียนด้วย^{๒๔๕}

แครบปี (Crabbe) กล่าวเน้นว่า ครูมักได้ รับการฝึกฝนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ ภายนอกตัวผู้เรียนมาก แต่ได้รับการฝึกฝนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภายในตัวผู้เรียนน้อย ครูจึงควร ตระหนักว่า กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นภายในตัวผู้เรียน และเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับภายในตัวเรียน ซึ่ง ผู้เรียน แต่ละคนก็มีความแตกต่างกัน บางคนอาจเป็นผู้เรียนที่มีประสิทธิภาพอยู่แล้ว บางคนอาจมี คุณลักษณะนี้อยู่บ้าง แต่ต้องเน้นให้นำมาใช้มากขึ้น ยิ่งกว่านั้น Dickinson^{๒๔๖} เป็นผู้มีบทบาทอย่าง มากในการนำเสนอและอภิปรายแนวคิดนี้ ในบทสัมภาษณ์ Dickinson เสนอคุณลักษณะที่ผู้เรียนต้อง เรียนรู้ภาษาอังกฤษแบบพึ่งตนเองดังนี้ (๑) สามารถระบุได้ว่า มีการสอนอะไรเกิดขึ้น (๒) สามารถ

^{๒๔๔} Gore, J. (๒๐๐๒). *Learner Autonomy in the ESL/EFL Classroom. An Applied Project for Master of Teaching English as a Second Language*, Arizona State University. Available online: <http://www.asu.edu/clas/english/linguistics/gore-AP.doc>

^{๒๔๕} Nunan, D. (๑๙๙๗). *Designing and Adapting Materials to Encourage Learner Autonomy*. In Benson, P & Voller, P (eds) *Autonomy and Independence in Language Learning*.

^{๒๔๖} Dickinson, L. (๑๙๙๓). *Talking Shop: Aspects of Autonomous Learning*. An Interview with Leslie Dickinson. *ELT Journal*, ๔๗(๔), ๓๓๐-๓๓๖.

สร้างวัตถุประสงค์ของการเรียนโดยร่วมมือกับครู (๓) เป็นผู้ที่สามารถเลือก และใช้กลวิธี การเรียนภาษาที่เหมาะสม (๔) สามารถตรวจสอบและประเมินผลการใช้กลวิธีเรียนภาษาของตนเองได้^{๒๔๗}

เบ็นสัน และ โวลเลอร์ (Benson & Voller) ได้เสนอแนะว่า ผู้สอนสามารถฝึกผู้เรียนให้เป็นผู้เรียนรู้ด้วยตนเองได้ โดยคำนึงถึง ความแตกต่างระหว่างบุคคล การพึ่งพาตนเองของผู้เรียน โดยอาศัยเนื้อหาที่เป็นจริง นวัตกรรมทางเทคโนโลยีต่างๆ เช่น อินเทอร์เน็ต และคอมพิวเตอร์ ช่วยสอน มาช่วยพัฒนาการเรียนรู้อาษาด้วยตนเองได้ นอกจากนี้ ผู้สอนควรทำหน้าที่ต่างๆ เพื่อที่จะสามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เช่น เป็นผู้ให้คำปรึกษา ผู้อำนวยการความสะดว และเป็นผู้ให้ข้อมูลให้แก่ผู้เรียนได้ด้วย^{๒๔๘} และ นูนัน (Nunan) ได้นำเสนอระดับของการพัฒนาการเรียนรู้อาษาอังกฤษด้วยตนเองไว้ ๕ ระดับ และได้อธิบายว่ากิจกรรมในบางระดับได้มีอยู่แล้วในการจัดอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนของครู^{๒๔๙}

เกศสุตา รัชดาวิเศษกุล ได้ทำวิจัย พบว่า การสอนที่ตอบสนองต่อรูปแบบการเรียนของผู้เรียน ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้มากขึ้นและดีขึ้นนั้น ครูก็ยังมีบทบาทในการเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ให้แก่ ผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนในห้องเรียนหนึ่ง ๆ จะมีลักษณะที่แตกต่างกัน ครูอาจจะต้องดูแล ชี้แนะ สังเกตผู้เรียน เพื่อให้ เขาพัฒนาตนเองเป็นผู้เรียนที่เรียนรู้ด้วยตนเอง (self-directed learner) ได้ในที่สุด^{๒๕๐}

อลิสวา วานิชดี ได้ทำการวิจัย พบว่า การเรียนรู้แบบพึ่งตนเองประกอบด้วย การเรียนรู้โดยทั่วไป และการเรียนรู้อาษา คือการใช้กลวิธีเรียนภาษา^{๒๕๑} ซึ่งเป็นการย้ำความเห็น และผลการศึกษาของ เวินเด็น (Wenden) ว่าการใช้กลวิธีเรียนภาษากับการเรียนรู้แบบ พึ่งตนเอง เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๒๕๒}

อัครา อัครานิติ ได้วิจัยเกี่ยวกับการใช้ศูนย์การเรียนรู้ตามจังหวะของตนเองของ นักศึกษาชั้นปีที่ ๑ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย สรุปว่า การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง ในการเรียนรู้ได้ดี โดยที่ผู้สอนต้องเลือกกิจกรรมและ สื่อการสอนที่เหมาะสม ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นให้

^{๒๔๗} Crabbe, D. (๑๙๙๓). *Fostering autonomy from within the classroom: The teacher's responsibility*. System, ๒๑(๔), ๔๔๓-๔๕๒.

^{๒๔๘} Benson, P. & Voller, P., *Autonomy and Independence in Language Learning*, (London: Longman, 1997), p. 93.

^{๒๔๙} Nunan, D., *Designing and Adapting Materials to Encourage Learner Autonomy*, (In Benson, P & Voller, P (eds) *Autonomy and Independence in Language Learning*, 1997), p. 131.

^{๒๕๐} เกศสุตา รัชดาวิเศษกุล, *การพัฒนาการเรียนการสอนที่สนองต่อรูปแบบการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๔๗), หน้า ๙๖.

^{๒๕๑} อลิสวา วานิชดี, *การพัฒนาแบบวัดระดับความพร้อมในการเรียนรู้แบบพึ่งตนเองของผู้เรียนภาษาอังกฤษในระบบการศึกษาทางไกล*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๗), หน้า ๗๔.

^{๒๕๒} Wenden, A., *Learner Strategies for Learner Autonomy*, (London: Prentice Hall, 1998), p. 117.

นักศึกษามีความรับผิดชอบในการเรียนรู้มากขึ้น^{๒๕๓} นอกจากนี้มีงานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ด้วยตนเองพบว่า การกำหนดเป้าหมายในการเรียน และการประเมินตนเองของผู้เรียน เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาการเรียนรู้ด้วยตนเอง อย่างไรก็ตามการให้ครูและผู้เรียน ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ด้วยกัน จะนำไปสู่การเรียนรู้ด้วยตนเองได้มากยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่าการเรียนรู้ได้ด้วยตนเองเป็นกระบวนการที่สำคัญที่จะต้องสร้างให้แก่ผู้เรียน และเป็นสิ่งที่สามารถฝึก อบรมได้โดยการทำให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้ด้วยตนเอง รู้จักตนเอง และวิธีการที่จะพัฒนา ไปสู่คุณลักษณะนี้ได้ จึงจำเป็นต้องพัฒนาให้ผู้เรียนรู้กระบวนการที่จะเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเรียนรู้ภาษาอังกฤษซึ่งอาจจะเริ่มต้นได้ในห้องเรียน

๒.๓.๔.๕ ประโยชน์ของการเรียนรู้ตามจังหวะของตน

ไชยยศ เรืองสุวรรณ ได้กล่าวถึง ประโยชน์ของการเรียนการสอนแบบการเรียนรู้ด้วยตนเองไว้หลายประการ ดังนี้ ๑) หลักสูตรหรือรายวิชาถูกจัดไว้อย่างเป็นระบบ ๒) ระบบการวัดผลประกอบด้วยเครื่องวัดระดับ ความรู้ที่จะเรียน และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ๓) เอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้เรียนอย่างกว้างขวางตามบุคลิกภาพของผู้เรียน ๔) กระบวนการสอนเหมาะสมกับบุคลากรในหน่วยงาน^{๒๕๔}

วีระ ไทยพานิช ได้กล่าวถึง ประโยชน์ของการเรียนตามจังหวะของตนไว้ว่า นักเรียนสามารถเรียนรู้ตามความสามารถของตนเองเป็นการคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล นักเรียนมีอิสระมากกว่าการสอนแบบปกติ เป็นการจูงใจนักเรียน และนักเรียนจะชอบบรรยากาศในการเรียนมากขึ้น ครูมีเวลาที่จะทำงานกับนักเรียนเป็นรายบุคคลเมื่อนักเรียนต้องการ^{๒๕๕}

สรุปได้ว่าประโยชน์ของการเรียนรู้ตามจังหวะของตนนั้น มีประโยชน์ต่อผู้เรียน ผู้สอน และกระบวนการจัดการเรียนการสอนสำหรับผู้เรียนการเรียนรู้ด้วยตนเองสามารถสนองต่อความแตกต่างทางด้านความถนัด ความสนใจ ความสามารถทางการเรียน ให้นักเรียนมีอิสระในการเลือกเวลา และสถานที่ในการเรียน สำหรับผู้สอนการเรียนรู้ด้วยตนเองสามารถช่วยให้ผู้สอนมีเวลาในการปฏิบัติภารกิจด้านการศึกษาอื่นๆ มากขึ้น และด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอน การเรียนรู้ด้วยตนเองช่วยให้เกิดการออกแบบและพัฒนาสื่อการเรียนการสอนที่สามารถสนองต่อความแตกต่างระหว่างบุคคล เกิดการจัดระบบการเรียนการสอนที่ส่งเสริมประสิทธิภาพในการเรียนรู้เพิ่มขึ้น

^{๒๕๓} อัครา อัครานิติ, การใช้ศูนย์การเรียนรู้ด้วยตนเองของนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๔๖.

^{๒๕๔} ไชยยศ เรืองสุวรรณ, เทคโนโลยีการศึกษา : ทฤษฎีและการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๗๕.

^{๒๕๕} อ่างแก้ว, วีระ ไทยพานิช, ๕๗ วิธีสอน. หน้า ๔๒.

๒.๓.๕ แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ในอีสานใต้

พื้นที่ศึกษาวิจัยการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ได้แก่ ผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่มีภูมิลำเนาอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวในตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๕ กลุ่มผู้ประกอบการ ได้แก่ ๑) ผู้ประกอบการธุรกิจร้านขายของที่ระลึก ๒) ผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหารและเครื่องดื่ม ๓) ผู้ประกอบการธุรกิจร้านขายของที่ระลึก ๔) ผู้ประกอบการธุรกิจบริการนำเที่ยว ๕) ผู้ประกอบการธุรกิจผลิตสินค้าชุมชนผ้าไหม ซึ่งทั้ง ๕ กลุ่มผู้ประกอบการ มีภูมิลำเนาอยู่ใน ๒ แหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ ๑) หมู่บ้านผลิตผ้าไหม APEC บ้านท่าสว่าง ๒) พิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปไม้โบราณวัดบ้านอำมือง ซึ่งสถานท่องเที่ยวที่ได้กล่าวมาเป็นสถานที่ที่ได้รับการยอมรับให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์ คุณสมบัติสมัครงและต้องการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อเพิ่มทักษะการสื่อสาร ซึ่งเป็นผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่มีอาชีพหลากหลายอันแสดงถึงวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมอีสานใต้ โดยแบ่งออกเป็นตัวแทนจาก ๕ กลุ่มผู้ประกอบการ ได้แก่ ๑) ผู้ประกอบการธุรกิจร้านขายของที่ระลึก ๒) ผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหารและเครื่องดื่ม ๓) ผู้ประกอบการธุรกิจร้านขายของที่ระลึก ๔) ผู้ประกอบการธุรกิจบริการนำเที่ยว ๕) ผู้ประกอบการธุรกิจผลิตสินค้าชุมชนผ้าไหม

๒.๓.๕.๑ บ้านท่าสว่าง หมู่บ้าน OTOP

บ้านท่าสว่าง หมู่บ้าน OTOP เป็นหมู่บ้านเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอีสานใต้ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๑ ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดสุรินทร์ บนเส้นทางสายสุรินทร์-เมืองสิงห์ ระยะทางห่างจากตัวจังหวัดสุรินทร์ประมาณ ๘ กิโลเมตร การคมนาคมมีเส้นทางหลักในการสัญจรเป็นถนนลาดยาง การเดินทางของชาวบ้าน โดยส่วนใหญ่เดินทางด้วยรถจักรยานยนต์ รถยนต์ และยังมีรถโดยสารประจำทางบริการการปกครอง แบ่งการปกครองออกเป็น ๔ คุ่ม ได้แก่

ภาพที่ ๒.๑๒ บ้านท่าสว่าง หมู่บ้าน OTOP

<https://www.rakbankerd.com/travel/view>.

คุ่มที่ ๑ ร่วมแรงใจพัฒนา คุ่มที่ ๒ พัฒนาคนพัฒนางาน คุ่มที่ ๓ สามัคคีมีวินัย คุ่มที่ ๔ ผ้าไหมสวย

การประกอบอาชีพ บ้านท่าสว่างชีวิตของชาวบ้านส่วนใหญ่นั้นมีอาชีพทำนา ส่วนอาชีพเสริม คือ การปลูกผัก รับจ้างก่อสร้างในตัวจังหวัด และปัจจุบันนี้ชาวบ้านทั้งหญิงและชายเมื่อว่างเว้นจากการทำนา ก็จะทำการทอผ้า หรือรับจ้างทอผ้า ซึ่งเป็นงานที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ เพื่อใช้ส่วนตัวและจำหน่ายซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่งด้วย จากวิถีชีวิตในอดีตของชาวบ้านท่าสว่างส่วนใหญ่เมื่อว่างจากฤดูกาลทำนาจะปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพื่อนำเส้นไหมที่ได้มาทอเป็นผ้าเพื่อใช้ในครอบครัวและใช้ในงานมงคลต่างๆ เป็นการแสดงถึงฐานะความเป็นอยู่ของผู้คนในอดีตด้วยการทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง มีการสืบทอดกันมานาน และสะท้อนถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมของชุมชนที่ทำสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน เป็นมรดกของชุมชนที่บ่งบอกถึงสติปัญญาและความจริงจังใจของชุมชนหมู่บ้านท่าสว่างมีความโดดเด่น ๔ ด้าน ประกอบด้วย

๑) ด้านผลิตภัณฑ์ OTOP ที่มีความโดดเด่นเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน จุดเด่นของผลิตภัณฑ์เป็นผ้ายกทองชั้นสูง เป็นลายแบบราชสำนักไทยโบราณ ความโดดเด่นเป็นผ้าทอมือสร้างลายต่างๆ ที่มีความงดงาม มีตะกอตั้งตั้งแต่ ๓๕๐ ตะกอ ถึง ๑,๔๑๘ ตะกอ แต่ละผืนต้องใช้เวลาในการออกแบบลวดลาย เขียนแบบ เก็บตะกอนาน ๒-๓ เดือน ใช้เวลาทอนาน ๑-๓ เดือน และต้องใช้ช่างทอประจำก็แต่ละกี่ ๔ คนขึ้นไป ค่อยๆ ทอได้ ๕-๗ เซนติเมตรต่อวัน ผ้าไหมแต่ละผืนทอจากเส้นไหมที่ย้อมจากสีธรรมชาติเป็นลวดลายต่างๆตามจินตนาการ ไม่มีจำหน่ายในท้องตลาด จากความตระการตาของการถักทอเส้นไหมออกมาเป็นผืนผ้ากระทั่งกลายเป็นเสื้อผ้าไหมสวยเด่นที่เหล่าผู้นำต่างชาติที่เดินทางมาร่วมประชุมสุดยอดผู้นำกลุ่มเอเปกเมื่อปี ๒๕๔๖ สานสายใยมาเป็นผ้าคลุมไหล่ถวายเป็นของขวัญที่ระลึกแก่พระราชอาคันตุกะนานาชาติประเทศที่เสด็จพระราชดำเนินมาร่วมงานฉลองครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ส่งผลให้คนไทยทั้งประเทศและชาวต่างชาติได้ประจักษ์ถึงความงดงามของผ้ายกทองชั้นสูงหนึ่งเดียวในประเทศไทยจากฝีมือของชาวบ้านบ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์ นอกจากนี้บ้านท่าสว่างยังผลิตผ้าไหมมัดหมี่ ลายเอกลักษณ์ชาวสุรินทร์ รวมถึงลายประยุกต์ใหม่ๆ ตั้งแต่ ๒-๓๔ ตะกอ เช่น ผ้าลายอัมปรม ลายโฮล ผ้าพื้นบ้าน เป็นต้น และได้รับการคัดสรรผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ระดับสี่ดาวและห้าดาว

๒) ด้านการอนุรักษ์ มีการอนุรักษ์กรรมวิธีและเทคนิคโบราณของการทอผ้าแบบไทย เป็นการนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านของปู่ ย่า ตา ยาย จากการทอผ้าด้วยกรรมวิธีแบบโบราณประยุกต์ความรู้ทางด้านจิตรกรรมไทย มาเป็นการทอผ้ายกทองชั้นสูงก่อให้เกิดเป็นผลงานที่วิจิตรพิสดาร หาที่มีที่ไหนทำได้แบบนี้ ซึ่งเป็นการนำเอาผลิตผลจากภูมิปัญญาพื้นบ้านสู่ตลาดโลกโดยแท้

๓) ด้านประเพณี บ้านท่าสว่างเป็นชุมชนที่มีภาษาถิ่น คือ เขมร นับถือศาสนาพุทธ วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน คือ การแต่งกาย การกิน มีการอนุรักษ์ประเพณีที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ ประเพณีแซนโดนตา ซึ่งจัดในช่วงก่อนออกพรรษา ๒ อาทิตย์ เดือนมกราคม ทำบุญประเพณีเทศน์มหาชาติ เดือนเมษายนทำบุญประเพณีก่อเจดีย์ทรายและขอพรผู้สูงอายุ เดือนกรกฎาคมทำบุญประเพณีแห่เทียนพรรษา เดือนตุลาคมทำบุญประเพณีกวนข้าวทิพย์ และประเพณีแซนโดนตา เดือนพฤศจิกายนทำบุญประเพณีลอยกระทง

๔) ด้านสถานที่ท่องเที่ยวที่โดดเด่น ประกอบด้วย

๔.๑) โรงทอผ้าไหมยกทองลายโบราณและเรือนไทย ซึ่งเป็นสถานที่ที่รวบรวมผลิตภัณฑ์ที่ทรงคุณค่า กระบวนการผลิต ขั้นตอนการผลิตทุกขั้นตอนโดยการใช่วัสดุอุปกรณ์ท้องถิ่นดั้งเดิม ตลอดจนการนำเอาความเป็นธรรมชาติมาผสมผสานกับความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ได้อย่างเหมาะสม มีนักท่องเที่ยวให้ความสนใจเข้ามาเยี่ยมชมทุกวันเฉลี่ยเดือนละ ๘๐๐-๑,๐๐๐ คน ซึ่งเป็นการสร้างรายได้จากการจำหน่ายผ้าไหมแก่ชาวบ้านอีกทางหนึ่งด้วย

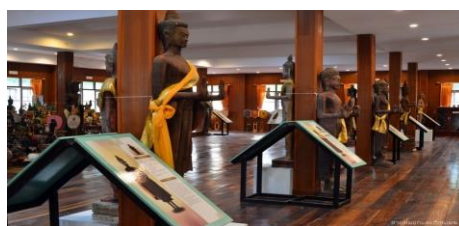
๔.๒) ศูนย์จำหน่ายและแสดงผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของกลุ่มสตรี ซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามกับโรงทอผ้าไหมยกทอง เป็นพื้นที่สำหรับดำเนินกิจกรรมและการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสตรีและกลุ่มเครือข่าย รวมถึงเป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่ผู้สนใจและเยี่ยมชม เปิดเวลา ๐๘.๐๐-๑๗.๐๐ น. เป็นประจำทุกวัน

๔.๓) วัดสามัคคี เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียงและเป็นศูนย์พัฒนาจิตใจของชุมชน โดยหลวงพ่อนาน (พระครูพิพิธประชานาถ) ซึ่งเป็นพระนักพัฒนา ได้ริเริ่มตั้งกลุ่มออมทรัพย์และจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ด้านการเกษตรอินทรีย์แก่ผู้สนใจทั่วไป

๔.๔) ที่พักโฮมสเตย์ สำหรับนักท่องเที่ยวที่สนใจที่จะศึกษาถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ซึ่งชุมชนได้มีการจัดที่พักแบบโฮมสเตย์ สำหรับผู้สนใจไว้อีกด้วย^{๒๕๖}

๒.๓.๕.๒ พิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูปไม้โบราณวัดบ้านอามิ่ง

พิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูปไม้โบราณ ตั้งอยู่ที่วัดอามิ่ง หมู่ที่ ๑๓ ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีการจัดแสดงพระพุทธรูปไม้โบราณ อายุกว่า ๑,๐๐๐ ปี อนุรักษ์รวมไว้ที่ วัดอามิ่ง ต.ท่าสว่าง อ.เมือง จ.สุรินทร์ เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และทางด้านพุทธศาสนาที่สำคัญ

ภาพที่ ๒.๑๓ พิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูปไม้โบราณ วัดบ้านอามิ่ง

<https://www.google.com/search?ประวัติวัด>

๒.๓.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

๒.๓.๖.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับการฝึกอบรมและการสื่อสาร

๑) งานวิจัยในประเทศ

เมตตา วิวัฒนานุกุล ได้ศึกษาลักษณะและปัญหาการสื่อสารต่างวัฒนธรรมในบรรษัทนานาชาติที่ตั้งอยู่ในประเทศไทย พบว่า ปัญหาด้านการสื่อสารระหว่างบุคลากรไทยกับต่างชาติที่เด่นๆ คือปัญหาที่ต่างฝ่ายต่างใช้ภาษาอังกฤษได้ไม่คล่อง และไม่ค่อยถูกต้องนัก นอกจากนี้ทั้งสองฝ่ายยังมีทัศนคติแตกต่างกันและมีอคติต่อกันซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุนำไปสู่ปัญหาการสื่อสารในองค์กรการศึกษาได้ชี้ให้เห็นสิ่งที่บุคลากรต่างชาติระบุว่าบุคลากรไทยสื่อสารแต่ไม่สื่อความหมายตามที่ต้องการ พูดจาอ้อมค้อม ขาดความไว้วางใจและเปิดเผย ส่วนบุคลากรไทยระบุถึงความไม่พอใจต่อการสื่อสารของต่างชาติว่า เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวและเอาตัวเองเป็นเกณฑ์ ไม่มี ความยืดหยุ่น อีกทั้งยังมองข้ามความรู้สึกของคนที่กำลังพูดด้วย ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการตีความจากค่านิยมที่ต่างกันอย่างมีนัยจะทำให้ทั้งบุคลากรไทยและต่างชาติมีปัญหาในการสื่อสาร เช่นที่คนไทยเจ็บเป็นเพราะคนไทยไม่ยอมขัดแย้งและต้องการรักษาหน้าของคู่สื่อสาร แต่ชาวต่างชาติที่ไม่เข้าใจค่านิยมนี้จะตีความว่าที่คนไทยเจ็บเป็นเพราะไม่เข้าใจ หรือ แฉใจในคำตอบหรือเพราะไม่ยอมเปิดเผยให้รู้ข้อมูลเป็นต้น งานวิจัยนี้จึงแนะนำว่าในขณะที่คนจากแต่ละวัฒนธรรม

^{๒๕๖} สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์, <[http://district.cdd.go.th/muang-surin/services/บ้านท่าสว่าง-หมู่บ้าน-otop/-/](http://district.cdd.go.th/muang-surin/services/บ้านท่าสว่าง-หมู่บ้าน-otop/)>, ๔ ส.ค. ๒๕๖๐.

ไม่อาจเปลี่ยนแปลงค่านิยมและวัฒนธรรมของตนเองได้นั้น ปัญหาการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมอาจไม่เกิดขึ้นถ้าทั้งสองฝ่ายเปิดใจรับรู้ความต่างของกันและกันและเข้าใจกระบวนการรับรู้และการตีความที่ต่างกัน ในส่วนของการศึกษาความสัมพันธ์ค่านิยมของคนไทยและชาวต่างชาติกับปัญหาการสื่อสารของทั้งสองฝ่ายนั้น พบว่าค่านิยมที่ต่างกันไม่ส่งผลต่อการสื่อสารมากนักถ้าจะมีบ้างก็เป็นส่วนน้อย ความสำคัญกลับไปอยู่ที่ความแตกต่างกันมากกว่าอย่างไรก็ตามลักษณะเด่นของคนไทยที่มีความยึดหยุ่นและอดทนต่อความแตกต่าง เป็นสิ่งที่เป็นคุณต่อการทำงานร่วมกับคนหลากหลายชาติ ผลการศึกษาเรื่องนี้สามารถเป็นแนวทางให้บริษัทต่างๆนำไปเตรียมบุคลากรของบริษัทให้มีความพร้อมและปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในที่ทำงานซึ่งมีเพื่อนร่วมงานจากหลายชาติ หลายวัฒนธรรมได้^{๒๕๗}

พรพิมล เสนะวงค์ ได้ศึกษาปรากฏการณ์ของภาษาที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับชาวต่างชาติ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาประเทศไทย และได้ใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสารกับบุคลากรชาวไทยในภาคการท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้ศึกษา ๔ ประเด็นหลัก คือ ยุทธวิธีการสื่อสารที่คนไทยและชาวต่างชาติใช้เมื่อสื่อสารกันเป็นภาษาอังกฤษ แบบแผนการแปลที่เกิดขึ้นในสถานการณ์การสื่อสาร ค่านิยมทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในปริเฉท (discourse) และองค์ประกอบที่ทำให้การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมไม่ประสบความสำเร็จหรือไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ผลของการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นถึงความด้อยสมรรถนะทางภาษาอังกฤษในด้านต่างๆ ของคนไทยอย่างชัดเจน เช่น สมรรถนะทางไวยากรณ์ สมรรถนะในการเข้าใจหรือใช้ปริเฉท สมรรถนะทางภาษาและสังคม และสมรรถนะทางการเลือกใช้ยุทธวิธีในการสื่อสาร งานวิจัยนี้ยังได้ศึกษาเปรียบเทียบแบบแผนของปริเฉทที่ใช้โดยคนในกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ ที่คนไทยจะต้องสื่อสารด้วยในประเด็นต่างๆ เช่น การร้องทุกข์หรือการบ่น การขอโทษ การขอร้องและการสั่ง หรือแม้แต่การพูดคุยเรื่องทั่วไปในชีวิตประจำวัน ซึ่งในแต่ละวัฒนธรรมมีแบบแผนของปริเฉทต่างกันออกไป และผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมอื่นอาจไม่เข้าใจและอาจตีความผิด ผลการวิจัยในประเด็นเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นว่าคนไทยที่มีส่วนร่วมในการสื่อสารกับชาวต่างประเทศโดยผ่านทางภาษาอังกฤษยังขาดองค์ความรู้ทางด้านการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับโลกปัจจุบัน ดังนั้นเพื่อให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพ มีความเข้าใจอันดีต่อกัน คนไทยเหล่านั้นจำเป็นจะต้องมีทั้งความสามารถทางภาษาความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของคู่สื่อสาร นอกจากนี้ความสามารถทางการสื่อสารยังต้องมีความเข้าใจและอดทนต่อแบบแผนของปริเฉทของชาวต่างชาติอีกด้วย กล่าวคือพยายามหลีกเลี่ยงปัญหาในการสื่อสาร ด้วยการใชภาษาที่ถูกไวยากรณ์และเหมาะสมกับบริบทเมื่อเกิดปัญหาในการสื่อสารต้องเลือกใช้ยุทธวิธีสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมไม่พยายามนำวจนกรรมที่ใช้ในภาษาของตนเองไปใช้ในการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมโดยไม่คำนึงถึงคู่สื่อสาร^{๒๕๘}

๒) งานวิจัยต่างประเทศ

สำหรับงานวิจัยในต่างประเทศที่ได้กล่าวถึงการศึกษาความต้องการในการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารในภาคการท่องเที่ยวได้แก่

^{๒๕๗} เมตตา วิวัฒนานุกูล, ลักษณะและปัญหาการสื่อสารต่างวัฒนธรรมในบรรษัทนานาชาติในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้าบทคัดย่อ.

^{๒๕๘} พรพิมล เสนะวงค์, การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมผ่านภาษาอังกฤษในบริบทสังคมไทย : ยุทธวิธีและแบบแผนการแปล, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๑), หน้าบทคัดย่อ.

ฟริทซ์ (Fritz) ได้ทำวิจัย เรื่อง “An Analysis of the Foreign Language Needs of Students Preparing for Careers in Tourism Management” โดยศึกษาความต้องการทางด้านภาษาต่างประเทศของนักศึกษาที่กำลังเตรียมตัวเพื่อทำงานในธุรกิจการโรงแรมและการท่องเที่ยว ความต้องการภาษาดังกล่าวนี้รวมถึงความต้องการภาษาสำหรับระดับบุคลากรระดับกลางในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและระดับผู้บริหารซึ่งเป็นความต้องการระยะยาว Fritz ได้ศึกษาความต้องการภาษาฝรั่งเศสเพื่อนำไปจัดทำหลักสูตรภาษาฝรั่งเศสสำหรับการท่องเที่ยว ในการศึกษาของเขามีการกล่าวถึงปัจจัยทางสังคมซึ่งมีผลต่อรูปแบบการสื่อสาร เช่น ทัศนคติต่อการพักผ่อนและการท่องเที่ยว ความทันสมัยของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยมีเทคโนโลยีเป็นตัวเชื่อมและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของโลกที่มีต่ออุตสาหกรรม การท่องเที่ยว ผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นถึงแนวทางการวางวัตถุประสงค์และเนื้อหาของหลักสูตรโดยเน้นทั้ง Language Functions และ Language Notions และแม้งานวิจัยนี้จะมุ่งเน้นศึกษาความต้องการภาษาฝรั่งเศสในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวแต่ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ในการสร้างหลักสูตรภาษาต่างประเทศอื่นๆ ด้วย^{๒๕๙}

เมเยอร์ (Meyer) ได้ศึกษาการจัดการความขัดแย้งที่เกิดจากการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม ในกรอบเวลาอันจำกัดของพนักงานสายการบิน กลุ่มประชากรเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ของ Meyer คือ พนักงานของสายการบิน ๔ สายของเอเชีย Meyer ใช้วิธีสัมภาษณ์พนักงาน และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อสังเกตและศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารระหว่างผู้โดยสารกับพนักงานสายการบิน ที่จุดซึ่งผู้โดยสารขาออกไปขึ้นเครื่องบิน การศึกษาชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญคือในการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมนั้นควรต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมและลักษณะเฉพาะของคนในแต่ละวัฒนธรรมด้วยโดยจะต้องคำนึงถึงทั้งผู้ให้และผู้รับบริการ เช่น ลักษณะการพูด การโต้ตอบของผู้โดยสารและพนักงานสายการบินที่มีภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่ต่างกัน^{๒๖๐}

เฉิน (Chen) มุ่งศึกษามิติของการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม และองค์ประกอบของมิติดังกล่าว สรุปโดยรวมแล้วองค์ประกอบหลัก ๆ ในการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมนั้น จะรวมถึงการรู้จักและเข้าใจในวัฒนธรรมของตนเอง การปรับตัวทางสังคมและการสื่อสาร รวมทั้งความสามารถทางการ สื่อสารระหว่างวัฒนธรรมด้วย^{๒๖๑}

เกลดสโตน (Gladstone) ได้นำผลจากการศึกษาถึงความสำคัญของการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมมาแสดงให้เห็นเป็นแนวคิดในการจัดอบรมเรื่องนี้สำหรับบุคลากรในอุตสาหกรรมการ

^{๒๕๙} Fritz, J. M., *An Analysis of the Foreign Language Needs of Students Preparing for Careers in Tourism Management (French Text)*, <<http://thailis.uni.net.th/dao/detail.nsp>>, 1988, p. Abstract.

^{๒๖๐} Meyer, J. A., *A Study of the Management: Intercultural Communication Conflict under Time Restraints between Customer Contact Employees and Customers in Asian Airlines*, <<http://thailis.uni.net.th/dao/detail.nsp>>, 1986, p. Abstract.

^{๒๖๑} Chen, G. M., *Dimensions of Intercultural Communication Competence*. <<http://thailis.uni.net.th/dao/detail.nsp>>, 1989, p. Abstract.

การท่องเที่ยว งานวิจัยชิ้นนี้มีประเด็นที่น่าจะเป็นประโยชน์และควรกล่าวถึงในที่นี้คือวัฒนธรรมกับการสื่อสารไม่สามารถแยกจากกันได้และวัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อการสื่อสารอยู่ตลอดเวลาตั้งนั้นการขาดความสามารถในการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมจะนำไปสู่ความล้มเหลวในการทำงานได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ดังนั้นการตระหนักและเข้าใจถึงภูมิหลังและความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญอย่างมากในการทำงานกับผู้คนจากต่างชาติ ต่างภาษาและต่างวัฒนธรรม เพราะหากเข้าใจในภูมิหลังและความแตกต่างเหล่านั้นแล้ว บุคลากรสามารถนำความเข้าใจอันนี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการสื่อสารกับพนักงานและลูกค้าได้ด้วยความสำคัญดังกล่าว Gladstone จึงสนับสนุนให้มีการรวมเอาการอบรมด้านการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมไว้ในขบวนการเตรียมความพร้อมของบุคลากรในภาคการท่องเที่ยว และเขาได้เห็นว่า การอบรมดังกล่าวจะต้องเป็นการอบรมที่ส่งเสริมให้บุคลากรเกิดความเข้าใจและตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมมากกว่าที่จะส่งเสริมให้ปฏิเสธ ไม่เปิดใจรับ และมองวัฒนธรรมที่แตกต่างจากของตนในแง่ลบ^{๒๖๒}

แชพเพิล (Chappel) ได้ศึกษามิติทางวัฒนธรรมในอุตสาหกรรมบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวกับการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมของคน ๒ กลุ่ม คือ บุคลากรในภาคบริการ กับนักท่องเที่ยว เขาได้ชี้ให้เห็นว่านักท่องเที่ยวแต่ละคนมีจุดประสงค์ในการท่องเที่ยวแตกต่างกันไปเช่น นักท่องเที่ยวบางกลุ่มต้องการท่องเที่ยวเพื่อแสวงหาความรู้และประสบการณ์ทางวัฒนธรรม และบุคลากรในภาคบริการเกือบทุกฝ่ายมีหน้าที่เสมือนตัวเชื่อมประสานระหว่างวัฒนธรรมกลุ่มคนเหล่านี้ เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมของท้องถิ่นหรือประเทศของตนให้แก่นักท่องเที่ยว กล่าวคือ มัคคุเทศก์ ทำหน้าที่ให้ข้อมูลและความรู้แก่นักท่องเที่ยวโดยตรง ส่วนบุคลากรภาคการท่องเที่ยวอื่นๆ เช่น พนักงานเสิร์ฟ พนักงานต้อนรับ คนขับรถ ตำรวจท่องเที่ยว พนักงานรักษาความปลอดภัย พนักงานโรงแรม หรือแม้แต่คนหาบเร่ขายของตามสถานที่ต่างๆ ก็มีการติดต่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยวและเป็นตัวแทนทางวัฒนธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งนี้เพราะในระหว่างการเดินทางจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของกันและกัน Chappel จึงชี้ให้เห็นว่ากลุ่มคนซึ่งให้บริการในภาคอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจในการเดินทางท่องเที่ยวของตน เพราะนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วัฒนธรรมของเจ้าของบ้านตามความต้องการของตนเองจากการที่เลือกสื่อสารกับคนในกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาบุคลากรในภาคการท่องเที่ยวทุกหน่วยให้สามารถทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมประสานทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๒๖๓}

จากงานวิจัยที่ได้กล่าวถึงทั้งหมดข้างต้น อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าหากต้องการให้บุคลากรในภาคการท่องเที่ยวของไทยพร้อมที่จะให้บริการกับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในประเทศ

^{๒๖๒} Gladstone, C. B., "Cross-Cultural Communication in the Development of Tourist Markets for Indo-China: Implications for Management Training", In Proceedings of Tourism and Hotel Industry in Indo-China & South East Asia: Development, Marketing, and Sustainability, Conference held in 1998 by University of Houston, Universited' Angers, Prince of Songkla University, at Phuket, Thailand, p. Abstract.

^{๒๖๓} Chapple, tolan L et al., *The Differential Prediction of Achievement at University of Missouri, Education and Physiological measurement*, 14 (Spring 1954), p. ๗๒๔.

ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสร้างความประทับใจให้กับกลุ่มนักท่องเที่ยวเหล่านั้น รวมไปถึงการผลักดันให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพระดับโลกได้นั้น การวางแผนการอบรมที่ดีเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง นั่นคือ ต้องมีการศึกษาความต้องการในการใช้ภาษาของบุคลากรเป็นอันดับแรก เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการกำหนดเนื้อหาหรือหลักสูตรการอบรมเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคลากร ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจสำคัญในการดึงบุคลากรเข้ารับการอบรม ปัจจัยสำคัญลำดับต่อมาคือการสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม และยุทธวิธีในการสื่อสาร เพื่อให้การสื่อสารระหว่างนักท่องเที่ยวและบุคลากรผู้ให้บริการในภาคการท่องเที่ยวของไทยเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพสูงสุด

๒.๓.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ตามสภาพจริง

๑) งานวิจัยในประเทศ

สุวรรณณี เวทไธสง ได้ศึกษาความสามารถและแรงจูงใจในการอ่านภาษาอังกฤษของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนพุทไธสง อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการศึกษาพบว่า ความสามารถและแรงจูงใจในการอ่านภาษาอังกฤษของนักเรียนหลังจากที่ได้รับการสอนอ่านโดยใช้เอกสารจริงสูงกว่าก่อนการเรียนโดยใช้เอกสารจริงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕^{๒๖๔}

ศราวุธ เรืองสวัสดิ์ ได้ทำการวิจัยเพื่อศึกษาผลการจัดการเรียนการสอนโดยใช้การเรียนรู้ตามสภาพจริงในรายวิชาการสื่อสารทางการพยาบาลและเพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาพยาบาลและอาจารย์ผู้สอนในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้การเรียนรู้ตามสภาพจริงในรายวิชาการสื่อสารทางการพยาบาล ประชากรเป็นนักศึกษาหลักสูตรพยาบาลศาสตรบัณฑิต ชั้นปีที่ ๒ ภาคการศึกษาที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๑ จำนวน ๘๗ คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามความรู้สึกและความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนบันทึกการเรียนรู้อยู่ แบบสอบถามและบันทึกข้อมูลการสอนของอาจารย์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพื้นฐานและวิเคราะห์เนื้อหาผลการวิจัย พบว่า ๑) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนของนักศึกษาทั้งในส่วนของตนเองและเพื่อนในกลุ่มในการเก็บข้อมูลพบว่านักศึกษาส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกิจกรรมในระดับมาก และความรู้สึกของนักศึกษาที่มีต่อการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน ช่วงการเตรียมความพร้อม และการเก็บข้อมูลครั้งที่ ๑ นั้น นักศึกษาส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าเป็นช่วงการเรียนที่สนุกสนานผ่อนคลาย มีความมั่นใจต่อกิจกรรมการเรียนการสอนและมองเห็นเป้าหมายในการเรียนที่ชัดเจนสำหรับ กิจกรรมการเก็บข้อมูล ครั้งที่ ๒ นั้น พบว่า มีระดับความรู้สึกต่อการเรียนการสอนในแต่ละประเด็นที่แตกต่างจากช่วงกิจกรรมการเตรียมความพร้อมและการเก็บข้อมูลครั้งที่ ๑ โดยมีความรู้สึกมั่นใจเห็นเป้าหมายของการเรียนที่ชัดเจนมากกว่ากิจกรรมการเตรียมความพร้อมและจากการประเมินความคิดเห็นของนักศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาสาระที่ได้จากการเรียนวิชาการสื่อสารตามสภาพจริง พบว่าทำให้นักศึกษารู้เนื้อหาสาระมากขึ้นและเป็นวิธีการเรียนการสอนที่น่าสนใจ และมีความ

^{๒๖๔} สุวรรณณี เวทไธสง, การพัฒนาความสามารถและแรงจูงใจในการอ่านภาษาอังกฤษของนักเรียนชั้นมัธยม ศึกษาปีที่ ๔ โดยใช้เอกสารจริง, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔), หน้า ๔๗.

เข้าใจได้ง่ายในสาระการเรียนรู้จากการเรียนการสอนแบบดังกล่าว ๒.) อาจารย์ผู้สอนมีความคิดเห็นจากการวิเคราะห์ผลลัพธ์การเรียนรู้ของนักศึกษา พบว่าในการศึกษาจากกรณีศึกษานั้นยังพบมีการสรุปความของข้อมูลของนักศึกษาไม่ได้เป็นข้อมูลจากกรณีศึกษาทั้งหมดนักศึกษามองการสื่อสารมีเพียงการใช้คำพูดและสื่ออุปกรณ์ต่างๆเท่านั้นแต่ไม่ได้นึกถึงกระบวนการสื่อสารอย่างอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น สัญลักษณ์ต่างๆ ภาษากาย การแสดงออกที่บ่งบอกถึงการสื่อสาร บริบทในการสื่อสารของกรณีศึกษาแต่เมื่อได้มีการเข้ากลุ่มย่อย กลุ่มใหญ่และมีการปรับทัศนคติและชี้ประเด็นโดยผู้สอนทำให้นักศึกษามีความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ทางด้านผู้สอนควรมีทักษะในการสอนและความเข้าใจในการเรียนการสอนตามสภาพจริง เนื่องจากการเปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอนจากเดิม ดังนั้นการพัฒนาผู้สอนเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องมีการพัฒนากันอย่างต่อเนื่อง^{๒๖๕}

๒) งานวิจัยต่างประเทศ

มอสส์ (Morse) ได้ทำศึกษาเชิงคุณภาพเกี่ยวกับระดับการลงมือกระทำและการเรียนรู้ในหน่วยการเรียนรู้ที่เน้นกิจกรรมตามสภาพจริงและการประเมินตามสภาพจริง ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นเวสต์ แพซิฟิก (Pacific Northwest middle school) ซึ่งผู้วิจัยเป็นนักศึกษาฝึกสอนอยู่และได้สร้างกิจกรรมตามสภาพจริงขึ้นมา ๒ หน่วย พร้อมทั้งการประเมินผลด้วยผู้วิจัยใช้พฤติกรรมผลผลิต ความสามารถ และข้อมูลย้อนกลับของผู้เรียนมาวิเคราะห์ความเป็นสภาพที่แท้จริงของหน่วยการเรียนรู้ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า หน่วยการเรียนรู้ได้กระตุ้นและเพิ่มศักยภาพให้แก่ผู้เรียนและประสบการณ์ที่ได้ช่วยให้ผู้วิจัยกลายเป็นครูที่ดีขึ้น^{๒๖๖}

อิงลิช (English) ได้ศึกษาการใช้การเรียนการสอนตามสภาพจริงในโรงเรียนของรัฐ ๒ แห่ง ซึ่งเป็นส่วนขยายเพิ่มเติมงานของ Newmann ในการศึกษาการปฏิรูปโรงเรียน คำถามในการวิจัย คือ ภายใต้ขอบเขตอะไรบ้างที่มาตรฐานของการเรียนการสอนตามสภาพจริงจะสามารถนำไปใช้ได้โรงเรียนสาธารณะทั้ง ๒ แห่งนั้น ซึ่งโรงเรียนทั้งสองแห่งมีจำนวนประชากรแตกต่างกันมีการเรียนรู้แบบบูรณาการ มีชั่วโมงการเรียนการสอนมากกว่า ๕๐ นาที ต่อครั้ง และแทบจะไม่ปรากฏร่องรอยของการศึกษาตามแนวทางเดิม มีความเป็นอิสระในการบริหารจัดการของตนเองและเน้นการเรียนรู้แบบใช้ชุมชนเป็นฐาน ผลการศึกษาพบว่า มีการเรียนการสอนตามสภาพจริงคงอยู่แม้ว่าจะมีจำนวนประชากรต่างกัน และคงอยู่ในช่วงเวลาที่ยาวนานของการศึกษา^{๒๖๗}

ดรูโก (Drugo) งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยต่อเนื่องจากงานวิจัยในเรื่องการเรียนการสอนตามสภาพจริงในโรงเรียนของ Newmann ซึ่งเป็นงานที่คู่ขนานกับงานของ English (๑๙๙๘) ข้อมูลที่ได้รวบรวมข้อมูลจากการบันทึกการสัมภาษณ์นักเรียนและครูจากโรงเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างซึ่งผลการวิจัยสนับสนุนการมีอยู่ของมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ตามสภาพจริง และสนับสนุนว่า ครูและ

^{๒๖๕} ศราวุธ เรื่องสวัสดิ์, ผลการจัดการเรียนการสอนโดยใช้การเรียนรู้ตามสภาพจริงในรายวิชาการสื่อสารทาง การพยาบาล ของนักศึกษาพยาบาลวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สุราษฎร์ธานี, (สุราษฎร์ธานี: วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สุราษฎร์ธานี, ๒๕๕๑) หน้า ๑๒๗.

^{๒๖๖} Morse, J., The Assessment of authentic performances and products in a middle School classroom [CD-ROM], Abstract from Masters Abstracts International, 1997, p. 36.

^{๒๖๗} English, K. Auttentic instruction: Implementation and practice [CD-ROM]. Abstract from: dissertation Abstracts international. (๑๙๙๘) : ๕๘-๐๙A.

ผู้บริหารโรงเรียนสามารถนำมาตราฐานผลสัมฤทธิ์ตามสภาพจริงไปใช้ในการประเมิน การนำการเรียนการสอนตามสภาพจริงไปใช้ได้จริงในโรงเรียน^{๒๖๘}

แอนเซลโม (Anselmo) ได้ศึกษาวิจัยโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายประสบการณ์ของนักเรียนเกรด ๖ จำนวน ๗ คนที่ได้รับการประเมินแฟ้มสะสมงานในโรงเรียนประถมศึกษาซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีคำถามสำคัญคือ อะไรที่เป็นแก่นสำคัญของประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับคนเหล่านี้ โดยใช้วิธีการการเก็บข้อมูล คือ การประชุมทุกอาทิตย์กับนักเรียน การวิเคราะห์บันทึกการเรียนรู้ (Journals) ของนักเรียน การสัมภาษณ์แบบลึกกับนักเรียนแต่ละคน ผู้ปกครองและครู ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนห้าในหกคนมีประสบการณ์ทางบวกกับการประเมินแฟ้มสะสมงาน นักเรียนเห็นว่า แฟ้มสะสมงานช่วยในการจัดระบบงานของตนเอง นักเรียนมักจะกำหนดเป้าหมายและเกณฑ์สำหรับการเรียนรู้และตรวจสอบความก้าวหน้าของตนเอง นักเรียนห้าในหกคนรู้สึกว่าการกระตุ้น แรงจูงใจของตนเองเพิ่มมากขึ้นจากการใช้แฟ้มสะสมงาน และนักเรียนห้าคนเห็นว่า การพิจารณาไตร่ตรองงานของตนเองเป็นส่วนสำคัญของการประเมินแฟ้มสะสมงาน^{๒๖๙}

บูเช็ก (Buchek) ได้ศึกษาครูระดับปฐมวัยจนถึงระดับเกรดสี่ที่มีประสบการณ์จำนวน ๗ คน ในการพัฒนาและการปฏิบัติในการประเมินการอ่านและการเขียนในโรงเรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาคำตอบว่าเมื่อมีการประเมินแฟ้มสะสมงานเกิดขึ้นจะมีผลกระทบต่อ การตัดสินใจในการสอนของครูอย่างไร โดยใช้การวิจัยแบบเชิงคุณภาพ พบว่า ประการแรก ความเชื่อและความเข้าใจของครูในเรื่องการออกแบบและการใช้การประเมินแฟ้มสะสมงานมีความสำคัญต่อความสำเร็จ ประการที่สองจากหลักฐานของความสามารถของผู้เรียนในการประเมิน ครูสามารถระบุจุดแข็งและส่วนที่เป็นจุดอ่อนของตนเองได้ ทำให้เกิดความรับผิดชอบต่อตัวเอง ผู้เรียนและผู้ปกครองมากขึ้น ประการที่สามการใช้การประเมินแฟ้มสะสมงานช่วยให้ครูสามารถควบคุมการตัดสินใจเกี่ยวกับการสอนได้มากขึ้น ประการที่สี่ จากการยกระดับการควบคุม ผู้เรียนกลายเป็นศูนย์กลางในการตัดสินใจในการเรียนการสอนการอ่านและการเขียนส่งเสริมความมั่นใจในการสอนของครู^{๒๗๐}

สเลเตอร์ (Slater) ได้ศึกษาเพื่ออธิบายผลของการใช้กลยุทธ์การเรียนการสอนตามแนวคิดคอนสตรัคติวิสต์ของครูวิทยาศาสตร์ ๒๕ คน ในโรงเรียนมัธยมศึกษา พบว่า ครูที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีการพัฒนาเจตคติ ค่านิยมและความสนใจในการสอนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เกิดความมั่นใจในการสอนมากขึ้นจากผลของบรรยากาศการสอนตามแนวคิดนี้^{๒๗๑} และผลการวิจัยได้ให้

^{๒๖๘} Drugo, J. **Authentic assessment implementation and practice** [CD-ROM]. Abstract from: dissertation Abstracts international. (๑๙๙๘) : ๕๘-๐๙A.

^{๒๖๙} Anselmo, C. **Experiences students encounter with portfolio assessment: A qualitative Inquiry** [CD-ROM]. Abstract from: Dissertation Abstracts International. (๑๙๙๘) : ๕๙-๐๖ A) (๑๙๙๓) : ๕๔-๐๘A.

^{๒๗๐} Buchek, P., **Teachers in Transition : the Effects of Portfolio Assessment on Teachers' Focus and Control of Instruction** [CD-ROM], Abstract from Dissertation Abstracts International, 1993, p. 54.

^{๒๗๑} Slater, T., **The Effectiveness of a Constructivist Epistemological Approach to the Astronomy Education of Elementary and Middle Level in-service Teachers** [CD-ROM], Abstract from Dissertation Abstracts International, 1993, p. 54.

ข้อเสนอแนะว่า กลยุทธ์การสอนตามแนวคิดคอนสตรัคติวิสต์ได้ก่อให้เกิดบรรยากาศ การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพซึ่งเพิ่มความรู้ในเนื้อหาและเจตคติที่มีต่อการสอนของครู

ฟูลเลอร์ (Fuller) ได้ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของนักเรียนเกรดสี่ จำนวน ๖ คน ในบทเรียนเรื่องเสียง ที่ใช้การเรียนการสอนตามแนวคิดคอน สตรัคติวิสต์ โดยใช้การสังเกตในห้องเรียน งานของนักเรียน และการสัมภาษณ์ เป็นหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่า ในเรื่องการเรียนรู้ ความคิดรวบยอด นักเรียนเพิ่มความคิดรวบยอดใหม่เข้าไปในโครงสร้างทางปัญญาเดิมที่มีอยู่ ปัจจัยที่นำไปสู่การเรียนรู้คือ การที่ได้สำรวจธรรมชาติของเสียงโดยการแนะนำของครู ภายหลังจากนั้นก็สร้างความรู้ของตนเอง การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในกลุ่มเล็กและทั้งห้องเรียน และงานการเรียนรู้ตามสภาพจริงเป็นวิธีการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายในเรื่องเสียง ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า(ก) ผู้เรียนสร้างความรู้ของตนเองอย่างกระตือรือร้น (ข) การเรียนรู้ได้รับการส่งเสริมจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และ (ค) งานตามสภาพจริงส่งเสริมการเรียนรู้ใหม่ขึ้นอยู่กับความรู้เดิมของผู้เรียน^{๒๗๒}

จอห์นส์ (Johns) ได้ศึกษาผลการใช้บทเรียนที่นำมาจากเอกสารจริงกับ นักศึกษาวิชาชีพครูของสถาบันเทคโนโลยี ในประเทศจีน โดยให้นักศึกษาแต่ละคนเลือกอ่านบทอ่านที่ตนสนใจ และคิดว่ามีประโยชน์ จากนิตยสาร วารสาร หรือหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษแล้วเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเขียนและพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องที่ตนอ่านแลกเปลี่ยนกับเพื่อนๆ ในชั้นเรียนผลการศึกษา พบว่า นักศึกษาที่ใช้บทเรียนที่นำมาจากเอกสารจริงมีความสามารถในการอ่านและมีแรงจูงใจในการอ่านภาษาอังกฤษสูงขึ้น^{๒๗๓}

กิลลิส (Gillis) ได้ศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการอ่านของนักเรียนเกรด ๗ จำนวน ๙๓ คน เป็นเวลา ๑๒ สัปดาห์ โดยใช้หนังสือพิมพ์ในการอ่านเพื่อความเข้าใจ ผลการวิจัยพบว่า คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการอ่านเพื่อความเข้าใจของนักเรียนกลุ่มที่ใช้หนังสือพิมพ์สูงกว่ากลุ่มที่ใช้หนังสือพิมพ์^{๒๗๔}

๒.๓.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตามจังหวะของตน (Self-Paced Learning)

๑) งานวิจัยในประเทศ

สมศักดิ์ ทองก้านเหลือง พัฒนาคำบรรยายโมดูลเรื่อง การเขียนข้อสอบเลือกตอบวัดพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย ตามแนวของบลูม โดยผู้วิจัยได้เลือกเนื้อหาในรายวิชาการประเมินผลและการสร้างแบบทดสอบ มาสร้างเป็นบทเรียน โมดูลย่อย ๑๐ โมดูล แล้วนำไปทดลองใช้และปรับปรุงแก้ไขกับนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิตสภามหาวิทยาลัยอีสานเหนือ จังหวัดเลยที่เรียน

^{๒๗๒} Fuller, M., A Sound Study of Conceptual Understanding During Constructivist Teaching [CD-ROM], Abstract from Dissertation Abstracts International, 1998, P. 60A.

^{๒๗๓} Jones, L., Welcome: English for the travel and tourism industry, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), P. 97.

^{๒๗๔} Gilis,Roy L., “The use of newspapers for teaching language arts and reading Johnson city east tennenssee university”, Dissertation Abstracts International, 21,5 (July 1984), p. 2145A.

วิชานี้ จำนวน ๖๐ คน ผลการวิจัยพบว่า บทเรียนโมดูลที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพ ๗๙.๖๗/๘๑.๘๘ ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่มทดลองที่เรียนบทเรียนโมดูลสูงกว่านักศึกษา กลุ่มควบคุมที่เรียนแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ และนักศึกษาร้อยละ ๘๖.๖๖ มีความพึงพอใจหรือเห็นด้วยกับการเรียนด้วยบทเรียนโมดูลว่ามีความน่าสนใจกว่าการเรียนปกติ^{๒๗๕}

บำรุง ใหญ่สูงเนิน ได้พัฒนาชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองที่ใช้สำหรับเสริมความรู้เกี่ยวกับการสอนทักษะการคิดวิเคราะห์วิจารณ์แก่ครูประถมศึกษา โดยผู้วิจัยได้นำสาระความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนทักษะการคิดวิเคราะห์วิจารณ์ สร้างเป็นชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง จำนวน ๖ เล่ม โดยใช้ครูประถมศึกษาเป็นกลุ่มตัวอย่างศึกษาชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง จำนวน ๔๖ คน ผลการวิจัยพบว่า ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพ ๙๑.๔๓:๙๑.๗๘ สูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ๘๐:๘๐ กลุ่มตัวอย่างมีความรู้เกี่ยวกับการสอนทักษะการคิดวิเคราะห์วิจารณ์เพิ่มขึ้น และมีความพึงพอใจในการศึกษาชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองที่สร้างขึ้น^{๒๗๖}

บุญธง วสุรีย์ ได้ศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะปฏิบัติของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น เรื่องการใช้มัลติมีเตอร์ที่เรียนจากบทเรียนโมดูลกับการสอนด้วยกระบวนการสอน MIAP กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนที่ลงทะเบียนเรียนวิชา ง ๐๑๓ งานช่างพื้นฐาน ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๓๖ โรงเรียนกุดตุ้มพิทยาคม อำเภอโนนสัง จังหวัดอุดรธานี โดยให้นักเรียนสมัครเข้ารับการทดลองแล้วทำการสุ่มอย่างง่าย ด้วยวิธีการจับสลากรายชื่อ นักเรียนที่สมัครเรียนได้จำนวน ๖๐ คน แล้วจับสลากแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม เข้าเป็นกลุ่มทดลองจำนวน ๓๐ คน ให้นักเรียนเรียนจากบทเรียน โมดูล และกลุ่มควบคุมจำนวน ๓๐ คน ให้เรียนจากการสอนด้วยกระบวนการสอน MIAP ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่เรียนจากบทเรียนโมดูลมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องการใช้มัลติมีเตอร์ สูงกว่านักเรียนที่เรียนจากการสอนด้วยกระบวนการสอน MIAP อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ และนักเรียนที่เรียนจากบทเรียนโมดูลมีทักษะปฏิบัติ เรื่องการใช้มัลติมีเตอร์ไม่แตกต่างกับนักเรียนที่เรียนจากการสอนด้วยกระบวนการสอน MIAP อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕^{๒๗๗}

ธนิศ จันตะคาด ได้พัฒนาบทเรียนโมดูลวิชาคณิตศาสตร์ เรื่อง การนำเสนอข้อมูลสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา จังหวัดพะเยา โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๑ จำนวน ๗ ห้องเรียนโดยสุ่มอย่างง่ายจากโรงเรียนในจังหวัดพะเยา ๗ อำเภอ อำเภอละ ๑ โรงเรียน และโรงเรียนละ ๑ ห้องเรียน และครูผู้สอนคณิตศาสตร์ ในห้องเรียนดังกล่าว จำนวน ๗ คน ผลการวิจัยพบว่าบทเรียนโมดูลมีประสิทธิภาพ ๘๕.๑๔/๘๘.๖๗ เป็นไปตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน จากการทดสอบก่อนเรียน

^{๒๗๕} สมศักดิ์ ทองก้านเหลือง, การสร้างบทเรียนโมดูล เรื่อง การเขียนข้อสอบเลือกตอบวัดพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย ตามแนวของบลูม, (ขอนแก่น: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑๑.

^{๒๗๖} บำรุง ใหญ่สูงเนิน, การพัฒนาชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อเสริมความรู้เกี่ยวกับการสอนทักษะการคิดวิเคราะห์วิจารณ์ของครูประถมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๑๒.

^{๒๗๗} บุญธง วสุรีย์, การศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะปฏิบัติของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เรื่อง การใช้มัลติมีเตอร์ ที่เรียนจากบทเรียนโมดูลกับการสอนด้วยกระบวนการสอน MIAP, (ขอนแก่น : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๗), หน้า ๒๑๑.

และหลังเรียนแตกต่างกันอย่างนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ และความคิดเห็นของครูและผู้เรียนส่วนใหญ่ มีความพึงพอใจในการใช้บทเรียนโมดูล^{๒๗๘}

สัญญาชัย รอบรู้ ได้พัฒนาชุดการสอนซ่อมเสริมรายบุคคลสำหรับวิชา คณิตศาสตร์ ค.๑๐๑ เรื่อง”เศษส่วน” จำนวน ๖ หน่วย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่เรียนเรื่อง”เศษส่วน” ในวิชาคณิตศาสตร์ ค.๑๐๑ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา๒๕๓๘ โรงเรียนระยองวิทยาคม จังหวัดระยอง จำนวน ๔๓ คน ซึ่งได้มาโดยการสุ่มแบบแบ่งพวก (Stratified random sampling) ผลการวิจัยพบว่า๑). ชุดการสอนรายบุคคลทั้ง ๖ หน่วยมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนด ๒) ความก้าวหน้าของคะแนนก่อนและหลังเรียนซ่อมเสริมของแต่ละหน่วย พบว่ามีความก้าวหน้าขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ๓) นักเรียนมีความคิดเห็นต่อชุดการสอนซ่อมเสริมรายบุคคล เรื่อง “เศษส่วน” ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก^{๒๗๙}

วิชาญพร สุวรรณแทน ได้ศึกษาเกี่ยวกับระบบพยาบาลที่เลี้ยงและความพร้อมในบทบาทพยาบาลที่เลี้ยง ของพยาบาลประจำ การห้องคลอด ในกลุ่มที่ใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองระหว่างก่อนและหลังใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง และศึกษาเปรียบเทียบความรู้เกี่ยวกับเกี่ยวกับระบบพยาบาลที่เลี้ยงและความพร้อมในบทบาทพยาบาลที่เลี้ยงของพยาบาลประจำ ห้องคลอดระหว่างกลุ่มที่ใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง กับกลุ่มปฏิบัติงานตามปกติโดยกลุ่มประชากรคือ พยาบาลประจำ ห้องคลอด ที่ทางวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี นครพนมและวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี อุดรธานี ได้ส่งนักศึกษาพยาบาล ไปฝึกงานในรายวิชาพยาบาลสูติศาสตร์ ๓ ใช้วิธีสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น แบ่งประชากรออกเป็นกลุ่มที่ใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองกับกลุ่มที่ปฏิบัติงานตามปกติ จำนวนกลุ่มละ ๒๓ คน ผลการวิจัยพบว่า ๑) ความรู้เกี่ยวกับระบบพยาบาลที่เลี้ยง ของพยาบาลประจำ การห้องคลอดหลังใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองสูงขึ้น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ๒) ความพร้อมในบทบาทพยาบาลที่เลี้ยง ของพยาบาลประจำ การห้องคลอดหลังใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองสูงขึ้น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕ ๓) ความรู้เกี่ยวกับระบบพยาบาลที่เลี้ยง ของพยาบาลประจำ ห้องคลอดในกลุ่มที่ใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองสูงกว่ากลุ่มที่ปฏิบัติงานตามปกติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕^{๒๘๐}

ส่องหล้า ต้นจินดาประทีป ได้ทำการวิจัยเพื่อพัฒนาชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง เรื่อง การจัดหมวดหมู่หนังสือ วิชากิจกรรมการใช้ห้องสมุด ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ และ ๒) เปรียบเทียบ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และความพึงพอใจต่อรูปแบบการเรียน ระหว่างกลุ่มที่เรียนด้วย

^{๒๗๘} ธนิต จันตะคาด, การใช้บทเรียนโมดูลวิชาคณิตศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพะเยา, (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , ๒๕๓๘), หน้าบทคัดย่อ.

^{๒๗๙} สัญชัย รอบรู้, ชุดการสอนซ่อมเสริมรายบุคคล เรื่อง เศษส่วน ในวิชา คณิตศาสตร์สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑, (นนทบุรี: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๘), หน้าบทคัดย่อ.

^{๒๘๐} วิชาญพร สุวรรณแทน. (๒๕๔๑ : บทคัดย่อ). ผลการใช้ชุดเรียนรู้ด้วยตนเองเรื่องการเตรียมความพร้อมในบทบาทพยาบาลที่เลี้ยงต่อความรู้และความพร้อมในบทบาทพยาบาลที่เลี้ยงของพยาบาลประจำห้องคลอด. วิทยานิพนธ์ปริญญา พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพยาบาล, คณะพยาบาลศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชุด การเรียนรู้ด้วยตนเอง กับกลุ่มที่เรียนโดยการสอนแบบปกติ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนสุรนารีวิทยา ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๔๕ ประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่างในการหาประสิทธิภาพชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง จำนวน ๔๒ คน ซึ่งมี ๓ ชั้นตอน คือ ชั้นทดสอบรายบุคคล ชั้นทดสอบกลุ่มเล็กและชั้นทดสอบภาคสนาม และกลุ่มตัวอย่างในการทดลอง จำนวน ๑๑๒ คน ได้แก่กลุ่มทดลอง จำนวน ๕๗ คน เรียนด้วยชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง และกลุ่มควบคุม จำนวน ๕๕ คน เรียนด้วยการสอนแบบปกติ เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลประกอบด้วยแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และแบบสอบถามความพึงพอใจต่อรูปแบบการเรียน การวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ ๑) หาประสิทธิภาพของชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยใช้สูตร E_1 / E_2 ตามเกณฑ์ $80/80$ และ ๒) เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และความพึงพอใจต่อรูปแบบการเรียน ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม โดยใช้สถิติที่แบบสองกลุ่มเป็นอิสระจากกัน (t-test for independent samples) ผลการศึกษา พบว่า ๑. ประสิทธิภาพชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ เรื่อง การจัดทำหมวดหมู่หนังสือ มีค่า E_1 / E_2 เท่ากับ $89.31/84.17$ สูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ๒. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่องการจัดหมวดหมู่หนังสือ วิชากิจกรรมการใช้ห้องสมุดของกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕ ๓. ความพึงพอใจต่อรูปแบบการเรียน วิชากิจกรรมการใช้ห้องสมุดของกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕^{๒๘๑}

สรสรเสริญ กลิ่นพูน ได้ทำการวิจัยเพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชา คณิตศาสตร์ เรื่อง โจทย์ปัญหาเศษส่วน ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ระหว่างการใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง กับการใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองร่วมกับเทคนิคการเรียนรู้แบบคู่คิด ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบของชุดการเรียนรู้ กับระดับผลการเรียนที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่างนักเรียนที่มีระดับผลการเรียนต่ำที่เรียนโดยใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ร่วมกับเทคนิคการเรียนรู้แบบคู่คิด ของกลุ่มที่จับคู่กับนักเรียนที่มีระดับผลการเรียนเดิมสูง กับกลุ่มที่จับคู่กับนักเรียนที่มีระดับผลการเรียนเดิมปานกลาง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ คือ นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ กลุ่มโรงเรียนราษฎร์สมบูรณ์ สปอ.เสิงสาง สปจ.นครราชสีมา จำนวน ๑๔๔ คน ประกอบด้วย กลุ่มตัวอย่างในการหาประสิทธิภาพชุดการเรียนรู้ มี ๒ ชุด คือ ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนตะแบกวิทยา และชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองร่วมกับเทคนิคการเรียนรู้แบบคู่คิด เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนบ้านราษฎร์พัฒนา แต่ละชุดมีการหาประสิทธิภาพ ๓ ชั้น คือ ชั้นทดสอบรายบุคคล ชั้นทดสอบกลุ่มเล็ก ชั้นทดสอบภาคสนาม ชุดละ ๓๒ คน รวมจำนวน ๖๔ คน และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลอง เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนบ้านโนนสมบูรณ์ แบ่งเป็น กลุ่มทดลองที่ ๑ เรียนโดยใช้

^{๒๘๑} ส่องหล้า ดันจินดาประทีป. การพัฒนาชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง เรื่อง การจัดทำหมวดหมู่หนังสือ วิชา กิจกรรมการใช้ห้องสมุด. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏนครราชสีมา. ๒๕๔๖ : หน้า ๑.

ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง และกลุ่มทดลองที่ ๒ เรียนโดยใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองร่วมกับเทคนิคการเรียนรู้แบบคู่คิด กลุ่มละ ๔๐ คน รวมจำนวน ๘๐ คน ในแต่ละกลุ่มประกอบด้วย นักเรียนที่มีระดับผลการเรียนเดิมสูง ๑๐ คน ปานกลาง ๑๐ คน และต่ำ ๒๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย แบบทดสอบความรู้เรื่องโจทย์ปัญหาเศษส่วน การวิเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ เรื่องโจทย์ปัญหาเศษส่วน ของนักเรียนกลุ่มที่ เรียนโดยใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองร่วมกับเทคนิคการเรียนรู้แบบคู่คิด สูงกว่านักเรียนกลุ่มที่เรียนโดยชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ๓. ไม่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบของชุดการเรียนกับระดับผลการเรียนเดิมที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ เรื่องโจทย์ปัญหาเศษส่วน ๔. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์เรื่องโจทย์ปัญหาเศษส่วนของนักเรียนที่มีระดับผลการเรียนเดิมต่ำของกลุ่มที่จับคู่กับนักเรียนที่มีระดับผลการเรียนเดิมสูง สูงกว่ากลุ่มที่จับคู่กับนักเรียนที่มีระดับผลการเรียนเดิมปานกลางอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕^{๒๘๒}

๒) งานวิจัยต่างประเทศ

ดิกคินสัน (Dickinson) ได้ทำการวิจัยถึงการทดลองเกี่ยวกับผลของการใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง เรื่องการพยาบาลผู้ป่วยหลังการผ่าตัด โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นพยาบาลที่ลงทะเบียนไว้ จำนวน ๑๙ ราย ซึ่งเป็นผู้ที่ทำงานในสองหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการรักษา - ศัลยกรรม ที่โรงพยาบาลชุมชนที่มีเตียงจำนวน ๒๓๐ เตียง โดยแบ่งเป็นกลุ่มควบคุม ๙ คน กลุ่มทดลอง ๑๐ คน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการทดสอบหลังจากการใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผลวิจัยพบว่ากลุ่มควบคุมกับกลุ่มทดลองไม่มีความแตกต่างกันในการพยาบาลผู้ป่วยหลังการผ่าตัด กล่าวคือมีความเชื่อถือได้ในการใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองว่าสามารถรักษาพยาบาลและระงับความเจ็บปวดของผู้ป่วยหลังการผ่าตัดได้^{๒๘๓}

เอลสเบอรี่ (Elsberry) ได้ทำวิจัยถึงการทดลองเพื่อเปรียบเทียบความได้ผลของรูปแบบการศึกษาด้วยตนเองกับวิธีการบรรยายแบบเดิมซึ่งกลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาวิทยาลัยวิทยาศาสตร์สุขภาพ ผลการวิจัยพบว่า ไม่มีความแตกต่างในผลของการใช้รูปแบบการเรียนรู้แต่แตกต่างกันในทัศนะ กล่าวคือผู้ที่ศึกษาด้วยตนเองจะมีความเชื่อมั่นมากกว่า และถ้าผู้สอนไม่มีเทคนิคในการสอน ผู้ที่ศึกษาด้วยตนเองจะมีความรู้และความชำนาญมากกว่า^{๒๘๔}

^{๒๘๒} สรรเสริญ กลิ่นพูน, การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ เรื่อง โจทย์ปัญหาเศษส่วน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ระหว่างการใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองกับการใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง, (นครราชสีมา: บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๖), หน้าบทคัดย่อ.

^{๒๘๓} Dickinson, L., *Self-instruction in Language Learning*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), p. 215.

^{๒๘๔} Elsberry.C.C., *The Adolescent Parent*. In S.H. Johnson (ed), *Nursing Assessment and Strategies for the Family at Risk : High-risk Parenting*, 2nd ed, (philadelphia: Lippicott company, 1994), p. 243.

อีแกน (Egan) ได้ทำวิจัยการออกแบบสื่อประสมเชิงปฏิสัมพันธ์ (Interactive multimedia) เพื่อสอนการบันทึกวีดิโอในห้องปฏิบัติการ หลักเกณฑ์ของขั้นตอนการบันทึกวีดิโอของชาวและหลักสูตรเรื่องราวสาธารณะในกรมสื่อสารมวลชนและวารสารศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย, เฟรสโน ผลของการศึกษาในวิทยานิพนธ์ ได้เสนอแบบโครงสร้างสำหรับการออกแบบสื่อประสมเชิงปฏิสัมพันธ์ ที่เป็นสื่อการสอนเพื่อการเรียนรู้รายบุคคลและให้ประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยตนเอง^{๒๘๕}

บิชอป (Bishop) ได้ออกแบบและพัฒนาสื่อประสมที่เตรียมครูก่อนใช้บริการศูนย์สื่อห้องสมุด โดยมีจุดประสงค์ที่จะพัฒนาสื่อประสมเพื่อการแนะนำให้ครูมีความเข้าใจและยอมรับห้องสมุดในฐานะเป็นสื่อศูนย์กลางการเรียนการสอน ผลของการศึกษาพบว่า ชุดการเรียนแบบสื่อประสมที่ได้รับการออกแบบ และพัฒนาร่วมกัน โดยนักออกแบบ ผู้เชี่ยวชาญสื่อห้องสมุด และนักศึกษาวិทยาลัย ประสบความสำเร็จในการเตรียมครูก่อนที่จะให้การศึกษาแก่นักเรียน และครูยอมรับในบทบาทของศูนย์สื่อห้องสมุดในฐานะเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอน^{๒๘๖}

^{๒๘๕} Egan, G., *People in System : A model for Development in the Human-service Professions and Education*, (Monterey: Brookcode, 1995), p. 142.

^{๒๘๖} Bishop G., *Curriculum Development*, (London: Macmillan, 1996), p. 75.

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

ในการศึกษาเกี่ยวกับการแนวคิดเกี่ยวกับเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร หนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยได้แบ่งประเด็นศึกษาเป็น ๔ หัวข้อ ประกอบด้วย

- ๒.๔.๑ แนวคิดการเสริมสร้างเครือข่าย
- ๒.๔.๒ สภาพของเครือข่ายของอีสานใต้ในระดับอาเซียน
- ๒.๔.๓ สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวในระดับพื้นที่
- ๒.๔.๔ สภาพของเครือข่ายในระดับชุมชน
- ๒.๔.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๔.๑ แนวคิดการเสริมสร้างเครือข่าย

การศึกษาแนวคิดการเสริมสร้างเครือข่าย แบ่งประเด็นศึกษาเป็น ๔ หัวข้อ ได้แก่ แนวคิดด้านเครือข่าย แนวคิดเครือข่ายการท่องเที่ยว ๓ ระดับ และแนวคิดเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ดังนี้

๒.๔.๑.๑ แนวคิดด้านเครือข่าย

แนวคิดการสร้างเครือข่ายกำหนดประเด็นศึกษาได้ ๕ หัวข้อ ได้แก่ ความหมายและพัฒนาการของเครือข่าย ลักษณะเครือข่ายและรูปแบบการสร้างเครือข่าย ประเภทของเครือข่าย องค์ประกอบสำคัญของเครือข่าย และแนวคิดการเสริมสร้างเครือข่าย ดังนี้

๑) ความหมายและพัฒนาการของเครือข่าย

สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับเครือข่ายว่า

“เครือข่าย คือ การประสานความร่วมมือระหว่างกัน โดยมีข้อตกลงร่วมกันกว้าง ไม่มีลักษณะบังคับบัญชา แต่เป็นไปในลักษณะพันธสัญญา องค์กรสมาชิกสามารถดำเนินการได้โดยอิสระ หากแต่การรวมตัวกันเป็นเครือข่าย สามารถทำให้องค์กรเครือข่ายมีพลัง สร้างการยอมรับและสร้างการต่อยอดกับหน่วยงานภายนอกได้”^{๒๘๗} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของเครือข่ายในสังคมไทยว่า “กระบวนการทำงานที่เริ่มต้นจากจุดเล็กๆ และขยายเป็นหน่วยใหญ่จนกลายเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงนั้นพบเห็นได้ทั่วไปในชุมชนและในกิจกรรมต่างๆ...เช่น เครือข่ายเกษตรกร เครือข่ายของประชาชนตามลุ่มน้ำ”^{๒๘๘} และในหลักฐานชุดเดียวกันนี้ลำดับให้เห็นพัฒนาการของเครือข่ายตั้งแต่สมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ ช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑-๒ (๒๕๐๔-๒๕๑๔) ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๓-๔ (๒๕๑๕-๒๕๒๔) ช่วงเปลี่ยนแปลงการเมือง ๒๕๑๖-๒๕๑๙ ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๕ (๒๕๒๕-๒๕๒๙) จนกระทั่งถึงแผนพัฒนา

^{๒๘๗} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, **คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน**, ๒๕๕๐, หน้า ๕๙.

^{๒๘๘} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร: พิศิษฐ์ไทย ออฟเซต, ๒๕๔๗), หน้า ๖๔.

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ (๒๕๔๕-๒๕๔๙) ได้ข้อสรุปว่า “การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายทางสังคมดังกล่าว มีความเกี่ยวข้องกับภาคส่วนต่างๆ ในสังคม คือ ภาครัฐ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน”^{๒๘๙} ในการศึกษาเครือข่ายมีผู้ให้ความหมายคำว่า เครือข่าย หมายถึง “รูปแบบของการประสานงานกลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือกัน”^{๒๙๐} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ ให้คำนิยามว่า “เครือข่าย คือ สิ่งเชื่อมโยงกันอย่างไร้ระเบียบและมีการจัดการตนเอง”^{๒๙๑} และยังได้ชี้ให้เห็นว่าเครือข่ายมิใช่เพียงการรวมพลังในงานและหน้าที่เพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกันเท่านั้น แต่ยังเสนอให้เห็นถึงความเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่งที่ร้อยเรียงดูจายใยที่เชื่อมโยง ซึ่งพรรณนาดังกล่าวสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไป

๒) ลักษณะเครือข่ายและรูปแบบการสร้างเครือข่าย

ความเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของสรรพสิ่ง สอดคล้องกับหลัก “ปฏิจจสมุปบาท”^{๒๙๒} ในพุทธศาสนาที่มองว่า สรรพสิ่งย่อมอิงอาศัยกันจึงเกิดขึ้น ดังแม่บทที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ(ด้วย)”^{๒๙๓} เมื่อพิจารณาจากข้อความในเชิงเหตุผลจะพบว่าเป็นกระบวนการสัมพันธ์กันแบบลูกโซ่ เพราะมีลักษณะเกิด-ดับต่อเนื่องกันไป แต่ทั้งนี้ก็ได้ไม่ได้หมายความว่ากระบวนการแห่งความเชื่อมโยงจะเป็นไปในรูปแบบนี้ตลอด เพราะความเป็นปัจจัยเงื่อนไขในการเชื่อมโยงกันตามกระบวนการพรรณแบบพุทธมีรูปแบบที่หลากหลาย ในบทความของ มานา ปัจฉิมนันท์ อ่าง Mears (๑๙๗๔) ระบุว่า รูปแบบของเครือข่ายมี ๔ ลักษณะ ได้แก่ “เครือข่ายแบบวงล้อหรือดาว (Wheel หรือ Star) เครือข่ายแบบลูกโซ่ (Chain) มี ๒ รูปแบบ ได้แก่ แบบแนวตั้งและแบบแนวนอน เครือข่ายแบบวงกลม (Circle) และเครือข่ายแบบทุกช่องทาง (All-channel)”^{๒๙๔} ในงานวิจัยนี้ใช้ผสมผสานกันโดยยึดแบบหลังสุดเป็นแกนหลัก พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ กล่าวถึงเครือข่ายไว้ ๔ ลักษณะ คือ “เครือข่ายภาคประชาชน เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)”^{๒๙๕}

^{๒๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

^{๒๙๐} พลเดช ปิ่นประทีป, การสร้างและบริหารเครือข่ายในยุคปัจจุบัน, <http://www.ldi.or.th/๒๐๑๖/๐๘/๓๐/>

^{๒๙๑} อ่างแล้ว, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, หน้า ๕.

^{๒๙๒} วิ.มหา. (ไทย) /๔/๑/๑.

^{๒๙๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๓ ; (กรุงเทพมหานคร: ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดิโอม จำกัด, ๒๕๕๕, หน้า ๑๕๔.

^{๒๙๔} มานา ปัจฉิมนันท์, การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมกับการวิจัยด้านการสื่อสารในองค์กร, สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๖๐, หน้า ๑๓.

^{๒๙๕} อ่างแล้ว, พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, หน้า ๗๖-๘๓.

๓) ประเภทของเครือข่าย

ในคู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน แบ่งประเภทของเครือข่ายได้ ๒ ลักษณะ คือ “แบ่งตามลักษณะงาน/การเชื่อมโยง และแบ่งตามลักษณะภูมิศาสตร์/เขตการปกครอง”^{๒๙๖} ดังนี้ (๑) แบ่งตามลักษณะงาน/การเชื่อมโยง ได้แก่ (ก) เครือข่ายความคิด/เครือข่ายการเรียนรู้ (เชื่อมโยงแนวนอน) (ข) เครือข่ายการทำงานในกิจกรรม/ประเด็นร่วมกัน (เชื่อมโยงแนวตั้ง: สายการผลิต-การตลาด) (ค) เครือข่ายบูรณาการ(เชื่อมโยงหลายมิติ) (๒) แบ่งตามลักษณะภูมิศาสตร์/เขตการปกครอง ได้แก่ (ก) เครือข่ายในระดับชุมชน (การทำงานที่เกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วนในชุมชน เป็นช่องทางที่จะทำให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เช่น กลุ่มหัตถกรรม กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาชีพ กลุ่มอนุรักษ์ วัฒนธรรม ฯลฯ) ในงานวิจัยนี้หมายถึงเอากลุ่มวัฒนธรรมด้านต่างๆ และกลุ่มเครือข่ายทางศาสนาภายในชุมชน (ข) เครือข่ายระหว่างชุมชน (ชุมชนหลายแห่งอาจมีการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน มีปัญหาการจัดการทรัพยากรคล้ายกัน การขยายผลการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากชุมชนหนึ่งไปสู่ชุมชนอื่นในเขตพื้นที่เดียวกัน เช่น กลุ่มปราสาทอารยธรรมขอม วัดเกจิ ฯลฯ) (ค) เครือข่ายระดับประเทศ: ส่วนใหญ่จะเป็นเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือเครือข่ายที่มีองค์การทำงานร่วมกับชุมชน แล้วจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในพื้นที่เป้าหมาย”^{๒๙๗} กลุ่มเครือข่ายต่างๆ ในงานวิจัยมุ่งเน้นกลุ่มเครือข่ายทางศาสนาและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนเป็นหลัก ในลักษณะเครือข่ายแบบบูรณาการ ส่วนเครือข่ายระดับประเทศ ในงานวิจัยนี้หมายถึงเอารวมมือประเทศเพื่อนบ้าน ๓ ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา ลาว และเวียดนาม ตามกรอบยุทธศาสตร์ของกรมการท่องเที่ยว และผู้วิจัยนำเอารูปแบบเครือข่ายตามลักษณะภูมิศาสตร์มาเป็นกรอบตั้งประเด็นในการศึกษาค้นคว้าวิจัย คือ เครือข่ายในระดับชุมชน เครือข่ายระหว่างชุมชน และเครือข่ายระดับประเทศ พระมหาสุทนต์ อากาศโร ให้แนวคิดเกี่ยวกับเกณฑ์ในการจัดประเภทและรูปแบบของเครือข่ายว่า “เครือข่ายเชิงพื้นที่ เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่”^{๒๙๘} การแบ่งเครือข่ายเชิงพื้นที่จำแนกได้ ๒ ลักษณะ (๑) การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เครือข่ายระดับจังหวัด เครือข่ายระดับภูมิภาค เครือข่ายระดับประเทศ เครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ เป็นต้น (๒) การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำปิง เครือข่ายอ่าวปัตตานี เครือข่ายป่าเขาสก เป็นต้น เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม สามารถแบ่งลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายได้มากมาย ทั้งภาครัฐ เอกชนและประชาชน เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายสุขภาพ เป็นต้น เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ ลักษณะและโครงสร้างเครือข่ายประเภทนี้ มีการก่อตัวตามภารกิจของกลุ่มผลประโยชน์ โดยกลุ่มผลประโยชน์อาจมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายประเด็นกิจกรรม ซึ่งอาจแบ่งได้ ๔ ภาคส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายภาคเอกชน เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน และเครือข่ายภาคประชาชน

^{๒๙๖} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, **คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน**, ๒๕๕๐, หน้า ๖๑.

^{๒๙๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙.

^{๒๙๘} อ่างแล้ว, พระมหาสุทนต์ อากาศโร, **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**, หน้า ๘๕.

๔) องค์ประกอบสำคัญของเครือข่าย

สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยวให้ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ประกอบสำคัญของเครือข่ายไว้ ๓ ประการ คือ “มีการเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน มีความร่วมมือ และ เกิดประสิทธิภาพโดยรวม”^{๒๙๙} ขยายความได้ ดังนี้ (๑) การเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน (Connectivity) ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดความรู้ ข้อมูลข่าวสาร เป็นการเชื่อมโยง ทั้ง แนวตั้งและแนวนอน การเชื่อมโยงไม่จำกัดอยู่เพียงผู้ประกอบการเท่านั้น แต่รวมถึงสถาบันการศึกษา/วิจัยและพัฒนา สถาบันการเงิน องค์กรภาครัฐ สมาคม เอกชน (๒) มีความร่วมมือ(Collaboration) สมาชิกในจะร่วมมือกัน โดยมีการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน รวมทั้งกลยุทธ์ในการทำงาน (๓) เกิดประสิทธิภาพโดยรวม (Collective Efficiency) มีการเชื่อมโยงที่เป็นระบบ การแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ตลอดจนทรัพยากรต่างๆ จะทำให้เกิดประสิทธิภาพโดยรวม ในขณะที่เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญของเครือข่าย ประกอบด้วย “(๑) มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน (common perception) (๒) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision) (๓) มีความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits) (๔) การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation) (๕) มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship) (๖) มีการเกื้อหนุนพึ่งพากัน (interdependent) (๗) มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)”^{๓๐๐} พระมหาสุทนต์ อากาศโร ให้ทัศนะเกี่ยวกับองค์ประกอบของเครือข่าย ๕ ประการ ได้แก่ “หน่วยชีวิตหรือสมาชิก จุดมุ่งหมาย การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน และระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร”^{๓๐๑} และกล่าวถึงทัศนะจอห์น เวอร์เนอร์ ที่จัดองค์ประกอบสำคัญของเครือข่าย ๔ ประการ คือ “การเรียนรู้(learning) การลงทุน(investing) การดูแล(nurturing) และการรักษา(keeping)”^{๓๐๒} โดยใช้อักษรย่อว่า link จากข้อมูลดังกล่าวจึงอาจสรุปได้ว่าองค์ประกอบสำคัญของเครือข่ายแบบง่ายที่สุด คือ มีความเชื่อมโยงกัน ร่วมมือกัน และเกิดประสิทธิภาพร่วมกัน ซึ่งงานวิจัยนี้นำแนวคิดดังกล่าวนี้มาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยสภาพและแนวทางสนับสนุนเครือข่ายต่อไป

๕) แนวคิดการเสริมสร้างเครือข่าย

กระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่ายสำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว ได้กำหนดรูปแบบ เนื้อหา กระบวนการสร้าง และตัวอย่างกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ ๓ แนวทางด้วยกันคือ “เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายการ

^{๒๙๙} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, **คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน**, ๒๕๕๐, หน้า ๘๒.

^{๓๐๐} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, **การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา** (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ชัคเซสมิเดีย จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖-๔๓.

^{๓๐๑} อ่างแก้ว, พระมหาสุทนต์ อากาศโร, **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**, หน้า ๔๘-๕๐.

^{๓๐๒} จอห์น เวอร์เนอร์ (อ้างใน พระมหาสุทนต์ อากาศโร, **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**, หน้า ๕๐.

ทำงานในการเชื่อมโยงงานจากชุมชนสู่การตลาด และเครือข่ายการทำงานแบบบูรณาการ”^{๓๐๓} ซึ่งในแต่ละเครือข่ายจะมีรูปแบบกระบวนการสร้างและพัฒนา และตัวอย่างกิจกรรมที่แตกต่างกันไป ซึ่งการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม สามารถประยุกต์เครือข่ายทั้ง ๓ รูปแบบมาใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของเครือข่ายได้ โดยเฉพาะเครือข่ายการทำงานแบบบูรณาการเหมาะที่จะนำมาเป็นแกนหลักในการเสริมสร้างการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมระหว่างชุมชน นอกจากนี้สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว ยังได้กำหนดยุทธศาสตร์และแผนการพัฒนาเครือข่าย (CBT) จำนวน ๖ ยุทธศาสตร์ด้วยกัน คือ “การพัฒนาคน/องค์กรเครือข่าย การพัฒนาแหล่ง/การพัฒนาบริการ การพัฒนาเชิงบูรณาการ การพัฒนาการประชาสัมพันธ์การตลาด การประสานงานเชิงนโยบาย และการหาทุน”^{๓๐๔} พระมหาสุทิตย์ อาภากร ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับ “กระบวนการทำงานของเครือข่าย บทบาทเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน ผลสัมฤทธิ์ของความเป็นเครือข่าย และการก่อตัวและวงจรชีวิตของเครือข่าย”^{๓๐๕} โดยสรุปได้ว่า ๑) กระบวนการทำงานของเครือข่าย มีลักษณะร่วม ๔ ประเด็น คือ (๑) กระบวนการทำงานที่เชื่อมโยงประสานจากจุดเล็กและขยายไปสู่หน่วยใหญ่ (๒) การรักษาสัมพันธภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมกัน (๓) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และการปรับตัว และ (๔) การพัฒนากิจกรรมและความเคลื่อนไหวเพื่อสร้างขบวนการทางนวัตกรรมและวาทกรรมในการพัฒนา ๒) บทบาทเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน อาจจำแนกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ คือ (๑) ระดับกิจกรรม/การทำงาน(ทีมทำ) (๒) ระดับการสนับสนุนและประสานงาน (ทีมนำ) และ (๓) ระดับการส่งเสริมและการให้คำปรึกษา ๓) ผลสัมฤทธิ์ของความเป็นเครือข่าย สรุปได้ ๖ ประเด็น คือ (๑) เกิดกระบวนการเรียนรู้ (๒) การเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา (๓) เกิดการพึ่งพาตนเอง (๔) เกิดการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น (๕) เกิดกระบวนการผลักดันเชิงนโยบาย และ (๖) เกิดอำนาจหรือพลัง ๔) การก่อตัวและวงจรชีวิตของเครือข่าย สรุปได้ ๔ ขั้นตอน คือ (๑) ขึ้นตระหนักและการก่อตัวของเครือข่าย (๒) ขึ้นสร้างพันธกรณีและการบริหารเครือข่าย (๓) ขึ้นการพัฒนาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์ และ (๔) ขึ้นการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง

จากแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ในเบื้องต้น คณะผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อเป็นแนวทางและกำหนดทิศทางในการแสวงหาคำตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้งสภาพและแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน โดยกำหนดเป็นประเด็นข้อคำถามเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม

๒.๔.๑.๒ แนวคิดเครือข่ายการท่องเที่ยว ๓ ระดับ

ในหัวข้อแนวคิดเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับนโยบาย พื้นที่ และชุมชน แบ่งประเด็นศึกษาได้ ๓ ประเด็น คือ เครือข่ายการท่องเที่ยวภาครัฐระดับนโยบายเครือข่ายการท่องเที่ยวภาครัฐระดับพื้นที่ เครือข่ายการท่องเที่ยวภาครัฐระดับชุมชน ดังนี้

^{๓๐๓} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, **คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน**, ๒๕๕๐, หน้า ๗๓.

^{๓๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒.

^{๓๐๕} อ้างแล้ว, พระมหาสุทิตย์ อาภากร, **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**, หน้า ๙๗-๑๑๖.

๑) เครือข่ายการท่องเที่ยวภาคีระดับนโยบาย

จากการสำรวจทิศทางของหน่วยงานรัฐด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔) ยุทธศาสตร์ที่ ๙ ว่า “ยกระดับการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรม อารยธรรมขอม ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และกีฬาสู่นานาชาติ...ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรมในทุกพื้นที่ ท่องเที่ยวอารยธรรมขอมในพื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง...พัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน”^{๓๐๖} ในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔) กล่าวถึงสถานการณ์ แนวโน้ม และทิศทางการท่องเที่ยวว่า “ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยการประสานความร่วมมือกับนานาประเทศในการส่งเสริมการพัฒนาท่องเที่ยวและการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงภายใต้กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศระดับต่างๆ เช่น APEC ASEAN GMS ACMECS IMT – GT”^{๓๐๗} และการขับเคลื่อนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวสู่การปฏิบัติ โดยมีกระบวนการขับเคลื่อนในแต่ละระดับตั้งแต่ “การดำเนินงานในระดับนโยบาย ระดับพื้นที่ และระดับชุมชน”^{๓๐๘} ในแผนนี้ยังกล่าวถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงเชิงรูปแบบการท่องเที่ยว (Tourism segment trends) ว่า “กลุ่มนักท่องเที่ยว ๑๓ กลุ่ม ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) ฯลฯ...และการท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Religious Tourism)...โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีแนวโน้มการเดินทางท่องเที่ยวในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น”^{๓๐๙} ในนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวภาครัฐยังได้ให้ความสำคัญและให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เช่น “แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอาเซียน (พ.ศ. ๒๕๕๙ – ๒๕๖๘) แผนการตลาดการท่องเที่ยวอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (พ.ศ. ๒๕๕๘ – ๒๕๖๓) กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศอื่นๆ เช่น CLMVT (กัมพูชา ลาว เมียนมา เวียดนาม ไทย)”^{๓๑๐} เครือข่ายการท่องเที่ยวภาครัฐ เป็นปัญหาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๘ ที่มีการเปิด AEC ความเคลื่อนไหวในภาครัฐยังไม่มีมีความก้าวหน้า ดัชนีบทความของ นิตินิวส์^{๓๑๑} สะท้อนให้เห็นปัญหาตั้งแต่ต้น วัฏจักรการเมืองไทยยังดึงประเทศให้ติดหล่ม...คำว่าประชาคมอาเซียนยังห่างไกลสำหรับคนไทย โดยเฉพาะรัฐไทย ทั้งที่ก่อนหน้านี้มีเป้าหมายสร้างศูนย์กลางการเดินทางท่องเที่ยวในภูมิภาคอาเซียน (AEC) ดังข้อมูลว่า “สร้างการรับรู้ประเทศไทยในฐานะศูนย์กลางการเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงภายในภูมิภาคอาเซียน โดยเป็นจุดนำ เข้า (Entry) และส่งออก (Exit) นักท่องเที่ยวที่สำคัญในภูมิภาคอาเซียน และร่วมกับเครือข่ายภาคีในภูมิภาคส่งเสริมการ

^{๓๐๖} แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔), หน้า ๑๓๔.

^{๓๐๗} คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, **แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, มปป.), หน้า ๑๓.

^{๓๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^{๓๐๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

^{๓๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

^{๓๑๑} นิตินิวส์, **MRA การท่องเที่ยวอาเซียน**, by Editor Thekob Tourismthailand.org/AEC Nov ๑๕, ๒๐๑๒

ขาย รวมทั้งส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกระตุ่นการเดินทางของกลุ่มเพื่อนบ้านให้เดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทย”^{๓๑๒} บทบาทหน้าที่ของการท่องเที่ยวภาครัฐ ดูจากโครงสร้างองค์กร ททท.

แผนภูมิที่ ๒.๑ โครงสร้างและผู้บริหารกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

จากแผนภูมิที่ ๒.๑ ทำให้ทราบว่าหน่วยงานหลัก ที่ดูแลงานด้านการท่องเที่ยวโดยตรง ได้แก่ กรมการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ส่วนที่เหลือทำหน้าที่ในการสนับสนุน ดังนั้น ในภาคปฏิบัติการของฝ่ายนโยบายรัฐศึกษาได้จากบทบาทหน้าที่การท่องเที่ยวกว่าประเทศไทย ได้แก่ (๑) การวางแผน (แผนยุทธศาสตร์ชาติระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙)/ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒/ นโยบายรัฐบาล / ทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจ : โมเดลประเทศไทย ๔.๐ / แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔ / แผนวิสาหกิจ ททท. พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔ (ฉบับทบทวน พ.ศ. ๒๕๖๒-๒๕๖๔) (๒) แผนส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดต่างประเทศ (ขยายฐานตลาดนักท่องเที่ยวกลุ่มศักยภาพในการใช้จ่าย/ เจาะตลาดกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ยังไม่เคยเดินทางมาประเทศไทย/ เพิ่มมูลค่าสินค้าการท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่า “ส่งเสริมการเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศในกลุ่มอาเซียน โดยเฉพาะกลุ่ม CLMV จากประสานความร่วมมือกับพันธมิตรในอาเซียน ร่วมกันทำตลาดเพื่อเชิญชวนนักท่องเที่ยวจากยุโรปและอเมริกาเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยแบบเชื่อมโยงในเส้นทาง AEC Connectivity ผสมผสานการเดินทางสัมผัส Local Experience ในพื้นที่เมืองรองของไทยและประเทศเพื่อนบ้าน”^{๓๑๓} (๓) แผนส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดในประเทศ (กระตุ้นการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวชาวไทย/ ส่งเสริมการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวสู่พื้นที่รอง/ ผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างใส่ใจสิ่งแวดล้อม (๔) การบริหารจัดการองค์กร (เพิ่มประสิทธิภาพ

^{๓๑๒} รายงานประจำปี ๒๕๕๘, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ปีท่องเที่ยววิถีไทย ๒๕๕๘.

^{๓๑๓} สรุปแผนปฏิบัติการส่งเสริมการท่องเที่ยวประจำปี ๒๕๖๒ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)

การบริหารจัดการองค์กร/เพิ่มผลิตภาพ (Productivity) ของบุคลากร/เพิ่มมูลค่าและบริหารจัดการสินทรัพย์ขององค์กร/ ส่งเสริมการสื่อสารภายในองค์กรและแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม) (๕) กองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว (เสนอโครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยว...เสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านการท่องเที่ยว ๗ กลุ่ม คือ กลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาชน กลุ่มผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว (ธุรกิจนำเที่ยว/มัคคุเทศก์) กลุ่มพนักงานบริการด้านที่พัก กลุ่มผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางน้ำ กลุ่มผู้ขับรถโดยสารนักท่องเที่ยว กลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวในศาสนสถาน กลุ่มบุคลากรด้านการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานคร)^{๓๑๔}

แผนปฏิบัติการกรมการท่องเที่ยวประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้กล่าวถึงความเชื่อมโยงระหว่างยุทธศาสตร์ต่างๆ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๒ ดังนี้ (๑) ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ซึ่งมียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว ๓ ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ ๒ ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ยุทธศาสตร์ที่ ๕ ด้านการสร้างคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ยุทธศาสตร์ที่ ๖ ด้านการบริหารจัดการภาครัฐ (๒) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ ซึ่งมียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว คือ ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน (๓) แผนการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ ซึ่งมียุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทั้งหมด ๕ ยุทธศาสตร์ ซึ่งได้กล่าวไว้แล้ว (๔) แผนยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยว พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๖๔ ซึ่งมียุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยว ๔ ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ ๑ ส่งเสริมและพัฒนาห่วงโซ่อุปทานทางการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การพัฒนาการจัดการด้านการท่องเที่ยวแบบองค์รวม ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การยกระดับองค์กรและระบบงานสู่ความเป็นเลิศ ยุทธศาสตร์ที่ ๔ การขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีและระบบดิจิทัล และ (๕) แผนงานผลผลิต/โครงการ ซึ่งมีแผนงานหรือโครงการด้านการท่องเที่ยว ๓ แผนงานหลัก ได้แก่ แผนงานพื้นฐานด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ที่มุ่งผลผลิต ๓ ประการ คือ ผลผลิตที่ ๑ มาตรฐานบริการและแหล่งท่องเที่ยว ผลผลิตที่ ๒ การอนุญาตการประกอบธุรกิจนำเที่ยว มัคคุเทศก์ ผู้นำเที่ยว และการถ่ายทำภาพยนตร์ต่างประเทศในประเทศไทย และผลผลิตที่ ๓ การให้บริการด้านการอำนวยความสะดวกและความปลอดภัย แผนงานบูรณาการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว กีฬา และวัฒนธรรม มี ๓ โครงการ คือ โครงการที่ ๑ โครงการส่งเสริมและสร้างประสิทธิภาพด้านการท่องเที่ยว โครงการที่ ๒ โครงการส่งเสริมและพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพสินค้าและบริการ โครงการที่ ๓ โครงการพัฒนาระบบความปลอดภัยและอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว และแผนงานบุคลากรภาครัฐ (ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศ) ข้อมูลทั้งหมดเป็นชุดความรู้ที่สะท้อนการดำเนินงานการท่องเที่ยวภาครัฐที่วางแนวทางตั้งแต่ระดับกว้างสุดจนกระทั่งแคบสุดในภาคปฏิบัติการ^{๓๑๕}

^{๓๑๔} กองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม การท่องเที่ยวและกีฬา, โครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยว, ปีงบประมาณ ๒๕๖๑.

^{๓๑๕} กรมการท่องเที่ยว, แผนปฏิบัติการกรมการท่องเที่ยว ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๒, หน้า ๔.

จากข้อมูลทีกล่าวมาสะท้อนให้เห็นความพร้อมด้านแผนการของภาครัฐ แต่พัฒนาการทางด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานได้กับประชาคมอาเซียน อาจยังไม่เกิดขึ้นได้ภายในแผนปฏิบัติการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓ คงต้องรอความพร้อมของเงื่อนไขปัจจัยสนับสนุนด้านต่างๆ มากกว่านี้ จะว่าไปแล้วกิจกรรมด้านนี้ยังเป็นจุดอ่อนของภาคประชาชนเช่นเดียวกับกิจกรรมพัฒนาด้านอื่นๆ ที่ยังหวังพึ่งภาครัฐเป็นหลัก ยังติดกรอบแนวความคิดจากบนลงล่าง การจะสร้างความมั่นคงเข้มแข็งขึ้นเองจากชุมชนเอง คงหวังพึ่งผู้นำรุ่นใหม่ที่ได้รับการเรียนรู้เกิดความเข้าใจแนวทางใหม่ ซึ่งในปัจจุบันก็ปรากฏให้เห็นบ้างแล้วดังเช่นชุมชนบ้านสำโรงที่กำลังเป็นชุมชนต้นแบบด้านความเป็นผู้นำแนวใหม่ที่สำคัญ มีการริเริ่มกิจกรรมเครือข่ายหลายด้านรวมทั้งกิจกรรมในลักษณะเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวนี้ด้วย

การขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของประเทศ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔ ผู้ปฏิบัติการปฏิบัติ ได้สรุปแนวทางการดำเนินการตามแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของประเทศ ในระยะ ๒๐ ปี (๒๕๖๐-๒๕๗๙) ในด้านสร้างเครือข่ายและส่งเสริมการมีส่วนร่วมว่า “ช่วงในการพัฒนา ปี ๒๕๖๐-๒๕๖๔ เสริมสร้างเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของภาคีด้านการท่องเที่ยว”^{๓๑๖} ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงยุทธศาสตร์ที่ ๑ และ ๔ คือยุทธศาสตร์การยกระดับคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากลโดยเน้นความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยว สิ่งแวดล้อมและอัตลักษณ์วิถีไทย เข้ากับยุทธศาสตร์การพัฒนากลไกการบูรณาการความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นที่สังเกตว่าในแผนยุทธศาสตร์ฉบับที่ ๒ ยุทธศาสตร์ที่ ๔ เกี่ยวกับการเสริมสร้างเครือข่ายหายไป แต่ปรากฏยุทธศาสตร์ที่ ๓ และ ๕ ที่มีความสอดคล้อง คือการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว กับการบูรณาการการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ เป็นไปได้ว่ามีการปรับแผนยุทธศาสตร์อยู่เรื่อยๆ ดังจะพบว่า ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. ๒๕๕๘-๒๕๖๐ มียุทธศาสตร์ ๓ ยุทธศาสตร์ คือ “ยุทธศาสตร์การส่งเสริมตลาดท่องเที่ยว ยุทธศาสตร์การพัฒนาสินค้าและบริการท่องเที่ยว และยุทธศาสตร์การบริหารจัดการการท่องเที่ยว”^{๓๑๗} ซึ่งในการบูรณาการเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยว อารยธรรมอีสานใต้ครั้งนี้ โดยมีวิสัยทัศน์ว่า “การท่องเที่ยวแห่งชีวิตอีสานได้ร่วมสมัย เชื่อมโยง ลาว กัมพูชา และเวียดนาม”^{๓๑๘} ได้วางกลยุทธ์การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเกี่ยวกับ “ความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน ลาว กัมพูชา เวียดนาม” ไว้อย่างชัดเจน ตลอดถึงการส่งเสริมการตลาดโดยนครราชสีมาเป็น เมืองท่องเที่ยวทางธรรมชาติ บุรีรัมย์ เมืองกีฬา ศรีสะเกษ Green City อุบลฯ วิถีพุทธ สุรินทร์ วิถีช้าง วิถีกัญ พัฒนาเส้นทางและกิจกรรม หมู่บ้านท่องเที่ยววัฒนธรรมใหม่ การท่องเที่ยววิถีพุทธและเกจิอาจารย์ และการท่องเที่ยวชายแดนเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน

^{๓๑๖} กรมการท่องเที่ยว, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของประเทศ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔, (บริษัท พีดีบีลิว ปรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๖๐), หน้า ๗๔.

^{๓๑๗} กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, การบูรณาการเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. ๒๕๕๘ - ๒๕๖๐, หน้า ๑.

^{๓๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

๒) เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับพื้นที่

เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับพื้นที่เป็นกระจายอำนาจหรือเครือข่ายของภาครัฐระดับนโยบายลงไปยังพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ โดยคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวได้กำหนดเขตพัฒนาการท่องเที่ยวที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๘ เป็นครั้งแรก จำนวน ๕ เขตพัฒนาการท่องเที่ยว คือ “เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา เขตพัฒนาการท่องเที่ยวผิงทะเลตะวันออก เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ เขตพัฒนาการท่องเที่ยวผิงทะเลตะวันตก และเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอันดามัน”^{๓๑๙} ต่อมาปี พ.ศ.๒๕๕๙ ได้ประกาศเพิ่มขึ้นอีก ๓ เขต คือ “เขตพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชีวิตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง เขตพัฒนาการท่องเที่ยวมรดกโลกด้านวัฒนธรรม และเขตพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชีวิตลุ่มแม่น้ำโขง”^{๓๒๐} รวมเป็น ๘ เขตพัฒนาการท่องเที่ยวของไทย ต่อมาได้มีการเพิ่ม ๑๒ เมืองต้องห้าม...พลาด และ ๑๒ เมืองต้องห้าม...พลาด พลัส ตลอดจนถึงเขตพื้นที่เศรษฐกิจและเมืองชายแดนให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ

๒.๑) ยุทธศาสตร์และแผนงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

(Tourism Authority of Thailand) กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ทั่วประเทศ ๔๕ แห่ง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี ๘ แห่ง เฉพาะในเขตอีสานตอนล่างมีสำนักงานการท่องเที่ยวถึง ๔ แห่ง และสำนักงานในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อีก ๔ ประเทศ ดังนี้ (๑) สำนักงานอุบลราชธานี (อุบลราชธานี อำนาจเจริญ ยโสธร และศรีสะเกษ) (๒) สำนักงานบุรีรัมย์ (๓) สำนักงานสุรินทร์ (๔) สำนักงานนครราชสีมา (นครราชสีมาและชัยภูมิ) (๕) สำนักงานในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (กรุงเทพฯ ลาดพร้าว / ประเทศมาเลเซีย / ประเทศสิงคโปร์ / นครโฮจิมินห์ ประเทศเวียดนาม / กรุงเทพมหานคร ประเทศอินโดนีเซีย) จากข้อมูลชุดนี้ พอจะตอบได้ว่ายังไม่มีเครือข่ายการท่องเที่ยวของหน่วยงานรัฐในอีสานได้กับประชาคมอาเซียนที่เป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีพรมแดนติดต่อกัน คือ ประเทศกัมพูชา และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

๒.๒) สถานการณ์และทิศทางการท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ “มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวระดับปานกลาง...กลุ่มที่เป็นเมืองหลักทางการท่องเที่ยว คือ จังหวัดนครราชสีมา และกลุ่มเมืองท่องเที่ยวรอง คือ จังหวัดอุบลราชธานี บุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ”^{๓๒๑} ททท.จัดกิจกรรมหมู่บ้านภาคอีสาน รวบรวมตัวตนของชาวอีสานผ่านวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม งานประเพณี อาหาร ในงานเทศกาลเที่ยวเมืองไทย ครั้งที่ ๓๘ ปี ๒๕๖๑ โดยวัฒนธรรมอีสานได้แสดงในหัวข้อ “เส้นทางท่องเที่ยวตามรอยอารยธรรมหอม”^{๓๒๒}

^{๓๑๙} คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวประจำเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้, แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว ภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓, หน้า ๕.

^{๓๒๐} อ่างแล้ว, กรมการท่องเที่ยว, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของประเทศ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔, หน้า ๒๘.

^{๓๒๑} อ่างแล้ว, คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวฯ, แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวฯ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓, หน้า ๑๒.

^{๓๒๒} Cool Isan เทศกาลเที่ยวเมืองไทย ครั้งที่ ๓๘, <<https://www.wongnai.com/news/cool-isan-thailand-tourism-festival-๒๐๑๘?ref.>>, October 2019.

๒.๓) ยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนา มีรายงานการศึกษาว่า “ในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้มีจำนวนองค์กร สมาคม ชมรม กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อสร้างความร่วมมือในเครือข่ายวิสาหกิจทางการท่องเที่ยวขึ้นมาจำนวนมาก”^{๓๒๓} ยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาในแผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ มีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน คือ “การท่องเที่ยวแห่งวิถีชีวิตอีสานใต้รวมสมัย เชื่อมโยง ลาว กัมพูชา และเวียดนาม”^{๓๒๔} จากวิสัยทัศน์ดังกล่าวนอกจากจะสะท้อนทิศทางการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวในภูมิภาคนี้โดยตรงแล้ว ยังส่งผลต่อวัตถุประสงค์สำคัญ คือ (๑) การส่งเสริมตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพทั้งในและต่างประเทศ เจาะกลุ่มตลาดนักท่องเที่ยวจากประเทศเพื่อนบ้าน คือ ลาว เวียดนาม และกัมพูชาในการเดินทางท่องเที่ยวในเขตอารยธรรมอีสานใต้ และสร้างกิจกรรมทางการตลาดเพื่อเพิ่มวันพักเฉลี่ยของนักท่องเที่ยว (๒) เพื่อเชื่อมโยงเมืองท่องเที่ยวหลักและเมืองท่องเที่ยวรองในเขตอารยธรรมอีสานใต้ และการเชื่อมโยงนอกเขตอารยธรรมอีสานใต้ และยังส่งผลต่อเป้าหมาย ประเด็นยุทธศาสตร์ ตลอดถึงแผนงานและโครงการสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ “โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน : หมู่บ้านท่องเที่ยววัฒนธรรมใหม่ โครงการสำรวจวัดสำคัญ จัดทำเส้นทางทางการท่องเที่ยววัดเก่าแก่ของจังหวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเขตพัฒนาการท่องเที่ยว โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีพุทธและเกจอาจารย์ในเขตอีสานใต้”^{๓๒๕} และโครงการที่เกี่ยวข้องด้านเครือข่ายเชื่อมโยงกับประชาคมอาเซียน ได้แก่ “โครงการส่งเสริมกระตุ่นการพัฒนาความร่วมมือด้านการท่องเที่ยว ของเขตอีสานใต้เชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้าน โครงการสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านเพื่อให้เกิดเวทีความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวของภาครัฐ เอกชน และเส้นทางท่องเที่ยวใหม่ๆ และโครงการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวชายแดนของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้”^{๓๒๖}

๒.๔) แผนงาน /โครงการ ในแผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓ ได้หยิบยกเอาประเด็นการประสานการทำงานของภาครัฐ เอกชน ท้องถิ่น และภูมิภาคมาเป็นประเด็นสำคัญเพื่อการพัฒนาขีดความสามารถในการ แข่งขันทางการท่องเที่ยวในภูมิภาคนี้ และได้วางตำแหน่งทางการท่องเที่ยวของจังหวัดในเขตอารยธรรมอีสานใต้ ๘ ประเด็นหลัก คือ “(๑) แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เป็นมรดกโลก (๒) แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์อารยธรรมขอม (๓) ภูมิปัญญาเรื่องใหม่ (๔) ประตูลู่ประเทศเพื่อนบ้านลาว เวียดนาม และกัมพูชา (๕) วิถีชีวิตผอง (๖) เมืองท่องเที่ยวกีฬา (๗) วิถีชีวิต กลุ่มชาติพันธุ์ และ (๘) บรรพชีวิน ซากดึกดำบรรพ์ และแหล่งโบราณคดี”^{๓๒๗} ในแผนปฏิบัติการดังกล่าวได้เสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวว่า “ควรมีนโยบายในการบูรณาการแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในแต่ละจังหวัดในพื้นที่เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้...สามารถเชื่อมโยงเครือข่ายภาคีด้านการท่องเที่ยว

^{๓๒๓} อ้างแล้ว, คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวประจำเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้, **แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวฯ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓**, หน้า ๑๔.

^{๓๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๓๒๕} อ้างแล้ว, คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวประจำเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้, **แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวฯ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓**, หน้า ๔๘-๔๙.

^{๓๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐-๕๑.

^{๓๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

เพื่อใช้ในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ให้ประสบความสำเร็จได้เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ”^{๓๒๘}

๒.๕) แนวทางการบริหารและขับเคลื่อนเขตพัฒนาการท่องเที่ยว
 กลไกการจัดการในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทยในอดีตประกอบด้วย ๒ ภาคส่วนหลัก
 คือ (๑) ภาครัฐ เช่น กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กรมการท่องเที่ยว กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า
 และพันธุ์พืช องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น (๒) ภาคเอกชน/องค์กร เช่น ผู้ประกอบการท่องเที่ยว
 มีคฤเทศก์สมาคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งระดับนานาชาติระดับประเทศ และระดับ
 ท้องถิ่น เป็นต้น ดังแผนภูมิที่ ๒.๓ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๒ กลไกในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทย^{๓๒๙}

จากแผนภูมิที่ ๒.๒ พอสรุปได้ว่ากลไกในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทย
 แบ่งเป็น ๒ ภาคส่วน คือ ภาครัฐกับภาคเอกชน/องค์กร เป็นหน่วยงานสนับสนุนอุตสาหกรรม

^{๓๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๓๒๙} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว, แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว : เชิง
 นิเวศ ทางประวัติศาสตร์ ทางวัฒนธรรม, หน้า ๙.

ท่องเที่ยวที่สำคัญ ในส่วนของภาครัฐ ซึ่งมีส่วนงานต่างๆ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวทั้ง โดยตรงและโดยอ้อม ประกอบด้วย รัฐบาล กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมการท่องเที่ยว กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรมศิลปากร กรมการศาสนา สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด สำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ อุทยานประวัติศาสตร์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ ในส่วนของภาคเอกชน/องค์กร มีองค์กรหรือส่วนงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและช่วยสนับสนุนการท่องเที่ยว เช่น สภาการเดินทางและการท่องเที่ยวโลก สมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก สภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สมาพันธ์สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สมาคมขนส่งทางอากาศระหว่างประเทศ สมาคมโรงแรมไทย สมาคมไทยธุรกิจการท่องเที่ยว สมาคมไทยบริการท่องเที่ยว สมาคมไทยท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัย สมาคมธุรกิจท่องเที่ยวภายในประเทศ สมาคมส่งเสริมธุรกิจท่องเที่ยวไทย ฯลฯ จากชุดข้อมูลเบื้องต้นทำให้ทราบหน่วยงานสนับสนุนด้านการท่องเที่ยวทั้งในภาคส่วนของรัฐและภาคเอกชน/องค์กร หรือถ้ามองในอีกแง่มุมก็จะพบความเป็นเครือข่ายการประสานงานเชื่อมโยงกันของหน่วยงานองค์กรต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งย่อมส่งผลต่อพัฒนาการของเครือข่ายระดับชุมชนในระดับล่างสุด

๓) เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชน

แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีพัฒนาการมาตั้งแต่เมื่อใดยังไม่มีข้อมูลที่แน่ชัด แต่เท่าที่มีหลักฐาน ณ เวลานี้ คืองานเขียนของ ดร.สินธุ์ สโรบล ที่ชี้ให้เห็นว่า “การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในการบริหารจัดการ (Community-based Tourism) ในช่วง ๒ ทศวรรษที่ผ่านมาได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว และในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเติบโตขึ้นเป็นเครือข่ายมากขึ้น ทั้งนี้รูปแบบของการจัดการโดยชุมชนถูกคาดหวังว่าเป็นวิธีการจัดการท่องเที่ยวแบบหนึ่งที่มีศักยภาพ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ และสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวในตัวเอง”^{๓๓๐} จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบว่ามีการนำเอาชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการท่องเที่ยวด้านการท่องเที่ยวมากกว่า ๒๐ ปีแล้ว ในข้อมูลชุดดังกล่าวยังได้สะท้อนภาพผลในการบริหารจัดการท่องเที่ยวของภาครัฐและเอกชนที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศ เมื่อนำเอาคนในชุมชนมาเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการการท่องเที่ยวสามารถจัดการกับปัญหาดังกล่าวได้และสร้างรายได้และความมั่นคงให้กับชุมชนอีกด้วย กระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่ายจำเป็นต้องอาศัยยุทธศาสตร์และแผนงานการพัฒนาเครือข่าย (CBT) ๖ ประการ คือ “การพัฒนาคน/องค์กรเครือข่าย การพัฒนาแหล่ง/การพัฒนาบริการ การพัฒนาเชิงบูรณาการ การพัฒนาด้านการประชาสัมพันธ์ การตลาด การประสานงานเชิงนโยบาย และการหาทุน”^{๓๓๑} ซึ่งแหล่งข้อมูลดังกล่าวมีรายละเอียดและตัวอย่างในแต่ละยุทธศาสตร์ที่สามารถนำไปสู่ภาคปฏิบัติการได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น ยุทธศาสตร์การพัฒนาคน/องค์กรเครือข่าย เริ่มตั้งแต่พัฒนาการคิด-วิเคราะห์เชื่อมโยงเรื่องการท่องเที่ยวกับการ

^{๓๓๐} สินธุ์ สโรบล, การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน, sinth@vijai.org, ๕ ตุลาคม ๒๕๔๗.

^{๓๓๑} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน, หน้า ๙๒.

พัฒนาชุมชน จนกระทั่งถึงพัฒนาความรู้และทักษะที่จำเป็นในการพัฒนาตนเอง ยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่ง/การพัฒนาบริการ เริ่มตั้งแต่การพัฒนาระบบความปลอดภัยจนกระทั่งจัดทำมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น

ในยุทธศาสตร์ที่ ๓ ของแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ได้กำหนดการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวว่า “พัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยวทั้งระบบ... ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและชุมชนในการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวให้มีสมรรถนะขั้นพื้นฐานตามตำแหน่งงาน และได้รับการฝึกอบรมที่ได้มาตรฐานสากล”^{๓๓๒} และกล่าวถึงแนวทางการพัฒนาองค์กรเครือข่ายว่า “ประสานความร่วมมือกับนานาชาติประเทศในการส่งเสริมการพัฒนาท่องเที่ยวและการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงภายใต้กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศระดับต่างๆ ... สนับสนุนให้ตัวแทนประเทศไทยในองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ให้มีบทบาทในเวทีนานาชาติ”^{๓๓๓} การพัฒนาบุคลากรในระดับชุมชน จากการสำรวจภาคสนามพบว่าชุมชนตำบลท่าสว่าง หมู่บ้านโคกสำโรงมีการฝึกอบรมบุคลากรได้มาตรฐาน ในโครงการค่าใช้จ่ายในการพัฒนาศักยภาพบุคลากรการท่องเที่ยว โดยกองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ ปีงบประมาณ ๒๕๖๑ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งคือ “เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างกรุงเทพมหานครกับภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของเมือง...เป้าหมายพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวภาคส่วนต่างๆ...๗ กลุ่ม คือ กลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาชน กลุ่มผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว กลุ่มพนักงานบริการด้านที่พัก กลุ่มผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางน้ำ กลุ่มผู้ขับรถโดยสารนักท่องเที่ยว กลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวในศาสนสถาน และกลุ่มบุคลากรการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานคร”^{๓๓๔} จากข้อมูลดังกล่าวนอกจากจะสะท้อนความเป็นกลุ่มเครือข่ายต่างๆ แล้ว ยังอนุมานได้ว่าน่าจะมีโครงการในลักษณะดังกล่าวตามภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ โดยเฉพาะกลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวในศาสนสถาน มีความเกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้โดยตรง ในภาคปฏิบัติการพบว่า “๓ จังหวัดอีสานใต้สุรินทร์ บุรีรัมย์ และ ศรีสะเกษ จับมือสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม”^{๓๓๕} โดยคณะนักวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ได้จัดขึ้นเพื่อสร้างเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสร้างความตระหนักให้กับผู้ประกอบการ ให้เห็นถึงความสำคัญของการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายทางธุรกิจ เพื่อให้พื้นที่และแหล่งท่องเที่ยวของ ๓ จังหวัดอีสานใต้ เพิ่มระดับความสนใจแก่นักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้จะมีการจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจการท่องเที่ยวนำร่องขึ้นก่อน จากนั้นจะขยายผลให้เกิดเครือข่าย ครอบคลุมทั้ง ๓ จังหวัด โดยใช้จุดนำร่อง

^{๓๓๒} อ่างแล้ว, คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒, หน้า ๗.

^{๓๓๓} อ่างแล้ว, คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒, หน้า ๗.

^{๓๓๔} กองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว, โครงการค่าใช้จ่ายในการพัฒนาศักยภาพบุคลากรการท่องเที่ยว, ปีงบประมาณ ๒๕๖๑, หน้า ๑-๒.

^{๓๓๕} <https://www.sanook.com/news/๘๕๒๔๔๓/>

เป็นต้นแบบ อีกกลุ่มคือ “ชมรม CBT อีสานใต้”^{๓๓๖} ซึ่งเริ่มจัดตั้งในปี พ.ศ.๒๕๖๑ รวมชุมชนในเครือข่าย ๕ จังหวัด เป็นภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอีสานใต้ เพื่อรองรับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของกระทรวงการท่องเที่ยว ที่กำหนดเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ประกอบด้วยจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานี โดยได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ทำการศึกษาโครงการและวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบร่วมกับภาคีเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ทั้งนี้เพื่อประสานความร่วมมือและให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกเครือข่ายพัฒนาบุคลากรให้มีศักยภาพ สร้างตลาดนักท่องเที่ยว สร้างภูมิคุ้มกันให้การท่องเที่ยวยั่งยืน ให้ชุมชนทำรายได้เข้าสู่ชุมชนการท่องเที่ยวอีสานใต้อย่างยั่งยืนต่อไป แหล่งข้อมูลอีกแห่งคือ “การท่องเที่ยวโดยชุมชนอีสานใต้”^{๓๓๗} ซึ่งมีการร่วมจัดงานระหว่างวันที่ ๒๗-๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑ ภายในงานได้จัดให้มีการแสดงนิทรรศการงานวิจัย และนิทรรศการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานกว่า ๒๐ ชุมชน ในเขตพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี กิจกรรมกระทบไหล่่นักวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยว ข้อมูลทั้งสองแห่งสะท้อนภาพขององค์กรเครือข่ายในเขตพื้นที่อีสานใต้ได้ค่อนข้างชัดเจน ข้อมูลสำคัญอีกแห่งหนึ่งได้จากการลงสำรวจข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นที่หมู่บ้านธารปราสาท จังหวัดนครราชสีมา พบว่ามีเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนที่อิสระจากรัฐซึ่งก่อตั้งและดำเนินการมาหลายปีแล้ว

ความเคลื่อนไหวด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่อีสานใต้จากระดับนโยบายลงสู่ระดับพื้นที่และหยั่งถึงระดับชุมชน เห็นได้จาก รมว.ท่องเที่ยวและกีฬาของพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ในปี พ.ศ.๒๕๕๘ ดังข้อมูลที่ว่า “รมว.ท่องเที่ยวและกีฬาของพื้นที่บุรีรัมย์ร่วมหารือส่วนราชการท้องถิ่น ภาคชุมชน และภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวเขตภาคอีสานตอนล่าง เพื่อกำหนดแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองหลักเชื่อมโยงกลุ่มเมืองท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ๕ จังหวัด พร้อมจัดทำร่างยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวระยะยาว ๓ ปี”^{๓๓๘} ต่อมาทำให้เกิดแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ. ๒๕๕๙ – ๒๕๖๓ เป็นรูปธรรมชัดเจนส่งผลให้เกิดกระแสการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวในภูมิภาคนี้กระตือรือร้น แต่จะเกิดมรดกผลมาน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้สรุปแผนปฏิบัติการส่งเสริมการท่องเที่ยวประจำปี ๒๕๖๒ ในด้านการตลาดในประเทศว่า “แผนส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดในประเทศ...กำหนดเป้าหมายรายได้โดยภูมิภาคภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามลำดับ”^{๓๓๙} จากข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่าการประชาสัมพันธ์และการตลาดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังมีความน่าสนใจในอันดับท้ายสุด อะไรคือจุดดึงดูดหรือจุดขายให้ผู้คนสนใจใน

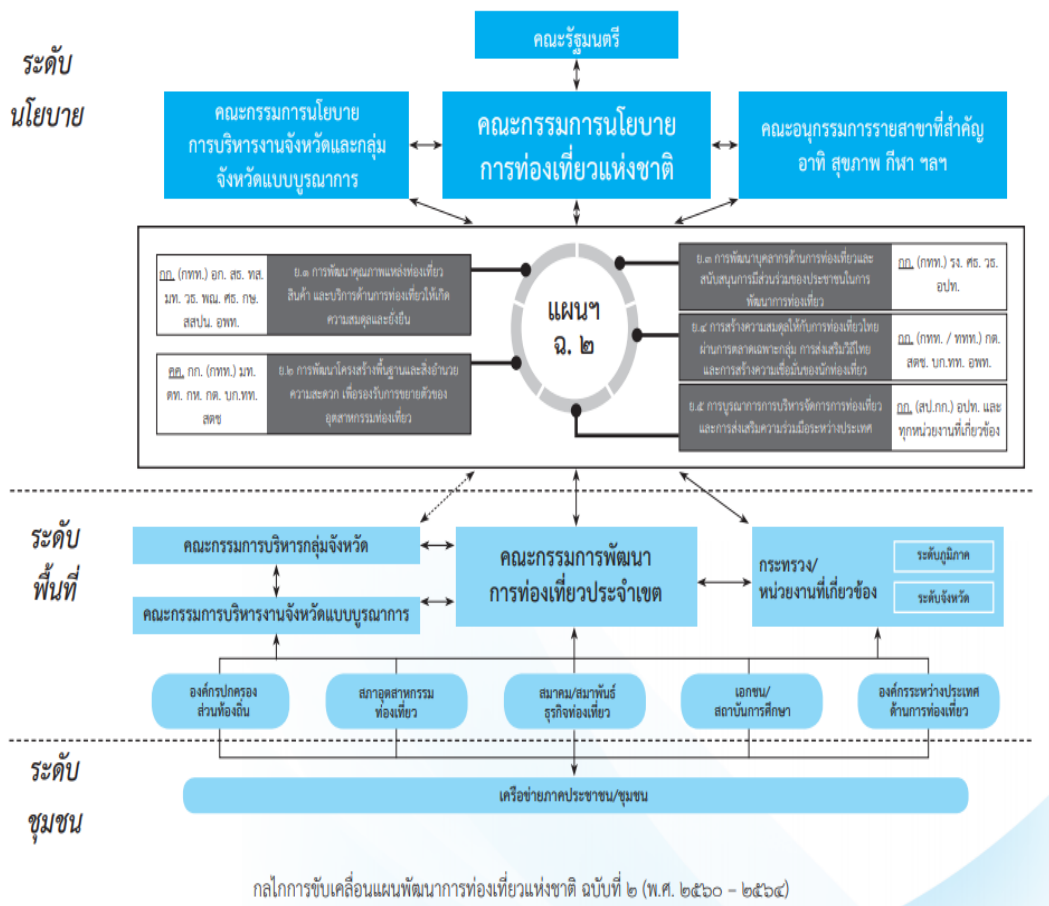
^{๓๓๖} จิรภิญญา สมลังกา, *ชุมชนการท่องเที่ยว ๕ จังหวัด ร่วมจัดตั้งชมรม CBT อีสานใต้*, สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดศรีสะเกษ.

^{๓๓๗} การท่องเที่ยวโดยชุมชนอีสานใต้. <https://www.facebook.com/prnrru/videos/>

^{๓๓๘} MGR Online, <https://mgronline.com/local/detail/>, ๑๒ ก.พ. ๒๕๕๘.

^{๓๓๙} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.). *สรุปแผนปฏิบัติการส่งเสริมการท่องเที่ยวประจำปี ๒๕๖๒*,

ภูมิภาคนี้ก็ยังต้องเสาะแสวงหากันต่อไป ปี พ.ศ.๒๕๖๐ มีการรายงานว่าแนวโน้มการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเติบโตมากขึ้น ดังข้อมูลว่า “Hard CBT Traveller ติดดิน นิยมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และพร้อมที่จะสละความสะดวกเพื่อเข้าถึงวิถีชีวิตชาวบ้าน มีการประเมินว่าตลาดนี้อยู่ระหว่าง ๒-๔% ของตลาดยุโรปทั้งหมด”^{๓๔๐} ที่สำคัญคือบริษัททัวร์ที่ยุโรปตั้งเป้าหมายเชิงปริมาณที่จะเพิ่มจำนวนของการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสังคมและสิ่งแวดล้อม และว่า “ในภูมิภาคอาเซียน สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาประมาณ ๖,๕๐๐ แห่งและมีนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาประมาณ ๑๒ ล้านคนซึ่งแนวโน้มจะมีการจัดการศึกษาและการเรียนรู้นอกห้องเรียนมากขึ้น น่าจะเป็นโอกาสของชุมชนในการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ที่จะสร้างกิจกรรมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้มาเยือนได้”^{๓๔๑} จากข้อมูลดังกล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปได้ตามแผนภูมิที่ ๒.๓ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๓ กลไกการขับเคลื่อนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔)

^{๓๔๐} พจนานาสวนศรี, การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism - CBT), การประชุมเชิงวิชาการและการแถลงข่าวเรื่อง “รายงานภาวะเศรษฐกิจท่องเที่ยว ฉบับที่ ๗”, ๓ เมษายน ๒๕๖๐, หน้า ๕๔.

^{๓๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

จากแผนภูมิดังกล่าวสะท้อนให้เห็นเครือข่ายความเชื่อมโยงกรอบแนวคิดด้านการท่องเที่ยว ตั้งแต่บนลงล่าง ล่างขึ้นบน แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ “ระดับนโยบาย ระดับพื้นที่ และระดับชุมชน”^{๓๔๒} โดยมีแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ๕ ยุทธศาสตร์เป็นแกนกลาง ถ้าวิเคราะห์ตามแผนผังดังกล่าวจะพบว่าในระดับนโยบายและระดับพื้นที่เป็นเครือข่ายภาครัฐและเอกชน ซึ่งมีเครือข่ายการทำงานร่วมหลายส่วนงาน ดังเช่นในระดับนโยบาย ประกอบด้วย คณะรัฐมนตรี คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ คณะกรรมการนโยบายการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ คณะอนุกรรมการรายสาขาที่สำคัญ อาทิ สุขภาพ กีฬา ฯลฯ รวมถึงคณะกรรมการที่รับผิดชอบ ยุทธศาสตร์ตามแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔) ทั้ง ๕ ยุทธศาสตร์ คือ ๑) ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวสินค้า และบริการด้านการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน ๒) ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อรองรับ การขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ๓) ยุทธศาสตร์การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและ สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว ๔) ยุทธศาสตร์การสร้างสมดุล กับการท่องเที่ยวไทยผ่านการตลาดเฉพาะกลุ่ม การส่งเสริมวิถีไทยและการสร้างความเชื่อมั่นของ นักท่องเที่ยว ๕) ยุทธศาสตร์การบูรณาการการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการส่งเสริมความ ร่วมมือระหว่างประเทศ ในระดับพื้นที่ ประกอบด้วย คณะกรรมการพัฒนา การท่องเที่ยวประจำเขต คณะกรรมการบริหารกลุ่มจังหวัด คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ กระทรวง/ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งระดับภูมิภาคและระดับจังหวัด เชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภา อุตสาหกรรมท่องเที่ยว สมาคม/สมาคมพันธ์ ธุรกิจท่องเที่ยว เอกชน/สถาบันการศึกษา องค์กรระหว่าง ประเทศ ด้านการท่องเที่ยว เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้ระดับชุมชนสร้างหรือพัฒนาเครือข่ายภาค ประชาชน/ชุมชนให้เกิดความมั่นคงเข้มแข็ง

จากข้อมูลดังกล่าวพบว่ากลไกการขับเคลื่อนในระดับชุมชนนี้เองที่ดำเนินงานตามวิถีเครือข่าย อย่างแท้จริงโดยมีภาครัฐและเอกชนในระดับนโยบายและพื้นที่เป็นผู้ให้การสนับสนุนในการดำเนินงาน

๒.๔.๑.๓ แนวคิดเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

ลักษณะการท่องเที่ยวทางศาสนา จำแนกวัดออกได้หลายลักษณะ เช่น วัด แนวปฏิบัติ วัดแนวศักดิ์สิทธิ์ วัดแนวบูรณาการ/อนุรักษ์เชิงประวัติศาสตร์-อารยธรรมโบราณ วัดแนว อนุรักษ์ธรรมชาติ พัฒนาสังคม และวัฒนธรรมวิถีชีวิต วัดถ้ำผาแด่น จังหวัดสกลนคร วัดป่าภูก้อน จังหวัดอุดรธานี วัดภูทอกจังหวัดบึงกาฬ เป็นต้น นอกจากนี้ ในปัจจุบันรูปแบบที่กำลังเป็นที่นิยม อย่างมากในปัจจุบัน คือ วัดบนภูเขาที่มีการสร้างศาสนวัตถุ พุทธศิลป์ การจัดบริบททางธรรมชาติที่ สวยงาม เช่น วัดภูพร้าว จังหวัดอุบลราชธานี วัดในลักษณะดังกล่าวดึงดูดนักท่องเที่ยวได้เป็นจำนวน มากในแต่ละปี โดยเฉพาะบางแห่งไม่เน้นพุทธพานิช แต่มุ่งหมายเพียงใช้ศิลปะ สุนทรียะ เป็นขั้นบันได ให้ผู้คนหันมาสนใจในความละเอียดลึกซึ้งแห่งจิตวิญญาณอย่างแท้จริง การศึกษาแนวคิดเครือข่ายการ ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม แบ่งประเด็นศึกษาได้ ๒ ประเด็น คือ เครือข่ายการท่องเที่ยวทาง ศาสนา และเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ดังนี้

^{๓๔๒} คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒, หน้า ๔๒.

๑) เครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนา

การท่องเที่ยวทางศาสนาในงานวิจัยนี้ หมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อชมแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าด้านความลึกซึ้งแห่งจิตปัญญา ความเชื่อ ความศรัทธา ความศักดิ์สิทธิ์ พุทธศิลปะ อันประกอบด้วย ศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และ ศาสนธรรม กรมการท่องเที่ยวให้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา ดังนี้ ๑) จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ วัดเขาจันทร์งาม วัดครบุรี วัดคอนหันกุดจอก วัดเดิม วัดเทพพิทักษ์ปุณณาราม วัดธรรมจักรเสมาราม วัดนกออก(วัดปทุมคงคา) วัดบ้านไร่ วัดป่าหลักร้อย วัดพระนารายณ์มหาราช วัดมะรุ้ม วัดวชิราลงกรณวรารามวิหาร วัดศาลาทอง วัดศาลาลอย วัดหน้าพระธาตุ วัดเก่าประสูติ วัดป่าภูผาสูง มูลนิธิหลวงปู่โต ๒) จังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ วัดเขาอังคาร วัดโพธิ์ทรายทอง พระบรมธาตุเจดีย์วัดเกาะแก้ว (วัดระหาน) วัดกลาง (พระอารามหลวง) วัดป่าเขาน้อย ๓) จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ วัดเขาตาก วัดตาลวก วัดบูรพาราม วัดช้างหมอบ (วัดมงคลคาราม) วัดถ้ำผาไทร วัดเทพสุรินทร์ ๔) จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ พระพุทธบาทภูฝ้าย พุทธสถานศิระชะอโศก วัดถ้ำสระพงษ์ วัดบ้านหนองอารี วัดปราสาทเยอเหนือ วัดป่ามหาเจดีย์แก้ว (วัดล้านขวด) วัดป่าศรีมงคล วัดไพรพัฒนา วัดมหาพุทธาราม (วัดพระโต) วัดรอยพระพุทธบาทภูสิงห์ วัดศรีบึงบурพ์ วัดสิริเยมพุทธาราม ปราสาทเมืองจันทร์ ปราสาทหินวัดสระกำแพงน้อย ปราสาทหินวัดสระกำแพงใหญ่ พระธาตุเรืองรอง ๕) จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ วัดแจ้ง วัดดอนธาตุ วัดถ้ำคูหาสวรรค์ วัดทุ่งศรีเมือง วัดทุ่งศรีไค วัดธาตุสวนตาล วัดบ้านด้าย วัดบ้านนาควาย วัดบูรพาราม วัดปากแซง (วัดพระใหญ่ พระเจ้าใหญ่องค์ตื้อ) วัดป่าไทรงาม วัดปานานาชาติ วัดพระธาตุหนองบัว วัดมหาวนาราม วัดศรีนวลสว่างอารมณ์ (วัดศรีนวล) วัดศรีอุบลรัตนาราม (วัดศรีทอง) วัดสุปัญญารามวโรวิหาร วัดหนองป่าพง วัดหลวง ราชธานีอโศก วัดกุดชุมพู่ วัดถ้ำผาพวง วัดบ้านนาเมือง หรือ วัดสระประสานสุข วัดบ้านยางน้อย วัดภูเขาแก้ว วัดภูรัง วัดภูพร้าว วัดภูนกยูง

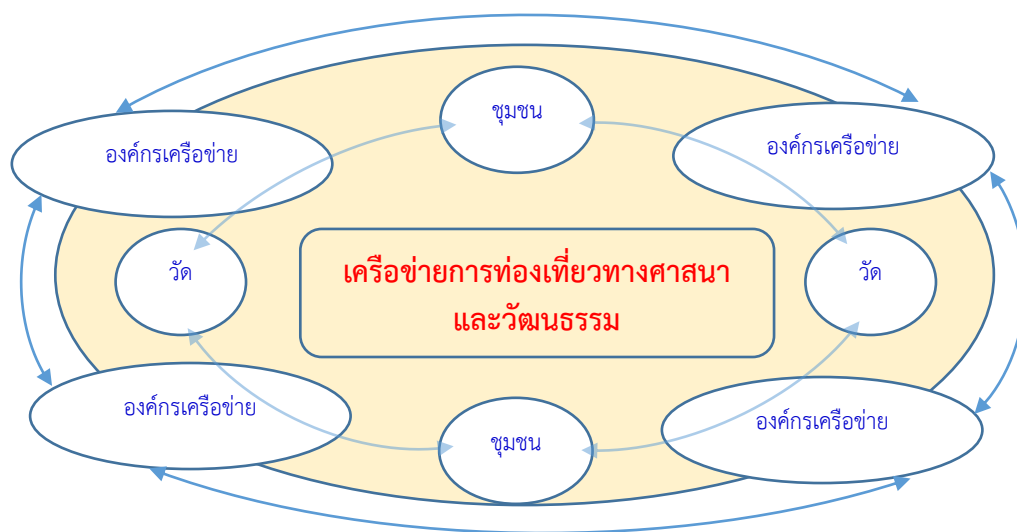
๒) เครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attraction) หมายถึง “แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะ ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสมและถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา เช่น งานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ การแสดงศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ชนเผ่า ฯลฯ”^{๓๔๓} ส่วนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) หมายถึง “การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง ฯลฯ”^{๓๔๔} ดังนั้น การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในงานวิจัยนี้จึงหมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อชมแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะ ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสมและถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา เช่น งานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ การแสดงศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ชนเผ่า ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปะทุกแขนง ประเภทเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (๑) เครือข่ายแหล่งวัฒนธรรมความเป็นอยู่และวิถีชีวิต เช่น ชนเผ่า ศูนย์วัฒนธรรม

^{๓๔๓} กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คู่มือการตรวจประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒ ; (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์ ๒๕๕๗), หน้า ๒.

^{๓๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

(๒) เครื่องถ้วยแหล่งวัฒนธรรมประเพณีและหัตถกรรมพื้นเมือง เช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ ฯลฯ ในการศึกษาวิจัยนี้ คำว่า “เครื่องถ้วยการทองเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม” เป็นชุดความคิดเดี่ยวไม่แยกกัน หมายความว่าแม้จะกล่าวถึงเพียงการทองเที่ยวทางศาสนาเท่านั้นก็กินความถึงการทองเที่ยวทางวัฒนธรรมด้วย และเมื่อกล่าวถึงการทองเที่ยวทางวัฒนธรรมก็ให้หมายถึงการทองเที่ยวทางศาสนาด้วยเช่นกัน กรมการทองเที่ยวให้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งทองเที่ยวทางวัฒนธรรม ดังนี้ ๑) จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ ปราสาทพะโค ปราสาทโนนนกั๋ว ปราสาทพนมวัน ปราสาทเมืองเก่า ปราสาทเมืองแขก ปราสาทหินพิมาย กลุ่มพัฒนาอาชีพสตรีและสหกรณ์ตำบลรังกาใหญ่ กลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำมูลโฮมสเตย์ บ้านสุขสมบูรณ์ บ้านบุไทรโฮมสเตย์ บ้านหนองไข่เหี้ยโฮมสเตย์ ผาบุคาโฮมสเตย์ สวนพุทธมณฑลโคราช หมู่บ้านด่านเกวียน หมู่บ้านหล่งประดู่สามัคคี โฮมสเตย์บ้านปราสาท (แหล่งพักผ่อนชนบ้านปราสาท) โฮมสเตย์บ้านปราสาท ๒) จังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ ปรากฏ์ภูสวนแดง ปราสาทกุฎิฤๅษีบ้านหนองบัวราย ปราสาทบ้านบุ ปราสาทหนองหงส์ ปราสาทหินเมืองต่ำ พระธาตุเจดีย์ทะเมนชัย ศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้ ๓) จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ กลุ่มปราสาทตาเมือน ปราสาทตาเมือนโต๊ด ปราสาทบายกริม (ปราสาทตาเมือนธม) ปราสาทขุมดิน ปราสาทช่างปี่ ปราสาทตะเปียงเตี้ย (หนองเป็ด) ปราสาทตาควาย ปราสาทตามอญ ปราสาททง ปราสาททอง ปราสาทนางบัวตูม ปราสาทโนนแท่น ปราสาทบ้านเจียง ปราสาทบ้านไพล ปราสาทบ้านสนม ปราสาทบ้านหนองหิน ปราสาทบ้านอนันต์ ปราสาทเบ็ง ปราสาทพระปืด ปราสาทภูมิโปน ปราสาทมีชัย ปราสาทเมืองที ปราสาทยายเหงา ปราสาทวัดโพธิ์ศรีธาตุ (Prasat Watpoesritat) ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทสังแก วัดธาตุโบราณ ปราสาทสังข์ศิลป์ชัย ปราสาทหินบ้านจอมพระ ปราสาทหินบ้านพลวง ปราสาทหินพนมสวาย ปราสาทหินวัดสังฆาราม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์ เครื่องเงินบ้านโชคและบ้านสตอ ศูนย์คชศึกษา หมู่บ้านช้างบ้านตากกลาง หมู่บ้านจ๊กสานบุทม หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง หมู่บ้านวัฒนธรรมดงมัน หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านโพธิ์กอง หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านอาลี หมู่บ้านหัตถกรรมเขวาสินรินทร์ แหล่งข้าวหลามบ้านท่าศิลา แหล่งทองเที่ยวทางวัฒนธรรมกลุ่มทอผ้าไหม ต.ตรมไพร (บ้านตะกุก) ๔) จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ ภูแก้วสี่ทิศบ้านหว่าน ภูสมบูรณ์ ปราสาทโดนตวล ปราสาทตาเล็ง ปราสาทตำหนักไทร หรือปราสาททามจาน ปราสาทบ้านปราสาท ปราสาทบ้านสมอ ปราสาทปรากฏ์ ศูนย์ศิลปาชีพ ห้วยทับทัน หมู่บ้านไหมไทยเฉลิมพระเกียรติ ๕) จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ โบราณสถานปราสาทธาตุนางพญา (คูห้วยธาตุหรือธาตุมเด็จพระนางพญา) ปราสาททองกลาง (ปราสาทหนองทองกลาง) พิพิธภัณฑ์โป่งใหญ่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี พิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดีบ้านก้านเหลือง แหล่งโบราณวัตถุวัดบ้านเกษมสำราญ กลุ่มจักสานบ้านพอกน้อย กลุ่มทอผ้าไหมบ้านปะอ่าว กลุ่มผลิตภัณฑ์จากกกบ้านแดง กลุ่มแม่บ้านทอผ้าที่กระตูกบ้านโนนสว่าง เจดีย์หลงปู่ตุ้ปละภูสิลาอยตุ้เก็บพระคัมภีร์ ชายแดนช่องเม็ก ชุมชนเครื่องทองเหลืองบ้านปะอ่าว บ้านลาดเจริญ บ้านเวินบึก ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมกาญจนานิกิเชก หมู่บ้านโฮมสเตย์ชะจอม แหล่งผลิตฆ้องทองเหลืองบ้านทรายมูล

แผนภูมิที่ ๒.๔ เครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

จากแผนภูมิที่ ๒.๔ อธิบายได้ว่าในชุมชนหนึ่งๆ สามารถสร้างแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมขึ้น และมีการบริหารจัดการเครือข่ายภายในชุมชนของตนเอง จนมีความมั่นคงเข้มแข็งมีสถานะกลายเป็นองค์กรเครือข่ายการท่องเที่ยวประจำชุมชน และองค์กรเครือข่ายดังกล่าวนี้มีศักยภาพเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่ายอื่นๆ กว้างขวางออกไป ดังข้อมูลที่ว่า “ชุมชนต่างๆ หาหนทางในการพัฒนาตนเอง โดยการอนุรักษ์ รักษาเพื่อหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ในรูปแบบของแหล่งอาหาร แหล่งการเรียนรู้ แหล่งสืบสานประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และแหล่งหารรายได้จากการท่องเที่ยว จึงต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน หรือชุมชนอื่นๆ ที่มีลักษณะบางอย่างใกล้เคียงกัน มาร่วมกันคิดเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทักษะ การเรียนรู้ระหว่างกัน ขยายโอกาส ประสบการณ์ การเรียนรู้ให้กว้างขวาง สร้างความเข้าใจ รวมถึงการมีข้อตกลงร่วมกันในรูปแบบต่างๆ ทางวิชาการเรียกว่าการสร้างเครือข่ายนั่นเอง เครือข่ายในที่นี้อาจจะเป็น เครือข่ายการอนุรักษ์ เครือข่ายการจัดการ หรือเครือข่ายการท่องเที่ยวก็ได้”^{๓๔๕} เนื่องจากในงานวิจัยมุ่งเน้นไปที่ชุมชนที่เป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมเป็นหลัก ดังนั้นจึงพยามสำรวจคัดเลือกชุมชนที่เข้าข่ายในลักษณะดังกล่าวเพื่อนำมาเป็นกรณีศึกษาต่อไป ในแต่ละจังหวัดเขตพื้นที่อีสานใต้ คัดเลือกมาเพียงจังหวัดละ ๑ แห่ง ในจังหวัดนครราชสีมาคัดเลือกเอาวัดธรรมจักรเสมาราม จังหวัดบุรีรัมย์คัดเลือกเอาวัดธรรมจักรเสมาราม เป็นแหล่งศึกษา

^{๓๔๕} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน, ๒๕๕๐, หน้า ๑๓.

๒.๔.๒ สภาพของเครือข่ายอีสานใต้ในระดับอาเซียน

การศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวอีสานใต้ในระดับอาเซียน แบ่งประเด็นศึกษาได้ ๓ หัวข้อ ได้แก่ การดำเนินการระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาคมอาเซียน การท่องเที่ยวชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน และเครือข่ายการท่องเที่ยวอีสานใต้กับประเทศลาว กัมพูชา เวียดนาม ดังนี้

๒.๔.๒.๑ การดำเนินการระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาคมอาเซียน

ในแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๘ ทิศทางยุทธศาสตร์ที่ ๒ การส่งเสริมการท่องเที่ยวอาเซียนที่ยั่งยืนและเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม ในข้อ ๒.๑ ได้กำหนดการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนว่า “การยกระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและภาครัฐและเอกชนในห่วงโซ่คุณค่าของการท่องเที่ยว (Tourism Value Chain)”^{๓๔๖} และยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับเครือข่ายพันธมิตรแบบทวิภาคีหรือพหุภาคีว่า “อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจำเป็นต้องดึงภาคส่วนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ ภาคเอกชน ธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) ฯลฯ ตลอดจนถ่ายโอนแผนการดำเนินงานในระดับภูมิภาคขององค์กรการท่องเที่ยวแห่งชาติ (NTOs) มาสู่ระดับประเทศและภาคเอกชนภายในประเทศ”^{๓๔๗} และยังให้แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ภายใต้หัวข้อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและมีส่วนร่วมว่า “พื้นที่ชนบทและชุมชนที่ยากจนเหล่านี้มักจะเป็นพื้นที่สำคัญสำหรับกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น การเที่ยวชมความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและวัฒนธรรม การเดินป่า สันทนาการและกีฬาในแม่น้ำหรือชายฝั่ง เป็นต้น”^{๓๔๘} ในแผนยุทธศาสตร์ดังกล่าวมองว่าภายในปี พ.ศ. ๒๕๖๘ ภูมิภาคอาเซียนจะเป็นจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพให้ประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์และมีความหลากหลาย ภายใต้การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบ มีความยั่งยืน ให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมและมีความสมดุล และสามารถส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจของประชาชนชาวอาเซียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น จึงกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอาเซียนที่ยั่งยืนและเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม โดยการจัดโครงสร้างผู้ดำเนินการขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย “รัฐมนตรีท่องเที่ยวอาเซียน (ASEAN Tourism Ministers) องค์กรการท่องเที่ยวแห่งชาติอาเซียน (ASEAN NTOs) คณะกรรมการ (Committee) ๔ ชุดจะทำหน้าที่ดำเนินการตามแผนดำเนินการและโครงการต่างๆ”^{๓๔๙} หากทุกอย่างดำเนินการไปตามแผนนี้ ก็สามารถคาดหวังถึงทิศทางการท่องเที่ยวอาเซียนได้ในอนาคต ตามแผน “ส่งเสริมการพัฒนาจุดหมายปลายทางท่องเที่ยวและเส้นทางระดับอนุภูมิภาคของอาเซียนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วม”^{๓๕๐} เริ่มในปี พ.ศ.๒๕๕๙ และตามกรอบระยะเวลา ๕ ปีแรกนั้นเป็นช่วงดำเนินการตามความร่วมมือคู่เจรจา ในปี พ.ศ.๒๕๖๔ จึงสามารถสรุปจัดเตรียมรายงานว่าด้วยการบูรณาการ/ความร่วมมือจุดหมายปลายทาง/เส้นทางในระดับภูมิภาค หลังจากนั้นจึงเข้าสู่กระบวนการควบคุมดูแลการดำเนินการตามความร่วมมือต่างๆ (ดูแผนผัง ๒.๕) ดังนั้น หากจะยึดตาม

^{๓๔๖} แผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. ๒๕๕๙ - ๒๕๖๘ (ASEAN Tourism Strategic Plan), หน้า ๘.

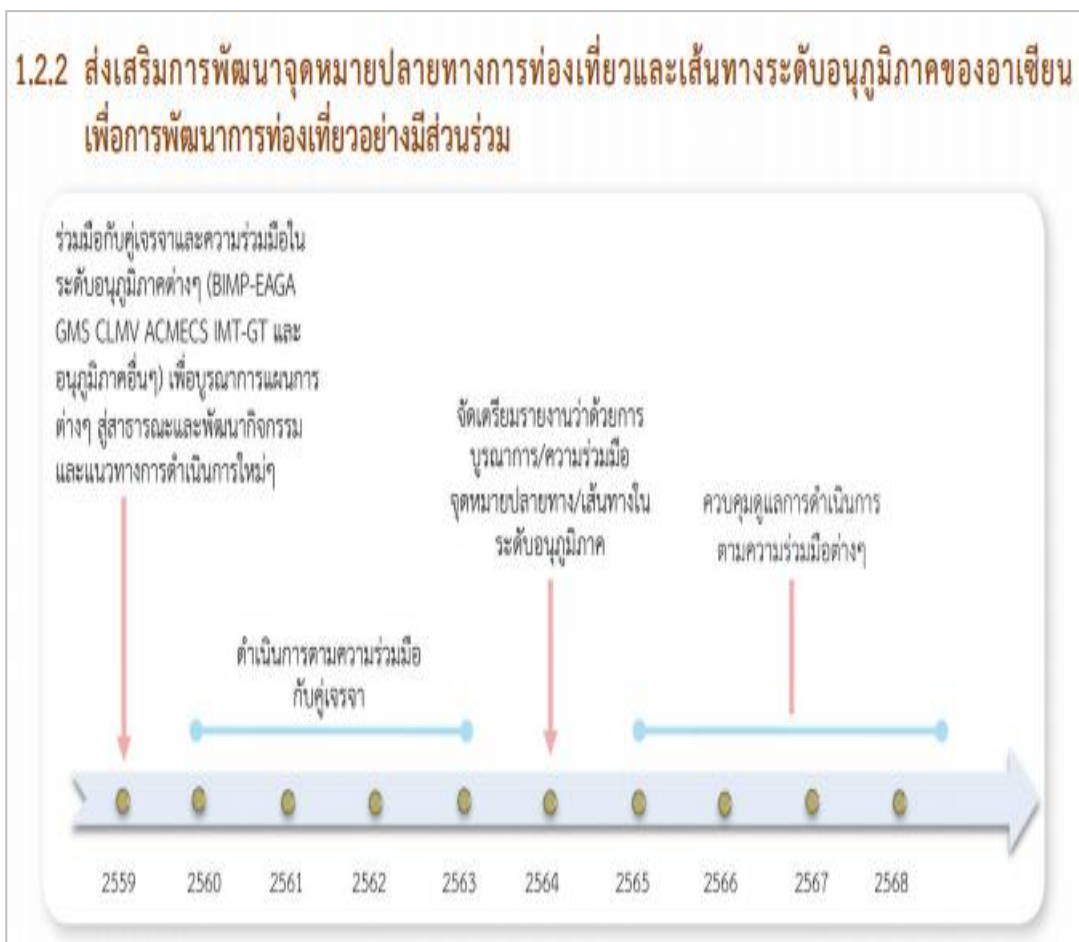
^{๓๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^{๓๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๓๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๓๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. ๒๕๕๙ - ๒๕๖๘ ณ เวลานี้จึงยังไม่สามารถให้คำตอบได้ว่า เครือข่ายหรือความร่วมมือในระดับอาเซียนมีการดำเนินการไปในลักษณะอย่างไร รวมถึงจะส่งเสริมอย่างไร เพราะเหตุการณ์ดังกล่าวยังไม่เกิดขึ้นจริง สำหรับเครือข่ายการท่องเที่ยวในระดับอาเซียนแม้จะมีในแผนงานระดับนโยบาย แต่ก็ยังไม่ปรากฏความเชื่อมโยงจากบนลงล่างอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน ในการสำรวจข้อมูลภาคสนามในเบื้องต้นพบว่าบางชุมชนก็มีการเชื่อมโยงในลักษณะเครือข่ายกับประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มชาวกูยไทย เขมร ลาว ที่มีการประชุมแลกเปลี่ยนและสร้างกิจกรรมร่วมกัน อยู่เสมอ ดังปรากฏในแผนภูมินี้

แผนผังที่ ๒.๕

การท่องเที่ยวและเส้นทางระดับอนุภูมิภาคของอาเซียนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วม^{๓๕๑}

^{๓๕๑} อ่างแล้ว, แผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. ๒๕๕๙ - ๒๕๖๘ (ASEAN Tourism Strategic Plan), หน้า ๒๓.

นอกจากนี้แผนยุทธศาสตร์ฉบับนี้ยังให้ข้อมูลความร่วมมือในระดับอาเซียนด้านอื่นๆ เช่น “ดำเนินการตามแผนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียนโดยประสานงานกับเครือข่ายการจัดการและพัฒนาบุคลากรอาเซียน (ATRM)”^{๓๕๒} ในปี พ.ศ.๒๕๖๑ เป็นต้นไปให้ความร่วมมือ “ปฏิบัติตามความตกลงว่าด้วยการยอมรับใบอนุญาตขับขี่รถยนต์ในประเทศที่ออกโดยประเทศในกลุ่ม อาเซียนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยการขับขี่ยานพาหนะและการท่องเที่ยวทางบกข้ามประเทศภายในภูมิภาค”^{๓๕๓} และ “การยกระดับการอำนวยความสะดวกในการเดินทาง”^{๓๕๔} ในทิศทางยุทธศาสตร์ที่ ๒ การส่งเสริมการท่องเที่ยวอาเซียนที่ยั่งยืนและเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม นั้น ได้กำหนดแนวทางและระยะเวลาในการดำเนินการ “พัฒนาและดำเนินงานตามยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและภาคเอกชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว”^{๓๕๕} ไว้อย่างเป็นขั้นตอนชัดเจน เป็นที่สังเกตว่า “แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. ๒๕๕๔ – ๒๕๕๘”^{๓๕๖} ไม่ได้กำหนดแนวทางเชื่อมโยง เครือข่าย หรือความร่วมมือของกลุ่มสมาชิกประเทศอาเซียนให้ชัดเจน เหมือนกับแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. ๒๕๕๙ – ๒๕๖๘ ในแผนยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยว พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๔ กำหนดโครงการ/กิจกรรมหลักใน “การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมความร่วมมือการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภูมิภาคอาเซียน”^{๓๕๗} โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ ๑) เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและทักษะการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนให้แก่บุคลากรการท่องเที่ยวของประเทศสมาชิกอาเซียน พร้อมเสนอแนะแนวทางการดำเนินการร่วมกันเพื่อเกิดพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างสมดุลและยั่งยืนภายในภูมิภาคอาเซียน ๒) เพื่อสร้างเครือข่ายของหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวจากหลายภาคส่วน และส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวในประเทศสมาชิกอาเซียน กรมการท่องเที่ยวได้จัดทำฐานข้อมูลออนไลน์อย่างเป็นระบบ ได้แก่ งานบริการและมาตรฐานการท่องเที่ยว งานทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ งานพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และงานมาตรฐานบุคลากรด้านการท่องเที่ยว ซึ่งในแต่ละงานจะมีข้อกำหนดด้านปฏิบัติการอีกหลายประการดังเช่นงานมาตรฐานบุคลากรด้านการท่องเที่ยว กำหนดแนวทางดำเนินการว่า “๐๑ ข้อตกลงร่วมว่าด้วยการยอมรับคุณสมบัติบุคลากรด้านการท่องเที่ยวอาเซียน หรือ MRA-TP ฯลฯ...๐๒ ตำแหน่งงาน ฯลฯ...๐๓ ใครบ้างที่สามารถเข้ารับการพัฒนาสมรรถนะ ฯลฯ... เป็นต้น”^{๓๕๘} จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการเตรียมความพร้อมด้านการท่องเที่ยวในระดับอาเซียนของภาครัฐได้เป็นอย่างดี

^{๓๕๒} แผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. ๒๕๕๙ - ๒๕๖๘ (ASEAN Tourism Strategic Plan), หน้า ๒๖.

^{๓๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

^{๓๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^{๓๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^{๓๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙-๕๖.

^{๓๕๗} กรมการท่องเที่ยว, แผนปฏิบัติราชการกรมการท่องเที่ยว ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๒, หน้า ๑๗.

^{๓๕๘} กรมการท่องเที่ยว, งานมาตรฐานบุคลากรการท่องเที่ยว <<https://www.dot.go.th/standard-tourism-personnal>>.

จากข้อมูลดังกล่าวมา จึงได้รับคำตอบค่อนข้างมั่นใจว่านับตั้งแต่ปี ๒๕๕๘ ถอยหลังไปยังไม่มีเครือข่ายการท่องเที่ยวในประชาคมอาเซียน และปรากฏการณ์นี้ถือเป็นสิ่งใหม่ที่กำลังเริ่มต้นในช่วงของการวิจัย ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะหาคำตอบเกี่ยวกับสภาพและแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในประชาคมอาเซียนได้อย่างเป็นที่น่าพอใจ สืบเนื่องจากข้อมูลที่จำกัดอย่างที่กล่าวมาแล้ว

๒.๔.๒.๒ การท่องเที่ยวชายแดนเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน

จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า มีกลุ่มเครือข่ายชาวกูย ๓ ประเทศ คือ ไทย ลาว กัมพูชา ประชุมและร่วมกิจกรรมทุกปี ในปี ๒๕๖๐ ประชุมกันที่วัดบ้านตะเคียน อำเภอสำโรง ทาบ จังหวัดสุรินทร์ ในปีเดียวกันมีการไปประชุมร่วมที่เมือง...ประเทศกัมพูชา ในอีกด้านพบความเชื่อมโยงเกี่ยวกับวัฒนธรรมด้านอาหารการกินอยู่ใน “มหกรรมการค้าชายแดน นครชัยบุรีรินทร์ ๒๐๑๙”^{๓๕๙} เพื่อเชื่อมโยงและสร้างเครือข่ายให้กับผู้ผลิต ผู้ประกอบการ OTOP SMEs Biz Club และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยใช้วิธีการจัดงานแสดงสินค้าเป็นสถานที่พบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการผลิต และการตลาด ระหว่างผู้ผลิต ผู้ประกอบการภายในประเทศ และจากประเทศกัมพูชา ในการเพิ่มช่องทางการจำหน่ายและเพิ่มรายได้ให้กับผู้ผลิตและผู้ประกอบการดังกล่าว ทั่วประเทศ กระชับความร่วมมือทางการค้ากับประเทศเพื่อนบ้าน นำสู่การกระตุ้นเศรษฐกิจของจังหวัด และให้ประชาชน ผู้บริโภคได้เลือกซื้อสินค้าที่มีคุณภาพในราคาเป็นธรรม โดยจัดขึ้นระหว่างวันที่ ๘-๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒ รวม ๕ วัน ที่บริเวณลานจอดรถสวนเฉลิมพระเกียรติ ๘๐ พรรษา ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ แหล่งข้อมูลเดียวกันได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “ภายในงานประกอบด้วยการออกร้านจำหน่ายสินค้าดี สินค้าเด่น ของผู้ผลิตผู้ประกอบการ OTOP SMEs Biz Club และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จากกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรินทร์ จำนวน ๑๐๐ ราย จากจังหวัดทั่วประเทศ ๙๓ ราย และ ๕ จังหวัดราชอาณาจักรกัมพูชา ได้แก่ จังหวัดเสียมราฐ กำปงธม พระวิหาร สตึงแปลง และจังหวัดอุดรรมีชัย จำนวน ๑๗ ราย รวมทั้งสิ้นจำนวน ๒๐๐ รายนอกจากนี้ยังได้จัดให้มีการเจรจาจับคู่ธุรกิจ กิจกรรมส่งเสริมการขาย และการแสดงศิลปวัฒนธรรมตลอดงาน”^{๓๖๐} จากการลงสังเกตภาคสนามและข้อมูลเบื้องต้นสะท้อนเครือข่ายการเชื่อมโยงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านอยู่เสมอ มีข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน ดังนี้ “สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดบุรีรัมย์จัดโครงการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ เมืองชายแดน จังหวัดบุรีรัมย์ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๒ กิจกรรมที่ ๑ สร้างการรับรู้ เตรียมความพร้อมรองรับการท่องเที่ยวเชื่อมโยงเขตพื้นที่เมืองชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้านกิจกรรมที่ ๒ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างศักยภาพให้แก่ พื้นที่เมืองชายแดนให้เกิดเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ในพื้นที่ลักษณะ ASEAN Connect โดยเชิญกลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวทั้งในประเทศและจากประเทศเพื่อนบ้าน สื่อมวลชนจากตลาดเป้าหมาย ผู้เกี่ยวข้อง ร่วมเดินทางแบบ Familiarization Trip (FAM Trip)”^{๓๖๑}

^{๓๕๙} <http://www.surinnews.com/archives/๑๕๑๘๗>.

^{๓๖๐} <<http://www.surinnews.com/archives/>>.

^{๓๖๑} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดบุรีรัมย์, โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ เมืองชายแดน, <<https://buriram.mots.go.th/news>> ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒.

๒.๔.๒.๓ การท่องเที่ยวอีสานใต้กับประเทศกัมพูชา ลาว เวียดนาม

การศึกษาการท่องเที่ยวอีสานใต้กับประเทศกัมพูชา ลาว เวียดนามแบ่งประเด็นศึกษาได้ ๓ หัวข้อ คือ การท่องเที่ยวอีสานใต้กับประเทศกัมพูชา การท่องเที่ยวอีสานใต้กับประเทศลาว และการท่องเที่ยวอีสานใต้กับประเทศเวียดนาม ดังนี้

๑) การท่องเที่ยวอีสานใต้กับประเทศกัมพูชา

ในหนังสือ “ตามรอยอารยธรรมขอม เที้ยว ๒ ช่อง ท่อง ๒ แผ่นดิน สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ”^{๓๖๒} นอกจากจะให้ข้อมูลด้านแหล่งท่องเที่ยวในเขตอีสานใต้แล้ว ยังจัดทำกำหนดการและแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวระหว่างอีสานใต้ คือ สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษกับเสียมเรียบในกัมพูชาอีกด้วย แหล่งข้อมูลอีกแห่งกล่าวถึงการเปิดตลาดการค้า “ช่องสายตะกู” อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ ว่า “บรรยากาศที่ตลาดการค้าชายแดนจุดผ่อนปรนช่องสายตะกู ต.จันทบเพชร อ.บ้านกรวด จ.บุรีรัมย์ ชายแดนไทย-กัมพูชา เริ่มกลับมาคึกคักอีกครั้งโดยมีบรรดาพ่อค้าแม่ค้าและประชาชนชาวกัมพูชาข้ามแดนเข้ามาซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค และปุ๋ยฝังไทยคึกคักตั้งแต่ช่วงเช้า”^{๓๖๓} มีข้อมูลเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวด้านการท่องเที่ยวอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนว่า “ในปีงบประมาณ ๒๕๖๒ นี้จึงได้ผนึกกำลังกับท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดศรีสะเกษ จัดสัมมนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและโครงการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในพื้นที่เมืองชายแดน โดยใช้แนวทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก พัฒนา คน ชุมชน ผู้ประกอบการ พร้อมจับมือ ๒ จังหวัด คือ พระวิหาร และอุดรมีชัย ประเทศกัมพูชา เพื่อประสานเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงรองรับอาเซียน วัน เดสติเนชั่น”^{๓๖๔} ในแหล่งข้อมูลเดียวกันนี้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่า “ในปี ๒๕๖๒ กำหนดแผนดำเนินงานพัฒนาชุมชนในเขตคลัสเตอร์อารยธรรมอีสานใต้รวม ๔ กิจกรรม คือ ๑.กิจกรรมการพัฒนาชุมชนต้นแบบและชุมชนขยายผลในพื้นที่เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ๒. กิจกรรมการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ๓. กิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และ ๔. กิจกรรมการดำเนินงานร่วมกับเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้”^{๓๖๕} ดร.ชูวิทย์ มิตรชอบ รองผู้อำนวยการ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. ได้กล่าวถึงเกณฑ์การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก (Global Sustainable Tourism Criteria : GSTC) ว่า “การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวไปสู่ความยั่งยืน โดยให้ครอบคลุมใน ๔ มิติ คือ ๑. การบริหารจัดการอย่างยั่งยืน ๒. เพิ่มผลประโยชน์และลดผลกระทบเชิงลบทางสังคม-เศรษฐกิจแก่ชุมชนท้องถิ่น ๓. เพิ่มผลประโยชน์และลดผลกระทบเชิงลบทางวัฒนธรรมแก่ชุมชนและนักท่องเที่ยว และ ๔. เพิ่มผลประโยชน์และลดผลกระทบด้านลบทางสิ่งแวดล้อม”^{๓๖๖} และในข้อมูลชุดเดียวกันนี้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “การทำงาน อพท. จะประเมินศักยภาพชุมชน และผู้ประกอบการ

^{๓๖๒} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานสุรินทร์, “ตามรอยอารยธรรมขอม เที้ยว ๒ ช่อง ท่อง ๒ แผ่นดิน สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ” หน้า ๓๙-๕๖.

^{๓๖๓} MGR Online, <<https://mgronline.com/local/detail/>>๒๑ เม.ย. ๒๕๖๐.

^{๓๖๔} สยามรัฐออนไลน์, อพท.ลุยอีสานใต้พัฒนาชุมชนเชื่อมท่องเที่ยวประเทศกัมพูชา, <<https://siamrath.co.th/n/๖๙๒๓๒>>, ๑๓ มี.ค. ๒๕๖๒.

^{๓๖๕} สยามรัฐออนไลน์, อพท.ลุยอีสานใต้พัฒนาชุมชนเชื่อมท่องเที่ยวประเทศกัมพูชา, ๑๓ มี.ค. ๒๕๖๒.

^{๓๖๖} สยามรัฐออนไลน์, อพท.ลุยอีสานใต้พัฒนาชุมชนเชื่อมท่องเที่ยวประเทศกัมพูชา, ๑๓ มี.ค. ๒๕๖๒.

พร้อมจัดระดับที่จะต้องพัฒนาปรับปรุง หรือส่งเสริมให้ดียิ่งขึ้น ระหว่างการดำเนินงานจะมีการประเมินผลเป็นระยะๆ สำหรับเขตอารยธรรมอีสานใต้ ทาง อพท. ได้ตั้งเป้าหมายพัฒนาชุมชนต้นแบบให้ได้จังหวัดละ ๓ ชุมชน ภายในปี ๒๕๖๓”^{๓๖๗} จากข้อมูลเอกสารและการสำรวจเบื้องต้นพบว่าแหล่งท่องเที่ยวอีสานใต้ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ ติดกับประเทศกัมพูชา มีช่องเขาวนัมภูอง แหรีก หลายช่อง ชุมชนชาวไทยกัมพูชาตามเขตชายแดนมีวิถีชีวิตทั้งด้านภาษาและความเป็นอยู่ใกล้เคียงกัน มีการแลกเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจ มีการเชื่อมโยงด้านเศรษฐกิจ โดยจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าภายใต้หัวข้อ “มหกรรมค้าขายชายแดน : นครชัยบุรีรินทร์ ๒๐๑๙” เป็นการพัฒนาตลาดเพื่อเชื่อมโยงการค้าชายแดนและการลงทุนสู่สากล โดยนำเอาสินค้าดี สินค้าเด่น OTOP/SMEs ทั่วไทยและประเทศเพื่อนบ้าน วันที่ ๘-๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒ ที่จังหวัดสุรินทร์ จัดโดยสำนักงานพาณิชย์จังหวัด กลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรินทร์ ภายใต้สโลแกนว่า “ชม ชิม ช้อป” ในมหกรรมดังกล่าวมีการจัดมีการแสดงจากดาราศิลปินนักร้องร่วมสร้างสีสันดึงดูดความสนใจให้แก่งานมีความน่าสนใจยิ่งขึ้น

๒) การท่องเที่ยวอีสานใต้กับประเทศลาว สปป.ลาว

ข้อมูลจากสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี ในหมวดสถานที่ท่องเที่ยว “แนะนำเส้นทางการท่องเที่ยว จังหวัดอุบลราชธานี เส้นทางท่องเที่ยว ๓ วัน ๒ คืน เชื่อมโยง สปป.ลาว”^{๓๖๘} ดั่งมีโปรแกรมตามแผนผัง ดังนี้

เส้นทางท่องเที่ยว 3 วัน 2 คืน เชื่อมโยง สปป.ลาว

วันที่ 1

- 08.00 น. เยี่ยมชมวัดพระธาตุหนองบัว ซึ่งมีเจดีย์ขนาดใหญ่และสวยงาม โดยมีสถาปัตยกรรมแบบ เวทีพุทธศดา ประเทศอินเดีย แล้วเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุบลราชธานี ซึ่งมีห้องแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับจังหวัดอุบล ทั้งด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การปกครองและวิถีชีวิตของชาวอุบลในอดีต
- 10.00 น. ออกเดินทางสู่อำเภอโขงเจียม ระหว่างทางแวะเยี่ยมชมการทำของเหลือ ที่บ้านทรายมูล อำเภอพิบูลมังสาหาร
- 12.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน ประเภทปลาแม่น้ำโขง แม่น้ำมูล ที่ร้านอาหาร ที่อำเภอโขงเจียม
- 13.00 น. เดินทางไปที่น้ำตกแสงจันทร์ หรือน้ำตกถลอง หนึ่งในแหล่งท่องเที่ยว Unseen in Thailand
- 15.00 น. เดินทางไปอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ชมทิวทัศน์สองฝั่งโขง ที่จุดชมวิวพระอาทิตย์ขึ้นก่อนใครในสยาม และภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ที่ผาแต้ม จากนั้นเดินทางไปรับประทานอาหารเย็น และ

เข้าพักค้างคืน ๑ อำเภอโขงเจียม

วันที่ 2

- 08.00 น. เดินทางไปพรมแดนช่องเม็ก ผ่านพิธีการข้ามแดน จากนั้นเดินทางไปอุทยานแห่งชาติทับลานของสปป.ลาว รับประทานอาหารกลางวันและชมความสวยงามของน้ำตกผาล้อม
- 13.00 น. เยี่ยมชมน้ำตกตาดฟาน น้ำตกขนาดใหญ่ของสปป.ลาว เดินทางกลับเข้าเมืองปากเซ รับประทานอาหารเย็นและเข้าพักค้างคืนในตัวเมืองปากเซ

วันที่ 3

- 08.00 น. เยี่ยมชมตลาดดาวเรืองเพื่อซื้อของที่ระลึกจากสปป.ลาว จากนั้นเดินทางกลับไทย ที่ด่านช่องเม็ก แวะวัดสิริธรรมาทรานุกูฬาราว หรือวัดเรืองแสง ชมความงามของอุโบสถที่มีสถาปัตยกรรมอันสวยงาม
- 12.00 น. รับประทานอาหารกลางวันในตัวเมืองอุบล
- 13.00 น. เดินทางไปวัดสิบลมแสงสว่างอารมณ์ ที่บ้านชีทวน ชมธรรมมาสน์สิ่งเก็บบุญบท ศิลปะเวียงนามอันงดงามและข้าวน้อย(สะพาน) ข้ามทุ่งระหว่างวัดกับหมู่บ้านที่บ้านชีทวน อำเภอโขงเจียมในจังหวัดอุบลราชธานี จากนั้นเดินทางกลับเข้าเมืองอุบล แวะซื้อของฝากขึ้นชื่อ เช่น หมูยอ หมูแก้ว แหนมซี่โครงหมู ที่ร้านบริเวณหน้าท่าการอำเภอเมืองเก่า และเดินทางกลับภูมิลำเนา

แผนภูมิที่ ๒.๖ แนะนำเส้นทางการท่องเที่ยว จังหวัดอุบลราชธานี

^{๓๖๗} สยามรัฐออนไลน์, อพท.ลุยอีสานใต้พัฒนาชุมชนเชื่อมท่องเที่ยวประเทศกัมพูชา, ๑๓ มี.ค. ๒๕๖๒.

^{๓๖๘} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, สถานที่ท่องเที่ยวแนะนำ, <<https://ubonrat.chathani.mots.go.th/>> ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ข้อมูลในลักษณะเดียวกันจากหน่วยงานด้านอาเซียนของไทยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยสำนักงานอุบลราชธานี เร่งผลักดันการท่องเที่ยวเชื่อมโยงอาเซียน สร้างจุดขาย เพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งของการท่องเที่ยวของไทยอย่างมั่นคงและยั่งยืน นายณพรัตน์ กอกหวาน ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานอุบลราชธานี เปิดเผยว่า “เน้นการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวไปยังจังหวัดใกล้เคียง เน้นสร้างจุดขายให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยว เพื่อกระจายไปยังประเทศเพื่อนบ้าน ที่ต้องมียุทธศาสตร์การสร้างสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน การพัฒนาด้านการค้าขายแดน เพื่อสร้างมูลค่า ทำให้เกิดการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวตามนโยบายอาเซียนคอนเนค”^{๓๖๙} จากการศึกษาสำรวจข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นพบว่าแหล่งท่องเที่ยวอีสานใต้ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี มีช่องเม็กเป็นเขตผ่านแดนถาวร ในอดีตเป็นตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าที่มีชื่อเสียง โดยมีการตั้งตลาดค้าขายสินค้าตรงชายแดนไทย-ลาว แต่ปัจจุบันสภาพดังกล่าวหายไป อีกกลุ่มหนึ่งเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงของกลุ่มชาติพันธุ์กวยสร้างเครือข่ายร่วมกันระหว่าง ลาว ไทย กัมพูชา มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบันในนามของ “ชมรมกวยแห่งประเทศไทย (The Kui Association of Thailand), Thai-Cambodian kui, TakianWat, SamrongThab, Surin, THAILAND”^{๓๗๐} จากการศึกษางานวิจัยภาคสนามเกี่ยวกับชาติพันธุ์กวยทำให้ทราบว่า ในเขตพื้นที่ลาวใต้ซึ่งเคยเป็นพื้นที่ของราชอาณาจักรไทยมาก่อน มาถูกแบ่งเขตแดนในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา การดำรงชีวิตของชาวลาวใต้ในด้านวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่จึงเป็นอันเดียวกัน มีสถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมสำคัญหลายแห่ง เช่น วัดหลวงนครจำปาสัก เมืองปากเซ แขวงจำปาสัก ปราสาทวัดพู เมืองจำปาสัก วิถีชุมชนชาวกวย เมืองบาเจียง แขวงจำปาสัก วัดสักแคะเมืองเมืองไชยเซษฐา แขวงอัตตะปือ เป็นต้น

๓) การท่องเที่ยวอีสานใต้กับประเทศเวียดนาม

ความเชื่อมโยงกันทางศาสนาในระดับชาติจะเห็นได้ว่าชาวพุทธไทยและเวียดนามมีความใกล้ชิดสนิทกันมากขึ้น ดังเห็นได้จากการจัดวิสาขโลกนานาชาติ ๓ ครั้งที่ผ่านมา โดยมีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นกองหนุนที่สำคัญ อีกทั้งยังมีนิสิตที่เป็นพระภิกษุและภิกษุณีจากเวียดนามเหนือ กลาง ใต้ เดินทางมาศึกษาายังสถาบันการศึกษาสงฆ์ไทย แนวคิดในการดำเนินงานเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน เห็นได้จากนายทวีพงษ์ วิชัยดิษฐ ผู้อำนวยการองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. กล่าวว่า “ในปีงบประมาณ ๒๕๖๒...ในส่วนของพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อเป็นการตอบแนวทางการอาเซียนที่ต้องการเป็นจุดหมายปลายทางเดียว หรือวันเดสตีเนชัน (One Destination) อพท. เห็นศักยภาพการจัดทำและพัฒนาเส้นทางอารยธรรมอีสานใต้แห่งนี้ ให้เชื่อมต่อไปยังประเทศกัมพูชา ลาว และเวียดนาม”^{๓๗๑} ทิศนะดังกล่าวเป็นไป

^{๓๖๙} บรรจง โสดาดี, การศึกษาความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและประเพณีของพุทธศาสนิกชนชาวกวยในประเทศไทยและประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, (สุรินทร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕.

^{๓๗๐} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, สถานที่ท่องเที่ยวแนะนำ, <<https://ubonratchathani.mots.go.th/>> ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๓๗๑} สยามรัฐออนไลน์, อพท.ลุยอีสานใต้พัฒนาชุมชนเชื่อมท่องเที่ยวประเทศกัมพูชา, ๑๓ มี.ค. ๒๕๖๒.

ในแนวทางเดียวกันกับแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. ๒๕๕๙ – ๒๕๖๘ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ คณะผู้วิจัยได้ร่วมเดินทางใน “โครงการศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน”^{๓๗๒} กับ คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ทำให้เห็นถึงความพยายาม สร้างเครือข่ายปฏิสัมพันธ์ทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกับ ประเทศเพื่อนบ้าน คือ ประเทศกัมพูชา และประเทศเวียดนาม ยังมีข้อมูลภาคสนามอีกชุดจากการนำ คณะนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ของบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตสุรินทร์ จัด “โครงการศึกษา จารึกเวียดนามกลางและเวียดนามเหนือ”^{๓๗๓} ในปี พ.ศ.๒๕๕๔ และ พ.ศ.๒๕๕๖ ตามลำดับ ข้อมูล เหล่านี้เป็นข้อมูลเบื้องต้นเมื่อนำมาพิจารณาประกอบกับแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. ๒๕๕๙ - ๒๕๖๘ (ASEAN Tourism Strategic Plan) ทำให้มองเห็นโอกาสหรือช่องทางสำหรับการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอนาคตตามแผนยุทธศาสตร์ ทั้งนี้เพราะ ประเทศเวียดนามมีทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศาสนาจำนวนมาก ซึ่งในเวียดนามใต้เป็นพื้นที่ของ วัฒนธรรมของชาวพุทธเถรวาท กลุ่มชาติพันธุ์เขมรเป็นส่วนใหญ่ ส่วนเวียดนามกลางและเวียดนาม เหนือเป็นวัฒนธรรมพุทธมหายาน อนึ่งเส้นทางท่องเที่ยวสายนี้สามารถดำเนินการสอดสัมพันธ์ควบคู่ ไปด้วย “เส้นทางระเบียงเศรษฐกิจแนวตะวันออก-ตะวันตก”^{๓๗๔} ในโครงการพัฒนาความร่วมมือทาง เศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Subregion: GMS) อีกด้วย ดังแผนภูมิที่ ๒.๗ ต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๒.๗ เส้นทางระเบียงเศรษฐกิจแนวตะวันออก-ตะวันตก^{๓๗๕}

^{๓๗๒} สำนักวิชาการวิทยาเขตสุรินทร์, โครงการศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน, มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ๒๕๕๓.

^{๓๗๓} บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตสุรินทร์, โครงการศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน, มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ๒๕๕๓.

^{๓๗๔} ปริณภา จิตราภรณ์ และ ภาคภูมิตรีระนนทน, สองเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจ (แนวตะวันออก - ตะวันตก)ไทยได้ประโยชน์จริงหรือ ?, < <http://www.ecojournal.ru.ac.th/journals/> >

^{๓๗๕} หน่วยงานวิเทศสัมพันธ์, โครงการยกระดับความสัมพันธ์ เพื่อพัฒนาเป็นเมืองคู่แฝดด้านเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน สังคมและวัฒนธรรมกับเมืองใน ๕ ประเทศ, < <http://iro-rru-th.blogspot.com/๒๐๑๔/๐๙/๕.html> > ๑๗ กันยายน ๒๕๕๗.

จากแผนภูมิที่ ๒.๗ เส้นทางระเบียงเศรษฐกิจแนวตะวันออก-ตะวันตก เป็นเส้นทางที่ตัดตรงจากตะวัน จากอ่าวตังเกี๋ยถึงทะเลอันดามัน มีระยะทางประมาณ ๑๔๕๐ กิโลเมตร โดยช่วงยาวที่สุดอยู่ในประเทศไทยมีระยะทางประมาณ ๙๕๐ กิโลเมตร เส้นทางเริ่มต้นจากท่าเรือดานังประเทศเวียดนาม (กลาง) ผ่านเมืองเว้ เมืองลาวบาว อันเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษของเวียดนามซึ่งติดกับชายแดนสปป.ลาว (ด่าน Lao Bao) ตัดผ่าน สปป.ลาว(กลาง) เข้าแขวงสะหวันนะเขต ข้ามแม่น้ำโขงสะพานมิตรภาพ ๒ (ด่านมุกดาหาร-สะหวันนะเขต) สู่อำเภอเมืองมุกดาหารประเทศไทย ผ่านจังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น เพชรบูรณ์ พิษณุโลก ตาก ผ่านด่านแม่สอด-เมียวดี ประเทศพม่าจนถึง อ่าวมะละเกาะที่เมืองมะละไย หรือมะละแหม่ง (Mawlamyaing) เป็นการเชื่อมจากทะเลจีนใต้ไปสู่มหาสมุทรอินเดีย

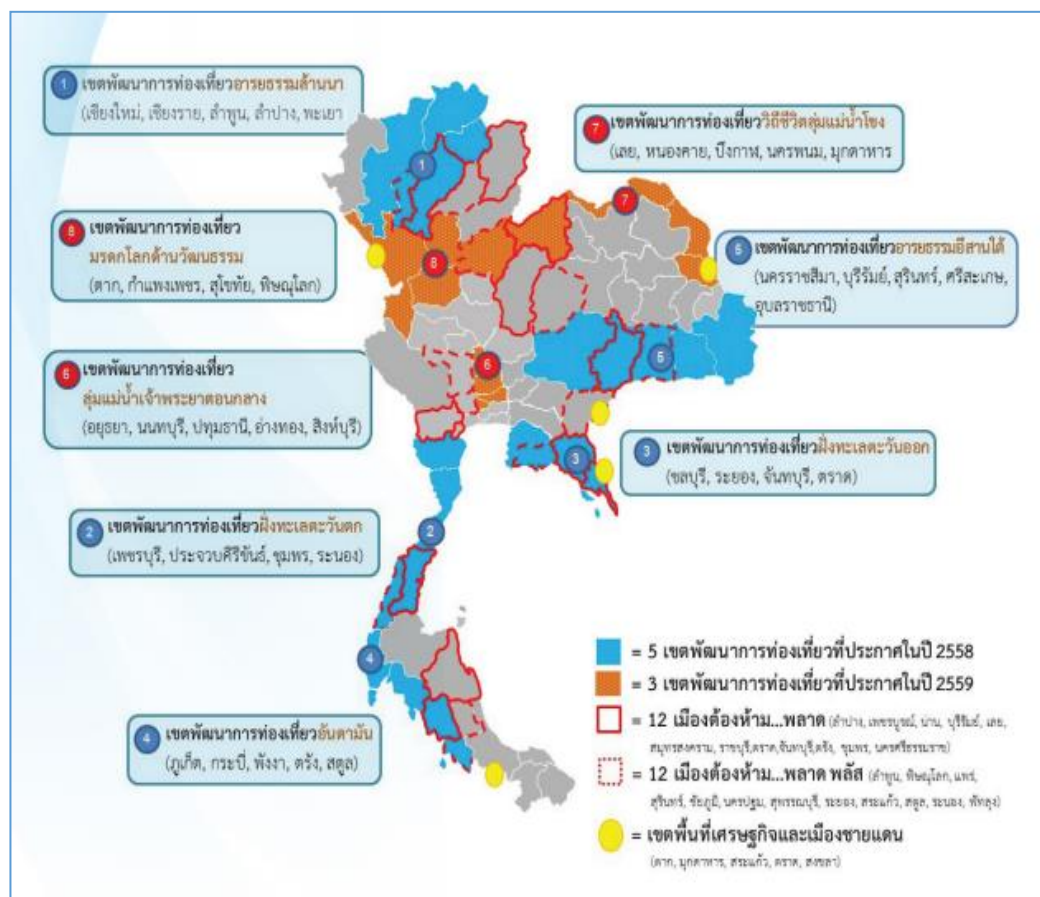
๒.๔.๓ สภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวในระดับพื้นที่

เครือข่ายในระหว่างชุมชนในงานวิจัยนี้เลียนแบบตามแนวคิดที่ว่า “ชุมชนหลายแห่งอาจมีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีการจัดการทรัพยากรคล้ายกัน การขยายผลการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากชุมชนหนึ่งไปสู่ชุมชนอื่นๆ”^{๓๗๖} ในที่นี้หมายถึงเอาหลายๆ ชุมชนที่เป็นเครือข่ายความร่วมมือกันระหว่างหมู่บ้านกับหมู่บ้าน ตำบลกับตำบล หรือจนกระทั่งระหว่างจังหวัดต่อจังหวัดก็ได้

๒.๔.๓.๑ เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้

เป็นกระจายอำนาจหรือเครือข่ายของภาครัฐระดับนโยบายลงไปยังพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ โดยคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวได้กำหนดเขตพัฒนาการท่องเที่ยวที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๘ เป็นครั้งแรก จำนวน ๕ เขตพัฒนาการท่องเที่ยว คือ “เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมลานนา เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝงทะเลตะวันออก เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝงทะเลตะวันตก และเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอันดามัน” ต่อมาปี พ.ศ.๒๕๕๙ ได้ประกาศเพิ่มขึ้นอีก ๓ เขต คือ “เขตพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชีวิตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง เขตพัฒนาการท่องเที่ยวมรดกโลกด้านวัฒนธรรม และเขตพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชีวิตลุ่มแม่น้ำโขง” รวมเป็น ๘ เขตพัฒนาการท่องเที่ยวของไทย ต่อมาได้มีการเพิ่ม ๑๒ เมือง ตลอดถึงเขตพื้นที่เศรษฐกิจและเมืองชายแดนให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ ดังแผนภูมิที่ ๒.๘ ดังนี้

^{๓๗๖} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน, ๒๕๕๐, หน้า ๖๗.

แผนภูมิที่ ๒.๘ เขตพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่^{๓๗๗}

ในแผนยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยว พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๔ ของกรมการท่องเที่ยว ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวแบบองค์รวม ได้วางกลยุทธ์เกี่ยวกับ “เครือข่ายการท่องเที่ยวแข็งแกร่ง : ส่งเสริมบทบาทหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ชุมชน และสถาบันการศึกษาในการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยว”^{๓๗๘} ในคู่มือท่องเที่ยวนครชัยบุรีนทร์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอีสานใต้ว่า “กลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีนทร์ เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างเส้นทางท่องเที่ยวสายใหม่ซึ่งถือเป็นเส้นทางเลือกใหม่และต่อยอดแหล่งท่องเที่ยวเดิมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ ที่ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยว”^{๓๗๙} ในภาคปฏิบัติการการท่องเที่ยวในระดับพื้นที่ของภาครัฐ มีการดำเนินงานอย่างเป็นขั้นตอนดังปรากฏข้อมูลว่า “องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการ

^{๓๗๗} กรมการท่องเที่ยว, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของประเทศ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔, หน้า ๗๕.

^{๓๗๘} กรมการท่องเที่ยว, แผนปฏิบัติการราชการกรมการท่องเที่ยว ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๒, หน้า ๗.

^{๓๗๙} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สนง.นครราชสีมา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง, คู่มือท่องเที่ยว นครชัยบุรีนทร์, (มปป, บริษัท ลีโอบแลนซ์ จำกัด, มปป.), หน้า ๑๒.

ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท.ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ (ท.ท.ช.) ให้ ปฏิบัติงานในฐานะเลขานุการคณะกรรมการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT Thailand) และผู้ช่วยเลขาธิการกรมการเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้”^{๓๘๐} นายมนตรี ปิยากุล ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดนครราชสีมา กล่าวว่า “นครชัยบุรีรินทร์ กลุ่มจังหวัดอีสานใต้ ในอนาคตจะมีการเชื่อมโยงชุมชน การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวชุมชน ยึดเส้นทางแผนการท่องเที่ยวนครชัยบุรีรินทร์ อารยธรรมอีสานใต้ เชื่อมโยงเวียดนาม เป้าหมายการพัฒนาในอนาคตเป็นโอกาสเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวที่เป็นหลัก”^{๓๘๑} แนวทางพัฒนาเครือข่าย นายสุพัฒน์ จันทนา ผู้อำนวยการภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กล่าวว่า “ชุมชนสร้างรูปธรรมขึ้นมา สาบพลังเป็นเครือข่ายเดินทาง ระบบงบประมาณของรัฐจะลงมาสู่ที่จังหวัด กลุ่มจังหวัด ชุมชนสามารถต่อเชื่อมโยงเสนอแผนในกลุ่มจังหวัด เพื่อขอรับงบประมาณมาดำเนินการได้อีกช่องทางหนึ่ง”^{๓๘๒} จากข้อมูลเบื้องต้นมีการกระตุ้นจากด้านบนคือภาครัฐ แต่ในระดับชุมชนยังนับว่ามีความเคลื่อนไหวหรือตื่นตัวด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนน้อยอยู่เมื่อเทียบกับชุมชนในภูมิภาคอื่น

๒.๔.๓.๒ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา

คู่มือท่องเที่ยววัฒนธรรมอีสานใต้ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ “วัดบ้านไร่ พระพุทธรูปแกะสลักผาแดง ณ เขาซับพงโพด มุลินธิสมเด็จพะพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ปราสาทหินพิมาย”^{๓๘๓} นอกจากนี้จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดนครราชสีมาที่น่าสนใจและเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปอีกหลายแห่ง เช่น วัดศาลาลอย วัดเขาจันทร์งาม วัดป่าเขาหินตัด วัดป่าสาลวัน วัดเสมาธรรมจักร บ้านด่านเกวียน/บ้านธารปราสาท เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้สอดคล้องกับกรมการท่องเที่ยวที่มีการจัดทำระบบฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวทางสื่อออนไลน์อย่างเป็นระบบเข้าถึงง่ายใช้สะดวก ที่จัดแหล่งข้อมูลการท่องเที่ยวจังหวัดนครราชสีมาไว้ในรายการตามภาคและรายการตามคลัสเตอร์ “กลุ่มท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ทั้งหมด ๙๓ แห่ง ที่จัดเป็นการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และทางวัฒนธรรม”^{๓๘๔} ได้แก่ “โบราณสถานยอดปราสาทโนนหนึ่ง ปรางค์พะโค ปราสาทโนนกู่ ปราสาทพนมวันปราสาทเมืองเก่า ปราสาทเมืองแขก ปราสาทหินพิมาย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิรุวงศ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย วัดเขาจันทร์งาม วัดครบุรี วัดดอนหันกุดจอก วัดเดิม วัดเทพพิทักษ์ปุณณาราม วัดธรรมจักรเสมาราม วัดนกออก (วัดปทุมคงคา) วัด

^{๓๘๐} สยามรัฐออนไลน์, อพท.ลุยอีสานใต้พัฒนาชุมชนเชื่อมท่องเที่ยวประเทศกัมพูชา, ๑๓ มี.ค. ๒๕๖๒.

^{๓๘๑} ข่าวประชาสัมพันธ์, พอช.หนุนองค์กรชุมชนอีสานใต้ จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน,<
<http://www.codi.or.th/public-relations/news/>>.๑๙ กุมภาพันธ์. ๒๕๖๐.

^{๓๘๒} ข่าวประชาสัมพันธ์, พอช.หนุนองค์กรชุมชนอีสานใต้ จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน, ๑๙ กุมภาพันธ์. ๒๕๖๐.

^{๓๘๓} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สนง.นครราชสีมา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง, คู่มือท่องเที่ยว นครชัยบุรีรินทร์,, หน้า ๑๘-๓๘.

^{๓๘๔} กรมการท่องเที่ยว, งานพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, ระบบฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว,<
<https://www.dot.go.th/pages/๒>>.

บ้านไร่ วัดป่าหลักร้อย วัดพระนารายณ์มหาราช วัดมะรุ้ม วัดวชิราลงกรณ์วรารามวรวิหาร วัดศาลาทอง วัดศาลาลอย วัดหน้าพระธาตุ ศาลหลักเมือง จังหวัดนครราชสีมา หลวงปู่โต หลักศิลาจารึก ร.๕ แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท อนุสรณ์สถานนางสาวบุญเหลือ อนุสรณ์สถานวีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย กลุ่มพัฒนาอาชีพสตรีและสหกรณ์ตำบลรังกาใหญ่ กลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำมูลโฮมสเตย์ บ้านสุขสมบูรณ์ บ้านบุไทรโฮมสเตย์ บ้านหนองไข่เหี้ยโฮมสเตย์ ผาบุคาโฮมสเตย์ วัดเก่าประสูช วัดป่าภูผาสอง สวนพุทธมณฑลโคราช หมู่บ้านด่านเกวียน หมู่บ้านหล่งประดู่สามัคคี โฮมสเตย์บ้านปราสาท (แหล่งพักผ่อนชุมชนบ้านปราสาท) โฮมสเตย์บ้านปราสาท สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดนครราชสีมา จัดฐานข้อมูลด้านการท่องเที่ยวสะดวกเข้าถึงง่ายและมีข้อมูลพื้นฐานครอบคลุมทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลด้านการท่องเที่ยว ข้อมูลด้านวิชาการ ข้อมูลด้านการบริหาร ฯลฯ สมกับที่เป็นเมืองหลัก ดังตัวอย่างหน้าเพจที่นำมาประกอบ ดังนี้

เกี่ยวกับสำนักงาน	ยุทธศาสตร์	บริการข้อมูล	สถิติการท่องเที่ยว
วิสัยทัศน์ พันธกิจ	กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา ฉบับ4 (ปี60-64)	สถานที่ท่องเที่ยวแนะนำ	กราฟิกดี
ความเป็นมาของหน่วยงาน	แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับ2 (ปี60-64)	ชุมชนท่องเที่ยว	รายงานสถิติ
โครงสร้างหน่วยงาน	แผนพัฒนาการกีฬาแห่งชาติ ฉบับ6 (ปี60-64)	ร้านอาหารแนะนำ / ร้านอาหารฝากแนะนำ	Infographicสถิติ
บุคลากร	แผนพัฒนาการกีฬาแห่งชาติ ฉบับ6 (ปี60-64)	ของดีประจำจังหวัด	ดาวน์โหลด
	นครชัยบุรีรินทร์ (ปี61-64) ฉบับทบทวน 62	ข้อมูลที่พัก	
	นครราชสีมา 4 ปี (ปี61-64)	ข้อมูลการเดินทาง	
	ยุทธศาสตร์ท่องเที่ยวจังหวัดนครราชสีมา	ปฏิทินกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว	
	ยุทธศาสตร์กีฬาจังหวัดนครราชสีมา	ปฏิทินการจัดการแข่งขันกีฬา	
			หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ออนไลน์
			แบบสำรวจออนไลน์
			ดาวน์โหลดเอกสาร

แผนภูมิที่ ๒.๙ หน้าเพจสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดนครราชสีมา^{๓๘๕}

ส่วนงานที่เกี่ยวข้องควรเอาใจใส่ด้านนี้เป็นพิเศษ เนื่องจากข้อมูลเหล่านี้จะเป็นฐานข้อมูลในการสนับสนุนส่งเสริม หรือเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับยุคสมัยเป็นอย่างยิ่ง หน่วยงานใดที่ยังล้าหลังในด้านสื่อเทคโนโลยี นอกจากจะเสียเปรียบในการแข่งขัน ยังทำให้องค์กรหน่วยงานชุมชนด้านการท่องเที่ยวอ่อนแอตามไปด้วย ชาวในรอบสองปีด้านการท่องเที่ยวในจังหวัดนครราชสีมามีดังนี้ “ประชุมเชิงปฏิบัติการ คณะกรรมการเพื่อจัดทำเกณฑ์มาตรฐาน ด้านการท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัด "นครชัยบุรีรินทร์"...สำหรับใช้ประเมินมาตรฐาน

^{๓๘๕} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดนครราชสีมา, <<https://nakhonratchasima.mots.go.th>>, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

ผู้ประกอบการกลุ่มที่พัก ร้านอาหาร ร้านของที่ระลึก และการท่องเที่ยวโดยชุมชน”^{๓๘๖} โครงการดังกล่าวเป็นฐานในการสนับสนุนส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างดี “กิจกรรมการท่องเที่ยว OPEN HOUSE NAKHONCHABURIN และร่วมพิธีลงนาม การท่องเที่ยวสีเขียว "นครชัยบุรีรินทร์ GO GREEN"^{๓๘๗} ลานหน้าศูนย์การค้า The Mall โคราช เลือกซื้อสินค้าพื้นเมืองจากกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ นครชัยบุรีรินทร์ "รับสมัคร โครงการพัฒนาสู่สุดยอดเอสเอ็มอีจังหวัด (SME Provincial Champions) ปี ๒๕๖๒”^{๓๘๘} ข้อมูลเบื้องต้นสะท้อนให้เห็นงานระดับนโยบายของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ซึ่งมีจังหวัดนครราชสีมาเป็นแกนนำ แต่เป็นที่สังเกตว่า ข้อมูลชุมชนท่องเที่ยวที่สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดนครราชสีมาแนะนำค่อนข้างน้อย มีชุมชนท่องเที่ยวแนะนำเพียงด้านเดียวเท่านั้น ซึ่งถ้าเทียบกับอุบลราชธานีที่เป็นเมืองท่องเที่ยวรอง ที่มีชุมชนท่องเที่ยวแนะนำถึง ๗ ชุมชน แต่ก็ยังดีกว่า ๓ จังหวัดที่เหลือ เพราะยังไม่ได้ลงข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนท่องเที่ยวแนะนำได้เลย

๒.๔.๓.๓ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์

คู่มือท่องเที่ยววนนครชัยบุรีรินทร์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ “อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง วนอุทยานเขากระโดง วัดเขาอังคาร”^{๓๘๙} นอกจากนี้จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดบุรีรัมย์ที่น่าสนใจและเป็นที่ยึดกันโดยทั่วไปอีกหลายแห่ง เช่น วัดเขาอังคาร วัดป่าเขาน้อย ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้สอดคล้องกับระบบฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวทางสื่อออนไลน์ของกรมการท่องเที่ยว ที่จัดแหล่งข้อมูลการท่องเที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์ไว้ในรายการตามภาคและรายการตามคลัสเตอร์ “กลุ่มท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ทั้งหมด ๓๘ แห่ง ที่จัดเป็นการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และทางวัฒนธรรม”^{๓๙๐} ได้แก่ “คลองละลม คูเมืองชั้นใน, นอก ปรากฏ์กุสวณแดง อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ปราสาททฤฎิณีบ้านหนองบัวราย ปราสาทบ้านบุ ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทหนองหงส์ พระธาตุเจดีย์ทะเลเม่นชัย พระบรมธาตุเจดีย์วัดเกาะแก้ว (วัดระหาน) พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ลานหินตัด วัดเขาอังคาร วัดโพธิ์ทรายทอง ศาลพระหลักเมืองบุรีรัมย์ สวนศิวะ ๑๒ แหล่งเตาเผาโบราณ อนุสาวรีย์เรารู้ วัดกลาง (พระอารมหลวง) วัดป่าเขาน้อย ศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้ ในหนังสือวัดทั่ว

^{๓๘๖} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดนครราชสีมา, การันตินนครชัยบุรีรินทร์" สร้างมาตรฐานการท่องเที่ยวอีสาน กับเกณฑ์มาตรฐานระดับโลก, <https://nakhonratchasima.mots.go.th/news>, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๓๘๗} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดนครราชสีมา, Open House Nakhonchaiburin เดอะมอลล์นครราชสีมา, < <https://nakhonratchasima.mots.go.th/news>>, ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๘๘} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดนครราชสีมา, โครงการพัฒนาสู่สุดยอดเอสเอ็มอีจังหวัด (SME Provincial Champions) ปี ๒๕๖๒, < <https://nakhonratchasima.mots.go.th>>, ๒๒ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๓๘๙} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สนง.นครราชสีมา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง, คู่มือท่องเที่ยววนนครชัยบุรีรินทร์,, หน้า ๑๑๔-๑๒๘.

^{๓๙๐} กรมการท่องเที่ยว, งานพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, ระบบฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว,< <https://www.dot.go.th/pages/๒>>.

ไทย sbl บันทึกประเทศไทย กล่าวถึงแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดบุรีรัมย์ไว้หลายวัด เช่น “ วัดท่าสว่าง วัดโพธิ์น้อย วัดตลาดชัย วัดขุนก้อง อบต.จรเข้มาก อบต.ไพศาล อบต.หนองบอน อบต.บ้านไทร วัดบ้านด่าน วัดเขาพระอังคาร วัดโนนดินแดงใต้ วัดใหม่สายตะกู”^{๓๙๑} เป็นต้น พบความเคลื่อนไหวในด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์จากข้อมูลข่าวสารสำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์ ดังต่อไปนี้ “สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดบุรีรัมย์จัดโครงการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ เมืองชายแดน จังหวัดบุรีรัมย์ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๒ ฯลฯ” ต่อมาในช่วงเดือนเดียวกันการท่องเที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์จัดโครงการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่เมืองชายแดน ณ ราชอาณาจักรกัมพูชา ดังข้อมูลว่า “สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดบุรีรัมย์ จัดโครงการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่เมืองชายแดน กิจกรรมที่ ๒ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างศักยภาพให้แก่พื้นที่เมืองชายแดน Familiarization Trip (FAM TRIP) ระหว่างวันที่ ๒๖ – ๒๘ เม.ย.๖๒ ณ ราชอาณาจักรกัมพูชา”^{๓๙๒} ต่อมาในเดือนพฤษภาคม “นางสาวเพ็ญศิริรัตน์ อาจทวีกุล ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดบุรีรัมย์ ร่วมลงนามในพิธีลงนามบันทึกความร่วมมือ (MOU) การเปิดตลาดและเชื่อมโยงธุรกิจการท่องเที่ยว... โครงการเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันสำหรับธุรกิจการท่องเที่ยวชุมชนภาคบริการ ตามรอยอารยธรรมขอมอีสานใต้”^{๓๙๓} ณ ห้องประชุมข้าวหอมมะลิ ชั้น ๒ อาคารอาทิตยาทร คณะเกษตรศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ ซึ่งหลายจังหวัดในเขตอีสานใต้ร่วมลงนาม ล่าสุดมีการประชุมหารือการดำเนินงาน “ศูนย์เรียนรู้และท่องเที่ยวครบวงจร” ดังข้อมูลว่า “นางสาวเพ็ญศิริรัตน์ อาจทวีกุล ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดบุรีรัมย์ จัดประชุมหารือการดำเนินงาน “ศูนย์เรียนรู้และท่องเที่ยวครบวงจร เพื่อ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่รวบรวมข้อมูล คลังความรู้ ประวัติศาสตร์ และศิลปะของจังหวัดบุรีรัมย์...”^{๓๙๔} จากข้อมูลทำให้ทราบว่า การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดบุรีรัมย์ มีการดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในเชิงรุก และมีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา

๒.๔.๓.๔ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับพื้นที่จังหวัดสุรินทร์

คู่มือท่องเที่ยวนครชัยบุรีรินทร์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ “หมู่บ้านช้างใหญ่ที่สุดในโลก ปราสาทจอมพระ วนอุทยานพนมสวาย กลุ่มปราสาทตาเมือน”^{๓๙๕} นอกจากนี้จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นมีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์ที่น่าสนใจและเป็นที่ยึดกันโดยทั่วไป

^{๓๙๑} ศุภกิจ ศิลปรังสรรค์, sbl บันทึกประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สมาร์ท บิซิเนส โลก จำกัด, ๒๕๖๑), หน้า สารบัญ.

^{๓๙๒} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดบุรีรัมย์, โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ เมืองชายแดน, < <https://buriram.mots.go.th/news>>, ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๓๙๓} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดบุรีรัมย์, ท่องเที่ยวและกีฬาบุรีรัมย์ ร่วมลงนามในพิธีลงนามบันทึกความร่วมมือ (MOU) การเปิดตลาดและเชื่อมโยงธุรกิจการท่องเที่ยวชุมชนภาคบริการ, < <https://buriram.mots.go.th/news>>, ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๓๙๔} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดบุรีรัมย์, การประชุมหารือการดำเนินงาน “ศูนย์เรียนรู้และท่องเที่ยวครบวงจร”, < <https://buriram.mots.go.th/news>>, ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๓๙๕} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สนง.นครราชสีมา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง, คู่มือท่องเที่ยว นครชัยบุรีรินทร์, หน้า ๑๕๔-๑๘๔.

อีกหลายแห่ง เช่น วัดเขาป่าอาเจียง วัดบูรพาราม วัดเขาศาลา ปราสาทศรีขรภูมิ ปราสาทภูมิโปน หมู่บ้านผ้าไหมท่าสว่าง หมู่บ้านหัตถกรรมเขวาสินรินทร์ หมู่บ้านคนเลี้ยงช้าง กลุ่มเครือข่ายผู้นำชุมชน บ้านสำโรงโคกเพชร เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้สอดคล้องกับระบบฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวทางสื่อออนไลน์ของกรมการท่องเที่ยว ที่จัดแหล่งข้อมูลการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ไว้ในรายการตามภาคและรายการตามคลัสเตอร์ “กลุ่มท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ทั้งหมด ๗๓ แห่ง ที่จัดเป็นการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และทางวัฒนธรรม”^{๓๔๖} ได้แก่ “กลุ่มปราสาทตามเมือง ปราสาทขุมดิน ปราสาทขางปี ปราสาทตะเปียงเตีย (หนองเป็ด) ปราสาทตาควาย ปราสาทตามอญ ปราสาทตาเมือนโต๊ด ปราสาทนง ปราสาททอง ปราสาทนางบัวตูม ปราสาทโนนแท่น ปราสาทบ้านเฉนียง ปราสาทบ้านไพล ปราสาทบ้านสนม ปราสาทบ้านหนองหิน ปราสาทบ้านอนันต์ ปราสาทบายกริม (ปราสาทตาเมือนธม) ปราสาทบายกริมหรือปราสาทตาเมือน ปราสาทเบ็ง ปราสาทพระปืด ปราสาทภูมิโปน ปราสาทมีชัย ปราสาทเมืองที ปราสาทยายเหงา ปราสาทวัดโพธิ์ศรีธาตุ [Prasat Watpoesritat] ปราสาทศรีขรภูมิ ปราสาทสังแก วัดธาตุโบราณ ปราสาทสังข์ศิลป์ชัย ปราสาทหินบ้านจอมพระ ปราสาทหินบ้านพลวง ปราสาทหินพนมสวาย ปราสาทหินวัดสังฆาราม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์ วัดเขาดาคง วัดตาลวก วัดบูรพาราม วัดช้างหมอบ (วัดมงคลคาราม) วัดถ้ำผาไทร ศาลหลักเมืองสุรินทร์ ห้องภาพเมืองสุรินทร์ อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง (ปุม) เครื่องเงินบ้านโชคและบ้านสตอ วัดเทพสุรินทร์ ศูนย์คชศึกษา หมู่บ้านช้างบ้านตากกลาง สนามแสดงช้าง หมู่บ้านจักสานบุทม หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง หมู่บ้านวัฒนธรรมดงมัน หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านโพธิ์กอง หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านอาลี หมู่บ้านหัตถกรรมเขวาสินรินทร์ แหล่งข้าวหลามบ้านท่าศิลา แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมกลุ่มทอผ้าไหม ต.ตรมไพร (บ้านตะกุก) ในหนังสือเทศกาลของดีเมืองสุรินทร์ ครั้งที่ ๕ กล่าวถึงสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจในจังหวัดสุรินทร์ เช่น “หมู่บ้านช้างบ้านตากกลาง ปราสาทจอมพระ หมู่บ้านทอผ้าไหมและทำเครื่องเงินเขวาสินรินทร์ ปราสาทขางปี ปราสาทศรีขรภูมิ ปราสาทเมืองที ปราสาทตะเปียงเตีย รอยพระพุทธรูปเขาศาลา ปราสาทภูมิโปน ตลาดการค้าช่องจอม หมู่บ้านทอผ้าไหมยกทองโบราณบ้านท่าสว่าง เป็นต้น”^{๓๔๗} ชุมชนที่อยู่ในแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้บางแห่งมีการรวมกลุ่มเพื่อบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนของตนร่วมกับภาครัฐและเอกชน ขาวความเคลื่อนไหวในด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์จากข้อมูลข่าวสารสำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์ ดังต่อไปนี้ เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ “อำเภอสำโรงทาบจัดงานสัมผัสมหัทศจรยวัฒนธรรมและตลาดโบราณ ๑๐๐ ปี ๔ ชนเผ่าไชน่าทาวน์-จีน-ลาว-กวย-ชะแมร์ร่วมกับอำเภอสำโรงทาบตำบลสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์”^{๓๔๘} ช่วงต้นปีมีการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวในหลักสูตรการเป็นเจ้าบ้านที่ดีและการเป็นผู้สื่อความหมายท้องถิ่น ช่วงปลายปี ๒๕๖๑ รุ่นที่ ๑-๓ “โครงการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๑ จังหวัดสุรินทร์ กิจกรรมการฝึกอบรมหลักสูตรการเป็นเจ้าบ้านที่ดี

^{๓๔๖} กรมการท่องเที่ยว, งานพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, ระบบฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว, < <https://www.dot.go.th/pages/๒>>.

^{๓๔๗} สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์, เทศกาลของดีเมืองสุรินทร์ ครั้งที่ ๕, (สุรินทร์: โรงพิมพ์รุ่งอรุณเกียรติออฟเซ็ท จังหวัดสุรินทร์, ๒๕๖๐), หน้า ๑๖๒.

^{๓๔๘} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดสุรินทร์, อำเภอสำโรงทาบจัดงานสัมผัสมหัทศจรยวัฒนธรรมและตลาดโบราณ ๑๐๐ ปี ", < https://surin.mots.go.th/more_news>, ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

และการเป็นผู้สื่อความหมายท้องถิ่น ฯลฯ”^{๓๙๙} จากข้อมูลเบื้องต้นทำให้เห็นความพยายามที่จะกระตุ้น และพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับพื้นที่ โดยมีสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์เป็นกลไก สำคัญในการขับเคลื่อน เพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวระดับชุมชนให้เกิดความมั่นคงเข้มแข็ง

๒.๔.๓.๕ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ

จากการสำรวจข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นพบแหล่งท่องเที่ยว ทางทางศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดศรีสะเกษที่น่าสนใจและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปอีกหลายแห่ง เช่น วัดสระกำแพงใหญ่ วัดสระกำแพงน้อย วัดป่าศรีมงคล วัดล้านขวด วัดไพรพัฒนา ชุมชนศรีช อโศก ชุมชนชาวกุยปรังคัก เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้สอดคล้องกับระบบฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวทางสื่อ ออนไลน์ของกรมการท่องเที่ยว ที่จัดแหล่งข้อมูลการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษไว้ในรายการตามภาค และรายการตามคลัสเตอร์ “กลุ่มท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ทั้งหมด ๖๘ แห่ง ที่จัดเป็นการ ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และทางวัฒนธรรม”^{๔๐๐} ได้แก่ กู่แก้วสี่ทิศบ้านห้วย กู่สมบุญ ติ๊กขุน อำไพพาณิชย์ ปราสาทโดนตวล ปราสาทตาเล็ง ปราสาทตาหนักไทร หรือปราสาททามจาน ปราสาท บ้านปราสาท ปราสาทบ้านสมอ ปราสาทปรังคัก ปราสาทเมืองจันทร์ ปราสาทหินวัดสระกำแพงน้อย ปราสาทหินวัดสระกำแพงใหญ่ พระธาตุเรืองรอง ศาลหลักเมืองศรีสะเกษ สลูปคู่ พระพุทธบาทภูฝ้าย พุทธสถานศรีชะอโศก วัดถ้ำสระพงษ์ วัดบ้านหนองอารี วัดปราสาทเยอเหนือ วัดป่ามหาเจดีย์แก้ว (วัด ล้านขวด) วัดป่าศรีมงคล วัดไพรพัฒนา วัดมหาพุทธาราม (วัดพระโต) วัดรอยพระพุทธบาท ภูสิงห์ วัด ศรีบึงบุรพ์ วัดสิริเยมพุทธาราม ศูนย์ศิลปะปาชีฟ ห้วยทับทัน หมู่บ้านไหมไทยเฉลิมพระเกียรติ มีสถานที่ ท่องเที่ยวสำคัญอีกแห่งหนึ่งซึ่งติดเขตชายแดนไทยกัมพูชาในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ คือ ปราสาทเขา พระวิหาร แต่เนื่องจากความขัดแย้งทางการเมืองทั้งภายในและระหว่างประเทศ ทำให้แหล่งท่องเที่ยว ที่สำคัญดังกล่าวยังเป็นปัญหาการแก้ไขให้กลับมาเป็นความร่วมมือกันต่อไปดังที่เคยเป็นมาในอดีต ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ให้ทัศนะเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวอย่างน่าฟังว่า “ถ้าจะให้กรณี พิพาทเรื่องปราสาทพระวิหารระหว่างไทยกับกัมพูชายุติลงได้ด้วยดี ขอเสนอให้มีการขึ้นทะเบียนเป็น มรดกโลกร่วมกันในส่วนที่เป็นหลักฐานอื่นๆ ที่ปรากฏในดินแดนไทยที่มีความสัมพันธ์กับปราสาทพระ วิหาร จะแสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของตัวปราสาทและชุมชนโบราณคือผู้สร้างและผู้ใช้ศาสน สถาน”^{๔๐๑} ในหนังสือศรีศิขเรศวรสะท้อนให้เห็นสังคมวัฒนธรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับปราสาทเขา พระวิหารในบางแง่มุมว่า “พื้นที่บริเวณปราสาทเขาพระวิหารตั้งอยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษที่ต่อเนื่อง กับแนวชายแดนกัมพูชา...ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีว่ามีแหล่งชุมชนโบราณกระจายอยู่หลายแห่ง ชุมชนโบราณดังกล่าวบางแห่งมีคูน้ำคันดินล้อมรอบซึ่งสิ่งก่อสร้างลักษณะนี้พบในแถบบริเวณลุ่มแม่น้ำ

^{๓๙๙} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดสุรินทร์, โครงการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๒, < https://surin.mots.go.th/more_news>, ๑๖ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๔๐๐} กรมการท่องเที่ยว, งานพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, ระบบฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว, <<https://www.dot.go.th/pages/๒>>.

^{๔๐๑} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศรีศิขเรศวร : ปราสาทพระวิหาร, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า (๗).

มูลและกลุ่มแม่น้ำชี ตั้งแต่เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เป็นต้นมา”^{๔๐๒} ชุมชนที่อยู่ในแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ บางแห่งมีการรวมกลุ่มเพื่อบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนของตนร่วมกับรัฐและเอกชน

๒.๔.๓.๖ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี

จากการสำรวจข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นพบแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดอุบลที่น่าสนใจและเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปอีกหลายแห่ง เช่น วัดป่านาชาติ วัดหนองป่าพง วัดหนองบัว วัดป่าใหญ่ วัดศรีทอง วัดทุ่งศรีเมือง วัดดอนธาตุ วัดถ้ำคูหาสวรรค์ วัดสิรินธรวรารามภูพร้าว วัดภูนงกุง ตลาดชายแดนช่องเม็ก เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้สอดคล้องกับระบบฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวทางสื่อออนไลน์ของกรมการท่องเที่ยว ที่จัดแหล่งข้อมูลการท่องเที่ยวจังหวัดอุบลราชธานีไว้ในรายการตามภาคและรายการตามคลัสเตอร์ “กลุ่มท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ทั้งหมด ๑๐๓ แห่ง ที่จัดเป็นการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และทางวัฒนธรรม”^{๔๐๓} ได้แก่ โบราณสถานปราสาทธาดุนางพญา (คูห้วยธาตุหรือธาดุสมเด็จนางพญา) ปราสาททองกลาง (ปราสาทหนองทองกลาง) พิพิธภัณฑสถานโพธิ์ใหญ่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี พิพิธภัณฑสถานโบราณคดีบ้านก้านเหลือง วัดแจ้ง วัดดอนธาตุ วัดถ้ำคูหาสวรรค์ วัดทุ่งศรีเมือง วัดทุ่งศรีวิไล วัดธาดุสวนตาล วัดบ้านตาแย้ วัดบ้านนาควาย วัดบูรพาราม วัดปากแซง (วัดพระใหญ่ พระเจ้าใหญ่องค์ตื้อ) วัดป่าไทรงาม วัดป่านาชาติ วัดพระธาตุหนองบัว วัดมหาวนาราม วัดศรีนวลสว่างอารมณ์ (วัดศรีนวล) วัดศรีอุบลรัตนาราม (วัดศรีทอง) วัดสุปฏิญนารามวรวิหาร วัดหนองป่าพง วัดหลวง แหล่งโบราณวัตถุวัดบ้านเกษมสำราญ กลุ่มจักสานบ้านพอกน้อย กลุ่มทอผ้าไหมบ้านปะอ่าว กลุ่มผลิตภัณฑ์จากกกบ้านแดง- กลุ่มแม่บ้านทอผ้าที่กระตูกบ้านโนนสว่าง เจดีย์หลงปู่ตุ้ปะละ กุฎีเสาลอยคู่กับพระคัมภีร์ ชายแดนช่องเม็ก ชุมชนเครื่องทองเหลืองบ้านปะอ่าว บ้านลาดเจริญ บ้านเวินบึก ราชธานีโอศก วัดกุดชมภู วัดถ้ำผาพวง วัดบ้านนาเมือง หรือ วัดสระประสานสุข วัดบ้านยางน้อย วัดภูเขาก้าว วัดภูรัง ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมกาญจนาภิเษก หมู่บ้านโฮมสเตย์ชะจอม แหล่งผลิตซ้องทองเหลืองบ้านทรายมูล ในหนังสืออุบลมาจากไหนสะท้อนให้เห็นสังคมวัฒนธรรมของชุมชนโบราณตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน ดังสุจิตต์ วงษ์เทศให้ทัศนะบางแง่มุมว่า “๓๐๐๐ ปีมาแล้วมีผู้คนตั้งหลักแหล่งบริเวณพื้นที่ จ.อุบลราชธานี สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ นครราชสีมา และใกล้เคียง เป็นชุมชนกระจัดกระจายตั้งแต่บริเวณสองฝั่งลำน้ำมูล เขิงเขาพนมดงเก จนเต็มพื้นที่ทุ่งลาร่องให้”^{๔๐๔} ในเอกสารชุดเดียวกันได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับความสัมพันธ์อารยธรรมขอมกับภูมิภาคอีสานใต้ว่า “ต้นวงศ์กษัตริย์กัมพูชาอยู่ลุ่มน้ำมูล เพราะบริเวณต้นน้ำมูลตั้งแต่เขตปราสาทพนมวัน ปราสาทพิมาย ปราสาทพนมรุ้ง เป็นถิ่นเดิมหรือถิ่นบรรพบุรุษเกี่ยวข้องเป็น “เครือญาติ” ของกษัตริย์กัมพูชาที่สถาปนาอาณาจักรกัมพูชาขึ้นบริเวณทะเลสาบ ทำให้กษัตริย์อาณาจักรกัมพูชาขึ้นมาก่อสร้างปราสาทหินสำคัญๆ ไว้ในอีสาน”^{๔๐๕} หลักฐานดังกล่าวนอกจากจะทำให้เข้าใจในรัฐเครือญาติของ

^{๔๐๒} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศรีศิขเรศวร : ปราสาทพระวิหาร, หน้า ๒-๔.

^{๔๐๓} กรมการท่องเที่ยว, งานพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, ระบบฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว, <<https://www.dot.go.th/pages/๒>>.

^{๔๐๔} สุจิตต์ วงษ์เทศ, อุบลราชธานีมาจากไหน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แม่คำผาง, ๒๕๕๕), หน้า ๕๔.

^{๔๐๕} เรื่องเดียวกัน, อุบลราชธานีมาจากไหน, หน้า ๙๖.

อาณาจักรโบราณในพื้นที่บริเวณนี้แล้ว ยังทำให้เข้าใจในคลัสเตอร์เขตพัฒนาอารยธรรมอีสานใต้ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ชุมชนที่อยู่ในแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้บางแห่งมีการรวมกลุ่มเพื่อบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนของตนร่วมกับรัฐและเอกชน

จากข้อมูลจากประกาศคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวประจำเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ได้สะท้อนสถานการณ์และทิศทางการท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ในหลายประเด็น เช่น ด้านโครงสร้างพื้นฐานขาดเสถียรทางการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดและในเขตอารยธรรมอีสานใต้ ด้านการตลาดประชาสัมพันธ์ขาดกิจกรรมทางการตลาดที่ดึงเอาทุนทางวัฒนธรรม มาใช้ให้เกิดมูลค่าและคุณค่าทางเศรษฐกิจในชุมชน และในเขตอารยธรรมอีสานใต้ได้อย่างเต็มศักยภาพ ตลอดถึงขาดแผนที่การท่องเที่ยว (ได้ตลอดป) และเส้นทางการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงการท่องเที่ยวในเขตอารยธรรมอีสานใต้ เป็นต้น โดยเฉพาะ ด้านการบริหารได้ชี้ให้เห็นสภาพของเครือข่ายในระดับพื้นที่ของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ว่า “ขาดการเชื่อมโยงเครือข่ายและภาคีด้านการท่องเที่ยวเพื่อขับเคลื่อนการท่องเที่ยวในเขตอารยธรรมอีสานใต้”^{๔๐๖} แม้ในปัจจุบันปัญหาดังกล่าวก็ยังคงเป็นจุดอ่อนอยู่เช่นเดิม ในข้อมูลชุดเดียวกันนี้ได้ระบุว่า “การกระจุกตัวและการเชื่อมโยงการพัฒนาในลักษณะของคลัสเตอร์หรือเครือข่ายได้ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีความกระจุกตัวและการเชื่อมโยงในระดับสูงแต่ยังไม่เข้มแข็งและยั่งยืน คือ จังหวัดนครราชสีมา สวนอีกกลุ่ม คือ บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี มีจำนวนของตนเอง น้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำในบางธุรกิจหรือบางหน่วยงานไม่มากนัก ทำให้เกิดปัญหาของความเข้มแข็งกันในคลัสเตอร์ อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาภาพรวมของคลัสเตอร์อารยธรรมอีสานใต้ ๕ จังหวัดแล้วนั้น พบว่า การเชื่อมโยงกันของเครือข่ายจัดว่าอยู่ในระดับกลาง ดังนั้นแผนการพัฒนาเขตการท่องเที่ยวนี้ จึงควรมุ่งและเร่งสร้างกลไกการเชื่อมโยงของระบบห่วงโซ่อุปทานของการท่องเที่ยวให้มีความสมดุล ไม่มุ่งพัฒนาหรือส่งเสริมเฉพาะเครือข่ายต้นน้ำ หรือกลางน้ำ หรือปลายน้ำแบบแยกส่วน ควรคำนึงถึงการบูรณาการและการพัฒนาองค์ประกอบของระบบการจัดการท่องเที่ยวไปพร้อมๆ กัน”^{๔๐๗}

ใน “แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว ภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓”^{๔๐๘} ได้เพิ่มข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของเครือข่ายเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ สรุปความได้ว่า หน่วยงานภาครัฐ เอกชนในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ให้การสนับสนุนการรวมกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรมท่องเที่ยวทั้งในลักษณะของนโยบายและการปฏิบัติ ทำให้มีคณะกรรมการ กลุ่มสมาคมชมรม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอและท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวจำนวนมาก แต่ขาดการประสานความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มหรือเครือข่าย แต่ละเครือข่ายยังทำงานตามหน้าที่ (Function) ของตนเอง ขาดการบูรณาการการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ไปในทิศทางและเป้าหมายเดียวกัน การทำงานจะเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ ที่ผานมายังพบว่า นโยบายในการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยมากจะมาจากระดับบนหรือสวนกลาง มากกว่ามาจากความต้องการของคนท้องถิ่นอย่างแท้

^{๔๐๖} แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว ภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓, หน้า ๘.

^{๔๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๔๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

จริง ทำให้ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมและเมื่อพิจารณาระดับของการประสานความร่วมมือกันทางธุรกิจในเครือข่ายวิสาหกิจท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้แล้วนั้น ยังมีการดำเนินงานในระดับน้อยมาก ทำให้ขาดความเชื่อมโยงใน ห่วงโซ่อุปทานและการประสานประโยชน์อย่างเบรุตธรรม ทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ในแต่ละจังหวัดเป็นแบบแยกจังหวัด และมีลักษณะของการแข่งขันและแย่งชิงทรัพยากร อย่างไรก็ตามจากการศึกษาก็พบว่า ในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้มีจำนวน องค์กร สมาคม ชมรม กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อสร้างความร่วมมือในเครือข่ายวิสาหกิจทางการท่องเที่ยวขึ้นมาจำนวนมาก สำหรับสถาบันการศึกษาในพื้นที่อารยธรรมอีสานใต้ ทั้งในระดับอาชีวศึกษาและระดับมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนหลักสูตรด้านการท่องเที่ยวและการโรงแรมมีอยู่หลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน นอกจากนี้ยังมีข้อมูลเพิ่มเติมอีกว่า “ประเด็นสำคัญเพื่อพิจารณาเพื่อการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันทางการท่องเที่ยว ๗) ประเด็นการพัฒนาแบบเชื่อมโยงกันในคลัสเตอร์การท่องเที่ยวของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ และนอกเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ตลอดจนการเชื่อมโยงกันในอาเซียน และหน่วยงานระดับสากล”^{๔๐๙}

ในการศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมระดับพื้นที่ในภาคสนาม แบ่งประเด็นศึกษา ๓ ประเด็น ได้แก่ ด้านการเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ด้านความร่วมมือ และ ด้านประสิทธิภาพโดยรวมตาม “คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน”^{๔๑๐} ดังนี้ (๑) ด้านการเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน (Connectivity) ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดความรู้ ข้อมูลข่าวสาร เป็นการเชื่อมโยง ทั้งแนวตั้งและแนวนอน การเชื่อมโยงไม่จำกัดอยู่เพียงผู้ประกอบการเท่านั้น แต่รวมถึงสถาบันการศึกษา/วิจัยและพัฒนา สถาบันการเงิน องค์กรภาครัฐ สมาคม เอกชน (๒) ด้านความร่วมมือ (Collaboration) สมาชิกในจะร่วมมือกัน โดยมีการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน รวมทั้งกลยุทธ์ในการทำงาน และ (๓) ด้านประสิทธิภาพโดยรวม (Collective Efficiency) มีการเชื่อมโยงที่เป็นระบบ การแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ตลอดจนทรัพยากรต่างๆ จะทำให้เกิดประสิทธิภาพโดยรวม

๒.๔.๔ สภาพของเครือข่ายในระดับชุมชน

เครือข่ายในระดับชุมชนในงานวิจัยนี้หมายถึงตามแนวคิดที่ว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน มีการทำงานที่เกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วนในชุมชน เป็นช่องทางที่จะทำให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้” ในที่นี้หมายถึงเอาชุมชนใดชุมชนหนึ่งภายในหมู่บ้าน หรือภายในตำบลก็ได้ เครือข่ายในระดับชุมชนแบ่งเนื้อหาตามเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ได้ ๕ หัวข้อคือ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดนครราชสีมา เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดสุรินทร์ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดศรีสะเกษ และเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี ดังนี้

^{๔๐๙} แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว ภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้, หน้า ๑๖.

^{๔๑๐} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน, ๒๕๕๐, หน้า ๘๒.

๒.๔.๔.๑ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดนครราชสีมา

จากการศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่าในจังหวัดนครราชสีมา มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดธรรมจักรเสมาราม วัดบ้านไร่ วัดศาลาลอย มูลนิธิหลวงปู่โต พรหมรังสี ปราสาทหินพิมาย ปราสาทพนมวัน แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท เป็นต้น การศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดนครราชสีมา คณะผู้วิจัยเลือกเอาชุมชน “บ้านธารปราสาท”^{๔๑๑} เป็นแหล่งศึกษา เพราะเป็นเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งเป็นระบบ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมชัดเจน สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดนครราชสีมาให้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวนครราชสีมาว่า “แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท อำเภอโนนสูง ...เป็นแหล่งโบราณคดีแห่งที่สองต่อบ้านเชียง ที่ได้จัดทำในลักษณะพิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง จากหลักฐานที่ค้นพบสันนิษฐานว่า มีชุมชนอาศัยอยู่ในบริเวณนี้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ มีหลักฐานของกลุ่มวัฒนธรรมแบบทวารวดีและแบบเขมรโบราณ ช่วงระหว่าง ๑,๕๐๐-๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว”^{๔๑๒} จากการชูดค้นทางโบราณคดีที่บ้านธารปราสาททำให้หมู่บ้านกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ มีนักท่องเที่ยวให้ความสนใจเข้ามาชมอย่างต่อเนื่องทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันจัดตั้งโครงการหมู่บ้านโฮมสเตย์ขึ้นและมีพัฒนาการเป็นเครือข่ายในเวลาต่อมา ดังข้อมูลว่า “...ปี ๒๕๔๔ ชาวบ้านได้รวมกลุ่มจัดตั้งโครงการหมู่บ้านโฮมสเตย์ขึ้นเพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ...ในแต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวจองที่พักเข้ามาเป็นจำนวนมาก ดังนั้นในโอกาสเปิดเออีซี ชาวบ้านจึงพร้อมใจกันปรับปรุงที่พักและบริการให้มีมาตรฐานสูงขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ และร่วมกันอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมควบคู่กันไปด้วย”^{๔๑๓} ในแหล่งข้อมูลเดียวกันอ้างอิงคำกล่าวของนายเสมอ จินดาพงษ์ นายกสมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดนครราชสีมา และประธานสภาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยว่า “หมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านธารปราสาทถือว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ชาวต่างชาติให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะนอกจากจะได้ศึกษาประวัติศาสตร์มนุษย์ยุคโบราณแล้ว ยังสามารถเชื่อมโยงต่อไปยังอารยธรรมขอมที่ปราสาทพิมายอีกด้วย”^{๔๑๔} ดังนั้นจึงมีคณะผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารจัดการบ้านโฮมสเตย์ มาให้ความรู้และแนะนำแก่ชาวบ้าน เพื่อพัฒนาปรับปรุงที่พักและบริการให้มีมาตรฐานที่สูงขึ้น โดยทางอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้คัดเลือกโฮมสเตย์บ้านธารปราสาท เป็น ๑ ใน ๑๐ บ้านโฮมสเตย์ที่ดีที่สุดของประเทศไทย จากการลงสำรวจข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นพบว่าชุมชนแห่งนี้มีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ และมีเครือข่ายเชื่อมโยงการท่องเที่ยวทั้งระดับพื้นที่และระดับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคลากรของชุมชนบ้านธารปราสาทได้เป็นผู้นำในด้านการบริหารจัดการเครือข่ายดังกล่าวด้วย

^{๔๑๑} กรมการท่องเที่ยว, งานพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, ระบบฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว, <<https://www.dot.go.th/pages/๒>>, หน้า ๙-๑๐.

^{๔๑๒} เรื่องเดียวกัน, แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท, ๒๓-๒๖.

^{๔๑๓} Matichon online, บ้านธารปราสาทขายไอเดียที่ตั้งแหล่งโบราณคดี ทำโฮมสเตย์รองรับเออีซี, <https://www.matichon.co.th/local/news_๕๒๔๙๕>, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙, หน้า ๙.

^{๔๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

๒.๔.๔.๒ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่าในจังหวัดบุรีรัมย์ มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดเขาพระอังคาร วัดพระพุทธบาทเขากระโดง วัดป่าเขาน้อย อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทเขาปลายบัด เป็นต้น การศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ คณะผู้วิจัยเลือกเอา “ชุมชนบ้านโคกเมือง”^{๔๑๕} เป็นแหล่งศึกษา เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ในท่ามกลางแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมจำนวนมาก เช่น ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาททกฤทธิชัยบ้านหนองบัวราย ปราสาทบ้านบุ ปราสาทเมืองต่ำ เป็นต้น อีกทั้งยังมีการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ ดังมีการบริหารจัดการข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ดังนี้ “รูปแบบการบริหารจัดการ การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและการใช้ประโยชน์ ลักษณะนักท่องเที่ยว”^{๔๑๖} นอกจากนี้ยังได้กำหนดหมวดแหล่งท่องเที่ยวเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ คือ กิจกรรมและการบริการด้านการท่องเที่ยวชุมชน กิจกรรมการท่องเที่ยวภายในชุมชน การบริการด้านการท่องเที่ยวของชุมชน และแหล่งท่องเที่ยวรอบชุมชน ซึ่งในแต่ละหมวดมีรายละเอียด ดังนี้ กิจกรรมและการบริการด้านการท่องเที่ยวชุมชน ได้แก่ “แหล่งเรียนรู้มัคคุเทศก์น้อยโรงเรียนวัดบ้านเมืองต่ำ แหล่งเรียนรู้ฐานผลิตภัณฑ์จากคนพิการ ภูมิปัญญาบ้านโคกเมือง แหล่งเรียนรู้การแปรรูปเสื่อกก แหล่งเรียนรู้ฐานสมุนไพรภูเขาไฟ เขาปลายบัด ปราสาทเมืองต่ำ แหล่งเรียนรู้ฐานเกษตรกรรมยั่งยืน ธนาคารต้นไม้สาขापราสาทเมืองต่ำ และปราสาทเขาปลายบัด”^{๔๑๗} กิจกรรมการท่องเที่ยวภายในชุมชน ได้แก่ “ที่พักโฮมสเตย์ ศึกษาโบราณสถาน ปั่นจักรยานชมชุมชน เดินป่าเขาปลายบัด ปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิวิปัสสนากรรมฐานที่วัดป่า ทดลองทำแปลงปลูกผัก ทำนา หัดทอเสื่อกก ทอผ้าไหม คู่มือชีวิตของชุมชน ใส่บาตรยามเช้า ชมตลาดเช้า-เย็น ฝึกทำอาหารพื้นบ้าน ร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ ชมการแสดงดนตรีพื้นบ้าน ชมสินค้า OTOP สวนเกษตรอินทรีย์”^{๔๑๘} การบริการด้านการท่องเที่ยวของชุมชน ได้แก่ “จำนวนบ้านพักโฮมสเตย์ ค่าที่พัก อาหาร การแสดงดนตรีพื้นบ้าน และบายศรีสู่ขวัญ”^{๔๑๙} แหล่งท่องเที่ยวรอบชุมชน ได้แก่ “วิสาหกิจชุมชนข้าวหอมมะลิ ข้าวฮางภูเขาไฟ ศูนย์อนุรักษ์สัตว์ไทยครูแจ๊ค กลุ่มผลิตของที่ระลึก หมู่ ๕ (ปราสาทจำลอง) ปราสาทบ้านบุ และภูมิปัญญาบ้านหนองบัวราย”^{๔๒๐} นอกจากนี้ยังมีข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน มีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้หลากหลายรูปแบบในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม, อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนการจัดหาสถานที่พักผ่อนหย่อนใจให้เป็นที่ดึงดูดใจของนักท่องเที่ยวมากขึ้น ดังข้อมูลว่า “ระบบสาธารณูปโภค / สิ่งอำนวยความสะดวกภายในชุมชน ได้แก่ ลานจอดรถ ไฟฟ้า ประปา การรักษาความปลอดภัย ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ป้ายบอกทาง ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก ระบบ

^{๔๑๕} มูลนิธิศูนย์สารสนเทศเครือข่ายไทย, **ชุมชนบ้านโคกเมือง**, < <http://www.bankokmuang.in.th/> > ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

^{๔๑๖} มูลนิธิศูนย์สารสนเทศเครือข่ายไทย, **บ้านโคกเมือง.ไทย**, < <http://www.bankokmuang.in.th/travel-manage> >, หน้า ๔.

^{๔๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๔๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๔๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๔๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

การติดต่อสื่อสาร”^{๔๒๑} จากการที่ชุมชนแห่งนี้มีพัฒนาการด้านการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐานจึงได้รับรางวัลเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ดังนี้ “ปี ๒๕๕๘ THAILAND HOMESTAY STANDARD OUTSTANDING AWARD ปี ๒๕๕๑ รางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (หมู่บ้านท่องเที่ยว OTOP) ปี ๒๕๕๐ รางวัลหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ปี ๒๕๔๙ หมู่บ้าน OVC (OTOP Village Champion)”^{๔๒๒} จากการลงสำรวจข้อมูลภาคสนามในเบื้องต้นพบว่าชุมชนบ้านโคกเมืองอยู่ในบริเวณที่เป็นที่ตั้งเมืองใหญ่ในสมัยอารยธรรมขอม เป็นเส้นทางผ่านจากนครหลวงที่เสื่อมเปรียบกับเมืองวิมายปุระ จึงเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ อาทิ ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทเขาปลายบัด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีวัดป่าสาขาวัดหนองป่าพง สำหรับตอบสนองการท่องเที่ยวทางศาสนาในรูปแบบปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้อีกด้วย

๒.๔.๔.๓ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดสุรินทร์

จากการศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้น พบว่าในจังหวัดสุรินทร์มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดบูรพาราม วัดป่าอาเจียง วัดบ้านตะเคียน ชุมชนปราสาทข่างปี หมู่บ้านช้างบ้านตากกลาง หมู่บ้านผ้าไหมยกทองโบราณบ้านท่าสว่าง เป็นต้น โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์ ๓ กลุ่มหลัก คือ เขมร ลาว กูย พบว่ามีการเชื่อมโยงลักษณะเครือข่ายของกลุ่มต่างๆ คือ (๑) กลุ่มชาติพันธุ์กูย มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันระหว่าง กลุ่มชาวกูยอาเจียง(ข้าง) อำเภอนาทม ชาวกูยบ้านตะเคียน อำเภอสำโรงตาบุตร จังหวัดสุรินทร์ และกูยอำเภอบางขัน จังหวัดศรีสะเกษ (๒) กลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันระหว่าง กลุ่มชาวบ้านสำโรงโคกเพชร กลุ่มผ้าไหมตำบลท่าสว่าง อำเภอมือง และกลุ่มค้าขายปะเก้อม อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ การศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดสุรินทร์ คณะผู้วิจัยเลือกเอาชุมชน “เครือข่ายท่องเที่ยวตำบลท่าสว่าง”^{๔๒๓} เป็นแหล่งศึกษาเพราะเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่รู้จักกันดีทั่วโลก อีกทั้งยังรวมเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมภายในตำบลไว้ครบถ้วน ได้แก่ กลุ่มทอผ้าไหมยกทอง จันทโรสุม บ้านท่าสว่าง พิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูปไม้แกะสลักโบราณ วัดอาม็อง บ้านโคกสำโรงท่าสว่าง และวัดบูรพาราม ซึ่งเส้นทางของเครือข่ายการท่องเที่ยวทำให้เข้าถึงได้สะดวกไม่ห่างไกลจนเกินไปสามารถเที่ยวชมได้ภายใน ๑-๒ วัน ดังแผนภูมิต่อไปนี้

^{๔๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^{๔๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๔๒๓} กลุ่มทอผ้าไหมยกทอง จังหวัดสุรินทร์, <<https://www.sacict.or.th/uploads/items/attachments/>>.

แผนภูมิที่ ๒.๑๐ แผนที่เครือข่ายท่องเที่ยวตำบลท่าสว่าง^{๔๒๔}

สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนบ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์ ว่า “ได้รับคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยวเชิงหัตถกรรมผ้าไหม แห่งเดียวของประเทศ โดยกรมการพัฒนาชุมชนกรมพัฒนาชุมชนได้ดำเนินงานโครงการหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว เพื่อพัฒนาหมู่บ้านที่มีจุดเด่น และมีเอกลักษณ์ให้มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มรายได้ให้ประชาชนในหมู่บ้านจากบริการด้านท่องเที่ยว”^{๔๒๕} สุพจน์ โสฬส ประธานเครือข่ายการท่องเที่ยวตำบลท่าสว่าง ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในตำบลท่าสว่างว่า “นอกเหนือจากกลุ่มทอผ้าไหมยกทองจันทรโสมา ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในการอนุรักษ์ศิลปะหัตถกรรมการทอผ้ายกทองแบบราชสำนักโบราณแล้ว ยังมีกิจกรรมไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการสัมผัสวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น กิจกรรมบายศรีสู่ขวัญ การทำขนมตดหมา โสมส

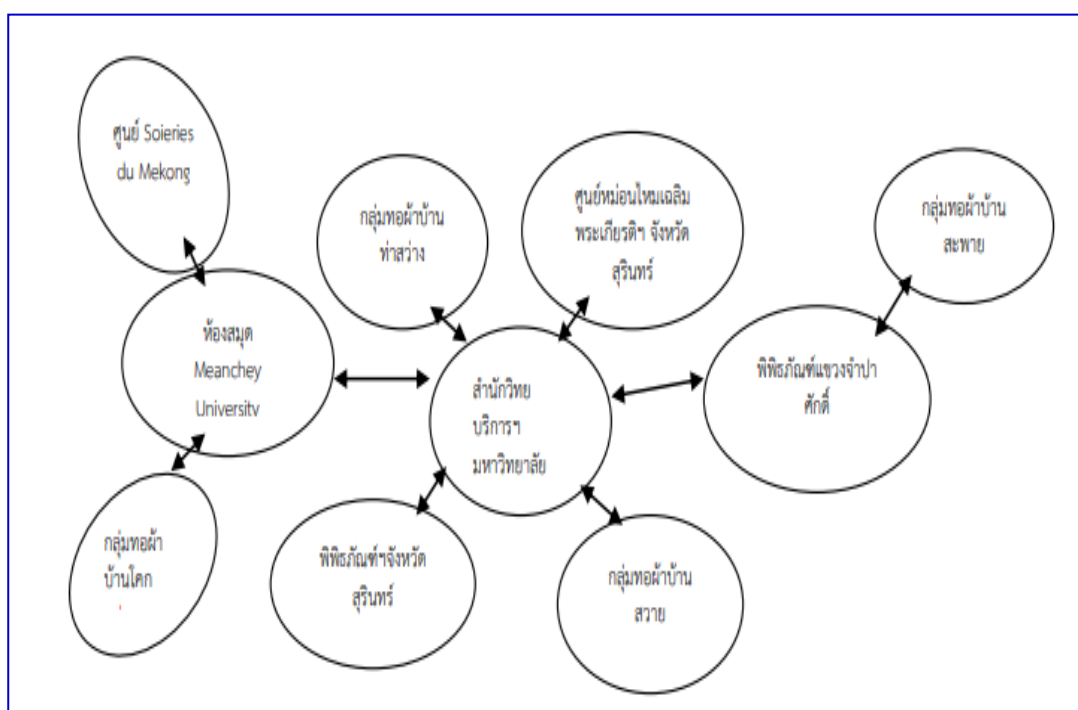
^{๔๒๔} กลุ่มทอผ้าไหมยกทอง จังหวัดสุรินทร์,<

<https://www.sacict.or.th/uploads/items/attachments/>.

^{๔๒๕} สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, บ้านท่าสว่าง, <

<http://surin.cdd.go.th/services/>>

เตย์ การแสดงพื้นบ้าน เรือมอันเร เป็นต้น”^{๔๒๖} ในปี พ.ศ.๒๕๕๖ มีการศึกษาวิจัย “การพัฒนาเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดอุดรธานี และแขวงจำปาสัก”^{๔๒๗} ผลการวิจัยพบว่า “เครือข่ายแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือจังหวัดสุรินทร์ คือ สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ จังหวัดอุดรธานีคือ ห้องสมุด มหาวิทยาลัยเมียร์เจย์ จังหวัดบันเทียรเมียร์เจย์ และแขวงจำปาสักคือ พิพิธภัณฑ์แขวงจำปาสัก เป็นศูนย์กลางการประสานงาน มีการพัฒนาเครือข่ายแหล่งเรียนรู้จากระดับท้องถิ่นเป็นระดับภูมิภาค ด้วยความร่วมมือของแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือในภูมิภาคเดียวกัน และมีผลการประเมินความพึงพอใจในการดำเนินงานของกลุ่มเป้าหมายโดยรวมอยู่ในระดับดีมาก ข้อมูลชุดนี้ทำให้เห็นความเชื่อมโยงเครือข่ายระดับอำเภอเขียนในภาคส่วนของสถาบันการศึกษา จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นเครือข่ายดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑๑ เครือข่ายแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดอุดรธานี และแขวงจำปาสัก^{๔๒๘}

^{๔๒๖} กลุ่มทอผ้าไหมยกทอง จังหวัดสุรินทร์, <<https://www.sacict.or.th/uploads/items/attachments/>>.

^{๔๒๗} สารณี วรรณตรง สัจจาลย์ ตุ๊กพิมาย, การพัฒนาเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดอุดรธานี และแขวงจำปาสัก, (สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

^{๔๒๘} สารณี วรรณตรง สัจจาลย์ ตุ๊กพิมาย, การพัฒนาเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดอุดรธานี และแขวงจำปาสัก, หน้า ๙๙.

จากแผนภูมิดังกล่าวทำให้เข้าใจในเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดอุดรธานี และแขวงจำปาสักได้ชัดเจนยิ่งขึ้น นั่นคือ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ถือเป็นจุดศูนย์กลางของเครือข่ายทั้งหมด โดยมีเครือข่ายในจังหวัดสุรินทร์อีก ๔ แห่ง คือ กลุ่มทอผ้าบ้านท่าสว่าง ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดสุรินทร์ พิพิธภัณฑสถานจังหวัดสุรินทร์ และกลุ่มทอผ้าบ้านสวาย ส่วนของจังหวัดอุดรธานี (กัมพูชา) มีห้องสมุด Meanchey University เป็นจุดเชื่อมประสาน มีศูนย์ Soeries du Mekong และกลุ่มทอผ้าบ้านโคก เป็นส่วนย่อย แขวงจำปาสัก (สปป.ลาว) พิพิธภัณฑสถานแขวงจำปาสัก เป็นจุดเชื่อมประสาน และมีกลุ่มทอผ้าบ้าน สะพาย เป็นจุดย่อย

๒.๔.๔.๔ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดศรีสะเกษ

จากการศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้น พบว่าในจังหวัดศรีสะเกษ มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดล้านขวด วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง วัดบ้านสร้างเรือง (พระธาตุเรืองรอง) วัดสระกำแพงใหญ่ วัดสระกำแพงน้อย ชุมชนชาวภูยปรางค์กู๋ เป็นต้น เป็นที่สังเกตว่าผู้บริหารการท่องเที่ยวระดับพื้นที่ในอารายธรรมอีสานได้เป็นสภาพสตรีเป็นส่วนใหญ่ เช่น ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดสุรินทร์ นายกสมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษและประธานเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดศรีสะเกษกำลังพัฒนาก้าวตามให้ทันเพื่อนในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารายธรรมอีสานได้ ดังมีข้อมูลว่า “ดร.กัลยาณี ธรรมจารีย์ นายกสมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษและประธานเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนนำคณะกรรมการและสมาชิกของสมาคมเดินทางไปร่วมงาน “มหัศจรรย์งานช้างสุรินทร์ ครั้งที่ ๕๘” ประจำปี ๒๕๖๑ โดยมี นางธมลวรรณ เจริญวงศ์พิสิฐ ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดสุรินทร์และคณะ ให้การต้อนรับและนำคณะเยี่ยมชมการจัดงานในครั้งนี้”^{๔๒๙} และในการนี้ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดสุรินทร์ ได้นำคณะสมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษ เดินทางไปที่หมู่บ้านเครื่องเงินตำบลเขวาสินรินทร์และหมู่บ้านท่าสว่าง เพื่อศึกษาดูงานชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีสุรินทร์ ส่งเสริมการท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้ชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อจะได้นำกลับไปเป็นแนวทางในพัฒนาชุมชนท่องเที่ยว OTOP ของจังหวัดศรีสะเกษ ต่อไป (เป็นที่สังเกตว่ากลุ่มไหนที่ชอบสร้างภาพ สร้างข่าว ใช้สื่อประชาสัมพันธ์เก่ง มักมีผลงานที่ไม่ค่อยโดดเด่น...) มีข้อมูลความเคลื่อนไหวในระดับจังหวัดอย่างต่อเนื่องดังข่าวที่ว่า “ศรีสะเกษหนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ชายแดน”^{๔๓๐} สรุปความได้ว่าปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๒ จังหวัดศรีสะเกษจัด “กิจกรรมสร้างการรับรู้เตรียมความพร้อมรองรับการท่องเที่ยว เชื่อมโยงเขตพื้นที่เมืองชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน” ภายใต้โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ชายแดน โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษ ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดศรีสะเกษ นายกสมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษ ฯลฯ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน หลายจังหวัดร่วมให้การต้อนรับและร่วมรับฟัง ก่อหน้านั้นมีการ

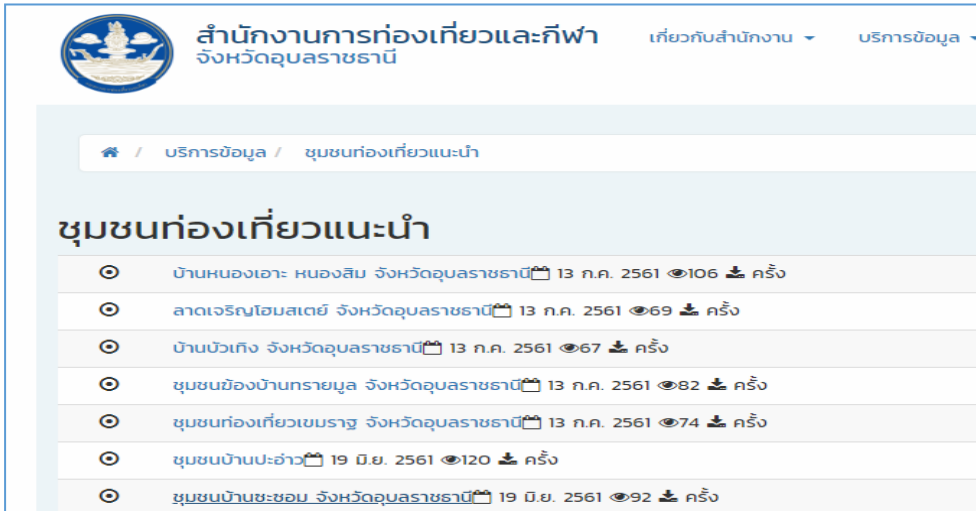
^{๔๒๙} ชยงค์ มณีพันธุ์เจริญ, สำนักข่าวทีนิวส์ จ.ศรีสะเกษ, สมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษขึ้นชมงานช้างสุรินทร์ครั้งที่ ๕๘ ยิ่งใหญ่ ขณะนี้ผอ.ททท.จังหวัดสุรินทร์นำชมการผลิต, <<https://www.๗๗jowo.com/contents/>>.

^{๔๓๐} สยามรัฐออนไลน์, ศรีสะเกษหนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ชายแดน, <<https://siamrath.co.th/n/๖๖๔๗๖>>, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

เปิดการอบรมตามโครงการส่งเสริมศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดศรีสะเกษ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๑ กิจกรรม “อบรมพัฒนาศักยภาพบุคลากรและเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว” นอกจากนี้ได้มีการจัดประชุมแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นด้านการตลาดท่องเที่ยวร่วมกับจังหวัดอุบลราชธานี อำนาจเจริญ และยโสธร เพื่อรับทราบแนวทางการส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยว ความเคลื่อนไหวด้านการท่องเที่ยวในจังหวัดกลุ่มเครือข่าย การจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงในกลุ่มจังหวัด “ราชธานีเจริญศรีโสธร”^{๔๓๑} หวังการจัดการท่องเที่ยวจังหวัดมีประสิทธิภาพมากขึ้น จากข้อมูลเบื้องต้นสะท้อนให้เห็นว่า การท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษกำลังดำเนินการปรับฐานรากด้านการท่องเที่ยวให้มีพัฒนาการที่มั่นคงเข้มแข็ง กิจกรรมเชิงการท่องเที่ยวในภาคชุมชนจริงๆ ยังไม่เป็นที่ปรากฏเด่นชัดนัก ทั้งที่แหล่งท่องเที่ยวและศักยภาพของชุมชนก็ไม่แตกต่างไปจากจังหวัดในเขตอีสานใต้ด้วยกันมากนัก โดยเฉพาะความเป็นแหล่งอารยธรรมขอมโบราณ และกลุ่มชาติพันธุ์ แต่หากยังใส่ใจให้ความสำคัญในระดับเพียงพอเปิด-ปิดก็ยังคงยากที่จะประสบความสำเร็จ เมื่อเทียบกับจังหวัดสุรินทร์แล้วกลุ่มผู้ดำเนินการเป็นบุคลากรภายในชุมชน เมื่อกระทำการได้สำเร็จหน่วยงานรัฐในจังหวัด และสถาบันการศึกษาจะเริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในผลงาน

๒.๔.๔.๕ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี

จากการศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้น พบว่าในจังหวัดอุบลราชธานี มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดหนองป่าพง วัดถ้ำคูหาสวรรค์ วัดสิรินธรวราราม ภูพร้าว อุทยานแห่งชาติผาแต้ม ชุมชนบรูห์ทาลัง ชุมชนท่องเที่ยวเขมรราชู จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี มีการบริหารจัดการฐานข้อมูลด้านการท่องเที่ยวทางสื่อออนไลน์อย่างเป็นระบบ เข้าถึงง่าย สะดวกรวดเร็ว ดังแผนภูมิต่อไปนี้

สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี		เกี่ยวกับสำนักงาน	บริการข้อมูล
/ บริการข้อมูล / ชุมชนท่องเที่ยวแนะนำ			
ชุมชนท่องเที่ยวแนะนำ			
🕒	บ้านหนองเอาะ หนองสิม จังหวัดอุบลราชธานี	📅 13 ก.ค. 2561	👁️ 106 📈 ครั้ง
🕒	ลาดเจริญโฮมสเตย์ จังหวัดอุบลราชธานี	📅 13 ก.ค. 2561	👁️ 69 📈 ครั้ง
🕒	บ้านบัวเกิง จังหวัดอุบลราชธานี	📅 13 ก.ค. 2561	👁️ 67 📈 ครั้ง
🕒	ชุมชนบึงบ้านทรายมูล จังหวัดอุบลราชธานี	📅 13 ก.ค. 2561	👁️ 82 📈 ครั้ง
🕒	ชุมชนท่องเที่ยวเขมรราชู จังหวัดอุบลราชธานี	📅 13 ก.ค. 2561	👁️ 74 📈 ครั้ง
🕒	ชุมชนบ้านปะอ่าว	📅 19 มิ.ย. 2561	👁️ 120 📈 ครั้ง
🕒	ชุมชนบ้านชะยอม จังหวัดอุบลราชธานี	📅 19 มิ.ย. 2561	👁️ 92 📈 ครั้ง

แผนภูมิที่ ๒.๑๒ หน้าเพจสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี^{๔๓๒}

^{๔๓๑} นสพ.โคราชคนอีสาน ปีที่ ๔๓ ฉบับที่ ๒๔๗๓ วันจันทร์ที่ ๑๑ - วันศุกร์ที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๔๓๒} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, หน้าเพจสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, < <https://ubonratchathani.mots.go.th/> > ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

สื่อออนไลน์ที่สอดรับกับยุคสมัยนี้ นอกจากจะอำนวยความสะดวกเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างรวดเร็วแล้ว ยังได้กำหนดโปรแกรมการท่องเที่ยวทั้งในระดับจังหวัด และเชื่อมโยงไปยังประเทศเพื่อนบ้านในระดับอาเซียนอีกด้วย นอกจากการบริหารจัดฐานข้อมูลที่เป็นระบบแล้ว ยังมีกิจกรรมเชิงรุกตลอดปี ดังข้อมูลตัวอย่างต่อไปนี้ “การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี ประชุมเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว เพื่อหาแนวทางการประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวพร้อมการปรับปรุงพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่โดยเน้นปี ๒๕๕๘ เป็นปีท่องเที่ยววิถีไทย”^{๔๓๓} มีความเคลื่อนไหวจากภาครัฐเพื่อกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี โดย อพท.ต้น ‘ชุมชนเขมรราชู’ นำร่องเขตท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ตามนโยบายพระราชรัฐ “จัดกิจกรรมเสริมสร้างความเข้าใจการท่องเที่ยวโดยชุมชน เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ภายใต้หัวข้อท่องเที่ยวโดยชุมชน หลายหัวใจแต่เป้าหมายเดียวกัน”^{๔๓๔} ปี โดยมีรายละเอียดว่าเกณฑ์ชี้วัดความสำเร็จของชุมชนต้นแบบ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับขนาดของชุมชนเท่านั้น แต่แบ่งเป็น ๔ ด้าน คือ ๑. การบริหารจัดการภายในชุมชน โดยเขมรราชูเป็นพื้นที่ของหลายชุมชนที่รวมกลุ่มกันเป็นเครือข่าย ๒. การจัดการเศรษฐกิจและสังคม เช่นการจำหน่ายของที่ระลึกและการจัดเก็บเงินเป็นระบบบัญชีที่โปร่งใสและคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตรวจสอบ ๓. การอนุรักษ์วัฒนธรรมอีสาน มีโค้ดชุมชนให้คำแนะนำนักท่องเที่ยว รักษาวัฒนธรรมพื้นบ้าน และ ๔. ปลอดภัยและการบริการชุมชน” ชาวด้านท่องเที่ยวให้ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเขมรราชูว่า “โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลเขมรราชู กิจกรรมพัฒนาศักยภาพบุคลากรท่องเที่ยวในพื้นที่เขมรราชู”^{๔๓๕} ในช่วงปลายปี ๒๕๖๑ มีการประชุมด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวว่า “ดร.ปะนะชัย คำสิงห์ ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี เป็นประธานในการ ประชุมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดอุบลราชธานี ภายใต้โครงการพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดอุบลราชธานี”^{๔๓๖} ในช่วงเดือนมีนาคมการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี มีกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในระดับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ดังข้อมูลว่า “นายอนันต์ วงศ์เบญจรัตน์ อธิบดีกรมการท่องเที่ยว เป็นประธานเปิดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรมในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง”^{๔๓๗} ถัดมาได้จัดกิจกรรมอบรมพัฒนาศักยภาพเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวและศึกษาดูงานดังปรากฏ “พิธีเปิดโครงการพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมการท่องเที่ยว จังหวัดอุบลราชธานี กิจกรรมอบรมพัฒนาศักยภาพเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวและศึกษาดูงานในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

^{๔๓๓} พงษ์สถิตย์ อรอินทร์ ส.ปชส.อุบลราชธานี, การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี ประชุมเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว, < https://pr.prd.go.th/ubonratchathani/ewt_news_ > ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๗.

^{๔๓๔} มติชน ออนไลน์, อพท.ต้น ‘ชุมชนเขมรราชู’ นำร่องเขตท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ตามนโยบายพระราชรัฐ, < https://www.matichon.co.th/region/news_๑๐๑๕๔๑๒ > ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๔๓๕} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, ชาวด้านท่องเที่ยว, < <https://ubonratchathani.mots.go.th/> > ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๔๓๖} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, ชาวด้านท่องเที่ยว, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๔๓๗} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, พิธีเปิดโครงการพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมการท่องเที่ยว จังหวัดอุบลราชธานี, < <https://ubonratchathani.mots.go.th/> > ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๒.

ไทย”^{๔๓๘} ในช่วงเดือนเมษายน ดร. ปะนะชัย คำสิงห์ ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี พร้อมด้วยข้าราชการในสังกัดสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานีร่วมการประชุมและลงพื้นที่ ดังข่าวด้านท่องเที่ยวว่า “ผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรีและผู้ตรวจราชการกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมลงพื้นที่ประเด็นการตรวจราชการแบบบูรณาการการขับเคลื่อนของจังหวัดเพื่อตรวจติดตามแก้ไขปัญหาและผลักดันการดำเนินโครงการ/มาตรการสำคัญตามแผนพัฒนาภาคด้านการท่องเที่ยว”^{๔๓๙} ในเดือนต่อมาสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานีได้รับมอบหมายจากจังหวัดอุบลราชธานี จัดจ้าง บริษัท ผนวกรักษ์ เอ็นเตอร์เทนเมนท์ “ให้ดำเนินโครงการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในจังหวัดอุบลราชธานี ภายใต้แนวคิด “อิมท้อง อิมใจ อิมบุญ””^{๔๔๐} ต่อมามีการจัดประชุมรวมทั้งภาครัฐและเอกชน เกี่ยวกับมาตรฐานการท่องเที่ยวไทย ดังข่าวด้านท่องเที่ยวประชาสัมพันธ์ “ขอเชิญชวนผู้ประกอบการท่องเที่ยว หน่วยงานภาครัฐและเอกชนในจังหวัดอุบลราชธานี เข้าร่วมประชุมฯและประชาสัมพันธ์มาตรฐานการท่องเที่ยวไทย”^{๔๔๑} จากข้อมูลข้างต้นเห็นได้ชัดเจนว่าสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี มีกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเคลื่อนไหวตลอดปี จึงส่งผลให้การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งจะเป็นฐานสนับสนุนส่งเสริมให้การท่องเที่ยวระดับชุมชนมีความมั่นคงเข้มแข็งสืบไป นั่นก็หมายถึงว่าถ้าหน่วยงานรัฐเข้มแข็งก็ย่อมทำให้ชุมชนเข้มแข็งตามด้วย

๒.๔.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

๒.๔.๕.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว

กสินทร์ ชำนาญพล, วรณวีร์ บุญคุ้ม, และ นรินทร์ สังข์รักษา ได้ทำวิจัย เรื่องการพัฒนาารูปแบบการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทยเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ผลการวิจัย พบว่า ๑) การตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทย พบว่า วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทยมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สวยงามวัฒนธรรมประเพณีและผลิตภัณฑ์ชุมชนที่น่าสนใจ และทรัพยากรบุคคลที่มีองค์ความรู้และภูมิปัญญา แต่ยังขาดแคลนเงินทุนในการพัฒนา รวมทั้งขาดการบริหารจัดการที่ดีโดยเฉพาะด้านการตลาด เช่น ช่องทางการจัดจำหน่าย การประชาสัมพันธ์และการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายพันธมิตรทางการท่องเที่ยว ๒) รูปแบบการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทยเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น คือ “DARE TO DREAM Market Network Model” คือการให้ความสำคัญกับการจัดการทางการตลาดที่สำคัญ ๑๑ ประการได้แก่ (๑) การสร้างความโดดเด่นให้แหล่งท่องเที่ยว(Distinction: D) (๒) การโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ (Advertising: A) (๓) การกำหนดราคาที่เหมาะสม (Reasonable Price: R) (๔) การสร้างความสะดวกสบายในการรับบริการ

^{๔๓๘} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, **พิธีเปิดโครงการพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมการท่องเที่ยว จังหวัดอุบลราชธานี**, < <https://ubonratchathani.mots.go.th/> > ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๔๓๙} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, **ข่าวด้านท่องเที่ยว**, ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๔๐} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, **ข่าวด้านท่องเที่ยว**, ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๔๔๑} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, **ข่าวด้านท่องเที่ยว**, ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

(Easinessor Expedience: E) (๕) การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว (Tourism Network: T) (๖) การจัดองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ (Organizing: O) (๗) การกระจายภาวะผู้นำ (Distributed Leadership: D) (๘) การวิจัยการท่องเที่ยว (Research: R) (๙) การให้การศึกษาแก่บุคลากร (Education: E) (๑๐) การรับผิดชอบต่อสังคม (Accountability: A) และ (๑๑) การใช้เครื่องมือทางการตลาด (Marketing Tool: M) ลักษณะของรูปแบบปรากฏ ๓) ข้อเสนอแนะทางในการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทย เพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน คือ (๑) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรบูรณาการดำเนินงานร่วมกันในการสนับสนุนส่งเสริมการสร้างและการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวตั้งแต่ระดับชุมชน จังหวัด กลุ่มจังหวัด และขยายสู่ระดับภาค ประเทศ และต่างประเทศโดยวางแผนทางการตลาดร่วมกับวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวพร้อมขับเคลื่อนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งและยั่งยืน (๒) ควรมีการให้ความรู้เกี่ยวกับการตลาดแก่บุคลากรด้านการท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ และ (๓) สร้างช่องทางการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ได้อย่างรวดเร็ว^{๔๔๒}

ศ.ดร.วัชร งามจิตรเจริญ, ผศ.ดร.ณัฏฐิ์ ศรีดี, ผศ.ดร.ปัญญา คล้ายเดช ได้ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบการบริหารจัดการและการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงสู่ประชาคมอาเซียน ผลการวิจัย พบว่า

๑) ผลการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในประชาคมอาเซียน สามารถวิเคราะห์ที่ได้ออกมาเป็น ๒ รูปแบบใหญ่ๆ โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องตามรูปแบบที่ปรากฏ คือ (๑) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวในเชิงการจัดการเพื่อการเรียนรู้และความยั่งยืนของสถานที่ท่องเที่ยว และ (๒) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ ความสะดวก ความพึงพอใจและการสร้างสัมพันธภาพ โดยรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวในเชิงการจัดการเพื่อการเรียนรู้และความยั่งยืนของสถานที่ท่องเที่ยวนั้น เป็นรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากบทบาท หน้าที่ของผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเป็นเจ้าของในฐานะที่เป็นหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น ตัวแทนวัด/สถานที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ตัวแทนชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว นักวิชาการ ผู้บริหารของการท่องเที่ยวภาครัฐและภาคเอกชน โดยองค์กรและบุคคลเหล่านี้จะกำหนดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยว โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ การรักษาสถานที่ท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนการส่งเสริมการเรียนรู้ การส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและสังคม การพัฒนากิจกรรมและเครือข่ายการท่องเที่ยวให้เกิดภาคีการจัดการ และเพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์ของการท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยวนั้น และรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการและการสร้างสัมพันธภาพรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ การสร้างความสะดวก ความพึงพอใจและการสร้างสัมพันธภาพนี้ ถือว่าเป็นบทบาทหน้าที่ และการส่งเสริมของผู้ประกอบการที่ทำหน้าที่ในฐานะผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวที่เกี่ยวข้อง

^{๔๔๒} กลินทร์ ชำนาญพล, วรรณวีร์ บุญคุ้ม, และ นรินทร์ สังข์รักษา, การพัฒนารูปแบบการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทยเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน, วารสารราชพลักษ์ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๓(กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๙), หน้า ๘๐-๘๖.

โดยตรงต่อนักท่องเที่ยว ได้แก่ บริษัทท่องเที่ยวและผู้ประกอบการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจท่องเที่ยว ได้แก่ ธุรกิจที่พัก ร้านอาหาร บริษัทการบินและบริษัทขนส่งต่างๆ ผู้ประกอบการตัวแทนนำเที่ยว ผู้ประกอบการร้านค้าปลีก มัคคุเทศก์ ผู้ประกอบการธุรกิจจัดนำเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจผลิตสิ่งพิมพ์ การท่องเที่ยว เป็นต้น โดยกลุ่มผู้ประกอบการเหล่านี้ ได้มีการพัฒนารูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวในมิติที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยมีเป้าหมายเพื่อการสร้างรายได้ การกระตุ้นการเดินทางเพื่อการท่องเที่ยว การสร้างความรู้ ความเข้าใจในการท่องเที่ยว การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ที่พัก การสร้างความพึงพอใจ และการสร้างสัมพันธภาพเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวในระยะยาว

๒) การบริหารจัดการของผู้ประกอบการท่องเที่ยว พบว่า ผู้ประกอบการท่องเที่ยวมีพื้นฐานความรู้การบริการกิจการของตนเอง สามารถสรรหาและฝึกอบรมพัฒนาบุคลากร และมีระบบสิ่งจูงใจที่เหมาะสมดำเนินการให้ถูกต้องและสอดคล้องกับกฎหมายและระเบียบข้อบังคับภาครัฐ ผู้ประกอบการมีวิธีการจัดการในหลายรูปแบบ มีอุปกรณ์ที่พร้อม มีการประชาสัมพันธ์ผ่านระบบสารสนเทศทางอินเทอร์เน็ตผ่านเว็บไซต์ทางเครือข่ายสังคมออนไลน์ แต่ยังไม่ถึงวิธีการแบบดั้งเดิมคือการส่งโบรชัวร์ ให้ลูกค้าโดยตรงโดยมีเป้าหมายเพื่อจะหาลูกค้าเข้ามา ซึ่งสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ ผู้ประกอบการต้องมีความรู้มาก ไม่ดูถูกหลอกลวง สร้างความประทับใจให้แก่ลูกค้า แบ่งระบบการบริหารจัดการต่างๆ ดังนี้ (๑) การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว (Tourist Guide Development) มีการคัดเลือกบุคลากรที่เหมาะสมในแต่ละกลุ่มค่า เพื่อสร้างความพึงพอใจต่อลูกค้าและบริษัทให้มากที่สุดเพื่อให้ลูกค้ากลับมาใช้บริการซ้ำอีก มีการฝึกฝนให้เหมาะสมกับสภาพการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่ต้องมีความเข้าใจในพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมและเข้าใจในกลุ่มลูกค้าด้วยโดยมุ่งเน้นการสร้างจิตสำนึกการให้บริการของบุคลากรเป็นสำคัญดังนั้น ผู้ประกอบการท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีจรรยาบรรณแห่งวิชาชีพ ควรมีจริยธรรมในการปฏิบัติงาน เช่น ยึดหลักศีลธรรมของสังคม คือ การยึดแนวทางหรือวิธีการบริหารจัดการของบริษัท โดยที่เมื่อนำไปปฏิบัติแล้วไม่มีสิ่งใดที่มีผลทางลบต่อศีลธรรมที่ติงามต่อสังคม การปฏิบัติด้วยจิตสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบ คือ บริษัทมีวิธีการติดตามตรวจสอบการปฏิบัติงานของพนักงาน มีการสร้างแรงจูงใจให้พนักงาน การกำหนดภาระหน้าที่ที่จะต้องให้ข่าวสารข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวอย่างมีหลักฐานและซื่อสัตย์ในเรื่องข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว และเงื่อนไขการเดินทาง การต้อนรับและการกินอยู่ รวมทั้งควรให้ความเอาใจใส่ต่อความมั่นคงปลอดภัยของนักท่องเที่ยว (๒) ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resources) มีการบริหารจัดการสถานที่เที่ยวอย่างเป็นรูปธรรม โดยอาศัยภาครัฐและเอกชน และชุมชนร่วมกัน แต่ทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้ว บทบาทของบุคลากรที่เกี่ยวข้องจึงมีหน้าที่เพียงดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพเดิมมากที่สุด และให้ทรงคุณค่ามากที่สุด (๓) การตลาดท่องเที่ยว (Tourism Marketing) มีการจัดบริการที่เหมาะสมให้นักท่องเที่ยวโดยอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ในด้านสถานที่ท่องเที่ยวมีการจัดการพื้นที่ให้มีความสะอาดคำนึงถึงความสะดวกสบายและความปลอดภัยในการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ในด้านร้านอาหาร มีอาหารและเครื่องดื่มที่หลากหลายและเหมาะสมกับฤดูกาลไว้ให้นักท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นความสะอาดและปลอดภัยให้นักท่องเที่ยว (๔) การจัดการพื้นที่ (Zoning) มีการจัดการพื้นที่สำหรับจอดรถนักท่องเที่ยว ร้านอาหาร และร้านของที่ระลึกไว้ในเขตบริเวณใกล้เคียงกัน

(๕) การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว มีวิธีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนผ่านเสียงตามสายติดป้ายประกาศ ส่วนการประชาสัมพันธ์ผ่านทางเว็บไซต์ หรือ ทางโซเชียลมีเดีย (Social Media) ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และเครือข่ายทางสังคมออนไลน์ของประชาชนทั่วไปที่มาเที่ยวแล้วรู้สึกประทับใจจึงแสดงความรู้สึกนั้นผ่านทางเครือข่ายทางสังคมออนไลน์ (๖) บทบาทของหน่วยงานภาครัฐมีบทบาท คือ การกำกับ ควบคุม ดูแลผู้ประกอบการท่องเที่ยวในด้านคุณภาพการบริการท่องเที่ยว มาตรฐานการท่องเที่ยว โดยควบคุมและกำหนดเกณฑ์เกี่ยวกับการประกอบธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ให้มีคุณภาพมาตรฐาน (๗) ปัญหาอุปสรรค คือ ความไม่เข้าใจในกฎระเบียบของแหล่งท่องเที่ยว การไม่แสดงความเคารพยำเกรงต่อสถานที่ ข้อห้ามบางประการในพื้นที่ และมีปัญหาเกี่ยวกับจัดการพื้นที่จอดรถ ด้านสถานที่ขายของที่ระลึกและร้านอาหาร คือ การจัดการพื้นที่ห่างไกลจากตัวแหล่งท่องเที่ยวมากเกินไป การที่มีร้านอาหารและของที่ระลึกมากเกินไป ทำให้มีลูกค้าน้อย ด้านบริษัทนำเที่ยว คือ บริษัทไม่สามารถแสวงหามัคคุเทศก์ที่มีบุคลิกภาพและความสามารถที่เหมาะสม และมีคู่แข่งที่เป็นบริษัทท่องเที่ยวที่ไม่มีใบอนุญาตมาขายทัวร์ราคาถูกตัดหน้า

๓) การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและ วัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงสู่ประชาคมอาเซียน พบว่า ผู้ประกอบการมีการเชื่อมโยงกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเสมือนเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ก่อให้เกิดความสามารถ ประสิทธิภาพความคล่องตัว และความคิดริเริ่ม และผลทำให้ธุรกิจด้านการท่องเที่ยวอยู่รอดและสามารถดำเนินธุรกิจแข่งขันกับธุรกิจอื่นทั้งในระดับชาติและนานาชาติได้ โดยผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม มีวัตถุประสงค์หลัก คือ การสร้างเครือข่ายการทำงานเชิงบูรณาการในการพัฒนาและจัดการ การท่องเที่ยวของกลุ่มประเทศอาเซียน ระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาชน โดยมีการสร้างให้เกิดกระบวนการขับเคลื่อนแบบเครือข่ายอย่างมีประสิทธิภาพร่วมกันระหว่างภาครัฐ ทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น หน่วยงานเอกชน และชุมชน หรือระหว่างชุมชน ในการพัฒนาการท่องเที่ยวไปสู่ความยั่งยืนการศึกษาในประเด็นนี้จะชี้ให้เห็นถึงหลักการทำงานแบบเครือข่าย ปัจจัยสำคัญที่ควรคำนึงถึงในการสร้างเครือข่าย รวมถึงแนวทางโดยสังเขปในการสร้างเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งมีลักษณะการร่วมมือระหว่างเครือข่าย ๔ ลักษณะ คือ (๑) รูปแบบเครือข่ายในการกระจายข้อมูล (Information Dissemination) เป็นรูปแบบที่ภาครัฐร่วมกับผู้ประกอบการตลอดจนถึงแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม (๒) รูปแบบเครือข่ายการทำงานแบบเฉพาะกิจเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า (Ad Hoc) ในการจัดการด้านการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการ (๓) รูปแบบเครือข่ายแบบตัวแทนการให้บริการ (Channel Partnership) เป็นรูปแบบที่ภาครัฐร่วมกับบริษัทเอกชนหรือองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรในฐานะตัวแทนภาครัฐ (๔) รูปแบบเครือข่ายภาคประชาสังคม (Civic Switchboard) ภาครัฐดำเนินการในลักษณะเชื่อมโยงระหว่างองค์กรต่างๆ รวมทั้งผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว โดยอาศัยความกว้างขวางเป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมือกันขององค์กร ผู้ประกอบการ และประชาชนเพื่อสร้างประโยชน์แก่สังคมองค์ประกอบเครือข่ายการท่องเที่ยวของบริษัทผู้ประกอบการที่สำคัญในการจัดการท่องเที่ยวนั้นโดยในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวนั้น จะประกอบไปด้วย (๔.๑) ผู้จัดการด้านการท่องเที่ยว หรือ เรียกกันทั่วไปว่า ผู้นำทัวร์ (๔.๒) มัคคุเทศก์ หรือ ไกด์ โดยแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ มัคคุเทศก์ของบริษัทผู้ประกอบการ และมัคคุเทศก์ท้องถิ่น (๔.๓) ผู้ประกอบการพื้นที่ หรือ เรียกว่า Land Operator

สำหรับรูปแบบการสร้างเครือข่ายของผู้ประกอบการนั้น จะการเชื่อมโยงระหว่างผู้ประกอบการด้วยกัน จะมีสมาคมผู้ประกอบการในประเทศไทยและเป็นฐานสำคัญในการเชื่อมโยงกับองค์กรการท่องเที่ยวอื่นในประเทศต่างๆ เช่น สมาคมไทยบริการท่องเที่ยว (TTAA) เป็นบริษัทที่ให้บริการภายนอก (Outbound) สมาคมแอตต้า (ATTA) เป็นบริษัทที่ให้บริการภายใน (Inbound) ซึ่งทั้งสองสมาคมจะมีบทบาทในการไปจัดประชุมในประเทศต่างๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเป็นเครือข่ายระหว่างกัน มีการจัดบูธแสดงสินค้าคือ นำเสนอสถานที่ท่องเที่ยว และแพ็คเกจการท่องเที่ยวในประเทศให้แก่ลูกค้าที่สนใจในงานประชุมต่างๆ ซึ่งจะมีการจัดการกันเป็นเครือข่ายค่อนข้างเหนียวแน่น มีการติดต่อระหว่างกันโดยใช้ระบบสารสนเทศ อินเทอร์เน็ต และสื่อสังคมออนไลน์เป็นหลักสำหรับวิธีการบริหารจัดการระหว่างเครือข่าย ผู้ประกอบการจะต้องมีเครือข่ายมากกว่า ๑ บริษัทในแต่ละประเทศ และมีกระบวนการ คือ มีการวางแผนการดำเนินการหาบริษัทที่มีประสบการณ์ในการทำทัวร์ในประเทศนั้น หรือสอบถามหาบริษัทที่น่าเชื่อถือจากสมาคมผู้ประกอบการ ดำเนินการติดต่อผู้ประกอบการในพื้นที่ โดยผ่านระบบสารสนเทศ จากนั้นแจ้งความประสงค์ในการท่องเที่ยว โดยแจ้งจำนวนวันระยะเวลาการท่องเที่ยว จำนวนนักท่องเที่ยว ประเภทโรงแรมที่พัก และความต้องการเพิ่มเติม และเมื่อมีการตอบกลับตามเงื่อนไข พร้อมแจ้งราคาค่าบริการแล้ว ผู้ประกอบการก็จะนำมาคำนวณค่าใช้จ่ายอื่นเพิ่มเติมแล้วนำเสนอราคาค่าใช้จ่ายเพื่อการท่องเที่ยวสำหรับลูกค้าที่ต้องการเดินทาง และอาจมีการปรับราคาให้สอดคล้องกับความต้องการของลูกค้าอีกครั้งัญหาอุปสรรคของการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม มีดังนี้ (๑) จุดแข็ง การท่องเที่ยวในประเทศและอาเซียนมีศักยภาพสูงในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่มีที่พัก การคมนาคม มีความโดดเด่นด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวมีความน่าสนใจในเชิงประวัติพระพุทธศาสนา (๒) จุดอ่อน แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมมีการจัดการภายในอย่างไม่เป็นระบบ เครือข่ายต่างๆ อาจมีการร่วมมือกันอย่างไม่เหนียวแน่นเพื่อการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมผู้ประกอบการ และเครือข่ายเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม (๓) โอกาส การท่องเที่ยวในแต่ละประเทศในภูมิภาคอาเซียนได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐในรูปแบบของการประชาสัมพันธ์ สถานที่ท่องเที่ยวได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว กระแสการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมมีเพิ่มมากขึ้น (๔) อุปสรรค การแข่งขันกันของผู้ประกอบการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวมีจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากเดิมผู้ประกอบการท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยวมีจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ปัญหาขยะ ปัญหาจรรยาบรรณทั้งการแสดงตนไม่เหมาะสมภายในแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม

๔. การพัฒนาระบบการบริหารจัดการเชิงเครือข่ายของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงสู่ประชาคมอาเซียน เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาภูมิภาคอาเซียน ดังนั้น จึงต้องมีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอาเซียนคือ มีความหลากหลาย มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีความเชื่อมโยงมีความมั่นคงปลอดภัย มีคุณภาพการบริการที่ดี จึงนำไปสู่การกำหนดทิศทางยุทธศาสตร์หลักในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบและยั่งยืน ประกอบด้วย ๓ ด้าน คือ ด้านการพัฒนาสินค้าบริการท่องเที่ยว ด้านการเพิ่มคุณภาพการให้บริการและทรัพยากรบุคคลในภูมิภาค และ ด้านการยกระดับและเร่งให้

เกิดการอำนวยความสะดวกในการเดินทางและการเชื่อมโยงคมนาคมในอาเซียน โดยทำความตกลงด้านการท่องเที่ยวอาเซียน (ASEAN Tourism Agreement) เพื่อขับเคลื่อนแผนการพัฒนาด้านท่องเที่ยวร่วมกับอาเซียน โดยมีการจัดประชุมด้านการท่องเที่ยว (ASEAN Tourism Forum หรือ ATF) เป็นประจำทุกปี มีการสร้างเครือข่ายผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวในอาเซียน ทั้งที่เป็นหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เช่น โรงแรม รีสอร์ท สายการบิน มีการริเริ่มความร่วมมือจัดทำความตกลงตรวจลงตราเพียงครั้งเดียว (Single Visa) แต่ใช้เดินทางได้หลายประเทศ ตามข้อตกลงความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวอาเซียน (ASEAN Tourism Agreement) ใน ๗ ด้าน ได้แก่ การเดินทางในอาเซียน และระหว่างประเทศ การขนส่งและขยายตลาดท่องเที่ยว คุณภาพการท่องเที่ยว ความปลอดภัยและความมั่นคงของการท่องเที่ยว การตลาดและการส่งเสริม และการพัฒนาทรัพยากร ดังนั้น ในการพัฒนาการบริหารจัดการเชิงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในประชาคมอาเซียนนั้น จึงมีการพัฒนาใน ๖ ประเด็น คือ (๑) การพัฒนาคุณภาพสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยว โดยอำนวยความสะดวกในการเดินทาง การแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว การดูแลความปลอดภัยและสวัสดิภาพของนักท่องเที่ยว (๒) การพัฒนาการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวต่างประเทศในราชอาณาจักร โดยมีการประสานความร่วมมือระหว่างกันอย่างต่อเนื่องและเหมาะสมในแง่ของวิธีการและแนวทางปฏิบัติให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน (๓) การพัฒนาความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชียและนานาชาติ โดยการทำข้อตกลงระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง (๔) การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว โดยมีการพัฒนาทักษะฝีมือ สนับสนุน ส่งเสริมการพัฒนาความรู้ความสามารถของมัคคุเทศก์ และผู้ประกอบการ ในด้านภาษาและอื่นๆ พร้อมกับผลักดันให้มีการประกาศเขตพื้นที่ท่องเที่ยวเฉพาะที่ต้องมีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นไว้ให้บริการเพื่อเปิดโอกาสการสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่บุคลากรในแหล่งท่องเที่ยวท้องถิ่น (๕) การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีสำหรับเครือข่ายโดยมีองค์ประกอบร่วมกันที่สำคัญ คือ มีการรับรู้ การมีวิสัยทัศน์ การมีผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน การพึ่งพิง และการมีปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน ดังนั้น ในการสร้างเครือข่ายผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืนนั้น ต้องคำนึงถึงความเป็นเพื่อนร่วมอาชีพกันไม่มีความแบ่งแยกกันและกัน ปรับทัศนคติเข้าหากัน ในฐานะเป็นพี่น้อง (๖) มีการสนองนโยบายของประเทศในกลุ่มประชาคมอาเซียน โดยมีแนวทางดังต่อไปนี้ (๖.๑) การสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่กลุ่มภาคีการพัฒนา โดยให้ทุกภาคส่วนมีความรู้และเข้าใจในเนื้อหาสาระสำคัญของแผนการพัฒนาการท่องเที่ยว ทั้งที่เป็นภาระและบทบาทของตนที่จะต้องสนับสนุนแผนการเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ^{๔๔๓} (๖.๒) เสริมสร้างศักยภาพเพื่อเตรียมความพร้อมของหน่วยงานองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ เพื่อบูรณาการและกำหนดเป้าหมายตัวชี้วัดการดำเนินงานและมาตรการต่างๆ ให้สอดคล้องและเชื่อมโยงกันในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับพื้นที่ถึงระดับชาติ (๖.๓) การบูรณาการของหน่วยงานของรัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องในภาคอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของแผนที่มีลักษณะเป็น

^{๔๔๓} วัชร งามจิตรเจริญ, ณัทธิร์ ศรีดี, และ ปัญญา คล้ายเดช, การพัฒนาระบบการบริหารจัดการและการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงสู่ประชาคมอาเซียน, วารสารมหาจุฬาริชาการ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑, หน้า ๗-๑๓.

องค์รวม (๖.๔) มีการพัฒนารูปแบบระบบกองทุนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยที่มีอยู่ในการพัฒนาการท่องเที่ยว การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยว

ชูลีรัตน์ จันทร์เชื้อ, ศุภลักษณ์ วิริยะสุมน, วาลิกา โพธิ์ทัญญู, และวณิชพร จันทร์รักษา ได้ทำวิจัยเรื่องการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรม พบว่า ผลการวิจัยพบว่า ๑) ทักษะความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนจำเป็นต้องได้รับการพัฒนา เพื่อให้สามารถดำเนินการจัดการท่องเที่ยวได้อย่างต่อเนื่องและประสบผลสำเร็จ ประกอบด้วย ๓ ด้าน คือ (๑) ทักษะความสามารถในการประสานงานและจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (๒) ทักษะความสามารถในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวและปฏิบัติตามแผนที่มีผลกระทบต่อด้านลบน้อยที่สุด และ (๓) ทักษะความสามารถในการบริการนักท่องเที่ยว ๒) ทั้ง ๒ พื้นที่มีทุนทางสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรม (social cultural capital) และทุนทางระบบนิเวศ(ecology capital) เป็นเงื่อนไขสำคัญ ในการจัดการท่องเที่ยว ผนวกเข้ากับการมีทุนมนุษย์(human capital) ในบางด้าน เช่น การมีอัยยาศัยไมตรีที่ดีงามที่จะนำมาประกอบเป็นเงื่อนไขให้การท่องเที่ยวเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในชุมชนท่องเที่ยว ๓) ผลการประเมินทักษะความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวท่องเที่ยวด้วยแบบประเมินที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น พบว่า เครือข่ายชุมชนทั้ง ๒ พื้นที่ มีความรู้ความเข้าใจ เจตคติต่อการจัดการท่องเที่ยวรวมถึง พฤติกรรมการปฏิบัติงานจัดการท่องเที่ยว หลังการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนการพัฒนาด้วยการฝึกอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ นอกจากนี้ยังพบว่าเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชน ที่เข้าอบรมสามารถผ่านวัตถุประสงค์ทุกเนื้อหาคิดเป็นร้อยละ ๘๐ และผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการบริการที่ได้รับในด้านต่าง ๆ นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจมากทุกรายการกลายเป็นจุดแข็งของชุมชนทั้ง ๒ พื้นที่ด้านการให้บริการ (service) ที่เปี่ยมไปด้วยอัยยาศัยไมตรี (hospitality) การสร้างความอบอุ่น ความสำนึกในความเป็นเพื่อนมนุษย์ (human touch) แต่อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่ยังขาดทักษะการบริหารจัดการ (management) อย่างมืออาชีพ และการปฏิบัติงานข้ามเครือข่าย ๔) ผลการจัดอบรมเพื่อพัฒนาทักษะความสามารถในการจัดการพาณิชยอิลคทธรอนิคส์ให้กับชุมชนนครชุม และชุมชนโบราณเมืองบางขลัง ผู้เข้าฝึกอบรมสามารถนำความรู้ไปใช้ได้จริง และมีความพึงพอใจต่อการฝึกอบรมมาก ๕) ส่วนผลการพัฒนาระบบบริหารจัดการโครงข่ายการท่องเที่ยวพบว่า ชุมชนโบราณเมืองบางขลังซึ่งประกอบด้วยจุดท่องเที่ยวประเภทวัดและโบราณสถาน ๒๒ แห่ง แนวถนนพระร่วงทิศตะวันออกและศูนย์เศรษฐกิจพอเพียง เกิดเป็นโครงข่ายแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเมืองบางขลัง เชื่อมต่อไปยังอำเภอสวรรคโลก เพื่อรองรับการบริการนักท่องเที่ยวด้านอาหาร ที่พัก และสิ่งอำนวยความสะดวก สำหรับชุมชนนครชุมเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวทั้งร้านอาหาร ที่พัก สิ่งอำนวยความสะดวก จึงสามารถเชื่อมโยงโครงข่ายการท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสมลงตัว ซึ่งภายในโครงข่ายการท่องเที่ยวชุมชนนครชุมประกอบด้วยวัดและโบราณสถาน ซึ่งประกอบด้วยวัดพระบรมธาตุ เจดีย์ ผางามวัดสว่างอารมณ์ วัดเจดีย์กลางทุ่ง วัดหนองยายช่วย วัดหนองลิ่ง วัดหม่องกาเล วัดหนองพิกุล วัดซุ่มกอและบ่อมทุ่งเศรษฐี รวมถึงบ้านห้างสมัยรัชกาลที่ ๕ นอกจากนี้ผลการศึกษาวิจัยของชุมชนทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมชุมชนหลายแห่ง เช่น แหล่งเรียนรู้การทำพระเครื่อง การทำข้าวตอกอัดโบราณ การทำขนมห่อ การทำเมี่ยงชนิดต่าง ๆ เช่น เมี่ยงคำเมี่ยงลาว เมี่ยงมะพร้าว ที่มีรากวัฒนธรรมของชนต่างถิ่นที่เข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่นครชุม ที่สำคัญผลการสืบค้นทำให้ชาวบ้านในชุมชนหันมาตื่นตัวให้ความสนใจในพื้นที่เรื่องราวของบ้านห้างสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่เคยรุ่งเรือง และเคยเป็น

ที่ทำงานของพะโป้ต่อมาเป็นบริษัทป่าไม้ล่าซา รูปแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยไทยผสมตะวันตก ฝีมือละเอียดประณีต ซึ่งสร้างด้วยไม้สักเกือบทั้งหลัง ปัจจุบันอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม จังหวัดกำแพงเพชรกับชาวนครชุมกำลังหาแนวทางร่วมอนุรักษ์ต่อไป ผลของการสืบค้นดังกล่าวได้นำมาเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวกระแสหลักเดิมที่สำคัญของจังหวัดกำแพงเพชรคือ บ่อน้ำร้อนพระร่วง และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร การเชื่อมโยงระหว่างแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนกับแหล่งท่องเที่ยวกระแสหลักเดิมดังกล่าว ทำให้เกิดการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่แก่สังคม สำหรับแนวทางการพัฒนาทักษะความสามารถชุมชนที่ควรให้เกิดมีขึ้นคือ การพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกันในแนวราบ ภายใต้ความไว้วางใจต่อกันระหว่างภาคเอกชนที่ดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว และภาคประชาชนในชุมชน ส่วนรูปแบบการวิจัยในลักษณะนี้ถือเป็นสหวิทยาการใหม่แนวทางหนึ่งที่น่าเอาความรู้ความเข้าใจด้านประชาสังคม ที่สำคัญเชิงยุทธศาสตร์ในปัจจุบัน มาสู่เรื่องการพัฒนาทักษะความสามารถแรงงานชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งพบว่าในกระบวนการวิจัยแบบนี้ช่วยสร้างให้เกิดแนวคิดเครือข่ายและศักยภาพในการปฏิบัติในแนวทางใหม่ใน ๒๒ หมู่บ้านที่เป็นประชาคมการท่องเที่ยวใน ๒ จังหวัดได้อย่างน่าพอใจ^{๔๔๔}

ดร.ดนุวัศ สุวรรณวงศ์ และ ผศ.ดร.ภัทรพงษ์เกริกสกุล ได้ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเขตพื้นที่ ๕ จังหวัด ชายแดนภาคใต้ (สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) กับการเชื่อมต่อพื้นที่ การท่องเที่ยวใน ๔ รัฐ (กลันตัน เปรัก เคดาห์ และเปอร์ลิส) ประเทศมาเลเซีย พบว่า แนวทางการพัฒนาการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ ชุมชนต้นแบบ ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย จะต้องมีกระบวนการ ๑) การเติมกิจกรรมลงไปชุมชน ๒) ขั้นตอนลงสนาม ๓) พี่เลี้ยงเชื่อมประสาน และ ๔) การค้นหาข้อจำกัด และประเด็นที่สามารถ เชื่อมโยงเครือข่ายได้นั้น จะเป็นด้านเครือข่ายความรู้ โดยเฉพาะมิติการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อยกระดับปัญญาซึ่งผ่านระยะพุ่มพุกภายในท้องถิ่นมาแล้ว และสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันได้โดยตรง และการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชุมชนผ่านการเสนอข้อมูลชุมชนต่อที่สาธารณะ โดยกลไกดังกล่าวเกิดขึ้นโดย หลายหน่วยงาน และพบว่าภายในชุมชนมีการไหล (flow) ของเทคโนโลยีสารสนเทศขั้นพื้นฐาน ได้แก่ โทรศัพท์และอินเทอร์เน็ต และความเป็นไปได้ในการเชื่อมโยงเครือข่ายมี ๓ ประเด็นหลักคือ ๑. ชุมชนต่อชุมชนของประเทศไทย ๒. ชุมชนของประเทศไทยกับชุมชนของประเทศมาเลเซีย และ ๓) การเชื่อมโยง เครือข่ายโดยผ่านตัวกลาง โดยดำเนินงานลักษณะ “วิทยากรกระบวนการ” ส่วนข้อเสนอแนะจากการวิจัย ครั้งนี้ คือ การเติมกลไกการสร้างเครือข่ายเรียนรู้ เพื่อการเสริมพลังอำนาจให้กับชุมชน และการพัฒนา และ/หรือสร้างหน่วยงานเชื่อมประสาน^{๔๔๕} ซึ่งสถาบันการศึกษาควรเป็นหน่วยงานตั้งต้นในบทบาทการเชื่อม ประสานงานดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ทำงานหรือหน่วยงานที่ทำ

^{๔๔๔} ชูริรัตน์ จันทร์เชื้อ, ศุภลักษณ์ วิริยะสุนัน, วาลิกา โพธิ์หิรัญ, และวณิชพร จันทร์รักษา, การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, พ.ศ. ๒๕๕๗), หน้า ๒-๕.

^{๔๔๕} ดนุวัศ สุวรรณวงศ์ และ ภัทรพงษ์เกริกสกุล, การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเขตพื้นที่ ๕ จังหวัด ชายแดนภาคใต้ (สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) กับการเชื่อมต่อพื้นที่ การท่องเที่ยวใน ๔ รัฐ (กลันตัน เปรัก เคดาห์ และเปอร์ลิส) ประเทศมาเลเซีย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) พ.ศ. ๒๕๕๙), หน้า ๑๓.

การเชื่อมประสานนั้น ควรดำเนินงานเป็น แบบเพื่อนถึงเพื่อน ไม่ใช่การทำงานแบบสั่งการหรือทำงานเชิงอำนาจ

ชญาณันท์ ลิ้มถาวรานันต์ ได้ทำวิจัยเรื่องการสร้างเครือข่ายในชุมชนออนไลน์ ท่องเที่ยวแบบอิสระ กรณีศึกษา I Roam Alone พบว่า ๑) ลักษณะการสร้างและขยายชุมชนออนไลน์ของบล็อกเกอร์ท่องเที่ยวแบบอิสระผลการวิเคราะห์การสร้างและขยายชุมชนออนไลน์ของเฟซบุ๊กแฟนเพจ I Roam Alone พบว่า โดยเริ่มจากการสร้างและขยายชุมชนออนไลน์ของบล็อกเกอร์ท่องเที่ยวเริ่มจากบล็อกเกอร์โพสเนื้อหา จากนั้นคนอ่านจะมีผลตอบรับโดยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ถูกใจ จำนวน ๑๒๔,๖๐๐ ครั้ง ร้อยละ ๙๓ แบ่งปัน จำนวน ๗,๗๙๑ ครั้ง ร้อยละ ๖ และแสดงความคิดเห็น จำนวน ๑,๖๓๕ ครั้ง ร้อยละ ๑ ตามลำดับ สำหรับการพูดคุยระหว่างคนอ่าน บล็อกเกอร์ และผู้ร่วมพูดคุยอื่นๆ พบว่า ผู้ร่วมพูดคุยอื่นๆ มีจำนวนมากที่สุด ร้อยละ ๕๒ รองลงมา คือ การร่วมพูดคุยจากคนอ่าน ร้อยละ ๒๖ และสุดท้าย คือ บล็อกเกอร์ ร้อยละ ๒๑ ตามลำดับ ทั้งนี้ การแบ่งปันโพสไปยังเฟซบุ๊กของคนอ่าน โดยการเก็บข้อมูลของผู้อ่านที่มีการแบ่งปันที่เปิดการเข้าถึงแบบสาธารณะ จำนวน ๑,๓๗๙ รายจากทั้งสิ้น ๗,๗๙๑ ราย ร้อยละ ๑๘ พบว่า มีการกดถูกใจ ๑๒,๙๖๒ ครั้ง การแสดงความคิดเห็น ๙๗๓ ครั้ง และการแบ่งปัน ๒ ครั้ง ๒) ประเภทรูปแบบเนื้อหาของบล็อกเกอร์ท่องเที่ยวแบบอิสระที่ได้รับความนิยมจากคนอ่านผลการวิเคราะห์รูปแบบเนื้อหาของเฟซบุ๊กแฟนเพจ I Roam Alone พบว่า ส่วนใหญ่มีประเภทเนื้อหาประสบการณ์การเดินทาง จำนวนโพส ๑๒ ครั้ง คิดเป็นร้อยละ ๖๓ ประเภทเนื้อหาแรงบันดาลใจ จำนวนโพส ๔ ครั้ง คิดเป็นร้อยละ ๒๑ ประเภทเนื้อหาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสัตว์จำนวนโพส ๒ ครั้ง คิดเป็นร้อยละ ๑๑ และประเภทเนื้อหาความรัก จำนวนโพส ๑ ครั้ง คิดเป็นร้อยละ ๕ ตามลำดับผลการสรุปผลตอบรับของเฟซบุ๊กแฟนเพจ I Roam Alone โดยพิจารณาจากยอดรวมผลตอบรับจากคนอ่านทั้งหมด จำนวน ๑๙ โพสพบว่า รูปแบบและเนื้อหาที่ได้รับความนิยมจากคนอ่านมากที่สุด คือ ประเภทเนื้อหาประสบการณ์เดินทาง โดยมี จำนวนเนื้อหาประเภทดังกล่าวจำนวน ๑๒ โพส และมีผลตอบรับจากคนอ่านทั้งสิ้น จำนวน ๖๓,๘๗๓ ครั้ง ร้อยละ ๔๘ อันดับ ๒ คือ ประเภท เนื้อหาแรงบันดาลใจ ผลตอบรับจากคนอ่านจำนวน ๓๙,๔๒๑ ครั้ง ร้อยละ ๒๓ อันดับ ๓ คือ ประเภท เนื้อหาความรัก ผลตอบรับจากคนอ่านจำนวน ๒๐,๓๐๒ ครั้ง ร้อยละ ๑๕ และอันดับสุดท้าย คือประเภทเนื้อหาการอนุรักษ์ธรรมชาติและ ผลตอบรับจากคนอ่านจำนวน ๑๐,๔๓๐ คิดเป็นร้อยละ ๘ ทั้งนี้ หากพิจารณาจากผลตอบรับจากคนอ่านต่อจ จำนวนการโพส ๑ ครั้ง พบว่า รูปแบบและเนื้อหาที่ได้รับความนิยมมากที่สุด คือ ความรัก มีผลตอบรับจากคนอ่านจำนวน ๒๐,๓๐๒ ครั้ง อันดับ ๒ คือ ประเภทเนื้อหาแรงบันดาลใจมีผลตอบรับจากคนอ่านจำนวน ๙,๘๕๕ ครั้ง ในขณะที่ประสบการณ์การเดินทางที่มีผลตอบรับจากคนอ่านมากที่สุดเมื่อพิจารณาจากจำนวนการโพสทั้งหมด อยู่ในอันดับที่ ๓ มีผลตอบรับจากคนอ่านจำนวน ๕,๓๒๓ ครั้ง และอันดับสุดท้าย คือ ประเภทเนื้อหาการอนุรักษ์ธรรมชาติและ มีผลตอบรับจากคนอ่านจำนวน ๕,๒๑๕ ครั้ง ตามลำดับจากการวิจัยแฟนบุ๊กแฟนเพจ I Roam Alone สามารถสรุปจำนวนผลตอบรับจากการแสดงความคิดเห็นของคนอ่านแยกตามประเภทเนื้อหาของบล็อกเกอร์ โดยประเภทเนื้อหาประสบการณ์การเดินทางมีจำนวนผลตอบรับจากการแสดงความคิดเห็นของคนอ่านมากที่สุด จำนวน ๑๗๘ ครั้ง ร้อยละ ๓๕ อันดับ ๒ คือ แรงบันดาลใจ จำนวน ๑๗๑ ครั้ง ร้อยละ ๓๔ อันดับ ๓ คือ ความรัก จำนวน ๘๘ ครั้ง ร้อยละ ๑๗ และอันดับสุดท้าย คือ การอนุรักษ์ธรรมชาติและสัตว์ จำนวน ๖๙ ครั้ง ร้อยละ ๑๔ ตามลำดับ โดยเมื่อ

พิจารณาผลตอบรับจากการแสดงความคิดเห็นของคนอ่านแยกตามประเภทเนื้อหาของบล็อกเกอร์มากที่สุด สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้ ประเภทเนื้อหาการอนุรักษ์ธรรมชาติมีผลตอบรับจากการแสดงความคิดเห็นของคนอ่านมากที่สุด คือ พุดคุยระหว่างกันเองและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ๒ อันดับแรก ร้อยละ ๔๕ ประเภทเนื้อหาความรัก มีผลตอบรับจากการแสดงความคิดเห็นของคนอ่านมากที่สุด คือ พุดคุยระหว่างกัน ร้อยละ ๘๑ ประเภทเนื้อหาประสบการณ์การเดินทาง มีผลตอบรับจากการแสดงความคิดเห็นของคนอ่านมากที่สุด คือ พุดคุยระหว่างกัน ร้อยละ ๔๒ และประเภทเนื้อหาแรงบันดาลใจ มีผลตอบรับจากการแสดงความคิดเห็นของคนอ่านมากที่สุด คือ ประเภทพุดคุยระหว่างกัน ร้อยละ ๕๐^{๔๔๖}

สายชล ปัญญชิต และภูเบศ วณิชชานนท์ ได้ทำวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของภาคใต้ : การพัฒนาเส้นทางและผลกระทบ พบว่า ประการที่หนึ่ง การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในภาคใต้ มีรูปแบบเป็นการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐด้านการท่องเที่ยว เครือข่าย ชุมชนและวัด โดยรูปแบบการท่องเที่ยวประเภทนี้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากที่สุด เพราะมุ่งเน้นส่งเสริมการอธิบายความรู้ทางพระพุทธศาสนา ให้กับนักท่องเที่ยวผ่านช่องทางที่ หลากหลาย อาทิการอธิบายผ่านพุทธศิลป์กรรม สื่อประชาสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งเอกสารที่จะมีผู้นำท่องเที่ยวคอยอธิบายเพิ่มเติม โดยสามารถเชื่อมโยงวิถีการท่องเที่ยว กับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างสอดคล้องกัน ประการที่สอง พบว่าเส้นทาง การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคใต้มีสามเส้นทางที่สำคัญได้แก่ ๑) เส้นทางพุทธธรรมเชิงบูรณาการ: การท่องเที่ยวตามจาริกประวัติศาสตร์ศรีวิชัยและพระธาตุแดนใต้ ๒) เส้นทางท่องเที่ยวเชิงธรรมะ ๓) เส้นทางท่องเที่ยววิถีชีวิตคู่วิถีธรรม: เส้นทางธรรม แหล่งท่องเที่ยวศูนย์รวมจิตใจ ชุมชน ประการที่สาม การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในภาคใต้ ได้มีส่วน ส่งเสริม กระบวนการทำงานและการปรับปรุงการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหา ส่งผลให้เกิดการ พัฒนากิจกรรม ตลอดจนการบริหารจัดการของเครือข่ายชุมชนและวัด ด้านการท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนาและ วัฒนธรรม การศึกษาครั้งนี้มีข้อเสนอแนะสามประการที่สำคัญคือ ประการที่หนึ่งแหล่งท่องเที่ยว ทางพระพุทธศาสนาในภาคใต้ส่วนใหญ่ มีความพร้อมด้านภูมิทัศน์และการคมนาคมเพื่อการ รองรับ การท่องเที่ยวในระดับนานาชาติได้ อย่างไรก็ตามรัฐบาลควรมีการพัฒนามาตรฐานด้าน แผนแม่'บทเพื่อ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ การจัดการสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการบริหารจัดการสิทธิ ประโยชน์ในระยะยาว ประการที่สองการพัฒนาการท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของ ภาคใต้ ควรมุ่งเน้นการพัฒนาให้เชื่อมโยงกับทาง ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตประชาชนใน ท้องถิ่น ประการที่สาม การที่จะพัฒนาการ ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในภาคใต้ ให้ สามารถส่งเสริมต่ออุตสาหกรรม การ ท่องเที่ยวได้ ควรพัฒนาเครือข่ายชุมชนด้านการท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมขึ้น เพื่อประสานการทำงานกับภาคอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และ

^{๔๔๖} ชญาณันท์ ลิมถาวรานันต์, การสร้างเครือข่ายในชุมชนออนไลน์ท่องเที่ยวแบบอิสระ กรณีศึกษา |

สร้างสมดุลในการพัฒนา ระหว่างเศรษฐกิจและวิถีชีวิต ตลอดจนวัฒนธรรมความเชื่อของประชาชน ภาคใต้ดั้งเดิม^{๔๔๗}

ยาวลักษณ์ เหล่าฤทธิ, สิทธิศักดิ์ จำปาแดง, และ โฆสิต แพงสร้อย ได้ทำวิจัยเรื่อง เที้ยววัด : แนวทางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมริมฝั่งแม่น้ำโขง จังหวัดหนองคาย พบว่า ประวัติความเป็นมาของวัดในพื้นที่จังหวัดหนองคาย มีความเกี่ยวข้องกับประวัติชาติพันธุ์ของฝั่งโขงปรากฏ หลักฐานจากเอกสาร โบราณสถาน โบราณวัตถุ โดยเฉพาะสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งราชอาณาจักรล้านช้าง ระยะต่อมามีความผูกพันกับทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของราชอาณาจักรสยามปัจจุบัน วัดเหล่านี้มีความสำคัญด้าน ประวัติศาสตร์ พุทธปฏิมา และภูมิทัศน์ของวัด สำหรับวัดที่ทำการศึกษารวมประกอบด้วย ๑) วัดพระธาตุบังพวนวัดพระธาตุบัง พวน สร้างในราว พ.ศ. ๒๒๖๖ ตามตำนานกล่าวไว้ว่าเมื่อประมาณสองพันปีเศษ พระอรหันต์เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้นำพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าส่วนหัวเห่มาบรรจุไว้ สมัยต่อมาพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชกษัตริย์แห่งล้านช้าง ได้มาบูรณะ เจดีย์และสร้างวัดขึ้น มีการอนุรักษ์และปรับปรุงวัดจนถึงปัจจุบัน ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๑๖ ๒) วัดศรีชมพูนาคคือ วัดนี้มีความสำคัญที่พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่ สร้างในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชครองเมืองเวียงจันทน์ ชาวบ้านเรียกว่าพระเจ้าใหญ่องค์นี้ เนื่องจากใช้โลหะจำนวนมาก ๓) วัดโพธิ์ชัย เดิมชื่อ วัดฝั้ว ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นวัด โพธิ์ชัย ใน สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นสถานที่ประดิษฐานหลวงพ่อพระใส มีพระพุทธรูปลักษณะงดงามมาก ตำนานกล่าวว่า สร้างโดยพระราชธิดาพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์แห่งล้านช้าง ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ. ๒๕๒๓ ประกอบพิธีผูกพัทธสีมา พ.ศ. ๒๕๒๔ ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีสภาพปัจจุบันปัญหาการท่องเที่ยววัดพบว่า วัดทั้งสามแห่งมีปัญหาด้านการอนุรักษ์ศิลปกรรม ได้แก่ พระพุทธรูปปฏิมา สถาปัตยกรรม ขาดการปรับปรุงภูมิทัศน์อาณานิเวศระบบนิเวศภายในวัด ขาดการปรับปรุงสาธารณูปโภค ได้แก่ ห้องน้ำสำหรับรองรับผู้มาเยือน อาคารสถานที่จอดรถ ถนน ที่พัก ร้านอาหาร ร้านของที่ระลึก ส่วนด้านข้อมูลขาดป้ายบอกทาง ป้ายข้อมูลบุคลากรการท่องเที่ยว ประเด็นเหล่านี้ยังเป็นปัญหาจนถึงปัจจุบัน แนวทางการพัฒนาศักยภาพวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม ควรมีการอนุรักษ์ปรับปรุงงานศิลปกรรมวัด ปรับปรุงภูมิทัศน์ระบบนิเวศ มีการปรับปรุงห้องน้ำ อาคารที่ใช้ประโยชน์ ป้ายข้อมูลภายในวัด ที่จอดรถ บุคคลที่ให้ข้อมูลด้านองค์ประกอบของการท่องเที่ยวภายนอกได้แก่ ร้านอาหาร ถนน ป้ายบอกทาง แหล่งธรรมชาติ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้เข้ามาใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม สรุปได้ว่า วัดนอกจากจะเป็นศาสนสถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วยังมีสิ่งที่น่าสนใจที่สามารถปรับปรุงพัฒนาให้มีคุณค่าทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม งานวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์สำหรับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวได้ตามสมควร^{๔๔๘}

^{๔๔๗} สายชล ปัญญชิต และภูเบศ วณิชชานนท์, การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของภาคใต้ : การพัฒนาเส้นทางและผลกระทบ, วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีที่ ๑๘ ฉบับเดือนมกราคม-ธันวาคม ๒๕๕๘, หน้า ๒๔๗-๒๔๘.

^{๔๔๘} ยาวลักษณ์ เหล่าฤทธิ, สิทธิศักดิ์ จำปาแดง, และ โฆสิต แพงสร้อย, เที้ยววัด : แนวทางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมริมฝั่งแม่น้ำโขง จังหวัดหนองคาย, วารสารบัณฑิตศึกษา ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๕๗ เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๘, หน้า ๑๖๕-๑๖๖.

กรณีศึกษา คำดี ได้ทำวิจัยเรื่องวัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว พบว่า ๑) มุมมองของพระภิกษุที่มีต่อการท่องเที่ยวภายในวัด คือ พระภิกษุต้องการให้เข้ามาปฏิบัติธรรมเป็นหลัก และ พักผ่อนหย่อนใจเป็นเรื่องรอง ๒) ความคาดหวังของพระภิกษุที่มีต่อนักท่องเที่ยวอยากให้นักท่องเที่ยวเข้ามาปฏิบัติธรรม โดยให้ปฏิบัติตามครูบาอาจารย์ ๓) ความคาดหวังของพระภิกษุที่มีต่อชุมชนและ ชาวบ้านอยากให้ชุมชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือวัด อยากให้ปฏิบัติตามข้อวัตร อยากให้มาทำบุญตามประเพณี อยากให้สนับสนุนกิจกรรมของวัด มุมมองของนักท่องเที่ยวที่มี ต่อการท่องเที่ยวภายในวัด มี ๒ แนวคิด แนวคิดที่ ๑ เห็นด้วย แนวคิดที่ ๒ ไม่เห็นด้วย เพราะวัดควรเป็นที่ประกอบศาสนกิจและศาสนพิธี ความคาดหวังของนักท่องเที่ยว ที่มีต่อวัด วัดควรเป็นแหล่งเรียนรู้ หลักธรรม คำสอนของศาสนา อยากสนทนาธรรม โดยเฉพาะเรื่องการปฏิบัติ การทำสมาธิ การภาวนา ความคาดหวังของนักท่องเที่ยว ที่มีต่อชุมชนและชาวบ้าน ชุมชนควรให้ความร่วมมือเมื่อสอบถามข้อมูลการท่องเที่ยว มุมมองของชุมชนและชาวบ้านเกี่ยวกับการท่องเที่ยวภายในวัด ชุมชนเห็นด้วยกับการท่องเที่ยวแนวพุทธและท่องเที่ยวเชิงพักผ่อนหย่อนใจ ความคาดหวังของชุมชนและชาวบ้านที่มีต่อวัด วัดควรเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ศาสนา ประวัติศาสตร์ และ วัฒนธรรมท้องถิ่น ของทั้งผู้ใหญ่และเยาวชน ความคาดหวังของชุมชนและชาวบ้าน ที่มีต่อนักท่องเที่ยว อยากให้นักท่องเที่ยวให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎของวัด และช่วยรักษาสภาพแวดล้อม ข้อเสนอแนะในการวิจัย ควรเปิดโอกาสให้ผู้นำและคนใน ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการ ควรจัดหาสิ่งของพื้นฐานที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อจัดแสดง พิพิธภัณฑวัตถุวัฒนธรรมและศาสนา ควรจัดแบ่งเขตบริเวณท่องเที่ยวและร้านค้าให้เป็น ระเบียบเรียบร้อย ควรมีการสร้างสื่อต่างๆในการประชาสัมพันธ์ให้หลากหลายยิ่งขึ้น โดยการ จัดทำวีดีโอข้อมูลประวัติสถานที่ท่องเที่ยว คู่มือการเกี่ยวกับท่องเที่ยว ควรมี มัคคุเทศก์พาศนสถาน และอธิบายประวัติความเป็นมา ประโยชน์ ความสำคัญของ สถานที่ ควรมีห้องสนทนาธรรม ให้พระสนทนาธรรมะด้วยภาษาต่างๆ เข้าใจได้ไม่ยาก ^{๔๔๔}

พระวีระวัฒน์ วีระพุดมโน ได้ทำวิจัยเรื่องแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธกรณีศึกษา ๙ วัดในอำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน พบว่า ๑) สภาพการดำเนินงานของวัดต่าง ๆ ๙ วัดในอำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน การดำเนินงานวัด มีการปกครองภายใน โดยมีองค์กรในการดูแลการปกครอง โดยจะเรียงจากเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เรื่อยไปตามลำดับ มีเจ้าหน้าที่ของวัดที่ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์และประสานงานสำหรับผู้เข้ามา ติดต่อปฏิบัติธรรม และมีคณะกรรมการวัดซึ่งคัดเลือกจากคณะสงฆ์ และคณะกรรมการวัดซึ่งเป็น บุคลากร ภายนอก คัดเลือกจากผู้แทนหน่วยงานราชการและลูกศิษย์ ครูบาอาจารย์ ทำหน้าที่ติดต่อ หรือ ประสานงานการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้านสิ่งดึงดูดใจวัดต่าง ๆ ๙ วัดในอำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ให้กับนักท่องเที่ยว เช่น สถานที่ ปฏิบัติธรรม สถานที่ดำเนินกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่พักอาศัย ห้องน้ำ ที่จอดรถ ร้านขายของต่าง ๆ ก็มีการพัฒนาและส่งเสริมอยู่เสมอ ห้องน้ำของสถานที่ท่องเที่ยวจะมีการแบ่งเพศของนักท่องเที่ยวอย่างชัดเจน เช่น ผู้หญิง ผู้ชาย หรือพระภิกษุ เป็นต้น ด้านสถานที่จอดรถทางแหล่งท่องเที่ยวก็มีสถานที่จอดรถพอเพียงแก่นักท่องเที่ยว แต่ถ้ามีช่วงหน้าเทศกาล สถานที่

^{๔๔๔} กรณีศึกษา คำดี, วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว, วารสารบัณฑิตศึกษา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ ๔ ฉบับ ๒ เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘, หน้า ๑๗๕-๑๗๖.

จอตรกก็จะไม่เพียงพอต่อการขอยืมสถานที่จอตรกสถานที่ท่องเที่ยวบริเวณใกล้เคียง ร้านขายของต่าง ๆ แต่ละ สถานที่ท่องเที่ยวก็จะมีควมกว้างใหญ่ แตกต่างกันไป เพื่อความเป็นระเบียบและความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวในอำเภอนาน้อย มีหลากหลายสถานที่ มีระยะทางไม่ห่างกันมาก มีถนนลาดยางเข้าถึงสถานที่ท่องเที่ยวและมีป้ายบอกทาง แต่ป้ายบอกทางไปสถานที่ท่องเที่ยวยังมีน้อย อยู่ต้องมีการเพิ่มเติมให้มากยิ่งขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ๒) ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดต่าง ๆ ๙ วัดในอำเภอนาน้อย กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ขาดความต่อเนื่อง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ ประสานงานปรับการดำเนินกิจกรรมให้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของอำเภอ ขาดการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว ป้ายบอกทางมีจำนวนน้อย รวมถึงป้ายที่บ่งบอกถึงว่าวัด เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธความดึงดูดใจมีน้อยขาดการนำเสนอเอกลักษณ์ที่เป็นจุดเด่น สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการท่องเที่ยวยังไม่ได้มาตรฐาน ส่งผลให้เป็นอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธ รวมทั้งเจตคติของประชาชนในพื้นที่โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ ที่ห่างไกลจากพุทธศาสนา เยาวชนยังมีส่วนร่วมในการพัฒนาค่อนข้างน้อย ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน องค์กรเอกชนและหน่วยงานรัฐอื่นๆ ในการวางแผน การตัดสินใจ และการดำเนินการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตพื้นที่อำเภอนาน้อย การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวด้านการประชาสัมพันธ์ โครงสร้างพื้นฐานสิ่งอำนวยความสะดวก เส้นทางคมนาคมไม่สามารถสนองต่อความสะดวกนักท่องเที่ยวได้ ๓) แนวทางข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดต่าง ๆ ๙ วัดในอำเภอนาน้อย แนวทางในการดำเนินงาน คือ (๑) สร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธระหว่างหน่วยงานของรัฐ บ้าน วัด สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอนาน้อย ร่วมกับเทศบาลตำบลนา้อย และเทศบาลตำบลศรีสะเกษ และ โรงเรียนเขตเทศบาลตำบลทั้งสอง ร่วมมือกับทางวัดจัดมัคคุเทศก์ โดยนักเรียน นักศึกษาที่ได้รับการอบรมและได้รับความรู้แล้วเป็นมัคคุเทศก์ประจำวัด เพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยว ที่มาเยี่ยมชมสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาและทำบุญไหว้พระปฏิบัติธรรม รวมถึงการเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลืองานทางวัดในการกิจกรรมต่าง ๆ เช่น โครงการสงฆ์พระบรมสารีริกธาตุประจำปี โครงการกิจกรรมบวชภิกษุสามเณรภาคฤดูร้อน ที่วัดต่าง ๆ ร่วมกันส่งเสริมกิจกรรมทางพุทธศาสนา การปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้แก่ชาวพุทธประชาชนทั่วไป ผู้สนใจ และนักท่องเที่ยว ในทุกวันสำคัญทางพุทธศาสนา (๒) ระดมทรัพยากรทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริม กิจกรรมด้านการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของจังหวัดน่าน เช่น โครงการสงฆ์พระบรมสารีริกธาตุประจำปี โครงการกิจกรรมบวชภิกษุสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นต้น และกิจกรรมส่งเสริมการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวอำเภอนาน้อย หน่วยงานราชการควรมีการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธให้ประชาชนทั่วไปได้รับรู้ทั้งทางสื่อออนไลน์ต่าง ๆ ขอความร่วมมือจากหน่วยงานราชการตามเว็บไซต์ต่าง ๆ (๓) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้เพียงพอกับความต้องการของผู้สนใจเข้ามา เพื่อปฏิบัติธรรมไหว้พระสวดมนต์ และนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยี่ยมชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา สถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา หรือเพื่อพักผ่อนหย่อนใจของวัดต่าง ๆ ในอำเภอนาน้อย ทั้งด้าน

เส้นทางการเดินทาง การมีป้ายประชาสัมพันธ์บอกทางเส้นทางคมนาคมให้สามารถสนองต่อความต้องการนักท่องเที่ยวได้ รวมถึงด้านการประชาสัมพันธ์สิ่งอำนวยความสะดวก^{๔๕๐}

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

การวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียนครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ

- ๒.๕.๑ แนวคิดเกี่ยวกับปัญหาและผลกระทบการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม
- ๒.๕.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม
- ๒.๕.๓ แนวคิด ทฤษฎี และหลักการวิเคราะห์ตาม SWOT
- ๒.๕.๔ ประชาคมอาเซียน
- ๒.๕.๕ ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย
- ๒.๕.๖ ข้อเสนอแนะในการปฏิรูปด้านการท่องเที่ยว
- ๒.๕.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยเรียงลำดับในการนำเสนอตามหัวข้อดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ แนวคิดเกี่ยวกับปัญหาและผลกระทบการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม

๒.๕.๑.๑ ปัญหาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม

การพัฒนาการท่องเที่ยวจะดำเนินไปได้ จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและการประสานงานจากองค์ประกอบของการท่องเที่ยวในทุกด้านและเป็นไปอย่างสอดคล้องกัน ไม่เพียงเฉพาะการผสมผสานความต้องการและการตอบสนองแก่นักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ต้องให้ความสำคัญต่อการดูแลรักษาความเป็นธรรมชาติและเอกลักษณ์ของทรัพยากรท่องเที่ยวเป็นหลักควบคู่กันไป ซึ่งปัญหาและอุปสรรค มีดังนี้ ๑) การบริหารจัดการ ในส่วนขององค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการอันได้แก่ สถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอันได้แก่วัดหรือศาสนสถาน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมป่าไม้ กรมการปกครอง การควบคุมมลพิษ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม รวมทั้งองค์กรชุมชนในท้องถิ่น หน่วยงานเหล่านี้เป็นหน่วยงานหลักในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ยั่งยืน แต่ที่ผ่านมามีการพัฒนาเป็นการดำเนินการแบบ “ต่างคนต่างทำ” การประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานนำไปซึ่งปัญหาการบริหารจัดการในท้องถิ่นนั้นๆ ๒) แหล่งท่องเที่ยวกับกิจกรรม ปัจจุบันการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวบางชนิดไม่คำนึงความเหมาะสม หรือผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว มุ่งแต่ผลประโยชน์หรือด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จนทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของ

^{๔๕๐} พระวีระวัฒน์ วีระพัฒโน, แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษา ๙ วัดในอำเภอน่าน้อย จังหวัดน่าน, วารสาร มจร นครน่านปริทรรศน์ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๑), หน้า ๑๐๐-๑๐๒.

แหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้แหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งยังมีได้กำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ๓) การบริการ การบริการเป็นองค์ประกอบสำคัญในการอำนวยความสะดวก ส่งเสริม สนับสนุน กำกับ ดูแล ให้นักท่องเที่ยวบรรลุวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว การบริการการท่องเที่ยวที่สำคัญ เช่น ที่พัก ร้านอาหาร การบริการนำเที่ยว เป็นต้น แต่ที่ผ่านมากการบริการดังกล่าวไม่ได้รับบริการจัดการที่ควร จึงกลายเป็นปัญหาการบริการที่ไม่มีมาตรฐาน ๔) สิ่งแวดล้อมและสภาพภูมิทัศน์ เป็นสิ่งสำคัญในการส่งเสริมคุณค่าและสวยงามให้แก่แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ แต่ปัจจุบันแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งกลับถูกทำลายโดยสิ่งแวดล้อมและสภาพภูมิทัศน์ดังกล่าว ด้วยเหตุของการขาดการบริหารจัดการจากผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่นั้น จึงกลายเป็นปัญหาการสร้างสิ่งแปลกปลอมหรือการทำลายทรัพยากรในการท่องเที่ยว ๕) นักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวถือเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยว เพราะนักท่องเที่ยวเป็นผู้ต้องการหรืออุปสงค์ (Demand) ของการท่องเที่ยว อีกทั้งนักท่องเที่ยวคือปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหา และอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วย ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรม หรือวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว การขาดจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากร มีส่วนทำให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว ๖) ชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว มีบทบาทและความสัมพันธ์ต่อการท่องเที่ยวในหลายรูปแบบ เช่น ความเป็นเจ้าของ ผู้จำหน่ายสินค้า ผู้ให้บริการ รวมถึงองค์กรทางศาสนา องค์กรปกครองท้องถิ่น ความสำคัญดังกล่าว ถือเป็นอีกหนึ่งกลไกในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน แต่ด้วยความเป็นชุมชนนั้นก็ก่อให้เกิดปัญหาในการพัฒนาการท่องเที่ยวได้ด้วยเหตุของการขาดความรู้ความเข้าใจ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการพัฒนา จึงทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนล่าช้า^{๕๕๑}

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๑) ปัญหาและอุปสรรคทางด้านเศรษฐกิจ การไหลเข้ามาของกลุ่มนักท่องเที่ยวจากภายนอกพื้นที่ ส่งผลต่อการดำเนินงานธุรกิจของคนในพื้นที่ซึ่งไม่สามารถแข่งขันทางการลงทุนกับกลุ่มทุนขนาดใหญ่ได้ ยังผลให้รายได้ที่เกิดขึ้นภายในจังหวัดกลับหมุนเวียน เข้าสู่มือของกลุ่มนักท่องเที่ยวจากภายนอก แทนที่จะหมุนเวียนเข้าสู่ชุมชนภายในจังหวัดขอนแก่น นอกจากนี้ การกระจุกตัวของเศรษฐกิจเฉพาะในเขตเมือง สถานที่แหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นโดยส่วนใหญ่จะกระจุก กระจายอยู่ตามพื้นที่รอบ ๆ ของอำเภอเมือง ซึ่งในทางทฤษฎีจะส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจสู่ชุมชนรอบๆ พื้นที่ท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามจากปรากฏการณ์การท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่น พบว่า พฤติกรรมของ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะนิยมพักและด าเนินกิจกรรมต่างๆภายในเขตตัวเมืองขอนแก่นเป็นส่วนใหญ่ นักท่องเที่ยว ที่เดินทางท่องเที่ยวมายังสถานที่ต่างๆเป็นเพียงแค่การแวะเข้าเยี่ยมชมและเดินทางออกนอกพื้นที่ภายในระยะเวลา สั้น ส่งผลให้เกิดชุมชนในแถบรอบตัวเมืองไม่สามารถ ด าเนินกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยได้ เงินหมุนเวียนจากการท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะผูกติดกับกิจกรรมการท่องเที่ยวในเขตเมือง ไม่ส่งออกมาถึงชุมชนใน พื้นที่ท่องเที่ยวรอบนอก ๒) ปัญหาและอุปสรรคทางด้านสังคม ปัญหาเชิงกายภาพ เช่น การจราจรติดขัด การขาดรีดรีดท่องเที่ยว ฯลฯ ปัญหาจราจรถือว่ากำลังเป็นปัญหาที่ทวีความสำคัญมากขึ้น ปัญหารถติดภายในเมืองส่งผลเสียในด้านการให้บริการนักท่องเที่ยวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งอาจส่งผลให้

^{๕๕๑} พิชยะ ศรีวัฒนสาร, ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

<http://sustainabletourismdpu.blogspot.com/2011/02/blog-post_7353.html>, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๒.

เกิดความไม่พึงพอใจในหมู่นักท่องเที่ยวได้ นอกจากนี้ปัญหาอาชญากรรม การขูดรีดรัด ท่องเที่ยวของผู้ประกอบการโดยสาร เช่น แท็กซี่ ตุ๊กตุ๊ก หรือโรงแรม ร้านค้า ก็ส่งผลกระทบต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเช่นกัน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้านการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวส่งผลให้เกิดการแย่งชิงการเป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งภายในชุมชนด้วยตนเอง และระหว่างชุมชนกับภาครัฐ ซึ่งทำให้ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนย่อย เนื่องจากต่างฝ่ายต่างให้ความสำคัญกับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวมากเกินไป ๓) ปัญหาและอุปสรรคทางด้านวัฒนธรรม ปัญหาในเชิงวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเอาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นมาเป็นจุดขายเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน ส่งผลให้คุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นลดน้อยลง เหลือเพียงแค่คุณค่าในเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น นักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่เพื่อเสพศิลปวัฒนธรรม ความงดงามของสถานที่ท่องเที่ยววันนั้นๆ และจากไป ส่วนคนในพื้นที่ก็พยายามขายศิลปวัฒนธรรม สถานที่ท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเพียงเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ๔) ปัญหาและอุปสรรคเชิงนโยบายด้านการท่องเที่ยว ความขัดแย้งเชิงนโยบายระหว่างนโยบายท้องถิ่นกับนโยบายส่วนกลาง ความไม่สอดคล้องกันของนโยบายท้องถิ่นกับนโยบายส่วนกลางอาจส่งผลให้เกิดผลกระทบในด้านลบต่อสถานที่ท่องเที่ยววันนั้น อาทิ การแย่งชิงการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ทำให้แหล่งท่องเที่ยววันนั้นๆ ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างเต็มรูปแบบ ส่งผลเสียต่อชุมชนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และในเชิงวัฒนธรรมตามมา^{๕๒}

๒.๕.๑.๒ ผลกระทบการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม

ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม อาจมองได้ทั้งในแง่ผลกระทบทางดีและในแง่ผลกระทบทางเสีย ดังต่อไปนี้

๑) ผลกระทบในทางดี ประกอบด้วย

๑.๑) ผลดีทางด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวเป็นการกระตุ้น

เศรษฐกิจของประเทศ ทำให้รายได้ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพิ่มมากยิ่งขึ้น ทำให้วัดมีรายได้จากการท่องเที่ยวและสามารถนำรายได้เหล่านี้ไปพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของวัดได้ อีกทั้งทำให้ประชาชนที่อยู่ในชุมชนรอบวัดมีรายได้จากการขายสินค้าของที่ระลึกต่างๆ เป็นต้น

๑.๒) ผลดีทางด้านวัฒนธรรม วัดเป็นสถานที่ดำรงไว้ซึ่ง

ศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมความเชื่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ดังนั้นจึงถือได้ว่าวัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมที่อุดมไปด้วยสิ่งดีงามทางด้านคำสอนของพระพุทธศาสนา และความสวยงามของพุทธศิลป์ต่าง ๆ ดังนั้น หากวัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวจะทำให้ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามทางพระพุทธศาสนาสามารถเผยแพร่ไปยัง นักท่องเที่ยวได้อย่างกว้างขวาง

๑.๓) ผลดีทางด้านสังคม นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยววัด

จะได้รับการปลูกฝังทางด้านคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักท่องเที่ยวที่เป็นเยาวชน จะทำให้ เยาวชนสามารถเรียนรู้คุณธรรมและสิ่งที่ดีงามต่างๆ จากการมาท่องเที่ยวที่วัด ส่งผลให้เยาวชนและประชาชนในสังคมมีคุณธรรมและจริยธรรมมากยิ่งขึ้นซึ่งจะทำให้สังคมมีความสงบมากยิ่งขึ้น

^{๕๒} โภเมน กันตวธีระ, อารีย์ นัยพินิจ, และ ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร, “ปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการท่องเที่ยวเมืองขอนแก่น”, ดุษฎีนิพนธ์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, บทความวิจัย เสนอในการประชุมมหาดไทยวิชาการครั้งที่ ๔ เรื่อง “การวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย” วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๖ (๕๒๐).

๑.๔) ผลดีทางด้านสิ่งแวดล้อม การที่วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทำให้วัดมีรายได้จากนักท่องเที่ยว ซึ่งรายได้ที่มาจากนักท่องเที่ยวเหล่านี้ วัดสามารถนำมาปรับปรุง บูรณะซ่อมแซม พุทธศิลป์ต่าง ๆ ภายในวัดที่เสื่อมโทรมให้สวยงามได้ นอกจากนี้ วัดยังสามารถนำเงินที่ได้จากนักท่องเที่ยวมาจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมเพื่อเป็นประโยชน์สูงสุดให้แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไปได้อีกทางหนึ่ง

๒) ผลกระทบทางเสีย ประกอบด้วย

๒.๑) ผลกระทบทางด้านภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เป็นการปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจน เครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชนหรือในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม ของตน อาจกล่าวได้ว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ก็คือการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่ง ไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนอง ต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขามีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ ทำให้คนเหล่านั้นเกิดความภูมิใจในตัวตน แต่ในปัจจุบันมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ดังกล่าวได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยว ทั้งจากภายในประเทศและจากต่างประเทศ บางครั้งจึงมีการนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไปใช้ในทางที่บิดเบือนหรือไม่เหมาะสมสร้างความเสียหาย เช่น การทำเครื่องแต่งกายของพระสงฆ์นำไปออกแบเป็นแฟชั่นเครื่องแต่งกายสตรี การนำเศียรพระพุทธรูปไปประดับตกแต่งเป็นอุปกรณ์ตกแต่งบ้าน การนำภาพพระสงฆ์ไปตัดแปดแปลงเป็นการดูที่ไม่เหมาะสมกับความเป็นจริง เป็นต้น ๆ ดังนั้น ผลกระทบทางด้านภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นนี้อาจเป็นเหตุให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวภายในวัดจนทำให้ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเหล่านั้นต้องเสื่อมสูญไปอย่างน่าเสียดาย

๒.๒) ผลกระทบทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา วัดเป็นศาสน

สถานที่สำคัญคู่กับสังคมไทยมาช้านาน โดยเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อถือและความร่วมมือที่มีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์สังคมไทยให้เจริญอกงามและมีความสุข โดยเฉพาะเป็นศูนย์รวมมรดกทางศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติทั้งที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ที่บรรพบุรุษของไทยได้ถ่ายทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนาออกมาเป็นงานศิลปะได้อย่างน่าชื่นชม เป็นพุทธศิลป์ ทำให้มีคุณค่าทั้งความงามและทั้งเป็นสื่อให้คนได้เข้าถึงธรรมปฏิบัติโดยช่วยกลมเกลียวจิตใจให้อ่อนโยนและมีคุณธรรม วัดจึงเป็นแหล่งรวมสรรพวิชาอันหลากหลายและศิลปะแห่งอุดมคติให้คุณค่าและความหมายในเชิงจริยธรรมแก่สังคมที่ตกทอดเป็นมรดกทรัพย์สินทางปัญญา และเป็นเอกลักษณ์ของชาติที่ยังรากลึกเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาจิตใจ แต่ทว่า จากการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวที่เป็นวัตถุนิยมมากขึ้นในปัจจุบัน วัดที่เป็นแหล่งรวมสรรพวิชาอันหลากหลายและศิลปะแห่งอุดมคติที่ให้คุณค่าและความหมายเหล่านั้นได้รับผลกระทบอย่างยิ่ง เนื่องจากทรัพย์สินทางปัญญาของสรรพวิชาถูกกำหนดคุณค่าด้วยระบบทุนนิยม มีการลักลอบทำการค้าโดยผิดกฎหมาย โดยเฉพาะศิลปวัตถุที่สะท้อนถึงพุทธศิลป์ที่มีอยู่มากมาย ทั้งที่ถูกค้นพบและยังไม่ถูกค้นพบซึ่งทำให้เกิดความสูญเสียทางมรดกทางศิลปวัฒนธรรม การถูกทำลายทางโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่มีการลักลอบเพื่อการค้าอย่างผิดกฎหมาย

๒.๓) ผลกระทบทางด้านระบบคุณค่า ระบบคุณค่าถือเป็นหัวใจหรือเป้าหมายสูงสุดที่สังคมแห่งหนึ่งจะปรารถนาจะมี เนื่องจากเป็นสิ่งที่มีสมาชิกของสังคมนั้น ๆ ยอมรับและถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงามน่ายกย่อง และสมควรกระทำให้บรรลุผล เพราะจะก่อให้เกิดความร่มเย็นและความพึงพอใจของสังคมโดยรวม แต่ในปัจจุบัน หลังจากที่วัดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้สิ่งทีชาวบ้านในชุมชนยึดถือความดีเปลี่ยนแปลงมาเป็นยึดถือวัตถุมากขึ้นซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านระบบคุณค่าโดยหันมายึดถือประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง

๒.๔) ผลกระทบทางด้านความเชื่อ เมื่อวัดมีการจัดการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ความเจริญย่อมตามมาและมีมากขึ้นทำให้บทบาทของพระสงฆ์มีความเกี่ยวข้องกับเชิงพาณิชย์มากขึ้นตามไปด้วย ทั้งที่ในความเป็นจริงกิจของพระสงฆ์คือการปฏิบัติอยู่ในศีลที่บัญญัติในพระวินัย เป็นผู้นำทางปัญญาด้วยการสอนและเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา และเป็นที่พึ่งทางใจ ของพุทธศาสนิกชน ซึ่งหากเป็นเช่นนี้ต่อไปในอนาคตอาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยก็เป็นไปได้

๒.๕) ผลกระทบทางด้านพฤติกรรม จากความเจริญของชุมชนในท้องที่ใกล้เคียงกับวัด โดยเฉพาะวัดที่ได้รับความนิยมจากการท่องเที่ยวจากนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชาวบ้านในชุมชนล้อมรอบวัด เนื่องจากมีความเป็นอยู่แบบสังคมเมืองมากขึ้น มีพฤติกรรมการเห็นแก่ตัวมากขึ้น โดยมีลักษณะของพฤติกรรมเลียนแบบชาวต่างชาติที่เข้ามาท่องเที่ยว เนื่องจากวัดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว และทางชาวบ้านเองก็มีการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมโดยแอบอิงประโยชน์จากการท่องเที่ยวของวัดเป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงชีวิตซึ่งทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่จำเป็นต้องปรับตัวเข้าหานักท่องเที่ยวจากต่างชาติที่เดินทางเข้ามาอย่างหลากหลาย เพื่อให้สามารถสื่อสารและประกอบธุรกิจได้อย่างราบรื่นซึ่งทำให้พฤติกรรมแตกต่างไปจากอดีต

๒.๖) ผลกระทบทางด้านวิถีชีวิต การที่วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทำให้มีนักท่องเที่ยวต่าง ๆ เดินทางเข้ามามากขึ้น โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม เนื่องจากนักท่องเที่ยวที่นำเอาวัฒนธรรมตะวันตกต่างๆ เข้ามาภายในวัดและสังคมไทย ทำให้บทบาทของวัดผิดไปจากในอดีต กล่าวคือ สมัยก่อนวัดเป็นศูนย์กลางทางสังคม ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนแต่ในปัจจุบันบทบาทของวัดในเมืองส่วนใหญ่จะเน้นไปในด้านพิธีกรรมทางศาสนา การทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ เช่น การจัดงานวัดประจำปีที่มีกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดคอนเสิร์ต การเล่นที่มีลักษณะเป็นการพนัน เป็นต้น ซึ่งการจัดกิจกรรมดังกล่าวถือเป็นกิจกรรมที่ฟุ่มเฟือยไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้แก่นแท้ทางพระพุทธศาสนาถูกบิดเบือนไปในทางที่ไม่ถูกต้องทำให้พุทธศาสนิกชนดำเนินชีวิตในทางที่ไม่ถูกต้อง^{๔๕๓}

^{๔๕๓} ภัทรลภา บุตรดาเลิศ, “ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัด”, วารสารนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ๘ (๒) : พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๖๑, หน้า๑๘-๒๑.

๒.๕.๑.๓ แนวทางแก้ไขปัญหาและผลกระทบการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม

การพัฒนาเพื่อนำไปสู่การเติบโตการดำรงอยู่และการสืบทอดต่อไปจำเป็นต้องพัฒนาแบบครบวงจร ดำเนินการไปพร้อมกันในทุกองค์ประกอบในด้านต่างๆ ดังนี้ ๑) การบริหารจัดการต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ดำเนินไปด้วยกัน ๒) การกำหนดกิจกรรมให้เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยว พอเพียงต่อขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว และก่อให้เกิดผลกระทบให้น้อยที่สุด ๓) การส่งเสริม สนับสนุนการบริหารและให้บริการที่มีคุณภาพโดยคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า เป็นระบบ และยั่งยืน ๔) การสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนในการมีส่วนร่วมและจิตสำนึกของการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ถ่องแท้ในคุณค่าของทรัพยากรกับกระบวนการการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยตระหนักถึงความพึงพอใจและความต้องการของชุมชนด้วย ๕) การสร้างเสริมและเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจจิตสำนึกของนักท่องเที่ยวและเจ้าของท้องถิ่น ในความรัก ห่วงแหน และรับผิดชอบต่อการท่องเที่ยว รวมถึงการพึ่งพากันในความต้องการและตอบสนองอย่างรู้คุณค่าของการใช้ไปและการฟื้นฟู รักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวไว้ให้ยั่งยืน ดังนั้น การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนนั้น ประชาชนในท้องถิ่น ผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวจะต้องร่วมกันคิดร่วมกันทำกับทุกภาคี โดยคำนึงถึงเป้าหมายต่อการพัฒนา คำนึงถึงการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด เกิดประโยชน์สูงสุด ใช้ได้นานที่สุด มีปัญหาหรือผลกระทบน้อยที่สุด นั่นคือการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน^{๔๔๔}

แนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ เพิ่มขยาย เพิ่มเติมในด้านการส่งเสริมการตลาดในประเทศและต่างประเทศด้านประชาสัมพันธ์ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ด้านผลิตภัณฑ์สินค้าทางการท่องเที่ยว ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยว ด้านงบประมาณ และการมีส่วนร่วมของภาครัฐและเอกชน การพัฒนากิจกรรมทางศาสนาที่มีอัตลักษณ์ การกำหนดราคาที่พักและค่าธรรมเนียม การพัฒนาเส้นทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยการประชาสัมพันธ์เชิงรุก การพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว การจัดปฏิทินกิจกรรมการท่องเที่ยว และการร่วมพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวและของที่ระลึก^{๔๔๕}

๒.๕.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม

๒.๕.๒.๑ หลักการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม

พระพุทธศาสนาได้มีบทบาทอันสำคัญยิ่งต่อสังคมไทยมานับพันปี เพราะวัดเป็นศูนย์กลางของสังคม และพระสงฆ์เป็นตัวแทนของวัด เป็นผู้นำของจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อถือ การร่วมมือกันเป็นที่ประกอบพิธีกรรม เป็นเป้าหล่อหลอมวิถีชีวิตชาวพุทธไทย วัดเป็นแหล่งรวมของศิลปกรรมอันล้ำค่าทั้งด้านสถาปัตยกรรม ปติมากรรม และจิตรกรรม ที่ศิลปินได้ถ่ายทอดลักษณะเด่นของคำสอนทางพระพุทธศาสนาออกมาในงานศิลปะอย่างกลมกลืน นำชื่นชมเป็น

^{๔๔๔} พิทยะ ศรีวัฒนสาร, ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

<http://sustainabletourismdpu.blogspot.com/2011/02/blog-post_7353.html>, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๒.

^{๔๔๕} วรศิรา บุญสมเกียรติ, แนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดนครศรีธรรมราช : วัดมหาธาตุวรวิหาร วัดธาตุน้อย และโบราณสถานวัดโมคลาน, วิทยานิพนธ์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการท่องเที่ยว คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, หน้า ๑๒๕.

พุทธศิลป์ที่ให้คุณค่าทั้งด้านความงามและทั้งเป็นสื่อให้คนได้เข้าถึงธรรมปฏิบัติซึ่งช่วยกล่อมเกลาจิตใจ มนุษย์ให้อ่อนโยนและสะอาดบริสุทธิ์ขึ้น พุทธศิลป์ที่ปรากฏในวัดจึงเป็น ศิลปะแห่งอุดมคติที่ให้คุณค่า และความหมายเชิงจริยธรรมอย่างสูง วัดในปัจจุบันจึงเป็นศูนย์รวมของมรดกวัฒนธรรมและสรรพวิชา อันหลากหลายนับตั้งแต่โบราณกาล มีพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้อนุรักษ์สืบสาน และ ใช้ประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา และกิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชน ปัจจุบันสภาพ สังคมเปลี่ยนแปลงไป บทบาทของวัดและพระสงฆ์ลดลงไปจากเดิม แต่กระนั้น วัดและพระสงฆ์ก็ยัง ปรับเปลี่ยนบทบาทให้สอดคล้องกับสภาพสังคม โดยบทบาทหลักของวัดก็ยังคงเป็นสถานที่พำนักของ พระสงฆ์สามเณร เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน ประพฤติปฏิบัติธรรม สืบทอดและเผยแผ่หลักธรรมคำสั่ง สอน และยังมีฐานะเป็นแหล่งประดิษฐานและรวบรวมของมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ทั้งที่เป็น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ตลอดจนการเป็นศูนย์กลางในการประกอบประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน ดังนั้น วัดจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน

การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นทางเลือกให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจที่ต้องการเสริม สร้างความเจริญทางจิตใจและความเป็นมงคลให้กับชีวิตเพื่อสนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการแหล่ง ท่องเที่ยวเชิงศาสนาให้สอดคล้องประสานกับกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบส่งเสริมกิจกรรมการ ท่องเที่ยวเชิงศาสนาอันจะเอื้อประโยชน์การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและมี ส่วนช่วยกระตุ้นให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวทางศาสนามารวมทั้งเสริมสร้างสินค้าใหม่ทางการท่องเที่ยว ให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมอีกด้วย

ศุภลักษณ์ อัครางกูล กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการเดินทางโดยมีเหตุผล ทางศาสนาเป็นหลัก ถือเป็นปฏิบัติที่มาตั้งแต่ยุคแรกๆ ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจ ไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบันการเดินทางลักษณะนี้จะรวมกิจกรรมอื่น นอกเหนือจากกิจกรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งอาจรวมถึงการเดินทางไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือ ประกอบพิธีกรรม อย่างไรก็ดีกิจกรรมบางอย่างได้ลดความนิยมไปเนื่องจากจำนวนผู้ที่นับถือศาสนา หรือความเชื่อนั้นลดลง สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนามิได้มีเพียงผู้ที่นับถือศาสนานั้น ๆ ที่เขา เยี่ยมชม หากแต่นักท่องเที่ยวอื่นๆ ยังให้ความสนใจเข้าร่วมชมความงาม หรือเข้าไปพักผ่อนสงบจิต สงบใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมที่วุ่นวายในปัจจุบัน ผู้คนนิยมสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา เป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจกันมาก^{๕๕๖}

ชญัญ วงษ์วิภาค กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นแง่มุมเฉพาะอย่างหนึ่งของ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงศาสนามิได้มีเพียง ๒ ประการใหญ่ คือ การท่องเที่ยว พักผ่อนทางกายเช่นเดียวกับการท่องเที่ยวบริบทอื่นๆ ขณะเดียวกันนักท่องเที่ยวเชิงศาสนาก็แสวงหา ความสงบวิเวกทางใจผ่านสื่อกลางทางศาสนาความเชื่อและความคาดหวังที่จะได้รับการเติมเต็มทางใจ

^{๕๕๖} ศุภลักษณ์ อัครางกูร, **พฤติกรรมนักท่องเที่ยว**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๑), หน้า ๖๒.

ในรูปของโชคกลางจากเครื่องรางของขลังและสิ่งลึกลับที่เชื่อว่ามีปาฏิหาริย์แฝงอยู่ การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและความเชื่อสิ่งทั้งหลายที่เป็นวัฒนธรรมสัมพันธ์ก็เกี่ยวเนื่องกันโดยเฉพาะการท่องเที่ยวที่นั่นยังเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยทรัพยากรหลากหลายเพื่อตอบสนองความต้องการท่องเที่ยวได้อย่างครอบคลุม หากพิจารณาแหล่งท่องเที่ยวทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่ผ่านมามีกล่าวได้ว่าศาสนาสถาน ในศาสนาต่างๆ อาทิวัดในพระพุทธศาสนา สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในที่ต่างๆ เช่น ศาลหลักเมืองศาลเจ้า และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์อันมีอนุสาวรีย์ และสุสาน เป็นต้น เป็นปลายทางการท่องเที่ยวที่มีผู้มาเยือนเสมอมาแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้จึงมีบทบาทที่ทับซ้อน กล่าวคือ ในยามปกติผู้เกี่ยวข้องใช้เป็นที่พักผ่อนกิจกรรมและผู้ที่มาร่วมงาน ส่วนใหญ่มักได้แก่ชุมชนในละแวกนั้นล้วนเป็นปัจจัยดึงดูดให้มาเยือน เมื่อการท่องเที่ยวตามสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อกลายเป็นกระแส สถานที่เหล่านั้นจึงต้องปรับบทบาทเพิ่มขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการมาเยือน โดยทั่วไปการปรับบทบาทเช่นนั้นมักเป็นไปในเรื่องของปรับปรุงแต่งกายทางกายภาพของสถานที่และการเพิ่มบริการด้านต่างๆ เช่น การให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมา ข้อมูลการเดินทาง ข้อมูลการติดต่อขอเยี่ยมชม และข้อมูลเกี่ยวกับที่พัก ในบางกรณีมีการใช้สื่อหลากหลายรูปแบบ เช่น แผ่นพับ หนังสือคู่มือท่องเที่ยว ท่องถิ่น และการประชาสัมพันธ์ผ่านอินเทอร์เน็ต และเมื่อจะมีการจัดงานครั้งสำคัญก็จะมีประชาสัมพันธ์ในลักษณะโฆษณาทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ ในแง่ของพฤติกรรมนักท่องเที่ยวโดยทั่วไปแล้วมีเหตุผลหลายประการที่ผู้คนเดินทางท่องเที่ยว การเดินทางท่องเที่ยวพักผ่อนจะเป็นเหตุผลของคนส่วนใหญ่ที่ประสงค์จะหลุดออกไปจากความเบื่อหน่ายจำเจที่บ้าน ที่ทำงานหรือถิ่นกำเนิด การเที่ยวด้วยเหตุผลเช่นนั้นนอกจากจะได้พักผ่อนทั้งจิตใจและร่างกายแล้วยังได้เติมเต็มประสบการณ์ใหม่ๆ ระหว่างการไปเยือน กระนั้นก็มีผู้คนจำนวนไม่น้อยได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวด้วยเป็นผลพวงจากการท่องเที่ยวระหว่างการเดินทางไปต่างถิ่นเพื่อประชุม เพื่อศึกษาต่อเพื่อเยี่ยมญาติและหรือเพื่อไปติดต่อค้าขาย อาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงศาสนาความเชื่อก็เป็นพฤติกรรมที่คล้ายกันกับผู้คนในกลุ่มหลังด้วยมีจุดประสงค์หลักแน่ชัดในการเดินทางเพื่อเติมเต็มความต้องการ ในลักษณะที่เข้าข่ายไฮศาสตร์หรือศาสนา ส่วนประโยชน์ท่องเที่ยวอื่นๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นผลพลอยได้จากการไปเยือนปลายทาง นอกจากนั้นนักเดินทางท่องเที่ยวเชิงศาสนายังมีเป้าหมายอื่นๆ ในการไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้น นักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งต้องการจะเชื่อมโยงการรับรู้เรื่องราวของสถานที่แห่งนั้นกับข้อมูลที่ตนเคยรับทราบมาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงพบว่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา ซึ่งเป็นที่รู้จักกันมาแต่อดีตก็ยังคงมีนักท่องเที่ยวทั้งเก่าและใหม่มาเยือนอยู่เสมอ จุดประสงค์อีกประการหนึ่งของการเดินทางท่องเที่ยวเชิงศาสนาก็คือการได้ไปประลึกถึงความดงามในอดีตของสถานที่นั้นๆ หรืออาจจะเรียกว่าการเดินทางเพื่อจุดประสงค์ “วันวานยังหวานอยู่” (nostalgia) เช่น นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเยือนพุกามต่างก็ระลึกชื่นชมกับความยิ่งใหญ่ ในอดีตของอาณาจักรแห่งนี้ที่เคยรุ่งเรืองด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ยังคงอธิบายได้ด้วยซากปรักหักพังของเจดีย์ทรงต่างๆ อีกทั้งมณฑปและศาสนสถานอื่นๆ โดยเฉพาะอาณันทเจดีย์ที่ได้รับการบูรณะให้คงความงามดั่งการ

ตามอิทธิพลของศิลปะอินเดีย อย่างครบถ้วน นักท่องเที่ยวจำนวนไม่น้อยไปเยือน แหล่งท่องเที่ยวทาง ศาสนาความเชื่อก็เพื่อหวังเพิ่มบุญบารมีเพื่อชาตินี้และชาติหน้า ในกรณีของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาใน ประเทศไทยก็มีเทศกาลงานประเพณีที่จัดขึ้นในที่ต่างๆ ตามปฏิทินการท่องเที่ยว โดยเฉพาะในภาค อีสาน ได้แก่ เดือนมกราคมบุญคุณลาน เดือนกุมภาพันธ์งานบุญข้าวจี เดือนมีนาคมประเพณีทำบุญ พระเวส เดือนเมษายนบุญสงกรานต์ ทั่วประเทศแต่ละท้องถิ่นมีประเพณีเอกลักษณ์ เช่น งานวันดอก คุณเสียงแคนจังหวัดขอนแก่น ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจังหวัดบุรีรัมย์ ประเพณีบวชนาคแห่งข้างของบ้าน ตากลาง ตำบลกระโพ อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดสุรินทร์ เดือนมิถุนายน งานบุญบั้งไฟ หลายจังหวัดในภาค อีสาน โดยเฉพาะจังหวัดยโสธร ประเพณีแห่ผีตาโชนที่จัดเพื่อร่วมขบวนในงานบุญพระเวส (เทศน์ มหาชาติ) ของอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย บุญข้าสยะ หลายจังหวัดในภาคอีสาน บุญข้าวสาก หลาย จังหวัดในภาคอีสาน ตักบาตรดอกไม้ เป็นต้น^{๔๕๗}

๒.๕.๒.๒ การเพิ่มคุณค่าการตลาดสำหรับการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและ วัฒนธรรม

ณัฐพงษ์ สืบบุญเรือง สุวิมล แม้นจริง และภราวดี ไชยนิวดี ได้กล่าวว่า กิจกรรม การตลาดการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนานั้นถือว่าเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่มีความสำคัญต่อ เศรษฐกิจของประเทศไทยเป็นอย่างมาก เพราะการท่องเที่ยวเป็น อุตสาหกรรมที่สามารถสร้างรายได้ เป็นอันดับหนึ่งของประเทศประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา เชื้อชาติ ภาษา เผ่าพันธุ์ของประชากรเป็นอย่างมากซึ่งถึงแม้ประเทศไทยจะมีความแตกต่างใน ด้านต่างๆ จึงเป็นแรงจูงใจทางด้านศาสนาโดยมีปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลต่อนักท่องเที่ยว ได้แก่ การมี โอกาสไปร่วมแสวงบุญศึกษาธรรมะฝึกสมาธิ เข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาที่เคารพนับถือการได้ไป สักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ การทำบุญให้ทาน การบริจาคช่วยให้เกิดความสุขทางใจแก่นักท่องเที่ยว และถือได้ว่าเป็นการพักผ่อนทางจิตใจด้วย^{๔๕๘}

พระมหาบุญพิเชษฐ์ จันทร์เมือง ได้ทำการวิเคราะห์ปัจจัยกิจกรรมการตลาดการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในปัจจุบัน ประกอบด้วย กิจกรรมการเข้าร่วมพิธีกรรม กิจกรรมการพักผ่อน หย่อนใจ กิจกรรมการปฏิบัติธรรม กิจกรรมการสืบทอดพระพุทธศาสนา กิจกรรมการเป็นที่พึ่งทางใจ และกิจกรรมการเข้าวัดอุ้มงคล ดังมีรายละเอียด ดังนี้ ๑) กิจกรรมการเข้าร่วมพิธีกรรม เป็นกิจกรรม การเข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันวิสาขบูชา เป็นต้น ๒) กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นกิจกรรมการ เข้าร่วมกิจกรรมสนทนาเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจโดยเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นภายในบริเวณวัดเป็น

^{๔๕๗} ชนัญ วังวิภาค และคณะ, การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, พิมพ์ ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔), หน้า ๖๕-๘๐.

^{๔๕๘} ณัฐพงษ์สืบบุญเรือง, สุวิมล แม้นจริง, และภราวดี ไชยนิวดี, ปัจจัยทางจิตสังคมที่มีความสัมพันธ์กับ พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา, (ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, ๒๕๕๒), หน้า๗๕-๘๖.

สำคัญ เช่น งานประจำปี งานวัดในเทศกาลต่าง ๆ เช่น วันสงกรานต์ วันลอยกระทง เป็นต้น ๓) กิจกรรมการปฏิบัติธรรม เป็นการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการขึ้นภายในวัดอาจจะจัดในรูปของโปรแกรมการปฏิบัติธรรมซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามวิธีการของผู้จัด เช่น การสมาทานศีล ๕ การฟังธรรมเทศนา เป็นต้น ๔) กิจกรรมการสืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา เช่น งานเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่าง ๆ ของวัด งานกฐิน งานผ้าป่า งานบวชนาค เป็นต้น ๕) กิจกรรมการเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นตามความประสงค์ความนับถือ ความพึงพอใจส่วนตัว โดยประเทศไทยประชาชนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ การดำเนินกิจกรรมทางศาสนาซึ่งนับว่าเป็นที่พึ่งทางใจของพุทธศาสนิกชนโดยทั่ว ๆ ไป เช่น การทำบุญตักบาตร การถวายดอกไม้ ธูป เทียน เพื่อใช้บูชาพระ เป็นต้น ๖) กิจกรรมการเข้าวัดอุ้มงคล เป็นกิจกรรมที่ทางวัดจัดให้มีการเข้าวัดอุ้มงคลตามที่วัดได้จัดทำขึ้นเพื่อหาเงินรายได้เข้าวัดเพื่อนำไปทำนุบำรุงพุทธศาสนา หรือปฏิสังขรณ์ภายในบริเวณวัด และจัดให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้เข้าไปบูชาตามกำลังศรัทธา เป็นต้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางวัดได้จัดขึ้น ถือเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถช่วยเผยแพร่พุทธศาสนาให้กับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มากกว่า ๘๐ เปอร์เซ็นต์มาวัดมิใช่เพียงเพื่อการทำบุญเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่มาวัดเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือ ร่วมกิจกรรมต่างๆที่ทางวัดได้จัดขึ้น หากวัดสามารถจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่นักท่องเที่ยวได้โดยเป็นกิจกรรมที่ทำให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสถึงเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ในพระพุทธศาสนา จะเป็นการช่วยเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้อีกทางหนึ่ง ดังนั้น การจัดการวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ของสังคมที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานกันระหว่างศิลปะ ความเชื่อ และความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนในสังคมนั้นๆ ทำให้เกิดเป็นพุทธศิลป์ที่มีคุณค่า และสวยงามวิถีชีวิตของพระสงฆ์ที่มีการดำรงอยู่อย่างเรียบง่าย สมถะ และมีความพอเพียงกับการอยู่อาศัยภายในวัด นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ได้จากแนวทางเหล่านี้ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตปัจจุบันของตนได้ ผลลัพธ์ทางการท่องเที่ยวอาจเกิดจากหลายปัจจัย เช่น ต้นทุน ความต้องการของตลาด การแข่งขัน และวงจรชีวิตผลิตภัณฑ์ สำหรับการตั้งราคาขายสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนานั้น ผู้ประกอบการทางการท่องเที่ยวในประเทศไทยต้องมีการตั้งราคาสินค้าที่มีความสมเหตุสมผล ราคาที่เหมาะสม และมีความเป็นมาตรฐาน ไม่เอาर्डเอาเปรียบนักท่องเที่ยวไม่ควรตั้งราคาขายสูงจนเกินไป^{๔๕๙}

ธีรพันธ์ โล่ทองคำ ได้กล่าวว่า หน่วยงานที่รับผิดชอบและดูแลสถานที่ท่องเที่ยวควรต้องมีระบบในการดูแลรักษาและอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ ซึ่งเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีในสายตาของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ซึ่งจะส่งผลให้นักท่องเที่ยวเกิดความต้องการที่จะเดินทางกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีกครั้งหนึ่ง และการตลาดกับการท่องเที่ยวของประเทศไทยควรมีแผนงานการรณรงค์การตลาดท่องเที่ยวของประเทศไทยในการผลักดันให้การท่องเที่ยวไทยประสบความสำเร็จไม่ว่าจะเป็นแผนงานอเมซิงไทยแลนด์ หรือ

^{๔๕๙} พระมหาบุญพิเชษฐ์ จันทร์เมือง, การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอก ในเกาะรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๓-๒๗.

อันซีนไทยแลนด์ ปัจจุบันสื่อดิจิทัลมีอิทธิพลและความสำคัญต่อธุรกิจท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เนื่องจากแนวโน้มพฤติกรรมของผู้บริโภคหรือนักท่องเที่ยวยังคงนิยมใช้สื่อดิจิทัล โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านสื่ออินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นช่องทางในการสื่อสาร และค้นหาข้อมูลในการเดินทางท่องเที่ยวตั้งแต่เริ่มต้นวางแผนการเดินทางจองห้องพัก การเดินทางไปจนถึงสิ้นสุดการเดินทาง รวมถึงการบอกเล่าประสบการณ์ท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ^{๔๖๐}

สุพรรณณี อินทร์แก้ว ได้กล่าวว่า การส่งเสริมการตลาดถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญขององค์ประกอบหนึ่งของส่วนประสมทางการตลาด โดยมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบอื่น ๆ คือ ผลิตภัณฑ์ ราคา และช่องทางการจัดจำหน่าย โดยการส่งเสริมการตลาดจะทำหน้าที่กระจายข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ ผลิตภัณฑ์ ราคา และช่องทางการจัดจำหน่ายไปยังกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของผู้บริโภค เช่น ความเชื่อ ทศนคติ ความรู้สึก หรือกิจกรรมการซื้อเป็นต้น นอกจากนี้การส่งเสริมการตลาดยังถือเป็นวิธีการที่จะกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเกิดความต้องการซื้อสินค้าหรือบริการทางการท่องเที่ยวเร็วขึ้น หรือซื้อเป็นจำนวนมากขึ้น เช่น การโฆษณา (Advertising) การประชาสัมพันธ์ (Publicity and public relations) การส่งเสริมการขาย (Sales promotion) และการขายโดยพนักงานขาย (Personal selling) ซึ่งส่วนประกอบทั้ง ๔ ประการนี้ ถือเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการตลาด (Promotion tools) และควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยให้เป็นภารกิจที่สำคัญภารกิจหนึ่งของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) โดยเฉพาะการส่งเสริมให้คนไทยเดินทางท่องเที่ยวในประเทศ และกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย มีการส่งเสริมการประชาสัมพันธ์ และทำการตลาดการท่องเที่ยวไทยเชิงรุก มีการกำหนดกลยุทธ์ของตลาดท่องเที่ยวในประเทศไทย โดยเน้นการสร้างการรับรู้ความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ ดังนั้น งานเทศกาลเที่ยวเมืองไทยจึงเป็นกิจกรรมหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละภูมิภาค ^{๔๖๑}

ธนชัย พลอยสุภผล กล่าวว่า รัฐควรกำหนดกลยุทธ์และโปรแกรมการส่งเสริมการตลาดการโฆษณาประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์ ความพึงพอใจ และความภักดีของนักท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยว บุคลากรทางการท่องเที่ยว พนักงานหรือเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานที่มีความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่ดีในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวซึ่งนับได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของธุรกิจนออุตสาหกรรมท่องเที่ยว การบริการต้องมีการเกี่ยวข้องโดยตรงกับบุคลากรทั้งผู้ให้และผู้รับบริการ บุคลากรทางการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญที่อาจทำให้ลูกค้าได้รับรู้ถึงคุณภาพหรือเป็นผู้ทำลายคุณภาพก็ได้ บริษัทหรือหน่วยงานต่าง ๆ ต้องเตรียมกระบวนการเกี่ยวกับบุคลากรทางท่องเที่ยวตั้งแต่การสรรหา การคัดเลือก การพัฒนาบุคคลและฝึกอบรม และกระตุ้น พนักงาน โดยเฉพาะพนักงานในส่วนที่ต้องติดต่อกับลูกค้าโดยตรง นอกจากนี้บุคลากรยังเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ธุรกิจประสบความสำเร็จ เนื่องจากบุคลากรที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการบริการมากที่สุด บุคลากรสามารถสร้างความพึงพอใจดึงลูกค้ากลับมาหรือไล่ลูกค้าไปได้

^{๔๖๐} อีรพันธ์ โล่ทองคำ, กลยุทธ์สื่อสารการตลาดแบบครบวงจร, (กรุงเทพมหานคร: ทิปป์พอยท์, ๒๕๔๘), หน้า ๖๐.

^{๔๖๑} สุพรรณณี อินทร์แก้ว, การตลาดธุรกิจบริการเฉพาะอย่าง, (กรุงเทพมหานคร: ธนาเพลส, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๙.

จากการปฏิสัมพันธ์ (Interaction) กับลูกค้าเพียงครั้งเดียว จนสามารถกล่าวได้ว่า บุคลากรเป็นทรัพย์สินที่สำคัญที่สุดขององค์กร ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในกระบวนการบริการมากขึ้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดความสะดวกและประหยัดต้นทุนด้านบุคลากรในบางส่วน และช่วยให้กระบวนการบริการรวดเร็วยิ่งขึ้น ผู้ดำเนินการกิจกรรมทางการท่องเที่ยวถือเป็นบุคลากรสำคัญที่จะช่วยในการทำงานบำรุงศิลปะวัฒนธรรมและประเพณีที่ดั้งเดิมเพื่อการท่องเที่ยวโดยการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่นักท่องเที่ยวมีการจัดทำแผนการเดินทางและกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา โดยเฉพาะเกี่ยวกับสภาพพื้นที่ ข้อมูลทั่วไป ประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องให้คำแนะนำการปฏิบัติของนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพื้นที่ ตลอดจนแนะนำข้อควรระวังต่าง ๆ ที่อาจจะส่งผลกระทบต่อสถานที่ที่สำคัญและสิ่งก่อสร้างภายในวัดและตัวนักท่องเที่ยวเอง^{๔๖๒}

๒.๕.๓ แนวคิดทฤษฎีและหลักการวิเคราะห์ตาม SWOT

๒.๕.๓.๑ ประวัติ/แนวคิด SWOT

ผู้คิดค้น SWOT เทคนิคนี้ อัลเบิร์ต ฮัมฟรีย์ (Albert Humphrey) ได้ชื่อว่าเป็นผู้ริเริ่มแนวคิดนี้โดยนำเทคนิคนี้มาแสดงในงานสัมมนาที่ มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด

สำหรับหลักการสำคัญของ SWOT ก็คือการวิเคราะห์โดยการสำรวจจากสภาพการณ์ ๒ ด้าน คือ สภาพการณ์ภายในและสภาพการณ์ภายนอก ดังนั้นการวิเคราะห์ SWOT จึงเรียกได้ว่าเป็นการวิเคราะห์สภาพการณ์ (situation analysis) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน เพื่อให้รู้ตนเอง (รู้เรา) รู้จักสภาพแวดล้อม (รู้เขา) ชัดเจน และวิเคราะห์โอกาส-อุปสรรค การวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ทั้งภายนอกและภายในองค์กร ซึ่งจะช่วยให้ผู้บริหารขององค์กรทราบถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายนอกองค์กร ทั้งสิ่งที่ได้เกิดขึ้นแล้วและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต รวมทั้งผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ที่มีต่อองค์กรธุรกิจ และจุดแข็ง จุดอ่อน และความสามารถด้านต่าง ๆ ที่องค์กรมีอยู่ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการกำหนดวิสัยทัศน์ การกำหนดกลยุทธ์และการดำเนินตามกลยุทธ์ขององค์กรระดับองค์กรที่เหมาะสมต่อไป

๒.๕.๓.๒ องค์ประกอบของSWOT

S ย่อมาจาก Strengths หมายถึง จุดเด่นหรือจุดแข็งหรือข้อได้เปรียบ เป็นข้อดีที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายในบริษัท เช่น จุดแข็งด้านการเงิน จุดแข็งด้านการผลิต จุดแข็งด้านทรัพยากรบุคคล บริษัทจะต้องใช้ประโยชน์จากจุดแข็งในการกำหนดกลยุทธ์การตลาด

W ย่อมาจาก Weaknesses หมายถึง จุดด้อยหรือจุดอ่อนหรือข้อเสียเปรียบที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายในต่างๆ ของบริษัท ซึ่งบริษัทจะต้องหาวิธีในการแก้ปัญหาที่สถานการณ์ภายในองค์กรที่เป็น

O ย่อมาจาก Opportunities หมายถึง โอกาส การที่สภาพแวดล้อมภายนอกของบริษัทเอื้อประโยชน์ หรือส่งเสริมการดำเนินงานขององค์กร โอกาสแตกต่างจากจุดแข็งตรงที่โอกาสนั้นเป็นผลมา

^{๔๖๒} ธนชัย พลอยศุภผล, การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกลับมาท่องเที่ยวเมืองพัทยาของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ, วารสาร RMUTT Global Business and Economics Review, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒, พ.ศ. ๒๕๕๒, หน้า ๓๙-๕๗.

จากสภาพแวดล้อมภายนอก แต่จุดแข็งนั้นเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมภายในนักการตลาดที่ดีจะต้อง
เสาะแสวงหาโอกาสอยู่เสมอและใช้ประโยชน์จากโอกาสนั้นเช่น การเมือง การปกครอง กฎหมาย ราคา
น้ำมัน ค่าเงินบาท คู่แข่ง เป็นต้น

T ย่อมาจาก Threats หมายถึง อุปสรรค ข้อจำกัด ซึ่งเกิด จากสภาพแวดล้อมภายนอก
บางครั้งการจำแนกโอกาสและอุปสรรคเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เพราะทั้งสองสิ่งนี้สามารถเปลี่ยนแปลงไป ซึ่ง
การเปลี่ยนแปลงอาจทำให้สถานการณ์ที่เคยเป็นโอกาสกลับกลายเป็นอุปสรรคได้ เช่น ค่าเงินบาท คู่แข่ง
 เป็นต้น

SWOT เป็นเครื่องมือในการประเมินสถานการณ์ สำหรับองค์กร หรือโครงการ ซึ่งช่วย
ผู้บริหารกำหนดจุดแข็งและจุดอ่อนจากสภาพแวดล้อมภายในโอกาสและอุปสรรคจากสภาพแวดล้อม
ภายนอก สำหรับกำหนดแผนงานโครงการจะใช้เป็นแนวทางในการกำหนดวิสัยทัศน์และการกำหนดกล
ยุทธ์เพื่อให้อุตสาหกรรมพัฒนาไปในทางที่เหมาะสม

๒.๕.๓.๓ ข้อดีและข้อเสีย ของ SWOT

ข้อดีของการใช้การวิเคราะห์ SWOT ประกอบด้วย

๑) ใช้ประเมินสถานะแวดล้อมและสภาพภาพขององค์กรโดยเน้นศักยภาพและ
ความพร้อมที่องค์กรมีอยู่และพยายามหลีกเลี่ยงภัยคุกคามหรือความเสี่ยงจากสภาพแวดล้อมภายนอก
รวมทั้งแก้ไขจุดอ่อนขององค์กรด้วยเนื่องจากปัจจัยเหล่านี้มีโอกาสที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ได้เพิ่มมากขึ้น

๒) นำไปใช้ปรับปรุงแนวคิดและแนวปฏิบัติของการจัดทำแผนงานหรือ
โครงการของหน่วยงานให้มีโอกาสสร้างความสำเร็จมากขึ้น

๓) ทำให้ทราบถึงกลยุทธ์ในการปรับปรุงการทำงานความก้าวหน้าและขีดจำกัด
ด้านบุคลากร งบประมาณ และระบบงานเป็นการป้องกันการแทรกแซงการทำงานจากปัจจัยภายนอกได้
มากขึ้น

ข้อเสียของการใช้การวิเคราะห์ SWOT การวิเคราะห์ SWOT ขององค์กรมีข้อที่ควร
คำนึง ๔ ประการ (Boseman et al., ๑๙๘๖) คือ

๑) องค์กรต้องกำหนดก่อนว่า องค์กรต้องการที่จะทำอะไร

๒) การวิเคราะห์โอกาสและอุปสรรคต้องกระทำในช่วงเวลาขณะนั้น

๓) องค์กรต้องกำหนดปัจจัยหลัก (key success factors) ที่เกี่ยวกับการ

ดำเนินงานให้ถูกต้อง

๔) องค์กรต้องประเมินความสามารถของตนให้ถูกต้อง

๒.๕.๓.๔ ขั้นตอน/วิธีการดำเนินการทำ SWOT Analysis

การวิเคราะห์ SWOT จะครอบคลุมขอบเขตของปัจจัยที่กว้างด้วยการระบุจุดแข็ง
จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคขององค์กร ทำให้มีข้อมูล ในการกำหนดทิศทางหรือเป้าหมายที่จะถูกสร้าง
ขึ้นมาบนจุดแข็งขององค์กร และแสวงหาประโยชน์จากโอกาสทางสภาพแวดล้อม และสามารถ กำหนดกล
ยุทธ์ที่มุ่งเอาชนะอุปสรรคทางสภาพแวดล้อมหรือลดจุดอ่อนขององค์กรให้มึน้อยที่สุดได้ภายใต้การ
วิเคราะห์ SWOT นั้น จะต้องวิเคราะห์ทั้งสภาพแวดล้อมภายในและภายนอก องค์กร โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) การประเมินสภาพแวดล้อมภายในองค์กร

การประเมินสภาพแวดล้อมภายในองค์กร จะเกี่ยวกับการวิเคราะห์และพิจารณาทรัพยากรและความสามารถภายในองค์กร ทุก ๆ ด้าน เพื่อที่จะระบุจุดแข็งและจุดอ่อนขององค์กรแหล่งที่มาเบื้องต้นของข้อมูลเพื่อการประเมินสภาพแวดล้อมภายใน คือระบบข้อมูลเพื่อการบริหารที่ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งในด้านโครงสร้าง ระบบ ระเบียบ วิธีปฏิบัติงาน บรรยากาศในการทำงาน และทรัพยากรในการบริหาร (คน เงิน วัสดุ การจัดการ) รวมถึงการพิจารณาผลการดำเนินงานที่ผ่านมาขององค์กรเพื่อที่จะเข้าใจสถานการณ์และผลกลยุทธ์ก่อนหน้านี้ด้วย ได้แก่ จุดแข็งขององค์กร (S-Strengths) เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยภายในจากมุมมองของผู้ที่อยู่ในองค์กรนั่นเองว่า ปัจจัยใดภายในองค์กรที่เป็นข้อได้เปรียบหรือจุดเด่นขององค์กรที่องค์กรควรนำมาใช้ในการพัฒนาองค์กรได้ และควรดำรงไว้เพื่อการ เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กร จุดอ่อนขององค์กร (W-Weaknesses) เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยภายในจากมุมมองของผู้ที่อยู่ในจากมุมมอง ของผู้ที่อยู่ในองค์กรนั้น ๆ เองว่าปัจจัยภายในองค์กรที่เป็นจุดด้อย ข้อเสียเปรียบขององค์กรที่ควรปรับปรุงให้ดีขึ้นหรือขจัดให้หมดไป อันจะเป็นประโยชน์ต่อองค์กร

๒) การประเมินสภาพแวดล้อมภายนอก

ภายใต้การประเมินสภาพแวดล้อมภายนอกองค์กรนั้น สามารถค้นหาโอกาสและอุปสรรคทางการดำเนินงานขององค์กรที่ได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจทั้งในและระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กร เช่น อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ นโยบายการเงิน การงบประมาณ สภาพแวดล้อมทางสังคม เช่น ระดับการศึกษาและอัตรารู้หนังสือของประชาชน การตั้งถิ่นฐานและการอพยพของประชาชน ลักษณะชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ และวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางการเมือง เช่น พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา มติคณะรัฐมนตรี และสภาพแวดล้อมทางเทคโนโลยี หมายถึงกรรมวิธีใหม่ๆและพัฒนาการทางด้านเครื่องมือ อุปกรณ์ที่จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตและให้บริการ ได้แก่ โอกาสทางสภาพแวดล้อม (O-Opportunities) เป็นการวิเคราะห์ว่าปัจจัยภายนอกองค์กร ปัจจัยใดที่สามารถส่งผลกระทบต่อประโยชน์ ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการดำเนินการขององค์กรในระดับมหภาค และองค์กรสามารถฉกฉวยข้อดีเหล่านี้มาเสริมสร้างให้หน่วยงานเข้มแข็งขึ้นได้ อุปสรรคทางสภาพแวดล้อม (T-Threats) เป็นการวิเคราะห์ว่าปัจจัยภายนอกองค์กรปัจจัยใดที่สามารถส่งผลกระทบในระดับมหภาคในทางที่จะก่อให้เกิดความเสียหายทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งองค์กรจำต้องหลีกเลี่ยง หรือปรับสภาพองค์กรให้มี ความแข็งแกร่งพร้อมที่จะเผชิญแรงกระทบดังกล่าวได้

๓) ระบุสถานการณ์จากการประเมินสภาพแวดล้อม

เมื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับ จุดแข็ง-จุดอ่อน โอกาส-อุปสรรค จากการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกด้วยการประเมินสภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอกแล้ว ให้นำจุดแข็ง-จุดอ่อนภายในมาเปรียบเทียบกับ โอกาส-อุปสรรค จากภายนอกเพื่อดูว่าองค์กร กำลังเผชิญสถานการณ์เช่นใดและภายใต้สถานการณ์ เช่นนั้น องค์กรควรจะทำอย่างไร โดยทั่วไป ในการวิเคราะห์ SWOT ดังกล่าวนี้ องค์กร จะอยู่ในสถานการณ์ ๔ รูปแบบดังนี้ สถานการณ์ที่ ๑ (จุดแข็ง-โอกาส) สถานการณ์นี้เป็นสถานการณ์ที่พึงปรารถนาที่สุด เนื่องจากองค์กรค่อนข้างจะมีหลายอย่าง ดังนั้นผู้บริหารขององค์กรควรกำหนดกลยุทธ์ในเชิงรุก (aggressive - strategy) เพื่อดึงเอาจุดแข็งที่มีอยู่มา

เสริมสร้างและปรับใช้และฉกฉวยโอกาสต่าง ๆ ที่เปิดมาหาประโยชน์อย่างเต็มที่ สถานการณ์ที่ ๒ (จุดอ่อน-ภัยอุปสรรค) สถานการณ์นี้เป็นสถานการณ์ที่เลวร้ายที่สุด เนื่องจากองค์กรกำลังเผชิญอยู่กับอุปสรรคจากภายนอกและมีปัญหาจุดอ่อนภายในหลายประการ ดังนั้น ทางเลือกที่ดีที่สุดคือกลยุทธ์ การตั้งรับหรือป้องกันตัว (defensive strategy) เพื่อพยายามลดหรือหลบหลีกภัยอุปสรรค ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ตลอดจนหามาตรการที่จะทำให้องค์กรเกิดความสูญเสียที่น้อยที่สุด สถานการณ์ที่ ๓ (จุดอ่อน-โอกาส) สถานการณ์องค์กรมีโอกาสน่าเป็นข้อได้เปรียบด้านการแข่งขันอยู่หลายประการ แต่ติดขัดอยู่ตรงที่มีปัญหาอุปสรรคที่เป็นจุดอ่อนอยู่ หลายอย่างเช่นกัน ดังนั้น ทางออกคือกลยุทธ์การพลิกตัว (turnaround-oriented strategy) เพื่อจัดหรือแก้ไขจุดอ่อนภายในต่าง ๆ ให้ พร้อมทั้งจะฉกฉวยโอกาสต่าง ๆ ที่เปิดให้ สถานการณ์ที่ ๔ (จุดแข็ง-อุปสรรค) สถานการณ์นี้เกิดขึ้นจากการที่สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินงาน แต่ตัวองค์กรมีข้อได้เปรียบที่เป็นจุดแข็งหลายประการ ดังนั้น แทนที่จะระจอนกระทั่งสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ก็สามารถที่จะเลือกกลยุทธ์การแตกตัว หรือขยายขอบข่ายกิจการ (diversification strategy) เพื่อใช้ประโยชน์จากจุดแข็งที่มีสร้างโอกาสในระยะยาวด้านอื่น ๆ แทน^{๔๖๓}

๒.๕.๔ ประชาคมอาเซียน

๒.๕.๔.๑ ประวัติความเป็นมาของอาเซียน

อาเซียน (ASEAN) เป็นการรวมตัวกันของ ๑๐ ประเทศ ในทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้นำอาเซียนได้ร่วมลงนามในปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียนเห็นชอบให้จัดตั้ง ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) คือ เป็นองค์กรระหว่างประเทศระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีจุดเริ่มต้นโดยประเทศไทย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ ได้ร่วมกันจัดตั้งสมาคมอาสา (Association of South East Asia) เมื่อเดือน ก.ค. ๒๕๐๔ เพื่อการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แต่ดำเนินการไปได้เพียง ๒ ปี ก็ต้องหยุดชะงักลงเนื่องจากความผกผันทางการเมือง ระหว่างประเทศอินโดนีเซียและประเทศมาเลเซีย จนเมื่อมีการฟื้นฟูสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างสองประเทศ จึงได้มีการแสวงหาหนทางความร่วมมือกันอีกครั้ง และสำเร็จภายในปี พ.ศ. ๒๕๖๓ (ค.ศ. ๒๐๒๐) แต่ต่อมาได้ตกลงร่นระยะเวลาจัดตั้งให้เสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ (ค.ศ. ๒๐๑๕) ในปีนั้นเองจะมีการเปิดกว้างให้ประชาชนในแต่ละประเทศสามารถเข้าไปทำงานในประเทศอื่น ๆ ในประชาคมอาเซียนได้อย่างเสรีเสมือนดังเป็นประเทศเดียวกัน ซึ่งจะมีผลกระทบต่อการประกอบอาชีพและการมีงานทำของคนไทย ภาษาทางการที่ใช้ในการติดต่อประสานงานระหว่างประเทศสมาชิก คือ ภาษาอังกฤษ คำขวัญของอาเซียน ได้แก่ "หนึ่งวิสัยทัศน์ หนึ่งเอกลักษณ์ หนึ่งประชาคม" (One Vision, One Identity, One Community) อัตลักษณ์อาเซียน ได้แก่ อาเซียนจะต้องส่งเสริมอัตลักษณ์ร่วมกันของตนและความรู้สึกเป็นเจ้าของในหมู่ประชาชนของตนเพื่อให้บรรลุชะตา เป้าหมาย และคุณค่าร่วมกันของอาเซียน^{๔๖๔}

^{๔๖๓} นันทิยา หุตานวัตร, ณรงค์ หุตานวัตร, SWOT : การวางแผนกลยุทธ์ธุรกิจชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, พ.ศ. ๒๕๔๕), หน้า ๘๕-๖๙.

^{๔๖๔} องค์ความรู้ "ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community : AEC) <<http://www.thai-aec.com/>>, ๑๒/๑๐/๒๕๕๘, หน้า ๑-๒.

สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asian Nations หรือ ASEAN) ก่อตั้งขึ้นโดยปฏิญญากรุงเทพฯ (Bangkok Declaration) หรือ ปฏิญญาอาเซียน (ASEAN Declaration) เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๑๐ โดยมีประเทศสมาชิก ๕ ประเทศ ประกอบด้วย อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทย เพื่อส่งเสริมความร่วมมือทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่อมาประเทศสมาชิกเพิ่มเติม ได้แก่ บรูไนดารุส-ซาลาม เวียดนาม ลาว เมียนมาร์ และกัมพูชาตามลำดับ จึงทำให้ปัจจุบันอาเซียนมีสมาชิก ๑๐ ประเทศ ปัจจุบันบริบททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากทำให้อาเซียนต้องเผชิญ สิ่งท้าทายใหม่ ๆ อาทิ โรคระบาด การก่อการร้าย ยาเสพติด การค้ามนุษย์ สิ่งแวดล้อม ภัยพิบัติ อีกทั้งยังมีความจำเป็นต้องรวมตัวกัน เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองและขีดความสามารถทางการแข่งขันกับประเทศในภูมิภาคใกล้เคียงและในเวทีระหว่างประเทศ ผู้นำอาเซียนจึงเห็นพ้องกันว่าอาเซียนควรจะร่วมมือกันให้เหนียวแน่นเข้มแข็งและมั่นคงยิ่งขึ้น จึงได้ประกาศ “ปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมือในอาเซียน ฉบับที่ ๒” (Declaration of ASEAN Concord II) ซึ่งกำหนดให้มีการสร้างประชาคมอาเซียนที่ประกอบไปด้วย ๓ เสาหลัก ได้แก่

๑) ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political and Security Community - APSC) มุ่งให้ประเทศกลุ่มสมาชิกอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข แก้ไขปัญหา ระหว่างกันโดยสันติวิธี มีเสถียรภาพและความมั่นคงรอบด้าน เพื่อความมั่นคงปลอดภัยของเหล่า ประชาชน

๒) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community - AEC) มุ่งเน้นให้เกิดการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจและความสะดวกในการติดต่อค้าขายระหว่างกัน เพื่อให้ ประเทศสมาชิกสามารถแข่งขันกับภูมิภาคอื่น ๆ ได้

๓) ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio – Cultural Community - ASCC) มุ่งหวังให้ประชากรอาเซียนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี มีความมั่นคงทางสังคม มีการพัฒนาในทุกๆ ด้าน และมีสังคมแบบเอื้ออาทร โดยจะมีแผนงานสร้างความร่วมมือ ๖ ด้าน คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การคุ้มครองและสวัสดิการสังคม สิทธิและความยุติธรรมทางสังคม ความ ยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม การสร้างอัตลักษณ์อาเซียน การลดช่องว่างทางการพัฒนา^{๔๖๕}

๒.๕.๔.๒ กฎบัตรของอาเซียน

กฎบัตรอาเซียน เปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญของอาเซียนที่จะทำให้อาเซียนมีสถานะ เป็นนิติบุคคล เป็นการวางกรอบทางกฎหมายและโครงสร้างองค์กรให้กับอาเซียน โดยนอกจากจะ ประมวลสิ่งที่ถือเป็นค่านิยม หลักการ และแนวปฏิบัติในอดีตของอาเซียนมาประกอบกันเป็นข้อปฏิบัติ อย่างเป็นทางการของประเทศสมาชิกแล้ว ยังมีการปรับปรุงแก้ไขและสร้างกลไกใหม่ขึ้น พร้อมกำหนด ขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบขององค์กรที่สำคัญในอาเซียนตลอดจนความสัมพันธ์ในการดำเนินงาน ขององค์กรเหล่านี้ ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของ อาเซียนให้สามารถดำเนินการบรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งการขับเคลื่อน

^{๔๖๕} องค์ความรู้ "ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community : AEC)

<<http://www.thai-aec.com/>>, ๑๒/๑๐/๒๕๕๘, หน้า ๕-๖.

การรวมตัวของประชาคมอาเซียน ให้ได้ภายในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ตามที่ผู้นำอาเซียนได้ตกลงกันไว้ ทั้งนี้ ผู้นำอาเซียนได้ลงนามรับรองกฎบัตรอาเซียน ในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๑๓ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ ณ ประเทศสิงคโปร์ ในโอกาสครบรอบ ๔๐ ของการก่อตั้งอาเซียน แสดงให้เห็นว่า อาเซียนกำลังแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าของอาเซียนที่กำลังจะก้าวเดินไปด้วยกันอย่างมั่นคงระหว่างประเทศสมาชิกต่าง ๆ ทั้ง ๑๐ ประเทศ และถือเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่จะปรับเปลี่ยนอาเซียนให้เป็นองค์กรที่มีสถานะเป็นนิติบุคคลในฐานะที่เป็นองค์กรระหว่างรัฐบาล ประเทศสมาชิกได้ให้สัตยาบันกฎบัตรอาเซียน ครบทั้ง ๑๐ ประเทศแล้วเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๑ กฎบัตรอาเซียนจึงมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑๕ ธ.ค. ๒๕๕๑ เป็นต้นไป วัตถุประสงค์ของกฎบัตรอาเซียน คือ ทำให้อาเซียนเป็นองค์กรที่มีประสิทธิภาพ มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง และเคารพกฎกติกาในการทำงานมากขึ้น นอกจากนี้ กฎบัตรอาเซียนจะให้สถานะนิติบุคคลแก่อาเซียนเป็นองค์กรระหว่างรัฐบาล (intergovernmental organization) ซึ่งในกฎบัตรอาเซียนได้กล่าวถึงโครงสร้างและสาระสำคัญของกฎบัตรอาเซียน ไว้ดังนี้ กฎบัตรอาเซียน ประกอบด้วยบทบัญญัติ ๑๓ หมวด ๕๕ ข้อ ได้แก่ หมวดที่ ๑ ความมุ่งประสงค์และหลักการของอาเซียน หมวดที่ ๒ สถาปบุคคลตามกฎหมายของอาเซียน หมวดที่ ๓ สมาชิกภาพ (รัฐสมาชิก สิทธิและพันธกรณีของรัฐสมาชิก และการรับสมาชิกใหม่) หมวดที่ ๔ โครงสร้างองค์กรของอาเซียน หมวดที่ ๕ องค์กรที่มีความสัมพันธ์กับอาเซียน หมวดที่ ๖ การคุ้มกันและเอกสิทธิ์ หมวดที่ ๗ กระบวนการตัดสินใจ หมวดที่ ๘ การระงับข้อพิพาท หมวดที่ ๙ งบประมาณและการเงิน หมวดที่ ๑๐ การบริหารและขั้นตอนการดำเนินงาน หมวดที่ ๑๑ อัตลักษณ์และสัญลักษณ์ของอาเซียน หมวดที่ ๑๒ ความสัมพันธ์กับภายนอก และหมวดที่ ๑๓ บทบัญญัติทั่วไป และบทบัญญัติสุดท้าย^{๔๖๖}

๒.๕.๔.๓ วัตถุประสงค์การจัดตั้งของอาเซียน

สุทัศน์ สักกะพันธ์ ได้กล่าวถึง ประวัติและวัตถุประสงค์การจัดตั้งของอาเซียน ไว้ว่า เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๑๐ ณ วังสราญรมย์ (ที่ตั้งของกระทรวงการต่างประเทศไทยในขณะนั้น) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของ ๕ ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทย ได้ลงนามใน “ปฏิญญากรุงเทพฯ” (Bangkok Declaration) เพื่อจัดตั้งสมาคมความร่วมมือในระดับภูมิภาคของประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายใต้ชื่อ “สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” หรือ “อาเซียน” (ASEAN) ซึ่งเป็นตัวย่อของ Association of Southeast Asian Nations ชื่อทางการ ในภาษาอังกฤษของอาเซียน ทั้งนี้ ก่อนหน้าที่จะลงนามในปฏิญญากรุงเทพฯ รัฐมนตรี-ต่างประเทศของทั้ง ๕ ประเทศได้หารือกันเกี่ยวกับความเป็นไปได้ของการจัดตั้งสมาคมอาเซียนและยกร่างปฏิญญากรุงเทพฯ ที่แหลมแท่นจังหวัดชลบุรี ปฏิญญากรุงเทพฯ ได้ระบุวัตถุประสงค์สำคัญ ๗ ประการของการจัดตั้งอาเซียน ดังนี้

- ๑) ส่งเสริมความร่วมมือและความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ และการบริหาร
- ๒) ส่งเสริมสันติภาพและความมั่นคงส่วนภูมิภาค

^{๔๖๖}

องค์ความรู้ "ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community : AEC)

<<http://www.thai-aec.com/>>, ๑๒/๑๐/๒๕๕๘, หน้า ๑๒-๑๓.

- ๓) เสริมสร้างความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจพัฒนาการทางวัฒนธรรมในภูมิภาค
- ๔) ส่งเสริมให้ประชาชนในอาเซียนมีความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดี
- ๕) ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในรูปของการฝึกอบรมและการวิจัย และส่งเสริมการศึกษาด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- ๖) เพิ่มประสิทธิภาพของการเกษตรและอุตสาหกรรม การขยายการค้า ตลอดจนการปรับปรุงการขนส่งและการคมนาคม
- ๗) เสริมสร้างความร่วมมืออาเซียนกับประเทศภายนอก องค์การ ความร่วมมือแห่งภูมิภาคอื่นๆ และองค์การระหว่างประเทศ

นับตั้งแต่วันที่ก่อตั้งอาเซียนได้พยายามแสดงบทบาทในการธำรงรักษาและส่งเสริมสันติภาพ เสถียรภาพความมั่นคงและความเจริญร่วมกันในภูมิภาค ตลอดจนมีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องในการสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจระหว่างประเทศสมาชิกตลอดจนพัฒนาการในเรื่องความร่วมมือทางเศรษฐกิจและสังคมจนเป็นที่ประจักษ์แก่นานาชาติ และนำไปสู่การขยายสมาชิกภาพ โดย บรูไนดารุสซาลาม เข้าเป็นสมาชิกลำดับที่ ๖ เมื่อปี ๒๕๒๗ เวียดนาม เข้าเป็นสมาชิกลำดับที่ ๗ ในปี ๒๕๓๘ ลาวและพม่า เข้าเป็นสมาชิกพร้อมกันเมื่อปี ๒๕๔๐ และกัมพูชาเข้าเป็นสมาชิกล่าสุดเมื่อปี ๒๕๔๒ ทำให้ในปัจจุบันอาเซียนมีสมาชิกรวมทั้งหมด ๑๐ ประเทศ ในปัจจุบัน อาเซียน ประกอบด้วย ประชากรประมาณ ๕๖๗ ล้านคน พื้นที่โดยรวม ๔.๕ ล้านตารางกิโลเมตร ผลิตภัณฑ์มวลรวม ประชาชาติประมาณ ๑.๑ พันล้านดอลลาร์สหรัฐและรายได้โดยรวมจากการค้าประมาณ ๑.๔ ล้านล้าน ดอลลาร์สหรัฐ^{๔๖๗}

๒.๕.๔.๔ หลักการพื้นฐานของความร่วมมืออาเซียน

ประเทศสมาชิกอาเซียนทั้ง ๑๐ ประเทศได้ยอมรับในการปฏิบัติตามหลักการพื้นฐาน ในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกันอันปรากฏอยู่ในกฎบัตรอาเซียนซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของอาเซียนที่เพิ่งมีผลบังคับใช้เมื่อกลางเดือนธันวาคม ๒๕๕๑ และสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia หรือ TAC) ซึ่งประกอบด้วย ๑) การเคารพซึ่งกันและกันในเอกราช อธิปไตย ความเท่าเทียมบูรณาการแห่งดินแดนและเอกลักษณ์ประจำชาติของทุกชาติ ๒) สิทธิของทุกรัฐในการดำรงอยู่โดยปราศจากการแทรกแซงการโค่นล้มอธิปไตยหรือการบีบบังคับจากภายนอก ๓) หลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน ๔) ระวังความแตกต่างหรือข้อพิพาทโดยสันติวิธี ๕) การไม่ใช้การขู่บังคับ หรือการใช้กำลัง ๖) ความร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพระหว่างประเทศสมาชิก

นอกจากหลักการข้างต้นแล้วตั้งแต่อดีตจนถึงช่วงก่อนที่กฎบัตรอาเซียนมีผลบังคับใช้ อาเซียนยึดถือหลักการฉันทามติเป็นพื้นฐานของกระบวนการตัดสินใจและกำหนดนโยบายมาโดยตลอดหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การที่อาเซียนจะตกลงกันดำเนินการใดๆ ประเทศสมาชิกอาเซียนทั้งหมดทั้งสิบประเทศ จะต้องเห็นชอบกับข้อตกลงนั้นๆ ก่อน การที่อาเซียนยึดมั่นในหลักการต่างๆ

^{๔๖๗} สุทัศน์ สักกะพันธ์, ภาษาอาเซียน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เพชรประกาย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๒-๔๕.

ข้างต้น โดยเฉพาะหลัก ‘ฉันทามติ’ และ “การไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน” หรือที่ผู้สังเกตการณ์อาเซียนเรียกว่า ‘วิถีทางของอาเซียน’ (ASEAN’s Way) ในทางหนึ่งนั้นก็ถือเป็นผลดี เพราะเป็นปัจจัยที่ทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนซึ่งมีความแตกต่างกันเป็นอย่างมากในเรื่องระบบการเมืองวัฒนธรรม และฐานะทางเศรษฐกิจ มีความ ‘สะดวกใจ’ ในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกและดำเนินการความร่วมมือในกรอบอาเซียน แต่ในอีกทางหนึ่ง หลัก “ฉันทามติ และ “การไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน” ก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในหลายโอกาสว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้กระบวนการรวมตัวกันของอาเซียนเป็นไปอย่างล่าช้ารวมถึงทำให้อาเซียนขาดความน่าเชื่อถือเนื่องจากถูกมองว่ากลไกที่มีอยู่ของอาเซียนล้มเหลวในการจัดการกับปัญหาของอาเซียนเองที่เกิดขึ้นในประเทศสมาชิกใดประเทศสมาชิกได้ อย่างไรก็ตามก็ตีการยึดถือฉันทามติในกระบวนการตัดสินใจของอาเซียนได้เริ่มมีความยืดหยุ่นมากขึ้นหลังจากที่กฎบัตรอาเซียนมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๑ เนื่องจากกฎบัตรอาเซียนได้เปิดช่องให้ผู้นำประเทศสมาชิกอาเซียนพิจารณาหาข้อยุติในเรื่องที่ประเทศสมาชิกไม่มีฉันทามติได้^{๔๖๘}

๒.๕.๔.๕ กลไกการบริหารและโครงสร้างองค์กรของอาเซียน

ภายใต้กฎบัตรอาเซียน ที่ประชุมสุดยอดอาเซียน (ASEAN Summit) หรือที่ประชุมของประมุขหรือหัวหน้ารัฐบาลของประเทศสมาชิกอาเซียนเป็นองค์กรกำหนดนโยบายสูงสุดของอาเซียน โดยมี (๑) ที่ประชุมคณะมนตรีประสานงานอาเซียน (ASEAN Coordinating Council) ซึ่งประกอบด้วยรัฐมนตรีต่างประเทศของรัฐสมาชิกอาเซียน (๒) ที่ประชุมคณะมนตรีประชาคมอาเซียน (ASEAN Community Councils) ซึ่งประกอบด้วยคณะมนตรีประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน คณะมนตรีประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และคณะมนตรีประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ซึ่งต่างล้วนเป็นการประชุมระดับรัฐมนตรี) (๓) ที่ประชุมระดับรัฐมนตรีเฉพาะสาขาของประเทศสมาชิกอาเซียน (เช่น ด้านสาธารณสุข ด้านกลาโหม ด้านการศึกษา และด้านการเงินและการคลัง ฯลฯ) (๔) ที่ประชุมระดับเจ้าหน้าที่อาวุโส (ระดับปลัดกระทรวง) และ (๕) คณะกรรมการผู้แทนถาวรประจำอาเซียน (Committee of Permanent Representatives to ASEAN) ซึ่งเป็นที่ประชุมของเอกอัครราชทูตที่แต่ละประเทศสมาชิกอาเซียนแต่งตั้งให้ไปประสานงานกับสำนักเลขาธิการอาเซียน ณ กรุงจาการ์ตาเป็นองค์กรกำหนดนโยบายและเร่งรัดการดำเนินการตามมติของที่ประชุมสุดยอดอาเซียนระดับรองลงมา

การนำเอานโยบายของที่ประชุมสุดยอดอาเซียน หรือความตกลงต่างๆของอาเซียนไปปฏิบัติ นั้น เป็นหน้าที่ของแต่ละประเทศสมาชิกโดยมีสำนักเลขาธิการอาเซียนซึ่งตั้งอยู่ที่กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซียทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานการดำเนินงานระหว่างประเทศสมาชิก โดยมีเลขาธิการอาเซียน (ซึ่งปัจจุบัน ได้แก่ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย) เป็นหัวหน้าผู้บริหารสำนักงานในขณะที่กระทรวงการต่างประเทศของแต่ละประเทศสมาชิกอาเซียน ได้จัดตั้ง ‘กรมอาเซียน’ ภายในประเทศตนเอง เพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับ

^{๔๖๘} มัญชรี พันธุ์พวง, ประชาคมอาเซียน, <<https://sites.google.com/site/pampmaa/watthuprasngkh-kar-cad-tang-xaseiyng>> ๑๒/๑๐/๒๕๖๑, หน้า ๔-๗.

กรมอาเซียนของประเทศอื่นสำนักเลขาธิการอาเซียน และหน่วยงานต่างๆภายในประเทศตนเองในการดำเนินกิจกรรม/ความร่วมมือในสาขาต่างๆ ของอาเซียน

ในการดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนหรือที่เรียกอย่างเป็นทางการว่า ‘คู่เจรจาของอาเซียน’ ซึ่งปัจจุบันนับประกอบด้วย ๙ ประเทศกับหนึ่งองค์กร (จีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ แคนาดา อินเดีย รัสเซีย และสหภาพยุโรป) นั้นในปีหนึ่งๆ อาเซียนจะจัดประชุมระดับผู้นำหรือรัฐมนตรีคู่เจรจาเหล่านี้เพื่อกำหนดนโยบายและทิศทางการผสมความร่วมมือดังเช่นที่ไทยจะจัดการประชุมระดับผู้นำระหว่างอาเซียนกับ จีน เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น อินเดีย ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ในเดือนเมษายน ๒๕๕๒ นอกจากนี้อาเซียนยังได้จัดตั้งคณะกรรมการอาเซียนในประเทศที่สาม (ASEAN Committee in Third Countries) ซึ่งประกอบด้วยเอกอัครราชทูตของประเทศสมาชิกอาเซียนที่ประจำอยู่ในประเทศคู่เจรจาตลอดจนในประเทศอื่นๆ ที่อาเซียนเห็นสมควรเพื่อทำหน้าที่ให้ข้อมูลและวิเคราะห์ท่าทีของประเทศที่คณะกรรมการอาเซียนเหล่านี้ตั้งอยู่ ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาความสัมพันธ์ต่อไป^{๔๖๙}

๒.๕.๔.๖ กลุ่มประเทศคู่เจรจาของอาเซียน

นอกจากอาเซียนจะเป็นสมาคมที่ให้สมาชิกทั้ง ๑๐ ประเทศได้เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันผ่านกรอบความร่วมมือต่างๆ แล้วอาเซียนยังมีโครงการความร่วมมือในสาขาต่างๆ กับมิตรประเทศที่ตั้งอยู่นอกภูมิภาค หรือที่มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า ‘คู่เจรจา’ (Dialogue Partners) ของอาเซียนอีกกว่า ๑๐ ประเทศหรือองค์กรเลยทีเดียว อาเซียนเริ่มมีความสัมพันธ์กับประเทศนอกกลุ่มเป็นครั้งแรกกับ ‘สหภาพยุโรป’ ในปี ๒๕๑๕ หรือประมาณ ๕ ปีภายหลังการก่อตั้งอาเซียน จากนั้นอาเซียนก็มีเพื่อนเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ จนถึงปัจจุบัน อาเซียนมีเพื่อนที่เรียกว่า ‘คู่เจรจา’ แล้ว จำนวน ๙ ประเทศกับ ๑ องค์กร ได้แก่ จีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ แคนาดา อินเดีย รัสเซีย และสหภาพยุโรปดังที่ไดกล่าวไปแล้ว นอกจากนี้อาเซียนยังมีความร่วมมือเฉพาะทางในบางสาขากับองค์การสหประชาชาติและปากีสถานรวมถึงกลุ่มภูมิภาคอื่นๆ เช่น ความร่วมมือของรัฐอาหรับ (Gulf Cooperation Council – GCC) ซึ่งเป็นองค์กรของประเทศที่มีน้ำมันเป็นสินค้าส่งออกหลัก อันประกอบด้วยบาห์เรนกาตาร์ คูเวต โอมาน ซาอุดีอาระเบีย และรัฐอาหรับเอมิเรตส์สมาคมความร่วมมือแห่งภูมิภาคเอเชียใต้ (South Asian Association for Regional Cooperation – SAARC) ซึ่งมีบังกลาเทศ ภูฏาน อินเดีย มัลดีฟส์ เนปาล ปากีสถานและศรีลังกาเป็นสมาชิก เป้าหมายในตอนแรกที่อาเซียนต้องการมีเพื่อน คือการขอให้เพื่อนที่มีสถานะที่ดีกว่าให้ความช่วยเหลือทางด้านพัฒนาแก่อาเซียนดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างอาเซียนกับเพื่อนๆ ในช่วงแรกๆไม่ว่าจะเป็นกับสหภาพยุโรป ญี่ปุ่น หรือสหรัฐอเมริกา จึงอาจเรียกได้ว่าอยู่ในสถานะ ‘ผู้ให้กับผู้รับ’ อย่างไรก็ตาม เมื่ออาเซียนเติบโตและมีระดับการพัฒนาที่ดีขึ้นความสัมพันธ์กับเพื่อนได้ค่อยๆ เปลี่ยนจาก ‘ผู้รับ’ มาเป็นแบบ ‘หุ้นส่วน’ ไม่ว่าจะเป็นหุ้นส่วนการพัฒนา หุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ หุ้นส่วนทางด้านความมั่นคง รวมถึงการต่อต้านการก่อการร้ายหรือหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจ โดยมีการประชุมในระดับต่างๆเป็นกลไกการขับเคลื่อนความสัมพันธ์ระหว่างอาเซียนกับคู่เจรจาไม่ว่าจะเป็นการประชุมระดับรัฐมนตรีระหว่างอาเซียนกับประเทศคู่เจรจาซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วง

^{๔๖๙} สุทัศน์ สักกะพันธ์, ภาษาอาเซียน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เพชรประกาย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๖.

เดือนมิถุนายนหรือกรกฎาคมหรือการประชุมระดับผู้นำประเทศของประเทศสมาชิกอาเซียนกับจีน ญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ เรียกว่า ‘อาเซียน + ๓’ ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีเช่นกันในช่วงเดือนพฤศจิกายนหรือธันวาคม ความสัมพันธ์ระหว่างอาเซียนกับเพื่อนๆ ในรอบเกือบ ๔๐ ปีที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดผลในด้านต่างๆ มากมาย อาทิการเสริมสร้างความไว้วางใจระหว่างกันเพื่อป้องกันข้อพิพาทที่อาจมีขึ้น การที่ประเทศเพื่อนของอาเซียนให้ความช่วยเหลือทั้งด้านการเงินและทางเทคนิคแก่โครงการเพื่อการพัฒนาของอาเซียนโดยเฉพาะโครงการลดช่องว่างระดับการพัฒนาระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนดั้งเดิมกับกัมพูชาลาว พม่าและเวียดนาม ซึ่งเป็นสมาชิกที่เพิ่งเข้าร่วมอาเซียนได้ไม่นานนับกรวมไปถึงความพยายามในการจัดตั้งเขตการค้าเสรีร่วมกันระหว่างอาเซียนกับประเทศคู่เจรจาหลายประเทศไม่ว่าจะเป็นกับจีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ หรือสหภาพยุโรปอันจะส่งผลให้ประชาชนโดยทั่วไปของอาเซียนรวมทั้งชาวไทยได้ใช้สินค้าที่มีคุณภาพดีในราคาที่ถูกลง^{๔๗๐}

๒.๕.๕ ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย

๒.๕.๕.๑ ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี

๑) ที่มาของยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี

โดยที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา ๖๕ กำหนดให้รัฐพึงจัดให้มียุทธศาสตร์ชาติเป็นเป้าหมายการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ตามหลัก ธรรมาภิบาลเพื่อใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนต่าง ๆ ให้สอดคล้องและบูรณาการกันเพื่อให้เกิดเป็นพลังผลักดันร่วมกันไปสู่เป้าหมายดังกล่าว โดยให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายว่าด้วยการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ และต่อมาได้มีการตราพระราชบัญญัติการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐ โดยกำหนดให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติเพื่อรับผิดชอบในการจัดทำร่างยุทธศาสตร์ชาติ กำหนดวิธีการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำร่างยุทธศาสตร์ชาติ ในการ ติดตาม การตรวจสอบ และการประเมินผล รวมทั้งกำหนดมาตรการส่งเสริม และสนับสนุนให้ประชาชนทุกภาคส่วนดำเนินการให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติเพื่อให้เป็นไปตามที่กำหนดในพระราชบัญญัติการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐ คณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติด้านต่าง ๆ รวม ๖ คณะ เพื่อรับผิดชอบในการดำเนินการจัดทำร่างยุทธศาสตร์ชาติให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนด ตลอดจนได้จัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและหน่วยงานของรัฐ^{๔๗๑} ที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง เพื่อประกอบการจัดทำร่างยุทธศาสตร์ชาติตามที่กฎหมายกำหนด ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐) เป็นยุทธศาสตร์ชาติฉบับแรกของประเทศไทยตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยซึ่งจะต้อง

^{๔๗๐} สุทัศน์ สังกะพันธ์, ภาษาอาเซียน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เพชรประกาย, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐-๗๒.

^{๔๗๑} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๕ ตอนที่ ๘๒ ก ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑, ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐), หน้าคำนำ.

นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้ประเทศไทยบรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อความสุขของคนไทยทุกคน

๒) วิสัยทัศน์ประเทศไทย

“ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” หรือเป็นคติพจน์ประจำชาติว่า “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” เพื่อสนองตอบ ต่อผลประโยชน์แห่งชาติ อันได้แก่ การมีเอกราช อธิปไตย การดำรงอยู่อย่างมั่นคง และยั่งยืนของ สถาบันหลักของชาติและประชาชนจากภัยคุกคามทุกรูปแบบ การอยู่ร่วมกันในชาติอย่างสันติสุข เป็นปึกแผ่น มีความมั่นคงทางสังคมท่ามกลางพหุสังคมและการมีเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ความเจริญเติบโตของชาติ ความเป็นธรรมและความอยู่ดีมีสุขของประชาชน ความยั่งยืนของฐานทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงทางพลังงานและอาหาร ความสามารถในการรักษาผลประโยชน์ของชาติภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมระหว่างประเทศ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติประสานสอดคล้องกันด้านความมั่นคงในประชาคมอาเซียนและประชาคมโลกอย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี

ความมั่นคง หมายถึง การมีความมั่นคงปลอดภัยจากภัยและการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายในประเทศ และภายนอกประเทศในทุกระดับ ทั้งระดับประเทศ สังคม ชุมชน ครัวเรือน และปัจเจกบุคคล และ มีความมั่นคงในทุกมิติ ทั้งมิติทางการทหาร เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และการเมือง เช่น ประเทศ มีความมั่นคงในเอกราชและอธิปไตย มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น ประมุข สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์มีความเข้มแข็งเป็นศูนย์กลางและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน มีระบบการเมืองที่มั่นคงเป็นกลไกที่นำไปสู่การบริหารประเทศที่ต่อเนื่องและโปร่งใสตามหลักธรรมาภิบาล สังคมมีความปรองดองและความสามัคคี สามารถผนึกกำลังเพื่อพัฒนาประเทศ ชุมชนมีความเข้มแข็ง ครอบครัวมีความอบอุ่น ประชาชนมีความมั่นคงในชีวิต มีงานและรายได้ที่มั่นคงพอเพียงกับการดำรงชีวิต มีการออมสำหรับวัยเกษียณ ความมั่นคงของอาหาร พลังงาน และน้ำ มีที่อยู่อาศัย และความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน

ความมั่งคั่ง หมายถึง ประเทศไทยมีการขยายตัวของเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องและมีความยั่งยืน จนเข้าสู่กลุ่มประเทศรายได้สูง ความเหลื่อมล้ำของการพัฒนาลดลง ประชากรมีความอยู่ดีมีสุขได้รับ ผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกันมากขึ้น และมีการพัฒนาอย่างทั่วถึงทุกภาคส่วน มีคุณภาพชีวิตตามมาตรฐานขององค์การสหประชาชาติ ไม่มีประชาชนที่อยู่ในภาวะความยากจน เศรษฐกิจในประเทศมีความเข้มแข็ง ขณะเดียวกันต้องมีความสามารถในการแข่งขันกับประเทศต่าง ๆ ทั้งในตลาดโลกและตลาดภายในประเทศเพื่อให้สามารถสร้างรายได้ทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ ตลอดจนมีการสร้างฐานเศรษฐกิจและสังคมแห่งอนาคตเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทการพัฒนา ที่เปลี่ยนแปลงไป และประเทศไทยมีบทบาทที่สำคัญในเวทีโลก และมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และการค้าอย่างแน่นแฟ้นกับประเทศในภูมิภาคเอเชีย เป็นจุดสำคัญของการเชื่อมโยงในภูมิภาค ทั้งการ คมนาคมขนส่ง การ

ผลิต การค้า การลงทุน และการทำธุรกิจ เพื่อให้เป็นพลังในการพัฒนา นอกจากนี้ ยังมีความสมบูรณ์ใน
 ทุนที่จะสามารถสร้างการพัฒนาต่อเนื่องไปได้ ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนทางปัญญา ทุนทางการเงิน ทุนที่เป็น
 เครื่องมือเครื่องจักร ทุนทางสังคม และทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่สามารถสร้างความเจริญ รายได้ และ
 คุณภาพชีวิตของ ประชาชนให้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจที่อยู่บนหลักการ
 ใช้ การรักษา และการฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ไม่ใช่ทรัพยากรธรรมชาติจนเกินพอดี ไม่
 สร้างมลภาวะ ต่อสิ่งแวดล้อมจนเกินความสามารถในการรองรับและเยียวยาของระบบนิเวศ การผลิตและ
 การบริโภค เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ทรัพยากรธรรมชาติมี
 ความอุดมสมบูรณ์มากขึ้นและสิ่งแวดล้อมมีคุณภาพดีขึ้น คนมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความ เอื้ออาทร
 เสียสละเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม รัฐบาลมีนโยบายที่มุ่งประโยชน์ส่วนรวมอย่างยั่งยืน และให้
 ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน และทุกภาคส่วนในสังคมยึดถือและปฏิบัติตาม หลักปรัชญา
 ของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาอย่างสมดุล มีเสถียรภาพ และยั่งยืน^{๔๗๒}

๓) ประเด็นยุทธศาสตร์ชาติ

การพัฒนาประเทศในช่วงระยะเวลาของยุทธศาสตร์ชาติ จะมุ่งเน้นการสร้าง
 สมดุลระหว่าง การพัฒนาความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาค
 ส่วนในรูปแบบ “ประชารัฐ” โดยประกอบด้วย ๖ ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง
 ยุทธศาสตร์ชาติ ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้าง
 ศักยภาพ ทรัพยากรมนุษย์ ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม
 ยุทธศาสตร์ชาติ ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และยุทธศาสตร์ชาติ
 ด้านการปรับสมดุล และพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ โดยแต่ละยุทธศาสตร์มีเป้าหมายและ
 ประเด็นการพัฒนา ดังนี้

๓.๑) ยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญ
 คือ ประเทศชาติมั่นคง ประชาชนมีความสุข เน้นการบริหารจัดการสภาวะแวดล้อมของประเทศให้มีความ
 มั่นคง ปลอดภัย เกราะข อธิปไตย และมีความสงบเรียบร้อยในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชาติ สังคม ชุมชน
 มุ่งเน้นการพัฒนาคน เครื่องมือ เทคโนโลยี และระบบฐานข้อมูลขนาดใหญ่ให้มีความพร้อมสามารถรับมือ
 กับภัยคุกคาม และภัยพิบัติได้ทุกรูปแบบ และทุกระดับความรุนแรง ควบคู่ไปกับการป้องกันและแก้ไข
 ปัญหา ด้านความมั่นคงที่มีอยู่ในปัจจุบัน และที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ใช้กลไกการแก้ไขปัญหาแบบ
 บูรณาการ ทั้งกับส่วนราชการ ภาคเอกชน ประชาสังคม และองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ รวมถึงประเทศเพื่อนบ้าน

^{๔๗๒} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๕ ตอนที่ ๘๒ ก ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑, ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๑-
 ๒๕๘๐), หน้า ๕-๖.

และมิตรประเทศทั่วโลกบนพื้นฐานของหลักธรรมาภิบาล เพื่อเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการดำเนินการ ของ ยุทธศาสตร์ชาติด้านอื่น ๆ ให้สามารถขับเคลื่อนไปได้ตามทิศทางและเป้าหมายที่กำหนด

๓.๒) ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน มี

เป้าหมายการพัฒนา ที่มุ่งเน้นการยกระดับศักยภาพของประเทศในหลากหลายมิติ บนพื้นฐานแนวคิด ๓ ประการ ได้แก่ (๑) “ต่อยอดอดีต” โดยมองกลับไปที่รากเหง้าทางเศรษฐกิจ อัตลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และจุดเด่นทางทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย รวมทั้งความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ ของประเทศ ในด้านอื่น ๆ นำมาประยุกต์ผสมผสานกับเทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับบริบท ของ เศรษฐกิจและสังคมโลกสมัยใหม่ (๒) “ปรับปรุงจจุบัน” เพื่อปูทางสู่อนาคต ผ่านการพัฒนาโครงสร้าง พื้นฐานของประเทศในมิติต่าง ๆ ทั้งโครงข่ายระบบคมนาคมและขนส่ง โครงสร้างพื้นฐานวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และดิจิทัล และการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและบริการอนาคต และ (๓) “สร้างคุณค่าใหม่ในอนาคต” ด้วยการเพิ่มศักยภาพของผู้ประกอบการ พัฒนาคนรุ่นใหม่ รวมถึง ปรับรูปแบบธุรกิจ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาด ผสมผสานกับยุทธศาสตร์ที่รองรับ อนาคต บนพื้นฐานของการต่อยอดอดีตและปรับปรุงจจุบัน พร้อมทั้งการส่งเสริมและสนับสนุนจากภาครัฐ ให้ ประเทศไทยสามารถสร้างฐานรายได้และการจ้างงานใหม่ ขยายโอกาสทางการค้าและการลงทุน ในเวทีโลก ควบคู่ไปกับการยกระดับรายได้และการกินดีอยู่ดี รวมถึงการเพิ่มขึ้นของคนชั้นกลาง และลดความเหลื่อมล้ำของคนในประเทศได้ในคราวเดียวกัน

๓.๓) ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพ

ทรัพยากรมนุษย์ มีเป้าหมาย การพัฒนาที่สำคัญเพื่อพัฒนาคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัยให้เป็นคนดี เก่ง และมีคุณภาพ โดยคนไทย มีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีพัฒนาการที่ดีรอบด้านและมีสุขภาวะที่ดี ในทุกช่วงวัย มีจิตสาธารณะ รับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่น มัธยัสถ์ อดออม โอบอ้อมอารี มีวินัย รักษา ศีลธรรม และเป็นพลเมืองดีของชาติ มีหลักคิดที่ถูกต้อง มีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ ๒๑ มีทักษะ สื่อสาร ภาษาอังกฤษและภาษาที่สาม และอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่น มีนิสัยรักการเรียนรู้และการพัฒนาตนเอง อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สูการเป็นคนไทยที่มีทักษะสูง เป็นนวัตกรรม นักคิด ผู้ประกอบการ เกษตรกรยุค ใหม่ และอื่น ๆ โดยมีสัมมาชีพตามความถนัดของตนเอง

๓.๔) ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทาง

สังคม มีเป้าหมาย การพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการดึงเอาพลังของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาคเอกชน ประชา สังคม ชุมชน ท้องถิ่น มาร่วมขับเคลื่อน โดยการสนับสนุนการรวมตัวของประชาชนในการร่วมคิดร่วมทำ เพื่อส่วนรวม การกระจายอำนาจและความรับผิดชอบไปสู่กลไกบริหารราชการแผ่นดินในระดับท้องถิ่น การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการตนเอง และการเตรียมความพร้อมของประชากรไทย ทั้งในมิติสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพ สามารถพึ่งตนเอง และ ทำประโยชน์แก่ครอบครัว ชุมชน และสังคมให้นานที่สุด โดยรัฐให้หลักประกันการเข้าถึงบริการและ สวัสดิการที่มีคุณภาพอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง

๓.๕) ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ธรรมาภิบาล และความเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระหว่างกัน ทั้งภายในและภายนอกประเทศอย่างบูรณาการ ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งในการกำหนดกลยุทธ์และแผนงาน และการให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในแบบทางตรงให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยเป็นการดำเนินการบนพื้นฐานการเติบโตร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็ทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิต โดยให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลทั้ง ๓ ด้าน อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนเพื่อคนรุ่นต่อไปอย่างแท้จริง

๓.๖) ยุทธศาสตร์ชาติด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญเพื่อปรับเปลี่ยนภาครัฐที่ยึดหลัก “ภาครัฐของประชาชนเพื่อประชาชน และประโยชน์ส่วนรวม” โดยภาครัฐต้องมีขนาดที่เหมาะสมกับบทบาทภารกิจ แยกแยะบทบาทหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ในการกำกับหรือในการให้บริการในระบบเศรษฐกิจที่มีการแข่งขัน มีสมรรถนะสูง ยึดหลักธรรมาภิบาล ปรับวัฒนธรรมการทำงานให้มุ่งผลสัมฤทธิ์และผลประโยชน์ส่วนรวม มีความทันสมัย และพร้อมที่จะปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำนวัตกรรม เทคโนโลยีข้อมูลขนาดใหญ่ ระบบการทำงานที่เป็นดิจิทัลเข้ามาประยุกต์ใช้อย่างคุ้มค่า และปฏิบัติงานเทียบได้กับมาตรฐานสากล รวมทั้งมีลักษณะเปิดกว้าง เชื่อมโยงถึงกันและเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และ โปร่งใส โดยทุกภาคส่วนในสังคมต้องร่วมกันปลูกฝังค่านิยมความซื่อสัตย์สุจริต ความมั่งคั่ง และสร้าง จิตสำนึกในการปฏิเสธไม่ยอมรับการทุจริตประพฤติมิชอบอย่างสิ้นเชิง นอกจากนี้ กฎหมายต้องมีความ ชัดเจน มีเพียงเท่าที่จำเป็น มีความทันสมัย มีความเป็นสากล มีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การลด ความเหลื่อมล้ำ และเอื้อต่อการพัฒนา โดยกระบวนการยุติธรรมมีการบริหารที่มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม ไม่เลือกปฏิบัติ และการอำนวยความสะดวกตามหลักนิติธรรม^{๔๗๓}

๒.๕.๕.๒ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔

๑) ที่มาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ได้จัดทำขึ้นในช่วงเวลาของการปฏิรูปประเทศท่ามกลางสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเชื่อมโยงกันใกล้ชิดกันมากขึ้น โดยได้น้อมนำหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศต่อเนื่องจาก แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙-๑๑ เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันและช่วยให้สังคมไทยสามารถยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคง เกิดภูมิคุ้มกัน และมีการบริหารจัดการความเสี่ยงอย่างเหมาะสม ส่งผลให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและ ยั่งยืน ในการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ครั้ง

^{๔๗๓} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๕ ตอนที่ ๘๒ ก ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑, ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐), หน้า ๘-๑๐.

นี้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ (สศช.) ได้จัดทำบนพื้นฐานของ ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๗๙) ซึ่งเป็นแผนแม่บท หลักของการพัฒนาประเทศ และ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) รวมทั้งการปรับโครงสร้าง ประเทศไทยไปสู่ประเทศไทย ๔.๐ ตลอดจนประเด็นการปฏิรูปประเทศ นอกจากนี้ ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนาทุกภาคส่วนทั้งในระดับกลุ่มอาชีพ ระดับภาค และ ระดับประเทศในทุก ขั้นตอนของแผนฯ อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องเพื่อร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์และ ทิศทางการพัฒนา ประเทศ รวมทั้งร่วมจัดทำรายละเอียดยุทธศาสตร์ของแผนฯ เพื่อมุ่งสู่ “ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ” การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ จึงเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการเชื่อมต่อกับ ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปีในลักษณะการแปลงยุทธศาสตร์ระยะยาวสู่การปฏิบัติ โดยในแต่ละยุทธศาสตร์ของ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ได้กำหนดประเด็นการพัฒนา พร้อมทั้งแผนงาน/โครงการสำคัญที่ต้อง ดำเนินการให้เห็นผลเป็นรูปธรรมในช่วง ๕ ปีแรกของการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติเพื่อเตรียมความพร้อม คน สังคม และ ระบบเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงได้ อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกัน ยังได้กำหนดแนวคิดและกลไกการขับเคลื่อนและติดตามประเมินผลที่ชัดเจน เพื่อกำกับให้การพัฒนาเป็นไปอย่างมีทิศทางและเกิดประสิทธิภาพ นำไปสู่การพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขที่ ยั่งยืนของสังคมไทย^{๔๗๔}

๒) หลักการสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ จะมุ่งบรรลุเป้าหมายใน ระยะ ๕ ปี ที่จะสามารถต่อยอดในระยะต่อไปเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาระยะยาวตามยุทธศาสตร์ ชาติ ๒๐ ปี โดยมี หลักการสำคัญของแผนพัฒนาฯ ดังนี้

๒.๑) ยึด “หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ต่อเนื่องมาตั้งแต่ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙ เพื่อให้ เกิดบูรณาการการพัฒนาในทุกมิติอย่างสมเหตุสมผล มีความพอประมาณ และมีระบบภูมิคุ้มกันและ การบริหารจัดการความเสี่ยงที่ดี ซึ่งเป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับการพัฒนาที่ ยั่งยืนโดยมุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มี ความเป็นคนที่สมบูรณ์ สังคมไทยเป็นสังคมคุณภาพ สร้างโอกาสและมี ที่ยืนให้กับทุกคนในสังคมได้ดำเนินชีวิต ที่ดีมีความสุขและอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ ในขณะที่ระบบ เศรษฐกิจของประเทศก็เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง มีคุณภาพ และมีเสถียรภาพ การกระจายความมั่งคั่ง อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม เป็นการเติบโตที่เป็นมิตรกับ สิ่งแวดล้อม รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณี และวัฒนธรรม

^{๔๗๔} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔, หน้าคำนำ.

๒.๒) ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” มุ่งสร้างคุณภาพชีวิตและสุขภาพที่ดีสำหรับคนไทย พัฒนาคอนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์มีวินัย ใฝ่รู้ มีความรู้ มีทักษะ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทัศนคติที่ดี รับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรมและคุณธรรม พัฒนาคอนทุกช่วงวัยและเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ อย่างมีคุณภาพ รวมถึงการสร้างคนให้ใช้ประโยชน์และอยู่กับสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูล อนุรักษ์ ฟื้นฟู ใช้ประโยชน์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม

๒.๓) ยึด “วิสัยทัศน์ภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี” มาเป็นกรอบของวิสัยทัศน์ประเทศไทย ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ วิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วย การพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” หรือเป็นคติพจน์ประจำชาติว่า “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” โดยที่วิสัยทัศน์ดังกล่าวสนองต่อผลประโยชน์แห่งชาติ ได้แก่ การมีเอกราช อธิปไตย และบูรณภาพแห่ง เขตอำนาจรัฐ การดำรงอยู่อย่างมั่นคงยั่งยืนของสถาบันหลักของชาติ การดำรงอยู่อย่างมั่นคงของชาติและ ประชาชนจากภัยคุกคามทุกรูปแบบ การอยู่ร่วมกันในชาติอย่างสันติสุข เป็นปึกแผ่นมีความมั่นคงทางสังคม ท่ามกลางพหุสังคมและการมีเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ความเจริญเติบโตของชาติ ความเป็นธรรม และความอยู่ดีมีสุขของประชาชน ความยั่งยืนของฐาน ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงทางพลังงาน อาหารและน้ำ ความสามารถในการรักษา ผลประโยชน์ของชาติภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม ระหว่างประเทศและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ประสานสอดคล้องกันด้านความมั่นคงในประชาคมอาเซียนและประชาคมโลกอย่างมีเกียรติ และศักดิ์ศรี ประเทศไทยไม่เป็นภาระของโลกและสามารถเกื้อกูลประเทศที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจด้อยกว่า

๒.๔) ยึด “เป้าหมายอนาคตประเทศไทยปี ๒๕๗๙” ที่เป็นเป้าหมาย ในยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี มาเป็นกรอบในการกำหนดเป้าหมายที่จะบรรลุใน ๕ ปีแรกและเป้าหมายใน ระดับย่อยลงมา โดยที่เป้าหมายและตัวชี้วัดในด้านต่างๆ มีความสอดคล้องกับกรอบเป้าหมายที่ยั่งยืน (SDGs) ทั้งนี้ เป้าหมายประเทศไทยใน ปี ๒๕๗๙ ซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกันนั้นพิจารณาจากทั้งประเด็นหลัก และลักษณะของการพัฒนา ลักษณะฐานการผลิตและบริการสำคัญของประเทศ ลักษณะของคนไทยและ สังคมไทยที่พึงปรารถนา และกลุ่มเป้าหมายใน สังคมไทยโดยกำหนดไว้ดังนี้ “เศรษฐกิจและสังคมไทยมี การพัฒนาอย่างมั่นคงและยั่งยืนบนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน สังคมไทยเป็นสังคมที่เป็นธรรมมีความเหลื่อม ล้า น้อย คนไทยเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นพลเมืองที่มีวินัย ตื่นรู้และเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตลอดชีวิต มีความรู้ มีทักษะและทัศนคติที่เป็นค่านิยมที่ดี มีสุขภาพร่างกายและ จิตใจที่สมบูรณ์ มีความเจริญเติบโต ทางจิตวิญญาณ มีจิตสาธารณะและทำประโยชน์ต่อส่วนรวม มีความเป็น พลเมืองไทย พลเมืองอาเซียน และพลเมืองโลก ประเทศไทยมีบทบาทที่สำคัญในเวทีนานาชาติ ระบบ เศรษฐกิจตั้งอยู่บนฐานของการใช้ นวัตกรรมนำดิจิทัล สามารถแข่งขันในการผลิตได้และค้าขายเป็น มีความเป็นสังคมประกอบการ มีฐาน การผลิตและบริการที่มีคุณภาพและรูปแบบที่โดดเด่นเป็นที่ต้องการในตลาดโลก เป็นฐานการผลิตและ บริการที่สำคัญ เช่น การให้บริการคุณภาพทั้งด้านการเงิน ระบบโลจิสติกส์ บริการด้าน สุขภาพ และ

ท่องเที่ยวคุณภาพ เป็นครัวโลกของอาหารคุณภาพและปลอดภัย เป็นฐานอุตสาหกรรมและบริการ อัจฉริยะที่เป็นอุตสาหกรรมแห่งอนาคตที่ใช้นวัตกรรม ทุมนมนุษย์ทักษะสูงและเทคโนโลยีอัจฉริยะ มาต่อยอด ฐานการผลิตและบริการที่มีศักยภาพในปัจจุบันและพัฒนาฐานการผลิตและบริการใหม่ๆ เพื่อนำประเทศไทยไปสู่การมีระบบเศรษฐกิจ สังคม และประชาชนที่มีความเป็นอัจฉริยะ”

๒.๕) ยึด “หลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำ และขับเคลื่อนการเจริญเติบโต จากการเพิ่มผลิตภาพการผลิตบนฐานของการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม” แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ มุ่งเน้น การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีความครอบคลุมทั่วถึงเพื่อเพิ่มขยายฐานกลุ่มประชากรชั้นกลางให้ กว้างขึ้น โดยกำหนดเป้าหมายในการเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจ โอกาสทางสังคม และรายได้ของกลุ่มประชากร รายได้ต่ำสุดร้อยละ ๔๐ ให้สูงขึ้น นอกจากนี้ การเพิ่มผลิตภาพการผลิตบนฐานของการใช้ภูมิปัญญาและพัฒนา นวัตกรรมนับเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาในระยะต่อไปสำหรับทุกภาคส่วนในสังคมไทย โดยที่เส้นทางการพัฒนาที่มุ่งสู่การเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วนั้นกำหนดเป้าหมายทั้งในด้านรายได้ ความเป็นธรรม การลดความเหลื่อมล้ำและขยายฐานคนชั้นกลาง การสร้างสังคมที่มีคุณภาพและมีธรรมาภิบาล และความเป็น มิตรต่อสิ่งแวดล้อม

๒.๖) ยึด “หลักการนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างจริงจัง ใน ๕ ปีที่ต่อยอดไปสู่ผลสัมฤทธิ์ที่เป็นเป้าหมายระยะยาว” จากการพัฒนา เป็นกลไกเชื่อมต่อในลำดับแรกที่จะกำกับและส่งเสริมแนวทางพัฒนาและเป้าหมายในยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปีให้เกิดการปฏิบัติในทุกระดับและในแต่ละด้าน อย่างสอดคล้องกัน แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ จึงให้ความสำคัญกับการใช้กลไกประชารัฐที่เป็นการรวมพลังขับเคลื่อนจากทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน และการกำหนดประเด็นบูรณาการของการพัฒนาที่มีลำดับ ความสำคัญสูง และได้กำหนดในระดับแผนงาน/โครงการสำคัญที่จะตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาได้อย่างแท้จริง รวมทั้งการกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดที่มีความครอบคลุมหลากหลายมิติมากกว่าในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ผ่านมา มา ในการกำหนดเป้าหมายได้คำนึงถึงความสอดคล้องกับเป้าหมายระยะยาวของยุทธศาสตร์ชาติ และการเป็นกรอบกำกับเป้าหมายและตัวชี้วัดในระดับย่อยลงมาที่จะต้องถูกส่งต่อและกำกับให้สามารถดำเนินการให้เกิดขึ้นอย่างมีผลสัมฤทธิ์ภายใต้กรอบการจัดสรรงบประมาณ การติดตามและประเมินผลการใช้ จ่ายเงินงบประมาณแผ่นดินและการติดตามประเมินผลการปฏิบัติราชการรวมทั้งการพัฒนาระบบราชการที่สอดคล้องเป็นสาระเดียวกันหรือเสริมหนุนซึ่งกันและกัน แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ จึงกำหนดประเด็นบูรณาการ เพื่อการพัฒนาเพื่อเป็นแนวทางสำคัญประกอบการจัดสรรงบประมาณแผ่นดิน รวบรวมและกำหนดแผนงาน/ โครงการสำคัญในระดับปฏิบัติ และกำหนดจุดเน้นในการพัฒนาเชิงพื้นที่ในระดับสาขาการผลิตและบริการและ จังหวัดที่เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในด้านต่างๆ^{๔๗๕}

^{๔๗๕} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔, หน้า ๔-๖.

๓) วัตถุประสงค์และเป้าหมายการพัฒนาในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒
การพัฒนาประเทศในระยะ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ จึงกำหนดวัตถุประสงค์
และเป้าหมายรวมของการพัฒนาได้ ดังนี้

๓.๑) วัตถุประสงค์ประกอบด้วย (๑) เพื่อวางรากฐานให้คนไทยเป็น
คนที่สมบูรณ์ มีคุณธรรมจริยธรรม มีระเบียบวินัยค่านิยมที่ดี มีจิตสาธารณะ และมีความสุข โดยมีสุขภาพ
และสุขภาพที่ดี ครอบครัวอบอุ่น ตลอดจนเป็นคนเก่งที่มีทักษะความรู้ความสามารถและพัฒนาตนเองได้
ต่อเนื่องตลอดชีวิต (๒) เพื่อให้คนไทยมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ได้รับความเป็นธรรมในการ
เข้าถึงทรัพยากรและบริการทางสังคมที่มีคุณภาพ ผู้ด้อยโอกาสได้รับการพัฒนาศักยภาพ รวมทั้งชุมชนมี
ความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ (๓) เพื่อให้เศรษฐกิจเข้มแข็ง แข่งขันได้ มีเสถียรภาพ และมีความยั่งยืน สร้าง
ความเข้มแข็งของ ฐานการผลิตและบริการเดิมและขยายฐานใหม่โดยการใช้นวัตกรรมที่เข้มข้นมากขึ้น
สร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก และสร้างความมั่นคงทางพลังงาน อาหาร และน้ำ (๔) เพื่อรักษา
และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้สามารถสนับสนุน การเติบโตที่เป็นมิตรกับ
สิ่งแวดล้อมและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน (๕) เพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินมีประสิทธิภาพ
โปร่งใส ทันสมัย และมีการทำงานเชิงบูรณาการของภาคีการพัฒนา (๖) เพื่อให้มีการกระจายความเจริญ
ไปสู่ภูมิภาคโดยการพัฒนาภาคและเมืองเพื่อรองรับการพัฒนาระดับฐานการผลิตและบริการเดิมและ
ขยายฐานการผลิตและบริการใหม่ (๗) เพื่อผลักดันให้ประเทศไทยมีความเชื่อมโยง กับประเทศต่างๆ ทั้งใน
ระดับอนุภูมิภาค ภูมิภาค และนานาชาติได้อย่างสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพ รวมทั้งให้ประเทศไทยมี
บทบาทนำและสร้างสรรค์ในด้านการค้า การบริการ และการลงทุนภายใต้กรอบความร่วมมือต่างๆ ทั้งใน
ระดับอนุภูมิภาค ภูมิภาค และโลก

๓.๒) เป้าหมายรวม เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว ได้
กำหนดเป้าหมายรวมการพัฒนาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ประกอบด้วย (๑) คนไทยมีคุณลักษณะเป็น
คนไทยที่สมบูรณ์ มีวินัย มีทัศนคติและพฤติกรรมตามบรรทัดฐานที่ดีของสังคม มีความเป็นพลเมืองตื่นรู้ มี
ความสามารถในการปรับตัวได้อย่างรู้เท่าทันสถานการณ์ มีความรับผิดชอบและทวิประโยชน์ต่อส่วนรวม
มีสุขภาพกายและใจที่ดี มีความเจริญงอกงามทางจิตวิญญาณ มีวิถีชีวิตที่พอเพียง และมีความเป็นไทย
(๒) ความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้และความยากจนลดลง เศรษฐกิจฐานรากมีความเข้มแข็ง ประชาชนทุก
คนมีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร การประกอบอาชีพ และบริการทางสังคมที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง และ
เป็นธรรม กลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุดร้อยละ ๔๐ มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างน้อยร้อยละ ๑๕ (๓) ระบบเศรษฐกิจมี
ความเข้มแข็งและแข่งขันได้ โครงสร้างเศรษฐกิจปรับสู่เศรษฐกิจฐาน บริการและดิจิทัล มีผู้ประกอบการ
รุ่นใหม่และเป็นสังคมผู้ประกอบการ ผู้ประกอบการขนาดกลางและ ขนาดเล็กที่เข้มแข็งสามารถใช้น
นวัตกรรมและเทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างสรรค์คุณค่าสินค้าและบริการ มีระบบการผลิตและให้บริการ
จากฐานรายได้เดิมที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น และมีการลงทุนในการผลิตและบริการ ฐานความรู้ชั้นสูงใหม่ๆ ที่
เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและชุมชน รวมทั้งกระจายฐานการผลิตและการให้บริการสู่ ภูมิภาคเพื่อลดความ

เหลื่อมล้ำ โดยเศรษฐกิจไทยมีเสถียรภาพและมีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ ๕ ต่อปี และมีปัจจัยสนับสนุน อาทิ ระบบโลจิสติกส์ พลังงาน และการลงทุนวิจัยและพัฒนาที่เอื้อต่อการขยายตัวของภาคการผลิตและบริการ (๔) ทูทางธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อมสามารถสนับสนุนการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคงทางอาหาร พลังงาน และน้ำ โดยเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้ได้อย่างน้อย ๔๐ ของพื้นที่ประเทศเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในภาคพลังงานและขนส่ง ไม่น้อยกว่าร้อยละ ๗ ภายในปี ๒๕๖๓ เทียบกับการปล่อยในกรณีปกติ มีปริมาณหรือสัดส่วนของขยะมูลฝอยที่ได้รับการจัดการอย่างถูกหลักสุขาภิบาลเพิ่มขึ้น และรักษาคุณภาพน้ำและคุณภาพอากาศในพื้นที่วิกฤตให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน (๕) มีความมั่นคงในเอกราชและอธิปไตย สังคมปลอดภัย สามัคคี สร้างภาพลักษณ์ดี และเพิ่มความเชื่อมั่นของนานาชาติต่อประเทศไทย ความขัดแย้งทางอุดมการณ์และความคิดในสังคมลดลง ปัญหาอาชญากรรมลดลง ปริมาณความสูญเสียจากภัยโจรสลัดและการลักลอบขนส่งสินค้าและค่านิยมลดลง มีความพร้อมที่ปกป้องประชาชนจากการก่อการร้ายและภัยพิบัติทางธรรมชาติ ประเทศไทยมีส่วนร่วมในการกำหนดบรรทัดฐานระหว่างประเทศ เกิดความเชื่อมโยงการขนส่ง โลจิสติกส์ ห่วงโซ่มูลค่า เป็นหุ้นส่วน การพัฒนาที่สำคัญในอนุภูมิภาค ภูมิภาค และโลก และอัตราการเติบโตของมูลค่าการลงทุนและการส่งออก ของไทยในอนุภูมิภาค ภูมิภาค และอาเซียนสูงขึ้น (๖) มีระบบบริหารจัดการภาครัฐที่มีประสิทธิภาพ ทันสมัย โปร่งใส ตรวจสอบได้ กระจายอำนาจและมีส่วนร่วมจากประชาชน บทบาทภาครัฐในการให้บริการซึ่งภาคเอกชนดำเนินการแทนได้ดีกว่า ลดลง เพิ่มการใช้ระบบดิจิทัลในการให้บริการ ปัญหาคอร์รัปชันลดลง และการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอิสระมากขึ้น โดยอันดับประสิทธิภาพภาครัฐที่จัดทำโดยสถาบันการศึกษานานาชาติ และอันดับความยากง่ายในการดำเนินธุรกิจในประเทศดีขึ้น การใช้จ่ายภาครัฐและระบบงบประมาณมีประสิทธิภาพ สูง ฐานภาษีกว้างขึ้น และดัชนีการรับรู้การทุจริตดีขึ้น รวมถึงมีบุคลากรภาครัฐที่มีความรู้ความสามารถและปรับตัวได้ทันกับยุคดิจิทัลเพิ่มขึ้น^{๔๗๖}

๔) ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔ ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศไว้ จำนวน ๑๐ ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ ๑ การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์ที่ ๔ การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์ที่ ๕ การเสริมสร้างความมั่นคงแห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศสู่ความมั่งคั่งและยั่งยืน ยุทธศาสตร์ที่ ๖ การบริหารจัดการในภาครัฐ การป้องกันกาทุจริตประพฤติมิชอบและธรรมาภิบาลในสังคมไทย ยุทธศาสตร์ที่ ๗ การพัฒนาโครงสร้าง

^{๔๗๖} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔, หน้า ๖๓-๖๔.

พื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ ยุทธศาสตร์ที่ ๘ การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม ยุทธศาสตร์ที่ ๙ การพัฒนาภาค เมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ ยุทธศาสตร์ที่ ๑๐ ความร่วมมือระหว่างประเทศ เพื่อการพัฒนา

๕) กรอบความร่วมมืออาเซียน

อาเซียนได้รวมตัวเป็นประชาคมอย่างเป็นทางการในปี ๒๕๕๘ และแบ่งการดำเนินงานออกเป็น ๓ เสาหลัก ได้แก่ ๑) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) ๒) ประชาคมสังคมและวัฒนธรรม (ASEAN Socio-Culture Community: ASCC) ๓) ประชาคมการเมืองและความมั่นคง (ASEAN Political-Security Community: APSC) โดยที่ผ่านมามีประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้มีการกำหนดเป้าหมายและพันธกรณีใน ๔ เรื่อง ได้แก่ ๑) การเป็นตลาดและฐานการผลิตเดียวโดยให้มีการเคลื่อนย้ายสินค้าบริการ การลงทุน แรงงานฝีมือ และการเคลื่อนย้ายเงินทุนอย่างเสรีมากขึ้น ๒) การเป็นภูมิภาคที่มีความสามารถในการแข่งขันสูง ผ่านการกำหนดนโยบายการแข่งขันให้มีความยุติธรรม เสริมสร้างการคุ้มครองผู้บริโภค ส่งเสริมความร่วมมือทางด้านสิทธิทรัพย์สินทางปัญญา พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน กำหนดมาตรการด้านภาษี และกำหนดนโยบายเพื่อสนับสนุนพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ ๓) การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเสมอภาคโดยการพัฒนา SMEs และการเสริมสร้างขีดความสามารถผ่านโครงการต่างๆ เช่น โครงการริเริ่มเพื่อการรวมกลุ่มของอาเซียน (Initiative for ASEAN Integration: IAI) เพื่อลดช่องว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และ ๔) การเข้าร่วมเป็นส่วนสำคัญในระบบเศรษฐกิจโลก เน้นการปรับประสานนโยบายเศรษฐกิจของอาเซียนกับประเทศภายนอกภูมิภาค เพื่อให้อาเซียนมีท่าทีร่วมกันอย่างชัดเจน ผลของการดำเนินงานที่สำคัญในช่วงที่ผ่านมา ได้แก่ การลดอัตราภาษีลงเหลือร้อยละ ๐ ในสินค้า จำนวน ๘,๒๘๗ รายการ การลดอัตราภาษีลงเหลือร้อยละ ๕ ในสินค้าในบัญชีอ่อนไหว (กาแฟ มันฝรั่ง มะพร้าวแห้ง และไม้ตัดดอก) การเปิดเสรีการค้าบริการรวมทั้งสิ้น ๑๒ สาขาใหญ่ ประกอบด้วย ๑๒๘ สาขาย่อย การยกเลิก อุปสรรคในการให้บริการทุกรูปแบบและเปิดให้นักลงทุนอาเซียนถือหุ้นได้อย่างน้อยร้อยละ ๗๐ ในสาขาบริการ เร่งรัด ได้แก่ สาขาโทรคมนาคมและคอมพิวเตอร์ สาขาสุขภาพ สาขาท่องเที่ยว สาขาขนส่งทางอากาศ และ สาขาโลจิสติกส์ นอกจากนี้ อาเซียนได้ประสานกำหนดมาตรฐานสินค้าและจัดทำความตกลงการยอมรับร่วมกันเพื่ออำนวยความสะดวกทางการค้า เพื่อลดอุปสรรคทางการค้าที่มีใช้ภายในระหว่างกัน โดยได้เริ่มดำเนินการปรับประสานมาตรฐานสินค้า ๒๐ กลุ่ม ซึ่งสินค้าส่วนใหญ่เป็นเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น เครื่องปรับอากาศ ตู้เย็น วิทยุ และ โทรศัพท์ เป็นต้น โดยปัจจุบันอาเซียนเร่งจัดทำความตกลงว่าด้วยการยอมรับร่วมรายสาขาสำหรับอุปกรณ์ไฟฟ้า และอิเล็กทรอนิกส์ การรับรองการขึ้นทะเบียนผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง สินค้ายา และอาหาร

นอกจากนี้ ยังมีในเรื่องการส่งเสริมการเคลื่อนย้ายแรงงานเสรี ผ่านการจัดทำข้อตกลงยอมรับร่วมกัน (Mutual Recognition Arrangement: MRA) ด้านคุณสมบัติในสาขาวิชาชีพหลักเพื่ออำนวยความสะดวกในการเคลื่อนย้ายนักวิชาชีพ หรือแรงงานเชี่ยวชาญ ซึ่งปัจจุบันได้มีการลงนามร่วมกัน แล้วใน ๘ สาขาวิชาชีพ ได้แก่ สถาปัตยกรรม วิศวกรรม แพทย์ ทันตแพทย์ พยาบาล บัญชี

การสำรวจ และด้านการท่องเที่ยว โดยอาเซียนได้กำหนดหลักการยอมรับในคุณสมบัติเพื่ออำนวยความสะดวกในขั้นตอนการขอใบอนุญาต แต่ไม่ถึงขั้นตอนการยอมรับในใบอนุญาตประกอบอาชีพซึ่งกันและกัน โดยเน้นให้นักวิชาชีพต่างดาวจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบภายในประเทศที่ตนต้องการเข้าไปทำงาน สำหรับความก้าวหน้าในการดำเนินงานสาขาวิศวกรรมมีความก้าวหน้ามากที่สุด เนื่องจากลักษณะของวิชาชีพมีความเป็น มาตรฐานสากล และได้มีการเตรียมการที่จะส่งเสริมสาขาวิศวกรรมที่ไม่ควบคุมเพิ่มอีก ๑๗ สาขา (จากเดิม ๗ สาขา) รวมเป็น ๒๔ สาขา แต่ปัจจุบันยังไม่มีวิศวกรที่ได้รับการขึ้นทะเบียนกับอาเซียนยื่นความจำนงเพื่อสมัคร เข้าทำงานในประเทศอาเซียนเลย ขณะที่สาขาสถาปัตยกรรมมีการกำหนดคุณสมบัติค่อนข้างสูง อาทิ การกำหนดประสบการณ์ที่ต้องมีอย่างน้อย ๑๐ ปี และภายใน ๑๐ ปี จะต้องมีการสร้างงานขนาดใหญ่และต้อง มีการพัฒนาวิชาชีพวิศวกรรมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้บรรลุผลได้ยาก ประกอบกับศักยภาพของสถาปนิกที่แตกต่างกันในแต่ละประเทศ และวิชาชีพประเทศไทยได้กำหนดให้เป็นอาชีพสงวนทำให้กระบวนการแก้ไขกฎหมายต้องใช้เวลา นาน ในปี ๒๕๕๘ จึงมีสถาปนิกเพียง ๖ คนที่สามารถทำงานในอาเซียนได้ (ตัวเลข ณ วันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๕๘) ขณะที่สาขาสุขภาพ (แพทย์ ทันตแพทย์ และพยาบาล) มีความคืบหน้าไม่มากในทางปฏิบัติ เนื่องจากยังไม่มี การยอมรับ หลักสูตรระหว่างอาเซียนด้วยกัน และมีประเด็นในเรื่องจริยธรรมในการประกอบอาชีพเข้ามาเกี่ยวข้อง ประกอบกับปัญหาการกำหนดการสอบเพื่อรับใบอนุญาตที่กำหนดให้เป็นภาษาท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ของการสื่อสารกับผู้ป่วย และความหลากหลายของคำจำกัดความที่ต้องได้รับ การยอมรับทั้งประเทศต้นทาง และประเทศปลายทาง สำหรับสาขาวิชาชีพด้านบัญชียังคงประสบปัญหา การกำหนดคุณสมบัติในเรื่อง มาตรฐานการศึกษาบัญชี และหลักเกณฑ์การเก็บจ านวนชั่วโมงการให้บริการด้าน บัญชีภายใต้ CPC ๘๒๖ ของแต่ละประเทศที่มีความแตกต่างกัน รวมทั้งการผ่านกระบวนการกฎหมายใน การออก กฎระเบียบเรื่องการเก็บค่าธรรมเนียมและการขึ้นทะเบียน ส่วนการดำเนินงานในสาขาวิชาชีพด้านท่องเที่ยว นับเป็นวิชาชีพที่สามารถเคลื่อนย้ายได้มากที่สุดเนื่องจากไม่มีกฎหมายภายในประเทศควบคุม แต่ยังคงประสบปัญหาในการดำเนินการในเรื่องความไม่ชัดเจนในขั้นตอนการได้รับใบประกาศนียบัตร บุคลากร วิชาชีพท่องเที่ยวอาเซียน การปรับเทียบวุฒิการศึกษาใน ๓๒ ต าแหน่ง และแนวทางการออก ใบอนุญาตการทำงาน

สำหรับการเปิดเสรีการลงทุนในอาเซียน ปัจจุบันความตกลงว่าด้วยการลงทุน อาเซียนยังไม่สามารถบังคับใช้ได้ เนื่องจากประเทศสมาชิกยังให้สัตยาบันไม่ครบ ได้แก่ ไทย อินโดนีเซีย สเปน ลาว และเมียนมา ทั้งนี้ เนื่องจากความตกลงนี้ได้ขยายความครอบคลุมขั้นตอนการลงทุนตั้งแต่การ ส่งเสริม การคุ้มครองการลงทุน และอำนวยความสะดวกแก่ผู้เข้ามาลงทุนทั้งการลงทุนโดยตรงจาก ต่างประเทศและการลงทุนในหลักทรัพย์เพื่อสร้างระบอบการลงทุนที่เสรีและเปิดกว้างในอาเซียน ขณะที่ ความตกลงเดิมเน้นเพียงการเป็นแหล่งดึงดูดการลงทุนทั้งจากภายในและภายนอกอาเซียน ส่งเสริม บรรยากาศ การลงทุนที่เสรีและโปร่งใสเท่านั้น ส าหรับการเปิดเสรีสาขาหลักทรัพย์ซึ่งเป็นสาขาที่มีความ เสริมมากที่สุด โดยไทยอนุญาตให้สมาชิกอาเซียนสามารถถือหุ้นในบริษัทหลักทรัพย์และบริษัทหลักทรัพย์

จัดการกองทุนรวม ได้ถึงร้อยละ ๑๐๐ ซึ่งครอบคลุมบริการในส่วนของสัญญาซื้อขายล่วงหน้า การยืมและให้ยืมหลักทรัพย์ การจัดการเงินร่วมลงทุน การจัดการกองทุนรวม การจัดการกองทุนส่วนบุคคล การจัดการเงินทุนสัญญาซื้อ ขายล่วงหน้า และธุรกิจที่ปรึกษาในการลงทุนสาขาหลักทรัพย์ด้วย อย่างไรก็ตาม ไทยยังไม่ผูกพันในส่วนที่เป็น บริการข้ามพรมแดน และการออกใบอนุญาตใหม่ ขณะที่สาขาธนาคารพาณิชย์ ประเทศไทยได้ผูกพันให้สมาชิก อาเซียนเข้ามาถือหุ้นในธนาคารพาณิชย์ของไทยได้ตามกฎหมายไทย คือ โดยปกติไม่เกินร้อยละ ๒๕ รวมทั้ง ไทยได้ยกเลิกข้อจำกัดจำนวนบุคลากรต่างชาติจากสมาชิกอาเซียนเข้ามาปฏิบัติงานในธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย โดยสถาบันการเงินดังกล่าวต้องเสนอแผนการว่าจ้างบุคลากรต่างชาติให้ธนาคารแห่งประเทศไทย พิจารณาอนุญาต อย่างไรก็ตาม ข้อยกเลิกนี้ไม่ผูกพันในส่วนที่เป็นบริการข้ามพรมแดน ยกเว้นบริการให้คำปรึกษาทางการเงินและการโอนข้อมูล และไม่ผูกพันการออกใบอนุญาตใหม่ ทั้งนี้ การดำเนินการภาย หลังจากปี ๒๕๕๘ นอกจากการเปิดเสรีเพื่อให้เกิดการรวมตัวในสาขาการเงินของอาเซียนแล้ว ยังได้เพิ่ม เป้าหมายเรื่องเสถียรภาพทางการเงิน (Financial Stability) และความครอบคลุมทางการเงิน (Financial Inclusion) เข้ามาด้วย และเพิ่มความสำคัญกับการเร่งรัดการรวมกลุ่มในสาขาประกันภัยให้มากขึ้น

ภายหลังการเป็นประชาคมอาเซียนในปี ๒๕๕๘ สมาชิกอาเซียนได้มีการจัดทำแผนงานข้อตกลงร่วมภายหลังปี ๒๐๑๕ หรือที่เรียกว่าปฏิญญาควาลาลัมเปอร์ว่าด้วยอาเซียน ๒๐๒๕ (The Kuala Lumpur Declaration for ASEAN ๒๐๒๕) เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ประชาคมอาเซียน ภายหลังปี ๒๐๑๕ ซึ่งได้กำหนดทิศทางในอนาคตของอาเซียนให้มีเอกภาพทางการเมือง มีการรวมตัว ทางเศรษฐกิจ มีความรับผิดชอบต่อสังคม ทำเพื่อประชาชนและ มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง และยึดมั่นในกฎกติกาอย่างแท้จริง สิ่งที่อาเซียนต้องเร่งดำเนินการต่อเนื่องให้แล้วเสร็จโดยเร็วที่สุด ได้แก่ การผลักดันมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการอำนวยความสะดวกทางการค้า เช่น มาตรการด้านการขนส่งและศุลกากรระบบการเชื่อมโยงข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ ณ จุดเดียวของอาเซียน การจัดทำระบบรับรองถิ่นกำเนิดสินค้าด้วยตนเองของอาเซียน คลังข้อมูลการค้าอาเซียน การจัดทำความตกลงยอมรับร่วมกันในสินค้ากลุ่มต่างๆ และให้มีการจัดทำวาระด้านความเชื่อมโยงระหว่างกันอาเซียนภายหลังปี ค.ศ. ๒๐๑๕ ซึ่งเป็น การดำเนินงานต่อจากแผนแม่บทว่าด้วยความเชื่อมโยงของอาเซียน (MPAC) ที่ได้กำหนดสาขา ความร่วมมือ ๕ ด้านใหม่ ได้แก่ (๑) โครงสร้างพื้นฐานที่ยั่งยืน (๒) นวัตกรรมทางด้านดิจิทัล (๓) โลจิสติกส์ ที่ไร้พรมแดน (๔) กฎระเบียบที่เป็นเลิศ (๕) การเคลื่อนย้ายคน และได้นำ ๕๕ โครงการที่ยังค้างจากแผนเดิมมาบรรจุในวาระฉบับใหม่ด้วย อย่างไรก็ตาม มูลค่าการค้าของไทยในอาเซียนมีแนวโน้มการขยายตัวในอัตรา ที่ลดลงเห็นได้จากอัตราการเติบโตของมูลค่าการค้าของไทยไปยังอาเซียนเริ่มชะลอตัวตั้งแต่ปี ๒๕๕๓ จากอัตราการเติบโตร้อยละ ๓๐.๕๙ ลดลงเหลือร้อยละ -๖.๘๒ ในปี ๒๕๕๘ จะเห็นได้ว่าการแข่งขันภายใน ภูมิภาคอาเซียนมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่มีการผลิตสินค้าและบริการที่คล้ายคลึงกัน ทำให้เกิดการแย่งชิงส่วนแบ่งตลาดทั้งภายในและภายนอกภูมิภาค รวมทั้งปัจจัยการผลิตในเงินทุนและแรงงาน โดยการเปิดเสรีการค้าเคลื่อนย้ายแรงงานทำให้เกิดการแย่งชิงในบางสาขาได้ อาทิ พยาบาล ขณะที่หลาย

สาขาวิชาชีพยังไม่สามารถเคลื่อนย้ายแรงงานได้ในทางปฏิบัติ เนื่องจากปัญหาในเรื่องกฎระเบียบและการรับรอง มาตรฐานคุณสมบัติระหว่างกัน ทั้งนี้ในระยะต่อไป ประเทศไทยจำเป็นต้องเร่งแก้ไขกฎระเบียบต่างๆ ที่ยังเป็น อุปสรรคต่อการเปิดเสรีในด้านต่างๆ อาทิ การเคลื่อนย้ายแรงงานเสรี การเปิดเสรีภาคการเงิน การเคลื่อนย้ายทุน เป็นต้น โดยจะต้องดำเนินการที่เป็นข้อตกลงร่วมของสองฝ่าย และต้องเตรียมความพร้อมรับการเปิดเสรี ภาคบริการ การเงินที่เพิ่มมากขึ้น และในขณะเดียวกันภาคการผลิตจำเป็นต้องมีการจัดทำกรวิจัยและพัฒนา สินค้าให้มีเอกลักษณ์และคุณภาพที่ดีเพื่อเพิ่มมูลค่า สร้างความแตกต่างจากสินค้าที่ผลิตในอาเซียน และให้ตรงตามความต้องการของตลาดถึงจะทำให้เกิดรายได้ให้แก่ประเทศที่เพิ่มมากขึ้น ในส่วนของการดำเนินงานตามพันธกรณีประชาคมการเมืองและความมั่นคง อาเซียน และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน แม้จะการดำเนินงานที่บรรลุผลเกือบสมบูรณ์ แต่ประชาคมการเมืองและความมั่นคงจำเป็นต้องรับมือกับภัยคุกคามรูปแบบใหม่ รวมทั้งการบริหารจัดการชายแดน การเสริมสร้างความมั่นคงทางทะเล การแก้ไขปัญหาอาชญากรรมข้ามชาติ การสร้างความไว้วางใจและการทูตเชิงป้องกัน และการเสริมสร้างศักยภาพทางการทหารร่วมกัน สำหรับประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน จำเป็นต้องดำเนินการเรื่องมาตรการระหว่างประเทศ การจัดการแรงงานย้ายถิ่น และการพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษ และภาษาของประเทศเพื่อนบ้าน^{๔๗๗}

๖) ยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวไว้ในการพัฒนาภาคบริการและการท่องเที่ยวซึ่งได้กำหนดมาตรการและแนวทางไว้ดังนี้

๖.๑) เสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงธุรกิจของภาคบริการที่มีศักยภาพทั้งฐานบริการเดิมและฐานบริการใหม่เพื่อส่งเสริมให้เศรษฐกิจของประเทศเติบโตได้อย่างเข้มแข็ง โดยมีแนวทางการพัฒนา ดังนี้ (๑) พัฒนาศักยภาพของฐานบริการเดิมให้เติบโตอย่างเข้มแข็ง เช่น การท่องเที่ยว บริการขนส่งและโลจิสติกส์ การค้าส่งค้าปลีก อสังหาริมทรัพย์ บริการก่อสร้างต่อเรือและซ่อมเรือ และบริการสาธารณสุข โภค ธุรกิจด้านการกีฬา บริการทางการเงิน บริการสุขภาพ การจัดประชุมและ นิทรรศการนานาชาติ (MICE) เป็นต้น โดยส่งเสริมการลงทุนเพื่อยกระดับศักยภาพในการแข่งขันของธุรกิจ บริการ เสริมสร้างความเข้มแข็งของผู้ประกอบการไทยให้สามารถปรับตัวได้ทันต่อบริบทการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นพลวัต พัฒนาระบบรับรองมาตรฐานและกำหนดให้มีมาตรฐานธุรกิจภาคบริการตามมาตรฐานสากล ยกกระดับคุณภาพให้สนองต่อความต้องการของตลาด และพัฒนายกระดับโครงสร้างพื้นฐานให้เกิดความเชื่อมโยงกันทั้งภายในและระหว่างประเทศเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ธุรกิจ รวมทั้งสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา โดยส่งเสริมให้ผู้ประกอบการใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมเพื่อ

^{๔๗๗} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔, หน้า ๕๒-๕๔.

พัฒนาธุรกิจให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล ตลอดจนสนับสนุนการใช้สื่อสังคมออนไลน์ที่เหมาะสมเพื่อขยายตลาดสินค้าและบริการทั้งในและต่างประเทศ (๒) ยกกระตือรือร้นธุรกิจบริการใหม่ที่มีแนวโน้มขยายตัวและมีศักยภาพในการเติบโต อาทิ ธุรกิจบริการดิจิทัล การศึกษานานาชาติ ธุรกิจบันเทิงและคอนเทนต์และบริการวิชาชีพ ให้ก้าวไปสู่บริการที่ทันสมัยมากขึ้นโดยใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีใหม่ เช่น กิจการ Cloud Service แอปพลิเคชัน ทางการเงิน การเรียนรู้ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น รวมทั้งสร้างความเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจบริการที่มีศักยภาพเพื่อให้เกิดการเติบโตอย่างบูรณาการและส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันบนฐานการพัฒนาเชิงธุรกิจและกระจายผลประโยชน์ตลอดห่วงโซ่อุปทาน (๓) สร้างกลไกการขับเคลื่อนภาคบริการที่เป็นเอกภาพ โดยกำหนดให้มีหน่วยงานเจ้าภาพหลักในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ภาคบริการของประเทศทั้งในระดับนโยบายและระดับ ปฏิบัติการ บูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อร่วมกันสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาภาคบริการทั้งระบบ ควบคู่กับการกำกับ ดูแล และติดตามประเมินผลการพัฒนาให้เป็นไปตามกรอบทิศทางและเป้าประสงค์ที่กำหนดไว้ รวมทั้งจัดตั้งคณะกรรมการและคณะอนุกรรมการเพื่อทำหน้าที่ขับเคลื่อนการพัฒนาภาคบริการในภาพรวมและธุรกิจบริการรายสาขาที่มีศักยภาพ

๖.๒) พัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ โดยมีแนวทางการพัฒนา ดังนี้ ๑) ส่งเสริมการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว โดยดำเนินการ (๑) ส่งเสริม การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวโดยใช้ประโยชน์จากอัตลักษณ์และเอกลักษณ์แห่ง ความเป็นไทยที่สะท้อนวัฒนธรรมท้องถิ่นและวิถีชีวิตชุมชน อาทิ การท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งจะเป็นการกระจายรายได้ไปสู่คนในชุมชนและท้องถิ่นทั่วประเทศอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม รวมทั้งส่งเสริมการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศเพื่อให้เกิดความสมดุลและยั่งยืนในการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย ตลอดจนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวคุณภาพจากทั่วโลก (๒) พัฒนากลุ่มคลัสเตอร์ท่องเที่ยวตามศักยภาพของพื้นที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมการท่องเที่ยวตามความต้องการของตลาด อาทิ การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวทางทะเล การท่องเที่ยวสีเขียว การท่องเที่ยวเชิงศิลปะและวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเพื่อการประชุมและนิทรรศการ การท่องเที่ยวเชิงกีฬา และการท่องเที่ยวในกลุ่มมุสลิม (๓) พัฒนาความเชื่อมั่นและสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของการท่องเที่ยวไทยในสายตาโลก (๔) ดำเนินกลยุทธ์ทางการตลาดทั้งเชิงรับและเชิงรุกในตลาดเป้าหมายทั้งตลาดศักยภาพเดิมและตลาดใหม่ โดยมุ่งเน้นนักท่องเที่ยวคุณภาพเพื่อให้สอดคล้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นให้เกิดความคุ้มค่าต่อประสบการณ์มากกว่าการท่องเที่ยวที่คุ้มค่าเงิน รวมทั้งสนับสนุนให้คนไทยเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศมากขึ้นเพื่อลดการพึ่งพิงตลาดต่างประเทศ (๕) พัฒนาทักษะฝีมือบุคลากรในภาคบริการและ การท่องเที่ยว จัดฝึกอบรมมัคคุเทศก์ภาษาต่างประเทศทั่วประเทศ และ (๖) พัฒนาระบบคมนาคมขนส่งให้เกิดความเชื่อมโยงกันเป็นโครงข่ายทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ ๒) ปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวให้มีความทันสมัย จัดทำและบังคับใช้มาตรฐานด้านการท่องเที่ยว

โดย (๑) เร่งปรับกฎหมายและระเบียบที่เอื้อต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและบริการสำหรับอนาคต โดยให้ความสำคัญกับการบูรณาการหลักการและการบังคับใช้ กฎหมายและกฎระเบียบต่างๆ ให้มีความสอดคล้องกันเพื่อให้สามารถนำไปสู่การอำนวยความสะดวกและการพัฒนาภาคการผลิตและบริการได้ตรงตามทิศทางที่กำหนดอย่างมีประสิทธิภาพ (๒) ทบทวน ปรับปรุง และ พัฒนากฎหมาย กฎ ระเบียบ และนโยบายที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมกีฬา ธุรกิจบริการ และการท่องเที่ยวของประเทศให้สอดคล้องกับสภาพการณ์และการจัดทำกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับมาตรฐานการท่องเที่ยวของไทยสู่สากล และ (๓) ส่งเสริมให้คนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงการท่องเที่ยวได้ตามสิทธิที่พึงมีพึงได้ของบุคคล ๓) ปรับโครงสร้างการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว เพื่อให้เป็นกลไกในการบริหารจัดการและกำหนดทิศทางการพัฒนาที่ชัดเจน โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และภาคประชาสังคม ในการยกระดับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศให้เติบโตอย่างสมดุลและยั่งยืน รวมทั้งกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม^{๔๗๘}

๒.๕.๕.๓ แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔)

๑) ที่มาของแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔) การจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติเป็นภารกิจของคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ (ท.ท.ช.) ที่กำหนดไว้ตามพระราชบัญญัตินโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งที่ผ่านมาได้มีการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙ เป็นแผนพัฒนาฉบับแรกของประเทศและจะสิ้นสุดในปี ๒๕๕๙ ดังนั้น เพื่อให้การท่องเที่ยวมีการบริหารและพัฒนาอย่างต่อเนื่องจึงต้องจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) เพื่อใช้เป็นกรอบแนวทางการพัฒนาในระยะ ๕ ปี ถัดไป ประกอบกับปัจจุบันประเทศไทยอยู่ในช่วงเวลาแห่งการปฏิรูปเพื่อให้ก้าวไปสู่การเป็นประเทศที่มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน โดยประชาชนทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิรูป จึงนับเป็นโอกาสอันดีที่ประเทศไทยจะได้จัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔)

กระบวนการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ได้มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน โดยเริ่มต้นตั้งแต่การประเมินผลแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙ การศึกษาสภาพแวดล้อมและบริบทการท่องเที่ยวภายในประเทศและต่างประเทศ การทบทวนการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศคู่แข่งและประเทศต้นแบบรายสำคัญ การทบทวนนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และการรับฟังความคิดเห็นจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน/ประชาสังคม ผ่านการสัมภาษณ์ผู้บริหาร ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญในสาขาการท่องเที่ยว การจัดประชุมกลุ่มย่อยและการประชุมเชิงปฏิบัติการ

^{๔๗๘} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔, หน้า ๙๓-๙๔.

เพื่อรับฟังความคิดเห็นร่างวิสัยทัศน์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. ๒๕๗๙ และร่างแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔)

สาระสำคัญของแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ได้ให้ความสำคัญกับการวางรากฐานและแก้ไขปัญหาที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศ ทั้งด้านคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว บุคลากรการท่องเที่ยว และโครงสร้างพื้นฐาน รวมทั้งการสร้างสมดุลของการพัฒนาทั้งในมิติของพื้นที่ เวลา กิจกรรม รูปแบบ และกลุ่มนักท่องเที่ยว เพื่อการสร้างรายได้และกระจายรายได้สู่ชุมชนและการเตรียมความพร้อมของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสู่การเติบโตในอนาคตบนพื้นฐานของการลงทุนพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่^{๔๗๙}

๒) วิสัยทัศน์และเป้าประสงค์ของแผนการพัฒนาแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) วิสัยทัศน์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. ๒๕๗๙ “ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพชั้นนำของโลกที่เติบโตอย่างมีคุณภาพบนพื้นฐานความเป็นไทยเพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และกระจายรายได้สู่ประชาชนทุกภาคส่วนอย่างยั่งยืน” โดยมีแนวคิดหลักในการพัฒนาตามองค์ประกอบ ๕ ประการ ดังนี้ (๑) ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพชั้นนำของโลก (๒) การเติบโตอย่างมีคุณภาพ (๓) การเติบโตบนพื้นฐานความเป็นไทย (๔) การส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและกระจายรายได้สู่ประชาชนทุกภาคส่วน (๕) การพัฒนาอย่างยั่งยืน

เป้าประสงค์ระยะ ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ประกอบด้วย (๑) การเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพเพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยว (๒) การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างสมดุล (๓) การกระจายรายได้และผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวสู่ทุกพื้นที่และทุกภาคส่วน (๔) การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานอัตลักษณ์และวิถีไทย^{๔๘๐}

๓) ยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ ๕ ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ ๑ การพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน มี ๓ มาตรการ คือ ๑) พัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวสินค้าและบริการทุกรูปแบบอย่างมีมาตรฐาน ๒) พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวสินค้าและบริการอย่างยั่งยืน ๓) สร้างสมดุลในแหล่งท่องเที่ยวสินค้าและบริการทั้งในเชิงพื้นที่ เชิงเวลา เชิงฤดูกาล

^{๔๗๙} สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, **แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, มปท.), หน้า ก.

^{๔๘๐} สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, **แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, มปท.), หน้า ฉ.

และรูปแบบการท่องเที่ยว ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มี ๓ มาตรการ คือ ๑) การพัฒนาระบบโลจิสติกส์ด้านการท่องเที่ยว ๒) พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว ๓) พัฒนาระบบความปลอดภัยและสุขอนามัยในแหล่งท่องเที่ยว ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว มี ๒ มาตรการ คือ ๑) พัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยวทั้งระบบให้มีขีดความสามารถในการแข่งขันสอดคล้องกับมาตรฐานสากลและเพียงพอต่อความต้องการของตลาด ๒) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ยุทธศาสตร์ที่ ๔ การสร้างความสมดุลให้กับการท่องเที่ยวไทยผ่านการตลาดเฉพาะกลุ่ม การส่งเสริมวิถีไทย และการสร้างความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยว มี ๕ มาตรการ คือ ๑) เสริมสร้างภาพลักษณ์คุณภาพและความปลอดภัยให้กับประเทศไทย ๒) ส่งเสริมการตลาดเฉพาะกลุ่มเพื่อดึงดูดการเดินทางท่องเที่ยวและกระตุ้นค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวกลุ่มต่าง ๆ ๓) ส่งเสริมเอกลักษณ์ของประเทศไทยและของแต่ละท้องถิ่น ๔) ส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศและการท่องเที่ยวที่สมดุลเชิงพื้นที่และเวลา ๕) ส่งเสริมความร่วมมือกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและการใช้เทคโนโลยีในการทำตลาด ยุทธศาสตร์ที่ ๕ การบูรณาการการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ มี ๔ มาตรการ คือ ๑) ส่งเสริมการกำกับดูแลการพัฒนาและบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ ๒) ปรับปรุงกฎหมายข้อบังคับและมาตรฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่องเที่ยวและการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง ๓) สนับสนุนการลงทุนจากภาคเอกชนและการจัดทำศูนย์ข้อมูลสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยว ๔) ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว^{๔๘๑}

๒.๕.๖ ข้อเสนอแนะในการปฏิรูปด้านการท่องเที่ยว

จากการที่คณะทำงานเตรียมการปฏิรูปเพื่อคืนความสุขให้คนในชาติ ได้ขอความร่วมมือด้านแนวคิดและข้อมูลเพื่อการปฏิรูป ประเทศไทยในด้านต่าง ๆ มาয়ั้งสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) และได้รับมอบหมายให้นำเสนอในประเด็นของแนวทางการปฏิรูปการท่องเที่ยว ซึ่งเป็น ๑ ใน ๑๖ ด้านของ ‘นิด้าโมเดล’ ที่เตรียมการนำเสนอให้กับ คสช. ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

๒.๕.๖.๑ ประเด็นของการปฏิรูป

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่เป็นกระดูกสันหลังของประเทศ และมีความสำคัญต่อโครงสร้างเศรษฐกิจของ ประเทศไทย เป็นอุตสาหกรรมที่ประเทศไทยมีขีดความสามารถในการแข่งขันที่สูงทั้งในด้านอุปสงค์และอุปทาน อย่างไรก็ตาม การบริหารอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยให้มีขีดความสามารถในการแข่งขันที่สูงขึ้นและมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนยิ่งขึ้น จำเป็น ต้องมีการปฏิรูปเงื่อนไขและข้อจำกัดของการพัฒนาหลายประการ แนวทางการปฏิรูป การ

^{๔๘๑} สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔), (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, มปท.), หน้า ๑๐-๑๓.

ท่องเที่ยวไทย Tourism Seminar เมื่อวิเคราะห์เชิงลึกถึงอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยพบว่าจะมี
 นัยสำคัญต่อโครงสร้าง เศรษฐกิจและสังคมไทยมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ด้วยสภาพแวดล้อมทางการ
 แข่งขันที่เป็นพลวัต และซับซ้อนยากต่อการพยากรณ์ ทำให้เกิดความท้าทายในการดำเนินงานเป็นทวีคูณ
 ในขณะที่ หลายภาคส่วนได้ผลักดันให้ประเทศไทยมีศักยภาพในการแข่งขันที่สูงขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็มี
 ความ จำเป็นยิ่งยวดที่ต้องบูรณาการมิติต่างๆ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ก้าวสู่ความยั่งยืนมากขึ้น

๒.๕.๖.๒ สภาพปัญหา

ในการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืนนั้น มิมีมิติการพัฒนาที่ต้องจัดการ
 ให้เกิด ‘ความสมดุล’ ที่สำคัญอยู่ ๔ มิติ กล่าวคือ มิติเจ้าบ้าน/อุปทาน (Host) มิติผู้มาเยือน (Guest)
 กลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยว (Tourism Mechanism) และมิติด้านคุณภาพ การบริการ (Service
 Quality) หากเราวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งถึงปัญหาการพัฒนาการท่องเที่ยวของไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
 พบว่า ปัญหาของการท่องเที่ยวของประเทศไทยไม่ได้อยู่ที่ ‘จำนวน’ ของผู้มาเยือน (นักท่องเที่ยว-
 Demand) สังเกตได้จากจำนวนของนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้ประเทศได้เผชิญกับวิกฤติ
 ต่างๆ มากมาย หากแต่ ปัญหาคือ ‘คุณภาพ’ ของนักท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่ถูกมองข้ามมา
 โดยตลอด และปัญหานี้เองส่งผลกระทบต่อตรงต่อการได้มาซึ่งนักท่องเที่ยวคุณภาพ คือ การจัดการฐาน
 ทรัพยากรและผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว (Supply) ที่ขาดประสิทธิภาพ เนื่องจากอำนาจ ในการพัฒนาและ
 จัดการ Supply กระจายไปยังหน่วยงานต่างๆ มากมาย อาทิ องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.)
 กระทรวงและหน่วยงานต่างๆ ส่งผลให้การจัดการอุปทาน ทางการท่องเที่ยวไร้ทิศทาง ไม่มีเอกภาพมาก
 นัก รวมทั้งเกิดการกระจายตัวของอำนาจ ในการบริหารจัดการ ซึ่งสวนทางกับนโยบายการพัฒนาและ
 การตลาดของหน่วยงานทางการ ท่องเที่ยวหลัก สะท้อนภาพของการพัฒนาและการจัดการที่ ‘ขาดองค์
 รวม’ (Holistic) และ ‘ขาดการบูรณาการ’ (Integration) นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านการกำกับดูแล
 (Regulator) โดยเฉพาะการบังคับใช้กฎหมายต่างๆ (Law Enforcement) ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรม
 ท่องเที่ยว ทั้ง (๑) การรุกร้าพื้นที่อุทยานและพื้นที่สาธารณะของผู้ประกอบการโรงแรมและธุรกิจบริการ
 การ ท่องเที่ยว เช่น การสร้างรีสอร์ตในพื้นที่อุทยาน และความไร้ระเบียบของผู้ประกอบการเตียง ผ้าใบ
 บริเวณชายหาด เป็นต้น (๒) การพิจารณาให้ใบอนุญาตสถานประกอบการท่องเที่ยวและโรงแรมที่ไม่มี
 มาตรการป้องกันมลพิษและผลกระทบอย่างเพียงพอ (๓) การกำกับดูแลธุรกิจทัวร์และบริการการ
 ท่องเที่ยวที่ดำเนินธุรกิจเกินกว่าขอบเขตธุรกิจที่ได้รับใบอนุญาต (๔) การติดตามและดำเนินคดีกับธุรกิจที่
 เอาเปรียบหรือหลอกลวง ผู้บริโภคคือนักท่องเที่ยว ทั้งธุรกิจรถแท็กซี่ ธุรกิจ กลางคืน และธุรกิจจำหน่าย
 ของที่ระลึก เป็นต้น เมื่อมาคิดว่าเพราะเหตุใด ‘อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจึงมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นนั้น
 พบว่า ทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจโลกจะมีการเคลื่อนตัวจากสิ่งที่เรียกว่า Heavy Industry ไปสู่ Soft
 Industry เพิ่มขึ้น ซึ่งอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและบริการก็เป็นส่วนหนึ่งของ Soft Industry และ
 สาเหตุที่ Soft Industry เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาโลก ตัวอย่างในหลายประเทศ เช่น ญี่ปุ่น
 เกาหลี มาเลเซีย สิงคโปร์ ฯลฯ ก็ได้ให้ความสำคัญกับ Soft Industry เนื่องมาจากต้นทุน ของการผลิตอยู่
 ในวิถีชีวิต วัฒนธรรม เพราะฉะนั้นจากจุดเริ่มต้นนี้เอง ทำให้รัฐบาล ไทยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
 แห่งชาติฉบับที่ ๑๐ ได้เน้นแนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ ที่หันมามองทุนปัญญา ทุนมนุษย์ ในการ
 ยกระดับสู่การพัฒนา เศรษฐกิจด้วย จากการสำรวจของหลายๆ หน่วยงาน พบว่าอุตสาหกรรมที่ส่งผลต่อ
 เศรษฐกิจของไทยในปี พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๗๔ มีอย่างน้อย ๕ อุตสาหกรรม ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนา เศรษฐกิจ

ของประเทศ อันได้แก่ อุตสาหกรรมยานยนต์และชิ้นส่วนยานยนต์ อุตสาหกรรม สิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม อุตสาหกรรมยาง อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ และอุตสาหกรรมอาหาร

๒.๕.๖.๓ วัตถุประสงค์ที่ต้องการแก้ไข ได้แก่ ๑) เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย ๒) เพื่อปรับสภาพแวดล้อมและโครงสร้างของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวให้เอื้อต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒.๕.๖.๔ ข้อเสนอแนะในการปฏิรูปการท่องเที่ยว ประกอบด้วย

๑) ปัญหาด้านอุปทานการท่องเที่ยวของไทย (ด้านสินค้าและผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว) โดยอาจดำเนินการในประเด็นดังต่อไปนี้ (๑) จำเป็นต้องสร้างผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว ที่แตกต่าง ที่ต้องใช้ทักษะในการจัดการขั้นสูง เพื่อสร้างศักยภาพการแข่งขันกับประเทศต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ASEAN เช่น สเปน การท่องเที่ยว เิงการแพทย์ (Medical Tourism) การท่องเที่ยว อาหารไทย (Gastronomic Tourism) การท่องเที่ยว เิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) การท่องเที่ยว การประชุม และการจัดนิทรรศการ (MICE) และ การท่องเที่ยวเรือสำราญ (Cruise Tourism) (๒) พัฒนาการท่องเที่ยว เชื่อมโยงกับกลุ่ม ประเทศอินโดจีน โดยเฉพาะการพัฒนาความร่วมมือ ในด้านการผ่านแดน ศุลกากร ตามด้านต่างๆ การพัฒนาความร่วมมือในด้านการขนส่งทั้งในด้าน ถนน พาหนะ และการขนส่งระบบราง (๓) รักษาฐานทรัพยากรและสร้างมูลค่า และคุณค่าทางการท่องเที่ยวทางทะเล (Beach Tourism) และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Culture-Based Tourism) อย่างจริงจัง ตลอดจน การค้นหาและสร้างอัตลักษณ์ อย่างเด่นชัดของ ทรัพยากรการท่องเที่ยวเหล่านั้น และการแสวงหา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท่องเที่ยวเหล่านั้น อย่างรู้คุณค่า (๔) ทบทวนการวาง Positioning ของประเทศไทยในฐานะเป็น Gateway และ Airport Hub หรือสร้างมาตรการการลด Leakage (๕) เร่งมาตรการและควบคุมการสร้าง โรงแรม ในเมืองท่องเที่ยวหลัก (๖) ส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic Tourism) (๗) ปฏิรูปการจัดระเบียบการใช้พื้นที่ สาธารณะในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อเป็นการเสริมสร้าง ขีดความสามารถ ในการแข่งขันของอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว โดยเฉพาะพื้นที่สาธารณะสำหรับ นักท่องเที่ยว เช่น บริเวณริมชายหาด บริเวณ จุดเรียกรถสาธารณะในสถานีขนส่ง/รถไฟ/ สนามบิน บริเวณ (แผงลอยบน) ทางเท้า เป็นต้น (๘) การพัฒนาขีดความสามารถในการสรรสร้าง มูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวของผู้ประกอบการท้องถิ่น ทั้งธุรกิจที่พัก ธุรกิจบริการเพื่อการพักผ่อน และธุรกิจผลิตและจำหน่ายของที่ระลึก เพื่อให้ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวตกถึง สู่ชุมชนและท้องถิ่นให้ได้มากที่สุด

๒) ปัญหาด้านอุปทาน การท่องเที่ยวของไทย (ด้านกลไกการบริหารจัดการ การท่องเที่ยว) โดยอาจดำเนินการดังต่อไปนี้ (๑) เร่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของคณะกรรมการการท่องเที่ยวแห่งชาติและอภัยกระดับสู่ การเป็นองค์กรประสานและส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติเพื่อเพิ่มความเป็นเอกภาพ (๒) Reorganizations และรวมศูนย์องค์กร การท่องเที่ยวของประเทศ (๓) วางระบบและกลไกในการจัดเก็บภาษี การท่องเที่ยวกับนักท่องเที่ยวต่างชาติ (Tourism Taxes) ผ่านการเก็บค่าที่พัก (๔) เร่งสร้าง Tourism Roadmap ภายใต ความเปลี่ยนแปลงเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการ รองรับนักท่องเที่ยวระยะยาวและแผนการจัดการ ความเสี่ยงและวิกฤติการท่องเที่ยวของไทย (๕) เร่งวางโครงสร้างและระบบในการจัดทำ บัญชีรายได้ประชาชาติการท่องเที่ยว (Tourism Satellite Account-TSA) ผ่านการปรับปรุงการ จัดเก็บข้อมูล ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) หรืออื่นๆ (๖) การส่งเสริมให้หน่วยงานส่งเสริมการ ท่องเที่ยวทำหน้าที่เป็น Marketing Intelligence Unit ในการเผยแพร่

ให้ความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรม และความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มประเทศ ต่างๆ ให้กับผู้ประกอบการ ในอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถพัฒนาสินค้าและบริการ การท่องเที่ยวได้ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย (๗) การเสริมสร้างขีดความสามารถ การบริหารการพัฒนา การท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ที่มีโครงสร้าง เศรษฐกิจอิงกับภาคการท่องเที่ยวเป็นหลัก เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านี้สามารถ ขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อเนื่อง และตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่น (๘) การลดส่วนรั่วไหลออกนอกประเทศจากรายรับที่ได้รับจากนักท่องเที่ยว (๙) ทบทวนการไม่ต้องขอรับการตรวจลงตรา (VISA) การเข้าประเทศของนักท่องเที่ยว จากประเทศที่สร้างปัญหาให้กับประเทศ (๑๐) พัฒนาศักยภาพและความน่าเชื่อถือของตำรวจท่องเที่ยวของไทย (อันดับ 7 ใน AEC โดย World Economic Forum - WEF 2013) (๑๑) เร่งสร้างระบบสนับสนุนการตัดสินใจเพื่อช่วยการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ของชาติ (Decision Support System for Tourism Planning and Development) (๑๒) ปรับปรุงและพัฒนา กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยว เร่งปฏิรูป การบังคับใช้กฎหมายให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายในทุกส่วนงานที่เกี่ยวข้องกับ การท่องเที่ยว โดยปราบปรามการทุจริตของเจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมายทั้งในส่วนของการให้ใบอนุญาตประเภทต่างๆ (เช่น มัคคุเทศก์ โรงแรม ธุรกิจทัวร์ การถือครอง ที่ดิน แรงงานต่างด้าว เป็นต้น) การกำกับดูแลความสงบเรียบร้อย และความปลอดภัย (เช่น ตำรวจท่องเที่ยวและตำรวจ) การกำกับดูแลการประกอบธุรกิจอย่างเป็นธรรม ไม่สร้างปัญหาให้กับสังคมและสิ่งแวดล้อม (เช่น เสียงดัง น้ำเสีย การผูกขาดแบบมาเฟีย เป็นต้น) และการกำกับดูแลและควบคุมการประกอบธุรกิจของคนต่างด้าวที่ดำเนินธุรกิจ ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด ตลอดจนการดำเนินธุรกิจของ ชาวต่างชาติโดยมีคนไทยเป็นตัวแทน (นอมินี) (๑๓) เร่งเสริมสร้างศักยภาพ วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมทางการท่องเที่ยวไทย (๑๔) พัฒนาทุนมนุษย์ทางการท่องเที่ยวไทย (ทั้งจำนวนและคุณภาพ) ในด้านภาษา อังกฤษและความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม (ผู้ให้บริการ) รวมทั้งทักษะและความรู้ด้านนโยบาย การวางแผน การพัฒนา และจัดการการท่องเที่ยวแบบบูรณาการ (ทุกภาคี โดยเน้นองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น-อปท.) (๑๕) เร่งปลูกจิตสำนึกให้กับชุมชนเพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านแหล่งท่องเที่ยว (๑๖) จัดทำยุทธศาสตร์การปฏิรูปการเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว ในระยะยาว ทั้งในด้านการพัฒนาสาธารณูปโภค การขนส่งเชื่อมโยง การขนส่งในเมืองท่องเที่ยว การบริหารการไหลของนักท่องเที่ยว และการกระจายนักท่องเที่ยว

๓) ปัญหาด้านอุปสงค์การท่องเที่ยวไทย (ด้านการตลาดการท่องเที่ยว) โดยอาจดำเนินการดังนี้ (๑) ส่งเสริมการมุ่งเน้นการดำเนินกิจกรรมการตลาดเพื่อดึงดูด/รักษานักท่องเที่ยวคุณภาพ พร้อมกับการรณรงค์ส่งเสริมพฤติกรรมนักท่องเที่ยวแบบรับผิดชอบให้กับนักท่องเที่ยวกลุ่มที่มีความเสี่ยงต่อการสร้างผลกระทบสูงผ่านทางช่องทางต่างๆ (๒) เพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ที่มีคุณภาพ^{๔๘๒}

^{๔๘๒} เติชชาย ช่วยบำรุง, คณบดี คณะการจัดการการท่องเที่ยว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) นายกสมาคมนักวิชาการการท่องเที่ยว (ประเทศไทย), ข้อเสนอแนะในการปฏิรูปด้านการท่องเที่ยว, <<http://www.etatjournal.com/web/menu-read-web-etatjournal?catid=0&id=615>>, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๒.

๒.๕.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ปัญหา และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำเสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้องการวิเคราะห์ปัญหา และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ตามรายละเอียดดังนี้

บุษบา สิทธิการ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพและปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแหล่งท่องเที่ยววัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรมหาวิหาร ผลการวิจัยพบว่า ๑) ในช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ โดยเฉพาะเรื่องขยะและการจราจร ถือว่ามีการเปลี่ยนแปลงและมีความรุนแรงของปัญหามากที่สุด และต้องแก้ไขโดยเร่งด่วน นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงด้าน น้ำ อากาศ มลพิษ และเสียง ในทางลบ ความรุนแรงของปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งต้องดำเนินการแก้ไขโดยเร็ว ๒) ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเป็นผลสืบเนื่อง จากการสร้างสาธารณูปโภค โดยเฉพาะการสร้างและขยายถนนศรีวิชัย การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นสาเหตุทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวประชาชนในพื้นที่และจำนวนรถเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้กิจกรรมของวัด ความเชื่อของคนเชียงใหม่รวมทั้งการขาดการจัดการที่มีประสิทธิภาพของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่จอดรถ การจัดการขายน้ำเสีย ตลอดจนการจัดระเบียบในการขายสินค้า ก็เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ^{๔๘๓}

อภิรักษ์ ไพบูลย์ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประเภทวัด : กรณีศึกษา วัดใหม่ทุ่งคา ต.กำแพงเพชร อ.รัตนภูมิ จ.สงขลา ผลการวิจัย พบว่า ผลการศึกษาข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดใหม่ทุ่งคา พบว่า กลุ่มตัวอย่างให้ความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ศักยภาพด้านกิจกรรมและสิ่งดึงดูดใจผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดใหม่ทุ่งคาโดยชุมชนมีส่วนร่วม พบว่า ควรมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกสมาธิ ศิล ปัญญา การบริหารสมาธิให้แก่ผู้ที่สนใจ จัดบรรยายธรรมะทางวิทยุชุมชน จัดเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชน โดยให้วัดใหม่ทุ่งคาเป็นศูนย์กลาง ควรมีการรื้อฟื้นประเพณีเก่าๆ ที่สูญหายไปแล้ว ควรประชาสัมพันธ์วัดใหม่ทุ่งคาให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยว อีกทั้งควรมีการเพิ่มช่องทางการประชาสัมพันธ์ โดยจัดทำเว็บไซต์ (website) เป็นของวัดใหม่ทุ่งคาโดยเฉพาะ จัดทำโบว์ชัวร์ (Brochure) หรือคู่มือการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว^{๔๘๔}

พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องพุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว พบว่าพุทธศิลป์เป็นตัวแทนของศิลปกรรม

^{๔๘๓} บุษบา สิทธิการ, การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพและปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแหล่งท่องเที่ยววัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรมหาวิหาร, (เชียงใหม่: ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, พ.ศ. ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๔๘๔} อภิรักษ์ ไพบูลย์, แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประเภทวัด : กรณีศึกษา วัดใหม่ทุ่งคา ต.กำแพงเพชร อ.รัตนภูมิ จ.สงขลา, รายงานการค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรังสิต, พ.ศ. ๒๕๕๑), หน้า ๑.

ไทย ที่สะท้อนให้เห็นความรุ่งเรืองทางอารยธรรมของคนไทยภายใต้ร่มเงาแห่งบวรพระพุทธศาสนา จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่าของสังคมไทย วัดซึ่งเป็นสถานที่ตั้งและมีความใกล้ชิดกับพุทธศิลป์ มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบต่อการคงอยู่ของพุทธศิลป์ ซึ่งพระสงฆ์ผู้รับผิดชอบในวัดเหล่านั้น จึงยังคงรักษาพุทธศิลป์อันล้ำค่าไว้ได้ การที่พุทธศิลป์เป็นแหล่งท่องเที่ยวพุทธศิลป์ จึงกลายเป็นกระบอกเสียงในการประชาสัมพันธ์ให้ชาวโลกได้รู้จักเมืองไทย และหลังไหลเข้ามาสู่เมืองไทย เพื่อการท่องเที่ยวชมมีผลเชิงบวกในทางเศรษฐกิจต่อสังคมไทยและแม้แต่การเข้ามาเที่ยวชมพุทธศิลป์ของนักท่องเที่ยวชาวไทยด้วยกันเอง ก็เป็นกิจกรรมที่ส่งผลให้เศรษฐกิจมีความเคลื่อนไหวในเชิงบวกด้วยเช่นกัน^{๔๘๕}

เพทาย บำรุงจิตต์ และคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยศักยภาพและความพร้อมของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๙ ผลการวิจัยพบว่า ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น ๖ กลุ่ม คือ เมืองโบราณ ผลิตภัณฑ์ศิลปะ ประเพณี และวัฒนธรรมนักท่องเที่ยวมีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ชาวไทยสนใจเกี่ยวกับความงามของสถาปัตยกรรม กิจกรรม ความเก่าแก่การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมแก่ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเอกลักษณ์และความอัศจรรย์ไมตรีของคนเชียงราย ในขณะที่กลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติสนใจในเรื่องทัศนียภาพความงามตามธรรมชาติ วัฒนธรรมที่แตกต่าง วิถีชีวิตของคนจังหวัดเชียงรายตลอดจนสามเหลี่ยมทองคำ ส่วนด้านศักยภาพนั้นปรากฏว่ามีความพร้อมในด้านการจัดการบริหาร ผลิตภัณฑ์สิ่งแวดล้อม และการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวส่วนด้านการบริหารบุคลากรการตลาดการประชาสัมพันธ์ และการบริการยังมีส่วนที่จะต้องได้รับการปรับปรุงพัฒนาฝึกอบรมเพิ่มเติมจากผู้มีความรู้และองค์กรต่าง ๆ^{๔๘๖}

อำคา แสงงาม ได้ศึกษาการศึกษาศักยภาพทรัพยากรและการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตทุ่งกุลาร้องไห้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนและเพื่อศึกษาการจัดการและส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้พื้นที่วิจัย ๘ หมู่บ้านคือบ้านเมืองบัวบ้านกุ่มน้อยและบ้านกุ่มกาสิงห์อำเภอเกษตรวิสัยวัดกู่พระโกนาอำเภอสวรรณภูมิชุมชนบ่อพันขันอำเภอนองฮีป่าทามกุดเป่งอำเภอนโพนทรายจังหวัดร้อยเอ็ดบ้านเมืองเตาอำเภอยักษ์ภูมิพิสัยจังหวัดมหาสารคามและบ้านโนนมวยอำเภอยักษ์บุรีจังหวัดสุรินทร์กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาได้แก่กลุ่มผู้รู้จำนวน ๒๒ คนกลุ่มผู้ปฏิบัติจำนวน ๙๖ คนและกลุ่มผู้ใช้บริการจำนวน ๒๔ คนรวม ๑๔๒ คนซึ่งได้มาโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจงเครื่องมือวิจัยได้แก่แบบสำรวจแบบสัมภาษณ์แบบสังเกตแบบบันทึกการประชุมกลุ่มย่อยและแบบบันทึกการประชุมเชิงปฏิบัติการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้เทคนิคแบบสามเส้านำเสนอผลการวิจัยพบว่าประวัติการท่องเที่ยวมีการผลิตเกลือที่บ่อพันขันสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายส่งผลให้ขอมเข้าไปสร้างชุมชนและสร้างกู่ในทุ่งกุลาร้องไห้เมื่อวัฒนธรรมขอมเสื่อมคนลาวเข้าไปอยู่แทนที่เดิมของขอมได้ถือเอากู่เป็นสถานที่

^{๔๘๕} พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง, พุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, พ.ศ. ๒๕๕๔), หน้า ๑๖๙.

^{๔๘๖} เพทาย บำรุงจิตต์ และคณะ, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ศักยภาพและความพร้อมของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม จ.เชียงราย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค), พ.ศ. ๒๕๕๙, หน้า ๑๖๘-๑๙๐.

ศักดิ์สิทธิ์เกิดเป็นประเพณีเฉพาะถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๑๐ ประชาชนอพยพเข้าไปอยู่ในทุ่งกุลาร้องไห้มากขึ้น และยากจนรัฐเข้าไปพัฒนาและส่งเสริมให้ปลูกข้าวหอมมะลิปี ๒๕๓๔ รัฐบูรณะกุพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและเริ่มมีนักท่องเที่ยวเข้าไปชุมชนจึงส่งเสริมตั้งกลุ่มทอผ้าโรงสีข้าวการจัดการป่าปี ๒๕๔๕ และได้เปิดหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงการเกษตรตั้งแต่ปี ๒๕๔๘ เป็นต้นมา^{๔๘๗}

พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสก.โก (ช่างเมือง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร ผลการวิจัยพบว่า ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร สรุปได้ดังนี้ ๑) ปัญหาและอุปสรรคด้านการพัฒนาศาสนสถาน มีปัญหาเรื่องความสะดวกสบาย มุลนที่สกปรก ศาสนสถาน(บางแห่ง)แคบไป ไม่สะดวกสบายกับการใช้สอย ไม่มีทางสำหรับคนพิการ และแผนผังของวัดยังไม่ค่อยสะดวก เรียบร้อยเท่าที่ควร ๒) ปัญหาและอุปสรรคด้านการพัฒนาศาสนบุคคลหรือบุคลากรของวัด มีปัญหาเรื่องเจ้าหน้าที่ทางวัดมีน้อย แต่งกายไม่ค่อยเรียบร้อย และไม่มีเจ้าหน้าที่ของวัดคอยให้คำแนะนำ หรือให้ข้อมูลข่าวสารหรือประวัติความเป็นมาของวัด ๓) ด้านการพัฒนากิจกรรมภายในวัด มีปัญหาเรื่องกิจกรรมในวัด ดอกไม้ที่ใช้ไหว้พระไม่ค่อยสด และการจัดกิจกรรมไม่ตรงกับวันหยุด จึงไม่สะดวกในการมา ๔) ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีปัญหาเรื่องความสะดวกสบาย ขยะมูลฝอย มูลสุนัข ต้นไม้มีน้อย ไม่ค่อยร่มรื่น ห้องน้ำ ห้องสุขาค่อนข้างสกปรก สำหรับข้อเสนอแนะ สรุปได้ดังนี้ ๑) ด้านการพัฒนาศาสนสถาน ควรมีเจ้าหน้าที่ทำความสะอาดทุก ๆ หรือมีเจ้าหน้าที่ทำความสะอาดอยู่ประจำแต่ละสถานที่ของวัด หรือตามจุดต่าง ๆ เพื่อความสะดวกของวัดโดยรวม ต้องหาวิธีป้องกันไม่ให้ถ่ายมูลให้สกปรก เช่น ทาน้ำมัน หรือน้ำตาข่ายมากขึ้นไว้ ควรมีการขยาย หรือจัดสถานที่ใหม่ให้กว้าง หรือให้คำนึงถึงการใช้งานเป็นหลัก ทำทางสำหรับคนพิการ เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกให้ผู้พิการได้มาทำบุญ อาจเป็นเพราะการสร้างวัดมีการสร้างมาแต่เก่าก่อน ก็ควรมีการจัดวางแผนผังใหม่ ๒) ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาศาสนบุคคลหรือบุคลากรของวัด ควรมีเจ้าหน้าที่ของทางวัดให้มากกว่านี้ เพื่อประจำจุดต่าง ๆ ของวัดในการให้บริการแก่ประชาชนผู้มาเที่ยววัด และเจ้าหน้าที่ของทางวัดควรแต่งกายเป็นชุดฟอร์มของทางวัด หรือแต่งกายในชุดสุภาพ ไม่ควรแต่งชุดกางเกงขาสั้น เสื้อยืดแบบธรรมดา มีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำ ให้ข้อมูลข่าวสารหรือบอกเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของวัด กับประชาชนที่มาท่องเที่ยววัด ๓) ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนากิจกรรมภายในวัด ต้องมีการเปลี่ยนดอกไม้ให้สดเสมอในทุก ๆ วัน ควรมีการประกาศประชาสัมพันธ์ให้ทราบถึงการจัดกิจกรรมในวัด และควรเลือกวันในการจัดกิจกรรมให้ตรงกับวันหยุด ๔) ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ควรมีเจ้าหน้าที่ทำความสะอาดเพื่อจะได้ประจำอยู่ในจุดต่าง ๆ ของวัด และควรมีถังขยะวางไว้ในที่ต่าง ๆ ของวัด เพื่อความสะดวกในการทิ้งขยะและความเป็นระเบียบเรียบร้อย^{๔๘๘}

^{๔๘๗} อ้าคา แสงงาม, การศึกษาศักยภาพทรัพยากรและการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตทุ่งกุลาร้องไห้, (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, พ.ศ. ๒๕๕๓), หน้า ๗๙๔-๗๙๘.

^{๔๘๘} พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสก.โก (ช่างเมือง), การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร, ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๕๔), หน้า ๑๗๓-๑๗๘.

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน” มีวัตถุประสงค์ ๕ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๒) เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๓) เพื่อพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๔) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และ ๕) เพื่อนำเสนอผลการวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

เพื่อให้เห็นวิธีดำเนินการวิจัยและขั้นตอนเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยได้ชัดเจนจึงได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๖ หัวข้อ คือ ๑) รูปแบบของการวิจัย ๒) พื้นที่ในการศึกษาวิจัย ๓) ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๔) เครื่องมือการวิจัย ๕) การเก็บรวบรวมข้อมูล ๖) การวิเคราะห์ข้อมูล ๗) สถิติที่ใช้ในการวิจัย ๘) สรุปกระบวนการวิจัย โดยได้นำเสนอตามลำดับหัวข้อ ดังต่อไปนี้

๓.๑ รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นรูปแบบการวิจัยแบบผสม (Mixed Method) ๓ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

การวิจัยเชิงเอกสารในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลในประเด็นที่มาจากแนวคิด ความหมาย หลักการสำคัญ ประเภท วิธีการ และการประยุกต์ใช้จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง หนังสือ บทความในวารสาร รายงานการวิจัย และสื่อจากอินเทอร์เน็ต โดยมีเนื้อหาที่ได้ศึกษาค้นคว้า ดังต่อไปนี้

๓.๑.๑.๑ ประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๓.๑.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๓.๑.๑.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๓.๑.๑.๔ รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน

๓.๑.๑.๕ การวิเคราะห์ SWOT เกี่ยวกับปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การ
ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

๓.๑.๒ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

การวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่และเก็บรวบรวมข้อมูลจาก
ภาคสนาม โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๓.๑.๑.๑ การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามใน ๕ จังหวัด ในภาคอีสานใต้ ได้แก่
นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี เพื่อสังเกต สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม
เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้
การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้
การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม
ในอีสานใต้ การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคม
อาเซียน และปัญหาผลกระทบ ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับ
ความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

๓.๑.๑.๒ การสังเกต คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สังเกตด้วยตัวเองในประเด็นเกี่ยวกับบริบท
สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว พฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ความร่วมมือและการเชื่อมโยงเครือข่าย
การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม วิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา
และวัฒนธรรมของพื้นที่ ๕ จังหวัด ดังนี้

๑) จังหวัดนครราชสีมา ประกอบด้วย (๑) อุทยานมหาวิหารสมเด็จพระพุทธ
จารย์ (โต พรหมรังสี) ตำบลสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว (๒) ปราสาทพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย
ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย

๒) จังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบด้วย (๑) ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติ
ศาสตร์พนมรุ้ง ตำบลตาเป๊ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ (๒) ปราสาทเมืองต่ำ ตำบล จระเข้มาก อำเภอ
ประโคนชัย

๓) จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย (๑) วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลา
อตุลฐานะจาโร ตำบลจรัส อำเภอบัวเชด (๒) วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม
(๓) หมู่บ้านช่างคชสาร ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม (๔) หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง
อำเภอเมือง (๕) หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ (๖)
พิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูปไม้โบราณวัดบ้านอาม็อง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง

๔) จังหวัดศรีสะเกษ ประกอบด้วย วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) ตำบลไพร
พัฒนา อำเภอภูสิงห์

๕) จังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วย วัดสิรินธรวรารามภูพร้าว ตำบลช่อง
เม็ก อำเภอสิรินธร

๓.๑.๑.๓ การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์กับกลุ่มบุคคล ๔ กลุ่ม ได้แก่

๑) กลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ ๒) กลุ่มตัวแทนหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ๓) กลุ่ม
ผู้ประกอบการการท่องเที่ยว ๔) กลุ่มนักท่องเที่ยว โดยสัมภาษณ์ในประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์
และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ผลกระทบของการท่องเที่ยวทาง

ศาสนาและวัฒนธรรม ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม แนวทางทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

๓.๑.๑.๔ การสนทนากลุ่ม คณะผู้วิจัย ได้ลงพื้นที่เพื่อจัดทำกรสนทนากลุ่มในประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม แนวทางทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยได้จัดทำกรสนทนากลุ่ม ณ วัดป่าอาเจียง ตำบลกระโพ อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์

๓.๑.๓ การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

การวิจัยเชิงปริมาณ ประกอบด้วย

๓.๑.๓.๑ การศึกษาสภาพความพร้อมด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยให้กลุ่มตัวอย่างได้ทำแบบสอบถามความต้องการเรียนรู้ทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยว จากนั้นทำการทดสอบก่อนรับการฝึกอบรม แล้วสรุปเป็นค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Average) ของคะแนนที่ได้

๓.๑.๓.๒ การพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษ โดยวิธีการการฝึกอบรมการสื่อสารภาษาอังกฤษเพื่อใช้ในการประกอบการ ให้แก่ตัวแทนของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ จำนวน ๕ กลุ่ม ๆ ละ ๓ คน รวม ๑๕ คน ซึ่งได้จัดการอบรมขึ้น ณ วัดบ้านอาม็อง (พิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปไม้โบราณวัดบ้านอาม็อง) ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เสร็จแล้วนำผลคะแนนก่อนและหลังการฝึกอบรมที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมาหาค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean) (\bar{x}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (S.D.) โดยดำเนินการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ก่อนและหลัง (Pre-test และ Post-test) ของการฝึกอบรม ศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการหาค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean) () และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (S.D.)

๓.๒ พื้นที่ในการศึกษาวิจัย

สำหรับพื้นที่ในการศึกษาวิจัย คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ตามเส้นทางและสถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ รวมพื้นที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ จำนวน ๕ จังหวัด ๑๒ พื้นที่ เหตุผลในการเลือกพื้นที่ดังกล่าวเพราะว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและ

วัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั่วไป แต่ละปีมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงเลือกใช้สถานที่ดังกล่าวในการทำวิจัย โดยมีพื้นที่วิจัย ดังนี้

๓.๒.๑ จังหวัดนครราชสีมา จำนวน ๒ แหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย (๑) อุทยานมหาวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ตำบลสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว (๒) ปราสาทพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย

๓.๒.๒ จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน ๒ แหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย (๑) ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ (๒) ปราสาทเมืองต่ำ ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย

๓.๒.๓ จังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๖ แหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย (๑) วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลา อุตสาหกรรมจารุ ตำบลจรรัส อำเภอบัวเชด (๒) วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม (๓) หมู่บ้านช่างคชสาร ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม (๔) หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง (๕) หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ (๖) วัดบ้านอาม็อง (พิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปไม้โบราณวัดบ้านอาม็อง) ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง

๓.๒.๔ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน ๑ แหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์

๓.๒.๕ จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน ๑ แหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว ตำบลช่องเม็ก อำเภอสิรินธร

๓.๓ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนด ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยใช้วิธีเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Selection) รวมจำนวนทั้งสิ้น ๔๘๙ รูป/คน แบ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จำนวน ๔๘๔ รูป/คน และการวิจัยเชิงปริมาณ จำนวน ๑๕ คน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๓.๓.๑ การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๔๘๔ รูป/คน ประกอบด้วย

๓.๓.๑.๑ สัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓๒ รูป/คน ประกอบด้วย

๑) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ๒ คน ได้แก่ ๑) ผศ.ดร. สรเชต วรรณวิชัย ๒) นางวิราสินี แซ่มสะอาด

๒) นักวิชาการด้านศาสนา ๕ คน ได้แก่ ๑) อาจารย์ธนพัฒน์ จงมีสุข ๒) อาจารย์ธงชัย สีโสภณ ๓) รศ.ดร. สุรินทร์ เสนารัตน์ ๔) ผศ.ดร. วีระชัย ยศโสธร ๕) ดร. มนูญ สอนโพนงาม

๓) นักวิชาการด้านวัฒนธรรม ๕ คน ได้แก่ ๑) นางอุดมลักษณ์ ประชุมรักษ์ ๒) อัญญาณี สุกุลวัฒนา ๓) ผศ.สุดใจ สะอาดยิ่ง ๔) นายชัตติยา ชัยมณี ๕) นางณัฐธินิชา กุญรัมย์

๔) นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว ๑๕ คน ได้แก่ ๑) อาจารย์เชาวลิต คิมภูเขียว ๒) นายณัฐวัตร โชคสุทธิสวัสดิ์ ๓) ผศ.ดร.สถาพร วิชัยรัมย์ ๔) อาจารย์สากล พรหมสถิต

(๕) ผศ.อุทิศ ทาหอม (๖) นายบุญส่ง พรหมภู (๗) นายจิรศักดิ์ สรवलสันต์ (๘) นายพีระพล สงสาป (๙) นายธีรพงษ์ สมเขาใหญ่ (๑๐) นางประภา ธรฤทธิ์ (๑๑) นายจิระวัตร พิสิทธิ์ (๑๒) นายศึกษา สุวรรณธาดา (๑๓) นายชอบ สร้อยจิตต์ นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษหัวหน้ากลุ่มยุทธศาสตร์และแผนงาน (๑๔) นางสาวจිරนนท์ ศรีวงษ์ชัย เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงานหัวหน้ากลุ่มส่งเสริมและพัฒนาด้านการท่องเที่ยว (๑๕) ดร.ปะนะชัย คำสิงห์ หัวหน้าท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี

๕) ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือชุดฝึกทักษะภาษาอังกฤษ ๕ คน ได้แก่ (๑) ดร.ประดิษฐ์ ชื่นบาน (๒) ดร.พีรวัส อินทวิ (๓) อาจารย์รังสรรค์ จันทร์ไทย (๔) อาจารย์ทองพูล ชุมคำ (๕) อาจารย์ถิรพิทย์ ภาพรผาด

๓.๓.๑.๒ สัมภาษณ์กลุ่มตัวแทนหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จำนวน ๔๐ รูป/คน ประกอบด้วย

๑) ผู้บริหารการท่องเที่ยว จำนวน ๑๕ รูป/คน ได้แก่ (๑) นางสาวสุนทรี ประวัตติกกลาง (๒) นางสาวชนภา จันท์สด (๓) นางศิริวรรณ ฉิมข้าง (๔) นายรณชัย คำประภา (๕) พระครูสมุห์หาญ ปญญะโร (๖) นายเกษรติภูมิ พงศ์อินทรสุทธิ (๗) นายสมยศ พันธมา (๘) พระมนตรี นราธิโป (๙) นายสมยศ พันธมา (๑๐) พระมนตรี นราธิโป (๑๑) นางชบาไพร ทองอินทร์ (๑๒) นางเสรี คุมรอบ (๑๓) นางสาววรรค์ ชันธรัตน์ (๑๔) นายวสันต์ธีรวิทย์ เจียนงาม (๑๕) นางจารุวรรณ เจียนงาม

๒) ผู้บริหารหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ๑๕ รูป/คน ได้แก่ (๑) นายเทียม ละอองกลาง (๒) นางสาวฐาภากร ชมโคกกรวด (๓) นางสาวทัศนียา ทาจันท์ (๔) นางสาวนภาพร ผ่านไชย (๕) นายบุญรวม รุ่งเรือง (๖) นายสุพจน์ โสฬส (๖) นายประสิทธิ์ ลอยประโคน (๗) นายศึกษา สุวรรณธาดา (๘) นางวิชุดาตวง เป็นสูงเนิน (๙) พระครูเกษมบุญญาภิราม เจ้าอาวาสวัดธาตุสวนตาล ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี (๑๐) พระครูสิทธิธรรมานุสิฐ เจ้าคณะตำบลชีทวน ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี (๑๑) พระครูสุนทรสุตกิจ เจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีวิไลซ์ ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี (๑๒) พระสำราญ ปญญาวิโร วัดศรีนวล แสงสว่างอารมณ์ ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี (๑๓) พระสมุห์บุญเชิด รตนเมธี ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสระกำแพงใหญ่ (๑๔) พระครูปัญญาโรบล เจ้าอาวาสวัดสิรินธรวรารามภูพร้าว ตำบลช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี (๑๕) พระครูธรรมจักรเสมารักษ์ รองเจ้าคณะตำบลเสมา ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

๓) ตัวแทนองค์การบริหารท้องถิ่น ๑๐ คน ได้แก่ (๑) นายวัชรพงศ์ หาญนีก (๒) นายบุญส่ง งามฉลาด (๓) นางสมร ศรีวงษ์ (๔) นายถนัด สีดา (๕) นายปัญญา สมร (๖) นายธีรพงษ์ ทวยทา (๗) นายศิริศักดิ์ ร่วมพัฒนา (๘) นายพนม วงศ์มัน (๙) นายจำลอง จุดโต (๑๐) นางชนารักษ์ สลับเพชร

๓.๓.๑.๓ สัมภาษณ์กลุ่มผู้ประกอบการการท่องเที่ยวในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๓ พื้นที่ ได้แก่ (๑) หมู่บ้านช้างคชสาร ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม (๒) หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง (๓) หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๒ รูป/คน ประกอบด้วย (๑) พระครูปิยะธรรมาภรณ์ ที่

ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอเขวาสินรินทร์ วัดโพธิ์รินทร์วิเวก (๒) พระปลัดน้อย ฐิตจิตโต วัดโพธิ์รินทร์วิเวก (๓) พระสมุห์สมชาติ สุนทรโรวัดโพธิ์รินทร์วิเวก (๔) นายสระริ สุ่ทรงดี อดีตข้าราชการบำนาญ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ (๕) นายเพทาย สดทรงศิลป์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ (๖) นางสาวศิริศสา พันธุ์ศรี นักวิชาการศาสนาชำนาญการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ (๗) นางบังอร ชาตไทย อดีตรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเขวาสินรินทร์ (๘) นายจินตวัฒน์ ศรีนเสามัน รองปลัดสำนักงานเทศบาลตำบลเขวาสินรินทร์ (๙) นางวริศรา ยอดอินทร์ นักพัฒนาการท่องเที่ยว สำนักงานเทศบาลตำบลเขวาสินรินทร์ (๑๐) นายไพล้อม ยุพการณ์ สมาชิกสภาเทศบาลตำบลเขวาสินรินทร์ เขต ๒ (๑๑) นายควง รังสีมณีรัตน์ สมาชิกสภาเทศบาลตำบลเขวาสินรินทร์ เขต ๒ (๑๒) นายปวน เจียวทอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ประกอบการเครื่องเงินบ้านโชค (๑๓) นางแดงบุหงา คงดี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ประกอบการเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ (๑๔) นางเพชรรัตน์ เจียวทอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ประกอบการเครื่องเงินบ้านโชค (๑๕) นายอัศวิน มุตะโสภา ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านสตอ (๑๖) นายวิวัฒนา คำตาล ผู้ใหญ่บ้านโชค (๑๗) นายสมยศ ยืนยั้ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโชค (๑๘) นายเอี่ยม ดมหอม ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโชค (๑๙) นางเปื้อง ผจญกล้า ตัวแทนชาวบ้านโชค (๒๐) นายประเสริฐ สมัครเตียว ตัวแทนชาวบ้านโชค (๒๑) นางทองสุข ขาวเครือ ตัวแทนชาวบ้านโชค (๒๒) นางวิจนา อานไสสง ตัวแทนชาวบ้านโชค

๓.๓.๑.๔ สัมภาษณ์กลุ่มนักท่องเที่ยวที่ให้การสัมภาษณ์จากแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๑๒ พื้นที่ จำนวนพื้นที่ละ ๓๐ รูป/คน รวมทั้งสิ้น ๓๖๐ รูป/คน

๓.๓.๑.๕ จัดสนทนากลุ่ม ณ วัดป่าอาเจียง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ โดยมีตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน ๓๐ รูป/คน

๓.๓.๒ การวิจัยเชิงปริมาณ ตัวแทนของผู้ประกอบการท่องเที่ยวในจังหวัดสุรินทร์ เข้าร่วมพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยวิธีการการฝึกอบรมการสื่อสารภาษาอังกฤษเพื่อใช้ในการประกอบการ ซึ่งได้จัดการอบรมขึ้น ณ วัดบ้านอาม็อง (พิพิทธภัณฑ์พระพุทธรูปไม้โบราณวัดบ้านอาม็อง) ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๕ กลุ่ม ๆ ละ ๓ คน รวม ๑๕ คน ประกอบด้วย

๑) ตัวแทนผู้ประกอบการธุรกิจร้านตัดเย็บผลิตภัณฑ์ผ้าไหม จำนวน ๓ คน ได้แก่ (๑) นางบุหงา ไชครา (๒) นางสาววีระยาต์ แสงทับทิม (๓) นางลัดดาวัลย์ มีพร้อม

๒) ตัวแทนผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหารและเครื่องดื่มจำนวน ๓ คน ได้แก่ (๑) นางสาววิมานรัมย์ (๒) นายสุชาติ ศิริวิชา (๓) นายวุฒิชัย ยืนยาว

๓) ตัวแทนผู้ประกอบการธุรกิจร้านขายของที่ระลึกจำนวน ๓ คน ได้แก่ (๑) นายวิโรจน์ ฤกษ์จิตต์ (๒) นาย ประหยัด คามา (๓) นางสาววิภา งามเลิศ

๔) ตัวแทนผู้ประกอบการธุรกิจบริการนำเที่ยวจำนวน ๓ คน ได้แก่ (๑) นางอุทัยวรรณ ศรีเลิศ (๒) นายนิวัฒน์ ฝอยจันทร์ (๓) นายสุทธิพงษ์ ฝอยจันทร์

๕) ตัวแทนผู้ประกอบการธุรกิจผลิตสินค้าชุมชน (ผ้าไหมและประเพณี) จำนวน ๓ คน ได้แก่ (๑) นางสาว ปราณี ติดใจดี (๒) นางสาวธมลวรรณ ติดใจดี (๓) นางนันทิศา เพียงพยุพงษ์

จากรายละเอียดที่กล่าวข้างต้น สามารถแสดงวิธีวิจัย ประชากร กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการเก็บข้อมูล ในตาราง ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ แสดงวิธีวิจัย ประชากร กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการเก็บข้อมูล

วิธีวิจัย	ประชากร	กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	วิธีการเก็บข้อมูล
การวิจัยเชิงคุณภาพ	๑. กลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ	-นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ๒ คน -นักวิชาการด้านศาสนา ๕ คน -นักวิชาการด้านวัฒนธรรม ๕ คน -นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว ๑๕ คน -ผู้เชี่ยวชาญภาษาอังกฤษ ๕ คน	แบบสัมภาษณ์
	รวม ๓๒ รูป/คน		
	๒. กลุ่มตัวแทนหน่วยงานภาครัฐและเอกชน	-ผู้บริหารการท่องเที่ยว จำนวน ๑๕ รูป/คน -ผู้บริหารหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ๑๕ รูป/คน -ตัวแทนองค์การบริหารท้องถิ่น ๑๐ คน	แบบสัมภาษณ์
	รวม ๔๐ รูป/คน		
	๓. กลุ่มผู้รับการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการการท่องเที่ยว	-ตัวแทนกลุ่มผู้ประกอบการ ๓ พื้นที่ รวม ๒๒ รูป/คน	แบบสัมภาษณ์
	รวม ๒๒ รูป/คน		
	๔. กลุ่มนักท่องเที่ยว	-ตัวแทนนักท่องเที่ยว ๑๒ พื้นที่ละ ๓๐ รูป/คน รวม ๓๖๐ รูป/คน	แบบสัมภาษณ์
	รวม ๓๖๐ รูป/คน		
๕. ตัวแทนกลุ่มสนทนา	-ตัวแทนกลุ่ม จำนวน ๓๐ รูป/คน	แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม	
รวม ๓๐ รูป/คน			
การวิจัยเชิงปริมาณ	๑. กลุ่มผู้เข้าร่วมพัฒนาศักยภาพภาษาอังกฤษ	-ตัวแทนร้านตัดเย็บผลิตภัณฑ์ผ้าไหม ๓ คน -ตัวแทนธุรกิจผลิตสินค้าชุมชน ๓ คน -ตัวแทนธุรกิจร้านขายของที่ระลึก ๓ คน -ตัวแทนธุรกิจบริการนำเที่ยว ๓ คน -ตัวแทนร้านอาหารและเครื่องดื่ม ๓ คน	-แบบสอบถาม -แบบทดสอบ -แบบฝึกอบรมการสื่อสารภาษาอังกฤษ
	รวม ๑๕ คน		
รวมทุกกลุ่ม ๔๙๙ รูป/คน			

๓.๔ เครื่องมือการวิจัย

๓.๔.๑ การยกร่างเครื่องมือวิจัย

คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วดำเนินการยกร่างเครื่องมือวิจัย จำนวน ๗ เครื่องมือ ได้แก่

๓.๔.๑.๑ แบบบันทึกเอกสาร (Document recording form) จัดทำขึ้นเพื่อใช้บันทึกการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารในประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน เนื้อหาของแบบบันทึกประกอบด้วย

๑) ชื่อผู้อ่านและบันทึก เป็นส่วนที่ใส่ชื่อผู้อ่านและผู้บันทึกในกรณีที่มีผู้ช่วยนักวิจัยในการศึกษาค้นคว้าเอกสาร

๒) ชื่อเอกสารที่บันทึก เป็นส่วนที่ใช้บันทึกข้อมูลในรูปแบบของบรรณานุกรม

๓) เนื้อหาที่พบ เป็นส่วนที่ผู้อ่านและผู้บันทึกได้บันทึกใจความสำคัญหรือคัดย่อจากข้อความในเอกสารหรือตำราเพื่อนำไปสู่กระบวนการวิเคราะห์และตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยทุกข้อของการวิจัยนี้

๓.๔.๑.๒ แบบบันทึกการสังเกต (Observation Form) เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นแผนงานวิจัย คณะผู้วิจัยจึงได้จัดทำแบบบันทึกการสังเกต จำนวน ๓ แบบบันทึก ดังนี้

๑) แบบบันทึกการสังเกต เพื่อการวิจัยหัวข้อ การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลจากแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ จำนวน ๕ จังหวัด ๑๒ แหล่งท่องเที่ยว โดยมีเนื้อหาของแบบสังเกต ประกอบด้วย

๑.๑) ข้อมูลที่เป็นชื่อสถานที่และที่อยู่ของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๑.๒) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว มีประเด็นในการสังเกตประกอบด้วย ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ด้านสิ่งปลูกสร้าง และด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม

๑.๓) พฤติกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่แสดงออกต่อองค์ประกอบของศาสนา มีประเด็นในการสังเกตประกอบด้วย ด้านศาสนพิธีหรือรูปเคารพ ด้านศาสนธรรมด้านศาสนบุคคล ด้านศาสนสถาน และด้านศาสนพิธี/พิธีกรรม

๑.๔) พฤติกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่แสดงออกต่อวัฒนธรรม มีประเด็นสังเกตประกอบด้วย ด้านวัตถุธรรม ด้านคติธรรม ด้านเนติธรรม และด้านสหธรรม

๒) แบบบันทึกการสังเกต เพื่อการวิจัยหัวข้อ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลจากแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ จำนวน ๓ พื้นที่ ในจังหวัดสุรินทร์

ได้แก่ (๑) หมู่บ้านช่างคชสาร (๒) หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง และ (๓) หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ โดยมีเนื้อหาของแบบสังเกต ประกอบด้วย

๒.๑) ข้อมูลที่เป็นชื่อสถานที่และที่อยู่ของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้

๒.๒) ประเด็นการสังเกต ๑๗ ประเด็น ดังนี้ ประเด็นการสังเกต ๑๗ ประเด็น ดังนี้ (๑) ด้านพื้นที่ (๒) ด้านความสะดวกในการเข้าถึง (๓) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (๔) ด้านสภาพแวดล้อม (๕) มีส่วนร่วม (๖) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (๗) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (๘) การจัดการศักยภาพด้านความปลอดภัย (๙) การจัดการศักยภาพด้านความสามารถในการรองรับของพื้นที่ (๑๐) การจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว (๑๑) การจัดการและการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว (๑๒) ด้านสังคม (๑๓) วัฒนธรรม (๑๔) เศรษฐกิจ (๑๕) สิ่งแวดล้อมทั้งด้านบวก (๑๖) สิ่งแวดล้อมทั้งด้านลบ

๓) แบบบันทึกการสังเกต เพื่อการวิจัยหัวข้อ การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลจากแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ จำนวน ๕ จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ โดยมีเนื้อหาของแบบสังเกต ประกอบด้วย

๓.๑) ข้อมูลที่เป็นชื่อสถานที่และที่อยู่ของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้

๓.๒) ประเด็นการสังเกต ๕ ประเด็น ดังนี้ (๑) การเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน (๒) ความร่วมมือ (๓) ประสิทธิภาพโดยรวม (๔) บริบท/โครงสร้างทางกายภาพของเครือข่าย (๕) วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชุมชนเกี่ยวกับเรื่องศาสนาและวัฒนธรรม

๓.๔.๑.๓ แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นแผนงานวิจัย คณะผู้วิจัยจึงได้จัดทำแบบสัมภาษณ์ จำนวน ๕ แบบสัมภาษณ์ ดังนี้

๑) แบบสัมภาษณ์ เพื่อการวิจัยหัวข้อการศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสาน มีจำนวน ๓ ชุด ดังนี้

๑.๑) แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๑ ใช้เพื่อสัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม และการท่องเที่ยวในพื้นที่ ๕ จังหวัดของอีสานใต้ ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี โดยมีเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ ๓ ส่วน ประกอบด้วย

๑.๑.๑) ส่วนที่ ๑ เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อนามสกุลของผู้ให้สัมภาษณ์ ตำแหน่งงานปัจจุบัน สถานที่ทำงานปัจจุบัน

๑.๑.๒) ส่วนที่ ๒ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาที่สัมภาษณ์ มีประเด็นการสัมภาษณ์ ๓ ประเด็นหลัก ได้แก่ (๑) ประเด็นประวัติศาสตร์อีสานใต้ (๒) ประเด็นเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ (๓) ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๑.๑.๓) ส่วนที่ ๓ ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อสังเกตของผู้สัมภาษณ์ (ถ้ามี)

๑.๒) แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๒ ใช้เพื่อสัมภาษณ์ผู้บริหารการท่องเที่ยว ผู้บริหารหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ตัวแทนองค์การบริหารท้องถิ่น และกลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยวในพื้นที่ ๕ จังหวัดของอีสานใต้ โดยมีเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ ๓ ส่วน ประกอบด้วย

๑.๒.๑) ส่วนที่ ๑ เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อนามสกุลของผู้ให้สัมภาษณ์ ตำแหน่งงานปัจจุบัน สถานที่ทำงานปัจจุบัน

๑.๒.๒) ส่วนที่ ๒ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นสัมภาษณ์เกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีประเด็นการสัมภาษณ์ ๖ ประเด็นหลัก ได้แก่ (๑) ด้านสภาพทั่วไป (๒) ด้านศาสนา (๓) ด้านวัฒนธรรม (๔) ด้านคตินิยม (๕) ด้านเนติธรรม (๖) ด้านสหธรรม

๑.๒.๓) ส่วนที่ ๓ ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อสังเกตของผู้สัมภาษณ์ (ถ้ามี)

๑.๓) แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๓ ใช้เพื่อสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ ๙ แหล่งท่องเที่ยว ใน ๕ จังหวัดของอีสานใต้ โดยมีเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ ๓ ส่วน ประกอบด้วย

๑.๓.๑) ส่วนที่ ๑ เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อนามสกุลของผู้ให้สัมภาษณ์ ตำแหน่งงานปัจจุบัน สถานที่ทำงานปัจจุบัน

๑.๓.๒) ส่วนที่ ๒ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นสัมภาษณ์ ๒ ประเด็นหลัก คือ (๑) ด้านสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว (๒) ด้านพฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่ปฏิบัติต่อแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

๑.๓.๓) ส่วนที่ ๓ ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อสังเกตของผู้สัมภาษณ์ (ถ้ามี)

๒) แบบสัมภาษณ์ เพื่อการวิจัยหัวข้อการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ จัดทำขึ้นเพื่อสัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการทางศาสนา นักวิชาการด้านวัฒนธรรม และกลุ่มชุมชนผู้ประกอบการในจังหวัดสุรินทร์ โดยมีเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ มี ๓ ตอน ประกอบด้วย

๒.๑) ตอนที่ ๑ เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อนามสกุลของผู้ให้สัมภาษณ์ ตำแหน่งงานปัจจุบัน สถานที่ทำงานปัจจุบัน

๒.๒) ตอนที่ ๒ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นสัมภาษณ์ ๓ ประเด็นหลัก คือ (๑) ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ (๒) ผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ (๓) แนวทางทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๒.๓) ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

๓) แบบสัมภาษณ์ เพื่อการวิจัยหัวข้อการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน จัดทำขึ้นเพื่อสัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการ ผู้บริหารการท่องเที่ยว และผู้เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการท่องเที่ยวใน ๕ จังหวัดของอีสานใต้ โดยมีเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ ๒ ส่วน ประกอบด้วย

๓.๑) ส่วนที่ ๑ เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ นามสกุล ของผู้ให้สัมภาษณ์ ตำแหน่งงานปัจจุบัน สถานที่ทำงานปัจจุบัน

๓.๒) ส่วนที่ ๒ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นสัมภาษณ์ ๒ ประเด็นหลัก คือ (๑) ด้านสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว (๒) ด้านพฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่ปฏิบัติต่อแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

๑.๓.๑) ส่วนที่ ๑ เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ นามสกุลของผู้ให้สัมภาษณ์ ตำแหน่งงานปัจจุบัน สถานที่ทำงานปัจจุบัน

๑.๓.๒) ส่วนที่ ๒ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นสัมภาษณ์ ๒ ประเด็นหลัก คือ (๑) สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมแต่ละด้านเป็นอย่างไร (๒) แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมแต่ละด้านเป็นอย่างไร

๓.๔.๑.๔ แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นแบบสอบถามที่จัดทำขึ้นเพื่อสอบถามผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในจังหวัดสุรินทร์ ด้านความต้องการการเรียนรู้ทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยว จำนวน ๑๕ คน โดยมีเนื้อหาของแบบสอบถาม ๒ ตอน ประกอบด้วย

๑) ตอนที่ ๑ เป็นข้อมูลส่วนตัวทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ อายุ สถานภาพการสมรส คุณวุฒิทางการศึกษาสูงสุดระดับ

๒) ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับความต้องการฝึกอบรมเพื่อทักษะการสื่อสารสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยว จำนวน ๒ ด้านหลัก ได้แก่ (๑) ความต้องการเรียนรู้ด้านเนื้อหา (๒) ความต้องการเรียนรู้ด้านการนำไปใช้ประโยชน์

๓.๔.๑.๕ แบบทดสอบ (Test) เป็นแบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) และหลังเรียน (Post-test) เพื่อทดสอบสภาพความพร้อมด้านการสื่อสารภาษาอังกฤษกับผู้ประกอบการท่องเที่ยวในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๑๕ คน โดยมีเนื้อหาการทดสอบในด้านคำศัพท์ การสนทนา และด้านการสื่อความหมายประโยค/สำนวนภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับการประกอบการ มี ๓ ตอน ๓๐ คะแนน ประกอบด้วย

๑) ตอนที่ ๑ เป็นทักษะด้านคำศัพท์ภาษาอังกฤษ จำนวน ๑๐ ข้อ ๑๐ คะแนน

๒) ตอนที่ ๒ เป็นทักษะด้านการสนทนาภาษาอังกฤษโดยกำหนดพูดโต้ตอบบทสนทนา จำนวน ๑๐ ข้อ ๑๐ คะแนน

๓) ตอนที่ ๓ เป็นทักษะด้านการสื่อความหมายประโยค/สำนวนภาษาอังกฤษ จำนวน ๑๐ ข้อ ๑๐ คะแนน

๓.๔.๑.๖ ชุดฝึกทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยว (English Communication Skill Training Document) จัดทำขึ้นเพื่อใช้ฝึกอบรมกลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในจังหวัดสุรินทร์กับผู้ประกอบการ จำนวน ๑๕ คน แบ่งออกเป็น ๔ หน่วยการเรียนรู้ (Unit) ได้แก่ Unit ๑ : Offering help, Unit ๒ : Selling products and services, Unit ๓ : Describing and Introducing Tourist attractions, Unit ๔ : Bargaining prices และแบบฝึกอ่านออกเสียงคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ดังนี้

- ๑) Unit ๑ : Offering help ประกอบด้วย (๑) สำนวนที่ใช้เสนอให้ความช่วยเหลือ (Offering Help) (๒) บทสนทนาเสนอความช่วยเหลือ (๓) แบบฝึกหัด
- ๒) Unit ๒ : Selling products and services ประกอบด้วย (๑) คำศัพท์เกี่ยวกับการซื้อขาย (๒) บทสนทนาการขายสินค้าและบริการ Shopping (ช้อปปิ้ง) ชื่อของ (๓) แบบฝึกหัด
- ๓) Unit ๓ : Describing and Introducing Tourist attractions ประกอบด้วย (๑) คำศัพท์แนะนำสถานที่ท่องเที่ยว (๒) บทสนทนาแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว (๓) แบบฝึกหัด
- ๔) Unit ๔ : Bargaining prices ประกอบด้วย (๑) สำนวนเกี่ยวกับการต่อรองราคา (๒) บทสนทนาแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว (๓) แบบฝึกหัด
- ๕) แบบฝึกอ่านออกเสียงคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม จำนวน ๒๐๐ คำศัพท์

๓.๔.๑.๗ จัดทำ SWOT Analysis เพื่อการวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบ และจัดทำข้อเสนอยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน โดยมีเนื้อหาของเครื่องมือ ประกอบด้วย

- ๑) วิเคราะห์จุดแข็ง (S) Strengths หรือจุดเด่น หรือข้อได้เปรียบด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน
- ๒) วิเคราะห์จุดอ่อน (W) Weaknesses) หรือจุดด้อย หรือข้อเสียเปรียบที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายในต่างๆ ด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน
- ๓) วิเคราะห์โอกาส (O) Opportunities ด้านสภาพแวดล้อมภายนอก หรือสิ่งที่ส่งเสริมการดำเนินงานของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน
- ๔) วิเคราะห์อุปสรรค (T) Threats หรือข้อจำกัดที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีผลต่อการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน
- ๕) จัดทำข้อเสนอยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

๓.๔.๒ การตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

คณะผู้วิจัยได้นำเสนอเครื่องมือวิจัยที่ได้ยกร่างแล้วให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ คน เพื่อทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการวิจัย

๓.๔.๓ การปรับปรุงเครื่องมือวิจัย

คณะผู้วิจัยได้นำเครื่องมือวิจัยที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิไปปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิแล้วจัดทำเป็นฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้ในการวิจัย

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้เครื่องมือวิจัยที่ได้สร้างขึ้น ๖ แบบ คือ ๑) แบบบันทึกเอกสาร ๒) แบบบันทึกการสังเกต ๓) แบบสัมภาษณ์ ๔) แบบสอบถาม ๕) แบบทดสอบสภาพความพร้อมด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยว ๖) ชุดฝึกทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยว เพื่อนำมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๕.๑ การเก็บข้อมูลด้วยแบบบันทึกเอกสาร

ใช้แบบบันทึกเอกสารเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ กับประชาคมอาเซียน และปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน โดยใช้วิธีบันทึกข้อมูลดังนี้ ชื่อผู้อ่าน ชื่อเอกสารที่ค้น และ เนื้อหาที่พบ โดยย่อความให้ได้ใจความตรงตามความหมายของข้อความเดิม บันทึกโดยถอดข้อความเป็นข้อความของผู้วิจัยเอง คัดลอกข้อความแล้วทำอัญประกาศ ซึ่งจะกระทำเมื่อข้อความนั้นอยู่ในเกณฑ์ดังต่อไปนี้ คือ เป็นข้อความสำคัญมาก เป็นข้อความที่จะมีการพิสูจน์หรือทดสอบข้อเท็จจริง เป็นข้อความที่ผู้วิจัยต้องการอ้างอิงสนับสนุนความคิดเห็นของตนเอง เป็นข้อความที่เขียนไว้ดีมาก ถ้อยคำสำนวนกะทัดรัดชัดเจนซึ่งจะถอดความเป็นภาษาของผู้วิจัยเองอาจทำได้ไม่เต็มเท่าเดิม

๓.๕.๒ การเก็บข้อมูลด้วยแบบบันทึกการสังเกต

ใช้แบบบันทึกการสังเกตบันทึกข้อมูลจากการสังเกตและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยกลุ่มผู้วิจัยเอง ในประเด็นเกี่ยวกับด้านกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว เช่น สาธารณูปโภคพื้นฐาน สิ่งปลูกสร้าง สถานที่ และสภาพแวดล้อม พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ คือ สังเกตพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่แสดงออกต่อองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดาหรือสัญลักษณ์แทนศาสนา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธี และสังเกตพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่แสดงออกต่อวัฒนธรรม เช่น ด้านวัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ คติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นหลักการดำเนินชีวิต เนติธรรม คือ วัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎหมาย สหธรรม คือ วัฒนธรรมทางสังคม ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ แนวทางทางพัฒนาศักยภาพ

ของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ สภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ประสิทธิภาพเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน สภาพปัญหาการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน เป็นต้น

๓.๕.๓ การเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์

ใช้แบบสัมภาษณ์บันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มย่อย คือ ๑) *สัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการ* จำนวน ๓๒ รูป/คน ในประเด็นประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ เส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ในอีสานใต้แนวทางทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ สภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ประสิทธิภาพเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน สภาพปัญหาการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ๒) *สัมภาษณ์กลุ่มผู้บริหารจัดการการท่องเที่ยว* จำนวน ๓๕ คน ๓) *กลุ่มผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว* จำนวน ๒๐ รูป/คน ๔) *กลุ่มนักท่องเที่ยว* จำนวน ๓๕๐ รูป/คน และ ๕) *กลุ่มผู้ประกอบการการท่องเที่ยว* จำนวน ๒๖ คน เกี่ยวกับประเด็นเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เช่น ด้านสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว เช่น สาธารณูปโภคพื้นฐาน สิ่งปลูกสร้าง สถานที่และสภาพแวดล้อม พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ คือ สังเกตพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่แสดงออกต่อองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดาหรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธี และสังเกตพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่แสดงออกต่อวัฒนธรรม เช่น ด้านวัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ คติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นหลักการดำเนินชีวิต เนติธรรม คือ วัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎหมาย สหธรรม คือ วัฒนธรรมทางสังคม เป็นต้น

๓.๕.๔ การเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามความต้องการเรียนรู้ทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษ

ใช้แบบสอบถามความต้องการด้านความต้องการเรียนรู้ทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษ กับผู้ประกอบการท่องเที่ยว จำนวน ๑๕ คน โดยสอบถาม ๒ ด้านหลัก ได้แก่ ความต้องการเรียนรู้ด้านเนื้อหา และความต้องการเรียนรู้ด้านการนำไปใช้ประโยชน์

๓.๕.๕ การเก็บข้อมูลด้วยแบบทดสอบสภาพความพร้อมด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยว

ใช้แบบทดสอบสภาพความพร้อมด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ จำนวน ๑๕ คน โดยเน้นทักษะการฟัง-พูด ที่ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ ๑) การทักทาย ๒) การเสนอให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวก ๓) การเสนอขายสินค้าและบริการแก่นักท่องเที่ยว ๔) การรับโทรศัพท์ ๕) การแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว ๖) การอธิบายประวัติและลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว

๓.๕.๖ การเก็บข้อมูลด้วยชุดฝึกทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยว

ใช้ชุดฝึกทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยว โดยฝึกอบรมให้แก่ตัวแทนของผู้ประกอบการท่องเที่ยวตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๑๕ คน โดยกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ประกอบการท่องเที่ยวในจังหวัดสุรินทร์จะต้องมีคุณสมบัติ ประกอบด้วย ๑) สามารถร่วมกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ๒) สนใจและต้องการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อเพิ่มทักษะการสื่อสาร โดยใช้เวลาในการอบรมจำนวน ๑๐ ชั่วโมง กิจกรรมการอบรมดังกล่าว เป็นการฝึกอบรมกลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในจังหวัดสุรินทร์กับผู้ประกอบการ โดยแบ่งหน่วยการเรียนรู้ออกเป็น ๔ หน่วยการเรียนรู้ (Unit) ได้แก่ Unit ๑ : Offering help, Unit ๒ : Selling products and services, Unit ๓ : Describing and Introducing Tourist attractions, Unit ๔ : Bargaining prices และแบบฝึกอ่านออกเสียงคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม

๓.๕.๗ การเก็บข้อมูลด้วยการจัดทำ SWOT Analysis

จัดทำ SWOT Analysis เพื่อการวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบ และจัดทำข้อเสนอด้านยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นที่ได้กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ ด้านประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และด้านการนำเสนอผลการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

๓.๖.๑ ประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากแบบบันทึกเอกสาร แบบบันทึกการสังเกต และ แบบสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีวิเคราะห์แบบพรรณนา (Descriptive Analysis)

๓.๖.๒ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

เป็นข้อมูลที่ได้จากแบบบันทึกเอกสาร แบบบันทึกการสังเกต และ แบบสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีวิเคราะห์แบบพรรณนา (Descriptive Analysis)

๓.๖.๓ การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

เป็นข้อมูลที่ได้จากแบบบันทึกเอกสาร โดยใช้วิธีวิเคราะห์แบบพรรณนา (Descriptive Analysis) และเป็นข้อมูลที่ได้จากแบบทดสอบสภาพความพร้อมด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยว ชุดฝึกทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยว แบบประเมินประสิทธิภาพของชุดฝึกทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยว โดยใช้วิธีวิเคราะห์แบบสถิติเพื่อการบรรยายสรุป (Descriptive Statistic Analysis)

๓.๗ สถิติที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย สูตรสถิติดังนี้

๓.๗.๑ โปรแกรมสำเร็จรูป (SPSS)

ผู้วิจัยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป (SPSS) ในการวิเคราะห์แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ก่อนและหลังการอบรม

๓.๗.๒ สถิติพื้นฐานที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้สถิติพื้นฐานที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

(๑) ร้อยละ (Percentage)^๑

$$P = \frac{f}{n} \times 100$$

เมื่อ P แทน ร้อยละ

f แทน ความถี่ที่ต้องแปลงเป็นให้ร้อยละ
N แทน จำนวนความถี่ทั้งหมด

(๒) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean) ใช้สูตรดังนี้^๒

$$\bar{x} = \frac{\sum x}{N}$$

เมื่อ \bar{x} แทน ค่าเฉลี่ย

$\sum x$ แทน ผลรวมของคะแนนทั้งหมด

^๑ บุญชม ศรีสะอาด. การวิจัยเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๗. (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕.

N แทน จำนวนคะแนนในกลุ่ม
 (๓) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ใช้สูตร ดังนี้^๓

$$S.D. = \frac{\sqrt{n \sum x^2 - (\sum x)^2}}{N(N-1)}$$

เมื่อ S.D. แทน ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

X แทน คะแนนแต่ละคน

\bar{X} แทน ค่าเฉลี่ย

N แทน จำนวนคะแนนในกลุ่ม

\sum แทน ผลรวม

(๔) การวิเคราะห์ประสิทธิภาพของชุดฝึกทักษะการจัดการเรียนรู้ตามเกณฑ์ ๘๐/๘๐ โดยใช้สูตรการค้นคว้าหาประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน ๘๐/๘๐ ดังนี้^๔

$$E_a = \frac{\sum x}{N} \times \frac{A}{B}$$

เมื่อ E_a คือ ค่าประสิทธิภาพของกระบวนการคิดเป็นร้อยละ

$\sum x$ คือ คะแนนรวมจากการทำแบบฝึกหัดหรือแบบทดสอบย่อย

ทุกชุด

N คือ จำนวนผู้เรียนทั้งหมด

A คือ คะแนนเต็มของแบบฝึกหัดทุกชุดรวมกัน

$$E_b = \frac{\sum x}{N} \times \frac{A}{B}$$

เมื่อ E_b คือ ค่าประสิทธิภาพของผลลัพธ์

$\sum x$ คือ คะแนนรวมจากการทำแบบทดสอบหลังเรียน

N คือ จำนวนผู้เรียนทั้งหมด

B คือ คะแนนเต็มของแบบทดสอบหลังเรียน

(๕) เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ก่อนเรียนและหลังเรียน โดยใช้ T-test (Dependent - Samples) โดยใช้สูตร ดังนี้^๕

$$T = \frac{\sum D}{X} = \frac{\sum D}{\sqrt{\frac{n \sum D^2 - (\sum D)^2}{(n-1)}}$$

^๓ เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๖.

^๔ เผชญ กิจระการ. การวิเคราะห์ประสิทธิภาพสื่อและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา E๑ E๒ วารสารการวัดผลการศึกษามหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๕(๑๑), (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๔), หน้า ๔๙.

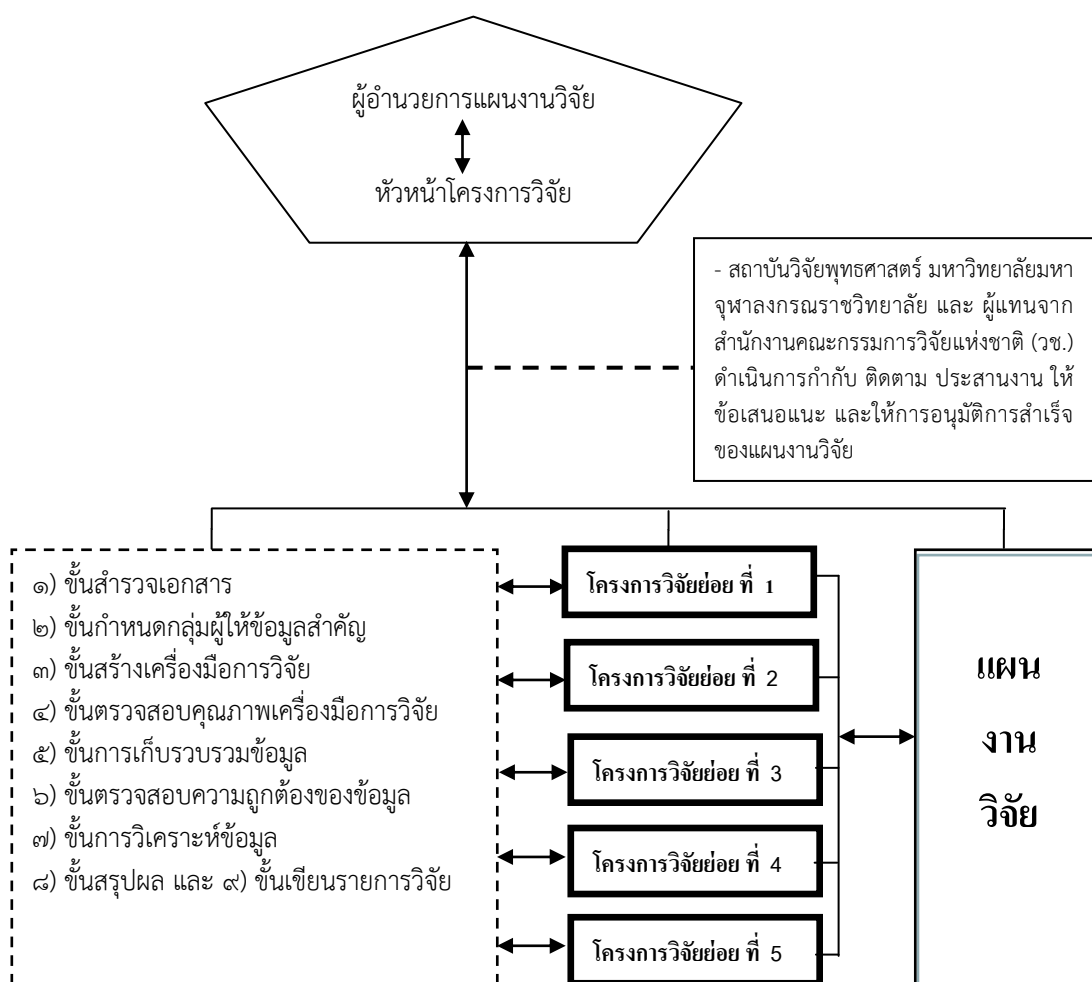
^๕ อ่างแก้ว, บุญชม ศรีสะอาด. การวิจัยเบื้องต้น. หน้า ๑๑๒.

- t แทน ค่าสถิติที่ใช้เปรียบเทียบกับค่าวิกฤตเพื่อทราบความมีนัยสำคัญ
- D แทน ค่าผลต่างระหว่างคู่คะแนน
- N แทน จำนวนกลุ่มตัวอย่างหรือจำนวนคุมคะแนน

๓.๘ โครงข่ายกระบวนการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยโดยได้แบ่งกระบวนการดำเนินการวิจัยออกเป็น ๙ ขั้นตอน คือ ๑) ขั้นสำรวจเอกสาร ๒) ขั้นกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๓) ขั้นสร้างเครื่องมือการวิจัย ๔) ขั้นตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย ๕) ขั้นการเก็บรวบรวมข้อมูล ๖) ขั้นตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ๗) ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูล และ ๘) ขั้นสรุปผล และ ๙) ขั้นเขียนรายการวิจัย

เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงขั้นตอนการวิจัยทั้งในระดับแผนงานวิจัยและโครงการวิจัยย่อย จึงได้นำเสนอผังกระบวนการวิจัย ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๓.๑ แสดงผังกระบวนการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน ผู้วิจัยได้แบ่งขอบข่ายของเนื้อหาที่จะนำเสนอออกเป็น ๕ หัวข้อ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ ๑) ประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ ๒) ศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ ๓) ศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ ๔) การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้กับประชาคมอาเซียน และ ๕) ผลการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

วิธีดำเนินการวิจัย คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลด้วยเครื่องมือวิจัย ประกอบด้วย ๑) จากเอกสาร และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๒) จากการลงสังเกตการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้ในประเด็นด้านประวัติศาสตร์และเส้นทาง ด้านศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการ ด้านเครือข่าย และด้านปัญหา ผลกระทบและยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ๓) จากการสัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการ กลุ่มผู้บริหาร จัดการการท่องเที่ยว กลุ่มผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว กลุ่มนักท่องเที่ยว และกลุ่มผู้ประกอบการการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ ในประเด็นด้านประวัติศาสตร์และเส้นทาง ด้านศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการ ด้านเครือข่าย และด้านปัญหาผลกระทบและยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ๔) จากการทดสอบศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ โดยเน้นทักษะการฟัง-พูด ที่ครอบคลุมประเด็นการทักทาย การเสนอให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวก การเสนอขายสินค้าและบริการแก่นักท่องเที่ยว การรับโทรศัพท์ การแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว และการอธิบายประวัติและลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว ๕) จากการฝึกอบรมศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษด้วยบทเรียนจากชุดฝึกอบรม เมื่อนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาวิเคราะห์เรียบร้อยแล้วจึงได้ผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

๔.๑ ผลการวิจัยประเด็นประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้

ผลการวิจัยในประเด็นประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ ผู้วิจัยได้แบ่งขอบข่ายของเนื้อหาที่จะนำเสนอออกเป็น ๒ หัวข้อ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ ๑) ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวอิสานใต้ ๒) เส้นทางท่องเที่ยวทาง

ศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ ซึ่งผลของการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยได้มาจากเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ๓ แบบ คือ แบบบันทึกเอกสาร แบบบันทึกการสังเกต และแบบสัมภาษณ์ สำหรับแบบสัมภาษณ์นี้มีอยู่ทั้งหมด ๓ ชุด คือ ชุดที่ ๑ ใช้สัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว ชุดที่ ๒ ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้บริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการการท่องเที่ยว ชุดที่ ๓ ใช้สัมภาษณ์กลุ่มนักท่องเที่ยว สำหรับแบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๑ ใช้สัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์และตอบคำถามตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ครบทั้ง ๓ ข้อ แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๒ ใช้สัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มผู้บริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการการท่องเที่ยว และแบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๓ ใช้สัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มนักท่องเที่ยว เมื่อนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาวิเคราะห์เรียบร้อยแล้วจึงได้ผลการวิจัยดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ประวัติศาสตร์ และแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ที่คณะผู้วิจัยสนใจศึกษานี้ ได้มาจากเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย ๓ แบบ คือ ๑) แบบบันทึกเอกสาร ๒) แบบบันทึกการสังเกต และ ๓) แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๑ ที่ใช้สัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เหล่านี้คือเรื่องราวลำดับเหตุการณ์ความเป็นมาในอดีต ซึ่งมีเนื้อหาปรากฏอยู่ใน ๒ หัวข้อ คือ ๑) ประวัติศาสตร์อีสานใต้ ๒) แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญในอีสานใต้ ผลของการวิจัยมีข้อค้นพบดังต่อไปนี้

๔.๑.๑.๑ ประวัติศาสตร์อีสานใต้

เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอีสานใต้นี้ คณะผู้วิจัยได้มาจากข้อมูล ๒ แหล่ง คือ ข้อมูลที่สืบค้นมาจากเอกสารและจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความชัดเจนในเรื่องประวัติศาสตร์อีสานใต้จึงได้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น ๒ หัวข้อ คือ (๑) ความหมายของอีสานใต้ และ (๒) ความเป็นมาของอีสานใต้ แต่ละหัวข้อจะได้วิเคราะห์และนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

๑) ความหมายของอีสานใต้ จากการสืบค้นเอกสาร และสัมภาษณ์กลุ่ม

นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว พบความหมายของอีสานใต้ดังนี้ นิรันดร์ กุลทานันท์ ให้ความหมายว่า อีสานใต้เป็นพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง มีน้ำมูลไหลผ่าน ด้านล่างติดเทือกเขาพนมดงรักและชายแดนกัมพูชา ผู้คนมีหลายเผ่าพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกันมานานนับพันปีก่อนเกิดอาณาจักรขอม (เขมร) และก่อนเกิดอาณาจักรสุโขทัยได้จากซากเมืองโบราณหลายแห่งริมฝั่งแม่น้ำมูลและโครงกระดูกขวานฟ้า เครื่องสำริดโบราณ ที่ขุดพบที่โคราช ในยุคถัดมาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเจนละบกและเจนละน้ำอยู่บริเวณกัมพูชาปัจจุบัน ก่อนจะอยู่ภายใต้อาณาจักรขอมซึ่งมีศูนย์กลางที่บริเวณนครวัด นครธม เมืองเสียมเรียบ กัมพูชา เมื่อประมาณ ๑,๐๐๐ กว่าปีที่ผ่านมา เห็นหลักฐานจากปราสาทหินพิมายในจังหวัดนครราชสีมา ปราสาทหินพนมรุ้งและเมืองต่ำในจังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทศีขรภูมิในจังหวัดสุรินทร์ ปราสาทสระกำแพงในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น ก่อนจะมาเป็นประเทศราชขึ้นกับอาณาจักรอยุธยา และล้านช้างเป็นบางช่วง ในท้ายที่สุดก็ขึ้นกับกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ เป็นต้น นักปราชญ์หลายคน เช่น ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ให้ความเห็นว่าภาพ

กองทัพเสียมก๊ก ในปราสาทนครวัด หมายถึงพวกเสียมในเขตอีสานใต้ที่ถูกเกณฑ์ไปช่วยกองทัพเขมรรบกับพวกจาม ซึ่งคนในเขตอีสานใต้มีหลายเผ่าพันธุ์ทั้ง กูย เขมร ลาว ไทย ข่า เป็นต้น ซึ่งสืบทอดมาจนปัจจุบัน^๑ สุรินทร์ เสนารัตน์ หมายถึง เขตอีสานตอนใต้ในพื้นที่ห้าจังหวัดคือ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี^๒ ธงชัย สีโสภณ หมายถึงพื้นที่ส่วนหนึ่งของภาคอีสานในส่วนของแอ่งโคราชเฉพาะพื้นที่ ๕ จังหวัดที่มีวัฒนธรรมภาษาชาติพันธุ์แตกต่างกัน^๓ มนูญ สอนโพนงาม เป็นพื้นที่อันประกอบด้วยจังหวัดต่าง ๆ มีชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี^๔ อุทิศ ทาหอม หมายถึงพื้นที่แบ่งตามเขตแอ่งโคราชกับแอ่งสกล ดังนั้นอีสานใต้จึงเป็นภูมิภาคที่มีมิติวัฒนธรรมที่แตกต่างจากอีสานเหนือ ด้านประเพณี ความเชื่อ^๕ เชาวลิต คัมภีร์เขียว อีสานใต้คือพื้นที่ซึ่งอยู่ตอนใต้ของภาคอีสานในห้าจังหวัดคือ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี^๖ สากล พรหมสถิตย์ อีสานใต้คือภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ อันได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี^๗ นัฏฐวัต โขคสุทธิสวัสดิ์ อีสานใต้คือดินแดนที่เป็นส่วนหนึ่งของคำว่าภาคอีสานซึ่งมีพื้นที่อยู่ในจังหวัดภาคอีสานตอนใต้^๘ เป็นต้น

๒) ความเป็นมาของอีสานใต้ ธงชัย สีโสภณ นักวิชาการด้าน

ประวัติศาสตร์ ให้ทัศนะว่า เรื่องเกี่ยวกับอีสานใต้เกิดจากแนวคิดภูมิศาสตร์ชาติพันธุ์และภูมิศาสตร์พื้นที่ทางกายภาพเป็นพื้นที่อาศัยของคนอยู่ในที่ราบสูงฝั่งทิศใต้ คนที่คิดเรื่องนี้เขามีหลักการสำคัญคือใช้หลักการแบ่งภูมิศาสตร์ลุ่มน้ำในแบ่งพื้นที่อีสานใต้ออกมาจากอีสานเหนือและอีสานกลาง เนื่องจากอีสานใต้เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำมูลและมีภูเขาสูงทางทิศใต้อีสานใต้จึงเป็นพื้นที่อยู่ในจังหวัดซึ่งมีน้ำมูลไหลผ่าน^๙ จากความหมายของอีสานใต้ในหัวข้อที่ผ่านมาทำให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพเชิงภูมิศาสตร์ กลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยในอีสานใต้ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม

^๑ นิรันดร์ กุลทานนท์, อีสานใต้, สถาบันวิจัยและพัฒนาภาคอีสานและอินโดจีน, <<https://www.gotoknow.org/posts/๑๐๘๘๕๓>>, ๕ มี.ค.๖๒.

^๒ สุรินทร์ เสนารัตน์, หัวหน้าภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, สัมภาษณ์, ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^๓ ธงชัย สีโสภณ, หัวหน้ากลุ่มวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, สัมภาษณ์, ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^๔ มนูญ สอนโพนงาม, หัวหน้ากลุ่มวิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, สัมภาษณ์, ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^๕ อุทิศ ทาหอม, อาจารย์ประจำสาขาวิชาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, สัมภาษณ์, ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^๖ เชาวลิต คัมภีร์เขียว, อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาต่างประเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, สัมภาษณ์, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^๗ สากล พรหมสถิตย์, อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, สัมภาษณ์, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^๘ นัฏฐวัต โขคสุทธิสวัสดิ์, พนักงานบริหารทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, สัมภาษณ์, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^๙ ธงชัย สีโสภณ, หัวหน้ากลุ่มวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, สัมภาษณ์, ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๒.

สำคัญในอีสานใต้ เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นตัวบ่งชี้สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ทราบว่าอีสานใต้มีความเป็นมาอย่างไร ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพเชิงภูมิศาสตร์ เป็นสิ่งที่อยู่รอบตัวเราที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมีองค์ประกอบที่สำคัญ เช่น ภูมิประเทศ คือ ลักษณะของพื้นที่ในแต่ละจังหวัด ภูมิอากาศ คือ ลักษณะทั่วไปของสภาพอากาศ ภูมิพฤกษ คือ ลักษณะพืชพันธุ์ชนิดต่าง ๆ ภูมิอุทก คือ แหล่งน้ำต่าง ๆ ภูมิประที คือ ลักษณะหินและแร่ต่าง ๆ ภูมิธรณี คือ ลักษณะของดิน เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยในอีสานใต้ คือ กลุ่มที่มีพันธะเกี่ยวข้องกัน และที่แสดงเอกลักษณ์ออกมาโดยการผูกพันลักษณะการของเชื้อชาติและสัญชาติเข้าด้วยกัน เช่น กูย เขมร ลาว ไทย ข่า เป็นต้น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ คือ แหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เป็นหลักฐานข้อเท็จจริงประกอบในการอธิบายและให้เหตุผลในการเขียนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคอาจเป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรตำนาน จดหมายเหตุ โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของอีสานใต้ในที่นี้จึงมีเพียง ๓ ประเด็น คือ (๑) ลักษณะทางกายภาพเชิงภูมิศาสตร์ (๒) กลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยในอีสานใต้ และ (๓) หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

๒.๑) ลักษณะทางกายภาพเชิงภูมิศาสตร์อีสานใต้ คือ สิ่งที่อยู่รอบตัวเราที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๖ ประการต่อไปนี้ (๑) ภูมิประเทศ คือ ลักษณะของพื้นที่ในแต่ละจังหวัด อีสานใต้มีพื้นที่แบ่งเป็น ๕ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และ อุบลราชธานี ตั้งอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าที่ราบสูงโคราช มีความสูงเฉลี่ยของพื้นที่เหนือระดับน้ำทะเลอยู่ที่ ๒๐๐ เมตร ทางทิศใต้มีเทือกเขาตงพญาเย็นกั้น ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีเทือกเขาภูอังกูร์กั้น พื้นที่ในทางตอนใต้ของแต่ละจังหวัดของอีสานใต้มีลักษณะเป็นภูเขา ในอีสานใต้มีพื้นที่รวมกันทั้งหมดประมาณ จำนวน ๖๓,๕๕๑ ตารางกิโลเมตร โดยแยกเป็นจังหวัดนครราชสีมาที่มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๒๐,๔๙๐ ตารางกิโลเมตร จังหวัดบุรีรัมย์มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๑๐,๓๒๓ ตารางกิโลเมตร จังหวัดสุรินทร์มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๘,๑๒๔ ตารางกิโลเมตร จังหวัดศรีสะเกษมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๘,๘๔๐ ตารางกิโลเมตร จังหวัดอุบลราชธานีมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๑๕,๗๗๔ ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ราบสูงเริ่มจากจังหวัดนครราชสีมาซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกราบต่ำลงทางทิศตะวันออกไปสิ้นสุดที่จังหวัดอุบลราชธานี โดยทุกจังหวัดในอีสานใต้มีลำน้ำมูลเป็นแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน ความยาวทั้งสิ้นประมาณ ๖๔๐ กิโลเมตร น้ำมูลนี้มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาสันกำแพง บริเวณเขื่อนมูลบน อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา ไหลผ่านหลายอำเภอในจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และไหลไปบรรจบกันกับแม่น้ำชี บริเวณบ้านไม้ขนุน อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี แล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี (๒) ภูมิอากาศ คือ ลักษณะทั่วไปของสภาพอากาศในอีสานใต้มีลักษณะเช่นเดียวกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยรวม คือ เป็นภูมิอากาศแบบร้อนชื้นสลับแห้ง และมีปริมาณน้ำฝนปานกลาง มี ๓ ฤดูกาล ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว คือ ฤดูร้อน อยู่ในช่วงระหว่างกลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม เป็นช่วงว่างของฤดูมรสุม มีลมใต้และลมตะวันออกเฉียงใต้พัดปกคลุม ทำให้มีอากาศร้อนอบอ้าว โดยเฉพาะเดือนเมษายนเป็นเดือนที่มีอากาศร้อนอบอ้าวมากที่สุดของปี และในช่วงดังกล่าวอาจมีพายุฝนฟ้าคะนอง ลมกระโชกแรงและลูกเห็บเกิดขึ้นได้ในบางพื้นที่ ฤดูฝน อยู่ในช่วงระหว่างกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม เป็นช่วงที่มรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดเอา ความชื้นจากทะเลและมหาสมุทรมาปกคลุมประเทศไทย อีสานใต้เป็นพื้นที่ตั้งอยู่ในประเทศไทยจึงได้รับ

อิทธิพลของมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ด้วย ฤดูหนาว อยู่ในช่วงระหว่างกลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ เป็นช่วงมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดปกคลุมประเทศไทย และบริเวณความกดอากาศสูงจากประเทศมองโกเลียและประเทศจีน มีคุณสมบัติเย็นและแห้งแผ่ลงปกคลุมประเทศไทยตอนบน ทำให้อากาศโดยทั่วไปบริเวณอีสานใต้หนาวเย็นและแห้ง โดยเฉพาะในช่วงเดือนธันวาคมและมกราคมจะเป็นช่วงที่มีอากาศหนาวมากที่สุดในรอบปี อีสานใต้มีอุณหภูมิสูงสุดโดยเฉลี่ยอยู่ที่ ๓๒.๑๐ องศาเซลเซียส และอุณหภูมิต่ำสุดโดยเฉลี่ยอยู่ที่ ๒๑.๒๐ องศาเซลเซียส (๓) ภูมิพฤษศาสตร์ คือ ลักษณะพืชพันธุ์ธรรมชาติที่ขึ้นอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยทั่วไปแบ่งออกเป็น ๖ ลักษณะ ได้แก่ ป่าเบญจพรรณ ป่าแดง ป่าดงดิบ ป่าดิบเขา ป่าสน และป่าชายเลน เป็นต้น สำหรับภูมิพฤษศาสตร์ของอีสานใต้มีลักษณะคล้ายเคียงกับภาคอีสานที่อื่น ๆ ได้แก่ ป่าเบญจพรรณ คือ ป่าผลัดใบผสม มีต้นไม้ขนาดใหญ่ และขนาดกลางขึ้นคละกัน ผลัดใบในฤดูแล้ง ผลิใบในฤดูฝน พรรณไม้หลักมี สัก ประดู่ มะค่าโมง ตะแบก เสลา เป็นต้น ป่าแดง คือ เป็นป่าผลัดใบมีต้นไม้ขึ้นปะปนกันเป็นป่าโปร่งพบมากบริเวณเนินเขาทางตอนใต้ของอีสานใต้ เป็นต้น (๔) ภูมิอุทก คือ แหล่งน้ำต่าง ๆ สำหรับลำน้ำสำคัญที่เป็นแม่น้ำสายหลักในอีสานใต้คือแม่น้ำมูล มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาสันทาแพง บริเวณเขื่อนมูลบน อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา ไหลผ่านอำเภอครบุรี อำเภอโชคชัย อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอโนนสูง อำเภอพิมาย อำเภอชุมพวง ในเขตจังหวัดนครราชสีมา ไหลผ่านอำเภอพุทไธสง อำเภอแคนดง อำเภอสตึก ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ ไหลผ่านอำเภอนำทม อำเภอรัตนบุรี ในจังหวัดสุรินทร์ ไหลผ่านอำเภอราชสีห์ อำเภอเมืองศรีสะเกษ อำเภอกันทรารมย์ ในจังหวัดศรีสะเกษ และไหลไปบรรจบกันกับแม่น้ำชีบริเวณบ้านขอนไม้ชุม อำเภอวารินชำราบ ไหลผ่านอำเภอเมืองอุบลราชธานี อำเภอพิบูลมังสาหาร ไหลลงแม่น้ำโขงที่อำเภอโขงเจียม ในจังหวัดอุบลราชธานี มีความยาวทั้งหมดประมาณ ๖๔๐ กิโลเมตร นอกจากนี้ยังมีลำน้ำสาขาที่สำคัญในเขตอีสานใต้อีกหลายสาย ได้แก่ ลำตะคองอำเภอสีคิ้ว ลำพระเพลิงอำเภอปักธงชัย ลำเชียงไกรอำเภอด่านขุนทดและอำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา ลำมาศที่ไหลผ่านอำเภอประคำ อำเภอ นางรอง อำเภอลำปลายมาศ ลำน้ำชีที่ไหลผ่านอำเภอประโคนชัย อำเภอพิบูลชัย อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ และไหลไปบรรจบกับลำน้ำมูลที่วังทะลุ อำเภอนำทม จังหวัดสุรินทร์ ลำห้วยทับทัน ในอำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ ลำเซบาย ไหลผ่านอำเภอเขื่องใน อำเภอม่วงสามสิบ ไหลไปรวมกับแม่น้ำมูลที่บ้านทุ่งขุนน้อยตำบลหนองขอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ลำโดมน้อย อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น (๕) ภูมิปฐพี คือ ลักษณะดินและแร่ต่าง ๆ เป็นทรัพยากรธรณีที่เป็นอินทรีย์วัตถุที่มีส่วนประกอบทางเคมีกับลักษณะทางฟิสิกส์แน่นอนหรือเปลี่ยนแปลงได้เล็กน้อยไม่ว่าจะต้องกลุ่หรือหลอมก่อนใช้หรือไม่ และมีความหมายรวมไปถึงถ่านหิน หินน้ำมัน หินอ่อน โลหะ และกรันที่ได้จากโลหกรรม น้ำเกลือใต้ดิน หวาย เป็นต้น อีสานใต้เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรแร่ต่าง ๆ เห็นได้จากเมื่อเราเดินทางโดยเส้นทางถนนมิตรภาพเมื่อผ่านอำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสระบุรีเข้าสู่เขตตำบลกลางดงอำเภอปากช่องจังหวัดนครราชสีมา จะพบว่าบริเวณใกล้กับถนนทั้งสองข้างทางมีอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากการนำแร่ประเภทหินชนิดต่าง ๆ มาทำเป็นพระพุทธรูป วัสดุก่อสร้าง เพอร์นิเจอร์ ของใช้ในครัว รูปสัตว์ สิ่งประดับตกแต่งบ้าน เป็นต้น ในอำเภอพิมายมีการตั้งโรงงานโดยนำเอาแร่ประเภทน้ำเกลือจากใต้ดินมาทำเป็นอุตสาหกรรมเกลือ ในจังหวัดบุรีรัมย์และสุรินทร์ มีการตั้งอุตสาหกรรมโรงโม่หินหลายแห่ง เช่น โรงโม่หินซึ่งได้แหล่งหินที่มีอยู่ใกล้กับบริเวณเขากระโดง เขตอำเภอเมือง โรงโม่หินซึ่งได้แหล่งหินที่มีอยู่ใกล้กับบริเวณเขาพระอังคาร อำเภอเฉลิมพระ

เกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ และโรงโม่หินซึ่งได้แหล่งหินที่มีอยู่ใกล้กับบริเวณเขาสวาย อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ นอกนี้ยังมีแร่ประเภททรายจำนวนมากอยู่ทั้งสองฝั่งลำน้ำมูลและที่อยู่ในลำน้ำมูลด้วย ซึ่งมีความยาวทั้งหมดประมาณ ๖๔๐ กิโลเมตร ตั้งแต่จังหวัดนครราชสีมาไปสิ้นสุดที่จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น ภูมิปฐพีเหล่านี้สร้างเศรษฐกิจให้คนในพื้นที่อีสานได้อย่างมากมาย (๖) ภูมิธรณีคือ ลักษณะของดินของถิ่นต่าง ๆ ดินในอีสานใต้โดยรวมมีลักษณะเหมือนกันกับดินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในถิ่นอื่น ๆ คือ ดินตะกอน พบในบริเวณใกล้ลุ่มน้ำต่าง ๆ มีเนื้อดินที่มีความละเอียดปานกลาง ที่เหมาะสำหรับใช้ทำนา ดินลานตะพักลำน้ำ มีเนื้อดินละเอียดปานกลางจนถึงหยาบ เป็นดินที่เกิดจากตะกอนน้ำพามาทับถม พื้นที่บางแห่งพบศิลาแลงโผล่ขึ้นมาที่ผิวดิน ดินลักษณะลานตะพักลำน้ำนี้ใช้ในการทำนาได้ ดินในที่สูงและภูเขา เป็นดินที่มีสีแดงเหลือง เนื้อดินหยาบจนถึงเป็นลูกรัง ชั้นดินในบางแห่งมีหินทราย หินกรวดหรือหินดินดาน อยู่ชั้นล่าง พบบริเวณทิวเขาสันกำแพงและทิวเขาภูองค์แรก เป็นต้น

๒.๒) กลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยในอีสานใต้ คำว่า “ชาติพันธุ์ (ethnos) หมายถึง “กลุ่มที่มีพันธะเกี่ยวข้องกัน และที่แสดงเอกลักษณ์ออกมาโดยการผูกพันลักษณะการของเชื้อชาติและสัญชาติเข้าด้วยกัน”^{๑๐} และอีกความหมายหนึ่ง ชาติพันธุ์ คือ “กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาพูดเดียวกัน และ มีความเกี่ยวเนื่องกันทางเชื้อชาติ” กลุ่มชนที่มีคุณลักษณะดังกล่าวนี้สันนิษฐานว่าได้สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษกลุ่มเดียวกัน เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยโคราช กลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยลาว กลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยเขมร กลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่า “ไทยกูย” ในอีสานใต้ของประเทศไทย เป็นต้น จากความหมายของคำว่าชาติพันธุ์มีอีกสองคำเข้ามาเกี่ยวข้องคือคำว่า “เชื้อชาติ” และ “สัญชาติ” จึงขอนำคำทั้งสองมาให้ความหมายไว้ตรงนี้ด้วย เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกัน

๒.๒.๑) เชื้อชาติ (race) คำว่า “เชื้อ” มีความหมายว่า สิ่งที่เป็นต้นเหตุทำให้เกิดสิ่งอื่น ๆ ที่มีลักษณะทำนองเดียวกัน ถ้าเป็นสิ่งของ เช่น เชื้อไฟ ทำให้เกิดไฟ เชื้อเหล็กทำให้เกิดเหล็ก เป็นต้น หากเป็นมนุษย์ได้แก่ผู้ที่สืบวงศ์วานว่านเครือเผ่าพันธุ์ต่อ ๆ กันมา เช่น มีเชื้อจีน มีเชื้อแขก มีเชื้อเขมร มีเชื้อไทย มีเชื้อลาว มีเชื้อกูย เป็นต้น ดังนั้น คำว่า เชื้อชาติจึงหมายถึง “ผู้ที่ร่วมเผ่าพันธุ์เดียวกัน” เป็นลักษณะทางชีวภาพของคน ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนจากลักษณะรูปร่าง สีสผิว เส้นผม และตา เป็นต้น ในชาติพันธุ์วิทยา ซึ่งเป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับการแบ่งเชื้อชาติของมนุษย์ กำเนิดของเชื้อชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างเชื้อชาติ ตลอดจนลักษณะเฉพาะของเชื้อชาติต่าง ๆ มักมีการแบ่งกลุ่ม เชื้อชาติ (racial group) ออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ นิกรอยด์ (Negroid) มงโกลอยด์ (Mongoloid) และคอเคซอยด์ (Caucasoid) ในตอนหลังได้เพิ่มออสตราลอยด์ (Australoid) โพลินีเซียน (Polynesian) ฯลฯ อีกด้วย การแบ่งแยกกลุ่มคนตามลักษณะทางชีวภาพนี้ มีความสำคัญในสังคมที่สมาชิกในสังคมมาจากบรรพบุรุษที่ต่างกัน และมีสีผิวและรูปร่างสัณฐานที่ต่างกันอย่างเห็นได้ชัด เช่น ความแตกต่างระหว่างคนผิวขาวกับคนผิวดำ ในสังคมที่มีกลุ่มคนที่มีลักษณะทางชีวภาพต่างกันและประวัติความเป็นมาตลอดจนบทบาทในสังคมต่างกัน ความแตกต่างทางชีวภาพอาจเป็น

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๓๕๘.

ปัจจัยทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันได้ แต่ในบางสังคม เช่น สังคมไทย ความแตกต่างทางชีวภาพไม่มีความหมายเท่าใดนัก

๒.๒.๒) สัญชาติ (nationality) หมายถึง ความเกิด การเป็นขึ้น หรือความอยู่ในบังคับคืออยู่ในความปกครองของประเทศชาติเดียวกัน การเป็นสมาชิกของประเทศใดประเทศหนึ่งตามกฎหมาย โดยที่ลักษณะทางชีวภาพและวัฒนธรรมอาจแตกต่างกันได้ การเป็นสมาชิกของประเทศย่อมหมายถึงการเป็นประชาชนของประเทศนั้น ผู้ที่อพยพมาจากที่อื่นเพื่อมาตั้งถิ่นฐานสามารถโอนสัญชาติมาได้ ผู้ที่เปลี่ยนสัญชาติ คือ ผู้ที่เปลี่ยนฐานะจากการเป็นประชาชนของประเทศหนึ่งมาเป็นประชาชนของอีกประเทศหนึ่ง เช่น ฝรั่งเศสสัญชาติไทย นางสาวยิ่งลักษณ์ ทองทิพย์ ถือสัญชาติอังกฤษ เป็นต้น^{๑๑}

สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยในอีสานใต้ หากแบ่งตามสำเนียงโดยใช้ภาษาพูดเป็นเกณฑ์สามารถแบ่งได้ ๔ กลุ่มใหญ่ คือ ๑) กลุ่มชาติพันธุ์เขมร กลุ่มนี้น่าจะเป็นกลุ่มชนที่เก่าแก่และเคยมีอิทธิพลมากในดินแดนแถบนี้เพราะปรากฏหลักฐานว่าราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๓ พวกเขมรหรือขอมได้มีการตั้งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ตามแบบวัฒนธรรมเขมรที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยอยู่ที่ชุมชนโบราณบ้านภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ และการพูดสื่อสารกันในชนกลุ่มนี้ใช้ภาษาเขมร ปัจจุบันชาติพันธุ์เขมรมีจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ ๒) กลุ่มชาติพันธุ์กวย กล่าวกันว่าการเข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทยของชนกลุ่มนี้ได้เข้า เป็น ๒ ช่วงด้วยกัน คือ ราว พ.ศ. ๒๒๐๐ มีกวยอาศัยจำนวนหนึ่งอพยพหนีภัยจากเมืองจำปาศักดิ์เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดสุรินทร์ และอีกครั้งหนึ่งระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๐-๒๓๕๐ กองทัพไทยยกไปปราบกบฏเมืองจำปาศักดิ์ อดตะปือ เชียงทอง และสารวันหลายครั้ง ได้กวาดต้อนชนพื้นเมืองกลับมาเป็นจำนวนมาก โดยให้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่จังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดสุรินทร์ และการพูดสื่อสารกันในชนกลุ่มนี้ใช้ภาษากวยหรือส่วย ๓) กลุ่มชาติพันธุ์ลาว ชาวไทยและลาวที่อาศัยอยู่บริเวณสองฝั่งลำน้ำโขงได้มีการติดต่อไปมาหาสู่กันมาเป็นเวลานานแล้ว ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ในรัชสมัยของพระเจ้าศรีสมุทราชทรงแห่งนครจำปาศักดิ์ ได้ส่งขุนนางมาปกครองบ้านเมืองต่าง ๆ ในจำนั้รวมถึงเมืองศรีนครเตา ปัจจุบันคือ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ นอกจากนี้ยังพบจารึกอักษรธรรม ภาษาลาว มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ที่ปราสาทศีขรภูมิ กล่าวถึงกลุ่มพระเถรผู้ใหญ่และท้าวพระยาที่ร่วมกันบูรณะปราสาท แสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าว คงมีชาติพันธุ์อาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์หรืออีสานใต้มากพอสมควรแล้ว^{๑๒} การพูดสื่อสารกันในชนกลุ่มนี้ใช้ภาษาลาว ๔) กลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช บางที่เรียกว่าไทยเทิงหรือไทยดา สุดใจ สะอาดยิ่ง ให้ทัศนะว่าสำเนียงการพูดออกเป็นไทยครึ่งลาวครึ่ง จะบอกว่าเป็นสำเนียงไทยแบบอยุธยาหรือไม่ใช่หรือจะบอกว่าเป็นสำเนียงลาวที่ใช้ในภาคอีสานก็ไม่ใช่ และสำเนียงดังกล่าวส่วนใหญ่ก็มีพูดอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ บางอำเภอ และบางจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ระยอง เป็นต้น จึงไม่รู้ว่าจะเรียกชนกลุ่มนี้ว่าอย่างไร จึงเรียกว่า “ไทยโคราช” เป็นต้น สำหรับเชื้อชาติของคนในอีสานใต้เป็นกลุ่มที่สับสนว่าอันใคร

^{๑๑} ชาติพันธุ์ในอีสาน, < <http://www.isangate.com/isan/paotai.html> >, ๕ February ๒๐๑๘.

^{๑๒} สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๔๐-๔๗.

เผ่าพันธุ์ต่อ ๆ กันมาจากชาติพันธุ์ของชน ๔ กลุ่ม คือ เขมร กูย ลาว และไทยโคราช ส่วนสัญชาติปัจจุบันชนทั้ง ๔ กลุ่ม ถือสัญชาติไทยอยู่ในความปกครองของประเทศชาติเดียวกันคือประเทศไทย^{๑๓}

๒.๓) หลักฐานทางประวัติศาสตร์ หมายถึง แหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เป็นหลักฐานข้อเท็จจริงประกอบในการอธิบายและให้เหตุผลในการเขียนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคอาจเป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือหลักฐานที่เป็นวัตถุ เช่น ตำนาน จดหมายเหตุ โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น จากความหมายดังกล่าวสามารถแบ่งหลักฐานทางประวัติศาสตร์ออกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑) หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร ๒) หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๓.๑) หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ใช้ศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ได้แก่ ตำนาน จารึก พงศาวดาร บันทึกของชาวต่างชาติ จดหมายเหตุ เอกสารทางราชการ เป็นต้น ต่อไปนี้เป็นบางตัวอย่างของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ตำนาน จารึก และพงศาวดาร ดังนี้

๒.๓.๑.๑) ตำนาน หมายถึง เรื่องราวมนานที่เล่ากันสืบ ๆ มา ต่อมาภายหลังได้มีการจดบันทึกเรื่องราวเหล่านั้นไว้เป็นลายลักษณ์อักษรและพิมพ์เผยแพร่ เรื่องที่ปรากฏในตำนานมักกล่าวถึงเรื่องราวในศาสนา เรื่องราวของบุคคล เรื่องราวของปูชนียสถาน เช่น ตำนานพระพุทธเจดีย์ ตำนานมูลศาสนา ตำนานจามมะเทวีวงศ์ ตำนานพระแก้วมรกต ตำนานอูรังคราตุ เป็นต้น ตำนานจึงสะท้อนให้เห็นความเชื่อ ความศรัทธาคติชาวบ้าน ตำนานจึงมีประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยอยู่มาก แต่ต้องใช้ด้วยความระมัดระวัง และตรวจสอบกับหลักฐานอื่น ๆ ด้วย เช่น หลักฐานทางโบราณคดี เป็นต้น สำหรับในอีสานใต้มีตำนานอยู่หลายเรื่อง คือ ตำนานนางอรพิมพ์กับท้าวปาจิตที่เกี่ยวข้องกับปราสาทพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และตำนานเรื่องนี้ยังเกี่ยวข้องไปถึงปราสาทเขาปลายบัด ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ด้วย ตำนานเนียงด็อกทม(นางนมใหญ่) ที่เกี่ยวกับปราสาทภูมิโปน ตำบลม อำเภอสังขะ ตำนานยายเหงาที่เกี่ยวข้องกับปราสาทยายเหงา ตำบลบ้านซบ อำเภอสังขะ ตำนานนางผมหอมที่เกี่ยวข้องกับปราสาทบ้านพลวง ตำบลบ้านพลวง อำเภอปราสาท ตำนานนางบัวตูมกับท้าวโสวัตรที่เกี่ยวข้องกับปราสาทนางบัวตูม ตำบลท่าตูม อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น กลุ่มปราสาทที่กล่าวถึง เช่น ปราสาทภูมิโปน ตำบลม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ได้ถูกสร้างขึ้นมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๖๒ หากนับอายุของปราสาทจึงอนุมานได้ว่าตำนานเหล่านี้ได้เกิดขึ้นมาแล้วไม่น้อยกว่า ๑,๓๐๐ ปี ตำนานจึงเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นคติความเชื่อ ความศรัทธาของคนแต่ละชุมชนในอีสานใต้ หากได้วิเคราะห์ให้เห็นรายละเอียดในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในตำนานแต่ละเรื่องก็จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาศาสตร์อีสานใต้เป็นอย่างมาก แต่ก็ต้องใช้ด้วยความระมัดระวัง และถ้าจะให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือผู้ศึกษาควรได้ตรวจสอบกับหลักฐานอื่น ๆ ด้วย เช่น หลักฐานทางโบราณคดี เป็นต้น

๒.๓.๑.๒) จารึก หมายถึง เขียนหรือจารให้เป็นรอยลึกเป็นตัวอักษรหรือภาพเป็นต้นบนแผ่นศิลา โลหะหรือดิน เป็นต้น เช่น จารึกบนแผ่นศิลาเรียกว่าศิลาจารึก จารึกลงแผ่นทองเรียกว่าจารึกกลานทอง จารึกลงแผ่นเงินเรียกว่าจารึกกลานเงิน จารึกหรือจานบน

^{๑๓} สุดใจ สะอาดยิ่ง, ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, สัมภาษณ์, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๒.

โบราณเรียกว่าหนังสือโบราณ จารึกจึงเป็นหลักการทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญมาก สำหรับในอีสานใต้มีจารึกหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ เช่น จารึกสุรินทร์ (K. ๓๗๗) หรือจารึกวัดชุมพล จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น แต่ปัจจุบันจารึกหลักนี้ได้สูญหายแล้ว เรื่องนี้ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ให้ข้อมูลไว้ว่า ปัจจุบันมีถูกกล่าวถึงแต่ในบทความของ ศ. ยอร์ช เซเดส์ เท่านั้น และในขณะที่ท่านเขียนบทความในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ นั้น จารึกหลักนี้ได้ก็สูญหายไปแล้ว ในบทความดังกล่าวท่านรายงานไว้ว่า จารึกสุรินทร์ (K. ๓๗๗) ถูกรายงานไว้เป็นครั้งแรกโดยเอย์โมนิเยร์ (Aymonier) ในหนังสือ Combodge ซึ่งตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๔๖ ว่าพบอยู่ในวัดชุมพล ที่เมืองสุรินทร์ ในบรรดาจารึกอักษรปัลลวะ ที่พบในภาคอีสานของประเทศไทย มีจารึกกลุ่มหนึ่งจำนวน ๗ หลัก ซึ่งเป็นของพระเจ้าศรีมเหศวรมัน มีรูปอักษรเหมือนกัน ข้อความเหมือนกัน ต่างกันเพียงข้อความที่กล่าวถึงสิ่งสร้างขึ้นเพื่อเคารพบูชาเท่านั้น กลุ่มจารึกดังกล่าวประกอบด้วย (๑) จารึกวัดศรีเมืองแอม (ขก. ๑๕) จังหวัดขอนแก่น (สร้างพระศิวลึงค์) (๒) จารึกปากน้ำมูล ๑ (อบ. ๑) จังหวัดอุบลราชธานี (สร้างพระศิวลึงค์) (๓) จารึกปากน้ำมูล ๒ (อบ. ๒) จังหวัดอุบลราชธานี (สร้างพระศิวลึงค์) (๔) จารึกวัดสุปฏิหาราม (อบ. ๔) จังหวัดอุบลราชธานี (สร้างพระศิวลึงค์) (๕) จารึกปากโดมน้อย (อบ. ๒๘) จังหวัดอุบลราชธานี (สร้างพระศิวลึงค์) (๖) จารึกถ้ำภูพาน (อบ. ๙) จังหวัดอุบลราชธานี (สร้างพระโค) (๗) จารึกสุรินทร์ (วัดชุมพล) จังหวัดสุรินทร์ (สร้างพระโค) (จารึกหลักนี้ สืบสูญไปแล้ว) เนื้อหาโดยสังเขป ข้อความในจารึกกล่าวถึงพระเจ้าจิตรเสน กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ทรงได้ชัยชนะเหนือกัมพูประเทศ และได้เฉลิมพระนามว่า “ศรีมเหศวรมัน” อีกทั้งโปรดให้สร้างรูปเคารพต่างๆ ในลัทธิไศวนิกายไว้เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งชัยชนะของพระองค์ จากจารึกทั้ง ๗ หลักนี้ จึงเป็นหลักฐานอย่างดีว่า อารยธรรมแถบลุ่มแม่น้ำชี และลุ่มแม่น้ำมูลในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ นั้น มีผู้นำของอาณาจักรนับถือศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย “จิตรเสน” เป็นพระนามของเจ้าชายผู้ทรงเป็นพระญาติกับพระเจ้าภวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๑๔๑-๑๑๕๐) กษัตริย์แห่งอาณาจักรเจนละ ต่อมาเจ้าชายจิตรเสนได้ครองราชสมบัติ ฉลองพระนามเป็น พระเจ้ามเหศวรมัน (ราว พ.ศ. ๑๑๕๐-๑๑๕๙)^{๑๔} กลุ่มจารึกต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงนี้ได้เกิดขึ้นมาแล้วไม่น้อยกว่า ๑,๓๐๐ ปี จารึกเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นคติความเชื่อ ความศรัทธาของคนแต่ละชุมชนในอีสานใต้ จารึกจึงเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์อีสานใต้เป็นอย่างมาก เพราะเป็นข้อความที่บอกเรื่องราวซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

๒.๓.๑.๓) พงศาวดาร หมายถึง เรื่องราวของเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับประเทศชาติหรือพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของประเทศชาตินั้น เป็นการบันทึกเรื่องราวในอดีตภายใต้การอุปถัมภ์ของราชสำนัก เนื้อหาในพงศาวดาร เน้นเหตุการณ์เกี่ยวกับอาณาจักรและกษัตริย์ที่ปกครองอาณาจักรนั้นๆ พงศาวดาร ที่มีอยู่ในปัจจุบันมีเนื้อหา ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงต้นรัชการที่ ๕ พงศาวดารท้องถิ่นและประเทศเพื่อนบ้าน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพงศาวดารจะไม่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับสามัญชนทั่วไปและบางเรื่องยังเกี่ยวกับเรื่องไม่ปกติ แต่ก็ยังเป็นหลักฐานที่มีประโยชน์และทรงคุณค่าในการศึกษาประวัติศาสตร์

^{๑๔} ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน), จารึกในประเทศไทย, <<https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๖๘๕>>, ๘ April.๒๐๑๙.

สำหรับในอีสานใต้ ได้มีพระราชพงศาวดารเขมรอยู่เรื่องหนึ่ง ได้ถูกนำมาแปลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทยโดย “ปณฺณมมหา บัญเรื่อง คัมภีร์” ผู้แปลได้ค้นคว้ารวบรวมและเรียบเรียงตามคัมภีร์พงศาวดารเขมร หรือเอกสารมหาบุรุษเขมรที่ท่าน เอง สูด และคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์เขมรรวบรวมโดยตรงจากคัมภีร์โบราณ โดยมีข้อความตอนหนึ่งได้กล่าวถึงการเดินทางของกษัตริย์จากประเทศสยามหรือเสียมสมัยของ “พระเจ้าอู่ทอง หรือพระเจ้ารามธิบดี” แห่งอยุธยาในการยกทัพไปตีประเทศกัมพูชา ในปี พ.ศ.๑๘๙๖ ตรงกับสมัย พระบาทสมเด็จพระล้าพวงราชา กษัตริย์ของกัมพูชาในสมัยนั้น โดยข้อความในพงศาวดารตอนหนึ่งได้บันทึกเส้นทางการเดินทางไว้ว่า พระเจ้ารามธิบดีกรุงศรีอยุธยา มีพระทัยดำริอยากจะขยายพระนครของพระองค์ให้กว้างขวาง ทรงโกรธแค้นกับพระมหานครประเทศกัมพูชาที่ไม่ยอมขึ้นต่อพระองค์ ครั้นทรงดำริเช่นนั้นแล้วจึงโปรดให้พระรามาสูร ซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ให้คุมพลหนึ่งหมื่นคนเป็นทัพใหญ่ ให้พระศรีสุปัติ ซึ่งเป็นพระราชนัดดาคุมพลห้าร้อยคนเป็นทัพหน้า และให้ยกมาอย่างรีบด่วน มุ่งตรงมายังกรุงกัมพูชาธิบดี หวังที่จะเข้าตีโดยไม่ให้รู้ตัว พระรามาสูรเดินทางทั้งกลางวันกลางคืนตามเส้นทางราชสีมา ในเวลานั้นเจ้าพญานครราชสีมาไม่รู้ตัวล่วงหน้ามาก่อน ครั้นจะคิดเกณฑ์กำลังพลก็ไม่ทันการณ์ ดังนั้นจึงพากันหนีทิ้งเมือง แล้วนำจดหมายมายังมหานคร(อังกฤษ) เพื่อทูลถวายพระล้าพวงราชาให้ทรงทราบ ครั้นเสนาบดีได้นำจดหมายมากราบบังคมทูลและเมื่อทรงทราบความทั้งหมดแล้ว พระองค์ทรงตกพระทัยเป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะจดหมายมาถึงเวลาเที่ยง ครั้นเวลาบ่ายใกล้พลบค่ำกองทัพเสียมก็ยกมาถึงพระนคร กองทัพเสียมเนื่องแน่นไปทุกแห่งหนเพียบพร้อมด้วยเครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ กัน และกำลังตระเตรียมตั้งค่ายปักขากหนาม ณ ที่นั้นอย่างรีบเร่ง^{๑๕} จากข้อความในพงศาวดารเขมรที่ยกมาทำให้เห็นว่าอีสานใต้เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์อย่างมาก ข้อมูลนี้ได้เชื่อมโยงกับเส้นทาง “ราชมรรคา” ที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่พระองค์ได้เสด็จสวรรคตไปเมื่อ พ.ศ. ๑๗๖๑ ปัจจุบันยังปรากฏให้เป็นอักษิตาลา (บ้านมีไฟ) หรือธรรมศาลาที่เชื่อมโยงจากนครธมในประเทศกัมพูชามายังอำเภอพิมายจังหวัดนครราชสีมา มีทั้งหมด ๑๗ แห่ง คือ ในประเทศกัมพูชามี ๙ แห่ง และในประเทศไทยมี ๗ แห่ง เป็นต้น

นอกจากนี้ ได้พบข้อมูลในหนังสือที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนอีสานใต้อยู่เล่มหนึ่ง โดย สมทอง เกิดโชค ได้เขียนและรวบรวมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ พงศาวดารเมืองสุรินทร์ สังขะ ชุขันธ์ โดยมีเนื้อหาที่น่าสนใจเกี่ยว ข้องกับประวัติศาสตร์ในอีสานใต้ ดังนี้ แต่เดิมดินแดนทางภาคอีสานของไทยรวมถึงดินแดนของประเทศกัมพูชาในปัจจุบันเรียกว่า แคว้นเจนละ มีกษัตริย์ปกครองชื่อว่า “พระเจ้าภวรมัน” ต่อมาราว พ.ศ.๑๑๕๓ จิตรเสน ผู้เป็นอนุชาได้เป็นกษัตริย์เจนละทรงพระนามว่า พระเจ้ามเหศวรมัน และมีโอรสของพระองค์สืบราชสมบัติต่อมาคือ “พระเจ้าอิศานวรมัน” สร้างกรุงอิศานปุระ (อยู่ริมแม่น้ำสะตึงแสน) ต่อมาระหว่าง พ.ศ ๑๑๘๘ แคว้นเจนละ (ละว้า) ได้แบ่งการปกครองเป็น ๒ เขตใหญ่ คือเขตเจนละบกและเขตเจนละน้ำ เขตเจนละบก คือดินแดนบริเวณทางภาคอีสานของไทยรวมถึงดินแดนประเทศลาวทั้งหมด ส่วนเจนละน้ำคือดินแดนของกัมพูชาในปัจจุบัน ต่อมาในราวปี พ.ศ.๑๓๔๕ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เป็นกษัตริย์ขอมที่มีกำลังพล

^{๑๕} ปณฺณมมหา บัญเรื่อง คัมภีร์, แปลและเรียบเรียง, พระราชพงศาวดารเขมร ฉบับคัดลอกจากคัมภีร์โบราณ เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุรินทร์: อาศรมภูมิปัญญา สถาบันราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗-๑๘.

เข้มแข็งได้ทำการขับไล่กษัตริย์ไศเลนทร (ละว้า) ปกครองพื้นที่เจนละบกและเจนละน้ำออกไป พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ จึงได้ทำการรวบรวมเจนละบกและเจนละน้ำ รวมถึงอาณาจักรทวารวดีเป็นอาณาจักรเดียวกัน พระเจ้าวรมันที่ ๒ เป็นกษัตริย์ที่มีความศรัทธาต่อเทวดาสูงมาก จากอิทธิพลความเชื่อของศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์ โดยทำการยกย่องกษัตริย์ว่าเป็นเทพเจ้าลงมาเกิด จึงเรียกว่าลัทธิเทวราชา กษัตริย์คือตัวแทนของเทพเจ้าที่ลงมาเกิดในโลกมนุษย์กษัตริย์จึงสร้างบารมีด้วยการสร้างเทวสถานที่ยิ่งใหญ่ ถวายแด่พระอิศวรผู้สร้างโลกและเชื่อว่าเมื่อสวรรคตแล้ว วิญญาณจะประทับดูแลที่ปราสาทเป็นคติเทวราชา เชื่อว่ากษัตริย์คือเทพเจ้าอวตารลงมาเกิด ด้วยความเชื่อนี้เองที่ทำให้กษัตริย์ขอมทุกพระองค์ เมื่อขึ้นครองราชย์จึงให้ประชาชนของพระองค์ตั้งหน้าตั้งตาสร้างปราสาทตลอดรัชกาลของพระองค์ เพื่อเป็นศาสนสถานศูนย์กลางของโลก ขอมได้สร้างปราสาทหลายพื้นที่ ตั้งแต่ดินแดนเจนละน้ำเจนละบก และทวารวดี จนถึงกษัตริย์พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในปี พ.ศ. ๑๗๒๐ ขอมเรื่องอำนาจประมาณ ๕๐๐ กว่าปี ก็ได้เสื่อมอำนาจลง^{๑๖}

๒.๓.๒) หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ใช้ศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ได้แก่ โบราณสถาน เช่น อาคาร สถานที่ ปราสาท เป็นต้น โบราณวัตถุ เช่น พระพุทธรูป รูปเคารพ เครื่องมือเครื่องใช้ เป็นต้น หลักฐานจากการบอกเล่าประเพณีมุขปาฐะ คือ เรื่องเล่าที่ยังมิได้มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น นิทาน ภาษาพูด คำกลอนสอนใจโบราณ เป็นต้น หลักฐานทางศิลปกรรม เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ เป็นต้น ซึ่งรายละเอียดมีดังนี้

๒.๓.๒.๑) โบราณสถาน หมายถึง สิ่งของโบราณที่เคลื่อนที่ไม่ได้มีอายุมากกว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป เช่น อาคาร มีโบสถ์ วิหาร วัง ที่เป็นอสังหาริมทรัพย์โดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี รวมถึงสถานที่ที่แหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย เป็นต้น สำหรับในอีสานใต้มีโบราณสถานสำคัญ คือ อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่ง พินิจ จันทร และคณะ ได้ให้ความเห็นว่า สถานที่แห่งนี้เป็นเมืองโบราณในแบบแผนของสถาปัตยกรรมขอม ชื่อ พิมายมาจากคำว่าวิมาย หรือวิมายปุระที่ปรากฏในจารึกภาษาขอมบนแผ่นหินตรงกรอบประตูระเบียงคดด้านหน้าของปราสาท จุดเด่นของเมืองคือปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย จากหลักฐานศิลปะจารึกและรูปแบบทางศิลปะการสร้างบอกว่า สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ในฐานะ เทวสถานของศาสนาพราหมณ์ รูปแบบของศิลปะแบบปาปวนผสมผสานกับศิลปะแบบนครวัด ซึ่งปราสาทนี้ได้ถูกสร้างดัดแปลงมาเป็นศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗^{๑๗} อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ได้นำเสนอข้อมูลไว้ว่า ปราสาทพนมรุ้งตั้งอยู่บนยอดเขาพนมรุ้ง ซึ่งเป็นภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้ว ในพื้นที่ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นโบราณสถานสมัยลพบุรีที่มีความงดงาม มีความสำคัญมากอีกแห่ง

^{๑๖} สมทอง เกิดโคก, ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร เมืองสุรินทร์ สังขะ ชูพันธ์, (สมุทรปราการ:สำนักพิมพ์บ้านเกิดโคก, ม.ป.ป.), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๑๗} พินิจ จันทร และคณะ, เปิดประตูท่องเที่ยวอาเซียน เชื้อโยง ๑๐ ประเทศเป็นหนึ่งเดียว, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญาชน, ๒๕๕๖), หน้า ๕๕.

หนึ่งในประเทศไทย สร้างขึ้นเพื่อถวายแด่องค์พระศิเว เทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย เขาพนมรุ้งและปราสาทบายนอดเขาจึงเปรียบเสมือนเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระศิเว และยัง เป็นศูนย์กลางจักรวาลอีกด้วย กลุ่มอาคารบายนอดเขามีการก่อสร้างหลายยุคสมัยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๘ ชื่อ “พนมรุ้ง” มาจากภาษาเขมรว่า “วนรุง” แปลว่าภูเขาอันกว้างใหญ่ โดยค่านีปรากฏอยู่ในศิลาจารึกอักษรขอมพบที่ปราสาทพนมรุ้ง และยังปรากฏชื่อผู้สร้างปราสาทคือ “นเรนทราทิตย์”^{๑๘} รัชทายาทวงศ์มหิธรปุระผู้เกี่ยวข้องเป็นพระญาติกับพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ผู้สร้างปราสาทนครวัด^{๑๙} ปราสาทเมืองต่ำ ตั้งอยู่บริเวณบ้านโคกเมือง ตำบลจระเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ อายุ ตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏระบุว่า เมืองต่ำเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดูที่สร้างขึ้นตามแบบ ศิลปะเขมรโบราณราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรือมีอายุการก่อสร้าง มาแล้วไม่น้อยกว่า ๑,๐๐๐ ปี^{๒๐} นอกจากนี้อีสานใต้ยังเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณในยุคก่อน ประวัติศาสตร์แหล่งประวัติศาสตร์ที่สำคัญอีกด้วย สำนักงานจังหวัดสุรินทร์ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับ ความเป็นมาของจังหวัดสุรินทร์ไว้ว่า เมื่อประมาณ ๒,๐๐๐ ปีล่วงมาแล้ว จังหวัดสุรินทร์ พบหลักฐาน การอยู่อาศัยของมนุษย์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะตอนปลาย ปัจจุบันยังปรากฏให้เห็น ชุมชนโบราณมากกว่า ๕๕ แห่ง^{๒๑} ในตำบลเสมา อำเภอนางรอง มีร่องรอยของชุมชนโบราณในสมัยทวารวดี ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ตัวอย่างของโบราณสถานดังกล่าวมีอายุมากกว่า ๑,๐๐๐ ปีขึ้นไปทั้งสิ้น มีประโยชน์ทั้งในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีด้วย

๒.๓.๒.๒) โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งของโบราณที่เคลื่อนที่ได้มีอายุ มากกว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป เช่น พระพุทธรูป รูปเคารพ ศิลาจารึก เหรียญตรา เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งเป็น สัมหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็น ส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ โดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสิ่งหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือ โบราณคดี เป็นต้น ในประเทศไทยมีการสำรวจพบหลักฐานก่อนประวัติศาสตร์อายุเก่าแก่ที่สุด ๗๐๐,๐๐๐ ปี มาแล้ว โดยพบเครื่องมือหินกรวดแม่น้ำที่บ้านดอนมูลและเขาปาดนามเขตจังหวัด ลำปาง^{๒๒} และโบราณวัตถุเก่าแก่อีกแห่งคือสำรวจพบภาชนะดินเผามีอายุประมาณ ๕๖๐๐ ปี ที่ ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น สำหรับในอีสานใต้มีโบราณวัตถุสำคัญ คือ สถานที่ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดี บ้านปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ได้ จัดทำให้เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเพื่อให้คนได้เข้าไปเยี่ยมชม สถานที่แห่งนี้ถือเป็นแหล่งอารยธรรม โบราณอีกแห่งหนึ่งที่สำคัญ ทั้งยังเป็นแหล่งโบราณคดีแห่งที่สองต่อบ้านเชียงซึ่งมีหลุมขุดค้นที่

^{๑๘} อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง, แผ่นพับแนะนำอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง, ตำบลตาเป็ก อำเภอ เฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์, (รับแผ่นพับเมื่อ วันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑)

^{๑๙} สามารถ ทรัพย์เย็น และดุสิต ทุมมาภรณ์ เรียบเรียง, อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ปราสาทเมือง ต่ำ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นครราชสีมา: โรงพิมพ์ใจเซฟ, ๒๕๕๗), หน้า ๕๖-๕๗.

^{๒๐} สำนักงานจังหวัดสุรินทร์, มหัตถกรรมเมืองสุรินทร์, (สุรินทร์: โรงพิมพ์รุ่งธนเกียรติออฟเซ็ท, ๒๕๕๔), หน้า ๗.

^{๒๑} พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์, ข้อมูลจากโปสเตอร์, อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์, (สืบค้น เมื่อ วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒)

ตกแต่งและเปิดให้ชมทั้งหมด ๓ หลุมด้วยกัน ดังนี้ หลุมชุดคันที่ ๑) มีโครงกระดูกฝังอยู่ในชั้นดินแต่ละสมัย แต่ละยุคมีลักษณะการฝังที่ต่างกันไป ยุค ๓,๐๐๐ ปี อยู่ในชั้นดินระดับล่างสุดลึก ๕.๕ เมตร โครงกระดูกจะหันหัวไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ยุค ๒,๕๐๐ ปี หันหัวไปทางทิศตะวันออก ยุค ๒,๐๐๐ ปี หันหัวไปทางทิศใต้ แต่คติในการฝังจะคล้ายกันคือจะนำเครื่องประดับ เช่น กำไลเปลือกหอย ลูกปัด แหวนสำริด กำไลสำริด เครื่องประดับศีรษะทำด้วยสำริดและภาชนะของผู้ตายฝังรวมไปด้วยกับผู้ตาย ในช่วงสามระยะแรกนี้เป็นภาชนะดินเผาเคลือบน้ำดินสีแดง แบบลายเชือกทาบ ลักษณะหลักของภาชนะเป็นแบบคอแคบปากบาน แต่บางใบมีทรงสูงเหมือนคนโท บางชิ้นมีลักษณะเป็นทรงกลมสั้น ต่อมาในยุค ๑,๕๐๐ ปี นั้นลักษณะภาชนะจะเปลี่ยนเป็นแบบพินายดำ คือ มีสีดำ ผิวขัดมัน เนื้อหยาบ บาง หลุมชุดคันที่ ๒ ในดินชั้นบนพบร่องรอยของศาสนสถานในพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๖ เรียกกันว่า "คู่อารปราสาท" และพบเศียรพระพุทธรูปในสมัยเดียวกัน ศิลปะทวารวดีแบบท้องถิ่น นอกจากนี้ยังพบรูปปั้นดินเผาผู้หญิงครึ่งตัวเอามือกุมท้องลักษณะคล้ายตั้งครรภ์ และชิ้นส่วนลายปูนปั้นประดับปราสาท หลุมชุดคันที่ ๓ พบโครงกระดูกในชั้นดินที่ ๕.๕ เมตร เป็นผู้หญิงทั้งหมด เป็นที่น่าสังเกตว่ากระดูกทุกโครงในหลุมนี้ไม่มีศีรษะ และภาชนะนั้นถูกทุบให้แตกก่อนที่จะนำลงไปฝังด้วยกัน นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าเป็นโครงกระดูกของผู้หญิงที่ถูกประหารชีวิตและนำศีรษะไปแห่งประจาน และได้พบส่วนกะโหลกอยู่รวมกันอีกที่หนึ่ง ซึ่งห่างจากจุดเดิมเพียง ๕๐๐ เมตร ชาวบ้านปราสาทจะร่วมกันทำบุญอุทิศส่วนกุศลในวันที่ ๒๑ เมษายน ของทุกปี^{๒๒} หลักฐานโบราณวัตถุที่สำรวจพบครั้งนี้ทำให้ทราบว่าดินแดนอีสานใต้ได้มีชุมชนของคนโบราณเกิดขึ้นมาแล้วไม่น้อยกว่า ๓,๐๐๐ ปี

๒.๓.๒.๓) หลักฐานจากการบอกเล่าประเพณีมุขปาฐะ หมายถึง การบอกเล่าต่อ ๆ กันมา เรื่องเล่าที่ยังมิได้มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น นิทานพื้นบ้านที่มีอยู่ในบางท้องถิ่น ภาษาพูดของชนบางกลุ่มชาติพันธุ์ คำกลอนสอนใจโบราณ เป็นต้น สำหรับในอีสานใต้มีหลักฐานจากการบอกเล่าประเพณีมุขปาฐะ คือ เรื่องเล่าต่อ ๆ กันมา เกี่ยวกับท้าวกำพร้าควายคู่ และเรื่องเล่าต่อ ๆ กันมาเกี่ยวกับพระมอเฒ่า ตัวอย่างหลักฐานจากการบอกเล่าประเพณีมุขปาฐะจากเรื่องเล่าพระมอเฒ่าเรื่องย่อมีอยู่ว่า “พระมอเฒ่าคนสุดท้ายของชาวส่วยหรือกวยมีอาชีพคล้องช้างป่าได้แต่งงานกับหญิงชาวบ้านเดียวกันมีลูกชายหนึ่งคนชื่อ อาห่อง ในอดีตชาติอาห่องเคยเกิดเป็นลูกช้างป่า และถูกพระมอเฒ่าคล้องเอามาฝึกอย่างหนักจนตรอมใจตาย แล้วกลับชาติมาเกิดเป็นลูกชายของพระมอเฒ่า ทำให้จำชาติก่อนได้ทุกอย่าง เมื่อเข้าสู่วัยหนุ่มก็ได้รับตำแหน่ง “กำรงปัด” (ครูบาใหญ่) วันหนึ่งพระมอเฒ่าได้พาลูกและภรรยาออกไปเรียนรู้การคล้องช้างโดยไม่บอกให้ใครรู้ ตามธรรมเนียมการไปคล้องช้างในป่าห้ามนำภรรยาหรือสตรีไปด้วย และห้ามให้ลูกนั่งบนช้างเชือกเดียวกันกับพ่อ แต่พระมอเฒ่าก็ละเลยไม่ปฏิบัติตามถือว่าได้ทำผิดธรรมเนียมประเพณีอย่างร้ายแรง อาห่องได้ขอให้พ่อคล้องเอาช้างที่เป็นแม่ช้าง เพราะเมื่อคล้องได้แม่ช้างแล้วลูกช้างก็จะติดตามแม่ช้างมาด้วย แต่พ่อบอกว่าโดยธรรมเนียมการคล้องช้างนั้นจะไม่คล้องเอาแม่ช้าง เพราะต้องการให้แม่ช้างอยู่ในป่าเพื่อตกลูกช้างต่อ ๆ ไป ความเห็นแย้งระหว่างพ่อกับลูกได้เป็นไปอย่างนี้ เมื่อถึงบริเวณดงช้างพระมอเฒ่าได้นำภรรยาพร้อมด้วยสัมภาระต่าง ๆ ไปไว้ที่จันทรมย์ (ที่พัก) ใกล้ต้นหว้า

^{๒๒} แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท, สถานที่ท่องเที่ยวแหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท อำเภอโนนสูง <<https://thai.tourismthailand.org> อำเภอโนนสูง>, ๖ เม.ย.๖๒.

ใหญ่ เพื่อให้ภรรยาเตรียมหุงหาอาหารไว้คอยตนกับลูกชาย จากนั้นพระมอเฒ่าก็เริ่มพิธีเบิกไพร (เปิดป่า) จัดหนึ่งปะกำวางบนหลังช้าง เตรียมไม้คั้นจามและอุปกรณ์ โดยให้ลูกชายนั่งบนท้ายช้างต่อ ช้างเข้าสู่อป่าทึบเมื่อเห็นโขลงช้างใหญ่กำลังกินอาหารอยู่ จึงขับช้างเข้าไป บังเอิญช้างโขลงนั้นมีแม่ช้างในอดีตเคยเป็นแม่ของอาห่อง พร้อมพี่น้อง และเพื่อนช้างอีกมากมาย อาห่องจึงตะโกนบอกพ่อให้คล้องเอาแม่ช้างหลายครั้งแต่พ่อไม่ทำตาม พ่อสนใจแต่ลูกช้างเท่านั้น เมื่อเห็นสภาพของแม่ช้างพยายามปกป้องลูกช้าง จนแม่ช้างเหนื่อยหอบเพราะแม่ช้างแก่มากแล้ว จึงตัดสินใจกระโดดขึ้นหลังแม่ช้างไป แม่ช้างตกใจกลัวจึงวิ่งหนีสุดชีวิตหายเข้าไปในป่าลึก ฝ่ายช้างต่อเมื่อไม่มีผู้ขับขี่หรือบังคับก็ไม่ไล่ใจที่จะวิ่งไล่กวาดโขลงช้างอีกต่อไป เวลานั้นเป็นตอนเย็นความมืดเริ่มปกคลุมป่า พระมอเฒ่าเสียใจมาก และได้พยายามคั้นหาอาห่องท่ามกลางความมืด แต่ก็ไม่มีวิแววและเสียงขานตอบ เมื่อตีกลมากแล้ว พระมอเฒ่าก็ตัดสินใจขึ้นช้างต่อกลับไปหาภรรยา เมื่อมาถึงต้นหว้าใหญ่ก็ได้ร้องเรียกหาภรรยาแต่ไม่มีเสียงตอบรับ เมื่อเดินทางจนทั่วก็ไม่พบ ด้วยความเหนื่อยล้าและความมืดปกคลุมจึงตัดสินใจพักก่อน ถึงรุ่งเช้าจึงตามหาภรรยาอีกครั้ง ในที่แห่งนั้นได้พบรอยเลือดและเศษเนื้อกระจายอยู่เป็นบริเวณกว้าง และพบแขนข้างหนึ่งของภรรยาอยู่บนพื้นดิน จึงเข้าใจว่าเสียได้กัดและกินภรรยาไปแล้ว พระมอเฒ่าทั้งตกใจและเสียใจได้แต่รำไห้จวนจะขาดใจ จึงได้นำแขนข้างหนึ่งของภรรยาขึ้นหลังช้างตนเองได้นอนนั่งบนหลังช้างเพื่อให้ช้างพากลับบ้าน เมื่อถึงบ้านชาวบ้านเห็นแขนข้างหนึ่งและอุปกรณ์อื่น ๆ แต่ไม่เห็นภรรยาและลูกชายกลับมาด้วยก็พ้อคาดเดาเรื่องราวต่าง ๆ ได้ พระมอเฒ่าได้ฝากส่วนแขนภรรยาให้ชาวบ้านช่วยกันจัดการอย่างเหมาะสม และบอกคนที่จะไปคล้องช้างหรือทำอะไรเกี่ยวกับช้างในป่าต่อไปให้ขออาห่องทุกครั้ง เพราะถือว่าเป็นเจ้าของช้างในป่าทั้งหมด ก่อนสิ้นใจพระครูปะกำซึ่งเป็นตำแหน่งรองจากพระมอเฒ่าได้เข้าไปกอดพระมอเฒ่าพร้อมกับจับหนึ่งปะกำไว้ไม่ให้ตกลงสู่พื้นดิน เป็นการรับมอบพิธีการคล้องช้างไว้ต่อจากพระมอเฒ่า โดยให้สัญญาว่ากับพระมอเฒ่าว่าจะรักษาให้สุจริต และรักษาให้เคร่งครัด แต่ไม่ขอรับตำแหน่งเทียบเท่าพระมอเฒ่า จะขอรับเพียงตำแหน่งพระครูปะกำเท่านั้น ดังนั้นปัจจุบันจะเห็นว่าไม่มีตำแหน่งของพระมอเฒ่า จะมีเพียงก็เพียงแต่ตำแหน่งครูบาใหญ่หรือการวางปิด ซึ่งเป็นตำแหน่งที่รองลงมาเท่านั้น ต่อมาก็มีการประชุมหารือและตกลงกันในบรรดาหมอช้างว่าจะเอาแขนนางไว้ในบ่วงบาตทุกครั้งที่ทำหนึ่งปะกำจึงเรียกบ่วงบาตว่า “แขนนาง” และกิจกรรมที่เกี่ยวกับช้างทุกครั้งก็จะเรียกหาอาห่อง มาจนถึงปัจจุบัน แต่นั้นเป็นต้นมาการคล้องช้างก็มิให้นำภรรยาหรือสตรีติดตามไปด้วย รวมทั้งมิให้มียอกกับลูกขี่ช้างเชือกเดียวกันเด็ดขาด ก่อนออกเดินทางไปคล้องช้างทุกคนต้องผ่านการทำพิธีปะชะปะซีเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจ เมื่อคล้องช้างเสร็จแม้จะได้ช้างหรือไม่ก็ตามต้องมาทำพิธีนี้อีกครั้ง ถ้าไม่ได้ช้างก็ต้องหาสาเหตุว่าใครทำผิดข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติใดบ้าง ถ้าไม่มีใครยอมรับก็ถือว่าผู้ที่ทำผิดข้อห้ามจะมีอันเป็นไปเอง ความเชื่อเหล่านี้ได้เป็นประเพณีถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงสมัยปัจจุบัน”^{๒๓}

จากเรื่องเล่านี้พอสรุปให้เป็นข้อคิดได้ว่า ในการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มชนหรือการทำงานเป็นกลุ่มในองค์กรใด ๆ ก็ตาม ทุกคนหรือบุคลากรในองค์กรนั้น ๆ จะต้องเคารพกฎหมาย กฎ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศ กติกา หรือประเพณีของหมู่คณะอย่างเคร่งครัด

^{๒๓} พระสมุห์หาญ ปญญารโธ, เจ้าอาวาสวัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) ตำบลกระโพ อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดสุรินทร์, สัมภาษณ์ ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๒.

มีความสามัคคีกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน คอยช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ถ้าทุกคนหรือบุคลากรในองค์กร โดยขาดการเคารพกฎหมาย กฎ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศ กติกา ประเพณีของหมู่คณะหรือขาดความสามัคคี เอาเปรียบผู้อื่นก็จะก่อให้เกิดผลร้ายทั้งกับตนเอง ครอบครัว และองค์กรนั้น ๆ

๒.๓.๒.๔) หลักฐานทางศิลปกรรม หมายถึง ผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้นเป็นศิลปะ เช่น งานประติมากรรมงาน งานจิตรกรรม งานสถาปัตยกรรม งานนาฏศิลป์ งานดุริยางคศิลป์ เป็นต้น สำหรับในอีสานใต้มีหลักฐานทางศิลปกรรมที่เก่าแก่ คือ ภาพเขียนสีถ้าเขาจันทรงาม ตั้งอยู่ภายในวัดเขาจันทรงาม บ้านเลิศสวัสดิ์ ตำบลลาดบัวขาว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา การพบภาพเขียนนี้ได้ถูกเปิดเผยขึ้นเมื่อ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ โดยนายไตรรัตน์ หล้าวงษา นักศึกษาแผนกศิลปกรรม วิทยาลัยเทคนิค ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน (วิทยาเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) นครราชสีมา ได้เดินทางมาพบภาพเขียนสี แล้วนำไปแจ้งให้อาจารย์อุษา โพธิกนิษฐ์ ที่วิทยาลัยเทคนิคในขณะนั้นทราบ และเรื่องราวของแหล่งภาพเขียนสีที่ถ้าเขาจันทรงามก็ได้ถูกเผยแพร่ออกเผยแพร่สู่สาธารณชนในเวลาต่อมา รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ให้ข้อมูลไว้อย่างน่าสนใจดังนี้ ภาพเขียนสีทั้งหมดเขียนด้วยสีแดง อยู่สูงจากพื้นดินประมาณ ๒-๔ เมตร การศึกษาที่ผ่านมาของกรมศิลปากรและมหาวิทยาลัยศิลปากรได้จัดแบ่งภาพเขียนสีที่พบเป็น ๑๒ กลุ่มตามตำแหน่งที่พบ โดยรวมแล้วมีภาพทั้งหมด ๔๔ ภาพ เป็นภาพคน ๓๒ ภาพ ภาพสัตว์ ๕ ภาพ (สุนัข นกหรือไก่ ตะกวด เม่น เสือ) คันธนูและลูกศร ๑ ภาพ และไม่ทราบว่าเป็นภาพชนิดใด ๕ ภาพ เทคนิคการเขียนภาพมี ๒ แบบ คือ ภาพเงาที่บและลายเส้นโครงร่างภายนอก ภาพคนส่วนใหญ่มีส่วนน้องโต มีฝักนุ่น ไม่สวมเสื้อ ผู้หญิงจะมีหางนกฮอยมาจากกระเบนเหน็บและพู่ประทับบนหัว รายละเอียดของภาพทั้ง ๑๒ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ เป็นภาพชุดที่เด่นและสำคัญที่สุด อยู่บนผนังหินด้านทิศตะวันออก เนื้อที่ขนาด ๑x๒ เมตร เป็นภาพเขียนแบบเงาที่บ ภาพมี ๒ แถว (บนและล่าง) ลักษณะเป็นรูปกลุ่มคน ๑๔ คน มีทั้งเพศชายและหญิง วัยเด็กและผู้ใหญ่ รวมทั้งภาพสุนัข ๑ ตัว โดยมีรายละเอียด คือ แถวบน เป็นภาพคน ๓ คน คนแรกมีเพียงครึ่งซีก ไม่มีหัว คนที่ ๒ ยืนกางแขน มีฝักนุ่น ออกมาจากส่วนเอวทั้ง ๒ ข้าง ชายผ้ามีแฉกเป็นริ้วๆ เป็นภาพที่เขียนด้านตรง แต่หันหน้าเอียงไปทางขวา คนที่ ๓ เขียนให้เห็นด้านข้าง หันหน้าไปทางตรงกันข้ามกับคนที่ ๒ ภาพนี้ไม่เต็มรูป ขาดส่วนคอ ลำตัวบางส่วน และต้นขา แถวล่าง เป็นขบวนภาพคนเดินเรียงเป็นแถว ภาพแรกของแถวล่างอยู่ต่ำจากแถวบนประมาณ ๓๐ เซนติเมตร เป็นภาพคนยืนถือธนูในท่าทางกำลังยิงธนู โดยลูกธนูถูกยิงออกจากคันธนูแล้ว ภาพนี้เป็นภาพเขียนให้เห็นด้านข้าง มีเส้นผมอยู่บนหัว นุ่นฝักนุ่นหันหลัง ชายผ้าด้านนอกมีแฉกเป็นริ้วๆ ขาดด้านหลังสลัดเลื่อนไป ต่อจากภาพนี้เป็นภาพสุนัข หูตั้ง หางเป็นรูปดาบ มีอวัยวะเพศบ่งบอกว่าเป็นตัวผู้ ลักษณะตัวผอมยาว ต่ำจากภาพสุนัขลงมาเล็กน้อยเป็นภาพคนนั่งชันเข่า คนที่ ๒ เป็นภาพผู้หญิงมีท้องใหญ่ เปลือยอก มีหางคล้ายหางนก ภาพ ๒ คนนี้อยู่ในลักษณะที่กำลังเล่นหรือคุยกัน คนหนึ่งเป็นผู้ชาย คนหนึ่งเป็นผู้หญิง ภาพถัดไปเป็นภาพคนยืนเท้าเอว นุ่นฝัก ๒ ชั้นหันหลัง แขนขวายกตั้งศอก เป็นภาพเขียนด้านข้าง ห่างจากภาพนี้ไปประมาณ ๒๐ เซนติเมตร เป็นภาพคนยืนหลังค่อม บนหัวมีเส้นผม นุ่นฝัก ๒ ชั้นหันหลัง ชายผ้าด้านหน้ามีแฉกเป็นริ้วๆ มือขวายื่นออกไปถือสิ่งของคล้ายไม้เท้า ข้างหน้าภาพนี้เป็นภาพคนยืนยกแขนทั้ง ๒ ข้าง คล้ายอยู่ในท่ารำ ต้นขาด้านหลังขาดหายไป ภาพถัดไปเป็นภาพผู้หญิง เห็นด้านข้างในท่าร้ายรำ ข้างหน้าภาพผู้หญิงเป็น

ภาพคนยืนยื่นแขนออกไปข้างหน้า มีผ้าปิดหน้า หลังชายผ้ามีรูปกากบาท ภาพถัดไปเป็นภาพเด็ก ๒ คน อยู่ในท่ารำ คนหนึ่งยกแขนทั้ง ๒ ข้างขึ้น อีกคนหนึ่งมีมือซ้ายเท้าขวา มีขวดยกขึ้น นุ่งผ้า ๒ ชั้นปิดหน้าหลัง ภาพถัดไปเป็นภาพสีแดงจางๆ

กลุ่มที่ ๒ อยู่บนผนังหินด้านทิศตะวันออกใกล้กับภาพกลุ่มที่ ๑ แต่อยู่คนละผนังหิน มีภาพคนชัดเจน ๑ ภาพ เป็นภาพคนผอมยาวกำลังวิ่งหรือรำ มองเหลียวหลัง จากเข่าลงไปถึงปลายเท้าขาดหายไป ผนังด้านนี้มีร่องรอยของภาพเขียนสีอยู่แต่ลบเลือนไปหมด เห็นเพียงสีแดงเป็นแถบๆ

กลุ่มที่ ๓ อยู่บนผนังหินด้านทิศตะวันออก เป็นภาพคนกำลังจับสัตว์เลื้อยคาน ลักษณะคล้ายสัตว์กิ้งก่า แอ้ หรือตะกวด ห่างจากภาพคนเล็กน้อยมีลายเส้นคดไปมา ๓ เส้น

กลุ่มที่ ๔ อยู่บนผนังหินด้านทิศตะวันออก เป็นภาพคน ๓ คน ไม่มีศีรษะ แสดงท่าทางยืนมีคนนุ่งผ้าคล้ายกระโปรงสั้นเหนือเข่า ๒ คน

กลุ่มที่ ๕ อยู่บนผนังหินด้านทิศตะวันตก ภาพคน ๓ คน ยืนขนานภาพสัตว์คล้ายเม่นหรือหมูป่า ใช้เทคนิคเขียนภาพ ๒ แบบ คือ แบบโครงร่างภายนอกและแบบเงาทึบ ภาพสัตว์และคนยืนอยู่หน้าสัตว์เขียนแบบโครงร่างภายนอก ส่วนภาพเขียนแบบคล้ายคล้ายเงาทึบเป็นภาพคนอยู่ในท่าทางกำลังวิ่ง นุ่งผ้าปิดหน้าหลัง ๑ ภาพ

กลุ่มที่ ๖ ภาพคน ๓ คน ภาพที่สมบูรณ์ที่สุดในกลุ่มนี้อยู่ตรงกลาง เป็นภาพคนกางแขน นุ่งผ้าปิดหน้าหลัง แต่ส่วนตั้งแต่เข่าลงไปขาดหายไป สันนิษฐานว่าเป็นท่ารำรำ อีก ๒ คนภาพขาดหายไป โดยหายไปครึ่งตัว ตั้งแต่หัวถึงกลางตัว ๑ ภาพ และจากสะโพกลงไป ๑ ภาพ

กลุ่มที่ ๗ เป็นภาพสัตว์ภาพเดียว รูปร่างคล้ายสิงโตหรือเสือ ข้างหน้าสัตว์มีสีแดงเป็นจุดๆ รวม ๕ จุด เกิดจากสีบางส่วนขาดหายไป

กลุ่มที่ ๘ รูปคน ๒ คน แสดงท่ารำ มีเพียงครึ่งตัวด้านบน ส่วนล่างขาดหายไป

กลุ่มที่ ๙ รูปคน ๑ คน ยืนยกแขนส่วนปลายแขนกับขาขาดหายไป ๑ ข้าง ด้านข้างคนมีลายเส้นวาดยาวตามแนวตั้ง อาจจะเป็นภาพคนที่ลบเลือนไป

กลุ่มที่ ๑๐ รูปคน ๑ คน ไม่มีศีรษะ อยู่ในลักษณะท่าทางคู่ตัว

กลุ่มที่ ๑๑ มีรูป ๓ รูป อาจเป็นภาพคนทั้ง ๓ รูป แต่ภาพลบเลือนขาดไป

กลุ่มที่ ๑๒ เป็นภาพคนครึ่งตัว แขนข้างขวาทางออกจากรำตัว แขนซ้ายเหยียดตรงขนานกับพื้นนอกจากนี้ ยังปรากฏแถบสีแดงอีกหลายแถบบนผนังหิน แต่ลบเลือนและไม่ทราบว่าเป็นรูปใดแน่ชัด สภาพภาพเขียนสีส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในสภาพดี (เมื่อเปรียบเทียบกับรายงานการศึกษาของกรมศิลปากรเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๑) แต่ก็มีบางภาพที่เริ่มลบเลือน เช่น ภาพในกลุ่มที่ ๖ บุคคลที่สร้างสรรค์ภาพเขียนสีเขาจันทร์งามนี้ นับเป็นศิลปินที่มีทักษะ สามารถถ่ายทอดเรื่องราวลงบนแผ่นหินได้ชัดเจนกว่าแหล่งอื่นๆ ลักษณะทางสังคมคงเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม

ที่มีอายุอยู่ในราว ๓,๐๐๐-๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว อยู่รวมกันหลายครอบครัวเป็นชุมชนใหญ่ ภาพเขียนแสดง สรีระที่สำคัญคือร่องโป่ง ซึ่งพบในภาพของกลุ่มหลายแห่งในภาคอีสาน (อาจแสดงถึงความสัมพันธ์กัน ระหว่างชุมชนในภาคอีสาน) นอกจากนี้ภาพเขียนยังแสดงถึงการแต่งกายและการล่าสัตว์ของคนใน สมัย^{๒๔}

นอกจากนี้ยังได้พบหลักฐานทางศิลปกรรมในลักษณะ เดียวกันนี้อีกคือที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี หลักฐาน ทางศิลปกรรมที่สำรวจพบครั้งนี้ทำให้ทราบว่าดินแดนอีสานใต้บริเวณเขาจันทร์งามและอุทยาน แห่งชาติผาแต้มนี้ได้เคยมีชุมชนของคนโบราณอาศัยอยู่ในบริเวณนี้มาแล้วตั้งแต่ ๓,๐๐๐-๔,๐๐๐ ปี

๔.๑.๑.๒ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญในอีสานใต้

แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของคนในอีสานใต้ หมายถึง สถานที่ที่พักผ่อนหย่อนใจในระยะเวลาสั้น ๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดา หรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธี องค์ประกอบดังกล่าวทำให้เกิดศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมไปถึงประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ที่เป็นวิถีชีวิตของคน ในอีสานใต้ เพทาย สดทรงศิลป์ ให้ทัศนะว่า แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาจัดแบ่งได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ คือ ๑) แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติหรือเชิงนิเวศ เช่น ป่า ภูเขา ถ้ำ น้ำตก เป็นต้น ๒) แหล่งท่องเที่ยวที่มีศาสนวัตถุหรือศาสนบุคคลลี้ลับศักดิ์สิทธิ์ เช่น มีพระพุทธรูปขลังศักดิ์สิทธิ์ มีพระเกจิชื่อดังหรือพระ หลวงปู่ขลังศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ๓) แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์หรือแหล่งท่องเที่ยวที่มีศาสนสถาน หรือศาสนวัตถุสวยงาม เป็นต้น^{๒๕} สำหรับนักวิชาการ คือ วีระชัย ยศโสธร ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับ เส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ว่า หมายถึง เส้นทางที่ศึกษาทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยเริ่มจาก นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ ซึ่งเน้นเส้นทางค้าขาย กันในสมัยโบราณ^{๒๖} สถาพร วิชัยรัมย์ ให้ทัศนะว่าเป็นเส้นทางอารยธรรมราชมรรคา หรือเส้นทางอ โรคยศาลา^{๒๗} ธนพัฒน์ จงมีสุข ให้ทัศนะว่า เป็นเส้นทางวัฒนธรรมของจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี^{๒๘} สำหรับในงานวิจัยนี้ได้เลือกมาเป็นตัวอย่างในการศึกษา ๘ แห่ง ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวอยู่ใน ๕ จังหวัดอีสานใต้ประกอบด้วย ๑) จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ อุทยาน มหาวิหารหรือมูลนิธิสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) และปราสาทพิมายหรืออุทยาน

^{๒๔} ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน), ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ, ภาพเขียนสีเขา จันทร์งาม, < ases/archaeology/archaeology/>, ๘ April.๒๐๑๙.

^{๒๕} นายเพทาย สดทรงศิลป์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์, สัมภาษณ์, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^{๒๖} วีระชัย ยศโสธร, ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราช ภัฏบุรีรัมย์, สัมภาษณ์, ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^{๒๗} สถาพร วิชัยรัมย์, อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, สัมภาษณ์, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^{๒๘} ธนพัฒน์ จงมีสุข, อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, สัมภาษณ์, ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๒.

ประวัติศาสตร์พิมาย ๒) จังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และ ปราสาทเมืองต่ำ ๓) จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ วัดเขาศลาหรือพุทธอุทยานเขาศลาอตุลฐานะจาโร และ หมู่บ้านช้าง ๔) จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) ๕) จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว เหตุที่เลือกเอาสถานที่ดังกล่าวเพราะเห็นว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมีความสำคัญเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั่วไปดังนี้

๑) จังหวัดนครราชสีมา แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญที่เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดนครราชสีมา มี ๒ แห่ง ผลของการวิจัยมีดังนี้

๑.๑) อุทยานมหาวิหารหรือมุลนิธิสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ตั้งอยู่ในเขตบ้านโนนกลุ่ม ติดกับถนนมิตรภาพ ตำบลมิตรภาพ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้สร้างโดยสรพงษ์ ชาตรี พระเอกหนังในอดีต ดาราภาพยนตร์และดาราละครโทรทัศน์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนในวงการบันเทิงเป็นอย่างดี ความเป็นมาของอุทยานมหาวิหารหรือมุลนิธิสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) เกิดจาก สรพงษ์ ชาตรี ได้ไปปฏิบัติธรรมกับ พระอาจารย์เปลี่ยน ปณญาทีโป ที่วัดอรัญญิกจังหวัดเชียงใหม่ พระอาจารย์ ได้ให้คำแนะนำให้สรพงษ์ ชาตรี ไปอธิษฐานขอพรสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ที่วัดระฆังทุกอย่างที่มีวามกังวลใจก็จะสำเร็จสมความปรารถนา สรพงษ์ ชาตรี จึงได้ปฏิบัติตามคำที่พระอาจารย์ท่านแนะนำ และได้มีความต้องการที่จะสร้างรูปเหมือนของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ด้วย จึงได้ไปขอคำปรึกษาพระครูปลัดนุตร์ รัตวิชโย ซึ่งขณะนั้นท่านได้ปฏิบัติธรรมอยู่ที่วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ท่านจึงได้แนะนำให้สร้างรูปเหมือนของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) องค์ใหญ่ที่สุดในโลก ดังนั้น สรพงษ์ ชาตรี จึงได้เริ่มประกอบพิธีเททองหล่อรูปเหมือนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งมีหน้าตักกว้าง ๘ เมตร ๑ นิ้ว สูง ๑๓ เมตร มีน้ำหนัก ๖๑ ตัน ค่าก่อสร้าง ๙ ล้านบาทเศษ และได้สร้างมหาวิหารเป็นแบบภูฏาการ (เรือนยอดเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป) ขึ้นถวายพร้อมทั้งซื้อที่ดินประมาณ ๑๕๐ ไร่ และจัดภูมิทัศน์ส่วนต่าง ๆ ตามความเหมาะสม^{๒๙} จุดเด่นของสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้คือมีศาสนบุคคลที่ชาวพุทธทั่วไปให้ความศรัทธาเลื่อมใสได้แก่รูปเหมือนของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) องค์ใหญ่ที่สุดในโลก ศาสนสถานได้แก่เรือนยอดเจดีย์เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่มีความงดงาม มีกิจกรรมการทำบุญหลากหลายรูปแบบ เช่น การถวายทาน ตักบาตรกับพระสงฆ์ในวันเสาร์และอาทิตย์ มีการตักบาตรพระประจำวันเกิด มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวบูชาดอกไม้ไปสักการบูชา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) องค์ใหญ่ที่สุดในโลกด้วย มีการจัดภูมิทัศน์สวยงาม มีสาธารณูปโภคพื้นฐานเพียงพอไว้รองรับสำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม จึงเป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวจากสถานที่ต่าง ๆ เข้ามาเยี่ยมชมในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ไม่มีการเก็บค่าธรรมเนียมในการเข้าชมแต่อย่างใด ดังนั้นแต่ละวันจึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมในสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ไม่ขาดสายตั้งแต่เช้าจนถึงเวลา ๑๗.๐๐ น.โดยประมาณ

^{๒๙} วัดหลวงพ่อโต จังหวัดนครราชสีมา, < <https://esan๑๐๘.com/วัดหลวงพ่อโต-โคราช.html> >, ๑๐ May ๒๐๑๘.

๑.๒) อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมากอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดนครราชสีมา คือ ปราสาทพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ตั้งอยู่ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา คำว่า “พิมาย” สมมาตร ผลเกิด ได้ให้ทัศนะว่า คำนี้มาจากคำว่า “วิมายะ” หรือ “วิมายปุระ” ที่ปรากฏอยู่ในจารึกภาษาสันสกฤตบริเวณกรอบประตูทางเข้าของระเบียงคตด้านทิศใต้ของปราสาทหินพิมายนั้น โดยสมมาตร ผลเกิด ได้ยกทัศนะของศาสตราจารย์ ดร. เอส เจ มังการัม (S.J. Mangalam) ผู้เชี่ยวชาญภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยเดคคัน (Deccan University) ประเทศอินเดียได้ให้ความหมายว่า หมายถึง ดินแดนแห่งการแลกเปลี่ยนสินค้า^{๓๐} และ พินิจ จันทร และคณะ ได้ให้ทัศนะว่า อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นเมืองโบราณในแบบแผนของสถาปัตยกรรมขอม ชื่อ พิมาย มาจากคำว่าวิมาย หรือวิมายปุระที่ปรากฏในจารึกบนแผ่นหินตรงขอบประตูระเบียงคตด้านหน้าของปราสาท จุดเด่นของเมืองคือปราสาทหินพิมาย เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย จากหลักฐานศิลาจารึกและรูปแบบการสร้างบ่งบอกว่า สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ในฐานะเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ รูปแบบของศิลปะเป็นแบบปาปวนผสมผสานกับศิลปะแบบนครวัด ซึ่งปราสาทนี้ได้ถูกดัดแปลงมาเป็นศาสนสถานทางศาสนาพุทธในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สถานที่บริเวณนี้นอกจากนี้จะมีปราสาทหินพิมายแล้ว ยังมีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมโบราณวัตถุรวมทั้งศิลปะขอมที่น่าสนใจไว้จำนวนมาก สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้นอกจากจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมแล้วยังจัดว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของประเทศไทยอีกแห่งหนึ่งด้วย ดังนั้นแต่ละวันจึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมในสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ไม่ขาดสาย อัตราค่าธรรมเนียมเข้าชมปราสาทพิมาย ชาวไทย บัตรราคา ๒๐ บาท ชาวต่างประเทศ บัตรราคา ๑๐๐ บาท เปิดให้เข้าชมได้ตั้งแต่ เวลา ๐๗.๐๐-๑๘.๐๐ น. ทุกวัน ไม่เว้นวันหยุดราชการและวันหยุดนักขัตฤกษ์ การเดินทางโดยรถยนต์จากกรุงเทพมหานคร ตามทางหลวงหมายเลข ๑ พหลโยธิน และทางหลวงหมายเลข ๒ มีตรภาพ ระยะทาง ๒๕๙ กิโลเมตร ถึงจังหวัดนครราชสีมา เดินทางต่อไปอีกถึงแยกตลาดแค เลี้ยวขวาเข้าทางหลวงหมายเลข ๒๐๖ ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร รวมระยะทางทั้งสิ้นจากกรุงเทพมหานครถึงอำเภอพิมาย จำนวน ๓๑๙ กิโลเมตร

๒) จังหวัดบุรีรัมย์ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญที่เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดบุรีรัมย์มี ๒ แห่ง ผลของการวิจัยมีดังนี้

๒.๑) ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ตั้งอยู่บนยอดเขพนมรุ้ง ซึ่งเป็นภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้ว ในท้องที่ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ สรเชต วรคามวิชัย ได้ให้ทัศนะว่า คำนี้เป็นคำเก่าแก่ดั้งเดิม เพราะมีปรากฏในศิลาจารึกที่พบในปราสาทเขาพนมรุ้งนั่นเอง^{๓๑} “วนมรุ้ง” คำว่า วนม คือ พนม เป็นภาษาเขมร แปลว่า “ภูเขา” คำว่า

^{๓๐} สมมาตร ผลเกิด, ปราสาทพิมาย: เพชรน้ำเอกแห่งวิมายปุระ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ดวงกลมพิบลีซซิ่ง, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖.

^{๓๑} สรเชต วรคามวิชัย, นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม, อดีตประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์ อาจารย์พิเศษ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ สัมภาษณ์, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.

“รุ่ง” แปลว่า “ยิ่งใหญ่” หรือ “เด่น” เมื่อรวมกันก็จะมีความหมายว่า ภูเขาที่ยิ่งใหญ่หรือเด่น และอาจมีความหมายว่า รุ โพรง บ่อ หรือถ้ำได้ด้วย^{๓๒} และ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ได้นำเสนอข้อมูลไว้ว่า ปราสาทพนมรุ้งตั้งอยู่บนยอดเขาพนมรุ้ง ซึ่งเป็นภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้ว ในพื้นที่ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ เป็นโบราณสถานสมัยลพบุรีที่มีความงดงาม มีความสำคัญมากอีกแห่งหนึ่งในประเทศไทย สร้างขึ้นเพื่อถวายแด่องค์พระศิวะ เทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย เขาพนมรุ้งและปราสาทบนยอดเขาจึงเปรียบเสมือนเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระศิวะ และยังเป็นศูนย์กลางจักรวาลอีกด้วย กลุ่มอาคารบนยอดเขามีการก่อสร้างหลายยุคสมัยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๘ ชื่อ “พนมรุ้ง” มาจากภาษาเขมรว่า “วนรุง” แปลว่าภูเขาอันกว้างใหญ่ โดยคำนี้ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกอักษรขอมพบที่ปราสาทพนมรุ้ง และยังปรากฏชื่อผู้สร้างปราสาทคือ “นเรนทราทิตย์” เชื้อสายราชวงศ์มหิธรปุระผู้เกี่ยวข้องเป็นพระญาติกับพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ผู้สร้างปราสาทนครวัด^{๓๓} จารึกนี้ทำให้ทราบเรื่องราวความเป็นมาของปราสาทพนมรุ้งได้อีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้นแต่ละวันจึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมในสถานที่ท่องเที่ยวปราสาทพนมรุ้งแห่งนี้ไม่ขาดสาย อัตราค่าธรรมเนียมเข้าชมปราสาทพนมรุ้ง ชาวไทย บัตรราคา ๒๐ บาท ชาวต่างประเทศ บัตรราคา ๑๐๐ บาท เปิดให้เข้าชมตั้งแต่ เวลา ๐๖.๐๐-๑๘.๐๐ น.ทุกวัน ไม่เว้นวันหยุดราชการและวันหยุดนักขัตฤกษ์

๒.๒) ปราสาทเมืองต่ำเป็น แหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมากอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้มีการนำเสนอข้อมูลของปราสาทเมืองต่ำไว้ว่า ปราสาทเมืองต่ำ เป็นศาสนสถานที่ยังคงหลงเหลืออยู่ตามความเชื่อทางศาสนาฮินดู สันนิษฐานว่าคงสร้างขึ้นเพื่อถวายพระศิวะ มีลักษณะเป็นศาสนสถานประจำเมืองหรือประจำชุมชน จากการศึกษาทางโบราณคดีพบว่าการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในละแวกนี้เป็นชุมชนขนาดใหญ่หลายชุมชน เช่น ชุมชนบ้านโคกเมือง โคกยายคาน โคกสลองตอง เป็นต้น โบราณวัตถุที่ขุดพบได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ภาชนะดินเผาเนื้อดิน เครื่องถ้วยชามเคลือบสีน้ำตาลและเคลือบสีเขียว เป็นจำนวนมาก หลักฐานเหล่านี้แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีอายุใกล้เคียงกับการสร้างปราสาท ซึ่งเป็นอิทธิพลศิลปะขอมแบบคลัง และแบบปาปวน กำหนดอายุประมาณครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๖ หรือราว ๑,๐๐๐ ปีมาแล้ว ตำแหน่งที่ตั้งของปราสาทเมืองต่ำ อยู่บนเส้นทางอารยธรรมขอมจากเมืองพระนครในประเทศกัมพูชา ขึ้นสู่ทางเหนือผ่านเทือกเขาพนมดงรัก ผ่านกลุ่มปราสาทตาเมือน จังหวัดสุรินทร์ ผ่านปราสาทเมืองต่ำสู่ปราสาทพนมรุ้ง ไปยังปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา อาจกล่าวได้ว่าชุมชนโบราณที่ปราสาทเมืองต่ำ มีความสัมพันธ์กับชุมชนโบราณใกล้เคียง บนเส้นทางอารยธรรมขอมจากเมืองพระนคร สู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย^{๓๔} ดังนั้นแต่ละวันจึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมในสถานที่ท่องเที่ยวปราสาทเมืองต่ำแห่งนี้ไม่ขาดสาย อัตราค่าธรรมเนียมเข้าชมปราสาทเมืองต่ำ ชาวไทย

^{๓๒} สรเชต วรคามวิชัย, ปราสาทหินพนมรุ้ง, (บุรีรัมย์: เรวัตน์การพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๗.

^{๓๓} อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง, แผ่นพับแนะนำอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง, ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

^{๓๔} ปราสาทเมืองต่ำ, แผ่นพับแนะนำปราสาทเมืองต่ำ, ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

บัตรราคา ๒๐ บาท ชาวต่างประเทศ บัตรราคา ๑๐๐ บาท เปิดให้เข้าชมได้ตั้งแต่ เวลา ๐๖.๐๐-๑๘.๐๐ น. ทุกวัน ไม่เว้นวันหยุดราชการและวันหยุดนักขัตฤกษ์

๓) จังหวัดสุรินทร์ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญที่เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดสุรินทร์มี ๒ แห่ง ผลของการวิจัยมีดังนี้

๓.๑) วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาตุลฐานะจาโร ในท้องที่ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ความเป็นมาของวัดแห่งนี้ได้เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ โดยพระอาจารย์เยื่อน ขนติพโล ได้ปรึกษากับพันเอกอนันต์ นอกไทย ว่าพื้นที่ป่าศาลา ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต นี้ทางคณะสงฆ์จะขอใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติวิปัสสนา ท่านก็ไม่ขัดข้องและพร้อมที่จะสนับสนุนให้สร้างเป็นวัดที่ถูกต้อง เนื่องจากจะสงวนพื้นที่ดังกล่าว ไว้เพื่อการปฏิบัติธรรมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ต่อมาพันเอกอนันต์เกิดเจ็บป่วยจึงได้ฝากให้ พลโทเชษฐา ฐานะจาโร (ตำแหน่งในขณะนั้น) ช่วยดูแลและให้การสนับสนุนต่อ จนได้รับอนุมัติให้ใช้พื้นที่ป่าศาลาเป็นที่ปฏิบัติธรรม และตั้งขึ้นเป็นวัดเขาศาลาตุลฐานะจาโร ตามประกาศของกระทรวงศึกษาธิการในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยมีพระอาจารย์เยื่อน ขนติพโล เป็นเจ้าอาวาส โดยการสนับสนุนของกองกำลังสุรนารี และกองทัพภาคที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ทางวัดได้จัดให้มีโครงการส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพื่ออนุรักษ์ป่าและพัฒนาสิ่งแวดล้อม เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ โดยจัดตั้งเป็นพุทธอุทยาน บนพื้นที่ ๑๐,๗๙๔ ไร่ ของวัดเขาศาลาตุลฐานะจาโร โดยพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลีพระวรราชาทินัดดามาตุ ทรงรับเป็นประธานคณะกรรมการอุปถัมภ์โครงการ นอกจากนี้ทางกองกำลังสุรนารี และกองทัพภาคที่ ๒ โดยสำนัก ปชด. ได้เล็งเห็นถึงประโยชน์ของการอนุรักษ์ป่าแห่งนี้ จึงได้ผลักดันให้เกิดเป็นโครงการตามพระราชเสาวนีย์ ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับอนุมัติจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๖ ให้ใช้พื้นที่ในเขตป่าห้วยสำราญ อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ เพื่อการปฏิบัติธรรมและอนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่าเป็นสมบัติของชาติ โดยมีพื้นที่หลังการตรวจสอบของกรมป่าไม้แล้ว รวมทั้งสิ้น ๑๐,๘๖๕ ไร่ พ.ศ. ๒๕๓๘ จัดทำโครงการสร้างพุทธอุทยาน เพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม วัดเขาศาลาตุลฐานะจาโร อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ โดยมีเป้าหมายให้เป็นเขตปลูกป่า พื้นฟูสภาพป่า และรักษาป่าให้สมบูรณ์เป็นสถานที่ฝึกการปฏิบัติธรรม บำเพ็ญภาวนาสำหรับพระภิกษุ สามเณร และพุทธศาสนิกชนทั่วไป และดำเนินการให้ราษฎรในพื้นที่ที่มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ส่งเสริมให้ราษฎรช่วยอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๕๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับพื้นที่ป่าวัดเขาศาลาตุลฐานะจาโร ซึ่งมีสภาพเป็นป่าดิบแล้งที่อุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วยต้นไม้มีค่าหายากกล้วยไม้ที่ใกล้จะสูญพันธุ์ สมุนไพรนานาชนิดเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลายประเภท เหมาะสมที่จะเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เชิงนิเวศและวิจัยพันธุ์ไม้หายาก ไว้เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕^{๓๕} และสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้เช่นเดียวกัน สำนักงานจังหวัดสุรินทร์ ได้ให้ข้อมูลว่า วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาตุลฐานะจาโร ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีป่าและภูเขาล้อมรอบ มีเนื้อที่

^{๓๕} พระสุวิทย์ กตสโรและคณะ, *ขันติเป็นพลัง ประวัติและพระธรรมเทศนา พระพิศาลศาสนกิจ (เยื่อน ขนติพโล)*, (อุดรธานี: ไทยชน กราฟฟิค เฮ้าส์, ๒๕๕๕), หน้า ๓๙-๔๑.

ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๑๐,๘๖๕ ไร่ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้ และสมุนไพรหายาก รวมทั้งสัตว์ป่านานาชนิด เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำ ลำธาร มีทัศนียภาพงดงาม สภาพแวดล้อมดี เงียบสงบ ร่มเย็น เหมาะกับการศึกษาปฏิบัติธรรมและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ภายในวัดแห่งนี้มีพระสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ มีรอยพระพุทธรูปบาทบนหิน มีรูปหล่อพระพุทธรูปปางต่าง ๆ มีรูปหล่อพระเจจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงหลายรูป มีพระพุทธรูปมีสยามบุรีพิทักษ์ เป็นพระพุทธรูปปางนาคปรกสีทองขนาดใหญ่ มีหน้าตักกว้าง ๙ เมตร ประดิษฐานบนยอดเขา มองเห็นแต่ไกล^{๓๖} บุญชาน โทชน์ ได้เขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับ วนอุทยานเขาศาลา ผานางคอย และน้ำตกไตรคีรี ว่า สถานที่แห่งนี้ตั้งอยู่ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต บริเวณใกล้ชายแดนไทย-กัมพูชาวนอุทยานเขาศาลาเป็นที่ประดิษฐานพระนาคปรกมีผานางคอยหน้าผาส่ง มีบรรยากาศเหมาะแก่การชมวิว ทิวเขา ป่าไม้ บริเวณด้านล่างเป็นอ่างเก็บน้ำจรัส ห่างไปไม่กี่กิโลเมตรมีน้ำตกไตรคีรี เป็นน้ำตกที่อยู่ในลำห้วยรุน เดินทางจากอ่างเก็บน้ำจรัสโดยทางเรือ ๔๕ นาที เดินทางทางเท้าต่ออีกประมาณครึ่งชั่วโมงก็ถึงน้ำตกแห่งนี้ หรือหากเดินทางเท้าจากเขาศาลาระยะทางประมาณ ๓ กิโลเมตร ก็ถึงน้ำตกไตรคีรี^{๓๗} จุดเด่นของสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้คือ มีพระพุทธรูปมีสยามบุรีพิทักษ์เป็นพระพุทธรูปปางนาคปรกขนาดใหญ่ มีศาสนสถานและศาสนวัตถุเป็นพระสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จุดชมวิวผานางคอย รอยพระพุทธรูปจำลอง มีศาสนบุคคลที่ชาวพุทธทั่วไปให้ความศรัทธาเลื่อมใส คือ รูปหล่อพระสุปฏิบัติ เช่น หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต หลวงปู่ดูล อตุโล พระราชวิสุทธิมุนี (เยื้อน ขนดีพโล) มีจากจุดชมวิวสามารถมองเห็นอ่างเก็บน้ำบ้านจรัสและทิวเขาพนมภูงะเร็ก ซึ่งเป็นแนวเขตชายแดนไทย-กัมพูชา มีกิจกรรมการตักบาตรพระประจำวันเกิด มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวบูชาดอกไม้ธูปเทียนนำไปสักการบูชา พระพุทธรูปและรูปเคารพอื่น ๆ มีป่าไม้ตามสองข้างทางสวยงาม มีสาธารณูปโภคพื้นฐานเพียงพอไว้รองรับสำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม เหล่านี้เป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวจากสถานที่ต่าง ๆ เข้ามาเยี่ยมชมในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ไม่มีการเก็บค่าธรรมเนียมในการเข้าชมแต่อย่างใด ดังนั้นแต่ละวันจึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมในสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ไม่ขาดสาย เปิดให้เข้าเยี่ยมชมได้ทุกวัน ตั้งแต่เวลา ๐๘.๐๐-๑๖.๓๐ น.

๓.๒) วัดป่าอ้อเจียง (สุสานช้าง) แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงของจังหวัดสุรินทร์อีกแห่งหนึ่ง คือ หมู่บ้านช้าง โดยมีวัดป่าอ้อเจียง (สุสานช้าง) เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่สำคัญ ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์ สุสานช้างแห่งนี้สร้างขึ้นจากแนวคิดของ พระครูสมุห์หาญ ปญญาโร เจ้าอาวาสวัดป่าอ้อเจียง โดยได้คิดสร้างสุสานช้างวัดป่าอ้อเจียงแห่งนี้ขึ้น เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงบูรณาการเชิงวัฒนธรรมไทย เป็นที่สำหรับเก็บรวบรวมกระดูกช้างที่เสียชีวิตแล้ว จุดเริ่มต้นแนวคิดนี้คือ เมื่อได้เห็นช้างในชุมชนล้มตายลงในที่ได้ก็ตามเจ้าของช้างมักฝังซากศพไว้ในที่ตรงนั้นเนื่องจากช้างเป็นสัตว์มีขนาดใหญ่เคลื่อนย้ายยากเมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้เกิดมีหลุมฝังซากศพช้างกระจายอยู่ทั่วไปในอาณาบริเวณของชุมชนหมู่บ้านตากกลาง โดยข้อเท็จจริงแล้วชุมชนบริเวณที่อยู่รอบ ๆ วัดป่าอ้อเจียงล้วนเป็นหมู่บ้านช้าง ในวันช้างหน้าหาก

^{๓๖} สำนักงานจังหวัดสุรินทร์, มหัตถจารย์เมืองสุรินทร์, (สุรินทร์: โรงพิมพ์รุ่งธนเกียรติออฟเซ็ท, ๒๕๕๔), หน้า ๕๕.

^{๓๗} บุญชาน โทชน์, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตามรอยอารยธรรมไพร่สมันเมืองสุรินทร์, (สุรินทร์: โรงพิมพ์ ส.พันธุ์เพ็ญ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๔.

ไม่มีช่างเหลืออยู่ สุสานช่างแห่งนี้จะเป็นหลักฐานยืนยันบอกให้รู้ว่าที่ตรงนี้เคยเป็นหมู่บ้านช่างและอีกประการหนึ่งสุสานช่างแห่งนี้ ยังสามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตของคนและช่างในชุมชนนี้ได้อีกด้วย^{๓๘} และเกี่ยวกับเรื่องนี้ สำนักงานจังหวัดสุรินทร์ ได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตของชุมชนแห่งนี้ไว้ว่า หมู่บ้านช่างจังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่หมู่ที่ ๙ และ ๑๓ บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ นับเป็นหมู่บ้านชาวกูยเก่าแก่ที่เลี้ยงช่างมานานแต่เมื่อครั้งบรรพบุรุษซึ่งได้เลือกพื้นที่บริเวณที่ลำนํ้าชีมาสบกับลำนํ้ามูลซึ่งเป็นป่าดงริมนํ้า กว้างใหญ่ มีอาหารเพียงพอแก่ช่าง การเลี้ยงช่างของชาวกูยไม่ได้เลี้ยงไว้เพื่อการทำงานหนักหรือใช้ชักลากไม้แบบทางภาคเหนือของไทย แต่เลี้ยงช่างเหมือนหนึ่งสมาชิกในครอบครัว ลูกชานชาวกูยบางคนก็เกิดมาพร้อมกับช่าง ความผูกพันระหว่างคนกับช่างจึงเป็นเรื่องราวที่แยกกันไม่ออก แม้จะไม่มีช่างออกไปจับช่างป่าอีกแล้ว แต่ช่างบ้านหลายรุ่นก็ตกลูกช่างออกมาอย่างสม่ำเสมอ เมื่อลูกช่างโตขึ้นมีอายุประมาณสองปีเจ้าของช่างก็ต้องนำมาฝึกเพื่อรับคำสั่งต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านช่างแห่งนี้ยังมีการจัดตั้งศูนย์คชศึกษาขึ้น มีกิจกรรมการแสดงผล และการให้ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงช่าง เช่น การคล้องช้าง พิธีเส้นไหว้ผีปะก่า การแสดงความสามารถของช่างแสนรู้ ชมช่างเล่นนํ้า เป็นต้น ภายในหมู่บ้านยังได้จัดสร้างพิพิธภัณฑ์ช่างเพื่อรวบรวมความเป็นมาเกี่ยวกับช่าง อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการคล้องช้าง และให้ความรู้ข้อมูลเกี่ยวกับช่าง ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ได้จัดทำโครงการ “นำช่างคืนถิ่น เพื่อพัฒนาท้องถิ่นบ้านเกิด” โดยการนำช่างเลี้ยงมาอยู่ในบริเวณหมู่บ้านช่างมากกว่า ๒๐๐ เชือก เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนพื้นเมือง และการพัฒนาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง^{๓๙} ดังนั้นแต่ละวันจึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมในสถานที่ท่องเที่ยววัดป่าอาเจียงและศูนย์คชศึกษาไม่ขาดสายสำหรับวัดป่าอาเจียง(สุสานช่าง) ไม่มีการเก็บค่าธรรมเนียมในการเข้าชมแต่ศูนย์คชศึกษามีอัตราค่าธรรมเนียมเข้าชม ชาวไทย บัตรราคา ๕๐ บาท ชาวต่างประเทศ บัตรราคา ๑๐๐ บาท เปิดให้เข้าชมได้ตั้งแต่ เวลา ๐๘.๐๐-๑๖.๐๐ น. ทุกวัน มีกิจกรรมการแสดงความสามารถต่าง ๆ ของช่างให้เข้าชมวันละ ๒ รอบ คือ รอบเช้า เวลา ๑๐.๐๐ น. และ รอบบ่าย เวลา ๑๔.๐๐ น.

๔) จังหวัดศรีสะเกษ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญที่เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดศรีสะเกษมี ๑ แห่ง คือ วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) ผลของการวิจัยมีดังนี้ วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ โดยประชาชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานระยะแรกนั้นมาจาก อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ การเข้ามาอยู่ครั้งแรกได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “ไพรบึงน้อย” ในช่วงเวลานั้นบริเวณนี้ฝ่ายรัฐบาลไทยได้มีการสู้รบกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ทำให้ราษฎรส่วนหนึ่งในหมู่บ้านนี้แยกย้ายกันออกไปที่อื่น แต่ยังมีราษฎรอีกส่วนหนึ่งไม่ยอมย้ายออกไป ต่อมารัฐบาลได้มีนโยบายให้ประชาชนจากที่อื่น ๆ ย้ายเข้ามาอยู่ตามแนวชายแดน เพื่อป้องกันการรุกรานและก่อความไม่สงบของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในพื้นที่นี้ จึงมีการจัดสรรที่ดินให้ราษฎรอยู่อาศัย และตั้งชื่อบ้านให้ใหม่ว่า “ไพรพัฒนา” โดยมี นายพิน บุญเยี่ยม ผู้ใหญ่บ้าน ในขณะนั้น ได้ปรึกษาพระสงฆ์และคณะกรรมการหมู่บ้านจึงได้

^{๓๘} พระสมุห์หาญ ปณฺญารโธ, เจ้าอาวาสวัดป่าอาเจียง (สุสานช่าง) ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูมจังหวัดสุรินทร์, สัมภาษณ์ ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๓๙} สำนักงานจังหวัดสุรินทร์, มหัศจรรย์เมืองสุรินทร์, หน้า ๓๑.

จัดตั้งสำนักสงฆ์ไพรพัฒนาขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ หลวงพ่อพุฒ วายาโม ได้มาจำพรรษาอยู่จึงดำเนินการขอจัดตั้งวัด จนกระทั่ง ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ดำเนินการจัดตั้งวัดเสร็จเรียบร้อยพร้อมทั้งได้มีการแต่งตั้งหลวงพ่อพุฒ วายาโม เป็นเจ้าอาวาส และได้รับ พระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นพระครูสัญญาบัตร ในราชทินนาม “พระครูโกศลสิกขกิจ” และมีการพัฒนาวัดให้เจริญรุ่มมา เช่น ก่อสร้างอุโบสถ ศาลาทรม กุฏิหลวงปู่สรวง ประตู่และป้ายชื่อวัด กุฏิเรือนรับรอง มณฑปปราสาทหลวงปู่สรวง และศาลาการเปรียญ เป็นต้น สำหรับวัดไพรพัฒนา ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ตั้งอยู่ เลขที่ ๒๕๘ หมู่ที่ ๓ ตำบลไพรพัฒนา อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ มีพระครูโกศลสิกขกิจ หรือหลวงพ่อพุฒ วายาโม เป็นเจ้าอาวาส วัดไพรพัฒนาได้ขอประทานพระบรมสารีริกธาตุ จากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ ณ มณฑปปราสาทหลวงปู่สรวงวัดไพรพัฒนา และเป็นสถานที่ตั้งสรีระสังขารของหลวงปู่สรวง ซึ่งเป็นเกจิอาจารย์ที่พุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดศรีสะเกษ และประชาชนทั่วไป ได้มาเคารพกราบไหว้ ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั่วไป^{๕๐} จุดที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาเยี่ยมชมวัดนี้คือศาสนบุคคลได้แก่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาซึ่งพุทธศาสนิกชนได้ให้ความเคารพและศรัทธาซึ่งชาวพุทธจังหวัดศรีสะเกษเรียกท่านว่า “หลวงปู่สรวง เทวดาเดินดิน” ชาวพุทธจำนวนมากมีความศรัทธาในคุณงามความดี ความขลัง และศักดิ์สิทธิ์ ของหลวงปู่^{๕๑} ขอนำเอาเรื่องความขลังและศักดิ์สิทธิ์ของหลวงปู่มาเล่าไว้ให้เห็นสักตัวอย่าง เรื่องนี้ตั้งชื่อว่า “รอดตายเพราะเหรียญหลวงปู่สรวง” นายสุทธิ มายูร อยู่บ้านเลขที่ ๕๗ หมู่ ๗ ตำบลไพรพัฒนา อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้ร่วมบำเพ็ญกุศลศพหลวงปู่สรวงที่วัดไพรพัฒนา ได้รับแจกเหรียญหลวงปู่สรวงรุ่นแรกจากหลวงพ่อพุฒ วายาโม เจ้าอาวาส แล้วนำมาเก็บติดตัวไว้ตลอดเวลา อีกสองปีต่อมาเมื่อ คือ พ.ศ. ๒๕๔๖ นายสุทธิ มายูร และบุตรชาย ได้ขับรถขนของเก่าเต็มคันรถจากบ้านเพื่อไปขายในจังหวัดสุรินทร์ เมื่อมาถึงบ้านโนนสันติสุข ตำบลพระแก้ว อำเภอสว่าง จังหวัดสุรินทร์ มีรถ ๖ ล้อ บรรทุกหนังสือพิมพ์วังขนท้ายเข้าอย่างจ้ง เป็นให้รถนายสุทธิ มายูร กระเด็นตกห่างออกไปจากจุดที่ขนประมาณ ๒๐๐ เมตร ไปกระแทกกับคันดินทำให้รถทั้งคันพังยับเยินเหล็กที่แทงเหล็กแหลมยาวที่ขนมาแทงจากหลังคาทะลุถึงหนักรถ แต่นายสุทธิ มายูร และบุตรชายปลอดภัย ส่วนรถ ๖ ล้อ คันที่ขับมาขนนั้น พลิกคว่ำหลายตลบ คนขับและผู้ที่นั่งมาด้วยได้รับบาดเจ็บสาหัสทั้งสองคน ทันทีที่เจ้าหน้าที่ตำรวจมาถึงที่เกิดเหตุเมื่อเห็นสภาพรถพังยับเยินเกินที่จะซ่อมได้คิดว่าคนอยู่ในรถคันเล็กที่ถูกชนเสียชีวิตหมด จึงถามชาวบ้านที่มุงดูเหตุการณ์อยู่ในที่เกิดเหตุเห็นว่า “ศพอยู่ที่ไหน” นายสุทธิ มายูร ได้ยืนยันจึงพูดว่า “ผมเป็นคนขับรถเองครับ” ขณะพูดก็ได้ก้มลงหยิบดินไปร้อยใส่ศีรษะของบุตรชาย โดยมีเหรียญของหลวงปู่สรวงอยู่ในมืออีกข้างหนึ่ง ตำรวจถามว่า “แขวนหลวงพ่อดีจริงใจได้รอด” นายสุทธิ มายูร ตอบว่า แขนงหลวงปู่สรวงรุ่นแรก ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ของวัดไพรพัฒนา เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ยืนยันแสดงอาการตกตะลึงแล้วพูดว่า “อ้าว หลวงปู่สรวงแสดงฤทธิ์อีแล้ว” ส่วนความเสียหายที่เกิดขึ้น บริษัทมติชน จำกัด ได้แสดงความรับผิดชอบ โดยการซื้อรถคันใหม่ให้นายสุทธิ มายูร ทุกวันนี้รถที่ใช้ก็ยังติดรูปหลวงปู่สรวง

^{๕๐} วัดไพรพัฒนา, < <https://sites.google.com/site/priputtana/prawati-wad-phir-phathna> >, ๓๑ October ๒๐๑๘.

^{๕๑} พระมนตรี นราธิโป เลขานุการเจ้าคณะอำเภอกุสุมาลย์ และนายสมยศ พันธมา กรรมการมูลนิธิหลวงปู่สรวง, วัดไพรพัฒนา หมู่ ๑๐ ตำบลไพรพัฒนา อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ, สัมภาษณ์ ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๒.

ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาอย่างมากต่อหลวงปู่สรวง ถึงแม้หลวงปู่จะละสังขารจากโลกนี้ไปแล้ว แต่คุณความดี บารมีของหลวงปู่ ก็ยังปกปักรักษาคุ้มครองดูแลลูกหลานผู้เลื่อมใสศรัทธาตราบเท่าอนันต์^{๕๒} นี้เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของผู้ที่มีความศรัทธาในหลวงปู่สรวง จุดเด่นของสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้คือมีศาสนบุคคลที่ชาวพุทธให้ความเลื่อมใสศรัทธา คือ สรีระสังขารหลวงปู่สรวงที่บรรจุไว้ในหีบศพแก้วตั้งไว้ในมณฑปปราสาทหลวงปู่สรวง มีรูปปั้นของพระสุปฏิบัติจากทุกภูมิภาคทั่วประเทศและรูปเคารพอื่น ๆ ตั้งเรียงรายอยู่รอบอุโบสถ ให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปสักการบูชา มีศาสนสถานคือมณฑปปราสาทหลวงปู่สรวง มีกิจกรรมการทำบุญหลากหลายรูปแบบ เช่น การบูชาวัตถุมงคลที่สร้างขึ้นภายในวัด การตัดบาตรพระประจำวันเกิด มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวบูชาดอกไม้ธูปเทียนนำไปสักการบูชาสรีระสังขารหลวงปู่สรวง ภายในวัดมีการจัดภูมิทัศน์สวยงาม มีรถไฟฟ้าให้บริการขนส่งนักท่องเที่ยวโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ไปและกลับจากจุดจอดรถกับวัดไพรพัฒนา มีสาธารณูปโภคพื้นฐานเพียงพอไว้รองรับสำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม กิจกรรมการท่องเที่ยวเหล่านี้เป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวจากสถานที่ต่าง ๆ เข้ามาเยี่ยมชมในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ไม่มีการเก็บค่าธรรมเนียมในการเข้าชมแต่อย่างใด ดังนั้นแต่ละวันจึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมไม่ขาดสายตั้งแต่เช้าจนถึงเวลา ๑๗.๐๐ น.โดยประมาณ

๕) จังหวัดอุบลราชธานี แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญที่เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดอุบลราชธานีมี ๑ แห่ง คือ วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว ผลของการวิจัยมีดังนี้ วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี คนทั่วไปมักเรียกว่าวัดเรืองแสง เนื่องจากเมื่อก่อนในบริเวณของภูเขาซึ่งเป็นสถานที่สร้างวัดนี้มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ และมีหินที่มีลักษณะแปลกไปจากภูเขาลูกอื่น ๆ คือ มีหินคล้ายลูกมะพร้าวเต็มไปหมด เมื่อหุบหินดูจะเห็นภายในก้อนหินมีฝุ่นเม็ดเล็ก ๆ สีแวววาวระยิบคล้ายเพชรและพลอย ชาวบ้านจึงมีความเชื่อว่าเป็นหินศักดิ์สิทธิ์ บางคนนำเอาก้อนหินนี้ใช้รักษาโรค เพราะเชื่อว่าเป็นมะพร้าวลูซี่ทำให้ จึงเรียกภูเขาลูกนี้ว่า “ภูพร้าว” วัดแห่งนี้ตั้งอยู่บนยอดเขาสูง เมื่อนักท่องเที่ยวขึ้นไปบริเวณวัดตรงยอดเขาจะพบกับอุโบสถสีทองตั้งโดดเด่นอย่างสง่างาม ความเป็นมาของวัดสิรินธรวนารามภูพร้าว เริ่มขึ้นเมื่อพระอาจารย์บุญมาก ฐิติปญโญ เป็นพระสงฆ์ทางฝั่งประเทศลาวได้รุดงค์เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในฝั่งประเทศไทย ได้มาพักปักกลดอยู่ในภูพร้าวแห่งนี้ ในราวปี พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๕๑๖ ท่านได้ขอขออนุญาตสถานที่แห่งนี้จากหน่วยงานทางทหารและนายอำเภอพิบูลย์มั่งงำในขณะนั้น และขณะเดียวกันในราวปี พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๑๔ หน่วยงานทางทหาร ร่วมกับหน่วยงานราชฝ่ายพลเรือนก็ได้มีการสำรวจสถานที่ใกล้กับภูพร้าวแห่งนี้เพื่อสร้างสิรินธร เมื่อทางการอนุญาตให้สร้างวัดนี้จึงได้ตั้งชื่อว่า “วัดสิรินธรวนาราม” ในระยะเริ่มแรก พระอาจารย์บุญมาก ฐิติปญโญ ได้นำพาญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาสร้างศาลาหลังเล็ก ๆ ขึ้นมาหนึ่งหลังพอเป็นที่พักและเป็นที่รองรับญาติโยมที่มาทำบุญ ปัจจุบันศาลาหลังดังกล่าวผู้พักไปหมดแล้ว ต่อมาจึงได้สร้างศาลาหลังใหม่แทนหลังเดิม ซึ่งศาลาหลังใหม่ที่สร้างขึ้นนี้มีความงดงามเด่นสง่าเมื่อนักท่องเที่ยวขึ้นไปก็จะเห็นศาลาหลังใหม่อยู่บนยอดเขาภูพร้าวแห่งนี้ ขณะที่พระอาจารย์บุญมาก ฐิติปญโญ ได้เข้ามาปฏิบัติกรรมฐานในสถานที่นี้ได้เคยได้

^{๕๒} มุลนิธิหลวงปู่สรวง วัดไพรพัฒนาราม , ๑๐ ปี ๑๐ ตี ไตรัมบารมีหลวงปู่สรวง เทวดาเดินดิน ครอบรอบ ๑ ทศวรรษ แห่งการละสังขาร ๘ กันยายน ๒๕๕๓, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ม.ป.ท.: ๒๕๕๓), หน้า ๔๗-๔๘.

ปรารภกับลูกศิษย์ของท่านว่า “เธอคอยดูต่อไปในอนาคต จะมีผู้ใจบุญมาบำเพ็ญบารมีของเขาให้เต็มบริบูรณ์ เขาจะมาสร้างสถานที่แห่งนี้ให้รุ่งเรือง จะมีพระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา จำนวนมาก มาในสถานที่แห่งนี้ ปราชนิเวศน์ บัณฑิตจะแวะมาพักอาศัยมิได้ขาด”^{๔๓} สิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาเยี่ยมชมวัดนี้ คือ การได้ชมภาพเรืองแสงสีเขียวของต้นกัลปพฤกษ์ซึ่งเป็นจิตรกรรมอยู่กับผนังด้านหลังอุโบสถ ช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการมาชมและถ่ายภาพ คือ ตั้งแต่ เวลา ๐๖.๐๐-๑๙.๓๐ น. แต่ภาพเรืองแสงนี้หากมองด้วยตาเปล่าจะเห็นเพียงเล็กน้อย ไม่เห็นเป็นสีเขียวชัดเจนเท่ากับภาพที่ถ่ายด้วยกล้องถ่ายภาพ นอกจากความมหัศจรรย์ของอุโบสถแล้ว วัดแห่งนี้ยังมีบริเวณด้านหลังอุโบสถเป็นจุดชมวิวิทิวทัศน์ฝั่งประเทศลาวและมองเห็นด้านสากลช่องเม็กรวมทั้งอ่างเก็บน้ำที่อยู่บริเวณเชิงเขาคล้ายกับทะเลสาบ โดยเฉพาะในช่วงพระอาทิตย์ตกดินจะเห็นพระอาทิตย์ดวงโตซึ่งเป็นบรรยากาศที่สวยงามมาก สำหรับต้นกัลปพฤกษ์เรืองแสงเป็นการออกแบบของช่างคุณากร ปริญญาบุญโณ โดยได้รับแรงบันดาลใจจากต้นไม้แห่งชีวิต ในภาพยนตร์เรื่องอวตาร โดยใช้สารเรืองแสงรอบต้น ตัวอุโบสถมีต้นแบบมาจากวัดเชียงทองประเทศลาว เสาแต่ละต้นลงลวดลายด้วยมือ โดยรอบนอกเป็นลายดอกบัวและสัตว์ทั้งหลายตามคติบัวสี่เหล่า ทางเข้าเป็นต้นสาละ หัวใจหลักเป็นการนำเสนองานพุทธศิลป์ที่เกิดจากความสงบ ความเพียร และความอดทน งานแต่ละชิ้นต้องคิดจากความคิดอันวิจิตรและขบคิดมาก่อนทั้งสิ้น ตรงกลางของอุโบสถ เป็นที่ตั้งของพระประธานคล้ายกับพระพุทธชินราชในจังหวัดพิษณุโลก แต่มีการนำส่วนรัศมีออกไป ทำฉากหลังเป็นต้นโพธิ์^{๔๔} เมื่อ พระอาจารย์บุญมากฐิติปัญญา เจ้าอาวาสรูปแรกที่เป็นผู้สร้างวัดแห่งนี้ ท่านได้เดินทางกลับไปยังบ้านเกิดที่ประเทศลาว ให้งให้วัดแห่งนี้ร้างอยู่หลายปี จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๔๒ พระครูกรมล ลูกศิษย์ของท่านได้ค้นพบวัดอีกครั้งและบูรณะให้กลับมาเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมได้ดั้งเดิม ภายหลังจากพระครูกรมลละสังขารไปในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ พระครูปัญญาก็เข้ามารับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดและสานต่องานสร้างวัดสิรินธรวนารามภูพร้าวแห่งนี้ต่อมา^{๔๕} วัดสิรินธรวนารามภูพร้าวแห่งนี้ปัจจุบันมีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเข้าไปกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปในอุโบสถ รูปปั้นของพระสุปฏิปัตติต่าง ๆ ชมศาลาและพระอุโบสถ ชมวิวิทิวทัศน์ที่มีความสวยงาม มีสาธาธารณูปโภคพื้นฐานที่สะดวก ปลอดภัยและเพียงพอ ภายในวัดไม่มีสถานที่จำหน่ายสินค้าใด ๆ แต่มีน้ำดื่มเป็นแก้วพลาสติกใส่ไว้ในถังน้ำแข็งขนาดใหญ่ไว้บริการกับนักท่องเที่ยวโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ ในวัดไม่มีการประชาสัมพันธ์ชักชวนให้นักท่องเที่ยวร่วมทำบุญ มีเพียงตู้รับบริจาคตั้งไว้เท่านั้น หากนักท่องเที่ยวมีศรัทธาจะถวายสังฆทานหรือทำบุญกับพระสงฆ์ที่แจ้งความประสงค์กับญาติโยมที่เป็นจิตอาสาของวัดเพื่อนิมนต์พระสงฆ์ออกมารับสิ่งของที่ญาติโยมนำมาทำบุญกับทางวัด วัดเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมได้ตลอด ๒๔ ชั่วโมง สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ไม่มีการเก็บค่าธรรมเนียมในการเข้าชมแต่อย่างใด ดังนั้นแต่ละวันจึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมไม่ขาดสายและมีจำนวนมาก

^{๔๓} ประวัติวัดสิรินธรวนารามภูพร้าว, < <http://teerapato.blogspot.com> >, ๒ November ๒๐๑๘.

^{๔๔} พระพงษ์พันธ์ กัลยาณธมโม, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสิรินธรวนารามภูพร้าว หมู่ ๖ ตำบลช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์ ๒๑ มี.ค. ๒๕๖๒.

^{๔๕} ประวัติวัดสิรินธรวนารามภูพร้าว, < <http://teerapato.blogspot.com> >, ๒ November ๒๐๑๘.

๔.๑.๒ เส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้

ประเด็นเกี่ยวกับเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ ได้มาจาก เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย ๓ แบบ คือ ๑) แบบบันทึกเอกสาร ๒) แบบบันทึกการสังเกต และ ๓) แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๒ ที่ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้บริหารจัดการการท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการการท่องเที่ยว โดยเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนามีความเชื่อมโยงกับสภาพทั่วไปของ แหล่งท่องเที่ยว เช่น สาธารณูปโภคพื้นฐาน สิ่งปลูกสร้าง สถานที่และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกับ องค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดาหรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสน พิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ในสถานที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในอีสานใต้ ๕ จังหวัด คือ ๑) จังหวัด นครราชสีมา ได้แก่ อุทยานมหาวิหารหรือมุลนิธิสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) และปราสาทพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ๒) จังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ ปราสาทพนมรุ้ง หรืออุทยาน ประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำ ๓) จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร และ วัดป่าอากเจียง (สุสานช้าง) ๔) จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) ๕) จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว ผลการวิจัยมีข้อค้นพบดังต่อไปนี้

๔.๑.๒.๑ จังหวัดนครราชสีมา แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม สำคัญที่เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดนครราชสีมา ๒ แห่ง ดังนี้

๑) อุทยานมหาวิหารหรือมุลนิธิสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี)

ภาพภูมิที่ ๔.๑ แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดนครราชสีมา มีจุดท่องเที่ยวอุทยานมหาวิหารหรือมุลนิธิสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) และอุทยานประวัติศาสตร์ปราสาทพิมายอยู่ด้วย^{๔๖}

^{๔๖} ภาพจาก, < <https://sites.google.com/site/khorachmeuxngyamo/haelng-thxng-theiyw/phaenthi> >, ๑๑ April ๒๐๑๙.

อุทยานมหาวิทยาลัยหรือมูลนิธิสมเด็จพระพุฒาจารย์ ตั้งอยู่ในเขตบ้านโนนกลุ่ม ติดกับถนนมิตรภาพ ตำบลมิตรภาพ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ผลของการวิจัยมีข้อค้นพบที่น่าสนใจมีอยู่ ๒ ประเด็น คือ ๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ดังนี้

๑.๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว หมายถึงลักษณะ

ทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยวอุทยานมหาวิทยาลัยหรือมูลนิธิสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาใน ๓ ประเด็น คือ ๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ในแต่ละประเด็นมีข้อค้นพบที่น่าสนใจดังต่อไปนี้ (๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน คือ ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตพบว่า ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีดังต่อไปนี้ ห้องน้ำหรือห้องสุขา มีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภค มีพอเพียง ระบบโทรคมนาคม ใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ตั้งอยู่ติดกับถนนมิตรภาพซึ่งเป็นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒ ในพื้นที่ตำบลมิตรภาพ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา เป็นทางหลวง ระยะทางห่างจากตัวเมืองนครราชสีมา ประมาณ ๔๒ กิโลเมตร หากเดินทางมาจากตัวเมืองนครราชสีมาแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ อยู่ทางขวาของถนน หรือหากเดินทางมาจากกรุงเทพมหานครแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ อยู่ทางซ้ายของถนน เมื่อถึงแหล่งท่องเที่ยวจะมองเห็นตึกหน้าวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ได้เด่นชัดเมื่อมาถึงก็เลยวิ่งเข้าไปบริเวณลานจอดรถได้เลยหรือหากในกรณีผู้สูงอายุ หรือคนพิการเดินทางมาด้วยก็สามารถเดินทางไปจอดรถที่หน้าวิหารแล้วค่อยกลับออกมาหาที่จอดรถบริเวณลานจอดรถในภายหลังก็ได้ ที่พักแรม มีที่พักแรมสำหรับนักท่องเที่ยวในช่วงวันเวลาปกติพอเพียงเนื่องจากอยู่ใกล้อำเภอสีคิ้ว อำเภอปากช่อง อำเภอสูงเนิน และอยู่ห่างจากตัวเมืองนครราชสีมา ประมาณ ๔๒ กิโลเมตร สาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วได้มีไว้สำหรับให้บริการนักท่องเที่ยวอย่างสะดวกสบายและมีความปลอดภัย (๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตได้พบว่าด้านสิ่งปลูกสร้างที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีดังต่อไปนี้ ตึกหน้าวิหารหลวงพ่อโต พรหมรังสี เป็นจุดเด่นที่สำคัญของสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้คือภายในตึกมีการประดิษฐานรูปเหมือนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) องค์ใหญ่ที่สุดในโลกไว้ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสักการะอธิฐานขอพรด้วย วิหารพระพุทธชินราช ข้างในประดิษฐานพระพุทธชินราชให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสักการะขอพร วิหารกองอำนาจการ เป็นสถานที่ให้บริการดอกไม้ธูปเทียน วัตถุมงคล และประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ให้นักท่องเที่ยวได้รับทราบ โรงอาหารหรือโรงทาน อยู่ใกล้กับลานจอดรถมีอาหารให้นักท่องเที่ยวรับประทานโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ร้านกาแฟหลวงปู่ ภายในร้านมีทั้งกาแฟ เบเกอรี่ ไอศกรีม และขนมต่าง ๆ จำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวมีที่นั่งให้ดื่มกาแฟและทางของว่างอย่างสะดวกสบาย ภายในร้านกาแฟมีการติดภาพโปสเตอร์ภาพยนตร์ที่ สรพงษ์ ชาตรี เคยแสดงมาแล้วบางเรื่องไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ชมด้วย ร้านสะดวกซื้อ จำหน่ายของสำหรับอุปโภคบริโภคที่จำเป็นให้นักท่องเที่ยว ห้องน้ำหรือห้องสุขา มีไว้บริการตามจุดต่าง ๆ ทั้งที่ใกล้กับวิหาร โรงอาหารหรือโรงทาน มีพนักงานดูแลรักษาความสะอาดตลอดวันที่เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชม สนุกเด็กเล่น ไว้บริการสำหรับนักท่องเที่ยวทั่วไปหรือที่เดินทางมาเป็นครอบครัว สถานที่ปลูกสร้างต่าง ๆ ได้มีการออกแบบด้านภูมิสถาปัตยกรรมที่มีความสวยงามอย่างลงตัว เป็นต้น (๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม

ด้านหน้าบริเวณลานจอดรถมีสวนหย่อมเล็ก ๆ มีการสร้างภูมิสถาปัตยกรรมเป็นน้ำตกขนาดเล็ก มีการปลูกต้นไม้และไม้ดอกที่สวยงาม มีการสร้างสระน้ำรูปโค้งไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ภายในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว เช่น บริเวณระหว่างกองอำนวยการไปยังตำหนักวิหารหลวงพ่อโต พรหมรังสี มีน้ำล้อมรอบ มีการสร้างสะพานเป็นทางเดินข้ามน้ำระหว่างกองอำนวยการไปยังตำหนักวิหารหลวงพ่อโต วิหารพระพุทธชินราช เป็นต้น

๑.๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม นักท่องเที่ยว ที่เข้ามาชมแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม มีกิจกรรมเชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญดังต่อไปนี้ (๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนาดังต่อไปนี้ คือ ด้านศาสดาหรือรูปเคารพ มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวทำบุญด้วยอามิสบูชาด้วยการเคารพในศาสดาได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่มีสัญลักษณ์เป็นตัวแทนคือพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยว มีพระพุทธชินราช เป็นต้น กิจกรรมนี้มีนักท่องเที่ยวร่วมกราบไหว้พระพุทธรูปจำนวนมาก ด้านศาสนธรรม มีนักท่องเที่ยวบางคนเมื่อสักการบูชาพระพุทธรูปและรูปเหมือนพระสุปฏิบััติแล้วได้สวดมนต์และนั่งสมาธิ พฤติกรรมในลักษณะนี้ถือเป็นการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่ง ด้านศาสนบุคคล มีพระสงฆ์ร่วมกิจกรรมและมีรูปเหมือนพระสงฆ์สุปฏิบััติซึ่งเป็นศาสนบุคคลสำคัญมีสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) เป็นต้น ให้นักท่องเที่ยวกราบไหว้บูชา ด้านศาสนสถาน มีอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อมที่ความสวยงาม เช่น ตำหนักวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วิหารพระพุทธชินราช ภูมิสถาปัตยกรรมเป็นน้ำตกขนาดเล็ก การปลูกต้นไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับ และการสร้างสระน้ำรูปโค้งไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ภายในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม เป็นต้น ด้านศาสนพิธีกรรม มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติหลากหลาย เช่น กิจกรรมบูชาพระพุทธรูป รูปเหมือนพระสงฆ์สุปฏิบััติ วัตถุมงคล ตักบาตรพระประจำวันเกิด เคาะระฆังตามเส้นทางเดินชมแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมหยอดเหรียญให้อาหารปลา และกิจกรรมปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น กิจกรรมที่จัดไว้บริการนักท่องเที่ยวดังที่กล่าวมานี้ถือว่ามีเชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางศาสนาซึ่งการท่องเที่ยวในลักษณะอย่างนี้ถือเป็นจุดเด่นของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา เป็นต้น (๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรมดังต่อไปนี้ คือ ด้านวัตถุธรรม เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้มีวัตถุธรรมที่ถูกออกแบบไว้อย่างงดงามให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม เช่น ตำหนักวิหารหลวงพ่อโต พรหมรังสี วิหารพระพุทธชินราช มีรูปเหมือนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) องค์ใหญ่ที่สุดในโลกไว้ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสักการะอธิฐานขอพรด้วย มีสิ่งปลูกสร้างไว้อำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว เช่น ต่าง ๆ วิหารกองอำนวยการ โรงอาหารหรือโรงทาน ร้านกาแฟหลวงปู่ ร้านสะดวกซื้อ ภูมิสถาปัตยกรรมเป็นน้ำตกขนาดเล็กการปลูกต้นไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับ สนามเด็กเล่น และห้องน้ำหรือห้องสุขา เป็นต้น ด้านคตินิยม วัฒนธรรมที่เป็นหลักการดำเนินชีวิต ได้มีการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวร่วมเสียสละทำบุญกับทางมูลนิธิ มีการให้ข้อคิดคติธรรมเรื่องความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน กตัญญู ให้กับนักท่องเที่ยวนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นต้น ด้านเนติธรรม เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎ ระเบียบ ประกาศ ประเพณีต่าง ๆ ทางมูลนิธิสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ได้มีป้ายประกาศที่เป็นคำเชิญชวน คำแนะนำ ข้อห้าม และข้ออนุญาต ต่าง ๆ เพื่อให้มีความเป็นระเบียบ อำนวยความ

สะดวกและปลอดภัย ให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม ด้านสหธรรม วัฒนธรรมที่เป็นมรดกทางสังคม มรดกทางในที่พัก สถานที่ท่องเที่ยว ศาสนสถาน การติดต่อสื่อสารกับบุคคลในสถานที่ต่าง ๆ ทางกองอำนวยการของมูลนิธิสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) มีการประชาสัมพันธ์สื่อสารเกี่ยวกับมรดกต่าง ๆ ที่จะปฏิบัติให้ถูกต้องในสถานที่ท่องเที่ยว เช่น การปฏิบัติตนเกี่ยวกับศาสนา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธี เป็นต้น ตัวอย่างของการปฏิบัติตนที่ถูกต้องเกี่ยวกับศาสนา เช่น การสวมและถอดรองเท้าเมื่อเข้าไปในสถานที่ต่าง ๆ การทิ้งเศษอาหาร ขยะ และของไม่ใช้แล้วอื่น ๆ ควรทิ้งลงในสถานที่ซึ่งทางมูลนิธิจัดไว้ให้เท่านั้น กิจกรรมที่จัดไว้บริการนักท่องเที่ยวดังที่กล่าวนี้มีความเชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรม การท่องเที่ยวในลักษณะนี้ถือว่าเป็นจุดเด่นของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

๒) อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ผลของการวิจัยมีข้อค้นพบที่น่าสนใจมีอยู่ ๒ ประเด็น คือ ๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ดังนี้

๒.๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว หมายถึงลักษณะทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์พิมายในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาใน ๓ ประเด็น คือ ๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ผลการวิจัยมีข้อค้นพบ ดังนี้

๒.๑.๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตพบว่า ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีดังต่อไปนี้ ห้องน้ำหรือห้องสุขา มีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภค มีพอเพียง ระบบโทรคมนาคม ใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ตั้งอยู่ในตัวอำเภอพิมาย มีทางหลวงแผ่นดินหลายสายตัดผ่านตัวอำเภอพิมาย ระยะทางห่างจากตัวเมืองนครราชสีมา ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร เมื่อมาถึงก็เลี้ยวรถเข้าไปบริเวณลานจอดรถและซื้อตั๋วเข้าไปเที่ยวเยี่ยมชมปราสาทพิมายได้เลย ที่พักแรม มีที่พักแรมสำหรับนักท่องเที่ยว ในช่วงวันเวลาปกตินอกจากเทศกาลพอเพียงเนื่องจากอยู่ในตัวอำเภอพิมาย และระยะทางจากอำเภอพิมายไปยังตัวเมืองนครราชสีมา ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร หรือระยะจากอำเภอพิมายไปยังตัวเมืองบุรีรัมย์ ประมาณ ๙๓ กิโลเมตร สาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วมีไว้สำหรับบริการนักท่องเที่ยวอย่างสะดวกสบาย และมีความปลอดภัย เป็นต้น

๒.๑.๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ด้านสิ่งปลูกสร้างขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตได้พบว่าด้านสิ่งปลูกสร้างที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีดังต่อไปนี้ สถานที่จำหน่ายตั๋วเข้าชมปราสาท อยู่ด้านซ้ายมือติดกับประตูทางเดินเข้าปราสาท ค่าธรรมเนียมเข้าชมชาวไทยคนละ ๒๐ บาท ชาวต่างประเทศคนละ ๑๐๐ บาท อาคารอำนวยการอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อยู่ด้านขวามือของทางเดินเข้าปราสาทเป็นส่วนงานบริหารจัดการดูแลและอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้มาติดต่อราชการที่เกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ศูนย์ข้อมูลอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อยู่ด้านขวามือของทางเดินเข้าปราสาทเป็นสถานที่ให้ข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ห้องน้ำหรือห้องสุขา อยู่ด้านขวามือของทางเดินเข้าปราสาทสำหรับบริการให้กับนักท่องเที่ยวมีความพอเพียงสะอาดและ

ปลอดภัย สำหรับสิ่งปลูกสร้างที่เป็นโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์พิมายที่สำคัญ ๑๒ ประการ ดังนี้ (๑) *พลับพลาเปลื้องเครื่อง* ตั้งอยู่บริเวณด้านซ้ายมือของทางเดินเข้าสู่ตัวปราสาท เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๒๖ เมตร ยาว ๓๕.๑๐ เมตร จากการขุดแต่งบริเวณนี้เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๑ พบกระเบื้องมุงหลังคาจำนวนมาก นอกจากนี้ยังพบรูปเคารพ เครื่องประดับ และเหรียญสำริดจำนวนหนึ่ง ภายในอาคาร จึงเป็นเหตุให้เรียกว่า “คลังเงิน” อยู่ระยะหนึ่ง จากตำแหน่งที่ตั้งสันนิษฐานว่าคงเป็นที่พักเตรียมพระองค์สำหรับกษัตริย์ หรือเจ้านายชั้นสูงที่เสด็จมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา รวมทั้งเป็นสถานที่พักจัดขบวนสิ่งของถวายต่าง ๆ (๒) *สะพานนาคราช* ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าทางเข้าโคปุระด้านทิศใต้สร้างด้วยหินทราย มีผังเป็นรูปกากบาท กว้าง ๔ เมตร ยาว ๓๑.๗๐ ม. ยกพื้นสูง ราวสะพานทำเป็นตัวนาค ที่ปลายราวสะพานทำเป็นรูปนาคราชชูคอแผ่พังพานเป็นรูปนาค ๗ เศียร สะพานนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นในการเดินทางเข้าสู่ศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อเรื่องจักรวาลเชื่อว่าเป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ คตินี้ถือสืบกันมาในศาสนาฮินดูและพุทธศาสนานิกายมหายาน (๓) *ซุ้มประตูและกำแพงแก้ว* ซุ้มประตูหรือโคปุระตั้งอยู่กึ่งกลางของแนวกำแพงแก้ว อยู่ในแนวตรงกันหมดทั้ง ๔ ด้าน คือ ทิศเหนือ-ใต้ อยู่ตรงกึ่งกลางของกำแพง ทิศตะวันออก-ตะวันตกค่อนข้างไปทางเหนือเล็กน้อย ผังโดยรอบของซุ้มประตูจะมีลักษณะเป็นรูปกากบาท จากกำแพงแก้วเข้ามาด้านในเชื่อกันว่าเป็นดินแดนของโลกสวรรค์ อันเป็นที่อยู่ของเทพเจ้า (๔) *ซาลาทางเดิน* เป็นสิ่งก่อสร้างด้วยหินทราย เชื่อมต่อระหว่างซุ้มประตูด้านทิศใต้ของระเบียงคดที่ล้อมรอบปราสาทประธาน โดยทำทางเดินยกพื้นสูงประมาณ ๑ เมตร แบ่งเป็น ๓ ช่องทางเดิน ผังทำเป็นรูปกากบาท จากการบูรณะพบเศษกระเบื้องมุงหลังคาและบราลีดินเผาจำนวนมาก สันนิษฐานว่าเดิมคงเป็นระเบียงโปร่ง หลังคามุงกระเบื้อง รองรับด้วยเสาไม้ (๕) *บรรณาลัย* ตั้งอยู่บริเวณลานชั้นนอก ระหว่างกำแพงแก้วและซุ้มประตูระเบียงคด ด้านทิศตะวันตกเป็นอาคาร ๒ หลัง ขนาดเดียวกัน ผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกพื้นสูง ก่อด้วยหินทรายกันเป็นห้องยาวตลอดแนว พบร่องรอยหลุมเสารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เดิมคงเป็นหลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้อง เชื่อกันว่าบรรณาลัยคือสถานที่เก็บรักษาคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา (๖) *สระน้ำ* ตั้งอยู่ที่มุมทั้ง ๔ ทิศ ของลานกำแพงปราสาทชั้นนอก ภายในสระพบว่ามีภาชนะดินเผาจำนวนมาก เช่น เสาประดับกรอบประตู นำมาวางเรียงกันอย่างไม่เป็นระเบียบ เดิมบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งของวัดต่าง ๆ ซึ่งได้ย้ายไปตั้งใหม่นอกปราสาทแล้ว เช่น วัดสระเพลง วัดพระพรางค์ใหญ่ วัดโบสถ์ และวัดพระพรางค์น้อย สระเหล่านี้คงขุดขึ้นเพื่อประโยชน์ของวัดในการใช้อุปโภคบริโภค ในราวสมัยอยุธยาตอนปลาย อย่างไรก็ตามจากการขุดค้นทางโบราณคดี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๘ พบหลักฐานว่าสระน้ำที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือน่าจะสร้างร่วมสมัยกับปราสาทประธาน (๗) *ซุ้มประตูและระเบียงคด* เป็นอาคารก่อด้วยหินทรายยกพื้นสูง อยู่ล้อมรอบปราสาทประธาน ระเบียงคดมีลักษณะคล้ายกำแพงแก้วทั้ง ๔ ด้าน โดยมีตำแหน่งที่ตั้งตรงกับแนวของประตูเมือง และประตูทางเข้าปราสาทประธาน ปรากฏหลักฐานสำคัญที่ซุ้มประตูด้านทิศใต้ บริเวณกรอบประตูพบจารึกภาษาเขมร อักษรขอมโบราณ ระบุศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๖๕๑-๑๖๕๕ กล่าวถึงการสร้างรูปเคารพ การสร้างเมือง ตลอดจนปรากฏพระนามของขุนนางชั้นสูง และพระนามมหากษัตริย์คือพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๑ (๘) *ปราสาทประธาน* เป็นส่วนสำคัญที่สุดของปราสาทหินพิมาย เป็นปราสาทองค์ใหญ่ สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ก่อสร้างด้วยศิลาทรายสีขาวหันหน้าไปทางทิศใต้ ซึ่งแตกต่างจาก ศาสนสถานแบบขอมในที่อื่น ๆ ซึ่งมักจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ปราสาท

ประธานประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๒ ส่วน คือ มณฑป และ เรือนธาตุ มีการจำหลักลวดลายประดับตามส่วนต่าง ๆ เช่น หน้าบัน ทับหลัง มักจำหลักเป็นภาพเล่าเรื่องรามเกียรติ์และเรื่องราวทางพุทธศาสนายกเว้นทางด้านทิศใต้ จำหลักเป็นภาพศิวนาฏราชภายในเรือนธาตุเป็นส่วนสำคัญที่สุดเรียกว่า ห้องครรภคฤหะ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางนาคปรก พื้นห้องตรงมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีร่องน้ำมนต์ต่อลอดผ่านพื้นห้องออกไปทางด้านนอก เรียกว่า ท่อโสมสูตร (๙) *พลับพลา* ภายในลานชั้นในด้านทิศตะวันออกของปราสาทประธาน มีฐานอาคารก่อด้วยหินทราย ผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมขนาด ๘.๑๔ เมตร ยกพื้นสูง ๐.๗๐ เมตร เว้นช่องว่างตรงกลางเป็นช่องสี่เหลี่ยม มีหลุมขนาดใหญ่ที่ขอบฐานด้านทิศเหนือและทิศใต้ ด้านที่หันหน้าเข้าสู่ปราสาทประธานทำเป็นมุขยื่นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สันนิษฐานว่าอาคารหลังนี้คงใช้ประโยชน์ในพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง (๑๐) *ปราสาทหินแดง* สร้างขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ตั้งอยู่ทางด้านขวาของปราสาทประธาน มีมุขยื่นออกไปทั้ง ๔ ทิศ เหนือกรอบประตูทางเข้าด้านทิศเหนือ มีทับหลังหินทรายจำหลักภาพเล่าเรื่องมหากาพย์มหาภารตะตอนอรชุนล่าหมูป่า ส่วนกรอบประตูด้านอื่นคงเหลือร่องรอยเฉพาะเสาประดับกรอบประตูศิลปะแบบเขมรประดับอยู่ (๑๑) *ปราสาทพรหมทัต* ลักษณะของปราสาทองค์นี้ สร้างด้วยศิลาแลงตั้งอยู่ด้านหน้าของปราสาทประธานทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ประตูทำเป็นมุขยื่นออกไปทั้ง ๔ ทิศ ภายในองค์ปราสาทพบประติมากรรมสำคัญ ๒ ชิ้น คือ ประติมากรรมรูปบุคคลขนาดใหญ่อยู่ในท่านั่งขัดสมาธิ สลักด้วยหินทราย สันนิษฐานว่าเป็นรูปจำลองของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ชาวบ้านเรียกว่า ท้าวพรหมทัต ส่วนอีกรูปเป็นรูปสตรีนั่งคุกเข่าสลักด้วยหินทราย ส่วนศีรษะและแขนหักหายไป เชื่อกันว่าเป็นรูปของพระนางชัยราชเทวีเมสสิ ชาวบ้านเรียกตามนิยายพื้นบ้านว่า นางอรพิม ปัจจุบันประติมากรรมทั้ง ๒ ชิ้นนี้จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย (๑๒) *หอพราหมณ์* เป็นอาคารก่อด้วยหินทรายและศิลาแลง ตั้งอยู่บนฐานเดียวกันกับปราสาทหินแดง ในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้ค้นพบศิวลึงค์ สลักด้วยหินทรายจำนวน ๗ ชิ้นอยู่ภายในหอพราหมณ์ เชื่อกันว่าอาคารหลังนี้คงเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาพราหมณ์ แต่จากรูปแบบและตำแหน่งที่ตั้งเดิมคงเป็นที่ตั้งของบรรณาลัยมากกว่า^{๔๗}

นอกจากปราสาทพิมาย ซึ่งเป็นศาสนสถานที่มีขนาดใหญ่และสำคัญแห่งหนึ่งที่พบในประเทศไทย สร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ และมีการก่อสร้างเพิ่มเติมในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นศาสนสถานที่ตั้งอยู่กลางเมืองพิมายแล้ว ภายในกำแพงเมืองยังประกอบด้วยโบราณสถานสำคัญอีกหลายแห่ง ดังนี้ (๑) กำแพงเมือง/ประตูเมือง กำแพงเมืองทำเป็นแนวคันดินสูง ผังผังรูปสี่เหลี่ยม ก่อซุ้มด้วยศิลาแลงและหินทราย ด้านละ ๑ ประตู ปัจจุบันเหลืออยู่เพียง ๓ ด้าน คือ ด้านทิศเหนือมีชื่อว่า “ประตูผี” ด้านทิศใต้มีชื่อว่า “ประตูชัย” ด้านทิศตะวันตกมีชื่อว่า “ประตูหิน” จากการขุดแต่งประตูเมืองด้านทิศใต้ โดยหน่วยศิลปากรที่ ๖ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ พบโบราณวัตถุที่สำคัญ คือ เศียรพระโพธิสัตว์อภิตศพรทำจากหินทรายและประติมากรรมรูปนางปรัชญาปารมิตาทำจากสำริด ประติมากรรมทั้งสองชิ้นนี้ปรากฏลักษณะของศิลปกรรมเขมรแบบบายัน และเมื่อประกอบกับลักษณะการก่อสร้างซุ้มประตูที่ก่อด้วยศิลาแลงแล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่าซุ้มประตูเมืองนี้

^{๔๗} อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, <<https://th.wikipedia.org/wiki/อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย>>, ๑๕ April ๒๐๑๙.

สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ นอกจากนี้ แนวกำแพงเมืองด้านทิศใต้ ยังพบร่องรอยแนวถนนโบราณ เดิมคงเป็นเส้นทางสำคัญซึ่งอาณาจักรเขมรได้ใช้เป็นเส้นทางคมนาคม เพื่อประโยชน์ทางการค้าและ เผยแพร่วัฒนธรรมสู่ดินแดนแถบนี้ (๒) เมรุพรหมทัต ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองพิมายด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ของปราสาทหินพิมาย เป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ก่อด้วยอิฐ ตั้งอยู่บนเนินดินสูง เหตุที่เรียกว่าเมรุพรหมทัต คงจะเกี่ยวเนื่องกับนิทานพื้นบ้านเรื่อง “ท้าวปาจิต นางอรพิม” ซึ่งเล่าว่าสถานที่แห่งนี้เป็นที่ถวายพระเพลิงของท้าวพรหมทัต ปัจจุบันยังไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด แต่สันนิษฐานว่าคงสร้างขึ้นหลังศิลปะเขมรที่ปราสาทหินพิมาย (๓) สระน้ำโบราณ ภายในกำแพงเมืองมีสระน้ำโบราณที่ขุดขึ้นเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภค มีชื่อเรียกในปัจจุบันว่า สระแก้ว สระพลุ่ง สระขวัญ^{๔๔}

๒.๑.๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม เนื่องจากอุทยานประวัติศาสตร์พิมายตั้งอยู่ในตัวอำเภอพิมายสภาพแวดล้อมนอกติดกับบริเวณตัวปราสาทมีถนนล้อมรอบทุกด้านแต่เป็นถนนที่เล็กและแคบไม่เหมาะที่จะนำรถโดยสารขนาดใหญ่เข้าไปในถนนแห่งนี้ สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปด้านนอกตัวปราสาทมีการสร้างห้องแถวเชิงพาณิชย์ ทำให้มีข้อจำกัดในการสร้างลานจอดรถไว้บริการอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว สำหรับสถานที่ท่องเที่ยวภายในอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย มีโบราณสถานต่าง ๆ ปลูกสร้างอยู่ทั่วไป เช่น พลับพลาเปลื้องเครื่อง สะพานนาคราช ซุ้มประตูและกำแพงแก้ว ซาลาทางเดิน บรรณาลัย สระน้ำ ซุ้มประตูและระเบียงคด ปราสาทประธาน พลับพลา หอพรหมณ์ ปรางค์หินแดง และปรางค์พรหมทัต เป็นต้น การเที่ยวชมภายในอุทยานประวัติศาสตร์พิมายหากมาในฤดูร้อนหรือฤดูฝนนักท่องเที่ยวควรมีร่มกันแดดและฝนติดตัวมาด้วย เนื่องจากสถานที่บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์พิมายมีพื้นที่กว้างใหญ่ถึง ๑๑๕ ไร่ มีความกว้าง ๕๖๕ เมตร ความยาว ๑,๐๓๐ เมตร การเดินเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งต้องเดินฝ่าเปลวแดดหรือสายฝนตามฤดูกาลนั้น ๆ หากมาเที่ยวชมในฤดูหนาวอากาศจะเย็นสบาย

๒.๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวที่เข้ามาชมแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม มีกิจกรรมเชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญดังต่อไปนี้

๒.๒.๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนาดังต่อไปนี้ คือ ด้านศาสดาหรือรูปเคารพ ปราสาทประธานภายในเรือนธาตุเป็นส่วนสำคัญที่สุดเรียกว่าห้องครรภคฤหะ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางนาคปรก ไว้ให้นักท่องเที่ยวสักการบูชา การบูชา ด้านศาสนธรรม เนื่องจากสถานที่ดังกล่าวอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร ปัจจุบันมิได้เป็นวัดหรือเป็นมูลนิธิที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ศาสนา สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้เป็นแหล่งให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี หรือศิลปกรรม เป็นหลักการสำคัญจึงไม่มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมศึกษาและปฏิบัติธรรมเหมือนกับแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่เป็นวัดและมูลนิธิทั่วไป ด้านศาสนบุคคล สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้มิได้มีนักบวชของศาสนาใด ๆ ประจำอยู่จะมีแค่ศาสนิกที่มีใช้นักบวชเท่านั้นเข้ามาท่องเที่ยว ส่วนนักบวชหรือพระสงฆ์ที่เข้ามาเยี่ยมเยียนก็เป็นผู้ที่มาในรูปแบบของนักท่องเที่ยวเท่านั้น ด้านศาสนพิธีกรรม สถานที่แห่งนี้มิได้มี

^{๔๔} กรมศิลปากร อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, แผ่นพับแนะนำอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา.

กิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแต่อย่างใด มีแต่เพียงรูปเคารพต่าง ๆ ไว้ให้เท่านั้น สำหรับนักท่องเที่ยวคนใดมีความประสงค์จะสวดมนต์ กราบไหว้ ขอพรใด ๆ ตามความเชื่อของแต่ละบุคคลก็สามารถทำได้ แต่ทั้งนี้ต้องมีข้อตกลง ข้อห้าม ที่ทางอุทยานประวัติศาสตร์มีมายกกำหนด

๒.๒.๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของวัฒนธรรมดังต่อไปนี้ คือ ด้านวัตถุธรรม เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้มีวัตถุธรรมที่ถูกออกแบบไว้อย่างงดงามให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม เช่น พลับพลาเปลื้องเครื่อง สะพานนาคราช ชุมประตู่และกำแพงแก้ว ซาลาทางเดินบรรณาลัย สระน้ำ ชุมประตู่และระเบียงคด ปราสาทประธาน พลับพลา หอพระพิมพ์ ปรากฏหินแดง และปรากฏพระพิมพ์ เป็นต้น สำหรับสาระสำคัญของวัตถุธรรมดังกล่าวได้ให้ไว้แล้วก่อนหน้านี้ ด้านคติธรรม วัฒนธรรมที่เป็นหลักการดำเนินชีวิต มีการให้ข้อคิดคติธรรมผ่านเรื่องราวต่างทั้งที่เป็นภาพจำหลัก รายจำหลัก ประติมากรรมต่าง ๆ มากมาย เหล่านี้แขวงไว้ด้วยคติธรรม เช่น ความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อุดหนุน กตัญญู ให้กับนักท่องเที่ยวที่สนใจศึกษาเรียนรู้สามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ด้านเนติธรรม เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎ ระเบียบ ประกาศ ประเพณีต่างต่าง ๆ อุทยานประวัติศาสตร์พิมายได้มี ข้อปฏิบัติการเข้าชมโบราณสถาน ติดประกาศให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติด้านสธรรม วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคม มารยาทในที่พัก สถานที่ท่องเที่ยว ศาสนสถาน การติดต่อสื่อสารกับบุคคลในสถานที่ต่าง ๆ เช่น ข้อปฏิบัติการเข้าชมโบราณสถาน “ห้ามเคลื่อนย้ายสิ่งต่าง ๆ ภายในโบราณสถาน ห้ามขีด เขียน หรือทำให้ปรากฏซึ่งข้อความ ภาพหรือรูปรอยใด ๆ ลงบนโบราณสถาน ห้ามนำอาวุธ วัตถุระเบิด วัตถุเชื้อเพลิง หรือสารเคมี อันจะก่อให้เกิดอันตรายเข้าไปในโบราณสถาน ห้ามป็นป้ายโบราณสถานหรือกระทำการใด ๆ อันอาจเป็นเหตุให้เกิดความชำรุดเสียหาย หรือก่อให้เกิดความสกปรกและไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยแก่โบราณสถาน ห้ามเทหรือถ่ายทิ้งขยะมูลฝอยหรือสิ่งปฏิกูลลง ณ ที่ใด ๆ ภายในโบราณสถานนอกจากที่ซึ่งจัดไว้ ห้ามกระทำการใด ๆ ภายในเขตโบราณสถาน อันเป็นที่น่ารังเกียจ หรือเป็นที่น่าเสื่อมเสียต่อศีลธรรมอันดี หรือลบลู่ดูหมิ่นศาสนาและวัฒนธรรม หรือก่อความรำคาญแก่ผู้เข้าชมอื่น ๆ ห้ามให้อาหารสัตว์ในเขตโบราณสถาน และห้ามนำอาหารเข้าไปรับประทานในเขตโบราณสถาน”^{๔๕} เป็นต้น

สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ด้านสิ่งปลูกสร้าง และด้านสถานที่และสภาพแวดล้อมที่ได้นำเสนอมาแล้วถือเป็นจุดดึงดูดความสนใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์พิมายแห่งนี้

^{๔๕} อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, ข้อปฏิบัติการเข้าชมโบราณสถาน, ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา.

๔.๑.๒.๒ จังหวัดบุรีรัมย์ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญที่เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดบุรีรัมย์ ๒ แห่ง ดังนี้

ภาพภูมิที่ ๔.๒ แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์มีจุดท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งและปราสาทเมืองต่ำอยู่ด้วย^{๕๐}

๑) ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ตั้งอยู่บนยอดเขพนมรุ้ง ซึ่งเป็นภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้ว ในท้องที่ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ ผลของการวิจัยมีข้อค้นพบที่น่าสนใจมีอยู่ ๒ ประเด็น คือ ๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ดังนี้

๑.๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว หมายถึงลักษณะทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์พินายในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาใน ๓ ประเด็น คือ

^{๕๐} ภาพจาก, < <https://esan๑๐๘.com/main/wp-content/uploads/๒๐๑๓/๐๙/แผนที่ท่องเที่ยว-บุรีรัมย์.png>, ๑๑ April ๒๐๑๙.

๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ผลการวิจัยมีข้อค้นพบ ดังนี้

๑.๑.๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตพบว่า ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีดังต่อไปนี้ ห้องน้ำหรือห้องสุขา มีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภค มีพอเพียง ระบบโทรคมนาคม ใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ตั้งอยู่ในยอดเขาพนมรุ้ง การเดินทางโดยรถยนต์จากกรุงเทพมหานครถึงเขาพนมรุ้ง ระยะทางประมาณ ๓๓๐ กิโลเมตร หากเดินทางจากตัวเมืองบุรีรัมย์มีทางหลวงแผ่นดินตัดผ่านขึ้นไปถึงตัวปราสาทบนยอดเขา ๒ เส้นทาง คือ ใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๐๘ บุรีรัมย์ถึงอำเภอนางรอง ระยะทาง ๕๐ กิโลเมตร เลี้ยวซ้ายไปตามทางหลวงสาย ๒๔ กิโลเมตร ถึงสามแยกบ้านตะโกเลี้ยวซ้ายเข้าไปตามถนนหมายเลข ๒๑๑๗ อีก ๖ กิโลเมตร เลี้ยวซ้ายไปตามถนนหมายเลข ๒๒๒๑ ประมาณ ๖ กิโลเมตร ก็เข้าถึงลานจอดรถอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และอีกเส้นทางหนึ่งคือใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๑๙ บุรีรัมย์ถึงอำเภอประโคนชัยระยะทาง ๔๔ กิโลเมตร เลี้ยวขวาไปตามทางหลวงหมายเลข ๒๐๗๕ ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร เลี้ยวขวาไปตามทางหลวงหมายเลข ๒๑๑๗ ประมาณ ๕ กิโลเมตร ก็เข้าถึงลานจอดรถอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เมื่อหาที่จอดรถได้แล้วก็จ่ายค่าธรรมเนียมเข้าชมอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งได้เลย ชาวไทย บัตรราคา ๒๐ บาท ชาวต่างประเทศ บัตรราคา ๑๐๐ บาท เปิดให้เข้าชมได้ ทุกวัน ตั้งแต่เวลา ๐๖.๐๐-๑๘.๐๐ น. ไม่เว้นวันหยุดราชการและวันหยุดนักขัตฤกษ์ ที่พักแรม ช่วงวันเวลาปกตินอกจากเทศกาลที่มีที่พักแรมพอเพียงเนื่องจากอยู่ในตัวอำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอนางรอง อำเภอประโคนชัย และระยะทางจากอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งไปยังตัวเมืองบุรีรัมย์ ประมาณ ๖๕ กิโลเมตร สาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วมีไว้สำหรับบริการนักท่องเที่ยวอย่างสะดวกสบายและมีความปลอดภัย

๑.๑.๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตได้พบว่าด้านสิ่งปลูกสร้างที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีดังต่อไปนี้ อาคารอำนวยการอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อยู่ด้านขวามือของทางเดินเข้าปราสาทเป็นส่วนงานบริหารจัดการดูแลและอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้มาติดต่อราชการที่เกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ห้องน้ำหรือห้องสุขา อยู่ด้านซ้ายมือของทางเดินเข้าปราสาทสำหรับบริการให้กับนักท่องเที่ยวมีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย ศูนย์ข้อมูลอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อยู่ด้านซ้ายมือของทางเดินเข้าปราสาทเป็นสถานที่ให้ข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง สถานที่จำหน่ายตั๋วเข้าชมปราสาท อยู่ด้านซ้ายมือติดกับประตูทางเดินเข้าปราสาท ค่าธรรมเนียมเข้าชมชาวไทย บัตรละ ๒๐ บาท ชาวต่างประเทศ บัตรละ ๑๐๐ บาท สำหรับสิ่งปลูกสร้างที่เป็นโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งที่สำคัญมีอย่างน้อย ๑๕ ประการดังนี้ (๑) *บันไดต้นทาง* อยู่บริเวณตระพักเขาด้านล่างทางทิศตะวันออก ก่อด้วยศิลาแลงเป็นขั้น ๆ ๓ ระดับ สุดบันไดขึ้นมาเป็นซาลารูปกากบาท ปูด้วยศิลาแลง สันนิษฐานว่าเป็นฐานพลับพลาโถงสร้างด้วยไม้มุงกระเบื้อง (๒) *พลับพลาเปลื้องเครื่อง* เยื้องซาลารูปกากบาทไปทางทิศเหนือ มีอาคารโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศใต้ บนฐานพลับพลาไม้เสาหิน ๘ ต้น ด้านข้างของอาคารมีระเบียงลักษณะเป็นห้องแคบยาวต่อเนื่องกัน มีมุขยื่นออกมา มีซาลาสำหรับขึ้นลงอยู่รอบอาคาร ๓

ด้าน อาคารนี้เดิมเรียกว่า “โรงช้างเผือก” แต่ในปัจจุบันเรียกว่า “พลับพลา” สันนิษฐานว่าเป็นพลับพลาเปลื้องเครื่องสำหรับกษัตริย์หรือเจ้านายชั้นสูงที่จะใช้เป็นสถานที่เพื่อทำความบริสุทธิ์ให้แก่ตัวตน ก่อนจะเข้าสู่ภายในปราสาทประธานที่อยู่บนเขา (๓) ทางดำเนิน เป็นทางเดินที่ต่อลงมาจากรูปกากบาททอดไปยังสะพานนาคราช ปูพื้นด้วยศิลาแลง ขอบเป็นหินทราย สองข้างทางมีเสาหินทรายยอดคล้ายดอกบัวตูมจำนวน ๗๐ ต้น เรียกว่า “เสานางเรียง” (๔) สะพานนาคราชชั้นที่ ๑ เป็นจุดเชื่อมทางดำเนินกับบันไดทางขึ้นปราสาทและทางลงสู่สระน้ำปากปล่องภูเขาไฟ ก่อด้วยหินทรายฝังเป็นรูปกากบาท ราวสะพานทำเป็นลำตัวของพญานาค ๕ เศียรหันหน้าออกแผ่พังพานทั้ง ๔ ทิศ พญานาคมีรัศมีเป็นแผ่นสลักภายในแนวนอน อันเป็นลักษณะศิลปกรรมแบบนครวัด อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ กลางสะพานสลักลายเส้นเป็นรูปดอกบัวบาน ๘ กลีบ อาจหมายถึงทิศทั้งแปดแห่งจักรวาล และเทพประจำทิศทั้งแปดในศาสนาฮินดู หรือเป็นยันต์สำหรับบวงสรวง สะพานนาคราชมีความหมายเชิงสัญลักษณ์เปรียบเสมือนสะพานเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ (๕) บันไดขึ้นปราสาท เป็นทางเดินขึ้นไปยังลานบนยอดเขาทำเป็นบันไดหินทรายมี ๕ ชั้น ระหว่างบันไดแต่ละชั้นมีชานพักทั้งสองข้าง มีฐานหินทรายรูปกรวยเจาะรูตรงกลางติดตั้งอยู่ทุกชั้น (๖) ลานด้านหน้าปราสาทจากชานบันไดชั้นที่ ๕ เป็นลานโล่งกว้างอยู่ด้านหน้าระเบียงคด ลานดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานซึ่งเกิดจากการถมปรับระดับพื้นที่ภูเขาเพื่อประโยชน์ใช้สอย ลักษณะเป็นยกพื้นเตี้ย ๆ รูปกากบาทก่อด้วยศิลาแลง ฝังรูปกากบาทนี้ทำให้เกิดช่องทางและช่องสี่เหลี่ยมคล้ายสระเล็ก ๆ ๔ ช่อง (๗) สะพานนาคราชชั้นที่ ๒ สะพานนาคราชช่วงนี้มีผังและรูปแบบเหมือนกับสะพานนาคราชชั้นที่ ๑ แต่ที่ขนาดย่อมกว่า ตรงกลางของสะพานมีภาพสลักรูปดอกบัวบาน ๘ กลีบเช่นเดียวกัน (๘) ลานปราสาทและระเบียงชั้นนอก ก่อนเข้าสู่ชั้นในสุดของปราสาทพนมรุ้ง มีระเบียงชั้นนอกล้อมอยู่อีกชั้นหนึ่ง ปัจจุบันมองเห็นเป็นทางเดินโล่ง ยกพื้นเตี้ย ๆ พื้นปูด้วยศิลาแลงสันนิษฐานว่าเดิมคงจะเป็นระเบียงโถงหลังคาเครื่องไม้ มุงกระเบื้อง เพราะพบแนวเสาและเศษกระเบื้องดินเผาจำนวนมาก (๙) ชุมประตู่และระเบียงชั้นใน ก่อนถึงตัวปราสาทประธาน มีระเบียงคดล้อมกำแพงชั้นในก่อเป็นห้องยาวต่อเนื่องกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแต่ไม่สามารถเดินทะลุถึงกันได้เพราะผนังกันเป็นช่อง ๆ กึ่งกลางระเบียงคดมีชุมประตู่หรือโคปุระทั้ง ๔ ด้าน ผนังด้านนอกมีหน้าต่างหลอกทั้ง ๔ ด้าน หน้าบันของระเบียงคดด้านทิศตะวันออกเป็นภาพฤๅษี สันนิษฐานว่าหมายถึงพระศิวะในปางผู้รักษาโรคภัยไข้เจ็บและอาจหมายรวมถึงนเรนทราทิตย์ผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งแห่งนี้ด้วย (๑๐) สะพานนาคราชชั้นที่ ๓ สะพานนาคราชชั้นนี้เชื่อมระหว่างชุมประตู่กลางของระเบียงคดชั้นในกับวิหารหน้าปราสาทประธาน มีลักษณะเหมือนกับสะพานนาคราชชั้นที่ ๑ และ ๒ แต่เล็กกว่า (๑๑) ปราสาทประธาน ตั้งอยู่เป็นศูนย์กลางศาสนสถาน สร้างด้วยศิลาทรายสีชมพู มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อเก็จ มีมุขยื่นออกมา ๗ ด้าน ทางด้านหน้าทิศตะวันออกมีห้องรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เรียกว่า วิหาร มีฉนวนเชื่อมระหว่างปราสาทประธานกับวิหาร ปราสาทประธานนี้เชื่อว่าสร้างโดยท่านนเรนทราทิตย์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ภายในเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพที่สำคัญที่สุด เชื่อว่าน่าจะเป็นศิวลึงค์ ซึ่งแทนองค์พระศิวะ ปัจจุบันเหลืออยู่เพียง ท่อโสมสูตร คือร่องน้ำมนต์ที่ใช้รับน้ำทรงจากการสักการะศิวลึงค์ ปราสาทประธานตกแต่งลวดลายจำหลักประดับตามส่วนต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นภาพเล่าเรื่องเทพเจ้าในศาสนาฮินดู เช่น หน้าบันภาพศิวนาฏราช (ทรงฟ้อนรำ) ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ ภาพในวรรณคดีอินเดียเรื่องรามายณะ (รามเกียรติ์) มหาภารตะ ภาพพิธีกรรม และ ภาพฤๅษี เป็นต้น (๑๒) ปราสาทอิฐ ๒ หลัง ตั้งอยู่

ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทประธานมีอาคารก่อด้วยอิฐอยู่ ๒ หลัง ปราสาทอิฐทั้ง ๒ หลังนี้สันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ นับเป็นสถาปัตยกรรมที่มีอายุเก่าที่สุดบนเขาพนมรุ้ง (๑๓) *ปราสาทน้อย* ปราสาทประธานตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ก่อสร้างด้วยศิลาทรายกรมนั่งด้านในด้วยศิลาแลง มีประตูทางเข้าทางเดียวคือทางด้านทิศตะวันออก ภายในห้องมีแท่นหินทรายสำหรับประดิษฐานรูปเคารพ หน้าบันด้านทิศตะวันออกสลักเป็นรูปพระกฤษณะยกเขาโคววรรณะอยู่ท่ามกลางลวดลายพันธุ์พฤกษากำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ (๑๔) *บรรณาลัย* ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สร้างด้วยศิลาแลง มีประตูทางเข้าด้านเดียว หลังคาทำเป็นรูปประทุนเรือภายในไม่พบรูปเคารพ อาคารลักษณะนี้ เรียกว่า บรรณาลัย หมายถึง หอสมุดซึ่งเป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งเป็นสมัยสุดท้ายของการก่อสร้างปราสาทพนมรุ้ง (๑๕) *อาคารก่อด้วยศิลาแลง* ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทประธานเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สร้างด้วยศิลาแลง มีประตูทางเข้าด้านทิศใต้เพียงด้านเดียว หลังคาขรุขระพังทลาย ภายในไม่มีรูปเคารพ ไม่ทราบประโยชน์ใช้สอยแน่นอน^{๕๑}

๑.๑.๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม เนื่องจากอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งตั้งอยู่บนยอดเขาพนมรุ้งสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ภูเขาเป็นป่าไม้เมื่อเดินทางขึ้นสู่เขาพนมรุ้งจึงมองเห็นวิวทิวทัศน์ทั้งสองข้างทางมีต้นไม้สวยงามเมื่อเดินทางเข้าไปภายในปราสาทพนมรุ้งมองจากที่สูงออกไปรอบ ๆ ภูเขาก็มองเห็นวิวทิวทัศน์ที่มีความเช่นเดียวกันทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกที่ดีเมื่อได้ขึ้นมาสู่สถานที่แห่งนี้ในระยะแรก สำหรับสถานที่ท่องเที่ยวภายในตัวอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งมีลักษณะที่คล้ายเคียงกันกับอุทยานประวัติศาสตร์พิมายดังที่ได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ คือ มีโบราณสถานต่าง ๆ ปลูกสร้างอยู่ทั่วไป เช่น บันไดต้นทาง พลับพลาเปลื้องเครื่อง ทางดำเนิน สะพานนาคราชชั้นที่ ๑ บันไดขึ้นปราสาท ลานด้านหน้าปราสาท สะพานนาคราชชั้นที่ ๒ ลานปราสาทและระเบียงชั้นนอก ซุ้มประตูและระเบียงชั้นใน สะพานนาคราชชั้นที่ ๓ ปราสาทประธาน ปราสาทอิฐ ๒ หลัง ปราสาทน้อย บรรณาลัย และอาคารก่อด้วยศิลาแลง เป็นต้น การเที่ยวชมภายในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งหากมาในฤดูร้อนหรือฤดูฝนนักท่องเที่ยวควรมีร่มกันแดดและฝนติดตัวมาด้วย เนื่องจากสถานที่บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งที่กรมศิลปากรได้ประกาศขอบเขตโบราณสถานมีพื้นที่กว้างใหญ่ถึง ๔๕๑ ไร่ ๑๑ ตารางวา การเดินเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งต้องเดินฝ่าเปลวแดดหรือสายฝนตามฤดูกาลนั้น ๆ หากมาเที่ยวชมในฤดูหนาวอากาศจะเย็นสบายทำให้มีความรู้สึกที่ดีขึ้น สำหรับด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งนี้มีกิจกรรมเป็นไปในลักษณะอย่างเดียวกันกับที่อุทยานประวัติศาสตร์พิมายจึงไม่น่ามากกล่าวซ้ำอีก แต่มีข้อเสนอแนะสำหรับนักท่องเที่ยวเพิ่มเติมคือเมื่อนักท่องเที่ยวได้เยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ ในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งเสร็จสิ้นแล้วเมื่อเดินกลับออกมาจากตัวปราสาทแล้วอย่าลืมแวะถ่ายรูปอุทยานประวัติศาสตร์ไว้เป็นที่ระลึกด้วยซึ่งสถานที่แห่งนี้ได้จัดเป็นสวนหย่อมอยู่ติดกับลานจอดรถทางด้านทิศตะวันตกเมื่อได้ถ่ายรูปเป็นที่ระลึกเสร็จแล้ว

^{๕๑} อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง, แผ่นพับแนะนำอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง, ตำบลตาเป็ก อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์.

นักท่องเที่ยวก็สามารถเดินจับจ่ายซื้อของฝากหรือของที่ระลึกซึ่งทางอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งได้จัดสถานที่ส่วนหนึ่งไว้ให้บุคคลทั่วไปนำสินค้าพื้นเมืองมาออกร้านขายให้กับนักท่องเที่ยวได้ซื้อเป็นของฝากหรือเป็นของระลึกกลับบ้านไปด้วย

๒) ปราสาทเมืองต่ำเป็น แหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมากอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ผลของการวิจัยมีข้อค้นพบที่น่าสนใจมีอยู่ ๒ ประเด็น คือ ๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ดังนี้

๒.๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว หมายถึงลักษณะทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทเมืองต่ำในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาใน ๓ ประเด็น คือ ๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ผลการวิจัยมีข้อค้นพบ ดังนี้

๒.๑.๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตพบว่า ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีดังต่อไปนี้ ห้องน้ำหรือห้องสุขา มีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภค มีพอเพียง ระบบโทรคมนาคม ใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ตั้งอยู่ในชุมชนตำบลโคกเมือง อยู่ห่างจากอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ ๘ กิโลเมตร เท่านั้น การเดินทางโดยรถยนต์จากกรุงเทพมหานครถึงเขาพนมรุ้งระยะทางประมาณ ๓๓๐ กิโลเมตร แล้วเดินทางต่อไปอีก ๘ กิโลเมตร รวมระยะทางประมาณ ๓๓๘ กิโลเมตร หากเดินทางจากตัวเมืองบุรีรัมย์ ใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๑๙ บุรีรัมย์ถึงอำเภอประโคนชัยระยะทาง ๔๔ กิโลเมตร เลี้ยวขวาไปตามทางหลวงหมายเลข ๒๐๗๕ ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร เลี้ยวขวาไปตามทางหลวงหมายเลข ๒๑๑๗ ประมาณ ๓ กิโลเมตร ก่อนถึงเขาพนมรุ้งเลี้ยวซ้ายไปตามถนนเข้าสู่บ้านโคกเมืองก็เข้าถึงลานจอดรถปราสาทเมืองต่ำ เมื่อหาที่จอดรถได้แล้วก็จ่ายค่าธรรมเนียมเข้าชมปราสาทเมืองต่ำได้เลย ชาวไทย บัตรราคา ๒๐ บาท ชาวต่างประเทศ บัตรราคา ๑๐๐ บาท เปิดให้เข้าชมได้ ทุกวัน ตั้งแต่เวลา ๐๖.๐๐-๑๘.๐๐ น. ไม่เว้นวันหยุดราชการและวันหยุดนักขัตฤกษ์ ที่พักแรม ช่วงวันเวลาปกตินอกจากเทศกาลมีที่พักแรมพอเพียงเนื่องจากอยู่ใกล้กับตัวอำเภอประโคนชัย อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอนางรอง และระยะทางจากปราสาทเมืองต่ำไปยังตัวเมืองบุรีรัมย์ ประมาณ ๖๕ กิโลเมตร สาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วมีไว้สำหรับบริการนักท่องเที่ยวอย่างสะดวกสบายและมีความปลอดภัย

๒.๑.๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตได้ พบว่า สิ่งปลูกสร้างที่เป็นโบราณสถานที่สำคัญมีอย่างน้อย ๕ ประการ ดังนี้ (๑) *กำแพงแก้วและซุ้มประตู* กำแพงแก้วก่อด้วยศิลาแลง มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าบนสันกำแพงประดับด้วยบราลี กึ่งกลางกำแพงแก้วมีซุ้มประตูหรือโคปุระขนาดใหญ่ ก่อด้วยหินทราย บริเวณห้องกลางมีลวดลายแกะสลักรูปดอกบัว ๘ กลีบ อาจหมายถึงการจำลองผังของจักรวาล อันประกอบด้วยทิศสำคัญ ๘ ทิศ หรืออาจบ่งบอกถึงความบริสุทธิ์ ความเป็นสิริมงคล (๒) *ลานปราสาทและสระน้ำ* อยู่ระหว่างระเบียงคดกับกำแพงแก้ว มีสระน้ำเป็นรูปตัวแอล (L) ตามแนวของกำแพง ที่ว่างระหว่างสระน้ำเป็นทางเดินในแนวตรงกับซุ้มประตูกำแพงแก้ว สระทั้งสี่ก่อด้วยก้อนศิลาแลงเรียง

เป็นชั้นบันไดลงไปถึงกันสระ ขอบบนสุดสลักเป็นลำตัวพญานาคหินทรายทอดตัวไปตามแนวขอบสระชุกอแผ่พังพานที่มุมสระ พญานาคมี ๕ เศียร เศียรของพญานาคมีลักษณะเกลี้ยง ๆ ไม่มีรัศมี หรือเครื่องประดับศิระ รูปแบบศิลปะขอมแบบบาปวน อายุประมาณครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๖ สระน้ำทั้ง ๔ อาจมีความสัมพันธ์กับข้อความในจารึกที่เสาประดับกรอบประตูชั้นในของซุ้มประตูกำแพงแก้วด้านทิศตะวันออก กล่าวว่า สายน้ำเป็นเครื่องรักษาเทวสถาน (๓) *ระเบียงคดและซุ้มประตู* ระเบียงคดเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะเป็นห้องแคบ ๆ ยาว ๆ ล้อมรอบกลุ่มปราสาทอิฐและบรรณาลัย มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่อด้วยหินทราย กว้างประมาณ ๒ เมตรต่อกันโดยรอบ แต่ไม่สามารถเดินทะลุถึงกันตลอด พื้นระเบียงคดปูด้วยศิลาแลงกึ่งกลางระเบียงคดแต่ละด้านมีซุ้มประตูหรือโคปุระขนาดใหญ่ก่อด้วยหินทราย มีแผนผังเป็นรูปกากบาท ตรงกลางห้องมีประตูเข้า-ออก อยู่ในแนวตรงกันกับซุ้มประตูกำแพงแก้ว ห้องด้านข้างระเบียงคดทำเป็นหน้าต่างประดับด้วยลูกมะหวด (๔) *กลุ่มปราสาทอิฐ* เป็นอาคารสำคัญที่สุด สร้างอยู่ตรงกลางของแผนผัง ใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ และประกอบพิธีบวงสรวงเทพเจ้า ประกอบด้วย ปราสาทอิฐ ๕ องค์ ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน องค์ปราสาทก่อด้วยอิฐเรียงเป็น ๒ แถว แถวหน้า ๓ องค์ และแถวหลัง ๒ องค์ กลุ่มปราสาทอิฐ ๕ องค์นี้ แสดงสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางจักรวาล ปราสาทประธาน ตั้งอยู่ตรงกลางของแถวหน้า มีขนาดใหญ่กว่าปราสาทบริวาร หักพังเหลือเพียงฐาน รูปแบบโดยรวมเหมือนกับปราสาทบริวาร จะต่างกันบ้างคือ ปราสาทประธานมีมุขด้านหน้า จากการขุดแต่งพบว่า เดิมปราสาทพังลงมา เนื่องจากไม่สามารถรองรับน้ำหนักเครื่องบนยอดปราสาท ทำให้ฐานทรุดตัวในลักษณะจมลง ปราสาทประธานนี้น่าจะเป็นที่ประดิษฐาน ศิวลึงค์ ซึ่งพบขณะขุดแต่งโบราณสถาน จึงสันนิษฐานว่าเทวสถานแห่งนี้สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย และคงมีการนับถือเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ควบคู่ไปด้วย เช่น พระนารายณ์ พระอินทร์ และพระคเณศ เป็นต้น ปราสาทบริวาร มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีประตูเข้า-ออกด้านเดียว คือ ด้านทิศตะวันออก เหนือกรอบประตูเป็นทับหลังแกะสลักลวดลาย ส่วนผนังด้านอื่นก่อทับเป็นประตูหลอก ทำเป็นรูปบานประตูสองบานปิดเข้าหากัน มีอกเลาอยู่ตรงกลางเลียนแบบบานประตูไม้ เหนือเรือนธาตุเป็นชั้นหลังคาหรือยอดซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป รวม ๕ ชั้น แต่พังทลายเหลือเพียง ๒ ชั้น ยอดบนสุดของปราสาทแต่ละหลังประดับด้วยบัวยอด แกะสลักเป็นรูปกลีบบัวทำด้วยหินทราย ชั้นแรกเป็นรูปกลีบบัวบาน ตรงกลางเป็นรูปกลีบบัวซ้อนกันขึ้นไป ๒ ชั้น โดยแต่เดิมคงมีนาคคู่สลักปิดอยู่ยอดบนสุด (๕) *บรรณาลัย* หมายถึง หอเก็บรักษาคัมภีร์ หรือหนังสือสำคัญทางศาสนา อาจใช้เป็นสถานที่ประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนาด้วย อาคาร ๒ หลัง สร้างด้วยอิฐบนฐานศิลาแลง มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งอยู่ด้านหน้ากลุ่มปราสาทอิฐ หันหน้าเข้าหาปราสาทประธาน^{๕๒}

๒.๑.๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม เนื่องจากปราสาทเมืองต่ำตั้งอยู่ในตัวชุมชนของบ้านโคกเมือง ตำบลจระเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ สภาพแวดล้อมนอกติดกับบริเวณตัวปราสาทมีถนนล้อมรอบทุกด้านแต่เป็นถนนที่เล็กและแคบ สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปด้านนอกตัวปราสาทมีการสร้างวัด โรงเรียน และบ้านเรือนของชุมชน สำหรับสถานที่ท่องเที่ยวภายในปราสาทเมืองต่ำ มีโบราณสถานต่าง ๆ ปลูกสร้างอยู่ทั่วไป เช่น กำแพงแก้ว

^{๕๒} ปราสาทเมืองต่ำ, *แผ่นพับแนะนำปราสาทเมืองต่ำ*, ตำบลจระเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์, (รับแผ่นพับเมื่อ วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑)

๑) วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร ในท้องที่ ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่บนพื้นที่ป่าบงยอตเขาศาลา ในท้องที่ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ผลของการวิจัยมีข้อค้นพบที่น่าสนใจมีอยู่ ๒ ประเด็น คือ ๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ดังนี้

๑.๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว หมายถึงลักษณะทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยววัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร ในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาใน ๓ ประเด็น คือ ๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ผลการวิจัยมีข้อค้นพบ ดังนี้ (๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตพบว่า ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีดังต่อไปนี้ ห้องน้ำหรือห้องสุขา มีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภค มีพอเพียง ระบบโทรคมนาคม ใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ตั้งอยู่ในยอดเขาที่มีถนนตัดผ่าน หากเดินทางจากตัวเมืองสุรินทร์ ใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๑๒๔ ผ่านอำเภอลำดวน อำเภอสังขะ และอำเภอบัวเขต ไปตามทางจนถึงบ้านจรัส หลักกิโลเมตรที่ ๒๓ ทางเข้าวัดอยู่ทางขวามือ รวมระยะทางประมาณ ๗๙ กิโลเมตร ถ้าเป็นรถยนต์นำเที่ยวขนาดใหญ่ให้จอดที่ลานจอดรถด้านล่างที่ทางวัดกำหนดให้ แต่ถ้าเป็นรถยนต์ขับเคลื่อนสี่ล้อทั่วไปสามารถขับขึ้นไปจอดที่ลานจอดรถด้านบนได้เลย แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ เปิดให้เข้าเที่ยวชมได้ทุกวัน ตั้งแต่เวลา ๐๗.๐๐-๑๗.๐๐ น. ไม่เว้นวันหยุดราชการและวันหยุดนักขัตฤกษ์ ที่พักรวม ช่วงวันเวลาปกตินอกจากเทศกาลที่มีพักรวมพอเพียงเนื่องจากอยู่ใกล้กับตัวอำเภอบัวเขต อำเภอสังขะ อำเภอลำดวน และห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ ประมาณ ๗๙ กิโลเมตร เท่านั้นสาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วมีไว้สำหรับบริการนักท่องเที่ยวอย่างสะดวกสบายและมีความปลอดภัย (๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตได้พบว่าด้านสิ่งปลูกสร้างที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีดังต่อไปนี้ ซุ้มประตูทางเข้าวัด ออกแบบสร้างเป็นทางเข้าและออกสองเส้นทางตรงกลางมีป้ายชื่อว่า วัดเขาศาลาอตุลฐานะ จาโร ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ มีเสาขนาดใหญ่ของประตูทางเข้าสามเสา ด้านบนของประตูทำเป็นคานขนาดใหญ่มีพระพุทธรูปปางสมาธิองค์ใหญ่ตรงกลาง มีขนาดใหญ่สองตัวพันรอบคานแม่เบี้ยขนาดใหญ่อยู่ซ้ายและทางขวาของพระพุทธรูป ประตูทางเข้าถูกออกแบบดูสวยงามกลายเป็นสิ่งศักดิ์ให้นักท่องเที่ยวได้ชมก่อนจะเข้าไปภายในวัด ภายในวัด ห้องน้ำหรือห้องสุขา สำหรับบริการให้กับนักท่องเที่ยวมีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย อยู่ด้านขวามือของลานจอดรถ ช่องทางเดินภายในตัวพญานาค เป็นช่องทางให้นักท่องเที่ยวที่ขอความตื่นเต้นเดินเข้าไปภายในตัวพญานาคขนาดใหญ่ภายในตัวพญานาคมีไฟประดับสวยงามให้แสงสว่างมองเห็นทางเดินตลอดเส้นทาง เมื่อเข้าไปสุดทางเดินในตัวพญานาคแล้วเดินทางต่อไปก็จะพบสิ่งปลูกสร้างอื่นภายในวัดตามเส้นทางดังนี้ ภูมิเจ้าอาวาส เจดีย์ และอุโบสถอยู่ทางซ้ายมือของทางเดินขึ้นวัด เมื่อเดินทางต่อไปก็จะพบรอยพระพุทธรูปจำลองอยู่ทางขวามือของทางเดินขึ้นวัด เมื่อเดินทางต่อไปก็จะพบหน้าผาพระหรือผาลานนาคปรก ตรงนี้ถือเป็นจุดตำแหน่งสำคัญที่นักท่องเที่ยวได้ขึ้นมาถึงแล้ว เพราะที่นี้มีพระพุทธรูปและเทวรูป ตลอดทั้งรูปเคารพต่าง ๆ ที่สร้างไว้ให้นักท่องเที่ยวได้กราบไหว้ขอพรจำนวนมาก มีสถานที่ให้นักท่องเที่ยวได้ชมวิทิวทัศน์และภูเขาที่สวยงาม เมื่อเดินทางต่อไปก็จะพบกับเจดีย์

น้ำซับซึ่งสร้างไว้ในป่าลึกภายในขุนเขาศาลา เป็นต้น ด้านสิ่งปลูกสร้างเหล่านี้เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามา ณ ที่แห่งนี้ (๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้อยู่บนภูเขาศาลามีความสูงจากพื้นที่ราบไม่เกิน ๑๐๐ เมตร มีพื้นที่ของวัดให้การดูแลรวมทั้งสิ้น ๑๐,๘๖๕ ไร่ เมื่อเดินทางขึ้นไปภายในลำตัวของพญานาคที่ใช้เป็นทางขึ้นจนสิ้นสุดแล้วหากเดินต่อไปก็จะพบสภาพสถานที่และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เช่น อุโบสถ วิหารคด เจดีย์ กุฏิพระสงฆ์ หอฉัน เมื่อเดินทางต่อไปอีกจนถึงผาพระหรือผาลานนาคปรกตรงนี้จะเห็นพระนาคปรกองค์ใหญ่ประดิษฐานไว้บนเชิงเขา และจากชะง่อนเขาสูงที่ผาพระนี้เอง นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับสถานที่และสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติอันน่ารื่นรมย์ อากาศเย็นสบายตลอดทั้งปี มองไปจากสถานที่ตรงนี้จะเห็นผาชันน้ำบ้านจรัสที่เก็บน้ำจำนวนมากไว้ในช่องเขา มองเห็นอาณาบริเวณพุทธอุทยานประกอบด้วยขุนเขาสามลูกคือ เขานก เขาศาลา และเขาพระ เรียกรวมกันว่า “ไตรคีรี” มีน้ำตกสำคัญที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ป่าด้านล่างคือ “น้ำตกไตรคีรี” ที่น่าประทับใจอีกประการหนึ่งคือเมื่อมองไปรอบ ๆ จะเห็นพื้นที่ป่าดิบเหมีนไร่ของพุทธอุทยาน ปกคลุมไปด้วยต้นไม้ใหญ่เขียวชอุ่มตลอดปี ถือเป็นป่าดงดิบที่อุดมสมบูรณ์อีกแห่งหนึ่งในอีสานใต้ เมื่อเข้าเที่ยวสถานที่แห่งนี้ท่านจะได้สัมผัสการท่องเที่ยวทางธรรมชาติโดยมีทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยือนและแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั้งเดิมมีการทำบุญไหว้พระอธิษฐานขอพรตามความเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ ให้นักท่องเที่ยวร่วมในกิจกรรมที่วัดจัดไว้ให้อีกด้วย

๑.๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและ

วัฒนธรรม นักท่องเที่ยว ที่เข้ามาชมแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม มีกิจกรรมเชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ (๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนาดังต่อไปนี้ คือ ด้านศาสดาหรือรูปเคารพ มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวทำบุญด้วยอามิสบูชาด้วยการเคารพในศาสดาได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่มีสัญลักษณ์เป็นตัวแทนคือพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยว มีพระพุทธรูปนาคปรก มีรูปปั้นเจ้าแม่กวนอิมขนาดใหญ่ เป็นต้น ด้านศาสนธรรม มีกิจกรรมเข้าค่ายปฏิบัติธรรมเป็นระยะตลอดทั้งปี มีนักท่องเที่ยวบางคนเมื่อสักการบูชาพระพุทธรูปและรูปเหมือนพระสุปฏิบััติแล้วได้สวดมนต์และนั่งสมาธิ พุทธกรรมในลักษณะนี้ถือเป็นการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่ง ด้านศาสนบุคคล มีพระราชวิสุทธิมุนี (เยื่อ ขนตปีโล) เป็นศิษย์ของหลวงปู่ดุลย์ อตุโล พระสงฆ์สายวัดป่าที่มีชื่อเสียงซึ่งชาวพุทธให้ความเคารพนับถือ ภายในแหล่งท่องเที่ยวมีพระสงฆ์นั่งพรมน้ำพระพุทธรูปให้แก่นักท่องเที่ยวทุกวัน และมีรูปเหมือนพระสงฆ์สุปฏิบััติซึ่งเป็นศาสนบุคคลสำคัญให้นักท่องเที่ยวได้กราบไหว้บูชา เป็นต้น ด้านศาสนสถาน มีอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อมที่ความสวยงาม เช่น อุโบสถ วิหารคด กุฏิพระสงฆ์ หอฉัน เจดีย์น้ำซับ เป็นต้น ด้านศาสนพิธีกรรม มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติหลากหลาย เช่น กิจกรรมบูชาพระพุทธรูป รูปเหมือนพระสงฆ์สุปฏิบััติ วัตถุประสงค์ ตักบาตรพระประจำวันเกิด และกิจกรรมปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น กิจกรรมที่จัดไว้บริการนักท่องเที่ยวดังที่กล่าวมานี้ถือว่ามีเชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางศาสนาซึ่งการท่องเที่ยวในลักษณะอย่างนี้ถือเป็นจุดเด่นของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา เป็นต้น (๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเพณีของวัฒนธรรมดังต่อไปนี้ คือ ด้านวัตถุธรรม เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้มีวัตถุธรรมที่ถูกออกแบบ

ไว้ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม เช่น ประตูทางเข้าวัด ทางเดินภายในลำตัวพญานาค อุโบสถ วิหารคด กุฏิพระสงฆ์ หอฉัน เจดีย์น้ำซับ ผาพระหรือผาลานาคปรก เป็นต้น ด้านคตธรรม วัฒนธรรมที่เป็นหลักการดำเนินชีวิต มีคตธรรมเกี่ยวกับความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อุตุน กตัญญู เป็นต้น ติดไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ให้นักท่องเที่ยวเห็นเพื่อนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ด้านเนติธรรม เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎ ระเบียบ ประกาศ ประเพณีต่าง ๆ มีป้ายประกาศที่เป็นคำเชิญชวน คำแนะนำ ข้อห้าม และข้ออนุญาต ต่าง ๆ เพื่อให้มีความเป็นระเบียบ อำนวยความสะดวกและปลอดภัย ให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม ด้านสทธรรม วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคม มารยาทในที่พัก สถานที่ท่องเที่ยว ศาสนสถาน การติดต่อสื่อสารกับบุคคลในสถานที่ต่าง ๆ ทางวัดมีการประชาสัมพันธ์ สื่อสารเกี่ยวกับมารยาทต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องในสถานที่ท่องเที่ยว เช่น การปฏิบัติตนเกี่ยวกับ ศาสนา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรม เป็นต้น กิจกรรมที่จัดไว้บริการ นักท่องเที่ยวดังที่กล่าวนี้มีความเชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรม การท่องเที่ยวในลักษณะนี้ถือว่าเป็นจุดเด่นของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

๒) วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านหนองบัว ตำบล กระโพ อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดสุรินทร์ ผลของการวิจัยมีข้อค้นพบที่น่าสนใจมีอยู่ ๒ ประเด็น คือ ๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ดังนี้

๒.๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว หมายถึงลักษณะทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์พิมายในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาใน ๓ ประเด็น คือ ๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ผลการวิจัยมีข้อค้นพบ ดังนี้ (๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตพบว่า ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีดังต่อไปนี้ ห้องน้ำ หรือห้องสุขา มีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภค มีพอเพียง ระบบโทรคมนาคม ใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอน้ำขุ่น ที่มีถนนตัดผ่านเป็นถนนลาดยางขนาดเล็กแต่ก็สามารถเข้าถึงได้สะดวก หากเดินทางจากตัวเมืองสุรินทร์ ใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๑๔ (สุรินทร์-ร้อยเอ็ด) ระยะทางประมาณ ๕๒ กิโลเมตร ผ่านอำเภอมอพระไปแล้ว เมื่อถึงบริเวณหลักกิโลเมตรที่ ๓๖ เลี้ยวซ้ายไปตามทางลาดยางอีกประมาณ ๒๒ กิโลเมตร รวมระยะทางประมาณ ๕๔ กิโลเมตร ก็ถึงวัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) ขับรถเข้าไปจอดที่ลานของวัดแห่งนี้ได้เลย แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ และแต่เมื่อออกจากสถานที่แห่งนี้เดินทางไปเที่ยวต่อที่ศูนย์ศึกษาซึ่งอยู่ห่างจากวัดป่าอาเจียง(สุสานช้าง) ไปทางทิศตะวันออกประมาณระยะทาง ๕๐๐ เมตร สถานที่แห่งนี้ อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เปิดให้เข้าเที่ยวชมได้ทุกวัน ตั้งแต่เวลา ๐๘.๐๐-๑๗.๐๐ น. ไม่เว้นวันหยุดราชการและวันหยุดนักขัตฤกษ์ มีการแสดงของช้างให้นักท่องเที่ยวได้ชมทุกวัน วันละ ๒ รอบ คือ รอบเช้า เวลา ๑๐.๐๐ น. รอบบ่าย เวลา ๑๔.๐๐ น. ค่าบัตรเข้าชม เด็กเล็ก บัตรละ ๑๐ บาท, เด็กโต บัตรละ ๒๐ บาท, ผู้ใหญ่ บัตรละ ๕๐ บาท, ชาวต่างประเทศ บัตรละ ๑๐๐ บาท ที่พักแรม ช่วงวันเวลาปกตินอกจากเทศกาลมีที่พักแรมพอเพียงเนื่องจากอยู่ใกล้กับตัวอำเภอน้ำขุ่น อำเภอมอพระ และห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ ประมาณ ๕๒ กิโลเมตร เท่านั้น สาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วมีไว้สำหรับบริการนักท่องเที่ยวอย่างสะดวกสบาย

และมีความปลอดภัย (๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง สุสานข้างวัดป่าอาเจียง ซึ่งได้รวบรวมเอากระดูกข้างที่ล้มตายลงจากสถานที่ต่าง ๆ นับร้อยเชือกมาฝังรวมกันไว้ในสุสานแห่งนี้นับว่าเป็นสุสานที่รวมเอากระดูกข้างมารวมกันไว้ในที่แห่งเดียวใหญ่ที่สุดในโลก ลักษณะการสร้างสุสานข้างแต่ละหลุมเป็นการออกแบบให้คล้ายกับหมวกนักรบทหารโบราณ ที่ปลายยอดของหมวกแหลมเป็นรูปดอกบัว แต่ละหลุมที่อยู่ภายในสุสานข้างได้บรรจุกระดูกของข้างไว้ภายในแล้วโปกปูนซีเมนต์ปิดครอบไว้ พร้อมเขียนระบุชื่อของข้างตัวที่ล้มตายไว้ในแต่ละหลุมด้วย แต่ละหลุมถูกสร้างเป็นแถวเรียงรายดูเป็นระเบียบสวยงาม เหตุที่สร้างหลุมในสุสานข้างให้เป็นรูปหมวกนักรบทหารโบราณก็เพื่อเป็นกรยกย่องเชิดชูเกียรติให้ข้างที่เป็นสัตว์ใหญ่คู่บ้านคูเมืองไทยมาตั้งแต่โบราณ แม่ทัพของไทยเมื่อนำทัพออกรบกับข้าศึกที่มารุกรานก็จะประทับบนหลังข้างออกรบกับข้าศึกที่มารุกราน บางครั้งมีการชนข้างในสนามรบด้วย ข้างจึงเปรียบได้กับนักรบที่กำลังสู้รบกับข้าศึกที่มารุกรานในขณะนั้นด้วย ดังนั้นเพื่อเป็นการยกย่องและเชิดชูเกียรติข้างไทย เมื่อข้างล้มตายลงจึงนำมาฝังไว้ในสุสานข้างแห่งนี้พร้อมทำเป็นรูปของหมวกนักรบทหารโบราณเป็นสัญลักษณ์ให้ปรากฏไว้ในแต่ละหลุมด้วย ศาลาเอราวัณวัดป่าอาเจียง เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญเคียงคู่กับสุสานข้างวัดป่าอาเจียงกล่าวคือทางวัดได้สร้างศาลาเอราวัณนี้ขึ้นมาเพื่อเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เรื่องราวของข้างที่มีอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและเรื่องราวของข้างในจังหวัดสุรินทร์ด้วย ให้ผู้สนใจได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาวภูยในการเลี้ยงข้าง วิถีชีวิตความผูกพันระหว่างคนกับข้าง โดยศาลาเอราวัณนี้มีประติมากรรมการออกแบบเป็นลายนูนปูนปั้นเป็นรูปข้างหลากหลายแบบ หลายขนาด และมีความสวยงาม ใ้รอบศาลาเอราวัณซึ่งมีความสูงกว่า ๓๐ เมตร ภายในของศาลาเอราวัณแห่งนี้มีการออกแบบให้เหมือนกับเข้าไปในถ้ำ โดยการออกแบบให้มีช่องทางเดินเชื่อมดูในแต่ละห้องราวกับว่ากำลังเดินอยู่ภายในถ้ำ แต่ละห้องได้จัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้ไปด้วย สิ่งปลูกสร้างที่เป็นสุสานข้างและศาลาเอราวัณทั้งสองสิ่งนี้มีอยู่แห่งเดียวในโลกคือที่วัดป่าอาเจียงแห่งนี้เท่านั้น ดังนั้นจึงเป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก เมื่อนักท่องเที่ยวออกจากสถานที่แห่งนี้แล้วก็เดินทางไปเที่ยวต่อที่ศูนย์คชศึกษา เพื่อชมการแสดงของข้างในที่แห่งนี้ซึ่งอยู่ห่างจากวัดป่าอาเจียง(สุสานข้าง) ไปทางทิศตะวันออกประมาณระยะทาง ๕๐๐ เมตร เท่านั้น (๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านหนองบัวและบ้านตากกลาง เมื่อนักท่องเที่ยวขับรถไปตามถนนลาดยางเข้าสู่เขต ตำบลกระโพจะเริ่มเห็นมูลของข้างตกอยู่ตามถนนลาดยางเป็นระยะ พร้อมกับเริ่มได้สัมผัสกับไอลิ่นข้างส่วนหนึ่งก็มาจากปัสสาวะและมูลของข้างนั่นเอง เมื่อเข้าไปถึงแหล่งท่องเที่ยวภายในบริเวณวัดและมองหาที่สำหรับจอดรถได้แล้วก็มองเห็นด้านสถานที่และสภาพแวดล้อมภายในวัด เช่น สุสานข้างวัดป่าอาเจียง พร้อมป้ายประวัติสุสานข้างขนาดใหญ่บอกความเป็นมาของเรื่องราวสุสานข้างแห่งนี้ว่า สุสานข้างเกิดจากนิมิตของหลวงพ่อดุสิต พระครู ดร.สมุห์หาญ ปญญาโร เห็นข้างเคยเลี้ยงร้องให้อยากกลับมาอยู่ร่วมกัน เป็นเหตุให้เกิดโครงการข้างคืนถิ่น ประยুক্তจากสุสานข้างในคัมภีร์พระพุทธศาสนามาเป็นแรงจูงใจ อาศัยแรงงานพระ เณร ชาวบ้าน ชุมมารวบรวมไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๔๙ ก่อนจะนำมาทำเป็นสุสานข้างดังที่ปรากฏ ศาลาเอราวัณวัดป่าอาเจียง คำอธิบายในเรื่องศาลาหลังนี้เคยได้กล่าวไว้บ้างแล้วก่อนหน้านี้ ศาลปะกำ ที่เป็นเสมือนทิวาลัย ซึ่งเป็นที่สิ่งสถิตวิญญาณบรรพบุรุษและผีปะกำ ตามความเชื่อของชาวภูย นิยมปลูกสร้างไว้ในชุมชนคุ้มบ้าน หรือบ้านของทายาทฝ่ายบิดา มีลักษณะเป็นเรือนไม้คล้ายหอสูง มีเสาสี่ต้น หันหน้าไปทางทิศ

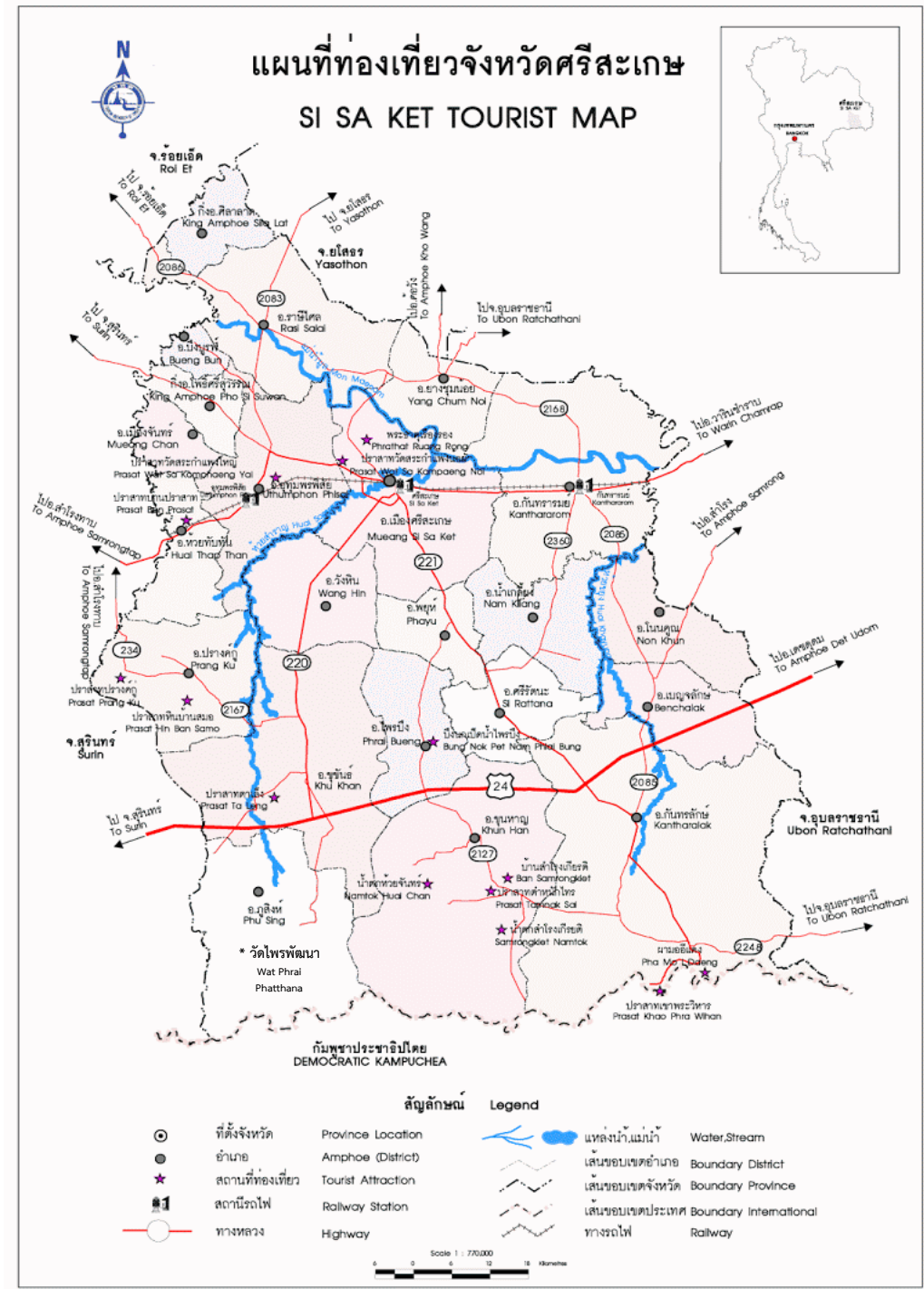
เหนือ ณ ตำแหน่งที่เงาบ้านไม่ตกทับตัวศาลและเงาศาลไม่ตกทับตัวบ้าน ชาวทวายเลี้ยงช้างเชื่อว่าหากจะทำกิจการอันใด ต้องทำพิธีเส้นไหว้ เพื่อบอกกล่าวและขอพรผีปะกำ เพื่อความเป็นสิริมงคล และเสี่ยงทายผลที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ การเส้นผีปะกำจะกระทำโดยหมอช่างอาวโส เจ้าของบ้าน และญาติพี่น้อง นำของเส้นไหว้ไปยังศาลปะกำ จุดเทียนแล้วอัญเชิญผีปะกำและวิญญาณบรรพบุรุษมารับเครื่องเซ่นไหว้ พร้อมกับขอพรเพื่อให้มีโชคลาภในกิจการนั้น ๆ ในการเซ่นผีปะกำมีหลักว่า ผู้ทำพิธีและขึ้นศาลปะกำได้จะต้องเป็นผู้ชาย ลูกหลานของตระกูล ผู้เป็นเจ้าของศาลปะกำ บุคคลอื่นห้ามโดยเด็ดขาด และโดยเฉพาะสตรีห้ามแตะต้องหนังปะกำเด็ดขาด ดังนั้น ผู้เข้าร่วมพิธีจึงต้องนั่งอยู่กับพื้นดินล้อมรอบศาลปะกำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ เช่น รูปปูนปั้นช้างเอราวัณสามเศียรและท้าวกำพ्राกอดควายคู่ที่ล้มตายอยู่หน้าช้างสามเศียรนั้นด้วย รูปปูนปั้นช้างมอมมีพระมอเฒ่าอยู่ในลักษณะนอนคว่ำหมดแรงอยู่บนคอช้าง รูปปูนปั้นรอยเท้าช้าง รูปปั้นคนกำลังไล่ควายเทียมไถและคราด มีพระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐานอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ มี ภูมิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ ห้องน้ำหรือห้องสุขา ศาลาจัดเป็นนิทรรศการทางศิลปวัฒนธรรมของวิถีอาเซียน (ช้าง) ไว้ให้นักท่องเที่ยวชมอีกด้วย เป็นต้น

๒.๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวที่เข้ามาชมแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม มีกิจกรรมเชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ (๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา กิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนาดังต่อไปนี้ คือ ด้านศาสดาหรือรูปเคารพ มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้สักการบูชาศาสดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดย มีพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ภายในวัด ด้านศาสนธรรม มีศาลาเอราวัณวัดป่าอาเจียงเป็นแหล่งให้การศึกษาเรียนรู้ด้านหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเชื่อมโยงกับช้างและวิถีชีวิตของชุมชนในหมู่บ้านช้าง ด้านศาสนบุคคล มีพระสงฆ์ คือ พระครูสมุห์หาญ ปณฺญารโธ ผู้เป็นเจ้าอาวาสของวัดป่าอาเจียง(สุสานช้าง) แห่งนี้ ได้เป็นผู้นำทั้งในด้านภูมิปัญญาของชุมชน และสร้างวัดป่าอาเจียงเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น ด้านศาสนสถาน มีอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อมไว้บริการนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม เช่น สุสานช้างวัดป่าอาเจียง ศาลาเอราวัณวัดป่าอาเจียง ศาลปะกำ รูปปูนปั้นช้างเอราวัณสามเศียร รูปปูนปั้นช้างมอมมีพระมอเฒ่าอยู่ในลักษณะนอนคว่ำหมดแรงอยู่บนคอช้าง รูปปูนปั้นรอยเท้าช้าง รูปปั้นคนกำลังไล่ควายเทียมไถและคราด มีพระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐานอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ มี ภูมิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ ห้องน้ำหรือห้องสุขา นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “วังทะเล” ที่จัดเข้าในศาสนสถานเพราะแต่เดิมน่าจะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ปัจจุบันเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งหนึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของบ้านตากกลาง ประมาณ ๒.๔ กิโลเมตร วังทะเลมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนเลี้ยงช้างในหมู่บ้านตากกลางและวัดป่าอาเจียง เนื่องจากเป็นบริเวณที่แม่น้ำสองสายไหลมาบรรจบกันคือลำน้ำชีบรรจบกับแม่น้ำมูล เป็นจุดสำคัญในการชมช้างอาบน้ำของนักท่องเที่ยว คือ เมื่อชมการแสดงของช้างที่ศูนย์คชสารเสร็จในภาคบ่าย ความรู้ช้างก็จะนำช้างเดินมาลงเล่นน้ำในวังทะเลแห่งนี้ ซึ่งในอดีตเคยเป็นป่าทามที่มีความอุดมสมบูรณ์มากแห่งหนึ่ง แต่ในปัจจุบันได้มีการก่อสร้างปรับปรุงทัศนียภาพบางส่วนให้มีความสวยงามไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยว ที่แห่งนี้ได้เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ใกล้ชิดกับช้างและคนเลี้ยงช้างคือ

นักท่องเที่ยวสามารถลงอาบน้ำให้ช้างได้อีกด้วย ด้านศาสนพิธีกรรม แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ในปัจจุบันมิได้มีกิจกรรมในด้านการบูชาวัตถุมงคล ตักบาตรพระประจำวันเกิด และกิจกรรมปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ มากนัก แต่จะมีกิจกรรมในวันและเทศกาลที่มีความสำคัญ เช่น กิจกรรมวันช้างไทย มีการจัดกิจกรรมให้ช้างและความรู้ช้างจำนวนมากร่วมทำบุญตักบาตรในวันช้างไทยเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับความทุกข์และช้างที่ล้มตายไปแล้ว มีประเพณีแห่หน้าด้วยช้างเป็นประเพณีที่มีมาอย่างยาวนาน เป็นประเพณีที่มักจัดขึ้นในช่วงประมาณเดือนพฤษภาคม (วันขึ้น ๑๓ -๑๕ ค่ำ เดือน ๖) ของทุกปี กิจกรรมนำช้างตักบาตรเทโวโรหณะในเทศกาลวันออกพรรษาของพระสงฆ์ เป็นต้น กิจกรรมที่จัดไว้บริการนักท่องเที่ยวดังกล่าวมานี้ถือว่ามี ความเชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางศาสนาซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเด่นของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา (๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเพณีของวัฒนธรรมดังต่อไปนี้ คือ ด้านวัตถุธรรม เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้มีวัตถุธรรมที่ถูกออกแบบไว้ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม เช่น สุสานช้างวัดป่าอาเจียง ศาลาเอนาวันวัดป่าอาเจียง ศาลปะกำ รูปปูนปั้นช้างเอนาวันสามเศียร รูปปูนปั้นช้างมอมีพระมอเฒ่าอยู่ในลักษณะนอนคว่ำหมัดแรงอยู่บนคอช้าง รูปปูนปั้นรอยเท้าช้าง รูปปั้นคนกำลังไล่ควายเทียมไถและคราด มีพระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐานอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ มี ภูมิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ หอฉันหรือห้องสุขา เป็นต้น ด้านคติธรรม ทางวัดมีคติธรรมเกี่ยวกับความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อุตุน กตัญญู เป็นต้น ติดไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ด้านเนติธรรม เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎ ระเบียบ ประกาศ ประเพณีต่าง ๆ ทางวัดมีคำแนะนำ ข้อห้าม และขออนุญาต ต่าง ๆ เพื่อให้มีความเป็นระเบียบ อำนวยความสะดวกและปลอดภัย ให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม ด้านสพธรรม วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคม มารยาทในที่พัก สถานที่ท่องเที่ยว ศาสนสถาน การติดต่อสื่อสารกับบุคคลในสถานที่ต่าง ๆ ทางวัดมีคำแนะนำการปฏิบัติตนที่ถูกต้องเกี่ยวกับศาสนา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรม เป็นต้น กิจกรรมที่จัดไว้บริการนักท่องเที่ยวดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับประเพณีของวัฒนธรรม การท่องเที่ยวในลักษณะนี้ถือเป็นจุดเด่นของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะสำหรับนักท่องเที่ยวเพิ่มเติมคือเมื่อนักท่องเที่ยวได้เยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ ในแหล่งท่องเที่ยวเสร็จสิ้นแล้วก่อนเดินทางกลับอย่าลืมแวะจับจ่ายซื้อของฝากหรือของที่ระลึกซึ่งทางศูนย์ คชศึกษาได้จัดสถานที่ส่วนหนึ่งไว้ให้บุคคลทั่วไปนำสินค้าพื้นเมืองส่วนใหญ่เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีแนวคิดมาจากช้าง มาออกร้านขายให้นักท่องเที่ยวได้ซื้อเป็นของฝากหรือเป็นของระลึกกลับบ้านไปด้วย

๔.๑.๒.๔ จังหวัดศรีสะเกษ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญที่คณะผู้วิจัยได้เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดศรีสะเกษ มี ๑ แห่ง คือ วัดไพรพัฒนา(หลวงปู่สรวง) ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพภูมิที่ ๔.๔ แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษมีจุดท่องเที่ยววัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง)^{๕๔}

^{๕๔} ภาพจาก, < <https://esan๑๐๘.com/main/wp-content/uploads/๒๐๑๓/๐๙/แผนที่ท่องเที่ยว-ศรีสะเกษ.png> >, ๑๑ April ๒๐๑๙.

ผลของการวิจัยมีข้อค้นพบที่น่าสนใจมีอยู่ ๒ ประเด็น คือ ๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ดังนี้

๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว หมายถึงลักษณะทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยววัดไพรพัฒนา(หลวงปู่สรวง) ในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาใน ๓ ประเด็น คือ ๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ผลการวิจัยมีข้อค้นพบ ดังนี้

๑.๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตพบว่า ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีดังต่อไปนี้ ห้องน้ำหรือห้องสุขา มีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภค มีพอเพียง ระบบโทรคมนาคม ใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ตั้งอยู่ในชุมชนที่มีถนนตัดผ่าน มีสถานที่เป็นช่องจอดรถแบบมุงหลังคา หากเดินทางจากตัวศรีสะเกษ ใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๒๐ (อำเภอเมืองศรีสะเกษ – อำเภอขุขันธ์ - อำเภอภูสิงห์ – ช่องสง่า) ต่อด้วยเส้นทางหมายเลข ๒๒๐๑ ตรงไปก่อนถึงช่องช่องสง่า จะมองเห็นป้ายวัดไพรพัฒนาอยู่ทางซ้ายมือ ให้เลี้ยวซ้ายเข้าไปอีกประมาณ ๕๐๐ เมตร ก็จะถึงลานจอดรถของวัดไพรพัฒนา จากตัวเมืองศรีสะเกษถึงวัดไพรพัฒนารวมระยะทางประมาณ ๘๘ กิโลเมตร เมื่อมองหาสถานที่จอดรถได้แล้ว ก็ขึ้นรถไฟฟ้ที่ทางมูลนิธิหลวงปู่สรวงจัดไว้ให้บริการนักท่องเที่ยวโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ เปิดให้เข้าเที่ยวชมได้ทุกวัน ตั้งแต่เวลา ๐๘.๐๐-๑๗.๐๐ น. ไม่เว้นวันหยุดราชการและวันหยุดนักขัตฤกษ์ ที่พักผ่อน ช่วงวันเวลาปกตินอกจากเทศกาลมีที่พักผ่อนพอเพียงเนื่องจากอยู่ใกล้กับตัวอำเภอขุขันธ์ อำเภอสังขะ และห่างจากตัวเมืองศรีสะเกษ ประมาณ ๘๘ กิโลเมตร เท่านั้น สาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วมีไว้สำหรับบริการนักท่องเที่ยวอย่างสะดวกสบายและมีความปลอดภัย

๑.๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตได้พบว่าด้านสิ่งปลูกสร้างที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีดังต่อไปนี้ ภายนอกวัดติดกับลานจอดรถ มีสถานที่เป็นช่องจอดรถแบบมุงหลังคา ตลาดขายดีกเจีย (ข้าวน้ำอุดมสมบูรณ์) ขายอาหาร เครื่องดื่ม และอื่น ๆ ห้องน้ำหรือห้องสุขา เมื่อเข้าเริ่มเข้าภายในวัดได้พบสิ่งปลูกสร้างดังนี้ ประตูเข้าวัด มีการออกแบบอย่างสวยงาม มีประสามประตู คือ ด้านทิศใต้มีอยู่สองประตูและด้านทิศตะวันตกมีหนึ่งประตู ศาลาเรือนรับรอง สร้างด้วยไม้และมีหลายหลัง มีไว้สำหรับรับรองแขกของทางวัดและนักท่องเที่ยว มณฑปปราสาท อันเป็นที่ประดิษฐานสรีระสังขารหลวงปู่สรวง ตรงนี้ถือเป็นจุดสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ คือ เป็นสถานที่ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสักการะสรีระสังขารหลวงปู่สรวงและอธิฐานขอพร อุโบสถ ถูกออกแบบไว้สวยงามภายในประดิษฐานพระพุทธรูปเหมือนโบสถ์ของวัดทั่วไป แต่ด้านนอกมีการปลูกสร้างเป็นระเบียงคตรอบตัวอุโบสถมีพระพุทธรูป มีรูปปั้นของพระสงฆ์ปฏิบัติที่มีชื่อเสียงในประเทศไทย มีรูปเคารพอื่น ๆ มีระฆังแขวนไว้รอบ ๆ จำนวนมาก เมื่อมีผู้มาสักการะพระพุทธรูปหรือรูปเคารพอื่น ๆ ก็จะได้เคาะระฆังไปด้วย มีอาคารกองอำนวยการ เป็นสถานที่รับบริจาค ให้บริการดอกไม้ธูปเทียน วัดถุมงคล และประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ของทางวัดให้นักท่องเที่ยวได้รับทราบ ศาลาแสดงสินค้า OTOP มีแผ่นพับให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว ประวัติหมู่บ้าน อัตลักษณ์และความโดดเด่น

แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ และแหล่งท่องเที่ยวนอกชุมชนไว้ด้วย มีสวนหย่อมเล็ก ๆ ได้สร้างภูมิสถาปัตยกรรมเป็นน้ำตกขนาดเล็ก ปลุกต้นไม้ ไม้ประดับ และไม้ดอก ซึ่งสวยงามอย่างลงตัวไว้บริการนักท่องเที่ยวด้วย

๑.๓) สถานที่และสภาพแวดล้อม ภายนอกวัดติดกับลานจอดรถ เช่น สถานที่จอดรถ มีการออกแบบที่จอดรถเป็นช่องจอดรถแบบมุงหลังคา ตลาดบายตึกเจีย (ข้าวน้ำอุดมสมบูรณ์) ขายอาหาร เครื่องดื่ม และอื่น ๆ ห้องน้ำหรือห้องสุขา พร้อมทั้งจัดแบ่งเป็นของชาย หญิง และคนพิการ พร้อมทั้งมีพนักงานดูแลความเป็นระเบียบ ความสะอาด และความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยวตลอดวันและเวลาที่เปิดทำการ มีรถโดยสารแบบขับเคลื่อนด้วยระบบไฟฟ้าซึ่งไม่ก่อมลพิษให้สิ่งแวดล้อมรับส่งนักท่องเที่ยวจากบริเวณลานจอดรถเข้ามายังตัววัดโดยไม่เก็บค่าบริการใด ๆ เมื่อเข้ามาภายในวัดก็เห็น ประตูเข้าวัด ที่สวยงาม ศาลาเรือนรับรอง เป็นการสร้างด้วยไม้มีความงดงามและหลายหลัง มณฑปประสาธน์ อันเป็นที่ประดิษฐานสรีระสังขารหลวงปู่สรวง บริเวณภายในรอบ ๆ ตรงที่ประดิษฐานสรีระสังขารหลวงปู่สรวงมีพื้นที่สะอาดและมีการประดับดอกไม้ รอบ ๆ บริเวณทางขึ้นและทางลงของมณฑปประสาธน์มีการนำเอารูปปั้นไก่อชนตัวขนาดใหญ่มาตั้งไว้เป็นส่วนประดับตัวประสาธน์ให้มีความสวยงาม ไก่ชนนี้มีที่มาซึ่งเกี่ยวข้องกับประวัติของหลวงปู่สรวงด้วย อุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูป รูปปั้นของพระสงฆ์ปฏิบัติ รูปเคารพอื่น ๆ และมีระฆังแขวนไว้รอบ ๆ จำนวนมาก ศาลาแสดงสินค้า OTOP มีสินค้าพื้นเมืองมานำเสนอให้กับนักท่องเที่ยวโดยการประสานงานของสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอภูสิงห์ อาคารกองอำนวยการ เป็นสถานที่รับบริจาคให้บริการดอกไม้ธูปเทียน วัตถุประสงค์ เป็นต้น ให้นักท่องเที่ยว สวนหย่อมเล็ก ๆ มีการจัดสภาพแวดล้อม สร้างภูมิสถาปัตยกรรมเป็นน้ำตกขนาดเล็ก ปลุกต้นไม้ ไม้ประดับ และไม้ดอก ซึ่งสวยงามอย่างลงตัว เหล่านี้คือสถานที่และสภาพแวดล้อมที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวมายังสถานที่แห่งนี้

๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวที่เข้ามาชมแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม มีกิจกรรมเชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

๒.๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนาดังต่อไปนี้ คือ ด้านศาสดาหรือรูปเคารพ มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวทำบุญด้วยอามิสบูชาด้วยการเคารพในศาสดาได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่มีสัญลักษณ์เป็นตัวแทนคือพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ด้านศาสนธรรม มีโครงการบวชสามเณรและศีลจารณี สนับสนุนให้เด็กทั้งหญิงชายมาบวชในช่วงปิดเทอมหรือนักท่องเที่ยวที่มีความประสงค์เช่นนั้นได้เข้ามาศึกษาและปฏิบัติธรรมได้ด้วย ด้านศาสนบุคคล มีพระสงฆ์ปฏิบัติ คือ หลวงปู่สรวง เป็นพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปถึงแม้ตัวท่านจะละสังขารไปแล้วก็ตาม นักท่องเที่ยวก็ยังเข้ามาเที่ยวเยี่ยมเยียนสรีระสังขารเพื่อกราบไหว้ขอพรโดยไม่เว้นแต่ละวัน ด้านศาสนสถาน มีอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อมที่ความสวยงาม เช่น ประตูทางเข้าวัด มณฑปประสาธน์ เป็นที่เก็บสรีระสังขารหลวงปู่สรวง อุโบสถและวิหารครอบอุโบสถซึ่งออกแบบสร้างไว้อย่างสวยงาม สวนหย่อมที่มีภูมิสถาปัตยกรรมเป็นน้ำตกขนาดเล็ก การปลุกต้นไม้ ไม้ประดับ ไม้ประดับ ภายในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม เป็นต้น ด้านศาสนพิธีกรรม มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติหลากหลาย เช่น กิจกรรมบูชาพระพุทธรูป รูปเหมือนพระสงฆ์ปฏิบัติโดยเฉพาะสรีระสังขารของหลวงปู่สรวง เป็น

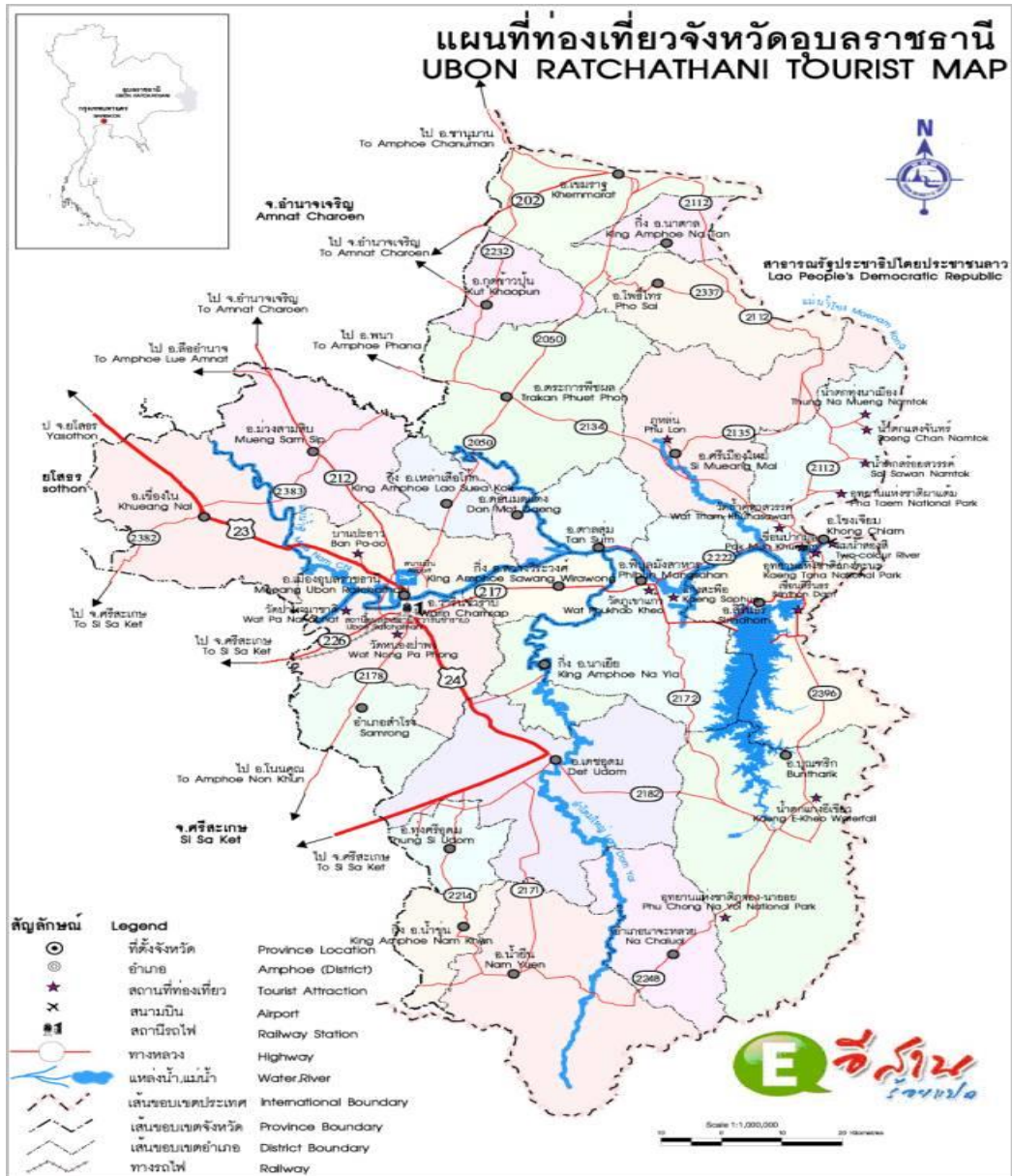
ต้น วัดถุมงคล ตักบาตรพระประจำวันเกิด เคาะระฆังตามเส้นทางเดินชมแหล่งท่องเที่ยวรอบอุโบสถ และกิจกรรมปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น กิจกรรมที่จัดไว้บริการนักท่องเที่ยวดังที่กล่าวมานี้ถือว่ามีเชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางศาสนาซึ่งการท่องเที่ยวในลักษณะอย่างนี้ถือเป็นจุดเด่นของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาที่วัดไพรพัฒนา(หลวงปู่สรวง) แห่งนี้

๒.๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรมดังต่อไปนี้ คือ ด้านวัฒนธรรม เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้มีวัดธรรมที่ถูกรื้อแบบไว้อย่างงดงามให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม เช่น ประตูทางเข้าวัด มณฑปปราสาทอันเป็นที่เก็บสรีระสังขารหลวงปู่สรวง อุโบสถและวิหารครอบอุโบสถซึ่งออกแบบสร้างไว้อย่างสวยงาม สวนหย่อมที่มีภูมิสถาปัตยกรรมเป็นน้ำตกขนาดเล็ก การปลูกต้นไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับ ภายในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม เป็นต้น ด้านคติธรรม วัฒนธรรมที่เป็นหลักการดำเนินชีวิต ได้มีการป้ายคติธรรมของหลวงปู่สรวงติดตามสถานที่ต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยวสาระของคติธรรมดังกล่าวมีเนื้อหาเกี่ยวกับ ความเสียสละ ชยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อุดม กตัญญู ให้กับนักท่องเที่ยวนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นต้น ด้านเนติธรรม เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎระเบียบ ประกาศ ประเพณีต่าง ๆ จากข้อมูลของสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอภูสิงห์ให้ไว้ว่า “บ้านไพรพัฒนา หมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว” ให้ข้อมูลอัตลักษณ์/ความโดดเด่น ของชุมชนแห่งนี้ไว้ว่า ด้านอาหารพื้นถิ่น คนในหมู่บ้านรับประทานข้าวเจ้าเป็นหลัก คู่ด้วยอาหารพื้นถิ่น เช่น แกงหัวปลีใส่ไก่บ้าน ปั่นไก่ใส่สา แกงขี้เหล็ก หมกหน่อไม้ใส่ใบยอ และข้าวต้มมัดใบมะพร้าว ด้านการแต่งกาย แต่งกายด้วยชุดผ้าไทยพื้นเมือง เสื้อเก็บ และชุดเสื้อผ้าสมัยใหม่ ด้านประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ ประเพณีทำบุญเลี้ยงปูตา ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ประเพณีสงกรานต์ เข้า – ออกพรรษา แชนโหนดา กฐิน ลอยกระทง บุญข้าวจี บุญผะเหวด บุญขึ้นปีใหม่ ประเพณีเข้าพรรษาโครงการวันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษาอาเซียนสืบสานประเพณีประเทศไทย-กัมพูชา ตามมติพระพุทธศาสนาสองแผ่นดิน ซึ่งจัดประจำปี ด้านความเชื่อ มีพิธีเปลี่ยนผ้าไตรสรีระสังขารหลวงปู่สรวง ณ วัดไพรพัฒนา ซึ่งศิษยานุศิษย์ได้ปฏิบัติมาต่อเนื่องนับตั้งแต่หลวงปู่สรวงละสังขาร เป็นการน้อมรำลึกเชิดชูกตัญญูกตเวทิตา บูชาคุณมหาปูชนียาจารย์หลวงปู่สรวง และเป็นการแสดงออกถึงความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา การลดโลงศพหลวงปู่สรวงและการกราบไหว้ขอพร เพื่อความเป็นสิริมงคลให้ชีวิต ตลอดจนการแก้บนหลังจากที่ได้บนบานและได้ผลสำเร็จตามที่บนบานไว้จึงมีการนำไก่ปิ่นและว้าวมาถวายบูชา^{๕๕} ด้านสทธรรม วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคม มารยาทในที่พัก สถานที่ท่องเที่ยว ศาสนสถาน การติดต่อสื่อสารกับบุคคลในสถานที่ต่าง ๆ ทางมูลนิธิวัดไพรพัฒนา มีการประชาสัมพันธ์สื่อสารเกี่ยวกับมารยาทต่าง ๆ ที่จะปฏิบัติให้ถูกต้องในสถานที่ท่องเที่ยว เช่น การปฏิบัติตนเกี่ยวกับศาสดา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธี เป็นต้น ตัวอย่างของการปฏิบัติตนที่ถูกต้องเกี่ยวศาสนสถาน เช่น การทิ้งเศษอาหาร ขยะ และของไม่ใช้แล้วอื่น ๆ ควรทิ้งลงในสถานที่ซึ่งทางมูลนิธิจัดไว้ให้เท่านั้น กิจกรรมที่จัดไว้บริการนักท่องเที่ยวดังที่กล่าวนี้มีความ

^{๕๕}, สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอภูสิงห์, “แผนพับแนะนำบ้านไพรพัฒนา หมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว”, อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ.

เชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรม การท่องเที่ยวในลักษณะนี้ถือว่าเป็นจุดเด่นของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

๔.๑.๒.๕ จังหวัดอุบลราชธานี แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม สำคัญที่เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดอุบลราชธานีมี ๑ แห่ง คือ วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพภูมิที่ ๔.๕ แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดอุบลราชธานีมีจุดท่องเที่ยววัดสิรินธรวนารามภูพร้าว^{๕๖}

^{๕๖} ภาพจาก, <<https://esan๑๐๘.com/main/wp-content/uploads/๒๐๑๓/๐๙/แผนที่ท่องเที่ยวอุบลราชธานี.png>>, ๑๑ April ๒๐๑๙.

ผลของการวิจัยมีข้อค้นพบที่น่าสนใจมีอยู่ ๒ ประเด็น คือ ๑)

สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ดังนี้

๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว หมายถึงลักษณะทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยววัดสิรินธรวนารามภูพร้าวในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาใน ๓ ประเด็น คือ ๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ผลการวิจัยมีข้อค้นพบ ดังนี้

๑.๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตพบว่า ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีดังต่อไปนี้ ห้องน้ำหรือห้องสุขา มีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภค มีพอเพียง ระบบโทรคมนาคม ใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ตั้งอยู่บนภูพร้าวมีถนนตัดผ่านเข้าถึงบริเวณวัด มีลานจอดรถที่สะดวกสบาย ปลอดภัย และพอเพียง หากเดินทางจากเมืองอุบลราชธานี ใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๑๗ เริ่มตั้งต้นจากถนนเลี่ยงเมือง (อำเภอวารินชำราบ-ช่องเม็ก) เดินทางต่อไปตามเส้นทางผ่านอำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอสิรินธร ก่อนถึงช่องเม็กประมาณ ๕ กิโลเมตร จะเห็นป้ายวัดสิรินธรวนารามภูพร้าวอยู่ทางด้านซ้ายมือเลี้ยวซ้ายไปตามถนนแล้วเข้าสู่ลานจอดรถที่ทางวัดจัดไว้บริการนักท่องเที่ยวได้เลย จากตัวเมืองอุบลราชธานีถึงวัดสิรินธรวนารามภูพร้าวรวมระยะทางประมาณ ๘๙ กิโลเมตร เมื่อมองหาสถานที่จอดรถได้แล้วก็ลงจากรถเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ ได้เลยโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทางวัดเปิดให้เข้าเที่ยวชมได้ทุกวัน ตั้งแต่เวลา ๐๖.๐๐-๒๑.๐๐ น. ไม่เว้นวันหยุดราชการและวันหยุดนักขัตฤกษ์ ที่พักรวม ช่วงวันเวลาปกตินอกจากเทศกาลมีที่พักรวมเพียงเนื่องจากอยู่ใกล้กับตัวอำเภอสิรินธร อำเภอพิบูลมังสาหาร และห่างจากตัวเมืองอุบลราชธานี ประมาณ ๘๘ กิโลเมตร เท่านั้น สาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วมีไว้สำหรับบริการนักท่องเที่ยวอย่างสะดวกสบายและมีความปลอดภัย

๑.๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง ขณะที่คณะผู้วิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตได้พบว่าทางวัดมีสิ่งปลูกสร้างที่เป็นจุดเด่นดึงดูดให้นักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมเยียนได้เที่ยวชมดังนี้ อุโบสถ มีต้นแบบมาจากวัดเชียงทอง หลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แต่มีความกว้างกว่าเป็นสองเท่า เสาแต่ละต้นลงลงด้วยมือ รอบนอกเป็นลายดอกบัวตามคติบัว ๔ เหล่า ภายอุโบสถมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยประดิษฐานอยู่ซึ่งจำลองมาจากพระพุทธรูปชินราชจังหวัดพิษณุโลก มีเพียงส่วนรัศมีเท่านั้นที่ถูกนำออกไป เพื่อให้และดูกลมกลืนกับบรรยากาศของที่นี่มากขึ้น ในฉากหลังทำเป็นรูปต้นโพธิ์ ตัวอุโบสถแกะเป็นรูปพญานาคพันรอบอุโบสถ มีต้นกล้วยพฤษ์ที่สวยงามอยู่ด้านหลังพญานาค ภายนอกด้านหลักอุโบสถช่วงก่อนพระอาทิตย์ขึ้นตอนเช้าและหลังพระอาทิตย์ตกตอนเย็นจะมีลักษณะเรืองแสงเป็นแสงสีเขียวเข้ม หอฉัน มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่หลายองค์ มีความสะอาดและสวยงาม ส่วนสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ คือ กุฏิสงฆ์จัดเป็นสังฆาวาสที่อยู่อีกส่วนหนึ่งมีได้อยู่รวมกันกับแหล่งนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมยกเว้นกุฏิของเจ้าอาวาสเท่านั้นใกล้กับบริเวณจุดที่นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชม วิหาร ประดิษฐานรูปเหมือนพระสงฆ์สุปฏิปัตย์ส่วนใหญ่เป็นสายพระป่า เช่น หลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น หลวงปู่ชา เป็นต้น ไว้ให้นักท่องเที่ยวได้สักการบูชา นอกจากนี้มีรูปเหมือนของพระสุปฏิปัตย์ดังกล่าวแล้วยังมีป้ายโปสเตอร์นำมาจัดเป็นนิทรรศการเพื่อนำเสนอเกี่ยวกับประวัติและผลงานของพระสุปฏิปัตย์ให้นักท่องเที่ยวเข้าเยี่ยมชมด้วย ห้องน้ำหรือ

ห้องสุขา วัดแห่งนี้จัดทำห้องน้ำหรือห้องสุขาไว้ใหญ่โต มีพื้นที่ใช้สอยเป็นจำนวนมาก มีความเพียงพอ กับงานใช้สอย มีพนักงานรักษาความสะอาด ปลอดภัยเป็นอย่างดี เหล่านี้คือด้านสิ่งปลูกสร้างที่จัดไว้บริการให้กับนักท่องเที่ยว

๑.๓) สถานที่และสภาพแวดล้อม สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ตั้งอยู่บนภูพร้าวมีสถานที่และสภาพแวดล้อมที่สวยงาม เมื่อขึ้นมาสู่บริเวณวัดแล้วมีจะงอยผาให้นักท่องเที่ยวได้ไปยืนถ่ายรูปและชมวิวิวทัศน์มองไปบริเวณโดยรอบจะเห็นป่าไม้ ภูเขาติดชายแดน ไทย-ลาว ที่อยู่ทางด้านทิศตะวันออกของวัดภูพร้าว เมื่อมองออกไปทางด้านทิศตะวันตกก็จะเห็นน้ำในเขื่อนสิรินธรยิ่งเมื่อถึงเวลาเย็นใกล้พระอาทิตย์ตกก็จะมองเห็นวิวทิวทัศน์บริเวณดังกล่าวมีความสวยงามมาก บริเวณแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้มีการจัดสถานที่และสภาพแวดล้อมที่ให้นักท่องเที่ยวได้นั่งพักผ่อนอย่างสะดวกสบายไว้เป็นจุด ๆ โดยเฉพาะภายในอุโบสถจะมีที่นั่งพักผ่อนหลังจากที่ได้ไหว้พระในอุโบสถเสร็จแล้ว เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่โปร่งมีลมพัดผ่านเย็นสบายจึงมีนักท่องเที่ยว นั่งพักผ่อนจำนวนมาก เหล่านี้คือสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้

๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวที่เข้ามาชมแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม มีกิจกรรมเชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

๒.๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนาดังต่อไปนี้ คือ ด้านศาสดาหรือรูปเคารพ มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวทำบุญด้วยอามิสบูชาคือมีการบูชาพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ด้านศาสนธรรม มีป้ายโปสเตอร์จัดเป็นนิทรรศการเกี่ยวกับชีวประวัติและคำสอนของพระสุปฏิปัติสาย พระปาที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไปตั้งไว้ในนักท่องเที่ยวได้ศึกษาและนำไปปฏิบัติ เช่น คำสอนของหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล, หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต, หลวงปู่ทองรัตน์ กนตสีโล, หลวงปู่ชา สุภทฺโท, หลวงปู่กิ ธมฺมุตโม, หลวงปู่สาย จารุณฺโณ และ หลวงปู่บุญมาก ฐิติปญฺโญ เป็นต้น นอกจากนี้ภายในสังฆาวาสยังมี พุทธภาษิต คติธรรม คำสอนต่าง ๆ ติดไว้ทั่วไปด้วย ด้านศาสนบุคคล มีพระสงฆ์ คือ พระอาจารย์บุญมาก ฐิติปญฺโญ ได้เข้ามาปฏิบัติกรรมฐานในสถานที่นี้และเป็นผู้ริเริ่มในการสร้างวัดแห่งนี้ได้เคยได้ปรารภกับลูกศิษย์ของท่านว่าต่อไปในอนาคต จะมีผู้ใจบุญมาบำเพ็ญบารมีของเขาให้เต็มบริบูรณ์ เขาจะมาสร้างสถานที่แห่งนี้ให้รุ่งเรือง จะมีพระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา จำนวนมาก มาในสถานที่แห่งนี้ ประชาชน บัณฑิตจะแวะมาพักอาศัยมิได้ขาด พระอาจารย์บุญมาก ฐิติปญฺโญ นี้ประวัติของท่านก็ได้เป็นผู้อุปสมบทและศึกษาปฏิบัติธรรมกับพระสายวัดป่าซึ่งพระสงฆ์สายวัดป่าที่มีชื่อเสียงที่เป็นครูบาอาจารย์ปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมาตามสายนี้ เช่น หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล นามเดิม เสาร์ เกิดวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๒ ที่บ้านท่าโคก ตำบลหนองซอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี อุปสมบทวัดใต้ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาภายหลังท่านได้ยุติเป็นพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต วัดศรีอุบลรัตนาราม อำเภอเมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี โดยมี พระครูหา โชติปาโล เป็นพระอุปชฌมา หลังจากท่านได้เป็นเจ้าอาวาสวัดใต้ ท่านก็ได้ย้ายมาบูรณะและเปิดสำนักปฏิบัติธรรมที่วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานีเมื่อ พ.ศ.๒๔๓๙ และเมื่อได้ผูกพัทธสีมาเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ท่านจึงออกเดินทางตรงไปติดตามสถานที่ต่าง ๆ ได้สร้างสำนักสงฆ์ขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมขึ้นหลายแห่ง เช่น สำนักสงฆ์ภูเขาก้าว, สำนักสงฆ์ดอนธาตุ, สำนักสงฆ์วัดป่าบ้านสวนงิ้ว, สำนักสงฆ์บ้านเหล่าเสือ

โก้ก,สำนักสงฆ์ป่าท่าหัวดอน และสำนักสงฆ์ป่าดอนธรรม หลวงปู่เสาร์มีศิษย์องค์สำคัญหลายองค์ เช่น หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต วัดป่าสุทธาวาส ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร, หลวงปู่ทองรัตน์ กนตสีโล วัดป่าบ้านคุ่ม ตำบลโคกสว่าง อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี, และหลวงปู่บุญมาก จิตติปัญญา วัดกุ่มะโรง แขวงจำปาสัก ประเทศลาว ผู้ที่สร้างวัดสิรินธรวนารามภูพร้าวแห่งนี้ เป็นต้น ด้านศาสนสถาน มีอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อมที่ความสวยงาม เช่น อุโบสถและวิหารซึ่งออกแบบสร้างไว้อย่างสวยงาม ภูมิสงฆ์ ห้องน้ำหรือห้องสุขาที่ใหญ่และมีพื้นที่ใช้สอยมาก สถานที่ท่องเที่ยวมีวิวทิวทัศน์สวยงามให้นักท่องเที่ยวได้ชม เป็นต้น ด้านศาสนพิธีกรรม วัดสิรินธรวนารามภูพร้าวแห่งนี้มีได้เน้นให้นักท่องเที่ยวประกอบพิธีกรรมมากนักแต่เน้นความสวยงามของสถาปัตยกรรมและศิลปะเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวเป็นหลัก หากนักท่องเที่ยวประสงค์บริจาคทำบุญก็มีเพียงตู้รับบริจาคตั้งไว้ให้ หากประสงค์ถวายสังฆทานกับพระสงฆ์จะมีจิตอาสาของทางวัดไปนิมนต์พระสงฆ์มารับสังฆทาน พิธีกรรมเป็นไปในแนวเรียบง่าย ดังนั้นภายในแหล่งท่องเที่ยวจึงไม่มีร้านค้าหรือตลาดขายของฝากสำหรับนักท่องเที่ยวเหมือนกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นทั่วไป หากนักท่องเที่ยวรู้สึกหิวกระหายก็มีน้ำใส่แก้วพลาสติกแถมรวมไว้กับน้ำชงในถังใบใหญ่ไว้บริการให้นักท่องเที่ยวได้ดื่มฟรีอีกด้วย

๒.๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรมดังต่อไปนี้ คือ ด้านวัฒนธรรม เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้มีวัฒนธรรมที่ถูกออกแบบไว้อย่างงดงามให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม เช่น พระพุทธรูป อุโบสถเรืองแสง ต้นกัลป์ประพุกษ์ ต้นโพธิ์ พญานาค และสิ่งปลูกสร้างอื่นที่มีการออกแบบไว้อย่างงดงาม ด้านคติธรรม วัฒนธรรมที่เป็นหลักการดำเนินชีวิต มีการนำชีวประวัติและคติธรรมของพระสุปฏิปัตติสายปามาจัดทำเป็นโปสเตอร์ติดตั้งไว้รอบ ๆ ตัววิหารที่ประดิษฐานรูปเหมือนของพระสุปฏิปัตติเหล่านั้น เช่น ชิวประวัติและคติธรรมของหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล, หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต, หลวงปู่ทองรัตน์ กนตสีโล, หลวงปู่ชา สุภทฺโท, หลวงปู่กิ ฌมุตตโม, หลวงปู่สาย จารุณโณ และ หลวงปู่บุญมาก จิตติปัญญา เมื่อนักท่องเที่ยวได้กราบไหว้บูชารูปเหมือนของพระสุปฏิปัตติภายในศาลาเสร็จแล้วก็จะออกมาเดินศึกษาชีวประวัติและคติธรรมคำสอนของพระสุปฏิปัตติเหล่านั้นเพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นต้น ด้านเนติธรรม เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎ ระเบียบ ประกาศ ประเพณีดีงามต่าง ๆ ทางวัดร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีการออกระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติได้ถูกต้อง เหมาะสม สวยงาม มีความเป็นระเบียบ และปลอดภัย ด้านสภธรรม วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคม มารยาทในที่พัก สถานที่ท่องเที่ยว ศาสนสถาน การติดต่อสื่อสารกับบุคคลในสถานที่ต่าง ๆ ทางวัดและผู้เกี่ยวข้องมีการสื่อสารเกี่ยวกับมารยาทต่าง ๆ ที่จะปฏิบัติให้ถูกต้องในสถานที่ท่องเที่ยว เช่น การปฏิบัติตนเกี่ยวกับศาสดา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธี เป็นต้น ตัวอย่างของการปฏิบัติตนที่ถูกต้องเกี่ยวกับศาสนสถาน เช่น การแต่งกายที่เหมาะสมเมื่อเข้ามาเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยว การทิ้งเศษอาหาร ขยะ และของไม่ใช้แล้วอื่น ๆ ควรทิ้งลงในสถานที่ซึ่งทางสถานที่ท่องเที่ยวจัดไว้ให้เท่านั้น กิจกรรมที่จัดไว้บริการนักท่องเที่ยวดังที่กล่าวมานี้มีความเชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรม การท่องเที่ยวในลักษณะนี้ถือว่าเป็นจุดเด่นของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในวัดสิรินธรวนารามภูพร้าวแห่งนี้ ภายหลังจากเที่ยวในวัดสิรินธรวนารามภูพร้าวแห่งนี้เสร็จแล้วก่อนเดินทางกลับก็สามารถแวะซื้อของที่ระลึกหรือของฝากที่ตลาดช่องเม็กอันเป็นจุดผ่านแดนไทย-ลาวซึ่งอยู่ห่างไปอีกประมาณ ๕ กิโลเมตร เท่านั้น

๔.๒ ผลการวิจัยประเด็นการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ผลการวิจัยในประเด็นการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ผู้วิจัยได้แบ่งขอบข่ายของเนื้อหาที่จะนำเสนอออกเป็น ๓ หัวข้อ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ ๑) ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๒) แนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๓) ผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ซึ่งผลของการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยได้มาจากเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ๔ แบบ คือ แบบบันทึกเอกสาร แบบบันทึกการสังเกต และแบบสัมภาษณ์ และแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม เมื่อนำข้อมูลที่ได้รวบรวมได้มาวิเคราะห์เรียบร้อยแล้วจึงได้ผลการวิจัยดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ประเด็นเกี่ยวกับความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาจากการสังเกต การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก และการสนทนากลุ่ม ซึ่งมีผลการวิจัยด้านความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านพื้นที่ ๒) ด้านความสะดวกในการเข้าถึง ๓) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ๔) ด้านสภาพแวดล้อม และ ๕) ด้านการมีส่วนร่วม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๒.๑.๑ ด้านพื้นที่ จากการศึกษความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงินปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ศักยภาพด้านพื้นที่ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว มีเส้นทางออกเส้นทางเขตเทศบาลเมืองสุรินทร์ ไปเส้นทางสายสุรินทร์-จอมพระ กิโลเมตรที่ ๑๔ เลี้ยวขวา เข้าสู่พื้นที่เทศบาลตำบลเขวาสินรินทร์ และตำบลเขวาสินรินทร์ ผ่านบ้านนาตพรี บ้านเขวาสินรินทร์ และพิกัดพื้นที่กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ โดยตลอดเส้นทางเปล็ดเปลลันกับความหลากหลายและธรรมชาติของหมู่บ้านวัฒนธรรมการท่องเที่ยวทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น การทำเครื่องเงินปะเก้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ของปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ และการทอผ้าไหม ซึ่งเป็นหัตถกรรมชุมชน ตลอดทั้งการปลูกข้าวเกษตรอินทรีย์

๔.๒.๑.๒ ด้านความสะดวกในการเข้าถึง จากการศึกษความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านศักยภาพของกลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ มีศักยภาพด้านความสะดวกใน

การเข้าถึง กล่าวคือ ความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงชุมชน การเดินทางสามารถใช้เส้นทางถนนสาย สุรินทร์-จอมพระ-เขวาสินรินทร์ ตามถนนปีทมานนทน์ ทางหลวง ๒๑๔ ถึงสามแยก กิโลเมตรที่ ๑๔ เลี้ยวขวาไปตามถนนตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ ประมาณ ๕ กิโลเมตร ถึงหมู่บ้านโชค และศูนย์ผลิตภัณฑ์ชุมชนอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

๔.๒.๑.๓ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก จากการศึกษาความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านศักยภาพของกลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ เกี่ยวกับด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนหมู่บ้านเครื่องเงิน มีศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวในบางเรื่อง ซึ่งในการศึกษาคั้งนี้ ผู้ศึกษาได้แบ่งศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวกของกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนหมู่บ้านเครื่องเงิน ออกเป็น ๖ กลุ่ม ประกอบด้วย ๑) ที่พัก ๒) ร้านอาหาร ๓) การคมนาคมขนส่ง ๔) กิจกรรมสันทนาการ ๕) สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เช่น ป้ายบอกทาง แผนที่บริเวณแหล่งท่องเที่ยวป้ายประกาศเตือนข้อควรระวัง ฯลฯ และ ๖) ร้านค้า ดังนี้

๑) ที่พัก จากการศึกษาความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านศักยภาพของกลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนหมู่บ้านเครื่องเงินบ้านโชค มีศักยภาพด้านที่พักที่ยังน้อยอยู่ และอยู่ในช่วงกำลังก่อสร้างบ้านพักเป็นบ้านพักโฮมสเตย์

๓) ร้านอาหาร จากการศึกษาความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านศักยภาพของกลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ จากการศึกษาศักยภาพของกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนเครื่องเงินบ้านโชค โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนเครื่องเงินบ้านโชค มีศักยภาพด้านร้านอาหาร ได้แก่ ครั้วบ้านบ้านโชค นอกจากนั้นจะมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านนาโพธิ์ บ้านเขวาสินรินทร์ บ้านโชค และบ้านสตอ จำนวน ๔ หมู่บ้าน ที่เปิดร้านอาหาร เครื่องดื่มเป็นซุ้ม ซึ่งมีบริการนักท่องเที่ยวตลอดทั้งวัน ร้านค้าที่ม่าวางขายจะเป็นของชาวบ้านชุมชนที่ศูนย์ผลิตภัณฑ์ชุมชนของหมู่บ้านเครื่องเงิน และอำเภอเขวาสินรินทร์ และสินค้าหัตถกรรม ผ้าไหม เครื่องดื่ม ไวคอบบริการนักท่องเที่ยวทุกวัน เพื่อต้องการให้ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมและมีรายได้เพิ่ม

๔) การคมนาคมขนส่ง จากการศึกษาศักยภาพของกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนลีเล็ด (ป่าในเมืองบ้านห้วยทรัพย์) โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มชุมชนเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค มีศักยภาพด้านการคมนาคมขนส่ง จากการศึกษาความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านศักยภาพของกลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ มีศักยภาพด้านความสะดวกในการเข้าถึง กล่าวคือ ความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงชุมชน การ

เดินทางสามารถใช้เส้นทางถนนสายสุรินทร์-จอมพระ-เขวาสินรินทร์ ตามถนนปัทมานนถ์ ทางหลวง ๒๑๔ ถึงสามแยก กิโลเมตรที่ ๑๔ เลี้ยวขวาไปตามถนนตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ ประมาณ ๕ กิโลเมตร ถึงหมู่บ้านโชค และศูนย์ผลิตภัณฑ์ชุมชนอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

๕) กิจกรรมสันตนาการ จากการศึกษาศักยภาพของกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนหมู่บ้านเครื่องเงินบ้านโชค โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนหมู่บ้านเครื่องเงินบ้านโชค มีศักยภาพด้านกิจกรรมสันตนาการ ได้แก่ การรวมกลุ่มเพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๖) สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ จากการศึกษาศักยภาพของกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนเครื่องเงิน ปะแกม บ้านโชค โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนเครื่องเงินบ้านโชค มีศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวอื่น ๆ เช่น ป้ายบอกทาง แผนที่บริเวณแหล่งท่องเที่ยว ป้ายประกาศเตือนข้อควรระวัง ไฟฟ้า ประปา การสื่อสารและโทรคมนาคม การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย สถานที่จอดรถ ห้องสุขา ปรากฏผลดังนี้ (๑) ป้ายบอกทาง พบว่า ป้ายบอกทางมายังกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนลีเล็ด (ป่าในเมืองบ้านห้วยทรัพย์) นั้นมีความชัดเจนสามารถอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวให้เข้าถึงได้ง่ายขึ้น (๒) แผนที่บริเวณแหล่งท่องเที่ยว พบว่า บริเวณแหล่งท่องเที่ยวมีแผนที่บอกจุดเส้นทาง การท่องเที่ยวชัดเจน รวมถึงสถานที่และบริเวณที่ให้อาหารลิง (๓) ป้ายสื่อความหมาย พบว่า บริเวณจุดท่องเที่ยวไปยังป่าชายเลน มีป้ายสื่อความหมายทางการท่องเที่ยว (๔) ไฟฟ้า ประปา การสื่อสาร และโทรคมนาคม พบว่า ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวมีสิ่งดังกล่าวบริการอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว (๕) สถานที่จอดรถ ห้องสุขา พบว่า ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวมีสิ่งดังกล่าวบริการอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว

๗) ร้านค้า จากการศึกษาศักยภาพของกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนหมู่บ้านเครื่องเงิน ปะแกม บ้านโชค โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวหมู่บ้านเครื่องเงิน ปะแกม บ้านโชค มีศักยภาพด้านร้านค้า เช่น ร้านขายของ ปรากฏผลดังนี้ (๑) ร้านขายของ พบว่า บริเวณแหล่งท่องเที่ยว จะมีชุมชนขายอาหารไว้คอยบริการผู้ผ่านไปผ่านมา หรือนักท่องเที่ยวทุกวัน ส่วนบริเวณพื้นที่รอบนอกก็จะมีร้านขายของไว้คอยบริการซึ่งไม่ห่างจากแหล่งท่องเที่ยวมากนัก (๒) บริษัทบริการท่องเที่ยว พบว่า ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวยังไม่มียุทธศาสตร์การท่องเที่ยว จะมีบ้างก็ที่กลุ่มชาวบ้านทำกันเอง (๓) ร้านของที่ระลึก พบว่า ยังไม่มีร้านขายของที่ระลึกที่เห็นเป็นเด่นชัด

๔.๒.๑.๔ ด้านสภาพแวดล้อม จากการศึกษาความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านศักยภาพของกลุ่มเครื่องเงิน ปะแกม หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนหมู่บ้านเครื่องเงินบ้านโชค มีศักยภาพด้านสภาพแวดล้อม ชุมชนโชคเป็นชุมชนวัฒนธรรมการท่องเที่ยว มีอาชีพหัตถกรรม เกษตรกรรม และการค้าขาย ชาวบ้านประกอบด้านสัมมาชีพในด้านต่าง ๆ

๔.๑.๒.๕ ด้านการมีส่วนร่วม จากการศึกษาความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านศักยภาพของกลุ่มหมู่บ้านเครื่องเงิน ปะแกม

หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนหมู่บ้านเครื่องเงินบ้านโชค มีศักยภาพด้านการมีส่วนร่วม โดยผู้ใหญ่บ้านโชค คณะกรรมการหมู่บ้าน ได้ร่วมกับชาวบ้านโชค ร่วมแรงร่วมใจกันของพัฒนาชุมชนอำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชน ได้นำกองทุน และกองทุนเงินจากโครงการ SML ของหมู่บ้านมาสร้างเป็นศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ชุมชนเครื่องเงิน และหมู่บ้านทอผ้าไหม

๔.๒.๒ แนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ประเด็นเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาจากการสังเกต การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก และการสนทนากลุ่ม ซึ่งมีผลการวิจัยประเด็นเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการ ๖ แนวทาง ประกอบด้วย ๑) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ๒) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ๓) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความปลอดภัย ๔) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ๕) แนวทางในการจัดการศักยภาพด้านทรัพยากรท่องเที่ยว ๖) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๒.๒.๑ แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว จากการศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเกือม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ภาครัฐควรจัดการคมนาคมและการจราจรโดยกำหนดพื้นที่จอดรถของนักท่องเที่ยว เพื่อควบคุมความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นจากการคมนาคม และการสัญจรภายในสถานที่ท่องเที่ยว และจัดให้มีรถนำเที่ยว พร้อมทั้งกำหนดตารางเวลาเดินรถนำเที่ยวเชื่อมโยงไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญๆ ในพื้นที่อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ภาครัฐควรร่วมมือกับภาคเอกชนในการจัดการ ป้ายบอกทาง ให้มีจำนวนเพียงพอต่อความต้องการ ขนาดของป้าย สี และขนาด ของตัวอักษร ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษจะต้องมองเห็นได้ง่ายมีความชัดเจน ภายใต้มাত্রฐานเดียวกัน พร้อมทั้งติดตั้งป้ายบอกระยะทางของแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ เป็นระยะ โดยเฉพาะทางเลี้ยว หรือทางแยก ทั้งนี้หน่วยงานราชการหรือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องกำหนดระยะเวลา และงบประมาณสำหรับการบำรุงรักษา ป้ายบอกทางและป้ายแสดงข้อมูลต่างๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว

๔.๒.๒.๒ แนวทางการจัดการศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวก จากการศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเกือม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ภาครัฐควรดำเนินการจัดทำแผนที่หรือแผนผังของแหล่ง

ท่องเที่ยว ในภาพรวมทั้งอำเภอ โดยติดตั้งในสถานที่สำคัญๆ ที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาเป็น ประจำ และในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจะต้องมีข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวแห่งนั้น โดยจะต้องติดตั้งอยู่ใน บริเวณที่นักท่องเที่ยวจะเข้าถึงเป็นอันดับแรก จัดให้มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยว พร้อมทั้ง มีบุคลากร คอยให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกต่างๆ แก่นักท่องเที่ยวชาวไทย ชาวต่างประเทศ และคนพิการ เพิ่มระบบการจัดการขยะมูลฝอยใน แต่ละพื้นที่ โดยจัดให้มีถังขยะที่มีการแยกประเภทขยะ อย่าง เพียงพอ ควรณรงค์ ให้ภาคเอกชนและนักท่องเที่ยวทิ้งขยะให้ถูกต้องตามประเภทถังขยะที่จัดไว้ให้ และ ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการใช้วัสดุจากธรรมชาติเพื่อลดปัญหาขยะ กำหนดและควบคุมราคาสินค้า และบริการ ให้มีความเหมาะสม จัดประชุมสร้างความเข้าใจให้กับผู้ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประชาชนใน ท้องถิ่น และภาคเอกชน เป็นระยะเพื่อคิดค้น เส้นทางท่องเที่ยวใหม่ๆ หรือเส้นทางท่องเที่ยวตามความ สนใจเฉพาะ เพื่อจัดทำคู่มือสำหรับนักท่องเที่ยวแผ่นพับ หรือเอกสารประกอบการท่องเที่ยวอื่นๆ เพื่อ ดึงดูด นักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ให้เข้ามาท่องเที่ยวภายในอำเภอเขวาสินรินทร์เพิ่มมากขึ้น และภาคเอกชน ควรดำเนินการเพื่อเสริมการดำเนินงานของ ภาครัฐ คือ จัดให้มีห้องน้ำที่ถูกสุขลักษณะอย่างเพียงพอ ภายในสถานที่ท่องเที่ยว จัดให้มีที่จอดรถในสถานที่ที่เหมาะสม และมีจำนวนเพียงพอแก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งจัดมาตรการรักษาความปลอดภัย เพื่อเพิ่มความปลอดภัยต่อทรัพย์สินและตัวของนักท่องเที่ยว ด้วย

๔.๒.๒.๓ แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความปลอดภัย จากการศึกษาแนวทาง พัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต การท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสิน ริ นทร์ จังหวัดสุรินทร์ พบว่า แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความปลอดภัย ภาครัฐควรมีการกำหนด กฎระเบียบหรือข้อบังคับในแหล่งท่องเที่ยว แต่ละแห่ง ให้มีความสอดคล้องกับบริบทของสถานที่นั้น โดยจะต้องมีการ สังเกตการณ์ และประเมินเป็นระยะ จากนั้นจึงนำผลที่ได้จากการประเมินการทำงาน ของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมาปรับปรุงและหาแนวทางพัฒนาศักยภาพด้านความปลอดภัยต่อไป

๔.๒.๒.๔ แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความสามารถในการรองรับของพื้นที่ จาก การศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต การ ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการ ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ พบว่า แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความสามารถในการ รองรับของพื้นที่ ควรคำนึงถึงมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านกายภาพ ด้าน นิเวศวิทยา และด้านความรู้สึก โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน ควรร่วมกันพิจารณาว่าพื้นที่ใดให้ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจสูงสุด และ ศักยภาพของกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง เช่น ขนาดของพื้นที่ ลักษณะถนน ที่จอดรถ สิ่งก่อสร้างต่างๆ เป็นต้น เพื่อประเมินว่าแหล่งท่องเที่ยว แต่ละ แห่งสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้สูงสุดครั้งละเท่าใด จากนั้นประเมินความสามารถในการรองรับด้าน กายภาพที่แท้จริง โดยจะต้องให้ความสำคัญกับทรัพยากรที่มีอยู่นั้นสามารถรองรับได้มากน้อยเท่าใด

รวมทั้งขีดความสามารถ ในการรองรับทางความรู้สึกโดยวัดจากความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และประชาชน ในท้องถิ่นด้วย

๔.๒.๒.๕ แนวทางในการจัดการศักยภาพด้านทรัพยากรท่องเที่ยวมีดังนี้

๑) แผนการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว จากการศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน ในท้องถิ่นควรประชุมหรือหารือร่วมกัน เพื่อใช้เป็นมติและเสนอผู้มีอำนาจพิจารณา ออกระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาสิ่งก่อสร้างภายในแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งบันทึกและจัดทำข้อมูลอ้างอิงเกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้างต่างๆ พร้อมแนวทาง ในการพัฒนาสิ่งก่อสร้างเพื่อแจกจ่ายแก่ผู้ประกอบการที่สนใจไว้เป็นแนวทางใน การก่อสร้างอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ควร ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เน้น การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนตระหนักในการร่วมกันบำรุงรักษา ฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตดั้งเดิมอย่างสม่ำเสมอร่วมไปกับการ สังเกตการณ์และบำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยวเป็นระยะ เพื่อเฝ้าระวังภัยธรรมชาติ ที่อาจเกิดขึ้น และป้องกันการบุกรุกจากบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่จะเข้ามาใช้ ประโยชน์ในพื้นที่อย่างไม่ถูกต้อง

๒) แผนการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว จากการศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งภาครัฐ เอกชน และ ประชาชนในท้องถิ่นควรร่วมกันสำรวจและจัดเก็บสถิติข้อมูล ด้านการท่องเที่ยว โดยอาจจัดประชุมเป็นระยะเพื่อร่วมกันประเมินและเสนอผลกระทบที่เกิดขึ้นใน แหล่งท่องเที่ยวเพื่อหาแนวทางในการจัดการได้อย่างเหมาะสมทันต่อเหตุการณ์ นอกจากนี้กิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวที่อาจส่งผลกระทบต่อทรัพยากรท่องเที่ยว ควรได้รับการบริหารจัดการและศึกษาถึงการลดผลกระทบ ที่จะเกิดขึ้นโดยร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์การบริหารจัดการ และออกกฎระเบียบ หรือแนวปฏิบัติของนักท่องเที่ยวในแต่ละสถานที่

๔.๒.๒.๖ แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน มีดังนี้

๑) จากการศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ พบว่าภาครัฐควรจัดอบรม

ให้ความรู้และส่งเสริมให้ชุมชน ตระหนักเรื่องผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนมีความเข้าใจและ หลีกเลี่ยงการกระทำใดๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและ สิ่งแวดล้อม

๒) จากการศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อมบ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอลำปลายสมันต์ จังหวัดสุรินทร์ พบว่าภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในท้องถิ่น ควรจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานโครงการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยเริ่มตั้งแต่การสำรวจพื้นที่ การจัดเก็บข้อมูลการวางแผน การกำหนดแนวปฏิบัติ การติดตามและประเมินผลโครงการ รวมถึงจัดตั้งกองทุนสำหรับการดำเนินงาน เพื่อพัฒนาการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในระยะยาว เพื่อให้สมาชิกมีแหล่งเงิน ทุนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อแหล่งท่องเที่ยวและสังคม

๔.๒.๓ ผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ประเด็นเกี่ยวกับผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาจากการสังเกต การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก และการสนทนากลุ่ม ซึ่งมีผลการวิจัยด้านผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมทั้งด้านบวกและด้านลบ พบว่า การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอลำปลายสมันต์ จังหวัดสุรินทร์ มีผลกระทบในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมทั้งด้านบวก และด้านลบ คือ ความคิดเห็นของผู้ประกอบการเกี่ยวกับผลกระทบ เห็นว่า ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ สภาพแวดล้อมถูกทำลาย ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คือ สินค้ามีราคาแพง ผลกระทบต่อวัฒนธรรม คือ การเลียนแบบวัฒนธรรม ต่างประเทศ ผลกระทบต่อสังคม คือ เกิดความขัดแย้งกัน ภายในชุมชน ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับผลกระทบส่วนใหญ่ เห็นว่า ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ ปัญหามลพิษในอาคาร บ้านเรือน เกิดขยะมูลฝอย ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คนใน ชุมชนเพิ่มมากขึ้น ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คือ สินค้าราคา แพง ผลกระทบต่อวัฒนธรรม คือชาวบ้านไม่เกิดจิตสำนึก ในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ผลกระทบต่อสังคม คือ เกิด ความขัดแย้งกันในชุมชน เกิดความไม่ปลอดภัยใน ทรัพย์สิน แนวทางการป้องกันและแก้ไขผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เห็นว่าผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ สภาพแวดล้อมถูกทำลาย การแก้ไขคือ รณรงค์การทิ้งขยะให้ถูกที่ ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คือ สินค้ามีราคาแพง การแก้ไข คือ ควรมีการควบคุมราคาสินค้า ผลกระทบต่อวัฒนธรรม คือ การเลียนแบบ วัฒนธรรมต่างประเทศ การแก้ไข คือ ปลูกจิตสำนึก วัฒนธรรมไทย ผลกระทบต่อสังคม คือ เกิดความขัดแย้ง กันภายในชุมชน การแก้ไข คือ สร้างความสามัคคีในชุมชน ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่เห็นว่าผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม คือ ปัญหามลพิษในอาคารบ้านเรือน เกิดขยะ มูลฝอย การแก้ไข คือ การจัดการปัญหาขยะมูลฝอย ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คือ สินค้าราคาแพง การแก้ไข คือ

กระตุ้นเศรษฐกิจในประเทศเกิดการสร้างรายได้ และ สนับสนุนการท่องเที่ยว ผลกระทบต่อวัฒนธรรม คือ ชาวบ้านไม่เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรม การ แก่ไข คือ สร้างจิตสำนึกโดยมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกอนุรักษ์ วัฒนธรรมอันดีงาม ผลกระทบต่อสังคม คือเกิดความ ขัดแย้งกันในชุมชน ความไม่ปลอดภัยในทรัพย์สิน การแก่ไข คือ ควรประชุมชี้แจง ปรีกษาหารือ ทำความเข้าใจ สร้างความสามัคคี และให้ความร่วมมือกับชาวบ้าน

๔.๓ ผลการวิจัยประเด็นการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ผลการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย กล่าวคือ ผลการพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ซึ่งผลของการวิจัยดังกล่าว มีขั้นตอนที่ได้มาจากเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ๔ แบบ ประกอบด้วย (๑) แบบสอบถามความต้องการเรียนรู้ทักษะการสื่อสารสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยว (๒) แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) และหลังเรียน (Post-test) (๓) ชุดฝึกภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ หน่วยการเรียนรู้ (Unit) ได้แก่ Unit ๑ : Offering help, Unit ๒ : Selling products and services, Unit ๓ : Describing and Introducing Tourist attractions, Unit ๔ : Bargaining prices ซึ่งเน้นทักษะการฟัง-พูด ที่ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ การเสนอให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวก การเสนอขายสินค้าและบริการแก่นักท่องเที่ยว การแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวและการอธิบายประวัติและลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว และการต่อรองราคาสินค้า เมื่อนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาวิเคราะห์เรียบร้อยแล้วจึงได้ผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ สภาพความพร้อมด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ประเด็นเกี่ยวกับสภาพความพร้อมด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ที่คณะผู้วิจัยได้ศึกษาได้มาจากเครื่องมือในการเก็บรวบรวม ๒ แบบ คือ ๑) แบบสอบถามความต้องการเรียนรู้ทักษะการสื่อสารสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยว ๒) แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) ผลการวิจัยมีดังต่อไปนี้

๔.๓.๑.๑ ใช้แบบสอบถามความต้องการเรียนรู้ทักษะการสื่อสารสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง ได้แก่ หมู่บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ และวัดอามิ่งซึ่งเป็นวัดที่มีพระพุทธรูปไม้โบราณ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์ โดยมีคุณสมบัติเป็นผู้ประกอบการท่องเที่ยวและมีความสมัครใจ จำนวน ๑๕ คน ซึ่งประกอบด้วยผู้ประกอบการธุรกิจร้านขายของที่ระลึกจำนวน ๓ ราย ผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหารและเครื่องดื่มจำนวน ๓ ราย ผู้ประกอบการธุรกิจร้านขายของที่ระลึกจำนวน ๓ ราย ผู้ประกอบการธุรกิจบริการนำเที่ยวจำนวน ๓ ราย และผู้ประกอบการธุรกิจผลิตสินค้าชุมชน (ผ้าไหม) จำนวน ๓ ราย ซึ่งผู้ประกอบการดังกล่าวสามารถร่วมกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ในระยะเวลา ๑๐ ชั่วโมง ซึ่งได้ผลความต้องการเรียนรู้ทักษะการสื่อสารสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยว ดังปรากฏในตาราง ๔.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ แสดงความต้องการเรียนรู้ทักษะการสื่อสารสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้

ข้อคำถาม	ระดับความคิดเห็น		
	ค่าเฉลี่ย	S.D.	การแปลความหมาย
ด้านที่ ๑ ความต้องการเรียนรู้ด้านเนื้อหา			
๑. การบรรยายแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว	๔.๖๑	๐.๕๐	มากที่สุด
๒. การเสนอขายสินค้าและบริการ	๔.๙๓	๐.๒๖	มากที่สุด
๓. การเสนอความช่วยเหลือแก่นักท่องเที่ยว	๔.๙๖	๐.๑๙	มากที่สุด
๔. การต่อรองราคาสินค้าและผลิตภัณฑ์	๔.๕๗	๐.๕๐	มากที่สุด
๕. การถามทาง	๒.๔๙	๐.๓๑	น้อย
รวมระดับความต้องการเรียนรู้ด้านเนื้อหา	๔.๓๑	๐.๓๕	มาก
ด้านที่ ๒ ความต้องการเรียนรู้ด้านผลประโยชน์			
๖. ท่านต้องการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเพื่อเพิ่มโอกาสในการทำธุรกิจด้านการท่องเที่ยวของท่าน	๔.๙๖	๐.๑๙	มากที่สุด
๗. ท่านต้องการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเพื่อช่วยในการปรับปรุงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น	๕.๐๐	๐.๐๐	มากที่สุด
๘. ท่านต้องการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อให้ท่านสามารถให้ความช่วยเหลือแนะนำข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่มาใช้บริการได้	๔.๗๕	๐.๔๔	มากที่สุด
๙. ท่านต้องการสื่อสารภาษาต่างประเทศโดยใช้คำศัพท์ สำนวนได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์	๔.๙๓	๐.๒๖	มากที่สุด
๑๐. ท่านต้องการเรียนรู้คำศัพท์และสำนวนด้านการประกอบอาชีพท่องเที่ยว	๔.๘๙	๐.๓๑	มากที่สุด
รวมระดับความต้องการเรียนรู้ด้านผลประโยชน์	๔.๙๐	๐.๒๔	มากที่สุด
ค่าเฉลี่ยความต้องการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ รวมทุกด้าน	๔.๖๐	๐.๒๙	มากที่สุด

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ มีความต้องการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ รวมทุกด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย (\bar{x}) เท่ากับ ๔.๖๐ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๒๙ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านระดับความต้องการเรียนรู้ด้านเนื้อหา อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย (\bar{x}) เท่ากับ ๔.๓๑ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๓๕ และด้านระดับความต้องการเรียนรู้ด้านผลประโยชน์ อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย (\bar{x}) เท่ากับ ๔.๙๐ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๒๔ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีความต้องการมากที่สุด ได้แก่ ความต้องการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเพื่อช่วยในการปรับปรุงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยมีค่าเฉลี่ย (\bar{x}) เท่ากับ ๕.๐๐ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๐๐ และข้อที่มีความต้องการน้อยที่สุด ได้แก่ การถามทาง โดยมีค่าเฉลี่ย (\bar{x}) เท่ากับ ๒.๔๙ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๓๑ ตามลำดับ

๔.๓.๑.๒ ใช้แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) เพื่อทดสอบความพร้อมด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ โดยให้กลุ่มตัวอย่างที่

เป็นผู้ประกอบการได้ทำแบบทดสอบภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับอาชีพของกลุ่มตัวอย่างและเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งมีทั้งหมด ๓ ตอน ได้แก่ ตอนที่ ๑ เป็นทักษะด้านคำศัพท์ภาษาอังกฤษ จำนวน ๒๐ ข้อ ตอนที่ ๒ เป็นทักษะด้านการอ่านภาษาอังกฤษซึ่งกำหนดให้อ่านข้อความที่ให้ไว้และตอบคำถาม จำนวน ๕ ข้อ และตอนที่ ๓ เป็นทักษะด้านการสนทนาภาษาอังกฤษ โดยกำหนดพูดโต้ตอบบทสนทนา จำนวน ๒ บทสนทนา ซึ่งได้ผลคะแนนทดสอบก่อนเรียน ดังปรากฏในตาราง ๔.๑๐ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒ แสดงผลการทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) ด้านความพร้อมด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

นักเรียนคนที่	คะแนนก่อนเรียน
	Pre-test
๑	๑๒
๒	๑๖
๓	๑๘
๔	๑๔
๕	๑๖
๖	๑๕
๗	๑๙
๘	๑๘
๙	๑๔
๑๐	๑๙
๑๑	๑๑
๑๒	๑๗
๑๓	๑๖
๑๔	๑๐
๑๕	๑๒
N	\bar{X} ๑๕.๑๓ (SD=๒.๙๐)

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า ผลคะแนนการทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) ด้านความพร้อมภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ก่อนการอบรมอยู่ในระดับค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๑๕.๑๓ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๒.๙๐ ซึ่งเป็นระดับคะแนนที่ค่อนข้างต่ำเพราะอยู่ในระดับเพียง ๕๐ เปอร์เซนต์จากคะแนนสอบรวม ๓๐ คะแนน จึงสรุปได้ว่ากลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ยังไม่มีความพร้อมในการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวเพื่อการประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยว จึงมีความจำเป็นต้องจัดการอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๔.๓.๒ การพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ คณะผู้วิจัย ได้ดำเนินการอบรมทักษะการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการประกอบอาชีพและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวม คือ ชุดฝึกอบรมภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม สำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ หน่วยการเรียนรู้ (Unit) ได้แก่ Unit ๑ : Offering help, Unit ๒ : Selling products and services, Unit ๓ : Describing and Introducing Tourist attractions, Unit ๔ : Bargaining prices โดยใช้เวลาในการฝึกอบรม เป็นเวลา ๑๐ วัน จากนั้น คณะผู้วิจัย จึงได้ทำการทดสอบหลังการอบรม โดยใช้แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test) เพื่อทดสอบพัฒนาการด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ซึ่งมีทั้งหมด ๓ ตอน ได้แก่ ตอนที่ ๑ เป็นทักษะด้านคำศัพท์ภาษาอังกฤษ จำนวน ๒๐ ข้อ ตอนที่ ๒ เป็นทักษะด้านการอ่านภาษาอังกฤษซึ่งกำหนดให้อ่านข้อความที่ให้ไว้และตอบคำถาม จำนวน ๕ ข้อ และตอนที่ ๓ เป็นทักษะด้านการสนทนาภาษาอังกฤษ โดยกำหนดพูดโต้ตอบบทสนทนา จำนวน ๒ บทสนทนา ซึ่งได้ผลคะแนนทดสอบหลังเรียน ดังปรากฏในตาราง ๔.๑๑ ดังนี้ผลการวิจัยมีดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๓ แสดงการทดสอบหลังเรียน (Post-test) ด้านความพร้อมด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

นักเรียนคนที่	คะแนนหลังเรียน
	Post-test
๑	๒๔
๒	๒๔
๓	๒๕
๔	๒๖
๕	๒๔
๖	๒๖
๗	๒๕
๘	๒๔
๙	๒๖
๑๐	๒๕
๑๑	๒๕
๑๒	๒๔
๑๓	๒๗
๑๔	๒๖
๑๕	๒๖
N	\bar{x} ๒๕.๑๓ (SD=๐.๙๙)

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ผลคะแนนการทดสอบหลังเรียน (Post-test) ด้านพัฒนาการภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ หลังการอบรมอยู่ในระดับค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๒๕.๑๓ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๙๙ ซึ่งเป็นระดับคะแนนที่ค่อนข้างต่ำเพราะอยู่ในระดับเพียง ๕๐ เปอร์เซนต์จากคะแนนสอบรวม ๓๐ คะแนน จึงสรุปได้ว่ากลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ มีพัฒนาการด้านการสื่อสารภาษาอังกฤษกับนักท่องเที่ยวเพียงพอต่อการประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยว

เมื่อเปรียบเทียบผลการทดสอบก่อนและหลังเรียน ทำให้เห็นพัฒนาการด้านการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้กับนักท่องเที่ยวเพียงพอต่อการประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยว ดังปรากฏผลการวิจัยสุดท้ายของการพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ ในตาราง ๔.๔ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๔ แสดงการเปรียบเทียบผลการทดสอบก่อนและหลังเรียนด้านการพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้

นักเรียนคนที่	คะแนนก่อนเรียน	คะแนนหลังเรียน	คะแนนผลต่าง
	Pre-test	Post-test	D
๑	๑๒	๒๔	๑๒
๒	๑๖	๒๔	๘
๓	๑๘	๒๕	๗
๔	๑๔	๒๖	๑๒
๕	๑๖	๒๔	๘
๖	๑๕	๒๖	๑๑
๗	๑๙	๒๕	๖
๘	๑๘	๒๔	๖
๙	๑๔	๒๖	๑๒
๑๐	๑๙	๒๕	๖
๑๑	๑๑	๒๕	๑๔
๑๒	๑๗	๒๔	๗
๑๓	๑๖	๒๗	๑๑
๑๔	๑๐	๒๖	๑๖
๑๕	๑๒	๒๖	๑๔
N	\bar{X} ๑๕.๑๓ (SD=๒.๙๐)	\bar{X} ๒๕.๑๓ (SD=๐.๙๙)	๑๐

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า ศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ได้ดำเนินการ

โดยนำผลคะแนนก่อนและหลังการฝึกอบรมที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมาหาค่าเฉลี่ย (\bar{x}) คิดเป็นร้อยละของคะแนนก่อน ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๑๕.๑๓ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๒.๙๐ และคะแนนหลังเรียนซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๒๕.๑๓ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๙๙ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้หลังการฝึกอบรมด้วยชุดกิจกรรมการฝึกอบรมภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารด้านการท่องเที่ยวสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ปรากฏว่ากลุ่มตัวอย่างมีคะแนนหลังเรียนด้วยชุดกิจกรรมการฝึกอบรมภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารด้านการท่องเที่ยวสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้สูงกว่าคะแนนก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญที่ ๐.๐๕ (ค่า $t = ๒๒.๑๗$)

๔.๔ ผลการวิจัยประเด็นการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้กับประชาคมอาเซียน

การวิจัยประเด็น “การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอิสานใต้กับประชาคมอาเซียน” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาสภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอิสานใต้กับประชาคมอาเซียน (๒) เพื่อศึกษาแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอิสานใต้กับประชาคมอาเซียน (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอิสานใต้กับประชาคมอาเซียน

คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลด้วยเครื่องมือวิจัย ประกอบด้วย ๑) จากเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๒) จากการลงสังเกตการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้กับประชาคมอาเซียน ในประเด็นด้านสภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้กับประชาคมอาเซียน ด้านแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้กับประชาคมอาเซียน ๓) จากการสัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการ กลุ่มผู้บริหารจัดการการท่องเที่ยว กลุ่มผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว กลุ่มนักท่องเที่ยว และกลุ่มผู้ประกอบการการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอิสานใต้กับประชาคมอาเซียนในประเด็นด้านเกี่ยวกับสภาพการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้กับประชาคมอาเซียนและประเด็นเกี่ยวกับแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้กับประชาคมอาเซียน เมื่อนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาวิเคราะห์เรียบร้อยแล้วจึงได้ผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

๔.๔.๑ สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้กับประชาคมอาเซียน

จากข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือ ประกอบด้วย แบบบันทึกจากเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง การลงสังเกต การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์เพื่อนำเสนอเป็นผลการวิจัยโดยแบ่งเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ ๑) สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอิสานใต้ ระดับชาติ ๒) สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอิสานใต้

ระดับเขตพื้นที่ ๓) สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมอีสานใต้ ระดับชุมชน ดังนี้

๔.๔.๑.๑ สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ ระดับชาติ

จากศึกษาเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนาม พบว่า สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมมีสภาพเครือข่าย พบว่า สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมมีการกำหนดเป็นแผนระดับนโยบายได้แก่แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔) ประกอบด้วยวิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ ยุทธศาสตร์ ดังนี้

๑) ด้านวิสัยทัศน์ด้านนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพชั้นนำของโลกที่เติบโตอย่างมีดุลยภาพ บนพื้นฐานความเป็นไทย เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและกระจายรายได้สู่ประชาชนทุกภาคส่วนอย่างยั่งยืน

๒) ด้านเป้าประสงค์ของนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ มี ทั้งหมด ๔ เป้าประสงค์ ได้แก่ (๑) เป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพเพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขัน (๒) เพิ่มพูนมูลค่าทางเศรษฐกิจของรายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างสมดุล (๓) กระจายรายได้และผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวสู่ทุกพื้นที่และทุกภาคส่วน (๔) และการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวิถีไทยทั้งในเชิงสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๓) ด้านยุทธศาสตร์นโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ มี ๕ ยุทธศาสตร์ ดังนี้ (๑) การพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวสินค้า และบริการด้านการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุลยั่งยืน (๒) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (๓) การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว (๔) การสร้างความสมดุลให้กับการท่องเที่ยวผ่านการตลาดเฉพาะกลุ่มการส่งเสริมวิถีไทยและการสร้างความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยว (๕) การบูรณาการการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ โดยในแต่ละยุทธศาสตร์มีแนวทางการพัฒนา ดังนี้ ๓.๑) ยุทธศาสตร์ที่ ๑ การพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวสินค้า และบริการด้านการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุลยั่งยืน มีแนวทางการพัฒนาประกอบด้วย (๑) พัฒนาคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวสินค้าและบริการทุก รูปแบบอย่างมีมาตรฐาน (๒) พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวสินค้าและบริการอย่างยั่งยืน (๓) สร้างสมดุลในแหล่งท่องเที่ยว สินค้าและบริการทั้งในเชิงพื้นที่เชิงเวลาฤดูกาลและรูปแบบการท่องเที่ยว ซึ่งยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีแผนงานและโครงการที่สำคัญ ได้แก่ (๑) พัฒนาคุณภาพสินค้าและการให้บริการแบบครบวงจรในกิจกรรมที่มีศักยภาพ (๒) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวและสนับสนุนภาคเอกชนลงทุนพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวที่มีแนวโน้มเติบโตสูง (๓) กำหนดขีดความสามารถในการรองรับแหล่งท่องเที่ยวหลักพร้อมกำหนดมาตรการควบคุมดูแลกำกับให้ชัดเจน (๔) อนุรักษ์ พื้นฟู แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และวัฒนธรรม ที่มีความเปราะบางและเสี่ยงต่อความเสื่อมโทรม (๕) สร้างการรับรู้ ความตระหนัก จิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว วัฒนธรรมไทย อัตลักษณ์ท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (๖) ส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (๗) สร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ๆ และมีความหลากหลายของกิจกรรม เพื่อสร้างความสมดุลเชิงเวลาและฤดูกาลการท่องเที่ยว ๓.๒) ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การพัฒนาโครงสร้างที่พื้นฐาน

และสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีแนวทางการพัฒนา ประกอบด้วย (๑) พัฒนาระบบโลจิสติกส์ด้านการท่องเที่ยว (๒) พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว (๓) พัฒนาระบบความปลอดภัยและสุขอนามัยในแหล่งท่องเที่ยวซึ่งยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีแผนงานและโครงการที่สำคัญ ได้แก่ (๑) ขยายเส้นทางการบินจากต่างประเทศสู่จังหวัดรองของประเทศ (๒) ปรับปรุงประสิทธิภาพและอำนวยความสะดวกในขั้นตอนในการคมนาคมระหว่างประเทศทางบกและทางน้ำ (๓) ยกระดับคุณภาพของบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการเดินทางโดยระบบขนส่งสาธารณะ รวมถึง เพิ่มความเข้มงวดในการบังคับใช้มาตรการและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง (๔) ปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกและปัจจัยสนับสนุนในการเข้าถึงและเข้าชมสถานที่ท่องเที่ยว เพื่อรองรับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวล (Tourism for All) (๕) พัฒนาและปรับปรุงแอปพลิเคชันที่อำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยว (๖) ปรับปรุงความพร้อม ความเพียงพอ มาตรฐาน และบุคลากร เพื่อดูแลรักษาความปลอดภัย และให้ความช่วยเหลือนักท่องเที่ยวรวมถึงจัดทำแผนและระบบบริหารความเสี่ยง และภัยพิบัติ สำหรับแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ (๗) ส่งเสริมสุขอนามัยในแหล่งท่องเที่ยวและพัฒนามาตรฐานและระบบจัดการขยะและบำบัดน้ำเสีย ๓.๓) การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวมีแนวทางการพัฒนาประกอบด้วย (๑) พัฒนาศักยภาพบุคลากร ด้านการท่องเที่ยวทั้งระบบ ให้มีขีดความสามารถในการ แข่งขัน สอดคล้องกับ มาตรฐานสากลและเพียงพอ ต่อความต้องการของตลาด (๒) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ซึ่งยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีแผนงานและโครงการที่สำคัญ ได้แก่ (๑) ปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาชาติเพื่อพัฒนาศักยภาพบุคลากรและสร้างจิตสำนึกประชาชนเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว (๒) พัฒนาหลักสูตรอบรมทักษะพื้นฐานทักษะเฉพาะกลุ่มการท่องเที่ยวทักษะด้านการบริหารจัดการ (๓) ปรับปรุงมาตรฐานทักษะอาชีพของบุคลากรในธุรกิจการท่องเที่ยวให้ครอบคลุมความต้องการของอุตสาหกรรมและสอดคล้องกับมาตรฐานสากล (๔) ส่งเสริมความร่วมมือกับผู้ประกอบการในการปรับปรุงคุณภาพ ตำแหน่งงานในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (๕) แก้ไขปัญหาการขาดแคลนในแรงงานอุตสาหกรรมท่องเที่ยว โดยกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นเข้าสู่ตลาดแรงงานภาคการท่องเที่ยวมากขึ้น (๖) ส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่าและเข้าใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น (๗) พัฒนาหลักสูตรอบรมทักษะการประกอบธุรกิจสำหรับชุมชนเพื่อส่งเสริมการสร้างรายได้ในท้องถิ่น (๘) ส่งเสริมการให้ความรู้และจัดตั้งที่ปรึกษาเพื่อธุรกิจเกิดใหม่และธุรกิจรายย่อยในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ๓.๔) ยุทธศาสตร์ที่ ๔) การสร้างความสมดุลให้กับการท่องเที่ยวผ่านการตลาดเฉพาะกลุ่มการส่งเสริมวิถีไทยและการสร้างความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยวซึ่งยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีแผนงานและโครงการที่สำคัญ (๑) เสริมสร้างภาพลักษณ์คุณภาพ และความปลอดภัยให้กับ ประเทศไทย (๒) ส่งเสริมการตลาดเฉพาะกลุ่ม เพื่อดึงดูดการเดินทางท่องเที่ยว และกระตุ้นการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวกลุ่มต่าง ๆ (๓) ส่งเสริมเอกลักษณ์ของประเทศไทย และของแต่ละท้องถิ่น (๔) ส่งเสริมการท่องเที่ยว ภายในประเทศและการท่องเที่ยวที่สมดุลเชิงพื้นที่และเวลา (๕) ส่งเสริมความร่วมมือกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและการใช้เทคโนโลยีในการส่งเสริมการตลาด ซึ่งยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีแผนงานและโครงการที่สำคัญ ได้แก่ (๑) ส่งเสริมภาพลักษณ์ประเทศไทยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพและมีมาตรฐานด้านความปลอดภัย (๒) สร้างการรับรู้แนวทางปฏิบัติเพื่อความปลอดภัยส่งเสริมการบังคับใช้และให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายด้าน

ความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว (๓) สร้างการรับรู้สินค้าบริการเฉพาะต่าง ๆ ในประเทศไทย กลุ่มที่มีความสนใจพิเศษผ่านช่องทางต่าง ๆ รวมถึงการสร้างแบรนด์ประเทศไทยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพ (๔) สื่อสารเอกลักษณ์ความเป็นไทยให้เป็นที่เข้าใจในเวทีโลก และพัฒนาสัญลักษณ์ความเป็นไทย (๕) ส่งเสริมชุมชนสร้างสรรค์สินค้าและบริการสะท้อนอัตลักษณ์ชุมชนและแบรนด์จังหวัด (๖) สร้างการรับรู้สินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวออกฤดูกาล (๗) การสร้างค่านิยมการเดินทางท่องเที่ยวในประเทศให้แก่คนไทยทุกคนในทุกเพศทุกวัย ๓.๕) ยุทธศาสตร์ที่ ๕) การบูรณาการการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ ซึ่งยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีแนวทางพัฒนาประกอบด้วย (๑) ส่งเสริมการกำกับดูแลการพัฒนาและบริหารจัดการการท่องเที่ยว อย่างมีประสิทธิภาพ (๒) ปรับปรุงกฎหมายข้อบังคับและ มาตรฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่องเที่ยวและการบังคับใช้ กฎหมายอย่างจริงจัง (๓) สนับสนุนการลงทุนจากภาคเอกชน และการจัดทำศูนย์ข้อมูล สารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยว (๔) ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีแผนงานและโครงการที่สำคัญ ได้แก่ (๑) ส่งเสริมกระบวนการทำงานอย่างบูรณาการภายใต้คณะกรรมการททช (๒) ส่งเสริมการกระจายอำนาจสู่หน่วยงานระดับท้องถิ่น ทั้งในการขับเคลื่อนแผนและการปฏิบัติการ การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) (๓) ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในการบังคับใช้กฎหมาย (๔) จัดตั้งศูนย์ข้อมูลสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยว (๕) จัดตั้งหน่วยงานมาตรฐานด้านคุณภาพและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว (๖) ปรับปรุงบทบาทของกองทุนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยให้มีมิติที่หลากหลายมากขึ้น (๗) ส่งเสริมการตลาดและการประชาสัมพันธ์ เพื่อการท่องเที่ยวผ่านกรอบความร่วมมือและข้อตกลงระหว่างประเทศ (๘) อำนวยความสะดวกในการเดินทางท่องเที่ยวในระดับภูมิภาค (๙) ส่งเสริมความสัมพันธ์ในรูปแบบเมืองพี่เมืองน้อง เมืองแฝดด้านการท่องเที่ยวกับต่างประเทศ

๔.๔.๑.๒ สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ ระดับเขตพื้นที่

จากศึกษาเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนาม พบว่าสภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ ที่เป็นแผนงานระดับเขตพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่จังหวัด นครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี มีแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวทางอารยธรรมอีสานใต้ ซึ่งมีสภาพที่สอดคล้องกับการศึกษาสภาพความพร้อมของนโยบายระดับเขตพื้นที่โดยมีแนวทางการพัฒนา คือ

๑) สภาพด้านศักยภาพทรัพยากรมนุษย์และสร้างเครือข่ายอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวเพื่อยกระดับภาคการท่องเที่ยวสู่การท่องเที่ยวเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ เป้าหมายที่ ๑) เครือข่ายการท่องเที่ยวเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ประเด็นการพัฒนาห่วงโซ่ของเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ เป้าหมายที่ ๒) จำนวนชุมชนท่องเที่ยวได้รับการพัฒนาด้านชุมชนท่องเที่ยวได้รับการพัฒนาในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ เป้าหมายที่ ๓) มีบุคลากรที่มีจำนวนและคุณภาพเพียงพอในการรองรับการขยายตัวของตลาดการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าแหล่งท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยว ประเด็นการพัฒนาห่วงโซ่ของเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ อยู่ในระยะกลาง คือการท่องเที่ยวทางอารยธรรมเป็นการสร้างความเข้มแข็งและกลไกการขับเคลื่อนคลัสเตอร์ (งบประมาณ ๓๐ ล้านบาท)

การส่งเสริมการทำงานร่วมกันของภาคีท่องเที่ยวโดยชุมชน (งบประมาณ ๑๐ ล้านบาท) และ พัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้(งบประมาณ ๒๕ ล้านบาท) โดยกิจกรรมดังกล่าวอยู่ในหน่วยงานบูรณาการกำกับดูแลคือ ศูนย์ปฏิบัติการเขต พัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้(สทกจ.นม)สทกจ./อพท./สถาบันการศึกษา/วัฒนธรรมจังหวัด/พัฒนาการจังหวัด/องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น/สทกจ./ตำรวจท่องเที่ยว/ตำรวจภูธร/สถาบันการศึกษา

๒) สภาพด้านระบบโลจิสติกส์พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวและพัฒนาระบบความปลอดภัยและสุขอนามัยในแหล่งท่องเที่ยว เป้าหมายที่ (๑) นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ที่ดีจากการเดินทางท่องเที่ยว (๒) ประชาสัมพันธ์นักท่องเที่ยวทางอ้อมโดยใช้สื่อ social media ในการบอกต่อให้แก่บุคคลอื่น มีการจัดนิทรรศการประชุม สัมมนาระหว่างนักธุรกิจไทยและ กลุ่ม CLMV ในเขตเศรษฐกิจ พิเศษมากขึ้นและส่งต่อไปยัง การท่องเที่ยวอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ (๓) สิ่งอำนวยความสะดวกสบายอาทิ เช่นห้องน้ำ จุดพักคอยจุดบริการน้ำดื่มที่ได้มาตรฐานและรองรับการใช้งานของนักท่องเที่ยวทุกกลุ่มทุกประเภท (๔) ภูมิทัศน์ของเส้นทางได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่และการท่องเที่ยว (อาทิความร่มรื่นทัศนียภาพแสงสว่าง) (๕) สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ไม่ถูกทำลายเพิ่มมากขึ้น (๖) สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สามารถนำมาปรับใช้กับกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างถูกต้องเหมาะสม (๗) จำนวน สถิติอาชญากรรมต่อนักท่องเที่ยวลดลงไม่มีคดีรุนแรงและสะเทือนขวัญต่อนักท่องเที่ยวองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เส้นทางแหล่งเชื่อมโยงทางท่องเที่ยวด้านความปลอดภัยของการเดินทางท่องเที่ยวโดยรถยนต์ (๘) ประชาชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ ในพื้นที่รับรู้ถึงคุณค่าความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวและนำไปประยุกต์กับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเองได้ (๙) แหล่งท่องเที่ยวได้รับการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวปรับปรุงแก้ไข ให้มีกายภาพทัศนียภาพและบรรยากาศที่ดีขึ้นได้เส้นทางแหล่งเชื่อมโยงทางท่องเที่ยวระบบการเดินทางทางอากาศ (๑๐) ได้เส้นทางแหล่งเชื่อมโยงทางท่องเที่ยวระบบการเดินทางทางรางรถไฟ (๑๑) ได้มีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว (๑๒) ได้รับการอำนวยความสะดวกสร้างความประทับใจและความมั่นใจในการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว มีเครือข่ายการบูรณาการการจัดการปัญหาด้านการทัชชอนพื้นที่ในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ประเด็นการพัฒนาห่วงโซ่ของเส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้อยู่ในระยะต้นคือการส่งเสริมปัจจัยสนับสนุนแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้(กิจกรรมที่ ๑ จัดทำป้ายบอกแหล่งท่องเที่ยวภายใต้รูปแบบการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมหอม (กิจกรรมที่ ๑ ปรับปรุงภูมิทัศน์สถานที่หลักศิลาจารึกอารยธรรมของ) การพัฒนาแหล่งเชื่อมโยงทางท่องเที่ยวด้านโครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการรองรับนักท่องเที่ยวตามความสามารถการแข่งขัน การพัฒนาแหล่งเชื่อมโยงด้านความปลอดภัยของการเดินทางท่องเที่ยวโดยรถยนต์ การส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวบึงพุดซาแดนอารยธรรม อำเภอบึงสามพัน นครราชสีมา การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวระบบการเดินทางทางอากาศ การพัฒนาแหล่งเชื่อมโยงทางท่องเที่ยวระบบการเดินทางรถไฟ มีการพัฒนาอยู่ในขั้นตอนระดับกลาง คือ การบูรณาการการจัดการปัญหาด้านทัชชอนพื้นที่ในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ และมีขั้นตอนการพัฒนาอยู่ในระยะปลาย คือ การพัฒนาระบบฐานข้อมูลทางการท่องเที่ยวและระบบสารสนเทศเพื่อ

สนับสนุนการท่องเที่ยวและการเชื่อมโยงอารยธรรมอีสานใต้ โดยกิจกรรมดังกล่าวอยู่ในหน่วยงานบูรณาการกำกับดูแลได้แก่ ททท./ทกจ./กรมทางหลวง/แขวงทางหลวงสำนักงานศึลาปร/ทกจ./วัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานศึลาปร/ทกจ./วัฒนธรรมจังหวัดกรมทางหลวง/กรมทางหลวงชนบทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/สทกจ./สำนักงานจังหวัด/ภาคเอกชน สทกจ./สถานีตำรวจท่องเที่ยว/อพท./สถานที่ตำรวจภูธร/สถาบันการศึกษา/องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรมทางหลวง/กรมทางหลวงชนบทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/สทกจ./สำนักงานจังหวัด/ภาคเอกชน สทกจ.นม/สงนง.วัฒนธรรมจ.นม/สำนักศึลาปรที่ ๑๐ /กรมทางหลวง/อบจ.นม/อบต.พุดซา/สถาบันการศึกษา กรมการบินพลเรือน /สทกจ./ สำนักงานจังหวัด/ภาคเอกชน การรถไฟแห่งประเทศไทย/สทกจ./สำนักงานจังหวัด/ภาคเอกชนทกจ/อพท/ททท/สถาบันการศึกษา กรมป่าไม้/อุทยานแห่งชาติ/สงนงทรัพยากรฯ/สทกจ./องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๓) สภาพด้านการสื่อสารเพื่อให้ทุกภาคส่วนให้คุณค่าต่อการท่องเที่ยวเพิ่มการรับรู้คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวและการส่งเสริมการใช้ข้อมูลจากอุปสงค์ให้ตรงกับความต้องการประกอบด้วย เป้าหมายที่ ๑ มีการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวเขตอารยธรรมอีสานใต้ของทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ เป้าหมายที่ ๒ นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมีความพึงพอใจในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านการท่องเที่ยว เป้าหมายที่ ๓ ทางกรมมีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่เขตอารยธรรมอีสานใต้เพิ่มขึ้นมีขั้นตอนการพัฒนาอยู่ในระยะปลาย คือ การส่งเสริมการตลาดเส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ การจัดทำสื่อสร้างสรรค์เพื่ออำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ โดยกิจกรรมดังกล่าวอยู่ในหน่วยงานบูรณาการกำกับดูแลได้แก่ ทกจ./ททท.อบจ. และอพท.ทั้ง ๕ จังหวัด

๔) สภาพด้านการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการบนฐานของทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ประกอบด้วย เป้าหมายที่ ๑ มีตราสัญลักษณ์หรือผลิตภัณฑ์ร่วมกันในพื้นที่เพื่อก่อให้เกิดอัตลักษณ์ของเขตพัฒนาการท่องเที่ยว เป้าหมายที่ ๒ มีนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเชิงแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้น ได้ผลิตภัณฑ์และบริการการท่องเที่ยวใหม่ๆ ที่ตอบสนองชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว เป้าหมายที่ ๓ นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเพิ่มขึ้นเป็นการกระจายการท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ๆ มากขึ้น เป้าหมายที่ ๔ แหล่งประวัติศาสตร์อารยธรรมอีสานใต้ได้รับมาตรฐานรางวัลในระดับชาติหรือรางวัลพาท้าหรือรางวัลกินรี เป้าหมายที่ ๕ มีวิสาหกิจชุมชนเข้าร่วมโครงการอบรมและถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ เป้าหมายที่ ๖ องค์ความรู้จากการอบรมได้ถูกนำมาปรับใช้เพื่อการบริหารจัดการ ด้านการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ เป้าหมายที่ ๗ หน่วยงานปกครองท้องถิ่นในเขตอารยธรรมอีสานใต้ในพื้นที่รับรู้ถึงคุณค่าความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวและนำไปประยุกต์กับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนได้ โดยกิจกรรมดังกล่าวอยู่ในหน่วยงานบูรณาการกำกับดูแลได้แก่ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด /สำนักงานพัฒนาการจังหวัด/สถาบันการศึกษาทั้ง ๕ จังหวัดทกจ./สงนง.วัฒนธรรมจังหวัด/ อพท.ทั้ง ๕ จังหวัดสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด /สำนักงานพัฒนาการจังหวัด/สถาบันการศึกษาทั้ง ๕ จังหวัด/อพท.๒ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ๕ จังหวัดสทกจ. /ททท./สงนง.

วัฒนธรรมจังหวัด/อพท./องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/สถาบันการศึกษา/ ทจก/ พช/ อพท/อพท./สถาบันการศึกษาทจก./พาณิชย์/สถาบันการศึกษา/อพท. /พช.ทจก./พาณิชย์/สถาบันการศึกษา/อพท. /พัฒนาการจังหวัด/วัฒนธรรมจังหวัด/ ททท.สทจก./องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/

๕) สภาพด้านเส้นทางการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงระหว่างประเทศ และส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวระหว่างประเทศร่วมกันให้สอดคล้องกับทิศทางและแนวโน้มของตลาดยุคใหม่ ประกอบด้วย เป้าหมายที่ ๑ กิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับพื้นที่โดยรอบแหล่งท่องเที่ยวและเชื่อมโยงการท่องเที่ยวทั้งในและนอกคลัสเตอร์และเชื่อมโยงสู่ประเทศเพื่อนบ้าน ลาว กัมพูชาและเวียดนามเพื่อเพิ่มระยะเวลาในการพำนักนานในคลัสเตอร์โดยยกระดับกิจกรรมและเส้นทางการท่องเที่ยวแห่งวิถีชีวิตอีสานได้ร่วมสมัยมีขั้นตอนการพัฒนาอยู่ในระยะกลางและปลาย ระยะกลางคือ การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวทั้งในและนอกคลัสเตอร์และเชื่อมโยงสู่ประเทศเพื่อนบ้าน ลาว กัมพูชา และเวียดนาม เพื่อเพิ่มระยะเวลาพำนักนานในคลัสเตอร์โดยยกระดับกิจกรรมและเส้นทางการท่องเที่ยวแห่งวิถีชีวิตอีสานได้ร่วมสมัย การเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวระบบการจัดการท่องเที่ยวร่วมกันของจังหวัดในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านและประเทศสมาชิกอาเซียน ระยะปลาย คือ การส่งเสริมการตลาดท่องเที่ยวระหว่างประเทศร่วมกันให้สอดคล้องกับทิศทางและแนวโน้มของตลาดยุคใหม่โดยใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสอดคล้องกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวรูปแบบใหม่โดยการประชาสัมพันธ์ สร้างการรับรู้และสร้างแรงจูงใจแก่นักท่องเที่ยว

๔.๔.๑.๓ สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ ระดับเขตชุมชน

จากศึกษาเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนาม พบว่าสภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ เครือข่ายในระดับชุมชนในงานวิจัยนี้หมายถึงเอาตามแนวคิดที่ว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน มีการทำงานที่เกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วนในชุมชน เป็นช่องทางที่จะทำให้กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้” ในที่นี้หมายถึงเอาชุมชนใดชุมชนหนึ่งในหมู่บ้าน หรือภายในตำบลก็ได้ เครือข่ายในระดับชุมชนแบ่งเนื้อหาตามเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ได้ ๕ หัวข้อ คือ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดนครราชสีมา เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดสุรินทร์ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดศรีสะเกษ และเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี ดังนี้

๑) สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดนครราชสีมา

จากการศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่าในจังหวัดนครราชสีมา มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดธรรมจักรเสมาราม วัดบ้านไร่ วัดศาลาลอย มูลนิธิหลวงปู่โต พรหมรังสี ปราสาทหินพิมาย ปราสาทพนมวัน แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท เป็นต้น การศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดนครราชสีมา คณะผู้วิจัยเลือก ศาสนสถานคือ “วัดธรรมจักรเสมาราม” เป็นแหล่งสำรวจศึกษาข้อมูลวิจัยด้านศาสนาและเลือก ชุมชน “บ้านธารปราสาท” เป็นแหล่งสำรวจศึกษาข้อมูลวิจัย ด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชน ชุมชนบ้านธารปราสาท เป็นชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีความเป็นเครือข่ายที่มี

ความเข้มแข็งเป็นระบบ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมชัดเจน สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดนครราชสีมาให้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวนครราชสีมาว่า “แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา เป็นแหล่งโบราณคดีแห่งที่สองต่อบ้านเชียง ที่ได้จัดทำในลักษณะพิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง จากหลักฐานที่ค้นพบสันนิษฐานว่า มีชุมชนอาศัยอยู่ในบริเวณนี้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ มีหลักฐานของกลุ่มวัฒนธรรมแบบทวารวดี และแบบเขมรโบราณ ช่วงระหว่าง ๑,๕๐๐-๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว”^{๕๗} จากการชูดค้นทางโบราณคดีที่บ้านธารปราสาททำให้หมู่บ้านกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ มีนักท่องเที่ยวให้ความสนใจเข้ามาชมอย่างต่อเนื่องทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันจัดตั้งโครงการหมู่บ้านโฮมสเตย์ขึ้นและมีพัฒนาการเป็นเครือข่ายในเวลาต่อมา ดังข้อมูลว่า “..ปี ๒๕๔๔ ชาวบ้านได้รวมกลุ่มจัดตั้งโครงการหมู่บ้านโฮมสเตย์ขึ้นเพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ...ในแต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวจูงที่พากเข้ามาเป็นจำนวนมาก ดังนั้นในโอกาสเปิดเออีซี ชาวบ้านจึงพร้อมใจกันปรับปรุงที่พักและบริการให้มีมาตรฐานสูงขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ และร่วมกันอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมควบคู่กันไปด้วย”^{๕๘} ในแหล่งข้อมูลเดียวกันอ้างถึงคำกล่าวของนายเสมอ จินดาพงษ์ นายกสมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดนครราชสีมา และประธานสภาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยว่า “หมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านธารปราสาทถือว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ชาวต่างชาติให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะนอกจากจะได้ศึกษาประวัติศาสตร์มนุษย์ยุคโบราณแล้ว ยังสามารถเชื่อมต่อไปยังอารยธรรมขอมที่ปราสาทพิมายอีกด้วย” ดังนั้นจึงมีคณะผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารจัดการบ้านโฮมสเตย์ มาให้ความรู้และแนะนำแก่ชาวบ้าน เพื่อพัฒนาปรับปรุงที่พักและบริการให้มีมาตรฐานที่สูงขึ้น โดยทางอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้คัดเลือกโฮมสเตย์บ้านธารปราสาท เป็น ๑ ใน ๑๐ บ้านโฮมสเตย์ที่ดีที่สุดของประเทศไทย จากการลงสำรวจข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นพบว่าชุมชนแห่งนี้มีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ และมีเครือข่ายเชื่อมโยงการท่องเที่ยวทั้งระดับพื้นที่และระดับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคลากรของชุมชนบ้านธารปราสาทได้เป็นผู้นำในด้านการบริหารจัดการเครือข่ายดังกล่าวด้วย

๒) เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่าในจังหวัดบุรีรัมย์ มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดเขาพระอังคาร วัดพระพุทธบาทเขากระโดง วัดป่าเขาน้อย อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทเขาปลายบัด เป็นต้น การศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ คณะผู้วิจัยเลือกเอาชุมชน “บ้านโคกเมือง”^{๕๙} เป็นแหล่งศึกษา เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ในท่ามกลางแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมจำนวนมาก เช่น ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาททศกัญชีบ้านหนองบัวราย ปราสาทบ้านบุ ปราสาทเมืองต่ำ เป็นต้น อีกทั้ง

^{๕๗} สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดนครราชสีมา, แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท,< <https://pr.prd.go.th/nakhonratchasima/>>.

^{๕๘} Matichon online, บ้านธารปราสาทขยายไอเดียที่ตั้งแหล่งโบราณคดี ทำโฮมสเตย์รองรับเออีซี,< https://www.matichon.co.th/local/news_๕๒๔๙๕>, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙.

^{๕๙} มูลนิธิศูนย์สารสนเทศเครือข่ายไทย, ชุมชนบ้านโคกเมือง,< <http://www.bankokmuang.in.th/>> ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

ยังมีการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ ดังมีการบริหารจัดการข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ดังนี้ “รูปแบบการบริหารจัดการ การจัดการทรัพยากร การท่องเที่ยวและการใช้ประโยชน์ ลักษณะนักท่องเที่ยว”^{๖๐} นอกจากนี้ยังได้กำหนดหมวดแหล่งท่องเที่ยวเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ คือ กิจกรรมและการบริการด้านการท่องเที่ยวชุมชน กิจกรรมการท่องเที่ยวภายในชุมชน การบริการด้านการท่องเที่ยวของชุมชน และแหล่งท่องเที่ยวรอบชุมชน ซึ่งในแต่ละหมวดมีรายละเอียด ดังนี้ กิจกรรมและการบริการด้านการท่องเที่ยวชุมชน ได้แก่ “แหล่งเรียนรู้มัคคุเทศก์น้อยโรงเรียนวัดบ้านเมืองต่ำ แหล่งเรียนรู้ฐานผลิตภัณฑ์จากคนพิการ ภูมิปัญญาบ้านโคกเมือง แหล่งเรียนรู้การแปรรูปเสือกก แหล่งเรียนรู้ฐานสมุนไพรภูเขาไฟ เขาปลายบัด ปราสาทเมืองต่ำ แหล่งเรียนรู้ฐานเกษตรกรรมยั่งยืน ธนาคารตันไม้สาขาปราสาทเมืองต่ำ และปราสาทเขาปลายบัด”^{๖๑} กิจกรรมการท่องเที่ยวภายในชุมชน ได้แก่ “ที่พักโฮมสเตย์ ศึกษาโบราณสถาน ปันจักรยานชมชุมชน เดินป่าเขาปลายบัด ปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิวิปัสสนากรรมฐานที่วัดป่า ทดลองทำแปลงปลูกผัก ทำนา หักทอเสือกก ทอผ้าไหม ภูมิวิถีชีวิตของชุมชน ใส่บาตรยามเช้า ชมตลาดเช้า-เย็น ผักทำอาหารพื้นบ้าน ร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ ชมการแสดงดนตรีพื้นบ้าน ชมสินค้า OTOP สวนเกษตรอินทรีย์” การบริการด้านการท่องเที่ยวของชุมชน ได้แก่ “จำนวนบ้านพักโฮมสเตย์ ค่าที่พัก อาหาร การแสดงดนตรีพื้นบ้าน และบายศรีสู่ขวัญ”^{๖๒} แหล่งท่องเที่ยวรอบชุมชน ได้แก่ “วิสาหกิจชุมชนข้าวหอมมะลิ ข้าวฮางภูเขาไฟ ศูนย์อนุรักษ์คนตรีไทยครูแจ๊ค กลุ่มผลิตของที่ระลึก หมู ๕ (ปราสาทจำลอง) ปราสาทบ้านบุ และภูมิปัญญาหนองบัวราย”^{๖๓} นอกจากนี้ยังมีข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน มีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้หลากหลายรูปแบบในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม, อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนการจัดหาสถานที่พักผ่อนหย่อนใจให้เป็นที่ดึงดูดใจของนักท่องเที่ยวมากขึ้น ดังข้อมูลว่า “ระบบสาธารณูปโภค / สิ่งอำนวยความสะดวกภายในชุมชน ได้แก่ ลานจอดรถ ไฟฟ้า ประปา การรักษาความปลอดภัย ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ป้ายบอกทาง ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก ระบบการติดต่อสื่อสาร” จากการพัฒนาชุมชนแห่งนี้มีพัฒนาการด้านการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐานจึงได้รับรางวัลเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ดังนี้ “ปี ๒๕๕๘ THAILAND HOMESTAY STANDARD OUTSTANDING AWARD ปี ๒๕๕๑ รางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (หมู่บ้านท่องเที่ยว OTOP) ปี ๒๕๕๐ รางวัลหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ปี ๒๕๔๙ หมู่บ้าน OVC (OTOP Village Champion)” จากการลงสำรวจข้อมูลภาคสนามในเบื้องต้นพบว่าชุมชนบ้านโคกเมืองอยู่ในบริเวณที่เป็นที่ตั้งเมืองใหญ่ในสมัยอารยธรรมขอม เป็นเส้นทางผ่านจากนครหลวงที่เสียมเรียบกับเมืองวิมายปุระ จึงเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ อาทิ ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทเขาปลายบัด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีวัดป่าสาขาวัดหนองป่าพง สำหรับตอบสนองการท่องเที่ยวทางศาสนาในรูปแบบปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้อีกด้วย

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

๓) สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดสุรินทร์

จากการศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้น พบว่าในจังหวัดสุรินทร์มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดบูรพาราม วัดป่าอ้าเจียง วัดบ้านตะเคียน ชุมชนปราสาทช้างปี หมู่บ้านช้างบ้านตากกลาง หมู่บ้านผ้าไหมยกทองโบราณบ้านท่าสว่าง เป็นต้น โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์ ๓ กลุ่มหลัก คือ เขมร ลาว กูย พบว่ามีการเชื่อมโยงลักษณะเครือข่ายของกลุ่มต่าง ๆ คือ (๑) กลุ่มชาติพันธุ์กูย มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันระหว่าง กลุ่มชาวกูยอ้าเจียง(ช้าง) อำเภอท่าตูม ชาวกูยบ้านตะเคียน อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ และกูยอำเภอปรางกู จังหวัดศรีสะเกษ (๒) กลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันระหว่าง กลุ่มชาวบ้านสำโรงโคกเพชร กลุ่มผ้าไหมตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง และกลุ่มค้าขายปะเก้อม อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ การศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดสุรินทร์ คณะผู้วิจัยเลือกเอาชุมชน “เครือข่ายท่องเที่ยวตำบลท่าสว่าง”^{๒๔} เป็นแหล่งศึกษาเพราะเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่รู้จักกันดีทั่วโลก อีกทั้งยังรวมเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมภายในตำบลไว้ครบถ้วน ได้แก่ กลุ่มทอผ้าไหมยกทอง จันทรโสมา บ้านท่าสว่าง พิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูปไม้แกะสลักโบราณ วัดอาม็อง บ้านโคกสำโรงท่าสว่าง และวัดบูรพาราม ซึ่งเส้นทางของเครือข่ายการท่องเที่ยวทำให้เข้าถึงได้สะดวกไม่ห่างไกลจนเกินไปสามารถเที่ยวชมได้ภายใน ๑- ๒ วัน สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนบ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์ ว่า “ได้รับคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยวเชิงหัตถกรรมผ้าไหม แห่งเดียวของประเทศ โดยกรมการพัฒนาชุมชนกรมพัฒนาชุมชนได้ดำเนินงานโครงการหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว เพื่อพัฒนาหมู่บ้านที่มีจุดเด่น และมีเอกลักษณ์ให้มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มรายได้ให้ประชาชนในหมู่บ้านจากบริการด้านท่องเที่ยว” สุพจน์ โสฬส ประธานเครือข่ายการท่องเที่ยวตำบลท่าสว่าง ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในตำบลท่าสว่างว่า “นอกเหนือจากกลุ่มทอผ้าไหมยกทองจันทรโสมา ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในการอนุรักษ์ศิลปะหัตถกรรมการทอผ้ายกทองแบบราชสำนักโบราณแล้ว ยังมีกิจกรรมไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการสัมผัสวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น กิจกรรมบายศรีสู่ขวัญ การทำขนมตดหมา โสมสแตย์ การแสดงพื้นบ้าน เรือมอันเร เป็นต้น” ในปี พ.ศ.๒๕๕๖ มีการศึกษาวิจัย “การพัฒนาเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดอุดรมีชัย และแขวงจำปาสัก” ผลการวิจัยพบว่า “เครือข่ายแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือจังหวัดสุรินทร์ คือ สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ จังหวัดอุดรมีชัยคือ ห้องสมุด มหาวิทยาลัยเมียร์เจย จังหวัดบันเตียรเมียเจย และแขวงจำปาสักคือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจำปาสัก เป็นศูนย์กลางการประสานงาน มีการพัฒนาเครือข่ายแหล่งเรียนรู้จากระดับท้องถิ่นเป็นระดับภูมิภาค ด้วยความร่วมมือของแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือในภูมิภาคเดียวกัน และมีผลการประเมินความพึงพอใจในการดำเนินงานของกลุ่มเป้าหมายโดยรวมอยู่ในระดับดีมาก ข้อมูลชุดนี้ทำให้เห็นความเชื่อมโยงเครือข่ายระดับอาเซียนในภาคส่วนของสถาบันการศึกษา

^{๒๔} กลุ่มทอผ้าไหมยกทอง จังหวัดสุรินทร์, <<https://www.sacict.or.th/uploads/items/attachments/>>.

๔) สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดศรีสะเกษ

จากการศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้น พบว่าในจังหวัดศรีสะเกษ มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดล้านขวด วัดไพรพัฒนา(หลวงปู่สรวง วัดบ้านสร้างเรือง(พระธาตุเรืองรอง) วัดสระกำแพงใหญ่ วัดสระกำแพงน้อย ชุมชนชาวภูยกูยปรางค์กู เป็นต้น เป็นที่สังเกตว่าผู้บริหารการท่องเที่ยวระดับพื้นที่ในอารายธรรมอีสานใต้เป็นสภาพสตรีเป็นส่วนใหญ่ เช่น ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดสุรินทร์ นายกสมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษและประธานเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดศรีสะเกษกำลังพัฒนาก้าวตามให้ทันเพื่อนในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารายธรรมอีสานใต้ ดังมีข้อมูลว่า “ดร.กัลยาณี ธรรมจารีย์ นายกสมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษและประธานเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนนำคณะกรรมการและสมาชิกของสมาคมเดินทางไปร่วมงาน “มหัศจรรย์งานช้างสุรินทร์ ครั้งที่ ๕๘” ประจำปี ๒๕๖๑ โดยมี นางธมลวรรณ เจริญวงศ์พิสิฐ ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดสุรินทร์และคณะ ให้การต้อนรับและนำคณะเยี่ยมชมการจัดงานในครั้งนี้”^{๖๕} และในการนี้ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดสุรินทร์ ได้นำคณะสมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษ เดินทางไปที่หมู่บ้านเครื่องเงินตำบลเขวาสินรินทร์และหมู่บ้านท่าสว่าง เพื่อศึกษาดูงานชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีสุรินทร์ ส่งเสริมการท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้ชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อจะได้นำกลับไปเป็นแนวทางในพัฒนาชุมชนท่องเที่ยว OTOP ของจังหวัดศรีสะเกษ ต่อไป (เป็นที่สังเกตว่ากลุ่มไหนที่ชอบสร้างภาพ สร้างข่าว ใช้สื่อประชาสัมพันธ์เก่ง มักมีผลงานที่ไม่ค่อยโดดเด่น...) มีข้อมูลความเคลื่อนไหวในระดับจังหวัดอย่างต่อเนื่องดังข่าวที่ว่า “ศรีสะเกษหนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ชายแดน”^{๖๖} สรุปความได้ว่าปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๒ จังหวัดศรีสะเกษจัด “กิจกรรมสร้างการรับรู้เตรียมความพร้อมรองรับการท่องเที่ยว เชื่อมโยงเขตพื้นที่เมืองชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน” ภายใต้โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ชายแดน โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษ ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดศรีสะเกษ นายกสมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษ ฯลฯ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน หลายจังหวัดร่วมให้การต้อนรับและร่วมรับฟัง ก่อหน้านั้นมีการเปิดการอบรมตามโครงการส่งเสริมศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดศรีสะเกษ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๑ กิจกรรม “อบรมพัฒนาศักยภาพบุคลากรและเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว” นอกจากนี้ได้มีการจัดประชุมแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นด้านการตลาดท่องเที่ยวร่วมกับจังหวัดอุบลราชธานี อำนาจเจริญ และยโสธร เพื่อรับทราบแนวทางการส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยว ความเคลื่อนไหวด้านการท่องเที่ยวในจังหวัดกลุ่มเครือข่าย การจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงในกลุ่มจังหวัด “ราชธานีเจริญศรีโสธร”^{๖๗} หวังการจัดการท่องเที่ยวจังหวัดมีประสิทธิภาพมากขึ้น จากข้อมูลเบื้องต้นสะท้อนให้เห็นว่า

^{๖๕} ชยงค์ มณีพันธุ์เจริญ, สำนักข่าวทีนิวส์ จ.ศรีสะเกษ, สมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษ ขึ้นชมงานช้างสุรินทร์ครั้งที่ ๕๘ ยิ่งใหญ่ ขณะที่ผอ.ททท.จังหวัดสุรินทร์นำชมการผลิต, <<https://www.๗๗jowo.com/contents/>>.

^{๖๖} สยามรัฐออนไลน์, ศรีสะเกษหนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ชายแดน, <<https://siamrath.co.th/n/๖๖๔๗๖>>, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๖๗} นสพ. โคราชนอีสาน ปีที่ ๔๓ ฉบับที่ ๒๔๗๓ วันจันทร์ที่ ๑๑ - วันศุกร์ที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐.

การท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษกำลังดำเนินการปรับฐานรากด้านการท่องเที่ยวให้มีพัฒนาการที่มั่นคงเข้มแข็ง กิจกรรมเชิงการท่องเที่ยวในภาคชุมชนจริงๆ ยังไม่เป็นที่ปรากฏเด่นชัดนัก ทั้งที่แหล่งท่องเที่ยวและศักยภาพของชุมชนก็ไม่แตกต่างไปจากจังหวัดในเขตอีสานใต้ด้วยมากนัก โดยเฉพาะความเป็นแหล่งอารยธรรมขอมโบราณ และกลุ่มชาติพันธุ์ แต่หากยังใส่ใจให้ความสำคัญในระดับเพียงพอเปิด-ปิดก็ยังคงยากที่จะประสบความสำเร็จ เมื่อเทียบกับจังหวัดสุรินทร์แล้วกลุ่มผู้ดำเนินการเป็นบุคลากรภายในชุมชน เมื่อกระทำการได้สำเร็จหน่วยงานรัฐในจังหวัด และสถาบันการศึกษา ก็เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในผลงาน

๕) สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี

จากการศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้น พบว่าในจังหวัดอุบลราชธานี มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดหนองป่าพง วัดถ้ำคูหาสวรรค์ วัดสิรินธรวรารามภูพร้าว อุทยานแห่งชาติผาแต้ม ชุมชนบรูห์ล่าง ชุมชนท่องเที่ยวเขมรราชู จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี มีการบริหารจัดการฐานข้อมูลด้านการท่องเที่ยวทางสื่อออนไลน์อย่างเป็นระบบ เข้าถึงง่าย สะดวกรวดเร็ว สื่อออนไลน์ที่สอดคล้องกับยุคสมัยนี้ นอกจากจะอำนวยความสะดวกเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างรวดเร็วแล้ว ยังได้กำหนดโปรแกรมการท่องเที่ยวทั้งในระดับจังหวัด และเชื่อมโยงไปยังประเทศเพื่อนบ้านในระดับอาเซียนอีกด้วย นอกจากการบริหารจัดการฐานข้อมูลที่เป็นระบบแล้ว ยังมีกิจกรรมเชิงรุกตลอดปี ดังข้อมูลตัวอย่างต่อไปนี้ “การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี ประชุมเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวเพื่อหาแนวทางการประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวพร้อมการปรับปรุงพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่โดยเน้นปี ๒๕๕๘ เป็นปีท่องเที่ยววิถีไทย”^{๖๘} มีความเคลื่อนไหวจากภาครัฐเพื่อกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี โดย อพท.ต้น ‘ชุมชนเขมรราชู’ นำร่องเขตท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ตามนโยบายประชารัฐ “จัดกิจกรรมเสริมสร้างความเข้าใจการท่องเที่ยวโดยชุมชน เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ภายใต้หัวข้อท่องเที่ยวโดยชุมชน หลายหัวใจแต่เป้าหมายเดียวกัน”^{๖๙} ปี โดยมีรายละเอียดว่าเกณฑ์ชี้วัดความสำเร็จของชุมชนต้นแบบ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับขนาดของชุมชนเท่านั้น แต่แบ่งเป็น ๔ ด้าน คือ ๑. การบริหารจัดการภายในชุมชน โดยเขมรราชูเป็นพื้นที่ของหลายชุมชนที่รวมกลุ่มกันเป็นเครือข่าย ๒. การจัดการเศรษฐกิจและสังคม เช่น การจำหน่ายของที่ระลึกและการจัดเก็บเงินเป็นระบบบัญชีที่โปร่งใสและคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตรวจสอบ ๓. การอนุรักษ์วัฒนธรรมอีสาน มีไกด์ชุมชนให้คำแนะนำนักท่องเที่ยว รักษาวัฒนธรรมพื้นบ้าน และ ๔. ปลอดภัยและการบริการชุมชน” ข่าวด้านท่องเที่ยวให้ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเขมรราชูว่า “โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลเขมรราชู กิจกรรมพัฒนาศักยภาพบุคลากรท่องเที่ยวในพื้นที่เขมรราชู”^{๗๐} ในช่วงปลายปี ๒๕๖๑ มีการประชุมด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวว่า “ดร.ปะนะชัย

^{๖๘} พงษ์สถิตย์ อรอินทร์ ส.ปชส.อุบลราชธานี, การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี ประชุมเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว, < https://pr.prd.go.th/ubonratchathani/ewt_news- > ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๗.

^{๖๙} มติชน ออนไลน์, อพท.ต้น ‘ชุมชนเขมรราชู’ นำร่องเขตท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ตามนโยบายประชารัฐ, < https://www.matichon.co.th/region/news_๑๐๑๕๔๑๒ > ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๗๐} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, ข่าวด้านท่องเที่ยว, < <https://ubonratchathani.mots.go.th/> > ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๑.

คำสั่งที่ ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานีเป็นประธานในการ ประชุมเครือข่ายการท่องเที่ยว จังหวัดอุบลราชธานี ภายใต้โครงการพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดอุบลราชธานี”^{๗๑} ในช่วงเดือนมีนาคมการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี มีกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในระดับอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ดังข้อมูลว่า “นายอนันต์ วงศ์เบญจรัตน์ อธิบดีกรมการท่องเที่ยว เป็นประธานเปิดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรมในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง”^{๗๒} ถัดมาได้จัดกิจกรรมอบรมพัฒนาศักยภาพเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวและศึกษาดูงานดังปรากฏ “พิธีเปิดโครงการพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมการท่องเที่ยว จังหวัดอุบลราชธานี กิจกรรมอบรมพัฒนาศักยภาพเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวและศึกษาดูงานในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย”^{๗๓} ในช่วงเดือนเมษายน ดร. ปะนะชัย คำสิงห์ ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี พร้อมด้วยข้าราชการในสังกัดสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานีร่วมการประชุมและลงพื้นที่ ดังข่าวด้านท่องเที่ยวว่า “ผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรีและผู้ตรวจราชการกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมลงพื้นที่ประเด็นการตรวจราชการแบบบูรณาการการขับเคลื่อนของจังหวัด เพื่อตรวจติดตามแก้ไขปัญหาและผลักดันการดำเนินโครงการ/มาตรการสำคัญตามแผนพัฒนาภาค ด้านการท่องเที่ยว”^{๗๔} ในเดือนต่อมาสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี ได้รับมอบหมายจากจังหวัดอุบลราชธานี จัดจ้าง บริษัท ผนวกรักษ์ เอ็นเตอร์เทนเมนท์ “ให้ดำเนินโครงการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในจังหวัดอุบลราชธานี ภายใต้แนวคิด “อ้อมท้อง อ้อมใจ อ้อมบุญ””^{๗๕} ต่อมา มีการจัดประชุมร่วมทั้งภาครัฐและเอกชน เกี่ยวกับมาตรฐานการท่องเที่ยวไทย ดังข่าวด้านท่องเที่ยวประชาสัมพันธ์ “ขอเชิญชวนผู้ประกอบการท่องเที่ยวหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในจังหวัดอุบลราชธานี เข้าร่วมประชุมและประชาสัมพันธ์มาตรฐานการท่องเที่ยวไทย”^{๗๖} จากข้อมูลข้างต้นเห็นได้ชัดเจนว่าสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี มีกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเคลื่อนไหวตลอดปี จึงส่งผลให้การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งจะเป็นฐานสนับสนุนส่งเสริมให้การท่องเที่ยวระดับชุมชนมีความมั่นคงเข้มแข็งสืบไป นั่นก็หมายถึงว่าถ้าหน่วยงานรัฐเข้มแข็งก็ย่อมทำให้ชุมชนเข้มแข็งตามด้วย

๔.๔.๒ แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน

จากข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือ ประกอบด้วย แบบบันทึกจากเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง การลงสังเกต การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์เพื่อนำเสนอเป็นผลการวิจัยด้านแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน โดยแบ่งเป็น ๕ ด้าน ของทุกระดับ ประกอบด้วย ๑) แนวทางเสริมสร้าง

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๗๒} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, พิธีเปิดโครงการพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมการท่องเที่ยว จังหวัดอุบลราชธานี, < <https://ubonratchathani.mots.go.th/> > ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๗๔} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, ข่าวด้านท่องเที่ยว, ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

ด้านบุคคล ๒) แนวทางเสริมสร้างด้านการประสานระหว่างเครือข่าย ๓) แนวทางเสริมสร้างด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างเครือข่าย ๔) แนวทางเสริมสร้างด้านกระบวนการทำงาน ๕) แนวทางเสริมสร้างด้านผู้นำ วิทยุทัศน์ นโยบาย ยุทธศาสตร์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๔.๒.๑ แนวทางเสริมสร้างด้านบุคคล

แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานให้กับประชาคมอาเซียนในด้านบุคคล จากการเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่า ภาครัฐควรผลักดันแผนหรือนโยบายที่มีอยู่แล้วลงสู่ภาคปฏิบัติการและสนับสนุนการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระดับจังหวัดกับประเทศเพื่อนบ้าน ให้เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจนมีแนวทางในการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานให้กับประชาคมอาเซียนในระดับพื้นที่และระดับชุมชนในด้านบุคคล ในแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียนได้มีการจัดทำมาตรฐานและ กระบวนการรับรองมาตรฐาน การกำหนดแนวทางเกี่ยวกับการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการยกระดับคุณภาพด้านทรัพยากรมนุษย์หรือบุคคลในด้านการท่องเที่ยวของอาเซียน โดยการวางแผนการเสริมสร้างทักษะ และการดำเนินการตามโครงการข้อตกลง ยอมรับร่วมในคุณสมบัติของบุคลากรวิชาชีพท่องเที่ยวแห่งอาเซียน(MRA-TP) ซึ่งมีคณะกรรมการติดตามตรวจสอบบุคลากรวิชาชีพท่องเที่ยวอาเซียน (ATPMC) เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงาน ซึ่งเป็นแนวทางที่ได้มีข้อตกลงร่วมกันไว้ค่อนข้างชัดเจนแต่ในทางปฏิบัติยังไม่สามารถใช้ประโยชน์จากข้อตกลงดังกล่าวได้เนื่องด้วยขีดจำกัดด้านมาตรฐานที่แตกต่างกันของแต่ละประเทศในอาเซียน ในระดับพื้นที่ซึ่งประกอบด้วย ๕ จังหวัดที่เป็นแหล่งศึกษาวิจัยอันประกอบด้วย จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี มีแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานให้กับประชาคมอาเซียนระดับพื้นที่ในด้านบุคคล จากการสังเกตสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนามพบว่าแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานให้กับประชาคมอาเซียนระดับพื้นที่ในด้านบุคคล ได้มีการกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ คือ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี เส้นที่ ๑ เส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ซึ่งในแนวทางการพัฒนาที่ ๑ ได้กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาคุณภาพด้านทรัพยากรมนุษย์และสร้างเครือข่ายในอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวเพื่อยกระดับภาคการ ท่องเที่ยวสู่การท่องเที่ยวเขต พัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรม อีสานใต้ และในเป้าหมายของการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวเครือข่าย การท่องเที่ยวในเขต พัฒนาการท่องเที่ยว อารยธรรมอีสานใต้^{๗๗} แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานให้กับประชาคมอาเซียนระดับชุมชนในด้านบุคคล จากการสังเกตสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนามพบว่าแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานให้กับประชาคมอาเซียนในระดับชุมชนด้านบุคคล ควรมีการพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวโดยอิงอาศัยกับแนวทางการพัฒนาของภาครัฐและนโยบายรวมถึงมาตรการที่ปรากฏในแผนการท่องเที่ยวในแต่ละจังหวัด

^{๗๗} แนวทางการขับเคลื่อนเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ (นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี) เส้นที่ ๑ เส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้.

๔.๔.๒.๒ แนวทางเสริมสร้างด้านการประสานระหว่างเครือข่าย

แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอิสานได้กับประชาคมอาเซียนในระดับอาเซียนแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอิสานได้กับประชาคมอาเซียนในระดับชาติ การประสานระหว่างเครือข่ายจากการเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่า ภาครัฐควรผลักดันแผนหรือนโยบายที่มีอยู่แล้วลงสู่ภาคปฏิบัติเพื่อเกิดการพัฒนาประสานงานกันด้านต่าง ๆ ให้มากขึ้นผ่านการและสนับสนุนการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระดับจังหวัดกับประเทศเพื่อนบ้าน ให้เกิดเป็นรูปธรรมของการประสานงานระหว่างเครือข่ายที่ชัดเจน มีแนวทางในการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอิสานได้กับประชาคมอาเซียนในด้านการประสานระหว่างเครือข่ายต่อไประดับอาเซียนมีแนวทางการบริหารจัดการการดำเนินงานของเครือข่ายความร่วมมือโดยการจัดตั้งคณะกรรมการ คณะกรรมการด้านการส่งเสริมด้านขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวอาเซียน (ASEAN Tourism Competitiveness Committee) คณะกรรมการด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอาเซียน (ASEAN Sustainable and Inclusive Tourism Development Committee) คณะกรรมการด้านการติดตามประเมินผลด้านทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวอาเซียน (ASEAN Tourism Resourcing, and Monitoring and Evaluation Committee) คณะกรรมการติดตามตรวจสอบบุคลากรวิชาชีพท่องเที่ยวอาเซียน (ASEAN Tourism Professional Monitoring Committee) โดยการกำกับดูแลผ่านรัฐมนตรีท่องเที่ยวอาเซียน ประสานงานผ่านสำนักเลขาธิการอาเซียน องค์กรการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และคณะกรรมการทั้งหมดที่จัดตั้งขึ้นเพื่อแนวทางในการเสริมสร้างความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวไทยสู่ระดับอาเซียนต่อไป^{๗๘} ในระดับพื้นที่ด้านการประสานระหว่างเครือข่าย ซึ่งประกอบด้วย ๕ จังหวัดที่เป็นแหล่งศึกษาวิจัยอันประกอบด้วย จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี มีแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานได้กับประชาคมอาเซียนระดับพื้นที่ในด้านการ จากการสังเกตสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนามพบว่าแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานได้กับประชาคมอาเซียนในด้านการประสานระหว่างเครือข่าย มีการวางแผนการขับเคลื่อนเขตพัฒนาการท่องเที่ยวทางอารยธรรมอิสานได้ร่วมกัน มีเป้าหมายในการพัฒนาระดับพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางอารยธรรมที่คัดเลือกแล้วคือ จังหวัดนครราชสีมา ที่พระนอนหินทราย แหล่งหินตัด พนมวัน พิมาย, จังหวัดบุรีรัมย์ ที่ พนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ, จังหวัดสุรินทร์ที่ปราสาทศรีขรภูมิ, จังหวัดศรีสะเกษ สระกำแพงน้อยสระกำแพงใหญ่ จังหวัดอุบลราชธานี หมู่บ้านวิถีชีวิตชุมชน) ซึ่งเป็นแนวทางที่มีการขับเคลื่อนผ่านนโยบายจากรัฐลงสู่องค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่เช่นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานศึกษาในเขตพื้นที่ เป็นต้น เพื่อเป็นแนวทางที่ได้วางไว้ในการพัฒนาการสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวระดับพื้นที่ต่อไปในระดับชุมชนด้านการประสานระหว่างเครือข่าย ซึ่งประกอบด้วย ๕ จังหวัดที่เป็นแหล่งศึกษาวิจัยอันประกอบด้วย คือ ที่วัดธรรมจักรเสมาราม (พระนอนหินทราย) อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา หมู่บ้านท่องเที่ยวธารปราสาท อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์

^{๗๘} สำนักงานปลัดกระทรวง การท่องเที่ยวและกีฬา, แผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ.

ที่หมู่บ้านโอบอปเพื่อการท่องเที่ยวบ้านโคกเมือง(ปราสาทเมืองต่ำ), จังหวัดสุรินทร์ที่หมู่บ้านทอผ้าไหมท่าสว่าง, จังหวัดศรีสะเกษ ที่วัดสระกำแพงใหญ่ จังหวัดอุบลราชธานี หมู่บ้านชุมชนบ้านชีทวน หมู่บ้านนวัตวิถี อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี จากการสังเกตสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนามพบว่า แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนในด้านการประสานระหว่างเครือข่าย พบว่า การประสานความร่วมมือระหว่างเครือข่ายจะเป็นไปในรูปแบบการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายที่อยู่โดยรอบของสถานที่ที่ตั้ง โดยได้รับการสนับสนุนด้านความรู้วิชาการและการจัดอบรมด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการเผยแพร่ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของพื้นที่ต่อสาธารณะ เช่นจากสำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัด พัฒนาชุมชนจังหวัด สถานศึกษาในจังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูลด้านวิชาการ ด้านการฝึกอบรม และงบประมาณเพื่อดำเนินการในกิจกรรมของชุมชนแต่ละแห่งในแต่ละจังหวัด ความร่วมมือประสานระหว่างเครือข่ายชุมชน จะเป็นไปในรูปแบบการให้ข้อมูลและการส่งต่อนักท่องเที่ยวเป็นหลัก มี แนวทางในการเสริมสร้างความร่วมมือประสานระหว่างเครือข่ายควรมีกลุ่มนักประชาสัมพันธ์ของทุก ๆ เครือข่ายจับมือร่วมประสานกิจกรรมและวางแผนการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีความร่วมมือกันทุกฝ่าย ซึ่งผลจากการลงภาคสนามแสดงให้เห็นว่า วัดหรือสถานที่ทางศาสนาเช่นปราสาทโบราณ พระพุทธรูปโบราณเก่าแก่สำคัญประจำชุมชนจะเป็นศูนย์รวมของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ควรสร้างให้วัดมีบทบาทในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวมากกว่าที่ปรากฏที่วัดเป็นเพียงสถานที่เก็บหรือรักษาสิ่งของโบราณล้ำค่าเท่านั้นแต่ในด้านศาสนาหรือบทบาทของพระภิกษุที่มีต่อนักท่องเที่ยวในด้านการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนที่ยังมีน้อยเกินไป

๔.๔.๒.๓ แนวทางเสริมสร้างด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างเครือข่าย

แนวทางเสริมสร้างด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างเครือข่าย พบว่า ภาครัฐควรผลักดันแผนหรือนโยบายที่มีอยู่แล้วลงสู่ภาคปฏิบัติและการสนับสนุนการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระดับจังหวัดกับประเทศเพื่อนบ้านให้เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจนมีแนวทางในการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนในระดับชาติ จากการลงภาคสนามในระดับอาเซียนที่คณะผู้วิจัยได้ศึกษาคือประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และประเทศกัมพูชา แนวทางที่พบหากยุทธศาสตร์ที่ปรากฏในแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ.๒๕๕๙- ๒๕๖๘ นำสู่การปฏิบัติได้จริงทุกมิติที่เกี่ยวข้องเชื่อว่าอนาคตจะเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการท่องเที่ยวและอื่น ๆ ตามมาอย่างมากมายที่จะช่วยสนับสนุนเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมระหว่างประเทศที่จะสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้อีกไม่น้อยการศึกษาพบว่าระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนและกัมพูชาการประสานความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวในระดับประเทศนั้นยังอิงอาศัยจังหวัดที่อยู่ในเขตรอยต่อระหว่างประเทศในการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ผ่านกิจกรรมเช่น การกีฬา กิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม เป็นต้น ในระดับชุมชน พบว่า มีกระบวนการทำงานร่วมกันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฝึกอบรม ศึกษาดูงานภายใต้กรอบแนวทางการขับเคลื่อนเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี) ภายใต้การดำเนินโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ซึ่งดำเนินการโดยรับแนวนโยบายจากภาครัฐ

และร่วมวางแผนนำสู่การปฏิบัติเป็นลำดับไป ในระดับชุมชนพบว่า ทุกชุมชนที่ได้รับข้อมูลมีการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่หลายระดับ เช่นจากภายในชุมชนสู่สมาชิก จากชุมชนหนึ่งไปยังชุมชนใกล้เคียง และจากชุมชนห่างไกลมีการศึกษาดูงาน มีการฝึกอบรมเพิ่มพูนทักษะความรู้ด้านการนำเสนอและด้านการ สร้างสรรค์แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นของตนในรูปแบบที่หลากหลาย ผ่านการประสานความร่วมมือทั้ง ภาครัฐ เอกชน สถานศึกษาในจังหวัดและเครือข่ายที่มีรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมที่คล้ายกัน เช่น หมู่บ้านนวัตวิถี หรือหมู่บ้านท่องเที่ยวโอท็อป

๔.๔.๒.๔ แนวทางเสริมสร้างด้านกระบวนการทำงาน

แนวทางเสริมสร้างด้านกระบวนการทำงานในระดับชาติ พบว่า มีแนวทาง ที่วางเป็นยุทธศาสตร์ไว้อย่างชัดเจนคือแนวทางของยุทธศาสตร์ที่ปรากฏในแผนยุทธศาสตร์ด้านการ ท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ.๒๕๕๙- ๒๕๖๘ เมื่อนำแผนแนวทางเป้าหมายและรูปแบบการดำเนินการลงสู่ การปฏิบัติตามกระบวนการที่ถูกยกกร่างขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมมีความเชื่อมั่นว่าแนวทางทั้งหลายที่จะมี ผ่านกระบวนการที่ทำงานได้ผ่านการประสานงานมีกระบวนการตรวจสอบบริหารจัดการได้เป็นอย่างดี ในระดับพื้นที่ พบว่ามีกระบวนการสร้างเครือข่ายด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในระดับพื้นที่และ มีกระบวนการประสานงานบริหารจัดการได้อย่างมีรูปธรรมผ่านคณะทำงานที่ตั้งขึ้นเช่น โครงการ ส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ มีรูปแบบและแนวทางการพัฒนา มีเป้าหมายกรอบเวลาใน การดำเนินงานอย่างชัดเจน ในระดับชุมชน พบว่า กระบวนการทำงานของชุมชนจะสอดคล้องประสานจาก หน่วยงานภายในพื้นที่คือ องค์การบริหารส่วนตำบล พัฒนาชุมชน สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัด สถานศึกษาในจังหวัด และวัดที่อยู่ที่เป็นที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนการรวมตัวของคนในชุมชน ร่วมกันเสนอและร่วมกันจัดตั้งแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนที่ตนมี กระบวนการทำงานระหว่างเครือข่ายใน ระดับที่สูงขึ้นของชุมชนเช่นการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของแหล่งท่องเที่ยวจะอาศัยการประชาสัมพันธ์ ของการท่องเที่ยวจังหวัดการท่องเที่ยวในพื้นที่และสื่อสังคมออนไลน์ในการประชาสัมพันธ์ กระบวนการทำงานของระดับชุมชนด้านการท่องเที่ยวศาสนาและวัฒนธรรมจึงไม่ซับซ้อนเพราะเป็นไป ในลักษณะผู้ปฏิบัติถ่ายทอดองค์ความรู้แนะนำแหล่งท่องเที่ยว ให้บริการและและร่วมดูแลรักษา

๔.๔.๒.๕ แนวทางเสริมสร้างด้านผู้นำ วิสัยทัศน์ นโยบาย ยุทธศาสตร์

แนวทางเสริมสร้างด้านผู้นำ วิสัยทัศน์ นโยบาย ยุทธศาสตร์ พบว่า ใน ระดับชาติโครงสร้างการบริหารด้านผู้นำ พบว่า มีการวางแนวทางในยุทธศาสตร์นโยบายวิสัยทัศน์ใน แผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. ๒๕๕๙ - ๒๕๖๘ (ASEAN Tourism Strategic Plan) ซึ่งนำโดยรัฐมนตรีท่องเที่ยวอาเซียน ผ่านคณะกรรมการด้านต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในแผนยุทธศาสตร์ แนวทางที่จะส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน สามารถรับนโยบายจากแผนยุทธศาสตร์ดังกล่าวมาปฏิบัติเป็นช่องทางที่จะสร้างกลไกการท่องเที่ยวใน ระดับอาเซียนได้อย่างดีเยี่ยม ในระดับพื้นที่ ผู้นำประกอบท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดที่รับนโยบายจาก ภาครัฐและสร้างยุทธศาสตร์ เป้าหมาย วางนโยบาย กำหนดยุทธศาสตร์เพื่อนำสู่การปฏิบัติเพื่อ เสริมสร้างศักยภาพภายในจังหวัดต่อไป ผ่านองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่า แนวทางดังกล่าวเป็นสิ่งที่ ปรากฏมีอยู่แล้วในทุก ๆ จังหวัดมีท่องเที่ยวประจำจังหวัดกำกับดูแล มีการมอบหมายถ่ายโอนภารกิจ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ที่ตนดูแล เช่นแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมอีสาน ใต้ ของจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ เป็นต้น ระดับชุมชน พบว่า แผนการจัดการแหล่ง

ท่องเที่ยวต่าง ๆ ทั้งด้านศาสนาและวัฒนธรรมตลอดจนวิถีชุมชน มีการรับนโยบายจากหน่วยงานรัฐและนำลงสู่การปฏิบัติผ่านงบประมาณและการสนับสนุนด้านวิชาการและบุคลากรจากภาครัฐในการเข้าร่วมเรียนรู้และจัดการแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่มีในชุมชนให้เกิดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงและสร้างเป็นจุดท่องเที่ยวที่น่าสนใจของชุมชน สร้างรายได้และเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหรือรูปแบบอื่น ๆ ที่มีความหลากหลายได้ในที่สุด

๔.๔.๓ การวิเคราะห์สภาพและแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน

จากข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือ ประกอบด้วย แบบบันทึกจากเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง การลงสังเกต การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์เพื่อนำเสนอเป็นผลการวิจัยด้านการวิเคราะห์สภาพและแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน โดยแบ่งเป็นการวิเคราะห์ ๒ ด้านหลัก ประกอบด้วย ๑) การวิเคราะห์สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ๒) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๔.๓.๑ การวิเคราะห์สภาพการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน

จากข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือประกอบด้วย แบบบันทึกจากเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสังเกต และการสัมภาษณ์ ผลการวิเคราะห์การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน มีผลการวิจัยที่ได้จากสภาพการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนมาวิเคราะห์ใน ๓ ประเด็นหลัก ได้แก่ ๑) สภาพของของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ในระดับประเทศ ๒) สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ในระดับพื้นที่ และ ๓) สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ในระดับชุมชน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) สภาพของของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ในระดับชาติ พบว่า การมีอยู่ของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนมีการดำเนินการระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาคมอาเซียนในแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. ๒๕๕๙ – ๒๕๖๘ ซึ่งมีผู้ดำเนินการขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์ประกอบด้วย “รัฐมนตรีท่องเที่ยวอาเซียน (ASEAN Tourism Ministers) องค์กรการท่องเที่ยวแห่งชาติอาเซียน (ASEAN NTOs) คณะกรรมการ (Committee) ๔ ชุดจะทำหน้าที่ดำเนินการตามแผนดำเนินการและโครงการต่าง ๆ ” หากทุกอย่างดำเนินการไปตามแผนนี้ ก็สามัคคีคาดหวังถึงทิศทางท่องเที่ยวอาเซียนได้ในอนาคต ตามแผน “ส่งเสริมการพัฒนาจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวและเส้นทางระดับอนุภูมิภาคของอาเซียนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วม” เริ่มในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ และตามกรอบระยะเวลา ๕ ปีแรกนั้นเป็นช่วงดำเนินการตามความร่วมมือคู่เจรจา ในปี พ.ศ.๒๕๖๔ จึงสามารถสรุปจัดเตรียมรายงานว่าด้วยการบูรณาการ/ความร่วมมือจุดหมายปลายทาง/

เส้นทางในระดับภูมิภาค หลังจากนั้นจึงเข้าสู่กระบวนการควบคุมดูแลการดำเนินการตามความร่วมมือต่าง ๆ พบว่ามีการการท่องเที่ยวชายแดนเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งมีกลุ่มเครือข่ายชาวกูย ๓ ประเทศ คือ ไทย ลาว กัมพูชา ประชุมและร่วมกิจกรรมทุกปีและ ” จากการลงสังเกตภาคสนามและข้อมูลเบื้องต้นสะท้อนเครือข่ายการเชื่อมโยงวัฒนธรรมความเป็นอยู่กับกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านอยู่เสมอ มีข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน ดังนี้ “สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดบุรีรัมย์จัดโครงการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ เมืองชายแดน จังหวัดบุรีรัมย์ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๒ กิจกรรมที่ ๑ สร้างการรับรู้ เตรียมความพร้อมรองรับการท่องเที่ยวเชื่อมโยงเขตพื้นที่เมืองชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้านกิจกรรมที่ ๒ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างศักยภาพให้แก่ พื้นที่เมืองชายแดนให้เกิดเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในพื้นที่ลักษณะ ASEAN Connect โดยเชิญกลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวทั้งในประเทศและได้มีการเชิญกลุ่มธุรกิจจากประเทศเพื่อนบ้านเข้าร่วมกิจกรรม

๒) สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ในระดับพื้นที่สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนในระดับพื้นที่ พบว่า มีการพัฒนาเขตการพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้อันเนื่องมาจากนโยบายจากส่วนกลาง ดังจะพบในเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมระดับพื้นที่ที่ผู้วิจัยได้เลือกเพื่อทำการเก็บข้อมูลวิจัยครั้งนี้คือ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ในแผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว ภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓” ได้เพิ่มข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของเครือข่ายเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ สรุปความได้ว่า หน่วยงานภาครัฐ เอกชนในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ให้การสนับสนุนการรวมกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรมท่องเที่ยวทั้งในลักษณะของนโยบายและการปฏิบัติ ทำให้มีคณะกรรมการ กลุ่มสมาคมชมรม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอและท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวจำนวนมาก แต่ขาดการประสานความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มหรือเครือข่าย แต่ละเครือข่ายยังทำงานตามหน้าที่ (Function) ของตนเอง ขาดการบูรณาการการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ไปในทิศทางและเป้าหมายเดียวกัน การทำงานจะเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ ที่ผานมายังพบว่า นโยบายในการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยมากจะมาจากระดับบนหรือส่วนกลาง มากกว่ามาจากความต้องการของคนท้องถิ่นอย่างแท้จริง ทำให้ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมและเมื่อพิจารณาระดับของการประสานความร่วมมือกันทางธุรกิจเครือข่ายวิสาหกิจท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้แล้วนั้น ยังมีการดำเนินงานในระดับน้อยมาก ทำให้ขาดความเชื่อมโยงใน ห่วงโซ่อุปทานและการประสานประโยชน์ทางแปรรูปธรรม ทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ในแต่ละจังหวัดเป็นแบบแยกจังหวัด และมีลักษณะของการแข่งขันและแย่งชิงทรัพยากร อย่างไรก็ตามจากการศึกษาก็พบว่า ในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้มีจำนวน องค์กร สมาคม ชมรม กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อสร้างความร่วมมือในเครือข่ายวิสาหกิจทางการท่องเที่ยวขึ้นมาจำนวนมาก สำหรับสถาบันการศึกษาในพื้นที่อารยธรรมอีสานใต้ ทั้งในระดับอาชีวศึกษาและระดับมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนหลักสูตรด้านการท่องเที่ยวและการโรงแรมมีอยู่หลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน นอกจากนี้ยังมีข้อมูลเพิ่มเติมอีกว่า “ประเด็นสำคัญเพื่อพิจารณาเพื่อการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขัน

ทางการท่องเที่ยว ๓) ประเด็นการพัฒนาแบบเชื่อมโยงกันในคลัสเตอร์ท่องเที่ยวของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ และนอกเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ตลอดจนการเชื่อมโยงกันในอาเซียน และหน่วยงานระดับสากล”

๓) สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนในระดับชุมชนในการศึกษาเครือข่ายในระดับชุมชนได้แบ่งเนื้อหาตามเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ๕ หัวข้อ คือ เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดนครราชสีมา พบว่า ในจังหวัดนครราชสีมา มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดธรรมจักรเสมาราม วัดบ้านไร่ วัดศาลาลอย มูลนิธิหลวงปู่โต พรหมรังสี ปราสาทหินพิมาย ปราสาทพนมวัน แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท เป็นต้น การศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดนครราชสีมา คณะผู้วิจัยเลือกเอาวัดธรรมจักรเสมาราม ด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและเลือกเอาชุมชน “บ้านธารปราสาท” เป็นแหล่งศึกษาด้านวัฒนธรรมการท่องเที่ยววิถีชุมชน เพราะเป็นเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งเป็นระบบ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมชัดเจน เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าในจังหวัดบุรีรัมย์ มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดเขาพระอังคาร วัดพระพุทธบาทเขากระโดง วัดป่าเขาน้อย อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทเขาปลายบัด เป็นต้น การศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ คณะผู้วิจัยเลือกเอาชุมชน “บ้านโคกเมือง” เป็นแหล่งศึกษา เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ในท่ามกลางแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมจำนวนมาก เช่น ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาททกฤกษ์บ้านหนองบัวราย ปราสาทบ้านบุ ปราสาทเมืองต่ำ เป็นต้น อีกทั้งยังมีการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวภายในชุมชนอย่างเป็นระบบเป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมในพื้นที่เดียวกันอย่างชัดเจน เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดสุรินทร์ พบว่า ในจังหวัดสุรินทร์มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดบูรพาราม วัดป่าอาเจียง วัดบ้านตะเคียน ชุมชนปราสาทข่างปี หมู่บ้านข่างบ้านตากลาง หมู่บ้านผ้าไหมยกทองโบราณบ้านท่าสว่าง เป็นต้น โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์ ๓ กลุ่มหลัก คือ เขมร ลาว กูย พบว่ามีการเชื่อมโยงลักษณะเครือข่ายของกลุ่มต่างๆ คือ (๑) กลุ่มชาติพันธุ์กูย มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันระหว่าง กลุ่มชาวกูยอาเจียง (ข่าง) อำเภอท่าตูม ชาวกูยบ้านตะเคียน อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ และกูยอำเภอปรางกู จังหวัดศรีสะเกษ (๒) กลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันระหว่าง กลุ่มชาวบ้านสำโรงโคกเพชร กลุ่มผ้าไหมตำบลท่านสว่าง อำเภอเมือง และกลุ่มค้าขายปะเก้อม อำเภอเววาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ การศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดสุรินทร์ คณะผู้วิจัยเลือกเอาชุมชน “เครือข่ายท่องเที่ยวตำบลท่าสว่าง” เป็นแหล่งศึกษาเพราะเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่รู้จักกันดีทั่วโลก อีกทั้งยังรวมเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมภายในตำบลไว้ครบถ้วน ได้แก่ กลุ่มทอผ้าไหมยกทอง จันทรโสมมา บ้านท่าสว่าง พิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูปไม้แกะสลักโบราณ วัดอาม็อง บ้านโคกสำโรงท่าสว่าง และวัดบูรพาราม ซึ่งเส้นทางของเครือข่ายการท่องเที่ยวทำให้เข้าถึงได้สะดวกไม่ห่างไกลจนเกินไปสามารถเที่ยวชมได้ภายใน ๑- ๒ วัน เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดศรีสะเกษ พบว่าในจังหวัดศรีสะเกษ มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดล้านขวด วัดไพรพัฒนา(หลวงปู่สรวง วัดบ้านสร้างเรือง(พระธาตุเรืองรอง) วัดสระกำแพงใหญ่ วัดสระกำแพงน้อย ชุมชนชาวกูยปรางค์กู เป็นต้น เป็นที่สังเกตว่าผู้บริหารการท่องเที่ยวระดับพื้นที่ในอารยธรรมอีสานใต้

เป็นสภาพสตรีเป็นส่วนใหญ่ เช่น ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดสุรินทร์ นายกสมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษและประธานเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดศรีสะเกษกำลังพัฒนาก้าวตามให้ทันเพื่อนในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้และเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี พบว่าในจังหวัดอุบลราชธานี มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น วัดหนองป่าพง วัดถ้ำคูหาสวรรค์ วัดสิรินธรวรารามภูพร้าว อุทยานแห่งชาติผาแต้ม ชุมชนบรูท่าลั้ง ชุมชนท่องเที่ยวเขมรรัฐ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี มีการบริหารจัดการฐานข้อมูลด้านการท่องเที่ยวทางสื่อออนไลน์อย่างเป็นระบบเข้าถึงง่าย สะดวกรวดเร็ว สภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนทั้ง ๓ ระดับพบว่าการเรียนรู้และประสบการณ์ร่วมกัน สำหรับด้านกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกับชุมชนต่าง ๆ และความร่วมมือในการสร้างคุณภาพการบริการ ดำเนินการได้ดีในบางพื้นที่ ส่วนด้านความร่วมมือในการพัฒนาบุคลากรการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพ ตลอดจนการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน ยังมีความตื่นตัวน้อย โดยภาพรวมสภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวฯ ยังขาดความมั่นคงเข้มแข็งยังอยู่ในรูปแบบที่ขึ้นอยู่กับช่วงเวลาขอเทศกาลหรืองานประจำปีของแต่ละแหล่งท่องเที่ยวแล้วเท่านั้นจึงจะมีความตื่นตัวเป็นกรณีพิเศษหากนอกเหนือจากนั้นจะเป็นไปในสภาวะการณ์การท่องเที่ยวปกติทั่ว ๆ ไป

๔.๔.๓.๒ การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน

การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ได้มีการแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น ๕ ด้าน ของทุกระดับ ประกอบด้วย ๑) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายด้านบุคคล ๒) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายด้านการประสานระหว่างเครือข่าย ๓) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างเครือข่าย ๔) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายด้านกระบวนการทำงาน ๕) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายด้านผู้นำวิสัยทัศน์ นโยบาย ยุทธศาสตร์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายด้านบุคคล

การวิเคราะห์สแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนด้านบุคคลในระดับชาติ พบว่า ภาครัฐควรผลักดันแผนหรือนโยบายที่มีอยู่แล้วลงสู่ภาคปฏิบัติและการสนับสนุนการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระดับจังหวัดกับประเทศเพื่อนบ้าน ให้เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจนมีแนวทางในการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนในระดับอาเซียนในด้านบุคคลนั้น ควรการจัดตั้งคณะกรรมการการขับเคลื่อนต่าง ๆ ที่ปรากฏในยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอาเซียนแล้วแต่ขับเคลื่อนด้วยบุคลากรแทบทั้งสิ้นดังนั้นการเร่งผลักดันให้ยุทธศาสตร์ทั้งหลายได้มีบทบาทผ่านการปฏิบัติจักเป็นแนวทางในการพัฒนาด้านบุคลากรทางการท่องเที่ยวอย่างดียิ่ง ระดับพื้นที่ในด้านบุคคล จากการสังเกตสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนามพบว่าแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนในด้านด้านบุคคล ได้มีการกำหนดแนว

ทางการขับเคลื่อนเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ คือ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี เส้นที่ ๑ เส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ซึ่งในแนวทางการพัฒนาที่ ๑ ได้กล่าวถึงแนวทางในการพัฒนาการพัฒนาศักยภาพด้านทรัพยากรมนุษย์และสร้างเครือข่ายในอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวเพื่อยกระดับภาคการ ท่องเที่ยวสู่การท่องเที่ยวเขต พัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรม อีสานใต้ และในเป้าหมายของการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวเครือข่ายการท่องเที่ยวในเขต พัฒนาการท่องเที่ยว อารยธรรมอีสานใต้ในระดับชุมชน แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนในระดับชุมชนในด้านบุคคล จากการสังเกตสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนามพบว่าแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนในระดับชุมชนด้านบุคคล ควรมีการพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวโดยอิงอาศัยกับแนวทางการพัฒนาของภาครัฐและนโยบายรวมถึงมาตรการที่ปรากฏในแผนการท่องเที่ยวในแต่ละจังหวัดที่เป็นแนวทางการพัฒนาร่วมกันของแหล่งท่องเที่ยวทางอารยธรรมอีสานใต้ซึ่งจะส่งผลให้มีการพัฒนาตัวบุคลากรที่เกี่ยวข้องเพื่อป้อนเข้าสู่กลไกของงานอย่างเป็นระบบต่อไป

๒) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายด้านการประสานระหว่างเครือข่าย

การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนด้านการประสานความร่วมมือของเครือข่ายในระดับชาติ พบว่า แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนในระดับอาเซียนพบว่ามีแนวทางการบริหารจัดการการดำเนินงานของเครือข่ายความร่วมมือโดยการจัดตั้งคณะกรรมการ คณะกรรมการด้านการส่งเสริมด้านขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวอาเซียน (ASEAN Tourism Competitiveness Committee) คณะกรรมการด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอาเซียน (ASEAN Sustainable and Inclusive Tourism Development Committee) คณะกรรมการด้านการติดตามประเมินผลด้านทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวอาเซียน (ASEAN Tourism Resourcing, and Monitoring and Evaluation Committee) คณะกรรมการติดตามตรวจสอบบุคลากรวิชาชีพท่องเที่ยวอาเซียน (ASEAN Tourism Professional Monitoring Committee) โดยการกำกับดูแลผ่านรัฐมนตรีท่องเที่ยวอาเซียน ประสานงานผ่านสำนักเลขาธิการอาเซียน องค์กรการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และคณะกรรมการทั้งหมดที่จัดตั้งขึ้นเพื่อแนวทางในการเสริมสร้างความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวไทยสู่ระดับอาเซียนต่อไป ในระดับพื้นที่ด้านการประสานระหว่างเครือข่าย พบว่าเครือข่ายทั้ง ๕ จังหวัดที่มีการกำหนดนโยบายการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวจากเบื้องบน แนวที่ควรเสริมสร้างให้เกิดการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนคือรูปแบบการสื่อสารที่ยังไม่เชื่อมโยงกันในรูปแบบของกิจกรรมการมีส่วนร่วมอย่างทั่วถึงมีบ้างในบางเขตบางพื้นที่ดังนั้นควรที่จะสร้างเครือข่ายให้เข้มแข็งทั้งทางวิชาการและหาแหล่งท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงวางรูปแบบการท่องเที่ยวต่อยอดจากที่มีอยู่สู่การเชื่อมโยงถึงการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้ได้ทั้งในกลุ่มจังหวัดและนอกจังหวัดรวมถึงต่างประเทศที่ใกล้ชิดในระดับชุมชนด้านการประสานระหว่างเครือข่าย ที่เป็นแหล่งศึกษาวิจัยอันประกอบด้วย วัดธรรมจักรเสมาราม (พระนอนหินทราย)

อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา หมู่บ้านท่องเที่ยวธารปราสาท อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ ที่หมู่บ้านโอท็อปเพื่อการท่องเที่ยวบ้านโคกเมือง (ปราสาทเมืองต่ำ) จังหวัดสุรินทร์ที่หมู่บ้านทอผ้าไหมทำสว่างจังหวัดศรีสะเกษที่วัดสระกำแพงใหญ่ จังหวัดอุบลราชธานีที่หมู่บ้านชุมชนบ้านชีทวนหมู่บ้านนวัตวิถี อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี จากการสังเกตสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนามพบว่าแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนในด้านการประสานความร่วมมือระหว่างเครือข่าย พบว่าแนวทางการประสานความร่วมมือระหว่างเครือข่ายจะเป็นไปในรูปแบบการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายที่อยู่โดยรอบของสถานที่ที่ตั้ง โดยได้รับการสนับสนุนด้านความรู้วิชาการและการจัดอบรมด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการเผยแพร่ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของพื้นที่ต่อสาธารณะ เช่นจากสำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัด พัฒนาชุมชนจังหวัด สถานศึกษาในจังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูลด้านวิชาการ ด้านการฝึกอบรม และงบประมาณเพื่อดำเนินการในกิจกรรมของชุมชนแต่ละแห่งในแต่ละจังหวัด ความร่วมมือประสานระหว่างเครือข่ายชุมชน จะเป็นไปในรูปแบบการให้ข้อมูลและการส่งต่อนักท่องเที่ยวเป็นหลัก มี แนวทางในการเสริมสร้างความร่วมมือประสานระหว่างเครือข่ายควรมีกุมนักประชาสัมพันธ์ของทุก ๆ เครือข่ายจับมือร่วมประสานกิจกรรมและวางแผนการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีความร่วมมือกันทุกฝ่าย ซึ่งผลจากการลงภาคสนามแสดงให้เห็นว่า วัดหรือสถานที่ทางศาสนาเช่นปราสาทโบราณ พระพุทธรูปโบราณเก่าแก่สำคัญประจำชุมชนจะเป็นศูนย์รวมของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ควรสร้างให้วัดมีบทบาทในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวมากกว่าที่ปรากฏที่วัดเป็นเพียงสถานที่เก็บหรือรักษาสิ่งของโบราณล้ำค่าเท่านั้นแต่ในด้านศาสนาหรือบทบาทของพระภิกษุที่มีต่อนักท่องเที่ยวในด้านการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนที่ยังมีน้อยเกินไป

๓) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างเครือข่าย

การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนด้านการเรียนรู้และประสบการณ์ ในระดับชาติพบว่า แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนในระดับอาเซียนพบว่าภาครัฐควรผลักดันแผนหรือนโยบายที่มีอยู่แล้วลงสู่ภาคปฏิบัติการและสนับสนุนการเชื่อมโยงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้รูปแบบระบบทิศทางและการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวระดับจังหวัดกับประเทศเพื่อนบ้านให้เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจนมีแนวทางในการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนในที่สามารถเห็นผลได้ในระดับอาเซียนจากการลงภาคสนามในระดับอาเซียนที่คณะผู้วิจัยได้ศึกษาคือประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และประเทศกัมพูชา แนวทางที่พบหากยุทธศาสตร์ที่ปรากฏในแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ.๒๕๕๙- ๒๕๖๘ นำสู่การปฏิบัติได้จริงทุกมิติที่เกี่ยวข้องเชื่อว่าอนาคตจะเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการท่องเที่ยวและอื่น ๆ ตามมาอย่างมากมายที่จะช่วยสนับสนุนเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมระหว่างประเทศที่จะสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้อีกไม่น้อยการศึกษาพบว่าระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนและกัมพูชาการประสานความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวในระดับประเทศนั้นยังอาศัยจังหวัดที่อยู่ในเขต

รอยต่อระหว่างประเทศในการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ผ่านกิจกรรมเช่น การกีฬา กิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม เป็นต้นโดยมีการเชื่อมโยงในรูปแบบเฉพาะกิจ เช่น กิจกรรมระหว่างสำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์เชื่อมโยงไปยังสำนักงานการท่องเที่ยวของ จังหวัดอุดรธานีซึ่งของประเทศกัมพูชาด้านการนำกิจกรรมกีฬาจักรยาน ปั่นผ่านเส้นทางหนึ่งช่องสอง แผ่นดินเป็นต้นซึ่งแนวทางในการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ กับประชาคมอาเซียนควรอย่างยิ่งที่จะต้องเร่งรีบดำเนินการเพื่อรองรับตลาดการท่องเที่ยวในรูปแบบ ต่าง ที่ประเทศไทยในจังหวัดใกล้เคียงกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีศักยภาพมีองค์ประกอบด้านการ ท่องเที่ยวที่มีคุณค่ามีความน่าสนใจอยู่หลาย ๆ จังหวัดเช่นการท่องเที่ยวแนวกีฬาในจังหวัดบุรีรัมย์ที่มี จุดสนใจคือสนามแข่งรถระดับโลกเป็นต้น เช่นเดียวกันจุดสนใจของเพื่อนประเทศในอาเซียนอย่าง กัมพูชามีแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมทางศาสนสถานโบราณที่ค่อนข้างมีความน่าสนใจใคร่ ศึกษาเรื่องราวในประวัติศาสตร์เช่น นครวัด นครธม เป็นต้นหากระหว่างประเทศมีการเชื่อมโยงกัน สร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ร่วมกันเชื่อมั่นว่าเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวจะมีทิศทาง ที่ดีขึ้น หรือ ในระดับพื้นที่และระดับชุมชน พบว่า มีกระบวนการทำงานร่วมกันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผูกอบรม ศึกษาดูงานภายใต้กรอบแนวทาง การขับเคลื่อนเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี) ภายใต้การดำเนินโครงการส่งเสริมการ ท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ซึ่งดำเนินการโดยรับแนวนโยบายจากภาครัฐและร่วมวางแผนนำสู่การ ปฏิบัติเป็นลำดับไป ในระดับชุมชนพบว่า ทุกชุมชนที่ได้รับข้อมูลมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่หลาย ระดับ เช่นจากภายในชุมชนสู่สมาชิก จากชุมชนหนึ่งไปยังชุมชนใกล้เคียงและจากชุมชนห่างไกลมี การศึกษาดูงาน มีการฝึกอบรมเพิ่มพูนทักษะความรู้ด้านการนำเสนอและด้านการสร้างสรรค์แหล่ง ท่องเที่ยวที่เป็นของตนในรูปแบบที่หลากหลาย ผ่านการประสานความร่วมมือทั้งภาครัฐ เอกชน สถานศึกษาในจังหวัดและเครือข่ายที่มีรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ คล้ายกัน เช่น หมู่บ้านนวัตวิถี หรือหมู่บ้านท่องเที่ยวโอท็อป

๔) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายด้านกระบวนการทำงาน

การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนด้านกระบวนการทำงาน ในระดับชาติ พบว่า มี แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้กับประชาคม อาเซียนที่วางเป็นยุทธศาสตร์ไว้อย่างชัดเจนคือแนวทางของยุทธศาสตร์ที่ปรากฏในแผนยุทธศาสตร์ ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ.๒๕๕๙- ๒๕๖๘ เมื่อนำแผนแนวทางเป้าหมายและรูปแบบการ ดำเนินการลงสู่การปฏิบัติตามกระบวนการที่ถูกยกวางขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมมีความเชื่อมั่นว่าแนวทาง ทั้งหลายที่จะมีการนำไปปฏิบัตินั้นจะต้องผ่านกระบวนการที่ทำงานด้านการประสานงานมี กระบวนการตรวจสอบบริหารจัดการได้เป็นอย่างดียิ่งแนวทางเพื่อการพัฒนายกระดับขีดความสามารถ ด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมดังได้ปรากฏในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวกระบวนการ ติดตามและตรวจสอบเป็นเรื่องสำคัญมีความโปร่งใสในการนำงบประมาณลงสู่ภาคปฏิบัติและรับรู้ รับทราบทิศทางการดำเนินการได้ในทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายการท่องเที่ยวสู่ กระบวนการนำไปปฏิบัติได้จริงและมีประสิทธิภาพ ในระดับพื้นที่ พบว่ามีกระบวนการสร้างเครือข่าย ด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในระดับพื้นที่และมีกระบวนการประสานงานบริหารจัดการได้อย่างมี

รูปธรรมผ่านคณะกรรมการที่ตั้งขึ้นเช่น โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ มีรูปแบบและแนวทางการพัฒนา มีเป้าหมายกรอบเวลาในการดำเนินงานอย่างชัดเจน ในระดับชุมชน พบว่ากระบวนการทำงานของชุมชนจะสอดคล้องประสานจากหน่วยงานภายในพื้นที่คือ องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนาชุมชน สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัด สถานศึกษาในจังหวัด และวัดที่อยู่ที่เป็นที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว โดยการกำกับติดตามดูแลของตัวแทนหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวจากหน่วยงานรัฐ เช่น สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดเป็นต้น ตลอดจนการรวมตัวของคนในชุมชนร่วมกันเสนอและร่วมกันจัดตั้งแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนที่ตนมี กระบวนการทำงานระหว่างเครือข่ายในระดับที่สูงขึ้นของชุมชนเช่น การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของแหล่งท่องเที่ยวจะอาศัยการประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวจังหวัดการท่องเที่ยวในพื้นที่และสื่อสังคมออนไลน์ในการประชาสัมพันธ์ กระบวนการทำงานของระดับชุมชนด้านการท่องเที่ยวศาสนาและวัฒนธรรมจึงไม่ซับซ้อนเพราะเป็นไปในลักษณะผู้ปฏิบัติถ่ายทอดองค์ความรู้แนะนำแหล่งท่องเที่ยว ให้บริการและร่วมดูแลรักษา

๕) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายด้านผู้นำ วิสัยทัศน์นโยบาย ยุทธศาสตร์

การวิเคราะห์แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ด้านผู้นำ วิสัยทัศน์ นโยบาย ยุทธศาสตร์ พบว่า ในระดับชาติโครงสร้างการบริหารด้านผู้นำพบว่าการวางแนวทางในยุทธศาสตร์นโยบายวิสัยทัศน์ใน แผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. ๒๕๕๙ - ๒๕๖๘ (ASEAN Tourism Strategic Plan) ซึ่งนำโดยรัฐมนตรีท่องเที่ยวอาเซียน ผ่านคณะกรรมการด้านต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในแผนยุทธศาสตร์แนวทางที่จะส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนสามารถรับนโยบายจากแผนยุทธศาสตร์ดังกล่าวมาปฏิบัติเป็นช่องทางที่จะสร้างกลไกการท่องเที่ยวในระดับอาเซียนได้อย่างดียิ่ง ในระดับพื้นที่ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดที่จะรับนโยบายจากภาครัฐและสร้างยุทธศาสตร์ เป้าหมาย วางนโยบาย กำหนดยุทธศาสตร์เพื่อนำสู่การปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างศักยภาพภายในจังหวัดต่อไป ผ่านองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่า แนวทางดังกล่าวเป็นสิ่งที่ปรากฏมีอยู่แล้วในทุก ๆ จังหวัดมีท่องเที่ยวประจำจังหวัดกำกับดูแล มีการมอบหมายถ่ายโอนภารกิจการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ที่ตนดูแล เช่นแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ของจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางเป็นต้น หากแนวทางการพัฒนานี้สามารถต่อยอดเป็นการดำเนินนโยบายระดับพื้นที่สู่การเชื่อมโยงไปยังประเทศเพื่อนบ้านได้เชื่อมั่นว่ารูปแบบการท่องเที่ยวของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนจะเกิดขึ้นได้ไม่ยากเย็นและเป็นช่องทางที่ควรดำเนินการเป็นอย่างยิ่ง จากการที่ลงพื้นที่ ทั้งในสุรินทร์และบุรีรัมย์ พบว่า มีรถยนต์ส่วนบุคคลของพี่น้องชาวกัมพูชาข้ามมาจับจ่ายใช้สอยและท่องเที่ยวถึงตัวจังหวัดทั้งบุรีรัมย์สุรินทร์และเชื่อว่าจังหวัดอื่น ๆ ในเส้นทางที่ไปได้นักท่องเที่ยวต่างชาติประเทศเพื่อนบ้านเรากลุ่มนี้และจะมีกลุ่มต่อไปอีกไม่มีที่สิ้นสุดจะต้องเห็นช่องทางการท่องเที่ยวในประเทศไทยและในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ต้องเป็นแม่แกนหลักในการสร้างกระแสการรับรู้ด้านเส้นทางแหล่งท่องเที่ยวและข้อมูลการท่องเที่ยวทั้งที่พักการเดินทางเป็นต้นสู่นักท่องเที่ยวชาวต่าง ชาติกลุ่มนี้และทุก ๆ กลุ่มจากหลากหลายประเทศที่จะเดินทางมายังไทย ระดับชุมชน พบว่า แผนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้านต่าง ๆ ทั้งด้านศาสนาและวัฒนธรรมตลอดจนวิถีชุมชน มีการรับนโยบาย

จากหน่วยงานรัฐและนำลงสู่การปฏิบัติผ่านงบประมาณและการสนับสนุนด้านวิชาการและบุคลากร จากภาครัฐในการเข้าร่วมเรียนรู้และจัดการแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่มีในชุมชนให้เกิดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงและสร้างเป็นจุดท่องเที่ยวที่น่าสนใจของชุมชน สร้างรายได้และเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหรือรูปแบบอื่น ๆ ที่มีความหลากหลายได้ในที่สุดแนวทางเสริมสร้างการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนด้านด้านผู้นำวิสัยทัศน์ นโยบาย ยุทธศาสตร์ ต้องมีผู้นำที่เป็นนักคิดนักพัฒนาเพราะในชุมชนหากผู้นำไม่ขยับผู้ตามซึ่งเป็นชาวบ้านชาวไร่ชาวนาก็ไม่มีโอกาสได้รับรู้รับทราบนโยบายด้านการจัดการแหล่งธรรมชาติปราสาทโบราณต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ของตน ไม่มีทางที่จะจัดการดำเนินการอะไรได้เองเพราะงานท่องเที่ยวโดยมากต้องอ้างอิงอำนาจและนโยบายของรัฐเช่นบางสถานที่ท่องเที่ยวต้องพึ่งพิงกรมศิลปากรเป็นต้นดังนั้น ขั้วเคลื่อนแหล่งท่องเที่ยวได้ดีที่สุดต้องมีต้องได้ต้องหาผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ ที่มองเห็นคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวที่ตนมี จึงจะผลักดันต่อไปได้

๔.๕ ผลการวิจัยประเด็นการวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบและยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

คณะผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย ๒ ประเด็น ได้แก่ (๑) สภาพปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน (๒) ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ดำเนินการวิจัยโดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้ ๑) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องด้านการจัดการท่องเที่ยวและเที่ยว จำนวน ๑๐ คน ๒) สันทนาการกลุ่มกับเจ้าอาวาส หรือผู้แทน และหัวหน้าแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ จำนวน ๑๐ คน/รูป และนักท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้เลือกการสุ่มแบบบังเอิญ เพื่อเป็นการเก็บข้อมูล เลือกจากประชาชน/พระสงฆ์ที่มาท่องเที่ยว โดยเลือกขนาดกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดจากการสุ่มตามสัดส่วนในแต่ละแห่ง จำนวน ๑๐ แห่ง เฉลี่ยแห่งละ ๔ คน/รูป รวม ๔๐ คน/รูป และรวมทั้งสิ้น ๕๐ คน/รูป สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล สถิติเชิงพรรณนา และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้สรุปผลเชิงพรรณนา ๓) วิเคราะห์สภาวะแวดล้อม (SWOT Analysis) เพื่อให้ทราบจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และปัญหาอุปสรรค ของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ และ ๔) จัดทำข้อเสนอยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน โดยรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๕.๑ วิเคราะห์สภาพปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากนักวิชาการ จำนวน ๑๐ รูป/คน ซึ่งมีข้อมูลที่ได้ ดังนี้ ๑) สภาพปัญหาผลกระทบ ประกอบด้วย (๑) ด้านบุคลากร มีปัญหาผลกระทบ โดยภาพรวม บุคลากรของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมปัจจุบันมีปัญหาอยู่ว่าบุคลากรประจำแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมไม่เพียงพอในการ

อำนวยความสะดวก และให้องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง^{๗๙} ขาดการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่ชัดเจน^{๘๐} ทำให้เกิดผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวด้านการไม่ได้รับความสะดวก นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ที่ไม่ถูกต้อง (๒) ด้านสถานที่ มีปัญหาผลกระทบ โดยภาพรวม สถานที่ในการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ปัจจุบันมีปัญหาในส่วนของศาสนสถานอยู่ที่ว่าคนยังไม่เข้าใจเจตนารมณ์ของผู้สร้างอย่างแท้จริง ขาดการสร้างจุดเด่นของศาสนสถานให้เป็นที่สนใจ และดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ทำให้เกิดผลกระทบด้านความเข้าใจและพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องของนักท่องเที่ยว^{๘๑} (๓) ด้านกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยว มีปัญหาผลกระทบ โดยภาพรวม กิจกรรมต่าง ๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ปัจจุบันมีปัญหาอยู่ว่า กิจกรรมที่จัดไม่ต่อเนื่องทั้งทางวัด และอุทยานแห่งชาติ^{๘๒} ขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี^{๘๓} อีกทั้งวัดขาดความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ระหว่างวัด บ้าน และโรงเรียน หรือหน่วยงาน/องค์กร ที่เกี่ยวข้อง^{๘๔} ทำให้เกิดผลกระทบด้านการเดินทางมาเที่ยวอย่างต่อเนื่องของนักท่องเที่ยว (๔) ด้านสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว มีปัญหาผลกระทบ โดยภาพรวม สิ่งแวดล้อม และบริบทของแหล่งท่องเที่ยว ปัจจุบันมีปัญหาอยู่ว่า ห้องน้ำสำหรับนักท่องเที่ยวไม่เพียงพอ ที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวตลอดจนปัญหาเรื่องขยะ^{๘๕} ทำให้เกิดผลกระทบด้านมลภาวะของแหล่งท่องเที่ยว ไม่สร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว (๕) ด้านความเชื่อมโยงของแหล่งท่องเที่ยว มีปัญหาผลกระทบ โดยภาพรวม ด้านความเชื่อมโยงของแหล่งท่องเที่ยวในประชาคมอาเซียน ปัจจุบัน มีปัญหาอยู่ว่าขาดการประชาสัมพันธ์ทั้งในรูปแบบของป้ายบอกระยะทาง ป้ายบอกสถานที่ที่เป็นภาษาอาเซียน^{๘๖} จุดเด่นหรืออัตลักษณ์ของสถานที่แต่ละแห่งไม่ชัดเจน ทำให้นักท่องเที่ยวขาดข้อมูลสำหรับการท่องเที่ยว นอกจากนี้วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวควรเน้นเป็นแหล่งเรียนรู้ AEC และถนนเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวยังไม่สะดวกสบายเท่าที่ควร^{๘๗} ปัญหาผลกระทบดังกล่าวมีแนวทางแก้ไข ประกอบด้วย (๑) ด้าน

^{๗๙} สัมภาษณ์ ดร.สวัสดิ์ นาบองสี รองผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านกู่กาสิงห์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาร้อยเอ็ด เขต ๒ เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๘๐} สัมภาษณ์ ดร.ชูชัย ประดับสุข ศึกษานิเทศ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุรินทร์ เขต เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๘๑} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์หาญ ปญญาโร,ดร. เจ้าอาวาสวัดป่าอากะเจียง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ๕ เมื่อวันที่ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๘๒} สัมภาษณ์ ดร.พิสุทธิพงศ์ เอ็นดู รองคณบดีฝ่ายวิทยาการวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขต สุรินทร์ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๘๓} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์หาญ ปญญาโร,ดร. เจ้าอาวาสวัดป่าอากะเจียง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๘๔} สัมภาษณ์ ดร.สุรีย์ฉาย สุกันธรรัตน์ อาจารย์ประจำสาขาการวิจัยท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๘๕} สัมภาษณ์ ดร.สุรีย์ฉาย สุกันธรรัตน์ อาจารย์ประจำสาขาการวิจัยท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๘๖} สัมภาษณ์ ดร.จักรพงษ์ เจือจันทร์ อาจารย์ประจำ คณะคอมพิวเตอร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๘๗} สัมภาษณ์ ดร.สุรีย์ฉาย สุกันธรรัตน์ อาจารย์ประจำสาขาการวิจัยท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

บุคลากร คือแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งต้องเพิ่มจำนวนบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งโบราณสถานที่ยุทธศาสตร์ศิลปากรดูแลต้องมีหรือเพิ่มเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยให้เพียงพอสำหรับการดูแลรักษา และอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว^{๔๘} และบุคลากรเหล่านั้นต้องมีความเข้าใจตรงกันร่วมมือร่วมแรงไปในทิศทางเดียวกัน แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งควรเพิ่มจำนวนบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งโบราณสถานที่ยุทธศาสตร์ศิลปากรดูแล ควรมีหรือเพิ่มเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยให้เพียงพอสำหรับการดูแลรักษา และอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวและบุคลากรเหล่านั้นต้องมีความเข้าใจตรงกันร่วมมือร่วมแรงไปในทิศทางเดียวกัน^{๔๙} (๒) ด้านสถานที่ คือแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งต้องสร้างจุดเด่นของศาสนสถานให้เด่นชัด มีจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยการสร้างอัตลักษณ์ให้โดดเด่น^{๕๐} เช่นวัดถ้ำคูหาสวรรค์ จะมีอัตลักษณ์ที่เป็นช่อง AEC ที่ใหญ่ที่สุดในโลก มีการบูรณปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์ และประชาสัมพันธ์อัตลักษณ์ของแต่ละแห่งนั้นให้นักท่องเที่ยวทั่วไปได้เข้าถึงข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยว^{๕๑} (๓) ด้านกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวคือมีประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้ทราบในทุกช่องทางของการสื่อสาร จะทำให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเลือกและหรือร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทางวัดหรืออุทยานแห่งชาติจัดให้มีขึ้น โดยกิจกรรมที่จัดต้องมีความต่อเนื่อง เชื่อมโยงให้เห็นถึงคุณค่าของแต่ละกิจกรรมนั้น ๆ โดยเฉพาะกิจกรรมที่สำคัญ และควรมีโปรแกรมการท่องเที่ยวในแต่ละแห่งด้วย^{๕๒} (๔) ด้านสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว คือปรับบริบทให้สอดคล้องกับการพัฒนาสถานที่ซึ่งให้คงความเป็นอัตลักษณ์ของตนไว้^{๕๓} สร้างห้องน้ำสะอาด ที่จัดเก็บขยะให้เพียงพอ และปรับปรุงถนนภายในแหล่งท่องเที่ยว ให้อยู่ในสภาพที่ใช้ได้คืออยู่เสมอ (๕) ด้านความเชื่อมโยงของแหล่งท่องเที่ยวคือ การให้ความรู้เบื้องต้นแก่ประชาชน ในด้านภาษาอาเซียนสำหรับการสื่อสาร^{๕๔} การจัดโปรแกรมการดำเนินการความเชื่อมโยง ระหว่างประเทศในประชาคมอาเซียน^{๕๕} และจัดทำแผนที่การเดินทางหรือเส้นทางการท่องเที่ยวของแต่ละแห่งด้วย^{๕๖}

^{๔๘} สัมภาษณ์ดร.พิสุทธิพงษ์ เอ็นดู รองคณบดีฝ่ายวิทยาการวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขต สุรินทร์ เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๔๙} สัมภาษณ์ดร.สุรีย์ฉาย สุนันธรณี อาจารย์ประจำสาขาการวิจัยท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๕๐} สัมภาษณ์ ดร.พิสุทธิพงษ์ เอ็นดู รองคณบดีฝ่ายวิทยาการวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขต สุรินทร์ เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๕๑} สัมภาษณ์ นางสาวขวัญทวี ไทยยิ่ง ผู้จัดการบริษัทสะเร็นทัวร์ จังหวัดสุรินทร์

^{๕๒} สัมภาษณ์ดร.พิสุทธิพงษ์ เอ็นดู รองคณบดีฝ่ายวิทยาการวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขต สุรินทร์ เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๕๓} สัมภาษณ์ดร.พิสุทธิพงษ์ เอ็นดู รองคณบดีฝ่ายวิทยาการวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขต สุรินทร์ เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๕๔} สัมภาษณ์พระครูสมุห์หาญ ปญญาโร,ดร. เจ้าอาวาสวัดป่าอภัย อำเภอน้ำตม จังหวัดสุรินทร์ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๕๕} สัมภาษณ์ดร.พิสุทธิพงษ์ เอ็นดู รองคณบดีฝ่ายวิทยาการวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขต สุรินทร์ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๕๖} สัมภาษณ์ดร.อุษา กลมพันธ์ อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

๔.๕.๒ วิเคราะห์ปัจจัยที่มีต่อการเสริมสร้างยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน คณะวิจัยได้จัด สันทนาการกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นและวิเคราะห์ปัจจัยที่มีต่อการเสริมสร้างยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน โดยมี ผู้เข้าร่วมสันทนาการกลุ่มที่เป็นนักวิชาการ จำนวน ๑๐ รูป/คน ตัวแทนจากแหล่งท่องเที่ยว ๑๐ แห่ง เฉลี่ยแห่งละ ๔ รูป/คน รวม ๔๐ รูป/คน จึงรวมทั้งสิ้น ๕๐ รูป/คน สรุปข้อมูลได้ว่า ปัจจัยที่มีต่อการ เสริมสร้างยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทาง เศรษฐกิจในประชาคมอาเซียนมีปัจจัยที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน รวมทั้งสิ้น ๑๓ ปัจจัย ประกอบด้วย ๑) บริการ ด้วยใจ ผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นกับงานบริการเป็นของคู่กัน การบริการจากใจหรือ Mind Service ที่จะแสดงออกต่อนักท่องเที่ยว ต้องเป็นไปด้วยความเต็มใจในการต้อนรับ ซึ่งผู้นำเที่ยวจิตอาสา ท้องถิ่นควรจะมียุทธศาสตร์ที่ชัดเจน ผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นจะต้องเป็นคนที่ชอบช่วยเหลือคนอื่น เพื่อให้ ลูกคามีความสุข แล้วผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นก็มีความสุขไปด้วยเช่นกัน ๒) ใส่ใจเพื่อนมนุษย์ การ ทำงานของผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่น เป็นการทำงานร่วมกับคนหมู่มาก ร้อยพ่อพันแม่ มาจาก หลากหลายสถานที่ เมื่อนักนำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นถือว่าเป็นเจ้าบ้านที่มีคนมาท่องเที่ยวยังเมืองไทย จึงต้องมีมนุษยสัมพันธ์ ต้อนรับขับสู้ ต่อคนหลายคนความต้องการเหล่านั้น การเข้าใจจิตวิทยาคนเป็น สิ่งสำคัญ บทบาทหนึ่งของผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่น คือเป็นทูตวัฒนธรรม เป็นตัวแทนของประเทศ รักษาภาพพจน์และประชาสัมพันธ์ในสิ่งที่ถูกต้องดีงามของประเทศไทย โดยการทำงาน ต้องแสดงออก อย่างกระตือรือร้น ตื่นตัวเป็นกันเอง จริงใจ ยินดีต้อนรับ และเข้าใจคน มีความเป็นมิตร มีน้ำใจ ๓) ทำงานเชิงรุก ผู้ให้สัมภาษณ์หลายคนเห็นว่า คุณลักษณะของการทำงานเชิงรุกมาตรฐานสูง มาตรฐาน ระดับสากลเป็นสิ่งสำคัญ การทำงานผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นยุคศตวรรษที่ ๒๑ ต้องทำงานระดับมือ อาชีพ เพราะโลกเปลี่ยนแปลงไป มีการแข่งขันสูง ผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นต้องเน้นงานที่มีคุณภาพ มีเทคนิคการทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนถึงกระทั่งผลงานออกมาเกินความ คาดหมายจากที่นักท่องเที่ยวคาดหวังไว้จะเป็นการดี ลักษณะของคนไทยสู่คนไทย ๔.๐ ในศตวรรษที่ ๒๑ กล่าวว่า ต้องมุ่งความเป็นเลิศอดทน ทำงานหนักได้ ทำงานเป็นทีม รับผิดชอบเป็นทีมได้ ๔) มี วาทศิลป์ สำหรับผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นแล้ว การพูดเป็นเครื่องมือหาเงิน ที่สำคัญในการทำงาน และติดต่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยวและบุคคลอื่น ซึ่งวาทศิลป์หรือศิลปะในการพูดนั้น ก็ปรากฏให้เห็น คือ ความสามารถในการใช้ภาษาที่พูด ที่สามารถสื่อความหมายได้ชัดเจน คล่องแคล่ว ถูกกาลเทศะ ตลอดจนการใช้น้ำเสียงในการพูดให้น่าฟัง ให้ได้ความรู้ พูดด้วยปิยะวาจา คือ พูดเพราะ มีเสน่ห์ ผู้ให้ สัมภาษณ์ได้ให้ความสำคัญกับคุณลักษณะเรื่องผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นต้องเป็นผู้มีวาทศิลป์ เป็น นักพูด พูดดี พูดเพราะ ปิยะวาจา พูดในฐานะตัวแทนของประเทศ พูดสร้างความเข้าใจ และ ความสัมพันธ์อันดี ความเพลิดเพลนให้ได้ความรู้ มีอารมณ์ขัน สร้างบรรยากาศที่ดี สร้างความ ประทับใจซึ่งเป็นเรื่องที่นักท่องเที่ยวคาดหวังมากกว่าอย่างอื่น ถ้าเขามีความสุข กับการท่องเที่ยว กลับไป เขาก็จะไปบอกต่อๆ กันให้มาเที่ยวประเทศไทยหรือไม่ก็จะระบุชื่อนักนำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่น ที่เขาประทับใจไว้ให้แขกคนต่อไป การพูดเป็นการทำให้เรื่องยากเป็นเรื่องง่าย ผู้นำเที่ยวจิตอาสา ท้องถิ่นต้องเป็นนักสื่อข้อความ คนที่จะเป็นผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นได้ดี จะต้องเป็นคนชอบอธิบาย

นักบรรยาย สามารถสร้างแรงบันดาลใจในการท่องเที่ยว แต่ครั้งแก่ลูกทัวร์ ให้เกิดความสนใจ กระตุ้นให้อยากรู้ อยากรู้เห็น การพูดให้ความรู้ ต้องเป็นสิ่งถูกต้อง ความรู้ที่ชัดเจน และไม่ไปพาดพิงในสิ่งที่ไม่ดีของคนอื่น หรือไม่เป็นการลบหลู่คนอื่น ศาสนาอื่น ๕) เป็นผู้นำที่อบอุ่น เป็นเจ้าบ้านที่ดี และรับผิดชอบ การเป็นผู้นำที่เกี่ยวเนื่องกับความรับผิดชอบต่ออีกอันหนึ่งคือการทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานหรือเป็นตัวกลางระหว่างนักท่องเที่ยวกับบุคคลอื่น ๆ ได้แก่ พนักงานโรงแรม พนักงานร้านอาหาร พนักงานของธุรกิจให้บริการทางการท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น ผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นต้องทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโยงหรือเป็นผู้ประสานงานระหว่างนักท่องเที่ยวกับบุคคลเหล่านั้น เนื่องจากผู้มาเยือนไม่สามารถพูดภาษาท้องถิ่นกันได้ คนไทยก็ไม่เข้าใจวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิดของนักท่องเที่ยว ผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นจึงต้องให้ความรู้และชี้แจงกับทั้งสองฝ่ายเพื่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันและมีความรู้สึกที่ดีร่วมกัน ผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นต้องอาศัยหลักการบริหารจัดการเข้ามาใช้ในการปฏิบัติงาน มีการประสานงานที่ดีกับทุกฝ่าย เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ ทั้งนี้ ต้องมีลักษณะของการเป็นผู้นำ สามารถตัดสินใจแก้ไขปัญหา อาจเกิดขึ้นในระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีในการสวมบทบาทและทำหน้าที่ในฐานะผู้นำนั้น ผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นควรให้เกียรตินักท่องเที่ยว โดยไม่แสดงตัวเป็นนาย โดยพึงระลึกไว้เสมอว่า ตนคือผู้ให้บริการนักท่องเที่ยว ซึ่งไม่คุ้นเคยกับสถานที่ ผู้คน สิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นนั้น ๆ ดังนั้น จึงควรนำนักท่องเที่ยวให้ประพฤติกฎและปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับท้องถิ่นนั้น ๆ ไม่ใช่สั่งนักท่องเที่ยวให้ปฏิบัติตาม

๖) มีศักยภาพหมั่นพัฒนาตนเอง บริบทของสังคมยุคใหม่ ผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นต้องมีการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีความรู้ในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างดี ซึ่งพอสรุปได้ว่า ต้องอาศัยปัจจัยที่จะเป็นองค์ประกอบ คือ มีความช่างสังเกต สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว เช่น สังเกตว่ามีต้นไม้ ออกดอกสวยงามในบางจุดก็สามารถแนะนำให้นักท่องเที่ยวชมได้ ซึ่งจะเป็นการสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว มีความรู้ดี และติดตามความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่สำคัญอยู่ตลอดเวลา โดยผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น ตำรา เอกสาร หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ หรือ Internet เป็นต้น ความสนใจใฝ่รู้รวมถึงการตรวจสอบความทันสมัยของความรู้ และข้อมูลต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา ความจำที่ดีด้วยเช่นกันลักษณะของผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นที่จะต้องให้ทันเป็นไปตามบริบทของยุคโลกาภิวัตน์ อีกประการหนึ่งคือ การหมั่นศึกษาเรียนรู้ พัฒนาตนเอง อย่างสม่ำเสมอ เพราะความรู้ และโลกข่าวสารได้เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ๗) มีวินัย จรรยาบรรณ มีคุณธรรม จริยธรรม ผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นทุกยุคทุกสมัยต้องมีจรรยาบรรณวิชาชีพ คือ มีทัศนคติที่ดีต่องานผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่น ตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อ ให้ข้อมูลที่ถูกต้อง ซื่อสัตย์ สุจริต มีศีลธรรมอันดี ส่วนด้านคุณธรรม จริยธรรม ต้องเป็นคนที่ทำงานเป็นสัมมาชีพ เป็นคนละเอียดและเกรงกลัวต่อการทำบาป มีเมตตากรุณา มีความรับผิดชอบต่ออย่างน้อยมีศีล ๕ ประจําตัว การทำงานผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นหรือผู้นำเที่ยว มีแนวทางในการประพฤติและปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสม คือ มีความประพฤติอันเป็นที่ยอมรับของทุกคน เป็นความประพฤติที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม มีศีลธรรม ในปัจจุบัน องค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศ ที่ทำหน้าที่ควบคุมมาตรฐานควรประกอบอาชีพผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นได้เห็นความสำคัญของการกำหนดหลักมารยาท และจรรยาบรรณสำหรับผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่น เพื่อให้ผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ ๘) มีองค์ความรู้พุทธศาสนาและเผยแผ่เมื่อมีโอกาส ผู้นำเที่ยวจิตอาสาท้องถิ่นควรต้องเป็นผู้มีภูมิคุ้มกัน เรื่อง

ศีลธรรม ศาสนาพุทธ อันเป็นศาสนาประจำชาติ หน้าที่นักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่น ต้องอธิบายเรื่องเกี่ยวกับศาสนาให้ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว ต้องมีคุณธรรม จริยธรรมประจำใจ สามารถนำหลักธรรมมาใช้ในการทำงานนักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของประเทศชาติ ควรต้องเข้าใจเรื่องของศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม อย่างถ่องแท้ เพื่อนำมาถ่ายทอด สิ่งดีงามให้ นักท่องเที่ยวได้ถูกต้อง ๙) คิดบวก มองโลกแง่ดี ปกติหน้าที่นักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่นจะทำงานภายใต้ภาวะกดดัน มีข้อจำกัดเรื่องเวลา เรื่องความต้องการที่ไม่สิ้นสุดของนักท่องเที่ยว แต่เมื่อนักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่นมีความคิดและเจตคติเชิงบวกในการปฏิบัติงานแล้ว ก็จะสามารถทำงานให้สำเร็จได้ ๑๐) รักความเป็นไทย คุณธรรมประจำใจของนักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่น ต้องเป็นคนมีศีลธรรม รักเอกลักษณ์ไทย เผยแพร่สิ่งดีงามให้นักท่องเที่ยวทั่วโลก ให้ได้ชื่นชมของดีเมืองไทย ทั้งนี้สัจใจคอ ๑๑) มีจิตสาธารณะ การมีจิตสาธารณะร่วมกันเป็นองค์กร เป็นกลุ่มก้อน เป็นพันธมิตรกัน ก็เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับนักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่น ต้องคำนึงถึง ๑๒) มีทักษะด้านเทคโนโลยี ลักษณะนิสัยคนไทยยุค ๔.๐ ในศตวรรษที่ ๒๑ คือ การก้าวทันเทคโนโลยี มีความรู้หลากหลายได้ชำนาญการเฉพาะด้าน มีความคิดสร้างสรรค์ การใช้เทคโนโลยีในปัจจุบัน มีความจำเป็นตลอดเวลาในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะโทรศัพท์มือถือ นักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่นต้องใช้ประกอบการทำทัวร์ ดังนั้น นักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่นต้องมีทักษะสามารถใช้เทคโนโลยีประกอบการทำทัวร์ได้ ทั้งด้านวิธีการนำเสนอและข้อมูลสารสนเทศ ๑๓) เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน สังคมยุค ๔.๐ ในศตวรรษที่ ๒๑ บุคคลจะต้องมีความรู้ความสามารถเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน นักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่นก็เช่นเดียวกัน ตามบริบทของการเป็นนักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่น ในยุค ๔.๐ ในศตวรรษที่ ๒๑ ได้มีการเปลี่ยนแปลงใช้จากรูปแบบเดิม ๆ คือ มาเป็นผู้ชำนาญการเฉพาะทัวร์ เฉพาะด้าน เฉพาะหรือหลายภาษา จนได้ฉายาว่าเป็นนักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่นแบบใด เพื่อเป็นเอกลักษณ์ประจำตน เวลาเมื่อลูกค้าต้องการนักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่นเชี่ยวชาญ (Expert) ด้านใด ก็จะมีโอกาสได้รับงาน มีงานทำ มีรายได้ตามมา เช่น ฉายานักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่นประวัติศาสตร์ นักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่นแอนเวนเจอร์ นักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรม นักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่นดูนก นักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่นเดินป่า นักรู้เกี่ยวกับจิตอาสาท้องถิ่นบันเทิง เป็นต้น

๔.๕.๓ ผลการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม (SWOT Analysis) เพื่อให้ทราบจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และปัญหาอุปสรรค ของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้

คณะผู้วิจัย ได้นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ การจัดสนทนากลุ่ม และข้อมูลจากการค้นคว้าเอกสารในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาและผลกระทบด้านประวัติศาสตร์ ด้านเส้นทางการท่องเที่ยว ด้านการพัฒนาศักยภาพชุมชนผู้ประกอบการ ด้านการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษ และด้านการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อไปจัดทำการวิเคราะห์สภาพการณ์ภายในและสภาพการณ์ภายนอก (situation analysis) โดยใช้การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม (SWOT Analysis) เพื่อให้ทราบจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และปัญหาอุปสรรคที่เป็นปัจจัยภายใน (Internal Factors) และปัจจัยภายนอก (External Factors) ของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ในการดำเนินงานการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ ดังต่อไปนี้

๔.๕.๓.๑ จุดแข็ง (Strengths) ปัจจัยภายใน

๑) มีประวัติความเป็นมาด้านกลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าที่หลากหลาย ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร กลุ่มชาติพันธุ์กูย กลุ่มชาติพันธุ์ลาย และกลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช

๒) มีวัฒนธรรมทางภาษาที่หลากหลายตามกลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบด้วย ภาษาเขมร ภาษากูย ภาษาลาว และภาษาไทยโคราช

๓) มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่หลากหลายและโดดเด่น เช่น จังหวัดนครราชสีมา มีอุทยานมหาวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) จังหวัดสุรินทร์ มีพุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานาจารย์ (วัดเขาศาลา) วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) จังหวัดศรีสะเกษ มีวัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) จังหวัดอุบลราชธานี มีวัดสิรินธรวรารามภูพร้าว (วัดเรืองแสง) เป็นต้น

๔) มีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่หลากหลายและโดดเด่น เช่น จังหวัดนครราชสีมา มีอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย จังหวัดบุรีรัมย์ มีปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดสุรินทร์ มีหมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ พิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปไม้โบราณวัดบ้านอาม็อง เป็นต้น

๕) ลักษณะทางกายภาพเชิงภูมิศาสตร์ของอีสานใต้ ตั้งอยู่ในแนวเทือกเขาพนมดงรัก (ภูองเร็ก) มีเขตติดต่อกับราชอาณาจักรกัมพูชา และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

๔.๕.๓.๒ จุดอ่อน (Weaknesses) ปัจจัยภายใน

๑) บุคลากรของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมไม่เพียงพอในการอำนวยความสะดวกและให้องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง

๒) ขาดการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่ชัดเจนทำให้เกิดผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวไม่ได้รับความสะดวก นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ที่ไม่ถูกต้อง

๓) ขาดการสร้างจุดเด่นของศาสนสถานให้เป็นที่สนใจและดึงดูดนักท่องเที่ยว

๔) ขาดการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดผลกระทบด้านการเดินทางมาเที่ยวอย่างต่อเนื่องของนักท่องเที่ยว

๕) ขาดความเชื่อมโยงที่ดีพอด้านเครือข่ายการท่องเที่ยว ทั้งที่เป็นวัด บ้าน โรงเรียน และหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง

๖) ขาดการจัดการที่ดีในด้านความสะดวก ปัญหาขยะ และมลภาวะของแหล่งท่องเที่ยว

๗) ความเชื่อมโยงที่เป็นรูปธรรมของเครือข่ายการท่องเที่ยวกับประเทศอาเซียน

๔.๕.๓.๓ โอกาส (Opportunities) ปัจจัยภายนอก

๑) ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐ ได้กล่าวถึงความมั่นคง ความสามารถในการแข่งขันกับประเทศต่าง ๆ ทั้งในตลาดโลกและตลาดภายในประเทศเพื่อให้สามารถสร้างรายได้ทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ ตลอดจนมีการสร้างฐานเศรษฐกิจและสังคมแห่งอนาคตเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทการพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงไป และประเทศไทยมีบทบาทที่สำคัญในเวที

โลก และมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และการค้าอย่างแน่นแฟ้นกับประเทศในภูมิภาคเอเชีย เป็นจุดสำคัญของการเชื่อมโยงในภูมิภาค ทั้งการ คมนาคมขนส่ง การผลิต การค้า การลงทุน และการทำธุรกิจ เพื่อให้เป็นพลังในการพัฒนา

๒) ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน ได้กล่าวถึงการเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงธุรกิจของภาคบริการที่มีศักยภาพทั้งฐานบริการเดิมและฐานบริการใหม่เพื่อส่งเสริมให้เศรษฐกิจของประเทศเติบโตได้อย่างเข้มแข็ง

๓) วัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ได้กล่าวถึง การผลักดันเพื่อให้เศรษฐกิจเข้มแข็ง แข่งขันได้ มีเสถียรภาพ และมีความยั่งยืน สร้างความเข้มแข็งของ ฐานการผลิตและบริการเดิมและขยายฐานใหม่โดยการใช้นวัตกรรมที่เข้มข้นมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก และสร้างความมั่นคงทางพลังงาน อาหาร และน้ำ รวมถึงการผลักดันให้ประเทศไทยมีความเชื่อมโยง (Connectivity) กับประเทศต่างๆ ทั้งในระดับอนุภูมิภาค ภูมิภาค และนานาชาติได้อย่างสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพ รวมทั้งให้ประเทศไทยมีบทบาทนำและสร้างสรรค์ในด้านการค้า การบริการ และการลงทุนภายใต้กรอบความร่วมมือต่างๆ ทั้งในระดับอนุภูมิภาค ภูมิภาค และโลก

๔) แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔) มีวิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ และยุทธศาสตร์ที่เปิดโอกาสในการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งในประเทศ และประชาคมอาเซียน

๕) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community – AEC) มุ่งเน้นให้เกิดการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจและความสะดวกในการติดต่อค้าขายระหว่างกัน เพื่อให้ประเทศสมาชิกสามารถแข่งขันกับภูมิภาคอื่น ๆ ได้

๖) วัตถุประสงค์สำคัญข้อที่ ๖ ของการจัดตั้งอาเซียนได้กล่าวถึงการเสริมสร้างความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจพัฒนาการทางวัฒนธรรมในภูมิภาค

๗) สนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia หรือ TAC) ข้อที่ ๖ กล่าวถึงความร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพระหว่างประเทศสมาชิก

๔.๕.๓.๔ อุปสรรค (Threats) ปัจจัยภายนอก

๑) สภาพการเมืองไม่มีเสถียรภาพมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อย ทิศทางการบริหารประเทศไม่แน่นอนเกิดความไม่ต่อเนื่องของการบริหารงานแบบบูรณาการ

๒) ปัญหาการท่องเที่ยวมีมิติการพัฒนาที่ขาด “ความสมดุล” ที่สำคัญอยู่ ๔ มิติ กล่าวคือ มิติเจ้าบ้าน/อุปทาน (Host) มิติผู้มาเยือน (Guest) กลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยว (Tourism Mechanism) และมิติด้านคุณภาพ การบริการ (Service Quality)

๓) ปัญหาด้านการกำกับดูแล (Regulator) โดยเฉพาะการบังคับใช้กฎหมายต่างๆ (Law Enforcement) ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เช่น การรุกล้ำพื้นที่อุทยานและพื้นที่สาธารณะของผู้ประกอบการ การพิจารณาให้ใบอนุญาตสถานประกอบการท่องเที่ยว และโรงแรมที่ไม่มีมาตรฐานป้องกันมลพิษและผลกระทบอย่างเพียงพอ การกำกับดูแลธุรกิจทัวร์และ

บริการการท่องเที่ยวที่ดำเนินธุรกิจเกินกว่าขอบเขตธุรกิจที่ได้รับใบอนุญาต รวมถึงการติดตามและดำเนินคดีกับธุรกิจที่เอาเปรียบหรือหลอกลวง

๔) ปัญหาเศรษฐกิจชะลอตัวและตกต่ำทำให้เกิดความไม่คล่องตัวในการดำเนินการด้านการท่องเที่ยวทั้งของผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยว

๕) การเปิดตลาดการค้าเสรีและการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนมีแนวโน้มทำให้คู่แข่งทางการท่องเที่ยวมีมากยิ่งขึ้น

จากการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis) ของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ สามารถสรุปเป็นตารางวิเคราะห์ปัจจัยภายใน (Internal Factors) และปัจจัยภายนอก (External Factors) ของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ ได้ดังนี้

ตารางที่ ๔.๕ แสดงตารางวิเคราะห์ปัจจัยภายใน (Internal Factors) และปัจจัยภายนอก (External Factors) ของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้

ปัจจัยภายใน (Internal Factors) และปัจจัยภายนอก (External Factors) ของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้	
ปัจจัยภายใน (Internal Factors)	
จุดแข็ง (Strengths : S)	จุดอ่อน (Weaknesses : W)
S๑ มีประวัติความเป็นมาด้านกลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าที่หลากหลาย ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร กลุ่มชาติพันธุ์กวย กลุ่มชาติพันธุ์ลาว และกลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช	W๑ บุคลากรของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมไม่เพียงพอในการอำนวยความสะดวกและให้องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง
S๒ มีวัฒนธรรมทางภาษาที่หลากหลายตามกลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบด้วย ภาษาเขมร ภาษากวย ภาษาลาว และภาษาไทยโคราช	W๒ ขาดการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่ชัดเจนทำให้เกิดผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวไม่ได้รับความสะดวก นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ที่ไม่ถูกต้อง
S๓ มีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่หลากหลายและโดดเด่น เช่น อุทยานมหาวิหารสมเด็จพระพุทธบาท (โต พรหมรังสี) พุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร (วัดเขาศาลา) วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) วัดสิรินธรวรารามภูพร้าว (วัดเรืองแสง) เป็นต้น	W๓ ขาดการสร้างจุดเด่นของศาสนสถานให้เป็นที่สนใจและดึงดูดนักท่องเที่ยว
S๔ มีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่หลากหลายและโดดเด่น เช่น อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ พิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูปไม้โบราณวัดบ้านอามิ่ง เป็นต้น	W๔ ขาดการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดผลกระทบด้านการเดินทางมาเที่ยวอย่างต่อเนื่องของนักท่องเที่ยว

ตารางที่ ๔.๕ แสดงตารางวิเคราะห์ปัจจัยภายใน (Internal Factors) และปัจจัยภายนอก (External Factors) ของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ (ต่อ)

ปัจจัยภายใน (Internal Factors) และปัจจัยภายนอก (External Factors) ของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้	
S๕ ลักษณะทางกายภาพเชิงภูมิศาสตร์ของอีสานใต้ ตั้งอยู่ในแนวเทือกเขาพนมดงรัก (ภูงเร็ก) มีเขตติดต่อกับราชอาณาจักรกัมพูชา และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	W๕ ขาดความเชื่อมโยงที่ดีพอในด้านเครือข่ายการท่องเที่ยว ทั้งที่เป็นวัด บ้าน โรงเรียน และหน่วยงาน ทั้งของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง
	W๖ ขาดการจัดการที่ดีในด้านความสะอาด ปัญหาขยะ และมลภาวะของแหล่งท่องเที่ยว
	W๗ ความเชื่อมโยงที่เป็นรูปธรรมของเครือข่ายการท่องเที่ยวกับประเทศอาเซียน
	W๘ การประชาสัมพันธ์ยังไม่ทั่วถึง
	W๙ ขาดการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง
ปัจจัยภายนอก (External Factors)	
โอกาส (Opportunities : O)	อุปสรรค (Threats : T)
O๑ ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้กำหนดยุทธศาสตร์ที่ ๓ เกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ การเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงธุรกิจของภาคบริการที่มีศักยภาพทั้งฐานบริการเดิม และฐานบริการใหม่เพื่อส่งเสริมให้เศรษฐกิจของประเทศเติบโตได้อย่างเข้มแข็ง	T๑ สภาพการเมืองไม่มีเสถียรภาพมีการเปลี่ยนรัฐบาลบ่อย ทิศทางการบริหารประเทศไม่แน่นอนก่อให้เกิดความไม่ต่อเนื่องของการบริหารงานแบบบูรณาการ
O๒ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ได้กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการผลักดันเพื่อให้เศรษฐกิจเข้มแข็ง แข่งขันได้ มีเสถียรภาพ และมีความยั่งยืน สร้างความเข้มแข็งของฐานการผลิตและบริการเดิมและขยายฐานใหม่โดยการใช้นวัตกรรมที่เข้มข้นมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก และสร้างความมั่นคงทางพลังงาน อาหาร และน้ำ รวมถึงการผลักดันให้ประเทศไทยมีความเชื่อมโยง (Connectivity) กับประเทศต่างๆ ทั้งในระดับอนุภูมิภาค ภูมิภาค และนานาชาติได้อย่างสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพ รวมทั้งให้ประเทศไทยมีบทบาทนำและสร้างสรรค์ในด้านการค้า การบริการ และการลงทุนภายใต้กรอบความร่วมมือต่างๆ ทั้งในระดับอนุภูมิภาค ภูมิภาค และโลก	T๒ ปัญหาการท่องเที่ยวมีมิติการพัฒนาที่ขาด “ความสมดุล” ที่สำคัญอยู่ ๔ มิติ กล่าวคือ มิติเจ้าบ้าน/อุปทาน (Host) มิติผู้มาเยือน (Guest) กลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยว (Tourism Mechanism) และมิติด้านคุณภาพ การบริการ (Service Quality)

ตารางที่ ๔.๕ แสดงตารางวิเคราะห์ปัจจัยภายใน (Internal Factors) และปัจจัยภายนอก (External Factors) ของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ (ต่อ)

ปัจจัยภายใน (Internal Factors) และปัจจัยภายนอก (External Factors) ของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้	
O๓ แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔) มีวิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ และยุทธศาสตร์ที่เปิดโอกาสในการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งในประเทศและประชาคมอาเซียน	T๓ ปัญหาด้านการกำกับดูแล (Regulator) โดยเฉพาะการบังคับใช้กฎหมายต่างๆ (Law Enforcement) ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เช่น การรื้อล้างพื้นที่อุทยานและพื้นที่สาธารณะของผู้ประกอบการ การพิจารณาให้ใบอนุญาตสถานประกอบการท่องเที่ยวและโรงแรมที่ไม่มีมาตรการป้องกันมลพิษและผลกระทบอย่างเพียงพอ การกำกับดูแลธุรกิจทัวร์และบริการการท่องเที่ยวที่ดำเนินธุรกิจเกินกว่าขอบเขตธุรกิจที่ได้รับใบอนุญาต รวมถึงการติดตามและดำเนินคดีกับธุรกิจที่เอาเปรียบหรือหลอกลวง
O๔ ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community - AEC) มุ่งเน้นให้เกิดการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจและความสะดวกในการติดต่อค้าขายระหว่างกัน เพื่อให้ประเทศสมาชิกสามารถแข่งขันกับภูมิภาคอื่น ๆ ได้	T๔ ปัญหาเศรษฐกิจชะลอตัวและตกต่ำทำให้เกิดความไม่คล่องตัวในการดำเนินการด้านการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการและการไปท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว
O๕ วัตถุประสงค์สำคัญข้อที่ ๖ ของการจัดตั้งอาเซียนได้กล่าวถึงการเสริมสร้างความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจพัฒนาการทางวัฒนธรรมในภูมิภาค	T๕ การเปิดตลาดการค้าเสรีและการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนมีแนวโน้มทำให้คู่แข่งทางการท่องเที่ยวมีมากยิ่งขึ้น
O๖ ข้อที่ ๖ แห่งสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia หรือ TAC) ได้กล่าวถึงความร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพระหว่างประเทศสมาชิก	

ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียนดังกล่าว สามารถแสดงสรุปเป็นตารางการวิเคราะห์ประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าหมาย มาตรการการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ที่เชื่อมโยงกับการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis) ได้ดังนี้

ตารางที่ ๔.๖ แสดงการวิเคราะห์ประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าหมาย มาตรการการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ที่เชื่อมโยงกับการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis)

ประเด็นยุทธศาสตร์	เป้าหมาย	มาตรการ	ความเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis)
๑. ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการ	๑.๑ หน่วยงานที่ดูแลด้านการท่องเที่ยวมียุทธศาสตร์ เป้าประสงค์ แผนดำเนินงาน และตัวบ่งชี้ชัดเจนในการบริหารจัดการ	๑.๑.๑ ขับเคลื่อนให้ส่วนงานการท่องเที่ยวจัดทำยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการ	O๑ O๒ O๓ T๑ T๒ T๓
๒. ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาศักยภาพชุมชนผู้ประกอบการท่องเที่ยว	๒.๑ มีการอนุรักษ์สืบสานความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์	๒.๑.๑ ส่งเสริมให้กลุ่มชาติพันธุ์มีการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมและประเพณีที่แสดงถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์	S๑ S๒
	๒.๒ บุคลากรมีจำนวนปริมาณที่เพียงพอต่อการให้บริการ	๒.๒.๑ ส่งเสริมให้บุคลากรในพื้นที่มีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์และส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวเพื่อชุมชนอย่างยั่งยืน ๒.๒.๒ จัดเพิ่มบุคลากรให้เพียงพอโดยจิตอาสาชุมชนร่วมกับภาครัฐ ๒.๒.๓ จัดเพิ่มมีคฤุเทศที่มีความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว ๒.๒.๔ จัดให้มีบุคลากรประจำจุดต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยวให้เพียงพอ ๒.๒.๕ จัดเพิ่มบุคลากรด้านรักษาความปลอดภัยเพื่อความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว และการป้องกันการทำลายสถานที่ท่องเที่ยว	W๑

ตารางที่ ๔.๖ แสดงการวิเคราะห์ประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าหมาย มาตรการการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ที่เชื่อมโยงกับการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis) (ต่อ)

ประเด็นยุทธศาสตร์	เป้าหมาย	มาตรการ	ความเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis)
๓. ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาบุคลากรของแหล่งท่องเที่ยว	๓.๑ บุคลากรมีความรู้ความสามารถ	<p>๓.๑.๑ จัดให้มีการให้ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนไปในแนวทางเดียวกัน</p> <p>๓.๑.๒ จัดอบรมเสริมศักยภาพด้านการใช้ภาษาอังกฤษแก่มัคคุเทศ</p> <p>๓.๑.๓ จัดอบรมด้านความรู้ในหน้าที่ความรับผิดชอบและการบริการ</p> <p>๓.๑.๔ จัดอบรมด้านความรู้เกี่ยวกับการปลูกจิตสำนึก การมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงพุทธศาสนา คอยสอดส่อง ดูแลช่วยกันเพื่อป้องกันไม่ให้มีอาชญากรได้</p> <p>๓.๑.๕ จัดอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง</p>	W๔
๔. ยุทธศาสตร์ด้านงบประมาณของแหล่งท่องเที่ยว	๔.๑ มีงบประมาณในการบริหารจัดการอย่างเพียงพอ	<p>๔.๑.๑ จัดหางบประมาณเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน</p> <p>๔.๑.๒ จัดหางบประมาณจ้างบุคลากรที่ปฏิบัติงานให้มีค่าตอบแทน</p> <p>๔.๑.๓ จัดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเพื่อสมทบทุนและระดมทุน</p>	T๔

ตารางที่ ๔.๖ แสดงการวิเคราะห์ประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าหมาย มาตรการการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ที่เชื่อมโยงกับการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis) (ต่อ)

ประเด็นยุทธศาสตร์	เป้าหมาย	มาตรการ	ความเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis)
๕. ยุทธศาสตร์ด้านการประชาสัมพันธ์ของแหล่งท่องเที่ยว	๕.๑ มีข้อมูลสารสนเทศด้านการประชาสัมพันธ์	๕.๑.๑ ส่งเสริมให้มีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแก่คนในพื้นที่และกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง ๕.๑.๒ เร่งประชาสัมพันธ์เชิญชวนบุคลากรในพื้นที่ให้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อเผยแพร่และถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ของศาสนสถานนั้นๆ ๕.๑.๓ จัดให้มีป้ายบอกระยะทางทุกระยะของเส้นทางจากชายแดนของประเทศอาเซียนถึงแหล่งท่องเที่ยวโดยกำหนดให้มีภาษาไทยควบคู่กับภาษาอาเซียน ๕.๑.๔ จัดสร้างแผ่นพับ และสร้างเว็บไซต์เป็นของตนเอง เฉพาะเพื่อให้ทันตามสถานการณ์โลกของการสื่อสารในยุคปัจจุบัน ๕.๑.๕ จัดทำข้อมูลในระบบอินเทอร์เน็ตให้สามารถสืบค้นได้ทุกที่ทุกเวลาเพื่อเข้าถึงนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม ๕.๑.๖ จัดทำแผนที่การเดินทางหรือเส้นทางท่องเที่ยวของแต่ละแห่ง	W๘

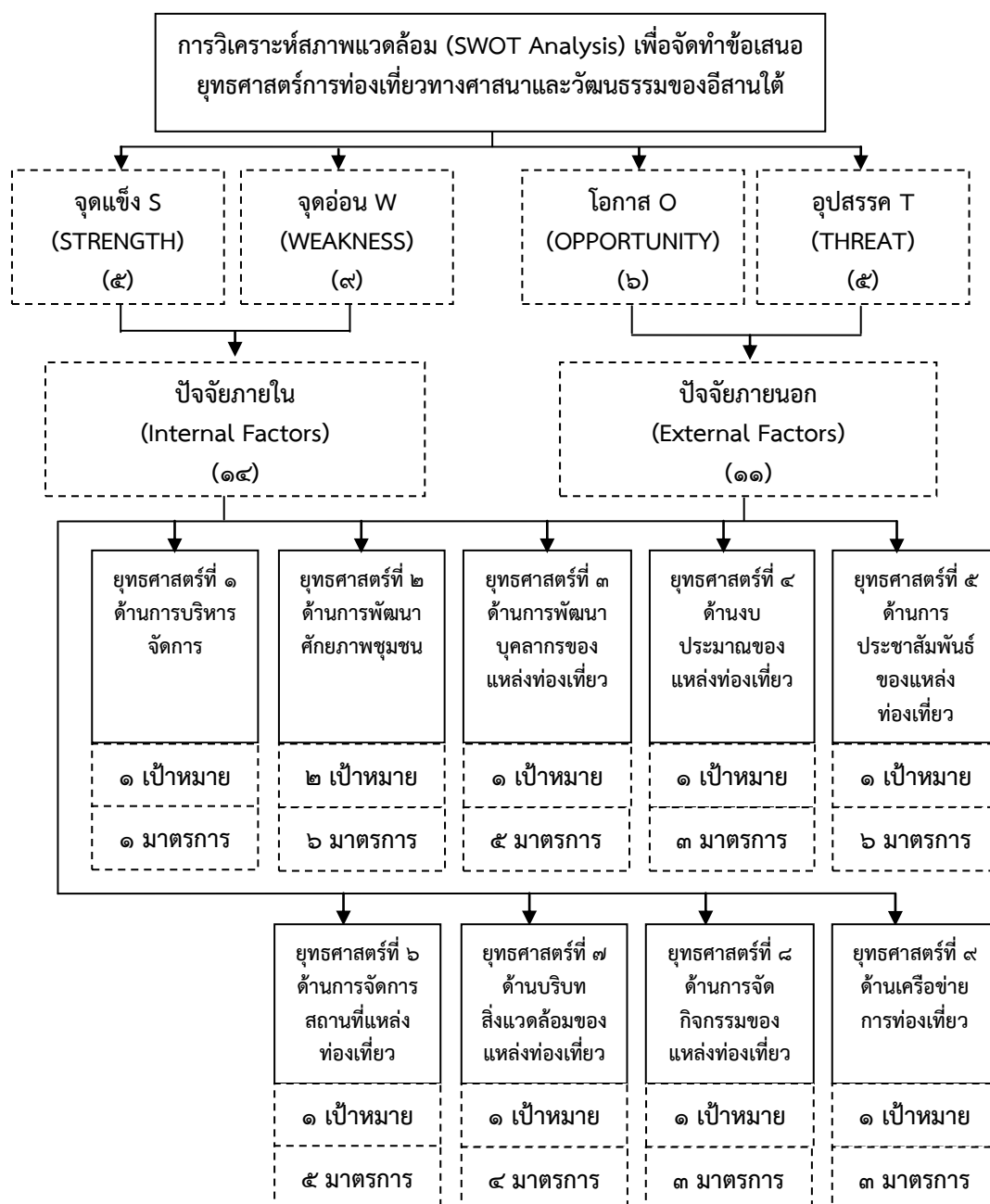
ตารางที่ ๔.๖ แสดงการวิเคราะห์ประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าหมาย มาตรการการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ที่เชื่อมโยงกับการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis) (ต่อ)

ประเด็นยุทธศาสตร์	เป้าหมาย	มาตรการ	ความเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis)
๖. ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการสถานที่ของแหล่งท่องเที่ยว	๖.๑ สถานที่ท่องเที่ยวมีความเหมาะสมและพร้อมต่อการต้อนรับนักท่องเที่ยว	๖.๑.๑ บูรณะปฏิสังขรณ์สถานให้สมบูรณ์ ๖.๑.๒ สร้างอัตลักษณ์ของแต่ละสถานที่เพื่อให้เกิดจุดเด่นและเป็นที่สนใจแก่นักท่องเที่ยว ๖.๑.๓ ปรับบริบทให้สอดคล้องกับการพัฒนาสถานที่ซึ่งให้คงความเป็นอัตลักษณ์ของตนไว้ ๖.๑.๔ ปรับปรุงถนนภายในแหล่งท่องเที่ยว ให้อยู่ในสภาพที่ใช้ได้ดีอยู่เสมอ ๖.๑.๕ สร้างจิตสำนึกการให้ความเคารพต่อวัฒนธรรมและกฎระเบียบของสถานที่ท่องเที่ยว	S๓ S๔ W๒ W๓
๗. ยุทธศาสตร์ด้านบริบทสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว	๗.๑ บริบทสิ่งแวดล้อมของสถานที่ท่องเที่ยวมีมาตรฐานสากล	๗.๑.๑ จัดให้มีห้องน้ำที่เพียงพอและมีความสะอาดพร้อมใช้ ๗.๑.๒ จัดให้มีที่พักที่เพียงพอและมีความสะอาดพร้อมใช้ ๗.๑.๓ จัดให้มีถังขยะให้เพียงพอ ๗.๑.๔ สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้แก่ชุมชนในพื้นที่และนักท่องเที่ยว	S๕ W๖
๘. ยุทธศาสตร์ด้านการจัดกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยว	๘.๑ มีกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องและเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตน	๘.๑.๑ สร้างความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในเขตอีสานใต้เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวในทุกรูปแบบ ๘.๑.๒ จัดให้มีกิจกรรมที่โดดเด่นและมีคุณค่ากับสถานที่ท่องเที่ยว ๘.๑.๓ จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในแต่ละสถานที่ให้มีความต่อเนื่องและชัดเจนในด้านเวลา	W๔

ตารางที่ ๔.๖ แสดงการวิเคราะห์ประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าหมาย มาตรการการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ที่เชื่อมโยงกับการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis) (ต่อ)

ประเด็นยุทธศาสตร์	เป้าหมาย	มาตรการ	ความเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis)
๙. ยุทธศาสตร์ด้าน เครือข่ายการท่องเที่ยว	๙.๑ มีความเชื่อมโยง ทางการท่องเที่ยวกับ ประชาคมอาเซียน	๙.๑.๑ จัดให้มีโปรแกรมการ ท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมโยงกับ แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นวัด บ้าน โรงเรียน หรือหน่วยงานองค์กร ของรัฐ ๙.๑.๒ จัดให้มีโปรแกรมการ ท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมโยงกับ ประเทศเพื่อนบ้านในประชาคม อาเซียน ๙.๑.๓ สร้างเครือข่ายการ ท่องเที่ยวเชิงศาสนาและ วัฒนธรรมกับประเทศเพื่อนบ้าน ในประชาคมอาเซียน	W๕ W๗ O๔ O๕ O๖ T๕

ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียนดังกล่าว สามารถแสดงเป็นแผนภูมิความเชื่อมโยงการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis) กับประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าหมาย มาตรการการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๔.๖ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT Analysis) เพื่อจัดทำข้อเสนอยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้

๔.๕.๔ ผลลัพธ์สุดท้ายการวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ที่ได้จากการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis) ปัจจัยภายใน (Internal Factors) และปัจจัยภายนอก (External Factors) ทำให้ได้ผลการวิจัย มีข้อสรุปด้านยุทธศาสตร์ จำนวน ๙ ยุทธศาสตร์ ๑๐ เป้าหมาย และ ๓๖ มาตรการ ดังต่อไปนี้

๔.๕.๔.๑ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการ มี ๑ เป้าหมาย ๑ มาตรการ ดังนี้

๑) หน่วยงานที่ดูแลด้านการท่องเที่ยวมียุทธศาสตร์ เป้าประสงค์ แผนดำเนินงาน และตัวบ่งชี้ชัดเจนในการบริหารจัดการ มี ๑ มาตรการ ได้แก่ ขับเคลื่อนให้ส่วนงานการท่องเที่ยวจัดทำยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการ

๔.๕.๔.๒ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาศักยภาพชุมชนผู้ประกอบการท่องเที่ยว มี ๒ เป้าหมาย ๖ มาตรการ ดังนี้

๑) มีการอนุรักษ์สืบสานความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ มี ๑ มาตรการ ได้แก่ ส่งเสริมให้กลุ่มชาติพันธุ์มีการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่แสดงถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์

๒) บุคลากรมีจำนวนปริมาณที่เพียงพอ มี ๕ มาตรการ ได้แก่ (๑) ส่งเสริมให้บุคลากรในพื้นที่มีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์และส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวเพื่อชุมชนอย่างยั่งยืน (๒) จัดเพิ่มบุคลากรให้เพียงพอโดยจิตอาสาชุมชนร่วมกับภาครัฐ (๓) จัดเพิ่มมัคคุเทศก์ที่มีความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว (๔) จัดให้มีบุคลากรประจำจุดต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยวให้เพียงพอ (๕) จัดเพิ่มบุคลากรด้านรักษาความปลอดภัยเพื่อความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว และการป้องกันการทำลายสถานที่ท่องเที่ยว

๔.๕.๔.๓ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาบุคลากรของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๕ มาตรการ ดังนี้

๑) บุคลากรมีความรู้ความสามารถ มี ๕ มาตรการ ได้แก่ (๑) จัดให้มีการให้ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนไปในแนวทางเดียวกัน (๒) จัดอบรมเสริมศักยภาพด้านการใช้ภาษาอังกฤษแก่มัคคุเทศก์ (๓) จัดอบรมด้านความรู้ในหน้าที่ความรับผิดชอบและการบริการ (๔) จัดอบรมด้านความรู้เกี่ยวกับการปลูกจิตสำนึก การมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงพุทธศาสนา คอยสอดส่อง ดูแลช่วยกันเพื่อป้องกันไม่ให้มีอาชญากรได้ (๕) จัดอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง

๔.๕.๔.๔ ยุทธศาสตร์ด้านงบประมาณของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ ดังนี้

๑) มีงบประมาณในการบริหารจัดการอย่างเพียงพอ มี ๓ มาตรการ ได้แก่ (๑) จัดหางบประมาณเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน (๒) จัดหางบประมาณจ้างบุคลากรที่ปฏิบัติงานให้มีค่าตอบแทน (๓) จัดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเพื่อสมทบทุนและระดมทุน

๔.๕.๔.๕ ยุทธศาสตร์ด้านการประชาสัมพันธ์ของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๖ มาตรการ ดังนี้

๑) มีข้อมูลสารสนเทศด้านการประชาสัมพันธ์ มี ๖ มาตรการ ได้แก่ (๑) ส่งเสริมให้มีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแก่คนในพื้นที่และกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง (๒) เร่งประชาสัมพันธ์เชิญชวนบุคลากรในพื้นที่ให้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อเผยแพร่และถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ของศาสนสถานนั้นๆ (๓) จัดให้มีป้ายบอกระยะทางทุกระยะของเส้นทางจากชายแดนของประเทศอาเซียนถึงแหล่งท่องเที่ยวโดยกำหนดให้มีภาษาไทยควบคู่กับภาษาอังกฤษ (๔) จัดสร้างแผ่นพับ และสร้างเว็บไซต์เป็นของตนเองเฉพาะเพื่อให้ทันตามสถานการณ์โลกของการสื่อสารในยุคปัจจุบัน (๕) จัดทำข้อมูลในระบบอินเทอร์เน็ตให้สามารถสืบค้นได้ทันทีทุกเวลาเพื่อเข้าถึงนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม (๖) จัดทำแผนที่การเดินทางหรือเส้นทางท่องเที่ยวของแต่ละแห่ง

๔.๕.๔.๖ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการสถานที่ของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๕ มาตรการ ดังนี้

๑) สถานที่ท่องเที่ยวมีความเหมาะสมและพร้อมต่อการต้อนรับนักท่องเที่ยว มี ๕ มาตรการ ได้แก่ (๑) บูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานให้สมบูรณ์ (๒) สร้างอัตลักษณ์ของแต่ละสถานที่เพื่อให้เกิดจุดเด่นและเป็นที่น่าสนใจต่อนักท่องเที่ยว (๓) ปรับบริบทให้สอดคล้องกับการพัฒนาสถานที่ซึ่งให้คงความเป็นอัตลักษณ์ของตนไว้ (๔) ปรับปรุงถนนภายในแหล่งท่องเที่ยว ให้อยู่ในสภาพที่ใช้ได้ดีอยู่เสมอ (๕) สร้างจิตสำนึกการให้ความเคารพต่อวัฒนธรรมและกฎระเบียบของสถานที่ท่องเที่ยว

๔.๕.๔.๗ ยุทธศาสตร์ด้านบริบทสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๔ มาตรการ ดังนี้

๑) บริบทสิ่งแวดล้อมของสถานที่ท่องเที่ยวมีมาตรฐานสากล มี ๔ มาตรการ ได้แก่ (๑) จัดให้มีห้องน้ำที่เพียงพอและมีความสะอาดพร้อมใช้ (๒) จัดให้มีที่พักที่เพียงพอและมีความสะอาดพร้อมใช้ (๓) จัดให้มีถังขยะให้เพียงพอ (๔) สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้แก่ชุมชนในพื้นที่และนักท่องเที่ยว

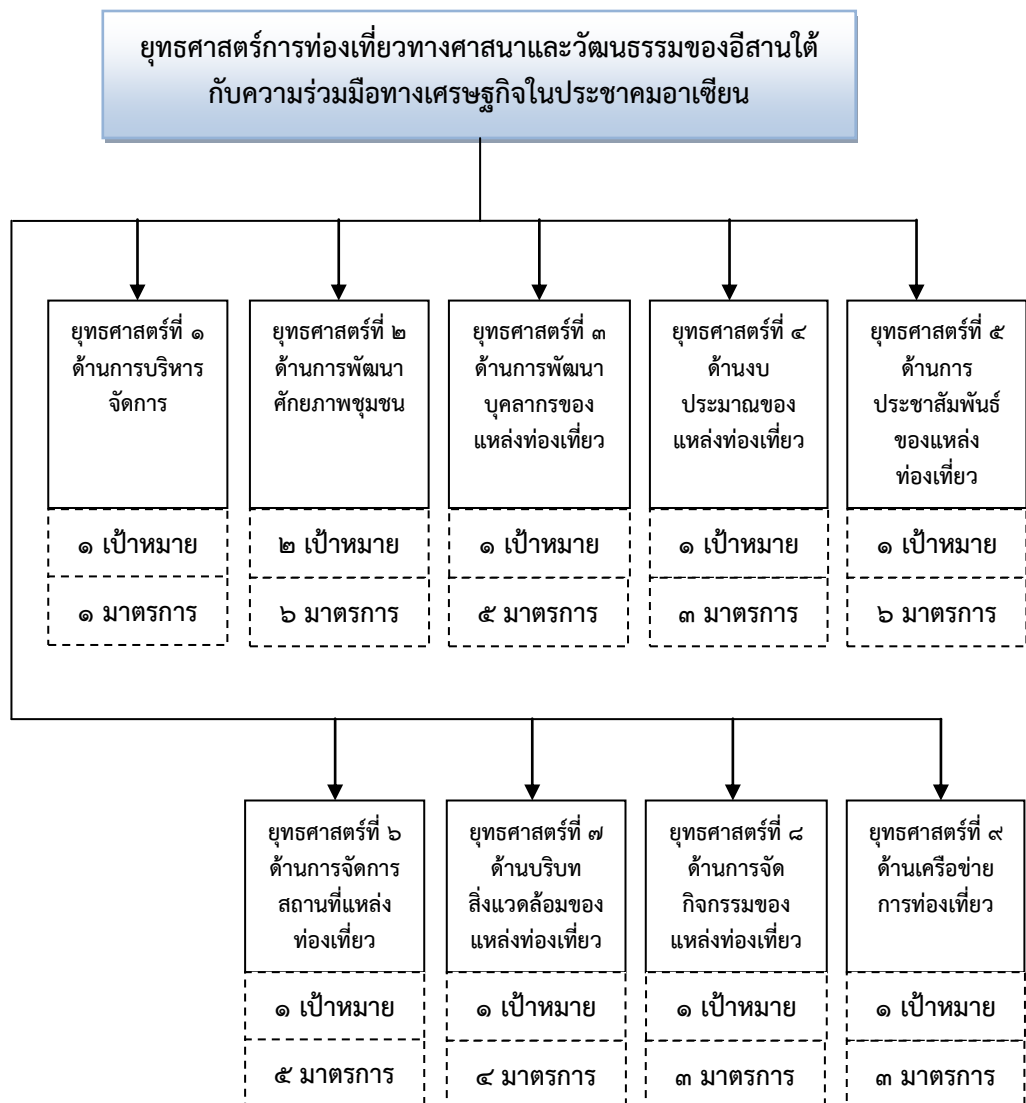
๔.๕.๔.๘ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ ดังนี้

๑) มีกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องและเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตนมี ๓ มาตรการ ได้แก่ (๑) สร้างความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในเขตอีสานใต้เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวในทุกรูปแบบ (๒) จัดให้มีกิจกรรมที่โดดเด่นและมีคุณค่ากับสถานที่ท่องเที่ยว (๓) จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในแต่ละสถานที่ให้มีความต่อเนื่องและชัดเจนในด้านเวลา

๔.๕.๔.๙ ยุทธศาสตร์ด้านความเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวกับประชาคมอาเซียน มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ ดังนี้

๑) มีความเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวกับประชาคมอาเซียน มี ๓ มาตรการ ได้แก่ (๑) จัดให้มีโปรแกรมการท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นวัด บ้าน โรงเรียน หรือหน่วยงานองค์กรของรัฐ ๒) จัดให้มีโปรแกรมการท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านในประชาคมอาเซียน ๓) สร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมกับประเทศเพื่อนบ้านในประชาคมอาเซียน

สามารถแสดงเป็นแผนภูมิผลลัพธ์สุดท้ายยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ ด้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๔.๗ ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้
กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

๔.๖ สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากแผนงานวิจัย

จากการศึกษาวิจัย เรื่อง การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน ใน ๕ ประเด็นตามวัตถุประสงค์ของแผนงานวิจัย กล่าวคือ ๑) ศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๒) การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๓) การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๔) การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และ ๕) การวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน คณะผู้วิจัย ได้สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย ได้ดังนี้

๑) ประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวในอีสานใต้ คือ จังหวัดในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย มีพื้นที่แบ่งเป็น ๕ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และ อุบลราชธานี ตั้งอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าที่ราบสูง มีกลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยในอีสานใต้ ๔ กลุ่มใหญ่ คือ (๑) กลุ่มชาติพันธุ์เขมร (๒) กลุ่มชาติพันธุ์กวย (๓) กลุ่มชาติพันธุ์ลาว (๔) กลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช มีเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมตามแนวเส้นทางเทือกเขาพนมดงรักที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดาหรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ เช่น อุทยานมหาวิหารหรือมุลนิธิสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ปราสาทพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) และวัดสิรินธรวนารามภูพร้าว

๒) การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ จำนวน ๖ แนวทาง ได้แก่ (๑) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (๒) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านสิ่งแวดล้อมความสะอาด (๓) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความปลอดภัย (๔) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความสามารถในการรองรับของพื้นที่ (๕) แนวทางในการจัดการศักยภาพด้านทรัพยากรท่องเที่ยว (๖) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน

๓) การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้หลังการฝึกอบรมด้วยชุดกิจกรรมการฝึกอบรมภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารด้านการท่องเที่ยวสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ปรากฏว่าผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีคะแนนหลังเรียนด้วยชุดกิจกรรมการฝึกอบรมภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารด้านการท่องเที่ยวสูงกว่าคะแนนก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญที่ ๐.๐๕ (ค่า t = ๒๒.๑๗)

๔) การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ มีแนวทางเสริมสร้าง ๓ ระดับ ได้แก่ (๑) เครือข่ายการท่องเที่ยวทั้งระดับชาติ (๒) ระดับเขตพื้นที่ และ (๓) ระดับชุมชน โดยมีข้อเสนอแนะ กล่าวคือ ควรจัดกิจกรรมให้เกิดความร่วมมือมากยิ่งขึ้น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาในด้านการรวมตัวกันและความเป็นอิสระของเครือข่าย ด้านการขยายผลการท่องเที่ยวไปยังชุมชนอื่น และด้านการเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกัน สำหรับด้านกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกับชุมชนต่างๆ และด้านความร่วมมือในการสร้างคุณภาพการบริการ ควรจัดกิจกรรมนำแหล่งท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จเป็นแม่บท ส่วนด้านความร่วมมือในการพัฒนาบุคลากรการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพตลอดถึงด้านการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน ควรสร้างกิจกรรมให้เกิดความตื่นรู้ด้านเครือข่ายการท่องเที่ยว

๕) สภาพปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน โดยรวมเป็นเรื่องเกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ไม่ดีพอ ทำให้มีผลกระทบต่อการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียนโดยรวม ส่วนประเด็นข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ จำนวน ๙ ยุทธศาสตร์ ๑๐ เป้าหมาย และ ๓๖ มาตรการ ได้แก่ (๑) ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการ มี ๑ เป้าหมาย ๑ มาตรการ (๒) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาศักยภาพชุมชนผู้ประกอบการท่องเที่ยว มี ๒ เป้าหมาย ๖ มาตรการ (๓) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาบุคลากรของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๕ มาตรการ (๔) ยุทธศาสตร์ด้านงบประมาณของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ (๕) ยุทธศาสตร์ด้านการประชาสัมพันธ์ของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๖ มาตรการ (๖) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการสถานที่ของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๕ มาตรการ (๗) ยุทธศาสตร์ด้านบริบทสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๔ มาตรการ (๘) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ (๙) ยุทธศาสตร์ด้านความเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวกับประชาคมอาเซียน มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ

จากองค์ความรู้ในการศึกษาการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน ทั้ง ๕ ประเด็นหลัก ดังกล่าวแล้ว คณะผู้วิจัย สามารถเขียนสรุปเป็นแผนภูมิแสดงองค์ความรู้ที่ได้จากแผนงานวิจัย ได้ดังนี้

สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากแผนงานวิจัย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และเพื่อนำเสนอผลการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

วิธีดำเนินการวิจัย ได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสังเกต การสัมภาษณ์ การฝึกทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยว การทดสอบ และการสนทนากลุ่มย่อยจากกลุ่มเป้าหมาย โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่จัดเก็บมาวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ การวิจัย เมื่อนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาวิเคราะห์เรียบร้อยแล้วจึงสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ตามลำดับดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

เพื่อให้เกิดความเข้าใจง่ายในข้อค้นพบที่ได้รับจากการทำวิจัยคณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีสรุปผลการวิจัยโดยเรียงตามลำดับของวัตถุประสงค์การวิจัย ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ ประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ผลการศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีประเด็นการนำเสนอผลการวิจัย ประกอบด้วย ๑) ประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ และ ๒) เส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ ดังนี้

๕.๑.๑.๑ ประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้

ประวัติศาสตร์คือเรื่องราวลำดับเหตุการณ์ความเป็นมาในอดีต อีสานใต้ คือ จังหวัดในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย มีน้ำมูลไหลผ่าน ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้และทิศตะวันออกติดเทือกเขาภูอังกะเร็กและประเทศกัมพูชา ในดินแดนนี้เคยมีกลุ่มคนอาศัยอยู่ร่วมกันมานานแล้วไม่น้อยกว่า ๓,๐๐๐ - ๔,๐๐๐ ปี ก่อนเกิดอาณาจักรขอม (เขมร) และก่อนเกิดอาณาจักรสุโขทัย เห็นได้จากภาพเขียนยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ถ้ำวัดเขาจันทร์งาม อำเภอสีคิ้ว จังหวัด

นครราชสีมา หรือภาพเขียนที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ความเป็นมาของอีสานใต้ มีผลการศึกษา ๓ ประเด็น ได้แก่

๑) ลักษณะทางกายภาพเชิงภูมิศาสตร์ ด้านภูมิประเทศ มีพื้นที่แบ่งเป็น ๕ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และ อุบลราชธานี ตั้งอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าที่ราบสูงโคราช เป็นพื้นที่ราบสูงเริ่มจากจังหวัดนครราชสีมาซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกราบต่ำลงทางทิศตะวันออกไปสิ้นสุดที่จังหวัดอุบลราชธานี โดยทุกจังหวัดในอีสานใต้มีลำน้ำมูลเป็นแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน ความยาวประมาณ ๖๔๐ กิโลเมตร มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาสันกำแพง บริเวณเขื่อนมูลบน อำเภอครบุรี ไหลผ่านจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และไหลไปบรรจบกันกับแม่น้ำชี บริเวณบ้านไม้ขอนยาง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี แล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ด้านภูมิอากาศ เป็นภูมิอากาศแบบร้อนชื้นสลับแห้ง และมีปริมาณน้ำฝนปานกลาง มี ๓ ฤดูกาล คือ ฤดูร้อน อยู่ในช่วงระหว่างกลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม ฤดูฝน อยู่ในช่วงระหว่างกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม ฤดูหนาว อยู่ในช่วงระหว่างกลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ มีอุณหภูมิสูงสุดโดยเฉลี่ยอยู่ที่ ๓๒.๑๐ องศาเซลเซียส และอุณหภูมิต่ำสุดโดยเฉลี่ยอยู่ที่ ๒๑.๒๐ องศาเซลเซียส ภูมิพฤษศาสตร์ มีลักษณะคล้ายเคียงกับภาคอีสานโดยรวมที่สำคัญคือมีป่าเบญจพรรณ และป่าแดง ด้านภูมิอุทก แม่น้ำสายหลักในอีสานใต้คือลำน้ำมูล มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาสันกำแพง บริเวณเขื่อนมูลบน อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา ด้านภูมิประณีต เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรแร่ประเภทหิน แร่ประเภทน้ำเกลือ แร่ประเภททราย ด้านภูมิธรณี มีดินตะกอน พบในบริเวณใกล้ลุ่มน้ำต่าง ๆ มีเนื้อดินที่มีความละเอียดปานกลาง ที่เหมาะสำหรับใช้ทำนา ดินลานตะพักลำน้ำ มีเนื้อดินละเอียดปานกลางจนถึงหยาบ เป็นดินที่เกิดจากตะกอนน้ำพามาทับถม พื้นที่บางแห่งพบศิลาแลงไหลลงชันมาที่ผิวดิน ดินลักษณะลานตะพักลำน้ำนี้ใช้ในการทำนาได้ ดินในที่สูงและภูเขา เป็นดินที่มีสีแดงเหลือง เนื้อดินหยาบจนถึงเป็นลูกรัง ชั้นดินในบางแห่งมีหินทราย หินกรวดหรือหินดินดาน อยู่ชั้นล่าง พบบริเวณทิวเขาสันกำแพงและทิวเขาภูองค์แรก

๒) กลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยในอีสานใต้ สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยในอีสานใต้หากแบ่งตามสำเนียงโดยใช้ภาษาพูดเป็นเกณฑ์สามารถแบ่งได้ ๔ กลุ่มใหญ่ คือ (๑) กลุ่มชาติพันธุ์เขมร กลุ่มนี้เป็นกลุ่มชนที่เก่าแก่เคยมีอิทธิพลมากในดินแดนแถบนี้เพราะปรากฏหลักฐานว่าราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๓ พวกเขมรหรือขอมได้มีการตั้งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ตามแบบวัฒนธรรมเขมรมีอายุเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยอยู่ที่ชุมชนโบราณบ้านภูมิโปน ตำบลคม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ และการพูดสื่อสารกันในชนกลุ่มนี้ใช้ภาษาเขมร ปัจจุบันชาติพันธุ์เขมรมีจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ (๒) กลุ่มชาติพันธุ์กวย กล่าวกันว่า การเข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทยของชนกลุ่มนี้ได้เข้า เป็น ๒ ช่วงด้วยกัน คือ ราว พ.ศ. ๒๒๐๐ มีกวยอาศัยจำนวนหนึ่งอพยพหนีภัยจากเมืองจำปาศักดิ์เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดสุรินทร์ และอีกครั้งหนึ่งระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๐-๒๓๕๐ กองทัพไทยยกไปปราบกบฏเมืองจำปาศักดิ์ อดตะป้อ เชียงทอง และสารวัน หลายครั้ง ได้กวาดต้อนชนพื้นเมืองกลับมาเป็นจำนวนมาก โดยให้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่จังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดสุรินทร์ และการพูดสื่อสารกันในชนกลุ่มนี้ใช้ภาษากวยหรือส่วย (๓) กลุ่มชาติพันธุ์ลาว ชาวไทยและลาวที่อาศัยอยู่บริเวณสองฝั่งลำน้ำโขงได้มีการติดต่อไปมาหาสู่กันมาเป็น

เวลานานแล้ว ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ในรัชสมัยของพระเจ้าศรีสมุทรวุฒางกูรแห่งนครจำปาศักดิ์ ได้ส่งขุนนางมาปกครองบ้านเมืองต่าง ๆ ในจำปาศักดิ์รวมถึงเมืองศรีนครเตา ปัจจุบันคือ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ นอกจากนี้ยังพบจารึกอักษรธรรม ภาษาลาว มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ที่ปราสาทศิธรภูมิ กล่าวถึงกลุ่มพระเถรผู้ใหญ่และท้าวพระยาที่ร่วมกันบูรณะปราสาท แสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าว คงมีชาติพันธุ์อาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์หรืออีสานใต้มากพอสมควรแล้ว^๑ การพูดสื่อสารกันในชนกลุ่มนี้ใช้ภาษาลาว (๔) กลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช บางทีเรียกว่าไทยเทิงหรือไทยดง สำเนียงการพูดออกเป็นไทยครึ่งลาวครึ่ง จะบอกว่าเป็นสำเนียงไทยแบบอยุธยาหรือไม่ใช่หรือจะบอกว่าเป็นสำเนียงลาวที่ใช้อยู่ภาคอีสานก็ไม่ใช่ และสำเนียงดังกล่าวส่วนใหญ่ก็มีพูดอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์บางอำเภอ และบางจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ระยอง เป็นต้น จึงไม่รู้ว่าจะเรียกชนกลุ่มนี้ว่าอย่างไร จึงเรียกว่า “ไทยโคราช” เป็นต้น สำหรับเชื้อชาติของคนในอีสานใต้เป็นกลุ่มที่สืบวงศ์วานว่านเครือเผ่าพันธุ์ต่อ ๆ กันมาจากชาติพันธุ์ของชน ๔ กลุ่ม คือ เขมร กูย ลาว และไทยโคราช ส่วนสัญชาติปัจจุบันชนทั้ง ๔ กลุ่ม ถือสัญชาติไทยอยู่ในความปกครองของประเทศชาติเดียวกันคือประเทศไทย

๓) หลักฐานทางประวัติศาสตร์ หมายถึง แหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เป็นหลักฐานข้อเท็จจริงประกอบในการอธิบายและให้เหตุผลในการเขียนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคอาจเป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือหลักฐานที่เป็นวัตถุ เช่น ตำนาน จดหมายเหตุ โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น จากความหมายดังกล่าวเมื่อนำมาศึกษาประวัติศาสตร์อีสานใต้ได้แบ่งหลักฐานทางประวัติศาสตร์ออกได้เป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้ (๑) หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้สืบค้นมาจาก ตำนาน จารึก พงศาวดาร เป็นต้น (๒) หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้สืบค้นมาจาก โบราณสถาน โบราณวัตถุ หลักฐานจากการบอกเล่าประเพณีมุขปาฐะ หลักฐานทางศิลปกรรม ซึ่งทำให้สรุปประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวลำดับเหตุการณ์ความเป็นมาของอีสานใต้ในอดีตได้ดังนี้ คือ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทำให้ทราบว่าในอาณาจักรเวียงอีสานใต้ได้มีกลุ่มคนเข้ามาอยู่อาศัยมาแล้วไม่น้อยกว่า ๔,๐๐๐ ปี เช่น หลักฐานทางศิลปกรรม ซึ่งเป็นภาพเขียนสีที่ถ้ำเขาจันทร์งาม บ้านเลิศสวัสดิ์ ตำบลลาดบัวขาว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา บุคคลที่สร้างสรรค์ภาพเขียนสีเขาจันทร์งามนี้ นับเป็นศิลปินที่มีทักษะ สามารถถ่ายทอดเรื่องราวลงบนแผ่นหินได้ชัดเจนกว่าแหล่งอื่นๆ ลักษณะทางสังคมคงเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม ที่มีอายุอยู่ในราว ๓,๐๐๐-๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว อยู่รวมกันหลายครอบครัวเป็นชุมชนใหญ่ ภาพเขียนแสดงสรีระที่สำคัญคือน่องโป่ง ซึ่งพบในภาพของกลุ่มหลายแห่งในภาคอีสาน (อาจแสดงถึงความสัมพันธ์กันระหว่างชุมชนในภาคอีสาน) นอกจากนี้ภาพเขียนยังแสดงถึงการแต่งกายและการล่าสัตว์ของคนในสมัยนั้นด้วย นอกจากนี้ยังได้พบหลักฐานทางศิลปกรรมในลักษณะเดียวกันนี้ก็คือที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี หลักฐานทางศิลปกรรมที่สำรวจพบครั้งนี้ทำให้ทราบว่าดินแดนอีสานใต้บริเวณเขาจันทร์งามและอุทยานแห่งชาติผาแต้มนี้ได้เคยมีชุมชนของคนโบราณอาศัยอยู่ในบริเวณนี้มาแล้วตั้งแต่ ๓,๐๐๐-

^๑ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๔๐-๔๗.

๔,๐๐๐ ปี แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญในอีสานใต้ จำนวน ๘ แห่ง ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวอยู่ใน ๕ จังหวัดอีสานใต้ประกอบด้วย (๑) จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ อุทยานมหาวิหารหรือมูลนิธิสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) และปราสาทพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย (๒) จังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำ (๓) จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร และวัดป่าอาเจียง(สุสานช้าง) (๔) จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) (๕) จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว สถานที่ดังกล่าวเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมีความสำคัญเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั่วไป หากนักท่องเที่ยวที่เข้าไปใน ๕ จังหวัดของอีสานใต้แล้วมักจะไม่พลาดที่เข้าไปเยี่ยมชมเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวดังที่ได้เอ่ยนามไว้แล้วนี้ เพราะแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับศาสนาและวัฒนธรรม เช่น ด้านศาสนา มีกิจกรรมเชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางศาสนา คือ พระพุทธรูปหรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรม ด้านวัฒนธรรม มีกิจกรรมเชื่อมโยงกับประเพณีของวัฒนธรรม คือ วัตถุประสงค์ เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ คติธรรม เป็นวัฒนธรรมที่เป็นหลักการดำเนินชีวิต เนติธรรม เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎหมาย และสหธรรม เป็นวัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคม ให้นักท่องเที่ยวได้เยี่ยมชมและร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่แหล่งท่องเที่ยวจัดไว้บริการด้วย เป็นต้น

๕.๑.๑.๒ เส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้

เส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ ที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจในระยะเวลานั้น ๆ จากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง โดยเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนามีความเชื่อมโยงกับสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว เช่น สาธารณูปโภคพื้นฐาน สิ่งปลูกสร้าง สถานที่และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดาหรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ในงานวิจัยนี้หมายถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในอีสานใต้ ๕ จังหวัด คือ

๑) จังหวัดนครราชสีมา แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญที่เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดนครราชสีมา มี ๒ แห่ง ได้แก่ อุทยานมหาวิหารหรือมูลนิธิสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) และปราสาทพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย สรุปผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

๑.๑) อุทยานมหาวิหารหรือมูลนิธิสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ตั้งอยู่ในเขตบ้านโนนกุ่ม ติดกับถนนมิตรภาพ ตำบลมิตรภาพ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้สร้างโดยสรรพงษ์ ชาตรี พระเอกหนึ่งในอดีต ดาราภาพยนตร์และดาราละครโทรทัศน์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนในวงการบันเทิงเป็นอย่างดี ประกอบด้วย (๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ห้องน้ำหรือห้องสุขา มีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภค มีพอเพียง ระบบโทรคมนาคม ใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย มีที่พักแรมสำหรับนักท่องเที่ยวในช่วงวันเวลาปกติพอเพียงเนื่องจากอยู่ใกล้ อำเภอสีคิ้ว อำเภอปากช่อง อำเภอสูงเนิน และอยู่ห่างจากตัวเมืองนครราชสีมา ประมาณ ๔๒ กิโลเมตร ด้านสิ่งปลูกสร้าง ตำนกวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) เป็นจุดเด่นที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้คือภายในตำหนักมีการประฐานรูปเหมือนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) องค์ใหญ่ที่สุด

ในโลก วิหารพระพุทธชินราช ช่างในประดิษฐานพระพุทธชินราชให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสักการะขอพร วิหารกองอำนาจการ เป็นสถานที่ให้บริการดอกไม้ธูปเทียน วัตถุมงคล และประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ให้นักท่องเที่ยวได้รับทราบ โรงอาหารหรือโรงทาน มีอาหารให้นักท่องเที่ยวรับประทานโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ร้านกาแฟหลวงปู่ มีทั้งกาแฟ เบเกอรี่ ไอศกรีม และขนมต่าง ๆ จำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวมีที่นั่งให้ดื่มกาแฟและทางของว่างอย่างสะดวกสบาย ร้านสะดวกซื้อ จำหน่ายของสำหรับอุปโภคบริโภคที่จำเป็นให้นักท่องเที่ยว สนามเด็กเล่น ไว้บริการนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเป็นครอบครัว ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม มีการสร้างภูมิสถาปัตยกรรมเป็นน้ำตกขนาดเล็ก มีการปลูกต้นไม้ และไม้ดอกที่สวยงาม มีการสร้างสระน้ำรูปโค้งไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ภายในพื้นที่แหล่ง เป็นต้น (๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา ดังนี้ ด้านศาสดาหรือรูปเคารพ มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวทำบุญด้วยอามิสบูชาพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยว มีพระพุทธชินราช เป็นต้น ด้านศาสนธรรม มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวสดมนต์และนั่งสมาธิ พุทธกรรมในลักษณะนี้ถือเป็นการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่ง ด้านศาสนบุคคล มีรูปเหมือนพระสงฆ์ปฏิบัติซึ่งเป็นศาสนบุคคลสำคัญเช่นสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) เป็นต้น ให้นักท่องเที่ยวกราบไหว้บูชา ด้านศาสนสถาน มีตำหนักวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วิหารพระพุทธชินราช ภูมิสถาปัตยกรรมเป็นน้ำตกขนาดเล็ก สระน้ำรูปโค้งไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ภายในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม เป็นต้น ด้านศาสนพิธีกรรม มีกิจกรรมบูชาพระพุทธรูป รูปเหมือนพระสงฆ์ปฏิบัติ วัตถุมงคล ตักบาตรพระประจำวันเกิด เคาะระฆังตามเส้นทางเดินชมแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมหยอดเหรียญให้อาหารปลา และกิจกรรมปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเพณีของวัฒนธรรมดังต่อไปนี้ ด้านวัฒนธรรม เช่น ตำหนักวิหารหลวงพ่อโต พรหมรังสี วิหารพระพุทธชินราช มีรูปเหมือนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) องค์ใหญ่ที่สุดในโลกไว้ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสักการะอธิฐานขอพรด้วย ด้านคติธรรม ทางกองอำนาจการมีการประชาสัมพันธ์ให้ข้อคิดคติธรรมเรื่องความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน กตัญญู ให้กับนักท่องเที่ยวนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นต้น ด้านเนติธรรม มีป้ายประกาศเป็นคำเชิญชวน คำแนะนำ ข้อห้าม และข้ออนุญาต ต่าง ๆ ด้านสหธรรม ทางกองอำนาจการมีการประชาสัมพันธ์สื่อสารเกี่ยวกับมารยาทต่าง ๆ ที่จะปฏิบัติให้ถูกต้องในสถานที่ท่องเที่ยว เช่น การปฏิบัติตนเกี่ยวกับศาสดา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธี เป็นต้น

๑.๒) อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นเมืองโบราณในแบบแผนของสถาปัตยกรรมขอมสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ รูปแบบของศิลปะเป็นแบบปาปวนผสมผสานกับศิลปะแบบนครวัด ซึ่งปราสาทนี้ได้ถูกดัดแปลงมาเป็นศาสนสถานทางศาสนาพุทธในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ กษัตริย์ของอาณาจักรเขมรที่ยิ่งใหญ่ครองราชย์ในช่วง (พ.ศ. ๑๗๒๔ - พ.ศ. ๑๗๖๒) สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้นอกจากจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมแล้วยังจัดว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของประเทศไทยอีกแห่งหนึ่งด้วย ประกอบด้วย (๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ห้องน้ำหรือห้องสุขามี

ความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภคมีพอเพียง ระบบโทรคมนาคมใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัยเนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ตั้งอยู่ในตัวอำเภอพิมาย มีทางหลวงแผ่นดินหลายสายตัดผ่านตัวอำเภอพิมาย ที่พักรถในช่วงวันเวลาปกตินอกจากเทศกาลพอเพียง เนื่องจากอยู่ในตัวอำเภอพิมาย และระยะทางจากอำเภอพิมายไปยังตัวเมืองนครราชสีมา ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร ด้านสิ่งปลูกสร้าง ที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว คือ สถานที่จำหน่ายตั๋วเข้าชมปราสาท ค่าธรรมเนียมเข้าชมชาวไทยคนละ ๒๐ บาท ชาวต่างประเทศคนละ ๑๐๐ บาท อาคารอำนวยการอุทยานประวัติศาสตร์พิมายเป็นส่วนงานบริหารจัดการดูแลและอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้มาติดต่อราชการที่เกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ศูนย์ข้อมูลอุทยานประวัติศาสตร์พิมายเป็นสถานที่ให้ข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย สำหรับสิ่งปลูกสร้างที่เป็นโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์พิมายที่สำคัญมีอย่างน้อย ๑๒ ประการ คือ พลับพลาเปลื้องเครื่อง สะพานนาคราช ชุมประตู่และกำแพงแก้ว ซาลาทางเดิน บรรณาลัย สระน้ำ ชุมประตู่และระเบียงคด ปราสาทประธาน พลับพลา ปรางค์หินแดง ปรางค์พรหมทัต และ หอพราหมณ์ นอกจากนี้ตัวปราสาทที่ตั้งอยู่กลางเมืองพิมายแล้ว ภายในกำแพงเมืองยังประกอบด้วยโบราณสถานสำคัญอีกหลายแห่ง คือ กำแพงเมือง/ประตูเมือง เมรุพรหมทัต สระน้ำโบราณ เป็นต้น ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ด้านนอกตัวปราสาทมีการสร้างห้องแถวเชิงพาณิชย์ แต่ภายในอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย มีโบราณสถานต่าง ๆ ปลูกสร้างอยู่ทั่วไป ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว การเที่ยวชมภายในอุทยานประวัติศาสตร์พิมายหากมาในฤดูร้อนหรือฤดูฝนควรมีร่มกันแดดและฝนติดตัวมาด้วย เนื่องจากสถานที่บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์พิมายมีพื้นที่กว้างใหญ่ถึง ๑๑๕ ไร่ มีความกว้าง ๕๖๕ เมตร ความยาว ๑,๐๓๐ เมตร การเดินเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งต้องเดินฝ่าเปลวแดดหรือสายฝนตามฤดูกาลนั้น ๆ หากมาในฤดูหนาวอากาศจะเย็นสบาย (๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา ดังนี้ ด้านศาสนาหรือรูปเคารพ ปราสาทประธานภายในเรือนธาตุเป็นส่วนสำคัญที่สุดเรียกว่าห้องครรภคฤหะ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางนาคปรก ไว้ให้นักท่องเที่ยวสักการบูชา การด้านศาสนธรรม สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้มีความดูแลของกรมศิลปากร มิได้เป็นวัดหรือเป็นมูลนิธิที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ศาสนา เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี หรือศิลปกรรมเป็นสำคัญ ด้านศาสนบุคคล มิได้มีนักบวชของศาสนาใด ๆ ประจำอยู่จะมีแค่ศาสนิกที่มีใจนักบวชเข้ามาในฐานะนักท่องเที่ยวเท่านั้น ด้านศาสนสถาน มีปราสาท ส่วนประกอบต่าง ๆ ที่มีอยู่ในบริเวณปราสาทและอาณาบริเวณของปราสาท ด้านศาสนพิธีกรรม สถานที่แห่งนี้ได้มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแต่อย่างใด มีแต่เพียงรูปเคารพต่าง ๆ ไว้ให้เท่านั้น สำหรับนักท่องเที่ยวคนใดมีความประสงค์จะสวดมนต์ กราบไหว้ ขอพรใด ๆ ตามความเชื่อของแต่ละบุคคลก็สามารถทำได้ แต่ทั้งนี้ต้องมีขจัดต่อกฎ ข้อห้าม ที่ทางอุทยานประวัติศาสตร์มีมากำหนด ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเพณีของวัฒนธรรมดังต่อไปนี้ เช่น ด้านวัตถุธรรมเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้มีวัตถุธรรมที่ถูกรักษาไว้เป็นอย่างดีมาให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม เช่น พลับพลาเปลื้องเครื่อง สะพานนาคราช ชุมประตู่และกำแพงแก้ว ซาลาทางเดิน บรรณาลัย สระน้ำ ชุมประตู่และระเบียงคด ปราสาทประธาน พลับพลา หอพราหมณ์

ปราสาทหินแดง และปราสาทพรหมทัต เป็นต้น ด้านคติธรรม มีการให้ข้อคิดคติธรรมผ่านเรื่องราวต่างทั้งที่เป็นภาพจำหลัก รายจำหลัก ประติมากรรมต่าง ๆ มากมาย เหล่านี้แขวงไว้ด้วยคติธรรม เช่น ความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อุตุน กตัญญู เป็นต้น ด้านเนติธรรม มี ข้อปฏิบัติการเข้าชมโบราณสถาน ติดประกาศให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติ ด้านสทธรรม มีข้อปฏิบัติการเข้าชมโบราณสถาน เช่น “ห้ามเคลื่อนย้ายสิ่งต่าง ๆ ภายในโบราณสถาน ห้ามขีด เขียน หรือทำให้ปรากฏซึ่งข้อความ ภาพหรือรูป รอยใด ๆ ลงบนโบราณสถาน ห้า่นำอาวุธ วัตถุระเบิด วัตถุเชื้อเพลิง หรือสารเคมี อันจะก่อให้เกิดอันตรายเข้าไปในโบราณสถาน ห้ามป็นป้ายโบราณสถานหรือกระทำการใด ๆ อันอาจเป็นเหตุให้เกิดความชำรุด เสียหาย หรือก่อให้เกิดความสกปรกและไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยแก่โบราณสถาน ห้ามเทหรือถ่ายทิ้งขยะมูลฝอยหรือสิ่งปฏิกูลลง ณ ที่ใด ๆ ภายในโบราณสถานนอกจากที่ซึ่งจัดไว้ ห้ามกระทำการใด ๆ ภายในเขตโบราณสถาน อันเป็นที่น่ารังเกียจ หรือเป็นที่น่าเสื่อมเสียต่อศีลธรรมอันดี หรือลบลู่ศูหมิ่นศาสนาและวัฒนธรรม หรือก่อความรำคาญแก่ผู้เข้าชมอื่น ๆ ห้ามให้อาหารสัตว์ในเขตโบราณสถาน และห้ามนำอาหารเข้าไปรับประทานในเขตโบราณสถาน”^๒ เป็นต้น

เมื่อท่องเที่ยวตามเส้นทางของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในจังหวัดนครราชสีมาทั้ง ๒ แห่งเสร็จสิ้นแล้วก็เดินทางต่อไปตามเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ต่อไป

๒) จังหวัดบุรีรัมย์ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญที่เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดบุรีรัมย์มี ๒ แห่ง ได้แก่ ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำ สรุปผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

๒.๑) ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ตั้งอยู่บนยอดเขาพนมรุ้ง ซึ่งเป็นภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้ว ในท้องที่ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นโบราณสถานสมัยลพบุรีที่มีความงดงาม มีความสำคัญมากอีกแห่งหนึ่งในประเทศไทย สร้างขึ้นเพื่อถวายแด่องค์พระศิวะ เทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย เขาพนมรุ้งและปราสาทบนยอดเขาจึงเปรียบเสมือนเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระศิวะ และยังเป็นศูนย์กลางจักรวาลอีกด้วย กลุ่มอาคารบนยอดเขามีการก่อสร้างหลายยุคสมัยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๘ ชื่อ “พนมรุ้ง” มาจากภาษาเขมรว่า “วนรุง” แปลว่าภูเขาอันกว้างใหญ่ โดยคำนี้ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกอักษรขอมพบที่ปราสาทพนมรุ้ง และยังปรากฏชื่อผู้สร้างปราสาทคือ “นเรนทราทิตย์” เจ้าสายราชวงศ์มหิธรปุระผู้เกี่ยวข้องเป็นพระญาติกับพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ผู้สร้างปราสาทนครวัด^๓ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเมืองเสียมเรียบประเทศกัมพูชา ประกอบด้วย (๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ห้องน้ำหรือห้องสุขามีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภคมีพอเพียง ระบบโทรคมนาคมใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย ที่พักแรมในช่วงวันเวลาปกตินอกจากเทศกาลพอเพียงเนื่องจากอยู่ใกล้กับอำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอนางรอง อำเภอประโคนชัย และระยะทางจากอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งไปยังตัวเมืองบุรีรัมย์ มีระยะทาง ๖๕

^๒ อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, ข้อปฏิบัติการเข้าชมโบราณสถาน, ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา, (สืบค้นข้อมูล วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๒)

^๓ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง, แผ่นพับแนะนำอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง, ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์.

กิโลเมตร เท่านั้น ด้านสิ่งปลูกสร้าง ที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว คือ สถานที่จำหน่ายตั๋วเข้าชมปราสาท ค่าธรรมเนียมเข้าชมชาวไทยคนละ ๒๐ บาท ชาวต่างประเทศคนละ ๑๐๐ บาท อาคารอำนวยการอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งเป็นส่วนงานบริหารจัดการดูแลและอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้มาติดต่อราชการที่เกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ศูนย์ข้อมูลอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งเป็นสถานที่ให้ข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง สำหรับสิ่งปลูกสร้างที่เป็นโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งที่สำคัญมีอย่างน้อย ๑๕ ประการ คือ บันไดต้นทาง พลับพลาเปลื้องเครื่อง ทางดำเนิน สะพานนาคราชชั้นที่ ๑ บันไดขึ้นปราสาท ลานด้านหน้าปราสาท สะพานนาคราชชั้นที่ ๒ ลานปราสาทและระเบียงชั้นนอก ชุมประตูละเอียดและระเบียงชั้นใน สะพานนาคราชชั้นที่ ๓ ปราสาทประธาน ปราสาทอิฐ ๒ หลัง ปรangkน้อย บรรณาลัย อาคารก่อด้วยศิลาแลง เป็นต้น ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ด้านนอกตัวปราสาทมีสภาพแวดล้อมเป็นป่า มองเห็นวิวทิวทัศน์สวยงามทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกที่ดี สำหรับภายในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง มีโบราณสถานต่าง ๆ ปลูกสร้างอยู่ทั่วไปไม่น้อยกว่า ๑๕ ประการ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว การเที่ยวชมภายในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งหากมาในฤดูร้อนหรือฤดูฝนควรมีร่มกันแดดและฝนติดตัวมาด้วย เนื่องจากสถานที่บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งที่กรมศิลปากรได้ประกาศขอบเขตโบราณสถานมีพื้นที่กว้างใหญ่ถึง ๔๕๑ ไร่ ๑๑ ตารางวา การเดินเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งต้องเดินฝ่าเปลวแดดหรือสายฝนตามฤดูกาลนั้น ๆ หากมาเที่ยวชมในฤดูหนาวอากาศจะเย็นสบายทำให้มีความรู้สึกที่ดีขึ้น (๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งนี้มีกิจกรรมเป็นไปในลักษณะอย่างเดียวกันกับที่อุทยานประวัติศาสตร์พิมายจึงไม่น่ามากล่าวซ้ำอีก แต่มีข้อเสนอแนะสำหรับนักท่องเที่ยวเพิ่มเติมคือเมื่อนักท่องเที่ยวได้เยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ ในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งเสร็จสิ้นแล้วเมื่อเดินกลับออกมาจากตัวปราสาทอย่าลืมแวะถ่ายรูปป้ายอุทยานประวัติศาสตร์ไว้เป็นที่ระลึกซึ่งสถานที่แห่งนี้ได้จัดเป็นสวนหย่อมอยู่ติดกับลานจอดรถทางด้านทิศตะวันตกเมื่อถ่ายรูปเสร็จแล้วก็สามารถเดินจับจ่ายซื้อของฝากหรือของที่ระลึกซึ่งทางอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งได้จัดสถานที่ส่วนหนึ่งไว้ให้บุคคลทั่วไปนำสินค้าพื้นเมืองมาออกจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวซื้อเป็นของฝากหรือเป็นของที่ระลึกกลับบ้านด้วย

๒.๒) ปราสาทเมืองต่ำเป็น ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นศาสนสถานที่ยังคงความเชื่อทางศาสนาฮินดู สันนิษฐานว่าคงสร้างขึ้นเพื่อถวายพระศิวะ มีลักษณะเป็นศาสนสถานประจำเมืองหรือประจำชุมชน จากการศึกษาทางโบราณคดีพบว่าการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในละแวกนี้เป็นชุมชนขนาดใหญ่หลายชุมชน เช่น ชุมชนบ้านโคกเมือง โคกยายคาน โคกสลองตอง เป็นต้น โบราณวัตถุที่ขุดพบได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ภาชนะดินเผาเนื้อดิน เครื่องถ้วยชามเคลือบสีน้ำตาลและเคลือบสีเขียว เป็นจำนวนมาก หลักฐานเหล่านี้แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีอายุใกล้เคียงกับการสร้างปราสาท ซึ่งเป็นอิทธิพลศิลปะขอมแบบคลัง และแบบปาปวน กำหนดอายุประมาณครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๖ หรือราว ๑,๐๐๐ ปีมาแล้ว ตำแหน่งที่ตั้งของปราสาทเมืองต่ำ อยู่บนเส้นทางอารยธรรมขอมจากเมืองพระนครในประเทศกัมพูชา ขึ้นสู่ทางเหนือ ผ่านเทือกเขาพนมดงรัก ผ่านกลุ่มปราสาทตาเมือน จังหวัดสุรินทร์ ผ่านปราสาทเมืองต่ำสู่ปราสาทพนมรุ้ง ไปยังปราสาทพิมาย จังหวัด

นครราชสีมา อาจกล่าวได้ว่าชุมชนโบราณที่ปราสาทเมืองต่ำ มีความสัมพันธ์กับชุมชนโบราณใกล้เคียง บนเส้นทางอารยธรรมขอมจากเมืองพระนคร สู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย^๔ ดังนั้นแต่ละวันจึง มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมในสถานที่ท่องเที่ยวปราสาทเมืองต่ำแห่งนี้ไม่ขาดสาย ประกอบด้วย (๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ห้องน้ำหรือห้องสุขามี ความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภคมีพอเพียง ระบบโทรคมนาคมใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย ที่พักแรมในช่วงวันเวลาปกตินอกจากเทศกาลพอเพียงเนื่องจากอยู่ ใกล้กับตัวอำเภอประโคนชัย อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอนางรอง และระยะทางจากปราสาทเมือง ต่ำไปยังตัวเมืองบุรีรัมย์ ประมาณ ๖๕ กิโลเมตร เท่านั้น ด้านสิ่งปลูกสร้าง ที่มีความจำเป็นสำหรับ ให้บริการนักท่องเที่ยว คือรถ ศูนย์ข้อมูลปราสาทเมืองต่ำ อยู่ทางด้านทิศตะวันตกของลานจอดรถ เป็นสถานที่ให้ข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับปราสาทเมืองต่ำ สถานที่จำหน่ายตั๋วเข้าชมปราสาท อยู่ด้าน ซ้ายมือติดกับประตูทางเดินเข้าปราสาทเมืองต่ำ ค่าธรรมเนียมเข้าชมชาวไทย บัตรละ ๒๐ บาท ชาว ต่างประเทศ บัตรละ ๑๐๐ บาท สำหรับสิ่งปลูกสร้างที่เป็นโบราณสถานที่สำคัญมีอย่างน้อย ๕ ประการ คือ กำแพงแก้วและซุ้มประตู ลานปราสาทและสระน้ำ ระเบียงคดและซุ้มประตู กลุ่ม ปราสาทอิฐ และบรรณาลัย เป็นต้น ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ด้านนอกตัวปราสาทมีการ สร้างวัด โรงเรียน และบ้านเรือนของชุมชน สำหรับภายในบริเวณปราสาทเมืองต่ำมีโบราณสถานต่าง ๆ ปลูกสร้างอยู่ทั่วไปไม่น้อยกว่า ๕ ประการ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว การเที่ยวชมภายในอุทยาน ประวัติศาสตร์เมืองต่ำหากมาในฤดูร้อนหรือฤดูฝนควรมีร่มกันแดดและฝนติดตัวมาด้วย เนื่องจากการ เดินเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ ต้องเดินฝ่าเปลวแดดหรือสายฝนตามฤดูกาลนั้น ๆ หากมาเที่ยวชมในฤดู หนาวอากาศจะเย็นสบายทำให้นักท่องเที่ยวมีความรู้สึกที่ดีขึ้น (๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทาง ศาสนาและวัฒนธรรม ในปราสาทเมืองต่ำนี้มีกิจกรรมเป็นไปในลักษณะอย่างเดียวกันกับที่อุทยาน ประวัติศาสตร์พนมรุ้งและอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย จึงไม่น่ามากล่าวซ้ำอีก แต่มีข้อเสนอเพิ่มเติม คือเมื่อได้เยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ ในปราสาทเมืองต่ำเสร็จสิ้นแล้วเมื่อเดินกลับออกมาแล้ว ก่อนเดินทาง กลับอย่าลืมแวะจ่ายซื้อของฝากหรือของที่ระลึกซึ่งมีจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว สถานที่ขายของ ฝากแห่งนี้อยู่ติดกับลานจอดรถทางด้านทิศใต้ ซึ่งได้มีบุคคลทั่วไปนำสินค้าพื้นเมืองมาออกร้าน จำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวซื้อเป็นของฝากหรือเป็นของระลึกกลับไปฝากคนที่ทำงานหรือที่บ้านได้ ด้วย

เมื่อท่องเที่ยวตามเส้นทางของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมใน จังหวัดบุรีรัมย์ทั้ง ๒ แห่งเสร็จสิ้นแล้วก็เดินทางต่อไปตามเส้นทางการท่องเที่ยวเพื่อเข้าสู่แหล่ง ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในจังหวัดสุรินทร์ต่อไป

๓) จังหวัดสุรินทร์ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญที่เลือก มาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดสุรินทร์มี ๒ แห่ง ได้แก่ วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาอ ตูลฐานะจาโร และวัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) สรุปลงการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

^๔ ปราสาทเมืองต่ำ, แผ่นพับแนะนำปราสาทเมืองต่ำ, ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัด บุรีรัมย์.

๓.๑) วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ความเป็นมาของวัดแห่งนี้ได้เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ โดยพระอาจารย์เยื่อน ขนติพโล เป็นเจ้าอาวาส โดยการสนับสนุนของกองกำลังสุรนารี และกองทัพภาคที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ทางวัดได้จัดให้มีโครงการส่งเสริมพระพุทธศาสนา โดยจัดตั้งเป็นพุทธอุทยาน บนพื้นที่ ๑๐,๘๖๕ ไร่ เพื่อการปฏิบัติธรรมและอนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่าเป็นสมบัติของชาติ โดยมีเป้าหมายให้เป็นเขตปลูกป่า ฟื้นฟูสภาพป่า และรักษาป่าให้สมบูรณ์เป็นสถานที่ฝึกการปฏิบัติธรรม บำเพ็ญภาวนาสำหรับพระภิกษุ สามเณร และพุทธศาสนิกชนทั่วไป อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้ และสมุนไพรหายาก รวมทั้งสัตว์ป่านานาชนิด เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำ ลำธาร มีทัศนียภาพงดงาม สภาพแวดล้อมดี เงียบ สงบ ร่มเย็น เหมาะกับการศึกษาปฏิบัติธรรม การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ตลอดทั้งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น มีประเด็นนำเสนอ ดังนี้

๓.๑.๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ห้องน้ำหรือห้องสุขามีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภคมีพอเพียง ระบบโทรคมนาคมใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย ที่พักแรมในช่วงวันเวลาปกตินอกจากเทศกาลพอเพียง เนื่องจากอยู่ใกล้กับตัวอำเภอบัวเขต อำเภอสังขะ อำเภอลำดวน และห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ ประมาณ ๗๙ กิโลเมตร เท่านั้น ด้านสิ่งปลูกสร้าง ที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว คือ ซุ้มประตูทางเข้าวัด ด้านบนของซุ้มประตูทำเป็นคานขนาดใหญ่มีพระพุทธรูปปางสมาธิองค์ใหญ่ตรงกลาง มีขนาดใหญ่สองตัวพันรอบคานแม่แม่เบี้ยขนาดใหญ่อยู่ซ้ายและทางขวาของพระพุทธรูป ประตูทางเข้าถูกออกแบบดูสวยงามคล้ายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้นักท่องเที่ยวได้ชมก่อนจะเข้าไปภายในวัด ทางเดินภายในตัวพญานาค เป็นช่องทางให้นักท่องเที่ยวที่ขอความตื่นเต้นเดินเข้าไปมีไฟประดับสวยงามให้แสงสว่างมองเห็นทางเดินตลอดเส้นทาง มีกุฏิเจ้าอาวาส เจดีย์และอุโบสถอยู่ รอยพระพุทธรูปจำลอง พระพุทธรูปและรูปเคารพ มีเจดีย์น้ำซับซึ่งสร้างไว้ในป่าลึกภายในขุนเขาศาลา เป็นต้น ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม มีสถานที่ให้นักท่องเที่ยวได้ชมวิวทิวทัศน์และภูเขาที่สวยงาม มีผาพระหรือผาลานนาคปรกอยู่บนชะง่อนเขา ณ ที่ตรงนี้ทำให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติที่น่ารื่นรมย์ อากาศเย็นสบายตลอดทั้งปี มองไปจากสถานที่ตรงนี้จะเห็นผายกั้นน้ำบ้านจรัสที่เก็บน้ำจำนวนมากไว้ภายในช่องเขา มองเห็นอาณาบริเวณพุทธอุทยานประกอบด้วยขุนเขาสามลูก คือ เขานก เขาศาลา และเขาพระ เรียกรวมกันว่า “ไตรคีรี” มีน้ำตกสำคัญที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ป่าด้านล่าง คือ “น้ำตกไตรคีรี” ที่น่าประทับใจอีกประการหนึ่งคือเมื่อมองไปรอบ ๆ จะเห็นพื้นที่ป่าอันเขียวชอุ่มของพุทธอุทยาน ปกคลุมไปด้วยต้นไม้ใหญ่เขียวชอุ่มตลอดปี ถือเป็นป่าดงดิบที่อุดมสมบูรณ์อีกแห่งหนึ่งในอีสานใต้ เมื่อเข้าเที่ยวสถานที่แห่งนี้ท่านจะได้สัมผัสการท่องเที่ยวทางธรรมชาติโดยมีทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยือน

๓.๑.๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา ดังนี้ ด้านศาสดาหรือรูปเคารพ มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวทำบุญด้วยอามิสบูชาด้วยการเคารพในศาสดาคือพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยว มีพระพุทธรูปนาคปรก มีรูปปั้นเจ้าแม่กวนอิมขนาดใหญ่ เป็นต้น ด้านศาสนธรรม มีกิจกรรมเข้าค่าย

ปฏิบัติธรรมเป็นระยะตลอดทั้งปี มีนักท่องเที่ยวบางคนร่วมสวดมนต์และนั่งสมาธิ ด้านศาสนบุคคล มีพระราชวิสุทธิมณี (เยื่อ ขนติพโล) เป็นศิษย์ของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล พระสงฆ์สายวัดป่าที่มีชื่อเสียงซึ่งชาวพุทธให้ความเคารพนับถือ ภายในแหล่งท่องเที่ยวมีพระสงฆ์นั่งพรมน้ำพระพุทธรูปมนต์ให้กับนักท่องเที่ยวทุกวัน และมีรูปเหมือนพระสงฆ์ปฏิบัติซึ่งเป็นศาสนบุคคลสำคัญให้นักท่องเที่ยวได้กราบไหว้บูชา ด้านศาสนสถาน มีอุโบสถ วิหารคด กุฏิพระสงฆ์ หอฉัน และเจดีย์น้ำซับ ด้านศาสนพิธีกรรม มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติหลากหลาย เช่น กิจกรรมบูชาพระพุทธรูป รูปเหมือนพระสงฆ์ปฏิบัติ วัตถุมงคล ตักบาตรพระประจำวันเกิด และกิจกรรมปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรม คือ ด้านวัตถุธรรม ประตู่ทางเข้าวัด ทางเดินภายในลำตัวพญานาค อุโบสถ วิหารคด กุฏิพระสงฆ์ หอฉัน เจดีย์น้ำซับ ผาพระหรือผาลานนาคปรก เป็นต้น ด้านคติธรรม มีคติธรรมเกี่ยวกับความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อุดหนุน กตัญญู เป็นต้น ติดไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ด้านเนติธรรม มีป้ายประกาศที่เป็นคำเชิญชวน คำแนะนำ ข้อห้าม และขออนุญาต ต่าง ๆ ด้านสหธรรม ทางวัดมีการประชาสัมพันธ์สื่อสารเกี่ยวกับมารยาทต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องในสถานที่ท่องเที่ยว เช่น การปฏิบัติตนเกี่ยวกับศาสนา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรม เป็นต้น

๓.๒) วัดป่าอ้าเจียง (สุสานข้าง) ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านหนองบัว ตำบลกระโพ อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดสุรินทร์ สร้างขึ้นจากแนวคิดของ พระครูสมุห์หาญ ญาณารโห เจ้าอาวาสวัดป่าอ้าเจียง สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และเชิดชูเกียรติช้างไทย เป็นที่เก็บรวบรวมกระดูกช้างที่เสียชีวิตแล้ว จุดเริ่มต้นแนวคิดนี้คือ เมื่อได้เห็นช้างในชุมชนล้มตายลงในที่ใดก็ตาม เจ้าของช้างมักฝังซากศพไว้ในที่ตรงนั้นเนื่องจากช้างเป็นสัตว์มีขนาดใหญ่เคลื่อนย้ายยาก ในวันข้างหน้าหากไม่มีช้างเหลืออยู่ สุสานข้างแห่งนี้จะเป็นหลักฐานยืนยันบอกให้รู้ว่าที่ตรงนี้เคยเป็นหมู่บ้านช้างและอีกประการหนึ่งสุสานข้างแห่งนี้ ยังสามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตของคนและช้างในชุมชนนี้ได้อีกด้วย^๕ ภายในหมู่บ้านยังได้จัดสร้างพิพิธภัณฑ์ช้างเพื่อรวบรวมความเป็นมาเกี่ยวกับช้าง อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการคล้องช้าง และให้ความรู้ข้อมูลเกี่ยวกับช้าง ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ได้จัดทำโครงการ “นำช้างคืนถิ่น เพื่อพัฒนาท้องถิ่นบ้านเกิด” โดยการนำช้างเลี้ยงมาอยู่ในบริเวณหมู่บ้านช้างมากกว่า ๒๐๐ เชือก เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนพื้นเมืองและการพัฒนาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง^๖ ดังนั้นแต่ละวันจึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมในสถานที่ท่องเที่ยววัดป่าอ้าเจียงและศูนย์ศึกษาไม่ขาดสาย สำหรับวัดป่าอ้าเจียง(สุสานข้าง) ไม่มีการเก็บค่าธรรมเนียมในการเข้าชมแต่ศูนย์ศึกษามีอัตราค่าธรรมเนียมเข้าชม ชาวไทย บัตรราคา ๕๐ บาท ชาวต่างประเทศ บัตรราคา ๑๐๐ บาท เปิดให้เข้าชมได้ตั้งแต่ เวลา ๐๘.๐๐-๑๖.๐๐ น. ทุกวัน มีกิจกรรมการแสดงความสามารถต่าง ๆ ของช้างให้ได้ชมวันละ ๒ รอบ คือ รอบเช้า เวลา ๑๐.๐๐ น. และ รอบบ่าย เวลา ๑๔.๐๐ น. เป็นต้น มีประเด็นนำเสนอ ดังนี้

^๕ พระสมุห์หาญ ญาณารโห, เจ้าอาวาสวัดป่าอ้าเจียง(สุสานข้าง) ตำบลกระโพ อำเภอน้ำขุ่นจังหวัดสุรินทร์, สัมภาษณ์. ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๒.

^๖ สำนักงานจังหวัดสุรินทร์, มหัทศจรยเมืองสุรินทร์, (สุรินทร์: โรงพิมพ์รุ่งธนเกียรติออฟเซ็ท, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑.

๓.๒.๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ห้องน้ำหรือห้องสุขามีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภคมีพอเพียง ระบบโทรคมนาคมใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย ที่พักแรมในช่วงวันเวลาปกตินอกจากเทศกาลพอเพียงเนื่องจากอยู่ใกล้กับตัวอำเภอท่าตูม อำเภอจอมพระ และห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ ประมาณ ๕๒ กิโลเมตร เท่านั้น ด้านสิ่งปลูกสร้าง ที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว คือ สุสานช้างวัดป่าอาเจียง ซึ่งได้รวบรวมเอากระดูกช้างที่ล้มตายลงจากสถานที่ต่าง ๆ นับร้อยเชือกมาฝังรวมกันไว้ในสุสานแห่งนี้นับว่าเป็นสุสานที่รวมเอากระดูกช้างมารวมกันไว้ในที่แห่งเดียวที่ใหญ่ที่สุดในโลก ศาลาเอราวัณวัดป่าอาเจียง เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญเคียงคู่กับสุสานช้างวัดป่าอาเจียงกล่าวคือทางวัดได้สร้างศาลาเอราวัณนี้ขึ้นมาเพื่อเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เรื่องราวของช้างที่มีอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและเรื่องราวของช้างในจังหวัดสุรินทร์ด้วย ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม เมื่อนักท่องเที่ยวเข้าสู่เขต ตำบลกระโพจะเริ่มเห็นมูลของช้างตกอยู่ตามถนนลาดยางเป็นระยะ พร้อมกับเริ่มได้สัมผัสกับไอลิ้นช้างส่วนหนึ่งก็มาจากปัสสาวะและมูลของช้างนั่นเอง ภายในวัด มีสุสานช้างวัดป่าอาเจียง พร้อมป้ายประวัติสุสานช้างขนาดใหญ่บอกความเป็นมาของเรื่องราวสุสานช้างแห่งนี้ไว้ด้วย มีศาลาเอราวัณวัดป่าอาเจียง ศาลปะกำ รูปปูนปั้นช้างเอราวัณสามเศียรและท้าวกำพริ่กอดควายคู่ที่ล้มตายอยู่หน้าช้างสามเศียรนั้นด้วย รูปปูนปั้นช้างมอมีพระมอเฒ่าอยู่ในลักษณะนอนคว่ำหมดแรงอยู่บนคอช้าง รูปปูนปั้นรอยเท้าช้าง รูปปั้นคนกำลังไล่ควายเทียมไถและคราด มีพระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐานอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ มี ภูมิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ ห้องน้ำหรือห้องสุขา ศาลาจัดนิทรรศการทางศิลปวัฒนธรรมของวิถีอาเจียง(ช้าง) ไว้ให้นักท่องเที่ยวชมอีกด้วย

๓.๒.๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา ดังนี้ ด้านศาสดาหรือรูปเคารพ มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวทำบุญด้วยอามิสบูชาด้วยการเคารพในศาสดาคือพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ด้านศาสนธรรม มีศาลาเอราวัณวัดป่าอาเจียงเป็นแหล่งให้การศึกษารเรียนรู้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเชื่อมโยงกับช้างและวิถีชีวิตของชุมชนในหมู่บ้านช้าง ด้านศาสนบุคคล มีพระสงฆ์ คือ พระครูสมุห์หาญ ปญญาโร เจ้าอาวาสของวัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) เป็นผู้นำทั้งในด้านภูมิปัญญาของชุมชน และสร้างวัดป่าอาเจียงเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านศาสนสถาน มีสุสานช้างวัดป่าอาเจียง ศาลาเอราวัณวัดป่าอาเจียง ศาลปะกำ ภูมิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น ด้านศาสนพิธีกรรม แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ในปัจจุบันมิได้มีกิจกรรมในด้านการบูชาวัตถุมงคล ตักบาตรพระประจำวันเกิด และกิจกรรมปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ มากนัก แต่จะมีกิจกรรมในวันและเทศกาลที่มีความสำคัญ เช่น กิจกรรมวันช้างไทย มีประเพณีแห่หน้าคด้วยช้าง มักจัดขึ้นในช่วงประมาณเดือนพฤษภาคม (วันขึ้น ๑๓ -๑๕ ค่ำ เดือน ๖) ของทุกปี กิจกรรมนำช้างตักบาตรเทโวโรหนะในเทศกาลวันออกพรรษาของพระสงฆ์ เป็นต้น ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเพณีของวัฒนธรรม คือ ด้านวัตถุธรรม มีสุสานช้างวัดป่าอาเจียง ศาลาเอราวัณวัดป่าอาเจียง ศาลปะกำ รูปปูนปั้นช้างเอราวัณสามเศียร รูปปูนปั้นช้างมอมีพระมอเฒ่าอยู่ในลักษณะนอนคว่ำหมดแรงอยู่บนคอช้าง รูปปูนปั้นรอยเท้าช้าง รูปปั้นคน

กำลังไล่ควายเทียมไถและคราด มีพระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐานอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ มี ฎีกาสงฆ์ ศาลาการเปรียญ หอมน้ำหรือห้องสุขา ด้านคตธรรม มีคตธรรมเกี่ยวกับความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน กตัญญู เป็นต้น ติดไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ด้านเนติธรรม ทางวัดมีคำแนะนำ ข้อห้าม และข้ออนุญาต ต่าง ๆ เพื่อให้มีความเป็นระเบียบ อำนวยความสะดวกและปลอดภัย ให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม ด้านสหธรรม ทางวัดมีคำแนะนำการปฏิบัติตนที่ถูกต้องเกี่ยวกับศาสนา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรม เป็นต้น

เมื่อท่องเที่ยวตามเส้นทางของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในจังหวัดสุรินทร์ทั้ง ๒ แห่งเสร็จสิ้นแล้วก็เดินทางต่อไปตามเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในจังหวัดศรีสะเกษต่อไป

๔) จังหวัดศรีสะเกษ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญที่เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดศรีสะเกษมี ๑ แห่ง ได้แก่ วัดไพรพัฒนา(หลวงปู่สรวง) สรุปลผลการวิจัยได้ ดังต่อไปนี้

๔.๑) วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) ตั้งอยู่ เลขที่ ๒๕๘ หมู่ที่ ๓ ตำบลไพรพัฒนา อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ โดยประชาชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานระยะแรกนั้นมาจาก อำเภอยะรัง จังหวัดศรีสะเกษ การเข้ามาอยู่ครั้งแรกได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “ไพรบึงน้อย” ในเวลานั้นบริเวณนี้ฝ่ายรัฐบาลไทยได้มีการสู้รบกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ทำให้ราษฎรส่วนหนึ่งในหมู่บ้านนี้แยกย้ายกันออกไปที่อื่น แต่ยังมีราษฎรอีกส่วนหนึ่งไม่ยอมย้ายออกไป ต่อมารัฐบาลได้มีนโยบายให้ประชาชนจากที่อื่น ๆ ย้ายเข้ามาอยู่ตามแนวชายแดน เพื่อป้องกันการรุกรานและก่อความไม่สงบของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในพื้นที่นี้ จึงมีการจัดสรรที่ดินให้ราษฎรอยู่อาศัย และตั้งชื่อบ้านให้ใหม่ว่า “ไพรพัฒนา” โดยมี นายพิน บุญเยี่ยม ผู้ใหญ่บ้าน ในขณะนั้น ได้ปรึกษาพระสงฆ์และคณะกรรมการหมู่บ้านจึงได้ จัดตั้งสำนักสงฆ์ไพรพัฒนาขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๖ หลวงพ่อพุ่ม วายาโม ได้มาจำพรรษาอยู่จึงดำเนินการขอจัดตั้งวัด จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ก็ได้ดำเนินการจัดตั้งวัดสำเร็จ มีการพัฒนาวัดให้เจริญเรื่อยมา เช่น ก่อสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ ๖๖ กุฏิหลวงปู่สรวง ประตู่และป้ายชื่อวัด ฎีกาเรือนรับรอง มณฑปปราสาทหลวงปู่สรวง และศาลาการเปรียญ เป็นต้น ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๐ มีพระครูโกศลสิกขกิจ หรือหลวงพ่อพุ่ม วายาโม เป็นเจ้าอาวาส ต่อมาได้ขอประทานพระบรมสารีริกธาตุ จากสมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ ณ มณฑปปราสาทหลวงปู่สรวงวัดไพรพัฒนา และเป็นสถานที่ตั้งสรีระสังขารของหลวงปู่สรวง ซึ่งเป็น พระเกจิที่พุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดศรีสะเกษ และประชาชนทั่วไป มีประเด็นนำเสนอ ดังนี้

๔.๑.๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ด้าน

สาธารณูปโภคพื้นฐาน หอมน้ำหรือห้องสุขามีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภคมีพอเพียง ระบบโทรคมนาคมใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย ที่พักแรมในช่วงวันเวลาปกตินอกจากเทศกาลพอเพียงเนื่องจากอยู่ใกล้กับตัวอำเภอกุสุมาลย์ อำเภอสังขะ และห่างจากตัวเมืองศรีสะเกษ ประมาณ ๘๘ กิโลเมตร เท่านั้น ด้านสิ่งปลูกสร้าง ที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว คือ ภายนอกวัดติดกับลานจอดรถ มีสถานที่เป็นช่องจอดรถแบบมุงหลังคา ตลาดขายตึกเจีย (ข้าวน้ำอุดมสมบูรณ์) ขายอาหาร เครื่องดื่ม และอื่น ๆ ภายในวัดได้พบสิ่งปลูกสร้าง คือ

ประตูเข้าวัด มีการออกแบบอย่างสวยงาม ศาลาเรือนรับรอง สร้างด้วยไม้และมีหลายหลังมณฑปปราสาท อันเป็นที่ประดิษฐานสรีระสังขารหลวงปู่สรวง อาคารกองอำนวยการ เป็นที่รับบริจาค ให้บริการดอกไม้ธูปเทียน วัตถุมงคล และประชาสัมพันธ์กิจกรรม ของทางวัด ศาลาแสดงสินค้า OTOP ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม มีรถโดยสารแบบขับเคลื่อนด้วยระบบไฟฟ้าซึ่งไม่ก่อมลพิษ ให้สิ่งแวดล้อมรับส่งนักท่องเที่ยวจากบริเวณลานจอดรถเข้ามายังตัววัดโดยไม่เก็บค่าบริการใด ๆ ประตูเข้าวัด ที่สวยงาม ศาลาเรือนรับรอง เป็นการสร้างด้วยไม้มีความงดงามและหลายหลัง มณฑปปราสาท อันเป็นที่ประดิษฐานสรีระสังขารหลวงปู่สรวง บริเวณทางขึ้นและลงของมณฑปปราสาทมีการนำเอารูปปั้นไม้ขนาดใหญ่มาตั้งไว้เป็นส่วนประดับตัวปราสาทให้มีความ อุโบสถ ประดิษฐานพระพุทธรูป รูปปั้นของพระสงฆ์ปฏิบัติ รูปเคารพอื่น ๆ และมีระฆังแขวนไว้รอบ ๆ จำนวนมาก ศาลาแสดงสินค้า OTOP มีสินค้าพื้นเมืองมานำเสนอให้กับนักท่องเที่ยวโดยการประสานงานของสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอภูสิงห์ อาคารกองอำนวยการ เป็นสถานที่รับบริจาค ให้บริการดอกไม้ธูปเทียน วัตถุมงคล เป็นต้น ให้นักท่องเที่ยว สวนหย่อมเล็ก ๆ มีการจัดสภาพแวดล้อม มีภูมิสถาปัตยกรรมเป็นน้ำตกขนาดเล็ก ปลุกต้นไม้ ไม้ประดับ และไม้ดอก สวยงามอย่างลงตัว

๔.๑.๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา คือ ด้านศาสดาหรือรูปเคารพ มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวทำบุญด้วยการบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้านศาสนธรรม มีโครงการบวชสามเณรและศีลจาริณี สนับสนุนให้เด็กทั้งหญิงชายหรือนักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษาและปฏิบัติธรรมในโครงการ ด้านศาสนบุคคล มีพระสงฆ์ปฏิบัติ คือ หลวงปู่สรวง เป็นพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปถึงแม้ตัวท่านจะละสรีระสังขารไปแล้วก็ตามักท่องเที่ยวก็ยังเข้ามาเที่ยวเยี่ยมเยียนสรีระสังขารเพื่อกราบไหว้ขอพรโดยไม่เว้นแต่ละวัน ด้านศาสนสถาน มี ประตูทางเข้าวัด มณฑปปราสาทอันเป็นที่เก็บสรีระสังขารหลวงปู่สรวง อุโบสถ และวิหารครอบอุโบสถซึ่งออกแบบสร้างไว้อย่างสวยงาม สวนหย่อมที่มีภูมิสถาปัตยกรรมเป็นน้ำตกขนาดเล็ก การปลุกต้นไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับ ภายในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม เป็นต้น ด้านศาสนพิธีกรรม มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติหลากหลาย เช่น กิจกรรมบูชาพระพุทธรูป รูปเหมือนพระสงฆ์ปฏิบัติบูชาสรีระสังขารของหลวงปู่สรวง วัตถุมงคล ตักบาตรพระประจำวันเกิด เคาะระฆังตามเส้นทางเดินชมแหล่งท่องเที่ยวรอบอุโบสถ และกิจกรรมปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรม คือ ด้านวัตถุธรรม ประตูทางเข้าวัด มณฑปปราสาทอันเป็นที่เก็บสรีระสังขารหลวงปู่สรวง อุโบสถและวิหารครอบอุโบสถซึ่งออกแบบสร้างไว้อย่างสวยงาม สวนหย่อมที่มีภูมิสถาปัตยกรรมเป็นน้ำตกขนาดเล็ก การปลุกต้นไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับ ภายในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม ด้านคติธรรม มีการป้ายคติธรรมของหลวงปู่สรวงติดตามสถานที่ต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยว ด้านเนติธรรม ทางวัดมีคำแนะนำ ข้อห้าม และข้ออนุญาต ต่าง ๆ เพื่อให้มีความเป็นระเบียบ อำนวยความสะดวกและปลอดภัย ให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม ด้านสหธรรม ทางวัดมีคำแนะนำการปฏิบัติตนที่ถูกต้องเกี่ยวกับศาสดา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรม ตัวอย่างของการปฏิบัติตนที่ถูกต้องเกี่ยวศาสนสถาน เช่น การทิ้งเศษอาหาร ขยะ และของไม่ใช้แล้วอื่น ๆ ควรทิ้งลงในสถานที่ซึ่งทางมูลนิธิจัดไว้ให้เท่านั้น เป็นต้น

เมื่อท่องเที่ยวตามเส้นทางของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมใน จังหวัดศรีสะเกษเสร็จสิ้นแล้วก็เดินทางต่อไปตามเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวทาง ศาสนาและวัฒนธรรมในจังหวัดอุบลต่อไป

๕) จังหวัดอุบลราชธานี แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญที่ เลือกลงมาเป็นตัวแทนในการศึกษาของจังหวัดอุบลราชธานีมี ๑ แห่ง ได้แก่ วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว สรุปลผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

๕.๑) วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลช่องเม็ก อำเภอสรินธร จังหวัดอุบลราชธานี คนทั่วไปมักเรียกว่าวัดเรืองแสง เนื่องจากเมื่อก่อนในบริเวณของ ภูเขาซึ่งเป็นสถานที่สร้างวัดนี้มีหินที่มีลักษณะแปลกไปจากภูเขาลูกอื่น ๆ คือ มีหินคล้ายลูกมะพร้าว เต็มไปหมด เมื่อหุบหินดูจะเห็นภายในก้อนหินมีฝุ่นเม็ดเล็ก ๆ ไสแวววาระยับคล้ายเพชรและพลอย ชาวบ้านจึงมีความเชื่อว่าเป็นหินศักดิ์สิทธิ์ บางคนนำเอาก้อนหินนี้ใช้รักษาโรค เพราะเชื่อว่าเป็น มะพร้าวฤๅษีทำไว้ จึงเรียกภูเขาลูกนี้ว่า “ภูพร้าว” ความเป็นมาของวัดสิรินธรวนารามภูพร้าว เริ่มขึ้น เมื่อพระอาจารย์บุญมาก ฐิติปัญญา เป็นพระสงฆ์ทางฝั่งประเทศลาวได้ธุดงค์เข้ามาเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในฝั่งประเทศไทย ได้มาพักปักกลดอยู่ในภูพร้าวแห่งนี้ ในราวปี พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๕๑๖ ท่านได้ขอขบิณฑบาตสถานที่แห่งนี้จากหน่วยงานทางทหารและนายอำเภอบุโณบลมิ่งสาหารในขณะนั้น เมื่อทางการอนุญาตให้สร้างวัดนี้จึงได้ตั้งชื่อว่า “วัดสิรินธรวนาราม” ในระยะเริ่มแรก ได้สร้างศาลา หลังเล็ก ๆ ขึ้นมาหนึ่งหลัง ปัจจุบันศาลาหลังดังกล่าวผุพังไปหมดแล้ว ต่อมาจึงได้สร้างศาลาหลังใหม่ แทนหลังเดิมซึ่งมีความงดงามเด่นสง่าเมื่อนักท่องเที่ยวขึ้นไปก็จะเห็นศาลาหลังใหม่อยู่บนยอดเขาภูพร้าว แห่งนี้ ขณะที่พระอาจารย์บุญมาก ฐิติปัญญา ได้เข้ามาปฏิบัติกรรมฐานในสถานที่นี้ได้เคยได้ปรารภกับ ลูกศิษย์ของท่านว่า “เธอคอยดูต่อไปในอนาคต จะมีผู้ใจบุญมาบำเพ็ญบารมีของเขาให้เต็มบริบูรณ์ เขาจะมาสร้างสถานที่แห่งนี้ให้รุ่งเรือง จะมีพระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา จำนวนมาก มาในสถานที่แห่งนี้ ประชาชน บัณฑิตจะแวะมาพักอาศัยมิได้ขาด” เป็นต้น มีประเด็นนำเสนอ ดังนี้

๕.๑.๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ด้าน สาธารณูปโภคพื้นฐาน ห้องน้ำหรือห้องสุขามีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและ บริโภคมีพอเพียง ระบบโทรคมนาคมใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย ที่พักแรมในช่วงวัน เวลาปกตินอกจากเทศกาลพอเพียง เนื่องจากอยู่ใกล้กับตัวอำเภอสรินธร อำเภอบุโณบลมิ่งสาหาร และห่าง จากตัวเมืองอุบลราชธานี ประมาณ ๘๘ กิโลเมตร ด้านสิ่งปลูกสร้าง ที่มีความจำเป็นสำหรับให้บริการ นักท่องเที่ยว คือ อุโบสถ มีต้นแบบมาจากวัดเชียงทอง หลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว แต่มีความกว้างกว่าเป็นสองเท่า หอฉัน มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ หลายองค์ ส่วนสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ คือ กุฏิสงฆ์ จัดเป็นสังฆาวาสที่อยู่อีกส่วนหนึ่งมีได้อยู่รวมกันกับ แหล่งนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมยกเว้นกุฏิของเจ้าอาวาสเท่านั้นใกล้กับบริเวณจุดที่นักท่องเที่ยวเข้า มาเที่ยวชม วิหาร ประดิษฐานรูปเหมือนพระสงฆ์ปฏิบัติส่วนใหญ่เป็นสายพระป่า เช่น หลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น หลวงปู่ชา เป็นต้น ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม เมื่อขึ้นสู่บริเวณวัดแล้วมีจะงอยผาให้ นักท่องเที่ยวได้ไปยืนถ่ายรูปและชมวิวิวทิวทัศน์ มองไปบริเวณโดยรอบจะเห็นป่าไม้ ภูเขา ติดชายแดน ไทย-ลาว ที่อยู่ทางด้านทิศตะวันออกของวัดภูพร้าว เมื่อมองออกไปทางด้านทิศตะวันตกก็เห็นน้ำใน เขื่อนสิรินธรยิ่งเมื่อถึงเวลาเย็นใกล้พระอาทิตย์ตกก็จะมีมองเห็นวิวทิวทัศน์บริเวณดังกล่าวมีความ

สวยงามมาก มีที่ให้นักท่องเที่ยวได้พักผ่อนอย่างสะดวกสบายไว้เป็นจุด ๆ โดยเฉพาะภายในอุโบสถ จะมีที่นั่งพักผ่อนหลังจากที่ได้ไหว้พระในอุโบสถเสร็จแล้ว เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่โปร่งมีลมพัดผ่านเย็นสบายจึงมีนักท่องเที่ยวนั่งพักผ่อนจำนวนมาก

๕.๑.๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา คือ ด้านศาสดาหรือรูปเคารพ มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวทำบุญด้วยอามิสบูชาคือมีการบูชาพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ด้านศาสนธรรม มีป้ายโปสเตอร์จัดเป็นนิทรรศการเกี่ยวกับชีวประวัติและคำสอนของพระสุปฏิบัตินายพระปาที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไป ตั้งไว้ในนักท่องเที่ยวได้ศึกษาและนำไปปฏิบัติ เช่น คำสอนของหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล, หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต, หลวงปู่ทองรัตน์ กนตสีโล, หลวงปู่ชา สุภทโท, หลวงปู่กิ ธมฺมุตตโม, หลวงปู่สาย จารุณโณ และ หลวงปู่บุญมาก ฐิติปญโญ เป็นต้น นอกจากนี้ภายในสังฆาวาสยังมีพุทธภาษิต คติธรรม คำสอนต่าง ๆ ติดไว้ทั่วไป ด้านศาสนบุคคล มีพระสงฆ์สายวัดป่าที่มีชื่อเสียงที่เป็นครูบาอาจารย์ปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมาตามสายนี้ เช่น หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล, หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต, หลวงปู่ทองรัตน์ กนตสีโล, หลวงปู่ชา สุภทโท, หลวงปู่กิ ธมฺมุตตโม, หลวงปู่สาย จารุณโณ และ หลวงปู่บุญมาก ฐิติปญโญ ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสรูปแรกของวัดวัดสิรินธรวนารามภูพร้าว เป็นต้น ด้านศาสนสถาน มีอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อมที่ความสวยงาม เช่น อุโบสถและวิหารซึ่งออกแบบสร้างไว้อย่างสวยงาม ภูมิทัศน์ห้องน้ำหรือห้องสุขาที่ใหญ่และมีพื้นที่ใช้สอยมาก สถานที่ท่องเที่ยวมีวิวทิวทัศน์สวยงามให้นักท่องเที่ยวได้ชม เป็นต้น ด้านศาสนพิธีกรรม สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้มีได้เน้นให้นักท่องเที่ยวประกอบพิธีกรรมมากนักเน้นความสวยงามของสถาปัตยกรรมและศิลปะเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวเป็นหลัก หากนักท่องเที่ยวประสงค์บริจาคทำบุญก็มีเพียงตู้รับบริจาคตั้งไว้ให้ หากประสงค์ถวายสังฆทานกับพระสงฆ์จะมีจิตอาสาของทางวัดไปนิมนต์พระสงฆ์มารับสังฆทาน พิธีกรรมเป็นไปในแนวเรียบง่าย ในแหล่งท่องเที่ยวจึงไม่มีร้านค้าหรือตลาดขายของฝากเหมือนกับแหล่งท่องเที่ยวอื่น หากนักท่องเที่ยวรู้สึกหิวกระหายก็มีน้ำใสแก้วพลาสติกแฉ่รวมไว้กับน้ำชงในถังใบใหญ่ไว้บริการให้นักท่องเที่ยวได้ดื่ม ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรม คือ ด้านวัตถุธรรม พระพุทธรูป อุโบสถเรืองแสง ต้นกัลป์ประพุกษ์ ต้นโพธิ์พญานาค และสิ่งปลูกสร้างอื่นที่มีการออกแบบไว้อย่างงดงามด้านคติธรรม มีการนำชีวประวัติและคติธรรมของพระสุปฏิบัตินายพระปามาจัดทำเป็นโปสเตอร์ติดตั้งไว้รอบ ๆ ตัววิหารที่ประดิษฐานรูปเหมือนของพระสุปฏิบัติเหล่านั้นให้นักท่องเที่ยวศึกษานำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันด้วย ด้านเนติธรรมทางวัดร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีการออกระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติได้ถูกต้องเหมาะสม สวยงาม มีความเป็นระเบียบ และปลอดภัย ด้านสภธรรม ทางวัดและผู้เกี่ยวข้องมีการสื่อสารเกี่ยวกับมารยาทต่าง ๆ ที่จะปฏิบัติให้ถูกต้องในสถานที่ท่องเที่ยว เช่น การปฏิบัติตนเกี่ยวกับศาสดา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธี เป็นต้น ตัวอย่างของการปฏิบัติตนที่ถูกต้องเกี่ยวกับศาสนสถาน เช่น การแต่งกายที่เหมาะสมเมื่อเข้ามาเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยว การทิ้งเศษอาหาร ขยะ และของไม่ใช้แล้วอื่น ๆ ควรทิ้งลงในสถานที่ซึ่งทางสถานที่ท่องเที่ยวจัดไว้ให้เท่านั้น เป็นต้น

๕.๑.๒ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ผลการวิจัยการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีผลสรุปการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๕.๑.๒.๑ ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ประเด็นเกี่ยวกับความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ สรุปผลการวิจัยด้านความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๕ ด้าน ดังนี้

๑) ด้านพื้นที่ พบว่า การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ศักยภาพด้านพื้นที่ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว มีเส้นทางออกเส้นทางเขตเทศบาลเมืองสุรินทร์ ไปเส้นทางสายสุรินทร์-จอมพระ กิโลเมตรที่ ๑๔ เลี้ยวขวา เข้าสู่พื้นที่เทศบาลตำบลเขวาสินรินทร์ และตำบลเขวาสินรินทร์ ผ่านบ้านนาตพิธี บ้านเขวาสินรินทร์ และพิกัดพื้นที่กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ โดยตลอดเส้นทางเพลิดเพลินกับความหลากหลายและธรรมชาติของหมู่บ้านวัฒนธรรมการท่องเที่ยวทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น การทำเครื่องเงิน ปะเก้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ของปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ และการทอผ้าไหม ซึ่งเป็นหัตถกรรมชุมชน ตลอดทั้งการปลูกข้าวเกษตรอินทรีย์

๒) ด้านความสะดวกในการเข้าถึง พบว่า ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านศักยภาพของกลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ มีศักยภาพด้านความสะดวกในการเข้าถึง กล่าวคือ ความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงชุมชน การเดินทางสามารถใช้เส้นทางถนนสายสุรินทร์-จอมพระ-เขวาสินรินทร์ ตามถนนปัทมานนทน์ ทางหลวง ๒๑๔ ถึงสามแยก กิโลเมตรที่ ๑๔ เลี้ยวขวาไปตามถนนตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ ประมาณ ๕ กิโลเมตร ถึงหมู่บ้านโชค และศูนย์ผลิตภัณฑ์ชุมชนอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

๓) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านศักยภาพของกลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ เกี่ยวกับด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนหมู่บ้านเครื่องเงิน มีศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวในบางเรื่อง ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้แบ่งศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวกของกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนหมู่บ้านเครื่องเงิน ออกเป็น ๖ กลุ่ม ประกอบด้วย (๑) ที่พัก (๒)

ร้านอาหาร (๓) การคมนาคมขนส่ง (๔) กิจกรรมสหนาการ (๕) สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เช่น ป้ายบอกทาง แผนผังบริเวณแหล่งท่องเที่ยวป้ายประกาศเตือนข้อควรระวัง และ (๖) ร้านค้า

๔) ด้านสภาพแวดล้อม พบว่า ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านศักยภาพของกลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอลำเจ็ดยาง จังหวัดสุรินทร์ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนเครื่องเงินบ้านโชค มีศักยภาพด้านสภาพแวดล้อม ชุมชนโชคเป็นชุมชนวัฒนธรรมการท่องเที่ยว มีอาชีพหัตถกรรม เกษตรกรรม และการค้าขาย ชาวบ้านประกอบด้านสัมมาชีพในด้านต่าง ๆ

๕) ด้านการมีส่วนร่วม พบว่า ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ด้านศักยภาพของกลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม หมู่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอลำเจ็ดยาง จังหวัดสุรินทร์ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนหมู่บ้านเครื่องเงินบ้านโชค มีศักยภาพด้านการมีส่วนร่วม โดยผู้ใหญ่บ้านโชค คณะกรรมการหมู่บ้าน ได้ร่วมกับชาวบ้านโชค ร่วมแรงร่วมใจกันของพัฒนาชุมชนอำเภอลำเจ็ดยาง กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชน ได้นำกองทุน และกองทุนเงินจากโครงการ SML ของหมู่บ้านมาสร้างเป็นศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ชุมชนเครื่องเงิน และหมู่บ้านทอผ้าไหม

๕.๑.๒.๒ แนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ประเด็นเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ สรุปผลการวิจัยประเด็นเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการ ๖ แนวทาง ประกอบด้วย ๑) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ๒) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ๓) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความปลอดภัย ๔) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ๕) แนวทางในการจัดการศักยภาพด้านทรัพยากรท่องเที่ยว ๖) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

๑) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว พบว่า การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอลำเจ็ดยาง จังหวัดสุรินทร์ ภาครัฐควรจัดการคมนาคมและการจราจรโดยกำหนดพื้นที่จอดรถของนักท่องเที่ยว เพื่อควบคุมความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นจากการคมนาคม และการสัญจรภายในสถานที่ท่องเที่ยว และจัดให้มีรถนำเที่ยว พร้อมทั้งกำหนดตารางเวลาเดินรถนำเที่ยวเชื่อมโยงไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญๆ ในพื้นที่อำเภอลำเจ็ดยาง พบว่า ภาครัฐควรร่วมมือกับภาคเอกชนในการจัดการ ป้ายบอกทาง ให้มีจำนวนเพียงพอต่อความต้องการ ขนาดของป้าย สี และขนาด ของตัวอักษร ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษจะต้องมองเห็นได้ง่ายมีความชัดเจน ภายใต้มาตรฐานเดียวกัน พร้อมทั้งติดตั้งป้ายบอกระยะทางของแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ เป็นระยะ โดยเฉพาะทางเลี้ยว หรือทางแยก ทั้งนี้

หน่วยงานราชการหรือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องกำหนดระยะเวลา และงบประมาณสำหรับการบำรุงรักษา ป้ายบอกทางและป้ายแสดงข้อมูลต่างๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว

๒) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอสวายบุรี จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ภาครัฐควรดำเนินการจัดทำแผนที่หรือแผนผังของแหล่งท่องเที่ยว ในภาพรวมทั้งอำเภอ โดยติดตั้งในสถานที่สำคัญๆ ที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาเป็น ประจำ และในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจะต้องมีข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวแห่งนั้น โดยจะต้องติดตั้งอยู่ในบริเวณที่นักท่องเที่ยวจะเข้าถึงเป็นอันดับแรก จัดให้มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยว พร้อมทั้ง มีบุคลากรคอยให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกต่างๆ แก่นักท่องเที่ยวชาวไทย ชาวต่างประเทศ และคนพิการ เพิ่มระบบการจัดการขยะมูลฝอยใน แต่ละพื้นที่ โดยจัดให้มีถังขยะที่มีการแยกประเภทขยะ อย่างเพียงพอ ควรรณรงค์ ให้ภาคเอกชนและนักท่องเที่ยวทิ้งขยะให้ถูกต้องตามประเภทถังขยะที่จัดไว้ให้ และ ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการใช้วัสดุจากธรรมชาติเพื่อลดปัญหาขยะ กำหนดและควบคุมราคาสินค้าและบริการ ให้มีความเหมาะสม จัดประชุมสร้างความเข้าใจให้กับผู้ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประชาชนในท้องถิ่น และภาคเอกชน เป็นระยะเพื่อคิดค้น เส้นทางท่องเที่ยวใหม่ๆ หรือเส้นทางท่องเที่ยวตามความสนใจเฉพาะ เพื่อจัดทำคู่มือสำหรับนักท่องเที่ยวแผนพับ หรือเอกสารประกอบการท่องเที่ยวอื่นๆ เพื่อดึงดูด นักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ให้เข้ามาท่องเที่ยวภายในอำเภอสวายบุรีเพิ่มมากขึ้น และภาคเอกชนควรดำเนินการเพื่อเสริมการดำเนินงานของ ภาครัฐ คือ จัดให้มีห้องน้ำที่ถูกละทิ้งลักษณะอย่างเพียงพอ ภายในสถานที่ท่องเที่ยว จัดให้มีที่จอดรถในสถานที่เหมาะสม และมีจำนวนเพียงพอ แก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งจัดมาตรการรักษาความปลอดภัย เพื่อเพิ่มความปลอดภัยต่อทรัพย์สินและตัวของนักท่องเที่ยวด้วย

๓) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความปลอดภัย พบว่า การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอสวายบุรี จังหวัดสุรินทร์ พบว่า แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความปลอดภัย ภาครัฐควรมีการกำหนดกฎระเบียบหรือข้อบังคับในแหล่งท่องเที่ยว แต่ละแห่ง ให้มีความสอดคล้องกับบริบทของสถานที่นั้น โดยจะต้องมีการ สังเกตการณ์ และประเมินเป็นระยะ จากนั้นจึงนำผลที่ได้จากการประเมินการทำงาน ของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมาปรับปรุงและหาแนวทางพัฒนาศักยภาพด้านความปลอดภัยต่อไป

๔) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความสามารถในการรองรับของพื้นที่ พบว่า การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอสวายบุรี จังหวัดสุรินทร์ พบว่า แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความสามารถในการ รองรับของพื้นที่ ควรคำนึงถึงมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านกายภาพ ด้านนิเวศวิทยา และด้านความรู้สึก โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน ควรร่วมกันพิจารณาว่าพื้นที่ใดให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจสูงสุด และ ศึกษาลักษณะของกายภาพของแหล่ง

ห้องเที่ยวแต่ละแห่ง เช่น ขนาดของพื้นที่ ลักษณะถนน ที่จอดรถ สิ่งก่อสร้างต่างๆ เป็นต้น เพื่อประเมินว่าแหล่งท่องเที่ยว แต่ละแห่งสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้สูงสุดครั้งละเท่าใด จากนั้นประเมินความสามารถในการรองรับด้านกายภาพที่แท้จริง โดยจะต้องให้ความสำคัญกับทรัพยากรที่มีอยู่ นั้นสามารถรองรับได้มากน้อยเท่าใด รวมทั้งขีดความสามารถ ในการรองรับทางความรู้สึกโดยวัดจากความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และประชาชน ในท้องถิ่นด้วย

๕) แนวทางในการจัดการศักยภาพด้านทรัพยากรท่องเที่ยว ประกอบด้วย

(๑) แผนการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว จากการศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน ในท้องถิ่นควรประชุมหรือหารือร่วมกัน เพื่อใช้เป็นมติและเสนอผู้มีอำนาจพิจารณา ออกระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาสิ่งก่อสร้างภายในแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งบันทึกและจัดทำข้อมูลอ้างอิงเกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้างต่างๆ พร้อมแนวทาง ในการพัฒนาสิ่งก่อสร้างเพื่อแจกจ่ายแก่ผู้ประกอบการที่สนใจไว้เป็นแนวทางใน การก่อสร้างอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ควร ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เน้น การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนตระหนักในการร่วมกันบำรุงรักษา พื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว ชนบธรรมนิยม ประเพณี และวิถีชีวิตดั้งเดิมอย่างสม่ำเสมอร่วมกับ การสังเกตการณ์และบำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยวเป็นระยะ เพื่อเฝ้าระวังภัยธรรมชาติ ที่อาจเกิดขึ้น และป้องกันการบุกรุกจากบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่จะเข้ามาใช้ ประโยชน์ในพื้นที่อย่างไม่ถูกต้อง (๒) แผนการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว จากการศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งภาครัฐ เอกชน และ ประชาชนในท้องถิ่นควรร่วมกันสำรวจและจัดเก็บสถิติข้อมูลด้านการท่องเที่ยว โดยอาจจัดประชุมเป็นระยะเพื่อร่วมกันประเมินและเสนอผลกระทบที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวเพื่อหาแนวทางในการจัดการได้อย่างเหมาะสมทันต่อเหตุการณ์ นอกจากนี้กิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวที่อาจส่งผลกระทบต่อด้านลบแก่ ทรัพยากรท่องเที่ยว ควรได้รับการบริหารจัดการและศึกษาถึงการลดผลกระทบ ที่เกิดขึ้นโดยร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์การบริหารจัดการ และออกกฎระเบียบ หรือแนวปฏิบัติของนักท่องเที่ยวในแต่ละสถานที่

๖) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย

(๑) จากการศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินริ

นทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ พบว่าภาครัฐควรจัดอบรมให้ความรู้และส่งเสริมให้ชุมชนตระหนักเรื่องผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนมีความเข้าใจและ หลีกเลี่ยงการกระทำใดๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและ สิ่งแวดล้อม (๒) จากการศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกต การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ พบว่าภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในท้องถิ่น ควรจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานโครงการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยเริ่มตั้งแต่การสำรวจพื้นที่ การจัดเก็บข้อมูลการวางแผน การกำหนดแนวปฏิบัติ การติดตามและประเมินผลโครงการ รวมถึงจัดตั้งกองทุนสำหรับการดำเนินงาน เพื่อพัฒนาการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในระยะยาว เพื่อให้สมาชิกมีแหล่งเงิน ทุนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อแหล่งท่องเที่ยวและสังคม

๕.๑.๒.๓ ผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ประเด็นเกี่ยวกับผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ สรุปผลการวิจัยด้านผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และ สิ่งแวดล้อมทั้งด้านบวกและด้านลบ พบว่า การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ มีผลกระทบในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมทั้งด้านบวก และด้านลบ คือ ความคิดเห็นของผู้ประกอบการเกี่ยวกับผลกระทบ เห็นว่า ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ สภาพแวดล้อมถูกทำลาย ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คือ สินค้ามีราคาแพง ผลกระทบต่อวัฒนธรรม คือ การเลียนแบบวัฒนธรรมต่างประเทศ ผลกระทบต่อสังคม คือ เกิดความขัดแย้งกัน ภายในชุมชน ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับผลกระทบส่วนใหญ่เห็นว่า ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ ปัญหามลพิษในอาคาร บ้านเรือน เกิดขยะมูลฝอย ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คนใน ชุมชนเพิ่มมากขึ้น ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คือ สินค้าราคาแพง ผลกระทบต่อวัฒนธรรม คือชาวบ้านไม่เกิดจิตสำนึก ในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ผลกระทบต่อสังคม คือ เกิด ความขัดแย้งกันในชุมชน เกิดความไม่ปลอดภัยใน ทรัพย์สิน แนวทางการป้องกันและแก้ไขผลกระทบ ทางด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เห็นว่าผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม คือ สภาพแวดล้อมถูกทำลาย การแก้ไขคือ รณรงค์การทิ้งขยะให้ถูกที่ ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คือ สินค้ามีราคาแพง การแก้ไข คือ ควรมีการควบคุมราคาสินค้า ผลกระทบต่อวัฒนธรรม คือ การเลียนแบบ วัฒนธรรมต่างประเทศ การแก้ไข คือ ปลูกจิตสำนึก วัฒนธรรมไทย ผลกระทบต่อสังคม คือ เกิดความขัดแย้ง กันภายในชุมชน การแก้ไข คือ สร้างความสามัคคีในชุมชน ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่เห็นว่าผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม คือ ปัญหามลพิษในอาคาร บ้านเรือน เกิดขยะ มูลฝอย การแก้ไข คือ การจัดการปัญหาขยะมูลฝอย ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คือ สินค้าราคาแพง การแก้ไข คือ กระตุ้นเศรษฐกิจในประเทศเกิดการสร้างรายได้ และ สนับสนุนการ

ท่องเที่ยว ผลกระทบต่อวัฒนธรรม คือ ชาวบ้านไม่เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรม การแก้ไข คือ สร้างจิตสำนึกโดยมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกอนุรักษ์ วัฒนธรรมอันดีงาม ผลกระทบต่อสังคม คือ เกิดความขัดแย้งกันในชุมชน ความไม่ปลอดภัยในทรัพย์สิน การแก้ไข คือ ควรประชุมชี้แจงปรึกษาหารือ ทำความเข้าใจ สร้างความสามัคคีและให้ความร่วมมือกับชาวบ้าน

๕.๑.๓ การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้

ผลการวิจัยการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ มีผลสรุปการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๕.๑.๓.๑ ผลสรุปการพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้

ผลการวิจัยด้านการพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ ได้มาจากการอบรมทักษะการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการประกอบอาชีพและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวม คือ ชุดฝึกอบรมภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม สำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ และการทดสอบทั้งก่อนอบรมและหลังการอบรม เมื่อเปรียบเทียบผลการทดสอบก่อนและหลังการอบรม ทำให้เห็นพัฒนาการด้านการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้กับนักท่องเที่ยวเพื่อต่อการประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยว ดังปรากฏสรุปผลการวิจัยสุดท้ายของการพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ ในตารางที่ ๕.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๕.๑ ผลเปรียบเทียบผลการทดสอบก่อนและหลังเรียนด้านการพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้

นักเรียนคนที่	คะแนนก่อนเรียน	คะแนนหลังเรียน	คะแนนผลต่าง
	Pre-test	Post-test	
๑	๑๒	๒๔	๑๒
๒	๑๖	๒๔	๘
๓	๑๘	๒๕	๗
๔	๑๔	๒๖	๑๒
๕	๑๖	๒๔	๘
๖	๑๕	๒๖	๑๑
๗	๑๙	๒๕	๖
๘	๑๘	๒๔	๖
๙	๑๔	๒๖	๑๒

ตารางที่ ๕.๑ ผลเปรียบเทียบผลการทดสอบก่อนและหลังเรียนด้านการพัฒนา ศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมในอีสานใต้ (ต่อ)

นักเรียนคนที่	คะแนนก่อนเรียน	คะแนนหลังเรียน	คะแนนผลต่าง
	Pre-test	Post-test	D
๑๐	๑๙	๒๕	๖
๑๑	๑๑	๒๕	๑๔
๑๒	๑๗	๒๔	๗
๑๓	๑๖	๒๗	๑๑
๑๔	๑๐	๒๖	๑๖
๑๕	๑๒	๒๖	๑๔
N	\bar{x} ๑๕.๑๓ (SD=๒.๙๐)	N	\bar{x} ๑๕.๑๓ (SD=๒.๙๐)

จากตารางที่ ๕.๑ พบว่า ผลการพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ ประกอบ การท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีความ แตกต่างกัน กล่าวคือ ได้ดำเนินการโดยนำผลคะแนนก่อนและหลังการฝึกอบรมที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมา หาค่าเฉลี่ย (\bar{x}) คิดเป็นร้อยละของคะแนนก่อน ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๑๕.๑๓ จากค่าเฉลี่ยเต็ม ๓๐.๐๐ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๒.๙๐ และคะแนนหลังเรียนซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๒๕.๑๓ จากค่าเฉลี่ยเต็ม ๓๐.๐๐ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๙๙ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้หลังการฝึกอบรมด้วยชุดกิจกรรมการฝึกอบรมภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร ด้านการท่องเที่ยวสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ปรากฏว่ากลุ่ม ตัวอย่างมีคะแนนหลังเรียนด้วยชุดกิจกรรมการฝึกอบรมภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารด้านการ ท่องเที่ยวสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้สูงกว่าคะแนนก่อน เรียน อย่างมีนัยสำคัญที่ ๐.๐๕ (ค่า $t = ๒๒.๑๗$)

๕.๑.๔ การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้กับ ประชาคมอาเซียน

ผลการวิจัยการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสาน ใต้กับประชาคมอาเซียน มีผลสรุปการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๕.๑.๔.๑ ผลสรุปสภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของ อีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ในระดับอาเซียน การดำเนินการระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาคม อาเซียน โดยกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การดำเนินงานไว้ในแผนทุกระดับ และมีการดำเนินการบ้างแล้ว ในบางพื้นที่ เช่น โครงการหนึ่งช่องสองแผ่นดิน มหกรรมสินค้าสัญจร ความร่วมมือของชาติพันธุ์ กิจกรรมกินปันเที่ยวสองแผ่นดิน เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้เป็นการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการกีฬา เศรษฐกิจ ศาสนาและวัฒนธรรม อีสานใต้กับประเทศราชอาณาจักรกัมพูชา และสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว สภาพของเครือข่ายระดับพื้นที่ มีความเชื่อมโยงกันในเขตพื้นที่อีสานใต้

ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี มีเครือข่ายการท่องเที่ยว เชื่อมโยงถึงกันระหว่างหน่วยงานรัฐและเอกชนภายในแต่ละจังหวัด เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) การกีฬาแห่งประเทศไทย (กกท.) การท่องเที่ยวจังหวัด (กทจ.) ตำรวจท่องเที่ยว วัฒนธรรมจังหวัด ชุมชน สมาคมการท่องเที่ยว เป็นต้น สภาพของเครือข่ายในระดับชุมชน ในเขตพื้นที่อีสานใต้ มีความพร้อมในด้านด้านบุคคล การประสาน การเรียนรู้และประสบการณ์ กระบวนการทำงาน แนวร่วม และวิสัยทัศน์ของผู้นำ มีความเชื่อมโยงเครือข่ายในระดับพื้นที่ ซึ่งเป็น แกนหลักในการกำหนดกรอบและวิธีการดำเนินงานตลอดถึงพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวด้านต่างๆ ให้กับเครือข่ายระดับชุมชน

๕.๑.๔.๒ ผลสรุปแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ในระดับอาเซียน ภาครัฐควรผลักดันแผนหรือนโยบายที่มีอยู่แล้ว ลงสู่ภาคปฏิบัติการ และสนับสนุนการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระดับจังหวัดกับประเทศเพื่อนบ้าน ให้เกิด เป็นรูปธรรมชัดเจน ในระดับพื้นที่ การท่องเที่ยวระดับจังหวัดควรให้การสนับสนุนงบประมาณ และเป็นแกนกลางในการสร้างเครือข่ายฯ พัฒนาบุคลากร ตลอดถึงให้อิสระต่อพัฒนาการของชมรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน (CBT) อีสานใต้ ในระดับชุมชน ควรมีกิจกรรมสร้างความตระหนักรู้ ด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำหรับพระสงฆ์และผู้นำชุมชน ควรเพิ่มความถี่ในการ ร่วมมือของชุมชนและภาคี ร่วมอบรมและแลกเปลี่ยนความรู้ ตลอดถึงการบริหารจัดการ กำหนด เป้าหมายร่วมกัน วางกลยุทธ์ในการทำงาน พัฒนาบุคลากร ให้เกิดความมั่นคงเข้มแข็งของเครือข่าย

๕.๑.๔.๓ ผลสรุปผลการวิเคราะห์การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน พบว่า สภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ด้านการรวมตัวกันและความเป็นอิสระของเครือข่าย การขยายผลการท่องเที่ยวไปยังชุมชนอื่น การเรียนรู้และประสบการณ์ร่วมกัน ทั้งสามด้านนี้อยู่ในช่วง การเริ่มต้น สำหรับด้านกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกับชุมชนต่างๆ และความร่วมมือนในการสร้าง คุณภาพการบริการ ดำเนินการได้ดีในบางพื้นที่ ส่วนด้านความร่วมมือในการพัฒนาบุคลากรการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพ ตลอดถึงการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน ยังมี ความตื่นตัวน้อย โดยภาพรวมสภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยว ยังขาดความมั่นคงเข้มแข็ง ส่วน แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ด้านการรวมตัวกันและความเป็น อิสระของเครือข่าย การขยายผลการท่องเที่ยวไปยังชุมชนอื่น การเรียนรู้และประสบการณ์ร่วมกัน ควรจัดกิจกรรมให้เกิดความร่วมมือมากยิ่งขึ้น สำหรับด้านกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกับชุมชน ต่างๆ และความร่วมมือในการสร้างคุณภาพการบริการ ควรจัดกิจกรรมนำแหล่งท่องเที่ยวฯ ที่ประสบ ความสำเร็จเป็นแม่บท ส่วนด้านความร่วมมือในการพัฒนาบุคลากรการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพ ตลอด ถึงการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน ควรสร้างกิจกรรมให้เกิดความตื่นรู้ ด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวฯ จากแนวทางดังกล่าวจะส่งผลให้เครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนมีความมั่นคงเข้มแข็งในอนาคต

๕.๑.๕ ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวด้านศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

ผลการวิจัยการวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวด้านศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน มีผลสรุปการวิจัยใน ๒ ประเด็น ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ ๑) สภาพปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวด้านศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ๒) ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวด้านศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ดังนี้

๕.๑.๕.๑ สภาพปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวด้านศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

ผลการวิจัยด้านสภาพปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวด้านศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน สรุปผลวิจัย พบว่า

๑) ด้านบุคลากร มีปัญหาผลกระทบ โดยภาพรวม บุคลากรของแหล่งท่องเที่ยวด้านศาสนาและวัฒนธรรม ปัจจุบันมีปัญหาอยู่ว่าบุคลากรประจำแหล่งท่องเที่ยวด้านศาสนาและวัฒนธรรมไม่เพียงพอในการอำนวยความสะดวก และให้องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ขาดการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่ชัดเจน ทำให้เกิดผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวด้านการไม่ได้รับความสะดวก นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ที่ไม่ถูกต้อง

๒) ด้านสถานที่ มีปัญหาผลกระทบ โดยภาพรวม สถานที่ในการท่องเที่ยวด้านศาสนาและวัฒนธรรม ปัจจุบันมีปัญหาในส่วนของศาสนสถานอยู่ที่ว่านักท่องเที่ยวยังไม่เข้าใจเจตนารมณ์ของผู้สร้างอย่างแท้จริง ขาดการสร้างจุดเด่นของศาสนสถานให้เป็นที่สนใจ และดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ ทำให้เกิดผลกระทบด้านความเข้าใจและพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องของนักท่องเที่ยว

๓) ด้านกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยว มีปัญหาผลกระทบ โดยภาพรวม กิจกรรมต่าง ๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยวด้านศาสนาและวัฒนธรรม ปัจจุบันมีปัญหาอยู่ว่า กิจกรรมที่จัดไม่ต่อเนื่องทั้งทางวัด และอุทยานแห่งชาติ ขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี อีกทั้งขาดความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ระหว่างวัด บ้าน และโรงเรียน หรือหน่วยงาน/องค์กร ที่เกี่ยวข้อง ทำให้เกิดผลกระทบด้านการเดินทางมาเที่ยวอย่างต่อเนื่องของนักท่องเที่ยว

๔) ด้านสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว มีปัญหาผลกระทบ โดยภาพรวม สิ่งแวดล้อม และบริบทของแหล่งท่องเที่ยว ปัจจุบันมีปัญหาอยู่ว่า ห้องน้ำสำหรับนักท่องเที่ยวไม่เพียงพอ ที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ตลอดจนปัญหาเรื่องขยะ ทำให้เกิดผลกระทบด้านมลภาวะของแหล่งท่องเที่ยว ไม่สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว

๕) ด้านความเชื่อมโยงของแหล่งท่องเที่ยว มีปัญหาผลกระทบ โดยภาพรวม ด้านความเชื่อมโยงของแหล่งท่องเที่ยวในประชาคมอาเซียน ปัจจุบัน มีปัญหาอยู่ว่าขาดการประชาสัมพันธ์ทั้งในรูปแบบของป้ายบอกระยะทาง ป้ายบอกสถานที่ที่เป็นภาษาอาเซียน จุดเด่นหรืออัตลักษณ์ของสถานที่แต่ละแห่งไม่ชัดเจน ทำให้นักท่องเที่ยวขาดข้อมูลสำหรับการท่องเที่ยว นอกจากนี้วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวควรเน้นเป็นแหล่งเรียนรู้ AEC และถนนเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวยังไม่สะดวกสบายเท่าที่ควร

๕.๑.๕.๒ ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความ
ร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

ผลวิจัยด้านยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสาน
ใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน มีผลสรุปประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ จำนวน ๙
ยุทธศาสตร์ ๑๐ เป้าหมาย และ ๓๖ มาตรการ ดังต่อไปนี้

๑) ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการ มี ๑ เป้าหมาย ๑ มาตรการ ดังนี้

๑.๑) หน่วยงานที่ดูแลด้านการท่องเที่ยวมียุทธศาสตร์ เป้าประสงค์
แผนดำเนินงาน และตัวบ่งชี้ชัดเจนในการบริหารจัดการ มี ๑ มาตรการ ได้แก่ ขับเคลื่อนให้ส่วน
งานการท่องเที่ยวจัดทำยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการ

๒) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาศักยภาพชุมชนผู้ประกอบการท่องเที่ยว มี ๒
เป้าหมาย ๖ มาตรการ ดังนี้

๒.๑) มีการอนุรักษ์สืบสานความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ มี ๑ มาตรการ
ได้แก่ ส่งเสริมให้กลุ่มชาติพันธุ์มีการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่แสดงถึงความเป็นกลุ่มชาติ
พันธุ์

๒.๒) บุคลากรมีจำนวนปริมาณที่เพียงพอ มี ๕ มาตรการ ได้แก่
(๑) ส่งเสริมให้บุคลากรในพื้นที่มีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์และส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวเพื่อชุมชนอย่าง
ยั่งยืน (๒) จัดเพิ่มบุคลากรให้เพียงพอโดยจิตอาสาชุมชนร่วมกับภาครัฐ (๓) จัดเพิ่มมัคคุเทศก์ที่มีความรู้
เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว (๔) จัดให้มีบุคลากรประจำจุดต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยวให้เพียงพอ (๕)
จัดเพิ่มบุคลากรด้านรักษาความปลอดภัยเพื่อความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว และการป้องกันการ
ทำลายสถานที่ท่องเที่ยว

๓) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาบุคลากรของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย
๕ มาตรการ ดังนี้

๓.๑) บุคลากรมีความรู้ความสามารถ มี ๕ มาตรการ ได้แก่ (๑)
จัดให้มีการให้ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนไปในแนวทางเดียวกัน
(๒) จัดอบรมเสริมศักยภาพด้านการใช้ภาษาอังกฤษแก่มัคคุเทศก์ (๓) จัดอบรมด้านความรู้ในหน้าที่
ความรับผิดชอบและการบริการ (๔) จัดอบรมด้านความรู้เกี่ยวกับการปลูกจิตสำนึก การมีส่วนร่วมใน
การทำนุบำรุงพุทธศาสนา คอยสอดส่อง ดูแลช่วยกันเพื่อป้องกันไม่ให้มีอาชญากรได้ (๕) จัดอบรม
เพื่อพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง

๔) ยุทธศาสตร์ด้านงบประมาณของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๓
มาตรการ ดังนี้

๔.๑) มีงบประมาณในการบริหารจัดการอย่างเพียงพอ มี ๓
มาตรการ ได้แก่ (๑) จัดหางบประมาณเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน (๒) จัดหางบประมาณจ้าง
บุคลากรที่ปฏิบัติงานให้มีค่าตอบแทน (๓) จัดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเพื่อสมทบทุนและ
ระดมทุน

๕) ยุทธศาสตร์ด้านการประชาสัมพันธ์ของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย
๖ มาตรการ ดังนี้

๕.๑) มีข้อมูลสารสนเทศด้านการประชาสัมพันธ์ มี ๖ มาตรการ ได้แก่ (๑) ส่งเสริมให้มีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแก่คนในพื้นที่และกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง (๒) เร่งประชาสัมพันธ์เชิญชวนบุคลากรในพื้นที่ให้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อเผยแพร่และถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ของศาสนสถานนั้นๆ (๓) จัดให้มีป้ายบอกระยะทางทุกระยะของเส้นทางจากชายแดนของประเทศอาเซียนถึงแหล่งท่องเที่ยวโดยกำหนดให้มีภาษาไทยควบคู่กับภาษาอาเซียน (๔) จัดสร้างแผ่นพับ และสร้างเว็บไซต์เป็นของตนเองเฉพาะเพื่อให้ทันตามสถานการณ์โลกของการสื่อสารในยุคปัจจุบัน (๕) จัดทำข้อมูลในระบบอินเทอร์เน็ตให้สามารถสืบค้นได้ทุกที่ทุกเวลาเพื่อเข้าถึงนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม (๖) จัดทำแผนที่การเดินทางหรือเส้นทางการท่องเที่ยวของแต่ละแห่ง

๖) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการสถานที่ของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๕ มาตรการ ดังนี้

๖.๑) สถานที่ท่องเที่ยวมีความเหมาะสมและพร้อมต่อการต้อนรับนักท่องเที่ยว มี ๕ มาตรการ ได้แก่ (๑) บูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานให้สมบูรณ์ (๒) สร้างอัตลักษณ์ของแต่ละสถานที่เพื่อให้เกิดจุดเด่นและเป็นที่น่าสนใจต่อนักท่องเที่ยว (๓) ปรับบริบทให้สอดคล้องกับการพัฒนาสถานที่ซึ่งให้คงความเป็นอัตลักษณ์ของตนไว้ (๔) ปรับปรุงถนนภายในแหล่งท่องเที่ยว ให้อยู่ในสภาพที่ใช้ได้ดีอยู่เสมอ (๕) สร้างจิตสำนึกการให้ความเคารพต่อวัฒนธรรมและกฎระเบียบของสถานที่ท่องเที่ยว

๗) ยุทธศาสตร์ด้านปรับสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๔ มาตรการ ดังนี้

๗.๑) ปรับสิ่งแวดล้อมของสถานที่ท่องเที่ยวมีมาตรฐานสากล มี ๔ มาตรการ ได้แก่ (๑) จัดให้มีห้องน้ำที่เพียงพอและมีความสะอาดพร้อมใช้ (๒) จัดให้มีที่พักที่เพียงพอและมีความสะอาดพร้อมใช้ (๓) จัดให้มีถังขยะให้เพียงพอ (๔) สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้แก่ชุมชนในพื้นที่และนักท่องเที่ยว

๘) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ ดังนี้

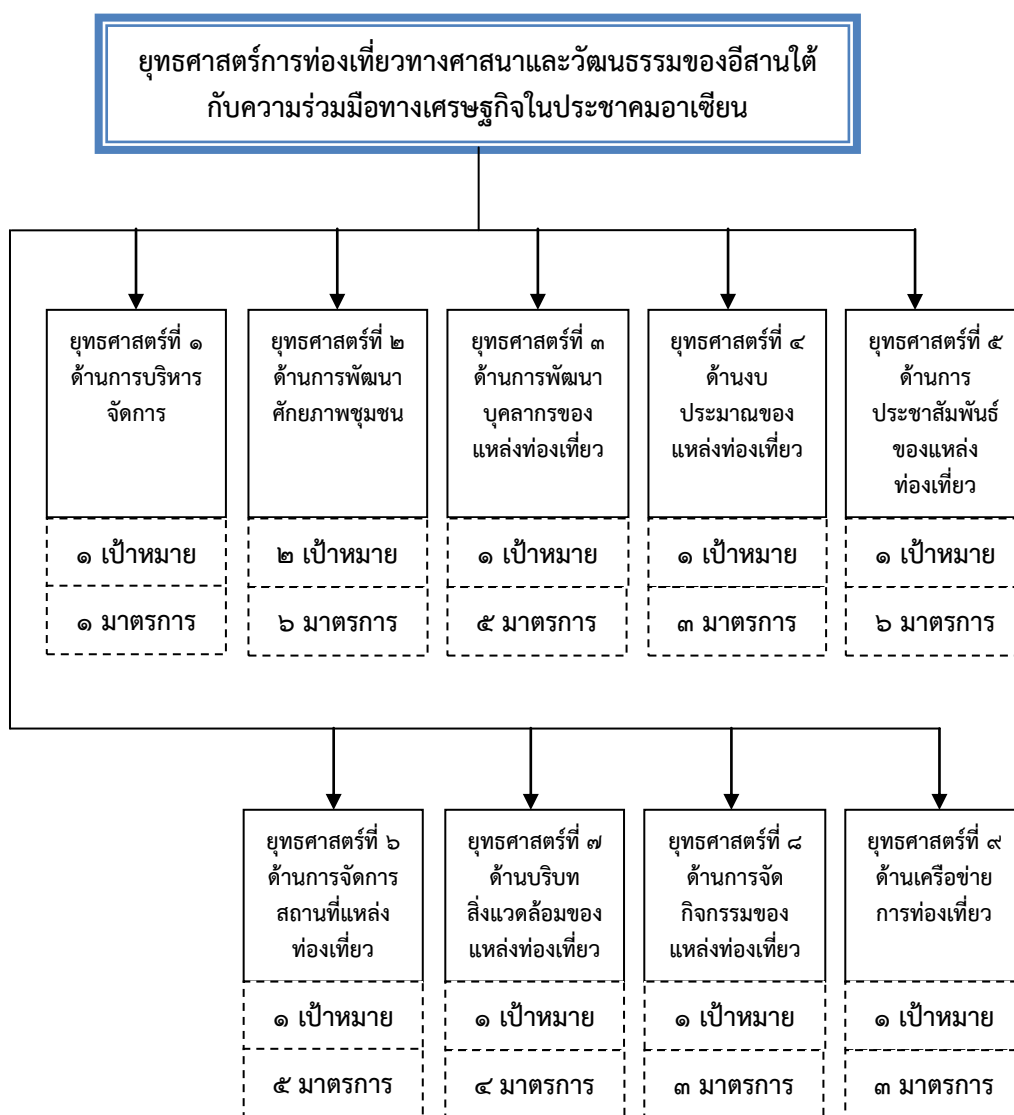
๘.๑) มีกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องและเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตนมี ๓ มาตรการ ได้แก่ (๑) สร้างความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในเขตอีสานใต้เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวในทุกรูปแบบ (๒) จัดให้มีกิจกรรมที่โดดเด่นและมีคุณค่ากับสถานที่ท่องเที่ยว (๓) จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในแต่ละสถานที่ให้มีความต่อเนื่องและชัดเจนในด้านเวลา

๙) ยุทธศาสตร์ด้านความเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวกับประชาคมอาเซียน มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ ดังนี้

๙.๑) มีความเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวกับประชาคมอาเซียน มี ๓ มาตรการ ได้แก่ (๑) จัดให้มีโปรแกรมการท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นวัด บ้าน โรงเรียน หรือหน่วยงานองค์กรของรัฐ (๒) จัดให้มีโปรแกรมการท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมโยงกับ

ประเทศเพื่อนบ้านในประชาคมอาเซียน ๓) สร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมกับประเทศเพื่อนบ้านในประชาคมอาเซียน

ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ได้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ดังกล่าว สามารถแสดงเป็นแผนภูมิผลลัพธ์สุดท้ายยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ได้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๕.๑ ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้
กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

๕.๒ อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้ : ประวัติศาสตร์เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ ประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้กับประชาคมอาเซียน และการนำเสนอผลการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน จากนั้น ผู้วิจัยได้นำประเด็นข้อค้นพบจากผลการวิจัยที่นำเสนอมาอภิปรายตามลำดับดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ อภิปรายผลการวิจัยด้านการศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้

การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในอิสานใต้ และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ เพื่อให้เกิดความชัดเจนทำความเข้าใจได้ง่ายจึงได้อภิปรายผลการวิจัยเรียงตามวัตถุประสงค์ซึ่งมีข้อค้นพบที่น่าสนใจนำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

๕.๒.๑.๑ ประเด็นประวัติศาสตร์และแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอิสานใต้มีเนื้อหาในการอภิปรายผลอยู่ ๒ หัวข้อ คือ ๑) ประวัติศาสตร์อิสานใต้ ๒) แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญในอิสานใต้ มีข้อค้นพบที่น่าสนใจในการนำมาอภิปรายผลดังนี้

๑) ประวัติศาสตร์อิสานใต้ มีประเด็นนำมาสู่การอภิปรายผลอยู่ ๒ หัวข้อ คือ ๑) ความหมายของอิสานใต้ และ ๒) ความเป็นมาของอิสานใต้

๑.๑) ความหมายของอิสานใต้ จากผลการวิจัยพบว่าอิสานใต้ หมายถึงพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย มีน้ำมูลไหลผ่าน ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้และทิศตะวันออกติดเทือกเขาภูอังกะเร็กและประเทศกัมพูชา ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่า หากแบ่งจังหวัดในภาคอิสานออกเป็น ๓ ส่วน คือ อิสานเหนือ อิสานกลาง และอิสานใต้ โดยอาศัยลักษณะทางกายภาพเชิงภูมิศาสตร์ที่ว่าด้วยภูมิอุทกคือแหล่งน้ำต่าง ๆ เป็นเกณฑ์ก็จะได้ว่า จังหวัดที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่านและบางจังหวัดที่มีอาณาเขตด้านทิศเหนือติดกับจังหวัดที่มีน้ำโขงไหลผ่านเว้นจังหวัดอุบลราชธานีจัดอยู่ในกลุ่มอิสานเหนือ จังหวัดที่มีแม่น้ำชีไหลผ่านเว้นจังหวัดอุบลราชธานีจัดอยู่ในกลุ่มอิสานกลาง และจังหวัดที่มีแม่น้ำมูลไหลผ่านจัดอยู่ในกลุ่มอิสานใต้ หากดูจังหวัดในอิสานใต้แล้วจะพบว่า มีอยู่ทั้งหมด ๕ จังหวัด คือ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และ อุบลราชธานี ซึ่งใน ๕ จังหวัดนี้ล้วนมีน้ำมูลไหลผ่านจึงจัดเข้าอยู่ในกลุ่มอิสานใต้ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ^๗ ที่ นิรันดร์

^๗ อิสานใต้, นิรันดร์ กุลพานันท์, สถาบันวิจัยและพัฒนาภาคอิสานและอินโดจีน, สืบค้นเมื่อ ๕ มี.ค.๖๒.

กุลทานันท์ ให้ความหมายว่า “อีสานใต้เป็นพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง มีน้ำมูลไหลผ่าน” เป็นต้น

๑.๒) ความเป็นมาของอีสานใต้ จากผลการวิจัยพบว่า ในดินแดนนี้ เคยมีกลุ่มคนอาศัยอยู่ร่วมกันมานานแล้วไม่น้อยกว่า ๓,๐๐๐ - ๔,๐๐๐ ปี ก่อนเกิดอาณาจักรขอม (เขมร) และก่อนเกิดอาณาจักรสุโขทัย เห็นได้จากภาพเขียนยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ถ้ำวัดเขาจันทร์งาม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา หรือภาพเขียนที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี และ แหล่งโบราณคดี บ้านปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ในหลุมขุดค้นที่ ๑ มีการสำรวจพบโครงกระดูกฝังอยู่ในชั้นดินแต่ละสมัย แต่ละยุคมีลักษณะการฝังที่ต่างกันไป ยุค ๓,๐๐๐ ปี อยู่ในชั้นดินระดับล่างสุดลึก ๕.๕ เมตร เป็นต้น ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่า อาณาบริเวณอีสานใต้แห่งนี้ในอดีตเคยมีความอุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และลำน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีน้ำตกจากเทือกเขาสันกำแพงก่อเกิดเป็นลำน้ำหลายสายรวมทั้งลำน้ำมูลด้วย จึงเหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐานและชุมชนของคนโบราณสมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์ของไทยเป็นอย่างยิ่ง จึงปรากฏให้เห็นร่องรอยการอาศัยอยู่ของคนชุมชนโบราณกระจายอยู่ทั่วไปหลายแห่งในอีสานใต้นี้ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท ที่ให้ข้อมูลไว้ว่า “หลุมขุดค้นที่ ๑ มีโครงกระดูกฝังอยู่ในชั้นดินแต่ละสมัย แต่ละยุคมีลักษณะการฝังที่ต่างกันไป ยุค ๓,๐๐๐ ปี อยู่ในชั้นดินระดับล่างสุดลึก ๕.๕ เมตร โครงกระดูกจะหันหัวไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ยุค ๒,๕๐๐ ปี หันหัวไปทางทิศตะวันออก ยุค ๒,๐๐๐ ปี หันหัวไปทางทิศใต้ แต่คติในการฝังจะคล้ายกันคือจะนำเครื่องประดับ เช่น กำไลเปลือกหอย ลูกปัด แหวนสำริด กำไลสำริด เครื่องประดับศีรษะทำด้วยสำริด และภาชนะของผู้ตายฝังร่วมไปด้วยกับผู้ตาย ในช่วงสามระยะแรกนี้เป็นภาชนะดินเผาเคลือบน้ำดินสีแดง แบบลายเชือกทาบ ลักษณะหลักของภาชนะเป็นแบบคอแคบปากบาน แต่บางใบมีทรงสูงเหมือนคนโท บางชิ้นมีลักษณะเป็นทรงกลมสั้น ต่อมาในยุค ๑,๕๐๐ ปี นั้นลักษณะภาชนะจะเปลี่ยนเป็นแบบพิมายดำ คือ มีสีดำ ผิวขัดมัน เนื้อหยาบบาง” เป็นต้น

๒) แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญในอีสานใต้ ผลการวิจัยนี้มีอยู่ ๘ แห่ง ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวอยู่ใน ๕ จังหวัดอีสานใต้ประกอบด้วย ๑) จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ อุทยานมหาวิหารหรือมุนิธิสมเด็จพะพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) และปราสาทพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ๒) จังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำ ๓) จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ วัดเขาสลาหรือพุทธอุทยานเขาสลาอตุลฐานะจาโร วัดป่าอาเจียงและหมู่บ้านช้าง ๔) จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) ๕) จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว ที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะว่าสถานที่ดังกล่าวเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมีความสำคัญเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั่วไป หากนักท่องเที่ยวที่เข้าไปในอีสานใต้แล้วมักไม่พลาดที่จะเข้าไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวดังที่ได้เอ่ยนามไว้แล้วนี้ เพราะแหล่งท่องเที่ยวมีความเชื่อมโยงกับศาสนาและวัฒนธรรม เช่น ด้านศาสนา มีกิจกรรมเชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางศาสนา คือ พระพุทธรูปหรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศา

^๘ แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท, สถานที่ท่องเที่ยวแหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท อำเภอโนนสูง <<https://thai.tourismthailand.org> อำเภอโนนสูง>, ๖ April ๒๐๑๙.

สนธิกรรม ด้านวัฒนธรรม มีกิจกรรมเชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรม เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ คติธรรม เป็นวัฒนธรรมที่เป็นหลักการดำเนินชีวิต เนติธรรม เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎหมาย และ สหธรรม เป็นวัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคม ให้นักท่องเที่ยวได้เยี่ยมชมและร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่แหล่งท่องเที่ยวจัดไว้ให้บริการด้วย บางแห่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันในระดับโลก เช่น วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง และอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย เป็นต้น ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ พินิจ จันทร และคณะ ที่ให้ไว้ในหนังสือเปิดประตูท่องเที่ยวอาเซียนเชื่อมโยง ๑๐ ประเทศเป็นหนึ่งเดียวว่า “อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย เป็นเมืองโบราณในแบบแผนของสถาปัตยกรรมขอม ชื่อ พิมาย มาจากคำว่าวิมาย หรือวิมายปุระที่ปรากฏในจารึกบนแผ่นหินตรงขอบประตูระเบียงคตด้านหน้าของปราสาท จุดเด่นของเมืองคือปราสาทหินพิมาย เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย จากหลักฐานศิลาจารึกและรูปแบบการสร้างบ่งบอกว่า สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ในฐานะเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ รูปแบบของศิลปะเป็นแบบปาปวนผสมผสานกับศิลปะแบบนครวัด ซึ่งปราสาทนี้ได้ถูกดัดแปลงมาเป็นศาสนสถานทางศาสนาพุทธในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สถานที่บริเวณนี้นอกจากนี้จะมีปราสาทหินพิมายแล้วยังมีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมายซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมโบราณวัตถุศิลปะขอมที่น่าสนใจไว้จำนวนมาก^๙ งานแสดงช้างสุรินทร์ครั้งแรกจัดขึ้นที่สนามบินเก่า อำเภอนาทม อันเป็นที่ตั้งโรงเรียนท่าตุมประชาเสรมิวิทย์ปัจจุบัน เพื่อเฉลิมฉลองที่ว่าการอำเภอลงใหม่ ในงานมีการแสดงขบวนแห่ช้าง การแข่งขันช้างวิ่งเร็ว การคล้องช้าง โดยออกข่าวแพร่ภาพทั้งทางหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ ทำให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศสนใจกันเป็นอย่างมาก”^{๑๐} เป็นต้น

๕.๒.๑.๒ ประเด็นเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาศาสนาและวัฒนธรรมคือที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจในระยะเวลาสั้น ๆ จากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง โดยเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนามีความเชื่อมโยงกับสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว เช่น สาธารณูปโภคพื้นฐาน สิ่งปลูกสร้าง สถานที่และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดาหรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ประเด็นเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้มีเนื้อหาในการอภิปรายผลอยู่ ๕ จังหวัด คือ ๑) จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ อุทยานมหาวิหารหรือมูลนิธิสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) และปราสาทพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ๒) จังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ ปราสาทพนมรุ้ง หรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำ ๓) จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร และ วัดป่าอาเจียง(สุสานช้าง) ๔) จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ วัดไพรพัฒนา(หลวงปู่สรวง) และ ๕) จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว แหล่งท่องเที่ยวใน ๕ จังหวัดอีสานใต้มีข้อค้นพบที่น่าสนใจในการนำมาอภิปรายผลดังนี้

^๙ พินิจ จันทร และคณะ, เปิดประตูท่องเที่ยวอาเซียนเชื่อมโยง ๑๐ ประเทศเป็นหนึ่งเดียว, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญาชน, ๒๕๕๖), หน้า ๕๕.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐.

๑) กลุ่มแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบของวัดหรือมูลนิธิเป็นผู้ดูแล เช่น อุทยานมหาวิหารหรือมูลนิธิสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ตั้งอยู่ในเขตบ้านโนนกลุ่ม ติดกับ ถนนมิตรภาพ ตำบลมิตรภาพ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา วัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ วัดป่าอาเจียง(สุสานช้าง) ตั้งอยู่ที่บ้านหนองบัว ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ วัดไพรพัฒนา(หลวงปู่สรวง) ตั้งอยู่เลขที่ ๒๕๘ หมู่ที่ ๓ ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ และวัดสิรินธรวนารามภูพร้าว ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลช่องเม็ก อำเภอสรินธร จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีประเด็นในการอภิปรายผลดังนี้

๑.๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ผลการวิจัยพบว่า ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ห้องน้ำหรือห้องสุขา มีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภค มีพอเพียง ระบบโทรคมนาคม ใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย มีที่พักแรมสำหรับนักท่องเที่ยวในช่วงวันเวลาปกติพอเพียง ด้านสิ่งปลูกสร้างรวมทั้งด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ที่เป็นดึงดูดจุดสนใจของนักท่องเที่ยวของแต่ละแห่ง เช่น ตำหนักวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ภายในตำหนักมีการประฐานรูปเหมือนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) องค์ใหญ่ที่สุดในโลกเป็นจุดเด่นที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยวอุทยานมหาวิหารหรือมูลนิธิสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ฝาพระหรือผาลานนาคปรกอยู่บนชะง่อนเขา เป็นจุดเด่นที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยววัดเขาศาลาหรือพุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร สุสานช้าง ศาลาเระวิณ และศูนย์คชศึกษาเป็นจุดเด่นที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยววัดป่าอาเจียง(สุสานช้าง) มณฑปปราสาทและสรีระสังขารหลวงปู่สรวงในมณฑปปราสาทเป็นจุดเด่นที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยววัดไพรพัฒนา(หลวงปู่สรวง) อุโบสถ มีต้นแบบมาจากวัดเชียงทองหลวงพระบางประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเป็นจุดเด่นที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยววัดสิรินธรวนารามภูพร้าว เป็นต้น

๑.๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา ดังนี้ ด้านศาสนดารูปเคารพ มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวทำบุญด้วยอามิสบูชาพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยว ด้านศาสนธรรม มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวสวดมนต์และนั่งสมาธิ ด้านศาสนบุคคล มีพระสงฆ์หรือมีรูปเหมือนพระสงฆ์สุปฏิบัติ เป็นต้น ให้นักท่องเที่ยวกราบไหว้บูชา ด้านศาสนสถาน มีโบสถ์ วิหาร ตำหนัก ปราสาท ศาลา หรือ มณฑปปราสาท เป็นต้น ด้านศาสนพิธีกรรม มีกิจกรรมบูชาพระพุทธรูป รูปเหมือนพระสงฆ์สุปฏิบัติ วัดถุมงคล ถวายทานแด่พระสงฆ์ ตักบาตรพระประจำวันเกิด เคาะระฆัง ให้อาหารปลา และกิจกรรมปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเพณีของวัฒนธรรมดังนี้ ด้านวัฒนธรรม เช่น มีโบสถ์ วิหาร ตำหนัก ปราสาท ศาลา หรือ มณฑปปราสาท เป็นต้น ด้านคติธรรม แหล่งท่องเที่ยวมีการประชาสัมพันธ์ให้ข้อคิดคติธรรมเรื่องความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อุตุน กตัญญู ให้กับนักท่องเที่ยวนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นต้น ด้านเนติธรรม มีป้ายประกาศเป็นคำเชิญชวน คำแนะนำ ข้อห้าม และข้ออนุญาต ต่าง ๆ ด้านสหรธรรม แหล่งท่องเที่ยวมีการประชาสัมพันธ์สื่อสารเกี่ยวกับมารยาทต่าง ๆ ที่จะปฏิบัติให้ถูกต้องในสถานที่ท่องเที่ยว เช่น การปฏิบัติตนเกี่ยวกับศาสดา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธี เป็นต้น

ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่า หลักการสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดของเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมคือการสร้างที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์เพื่อชมแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการ คือ สิ่งดึงดูดใจ สิ่งอำนวยความสะดวก การเข้าถึง กิจกรรมการท่องเที่ยว และการบริการเสริมทางการท่องเที่ยว เป็นต้น ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ เท็ดชาย ช่วยบำรุง ได้นำเสนอทัศนะไว้ว่า แหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นที่นิยมนี้มีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการ (๕A Model) คือ ๑) สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) ๒) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ๓) การเข้าถึง (Accessibility) ๔) กิจกรรม (Activity) ๕) การบริการเสริมทางการท่องเที่ยว (Ancillary Services)^{๑๑} เป็นต้น

๒) กลุ่มแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบของทางราชการเป็นผู้ดูแล เช่น อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทพนมรุ้ง หรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ และปราสาทเมืองต่ำเป็น ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมีประเด็นในการอภิปรายผลดังนี้

๒.๑) สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ผลการวิจัยพบว่า ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ห้องน้ำหรือห้องสุขามีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภคมีพอเพียง ระบบโทรคมนาคมใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย มีที่พักแรมสำหรับนักท่องเที่ยวในช่วงวันเวลาปกติพอเพียง ด้านสิ่งปลูกสร้างรวมทั้งด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ที่เป็นดึงดูดจุดสนใจของนักท่องเที่ยวของแต่ละแห่ง เช่น ปราสาทพิมายประกอบด้วย พลับพลาเปลื้องเครื่อง สะพานนาคราช ซุ้มประตูและกำแพงแก้ว ซาลาทางเดิน บรรณาลัย สระน้ำ ซุ้มประตูและระเบียงคด ปราสาทประธาน พลับพลา ปรางค์หินแดง ปรางค์พรหมทัต และ หอพรหมณ์ นอกจากนี้ตัวปราสาทที่ตั้งอยู่กลางเมืองพิมายแล้ว ภายในกำแพงเมืองยังประกอบด้วยโบราณสถานสำคัญอีกหลายแห่ง คือ กำแพงเมืองประตูเมือง เมรุพรหมทัต สระน้ำโบราณ เป็นต้น ปราสาทพนมรุ้งประกอบด้วย บันไดต้นทาง พลับพลาเปลื้องเครื่อง ทางดำเนิน สะพานนาคราชชั้นที่ ๑ บันไดขึ้นปราสาท ลานด้านหน้าปราสาท สะพานนาคราชชั้นที่ ๒ ลานปราสาทและระเบียงชั้นนอก ซุ้มประตูและระเบียงชั้นใน สะพานนาคราชชั้นที่ ๓ ปราสาทประธาน ปราสาทอิฐ ๒ หลัง ปรางค์น้อย บรรณาลัย อาคารก่อด้วยศิลาแลง เป็นต้น และ ปราสาทเมืองต่ำประกอบด้วย กำแพงแก้วและซุ้มประตู ลานปราสาทและสระน้ำ ระเบียงคดและซุ้มประตู กลุ่มปราสาทอิฐ และบรรณาลัย เป็นต้น

๒.๒) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา คือ ด้านศาสนาดารูปเคารพ ด้านศาสนธรรม ด้านศาสนบุคคล ด้านศาสนสถาน ด้านศาสนพิธีกรรม ในสถานที่แห่งนี้มิได้มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแต่อย่างใด มีแต่เพียงรูปเคารพต่าง ๆ ไว้ให้เท่านั้น สำหรับนักท่องเที่ยวคนใดมีความประสงค์จะสวดมนต์ กราบไหว้ขอพรใด ๆ ตามความเชื่อของแต่ละบุคคลก็สามารถกระทำได้ แต่ทั้งนี้ต้องมีขีดต่อกฎ ข้อห้ามที่ทาง

^{๑๑} เท็ดชาย ช่วยบำรุง, การท่องเที่ยวไทยนานาชาติปี พ.ศ. ๒๕๕๑. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย ๒๕๕๑), หน้า ๑๑.

อุทยานประวัติศาสตร์มีมายกำหนด ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรม คือ ด้านวัตถุธรรม ด้านคติธรรม ด้านเนติธรรม และด้านสธรรม

ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่าสถานที่ท่องเที่ยวกลุ่มนี้เป็นรูปแบบของทางราชการเป็นผู้ดูแลจึงมีข้อจำกัดอยู่หลายประการทั้งในด้านการบริหารจัดการ และการเพิ่มผลิตภัณฑ์ด้านการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เนื่องจากเป็นโบราณสถานซึ่งจะต้องรักษาให้คงสภาพเดิมไว้ให้ได้มากที่สุด แต่อย่างไรก็ตามจากผลของการวิจัยนี้ยังได้พบว่าทางผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยวได้มีการประยุกต์ใช้แนวคิดทางการตลาดโดยใช้หลักการเกี่ยวกับ ส่วนผสมทางการตลาด (Marketing Mix) เข้ามาช่วยสนับสนุน เพื่อให้นักท่องเที่ยวรู้จักและดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวเพิ่มมากขึ้น เช่น ด้านผลิตภัณฑ์ (Product) มีการทำให้สถานที่ท่องเที่ยวในกลุ่มนี้ให้มีผลิตภัณฑ์ที่สนองต่อนักท่องเที่ยวตามหลัก ๕A Model คือ (๑) สิ่งดึงดูดใจ Attraction) มีการพัฒนาบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่เป็นตัวปราสาทและส่วนประกอบต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปราสาทให้เกิดความสวยงามแต่รักษาและคงสภาพเดิมไว้ให้ได้มากที่สุดเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชม (๒) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) มีสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ห้องน้ำหรือห้องสุขามีความพอเพียงสะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภคมีพอเพียง ระบบโทรคมนาคมใช้การได้ดี มีร้านอาหาร เครื่องดื่ม และที่ขายของฝาก ให้บริการนักท่องเที่ยวในบริเวณรอบ ๆ มีที่พักแรมสำหรับนักท่องเที่ยวในช่วงวันหยุดพักผ่อนเพียง (๓) การเข้าถึง (Accessibility) มีเส้นทางคมนาคมเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้สะดวกสบายและมีความปลอดภัย มีค่าธรรมเนียมเข้าชมในราเป็นธรรมที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ คือ ชาวไทยคนละ ๒๐ บาท ชาวต่างประเทศคนละ ๑๐๐ บาท (๔) กิจกรรม (Activity) มีกิจกรรมท่องเที่ยวหลากหลายและกิจกรรมเหล่านั้นสามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ เช่น มีกิจกรรมนำนักท่องเที่ยวชมแหล่งความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรมที่มีอยู่ในบริเวณปราสาท มีกิจกรรมจัดงานประจำปีสืบสานตำนานปราสาททุก ๆ ปี (๕) การบริการเสริมทางการท่องเที่ยว (Ancillary Services) เป็นบริการเพิ่มเติมให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ เช่น มีอาคารอำนวยการซึ่งเป็นส่วนงานบริหารจัดการดูแลและอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้มาติดต่อราชการ ศูนย์ข้อมูลเป็นสถานที่ให้ข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวกลุ่มนี้ มีให้บริการโดยไม่เก็บค่าธรรมเนียมการเข้าชมกับเด็ก ผู้สูงอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป นักเรียน นิสิตนักศึกษา และส่วนราชการต่าง ๆ ที่มาเป็นหมู่หรือคณะ เป็นต้น ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ สุดาพร กุณฑลบุตร ที่นำเสนอไว้ในหนังสือ เรื่อง หลักการตลาดสมัยใหม่ ว่า “ ผลิตภัณฑ์ หมายถึงสินค้าหรือบริการที่กิจการนำเสนอขายต่อผู้บริโภคหรือลูกค้า นับเป็นปัจจัยสำคัญที่มองเห็นได้ชัดเจนเป็นอันดับแรกของส่วนผสมทางการตลาด เพราะโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นรูปธรรม มองเห็นและจับต้องได้ เช่น เสื้อผ้า กระเป๋า เพอร์นิเจอร์ หรือการให้บริการทำผม หรือแม้กระทั่งการให้คำปรึกษา ผลิตภัณฑ์จึงเป็นจุดแรกที่ผู้บริหารการตลาดให้ความสำคัญ เนื่องจากตัวผลิตภัณฑ์ทำหน้าที่ดึงดูดล่อใจผู้บริโภคให้หันมาพิจารณาเลือกซื้อ ดังนั้นนักการตลาดจึงต้องมีส่วนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และต้องทราบความ

ต้องการที่แท้จริงของผู้บริโภคด้วย”^{๑๒} เป็นต้น ดังนั้น จึงเห็นว่ากลุ่มแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบของทางราชการเป็นผู้ดูแลมีการจัดด้านผลิตภัณฑ์ (Product) ในแหล่งท่องเที่ยวให้ไปตามหลัก ๕A Model คือ (๑) สิ่งดึงดูดใจ Attraction) (๒) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) (๓) การเข้าถึง (Accessibility) (๔) กิจกรรม (Activity) และ (๕) การบริการเสริมทางการท่องเที่ยว (Ancillary Services) จากแนวคิดดังกล่าวได้กลายมาเป็นแผนบริหารจัดการปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยวซึ่งองค์การภาครัฐจัดดำเนินการอยู่ในปัจจุบันแบ่งเป็น ๖ ด้าน คือ ด้านสิ่งดึงดูดใจ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ด้านการรักษาความปลอดภัย ด้านการตลาดการท่องเที่ยว และด้านการบริหารจัดการนักท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวพึงพอใจภายหลังจากได้เดินทางเข้ามาเยี่ยมชมไม่ขาดสาย

๕.๒.๒ อภิปรายผลการวิจัยด้านการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ผู้วิจัยได้นำข้อค้นพบที่น่าสนใจมาอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

๕.๒.๒.๑ แนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ผลการวิจัย พบว่า แนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการ ๖ แนวทาง ประกอบด้วย ๑) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว พบว่า ภาครัฐควรร่วมมือกับภาคเอกชนในการจัดการ ป้ายบอกทาง ให้มีจำนวนเพียงพอต่อความต้องการ ขนาดของป้าย สี และขนาด ของตัวอักษรทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษจะต้องมองเห็นได้ง่ายมีความชัดเจน ภายใต้มตรฐานเดียวกัน พร้อมติดตั้งป้ายบอกระยะทางของแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ เป็นระยะ โดยเฉพาะทางเลี้ยว หรือทางแยก ทั้งนี้ หน่วยงานราชการหรือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องกำหนดระยะเวลา และงบประมาณสำหรับการบำรุงรักษา ป้ายบอกทางและป้ายแสดงข้อมูลต่างๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว ๒) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า พบว่า ภาครัฐควรดำเนินการจัดทำแผนที่หรือแผนผังของแหล่งท่องเที่ยว ในภาพรวมทั้งอำเภอ โดยติดตั้งในสถานที่สำคัญๆ ที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาเป็น ประจำและในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจะต้องมีข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวแห่งนั้น โดยจะต้องติดตั้งอยู่ในบริเวณที่นักท่องเที่ยวจะเข้าถึงเป็นอันดับแรก จัดให้มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยว พร้อมทั้ง มีบุคลากรคอยให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกต่างๆ แก่นักท่องเที่ยวชาวไทย ชาวต่างประเทศ และคนพิการ เพิ่มระบบการจัดการขยะมูลฝอยในแต่ละพื้นที่ โดยจัดให้มีถังขยะที่มีการแยกประเภทขยะ อย่างเพียงพอ ควรณรงค์ ให้ภาคเอกชนและนักท่องเที่ยวทิ้งขยะให้ถูกต้องตามประเภทถังขยะที่จัดไว้ให้ และ ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการใช้วัสดุจากธรรมชาติเพื่อลดปัญหาขยะ กำหนดและควบคุมราคาสินค้าและบริการ ให้มีความเหมาะสม จัดประชุมสร้างความเข้าใจให้กับผู้ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประชาชนในท้องถิ่น และภาคเอกชน เป็นระยะ

^{๑๒} สุตาพร กุณชลบุตร, *หลักการตลาดสมัยใหม่*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๓๕.

เพื่อคิดค้น เส้นทางท่องเที่ยวใหม่ๆ หรือเส้นทางท่องเที่ยวตามความสนใจเฉพาะ เพื่อจัดทำคู่มือสำหรับนักท่องเที่ยวผ่านพับ หรือเอกสารประกอบการท่องเที่ยวอื่นๆ เพื่อดึงดูด นักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ให้เข้ามาท่องเที่ยวภายในอำเภอเขวาสินรินทร์เพิ่มมากขึ้น และภาคเอกชนควรดำเนินการเพื่อเสริมการดำเนินงานของ ภาครัฐ คือ จัดให้มีห้องน้ำที่ถูกลักษณะอย่างเพียงพอ ภายในสถานที่ท่องเที่ยว จัดให้มีที่จอดรถในสถานที่เหมาะสม และมีจำนวนเพียงพอแก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งจัดมาตรการรักษาความปลอดภัย เพื่อเพิ่มความปลอดภัยต่อทรัพย์สินและตัวของนักท่องเที่ยวด้วย ๓) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความปลอดภัย พบว่า การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะเก้อม บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ พบว่า แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความปลอดภัย ภาครัฐควรมีการกำหนดกฎระเบียบหรือข้อบังคับในแหล่งท่องเที่ยว แต่ละแห่ง ให้มีความสอดคล้องกับบริบทของสถานที่นั้น โดยจะต้องมีการ สังเกตการณ์ และประเมินเป็นระยะ จากนั้นจึงนำผลที่ได้จากการประเมินการทำงาน ของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมาปรับปรุงและหาแนวทางพัฒนาศักยภาพด้านความปลอดภัยต่อไป ๔) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความสามารถในการรองรับของพื้นที่ พบว่า พบว่า แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความสามารถในการ รองรับของพื้นที่ ควรคำนึงถึงมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านกายภาพ ด้านนิเวศวิทยา และด้านความรู้สึก โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน ควรร่วมกันพิจารณาว่าพื้นที่ใดให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจสูงสุด และ ศึกษาลักษณะของกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง เช่น ขนาดของพื้นที่ ลักษณะถนน ที่จอดรถ สิ่งก่อสร้างต่างๆ เป็นต้น เพื่อประเมินว่าแหล่งท่องเที่ยว แต่ละแห่งสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้สูงสุดครั้งละเท่าใด จากนั้นประเมินความสามารถในการรองรับด้านกายภาพที่แท้จริง โดยจะต้องให้ความสำคัญกับทรัพยากรที่มีอยู่นั้นสามารถรองรับได้มากน้อยเท่าใด รวมทั้งขีดความสามารถ ในการรองรับทางความรู้สึกโดยวัดจากความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และประชาชนในท้องถิ่นด้วย ๕) แนวทางในการจัดการศักยภาพด้านทรัพยากรท่องเที่ยว ประกอบด้วย (๑) แผนการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน ในท้องถิ่นควรประชุมหรือหารือร่วมกัน เพื่อใช้เป็นมติและเสนอผู้มีอำนาจพิจารณา ออกระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาสิ่งก่อสร้างภายในแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งบันทึกและจัดทำข้อมูลอ้างอิงเกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้างต่างๆ พร้อมแนวทาง ในการพัฒนาสิ่งก่อสร้างเพื่อแจกจ่ายแก่ผู้ประกอบการที่สนใจไว้เป็นแนวทางใน การก่อสร้างอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ควร ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เน้น การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนตระหนักในการร่วมกันบำรุงรักษา พื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตดั้งเดิมอย่างสม่ำเสมอร่วมไปกับการ สังเกตการณ์และบำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยวเป็นระยะ เพื่อเฝ้าระวังภัยธรรมชาติ ที่อาจเกิดขึ้น และป้องกันการบุกรุกจากบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่จะเข้ามาใช้ ประโยชน์ในพื้นที่อย่างไม่ถูกต้อง (๒) แผนการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว พบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งภาครัฐ เอกชน และ ประชาชนในท้องถิ่นควรร่วมกันสำรวจและจัดเก็บสถิติข้อมูล ด้านการท่องเที่ยว โดยอาจจัดประชุมเป็นระยะเพื่อร่วมกันประเมินและเสนอผลกระทบที่เกิดขึ้นใน แหล่งท่องเที่ยวเพื่อหาแนวทางในการจัดการได้อย่างเหมาะสมทันต่อเหตุการณ์ นอกจากนี้ กิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ควรได้รับการบริหาร

จัดการและศึกษาถึงการลดผลกระทบ ที่จะเกิดขึ้นโดยร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์การบริหารจัดการ และออกกฎระเบียบ หรือแนวปฏิบัติของนักท่องเที่ยวนในแต่ละสถานที่ ๖) แนวทางการจัดการ ศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่าภาครัฐควรจัดอบรมให้ความรู้และส่งเสริมให้ชุมชน ตระหนักเรื่องผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนมีความเข้าใจและ หลีกเลี่ยงการกระทำ ใดๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและ สิ่งแวดล้อม ควรจัดตั้งคณะกรรมการ ดำเนินงานโครงการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยเริ่มตั้งแต่การสำรวจพื้นที่ การจัดเก็บข้อมูลการ วางแผน การกำหนดแนวปฏิบัติ การติดตามและประเมินผลโครงการ รวมถึงจัดตั้งกองทุนสำหรับการ ดำเนินงาน เพื่อพัฒนาการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในระยะยาว เพื่อให้สมาชิกมีแหล่งเงิน ทุนใน การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อแหล่งท่องเที่ยวและสังคม สอดคล้องกับ บุญเลิศ จิตตั้ง วัฒนา ได้กล่าวถึงการวางแผนว่าเป็นการพิจารณาและกำหนดแนวทางปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายที่ ประารถนา แนวทางในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวควรมีการปฏิบัติตามขั้นตอน ดังนี้ ๑) การ วางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีการวางแผนในลักษณะของแผนรวมมากขึ้นคือต้องมีความ รับผิดชอบต่อความต้องการด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นจึงต้องให้ชุมชน ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ๒) การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวควร ที่จะมีการปรึกษาแบบประชาธิปไตยมากขึ้นคือการวางแผนควรที่จะมาจากความคิดของหลายๆ คน ซึ่งแต่ละคนอาจมีแนวคิดไม่เหมือนกันจึงต้องนำข้อแตกต่างของแนวคิดเหล่านั้นมาก่อให้เกิด ประสิทธิภาพในการวางแผนพัฒนา ๓) การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวควรกำหนดรูปแบบให้ นักท่องเที่ยวเข้าสมาท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ คือ การวางแผนไม่ควรชักจูงนักท่องเที่ยวทั้งหมดให้เข้า มาให้เดินทางในช่วงเวลาเดียวกันควรกระจายไปในช่วงเวลาต่างๆ อย่างสม่ำเสมอเพื่อมิให้เกิดความ แออัดเกินขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ๔) การวางแผนพัฒนาการ ท่องเที่ยวต้องสามารถวัดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมได้ คือการวางแผนจะต้องป้องกันผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวจึงต้องมีการทบทวนผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จากโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งโครงการเล็กและโครงการใหญ่ ๕) การวางแผนพัฒนาการ ท่องเที่ยวต้องสามารถวัดผลกระทบทางเศรษฐกิจได้ คือการวางแผนพัฒนาย่อมต้องการผลประโยชน์ ทางเศรษฐกิจ โดยต้องเป็นตัวจัดสรรผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไปสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างเหมาะสมและ เป็นธรรม ๖) การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวต้องสามารถกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของ แหล่งท่องเที่ยว คือการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องไม่ก่อผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม จึงต้อง กำหนดขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความสมดุลของสิ่งแวดล้อมซึ่ง ความสมดุลเป็นข้อจำกัดของการพัฒนา^{๑๓}

๕.๒.๒.๒ ผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมในอีสานใต้ ผลการวิจัย พบว่า ด้านผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการ ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมทั้ง ด้านบวกและด้านลบ การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและ

^{๑๓} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘.

ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ กลุ่มเครื่องเงิน ปะแกม บ้านโซค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอสวายบุรี จังหวัดสุรินทร์ มีผลกระทบในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมทั้งด้านบวก และด้านลบ คือ ความคิดเห็นของผู้ประกอบการเกี่ยวกับผลกระทบ เห็นว่า ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ สภาพแวดล้อมถูกทำลาย ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คือ สินค้ามีราคาแพง ผลกระทบต่อวัฒนธรรม คือ การเลียนแบบวัฒนธรรม ต่างประเทศ ผลกระทบต่อสังคม คือ เกิดความขัดแย้งกัน ภายในชุมชน ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับผลกระทบส่วนใหญ่เห็นว่า ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ ปัญหามลพิษในอาคาร บ้านเรือน เกิดขยะมูลฝอย ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คนใน ชุมชนเพิ่มมากขึ้น ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คือ สินค้าราคา แพง ผลกระทบต่อวัฒนธรรม คือ ชาวบ้านไม่เกิดจิตสำนึก ในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ผลกระทบต่อสังคม คือ เกิด ความขัดแย้งกันในชุมชน เกิดความไม่ปลอดภัยใน ทรัพย์สิน แนวทางการป้องกันและแก้ไข ผลกระทบ ทางด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เห็นว่า ผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม คือ สภาพแวดล้อมถูกทำลาย การแก้ไขคือ อนุรักษ์การท่องเที่ยวให้ถูกที่ ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คือ สินค้ามีราคาแพง การแก้ไข คือ ควรมีการควบคุมราคาสินค้า ผลกระทบ ต่อวัฒนธรรม คือ การเลียนแบบ วัฒนธรรมต่างประเทศ การแก้ไข คือ ปลูกจิตสำนึก วัฒนธรรมไทย ผลกระทบต่อสังคม คือ เกิดความขัดแย้ง กันภายในชุมชน การแก้ไข คือ สร้างความสามัคคีในชุมชน ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่เห็นว่าผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม คือ ปัญหามลพิษในอาคารบ้านเรือน เกิดขยะ มูลฝอย การแก้ไข คือ การจัดการปัญหาขยะมูลฝอย ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คือ สินค้าราคาแพง การ แก้ไข คือ กระตุ้นเศรษฐกิจในประเทศเกิดการสร้างรายได้ และ สนับสนุนการท่องเที่ยว ผลกระทบต่อ วัฒนธรรม คือ ชาวบ้านไม่เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรม การ แก้ไข คือ สร้างจิตสำนึกโดยมุ่ง ปลูกฝังจิตสำนึกอนุรักษ์ วัฒนธรรมอันดีงาม ผลกระทบต่อสังคม คือเกิดความ ขัดแย้งกันในชุมชน ความไม่ปลอดภัยในทรัพย์สิน การแก้ไข คือ ควรประชุมชี้แจง ปรีกษาหารือ ทำความเข้าใจ สร้าง ความสามัคคีและให้ความร่วมมือกับชาวบ้าน สอดคล้องกับ พลอยศรี โปราณานนท์ ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยปราศจากการวางแผนที่รอบคอบและรัดกุมมักจะก่อให้เกิดปัญหาที่มี ผลกระทบต่อสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวได้ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาในหลาย ๆ ด้าน เช่น นำความเสียหายและความเสื่อมโทรมมาสู่ชุมชนแหล่งท่องเที่ยว และอาจนำมาซึ่งความ ไม่พอใจของนักท่องเที่ยวอันจะส่งผลต่อการตลาดการท่องเที่ยวรวมถึงทำให้เศรษฐกิจลดต่ำลง ดังนั้น การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในทุกระดับจึงมีความสำคัญที่จะนำไปสู่ผลสำเร็จในการพัฒนาการ ท่องเที่ยว ความสำคัญสำหรับการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาอย่าง ผสมผสานกับทุกส่วนในระบบทั้งปัจจัยด้านอุปสงค์และอุปทาน ปัจจัยด้านกายภาพและองค์กร ระบบ การท่องเที่ยวนี้จะนำมาซึ่งผลประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๔}

^{๑๔} พลอยศรี โปราณานนท์, การท่องเที่ยวเบื้องต้น, (เชียงใหม่: มิ่งเมือง, ๒๕๔๔), หน้า ๗๖.

๕.๒.๓ อภิปรายผลการวิจัยด้านการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัยเรียงตามวัตถุประสงค์ซึ่งมีข้อค้นพบที่น่าสนใจนำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

๕.๒.๓.๑ ประเด็นการพัฒนาศักยภาพด้านภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีข้อค้นพบที่น่าสนใจในการนำมาอภิปราย ดังนี้ จากผลการวิจัยที่พบว่า ผลคะแนนการทดสอบหลังเรียนด้านพัฒนาการภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ หลังการอบรมอยู่ในระดับค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๒๕.๑๓ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๙๙ ซึ่งเป็นระดับคะแนนที่ค่อนข้างต่ำ เพราะอยู่ในระดับเพียง ๕๐ เปอร์เซนต์จากคะแนนสอบรวม ๓๐ คะแนน จึงสรุปได้ว่ากลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มีพัฒนาการด้านการสื่อสารภาษาอังกฤษกับนักท่องเที่ยวเพียงพอต่อการประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยว สอดคล้องกับ ไบรเน่ (Byrne) ได้เสนอขั้นตอนการสอนทักษะการฟังพูดภาษาอังกฤษ โดยมีขั้นตอน ดังต่อไปนี้ ๑) ขั้นตอนนำเสนอเนื้อหา ผู้สอนต้องให้ความรู้ทางภาษาซึ่งผู้เรียนจำเป็นต้องใช้เพิ่มความสามารถในด้านภาษา และนำเสนอเนื้อหาในบริบทของการใช้ภาษาต่างๆ เช่น ให้ผู้เรียนอ่าน เนื้อเรื่องบทสนทนา ที่ประกอบด้วยกลวิธีในการสื่อสารและให้ผู้เรียนสังเกตตลอดจนสรุปกฎเกณฑ์การใช้ภาษาจากเนื้อเรื่องหรือบทสนทนานั้นๆแต่ไม่ควรใช้เวลามากในขั้นตอนนี้เพราะการนำเสนอความรู้ทางภาษาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้เป้าหมายสำคัญอยู่ที่ทักษะการใช้ภาษา ๒) ขั้นตอนการฝึกฝนหลังจากที่ได้ความรู้ทางภาษาแล้วผู้เรียนจะได้ฝึกการใช้ภาษาแต่เป็นการฝึกแบบควบคุมโดยผู้สอน อาจให้ผู้เรียนฝึกออกเสียงตามทั้งขั้นการฝึกแบบกลไกการฝึกแบบเด่นโครงสร้างประโยคในขั้นตอนนี้ ผู้สอนควรให้มีการฝึกอย่างมีความหมาย อาจใช้รูปภาพมาประกอบ และกระตุ้นให้ผู้เรียนได้ฝึกใช้ภาษาโดยเป็นการใช้ภาษาที่เกิดจากความเข้าใจเป้าหมายของขั้นตอนนี้อยู่ที่ความถูกต้องในการใช้ภาษา ๓) ขั้นตอนการใช้ภาษา ในขั้นตอนนี้ผู้สอนจะเป็นผู้แนะนำหรือให้คำปรึกษาและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนนำความรู้ทางภาษามาใช้ในการสื่อความหมายได้อย่างเสรีไม่ถือว่า ข้อผิดพลาดต่างๆที่อาจเกิดขึ้นกับผู้เรียนในการใช้ภาษาว่าเป็นเรื่องสำคัญตราบดีที่ผู้เรียนยังสามารถสื่อความได้ เพราะเป้าหมายสำคัญของขั้นนี้อยู่ที่ความคล่องในการใช้ภาษาและความสามารถในการสื่อความหมาย^{๑๕} และสอดคล้องกับ ออยเลอร์ จอร์น ดับเบิลยู อธิบายถึงเกณฑ์การให้คะแนนความสามารถในการพูด โดยได้กำหนดเกณฑ์การให้คะแนนความสามารถด้านการพูดซึ่งแบ่งประเภทความสามารถ ออกเป็น ๕ ด้าน ดังนี้ ๑) ด้านการออกเสียง มี ๕ ระดับ ได้แก่ ระดับ ๑ ออกเสียงในลักษณะที่ไม่สามารถเข้าใจได้ ระดับ ๒ ออกเสียงผิดมากยากแก่การเข้าใจต้องย่ำบอ่ย ๆ ระดับ ๓ ใช้เสียงเปล่งทำให้ต้องตั้งใจฟังและออกเสียงผิดผิดทำให้เข้าใจผิดบางครั้ง ระดับ ๔ ใช้เสียงเปล่งในบางที่และออกเสียงผิดในบางครั้งแต่ยังเข้าใจ ระดับ ๕ ไม่มีการออกเสียงผิดที่ฟังชัดเจนแต่ยังไม่เหมือนเจ้าของภาษา ระดับ ๖ ออก

^{๑๕} Byrne, D., *Teaching Oral English*, (Singapore: Longman, 1990), p. 97.

เสียงเหมือนเจ้าของภาษาไม่มีร่องรอยว่าเป็นต่างชาติเลย ๒) ด้านไวยากรณ์ มี ๖ ระดับ ได้แก่ ระดับ ๑ ใช้ไวยากรณ์ผิดหมดยกเว้นสำนวนที่เตรียมไว้ล่วงหน้า ระดับ ๒ พุดผิดมากแสดงให้รู้ว่ามีความรู้ด้านไวยากรณ์น้อยทำให้สื่อสารไม่ได้ ระดับ ๓ พุดผิดบ่อยครั้งแสดงถึงความสามารถน้อยมากในการใช้รูปประโยคที่สำคัญและทำให้ผู้ฟังเกิดความรำคาญและฟังไม่เข้าใจเป็นบางครั้ง ระดับ ๔ มีที่ผิดบ้างในบางครั้งแสดงถึงความไม่สามารถใช้รูปประโยคบางประโยคได้แต่ไม่ถึงกับพุดแล้วไม่เข้าใจ ระดับ ๕ ผิดโครงสร้างไวยากรณ์น้อยมาก ระดับ ๖ ผิดไม่เกิน ๑ หรือ ๒ ครั้งในระหว่างสัมภาษณ์ ๓) ด้านคำศัพท์ มี ๖ ระดับ ได้แก่ ระดับ ๑ ใช้คำศัพท์ผิดแม้เป็นบทสนทนาที่ง่ายๆ ระดับ ๒ ใช้คำศัพท์ในวงจำกัดในเหตุการณ์ประจำวัน ระดับ ๓ บางครั้งใช้คำศัพท์ไม่ถูกต้องใช้ศัพท์ในวงจำกัดทำให้ผู้พุดคุยเรื่องการทำงานอาชีพและเรื่องสังคมต่างๆ ไปไม่ได้ ระดับ ๔ รู้คำศัพท์ทางการงานอาชีพอย่างเพียงพอที่จะพุดคุยในเรื่องที่ตนสนใจเป็นพิเศษรู้คำศัพท์ต่างๆไปช่วยให้สามารถพุดคุยในเรื่องทั่วไปได้แต่ยังมีการพุดซ้ำและววน ระดับ ๕ รู้ศัพท์ทางการงาน และวิชาชีพกว้างและแม่นยำสามารถใช้ภาษาในสถานการณ์สังคมต่างๆได้ ระดับ ๖ ใช้คำศัพท์ถูกต้องและกว้างขวางเทียบเท่ากับเจ้าของภาษาที่ได้รับการศึกษาดี ๔) ด้านความคล่องแคล่วในการใช้ภาษา มี ๖ ระดับ ได้แก่ ระดับ ๑ พุดตะกุกตะกักและไม่ปะติดปะต่อ จนทำให้พุดสนทนาไม่รู้เรื่องเกือบทั้งหมด ระดับ ๒ พุดซ้ำมากและติดตะกุกตะกักไม่สม่ำเสมอยกเว้นประโยคสั้นๆที่พุดทุกวัน ระดับ ๓ พุดซ้ำและไม่คล่องบ่อยครั้งบางประโยคพุดได้ไม่จบความ ระดับ ๔ พุดซ้ำไม่คล่องในบางครั้งทำให้ต้องพุดใหม่ซ้ำและติดขัดในเรื่องการใช้คำศัพท์ ระดับ ๕ พุดได้คล่องแต่ยังติดเรื่องความเร็วและราบเรียบในการพุด ระดับ ๖ พุดได้ทุกเรื่องทั้งเรื่องงานและเรื่องทั่วไปได้คล่องแคล่วและราบเรียบเหมือนกับเจ้าของภาษา ๕) ด้านความเข้าใจ มี ๖ ระดับ ได้แก่ ระดับ ๑ เข้าใจการสนทนาเรื่องนั้นๆ ได้น้อยเกินไปแม้สถานการณ์ที่ธรรมดาที่สุด ระดับ ๒ เข้าใจเมื่อพุดซ้ำซ้ำและเป็นเรื่องพื้นๆด้านสังคมและการท่องเที่ยวที่ทุกคนรู้แล้วยังต้องให้พุดพุดซ้ำและเรียบเรียงความสั้นๆ ระดับ ๓ เข้าใจเรื่องง่ายๆเกี่ยวกับตนเองโดยตรงต้องพุดซ้ำซ้ำหรือพุดซ้ำบางครั้ง ระดับ ๔ เข้าใจภาษาที่ผู้พุดมีการศึกษาใช้เป็นการพุดตัวต่อตัวค่อนข้างดีแต่ผู้พุด ยังต้องพุดซ้ำและเรียบเรียงความใหม่ ระดับ ๕ เข้าใจภาษาของผู้พุดที่มีการศึกษาใช้ในทุกอย่างยกเว้นผู้พุดใช้สำนวนการพุดหรือพุดเร็วมากและออกเสียงไม่ชัด ระดับ ๖ เข้าใจภาษาพุดทุกอย่างที่ใช้ในภาษาแบบทางการสำนวนการพุดเหมือนกับเจ้าของภาษา^{๑๖}

๕.๒.๔ อภิปรายผลการวิจัยด้านการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน

การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยที่น่าสนใจมาอภิปรายได้ ดังนี้

๕.๒.๔.๑ สภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ในระดับอาเซียน ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาคมอาเซียน โดยกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การดำเนินงานไว้ในแผนทุกระดับ และมีการดำเนินการ

^{๑๖} Oller, John W., *Language Test at School : A Pragmatic Approach*, (London. Longman Inc., 1976) p. 320.

บ้างแล้วในบางพื้นที่ เช่น โครงการหนึ่งช่องสองแผ่นดิน มหกรรมสินค้าสัญจร ความร่วมมือของชาติพันธุ์ กิจกรรมกินปันเที่ยวสองแผ่นดิน เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้เป็นการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการกีฬา เศรษฐกิจ ศาสนาและวัฒนธรรม อีสานได้กับประเทศราชอาณาจักรกัมพูชา และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สภาพของเครือข่ายระดับพื้นที่ มีความเชื่อมโยงกันในเขตพื้นที่อีสานใต้ ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชื่อมโยงถึงกันระหว่างหน่วยงานรัฐและเอกชนภายในแต่ละจังหวัด เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) การกีฬาแห่งประเทศไทย (กกท.) การท่องเที่ยวจังหวัด (กทจ.) ดำรวจท่องเที่ยววัฒนธรรมจังหวัด ชุมชน สมาคมการท่องเที่ยว เป็นต้น สภาพของเครือข่ายในระดับชุมชน ในเขตพื้นที่อีสานใต้ มีความพร้อมในด้านด้านบุคคล การประสาน การเรียนรู้และประสบการณ์ กระบวนการทำงาน แนวร่วม และวิสัยทัศน์ของผู้นำ มีความเชื่อมโยงเครือข่ายในระดับพื้นที่ ซึ่งเป็นแกนหลักในการกำหนดกรอบและวิธีการดำเนินงานตลอดถึงพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวด้านต่างๆ ให้กับเครือข่ายระดับชุมชน สอดคล้องกับ มานา ปัจฉิมพันธ์ ซึ่งได้กล่าวถึงลักษณะเครือข่ายและการสร้างเครือข่าย ไว้ว่า รูปแบบของเครือข่ายมี ๔ ลักษณะ ได้แก่ “เครือข่ายแบบวงล้อหรือดาว (Wheel หรือ Star) เครือข่ายแบบลูกโซ่ (Chain) มี ๒ รูปแบบ ได้แก่ แบบแนวตั้งและแบบแนวนอน เครือข่ายแบบวงกลม (Circle) และเครือข่ายแบบทุกช่องทาง (All-channel)”^{๑๗} สอดคล้องกับ ผลงานวิจัยของ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ซึ่งได้กล่าวถึงเครือข่ายไว้ ๔ ลักษณะ คือ “เครือข่ายภาคประชาชน เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)”^{๑๘} และ สอดคล้องกับ สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ได้กล่าวถึงประเภทและองค์ประกอบของเครือข่าย ไว้ใน ๒ ประเด็นหลัก กล่าวคือ ๑) ประเภทของเครือข่าย ในคู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน แบ่งประเภทของเครือข่ายได้ ๒ ลักษณะ คือ “แบ่งตามลักษณะงาน/การเชื่อมโยง และแบ่งตามลักษณะภูมิศาสตร์/เขตการปกครอง”^{๑๙} ดังนี้ (๑) แบ่งตามลักษณะงาน/การเชื่อมโยง ได้แก่ (ก) เครือข่ายความคิด/เครือข่ายการเรียนรู้ (เชื่อมโยงแนวนอน) (ข) เครือข่ายการทำงานในกิจกรรม/ประเด็นร่วมกัน (เชื่อมโยงแนวตั้ง: สายการผลิต-การตลาด) (ค) เครือข่ายบูรณาการ(เชื่อมโยงหลายมิติ) (๒) แบ่งตามลักษณะภูมิศาสตร์/เขตการปกครอง ได้แก่ (ก) เครือข่ายในระดับชุมชน (การทำงานที่เกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วนในชุมชน เป็นช่องทางที่จะทำให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เช่น กลุ่มหัตถกรรม กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาชีพ กลุ่มอนุรักษ์ วัด ฯลฯ) ในงานวิจัยนี้หมายเอากลุ่มวัฒนธรรมด้านต่างๆ และกลุ่มเครือข่ายทางศาสนาภายในชุมชน (ข) เครือข่ายระหว่างชุมชน (ชุมชนหลายแห่งอาจมีการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน มีปัญหาการจัดการทรัพยากรคล้ายกัน การขยายผลการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากชุมชนหนึ่งไปสู่ชุมชนอื่นในเขตพื้นที่เดียวกัน เช่น กลุ่มปราสาทอารยธรรมขอม วัดเกจิ ฯลฯ) (ค) เครือข่ายระดับประเทศ: ส่วนใหญ่จะเป็นเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือ

^{๑๗} มานา ปัจฉิมพันธ์, การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมกับการวิจัยด้านการสื่อสารในองค์กร, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๖๐), หน้า ๑๓.

^{๑๘} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: พิษณุไทย ออฟเซต, ๒๕๔๗), หน้า ๖๔.

^{๑๙} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน, ๒๕๕๐, หน้า ๖๑.

เครือข่ายที่มีองค์กรทำงานร่วมกับชุมชน แล้วจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในพื้นที่เป้าหมาย กลุ่มเครือข่ายต่างๆ ในงานวิจัยมุ่งเน้นกลุ่มเครือข่ายทางศาสนาและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนเป็นหลัก ในลักษณะเครือข่ายแบบบูรณาการ ส่วนเครือข่ายระดับประเทศ ในงานวิจัยนี้หมายถึงเอาความร่วมมือประเทศเพื่อนบ้าน ๓ ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา ลาว และเวียดนาม ตามกรอบยุทธศาสตร์ของกรมการท่องเที่ยว และผู้วิจัยนำเอาการแบ่งเครือข่ายตามลักษณะภูมิศาสตร์มาเป็นกรอบตั้งประเด็นในการศึกษาค้นคว้าวิจัย คือ เครือข่ายในระดับชุมชน เครือข่ายระหว่างชุมชน และเครือข่ายระดับประเทศ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ให้แนวคิดเกี่ยวกับเกณฑ์ในการจัดประเภทและรูปแบบของเครือข่ายว่า เครือข่ายเชิงพื้นที่ เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ การแบ่งเครือข่ายเชิงพื้นที่จำแนกได้ ๒ ลักษณะ (๑) การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เครือข่ายระดับจังหวัด เครือข่ายระดับภูมิภาค เครือข่ายระดับประเทศ เครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ เป็นต้น (๒) การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำปิง เครือข่ายอ่าวปัตตานี เครือข่ายป่าเขาสก เป็นต้น เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม สามารถแบ่งลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายได้มากมาย ทั้งภาครัฐ เอกชนและประชาชน เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายสุขภาพ เป็นต้น เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ ลักษณะและโครงสร้างเครือข่ายประเภทนี้ มีการก่อตัวตามภารกิจของกลุ่มผลประโยชน์ โดยกลุ่มผลประโยชน์อาจมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายประเด็นกิจกรรม ซึ่งอาจแบ่งได้ ๔ ภาคส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายภาคเอกชน เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน และเครือข่ายภาคประชาชน ๒) องค์กรประกอบสำคัญของเครือข่าย สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยวให้ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ประกอบสำคัญของเครือข่ายไว้ ๓ ประการ คือ “มีการเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน มีความร่วมมือ และ เกิดประสิทธิภาพโดยรวม”^{๒๐}

๕.๒.๔.๒ แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน พบว่า ในระดับอาเซียน ภาครัฐควรผลักดันแผนหรือนโยบายที่มีอยู่แล้วลงสู่ภาคปฏิบัติการ และสนับสนุนการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระดับจังหวัดกับประเทศเพื่อนบ้านให้เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจน ในระดับพื้นที่ การท่องเที่ยวระดับจังหวัดควรให้การสนับสนุนงบประมาณและเป็นแกนกลางในการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม พัฒนาบุคลากรตลอดถึงให้อิสระต่อพัฒนาการของชมรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน (CBT) อีสานใต้ ในระดับชุมชน ควรมีกิจกรรมสร้างความตระหนักรู้ด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำหรับพระสงฆ์และผู้นำชุมชน ควรเพิ่มความถี่ในการร่วมมือของชุมชนและภาคี ร่วมอบรมและแลกเปลี่ยนความรู้ ตลอดถึงการบริหารจัดการ กำหนดเป้าหมายร่วมกัน วางกลยุทธ์ในการทำงาน พัฒนาบุคลากรให้เกิดความมั่นคงเข้มแข็งของเครือข่าย สอดคล้องกับ สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ในคู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน และ สอดคล้องกับ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ในผลงานวิชาการเรื่อง เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ ความว่า กระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่าย

^{๒๐} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน, ๒๕๕๐, หน้า ๘๒.

สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว ได้กำหนดรูปแบบ เนื้อหา กระบวนการสร้าง และตัวอย่างกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ ๓ แนวทางด้วยกัน คือ “เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายการทำงานในการเชื่อมโยงงานจากชุมชนสู่การตลาด และเครือข่ายการทำงานแบบบูรณาการ”^{๒๑} ซึ่งในแต่ละเครือข่ายจะมีรูปแบบกระบวนการสร้างและพัฒนา และตัวอย่างกิจกรรมที่แตกต่างกันไป ซึ่งการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม สามารถประยุกต์เครือข่ายทั้ง ๓ รูปแบบมาใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของเครือข่ายได้ โดยเฉพาะเครือข่ายการทำงานแบบบูรณาการเหมาะที่จะนำมาเป็นแกนหลักในการเสริมสร้างการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมระหว่างชุมชน นอกจากนี้สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว ยังได้กำหนดยุทธศาสตร์และแผนการพัฒนาเครือข่าย (CBT) จำนวน ๖ ยุทธศาสตร์ด้วยกัน คือ “การพัฒนาคน/องค์กรเครือข่าย การพัฒนาแหล่ง/การพัฒนาบริการ การพัฒนาเชิงบูรณาการ การพัฒนาการประชาสัมพันธ์การตลาด การประสานงานเชิงนโยบาย และการหาทุน” พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับ “กระบวนการทำงานของเครือข่าย บทบาทเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน ผลสัมฤทธิ์ของความเป็นเครือข่าย และการก่อตัวและวงจรชีวิตของเครือข่าย”^{๒๒}

๕.๒.๕ อภิปรายผลการวิจัยด้านการวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

การวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน และเพื่อนำเสนอยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัยเรียงตามวัตถุประสงค์ซึ่งมีข้อค้นพบที่น่าสนใจนำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

๕.๒.๕.๑ สภาพปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

ประเด็นสภาพปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน มีข้อค้นพบที่น่าสนใจในการนำมาอภิปราย ดังนี้

๑) ด้านบุคลากร จากการวิจัยพบว่าบุคลากร พระ หรือเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งท่องเที่ยวมีน้อย จนทำให้บางวัดมีขโมยคอกยักเงินในตู้บริจาค ไม่มีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำหรือให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องของแต่ละสถานที่ท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยวบางแห่งจะมีมัคคุเทศก์นำเที่ยว แต่ไม่เพียงพอกับจำนวนนักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวไม่ได้ข้อมูลสำคัญ ๆ ของแต่ละแห่งนั้น ๆ และบุคลากรขาดการมีส่วนร่วม และขาดความมั่นใจในกิจกรรม ตลอดจนขาดขวัญและกำลังใจ

^{๒๑} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน, ๒๕๕๐, หน้า ๗๓.

^{๒๒} อ่างแล้ว, พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, หน้า ๙๗-๑๑๖.

ในการปฏิบัติงาน เพราะบุคลากรของวัดหลายแห่ง ไม่มีค่าตอบแทนในการปฏิบัติงาน อาศัยประชาชนในเขตที่มีจิตอาสาพัฒนาวัดซึ่งทำให้ไม่ต่อเนื่องและเพียงพอกับจำนวนนักท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับผลงานการวิจัยของพระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสกุลโก ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ซึ่งผลการวิจัยสรุปได้ว่า ปัญหาและอุปสรรคด้านการพัฒนาศาสนบุคคลหรือบุคลากรของวัดมีปัญหาเรื่องเจ้าหน้าที่ทางวัดมีน้อย แต่งกายไม่ค่อยเรียบร้อย และไม่มีเจ้าหน้าที่ของวัดคอยให้คำแนะนำ หรือให้ข้อมูลข่าวสารหรือประวัติความเป็นมาของวัด

๒) ด้านศาสนสถาน จากผลการวิจัยพบว่าสถานที่ท่องเที่ยว มีปัญหาเรื่องความสะอาด ขยะมูลฝอย ไม่มีแผนผัง และป้ายบอกสถานที่ท่องเที่ยวภายในวัด หรือแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน ไม่มีทางสำหรับคนพิการ และศาสนสถานหลายแห่งยังไม่มีการสร้างอัตลักษณ์ซึ่งเป็นจุดเด่นเฉพาะตนในการดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลงานการวิจัยของ พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสกุลโก ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร ผลการวิจัยพบข้อสรุปว่า ปัญหาและอุปสรรคด้านการพัฒนาศาสนสถาน มีปัญหาเรื่องความสะอาด มุลนกที่สกปรก ศาสนสถานแคบไป ไม่สะดวกสบายกับการใช้สอย ไม่มีทางสำหรับคนพิการ และแผนผังของวัดไม่เรียบร้อยเท่าที่ควร

๓) ด้านกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยว จากการวิจัยพบว่า กิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม จะมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละแห่ง แต่ปัญหาที่พบส่วนใหญ่ไม่มีการสร้างอัตลักษณ์ของตนเองว่ามีกิจกรรมที่เป็นจุดขายหรือจุดเด่นมีอะไรบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดหรือศาสนสถาน ทำให้นักท่องเที่ยวล้งเลใจ ไม่มาท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ อภิรักษ์ ไพบูลย์ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประเภทวัด ผลการวิจัย พบว่า ผลการศึกษาข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดใหม่ทุ่งคา พบว่า ศักยภาพด้านกิจกรรมและสิ่งดึงดูดใจผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดควรมีการจัดกิจกรรมที่เป็นจุดขาย เช่น การฝึกสมาธิ ศิล ปัญญา การบริหารสมาธิให้แก่ผู้ที่สนใจ จัดบรรยายธรรมะทางวิทยุชุมชน จัดเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชนโดยให้วัดเป็นศูนย์กลาง ควรมีการรื้อฟื้นประเพณีเก่าๆ ที่สูญหายไปแล้ว

๔) ด้านสิ่งแวดล้อม จากการวิจัยพบว่า สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ส่วนใหญ่จะพบปัญหาเรื่องความสะอาด ขาดการดูแลรักษา ห้องน้ำไม่เพียงพอ และค่อนข้างสกปรก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของบุษบา สิทธิกร ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพและปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแหล่งท่องเที่ยววัดพระธาตุตอดยสุเทพราชวรมหาวิหาร โดยมีผลการวิจัยพบว่า ในช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ โดยเฉพาะเรื่องขยะและการจราจร ถือว่ามีการเปลี่ยนแปลงและมีความรุนแรงของปัญหามากที่สุด และต้องแก้ไขโดยเร่งด่วน นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงด้าน น้ำ อากาศ มลพิษ และเสียง ในทางลบ ความรุนแรงของปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งต้องดำเนินการแก้ไขโดยเร็ว และปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเป็นผลสืบเนื่อง จากการสร้างสาธารณูปโภค โดยเฉพาะการสร้างและขยายถนน การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นสาเหตุทำให้จำนวนนักท่องเที่ยว ประชาชนในพื้นที่และจำนวนรถเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้กิจกรรมของวัด ความเชื่อของคนเชียงใหม่ รวมทั้งการขาดการจัดการที่มีประสิทธิภาพของ

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่จอตรก การจัดการขยะ น้ำเสีย ตลอดจนการจัดระเบียบในการขายสินค้า ก็เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๕) ด้านความเชื่อมโยงของแหล่งท่องเที่ยวในประชาคมอาเซียน จากการวิจัยพบว่า ความเชื่อมโยงในประชาคมอาเซียนของเขตอีสานใต้ จะมีปัญหาในเรื่อง สภาพถนนไม่สะดวกสบาย และไม่มีป้ายบอกระยะเป็นระยะๆ ที่ชัดเจน ทำให้การเดินทางลำบาก ทั้งยังไม่มีภาษาที่เป็นภาษากลางในการติดต่อสื่อสารในป้ายที่บอกระยะทาง สอดคล้องกับงานวิจัยของอภิรักษ์ ไพบูลย์ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประเภทวัด พบว่า ในการประชาสัมพันธ์ ควรประชาสัมพันธ์วัดให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยว อีกทั้งควรมีการเพิ่มช่องทางการประชาสัมพันธ์ โดยจัดทำเว็บไซต์เป็นของวัดโดยเฉพาะ จัดทำโบว์ชัวร์ หรือคู่มือการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน และหน่วยงานราชการต่าง ๆ ในการเข้ามามีส่วนร่วมในด้านของการบริหารจัดการและการปฏิบัติการ

๕.๒.๕.๒ ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

ประเด็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน มีข้อค้นพบที่น่าสนใจในการนำมาอภิปราย ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ผลการวิจัยพบว่า มียุทธศาสตร์ จำนวน ๕ ยุทธศาสตร์ ๙ เป้าหมาย และ ๓๖ มาตรการ ซึ่งสอดคล้องกับ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๓ เรื่องการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน^{๒๓} และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ซึ่งประกอบด้วยยุทธศาสตร์ ๕ ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ ๑ การพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน มี ๓ มาตรการ คือ ๑) พัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวสินค้าและบริการทุกรูปแบบอย่างมีมาตรฐาน ๒) พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวสินค้าและบริการอย่างยั่งยืน ๓) สร้างสมดุลในแหล่งท่องเที่ยวสินค้าและบริการทั้งในเชิงพื้นที่ เชิงเวลา เชิงฤดูกาล และรูปแบบการท่องเที่ยว ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มี ๓ มาตรการ คือ ๑) การพัฒนาระบบโลจิสติกส์ด้านการท่องเที่ยว ๒) พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว ๓) พัฒนาระบบความปลอดภัยและสุขอนามัยในแหล่งท่องเที่ยว ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว มี ๒ มาตรการ คือ ๑) พัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยวทั้งระบบให้มีขีดความสามารถในการแข่งขันสอดคล้องกับมาตรฐานสากลและเพียงพอต่อความต้องการของตลาด ๒) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ยุทธศาสตร์ที่ ๔ การสร้าง

^{๒๓} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔, หน้า ๙๓-๙๔.

ความสมดุลให้การท่องเที่ยวไทยผ่านการตลาดเฉพาะกลุ่ม การส่งเสริมวิถีไทย และการสร้างความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยว มี ๕ มาตรการ คือ ๑) เสริมสร้างภาพลักษณ์คุณภาพและความปลอดภัยให้กับประเทศไทย ๒) ส่งเสริมการตลาดเฉพาะกลุ่มเพื่อดึงดูดการเดินทางท่องเที่ยวและกระตุ้นค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวกลุ่มต่าง ๆ ๓) ส่งเสริมเอกลักษณ์ของประเทศไทยและของแต่ละท้องถิ่น ๔) ส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศและการท่องเที่ยวที่สมดุลเชิงพื้นที่และเวลา ๕) ส่งเสริมความร่วมมือกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและการใช้เทคโนโลยีในการทำการตลาด ยุทธศาสตร์ที่ ๕ การบูรณาการการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ มี ๔ มาตรการ คือ ๑) ส่งเสริมการค้ากับดูแลการพัฒนาและบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ ๒) ปรับปรุงกฎหมายข้อบังคับและมาตรฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง ๓) สนับสนุนการลงทุนจากภาคเอกชนและการจัดทำศูนย์ข้อมูลสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยว ๔) ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว^{๒๔}

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสานใต้ : ประวัติศาสตร์เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน มีประเด็นที่นำมาเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๕.๓.๑.๑ จากผลการวิจัยประเด็นประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ รัฐบาลและคณะสงฆ์ควรกำหนดนโยบายเพื่อเข้าไปส่งเสริมสนับสนุนแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในเขตอิสานใต้ การช่วยกระจายรายได้สู่ชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ทำให้เศรษฐกิจในชุมชนท้องถิ่นดีขึ้น ถือเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติได้ด้วยทางหนึ่ง ใญ่ของสังคมทำให้คนในสังคมมีสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจเพิ่มมากขึ้น ทำให้คนมีความสุขมากขึ้น โดยที่รัฐบาลและคณะสงฆ์ไม่ต้องลงทุนใด ๆ ดังนั้นหากรัฐบาลและคณะสงฆ์ได้มีการเข้าไปสนับสนุนให้สถานที่ท่องเที่ยวดังกล่าวโดยอาจจัดให้มีที่นั่งสมาธิ หรือที่สวดมนต์ ไว้ในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งอย่างเหมาะสมก็จะเป็นการเติมเต็มให้แหล่งท่องเที่ยวได้ทำบทบาทและหน้าที่ในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สมบูรณ์ ซึ่งจะสนองตอบนักท่องเที่ยวที่สนใจในกิจกรรมรูปแบบดังกล่าวได้อีกทางหนึ่ง

๕.๓.๑.๒ จากผลการวิจัยประเด็นการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ รัฐบาลและคณะสงฆ์ควรกำหนดนโยบาย เพื่อสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ อันเป็นการช่วยกระตุ้นสภาวะทางด้านเศรษฐกิจให้แก่องค์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้ ซึ่งเป็นการช่วยยกระดับเศรษฐกิจมวลรวมของประเทศอีกทางหนึ่งด้วย

^{๒๔} สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔), (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, มปท.), หน้า ก.

นอกจากนี้ คณะสงฆ์ประสานกับมหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ในควรกำหนดนโยบายเพื่อช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๕.๓.๑.๓ จากผลการวิจัยประเด็นการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ รัฐบาลควรกำหนดนโยบายเพื่อสนับสนุนการพัฒนาทักษะการใช้ภาษาอังกฤษโดยเฉพาะทักษะด้านการสื่อสารในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ ของผู้ประกอบการอันเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในด้านศาสนาและวัฒนธรรม รวมถึงช่วยกระตุ้นสถานะทางด้านเศรษฐกิจให้แก่องค์กรท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ซึ่งเป็นการช่วยยกระดับเศรษฐกิจมวลรวมของประเทศอีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้ คณะสงฆ์ประสานกับมหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ในควรกำหนดหลักสูตรระยะสั้นเพื่อให้ความรู้ด้านทักษะภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องหลักธรรม องค์กรพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมของอีสานใต้

๕.๓.๑.๔ จากผลการวิจัยประเด็นการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน รัฐบาลและคณะสงฆ์ควรกำหนดนโยบายเพื่อสร้างและส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ทั้งในระดับประเทศ ในระดับเขตพื้นที่ของแต่ละจังหวัด และในระดับชุมชนของแต่ละจังหวัด

๕.๓.๑.๕ จากผลการวิจัยประเด็นการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน รัฐบาลและคณะสงฆ์ควรกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาและผลกระทบ ๑) ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเด็นบุคลากรประจำแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนามรวมถึงวัฒนธรรมทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ ๒) ด้านความพร้อมในแง่สาธารณูปโภคพื้นฐานและสุขอนามัย รวมถึงการส่งเสริมให้มีแผนการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบสากลของ สถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๓) ด้านการจัดกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง จัดให้มีอุทยานพระพุทธศาสนาและการประชาสัมพันธ์ในสื่อที่หลากหลาย ๔) ด้านการสนับสนุนการจัดสภาพแวดล้อมและบริบทของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้เหมาะสม ๕) ด้านการส่งเสริมความเชื่อมโยงของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมกับชุมชนรัฐ และประชาคมอาเซียน รวมถึงการสร้างจุดเด่นหรืออัตลักษณ์ของสถานที่แต่ละแห่งให้ชัดเจน ๖) รัฐบาลและคณะสงฆ์ควรส่งเสริมและสนับสนุนการกำหนดยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับภูมิภาคที่แสดงถึงความโดดเด่นด้านอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของอีสานใต้ ๗) รัฐบาลและคณะสงฆ์ควรกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้ชัดเจนและเชื่อมโยงกับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปปฏิบัติ

๕.๓.๒.๑ รัฐบาล คณะสงฆ์ และมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง ควรนำข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยประเด็นประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ไปปฏิบัติดังนี้ คือ ในอีสานใต้มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงทั้งในระดับพื้นที่ท่องเที่ยว ระดับจังหวัด ระดับประเทศ ระดับนานาชาติ และระดับโลก หากได้มีการจัดทำแผนบริหารและพัฒนาด้านปัจจัยพื้นฐานสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านสิ่งดึงดูดใจ

ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ด้านการรักษาความปลอดภัย ด้านการตลาด และด้านนักท่องเที่ยว เพื่อสร้างความประทับใจที่เหนือความคาดหมายให้กับนักท่องเที่ยว และส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ก็จะทำให้เศรษฐกิจในระดับพื้นที่ท่องเที่ยว ระดับจังหวัด และระดับประเทศโดยรวมดีขึ้น ดังนั้นในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจึงควรมีการบริหารจัดการที่ดีและควรมีแผนบริหารและพัฒนาด้านปัจจัยพื้นฐานสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพเพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวเกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั่วไป รวมถึงสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว คือ ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ห้องน้ำหรือห้องสุขา มีความพอเพียง สะอาดและปลอดภัย น้ำอุปโภคและบริโภค มีพอเพียง ระบบโทรคมนาคม ใช้การได้ดี ทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย มีที่พักแรมตามเส้นทางการท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวในช่วงวันหยุดพักผ่อนพอเพียง ด้านสิ่งปลูกสร้าง ซึ่งเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดาหรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธีกรรมทางศาสนา และมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรม คติธรรม เนติธรรม สหธรรม ที่มี ความสวยงาม สอดคล้องกับหลักแนวคิดผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว คือ เป็นสิ่งดึงดูดใจ มีสิ่งอำนวยความสะดวก การเข้าถึงได้สะดวก กิจกรรมการท่องเที่ยวตอบสนองความสนใจนักท่องเที่ยว และ มีการบริการเสริมทางการท่องเที่ยว เป็นต้น ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดาหรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนพิธีกรรมทางศาสนา และมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเภทของวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรม คติธรรม เนติธรรม สหธรรม ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งสามารถพัฒนาได้ตามศักยภาพและความเหมาะสมของตนเองอยู่แล้ว จึงมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยปฏิบัติดังนี้ คือ สำหรับกลุ่มแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบของวัดหรือมูลนิธิเป็นผู้ดูแล ควรจัดให้มีกิจกรรมนันทนาการ ไหว้พระ สวดมนต์ ไหว้บริการนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวด้วย ซึ่งกิจกรรมนันทนาการ ไหว้พระ สวดมนต์ ถือว่าเป็นผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

๕.๓.๑.๒ รัฐบาล คณะสงฆ์ และมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง ควรนำผลการวิจัยประเด็นการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ไปสู่การปฏิบัติ กล่าวคือ การขับเคลื่อนให้ส่วนงานที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัดได้จัดทำแผนการพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม และติดตามประเมินผลการดำเนินงานเพื่อหาแนวทางแก้ไข และส่งเสริมต่อไป

๕.๓.๑.๓ รัฐบาล คณะสงฆ์ และมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง ควรนำผลการวิจัยประเด็นการพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ไปสู่การปฏิบัติ กล่าวคือ รัฐบาลควรเร่งพัฒนาทักษะด้านการสื่อสารในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ ของผู้ประกอบการอันเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในด้านศาสนาและวัฒนธรรม

๕.๓.๑.๔ รัฐบาล คณะสงฆ์ และมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง ควรนำผลการวิจัยประเด็นการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน ไปสู่การปฏิบัติ กล่าวคือ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ควรกำหนดให้ในแต่ละพื้นที่ที่เป็นระดับจังหวัดจัดทำแผนการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการสร้างและพัฒนา

เครือข่ายการท่องเที่ยวทั้งในประเทศและในอาเซียน เพื่อนำสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม รวมถึงการติดตามประเมินผลการดำเนินงานเพื่อหาแนวทางแก้ไข และส่งเสริมต่อไป

๕.๓.๑.๕ รัฐบาล คณะสงฆ์ และมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง ควรนำผลการวิจัยประเด็นการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ไปสู่การปฏิบัติ โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเด็นบุคลากรประจำแหล่งท่องเที่ยว ส่งเสริมงบประมาณเพื่อให้เกิดความร่วมมือในแง่สาธารณูปโภคพื้นฐาน การส่งเสริมให้มีแผนการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบสากล กำหนดการจัดกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมการจัดทำแผนการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้ชัดเจนและเชื่อมโยงกับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับผู้สนใจจะทำวิจัยครั้งต่อไปคณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๓.๓.๑ ควรมีการวิจัยเพื่อสร้างชุดความรู้และสร้างนวัตกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในอีสานใต้ในรูปแบบอื่นอีก เช่น ศึกษาเส้นทางอาเซียนเรื่องเล่าจากคนเลี้ยงช้างในอีสานใต้ สืบค้นร่องรอยชุมชนโบราณจากปราสาทขอมแต่ละแห่งตามเส้นทางราชมรรคาในอีสานใต้ วิถีชุมชนที่ได้รับอิทธิพลจากปราสาทขอมแต่ละแห่งในหมู่บ้านอีสานใต้ เก็บตำนานปราสาทขอมแต่ละแห่งในอีสานใต้ ศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะที่ปรากฏบนปราสาทขอมแต่ละแห่งในอีสานใต้ การศึกษาเส้นทางชุมชนท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ในหมู่บ้านอีสานใต้ของแต่ละจังหวัด เช่น เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม เส้นทางท่องเที่ยววิถีคนกับช้าง เส้นทางท่องเที่ยววิถีธรรมชาติ เส้นทางท่องเที่ยวสายหัตถกรรมจักสาน การท่องเที่ยวเส้นทางสายไหม เส้นทางท่องเที่ยววิถีเกษตร เส้นทางท่องเที่ยวสายชาติพันธุ์ เขมร กูย ลาว เป็นต้น

๕.๓.๓.๒ ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับประสิทธิผลของศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๕.๓.๓.๓ ควรมีการศึกษาสภาพปัญหาการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารของบุคลากรของวัดหรือแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่เป็นโบราณสถานเพื่อให้นักท่องเที่ยวในประเทศอาเซียนหรือประเทศอื่น ๆ ทั่วโลกได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง การวิจัยเกี่ยวกับการสร้างสื่อหรือนวัตกรรมและนำไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างอื่นๆ เช่น ชุมชน หรือหน่วยงานที่ให้บริการด้านการท่องเที่ยว และการวิจัยพัฒนาหลักสูตรการอบรมการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารด้านการท่องเที่ยว สำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้และจังหวัดใกล้เคียง

๕.๓.๓.๔ ควรมีการวิจัยประสิทธิผลการดำเนินด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

๕.๓.๓.๕ ควรมีการวิจัยประสิทธิผลการด้านยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

บรรณานุกรม

๑. หนังสือ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **คู่มือการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน**. กรุงเทพฯ:

คุรุสภา ลาดพร้าว. ๒๕๓๙.

กรมศิลปกร. **ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

กรมศิลปกร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๐.

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. **ผลการดำเนินงานประชาคมอาเซียน ๒๕๕๗ กระทรวงการ**

ท่องเที่ยวและกีฬา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย
จำกัด, ๒๕๕๗.

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์. **แผนแม่บทการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ ในประเทศ**

ไทย. พ.ศ.๒๕๕๘-๒๕๖๐

กาญจนา แสงลี้มสุวรรณ และศรีนยา แสงลี้มสุวรรณ. **การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรม**

อย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๕.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **การส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ**.

กรุงเทพมหานคร: มพท., ๒๕๔๙.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **สรุปคู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางกายภาพ**.

กรุงเทพมหานคร: กองวางแผนโครงการ ททท. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **อุตสาหกรรมท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: กองวิชาการและคณะ

ฝึกอบรมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๗.

กุลธิดา สามะพุทธิ. **การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : ทางเลือกใหม่ของการเดินทาง**.

กรุงเทพมหานคร: มพท.

งามพิศ สัตย์สงวน. **หลักมนุษย์วิทยาวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสังคมวิทยาและ

มานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

จดหมายข่าวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), “**โบราณคดี**”, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๘๐

(เมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๖).

จันทิมา เขียวแก้ว. **เอกสารการสอนชุดวิชาการสื่อสารหน่วยที่ ๑.นันทบุรี** : มหาวิทยาลัยสุโขทัย

ธรรมมาธิราช, ๒๕๔๖.

จิตตินันท์ เดชะคุปต์. **จิตวิทยาการบริหารอุตสาหกรรมท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ฉันทิช วรรณถนอม. **หลักการมัคคุเทศก์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. ๒๕๕๑.

ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์. **สู่คลื่นลูกที่สี่...หลังจาก...เทคโนโลยีเปลี่ยนคนเป็นควาย**.

- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ). **ปรัชญาประวัติศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๗.
- ชิตชงค ส. นันทนาเนตร. **การเรียนรู้ด้วยการขึ้นน้ำหนักตนเอง**. ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔.
- ชุตินา กองถัน. **การพัฒนาทักษะการพูดภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยวโดยใช้ภาพชุดประกอบการบรรยายแนะนำ แหล่งท่องเที่ยวและสถานการณ์จำลองในจังหวัดเพชรบูรณ์สำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์**. ๒๕๕๖, จาก http://research.pcu.ac.th/rdb/pro_data/files/๕๖๐๒๐๐๙.pdf [เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๒๕ เดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๖๐]
- ชูชัย สมितिไกร. **การฝึกอบรมบุคลากรในองค์การ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- ชูชัย สมितिไกร. **การฝึกอบรมบุคลากรในองค์การ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- ไชยยศ เรืองสุวรรณ. **เทคโนโลยีการศึกษา : ทฤษฎีและการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓.
- ดิเรก ฤกษ์ห่วย. **การทำการเปลี่ยนแปลง : เน้นกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรม**. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.
- ดี.จี.อี.ฮอลล์.วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะแปล. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการ. **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร เล่ม ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๙.
- ตุ้ย ชุมสายม, ม.ล. และ ญิบพันธ์ พรหมโยธี. **ปฐมบทวิชาการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๗.
- ทวี ทิมขำ. **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.
- ทวีป ศิริรัตมี. **การท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๗.
- ธิดา โมสิกรัตน์. **"ลักษณะของการแสดงความคิดเห็น" ในประมวลสาระชุดวิชาภาษาไทยเพื่อกาสื่อสาร หน่วยที่ ๙**. นนทบุรี: สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๔๗.
- ธูปทอง กว้างสวาสดี. **สัมมนาหลักสูตรและการสอนภาษาอังกฤษ**. มหาสารคาม: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕.
- น. ณ ปากน้ำ. **ศิลปะแห่งอาณาจักรไทยโบราณ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๐.
- นันทนา กปิลกาญจน์. **ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก (ฉบับปรับปรุง)**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. ๒๕๔๒.

- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗.
- นำชัย ทนุผล. **แนวคิดและวิธีการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เอกสารประกอบการสอนคณะธุรกิจ การเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๕.
- บริษัทบุรีภัณฑ์,หลวง. **ชุมชนโบราณคดี**. กรุงเทพมหานคร: เขษมบรรณกิจ, ๒๕๐๓.
- บัญญัติ สาลี. **กูย : ว่าด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ ภาษา และตำนาน**. ภาควิชาภาษาไทยและภาษา ตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล และนภาพร พิมพ์วรรณธากุล. **พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน**. ขอนแก่น : หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๕.
- บุญชาน โทชน์. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตามรอยอารยธรรมไพรทสมันเมืองสุรินทร์**. สุรินทร์: โรงพิมพ์ ส.พันธุ์เพ็ญ, ๒๕๕๒.
- บุญชม ศรีสะอาด. **การวิจัยเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. **การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒.
- _____. **การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๔๘.
- ปกรณ์ ปรียากร. **ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในการบริหารการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สามเจริญพานิช.
- ปฐม หงส์สุวรรณ. **กาลครั้งหนึ่ง : ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- ประมะ สตะเวทิน. **เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ ๑-๘**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗.
- ประชิด สกฤษณ์พัฒน์. **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ภูมิ ปัญญา, ๒๕๔๖.
- ประเวศ วะสี. **การพัฒนามนุษย์แนวใหม่เพื่ออนาคตที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๔๖.
- ปราสาทเมืองต่ำ. **แผ่นพับแนะนำปราสาทเมืองต่ำ**. ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัด บุรีรัมย์, (รับแผ่นพับเมื่อ วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑).
- ปรีชา กาญจนาคม. **โบราณคดีเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๖.
- ปรีชา ศรีวัลย์. **ประวัติศาสตร์สากล สมัยโบราณ สมัยกลาง สมัยใหม่ และโลกปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๖.
- ผจงจิตต์ อธิคมนันทะ. **การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.

- ผจงจิตต์ อธิคมนันท์. **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.
- พระเทพเวที (ประยูรย์.ปยุตโต). **วัฒนธรรมกับการพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒.
- พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). **พุทธศาสนาในเอเชีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **เรื่องเหนือสามัญวิสัย: อิทธิปฏิหารีย์-เทวดา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐.
- _____. **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕.
- _____. **พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธรูปของธรรมสภา, ๒๕๕๔.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๘.
- พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.
- พลอยศรี โปราณานนท์. **การท่องเที่ยวเบื้องต้น**. เชียงใหม่: มิ่งเมือง, ๒๕๔๔.
- พินิจ จันทร และคณะ. **เปิดประตูท่องเที่ยวอาเซียนเชื่อมโยง ๑๐ ประเทศเป็นหนึ่งเดียว**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญาชน, ๒๕๕๖.
- พิมพ์วรรณ สุจารินพงศ์. **มัคคุเทศก์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. **ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓.
- เพ็ญแข วงศ์สุริยา. **การพัฒนาความสามารถในการฟัง-พูดภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารโดยสถานการณ์จริงของนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรชั้นสูงชั้นปีที่ ๑**. สกลนคร: สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตสกลนคร, ๒๕๔๖.
- เพ็ญศรี กาญจนมัย. **ประวัติศาสตร์ทั่วไปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: รุ่งวัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓.

- พูนทรัพย์ สวนเมือง และคณะ. “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์และ ร้อยเอ็ด”, รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.
- มูลนิธิหลวงปู่สรวย วัดไพรพัฒนาราม. ๑๐ ปี ๑๐ ตี ได้ร่มบารมีหลวงปู่สรวย เทวดาเดินดิน ครบรอบ ๑ ทศวรรษ แห่งการละสังขาร ๘ กันยายน ๒๕๕๓. พิมพ์ครั้งที่ ๓. ม.ป.ท.: ๒๕๕๙.
- ยศ สัตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.
- รัชนิกร เศรษฐ์. โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๒.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด. ๒๕๔๖.
- ราณี อีสัยกุล และคณะ. การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวไทยอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๕.
- เริงลักษณะ ไรจันพันธ์. เทคนิคการฝึกอบรม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาเทคโนโลยีทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๙.
- เริงวุฒิ มิตรสุริยะ. “อุษาคเนย์” ประวัติศาสตร์อาเซียน ฉบับประชาชน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิชั่นพีเพรส จำกัด, ๒๕๕๗.
- วรรณพร วณิชชานุกร. นิเวศท่องเที่ยวการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. กรุงเทพมหานคร: ทรศปณ์ศิลป์, ๒๕๕๖.
- วรรณ วังวานิช. ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.
- วิจิตร อวากุล. การฝึกอบรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- วิจิตรา แสงพลสิทธิ์. ไทย ๑๐๑ การใช้ภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒.
- วิद्याพร สุวรรณแทน. ผลการใช้ชุดเรียนรู้ด้วยตนเองเรื่องการเตรียมความพร้อมในบทบาทพยาบาลที่เสี่ยงต่อความรู้และความพร้อมในบทบาทพยาบาลที่เสี่ยงของพยาบาลประจำห้องคลอด. วิทยานิพนธ์ปริญญา พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหาร การพยาบาล, คณะพยาบาลศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- วิภาดา รัตนวิจักขณ์. การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวตามแนวคิดแบบผสมผสานสำหรับวิชาภาษาอังกฤษธุรกิจโรงแรม. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.
- วิลาศ โพธิสาร. การปรับตัวของชาวกูยในบริบทพหุวัฒนธรรมเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้. ม.ป.ป.

- วิลัย องค์กรณะสุข. **การพัฒนาบทเรียนคอมพิวเตอร์มัลติมีเดีย เรื่องการผลิตรายการโทรทัศน์**. กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ถ่ายเอกสาร, ๒๕๔๓.
- วิลัยพร ธนสุวรรณ. **เทคนิคการสอนภาษาอังกฤษ**. ภาควิชามัธยมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๐.
- วีระ ไทยพานิช. **๕๗ วิธีสอน**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาเทคโนโลยีทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๒๙.
- ศรัญญา วรากุลวิทย์. **ปฐมนิเทศอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: เฟื่องฟ้าพริ้นติ้ง, ๒๕๔๖.
- ศิริชัย กาญจนวาสี. **การวิจัยกึ่งทดลองทางพฤติกรรมศาสตร์ : การออกแบบและการวิเคราะห์ข้อมูล**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. **แอ่งอารยธรรมอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖.
- ส.วาสนา ประवालพฤกษ์. **การวิจัยในชั้นเรียนและแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอน**. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑.
- สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔.
- สมชาย สนั่นเมือง. **“ชุมชนท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว”, จุลสารการท่องเที่ยว**. ๑๗ (๒), (พ.ศ. ๒๕๔๑): ๒๕-๓๓.
- เสถียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชธนะ). **วัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๐๑.
- ส.วาสนา ประवालพฤกษ์. **อุบลราชธานีมาจากไหน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แม่คำผาง, ๒๕๕๕.
- _____. **“พลังลาว”ชาวอีสานมาจากไหน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท มติชนจำกัด (มหาชน), ๒๕๔๙.
- สภาวัฒนธรรมอำเภอสำโรงทาบ. **การศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอำเภอสำโรงทาบ**. ๒๕๔๘.
- สมคิด บางโม. **เทคนิคการฝึกอบรมและการประชุม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: วิทย์พัฒน์, ๒๕๔๔.
- สมชัย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์. **ประเพณีและวัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๖.
- สมชาติ กิจยรรยง และอรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง. **เทคนิคการจัดฝึกอบรมอย่างมีประสิทธิภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๓๙.

- สมนึก ภัททิยธนี. **การวัดผลการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กภาพสินธุ์: ประสานการพิมพ์, ๒๕๑๔.
- สมบัติ สุวรรณพิทักษ์และคนอื่นๆ. **แนวทางการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย**. นครราชสีมา: สถาบันการศึกษาและพัฒนาต่อเนื่องสิรินธร, ๒๕๔๔.
- สมมาตร ผลเกิด. **ปราสาทพิมาย: เพชรน้ำเอกแห่งวิมายปุระ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงกมลพับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔.
- สรเชต วรรคามวิชัย. **ปราสาทหินพนมรุ้ง**. บุรีรัมย์: เรวัตน์การพิมพ์, ๒๕๓๐.
- สวณิต ยมาภัย. **หลักการพูดขั้นพื้นฐาน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖
- สานิตย์ บุญชู. **ความรู้ทั่วไปในการพัฒนาชุมชน เอกสารทางวิชาการ หมายเลข ๑ สาขาพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๔๕.
- สว่าง เลิศฤทธิ์ (ธนิช เลิศชาญฤทธ์). **โบราณคดี : แนวคิดและทฤษฎี**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๔๗.
- สวิง บุญเจิม. **ตำรามรดกอีสาน**. อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๕๔.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓.
- เสรี พงศ์พิศ. **ร้อยคำที่ควรรู้**. กรุงเทพมหานคร: พลังปัญญา, ๒๕๕๒.
- สุดาพร กุณฑลบุตร. **หลักการตลาดสมัยใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- สุทัศน์ สังคะพันธ์. **ภาษาอาเซียน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เพชรประกาย, ๒๕๕๖.
- สุภัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครั้ว ศาสนา ประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๑.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล. **ศิลปะในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.
- สุภัทรา อักษรานุเคราะห์. **การสอนทักษะภาษาอังกฤษ**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
- _____. **การสอนทักษะทางภาษาและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ครูศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- สมิตรา อังวัฒนกุล. **แนวคิดและเทคนิควิธีการสอนภาษาอังกฤษ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๙.
- สุรพล ดำริห์กุล. **แผ่นดินอีสาน**. มปท., ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๙.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน ๒๔๘๘-๒๕๔๔**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. **ศัพทานุกรมโบราณคดี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๕๐.
- สำนักงานจังหวัดสุรินทร์. **มัทศจรรย์เมืองสุรินทร์**. สุรินทร์: โรงพิมพ์รุ่งอรุณเกียรติออฟเซ็ท, ๒๕๕๔.

- สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ. **แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงแรมท่องเที่ยวและการส่งเสริมการท่องเที่ยว, มปท.).
- อัครา อัครานิธิ. **การใช้ศูนย์การเรียนรู้ด้วยตนเองของนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- อลิสวา วานิชดี. **การพัฒนาแบบวัดระดับความพร้อมในการเรียนรู้แบบพึ่งตนเองของผู้เรียนภาษาอังกฤษในระบบการศึกษาทางไกล (Development of readiness scale for Learner autonomy of English language Learners in a distance Learning System)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๗.
- อารีย์ นัยพินิจ และฐิติรชญา มณีเนตร. **การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวหมู่บ้านบุไทรโฮมสเตย์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา**. ขอนแก่น: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕.
- อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง. **แผนพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง**. ตำบลตาเป๊ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์, (รับแผนพัฒนาเมื่อ วันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑).
- อุทิศ ขาวเขียว. **การวางแผนกลยุทธ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

๒. บทความ

- จักรกฤษณ์ เรืองเวช. “พฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในศูนย์ศึกษาธรรมชาติและอนุรักษ์ป่าชายเลนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (จังหวัดชลบุรี)”, **วารสารการศึกษาและการพัฒนาสังคม**. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๐).
- จุฑาภรณ์ หินซุย และ สถาพร มงคลศรีสวัสดิ์, “แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคมวนารามอำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด”, **วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ**. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑/๒๕๕๗.
- จิรนนท์ ทองสมัคร, “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ทิศทางของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”, **วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย**. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๖.
- คำเกิง โถทอง. “หมู่บ้านตรึมอัตลักษณ์และการดำรงอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์”, **สุรินทร์ สโมสรร**. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๗ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๑).
- ทศนา แหมมณี. “การจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง : โมเดลซิปปา (CIPPA)”. **วารสารวิชาการ**. ๒๕๔๒, พฤษภาคม. ๒(๕).
- เผชญิ กิจระการ. “การวิเคราะห์ประสิทธิภาพสื่อและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา E๑ E๒”. **วารสารการวัดผล การศึกษามหาวิทยาลัยมหาสารคาม**. ๕(๑๑), ๒๕๔๔.
- พัชรี พลาวงค์. “การเรียนรู้ด้วยตนเอง”. **วารสารรามคำแหง**. ๕๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๖.

ภัทรลภา บุตรดาเลิศ, “ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัด”,
วารสารนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ๘ (๒) :
พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๖๑, หน้า๑๘-๒๑.
วสันต์ ปัญญาแก้ว. “เงรพระข้ามชาติ: ขบวนการรื้อฟื้นและสืบสานพระศาสนาของชาวลื้อสิบสอง
ปันนา”, วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ฉบับพิเศษ (มกราคม ๒๕๕๒).
สมคิด อิศระวัฒน์. “รายงานการวิจัยลักษณะการอบรมเลี้ยงดูเด็กไทยซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้
ด้วยการนำตนเอง”. วารสารการศึกษานอกโรงเรียน. ๑ (ธันวาคม ๒๕๓๘).

๓. รายงานการวิจัย

โกเมน กันตวธีระ, อารีย์ นัยพินิจ, และ ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร. “ปัญหาและอุปสรรคที่
ส่งผลกระทบต่อการจัดการท่องเที่ยวเมืองขอนแก่น”. ดุษฎีนิพนธ์ คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, บทความวิจัย เสนอในการประชุมมหาดใหญ่วิชาการครั้งที่ ๔ เรื่อง
“การวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย” วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๖ (๕๒๐).

เครือจิต ศรีบุญนาค. “การพัฒนาศิลปะการแสดงจากพิธีกรรมกินฮีตของชนเผ่าดั้งเดิมสาย
ตระกูลมอญ-เขมร ในเขตอนุภาคุ่มแม่น้ำโขง”. ปรัชญาดุสิตบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏ
สุรินทร์, ๒๕๕๐.

จิราบุช โสภาก และคณะ. “ศักยภาพการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกของประเทศไทย
กรณีศึกษา: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชรและอุทยาน
ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน”.
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๔.

ปิยศักดิ์ สีดา. “การบริหารจัดการการเกษตรพอเพียงของชุมชนโบราณ ๔ กลุ่มชาติพันธุ์ใน
ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”. ๒๕๔๗.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร และคณะ. “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดใน
กรุงเทพมหานคร”. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒.

พรพิมล เสนะวงศ์. “การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมผ่านภาษาอังกฤษในบริบทสังคมไทย: ยุทธวิธี
และแบบแผนการแปร”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๔๑:บทคัดย่อ.

พรหมินทร์ พวงมาลาจรัส และคณะ. “รูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืน
บ้านแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่”. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,
๒๕๔๔.

พูนทรัพย์ สอนเมือง ตูลาพันธ์ และคณะ. “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในพื้นที่จังหวัด
สุรินทร์และร้อยเอ็ด”. รายงานการวิจัย, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย, ๒๕๔๔.

- เพทาย บำรุงจิตต์ และคณะ. “รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ศักยภาพและความพร้อมของ
ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม จ. เชียงราย”. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, ๒๕๔๙.
- มนัส สุวรรณ และคณะ. “โครงการศึกษาแนวทางและการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่รับผิดชอบของ
องค์การบริหารส่วนตำบล และสภาตำบล”. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย,
๒๕๔๑.
- เมตตา วิวัฒน์านุกุล. “ลักษณะและปัญหาการสื่อสารต่างวัฒนธรรมในบริษัทนานาชาติใน
ประเทศไทย”. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- เรณูภา ศรีพ่องงาม. “การศึกษาเศรษฐกิจชุมชนที่มีผลต่อวิถีชีวิตชาวบ้าน กรณีศึกษาชาติพันธุ์
เขมร ลาว กูย ในจังหวัดสุรินทร์”, ๒๕๔๗.
- วนิดา นาคีสังข์. จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนปวาเกอญอบ้านแม่กองดาสู่การเป็นสินค้า
ชุมชน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙.
- วีระพงศ์ เกียรติไพยศ และคณะ. “การจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามเส้นทางโบราณสถานล้านนาที่
ปรากฏในวรรณกรรมชินกาลมาลีปกรณ์”. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่, ๒๕๖๐.
- ศราวุธ เรืองสวัสดิ์. “ผลการจัดการเรียนการสอนโดยใช้การเรียนรู้ตามสภาพจริงในรายวิชาการ
สื่อสารทาง การพยาบาล ของนักศึกษาพยาบาลวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี
สุราษฎร์ธานี”. สุราษฎร์ธานี: วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สุราษฎร์ธานี, ๒๕๕๑.
- ศิริ ผาสุกและคณะ. “กูย (ส่วย) และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข”. สุรินทร์ มรดกโลกทาง
วัฒนธรรมในประเทศไทย, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ ชมรมหัตถกรรมพื้นบ้านไทย พศ.
๒๕๓๖.
- สมบูรณ์เชน สุขุม และธนพล วายสิงห์. “วัฒนธรรมอาหารพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์กูยจังหวัด
ศรีสะเกษ”. มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, ๒๕๕๖.
- สายพิณ สันทัด, ทรงชัย สวรรค์ตันชัย และปาริชาติ กฤษณะเศรณี, “การศึกษาความต้องการของการ
พัฒนาศักยภาพของชุมชน.” งานวิจัยสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑.
- ส่องหล้า ตันจินดาประทีป. “การพัฒนาชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง เรื่อง การจัดทำหมู่นึ่งสื่อ
วิชา กิจกรรมการใช้ห้องสมุด”. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยี
และสื่อสารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๖.
- อำคา แสงงาม. “การศึกษาศักยภาพทรัพยากรและการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชน
เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตทุ่งกุลาร้องไห้”. ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
วัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓.

๔. สารนิเทศจากเวปไซด์เว็บไซต์ (World Wide Web)

กระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬา. ๒๕๕๘ (ออนไลน์)

google.com.sa/article_๒๐๑๕๑๐๒๘๑๑๕๐๒๒๙_๒pdf. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (สำนักงานใหญ่), ศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้ (ข้อมูลและวิดีโอท่องเที่ยว), <http://thai.tourismthailand.org/>

กีเวรตี ไวยวาสนา, แนวคิดเกี่ยวกับการตลาดและกระบวนการทางการตลาด, <

http://www.elfms.sru.ac.th/rewadee_wa/file.php/๑/Media_IMC_๑-๖๐/Ch๑_marketing_concept.pdf >, July ๒๐๑๘.

ก้านนทะนงศักดิ์ นรดี, หัวขุญเบิกฟ้ามห้ศจรรย้เดือนสาม ณ ปราสาทปรangkũ ตำบลกุ

<<https://www.youtube.com/watch?v=kLsLVQ-NBJE>> ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

แกลมอ (เล่นอ้อ) บ้านหนองขี้เหล็ก ตำบลพระแก้ว, <<https://www.youtube.com/watch?v=Bl๘pm๘-q๒kA>> ธันวาคม ๒๕๕๙.

ใกล้ตาอาเซียน : รอยทางวัฒนธรรมสู่ดินแดนลาวใต้, Thai PBS, <<https://www.youtube.com/watch?v=wXXje๙edUNc&spfreload=๑๐>> เผยแพร่เมื่อ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๘.

ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว, < <http://tourism-dan๑.blogspot.com/>>, July ๒๐๑๘.

แขวงอัตตะปือ, <<http://www.thaisavannakhet.com/savannakhet/th/data-service/sub-savannakhet/attapu/>> ธันวาคม ๒๕๕๙.

โครงการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านภาษาและวรรณกรรมหมอพรหมณ์สู่ขวัญ “พิธีพุทธวิธีพรหมณ์ หมอพรหมณ์เตวัน” <<https://www.youtube.com/watch?v=wBjylopiUgM>> มกราคม ๒๕๖๐.

ชาติพันธุ์และชนเผ่าต่างๆใน ๑๙ จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ชมรมศิลปวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<http://www.isan.clubs.chula.ac.th/webboard/๒๒> มกราคม ๒๕๖๐.

ณัฐนรี ฤทธิรัตน์, ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาทักษะการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาไทย, จาก <http://gsbooks.gs.kku.ac.th/๕๗/grc๑๕/files/hmp๓๙.pdf> [เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๑๙ เดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๖๐] ๒๕๕๗.

ทฤษฎีการย้ายถิ่น, <http://www.ex-mba.buu.ac.th/research/Nonthaburi/PM๕/๕๑๗๒๒๘๔๐/๐๕_ch๒.pdf> ธันวาคม ๒๕๕๙.

ทีวีชุมชน : ชาวระดับดิน,ชุดสารคดี "สักการะ" < <https://www.youtube.com/watch?v=pRU๖joKz๘๗s>>เผยแพร่เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๙.

ทีวีชุมชน : บุญข้าวสาก, สารคดีชุด “โนว์เฮา”

<<https://www.youtube.com/watch?v=GVBvrbwi6c>>เผยแพร่เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๘.

ที่บ้านเรา : หมอ-พราหมณ์, <<https://www.youtube.com/watch>> เผยแพร่เมื่อ ๖ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

ทั่วถิ่นแดนไทย ตอน สัมผัสวิถีชาวกูย บ้านตากกลาง จังหวัดสุรินทร์ : ศาลปะกำ

<https://www.youtube.com/watch?v=-EwLxZwucZI>> ธันวาคม ๒๕๕๙.

เทิดชาย ช่วยบำรุง, คณบดี คณะการจัดการการท่องเที่ยว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) นายกสมาคมนักวิชาการการท่องเที่ยว (ประเทศไทย). ข้อเสนอแนะในการปฏิรูปด้านการท่องเที่ยว. <<http://www.etajournal.com/web/menu-read-web-etajournal?catid=0&id=615>>, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๒.

นักศึกษาสิงคโปร์เรียนรู้พุทธวิถีลาว, ThaibunterngrThaiPBS, <https://www.youtube.com/> เผยแพร่เมื่อ ๑๘ มกราคม ๒๕๕๗.

นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ศาสนานี้ : มติชนออนไลน์”

<www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid>, ธันวาคม ๒๕๕๙.

_____. ศาสนานี้, <<https://www.matichon.co.th>>(เผยแพร่เมื่อ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๕๔

นุชนารถ รัตนสูงศักดิ์ชัย, กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ “มนุษยศาสตร์ในทศวรรษใหม่: พลวัตแห่งองค์ความรู้กับบุคลิกภาพทางวัฒนธรรม” วันที่ ๑๘-๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๔ ณ อาคารวชิราวุฒวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, อ่างไน, <<https://www.tci-thaijo.org/index.php/abc/article/download/๕๔๑๙๗/๔๔๙๘๗>>, July ๒๐๑๘.

โบราณคดี, <dictionary.sanook.com/search/dict-th-th-royal-institute/>, 20 October 2019.

ประเพณีและวัฒนธรรม : ประเทศลาว, <<https://www.youtube.com/watch?v=๗x๖rDW๕arWM>>, เผยแพร่เมื่อ ๗ เมษายน ๒๕๕๗.

ประตูสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ “ประเพณีการสู่ขวัญ” <<http://www.isangate.com/local/sukwan.html>> มกราคม ๒๕๖๐.

ประพนธ์ ไม้หอม สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดสุรินทร์, "ประเพณีแซนโฎนตา บูชาบรรพบุรุษ ตำนานที่สืบทอดนานกว่า ๑,๐๐๐ ปีของชุมชนชาวเขมรพื้นเมืองสุรินทร์" <http://pr.prd.go.th/surin/ewt_news.php?nid=๑๘๐๕> มกราคม ๒๕๖๐.

พิทยะ ศรีวัฒน์สาร, ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

<http://sustainabletourismdpu.blogspot.com/2011/02/blog-post_7353.html>,

๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๒.

ปราสาทเมืองต่ำ, <<https://th.wikipedia.org/wiki/>>, October 2019.

ประวัติวัดสิรินธรวรณารามภูพร้าว, < <http://teerapato.blogspot.com>>, ๒ พ.ย. ๖๑.

ป่าเหลียนร่มอ บ้านหนองปรือ เมืองไผ่, <<https://www.youtube.com/watch?v=yczxiXL&A>>

ธันวาคม ๒๕๕๙.

พงษ์พันธ์ มอญพันธ์, **เส้นทางสายวัฒนธรรม หรือ Heritage Route**, < web/menu-read-

tat/menu-๒๐๑๕/menu-๓๒๐๑๕/๖๖๖-๓๒๐๑๕-heritage-route>, July ๒๐๑๘.

พระครูอุปถัมภ์วรคุณ, **ประเพณีขนดินเข้าวัดตะเคียน**

<<https://www.youtube.com/watch?v=EwLxZwucZI>> ธันวาคม ๒๕๕๙.

พระพรหมมงคลาจารย์ (ปัญญา นันท ภิกขุ), พระพุทธศาสนาในลาว, <<https://www.youtube.com/>

watch?v=tlKvXod&IMI>(เผยแพร่เมื่อ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๖.

พระพุทธศาสนาในประเทศลาว, วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล,

<https://www.youtube.com/watch?v=UTjSEI๒vyvk> เผยแพร่เมื่อ ๒๖ กรกฎาคม

๒๕๕๖

พระราชบัญญัติ วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓,

<http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_dl_link.php?nid=๑๖๔๘>,

June ๒๐๑๘.

พิทยะ ศรีวัฒน์สาร, ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

<http://sustainabletourismdpu.blogspot.com/2011/02/blog-post_7353.html>,

๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๒.

ยงยุทธ แฉล้มวงษ์, (๒๕๕๓), **แรงงานไทยในบริษัทใหม่เมื่อเปิดประชาคมอาเซียน**. จาก

<http://tdri.or.th/tdri-insight/thai-labour-in-aeccontext/>, [เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๒๕

เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐]

มนต์เสน่ห์แห่งวัฒนธรรมชาวกูย "บ้านอาลี" : FAMILY HOLIDAY <<https://www.youtube.com/>

watch?v=qoV๐VC&HPZQ>ธันวาคม ๒๕๕๙.

เมฆา วิรุฬหก, "พระวินิจฉัย กรมพระยาดำรงฯ: หนังสือ “นางนพมาศ” แต่งสมัยกรุง

รัตนโกสินทร์”, <https://www.silpa-mag.com/club/art-and-culture/article_

๔๑๑๙ >มกราคม ๒๕๖๐.

- รำไพพรรณ แก้วสุริยะ. **หลักการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน**. ออนไลน์. เข้าถึงจาก <http://lib.ac.th/Article/tourism/๐๐๐๗.pdf>. มิถุนายน ๒๐/๒๕๖๐.
- ลาว, <<http://miu.isit.or.th/MIUx/box/AEC/๗/A๗.pdf>> ธันวาคม ๒๕๕๙.
- วัดเขาศาลาดุลฐานะจาโร, <<https://watkaosala.page.tl/>>, July 2019.
- วัดป่าอานเจียง (สุสานช้าง), <<http://i-san.tourismthailand.org/5063/>>, October 2019.
- วัดไพรพัฒนา, < <https://sites.google.com/site/priputtana/prawati-wad-phir-phathna> >, ๓๑ ต.ค.๖๑.
- วัดสิรินธรวรารามภูพร้าว, <<http://teerapat0.blogspot.com/>>, October 2019.
- วัดหลวงพ่อดโต จังหวัดนครราชสีมา, < <https://esan๑๐๘.com/วัดหลวงพ่อดโต-โคราช.html> >, ๑๐ พ.ย. ๖๑.
- วัฒนธรรมที่คล้าย “ลอยกระทง” ไทยในอาเซียน,
<http://www.aecconsultandconnect.co.th/th/fact-figure/๕๕๖-fact-figure_loykratong.html> มกราคม ๒๕๖๐.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, **วันสิ่งแวดล้อมโลก**, < <https://th.wikipedia.org/wiki/> >, July ๒๐๑๘
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, <<https://th.wikipedia.org/wiki/>> ธันวาคม ๒๕๕๙.
- _____. **"พิธีบายศรีสู่ขวัญ"** <<https://th.wikipedia.org/wiki/> > มกราคม ๒๕๖๐.
- _____. **บุญบั้งไฟ** <<https://th.wikipedia.org/wiki/>> มกราคม ๒๕๖๐.
- _____. **ประเพณีลอยกระทง** <<https://th.wikipedia.org/wiki/> > มกราคม ๒๕๖๐.
- _____. **ประเพณีสงกรานต์** <<https://th.wikipedia.org/wiki/> > มกราคม ๒๕๖๐.
- _____. **ฮีตสิบสอง คองสิบสี่** <<https://th.wikipedia.org/wiki/> > มกราคม ๒๕๖๐.
- _____. **วันมาฆบูชา** <<https://th.wikipedia.org/wiki/> > มกราคม ๒๕๖๐.
- วิถีชาวลาว, ที่นี่ Thai PBS, <https://www.youtube.com/watch?v=๖U_GOEe๔zAI>
เผยแพร่เมื่อ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗.
- ศาสนาของประชาชนในประชาคมอาเซียน, <<https://aseanasean.wordpress.com/>> ธันวาคม ๒๕๕๙.
- ศิลป์ชัย เชาว์เจริญรัตน์, **“ศาสนาผี”** <http://sinchaichao.blogspot.com/๒๐๑๕/๐๖/blog-post_๔.html > ธันวาคม ๒๕๕๙.
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, **"ความเป็นมาของศาสนาพราหมณ์และคณะพราหมณ์ในสยามประเทศ"** <<http://kanchanapisek.or.th/kp๖/sub/book/book.php?book=๓๔&chap=๑&page=๓๔-๑-infodetail๐๒.html>>, มกราคม ๒๕๖๐.

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เล่มที่ ๒๗, เรื่องที่ ๓ หลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ <http://kanchanapisek.or.th/kp๖/sub/book/book.php?book=๒๗&chap=๓&page=t๒๗-๓-infodetail๐๓.html>, August ๒๐๑๘.

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์, <<http://district.cdd.go.th/muang-surin/services/บ้านท่าสว่าง-หมู่บ้าน-otop-/>>, ๔ ส.ค. ๒๕๖๐.

สำนักงานผู้ช่วยทูตทหาร ไทย/เวียงจันทน์, “พิธีบายศรีสู่ขวัญ (BACI)”, <<http://www.ounon๑๙.com/culture๑.htm>> ๒๐ มกราคม ๒๕๖.

สุจิต วงษ์เทศ, “ผาแต้ม ในศาสนาผี ชุมทางนานาชาติพันธุ์หลายพันปีมาแล้ว”

<<http://www.matichon.co.th/news/๒๕๕๒๑>> ธันวาคม ๒๕๕๙.

_____. “อำนาจของผี, พรหมณ์, พุทธ” <<https://www.youtube.com/watch?v=tP๕iHZhrxw>> ธันวาคม ๒๕๕๙.

_____. “ศาลผี ในวัดพุทธ ของศาสนาไทย” <http://www.matichon.co.th/news/๘๙๖๐๙> ธันวาคม ๒๕๕๙.

_____. “รัฐเอกราชในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นับถือศาสนาผี, พรหมณ์, พุทธ”

<<http://www.matichon.co.th/news/๙๔๐๖๒>> ธันวาคม ๒๕๕๙.

เสน่ห์เวียงลาวใต้ : Spirit of Asia, Thai PBS, <https://www.youtube.com/watch?v=๖F๕HnYhSRRg> เผยแพร่เมื่อ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๗.

หมู่บ้านเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์-บ้านโชค, <<https://sites.google.com/a/surinpakdee.ac.th/prakha-haeng-khe-wasin-ri-nthr2/khwam-ru-phun-than-keiyw-kab-prakha/>>, October 2019.

หมู่บ้านช่างคชสาร, <<https://travel.mthai.com/region/northeast/57348.html>>, October 2019.

หมู่บ้านทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง, <<https://www.paiduaykan.com/travel/บ้านท่าสว่าง>>, 1 November 2019.

หลักการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน, <<http://lib.dtc.ac.th/article/tourism/๐๐๐๗.pdf>>, August ๒๐๑๘.

หลวงพระบาง เมืองหลวงสงกรานต์แห่งอาเซียน, "ASEAN insight" <<http://shows.voicetv.co.th/iasean/๑๐๓...>>(เผยแพร่เมื่อ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐)

๑๐๐๐ เรื่องเมืองลาว Laostar. ตอน เข้าพรรษ, <https://www.youtube.com/watch?v=-Zl๙zDNv๒LA> เผยแพร่เมื่อ ๔ กรกฎาคม ๒๕๕๙.

๑๐๐๐ เรื่องเมืองลาว Laostar. ตอน บุญข้าวจ้าวสลาท, <<https://www.youtube.com/watch?v=--IDEQX๕vA๔>>เผยแพร่เมื่อ ๔ กรกฎาคม๒๕๕๙.

_____. ตอน บุญผะเหวดพระเวส,
<<https://www.youtube.com/watch?v=qyNZVmDIHDk>>เผยแพร่เมื่อ ๔ กรกฎาคม
๒๕๕๙.

_____. ตอน ประเพณีทอดกฐิน งานบุญกฐิน,
<<https://www.youtube.com/watch?v=a๙y๐zyzQWvl>>เผยแพร่เมื่อ ๔
กรกฎาคม๒๕๕๙.

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, <<https://th.wikipedia.org/wiki>> ธันวาคม
๒๕๕๙.

อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, <<https://th.wikipedia.org/wiki/>>, October 2019.

_____. www.paiduaykan.com, <<https://www.paiduaykan.com/province/Northeast/buriram/phanomrung.html>>, 20 October 2019.

อุทยานมหาวิหารสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี), Phuketguidebook,
<<http://phuketguidebook.blogspot.com/2017/04/blog-post.html>>,
13 March 2017.

อีต ๑๒ คลอง ๑๔ ของคนลาว , <<http://www.louangprabang.net/content.asp?id=๔๔๘> >
๒๔ มกราคม๒๕๖๐.

๕. ภาษาอังกฤษ

Anselno, C. **Experiences students encounter with portfolio assessment: A qualitative Inquiry** [CD-ROM]. Abstract from: Dissertation Abstracts International. 1998 : 59-06A.

Avery,S; et al. **Personal Knowledge Management Framework for intergration and partnerships**. Retrived 30 May,2017, from http://millikin.edu/pkm/pkm_ascue.html. 2000.

Abdulla M. Alhemoud. “**A Tourism Marketing plan for Kuwait and others GCC Countries**”, Journal of International Business and Entrepreneurship Development. 1(1) 2003.

- Aman, S. “**Community Base Tourism in Doilnthanon National Park Case study of Ban Mae Klang**”, Doctoral Dissertation, Chiangmai : The University of Chiangmai, Thailand, 2005.
- Aruna Publications. **The Collected Teaching of AJAHN CHAH**. Printed in Thailand by Aksorn Sampan (1987) Co.,Ltd.
- Bahn, Paul G. **The Cambridge Illustrated History of Archaeology**. Cambridge : Cambridge University Press, 1999.
- Barnlund, Dean C. **Barnlund’s Transaction Model of Communication**. Retrieved August 22, 2017 from <http://davis.foulger.info/research/unifiedModelOfCommunication.Htm>. 2007.
- Benson, P. & Voller, P. **Autonomy and Independence in Language Learning**. London: Longman. 1997.
- Berelson, Bernard and Gary A Steiner. **Human Behavior**. New York : Harcourt.
- Bertman, Stephen. **Handbook to Life in Ancient Mesopotamia**. New York : Facts on File, 2003.
- Blackburn, J. **Authentic learning and teacher evaluation** [Online]. Available from: <http://www.JUEDNE/!!J.htm> [2017, January 29]. 1964.
- Borich, G.D. **Effective Teaching Method**. New York : Macmillan. 1992.
- Buchek, P. **Teachers in transition: The effects of portfolio assessment on teachers’ focus and control of instruction** [CD-ROM]. Abstract from: Dissertation Abstracts International. 1993 : 54-08A.
- Buckley and Caple. **The Theory and Practice of Training**. 3rd ed. London : Kogen. 1995.
- Chapple, tolan L et al. 1954. “ The differential prediction of achievement at university of Missouri, **education and physiological measurement**.14 (Spring 1954) 724-725
- Chen, G. M. **Dimensions of Intercultural Communication Competence**. http://thailis_.uni.net.th/dao/detail.nsp. (Downloaded 5/12/2017). 1989 : Abstact.
- Cohen, A. D. **Strategies in Learning and Using a Second Language**. January 1999, 3(4). Retrieved from <http://www.teslej.org/wordpress/issues/volume3/ej12/ej12r10/>. 1998.

- Cohen, E. "Toward a Sociology of International Tourism". *Social Research* 39(1), (1972), Retrieved from <https://www.google.com/search?q=Cohen>,
- Cooley, W.W. **Multivariate Data Analysis**. New York : John Wiley & Sons, Inc. 1971.
- Crabbe, D. **Fostering autonomy from within the classroom: The teacher's responsibility**. *System*, 21(4), 1993:443-452.
- Crewin, Aedeon. **The World Encyclopedia of Archaeology**. Buffalo : Firefly Books, 2007.
- DAVID CHANDLER.A, **HISTORY OF CAMBODIA**. แปลโดย พรรณงาม เจ้าธรรมสาร และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546
- Dessler, G. **Human resource management (7th ed.)** Upper Saddle River, NJ : Perbttice-all. 1997.
- Dickinson, L. **Self-instruction in Language Learning**. Cambridge: Cambridge University Press. 1988.
- Dickinson, L. **Talking Shop: Aspects of Autonomous Learning**. An Interview with Leslie Dickinson. *ELT Journal*, 47(4), 1993 : 330-336.
- Drugo, J. **Authentic assessment implementation and practice** [CD-RAM]. Abstract from: dissertation Abstracts international. 1998 : 58-10A.
- Education First. (2014). **EF English Proficiency Index 2015**. Retrieved February 25, 2016, from <http://www.ef.co.th/epi/>
- English, K. **Authentic instruction: Implementation and practice** [CD-ROM]. Abstract from: dissertation Abstracts international. 1998 : 58-09A
- Faerch, C. and Kasper, G. "Two ways of Defining Communications Strategies" *Language Learning*. Vol. 34, 45-63. 1984.
- Fiona Chandler. **ANCIENT WORLD โลกยุคโบราณ**. แปลโดย ละอองทิพย์ อมรินทร์รัตน์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปาเจรา, 2548.
- Fritz, J, M. **An Analysis of the Foreign Language Needs of Students Preparing for Careers in Tourism Management (French Text)**. <http://thailis.uni.net.th/dao/detail.nsp>. (Downloaded 5/12/2017). 1988 : Abstack.
- Fuller, M. **A sound study of conceptual understanding during constructivist teaching** [CD-ROM]. Abstract from: Dissertation Abstracts International. 1998 : 60-02A.

- George M. **Authentic learning** [Online] Available from : <http://apex.gmu.edu/immersion/knowledgebase/strategies/constructivesm/authentic.htm> [2017, August 29]
- Gibbon. **How to design a program evaluation**. Newbury Park : Sage. 1987.
- Gieve, S. & Clark, R. **The Chinese approach to learning: Cultural trait or situation response?** *System*, 33 (2), 2005: 261-276.
- Gilis,Roy L. “**The use of newspapers for teaching language arts and reading Johnson city east tennessee university**” *Dissertation Abstracts International*. 21,5 (July 1984 : 2145-A
- Gladstone, C. B. “**Cross-Cultural Communication in the Development of Tourist Markets for Indo-China: Implications for Management Training.**” In *Proceedings of Tourism and Hotel Industry in Indo-China & South East Asia: Development, Marketing, and Sustainability*. Conference held in 1998 by University of Houston, Universite d’ Angers, Prince of Songkla University, at Phuket, Thailand. 1998 : Abstract.
- Gore, J. **Learner Autonomy in the ESL/EFL Classroom**. An Applied Project for Master of Teaching English as a Second Language, Arizona State University. Available online: <http://www.asu.edu/clas/english/linguistics/gore-AP.doc>. 2002.
- Gordon . R. **A Curriculum for Authentic Learning**. *The Education Digest*,1998. [Online] Available from: <http://www.car.chula.ac.th> [2001, March 21]
- _____. **Balancing real-world problems with real-world results** [Online]. Available from: <http://www.car.chula.ac.th> [2001, March 21]
- Grant, N. **Making the Most of Your Textbook**. London : Longman, 1988.
- Griffin, R.W. **Management 6th ed**. U.S.A. : Houghton Mifflin Company. 1999.
- Harmer, J. “**What is Communicative?,**” *English Language Teaching Journal*. 166-167, (1982, April).
- Healey, D. **Learner Choices in Self-directed Second-language Learning**. Ph.D. dissertation, University of Oregon. Ann Arbor, MI: Dissertation Services. 1993.
- Holec, H. **Autonomy and Foreign Language Learning**. Oxford: Pergamon. (First published 1979, Strasbourg: Council of Europe). 1981.
- Hunt, D.A. **Learning Style and the Interdependence of Practice and Theory**. *Phi Delta Kappan* 9 (May) 1981: 647.

- Hutchinson and Waters. **English for Specific Purposes**. Cambridge : Cambridge University Press, 1989.
- Jeffries, C. **A-Z of Open Learning National Extension College Trust**. London : Longman. 1990.
- Johnson, k. **Communicative Syllabus Design and Methodology**. Oxford : Pergamon Press. 1986.
- Jones, L. **Welcome: English for the travel and tourism industry**. Cambridge : Cambridge University Press. 1998.
- Kellerman, E., Bongaerts, T. and Poulisse, N. “**Strategy and System in L2 Referential Communication.**” In R. Ellis (ed.) *Second Language Acquisition in Context*. London: Prentice Hall. 1987.
- Linder, C. **Oral communication testing : A handbook for the Foreign Language Teacher**. (Skokie. IL : Nation Textbook Company, 1977) pp.6-7.
- Little, D. **Learner Autonomy 1 : Definition, Issues and Problems**. Dublin: Authentik. 1991.
- Littlewood, W. **Drama Techniques in Language Learning**. Cambridge University Press. 2001.
- Littlewood, W. **Defining and Developing Autonomy in East Asian context**. *Applied Linguistics*, 20(1), 71-94.
- Marilyn L. **Creating and Sustaining the Constructivist Classroom**. California : Corwin Press. 2005.
- Meyer,J.A. **A Study of the Management: Intercultural Communication Conflict under Time Restraintsbetween Customer Contact Employees and Customers in Asian Airlines**. <http://thailis.uni.net.th /dao /detail .asp> (Downloaded 5/12/2017) 1986 : Abstact.
- Morse, J. **The Assessment of authentic performances and products in a middle School classroom** [CD-ROM]. Abstract from: *Masters Abstracts International*. 1997 : 36-01.
- Newmann, F. and Wehlage, G. **Successful school restructuring** [Online] Available from :http://lanes.pandam.edu/journal/library/vol_1no1/syccess.html [2017, January 25]
- Newmann, F. and Wehlage, G. **Authentic pedagogy boosts student achievement** [Online] Available from http://www.wcer.wise.edu/Publication/wcer_Highlights [2017, August 28]

- Nunan, D. **Designing and Adapting Materials to Encourage Learner Autonomy**. In Benson, P & Voller, P (eds) *Autonomy and Independence in Language Learning*. 1997.
- Odiome, George S. **Training by Objectives : An Economic Approach to Management Training**. New York : MacMillan, 1970
- Oller, John W, **Language Test at school : A Pragmatic Approach**, (London. Longman Inc.,1976) pp.320-326.
- Oxford, R. **Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know**. Rowley, Mass.: Newbury House 1990.
- Patrick, John. **Training Research & Practice**. London: Academic Page. 1992.
- Patton, M. **Authentic instruction** [Online] Available from : <http://www.net&c501208@showme.missouri.cdu.htm> [2017, July 11]
- Renzulli, **The Multiple Menu Model : A Practical Guide for Developing Differentiated Curriculum**. Mansfield Center CT: Creative Learning Press. 2000.
- Richards, J. C., et.al. **New Interchange: English for International Communication**. Cambridge: Cambridge University Press. 1997.
- Rothwell, William J. **Beyond Training and Development : State – of – Art Strategies for Enhancing Human Performance**. New York: American Management Association. 1996.
- Scarcella, R. C. and Oxford, R. L. **The Tapestry of Language Learning: The Individual in the Communicative Classroom**. Boston: Heinle & Heinle. 1992.
- Sheerin, S. **An Exploration of the Relationship between Self-Access and Independent Learning**. London : Longman. 1997.
- Slater, T. **The Effectiveness of a Constructivist Epistemological Approach to the Astronomy Education of Elementary and Middle Level in-service Teachers** [CD-ROM]. Abstract from: *Dissertation Abstracts International*. 199) : 54-07A.
- Tarone, E. "Communication Strategies, Foreigner Talk and Repair in Inter Language" *Language Learning*. Vol. 30. No.2, 417 – 431. 1980.
- Thomas, David Hurst. **Archaeology: Down to Earth**. California: Thomson/Wadsworth, 2007.

- Valette, Rebecca M, **Modern Language testing, 2nd edn.** New york, Harcourt Brace Jovanovich, Inc, 1977, pp.119-163
- Vella, Jane. **Learning to Listen Learning to Teach : The Power of Dialogue in Educating Adults.** San Francisco : Jossey-Bass. 1994.
- Wenden, A. **Learner Strategies for Learner Autonomy.** London: Prentice Hall. 1998.
- _____. **Learner Strategies for Learner Autonomy : Planning and Implementing Learner Training For Language Learners.** UK : prentice Hall. 1991.
- WHO and UNICEF. **Report of the international conference on primary healthcare.** New York: N.P.Press, 1978.
- Wiggins, G. P. **Educative assessment : Designing assessments to inform and improve student performance.** San Francisco : Jossey-Bass Publishers. 1998.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก : เครื่องมือวิจัย

ภาคผนวก ข : หนังสือเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ, ผู้ให้ข้อมูล (ถ้ามี)

ภาคผนวก ค : ภาพถ่ายการลงพื้นที่การทำวิจัย, การสัมภาษณ์ (ถ้ามี)

ภาคผนวก ง : การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์

ภาคผนวก จ : ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

(Output/Outcome/Impact)

ภาคผนวก ก

เครื่องมือวิจัย

๑) เครื่องมือวิจัยหัวข้อ การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

แบบบันทึกเอกสาร

ชื่อผู้อ่านและ

บันทึก.....

เพื่อการวิจัย เรื่อง การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ (สำหรับบันทึกการค้นคว้าจากเอกสารและข้อมูลในพื้นที่ภาคสนาม)

ชื่อเอกสารที่บันทึก (ใส่บรรณานุกรม)

.....

เนื้อหาที่พบ

.....

(.....)

...../...../.....

แบบบันทึกการสังเกต

ชื่อสถานที่ท่องเที่ยว.....บ้าน.....หมู่ที่.....
ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

ประเด็นการสังเกต ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ โดยมีประเด็นในการเก็บรวบรวมข้อมูลใน ๓ ประเด็น ดังนี้ **ประเด็นที่ ๑** สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว **ประเด็นที่ ๒** พฤติกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา **ประเด็นที่ ๓** พฤติกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่แสดงออกต่อวัฒนธรรม

รายการสังเกต	บันทึกการสังเกตเก็บข้อมูลภาคสนาม
ประเด็นที่ ๑ สภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ๑) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน	
๒) ด้านสิ่งปลูกสร้าง	
๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม	
ประเด็นที่ ๒ พฤติกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่แสดงออกต่อองค์ประของศาสนา ๑) ด้านศาสดาหรือรูปเคารพ	
๒) ด้านศาสนธรรม	
๓) ด้านศาสนบุคคล	
๔) ด้านศาสนสถาน	

รายการสังเกต	บันทึกการสังเกตเก็บข้อมูลภาคสนาม
๕) ด้านศาสนพิธี/พิธีกรรม	
ประเด็นที่ ๓ พฤติกรรม นักท่องเที่ยวในแหล่ง ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ แสดงออกต่อวัฒนธรรม	
๑) ด้านวัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น ของ กิน ของใช้ บ้านเรือน โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ สิ่งอำนวยความสะดวก สะดวกต่าง ๆ	
๒) ด้านคติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นหลักการ ดำเนินชีวิต เช่น เสียสละ ขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อุดหนุน กตัญญู	
๓) ด้านเนติธรรม คือ วัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎหมาย เช่น กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่ง ประกาศ ประเพณีดีงาม	
๔) ด้านสหธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททาง สังคม เช่น มารยาทในที่พัก สถานที่ท่องเที่ยว ศาสนสถาน การติดต่อและสื่อสารกับ บุคคลในสถานที่ต่าง ๆ	

ชื่อผู้สังเกตและบันทึก.....

วัน/เดือน/ปี...../...../.....

แบบสัมภาษณ์ (ชุดที่ ๑)

เพื่อการวิจัยหัวข้อ การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมใน
อิสานใต้ (สัมภาษณ์กลุ่ม : นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว)

ส่วนที่ ๑ : เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ (ส่วนผู้วิจัยเป็นผู้บันทึกก่อนการสัมภาษณ์)

ชื่อ - นามสกุล ของผู้ให้สัมภาษณ์.....

ตำแหน่งงานปัจจุบัน.....

สถานที่ทำงานปัจจุบัน

ส่วนที่ ๒ : เป็นข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาที่สัมภาษณ์

๑. ประเด็นประวัติศาสตร์อิสานใต้

๑) คำว่าอิสานใต้จะให้คำจำกัดความได้อย่างไร.....

.....

๒) แนวคิดในเรื่องนี้มีที่มาอย่างไร.....

.....

๓) คนที่คิดเรื่องนี้เขามีหลักการสำคัญอย่างไร.....

.....

๔) เขาจัดแบ่งประเภทกันอย่างไร.....

.....

๕) หากจะศึกษาเรื่องนี้จะเริ่มจากจุดไหนและใช้วิธีอย่างไร.....

.....

๖) แนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์อิสานใต้จะนำไปใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง.....

.....

๒. ประเด็นเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้

๑) คำว่าเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้จะให้คำจำกัดความได้
อย่างไร.....

๒) แนวคิดในเรื่องนี้มีที่มาอย่างไร.....

.....

๓) คนที่คิดเรื่องนี้เขามีหลักการสำคัญอย่างไร.....

.....

๔) เขาจัดประเภทกันอย่างไร.....

.....

๕) หากจะศึกษาเรื่องนี้จะเริ่มจากจุดไหนและใช้วิธีอย่างไร.....

.....

๖) แนวคิดเรื่องนี้จะนำไปใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง.....

๓. ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๑) ด้านสภาพทั่วไป

คำถาม : พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่ปฏิบัติต่อ/ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน/สิ่งปลูกสร้าง/สถานที่และสภาพแวดล้อม ในสถานที่ท่องเที่ยวโดยภาพรวมเป็นอย่างไร.....

๒) ด้านศาสนา

คำถาม : พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่ปฏิบัติต่อ/พระพุทธรูปหรือรูปเคารพ/หลักธรรม/พระสงฆ์/ศาสนสถาน/พิธีกรรมทางศาสนา โดยภาพรวมเป็นอย่างไร.....

๓) วัฒนธรรม

(๑) ด้านวัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ

คำถาม : พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่ปฏิบัติต่อของกิน ของใช้ ที่พักอาศัย โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นต้น โดยภาพรวม ๆ มีลักษณะอย่างไร

(๒) ด้านคติธรรม คือ วัฒนธรรมที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

คำถาม : พฤติกรรมนักท่องเที่ยวได้แสดงออกถึงความรับผิดชอบ ชยันประหยัด ซื่อสัตย์ อดทน เสียสละ กตัญญู เป็นต้น โดยภาพรวมเป็นอย่างไร.....

(๓) ด้านเนติธรรม คือ วัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎหมาย

คำถาม : พฤติกรรมนักท่องเที่ยวได้แสดงออกด้านการเคารพกฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่ง ประกาศ ประเพณีดีงามของสังคม เป็นต้น โดยภาพรวมเป็นอย่างไร.....

(๔) ด้านสทธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคม

คำถาม : มารยาทของนักท่องเที่ยวที่แสดงออกในที่พัก สถานที่ท่องเที่ยว ศาสนสถาน การติดต่อและสื่อสารกับบุคคลในสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น โดยภาพรวมเป็นอย่างไร.....

ส่วนที่ ๓ : ข้อมูลเกี่ยวกับข้อสังเกตของผู้สัมภาษณ์(ถ้ามี).....

ชื่อผู้สัมภาษณ์ และ วัน เดือน ปี ที่สัมภาษณ์

(.....)

ผู้สัมภาษณ์

...../...../.....

แบบสัมภาษณ์ (ชุดที่ ๒)

เพื่อการวิจัยหัวข้อ การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมใน
อีสานใต้ (สัมภาษณ์กลุ่ม : ผู้บริหารจัดการการท่องเที่ยว/ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว/ผู้ประกอบการ
ท่องเที่ยว)

ส่วนที่ ๑ : เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ (ส่วนผู้วิจัยเป็นผู้บันทึกก่อนการสัมภาษณ์)

ชื่อ - นามสกุล ของผู้ให้สัมภาษณ์.....
ตำแหน่งงานปัจจุบัน.....
สถานที่อยู่/ทำงาน ปัจจุบัน เลขที่บ้าน.....
หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

ส่วนที่ ๒ : เป็นข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาเฉพาะประเด็นผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและ
วัฒนธรรมในอีสานใต้

๑) ด้านสภาพทั่วไป

คำถาม : พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่ปฏิบัติต่อ/ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน/สิ่งปลูกสร้าง
/สถานที่และสภาพแวดล้อมในสถานที่ท่องเที่ยว โดยภาพรวมเป็นอย่างไร.....
.....
.....

๒) ด้านศาสนา

คำถาม : พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่ปฏิบัติต่อ/พระพุทธรูปหรือเทวรูป/หลักธรรม/
พระสงฆ์/ศาสนสถาน/พิธีกรรมทางศาสนา โดยภาพรวมเป็นอย่างไร.....
.....
.....
.....

๓) ด้านวัฒนธรรม (ด้านวัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ)

คำถาม : พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่ปฏิบัติต่อของกิน/ของใช้/ที่พักอาศัย/
โบราณสถาน โบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุ/สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นต้น โดยภาพรวม ๆ มีลักษณะ
อย่างไร
.....
.....
.....

๔) **ด้านคติธรรม** คือ วัฒนธรรมที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

คำถาม : พฤติกรรมนักท่องเที่ยวดูได้แสดงออกถึงความรับผิดชอบ/ขยัน/ประหยัด/ซื่อสัตย์
อดทน/เสียสละ/กตัญญู เป็นต้น โดยภาพรวม ๆ โดยภาพรวม ๆ เป็นอย่างไร.....
.....
.....

๕) **ด้านเนติธรรม** คือ วัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎหมาย

คำถาม : พฤติกรรมนักท่องเที่ยวดูได้แสดงออกด้านการเคารพกฎหมาย/กฎ/
ระเบียบ/ข้อบังคับ/คำสั่ง/ประกาศ/ประเพณีติงามของสังคม เป็นต้น โดยภาพรวม ๆ เป็นอย่างไร.....
.....
.....

๖) **ด้านสทธรรม** คือ วัฒนธรรมที่เป็นมารยาททางสังคม

คำถาม : มารยาทของนักท่องเที่ยวดูได้แสดงออกในที่พัก/สถานที่ท่องเที่ยว/ศาสน
สถาน/ศาสนวัตถุ/การติดต่อและสื่อสารกับบุคคลในสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น โดยภาพรวม ๆ เป็น
อย่างไร.....
.....
.....

ส่วนที่ ๓ : ข้อมูลเกี่ยวกับข้อสังเกตของผู้สัมภาษณ์

ข้อสังเกตเพิ่มเติมของผู้สัมภาษณ์ (ถ้ามี).....
.....
.....
.....

ชื่อผู้สัมภาษณ์ และ วัน เดือน ปี ที่สัมภาษณ์

(.....)

ผู้สัมภาษณ์

...../...../.....

แบบสัมภาษณ์ (ชุดที่ ๓)

เพื่อการวิจัยหัวข้อ การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้
(สัมภาษณ์กลุ่ม : นักท่องเที่ยว)

ส่วนที่ ๑ : เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ – นามสกุล/ฉายา ของผู้ให้สัมภาษณ์.....
ที่อยู่/ทำงานปัจจุบัน เลขที่บ้าน..... หมู่ที่.....
ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

ส่วนที่ ๒ : เป็นข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาเฉพาะประเด็นผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและ
วัฒนธรรมในอีสานใต้

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์นี้เก็บรวบรวมข้อมูล ๒ ประเด็น คือ ๑) ด้านสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ๒)
ด้านพฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่ปฏิบัติต่อแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม โปรดตอบตามเป็นจริง

คำถาม	โปรดใส่เครื่องหมาย ☐ ☐ หน้าข้อความที่กำหนดให้ตามความเป็นจริง
ประเด็นที่ ๑ ด้านสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ๑) ขณะเข้ามาเยี่ยมชมในแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ท่านได้เห็นสาธารณูปโภคพื้นฐานในสถานที่แห่งนี้หรือไม่บ้าง	☐ ห้องน้ำมีความพอเพียง ☐ ห้องน้ำไม่มีความพอเพียง ☐ ห้องน้ำสะอาดและปลอดภัย ☐ ห้องน้ำไม่สะอาดและปลอดภัย ☐ น้ำอุปโภคบริโภคพอเพียง ☐ น้ำอุปโภคบริโภคไม่พอเพียง ☐ ระบบโทรคมนาคมใช้การได้ดี ☐ ระบบโทรคมนาคมใช้การได้ไม่ดี ☐ ระบบไฟฟ้าเข้าถึงใช้การได้ดี ☐ ระบบไฟฟ้าเข้าถึงใช้การได้ไม่ดี ☐ มีทางเข้าถึงสะดวกและปลอดภัย ☐ มีทางเข้าถึงไม่สะดวกและปลอดภัย
	☐ วางผังสิ่งปลูกสร้างเป็นระเบียบ ☐ วางผังสิ่งปลูกสร้างไม่เป็นระเบียบ ☐ ทรัพยากรการท่องเที่ยวสวยงาม ☐ ทรัพยากรการท่องเที่ยวไม่สวยงาม
	☐ มีการบริหารจัดการของเสียที่ดี ☐ ไม่มีการบริหารจัดการของเสียที่ดี ☐ อาคารสถานที่สะอาดปลอดภัย ☐ อาคารสถานที่ไม่สะอาดปลอดภัย ☐ มีบริเวณให้นั่งพักผ่อนหย่อนใจ ☐ ไม่มีบริเวณให้นั่งพักผ่อนหย่อนใจ ☐ ได้รับบริการที่ดีจากเจ้าหน้าที่ ☐ ไม่ได้รับบริการที่ดีจากเจ้าหน้าที่
	☐ ได้รับบริการที่ดีจากเจ้าหน้าที่ ☐ ไม่ได้รับบริการที่ดีจากเจ้าหน้าที่
	☐ ได้รับบริการที่ดีจากเจ้าหน้าที่ ☐ ไม่ได้รับบริการที่ดีจากเจ้าหน้าที่
	☐ ได้รับบริการที่ดีจากเจ้าหน้าที่ ☐ ไม่ได้รับบริการที่ดีจากเจ้าหน้าที่
๓) ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม	☐ ได้รับบริการที่ดีจากเจ้าหน้าที่ ☐ ไม่ได้รับบริการที่ดีจากเจ้าหน้าที่

คำถาม	โปรดใส่เครื่องหมาย ✓ ○ หน้าข้อความที่กำหนดให้ตามความเป็นจริง
<p>ประเด็นที่ ๒ พฤติกรรม นักท่องเที่ยวนในแหล่ง ท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรม</p> <p>๑) ขณะเข้ามาเยี่ยมชมใน แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ท่านได้ เห็นนักท่องเที่ยวปฏิบัติในเรื่อง ต่อไปนี้ข้อใดบ้าง</p>	○ เคารพพระพุทธรูปหรือรูปเคารพ ○ <u>ไม่</u> เคารพพระพุทธรูปหรือรูป เคารพ
	○ เคารพหลักธรรมทางศาสนา ○ <u>ไม่</u> เคารพหลักธรรมทางศาสนา
	○ เคารพนักบวชศาสนาที่ตนนับถือ ○ <u>ไม่</u> เคารพนักบวชศาสนาที่ตนนับ ถือ
	○ มีความเคารพในศาสนสถาน ○ <u>ไม่</u> มีความเคารพในศาสนสถาน
	○ เคารพในพิธีกรรมทางศาสนา ○ <u>ไม่</u> เคารพในพิธีกรรมทางศาสนา
	○ ใช้สอยปัจจัยอย่างถูกต้อง ○ <u>ไม่</u> ใช้สอยปัจจัยอย่างถูกต้อง
	○ ปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีงาม ○ <u>ไม่</u> ปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีงาม
	○ ปฏิบัติตามกฎหมายและข้อห้าม ○ <u>ไม่</u> ปฏิบัติตามกฎหมายและข้อ ห้าม
○ ปฏิบัติตามมารยาทของสังคม ○ <u>ไม่</u> ปฏิบัติตามมารยาทของ สังคม	

ผู้สัมภาษณ์ (.....)
...../...../.....

๒) เครื่องมือวิจัยหัวข้อ การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทาง
ศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

แบบบันทึกการสังเกต

เรื่อง การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว
ทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ชื่อสถานที่สังเกต.....บ้าน.....หมู่ที่.....
ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

ประเด็นการสังเกต ๑๖ ประเด็น ดังนี้

รายการสังเกต	บันทึกการสังเกตเก็บข้อมูลภาคสนาม
๑) ด้านพื้นที่	
๒) ด้านความสะดวกในการเข้าถึง	
๓) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก	
๔) ด้านสภาพแวดล้อม	
๕) มีส่วนร่วม	
๖) แนวทางการจัดการศักยภาพด้าน การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว	
๗) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านสิ่ง อำนวยความสะดวก	
๘) การจัดการศักยภาพด้านความ ปลอดภัย	

๙) การจัดการศักยภาพด้าน ความสามารถในการรองรับของพื้นที่	
๑๐) การจัดการและการอนุรักษ์ ทรัพยากรท่องเที่ยว	
๑๑) การจัดการและการพัฒนา ทรัพยากรท่องเที่ยว	
๑๒) ด้านสังคม	
๑๓) วัฒนธรรม	
๑๔) เศรษฐกิจ	
๑๕) สิ่งแวดล้อมทั้งด้านบวก	
๑๖) สิ่งแวดล้อมทั้งด้านลบ	

ลงชื่อผู้สังเกตและบันทึก

วัน/เดือน/ปี...../...../.....

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว
ทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลหลัก

ชื่อ/นามสกุล ผู้ให้สัมภาษณ์

อายุ.....การศึกษา.....

ตำแหน่ง.....อาชีพ.....

ประสบการณ์การทำงาน.....

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์ เรื่อง การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา
และวัฒนธรรมในอีสานใต้

๒.๑ ความพร้อมของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

๑) ด้านพื้นที่

๒) ด้านความสะดวกในการเข้าถึง

๓) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

๔) ด้านสภาพแวดล้อม

๕) มีส่วนร่วม

๒.๒ แนวทางทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และ
วัฒนธรรมในอีสานใต้

๑) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

๒) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

๓) การจัดการศักยภาพด้านความปลอดภัย

๔) การจัดการศักยภาพด้านความสามารถในการรองรับของพื้นที่

๕) การจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว

๖) การจัดการและการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว

๒.๓ ผลกระทบต่อชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้

๑) ด้านสังคม

๒) วัฒนธรรม

๓) เศรษฐกิจ

๔) สิ่งแวดล้อมทั้งด้านบวก

๕) สิ่งแวดล้อมทั้งด้านด้านลบ

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ลงชื่อผู้สัมภาษณ์

วันที่...../...../.....

๓) เครื่องมือวิจัยหัวข้อ การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการ
ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้

แบบสอบถามความต้องการเรียนรู้ทักษะการสื่อสารสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยว

เพื่อการวิจัยหัวข้อ การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการ
การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้

(สอบถามกลุ่ม : ผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอิสานใต้)

ตอนที่ ๑ ข้อมูลส่วนตัวทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน [] และเติมคำหรือข้อความในช่องว่างให้ตรงกับความเป็นจริง

- ๑) อายุ.....ปี
- ๒) สถานภาพการสมรส [] โสด [] สมรส [] หย่า/แยกกันอยู่
- ๓) คุณวุฒิทางการศึกษาสูงสุดระดับ
[] ต่ำกว่าปริญญาตรี [] ปริญญาตรี [] สูงกว่าปริญญาตรี

ตอนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับความต้องการฝึกอบรมเพื่อทักษะการสื่อสารสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยว

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย X ลงในช่องว่างตามลำดับที่เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเข้ารับการอบรม
เพื่อเพิ่มทักษะการสื่อสารทางขวามือ

ระดับความคิดเห็น ๕ หมายถึง มีความต้องการมากที่สุด ๔ หมายถึง มีความต้องการมาก

๓ หมายถึง มีความต้องการปานกลาง ๒ หมายถึง มีความต้องการน้อย ๑ หมายถึง มีความต้องการน้อย
ที่สุด

ข้อความ	ระดับความคิดเห็น				
	๕	๔	๓	๒	๑
ด้านที่ ๑ ความต้องการเรียนรู้ด้านเนื้อหา					
๑. การบรรยายแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว					
๒. การเสนอขายสินค้าและบริการ					
๓. การเสนอความช่วยเหลือแก่นักท่องเที่ยว					
๔. การต่อรองราคาสินค้าและผลิตภัณฑ์					
๕. การถามทาง					
ด้านที่ ๒ ความต้องการเรียนรู้ด้านการนำไปใช้ประโยชน์					
๖. ท่านต้องการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเพื่อเพิ่มโอกาสในการทำธุรกิจด้าน การท่องเที่ยวของท่าน					
๗. ท่านต้องการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเพื่อช่วยในการปรับปรุงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น					
๘. ท่านต้องการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อทำให้ท่านสามารถให้ความ ช่วยเหลือแนะนำข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่มาใช้บริการได้					
๙. ท่านต้องการสื่อสารภาษาต่างประเทศโดยใช้คำศัพท์ สำนวนได้อย่าง ถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์					
๑๐. ท่านต้องการเรียนรู้คำศัพท์และสำนวนด้านการประกอบอาชีพ ท่องเที่ยว					

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)และหลังเรียน(Post-test)

เพื่อการวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการ
การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

(ทดสอบกลุ่ม: ผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้)

แบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน มีทั้งหมด ๓ ตอน (Part) รวมคะแนนทั้งสิ้น ๓๐ คะแนน

ตอนที่ ๑ เป็นทักษะด้านคำศัพท์ภาษาอังกฤษ จำนวน ๑๐ ข้อ ๑๐ คะแนน

ตอนที่ ๒ เป็นทักษะด้านการสนทนาภาษาอังกฤษโดยกำหนดพูดได้ตอบบทสนทนา
จำนวน ๑๐ ข้อ ๑๐ คะแนน

ตอนที่ ๓ เป็นทักษะด้านการสื่อความหมายประโยค/สำนวนภาษาอังกฤษ
จำนวน ๑๐ ข้อ ๑๐ คะแนน

Part I : Vocabularies

๑. คำว่า “วัฒนธรรม” ตรงกับคำภาษาอังกฤษข้อใด

A. country	B. counter
C. culture	D. capture

๒. คำว่า “เก๋ไก๋โบราณ” ตรงกับคำภาษาอังกฤษข้อใด

A. annoy	B. ancient
C. animate	D. another

๓. คำว่า “พิพิธภัณฑ์” ตรงกับคำภาษาอังกฤษข้อใด

A. mention	B. museum
C. manager	D. minute

๔. คำว่า “บูชา” ตรงกับคำภาษาอังกฤษข้อใด

A. worship	B. wonder
C. whisper	D. windy

๕. คำว่า “เทศกาล” ตรงกับคำภาษาอังกฤษข้อใด

A. funeral	B. finish
C. festival	D. furious

๖. คำว่า “weaving ” ตรงกับคำภาษาไทยข้อใด

A. รีดผ้า	B. ซักผ้า
C. ทอผ้า	D. ปักผ้า

๗. คำว่า “famous ” ตรงกับคำภาษาไทยข้อใด

A. สนุกสนาน	B. โด่งดัง
C. กว้างขวาง	D. ภูมิฐาน

๘. คำว่า “expensive ” ตรงกับคำภาษาไทยข้อใด

A. ราคาแพง	B. ราคาเหมาะสม
C. ราคาถูก	D. ราคากลาง

๙. คำว่า “bargain” ตรงกับคำภาษาไทยข้อใด

A. ต่อรองราคา	B. จัดระเบียบ
C. เตรียมพร้อม	C. แกะสลัก

๑๐. คำว่า “unique” ตรงกับคำภาษาไทยข้อใด

A. เป็นกันเอง	B. เป็นกังวล
C. เป็นเอกลักษณ์	D. เป็นกังวล

Part II : Conversation

Fill in the Conversation Dialogue

A : I am looking for the souvenir stand.

B : _____ ๑๑ _____

A : I usually buy myself some jewelry or some clothing.

B : I always buy a lot of things for my family. _____ ๑๒ _____

๑๑. A. What do you need to buy?

- B. What do you buy for me?
C. What is popular here?
D. What is good to buy?

๑๒. A. How have you been?

- B. How far is it?
C. How old are you?
D. How about you?

Dialogue II : Sightseeing

A : _____ ๑๓ _____

B : I think there should be the place we can enjoy for the whole day.

A : I agree. _____ ๑๔ _____ to the beach this morning.

B : That would be a good place _____ ๑๕ _____. We could have breakfast there.

A : I hear that there is a very nice natural history museum there.

B : Yes, it would be nice to check that out since _____ ๑๖ _____

A : _____ ๑๗ _____

B : I think that I would like to go to the amusement park. _____ କେ _____

A : At the end of the day, I would love to _____ କେ _____ the sunset at the restaurant by the park.

B : _____ ୧୦ _____

୧୩. A. Whom should we meet today?
 B. When should we go for a ride today?
 C. Where should we go sightseeing today?
 D. What should we buy some lunch today?

୧୪. A. I would love.
 B. I would find it.
 C. I would bring it.
 D. I would like to go

୧୫. A. to find a good job.
 B. to start our sightseeing.
 C. to read the newspaper.
 D. to do our business.

୧୬. A. It's quite good.
 B. It's too far.
 C. It's cheap.
 D. It's happy.

୧୭. A. Where should we go in the afternoon?
 B. What shall we do for a living today?
 C. Why couldn't we join for our dinner?
 D. When can I visit you during summer?

୧୮. A. Let's go and get the map.
 B. Let's play in the park.
 C. Let's eat the food.
 D. Let's buy it.

୧୯. A. stand
 B. stay
 C. see
 D. sing

୨୦. A. That sounds like a great idea!
 B. That sound terrible for me.

C. That sound like a worse day.

D. That sound like a heavy rain.

Part III : Give meanings of sentences and phrases

๒๑. ท่านต้องการถามนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติว่า “คุณทำอะไรในวันหยุดสุดสัปดาห์หรือ?” ท่านจะพูดเป็นภาษาอังกฤษอย่างไร

A. How do you spell weekend? B. What did you do on your weekend?

C. How long is your weekend? D. Where did you find your weekend?

๒๒. ท่านต้องการถามนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติว่า “คุณทานอาหารไทยได้ไหม?” ท่านจะพูดเป็นภาษาอังกฤษอย่างไร

A. Can you cook Thai food? B. Can you sing Thai song?

C. Can you buy Thai fruit? D. Can you eat Thai food?

๒๓. ท่านต้องการถามนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติว่า “คุณชอบอาหารประเภทไหน” ท่านจะพูดเป็นภาษาอังกฤษอย่างไร

A. What kind of food do you like? B. What kind of fruit do you like?

C. What kind of music do you like? D. What kind of sport do you like?

๒๔. ท่านต้องการบอกนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติว่า “วัดเรามีรูปปั้นโบราณจำนวนมาก” ท่านจะพูดเป็นภาษาอังกฤษอย่างไร

A. Our temple has many ancient statues.

B. Our temple has wood carving images.

C. Our temple is a very ancient place

D. Our temple has many ancient trees.

๒๕. ท่านต้องการบอกนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติว่า “ร้านเรามีผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่ดีที่สุด” ท่านจะพูดเป็นภาษาอังกฤษอย่างไร

A. Our shop produces silk scarves.

B. Our shop displays all kind of silk.

C. Our shop gives discount for all.

D. Our shop has the best silk products.

๒๖. ชาวต่างชาติ : How far is the ancient temple from here? ท่านจะตอบว่าอย่างไร

A. It's ๕ kilometers from here. B. It's ๕ baht each.

C. It's ๕ o'clock in the evening. D. It's ๕ meters high.

๒๗. ชาวต่างชาติถามท่านว่า Could you give some discount for this silk scarf?

ท่านจะตอบว่าอย่างไร

- A. I'm afraid I couldn't. It's the cheapest price.
- B. I'm afraid I couldn't. It's the best time.
- C. I'm afraid I couldn't. It's the best quality.
- D. I'm afraid I couldn't. It's the best place.

๒๘. ชาวต่างชาติถามท่านว่า What product is popular in your village?

ท่านจะตอบว่าอย่างไร

- A. It's a very busy market
- B. It's silk handbag.
- C. It's very big and clean.
- D. It's local factory.

๒๙. ชาวต่างชาติถามท่านว่า Where can I find something to eat?

ท่านจะตอบว่าอย่างไร

- A. There's a good restaurant near the market.
- B. The restaurant is well decorated.
- C. The restaurant has many staff.
- D. There's customer in the restaurant

๓๐. ชาวต่างชาติถามท่านว่า What material is used for this doll?

ท่านจะตอบว่าอย่างไร

- A. It's too expensive.
- B. It's cotton.
- C. It's very hard.
- D. It's difficult.

ชุดฝึกอบรบภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม

เพื่อการวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการ
การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้

(ฝึกอบรบกลุ่ม : ผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้)

ชุดฝึกอบรบภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ แบ่งออกเป็น ๔ หน่วยการเรียนรู้ (Unit) ได้แก่ Unit ๑ : Offering help, Unit ๒ : Selling products and services, Unit ๓ : Describing and Introducing Tourist attractions, Unit ๔ : Bargaining prices

Unit ๑ : Offering help

๑) ส่วนวนที่ใช้เสนอให้ความช่วยเหลือ (Offering Help)

การเสนอให้ความช่วยเหลือ			
Can I help you?	มีอะไรให้ผมช่วยไหม	Would you like me to help you?	คุณอยากให้ฉันช่วยไหม
Let me help you with this.	ขอให้ผมช่วยคุณเรื่องนี้เถอะ	Can I give you a hand?	ฉันขอช่วยคุณได้ไหม
การตอบรับความช่วยเหลือ			
Thank you very much. You're so kind.	ขอบคุณมาก คุณกรุณามากเลย	Thanks. It's very kind/nice of you.	ขอบคุณ คุณดีมากเลย
การปฏิเสธความช่วยเหลือ			
Thanks a lot. But I think I should do that myself.	ขอบคุณมาก แต่ผมคิดว่าผมควรทำเอง	Thank you very much. But I should be responsible for that.	ขอบคุณมาก แต่ผมควรรับผิดชอบมันเอง
การขอร้อง (Requesting)			
Can/Could I, please?	ผมสามารถ ได้ไหม	Can you help me?	คุณช่วยผมได้ไหม
Would you mind?	คุณจะช่วย ได้ไหม	Do you mind?	คุณจะช่วย ได้ไหม
การตอบรับคำขอร้อง			
Yes./Yes, of course.	ได้/ได้เลย	Sure!	ได้เลย
No problem!	ไม่มีปัญหา		
การปฏิเสธคำขอร้อง			
Sorry./I'm sorry.	ผมเสียใจ	I'm sorry. I need it myself.	ผมเสียใจ ผมจำเป็นต้องใช้
I'm afraid I can't.	ผมเกรงว่าจะไม่ได้		
การแสดงความคิดเห็น (Expressing an Opinion)			
I agree.	ผมเห็นด้วย	So do I.	ฉันก็เช่นกัน
That's a good idea.	เป็นความคิดที่ดี	You're right.	ถูกของคุณ
Good idea!	ความคิดเยี่ยม!	That sounds great!	ฟังดูเยี่ยมเลย!
Wonderful!	วิเศษ!		
การไม่เห็นด้วย			
I don't agree.	ผมไม่เห็นด้วย	I think you're wrong.	ผมคิดว่าไม่ใช่
I don't think so.	ผมไม่คิดเช่นนั้น	I'm not sure.	ฉันไม่แน่ใจ
I wouldn't do that	ผมจะไม่ทำเช่นนั้น		

๒) บทสนทนาเสนอความช่วยเหลือ

Guest House (เกซท เฮาซ) ที่พัก

- A : Can you recommend a guest house that quite cheap?
(แคน ยู เรคอมเมนด์ อะ เกซท เฮาซ แอท คิวท ชีพ)
คุณช่วยแนะนำโรงแรมที่ราคาถูก ๆ ได้ไหม
- B : What price range are you thinking of? (วอท ไพร์ซีส เรนจ อาร์ท ยู จิงคิง ออฟ)
คุณต้องการราคาประมาณสักเท่าไร
- A : It's between ๓๐๐ and ๖๐๐ baht per night.
(อิทซ บิทวิน ธรี ฮันเดรด แอนด ซิกซ ฮันเดรด บาท เพอร์ ไนท)
อยู่ระหว่างราคาประมาณ ๓๐๐ ถึง ๖๐๐ บาท
- B : Yes. Where would you like to stay? (เยส แวร์ วูด ยู ไลค ทู สแต)
ได้เลย คุณต้องการพักแถวไหน
- A : Is there anything near the center of town in that price range?
(อิส แธร์ เอนีธิง เนียร์ เธอะ เซนเทอร์ ออฟ ทาวน์ อิน แธท ไพร์ซีส เรนจ)
เอาราคาประมาณนั้นที่อยู่ใกล้ใจกลางเมือง
- B : Yes, would you like me to show you some? (เยส วูด ยู ไลค มี ทู โช ยู ซัม)
ได้ค่ะ คุณต้องการให้ฉันพาคุณไปดูไหม
- A : Thank you, let's go. (ธิงค ยู เลทซ โก) ขอขอบคุณครับ ไปกันเลยครับ
- B : You're welcome, sir. (ยัวร์ เวลคัม เซอร์) ด้วยความยินดีค่ะ

Souvenir (ซูเวอะเนียร์) ของที่ระลึก

- A : Is there anything special I can get as a souvenir from here?
(อิส แธร์ เอนีธิง สเปเชียล ไอ แคน เกท แอส อะ ซูเวอะเนียร์ ฟรอม เฮียร์)
แถวนี้มีอะไรน่าซื้อเป็นของที่ระลึกไหมคะ
- B : Yes. You should check the OTOP store. (เยส ยู ชูด เช็ค ที โอทอป สตอ)
มีครับ ลองไปดูที่ร้านโอท็อปสิครับ
- A : OTOP? (โอทอป) โอท็อป คือ อะไรคะ
- B : Yes. "One Tambon One Product." (เยส วัน ตำบล วัน พรอดักท)
ใช่ครับ "สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์"
- A : What's a Tambon? (วอทส อะ ตำบล)
ตำบล คือ อะไร
- B : Tambon is Thai for sub-district. (ตำบล อิส ไท ฟอรั ซับดิสทริกท)
ตำบลเป็นภาษาไทยสำหรับคำว่า "ซับดิสทริกท"
- A : I would like to see a Thai silk shirt. (ไอ วูด ไลค ทู ซี อะ ไท ซิลค เชิร์ต)
ฉันต้องการซื้อเสื้อไหมไทยสักตัวค่ะ
- B : This way, please. (อิส เว พลีส)
เชิญทางนี้เลยครับ
- A : Thanks a lot your kindness. (แธงคส อะ ลอท ฟอรั ยัวร์ ไคนด์เนส)
ขอบคุณมากเลยคะ
- B : With my pleasure, madam. (วิธ มาย เพลเชอร์ แมดัม)
ด้วยความเต็มใจครับคุณผู้หญิง

๓) แบบฝึกหัด

จงทำบทสนทนาที่กำหนดให้สมบูรณ์ โดยเลือกจากข้อความที่ถูกต้องที่สุดที่ให้ไว้เติมคำในบทสนทนา

๑. Thanks for parking./ Thanks for asking./ Thanks for coming. /Thanks for buying.
๒. What do you need to see? /What do you need to tell? /What do you need to eat?/
What do you need help with?
๓. linked / looked / locked / lied
๔. where/what//which/when
๕. free for me./fine with me./friendly to me/follow me

A: How are you doing today?

B: Good. _____๑_____

A: What may I do for you?

B: I need help with something.

A: _____๒_____

B: I am looking for a place to buy some silk handbags.

A: Have you _____๓_____ in the biggest shop over there?

B: I didn't even think about that.

A: I can show you _____๔_____ they are.

B: That would be a lot of help.

A: _____๕_____, please.

B: Thank you so much.

Unit ๒ : Selling products and services

๑) คำศัพท์เกี่ยวกับการซื้อขาย

cheap ถูก	customer ลูกค้า	discount ส่วนลด	expensive แพง
price ราคา			
sale การขาย	shop ร้านค้า	shopping การซื้อ	special ข้อเสนอพิเศษ
to buy ซื้อ	to sell ขาย	to order สั่งของ	cashier พนักงานเก็บเงิน
cash เงินสด	change เงินทอน	checkout เช็คเอาท์	complaint การร้องเรียน
credit card บัตรเครดิต	in stock มีของ	out of stock ไม่มีของ	plastic bag / carrier bag ถุงพลาสติก/ถุงใส่
purse กระเป๋าเงิน	queue คิว	receipt ใบเสร็จ	refund เงินคืน
till เครื่องเก็บเงิน	wallet กระเป๋าตังค์	aisle ช่องทางเดิน	basket ตะกร้า
counter เคาน์เตอร์	fitting room ห้องลองชุด	manager ผู้จัดการ	shelf ชั้น
shop assistant ผู้ช่วย ในร้าน	shop window หน้าต่าง ร้านค้า	stockroom ห้องเก็บ สินค้า	trolley รถเข็น

๒) บทสนทนาการขายสินค้าและบริการ

Shopping (ช้อปปิ้ง) ชื่อของ

- A : Good morning. Nice to meet you. My name's Tom Cruise.
(กุด มอรูนิง ไนช ทุ มีท ยู มาย เนมช ทอม ครูซ)
สวัสดีครับ ยินดีที่ได้พบคุณครับ ผมชื่อ ทอม ครูซ
- B : Nice to meet you, Tom. (ไนช ทุ มีท ยู ทอม) ยินดีที่ได้พบคุณทอม
- A : I will be your guide today. Is there anything special that you would like to see or do? (ไอ วิล บี ยัวร์ ไกด์ ทุเด อีส แธร เอนีธิง สเปเชียล แธร ยู วูด โลค ทุ ซี ออร์ ดู)
วันนี้ผมจะเป็นคนพาคุณไปเที่ยว มีอะไรที่คุณอยากไปชมหรือทำเป็นพิเศษไหมครับ
- B : Well I'm really interested in temples but would also like to do some shopping.
(เวล โอม เรียลลี่ อินเทเรสเทด อิน เทมเพลส บัท วูด ออลโซโลค ทุ ดู ชัม ชอปปีง)
คือ ว่าฉันสนใจอยากชมวัดแต่ว่าอยากจะไปช้อปปิ้งด้วย
- A : Oh...what kind of shopping do you want to do?
(โอ...วอท คายนุด ออฟ ชอปปีง ดู ยู วอนท ทุ ดู)
โอ...ว่าแต่คุณอยากจะไปช้อปปิ้งประเภทไหน
- B : Um...I's like to pick up some Thai nice souvenirs.
(อึม...ไอด โลค ทุ พิค อัฟ ชัม ไท ไนช ซูเวอะเนียร์ส)
อึม...ฉันอยากจะทำของที่ระลึกของไทย
- A : O.K. I know just the place. (โอเค ไอ โน จัสท แอะ เฟลซ) ได้เลย ผมรู้ที่ชื่อของ
There are many shops on Khaw Sam Road. (แธร อา เมนี ชอปส ออน ข้าวสาร โรด)
มีร้านค้ามากมายอยู่ถนนข้าวสาร
What kind of souvenirs do you want, sir? (วอท คายนุด ออฟ ซูเวอะเนียร์ส ดู ยู วอนท เซอร์)
แล้วคุณชอบของที่ระลึกแบบไหนครับ
- B : I would like to have a pair of wooden elephants.
(ไอ วูด โลค ทุ แฮฟ อะ แพ ออฟ วูดดีน เอเลแฟนท) ผมอยากได้ช้างไม้สักหนึ่งคู่ครับ
- A : I agree with you. Then let's go, now. (ไอ อะกรี วิธ ยู เชน เลทช โก นาว)
ผมเห็นด้วยกับคุณครับ งั้นไปกันตอนนี้เลยครับ
- B : O.K. (โอ เค) ตกลงครับ

๓) แบบฝึกหัด

จงทำบทสนทนาที่กำหนดให้สมบูรณ์ โดยเลือกจากข้อความที่ถูกต้องที่สุดที่ให้ไว้เติมคำในบทสนทนา

๑. I want to fund/I want to forget/I want to find/I want to fly
๒. screen/security/selection/season
๓. figures/fruits/funs/fins
๔. That's mine./That's cheap./That's nothing./That's fantastic.
๕. pretend/protect/predict./prefer

A: _____๑_____ an old wooden doll.

B: We have a great____๒____. What decade are you looking for?

A: Do you have anything made in the ๒๐๐๐s?

B: We have six.

A: Do any of them have elephant _____ ๓ _____?

B: Actually, two of them have elephant figures.

A: _____ ๔ _____ I think I like this one.

B: A good choice. I _____ ๕ _____ that one myself.

Unit ๓ : Describing and Introducing Tourist attractions

๑) คำศัพท์แนะนำสถานที่ท่องเที่ยว

Natural (ทางธรรมชาติ)	mountain (ภูเขา)	lake (ทะเลสาบ)	river (แม่น้ำ)
waterfall (น้ำตก)	cave (ถ้ำ)	national park (อุทยานแห่งชาติ)	coast (ชายฝั่งทะเล)
beach (ชายหาด)	island (เกาะ)	Built (สิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรม)	temple (วัด)
castle (ปราสาท)	art gallery (หอศิลป์)	historic site (แหล่งทางประวัติศาสตร์)	archaeological site (แหล่งทางโบราณคดี)
museum (พิพิธภัณฑ์)	monument (อนุสรณ์สถาน)	theme park (ธีมปาร์ก)	palace (พระราชวัง)

๒) บทสนทนาแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว

Attractive Place (แอทแทรคทีฟ เพลซ) แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ

A : Welcome to north-east of Thailand. (เวลคัม ทู นอร์ธอีสท ออฟ ไทแลนด์)

ยินดีต้อนรับสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

B : What is Roi-et famous for? (วอท อีส ร้อยเอ็ด เฟมัส ฟอรั)

จังหวัดร้อยเอ็ดมีชื่อเสียงด้านใดบ้างคะ

A : It's famous for Jasmine Rice. (อิทซ เฟมัส ฟอรั แจสมิน ไรซ)

มีชื่อเสียงเกี่ยวกับข้าวหอมมะลิ

B : Are there any natural attractions in your province?

(อาร์ แอรู เอนี่ แนชเชริล แอทแทรคชันส อิน ยัวร์ พรอวินซ์)

มีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติในจังหวัดของคุณไหม

A : Yes. I'd recommend Pha Nam Yoi Forest Park.

(แยส ไอค เรคอมเมนด-ฟาน้ำย้อย ฟอเรสท พาร์ค)

มีครับ ผมอยากแนะนำให้คุณไปเยี่ยมชมวนอุทยานแห่งชาติมา

B : What else is interesting in your town, sir? (วอท เอลส์ อีส อินเทรสทิง อิน ยัวร์ ทาวน์

เซอรั)

ช่วยบอกสถานที่น่าเที่ยวในเมืองของคุณหน่อยค่ะ

A : You should visit the beautiful ancient castle.

(ยู ชูด วิสิท เธอะ บิวทิฟูล เอนเซนท คาสเซล)

คุณควรไปเที่ยวชมความงามของปราสาทโบราณ

B : What is Surin famous for? (วอท อีส สุรินทร์ เฟมัส ฟอรั)

จังหวัดสุรินทร์มีชื่อเสียงด้านใดบ้างคะ

A : It's famous for elephants. (อิทซ เฟมัส ฟอรั เอเลแฟนท)

จังหวัดสุรินทร์มีชื่อเสียงเกี่ยวกับช้าง

- B : What are the tourist attractions in Surin?
(วอท อา เรอะ ทัวริสท แอนแทรกชันส อิน สุรินทร์) สถานที่ท่องเที่ยวในสุรินทร์มีที่ไหนบ้าง
- A : Elephant Study Center, Elephant Village, Red-cross and Jasmine Rice Fair, etcetera.
(เอเลแฟนท สตั๊ดดี เซนเทอร์ เอเลแฟนท วิลลิจ เรดครอส อนด์ เจสมีน ไรซ์ แฟร์เอทเซทรา) ศูนย์คชศึกษา หมู่บ้านช้าง งานกาชาด และเทศกาลข้าวหอมมะลิ เป็นต้น
- B : What is Buriram famous for? (วอท อีส บุรีรัมย์ เฟมัส พอร์)
จังหวัดบุรีรัมย์ชื่อเสียงด้านใดบ้างคะ
- A : It's famous for elephants, too. (อิทซ เฟมัส พอร์ เอเลแฟนท ทู)
จังหวัดบุรีรัมย์มีชื่อเสียงเกี่ยวกับช้างเช่นเดียวกัน
- B : What are the tourist attractions in Buriram?
(วอท อา เรอะ ทัวริสท แอนแทรกชันส อิน บุรีรัมย์)
สถานที่ท่องเที่ยวในบุรีรัมย์มีที่ไหนบ้าง
- A : Phanom Rung Sand Stone Castle. That's a beautiful place.
(พนมรุ้ง แซนด์ สโตน คาสเซิล แรทซ อะ บิวทิฟูล เพลซ)
ปราสาทหินพนมรุ้ง ซึ่งสวยงามมาก
- B : That's very interesting ideal (แรทซ อะ เวิร์ อินเทเรสทิง ไอเดีย)
เป็นความคิดที่น่าสนใจมาก
- A : Let's go! (เลทซ โก)
งั้นไปกันเลยครับ

๓) แบบฝึกหัด

จงทำบทสนทนาที่กำหนดให้สมบูรณ์ โดยเลือกจากข้อความที่ถูกต้องที่สุดที่ให้ไว้เติมคำในบทสนทนา

๑. selling goods/singing songs/seeing friends/sightseeing
๒. I agree/I answer/I annoy/I ask
๓. moment/morning/minute/museum
๔. sleep and eat/visit and learn/sing and dance/buy and sell
๕. library/museum/restaurant/mountain

A: Where should we go _____๑_____ today?

B: I think that some things might be best done in the morning at the temple.

A: yes, _____๒_____ that I would like to go to the temple this morning.

B: That would be a good place to start our sightseeing at Wat Among in the village.

We could have breakfast there.

A: I hear that there is a very nice natural history _____๓_____ there.

B: Yes, it would be nice to _____๔_____ something about culture and history.

A: Where should we go in the afternoon?

B: I would love to eat at the _____๕_____ by the park.

B: That sounds like a great idea! Let's go.

Unit ๔ : Bargaining prices

๑) ส่วนวนเกี่ยวกับการต่อรองราคา

That's too expensive! Let's do ๒๕๐ Baht	แพงไป เอาเป็น ๒๕๐ บาทนะคะ	Can you go any lower?	ลดให้อีกหน่อย
That's all I'm willing to pay	ผมให้ได้แค่นี้ละ เต็มทีละ	I need to think about it. I might have a look around...	ขอคิดแบบนี้นะ เดี่ยวผมดูแถวนี้ก่อน
Let's meet halfway	เจอกันครึ่งทางดีกว่า	It's a rock-bottom price	"ต่ำที่สุด"
A ๑๐% discount. That's the best I can do for you	ลดให้แค่ ๑๐% ลดสุดๆแล้ว	I make very little money out of it	ผมได้กำไรแค่นิดเดียวเอง
I'll give you ๒ for ๕๐๐ Baht. It's a bargain!	เอาไปเลย ๒ ตัว คิด ๕๐๐ บาทพอ		

๒) บทสนทนาแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว

บทสนทนาการต่อรองราคา Thai Silk (ไท ซิลค) ไหมไทย

- A : How much is this? (ฮาว มัช อีส อีส) ขึ้นนี้ราคาเท่าไร
- B : ๕๐๐ baht (ไฟว์ ฮันเดรดบาท) ห้าร้อยบาทครับ
- A : Mm that's a little expensive. (อคม แรทซุ อะ ลิทเทิล เอ็คซเพนซิฟ) อืม แพงไปหน่อย
- B : Well, I can give you two for ๙๐๐ baht. (เวล โอ แคน กิฟ ยู ทู ฟอร์ ไนน์ฮันเดรด บาท) ถ้าอย่างนั้น สองชิ้นก็ร้อยแล้วกัน
- A : Mm... how about one for ๔๕๐. (อืม... ฮาว อเบาท์ วัน ฟอร์ โฟร์ฮันเดรด แอนด ฟิฟที) อี... เอาเป็นว่าหนึ่งชิ้นก็ร้อยห้าสิบนะ
- B : O.K. ๔๕๐ it is. (โอเค โฟร์ ฮันเดรด ฟิฟที อิท อีส) ตกลงครับ สี่ร้อยห้าสิบบาทก็ได้
- A : Is this real silk or polyester? (อิส อีส เรียล ซิลค ออร์ โพลีเอสเตอร์) ขึ้นนี้เป็นไหมแท้ หรือใยสังเคราะห์
- B : Oh...this is ๑๐๐% pure Thai silk. (โอ...อิส อีส ฮันเดรด เพอร์เซนท พยัวร์ ไท ซิลค) โอ...ขึ้นนี้ไหมไทยแท้ร้อยเปอร์เซ็นต์ครับ
- A : It's so beautiful but a little expensive (อิทซุ โซ บิวทิฟูล บัท อะ ลิทเทิล เอ็คซเพนซิฟ) มันสวยมาก แต่ว่าแพงไปค่ะ
- B : Well, this scarf is handmade. (เวล อีส สคาร์ฟ อีส แฮนด์เมด) ผ้าพันคอชิ้นนี้ทอด้วยมือ นะครับ
- A : How much is this? (ฮาว มัช อีส อีส) ขึ้นนี้ราคาเท่าไร
- B : ๓๐๐ baht. (ธรี ฮันเดรด บาท) สามร้อยบาทครับ
- A : Can you lower the price for me? (แคน ยู โลเวอร์ เอะอะ ไพริซิส ฟอร์ มี) คุณช่วยลดราคาหน่อยได้ไหมคะ
- B : ๕๐๐ baht for two. (ไฟว์ ฮันเดรด บาท ฟอร์ ทู) ห้าร้อยบาทสำหรับสองชิ้นครับ
- A : O.K. I will have them. Here your money. (โอเค โอ วิล แฮฟ เอม เฮียร์ ยัวร์ มัณนี่) ตกลง ฉันเอาค่ะ นี่คะเงิน

B : Here your change. Thank you very much. (เสียร์ ยัวร์ เซนจฺ อิงคฺ ยู เวิร์ มัช)
นี่รับเงินทอนของคุณ ขอขอบคุณมากนะครับ

๓) แบบฝึกหัด

จงทำบทสนทนาที่กำหนดให้สมบูรณ์ โดยเลือกจากข้อความที่ถูกต้องที่สุดที่ให้ไว้เติมคำในบทสนทนา

๑. I am the owner of the shop./I am happy to be here./
I am coming with you./I am glad that you like it.
๒. how often/how far/how much/how long
๓. a little small/a little far/a little high/a little big
๔. I could come./I could eat./I could accept./I could drive.
๕. fair/ fun/first/fresh

A: This silk scarf is exactly what I want!

B: _____๑_____

A: So, _____๒_____ do you want for this scarf?

B: Well, the price in the paper was two thousand baht.

A: Yes, I know, but I think that might be _____๓_____ for this it.

B: I might be able to come down a little on the price.

A: How about selling it for one thousand five hundred?

B: No, that's way less than _____๔_____. However, I could accept one thousand and seven hundred.

A: That sounds _____๕_____ to me.

B: It's a deal then. Thank you!

แบบฝึกอ่านออกเสียงคำศัพท์

ลำดับที่	คำศัพท์ที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธและวัฒนธรรม		
	คำศัพท์	คำแปล	อ่านว่า
๑.	famous	มีชื่อเสียง, โด่งดัง	เฟมัส
๒.	ancient	เก่าแก่, โบราณ	แอนเชียน
๓.	originally	แรกเริ่ม, แต่เดิม	ออ-ริ-จิ-นอล
๔.	village	หมู่บ้าน	วิลเลจ
๕.	weaving	การทอผ้า, การสาน, การถัก	วีฟวิง
๖.	traditional	แบบดั้งเดิม, ตามประเพณี	เทรดิชัน
๗.	fabric	ผ้า, ผ้าพื้น, สิ่งทอ	เฟบรีค
๘.	specifically	เฉพาะ, โดยจำเพาะ	สเปซิฟลีส
๙.	building	สิ่งปลูกสร้าง, ตึก	บิลดิ้ง
๑๐.	construct	สร้าง	คอนสตรัค

๑๑.	antique	ของเก่าแก่, โบราณ	แอนทีก
๑๒.	silk weaver	การทอผ้าไหม	ซิลค-วีฟเวออร์
๑๓.	interesting	น่าสนใจ, น่าทึ่ง	อิเทอเรสติง
๑๔.	silk looms	ผ้าไหมทอ	ซิลค์ ลูม
๑๕.	yard	หลา, ลาน, สนาม	ยาร์ด
๑๖.	thatch roofs	มุงหลังคา	แธช รูฟส
๑๗.	pole	เสา, ไม้ยาว	โพล
๑๘.	complete	สมบูรณ์, ครบ, เสร็จ	คอมพลีท
๑๙.	difficult	ยาก, ลำบาก, ยุ่งยาก	ดีฟิคัล
๒๐.	expensive	แพง, มีราคาสูง	เอ็กเพนซีฟ
๒๑.	compare	เปรียบเทียบ	คอมแพร์
๒๒.	gold thread	ด้ายสีทอง	โกลด์ เธรด
๒๓.	process	กระบวนการ, กรรมวิธี	โพรเซส
๒๔.	selected	ได้คัดเลือกแล้ว	ซีเล็คเท็ด
๒๕.	co-operation	สหกรณ์, ความร่วมมือ	โค อ็อบเปอเรชั่น
๒๖.	delay	ดีเลย์	ดีเลย์
๒๗.	leader	ผู้นำ	ลีดเดอร์
๒๘.	harvesting	การเก็บเกี่ยว	ฮาเวสติง
๒๙.	display	แสดง, เปิดเผย, ทำให้เห็นเด่นชัด	ดิสเพลย์
๓๐.	material	วัสดุ, ขั้วของสัมภาระ	แมททีเรียล
๓๑.	color dyes	สีย้อม	คัลเลอร์ ดายส
๓๒.	hand-carved	แกะสลักด้วย	แฮนด์ คิวฟิง
๓๓.	wooden	ทำด้วยไม้	วูดเด้น
๓๔.	duplicate	สำเนา, ภาพจำลอง	ดูปพลิเคท
๓๕.	scarf	ผ้าพันคอ	สคาร์ฟ
๓๖.	purses	กระเป๋, ถุงเงิน	เพอร์ส
๓๗.	pants	กางเกง	แพนทส์
๓๘.	dress	ชุดกระโปรง	เดรส
๓๙.	reasonable	ราคาสมเหตุสมผล	รีเชอเนเบิล

๔๐.	unique	เป็นเอกลักษณ์	ยูนิค
๔๑.	dim color	สีสลัว	ติม คัลเลอร์
๔๒.	natural	โดยธรรมชาติ	แนทเชอรัล
๔๓.	ingredients	ส่วนผสม	อินกรีเดียน
๔๔.	influences	อิทธิพล	อินฟลูเอนซ์
๔๕.	method	วิธี,ระเบียบ	เมทออด
๔๖.	local	ในประเทศ,ส่วนท้องถิ่น	โลคอล
๔๗.	create	สร้างประดิษฐ์	ครีเอท
๔๘.	festival	งานเทศกาล,งานพิธี	เฟสทิวัล
๔๙.	culture	วัฒนธรรม	คัลเชอร์
๕๐.	travel	การท่องเที่ยว,เดินทาง	ทราเวล
๕๑.	transportation	ขนส่ง	ทรานสปอร์ตेशन
๕๒.	area	พื้นที่,เนื้อที่,บริเวณ	แเอเรีย
๕๓.	economic	ด้านเศรษฐกิจ	อีโคโนมิก
๕๔.	community	ชุมชน,คณะ,หมู่	คอมมูนิตี้
๕๕.	bargain	ต่อรอง,การต่อรองราคา	บาร์เกน
๕๖.	chief district	ผู้ใหญ่บ้าน	ชีฟ ดิสตริก
๕๗.	salary	เงินเดือน,ค่าจ้างรายเดือน	ซาลารี
๕๘.	education	การศึกษา,การอบรม	อิดูเคชั่น
๕๙.	admire	ยกย่อง,นับถือ,เลื่อมใส	แอดไมร
๖๐.	value	ความคุ้มค่า, มูลค่า,คุณค่า	แวลิว
๖๑.	income	รายรับ,เงินได้,รายได้	อินคัม
๖๒.	discount	ส่วนลด, ลดราคา	ดิสเค๊าท
๖๓.	agriculture	การเกษตร,เกษตรกรรม	อกรีกัลเชอร์
๖๔.	business	ธุรกิจ	บิสสิเนส
๖๕.	export	ส่งออก,ส่งสินค้าออก	เอ็กซพอร์ต
๖๖.	quality	คุณภาพ,ระดับ	ควอลลิตี้
๖๗.	quantity	ปริมาณ	ควานทิตี้
๖๘.	customer	ลูกค้า,ผู้ซื้อ, ผู้ใช้บริการ	คัสตอมเมอร์

๖๙.	instruct	ชี้แนะ,สั่งสอน,แนะนำ	อินสตรัค
๗๐.	trade	ธุรกิจการค้า,เขตการค้า	เทรด
๗๑.	exhibition	งานแสดงนิทรรศการ	เอ็กซ์ฮิบิชัน
๗๒.	souvenir	ของที่ระลึก	ซูวีเนียร์
๗๓.	Buddhism	พุทธศาสนา	บู๊ดดิสม
๗๔.	Buddha Image	พระพุทธรูป	บู๊ดต้าอิมเมจ
๗๕.	folk wisdom	ภูมิปัญญาชาวบ้าน	โฟล์ค วิสดอม
๗๖.	knowledge	ความรู้,ภูมิปัญญา,ความเข้าใจ	โนวเลจ
๗๗.	demonstrate	สาธิต,แสดงให้เห็นจริง	ดีมอนสเตรต
๗๘.	successful	ประสบความสำเร็จ,สัมฤทธิ์ผล	ซัดเซส
๗๙.	religion	ศาสนา,ธรรมะ,เรื่องศาสนา	รีลิจิอัน
๘๐.	resource	ทรัพยากร, แหล่งที่มา	รีซอร์ซ
๘๑.	identity	เอกลักษณ์,สถานะ	ไอดีตีตี
๘๒.	utilize	ใช้สอยนำไปใช้,ใช้ให้เป็นประโยชน์	ยูทิลไลซ์
๘๓.	facilitate	อำนวยความสะดวก,ส่งเสริม	ฟาซิลิเตต
๘๔.	belief	ความเชื่อ,ศรัทธา	บีลีฟ
๘๕.	tourist attraction	แหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยว, สถานที่ท่องเที่ยว	ทัวริสแอ็ท แทร็กชัน
๘๖.	museum	พิพิธภัณฑ์	มิวเซียม
๘๗.	blanket	ผ้าห่ม	แบล็งคเค็ต
๘๘.	blended	ผสมผสาน	เบลนด์
๘๙.	increase	เพิ่มพูน,ต่อเติม,มากขึ้น	อินครีส
๙๐.	decrease	ลดลง	ดีครีส
๙๑.	damage	เสียหาย	แดเมจ
๙๒.	profit	กำไร	โพรฟิต
๙๓.	benefit	ประโยชน์,ผลดี	เบนิฟิต
๙๔.	duration	ระยะเวลา	ดูเรชัน
๙๕.	invent	ประดิษฐ์ ,คิดค้น,สร้างสรรค์	อินเวนท
๙๖.	planting	การเพาะปลูก,การฝัง,การตั้ง,การสร้าง	แพล้นติง
๙๗.	seasons	ฤดูกาล	ซีซัน
๙๘.	straight	ความตรง,แนวตรง	สเตรสท

๙๙.	spindle	แกนหมุน	สปินเดิล
๑๐๐.	proud	ภูมิใจ	พราวอด
๑๐๑.	access	เข้าถึง	แอ็คเซส
๑๐๒.	accessory	ส่วนเพิ่มเติม	แอ็คเซสซอรี
๑๐๓.	accustom	ฝึกให้เคยชิน	แอ็คคัสต้อม
๑๐๔.	accumulate	สะสม	แอ็คคิวมูลาท
๑๐๕.	achieve	บรรลุ	อะชีฟ
๑๐๖.	adapt	ดัดแปลง,ทำให้เหมาะ	อะแดปท์
๑๐๗.	adequate	เพียงพอ	แอ็ดดีเควท
๑๐๘.	adjust	ปรับ,ปรับตั้ง	แอ็ดจัสท
๑๐๙.	administrate	บริหาร,ปกครอง,จัดการ	แอ็ดมินิเทรท
๑๑๐.	adopt	รับเอา,นำมาใช้	อะด็อพท
๑๑๑.	adult	ผู้ใหญ่	อะดัลท
๑๑๒.	advance	ก้าวหน้า	แอดฟานซ
๑๑๓.	advantage	ได้เปรียบ,เป็นประโยชน์	แอดแวนเทจ
๑๑๔.	advertise	โฆษณา	แอ็ดเฟอริฟายส์
๑๑๕.	advice	แนะนำ	แอดไฟซ์
๑๑๖.	affect	กระทบกระเทือน	แอฟเฟค
๑๑๗.	afford	สามารถมีได้	แอฟฟอร์ด
๑๑๘.	agree	ตกลง,เห็นพ้อง	อะกรี้
๑๑๙.	allocate	แบ่งให้,กำหนด	อัลโลเคท
๑๒๐.	allow	อนุญาต,ยอมให้	อะลาว
๑๒๑.	altogether	พร้อมกัน	อลทูเก็ทเทอโร
๑๒๒.	amaze	ทำให้ประหลาดใจ	อะแมซ
๑๒๓.	ancestor	บรรพบุรุษ	แอนเซสเทอร์
๑๒๔.	announce	ประกาศ	อะแน็นซ
๑๒๕.	annual	ประจำปี	แอนนัวล
๑๒๖.	anxious	หวังใย,กังวล	แอนซีเยส
๑๒๗.	appear	ปรากฏ	แอฟเพียร์
๑๒๘.	apply	ใช้ประโยชน์,สมัครงาน	แอฟพลาย

๑๒๙.	appropriate	เหมาะสม,สมควร	แอฟโพริพริเอท
๑๓๐.	approve	อนุมัติ	แอฟพรูฟ
๑๓๑.	artificial	เทียม,ปลอม	อาร์ทีฟิเชียล
๑๓๒.	assist	ช่วยเหลือ	แอสซิสต์
๑๓๓.	associate	เข้าร่วม,เกี่ยวเนื่อง	แอสโซซิเอท
๑๓๔.	average	เฉลี่ย	แอ็ฟเฟอรัเอจ
๑๓๕.	avoid	หลีกเลี่ยง	อะฟอยด์
๑๓๖.	borrow	กู้,ยืม	บอร์โรว์
๑๓๗.	branch	กิ่งก้าน,สาขา	บริ๊นช
๑๓๘.	brand	ยี่ห้อ	แบรนด์
๑๓๙.	breeze	ลมอ่อนๆ	บรีซ
๑๔๐.	bride	เจ้าสาว	ไบรด์
๑๔๑.	bridge	สะพาน	บริดจ
๑๔๒.	brief	สรุปสั้นๆ	บรีฟ
๑๔๓.	bright	สว่าง,ฉลาด	ไบรท์
๑๔๔.	burden	ภาระ	เบอร์ดัน
๑๔๕.	busy	ยุ่ง,มีธุระ	บัสซึ่
๑๔๖.	calculate	คำนวณ	แคลคูละท
๑๔๗.	calendar	ปฏิทิน	แคล์เ็นด้าร์
๑๔๘.	campaign	รณรงค์	แคมเพน
๑๔๙.	canal	คลอง	คะแนล
๑๕๐.	cancel	ยกเลิก	แคนเซ็ล
๑๕๑.	capital	เมืองหลวง,เงินทุน	แค็พพิทอล
๑๕๒.	career	อาชีพ	แคร์เรีย
๑๕๓.	carpenter	ช่างไม้	คาร์ทเพนเทอ์
๑๕๔.	carpet	พรม	คาร์ทเพ็ท
๑๕๕.	carry	แบก,หาม,นำไป	แคร์รี่
๑๕๖.	cart	เกวียน	คาร์ท
๑๕๗.	castle	ปราสาท	แค็สเซ็ล

๑๕๘.	category	แบ่งออกเป็นประเภทๆ	แคตทิกอรี
๑๕๙.	cattle	วัวควาย	แคทเทิล
๑๖๐.	cause	สาเหตุ,ทำให้เกิด	คอส
๑๖๑.	celebrate	ฉลอง	เซเลเบรท
๑๖๒.	certificate	ประกาศนียบัตร	เซอร์ทิฟิเคท
๑๖๓.	ceremony	พิธี	เซรีโมนี
๑๖๔.	chance	โอกาส,หนทาง	แช้นซ์
๑๖๕.	challenge	ท้าทาย	แช็ลเลนจ์
๑๖๖.	compete	แข่งขัน	คอมพีท
๑๖๗.	complain	บ่น,ร้องทุกข์	คอมเพลน
๑๖๘.	concentrate	มุ่ง,เน้น	ค็อนเซ็นเทรท
๑๖๙.	concern	กังวล,เกี่ยวข้อง	คอนเซิร์น
๑๗๐.	contain	บรรจุ,จำกัดวง	คอนเทน
๑๗๑.	consult	ปรึกษา	คอนซัลท
๑๗๒.	consume	บริโภค	คอนซูม
๑๗๓.	convenience	สะดวก	คอนวีเนียนซ์
๑๗๔.	decision	ตัดสินใจ	ดีซิชั่น
๑๗๕.	decorate	ตกแต่ง	เด็คโคเรท
๑๗๖.	deduct	หักออก	ดีดักท
๑๗๗.	defect	ข้อบกพร่อง	ดีเฟ็คท
๑๗๘.	delay	ล่าช้า,ทำให้ล่าช้า	ดีเลย์
๑๗๙.	democracy	ประชาธิปไตย	ดีม็อกเรซี
๑๘๐.	describe	พรรณนา	เดสไครบ
๑๘๑.	destroy	สังหาร,ทำลาย	เดสทรอย
๑๘๒.	develop	พัฒนา,เจริญ	เดเฟิลลอป
๑๘๓.	device	ประดิษฐ์,อุบาย	ดีไฝซ์
๑๘๔.	discipline	วินัย	ดีสซิพลิน
๑๘๕.	discount	ส่วนลด	ดีสเค๊าท
๑๘๖.	discourage	ทำให้ท้อ	ดิสค็อเฮอร์จ

๑๘๗.	discover	ค้นพบ	ดิสคัฟเฟอ์
๑๘๘.	measure	วัดระยะ	เม็ชเชอะ
๑๘๙.	pattern	รูปแบบ	แพ็ทเทิน
๑๙๐.	product	ผลผลิต	พร็อดัค
๑๙๑.	forest	ป่า	ฟ็อเร็สท
๑๙๒.	greedy	โลภ	กร็ีดี
๑๙๓.	ground	พื้นดิน	กราวด
๑๙๔.	healthy	ดี	เฮ็ลธึ
๑๙๕.	history	ประวัติศาสตร์	ฮิสทรี
๑๙๖.	industry	อุตสาหกรรม	อินดั้สทรี
๑๙๗.	location	ที่ตั้ง	โลเค็เซิน
๑๙๘.	machine	เครื่องจักร	มะชีน
๑๙๙.	necessary	จำเป็น	เน็สซ็สเซะรี
๒๐๐.	neighbor	เพื่อนบ้าน	เน็เบอะ

๔) เครื่องมือวิจัยหัวข้อ การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสาน
ใต้กับประชาคมอาเซียน

แบบบันทึกการสังเกต

หัวข้อ การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคม
อาเซียน

สถานที่.....บ้าน.....
หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....
วันที่สังเกต.....

1. การเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน (Connectivity : เช่น การแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดความรู้ ข้อมูล
ข่าวสาร เป็นการเชื่อมโยงทั้งแนวตั้งและแนวนอน ไม่จำกัดอยู่เพียงผู้ประกอบการเท่านั้น แต่รวมถึง
สถาบันการศึกษา/วิจัยและพัฒนา สถาบันการเงิน องค์กรภาครัฐ สมาคม เอกชน ฯลฯ)

.....
.....

2. ความร่วมมือ (Collaboration : เช่น ความร่วมมือกันของสมาชิกในเครือข่าย มีการกำหนด
เป้าหมายร่วมกัน รวมทั้งกลยุทธ์ในการทำงาน ฯลฯ)

.....
.....

3. ประสิทธิภาพโดยรวม (Collective Efficiency : เช่น โครงสร้างเครือข่าย การเชื่อมโยงที่เป็น
ระบบ การแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ตลอดจนทรัพยากรต่างๆ จะทำให้เกิดประสิทธิภาพโดยรวม
 ฯลฯ)

.....
.....

4. บริบท/โครงสร้างทางกายภาพของเครือข่าย (เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา ชนบท เมือง ฯลฯ)

.....
.....

5. วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชุมชนเกี่ยวกับเรื่องศาสนาและวัฒนธรรม (เช่น สภาพความเป็นอยู่
ของชุมชน อาหารการกิน/ภาษา/การแต่งกาย แหล่งอารยธรรม แหล่งโบราณสถาน แหล่งผลิตภัณฑ์
 ฯลฯ)

.....
.....

ลงชื่อ.....ผู้บันทึก

แบบบันทึกการสัมภาษณ์การวิจัย

เพื่อการวิจัยหัวข้อ การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม
ของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน

(สัมภาษณ์กลุ่ม : นักวิชาการ ผู้บริหารการท่องเที่ยว และผู้เกี่ยวข้องเครือข่ายระดับชุมชน)

ส่วนที่ ๑ : เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ (ส่วนผู้วิจัยเป็นผู้บันทึกก่อนการสัมภาษณ์)

ชื่อ - นามสกุล ของผู้ให้สัมภาษณ์.....

ตำแหน่งงานปัจจุบัน.....

สถานที่ทำงานปัจจุบัน

ส่วนที่ ๒ : เป็นข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาที่สัมภาษณ์

๒.๑ สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมแต่ละด้านเป็นอย่างไร

๑) ด้านการรวมตัวกันและความเป็นอิสระของเครือข่าย

.....
.....

๒) ด้านการสภาพบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน

.....
.....

๓) ด้านการสภาพการขยายผลการท่องเที่ยวไปยังชุมชนอื่น

.....
.....

๔) ด้านสภาพการเรียนรู้และประสบการณ์ที่จัดร่วมกัน

.....
.....

๕) ด้านสภาพรูปแบบกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกับชุมชนต่าง ๆ

.....
.....

๖) ด้านการความร่วมมือในการสร้างคุณภาพการบริการ

.....
.....

๗) ด้านสภาพความร่วมมือในการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพ

.....
.....

๘) ด้านสภาพความมั่นคงเข้มแข็งของเครือข่าย

.....

.....

๒.๒ แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมแต่ละด้านเป็นอย่างไร

๑) ด้านการรวมตัวกันและความเป็นอิสระของเครือข่าย

.....

.....

๒) ด้านการสภาพบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน

.....

.....

๓) ด้านการสภาพการขยายผลการท่องเที่ยวไปยังชุมชนอื่น

.....

.....

๔) ด้านสภาพการเรียนรู้และประสบการณ์ที่จัดร่วมกัน

.....

.....

๕) ด้านสภาพรูปแบบกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกับชุมชนต่าง ๆ

.....

.....

๖) ด้านการความร่วมมือในการสร้างคุณภาพการบริการ

.....

.....

๗) ด้านสภาพความร่วมมือในการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพ

.....

.....

๘) ด้านสภาพความมั่นคงเข้มแข็งของเครือข่าย

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้บันทึก

ภาคผนวก ข

หนังสือเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ, ผู้ให้ข้อมูล

ที่ อว.พิเศษ/๒๕๖๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง
จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๐๐๐

.....เดือน พฤศจิกายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

นมัสการ/เรียน.....

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ได้ทำวิจัย เรื่อง “การ
ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทางและการเสริมสร้างเครือข่ายใน
ประชาคมอาเซียน” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนา
และวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา
และวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยว
ทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของ
อีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และเพื่อนำเสนอผลการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การ
ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

การวิจัยนี้คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่กลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในเขตจังหวัด ๕
จังหวัด ได้แก่ ๑) กลุ่มเป้าหมายที่กำหนดในจังหวัดนครราชสีมา ๒) กลุ่มเป้าหมายที่กำหนดจังหวัด
บุรีรัมย์ ๓) กลุ่มเป้าหมายที่กำหนดจังหวัดสุรินทร์ ๔) กลุ่มเป้าหมายที่กำหนดจังหวัดศรีสะเกษ และ ๕)
กลุ่มเป้าหมายที่กำหนดจังหวัดอุบลราชธานี ดังนั้นเพื่อให้การวิจัยบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย กระผม
ในนามผู้อำนวยการแผนงานวิจัย จึงขออนุญาตให้คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลวิจัยจาก
หน่วยงานของท่าน และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงยิ่งมา ณ โอกาสนี้

นมัสการ/เรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

โทร. ๐๘๙๙๔๗๘๘๒๒

สำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก

ที่ อว.พิเศษ/๒๕๖๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง
จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๐๐๐

.....เดือน พฤศจิกายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเชิญร่วมสนทนากลุ่ม

นมัสการ/เรียน.....

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ได้ทำวิจัย เรื่อง “การ
ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทางและการเสริมสร้างเครือข่ายใน
ประชาคมอาเซียน” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนา
และวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา
และวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยว
ทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของ
อีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และเพื่อนำเสนอผลการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การ
ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

การวิจัยนี้คณะผู้วิจัยได้กำหนดจัดการสนทนากลุ่มในประเด็นที่คณะผู้วิจัยได้กำหนดไว้ ดังนั้น
เพื่อให้การวิจัยบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในการนี้ กระผม ในนามผู้อำนวยการแผนงานวิจัย จึงขอ
นมัสการ/เรียนเชิญท่านในฐานะผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย เพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม ตามวัน
เวลา และสถานที่ที่คณะผู้วิจัยได้กำหนดดังกล่าวการที่ได้แนบมาพร้อมนี้แล้ว และขอขอบพระคุณเป็น
อย่างสูงยิ่งมา ณ โอกาสนี้

นมัสการ/เรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

โทร. ๐๘๙๙๔๗๘๒๒

สำหรับผู้ทรงคุณวุฒิ

ที่ อว.พิเศษ/๒๕๖๒

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง
จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๐๐๐

.....เดือน พฤศจิกายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่ม

นมัสการ/เรียน.....

ด้วยมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ได้ทำวิจัย เรื่อง “การ
ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทางและการเสริมสร้างเครือข่ายใน
ประชาคมอาเซียน” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนา
และวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา
และวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยว
ทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของ
อีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และเพื่อนำเสนอผลการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การ
ท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน

การวิจัยนี้คณะผู้วิจัยได้กำหนดจัดการสนทนากลุ่มในประเด็นที่คณะผู้วิจัยได้กำหนดไว้ ดังนั้น
เพื่อให้การวิจัยบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในกรณีนี้ กระผม ในนามผู้อำนวยการแผนงานวิจัย จึงขอ
นมัสการ/เรียนเชิญท่านในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม ตามวัน เวลา และสถานที่ที่
คณะผู้วิจัยได้กำหนดดังกล่าวได้แนบมาพร้อมนี้แล้ว และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงยิ่งมา ณ
โอกาสนี้

นมัสการ/เรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง)
ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

โทร. ๐๘๙๙๔๗๘๘๒๒

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑. การวิจัยเชิงคุณภาพ จำนวน ๙๔ รูป/คน ประกอบด้วย

๑.๑ สัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓๒ รูป/คน ประกอบด้วย

๑) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ๒ คน ได้แก่ ๑) ผศ.ดร. สรเชต วรรณวิชัย ๒) นางวิราสินี แซ่มสะอาด

๒) นักวิชาการด้านศาสนา ๕ คน ได้แก่ ๑) อาจารย์ธนพัฒน์ จงมีสุข ๒) อาจารย์ธงชัย สีโสภณ ๓) รศ.ดร. สุนันท์ เสนารัตน์ ๔) ผศ.ดร. วีระชัย ยศโสธร ๕) ดร. มนูญ สอนโพนงาม

๓) นักวิชาการด้านวัฒนธรรม ๕ คน ได้แก่ ๑) นางอุดมลักษณ์ ประชุมรักษ์ ๒) อัญญาณี สกฤตวัฒนา ๓) ผศ.สุจิตใจ สะอาดยิ่ง ๔) นายชัตติยา ชัยมณี ๕) นางณัฐนิชา กุญรัมย์

๔) นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว ๑๕ คน ได้แก่ ๑) อาจารย์เชาวลิต คัมภูเขียว ๒) นายณัฐวัตร โชคสุทธิสวัสดิ์ ๓) ผศ.ดร.สถาพร วิชัยรัมย์ ๔) อาจารย์สากล พรหมสถิต ๕) ผศ.อุทิศ ทาหอม ๖) นายบุญส่ง พรหมภู ๗) นายจิรศักดิ์ สรวลสันต์ ๘) นายพีระพล สงสาป ๙) นายธีรพงษ์ สมเขาใหญ่ ๑๐) นางประภา ธรฤทธิ ๑๑) นายจิระวัตร พิสิทธิ์ ๑๒) นายศึกษา สุวรรณธาดา ๑๓) นายชอบ สร้อยจิตต์ นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษหัวหน้ากลุ่มยุทธศาสตร์และแผนงาน ๑๔) นางสาวจิรนนท์ ศรีวงษ์ชัย เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงานหัวหน้ากลุ่มส่งเสริมและพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ๑๕) ดร.ปะนะชัย คำสิงห์ หัวหน้าท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี

๕) ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือชุดฝึกทักษะภาษาอังกฤษ ๕ คน ได้แก่ ๑) ดร.ประดิษฐ์ ชื่นบาน ๒) ดร.พีรวัส อินทวิ ๓) อาจารย์รังสรรค์ จันทน์ไทย ๔) อาจารย์ทองพูล ชุมคำ ๕) อาจารย์ถิรพิทย์ ถาวรผาด

๑.๒ สัมภาษณ์กลุ่มตัวแทนหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จำนวน ๔๐ รูป/คน ประกอบด้วย

๑) ผู้บริหารการท่องเที่ยว จำนวน ๑๕ รูป/คน ได้แก่ ๑) นางสาวสุนทรี ประวัตติกกลาง ๒) นางสาวชนาภา จันทน์สด ๓) นางศิริวรรณ ฉิมข้าง ๔) นายรณชัย ตำประภา ๕) พระครูสมุห์หาญ ปญฺญชโร ๖) นายเกษรติภูมิ พงศ์อินทรสุทธิ ๗) นายสมยศ พันธุ์มา ๘) พระมนตรี นราธิป ๙) นายสมยศ พันธุ์มา ๑๐) พระมนตรี นราธิป ๑๑) นางชบาไพร ทองอินทร์ ๑๒) นางเสวี คุมรอบ ๑๓) นางสาวรรค์ ชันธรัตน์ ๑๔) นายวสันต์ธีรภัช เจียนงาม ๑๕) นางจารุวรรณ เจียนงาม

๒) ผู้บริหารหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ๑๕ รูป/คน ได้แก่ ๑) นายเทียม ละอองกลาง ๒) นางสาวฐาภากร ชมโคกกรวด ๓) นางสาวทัศนียา ทาจันทร์ ๔) นางสาวนภาพร ผ่านไชย ๕) นายบุญรวม รุ่งเรือง ๖) นายสุพจน์ โสฬส ๖) นายประสิทธิ์ ลอยประโคน ๗) นายศึกษา สุวรรณธาดา ๘) นางวิชุดาตวง เป็นสูงเนิน ๙) พระครูเกษมบุญญาภิราม เจ้าอาวาสวัดธาตุสวนตาล ตำบลชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี ๑๐) พระครูสิทธิธรรมานุสิฐ เจ้าคณะตำบลชีทวน ตำบลชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี ๑๑) พระครูสุนทรสุตกิจ เจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีวิไลซ์

ตำบลชิวทวน อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี (๑๒) พระสำราญ ปญญาวิโร วัดศรีนวล แสงสว่าง อารมณฺ์ ตำบลชิวทวน อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี (๑๓) พระสมุห์บุญเชิด รตนเมธี ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสระกำแพงใหญ่ (๑๔) พระครูปัญญาโรบล เจ้าอาวาสวัดสิรินธรวนารามภูพร้าว ตำบลช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี (๑๕) พระครูธรรมจักรเสมารักษ์ รอง เจ้าคณะตำบลเสมา ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

๓) ตัวแทนองค์การบริหารท้องถิ่น ๑๐ คน ได้แก่ (๑) นายวัชรพงศ์ หาญนิก (๒) นายบุญส่ง งามฉลาด (๓) นางสมร ศรีวงษ์ (๔) นายถนัด สีดา (๕) นายปัญญา สมร (๖) นายธีรพงษ์ ทวยทา (๗) นายศิริศักดิ์ ร่วมพัฒนา (๘) นายพนม วงศ์มัน (๙) นายจำลอง จุตโต (๑๐) นางชนาธิษฐาน สลับเพชร

๑.๓ สัมภาษณ์กลุ่มผู้ประกอบการการท่องเที่ยวในจังหวัดสุรินทร์ มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๒ รูป/คน ประกอบด้วย (๑) พระครูปิยะธรรมาภรณ์ ที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอเขวาสินรินทร์ วัดโพธิ์รินทร์วิเวก (๒) พระปลัดน้อย ฐิตจิตโต วัดโพธิ์รินทร์วิเวก (๓) พระสมุห์สมชาติ สุนทร วัดโพธิ์รินทร์วิเวก (๔) นายสระดี สู่ทรงดี อดีตข้าราชการบำนาญ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ (๕) นายแพทย์ สดทรงศิลป์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ (๖) นางสาวศิริศสา พันธุ์ศรี นักวิชาการศาสนาชำนาญการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ (๗) นางบังอร ชาติไทย อดีตรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเขวาสินรินทร์ (๘) นายจินตวัฒน์ ศรีนเสมมัน รองปลัดสำนักงานเทศบาลตำบลเขวาสินรินทร์ (๙) นาง วริศรา ยอดอินทร์ นักพัฒนาการท่องเที่ยว สำนักงานเทศบาลตำบลเขวาสินรินทร์ (๑๐) นายไพล้อม ยุพการณฺ์ สมาชิกสภาเทศบาลตำบลเขวาสินรินทร์ เขต ๒ (๑๑) นายควง รังสิมณิรัตน์ สมาชิกสภาเทศบาลตำบลเขวาสินรินทร์ เขต ๒ (๑๒) นายปวน เจียวทอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ประกอบการเครื่องเงินบ้านโชค (๑๓) นางแดงบุหงา คงดี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ประกอบการเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ (๑๔) นางเพชรรัตน์ เจียวทอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ประกอบการเครื่องเงินบ้านโชค (๑๕) นายอัศวิน มุตะโสภา ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านสตอ (๑๖) นายวิวัฒนา คำตาล ผู้ใหญ่บ้านโชค (๑๗) นายสมยศ ยืนยง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโชค (๑๘) นายเอี่ยม ดมหอม ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโชค (๑๙) นางเป็อง ผจญกล้า ตัวแทนชาวบ้านโชค (๒๐) นายประเสริฐ สัมครเดียว ตัวแทนชาวบ้านโชค (๒๑) นางทองสุข ชาวเครือ ตัวแทนชาวบ้านโชค (๒๒) นางวิจนา อานไสสง ตัวแทนชาวบ้านโชค

๒. การวิจัยเชิงปริมาณ จำนวน ๕ กลุ่ม ๆ ละ ๓ คน รวม ๑๕ คน ประกอบด้วย

๒.๑ ตัวแทนผู้ประกอบการธุรกิจร้านค้าตัดเย็บผลิตภัณฑ์ผ้าไหม จำนวน ๓ คน ได้แก่ ๑) นางบุหงา โชครา ๒) นางสาววีระยาต์ แสงทับทิม ๓) นางลัดดาวัลย์ มีพร้อม

๒.๒ ตัวแทนผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหารและเครื่องดื่มจำนวน ๓ คน ได้แก่ ๑) นางสาวราญ วิมานรัมย์ ๒) นายสุชาติ ศีร์วิศา ๓) นายวุฒิชัย ยืนยาว

๒.๓ ตัวแทนผู้ประกอบการธุรกิจร้านขายของที่ระลึกจำนวน ๓ คน ได้แก่ ๑) นายวิโรจน์ ฤกษ์จิตต์ ๒) นาย ประหยัด คามา ๓) นางสาวราญ งามเลิศ

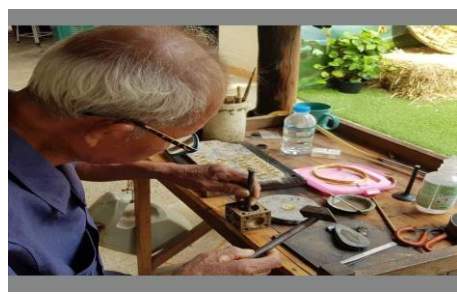
๒.๔ ตัวแทนผู้ประกอบการธุรกิจบริการนำเที่ยวจำนวน ๓ คน ได้แก่ ๑) นางอุทัยวรรณ ศรีเลิศ ๒) นายนิวัฒน์ ฝอยจันทร์ ๓) นายสุทธิพงษ์ ฝอยจันทร์

๒.๕ ตัวแทนผู้ประกอบการธุรกิจผลิตสินค้าชุมชน (ผ้าไหมและประเทียม) จำนวน ๓ คน ได้แก่ ๑) นางสาว ปราณิ ดิดใจดี ๒) นางสาวธมลวรรณ ดิดใจดี ๓) นางนันทิตา เพียงพวงพงษ์

ภาคผนวก ค

ภาพถ่ายการลงพื้นที่การทำวิจัย, การสัมภาษณ์

ภาคผนวก ง

การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๓

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ ตำแหน่ง ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หน่วยงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทางและการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน” ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง

โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ มกราคม จนถึง พฤษภาคม ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เข้าใจหลักสัมมาชีพแนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพสามารถนำไปขยายผลด้านวิชาการได้

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์)

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๘ มกราคม ๒๕๖๓

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า พระราชวิมลโมลี, ผศ.ดร. ตำแหน่ง เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ วัดศาลาลอย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทางและการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน” ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง

โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ มกราคม จนถึง พฤษภาคม ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้ คณะสงฆ์และประชาชนจังหวัดสุรินทร์ สามารถนำหลักสัมมาชีพ แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพไปประยุกต์ใช้ได้

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ *พระราชวิมลโมลี*

(พระราชวิมลโมลี, ผศ.ดร.)

ตำแหน่ง เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๕ มกราคม ๒๕๖๓

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า นายเพทาย สดทรงศิลป์ ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ หน่วยงานสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง "การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทางและการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน" ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง

โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ มกราคม จนถึง พฤษภาคม ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้ คณะสงฆ์และประชาชนจังหวัดสุรินทร์ สามารถนำหลักสัมมาชีพ แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพไปประยุกต์ใช้ได้

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(นายเพทาย สดทรงศิลป์)

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์

ภาคผนวก จ

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย
(Output/Outcome/Impact)

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)			
ผลงานวิจัย	ผลผลิต (Output)	ผลลัพธ์ (Outcome)	ผลกระทบ (Impact)
๑. การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้	๑) ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๒) เส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๓) ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้	๑) ด้านวิชาการ คือ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ อันจะเป็นข้อมูลที่สามารถนำไปใช้อ้างอิงในเชิงวิชาการได้ด้วย ๒) ด้านนโยบาย คือ รัฐบาลนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดเป็นนโยบายเพื่อพัฒนางานการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมได้ ๓) ด้านสังคมและชุมชน คือ ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบเพื่อให้สังคมและชุมชนอื่น ๆ นำไปใช้ได้ด้วย ๔) ด้านหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ คือ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด นำข้อมูงานวิจัยนี้ไปใช้ประกอบในการกำหนดนโยบายและใช้จัดทำแผนพัฒนางานด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมได้	๑) สถาบันอุดมศึกษา คณะสงฆ์ และรัฐบาลได้ข้อมูลสารสนเทศในด้านชุดองค์ความรู้ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ๒) เอกสารงานวิจัยนี้ นอกจากจะได้รับตีพิมพ์เผยแพร่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้วยังเผยแพร่ไปยังหน่วยงานหลัก และหน่วยงานในเครือข่ายของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีอยู่ทั่วประเทศ ตลอดจนถึงหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง นำเอาผลที่ได้จากการวิจัยนี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ต่อไปด้วย

<p>๒. การพัฒนา ศักยภาพชุมชน และผู้ประกอบการ ด้านการท่องเที่ยว ทางศาสนาและ วัฒนธรรมในอีสานใต้</p>	<p>๑) ความพร้อมของชุมชน และผู้ประกอบการด้านการ ท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรม ในอีสานใต้</p> <p>๒) แนวทางทางพัฒนา ศักยภาพของชุมชนและ ผู้ประกอบการด้านการ ท่องเที่ยวทางศาสนา และ วัฒนธรรมในอีสานใต้</p> <p>๓) ผลกระทบต่อชุมชนและ ผู้ประกอบการด้านการ ท่องเที่ยวทางศาสนา และ วัฒนธรรมในอีสานใต้</p>	<p>๑) ด้านวิชาการ คือ ได้องค์ ความรู้เกี่ยวกับความพร้อม ของชุมชนและผู้ประกอบการ ด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ แนวทางทางพัฒนา ศักยภาพ ของชุมชนและผู้ประกอบการ ด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ และผลกระทบต่อชุมชนและ ผู้ประกอบการด้านการ ท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมในอีสานใต้ อัน จะเป็น ข้อมูลที่สามารถ นำไปใช้อ้างอิงในเชิงวิชาการ ได้ด้วย</p> <p>๒) ด้านนโยบาย คือ รัฐบาล นำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูล ในการกำหนดเป็นนโยบายเพื่อ พัฒนางานการท่องเที่ยวทาง ศาสนาและวัฒนธรรมได้</p> <p>๓) ด้านสังคมและชุมชน คือ ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความ พร้อม ของ ชุมชน และ ผู้ประกอบการด้านการ ท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมใน อีสานใต้ แนวทางทางพัฒนา ศักยภาพ ของชุมชนและผู้ประกอบการ ด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ และผลกระทบต่อชุมชนและ ผู้ประกอบการด้านการ ท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมในอีสานใต้ ซึ่ง สามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบ เพื่อให้สังคมและชุมชนอื่น ๆ นำไปใช้ได้ด้วย</p> <p>๔) ด้านหน่วยงานที่นำ ผลการวิจัยไปใช้ คือ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง กับการท่องเที่ยวทาง</p>	<p>๑) สถาบันอุดมศึกษา คณะ สงฆ์ และรัฐบาลได้ข้อมูล สารสนเทศในด้านชุดองค์ ความรู้เกี่ยวกับแนวทางทาง พัฒนา ศักยภาพของชุมชน และผู้ประกอบการด้านการ ท่องเที่ยวทางศาสนา และ วัฒนธรรมในอีสานใต้</p> <p>๒) เอกสารงานวิจัยนั้นนอกจาก จะได้รับตีพิมพ์เผยแพร่ใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัยแล้วยังเผยแพร่ ไปยังหน่วยงานหลักและ หน่วยงานในเครือข่ายของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย ที่มีอยู่ทั่ว ประเทศ ตลอดจนหน่วยงาน อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องนำเอาผลที่ ได้จากการวิจัยนี้ไปใช้ให้เกิด ประโยชน์ได้ต่อไปด้วย</p>
--	---	---	---

		<p>วัฒนธรรม สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ และ สำนักงาน พระพุทธศาสนาจังหวัด สามารถนำข้อจากงานวิจัยนี้ ไปใช้ประกอบในการกำหนด นโยบาย และ ใช้จัดทำ แผนพัฒนางานด้านการ ท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมได้</p>	
<p>๓. การพัฒนา ศักยภาพในการ ลี อ ส า ร ภาษาอังกฤษของ ผู้ประกอบการ ท่องเที่ยวทาง ศา ส น า แ ล ะ วัฒนธรรมในอีสานใต้</p>	<p>๑) สภาพความพร้อมด้าน ภา ษ า อ ั ง ก ฤ ษ ข อ ง ผู้ประกอบการท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรม ในอีสานใต้</p> <p>๒) พัฒนาศักยภาพด้าน ภา ษ า อ ั ง ก ฤ ษ ข อ ง ผู้ประกอบการท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรม ในอีสานใต้</p> <p>๓) ประสิทธิภาพของชุด ฝึกอบรมภาษาอังกฤษ สำหรับ ผู้ประกอบการ ท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการ ท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมในอีสานใต้</p>	<p>๑) ด้านวิชาการคือ ได้องค์ ความรู้เกี่ยวกับภาษาอังกฤษ เพื่อการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ อัน จะเป็น ข้อมูลที่สามารถ นำไปใช้อ้างอิงในเชิงวิชาการ ได้ด้วย</p> <p>๒) ด้านนโยบายคือ รัฐบาล นำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูล ในการกำหนดเป็นนโยบายเพื่อ พัฒนางานการท่องเที่ยวทาง ศาสนาและวัฒนธรรมได้</p> <p>๓) ด้านสังคมและชุมชนคือ ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสำนวน และบทสนทนาด้านการท่อง เที่ยว ทาง ศา ส น า แ ล ะ วัฒนธรรมในอีสานใต้ซึ่ง สามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบ เพื่อให้สังคมและชุมชนอื่น ๆ นำไปใช้ได้ด้วย</p> <p>๔) ด้านหน่วยงานที่ นำ ผลการวิจัยไปใช้คือ หน่วยงาน ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการ ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนา แห่งชาติ และสำนักงาน พระพุทธศาสนาจังหวัด สามารถนำข้อจากงานวิจัยนี้ไป ใช้ประกอบในการกำหนด นโยบาย และ ใช้จัดทำ แผนพัฒนางานด้านการ ท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมได้</p>	<p>๑)เอกสารงานวิจัยนี้นอกจาก จะได้รับตีพิมพ์เผยแพร่ใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัยแล้วยังเผยแพร่ ไปยังหน่วยงานหลักและ หน่วยงานในเครือข่ายของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย ที่มีอยู่ทั่ว ประเทศ ตลอดถึงหน่วยงาน อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องนำเอาผลที่ ได้จากการวิจัยนี้ไปใช้ให้เกิด ประโยชน์ได้ต่อไปด้วย เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สถาบันการศึกษาที่มี การเรียนการสอนในรายวิชา ภาษาอังกฤษ เพื่อการ ท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ ท่องเที่ยวในท้องถิ่นและใน ประเทศไทย</p>

<p>๔. การเสริมสร้าง เครือข่ายการ ท่องเที่ยวทาง ศา ส น า แ ล ะ วิ ด ฒ น ธรรมของ อ อ ส น ไ ต้ กั บ ป ร ะ ช า ค ม อ า เ ช ย น</p>	<p>๑) เพื่อศึกษาสภาพของ เครือข่ายการท่องเที่ยวทาง ศาสนาและวัฒนธรรมของ อีสานใต้กับประชาคม อาเซียน ๒) เพื่อศึกษาแนวทาง เสริมสร้างเครือข่ายการ ท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมของอีสานใต้กับ ประชาคมอาเซียน ๓) เพื่อวิเคราะห์แนว ทางการเสริมสร้างเครือข่าย การท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมของอีสานใต้ กับประชาคมอาเซียน</p>	<p>๑) ด้านวิชาการ คือ ต้องค้ ความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้าง เครือข่ายการท่องเที่ยวทาง ศาสนาและวัฒนธรรมของ อีสานใต้กับประชาคม อาเซียน อันจะเป็นข้อมูลที่ สามารถนำไปใช้อ้างอิงในเชิง วิชาการได้ด้วย ๒) ด้านนโยบาย คือ รัฐบาล นำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูล ในการกำหนดเป็นนโยบายเพื่อ พัฒนางานการท่องเที่ยวทาง ศาสนาและวัฒนธรรมได้ ๓) ด้านสังคมและชุมชน คือ ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์และเส้นทาง การท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมในอีสานใต้ ซึ่ง สามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบ เพื่อให้สังคมและชุมชนอื่น ๆ นำไปใช้ได้ด้วย ๔) ด้านหน่วยงานที่นำ ผลการวิจัยไปใช้ คือ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง กับการท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรม สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ แ ล ะ ส ำ น ั ก ง ำ น พระพุทธศาสนาจังหวัด สามารถนำข้อจากงานวิจัยนี้ ไปใช้ประกอบในการกำหนด นโยบาย และ ใช้จัด ทำ แผนพัฒนางานด้านการ ท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมได้</p>	<p>๑) สถาบันอุดมศึกษา คณะ สงฆ์ และรัฐบาลได้ข้อมูล สารสนเทศในด้านชุดองค์ ความรู้การเสริมสร้าง เครือข่ายการท่องเที่ยวทาง ศาสนาและวัฒนธรรมของ อีสานใต้กับประชาคม อาเซียน ๓)เอกสารงานวิจัยนั้นนอกจาก จะได้รับตีพิมพ์เผยแพร่ใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัยแล้วยังเผยแพร่ ไปยังหน่วยงานหลักและ หน่วยงานในเครือข่ายของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย ที่มีอยู่ทั่ว ประเทศ ตลอดจนหน่วยงาน อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องนำเอาผลที่ ได้จากการวิจัยนี้ไปใช้ให้เกิด ประโยชน์ได้ต่อไปด้วย</p>
<p>๕. การวิเคราะห์ ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์ การท่องเที่ยวทาง ศา ส น า แ ล ะ วิ ด ฒ น ธรรมของ อ อ ส น ไ ต้ กั บ ค ว ม</p>	<p>๑) สภาพปัญหาการ ท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมของอีสานใต้กับ ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ในประชาคมอาเซียน ๒) ผลกระทบการท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรม</p>	<p>๑) ด้านวิชาการ คือ ต้องค้ ความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหา การท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมของอีสานใต้กับ ความร่วมมือทางเศรษฐกิจใน ประชาคมอาเซียน อันจะเป็น ข้อมูลที่สามารถนำไปใช้</p>	<p>๑) ด้านวิชาการ คือ ต้องค้ ความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหา การท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมของอีสานใต้กับ ความร่วมมือทางเศรษฐกิจใน ประชาคมอาเซียน อันจะเป็น ข้อมูลที่สามารถนำไปใช้</p>

<p>ร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน</p>	<p>ของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน</p> <p>๓) ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน</p>	<p>อ้างอิงในเชิงวิชาการได้ด้วย</p> <p>๒) ด้านนโยบาย คือ รัฐบาลนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดเป็นนโยบายเพื่อพัฒนางานการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้</p> <p>๓) ด้านสังคมและชุมชน คือ ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบเพื่อให้สังคมและชุมชนอื่น ๆ นำไปใช้ได้ด้วย</p> <p>๕) ด้านหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ คือ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสามารถนำข้อจากงานวิจัยนี้ไปใช้ประกอบในการกำหนดนโยบายและใช้จัดทำแผนพัฒนางานด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมได้</p>	<p>อ้างอิงในเชิงวิชาการได้ด้วย</p> <p>๒) ด้านนโยบาย คือ รัฐบาลนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดเป็นนโยบายเพื่อพัฒนางานการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอีสานใต้</p> <p>๓) ด้านสังคมและชุมชน คือ ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบเพื่อให้สังคมและชุมชนอื่น ๆ นำไปใช้ได้ด้วย</p> <p>๔) ด้านหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ คือ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสามารถนำข้อจากงานวิจัยนี้ไปใช้ประกอบในการกำหนดนโยบายและใช้จัดทำแผนพัฒนางานด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมได้</p>
---	--	---	---

ประวัติคณะผู้วิจัย

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง, อาจารย์ประจำ
(ภาษาอังกฤษ) Assistant Professor Dr. Thanoo Srithong,

University Lecturer

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๓ ๖๐๐๓ ๐๐๕๙๐ ๔๒๒

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ

๔. หน่วยงานที่สามารถติดต่อได้

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

หมู่ ๘ (ห้วยเสนง) ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๔๔ ๑๔๒๑๐๖ โทรสาร ๐๔๔ ๑๔๒๑๐๖

โทรศัพท์มือถือ ๐๘๙๙๔๗๘๘๒๒ E-mail srithong_thanoo@yahoo.co.th

๕. ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๑ ป.ธ. ๕ สำนักเรียนวัดดาวดึงษาราม กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๓๕ พธ.บ.(อังกฤษ) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ พระนคร กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๔๑ M.A. (English) Kurukshetra, India

พ.ศ. ๒๕๔๑ Post-Graduate Diploma (Journalism)

พ.ศ. ๒๕๔๕ ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. ๒๕๕๙ พร.ด. (การบริหารการศึกษา)

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) สาขาวิชาการบริหาร
การศึกษา

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดย
ระบุสถานภาพในการทำการวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือ ผู้ร่วมวิจัย
ในแต่ละผลงานวิจัย

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย :

๗.๑.๑ การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้: ประวัติศาสตร์ เส้นทาง
และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน, ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๐

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย :

๗.๒.๑ การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี ใน
เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๑, ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๔๙

๗.๒.๒ การศึกษาสภาพและเนื้อหาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ใน
เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๑, ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๑

๗.๒.๓ รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อรองรับประชาคมอาเซียนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๘

๗.๒.๔ ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม: ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา, ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๙

๗.๒.๕ การใช้ประโยชน์จากอัตลักษณ์ฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา จังหวัดสุรินทร์, ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๑

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุน

๗.๓.๑ ชื่อผลงานวิจัย: การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๑, ปีที่พิมพ์: พ.ศ. ๒๕๕๐, แหล่งทุน: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗.๓.๒ ชื่อผลงานวิจัย: การศึกษาสภาพและเนื้อหาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๑, ปีที่พิมพ์: พ.ศ. ๒๕๕๒, แหล่งทุน: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗.๓.๓ ชื่อผลงานวิจัย: รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อรองรับประชาคมอาเซียนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีที่พิมพ์: พ.ศ. ๒๕๕๙, แหล่งทุน: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗.๓.๔ ชื่อผลงานวิจัย: ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม: ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา, ปีที่พิมพ์: พ.ศ. ๒๕๖๑, การเผยแพร่: Proceedings, the 1st National and International Symposium on Humanities and Social Sciences 2018, Buriram Rajabhat University, Thailand. แหล่งทุน: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗.๔ งานวิจัยที่กำลังทำ :

๗.๔.๑ การใช้ประโยชน์จากอัตลักษณ์ฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา จังหวัดสุรินทร์, ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๑

๗.๕ ผู้ร่วมวิจัย

- พ.ศ. ๒๕๔๖ งานวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการจัดระเบียบสังคมตามแนวพุทธศาสตร์

- พ.ศ. ๒๕๔๗ งานวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลนพระสงฆ์ในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์

- พ.ศ. ๒๕๔๙ งานวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๑

- พ.ศ. ๒๕๔๙ งานวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๑

- พ.ศ. ๒๕๕๐ งานวิจัยเรื่อง การฆ่าตัวตายในทัศนะพระพุทธศาสนา

- พ.ศ. ๒๕๕๑ งานวิจัยเรื่อง การใช้หลักพุทธศาสนาในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองลุ่มแม่น้ำมูล อำเภอน้ำตม จังหวัดสุรินทร์

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัยย่อย ๑

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) รองศาสตราจารย์ทวิศักดิ์ ทองทิพย์
(ภาษาอังกฤษ) Associate Professor Dr. Taweesak Tongtip

๒. เลขหมายประจำตัวประชาชน ๓ ๓๒๐๒ ๐๐๔๑๙ ๔๘ ๑

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

๔. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ต. นอกเมือง อ. เมือง

จ. สุรินทร์ ๓๒๐๐๐, โทรศัพท์ ๐-๔๔๕๑-๔๐๙๓, ๐-๔๔๕๑-๔๐๓๗,

๐๘-๑๗๒๕-๘๖๙๓, โทรสาร ๐ - ๓๓๕๑ - ๓๖๐๔.

๕. ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๒๙ มัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนสิทธธรรมวิทยา เขตป้อมปราบ
กรุงเทพมหานคร

- พ.ศ. ๒๕๓๔ พช.บ. (ศาสนา) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรม
ราชูปถัมภ์วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ พระนคร กรุงเทพมหานคร

- พ.ศ. ๒๕๓๖ ศศ.ม. (ภาษาสันสกฤต) มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร

- พ.ศ. ๒๕๕๗ พช.ด. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๖. วิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ วิชาตรรกศาสตร์

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดย
ระบุสถานภาพในการทำการวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือ ผู้ร่วมวิจัย
ในแต่ละผลงานวิจัย

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

๗.๑.๑ ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม : ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
และหลักพุทธธรรมในประเทศไทย ปีงบประมาณ ๒๕๕๙

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย

๗.๒.๑ การศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษากรณีโครงการพระสงฆ์
ร่วมพัฒนาชายแดนไทย-กัมพูชา ในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์, ปีงบประมาณ ๒๕๔๓

๗.๒.๒ การศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในระบบเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษา
กลุ่มสตรีออมทรัพย์จังหวัดสุรินทร์, ปีงบประมาณ ๒๕๔๔

๗.๒.๓ การศึกษารูปแบบการจัดระเบียบสังคมตามแนวพุทธศาสตร์, ปีงบประมาณ
๒๕๔๖

๗.๒.๔ วิจัยและส่งเสริมวัดเพื่อการพัฒนาการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรม :
กรณีศึกษาวัดกลางสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์, ปีงบประมาณ ๒๕๔๖

๗.๒.๕ การศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลนพระสงฆ์ในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์, ปีงบประมาณ๒๕๔๗

๗.๒.๖ การศึกษาแนวทางพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑, ปีงบประมาณ๒๕๔๙

๗.๒.๗ การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชาตรรกศาสตร์เบื้องต้น เรื่อง ความ เป็นปฏิภาคแห่งญาติของนิสิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ โดยใช้วิธี สอนแบบนิรนัย ประกอบสื่อ PowerPoint, ปีการศึกษา ๒๕๕๐

๗.๒.๘ การฆ่าตัวตายในทัศนะของพระพุทธศาสนา, ปีงบประมาณ ๒๕๕๐

๗.๒.๙ การศึกษาประสิทธิภาพเอกสารคำสอนรายวิชา ๐๐๐ ๒๑๐ ตรรกศาสตร์เบื้องต้นสำหรับนิสิตชั้นปีที่ ๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ปีงบประมาณ ๒๕๕๒

๗.๒.๑๐ การศึกษาความพึงพอใจของชุมชนที่มีต่อ โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์, ปีงบประมาณ ๒๕๕๔

๗.๒.๑๑ คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น จังหวัดสุรินทร์, ปีงบประมาณ ๒๕๕๕

๗.๒.๑๒ ผลสำเร็จและความต้องการพัฒนางานในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนตามความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษา ครูพี่เลี้ยง นักเรียน และพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ๑ ปีงบประมาณ ๒๕๕๗

๗.๒.๑๓ การพัฒนาวัดเป็นฐานสร้างกลุ่มเครือข่ายจิตอาสาพัฒนาชุมชน, ปีงบประมาณ ๒๕๕๗

๗.๒.๑๔ พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาทางจริยธรรมการอุ้มบุญในสังคมไทย, ปีงบประมาณ ๒๕๕๘

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัยย่อยที่ ๒

๑. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) : พระมหาโชตนิพิฐพนธ์ สุทฺธจิตฺโต, ผศ.
(ภาษาอังกฤษ) : Phramaha Chotnipitphon Sutthajitto, Asst. Prof.
๒. เลขบัตรประจำตัวประชาชน : ๓๓๒๐๑๐๐๐๓๘๒๗๓
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
๔. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ไปรษณีย์ ๓๒๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๔ ๔๑๔ ๒๑๐๗
๕. ประวัติการศึกษา
 - นักรธรรมชั้นเอก วัดกลาง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์
 - เปรียญธรรม ๓ ประโยค วัดศรีล้อม อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
 - พธ.บ.พุทธศาสตรบัณฑิต (สังคมวิทยา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
 - รป.ม. รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต(รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยเฉลิมกาญจนา
๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพในการทำการวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือ ผู้ร่วมวิจัยในแต่ละผลงานวิจัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัยย่อยที่ ๓

๑. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) นางปัญวาลี เสริมทรัพย์
(ภาษาอังกฤษ) Punvalee Sermsupt
๒. เลขที่บัตรประชาชน ๓-๑๐๑๗-๐๒๑๓๓-๖๑๗
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ
๔. หน่วยงานที่สามารถติดต่อได้
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ไปรษณีย์ ๓๒๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๔ ๔๑๔ ๒๑๐๗
๕. ประวัติการศึกษา
 - ปริญญาตรี บริหารธุรกิจบัณฑิต มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
 - ปริญญาโท ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต (การสอนภาษาอังกฤษ)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพในการทำการวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือ ผู้ร่วมวิจัยในแต่ละผลงานวิจัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัยย่อยที่ ๔

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นายชายชาญ วงศ์ภักดิ์ อาจารย์
(ภาษาอังกฤษ) Mr. Chaichan Wongpakdee
๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๓ ๓๒๑๐ ๐๐๑๔๑ ๑๖๒
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ
๔. หน่วยงานที่สามารถติดต่อได้

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

หมู่ ๘ (ห้วยเสนง) ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๔๔ ๑๔๒๑๐๖ โทรสาร ๐๔๔ ๑๔๒๑๐๖ โทรศัพท์มือถือ

๐๙๓๑๙๑๖๘๑๖

E-mail chaichan๑๓๕๘๓๒@gmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๕๓ พธ.บ. (อังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่
- พ.ศ. ๒๕๕๘ คม. (หลักสูตรและการสอนภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยราชภัฏ
อุตรดิตถ์

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ
สถานภาพในการทำการวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือผู้ร่วมวิจัยใน
แต่ละผลงานวิจัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัยย่อยที่ ๕

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระครูสุเมธจันทสิริ, ดร.
(ภาษาอังกฤษ) Phrakhrusumethchandhasiri, Dr.
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน ๓๓๒๐๑๐๑๖๔๙๒๙
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ
๔. หน่วยงานที่สามารถติดต่อได้
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลเสม็ด
อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐ โทร. ๐๔๔๖๓๗๒๕๖
๕. ประวัติการศึกษา
 - ครุศาสตร์ดุขฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการเรียนการสอน คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
 - ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)
 - พุทธศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ
สถานภาพในการทำการวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือ ผู้ร่วมวิจัยใน
แต่ละผลงานวิจัย